SZÖVEGGYŰJTEMÉNY A RÉGI MAGYAR IRODALOM TÖRTÉNETÉHEZ

KÖZÉPKOR

SZÖVEGGYŰJTEMÉNY A RÉGI MAGYAR IRODALOM TÖRTÉNETÉHEZ

KÖZÉPKOR (1000–1530)

TANKÖNYVKIADÓ, BUDAPEST 1992

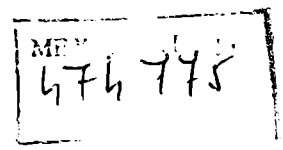
Egyetemi segédkönyv
Kiadását a művelődési és közoktatási miniszter rendelte el

Szerkesztette
MADAS EDIT

A régi magyar szövegek átírásában közreműködött:
Szabó T. Ádám

Főszerkesztő:
TARNAI ANDOR

Bírálta:
BITSKEY ISTVÁN

ISBN 963 18 4335 1

© Tarnai Andor, Madas Edit, 1991

Előszó

A *Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalom történetéhez* középkori kötete az államalapítástól az 1530-as évekig terjedő korszak írott emlékeiből nyújt bő válogatást. (Az utolsó nyolcvan évben a késő középkori kultúra utóvirágzásával párhuzamosan kibontakozó reneszánsz irodalom a következő kötetben kapott helyet.)

A kötet két nagy szerkezeti egysége a latin és a magyar nyelvű irodalom. Ezen belül az anyagot témakörök szerint csoportosítottuk, tekintetbe véve a kronologikus rendet is. A két fejezet szerkesztési elvei némileg eltérnek egymástól. A latin nyelvű irodalmat – a lírát kivéve – csak fordításban közöljük. Ezeken nem változtathattunk, legfeljebb a különböző fordítások között válogathattunk. Ez az anyag így stilisztikailag nem elemezhető, csak Kurcz Ágnes tett erőfeszítéseket a rímes próza visszaadására. (A kötet végi jegyzetekben hivatkozunk az eredeti szövegkiadásra. A jegyzeteket a szövegben felsőindexben, zárójelben megadott számok jelzik.) A magyarországi irodalom részének tekintjük Szent Gellért *Deliberatió*ját, bár a szerző műveltségét külföldön szerezte, s csak a művet írta itt; ugyanígy Leibici Márton *Senatorium*át, tekintettel a bécsi apát felvidéki származására, illetve emlékiratainak hazai vonatkozásaira. Amennyiben lehetséges volt, igyekeztünk teljes műveket közölni (Anonymus, Kézai). Az olyan munkák esetében, melyeknek sok kiadása van és kevésbé koncepciózusan szerkesztettek (*Képes Krónika, Thuróczy-krónika*) vagy fejezeteik lazán kapcsolódnak egymáshoz (Gyöngyösi *Vitae fratrum*a, *Senatorium, Ferences krónika* stb.), csak az irodalomtörténeti szempontból fontosabb részeket emeltük ki.

A magyar nyelvű irodalom sokkal rövidebb szövegegységekből áll. Itt a forrást közvetlenül a szöveg után jelezzük. A folyamatos olvashatóság érdekében lábjegyzeteket is használunk (ezeket felső indexben, zárójel nélküli számokkal jelezzük), de a tartalomra vonatkozó jegyzetek ez esetben is a kötet végén kaptak helyet. (A tartalomjegyzékben az első oldalszám a szöveg, a második a jegyzetek helyére utal.) A szövegek egy része természetesen megjelent már egyéb, jól használható kiadásban is (V Kovács Sándor: A magyar középkor irodalma. Bp. 1984; Mezey László: Középkori magyar írások. Bp. 1957. stb.). Az átírást minden esetben ellenőriztük vagy újat készítettünk.

A bibliai idézeteket mind a latin, mind a magyar részben a szövegben jeleztük.

Mivel a középkori magyar irodalom oktatása–kutatása a későbbi korszakokkal szemben meglehetősen háttérbe szorult, a puszta szövegközlésen túl több szinten igyekszünk segítséget nyújtani a további tájékozódáshoz. A szöveggyűjtemény jegyzetapparátusa rövid műfaji bevezetések mellett ezért tartalmazza a legújabb szakirodalmat. (A Stoll Béla–Varga Imre–V Kovács Sándor: A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1772-ig. Bp. 1972. kötetben szereplő szakirodalomra külön nem hivatkozunk.) A *Latin nyelvű egyházi költészet* fejezet kétnyelvű, feltételezve, hogy a könyv használói között egyre többen lesznek a latinul értők. A fordítások összegyűjtése révén viszont a latinban járatlanok előtt is megnyílik irodalmunk egy eddig nehezen hozzáférhető területe. A magyar nyelvű kódexirodalomból kölcsönzött szövegek egy részét nemcsak az olvasatnak megfelelő átírásban közöljük, hanem esetenként betűhíven is, mintegy felkészítésül a Nyelvemléktár, a Codices Hungarici sorozat és a Régi magyar kódexek köteteinek önálló használatára. Mivel kódexirodalmunk javarészt

fordításirodalom, a latin eredetivel való összevethetőség kevéért a magyar szöveggel párhuzamosan többször megadtuk a latin forrás szövegét is. Ugyanazon szöveg különböző fordításainak, illetve másolatainak párhuzamos közlésével a szöveg-összehasonlítás módszereinek megismertetéséhez kínálunk segédanyagot.

A kötetet az idézett kódexek rövid ismertetésével, rövidítésjegyzékkel és a magyar királyok uralkodási táblázatával egészítettük ki.

A Szöveggyűjtemény középkori kötetének összeállítására először V. Kovács Sándor kapott megbízást. Hirtelen halála sajnos megakadályozta abban, hogy címjegyzék formájában felvázolt tervét megvalósítsa. Az elkészült könyvvel az ő emlékének is tisztelettel adózunk.

Madas Edit

I.
Latin nyelvű irodalom

A) PRÓZAI EMLÉKEK

1. Az államszervezés irodalma

Szent István király első törvénykönyve

(1001 körül)

Előszó a királyi törvényhez

Az isteni kegyelem uralkodása alatt.
A királyi méltóságnak a keresztény hit tápláló erejével véghezvitt alkotásai fényesebbek és erősebbek szoktak lenni más méltóságok műveinél. És mivel minden nép saját törvényei szerint él, ezért mi is, Isten akaratából országunkat igazgatván, a régi és új császárok példáját követve, törvényhozó elmélkedéssel meghatároztuk népünk számára: miképpen éljen tisztességes és békés életet. Hogy amiként isteni törvényekkel gazdagabbá lett, ugyanúgy világiakkal is legyen ellátva, hogy amennyire ama isteni törvények által a jók gyarapodnak, ugyanúgy bűnhődjenek a gonoszok emezek által. Amiket pedig elhatároztunk, a következő sorokban jegyeztük le.[1]

1. Az egyházi javak állapotáról

Bárkit is, aki a kevélység gőgjétől pöffeszkedve, az Isten házát megvetendőnek véli, és az Istennek szentelt és az Isten tiszteletére a királyi mentesség védelme alá helyezett birtokokat gyalázattal illeti, vagy megkárosítani merészkedik, mint Isten házának megtámadóját és megsértőjét, közösítsék ki. – Illik, hogy magának a király úrnak a haragját is érezze, akinek jóakaratát megvetette és intézkedését megsértette. Azért nem kevésbé parancsolja meg a király, hogy az általa engedélyezett mentességet mindenki, aki uralma alá tartozik, sértetlenül tartsa meg, és ne támogassa azokat, akik meggondolatlanul azt állítják, hogy nincs szükség egyházi vagyonra, vagyis olyanra, amit az Uralkodók Urának adtak át. Éppúgy a király oltalma alatt állnak ezek, mint az ő saját örökösei, és még nagyobb gondot fordítson rájuk, mert amennyivel nagyobb az Isten az embernél, annyival előbbre való a vallás ügye a halandók birtokainál.

Azért csalatkozik az, aki inkább a saját dolgaival dicsekszik, mintsem az isteniekkel. Eme egyházi javaknak isteni rendelésből odaállított védelmezője és őre azokat szorgalmas gondoskodással nemcsak megőrizni tartozik, hanem szaporítani is, és szükséges, hogy inkább azokat védelmezze és gyarapítsa, melyeket előbbre valóknak mondottunk, mint a sajátját.

Ha pedig valaki esztelenül, a maga gonoszságának helytelenségével megkísérelné, hogy a királyt helyes szándékától eltérítse, és úgy látszanék, hogy őt semmi szerrel nem lehet lecsendesíteni, még ha ideiglenesen valamely szolgálatokra alkalmas lenne is, le kell őt metszeni, és eldobni az evangélium ezen szavai szerint: ha a te lábad, kezed vagy szemed megbotránkoztat téged, vágd le vagy vágd ki azt, és vesd el magadtól (vö. Márk 9;42,44,46).

2. A püspököknek az egyházi javak feletti hatalmáról és a világiakkal való egyetértéséről

Akarjuk, hogy a püspököknek legyen hatalmuk az egyházi javakat gondozni, igazgatni s kormányozni, és azok felett rendelkezni az egyházi törvények határozatai szerint. Akarjuk, hogy a világiak is engedelmeskedjenek a püspököknek szolgálataikban az egyházak igazgatá-

sa, az özvegyek és árvák védelmezése érdekében, és hogy engedelmesek legyenek kereszténységük megtartásában. És legyenek egyetértők az ispánok[2] és a bírák főpapjaikkal, az igazságnak az isteni törvény parancsai szerint való kiszolgáltatásában. És semmiképpen meg ne rontsák az igaz törvényt valamely részében valakinek a hazugsága, hamis tanúbizonysága avagy esküszegése vagy megvesztegetése folytán.

3. Milyeneknek kell lenniök az egyházi személyek tanúinak és vádlóinak

Az egyházi személyek[3] tanúi és vádlói pedig feddhetetlen erkölcsű, nős és családos emberek legyenek, és akik teljesen Krisztus tanítását vallják.

4. Hasonlóképpen ugyanarról

Világi személy tanúbizonyságát egyházi személy ellen senki se fogadja el. Senki se merje ugyanis egyházi személy ügyét világi nyilvánosság előtt kivizsgálni, hanem csak az egyházban.

5. A papok munkájáról

Tudjátok meg, testvérek, valamennyien, hogy a pap mindnyájatoknál többet dolgozik. Közületek ugyanis mindenki csak saját munkáját végzi, ő pedig mind a magáét, mind az összesekét. És ezért, miképpen ő mindnyájatokért, úgy ti is mindnyájan őérette a legnagyobb buzgalommal tartoztok dolgozni, olyannyira, hogy ha szükség lenne rá, életeteket is feláldozzátok érte.

6. A magánvagyon királyi engedélyezéséről

Királyi hatalmunknál fogva elhatároztuk, hogy mindenkinek álljon szabadságában vagyonát felosztani, feleségének, fiainak és leányainak és rokonainak vagy az egyháznak adományozni, és ezt halála után se merje senki érvénytelenné tenni.

7. A királyi javak megtartásáról

Különösen akarjuk, hogy miképpen mi másoknak megadtuk a lehetőséget, hogy javaik felett szabadon rendelkezhessenek, úgy azok a javak is, valamint vitézek,[4] szolgák[5] és bármi, ami királyi méltóságunkhoz tartozik, maradjanak meg változatlanul, s azokból senki semmit el ne raboljon vagy el ne vegyen, sem pedig valaki az említett dolgokból magának valamiféle előnyt szerezni ne merészeljen.

8. A vasárnap megtartásáról

Ha valamely pap vagy ispán, avagy más hívő személy valakit vasárnap ökrökkel lát dolgozni, vegyék el tőle az ökröt, és adják a várjobbágyoknak[6] elfogyasztásra. Ha pedig lovakkal dolgozik, vegyék el tőle a lovat, amit gazdája, ha akarja, ökörrel megválthat, és az ökröt egyék meg, ahogy mondottuk. Ha pedig valaki más szerszámokkal dolgozik, vegyék el tőle a szerszámokat és ruháit, amelyeket, ha akarja, bőrével megválthat.

9. Ugyanarról más

A papok pedig és az ispánok hagyják meg az összes falusi bíróknak,[7] hogy ezek parancsára vasárnap mindenki menjen a templomba, öregek és fiatalok, férfiak és nők, kivéve azokat, akik a tüzet őrzik. Ha pedig valaki amazok hanyagsága folytán nem tűzőrzés végett marad otthon, az ilyet verjék meg, és nyírják le.

10. A négy böjti időszak[8] megtartásáról

Ha valaki hús evésével megsérti a mindenki előtt ismeretes négy böjti időszakot, akkor egy héten át bezárva böjtöljön.

11. A péntek megtartásáról

Ha valaki pénteken, amelyet az egész kereszténység megtart, húst eszik, egy héten át sötétbe zárva böjtöljön.

12. Azokról, akik gyónás nélkül halnak meg

Ha valaki oly megkeményedett szívű – ami távol legyen minden kereszténytől –, hogy bűneit jó tanács ellenére sem akarná a papnak meggyónni, az ilyen minden egyházi szertartás és könyörgések nélkül feküdjön, mint a hitetlen. Ha azonban rokonai és hozzátartozói mulasztották el a papokat hívni, és ezért hal meg gyónás nélkül, gazdagítsák őt imádságokkal és vigasztalják könyörgésekkel, rokonai azonban hanyagságukért böjtöléssel vezekeljenek a papok ítélete szerint. Akik pedig hirtelen halállal halnak meg, azokat temessék el minden egyházi végtisztességgel, mivel az isteni végzések előlünk el vannak rejtve, és számunkra ismeretlenek.

13. A keresztény vallás megtartásáról

Ha valaki a keresztény vallás megtartását elhanyagolva és hanyag ostobaságtól megátalkodva az ellen bármi vétséget követ el, a vétek természetének megfelelően ítélje meg a püspök az egyházi törvények szabályai szerint. Ha pedig ellenszegüléstől indíttatva a reá rótt büntetést vonakodnék nyugodtan elviselni, ismét ugyanazon büntetéssel fegyelmezzék, és ezt is megismételve összesen hét ízben. És ha mindezek után is konoknak és makacsnak találtatik, adják át a király bíróságának – tudniillik mint a kereszténység védelmezőjének.

14. A gyilkosságokról

Ha valaki haragra gyulladva, vagy dölyfösségtől kevélyen szándékos gyilkosságot követ el, tudja meg, hogy tanácsunk végzése szerint száztíz aranypensát[9] fog fizetni. Ebből ötvenet a király kincstárába kell vinni, ötvenet adjanak a rokonoknak, tízet pedig a bíráknak és közbenjáróknak ajándékozzanak. A gyilkos ezen felül az egyházi törvények rendelkezése szerint vezekeljen.

Ugyanarról más

Ha pedig valaki véletlenül öl meg bárkit is, tizenkét aranypensát fizessen, és ahogy az egyházi törvények parancsolják, vezekeljen.

Szintúgy a rabszolgák meggyilkolásáról

Ha valakinek a szolgája másnak a szolgáit megöli, a [gyilkos] szolgát adják a [megölt] szolga helyébe, vagy váltsa meg [ura], és [a gyilkos] vezekeljen, ahogy mondottuk.

Ugyanarról más

Ha pedig szabad [ember][10] öli meg valakinek a szolgáját, az értékét térítse meg, és az egyházi törvények szerint vezekeljen.

15. Azokról, akik feleségüket ölik meg

Ha valaki az ispánok közül, megrögzött szívvel és lelkéről megfeledkezve – ami távol legyen a hűséget megtartók szívétől – felesége meggyilkolásával mocskolja be magát, a királyi tanács határozata szerint ötven tinóval egyezzék meg az asszony rokonaival, és vezekeljen az egyházi törvények parancsai szerint. Ha pedig valamelyik vitéz vagy gazdagabb ember esik ugyanazon bűnbe, ugyanazon tanács végzése szerint fizessen a rokonoknak tíz tinót, és vezekeljen, ahogy mondottuk. Ha pedig a népből való[11] ember követi el ugyanezt a bűnt, öt tinóval[12] egyezzék meg a rokonokkal, és vessék alá az említett böjtöknek.

16. A kard kirántásáról

Hogy minden tekintetben erős és sértetlen béke honoljon mind az idősebbek, mind a fiatalabbak között, bármilyen jogállásúak legyenek is, teljességgel megtiltjuk, hogy valaki másnak a bántalmazására kardot rántson. Ha ezt a jövőben vakmerőségétől ösztönöztetve megkísérelné, ugyanazzal a karddal öljék meg.

17. A hitszegőkről

Ha valaki a hatalmasok közül hitét beszennyezve, szívét bemocskolva, s esküjét megtörve, hitszegés bűnét követi el, az esküszegésért keze elvesztésével fizessen, vagy ötven tinóval váltsa meg a kezét. Ha pedig a népből való ember lesz hitszegő, keze levágásával bűnhődjék, vagy tizenkét tinóval váltsa meg azt, és böjtöljön, ahogy az egyházi törvények rendelik.

18. A szabadosokról

Ha valaki könyörületességtől vezéreltetve, saját rabszolgáit vagy szolgálóleányait tanúbizonyság mellett szabadsággal ajándékozza meg, úgy határoztunk, hogy halála után azokat, irigységtől vezéreltetve, senki szolgaságba visszavetni ne merészelje. Ha pedig szabadságot ígért, de halála miatt ezt kinyilvánítani nem tudta, hátramaradt feleségének, illetőleg fiainak legyen joga ugyanezt a szabadságot kinyilatkoztatni, és a férj lelki üdvéért szeretetlakomát rendezni, ahogyan akarják.

19. A templomba járásról és azokról, akik mise alatt mormognak és beszélgetnek

Azok, akik az istentisztelet hallgatására a templomba menvén, ott a misék szertartása alatt egymás közt mormognak és másokat zavarnak, haszontalan történeteket mesélgetve és nem figyelve a szent olvasmányokra és a lelki táplálékokra, ha idősebbek, dorgálják meg őket, és gyalázattal űzzék ki a templomból, ha pedig fiatalabbak és közrendűek, e nagy vakmerőségükért a templom előcsarnokában mindenki szeme láttára kötözzék meg, s ostorozással és hajuk lenyírásával fenyítsék meg őket.

20. Arról, hogy a rabszolgák és rabszolganők vádaskodását vagy tanúskodását uraikkal vagy úrnőikkel szemben ne fogadják el

Hogy ennek az országnak a népe a rabszolgák és rabszolganők mindennemű támadásától és vádaskodásától mentes és nyugodt maradjon, a királyi tanács határozata szerint teljességgel megtiltottuk, hogy bármiféle bűnügyben valamely szolgaszemélynek urával vagy úrnőjével szemben vádaskodását vagy tanúbizonyságát elfogadják.

21. Azokról, akik más rabszolgáinak szabadságot szereznek

Ha valaki meggondolatlanul másnak a rabszolgáját urának tudta nélkül a király vagy az ország vénei és főemberei elé vezeti, hogy levéve a szolgaság jármát, számára a szabadság könnyebbségét szerezze meg, tudja meg, hogy ha gazdag, ötven tinót fog fizetni, amiből negyvenet a királynak kell adni, tízet pedig a szolga urának. Ha pedig szegény és alacsonyrendű, tizenkét tinót, amiből tíz a királynak jár, kettő pedig a szolga urának.

22. Azokról, akik szabadokat szolgaságba hajtanak

Mivel tehát Istenhez méltó, és az embereknek legjobb, hogy ki-ki életének futását a szabadság serénységével végezze, a királyi végzés szerint elhatároztuk, hogy ezután az ispánok vagy katonák közül senki ne merészeljen szabad személyt szolgaságba hajtani. Ha ezt dölyfösségének vakmerőségétől ösztönözve megtenni merészelné, tudja meg, hogy ugyanannyi kártérítést fog fizetni a sajátjából, s ez a kártérítés a király és az ispánok között osztassék szét, mint a többi.

Hasonlóképpen ugyanarról

De ha valaki, akit idáig szolgaságban tartottak, szabadsága védelmére törvényes ítélethez folyamodván szabaddá lesz, elégedjék meg szabadsága élvezésével, és az, aki őt szolgaságba tartotta, semmi kártérítést ne adjon.

23. Azokról, akik más vitézeit magukhoz fogadják

Akarjuk, hogy mindegyik úrnak legyen meg a maga vitéze, és senki se beszélje rá valamelyik vitézt, hogy régi urát elhagyja, és hozzá jöjjön, ebből ugyanis civakodás támad.

24. Azokról, akik más vendégeit magukhoz fogaják

Ha valaki jóakarattal vendéget[13] fogad be, és ennek eltartásáról tisztességesen gondoskodik, a vendég, ameddig a megegyezésnek megfelelő eltartásban részesül, ne hagyja el eltartóját, és ne vigye másvalakihez az ő szolgálatát.

25. Azokról, akik megostorozzák a saját [embereiket] keresőket

Ha valakinek vitéze vagy szolgája máshoz szökik, és az, akinek a vitéze vagy szolgája elszökött, követet küld ezek visszahozására, és ezt a követet ott bárki megveri és megostorozza, előkelőink gyűlésén úgy határoztunk, hogy az ilyen verekedő tíz tinót fizessen.

26. Az özvegyekről és árvákról

Különösképpen akarjuk, hogy az özvegyek és árvák is legyenek a mi törvényünknek részesei ilyen módon, hogy ha valaki özvegyen marad hátra fiaival és leányaival, és ígéretet tesz, hogy őket felneveli és velük marad, amíg csak él, legyen meg neki az a tőlünk nyert joga, hogy ezt megtehesse, és senki ne kényszerítse őt újabb házasságba. Ha azonban fogadalmát megváltoztatva, ismét férjhez akar menni, és az árvákat el akarja hagyni, az árvák vagyonából egyáltalán semmit ne követelhessen magának, csupán az őt illető ruhákat.

Hasonlóképpen az özvegyekről

Ha pedig valaki gyermek nélkül marad özvegyen, és azt ígéri, hogy megmarad özvegységében újabb házasság nélkül, akarjuk, hogy legyen hatalma minden javai felett, és bármit akar azokkal tenni, megtehesse. Halála után azonban e javak szálljanak vissza férje rokonaira, ha vannak rokonai, ha pedig nincsenek, a király legyen örököse.

27. A leányrablásról

Ha valaki a vitézek közül szemérmetlenségtől bemocskolva, valamely leányt szüleinek engedélye nélkül feleségül elrabol, elrendeltük, hogy a leányt adja vissza szüleinek, még akkor is, ha valami erőszakot követett el rajta, és a rabló tíz tinót fizessen a rablásért, még ha később ki is békül a leány szüleivel. Ha pedig valamely szegény és a népből való merészkedik ezt elkövetni, öt tinó kártérítést fizessen a rablásért.

28. Más szolgálóival fajtalankodókról

Hogy a szabadok mocsoktalanul megőrizzék szabadságukat, miheztartás végett szabályt akarunk nekik adni. Aki ezt áthágva, másnak a szolgálójával fajtalankodik, tudja meg, hogy bűnben vétkes, és ezért a bűnért első esetben korbácsolják meg és nyírják le. Ha pedig másodszor is fajtalankodik ugyanazzal, ismét korbácsolják meg és nyírják le. Ha pedig harmadszor is, legyen rabszolga a szolgálóval együtt, vagy váltsa meg magát. Ha pedig a szolgáló teherbe esik tőle, és szülni nem tud, hanem szülésben meghal, kárpótolja őt másik szolgálóval.

A rabszolgák fajtalankodásáról

Ha valakinek rabszolgája másnak szolgálójával fajtalankodik, őt is korbácsolják meg és nyírják le. És ha a szolgáló tőle teherbe esik, és a szülésben meghal, a szolgáját adják el, és árának felét adják a szolgáló urának, másik fele pedig maradjon a szolga urának.

29. Azokról, akik rabszolganőt vesznek feleségül

Hogy senki azok közül, akiket szabad névvel becsülnek meg, valakinek valami jogtalanságot ne merjen okozni, tilalmat és szabályt állítunk fel, amennyiben ezen a királyi gyűlésen elhatároztuk, hogy ha valamely szabad ember a rabszolganő urának tudtával másnak a rabszolganőjét választja feleségül, elveszítvén saját szabadságának élvezését, örökös rabszolgaságra vettessék.

30. Azokról, akik feleségük elől külföldre menekülnek

Hogy mindkét nem meghatározott törvény alatt maradjon, és minden jogtalanság nélkül élhessen, ebben a királyi törvényben elrendeltük, hogy ha valaki szemtelenségből, feleségének megutálása miatt hazájából elmenekül, az asszony mindent, ami férjének birtokában volt, bírjon mindaddig, amíg férjét vissza akarja várni, és senki se merészkedjék őt más házasságba kényszeríteni. És ha magától férjhez akar menni, szabad legyen neki, az őt megillető ruhákat magához véve és egyéb javakat otthagyva, házasságra lépni. És ha a férje ezt hallván visszatér, ne legyen neki szabad más feleséget venni az övén kívül, csak a püspök engedélyével.

31. Az asszonyok tolvajlásáról

Mivel már az is mindenki számára visszataszító és mindenki előtt utálatos, ha a férfinem lopást követ el, és még sokkal inkább, ha az asszonyi nem; a királyi tanács szerint elhatároztatott, hogy ha valamely férjes asszony lopást követ el, férje váltsa meg, és ha másodszor ugyanabba a bűnbe esik, hasonlóképpen váltsa meg, ha pedig harmadszor is, adják el.

32. A szállások felgyújtásáról

Ha valaki ellenségeskedésből másnak az épületeit tűzzel elhamvasztja, úgy határoztunk, hogy mind az épületeket építse fel, mind pedig ami felszerelés elégett, és azonkívül adjon tizenhat tinót, ami negyven solidust ér.

33. A boszorkányokról

Ha valami boszorkányt találnak, bírói szokás szerint vezessék az egyházba, és adják át a papnak böjtölés végett és a hitben való oktatásra, böjtölés után pedig menjen haza. Ha másodszor is ugyanabban a bűnben találják, hasonló vezeklésnek vessék alá, vezeklés után pedig az egyház kulcsát a mellére, homlokára és a vállai közé kereszt alakjában süssék rá, és menjen haza. Ha pedig harmadszor is, adják át a bíráknak.

34. A varázslókról

Hogy az Isten teremtménye a rosszindulatú embereknek minden ártalmától mentes maradjon, és senki mástól ne kelljen veszteséget elszenvednie, csupán az Istentől, aki a gyarapodást is adja, a tanács végzése szerint nagy tilalmat és rendszabályt állítunk a kuruzslók és varázslók elé, hogy semmiféle személy ne merjen varázslással vagy kuruzslással bárkit is elméjének állapotában megrontani vagy megölni. Mégis, ha valaki, akár férfi, akár nő, a jövőben ezt merészelné, adják át a varázslással megrontott kezeire vagy rokonai kezére, hogy azok akaratuk szerint ítélkezzenek fölötte. Ha pedig jóslással foglalkozókat találnak, amit a hamuban csinálnak hasonló módon, a püspökök ostorozással javítsák meg őket.

35. A házak megtámadóiról

Akarjuk, hogy erős béke és egyetértés legyen öregek és fiatalok között, mint az apostol mondja: *Mindnyájan egyetértők legyetek* stb. (1Péter 3,8). És senki se merjen mást megtámadni. Ugyanis, ha ennek az általános gyűlésnek a határozata után valaki az ispánok közül olyan konok lenne, hogy otthonában keresne fel valakit, hogy őt elveszítse, és javait feldúlja, ha a tulajdonos otthon van, és [az illető] vele harcolni kezd, vagy őt megöli, bűnhődjék a kard kirántásáról hozott törvény szerint. Ha azonban az ispán esik el, elégtétel nélkül feküdjön. Ha pedig nem személyesen megy el, hanem katonáit küldi, száz tinóval tegye jóvá a támadást. Ha pedig valamely katona támadja meg a másik katonának udvarát és házát, tíz tinóval tegye jóvá a támadást. És ha a népből való ember támadja meg valamely hozzá hasonlónak a kunyhóját, öt tinót fizessen a támadásért.

Szent István király második törvénykönyve

(1030–1038 között)[14]

1. A király adományáról az egyháznak

Tíz falu építsen egy templomot, amelyet két házzal, ugyanannyi rabszolgával lássanak el, lóval és kancával, hat ökörrel és két tehénnel és harminc aprójószággal. Ruhákról és oltártakarókról a király gondoskodjék, papról és könyvekről a püspök.

2. A királyi adományok öröklőiről

Hozzájárultunk tehát az egész szenátus [azon] kéréséhez, hogy mindenki szabadon rendelkezzék mind a saját [öröklött] vagyona, mind a királytól nyert adományok felett, míg él – kivéve, ami a püspökséghez és ispánsághoz tartozik –, és halála után fiai hasonló tulajdonjoggal örököljenek. És senkinek se kelljen valamely vétek miatt birtokainak pusztulását szenvednie, kivéve, ha a király halálára vagy az ország elárulására összeesküvést szőtt, vagy idegen országba menekült; ekkor ugyanis javai a király birtokába jussanak. De ha valakiről törvényesen megállapítást nyert, hogy a király halálára, vagy a királyság elárulására törekedett, az ilyen halálos ítélet alá essék, javai azonban változatlanul szálljanak át ártatlan gyermekeire, akik bántódás nélkül maradjanak.

3. A rabszolgákról és a rabszolgák gyilkosairól

Ha valakinek a rabszolgája másnak a rabszolgáját megöli, a gyilkosnak az ura a szolga értékének felét fizesse kártérítésül a megölt rabszolga urának, ha tudja, ha pedig nem, akkor negyven nap elteltével adják el a szolgát, és árán osztozzanak meg.

4. Az ilyennek a megszabadításáról

Az olyan rabszolgát, aki szabad embert ölt meg, ura, ha úgy tetszik, száztíz tinóval váltsa meg, vagy adja át.

5. A rabszolgák felszabadításáról

Ha valaki idegen rabszolgáknak megkísérel szabadságot szerezni, ahány rabszolgát akar felszabadítani, ugyanannyi szolgát adjon, akik közül kétharmad rész a királynak, egyharmad a rabszolgák urának [adassék]. A király pedig a maga részéből egyharmadot adjon az ispánnak.

6. A rabszolgák tolvajlásáról

Ha valaki a szabadok közül lopást követ el, úgy határoztunk, hogy eme törvény szerint adjon elégtételt: ha először: váltsa meg magát, ha tudja; ha pedig nem tudja, adják el. Ha pedig eladása után is lopást követ el, a rabszolgákról szóló törvény szerint bűnhődjék.

7. Úgyszintén

Ha másodszor [követ el lopást szabad ember], hasonló törvény alá essék; ha pedig harmadszor is, élete vesztésével bűnhődjék.

8. A királynak nyújtandó elégtételről

Ha valaki az ispánok közül a király részét elsikkasztja, adja vissza a csalást, és annak kétszeresével adjon elégtételt.

9. A megokolatlan fellebbezésről

Ha valaki a vitézek közül az ő ispánja által igazságosan hozott ítéletet megvetve, a királyhoz fellebbez, azért, hogy ispánját igazságtalannak tüntesse fel, tíz aranypensát fizessen az ő ispánjának.

10. Az ispán hatalmaskodásáról

Ha az ispánok közül valaki valamely ürüggyel egy vitéztől elvesz valamit, adja vissza, és azonfelül a sajátjából ugyanannyit [adjon].

11. A hazugság büntetéséről

Ha pedig a vitézek közül valaki az általa önként adott ajándékról hazug módra azt állítja, hogy azt erőszakkal vették el tőle, veszítse el azt, és ezenkívül ugyanannyit fizessen [büntetésül].

12. A kard[-rántás] büntetéséről

Ha valaki karddal embert öl, ugyanazon karddal öljék meg őt.

13. A testcsonkításról

Ha pedig valaki kirántott karddal másvalakit megcsonkít, akár a szemén, akár a lábán, akár a kezén, testének hasonló sérelmét szenvedje.

14. A karddal való megsebesítésről

Ha pedig valaki karddal megsebez valakit, és a megsebesített a sebből teljesen felgyógyul, az, aki a sebet ejtette, a gyilkosságra kiszabott elégtételt fizesse meg.

15. A kard kirántásáról, ha sebesítés nem történik

Ha valaki dühtől eltelve kardot ránt, de nem üt meg senkit, csupán a kardrántásért a gyilkosságra kiszabott elégtétel felét fizesse meg.

16. A királyi udvar vagy a vár élére állított rabszolgák tanúbizonyságáról

Ha [a király] a rabszolgák közül valakit a királyi udvar[15] vagy vár élére állít, annak tanúskodását az ispánok között kell elfogadni.

17. A király és a királyság elleni összeesküvésről

Ha valaki a király vagy a királyság ellen összeesküvést sző, menedéket ne találjon az egyházban.[16] És ha valaki a király élete vagy méltósága ellen bármilyen módon bármiféle összeesküvést szőni megkísérel, avagy olyannal, aki effélét megkísérel, tudva egyetért, ki kell átkozni, és az összes hívek közösségéből kirekeszteni. És ha valaki ilyesféle személyt ismer, és – bár bizonyítani tudná – nem jelenti fel, az előbb mondott büntetés alá essék.

Úgyszintén, ha a szolga urát, ha a katona ispánját megöli.

18. A tizedről

Ha valakinek az Isten tízet adott egy évben, a tizedik részt adja Istennek, és ha valaki tizedét elrejti, kilenc részt fizessen. És ha valaki a püspöknek elkülönített [félretett] tizedet meglopja, mint tolvajt ítéljék meg, és az ebből eredő jóvátétel teljesen a püspöké legyen.

19. Az ispánok álnokságáról

Ha valaki álnokságból azt mondja valamelyik ispánnak vagy más hű személynek: „Hallottam a királyt a te vesztedre szólni", és ez rábizonyul, vesszen el.

20. A cselszövőkről

Ha valaki hamis bizonyságot vagy cselszövő beszédet terjeszt mások között, és hallgatásra kéri őket, hogy az ördög ravaszsága által őket egymástól szétválassza, hazug nyelvének kétszeres váltságdíját fizesse a hazugság vétkéért. Hacsak egy személynek szólt, nyelvétől fosszák meg.

21. Hogy a tolvaj tanúbizonyságát ne fogadják el

Ha valaki azok közül, kiket közönségesen udvarnokoknak mondanak, lopást követ el, a szabadok törvénye szerint ítéljék meg, az ilyenek tanúbizonyságát azonban [ezután] a szabadok között ne fogadják el.

Fordította Szilágyi Loránd

Kálmán király törvénykönyve

(1100 körül)

(Részlet)

Albericus ajánlólevele Seraphin érsekhez

Seraphinnak, az isteni erények tüzével égő érseknek, Albericus, ámbár csak egyike a legkisebbeknek, mégis az égi szemlélődés palotájában az istenségnek elhivatott szolgája.

Mivelhogy ilyen bizodalmunk van Krisztus által: nem mintha elegendők lennénk valamit is magunktól gondolni, mintegy magunktól, hanem a mi erősségünk az Istentől van (2Kor 3,4–5) – a lelki sugallat kegyelme a te elmédet mennyei bölcsesség kincseivel gazdagította, és palotád fényes termeit igen sok ékesszólású és nagytanultságú férfiúval, mint megannyi drágakővel ékesítette, az én csekély tehetségem a maga csiszolatlanságával nem kis mértékben aggodalmaskodik, amikor azt parancsolod, ó, főpap, hogy én, akinek hogy úgy mondjam, nyelvem sincs, és csaknem minden csiszoltságot nélkülözök, a királyi rendelkezések gyűjteményeit átvizsgáljam, és az egész ország szenátusi határozatait az én vézna, mintegy böjttől legyengült előadásommal egybefoglaljam.

Engem ugyanis a királyi tanácskozásokra sem tanácsadói bölcsességem műveletlen volta nem hívhat meg, sem szerény állapotom és lenézett szegénységem nem kérhet bebocsátást, mikor az ajtók előtt állok; mivel azonban inkább óhajtok az engedelmességnek eleget tenni, mintsem a szeretettől, mely mindent remél, valamit megtagadni, inkább akarok az engedelmességben erőmön felül merészkedni, semmint merészen egyáltalában nem engedelmeskedni. Ezért, bár járatlanságom a fogalmazásban nem mutat semmi ékesszólást, mégis a szeretet nem tagadhatja meg az engedelmességet; egyébként is ebben a munkában nem saját elgondo-

474 775

lásom szerint lépdelek, hanem mások útjának előttem levő nyomain haladok, s ezért, ha olykor a bizonytalan nyomokról messzebb tévedve, valamiben hibát követ el tollam, nem kételkedem, hogy nálad könnyű lesz a megbocsátás, s ez a körülmény adott ösztönzést eme tanácskozás lassú késedelmeskedésének is.

De talán vannak némelyek, akik a dolog kellő meggondolása nélkül ezt a tarcali gyűlést – amelyről szó van – fölöslegesnek állítják, kevésbé bölcsen azt állítván, hogy inkább az elődök régi kezdeményezéseinél kell megállni. Hogy ezeknek az ellenvetése valóban mily csekély értékű és mennyire megfontolatlan, nem lesz hiábavaló kissé megvizsgálni; mivel az országnak eme ócsárlói inkább a saját véleményükkel törődnek, semmint azzal, hogy az ország előrehaladását közösen szolgálják. Ugyanis ki kételkedik abban, hogy az a törvény, melyet a mi Szent István atyánk, amaz apostoli férfiú, népünknek adott, némely dolgokban keményebb volt, némely dolgokban pedig könnyebben elviselhető: amazokban szigorúbban torolván meg a bűnt, és másokban szelídebben engedékeny lévén, azonban senkit sem bocsátott el a fegyelemnek vesszeje nélkül, mivel az eleve elrendelés ideje akkor még nem hozta meg a hitnek egyetlen igaz megvallóját sem, és mégsem szabad azt hinni, hogy mindez az isteni elrendelés tervén kívül történt volna.

Ugyanis, midőn az említett atyánk idejében, az ő egész országa barbár műveletlenségnek hódolt, és a tudatlan és kényszerből lett keresztény a szent hit figyelmeztető ösztökéje ellen rugódozott, sőt a fenyítő vessző büntető ütései ellen még visszavicsorított: nagyon is szükséges volt, hogy a szent fegyelemnek kényszere a hívőket a hitre térítse, a megtérteknek pedig a bűnbánat megigazulására szolgáljon. De a legkeresztényibb királyunk, Kálmán, aki a galamb szelídségének kegyességével és minden erény jelességével van felruházva – miután látta, hogy a felserdült hit elérte a tökéletes vallásosság erejét, bölcsen úgy gondolta, hogy a törvény bilincsének a szorítását meg lehet lazítani, vagyis méltatlannak találta, hogy a hitnek önkéntes vitézét még mindig a törvény büntetésétől való félelem gyötörje, akit a megismert hit megvallásától már maga a halál sem tudna visszatartani.

Ő – miután látta, hogy a belső háborúskodások miatt, melyek egészen az ő koráig tartottak, az ősi hagyományokból már nagyrészt kivetkőzött ország törvényes rendje hanyatlásnak indult, a királyi udvar tisztelete szétfoszlott – félve, hogy a harcos, aki a békétől elszokott, s az otthoni polgár, aki viszont a hősi erénytől idegen, kiegyenlíthetetlen ellentétet fog eredményezni: az ország főembereit összehíván, az egész tanács hozzájárulásával az előbb említett, szent emlékű István király törvénykönyvét felülvizsgálta; s abból, ha a dolgot jól megnézed, semmit el nem vett, hanem (inkább) növelte; nem úgy mint alapító, hanem mint továbbépítő, hogy a zsenge oltványok mintegy áldásos öntözés vizével felüdítve, az igazság növekedését érjék el. És amíg amaz (– Szt. István) a hitetlenek lerontója volt, s a törvény ellenőrzője az áthágókkal szemben, emez (– Kálmán) már a helyes életet követő híveknek a támogatója a megigazulásban. Amaz a hit pajzsával látta el a népet, emez a fölösleges földi hiúságot az igazság övével övezte körül; az a lelkeket az Isten szavának kardjával félemlítette meg, ez az üdvösség sisakjával díszítette.

Végezetül: mindkét király azt tűzte ki célul, hogy miként a megérdemelt, bosszuló büntetés a kárhozat fiait emészti, az üdvösség fiait gyámolítsa. Nem ok nélkül hord ugyanis a király kardot, ugyanis az Istennek a szolgája ő, haragos megbosszulója annak, aki gonoszt cselekszik, mivel a fejedelmek nem a jó cselekedetnek szolgálnak félelmére, hanem a gonosznak. *Ki az ugyanis, aki árthat nektek, ha jóban vetekedtek egymással?* (1Péter 3,13). Eddig ezekről.

Ennek a gyűlésnek fent említett gáncsolóival szemben ugyan minden egyes fejezettel kapcsolatban, melyeket haszontalannak állítanak, meg tudnék írásban is felelni, ha nem félnék attól, hogy eme levélbeli előadásnak a mértékét túlhaladva, a te szerénységednek, ó főpapok dísze, untatására leszek. De mind azokat meg lehet érteni ezekből is, melyeket eléggé mérsékelten és röviden megírtam.

Mindazonáltal tőled, uram, aki tudod, hogy ennek a népnek a nyelvében kevésbé vagyok járatos, ha tollam a megkezdett út ösvényétől valahol eltér, azt kérem, hogy irántam való

szokott jóakaratoddal egyrészt a fölöslegeseket nyesegesd le, másrészt a hiányosságokat egészítsd ki, a tévelygéseket javítsd ki, a helyesen mondottakat pedig atyai kegyelmességgel támogasd, és mielőtt a nyilvánosság füleihez jutnak, a te gondoskodó ujjaiddal érintsd kegyesen, hogy legalább az, amit a legbölcsebb vizsgálatod szerint helyesen alkottam: ítéleted alapján az ócsárlók irigységével szemben is védelmet nyerjen.

A tihanyi apátság alapítólevele

(1055)

Az oszthatatlan Szentháromság nevében! András, Isten kegyelméből a magyarok legyőzhetetlen királya.

Mivel néhányan a halandók közül többnyire ostobaságuk vagy lustaságuk, akár vétkes hanyagságuk, de leggyakrabban hamar elenyésző világi gondjaik miatt elfeledkezve és mit sem tudva arról, amit láttak és hallottak, hitelt adnak bárminek, ezért bölcs és okos atyáink, valamennyien bölcsességük, okosságuk és iparkodásuk révén kitalálták, hogy mindazt, amit az emberi nem fiai elhatároztak, a szorgalmas írástudók kezével az emlékeztető betűkre bízzák, nehogy az avítt régisége által az utánuk jövő nemzedék emlékezetében elmosódjék. Ez, mivel egykor azoknak hasznosnak és jónak tűnt, ezért valamennyi mai okos embernek is igen hasznosnak és nagyon jónak tűnik.

Tehát így a legkeresztényibb uralkodó, András, hatalmával megparancsolta, hogy mindaz, amit a nép által *tichon*-nak nevezett *balatin* fölötti helyen Szűz Mária, valamint Szent Ányos püspök és hitvalló tiszteletére szentelt egyháznak a maga és felesége, valamint fiainak és leányainak, szüleinek, valamennyiüknek, élőknek és megholtaknak a lelki üdvéért adott megművelt és műveletlen földben, szőlőkben, művelési eszközökben, szolgákban és szolgálókban, ökörben, juhban és disznóban, méhekben és őrizőikben, valamint az egyház méltóságához tartozó ékességekben, ezen ünnepélyes oklevél hártyájára hiteles tanúbizonyságul feljegyeztessék, ahogy ezt egy jelenlévő lista sorban mutatja. Odaadta ugyanis e fent említett dicső király a fent nevezett helyet ott a szigeten, ahol az egyház alapíttatott, s ennek határai így jegyeztetnek fel.

Egy tó van körülötte és egy töltés, amely a régiek keze munkájával készült; ezeken belül minden nádas és halászó hely ide tartozik. Ugyanebben a tóban van egy *petra* nevű hely, amely a többiekkel együtt ide tartozik. És tudja meg mindenki, hogy ami gyümölcsös, kaszáló és más egyéb – a szőlőkön kívül – a szigeten van, ide tartozik. A királyi rétek pedig, amelyek a szigethez legközelebb fekvő falu mellett terülnek el, ugyanezt az egyházat illetik. Van egy rév is ezen a tavon, s ez hasonlóképpen hozzá tartozik. Azon a *fuk*[1] nevű patakon ugyanis, amely a mondott tóból folyik ki, van egy hely, ahol a népek átjárnak, néha a hídon, gyakran pedig a gázlón át, s ez szintén ide tartozik. Másik hely az, amelyet *huluoodi*-nak[2] mondanak; ez szintén a tónál kezdődik és egészen ide tartozik; hasonlóképpen mindaz, ami ettől a *huluoodi*-tól a kis hegyig és ettől a *turku* tóig fekszik, amelynek a fele a népé, fele pedig az egyházé. Ez a hely egészen a *zakadaat*-ig, innen a nagy útig, azután az *aruk* szögig, majd a *seg*-ig[3] és tovább *ursa*-ig,[4] innen pedig a nagy tóig terjed. Ezen kívül van egy másik, szénakaszálásra alkalmas és megfelelő hely a *zili kut* és a *kues kut*[5] között, amely ide tartozik. Hasonlóképp ide tartozik egy másik jó szénatermő hely, a *kert hel.*[6] A fent mondott egyházhoz tartozik továbbá egy hely, amely ugyancsak a *bolatin* tónál kezdődik, s *koku zarma*[7] a neve; ez a *keuris tue*-re[8] vezető nagy útig és innen megint a már gyakran említett tóig terjed. Mindaz pedig, amit ezek a határok foglalnak magukban, legyen az sziget, szénatermő hely vagy rét, kétség kívül ezé az egyházé. Rajtuk kívül ide tartoznak ennek az egyháznak a szolgái a földjükkel és a halászó helyeikkel, amelyeket előbb a többi néppel együtt bírtak. Azt a sok körös-körül fekvő cserjést pedig az

említett király a tisztjei kezével jelölte ki ugyanennek az egyháznak tulajdonául. Ugyanezé az egyházé lettek mindazok a halászó helyek és nádasok, amelyek a *seku ueieze*[9] és a révhez vezető út között fekszenek. A fent megírtakkal együtt van egy másik hely is ugyancsak a *bolatin*-ban *putu uueieze*[10] és *knez*[11] között, s ez is a szentegyházhoz tartozik halászó helyeivel és nádasaival együtt. Hasonlóképp hozzá tartozik ezeken kívül terméseivel a *lupa* nevű hely, ahol különböző fajtájú fák, kaszálók és rétek vannak, s ide tartozik három másik hely is, amelyek nagyon alkalmasak szénakaszálásra. Másutt van egy falu, amelyet *gamas*-nak[12] hívnak; ebben a mondott egyháznak van földje, s ezt két út határolja: az egyiknek a neve *ziget zadu,*[13] a másiké nagy út, s ezek Szent Kelemennél végződnek. Az az erdő pedig, amely itt a királyé volt, amelyet mezők vesznek körül, az említett egyházat illeti, kivéve mindazt, amiről, mint láttuk, már fentebb említés történt. Egy másik helynek, amelyet *gisnav*-nak[14] mondanak, ezek a határai: kezdődik: *fizeg munorau kereku*-nél,[15] innen *uluues megaia*-hoz[16] megy, aztán a *monarau bukurea*-hoz,[17] innen *fizeg azaa*-hoz,[18] majd *fizeg*-en túl *brokinarea*-hoz[19] és innen a közútig, s ezen vonul a *kurtuel fa*-ig,[20] innen pedig a *hurhu*-ig,[21] azután egy másik útig, amely megint a *monorau kerekv*-höz vezet. Mindaz pedig, ami ezeken a határokon belül terül el – a szőlőket kivéve – a már említett egyházhoz tartozik. Van azután még egy *mortis*[22] nevű hely, amelynek határa a *sar feu eri iturea*-nál[23] kezdődik, innen *ohut cutarea*[24] megy, innen *holmodi rea*-ra,[25] majd *gnir uuege holmodia rea*-ra[26]és innen *mortis uuasara kuta rea*-ra[27] s ezután *nogu azah fehe rea*-ra,[28] innen *castelic*-hoz[29] és a *feheruuaru rea meneh hodu utu rea*-hoz,[30] azután *petre zenaia hel rea*-ra.[31] Ezek mellett másutt van egy falu, amelyet *fotudi*-nak[32] hívnak, s ebben ennek az egyháznak van szántóföldje, amelynek ezek a határai: a nagy út, innen az *aruk tue*-ig, amely völgy a *kangrez*[33] útig nyúlik, tovább *lean syher*-ig,[34] innen *aruk fee*-ig majd *luazu holma*-ig,[35] azután pedig a *kaztelic*-ba vezető útig. Mindaz, amit e határok zárnak körül, hasonlóképp az említett egyházé. Másutt van egy hely és szántóföld rétekkel, amelyet hasonlóképp a király tisztjei jelöltek ott ki. Ennek a birtoknak a határában van egy erdő, amelynek határa az *ecli*[36] révnél kezdődik és *fidemsi*-ig[37] megy, innen az *aruk tue*-hez vezető nagy útig, tovább pedig a *petra* fejéig, azután *bagat mezee*-ig[38] vonul, majd innen *asauuagi*-hoz.[39] Ebben az erdőben sok kis halastó van, s ezek mind a fent írt egyházéi, három kivételével, amelyek közül kettő a királyé, a harmadik pedig Szent Mihályé; *opoudi*[40] és *lopdi* a királyéi. Ha pedig vannak termő és nem termő cserjék és fák, ugyanazt az egyházat illetik mindazzal együtt, amit előbb feljegyeztünk. Van egy lólegeltető hely, amelynek határa keletről a *baluuana*[41] útnál kezdődik, innen *aui*-hoz,[42] azután az *eleuui humuk*-hoz,[43] majd a *harmu ferteu*-höz,[44] azután a *ruuoz licu*-hoz[45] s innen a *harmuhig*-hez[46] megy, innen a *iohtucou*-hoz,[47] azután a *babu humca*-hoz[48] ér el, innen az *oluphel(rea)*-re,[49] azután pedig *cuesti*-hez,[50] innen a *culun*[51] vize közepén vonul, ettől a *fekete kumuc*-ig, innen pedig a *fuegnes humuc*-hoz,[52] aztán a *cues humuc*-hoz megy, majd *gunusara*-ra,[53] innen a *zakadat*-ig és tovább a *serne holma*-ig,[54] azután a *baluuan*-ig vezető *aruk*-ig. Mindaz, ami e helyeken bozótosban, nádasban és rétekben található, ezen szentegyházhoz tartoznak. Mindazzal, ami előbb már megíratott, a jó király ennek a szentegyháznak adta a *sumig*-i[55] vásárvám egyharmadát és hasonlóképpen a harmadrészt *thelena*-n[56] a révvel és a vámmal és a *segisti*[57] tavat.

Isten szolgálatának buzgó és fáradhatatlan végzésére, de a szentek dicsőítésére és tiszteletére is a szerzetesek seregét gyűjtöttük ide, és királyi bőkezűséggel gondoskodtunk számukra mindenről, ami ételükhöz, italukhoz vagy ruházatukhoz szükséges, hogy Isten szolgálatában ne lanyhuljanak, vagy ne legyen okuk az ebben való restségre.

Hogy pedig az idők folyamán ne szenvedjenek rágalmat arra nézve, amit Krisztus tiszteletére és az ott élők és neki szolgálók fenntartására a mondott egyháznak adományoztunk, mindazt egyenként a jegyző keze erre az oklevélre jegyezte. Van tehát húsz eke hatvan mansio-val, szőlőművesek húsz szőlővel, húsz lovas, tíz halász, öt lovász, három gulyás, három juhász, két kanász, két méhész, két szakács, két varga, két kovács, egy aranyműves, két ács, molnárok két malommal, egy esztergályos, egy ruhamosó, egy tímár, tíz szolgáló. Van ezen kívül 34 csődör kancákkal, száz tehén, hétszáz juh, száz disznó, ötven kas méh. Ezenkí-

vül a barátok szükségletére a királyi ménesből ötven csikót rendeltünk évente. Vannak tehát az összes közt az egyház szolgái száznegyven mansiónyian.

Mindezt szabadon adományozva adtuk az előbb mondott monostornak. Átok alatt tiltjuk meg, hogy a következő időkben bárki is csalárdul elvenni vagy eltulajdonítani merészeljen mindebből valamit. Ha pedig akadna ezen oklevelünknek gonosz szándéktól rossz útra tévedt megszegője, azt kitaszíttatván, Istentől sújtsa örök büntetés, és kényszerítsék tizenkét font arany fizetésére. Hogy pedig ez az összeíró oklevél érvényesen és sértetlenül maradjon, pecsétünk rátételével jelöljük meg, és megerősítés végett átadjuk híveinknek.

Benedek érsek jele, Mór püspök jele, Kelemen püspök jele, Lázár apát jele, Gilkó ispán jele, Száka nádor jele, Woiteh ispán jele, Miklós püspök jele.

András király

Lajos ispán jele, Ernye ispán jele, Vid ispán jele, Márton ispán jele, Illés ispán jele, András ispán jele, Fancel ispán jele, Nána lovász jele, Koppány bíró jele, Preca étekfogó jele, Celu minister jele.

A hét mennyország és az egész teremtés egy Istene üdvöt adó testet öltésének 1055. évében, amikor az előbb mondott győzelmes fejedelem királyságának kilencedik évében szerencsésen uralkodott és vele a nemes Béla herceg, akkor állította össze ezt az oklevelet Miklós, a szentséges főpap, aki az idő szerint a királyi udvarban a jegyző szerepét töltötte be, és megjelölte a már annyiszor említett király keze, tanúk jelenlétében.

ÉRSZEGI GÉZA és HOLUB JÓZSEF fordítása alapján

2. Királytükör

Szent István király intelmei Szent Imre herceghez[1]

(1010 körül)

Mivel megértem s mélyen átérzem, hogy amit csak Isten akarata megteremtett s nyilvánvaló eleve elrendelése elrendezett mind a kiterjedt égboltozaton, mind az egybefüggő földi tájakon, azt törvény élteti s tartja fenn, s mivel látom, hogy mindazt, amit Isten kegyelme bőséggel adott az élet előnyére és méltóságára, tudniillik királyságokat, konzulságokat, hercegségeket, ispánságokat, főpapságokat s más méltóságokat, részben isteni parancsok és rendeletek, részben világiak, valamint a nemesek meg az élemedett korúak tanácsai és javaslatai kormányozzák, védik, osztják fel és egyesítik, s mivel bizonyosan tudom, hogy minden renden valók a föld bármely részén, bármilyen méltóságot viseljenek, nemcsak kíséretüknek, híveiknek, szolgáiknak parancsolnak, tanácsolnak, javasolnak, hanem fiaiknak is, úgy hát én sem restellem, szerelmetes fiam, hogy neked még életemben tanulságokat, parancsokat, tanácsokat, javaslatokat adjak, hogy velük mind a magad, mind alattvalóid életmódját ékesítsed, ha majd a legfőbb hatalom engedélyével utánam uralkodni fogsz. Illik pedig, hogy odaadó figyelemmel hallgatván eszedbe vésd apád parancsait, az isteni bölcsesség intelme szerint, mely Salamon szájából szól: *„Hallgass, fiam, atyád intelmére, s ne vedd semmibe anyád tanításait! akkor nagy lesz száma élted éveinek"* (Péld. 1,8 és 4,10). Ebből a mondásból tehát észbe veheted, ha azt, amit atyai gyöngédséggel parancsolok, megveted – távol legyen! –, nem szívelnek többé sem Isten, sem az emberek. De halljad az engedetlen parancsszegők esetét és vesztét. Ádám ugyanis, kit az isteni alkotó, valamennyi létező teremtője a maga hasonlatosságára formált (vö. 1Mózes 1,26–30), s minden méltóság örökösévé tett, széttörte a parancsok bilincsét, s nyomban elvesztette a magas méltóságokat meg a paradicsombéli lakást (vö. 1Mózes 3,1–24). Isten régi, kiválasztott s kivált kedvelt népe is, amiért szétszaggatta a törvények *Isten ujjával* kötözött kötelékét (vö. 2Mózes 31,18), különb-különbféleképpen pusztult el: részben ugyanis *a föld nyelte el* (vö. 4Mózes 16,32), részben *tűz emésztette el* (vö. 4Mózes 16,35), részint egymást koncolta fel. Salamon fia is, félrevetve apja békéltető szavait, gőgjében pöffeszkedve kardcsapásokkal fenyegette a népet apja ostorsuhintásai helyett, azért sok rosszat tűrt el országában, végül is kivetették onnan (vö. 3Királyok 12,1–18). Hogy ez véled ne történjék, fogadj szót, fiam; gyermek vagy, gazdagságban született kis cselédem, puha párnák lakója, minden gyönyörűségben dédelgetve és nevelve, nem tapasztaltad a hadjáratok fáradalmait s a különféle népek támadásait, melyekben én szinte egész életemet lemorzsoltam. Itt az idő, hogy többé ne puha kásával étessenek, az téged csak puhánnyá s finnyássá tehet, ez pedig a férfiasság elvesztegetése s a bűnök csiholója és a törvények megvetése; hanem itassanak meg olykor fanyar borral, mely értelmedet tanításomra figyelmessé teszi. Ezeket előrebocsátván térjünk a tárgyra.

Fejezetekre osztás

A katolikus hit megőrzéséről
Az egyházi rend becsben tartásáról
A főpapoknak kijáró tiszteletről

A főemberek és vitézek tiszteletéről
Az igaz ítélet és a türelem gyakorlásáról
A vendégek befogadásáról és gyámolításáról
A tanács súlyáról
A fiak kövessék az elődöket
Az imádság megtartásáról
A kegyességről és irgalmasságról, valamint a többi erényről

1. A katolikus hit megőrzéséről

Minthogy a királyi méltóság rangját csakis a hívők és a katolikus hitet vallók nyerhetik el, ezért parancsainkban a szent hitet tesszük az első helyre. Ha a királyi koronát meg akarod becsülni, legelőször azt hagyom meg, tanácsolom, illetve javaslom és sugallom, kedves fiam, hogy a katolikus és apostoli hitet akkora buzgalommal és éberséggel őrizd, hogy minden Istentől rendelt alattvalódnak példát mutass, s valamennyi egyházi személy méltán nevezzen igaz keresztény hitvallású férfinak; enélkül bizony, tudd meg, sem kereszténynek, sem az egyház fiának nem mondanak. Akik ugyanis hamisat hisznek, vagy a hitet jó cselekedetekkel teljessé nem teszik, fel nem ékesítik, minthogy a hit tettek híján meghal (vö. Jakab 2,17), sem itt nem uralkodnak tisztességgel, sem az örök uradalomban vagy koronában nem lesz részük. Ám ha a *hit pajzsát* tartod, rajtad az *üdvösség sisakja* is (Ef. 6,12). Mert e lelki fegyverekben szabályszerűen harcolhatsz láthatatlan és látható ellenségeid ellen. Hiszen az apostol ezt mondja: *„Csak az nyeri el a babérkoszorút, aki szabályszerűen küzd"* (2Tim. 2,5). A hit tehát, melyről beszélek, a következő: higgy erősen a mindenható Atyaistenben, minden teremtmény teremtőjében, és az ő egyszülött fiában, a mi Urunkban, Jézus Krisztusban, kit az angyal meghirdetett, ki Szűz Máriától született, az egész világ üdvösségéért a keresztfán szenvedett, és a Szentlélekben, ki szólt a próféták s az apostolok, valamint az evangélisták szavával, mint egyetlen tökéletes, oszthatatlan, szeplőtelen istenségben, és kétely hozzád ne férjen. „Ez a katolikus hit, melyben – miként Atanáz mondja – ha akárki híven és erősen nem hisz, semmiképp sem üdvözül."[2] Ha valamikor uralmad alatt akadnának olyanok – távol legyen! –, kik az így egységbe fűzött Szentháromságot megosztani vagy kisebbíteni, vagy nagyobbítani próbálják, tudd meg: az eretnekség fejének szolgái azok, és nem a szentegyház fiai. Az ilyeneket pedig ne gyámolítsd, ne védelmezd, hogy magad is ellenségnek és bosszúlónak ne mutatkozz. Mert az efféle emberek a szentegyház népét nyomorultul megrontják és szétszórják. Hogy ez ne történjék meg, különös gondod legyen.

2. Az egyházi rend becsben tartásáról

A királyi palotában a hit után az egyház foglalja el a második helyet, az egyház, melynek első ízben a mi fejünk, tudniillik Krisztus vetette el magját, majd az ő tagjai, vagyis az apostolok és szent atyák ültették át, meggyökereztették erősen, s elterjesztették az egész földkerekségen. És ámbár mindig hajt új sarjat, más helyeken mégis mintegy réginek tartják; itt viszont, kedves fiam, a mi birodalmunkban eddig még mint ifjú, friss hajtást prédikálják. Épp ezért kíván meg szemfülesebb s szembetűnőbb őröket, nehogy a jó, amivel az isteni kegyelem bennünket mérhetetlen irgalmában érdemtelenül elárasztott, tunyaságod és restséged, valamint hanyagságod miatt megromoljék s megsemmisüljön. Mert aki a szentegyház méltóságát csorbítja vagy csúfítja, azon munkál, hogy Krisztus testét csonkítsa. Hiszen maga az Úr mondta Péternek, akit a szentegyház őrzőjévé és felügyelőjévé emelt: *„Péter vagy, erre a sziklára építem egyházamat"* (Máté 16,18). Ő ugyanis önnönmagát nevezte kősziklának, s nem ám fából avagy kőből épült egyházról beszélt, hanem az újonnan nyert tömeget, a

kiválasztott népet, Isten nyáját, mely hitben kioktattatott, keresztségben megmosatott, kenettel olajoztatott, hívta a saját magára épült szentegyháznak. Ha valaki lázában e szentegyház tagjait vagy *kicsinyeit megbotránkoztatja,* az evangélium tanítása szerint méltó arra, *hogy malomkövet kössenek a nyakára és a tenger mélységébe vessék* (Máté 18,6), azaz a hatalom méltóságából kivetik, és az igazak egyházán kívül marad a világi nyomorúságban, mint valami pogány és vámos (vö. Máté 18,17). Így hát, fiam, napról napra virágzó szorgalommal kell őrködnöd a szentegyházon, hogy inkább gyarapodjék, mintsem fogyatkozzék. Azért is nevezték az első királyokat nagyságosnak, mert az egyházat nagyobbították.[3] Te is ezt tegyed, hogy koronád híresebb, életed boldogabb és hosszabb legyen.

3. A főpapoknak kijáró tiszteletről

A királyi trón ékessége a főpapoknak rendje, ezért a királyi méltóságban ők kerülnek a harmadik helyre, kedves fiam, ők legyenek főembereid, úgy vigyázz a főpapokra, mint a szemed világára. Ha ők jóindulatúak véled, ellenségtől nem kell félned. Hiszen ha ők megbecsülnek, bátran foghatsz mindenhez, imádságuk ajánl téged a mindenható Istennek. Őket állította ugyanis Isten őrül az Isten népe fölé, és őket tette meg a lelkek felvigyázóivá, valamint az egész egyházi méltóság és isteni szentség részeseivé és osztóivá. Mert nélkülük királyok nem is állíttatnak, nem is országolnak. Az ő közbenjárásukra törlik el a vétkezők vétkeit. Ha irántuk az igazi szeretetet tanúsítod, magadat is kétségkívül megjobbítod, országodat is tisztességgel igazítod. Mert az ő kezükbe van lerakva a bűnből oldás és bűnbe kötés hatalma (vö. Máté 18,18). Mert Isten megegyezett velük örök szövetségben (vö. Sirák 17,10), és elkülönítette őket az emberektől, a maga nevében és szentségében osztozott velük, és az istenes Dávid király szavával megtiltotta, hogy az emberi világ gáncsolja őket: *„Fölkentjeimet ne érintsétek!"* (Zsolt. 104,15). Az illeti meg ugyanis Isten felkentjeit, ki az isteni és kánoni végzéssel szembeszállva a szent renden való férfiakat hamis vádaskodásokkal mocskolja és a nyilvánosság elé hurcolja. Teljességgel megtiltom, fiam, hogy így cselekedj, ha boldogan akarsz élni, királyságod megbecsülni, mert az ilyen dolgok sértik Istent elsősorban. Ha esetleg valamelyik azok közül, akikről szó van, kárhoztatásra méltó vétekbe esik – távol legyen! –, figyelmeztesd háromszor, négyszer is négyszemközt az evangélium tanítása szerint (Máté 18,15). Ha akkor intelmeidet nem hallgatja meg, nyilvánosan kell megfeddni a következők alapján: Ha rád nem hallgat, *jelentsd az egyháznak* (Máté 18,17). Mert ha e rendet megtartod, dicső koronádat teljességgel felmagasztalod.

4. A főemberek és vitézek tiszteletéről

Az uralom negyedik dísze a főemberek, ispánok, vitézek hűsége, erőssége, serénysége, szívessége és bizalma. Mert ők országod védőfalai, a gyengék oltalmazói, az ellenség pusztítói, a határok gyarapítói. Legyenek ők, fiam, atyáid és testvéreid, közülük bizony senkit se hajts szolgaságba, senkit se nevezz szolgának. Katonáskodjanak, ne szolgáljanak, uralkodj mindannyiukon harag, gőg, gyűlölség nélkül, békésen, alázatosan, szelíden; tartsd mindig eszedben, hogy minden ember azonos állapotban születik, és hogy semmi sem emel fel, csakis az alázat, semmi sem taszít le, csakis a gőg és a gyűlölség (vö. Lukács 14,11). Ha békeszerető leszel, királynak és király fiának mondanak (vö. Máté 5,9), és minden vitéz szeretni fog; ha haraggal, gőgösen, gyűlölködve, békétlenül kevélykedsz az ispánok és főemberek fölött, a vitézek ereje bizonnyal homályba borítja a királyi méltóságot, és másokra száll királyságod. Ettől óvakodva az erényed szabta mértékkel irányítsd az ispánok életét, hogy vonzalmaddal felövezve a királyi méltósághoz mindig háborítatlanul ragaszkodjanak, hogy uralkodásod minden tekintetben békés legyen.

5. Az igaz ítélet és a türelem gyakorlásáról

A türelem és az igaz ítélet gyakorlása a királyi korona ötödik cifrázása. Dávid király és próféta mondja: *„Ítéletedet, Isten, bízd a királyra"* (Zsolt. 71,2). És ugyanő másutt: *„Király vagy, az igazságosságot szereted"* (Zsolt. 98,4). A türelemről így beszél Pál apostol: *„Tanúsítsatok mindenki iránt türelmet"* (1Tessz. 5,14). És az Úr az evangéliumban: *„Ha türelemmel kitartotok, megmentitek lelketeket"* (Lukács 21,19). Ehhez tartsd magad, fiam: ha becsületet akarsz szerezni királyságodnak, szeresd az igaz ítéletet; ha hatalmadban akarod tartani lelkedet, türelmes légy. Valahányszor, kedves fiam, ítéletet érdemlő ügy kerül eléd vagy valamely főbenjáró bűn vádlottja, türelmetlenül ne viselkedjél, esküvel se erősködjél, hogy megbünteted; bizony ez ingatag lenne és mulandó, mert a bolond fogadalmat megszegi az ember; és ne is ítélkezz te magad, nehogy királyi méltóságodban a hitvány ügyben forgolódva folt essék, hanem az efféle ügyet inkább bírákhoz utasítsd, az ő megbízatásuk, hogy a törvény szerint döntsenek. Óvakodj bírónak lenni, ám örülj királynak lenni s neveztetni. A türelmes királyok királykodnak, a türelmetlenek pedig zsarnokoskodnak. Ha pedig egyszer olyasvalami kerül eléd, amelyben ítéletet hozni méltóságoddal összefér, türelemmel, irgalommal, esküdözés nélkül ítélkezz, így lesz majd koronád dicséretes és ékes.

6. A vendégek befogadásáról és gyámolításáról

A vendégek s a jövevények akkora hasznot hajtanak, hogy méltán állhatnak a királyi méltóság hatodik helyén. Hiszen kezdetben úgy növekedett a római birodalom, úgy magasztaltattak fel és lettek dicsőségessé a római királyok, hogy sok nemes és bölcs áradt hozzájuk különb-különb tájakról. Róma bizony még ma is szolga volna, ha Aeneas sarjai nem teszik szabaddá. Mert amiként különb-különb tájakról és tartományokból jönnek a vendégek, úgy különb-különb nyelvet és szokást, különb-különb példát és fegyvert hoznak magukkal, s mindez az országot díszíti, az udvar fényét emeli, s a külföldieket a pöffeszkedéstől elrettenti. Mert az egy nyelvű és egy szokású ország gyenge és esendő. Ennélfogva megparancsolom neked, fiam, hogy a jövevényeket jóakaratúan gyámolítsad és becsben tartsad, hogy nálad szívesebben tartózkodjanak, mintsem másutt lakjanak. Ha pedig le akarnád rombolni, amit építettem, vagy szétszórni, amit összegyűjtöttem, kétségkívül igen nagy kárt szenvedne országod. Hogy ez ne legyen, naponta nagyobbítsd országodat, hogy koronádat az emberek nagyságosnak tartsák.

7. A tanács súlyáról

A királyi emelvényen a tanács a hetedik helyre tart igényt. A tanács állít királyokat, dönt el királyi sorsokat, védelmezi a hazát, csendesíti a csatát, győzelmeket ő arat, kerget támadó hadat, behívja a barátokat, városokat ő rakat, és ő ront le ellenséges várakat. Minthogy pedig a tanácsnak ekkora haszna van, ostoba, pöffeszkedő és középszerű emberekből összeállítani, én úgy vélem, mit sem ér; hanem a tekintélyesebbek és a jobbak, a bölcsebbek és a legmegbecsültebb vének ajkán formálódjék és csiszolódjék. Ezért, fiam, az ifjakkal és a kevésbé bölcsekkel ne tanácskozz, ne is kérj tőlük tanácsot, csak a gyűlés véneitől, kiknek koruk és bölcsességük miatt megfelel ez a feladat. Mert a királynak szóló tanács zárva legyen a bölcs szívbe, ne terjessze a bolondok szelessége. Ha ugyanis a bölcsekkel jársz, bölcs leszel, ha a bolondokkal forgolódsz, társul adod magad hozzájuk (vö. Péld. 13,20), szól a Szentlélek Salamon által: „Aki jár a bölcsekkel, bölcsek barátja lesz, nem a bolondokhoz lesz hasonlatos" És Dávid zengi: *„Jósággal közeledsz a jóhoz, az igazhoz igaz vagy. A tisztával tisztán bánsz, a hamissal azonban hamis módra"* (Zsolt. 17,26–27). Ezért hát ki-ki életkorának megfelelő dologban forgolódjék, tudniillik az ifjak fegyverben, a vének a tanácsban. Egyébként az ifjakat mégsem kell teljesen kiűzni a tanácsból; ámde ahányszor velük tanácskozol, még ha életrevaló is az a tanács, mindig terjeszd az öregek elé, hogy minden cselekedetedet a bölcsesség mértékével mérhesd.

8. A fiak kövessék az elődöket

Őseink követése foglalja el a királyi méltóságban a nyolcadik helyet. A legnagyobb királyi ékesség, az én tudásom szerint, a királyelődök után járni, a szülőket utánozni. Aki ugyanis megveti, amit megszabtak atyai elődei, az isteni törvényekre sem ügyel. Mert az atyák azért atyák, hogy fiaikat gyámolítsák, a fiak pedig azért fiak, hogy szüleiknek szót fogadjanak. Aki atyjával szemben áll, Isten ellenségének áll. Mert minden engedetlen Istennel áll szemben. És az engedetlenség szelletje a korona virágait szórja szerte. Az engedetlenség valójában pestis az egész királyságban. Ezért, kedves fiam, apád rendeletei, vagyis az én rendeleteim, mindig legyenek szemed előtt, hogy szerencsédet mindenütt királyi gyeplő igazgassa. Az én szokásaimat pedig, melyekről látod, hogy a királyi méltósággal összeférnek, a kétkedés minden béklyója nélkül kövessed. Mert nehéz lesz megtartani e tájon királyságodat, ha szokásban nem utánzod a korábban királykodó királyokat. Mely görög kormányozta a latinokat görög módra, avagy mely latin kormányozta a görögöket latin módra? Semelyik. Ezért hát kövesd szokásaimat, a tieid közt kimagasló így leszel, s az idegenek dicséretére szert így teszel.

9. Az imádság megtartásáról

Az imádság megtartása a királyi üdvösség legnagyobb járuléka, ezért a királyi méltóság kilencedik regulájában pendül meg. A folytonos imádkozás: a bűnöktől megtisztulás és feloldozás. Te pedig, fiam, valahányszor Isten templomához járulsz, hogy Istent imádd, Salamonnal, a király fiával, magad is király lévén, mindig mondjad: „Küldd le Uram, a bölcsességet *szent egedből, dicsőséged trónjától, hogy munkámban velem legyen és segítsen, és így fölismerjem, mi kedves* a szemedben minden időben" (Bölcs. 9,10). És ismét: „Uram, Atyám, életemnek Istene, ne hagyj engem álnok gondolatban, az én szemeimnek ne adj kevélységet és a gonosz kívánságot távoztasd el tőlem, Uram. Vedd el tőlem a testnek kívánságait, és a tisztátalan és esztelen léleknek ne adj engem, Uram" (vö. Sirák 23,4–5). Ezzel az imádsággal fohászkodtak hát a régi királyok, te is ugyanezzel fohászkodj, hogy Isten minden vétked eltörlésére méltasson, hogy mindenki legyőzhetetlen királynak hívjon. Imádkozz azért is, hogy a tétlenséget, tunyaságot elkergesse tőled, megajándékozzon az erények összességének segedelmével, s így legyőzhesd látható és láthatatlan ellenségeidet. Hogy valamennyi alattvalóddal együtt gondtalanul, ellenséges támadásoktól nem háborgatva, békében végezhesd életed pályáját.

10. A kegyességről és az irgalmasságról, valamint a többi erényről

Az erények mértéke teszi teljessé a királyok koronáját, és a parancsok közt a tizedik. Mert az erények ura a *Királyok Királya* (1Tim. 6,15), miként égi serege áll kereken tíz karból, úgy életed vitele kerekedjék ki tíz parancsból. Kell, hogy a királyt kegyesség s irgalmasság díszítse, de a többi erény is hassa át és ékesítse. Mert ha a királyt istentelenség és kegyetlenség szennyezi, hiába tart igényt a király névre, zsarnoknak kell nevezni. Ennek okából hát, szerelmetes fiam, szívem édessége, sarjam jövő reménysége, kérlek, megparancsolom, hogy mindenütt és mindenekben a szeretetre támaszkodva ne csak atyafiságodhoz és a rokonságodhoz, vagy a főemberekhez, avagy a gazdagokhoz, a szomszédhoz és az itt lakóhoz légy kegyes, hanem még a külföldiekhez is, sőt mindenkihez aki hozzád járul. Mert a szeretet gyakorlása vezet el a legfőbb boldogsághoz. Légy irgalmas minden erőszakot szenvedőhöz, őrizd szívedben mindig az isteni intést: *„Irgalmasságot akarok, nem áldozatot"* (Máté 9,13). Légy türelmes mindenekhez, nemcsak a hatalmasokhoz, hanem azokhoz, akik nem férnek a hatalomhoz. Azután légy erős, nehogy a szerencse túlságosan felvessen, vagy a balsors letaszítson. Légy alázatos is, hogy Isten felmagasztaljon most és a jövőben. Légy majd

mértékletes, hogy mértéken túl senkit se büntess vagy kárhoztass. Légy szelíd, hogy sohase harcolj az igazság ellen. Légy becsületes, hogy szándékosan soha senkit gyalázattal ne illess. Légy szemérmes, hogy elkerüld a bujaság minden bűzét, valamint a halál ösztönzőjét.

Mindez, amit fentebb érintettünk, alkotja a királyi koronát, nélkülük sem itt nem tud senki uralkodni, sem az örök uradalomba bejutni. Ámen.

Fordította KURCZ ÁGNES

3. Teológiai irodalom

Szent Gellért

Deliberatio

(1030–1046)

Gellértnek, a marosvári egyház püspökének értekezése *A három ifjú énekéről* a tudós Isingrimusnak

(Részlet a II. könyvből)

Áldjátok egek az Urat (Dániel 3,59) – mondja.[1] Többes számban hangzik: „egek", mintha nem egy, hanem több ég volna. Mindazonáltal „ég"-ről és „egek"-ről is olvasunk, mint például: *Ki beborítja az eget felhőkkel* (Zsolt. 146,8), és *Az egek az Isten dicsőségét beszélik* (Zsolt. 18,2), *Kezdetben* pedig *teremté Isten a mennyet* (1Mózes 1,1), és *Mikor beborítom felhőkkel az eget* (1Mózes 9,14), és sok efféle. A világi bölcselők azonban, amiképpen nagyon jól tudod,[2] hét eget, azaz bolygót vezettek be, amelyek gömböknek összehangzó mozgásával forognak; egyesek továbbá „forgó"-nak és „égő"-nek akarják mondani az eget, s hogy azért hívják így, mert mint egy metszett edényre, rá vannak vésve a csillagok jegyei, s amelyeknek szférája kerekre van formálva, s középpontja a mindenfelől egyenlő távolságban körbevett föld. A tudósok szerint ennek a szférának sem kezdete, sem vége nincs.[3] Mindenekelőtt tehát az égről kell értekeznünk, azután az egekről. Az Egyház, ha jól látom, tropológiai értelemben „kerek és forgó és égő ég". Ha megkérdezed, miként kerek az ég, tudd meg, azért, mert a világ egész kerületén szétáradt és *minden jó cselekedetre készíttetett* (2Tim. 2,21) és azon fundáltatott, aki így szól: *Én vagyok az alfa és az ómega* (Jelenések 22,13). Nem találni semmi kerekebbet az *o* betűnél, amely köralakú! Ha teljes egészben meg akarod ismerni azt a kerekséget, amiről én beszélek, hallgasd meg, mit mond a „teológus" János: *Kezdetben vala az Ige, és az Ige Istennél vala, és Isten vala az Ige. Ez vala kezdetben Istennél* (János 1,1). Ez a kerekség mindig egyszerű, s ezért oszthatatlan. Hogyan? *Én és az Atya egy vagyunk* (János 10,10) – mondja. Tehát ezért kerek az ég, amiről most szó van. Egyszerű ugyanis, hogy mint fundamentum, mint szegletkő (vö. Ef. 2,20), összefogja a falat, nem lévén makulája vagy sömörgőzése vagy más efféle hibája (vö. Ef. 5,27). Kerek, mivel nem akar tudni különbözőségről, hanem mindig egyre tekint.

Ezért mondják az Énekek galambnak és szépségesnek (2,10), mint ami az evangélium kerekére van ráhelyezve. Gondolhatunk-e kerekebbet a keréknél? Ezékiel kereket látott egy kerékben (vö. 1,6), azaz ót az újban, az Újat az Ószövetségben. Az Egyház ezekre erősítve mindenütt kering *minden jócselekedetre* (2Tim. 2,21) – az apostoli parancs szerint – romlás nélkül.

És ez az ő forgó volta. Jézus pedig, ennek az égnek boldogságos alkotója, *a városokat és a kastélyokat körüljárja vala* (Máté 9,35), *meggyógyítván mindeneket, akik az ördögtől lenyomattatva valának* (ApCsel 10,38), mint az Isteni Beszéd mutatja. De ahogy „kerek"-nek és „forgó"-nak, „égő"-nek is mondatik. Forgó és kerek voltáról tropológikusan már röviden szólottam. Szólok arról is, hogyan „égő"

Ki választ el tehát minket, mondja, *a Krisztus szeretetitől? Háborúság-e, szorongatás-e,*

éhség-e, mezítelenség-e, veszedelem-e, üldözés-e, fegyver-e? (Róm. 8,35). *Mert bizonyos vagyok,* mondja, *hogy se halál, sem élet, sem angyalok, se fejedelemségek, sem erők, se jelenvalók, se következendők, sem erősség, se magasság, se mélység, sem egyéb teremtett állat el nem választ minket az Isten szeretetitől, mely a mi Urunk Jézus Krisztusban vagyon* (Róm. 8,38–39).

Így gyúl lángra tehát a Krisztus nagy szeretetétől az ég, amelyről beszélünk. Ezt pedig felékesítette Isten ragyogó fényességekkel, és megtöltötte a Nappal és a Holddal, és a fénylő csillagzatok tündöklő jegyeivel ékesítette.[4] Hogyan? Kérdezed, hogyan, halld meg, ami mondatik: *És némelyeket helyheztetett ugyan az Isten Anyaszentegyházában, először apostolokat, másodszor prófétákat, harmadszor doktorokat, azután erőket, azután a gyógyításoknak ajándékit, segítségeket, vezérléseket, a nyelveknek különbségit* stb. (1Kor. 12,18). Ilyen ékességekkel ékesítette Isten ezt az eget, ilyen csillagokkal világította be. Ennek az égnek szférája pedig az Úr Jézus, s nincs vége, mint ahogy kezdete sincs: középpontja a mindenfelől egyenlő távolságra körbevett Föld.[5] Hogyan? *Mert őtőle és őáltala és őbenne vannak mindenek* (Róm. 11,36). És: a Föld *az ő lábai zsámolya* (Máté 5,35).

Idáig egy égről, most azonban többről szólunk, s végül szintén őfelé kell irányítani lelkünket. Elmondtuk, mint a föntebbiekben hallottad, hogy a világi bölcselők hét eget vezettek be. Amit elmondtunk azonban, egyáltalán nincs híján titkos értelemnek, ha csak azok nem tartanak vissza, akik azt mondják, hogy a Szentírásban nem kell allegorikus értelmet keresnünk. Pál, a tanítás kútfeje gyakran irányít minket mélységes-mély allegóriákhoz. Hiszen a próféták is allegóriák felhőibe burkolva látszanak! Az Üdvözítő a sokaságnak csak példázatokban beszélt. De másokat is árnyékba burkolva fogsz találni, miként a Tekintetes lakodalmast[6] is. A költőknél szimbólumokat ismerünk fel.

Ezeket most elhagyva, mielőtt kifogynánk az időből, röviden lássuk, amit a hét égről megígértünk. Akarod-e hallani az égi bölcselők egyikét, – nem ilyen vagy olyant, hanem aki minden egek magasságát túlszárnyalja szavaival, és lelkének látásával bölcselkedik arról, amit a lélek éleslátásával tropologikus módon törekszünk szemlélni az Írásban a hét égről?

János mondja *a hét anyaszentegyháznak, melyek Ázsiában vannak: malaszt néktek és békesség attól, aki vagyon és aki vala és aki eljövendő, és a hét lélektől, kik az ő királyi székének színe előtt vannak, és a Jézus Krisztustól, aki hű tanú, elsőszülött a halottak közül, és e föld királyainak fejedelme* (Jelenések 1,4–5). Tehát, ha úgy tetszik, ami a szép tropológiai értelmezéseket illeti, hét egünk van, de nem a világi, hanem az isteni dolgokat kutatók szerint. A hetet pedig úgy kell érteni, hogy az isteni bölcselők szerint egy-et értsünk alatta. A hetes szám ugyanis az Egyház tökéletességét jelzi, mert amiképpen hét egyházról hallottál, ugyanúgy van hét lélek is. Végül tökéletesen-isteni karizma is hét van, amelyek az Egyházat irányítják.

Mindeddig sok égről szóltunk, amit, véleményem szerint, az egy égre is kell érteni, mivel hol egeket, hol eget olvasunk. *Ki béborítja,* mondja, *az eget felhőkkel* (Zsolt. 146,8). Valami igen nagy szentséggel átszőtt szimbólum! *Ki béborítja,* mondja, *az eget felhőkkel.* Ahogy Krisztus beborítja, Krisztus betakarja a felhőkkel, más nem képes rá. Nélküle ugyanis senki semmire nem képes. *Nálam nélkül,* mondja, *semmit nem cselekedettök* (János 15,5). De amint beborítja, úgy le is mezteleníti, akinek akarja és amikor akarja. Milyen felhőkkel borul be az ég, amelyről most szólunk? *És a felhőknek megparancsolom,* mondja, *hogy esőt ne adjanak Izraelre* (Izaiás 5,6). Íme, azok a felhők, amelyekkel ez az ég beborul. Mert az az ég, amit látunk, nem borul be a felhőktől, bár bevonódik. Nagy titok tehát a beborult ég. Mélységesen mély allegóriák titkaival borul be és magasságos szavak felhőivel.

Fordította Déri Balázs

4. Árpád-kori legendák

Szent András és Benedek legendája

(1064 után)

1. Abban az időben, amikor a legkeresztényibb István király akaratából Isten ismerete és tisztelete Pannóniában még éppen csak kicsírázott, hallva a jó uralkodó híréről, más földekről, sok kanonok és szerzetes gyűlt össze hozzá mint atyjukhoz, nem annyira kényszerűségből, mint inkább hogy a szent szerzetesi élet új öröme együttélésükkel kiteljesedjék. Köztük az egyik, név szerint Zoerárd, aki mint rózsa a tövisek között, falusi egyszerűségben született, a Szentlélek ösztönzésétől indítva a lengyelek földjéről ebbe a hazába jött, és miután Fülöp apáttól, akinek Szent Ipoly vértanú tiszteletére szentelt[1] Zobor nevű monostora Nyitra vidékén feküdt, a szerzetesi ruhát és az András nevet megkapta, remete életre szánta el magát.

És hogy ott a szív mekkora töredelmével és a test mekkora kínzásával gyötörte magát – ezeket én tanítványának, a vele élő Boldog Benedeknek az elbeszéléséből hallottam –, elhatároztam, hogy néhány szóval megírom. Én, Mór, aki most Isten irgalmából püspök vagyok,[2] akkor pedig iskolás gyermek voltam, a jó férfit láttam ugyan, de hogy milyen volt szerzetesi élete, azt nem látás, hanem hallás útján ismertem meg. Mert amikor a Szent Márton püspök tiszteletére szentelt monostorunkba a már említett Benedek szerzetes gyakran eljött, ennek tiszteletreméltó életéről elmondta nekem az itt következő dolgokat.

2. Miután ez a tiszteletre méltó férfi, András, a remeteség magányát vállalta, teste nagy kifárasztásával, de a lelki élet megerősítésével a böjtöt mindig megtartotta. Három napon át minden ehető dologtól tartózkodott, annak kegyelme iránti szeretetből, aki az emberekért emberré válva negyven napig böjtölt (vö. Máté 4,1–2). Mikor pedig a nagyböjti időszak következett, annak a szerzetesi életnek a példájára, amelyben Zoszimász apát élt,[3] amikor valaki negyvenöt datolyával töltötte el a nagyböjtöt, ő Fülöp atyától, akitől a szerzetesi ruhát elfogadta, negyven diót kapott, és azon élve, ennyi táplálékkal megelégedve, örömmel várta a szent húsvét napját.

Ezekben a napokban, sőt máskor is, jóllehet a táplálék nemcsak a test felüdítésére nem volt elegendő, hanem még a lelket is elgyöngítette, az imádság idejének kivételével a munkával mégsem hagyott fel soha, hanem fejszét fogva az erdő egy magányos helyére ment dolgozni. Amikor aztán a túlzott munkától és a szigorú böjtöléstől teste és lelke legyengült, s egyik napon szinte halálra válva feküdt, egy szép arcú és angyali tekintetű ifjú jött, és kocsijára téve a kunyhójába vitte. De eszméletlen állapota elmúltával, miután magához térve megtudta, hogy mit tett vele Isten irgalmassága, megvallotta mindezeket az előbb említett tanítványnak, Benedeknek, aki nekem ezeket elmondta, esküvel kötelezve őt, hogy halála előtt senkivel se ismertesse.

Az egész napos munka után azonban csak olyan éjszakai nyugalmat engedett testének, hogy azt inkább lehetett kínzásnak és gyötrelemnek, mint nyugalomnak nevezni. Egy tölgyfa tönkön, amit lesimított ugyan, kis kerítéssel vett körül, és ebbe a kerítésbe éles nádszálakat rögzített minden oldalról. Aztán a tönkön ülve olyan helyzetet foglalt el tagjai felüdítésére, hogy ha teste álomtól elnehezedve, véletlenül valamerre eldől, a nádszálak hegyétől súlyosan megsértve felébredjen. Ezenkívül még fából készített abroncsot is tett a feje fölé, amire négyfelől négy követ is függesztett, hogy ha álmos fejét bármerre lehajtja, a kő megüsse.

Ó, milyen nagyszerű a boldog férfinak, Andrásnak jutalma! Milyen boldog és örök élet az, amely koszorúval százszorosan feldíszítve az égben fizeti vissza azt, amit a földön kemény munkával szerzett! Ó, hitvallás hallatlan neme, ami még értékesebbé teszi az ígéret országát! Sem az étel, sem a nyugalom nem tudta olcsó édességével elrabolni az örök életet, és a gonosz lélek nem találhatta meg a csábítás útját.

Ezeket, amiket megírtam, tanítványának, a már említett Benedeknek az elbeszéléséből ismertem meg, aki maga is elhatározta az atya halála után, hogy ugyanezen a helyen lakik. És amikor három éven át mestere példája szerint szigorú fegyelemben élt, rablók jöttek, és abban a reményben, hogy sok pénz van nála, a Vág folyó partjára vezetve megkötözték, elvágták a torkát, és a vízbe dobták. Mivel pedig sokáig keresték a testét és nem találták egy egész esztendőn át, feltűnt, hogy egy sas ült a Vág folyó partján, mintha valamit őrizne. Ebből a holttest holléte felől bizonyossá válva, valakit a vízbe küldtek, és így sértetlenül megtalálták, mintha csak a minap halt volna meg. Ugyanott temették el Benedeket, Boldog Emmerám vértanú bazilikájában,[4] ahol a szent atya, Boldog András csontjai pihentek. Ő mondta el nekem erről a tiszteletre méltó atyáról mindazt, amit már megírtam. De a következő dolgokat Fülöp apát szokta nekem elmondani, miután apát lettem.

3. Mikor tehát teste bomlásának ideje közeledett, jelezte ezt a jelenlevőknek, és meghagyta, hogy ruházatának egyetlen darabjából se vetkőztessék ki, amíg Fülöp apát – akiért már elküldött – meg nem érkezik. Ez az atya akkor érkezett meg, amikor a tiszteletre méltó test már holtan feküdt, hogy megmossák. Ő megtalálta a vasövet, amely már belső részeit érintette. Ó, csodálatos és hallatlan dolog! A húsát belülről bomlasztó övet bőre kívülről elrejtette. Ámde a vértanúságnak ezt a fajtáját meg sem tudhattuk volna, ha a köldökénél a megkötött fém csomója elő nem tűnik. Miután pedig feloldották az övet, mikor a testről lehúzták, a bordák összezúzódásának hangja erősen hallatszott. Ennek az övnek a felét elkönyörögtem ugyanettől az apáttól, és mostanáig megőriztem, de az igen keresztény Géza herceg[5] kérését meg nem tagadhattam, hisz állandó vágyakozással könyörgött nekem érte. És miután a boldog férfi testét eltemették, amiket Fülöp apát elbeszéléséből megismertem, s megismertetésre méltónak látszottak, jól emlékezetembe vésték.

Egyszer az erdőben rablók gyűltek össze, akiknek a bandái legnagyobbrészt elhagyott helyen laktak. Ezek összeverekedve, közülük egyet súlyosan megsebesítettek. A veszekedést megszakítva, mivel ezt társai semmiképpen sem akarták az erdőben magára hagyni, tanácsot tartva elhatározták, hogy a feljebb említett férfinak, Andrásnak kunyhójába viszik, akinek hírneve körös-körül mindenkihez eljutott. De mivel innen a hely még nagyon messze volt, a rabló az úton meghalt. Ám azért holttestét a kunyhóhoz vitték, és abban elhelyezték. S már éjfélre járt, amikor csontjait az anyaföldnek akarták adni, lelke hirtelen visszatért, és a már halott kezdett magához térni. A jelenlevők nagyon megijedtek, és a rémülettől elmenekültek, de a feltámadt visszahívta őket. Azt mondta: „Ne rettegjetek, testvérek, és ne fussatok, ugyanis Szent Zoerárd támasztott fel engem a halálból az életre" Azoknak pedig – amikor a nagy örömtől sírtak, és kérték, hogy menjen velük – azt mondta, hogy soha nem fog ettől a kunyhótól eltávozni, hanem ott örökre Istennek és Szent Zoerárdnak fog szolgálni. Meg is tette, amit megígért, és haláláig ott maradt.

4. Egy másik csodáját sem akartam semmiképpen sem elhallgatni, amit ugyancsak Fülöp apát elbeszéléséből ismertem meg. Nyitra városában egy vádlottat elítéltek és felakasztottak. Ez aztán Isten irgalmából leoldozva Fülöp apáthoz jött, és elárulta, hogyan szabadult meg a boldog férfi, András érdemei által. Azt mondta ugyanis, hogy miután elítélték, mindig az ő nevét hívta segítségül, és mikor a bitófára húzták, a boldog férfi, András, a kezével rögtön fenntartotta őt. Csakhogy amikor azok őt mind halottnak gondolva hazatértek, András a kezével leoldozva távozni engedte.

Ó, milyen érdemes férfi az Isten előtt, aki láthatóan megjelenik, hogy embereket szabadítson meg, jóllehet láthatatlanul az angyalok kórusában foglal helyet.

Fordította Csóka J. Gáspár

Szent István király Nagy legendája

(1080 körül)

1. Kezdődik az előbeszéd Szent István király életéhez.

Minden jó adomány és minden ajándék felülről van, a világosság Atyjától száll alá (Jakab 1,17). Mert semminemű jó nem lehet vagy keletkezhet a létező dolgokban Isten odaszálló irgalmának kedvezése nélkül. Az isteni gondviselés szeme ugyanis tetszéssel tekinti a néki szolgáló angyali karok megingathatatlan voltát, de a bukott ember megújhodását is kegyes irgalommal szemléli, s előmozdítja, hogy akit megteremtvén saját képének méltóságával ékesített fel, azt megtestesülésének szentsége által csoda módon atyai országának örökösévé tegye. Beteljesedtek hát a pátriárkák és próféták jövendölései a mi Megváltónkban, ki megmagyarázhatatlanul szűztől született, a kereszt kínszenvedése és a halál elnyerése után harmadnapon feltámadott, tanítványai körében negyven napig tartózkodott, majd szemük láttára hatolt az ég magasába, s természeténél s tehetségénél fogva atyja jobbján nyert helyet, és az atyjától s tőle származó vigasztaló Szentlelket fogadott fiaira heves érkezésének csodálatos zúgásával kiárasztotta; ez pedig őket tüzes nyelvek képében minden nyelv tudásával gazdagította, és isteni erejéből a csodatevés jeles képességével csodálttá tette (vö. ApCsel 2. rész). Az ő szeretetének hevétől lángra gyúlva, amint Üdvözítőnk korábban meghagyta nekik (Máté 28,19 és Márk 16,15), az evangélium hirdetésének követségében Isten igéjének magvát hintve, az egész világot bejárták. Némelyikük királyságokat királyostul, némelyikük fejedelemségeket fejedelmestül, némelyikük tartományrészeket és kerületeket helytartóstul és elöljáróstul vett rá a keresztény vallás gyakorlására, és a Szentlélek magasra csapó lángjai annyira megszilárdították a földkerekségen az egyetemes egyház alapját, hogy maga Róma is, az egész világ fővárosa, a császári egyeduralommal együtt nyakát Krisztus hite alá hajtva lemondott a hiú tévelygésekről. Nem maradt ország, sem nemzet, hol Krisztus irgalmának valamilyen foganatja nem lett.

Így történt, hogy az éber isteni kegyelem a kárhozat és tudatlanság fiaira, a faragatlan, kóbor népre, mely nem ismerte fel, hogy Isten teremtése, vagyis hát a Pannónia földjén lakó magyarokra, kegyes pillantással letekintett az égből, hogy akiket az örökkévalóság titkos terve korábban természetes lakóhelyükről napnyugati részekre rendelt a keresztények eltévelyedéseinek megbosszulására, azokat, rendeltetésük ideje már betelvén, a hamisság útjáról az igazság ösvényére, az eloszlatott homályból az örökkévaló jutalmazás reményére vezesse.

2. Volt akkor egy Géza nevű fejedelem, a negyedik attól számítva, ki a magyaroknak Pannóniába jövetele idején első vezérük volt.[1] Minthogy Jézusban is hitt, hatalmaskodva bánt az övéivel, de irgalmasan s bőkezűen az idegenekkel, kiváltképpen a keresztényekkel; ámbár belesüppedt a pogány életmódba, mégis, a lelki kegyelem fényének közeledtére, figyelmesen kezdett tárgyalni a körös-körül fekvő valamennyi szomszédos tartománnyal a békéről, melyet korábban sohasem kedvelt; úgyhogy már ebből felismerhető, kinek fiává vágyott válni, Üdvözítőnknek az evangéliumban mondott szavai szerint: *„Boldogok a békességben élők, mert Isten fiainak hívják majd őket"* (Máté 5,9). Ezenfelül elrendelte, hogy a többi keresztényt, ki királyságába be akar lépni, a vendégbarátság és a biztonság kegyében részeltessék, felhatalmazta a papokat és a szerzeteseket, hogy elébe járuljanak, szíves örömest hallgatta meg őket, kedvet lelvén abban, hogy az igaz hitnek keble kertjébe vetett magja kicsírázik.

Minek szaporítsam a szót? Eljött az égben rendelt idő, háza népével együtt hitt és megkeresztelkedett, megfogadván, hogy minden uralma alá vetett alattvalóját a keresztény hit szolgálatába állítja.

3. Mivel pedig igen sok gondot okozott neki a lázadók megzabolázása, a szentségtörő szokások lerontása, és hogy püspökségeket alapítson hite szerint a szentegyház javára, egy

éjjel csodálatos látomással vigasztalta meg az Úr, gyönyörű külsejű ifjat állított elébe, aki így szólt hozzá: „Béke veled, Krisztus választottja, megparancsolom, hogy szűnjenek meg gondjaid. Nem néked adatott meg véghezvinni, amit eszedben forgatsz, mert *kezedet* emberi *vér szennyezi be* (Izaiás 59,3). Tőled származik a születendő fiú, kire az Úr mindezek elrendezését az isteni gondviselés terveinek megfelelően rábízza. Ő az Úrtól választott királyoknak egyike lesz, a földi *élet koronáját* (Jakab 1,12) majd az örökkévalóval fogja felcserélni. Mindamellett a lelki követségben hozzád küldendő férfit tisztességgel fogadd, ha befogadtad, megtiszteljed, rettegve a fenyegető kárhozattól és elragadva a kiapadhatatlan remény szerelmétől, mely meg nem téveszt, intelmeit hűséges szívvel, nem színlelt helyesléssel hallgasd."

4. Hogy felserkent a fejedelem, a megdöbbentő látomást előbb magában, majd Krisztus híveivel és az övéivel meghányta-vetette, Istennek kitárt karokkal a földre borulva alázatosan hálát adott, s könnyeket ontva ajánlotta magát és fejedelemségét születendő fiával együtt annak őrizetébe, aki *nem alszik s nem is pihen* (Zsolt. 120,4). Miközben pedig az Istentől megjövendölt férfiún töpreng, jelentik neki, hogy boldog Adalbert,[2] a cseh egyház főpapja úton van hozzá az ő megtérítésére és *az őszinte hit* (2Tim. 1,5) előmozdítására, hogy dicsőítő áldozattal áldozzon az Úristennek. Elmondhatatlan öröm támadt Krisztus új katonáiban, a vezér híveivel Krisztus apródja elé vonult, tisztességgel fogadta, és ahogy a látomás intette, Isten félelme és szeretete miatt minden módon kimutatta neki, hogy *engedelmes gyermek* lesz (1Péter 1,14).

Így hát a fejedelem parancsára a zabolátlan nép mindenünnen összegyűlik, a szent püspök szüntelenül tanít, téríti és kereszteli az ország fiait, sok helyen egyházakat alapít. *A világosság, mely megvilágosít minden embert* (János 1,9), előzvén a sötétséget, elkezdett Magyarországon fényleni, és beteljesedtek a próféta szavai, ki így szólt: *„A pogányok népe, amely sötétben jár nagy fényességet lát"* (Izaiás 9,1). A láthatatlan világosság világossága Krisztus, kinek megpillantását a pogányok akkor érdemlik meg, mikor megtérve a sötétségből hiszik, hogy ő a valóságos fény, valóságos Isten és ember.[3]

5. Közben megszületett a fejedelem Istentől megjövendölt fia, akit a próféta szerint *ismert az Úr,* még *mielőtt a méhben* megfogant volna (Jeremiás 1,4–5). Ezt Isten kedveltje, Adalbert püspök, hite őszinteségéért a keresztség fehér ruhájába öltöztette, és lelki gyámola lett. Akkor az István nevet kapta; hisszük, hogy Isten is ezt akarta, mert ami „István" a görög nyelvben, „koronázott" a latin beszédben. Mivelhogy Isten azt óhajtotta, hogy viselje e világban is a királyi hatalmat, s a jövőben váltsa fel az örökké tartó boldogság koronájával, kijelölte őt az örök, el nem múló dicsőség elnyerésére.

Nőtt a gyermek gyámolítva a királyi nevelésben, átlábalta a kisdedéveket, s miután a serdülőkor első lépcsőfokán átlépett, apja összehívta Magyarország főembereit és az utánuk következő rendet; a közös tárgyalás tanácsa szerint fiát, Istvánt a nép élére állította, hogy uralkodjék őutána, és ennek megerősítésére mindet külön-külön megeskette. Ezek után betelvén napjai, az Úr megtestesülésének 997. esztendejében e világ haszontalan viszontagságait égi örömmel cserélte fel. És ugyanazon évben boldog Adalbert püspök Isten igéjének hirdetése végett porosz földre lépett, majd ugyanott a vértanúság pálmájával koszorúztatott meg.

6. Mikor aztán a pannóniai királyság a boldog ifjú bólintását leste, ő a környező tartományok népeivel kötött békét hűségesen megerősítette, hogy amit elméjében forgatott, a kereszténység *zsenge ültetvényében* (Zsolt. 143,12) annál bátrabban hajthassa végre. De minden jónak ellensége, az irigységgel és gonoszsággal teljes ördög, hogy Krisztus apródjának szent szándékát szétzilálja, belháborút támasztott ellene; az ő sugallatára vonakodott a pogány nép nyakát a keresztény hit igájába hajtani, s azon mesterkedett, hogy főembereivel együtt kivonja magát uralma alól. Mindezeket a dicsőséges kereszt jelének pártfogásával, Isten szülőanyja, az Örök Szűz Mária érdemeinek oltalmával Isten kedveltje, Márton főpap[4] és Szent György vértanú[5] zászlaja alatt, vezéreik megölése után csakhamar szolgálatába hajtotta, a keresztség vizében megfürösztötte, a hűséges papok által osztván az üdvösség intelmeit, az egy Istent imádni kényszerítette.

7. Miután Krisztus katonája legyőzte az ellenséget, lelki örömmel eltelve elhatározta, hogy minden képességét és minden szándékát az evangélium melegágyává teszi. Alamizsnálkodással és imádkozással töltve idejét gyakran borult a szentegyház padlójára, s könnyeit hullatva bízta Isten akaratára tervének teljesedését, hogy az, aki az Úr nélkül mit se tudna tenni, ha az Ő rendelésének betöltése segíti, a kitervelt jót erényes kezdeményezésekkel véghezvihesse. Ennek a megkezdéséhez és beteljesítéséhez azonban szükségesnek tartván Krisztus híveinek tanácsát, követekkel és levelekkel mindenfelé hírül adta kívánságát. Erre sok pap és egyházi személy, kit a vigasztaló Szentlélek ösztökél, úgy határoz, hogy elhagyva székhelyét, vándorútra kél; apátok és szerzetesek semmi tulajdont sem kívánva csupán arra vágytak, hogy ilyen mélyen vallásos fejedelem oltalmában szabályaik szerint éljenek. Köztük jött a vallásos életű Asrik atya tanítványaival,[6] akik közül egy Bonifác nevűt Asrik atya helyére neveztek ki apátnak: mikor a boldog király igehirdetés végett Magyarország alsó részeibe küldte, nyakán egy kard megsebesítette, s bár élt ezután is, a vértanúság dicsőségét el nem veszítette. Érkezett két másik is a lengyelek földjéről, kik elmélkedésre a remeteéletet választották, egyikük, név szerint András, hitvallásának érdeme miatt az angyalok kórusába vétetett fel, melyről az Úr általa művelt csodajelei tanúskodnak; a másik, Benedek, Krisztusért ontotta vérét, s ezért csodálatosan megkoszorúztatott.[7]

Miután Asrik apátot övéivel együtt tisztelettel befogadták, a Vas-hegy lábánál egy Szent Benedek atyáról elnevezett kolostort épített,[8] ahol mindmáig virul a szerzetesi gyülekezet a Regula rendjében, s mivel bővelkedik a fenntartásához kellő mulandó javakban, nincs másra szüksége, csak arra, hogy az övéi és mások lábát az evangélium szerint megmosogassa (János 13,5 és 34).

8. Ezekkel tanácskozott Isten szolgája, a legkeresztényibb fejedelem, olykor közösen mindenekkel, olykor egyenként egyesekkel, majd tartományait tíz püspökségre osztotta, az esztergomi egyházat a római apostoli szék helybenhagyásával és egyetértésével a többiek fejévé és felügyelőjévé tette.[9] Az említett tiszteletre méltó Asrik apátot a főpapi méltóság süvegével ékesítve kánoni választással ennek élére helyezte, s a többi széket az ő tanácsára más-más atya gondjaira és őrizetére bízta. Mindenfelé megvetik a szent házak alapjait, emelik a kanonokok klastromait, virágzásnak indulnak a szerzetesi regulában élő közösségek. Mindenfelől özönlenek Istennek szolgái, kikben vágyat ébresztett az oly igen bőkezű fejedelem kegyes vendégfogadásának vigasza.

És mert Pannónia dicsőségére ott született a boldog Márton főpap, s az ő érdemeinek oltalmában aratott győzelmet ellenségein a Krisztushoz hű király – mint már mondottuk –, azért a király tanácsot tartván Isten kedveltjeivel, a Szent-hegynek mondott helyen, a szent püspök telke mellett, az ő nevére monostort épített,[10] birtokkal, javadalmakkal és minden szükséges egyébbel gazdagította, s a közbenjárásával legyőzötteken tizedet véve a püspökségekhez hasonlatossá tette.[11]

9. Atyja halála után az ötödik évben – így akarta az isteni kegyelem – elhozták az apostoli áldás levelét, s miközben a püspökök és a papság, az ispánok és a nép egybehangzó magasztalásukat fennen kiáltották, Isten kedveltje, István, királlyá választatott, s az olajkenettel felkenve a királyi méltóság diadémájával szerencsésen megkoronáztatott. Hogy az uralkodói rang jelének elnyerése után milyen életű és ítéletű férfi volt, megvilágítja a püspökökkel és Magyarország főembereivel együtt kibocsátott törvénykönyve,[12] melyben tudniillik megszerkesztette minden ártalomnak ellenmérgét. És mert úgy tetszett néki, hogy *a békének*, mellyel Krisztus fűzte egybe a világot, legyen *fia* (Lukács 10,6), el nem múló kötés aláírásával utódainak szigorúan meghagyta: senki köztük ellenségként más földjét ne támadja, törvényes vizsgálat nélkül ellenfelét ne bántsa, az özvegyeket és árvákat senki se nyomorgassa.

Királyságának sorsául pedig, de kivált sarjadékának szaporításáért a római császári méltóságot viselő, szelíd erkölcsei miatt jámbornak nevezett Henrik húgát, név szerint Gizellát vette házastársul,[13] kit miután olajkenettel felkentek, a korona viselésében társának ismert el. Hogy ez Isten tiszteletének csinosításában miképp viselkedett, az Istennek szolgálók gyülekezetei iránt mily buzgónak s jótevőnek mutatkozott, arról a mai napig tanúskodnak

számos egyházi keresztjei, edényei és csodálatos mesterséggel készített vagy szőtt oltári ékességei. Mindenekelőtt pedig a veszprémi püspökség egyháza, melyet alapkövétől kezdve minden Isten szolgálatához szükséges arany- vagy ezüstneművel és sokféle ruhával felékesített.

Maga a király a nemrég alapított püspökségeket az apátságokkal egyetemben majorságokkal, udvarházakkal, szolgákkal és javadalmakkal királyilag felruházta, keresztekkel, edényekkel és az istentisztelethez járó más eszközökkel – aszerint, hogy mire volt külön-külön szükségük – kielégítően felszerelte. A szerzetesek életét és közösségét hol mások útján, hol személyesen fürkészve gondosan megvizsgálta, a lankadókat kárhoztatta, az ébereket szeretetébe fogadta, s a kanonokok szolgálatát Krisztus és az egyház bizonysága alapján a püspökök gondjára bízta; az apostol szerint: „mindenkinek mindene lett, hogy mindenkit megnyerjen" (1Kor. 9,22).

10. Ez a férfiú hívő volt, minden cselekedetét teljesen Istennek szentelte, fogadalom s felajánlás útján szüntelen imáiban magát és királyságát az Örökszűz Istenanya, Mária gyámsága alá helyezte, kinek tisztelete s dicsősége a magyarok közt oly nevezetes, hogy nyelvükön még e Szűz mennybevitelének ünnepét is, tulajdonnevének hozzátétele nélkül, csak Királyné napjának emlegetik.[14] És hogy könyörületes oltalmát még inkább elnyerhesse, magában a királyi székvárosban, melyet Fehérvárnak mondanak, ugyanezen örökké Szűz dicsőségére és nevére híres és hatalmas, csodálatos művű bazilikát kezdett építtetni, a kórus falán tarka vésetekkel, márványlapokból kirakott padlóval. Aki ezt látta, szavaink igazságáról tanúságot tehet (vö. János 19,35): számtalan fajta miseruha, oltárdísz és más ékesség van ott, az oltárok körül több színaranyból kalapált tábla, melyekbe a legdrágább kövek sorozatait foglalták; Krisztus asztala fölött csodálatos művű cibórium emelkedik, a kincseskamra mindenféle-fajta kristály-, ónix-, arany-, ezüstedénnyel színültig rakva.[15]

Már akkor eltökélte Isten fia, hogy mindazt, amije van s amit megszerezhet, Krisztusnak ajánlja, kitől adományul nyerte, hogy aki őt az evilági dicsőségre és tiszteletre méltóvá tette, az égi ország lakói közé kegyesen felvenni méltassa.

11. Olvassuk az apostolokról írt jövendölésben: *„Végig a földön szárnyal a szavuk, a világ végéig elhat szózatuk"* (Zsolt. 18,5). Ez a mondás áll nemcsak a tizenkettőre, hanem mindenkire, akit Isten az evangéliumot hirdetni küldött, akinek hite, szavai és erkölcse révén gyarapodott az egyház. Ezek között nem a legkisebbnek tartják ama leginkább kereszténytt: jóakaratának és művének híre, melyet az egyházak építésében saját hatáskörében szerzett, messze fekvő, igen híres földeket bejárt. Szerzeteskolostort alapított ugyanis Jeruzsálemben,[16] abban a városban, ahol Krisztus emberi természete szerint tartózkodott, bőséges mindennapi eleséget szolgáltató majorságokkal és szőlőkkel gazdagította. A világ fejében, Rómában is, István első vértanú nevére tizenkét kanonokból álló, minden tartozékkal bővelkedő gyülekezetet állított, és egy kőfallal körülkerített telepet házakkal és vendégfogadókkal azon magyaroknak, akik imádkozás végett felkeresik az apostolok fejedelmének, boldog Péternek küszöbét. Még a királyi várost, Konstantinápolyt sem fosztotta meg ajándékozó jótéteményeitől, csodálatos művészettel épült templomot adományozván minden hozzávalóval. Méltán nyerte hát el birodalma határain belül az apostol nevet, mert noha az evangélium hirdetésének tisztét ő maga el nem vállalta, a hit hirdetőinek, mint vezérük és felügyelőjük, megteremtette a gyámolítás és gondoskodás vigaszát.

12. Az égi irgalom valamennyi jótéteménye közül, melyhez a boldog király isteni végzésből jutott, mindenekelőtt azokat kell felsorolni s a betűkre bízni, amelyekkel elsősorban lehet az örök élet örömeit kiérdemelni. Mert minden szerencsés tetteiben egy indítóok irányította: ezt lelkének hívő látásával látta meg az evangéliumban, mely igazságának bizonyságával mondja: *„Boldogok az irgalmasok, mert majd nekik is irgalmaznak"* (Máté 5,7), és más helyen: *„Adjatok, és akkor ti is kaptok"* (Lukács 6,38). Az irgalomnak és kegyességnek oly szélesre tárt karjaival ölelte át Krisztus szegényeit, sőt bennük Krisztust (vö. Máté 25,40), hogy egyetlen vendég vagy zarándok sem távozott tőle szomorúan, jóságának valamilyen vigasza nélkül. A szűkölködők felsegítésére mindennapos állandó költséget határozott meg,

az éjszakát virrasztásban, tevékenyen és vidáman volt szokása tölteni, Krisztus híveinek lábát mosogatva, *a szegények szívébe alamizsnát dugva* (Sirák 29,15), mivel eltökélte, hogy e világon a szűkölködő *Krisztust tagjaiban* (1Kor. 6,15) vigasztalja, így ő maga megérdemli, hogy örökké örvendezzen, mikor a mennyei élet kincsesházát minden gyönyörűséggel rakottan találja.

Egy éjszaka aztán lelki intéstől illetve, egymagában, anélkül, hogy bárki tudott volna róla, fogván egy Isten ajándékával teli erszényt, szokása szerint felkerekedett Krisztus kicsinyke nyájának meglátogatására. A szegények a mennyei kincseskamra pénzének osztásakor nyomban huzakodni kezdtek, Isten emberének érdeméről szakálla kiszaggatásával tettek tanúbizonyságot. Emiatt öröm töltötte el Krisztus katonáját, és rohanvást menekült mindenki teremtőjének legszentebb szülőanyjához, s a földre vetve magát hálálkodva így kiáltott: „Égi királynő, én királynőm, így tisztelték meg katonáid, akit királynak állítottál. Ha ezt valami ellenségem tette volna, a te segítségeddel bosszulnám meg a sértést. De mert tudom, úrnőm, hogy ezzel az örök boldogságra lettem méltó, igencsak ujjongok, s megköszönöm Üdvözítőnk vigasztaló szavait, melyekkel tanítványait vigasztalta, mondván: *»nem vész el egy hajszál sem fejetekről«* (Lukács 21,18)" E szavakból értette meg Isten embere, hogy égi kegyelem látogatta meg, és lelki kenettel kenetett; elhatározta, hogy szíve kapuját sohasem zárja be a segítséget kérők előtt, s ettől kezdve személyesen vagy mások, de különösen Krisztus szolgái és cselédei, a papok és a szerzetesek útján az égtől neki juttatott gazdagságot a szegények kezébe téve maradandóan az örök kincstárban helyezte el.

Erről tesz tanúságot a vele a mennyei életben örökké osztozó boldog Günther,[17] aki evilági nemesből lett szerzetes és remete, s akit a jótékony fejedelem bőkezűsége csalogatott ide, s a csehek földjéről többször eljött meglátogatására. Mert valahányszor érkezésének fényével István udvarát beragyogta, a király kincseskamráját keze alá helyezték, s mivel ő ennek tartalmát zarándokok, szűkölködők, szenvedők, özvegyek és árvák, klastromok és templomok között kiosztotta, csakhamar kiürült. Isten e szolgájának intésére alapította meg az istenfélő király a Bélnek nevezett monostort, s minden jóval gazdagította. Itt kezdte el elmélkedő életét élni a Velencéből jött Gellért szerzetes,[18] akit felsőbb végzésből főpappá választottak, s a szent király elhunyta után a kereszténység ellen támadt zavargásokban megköveztek: a lelki kegyelem ajándéka által méltó lett a vértanúk társaságára.

13. Úgy vélem, nem hallgathatom el, hogy Isten hatalma az ő emberének még életében meg akarta mutatni, mennyi érdeme lesz halála után. Hiszen ahányszor fülébe jutott, hogy beteg valaki, egy darab kenyeret, egy kis gyümölcsöt vagy fűszeres füvet küldött neki orvosságul, azt, ami épp a keze ügyében volt, meghagyván, hogy egészségesen talpra álljon, és mivel szavait Isten kegyelme kísérte, épségét a beteg nyomban visszanyerte. Üdvözítőnk dicsőséges mennybemenetele után, s azután, hogy csodálatosan atyja jobbjára ült, azt mondják, keveseknek jelent meg testi valóságban, látomással azonban sokaknak nyújtott vigaszt, megtanítván őket a jövőbe látni. Ez történt boldog Istvánnal is. Egy éjszaka ugyanis valamely titkos sugallattól hirtelen felriasztva megparancsolta, hogy egy futár egy nap és egy éj alatt siessen az erdélyi Fehérvárra, és tereljen minden földeken lakót a városok falaihoz oly gyorsan, amint lehet. Mert előre megmondta, hogy itt teremnek a keresztények ellenségei, vagyis a besenyők, akik akkor a magyarokat fenyegették, és fel fogják dúlni földjeiket. Alig teljesítette a követ a király parancsát, itt is volt már a besenyők váratlan csapása; gyújtogatással és fosztogatással mindent elpusztítottak, de Isten kinyilatkoztatása révén a boldog férfi érdemeiért az emberi lelkek a falak menedékében megmenekültek.

14. Ezután történt, hogy mikor jámbor Henrik, római császári felség, a boldog királynak felesége révén rokona, kiszenvedett, a császári hatalmat a germánok választásából Konrád kapta, ki a béke nyugalmát megtörve, egész Németország csapatait egyesítve ellenségként próbált rátörni Pannónia határaira.[19] Tanácsot tartott ellene a király a püspökökkel és a főemberekkel, s a haza védelmére egész Magyarország fegyvereseit összevonta. Előbb mégis megfontolván, hogy Krisztus segítsége nélkül mit sem tehet, kezét-szívét égnek emelte, és sérelmeit úrnője, az Örökszűz Istenanya, Mária elé tárva, ilyen szókra fakadt: „Ha kedved

telik benne, világnak úrnője, hogy örökséged szőlejét ellenség pusztítsa, s a kereszténység zsenge ültetvényét irtsa, kérve kérlek, ne róják fel az én renyheségemnek, hanem inkább akaratod rendelésének. Ha a pásztor bűnös, érdeme szerint ő maga lakoljon, kérlek, ártatlan juhokat dühöd ne sújtson." E beszéd után Máriától már szinte megvigasztalva, magabiztosan útra kelt az ellenség irányába. Mindjárt másnap hírnök érkezett a germánok táborába minden egyes vezérhez, mintha a császár küldte volna, és parancsot adott át a visszatérésre. Mihelyt az ellenség visszavonult, és a szent felismerte, hogy Isten irgalmának oltalma látogatta meg, a földre borulva hálát adott Krisztusnak és szülőanyjának, kinek védelmébe magát és országának gondját szüntelen imában ajánlotta. A császár pedig megrémült övéinek ennyire váratlan kudarcától, és tudakolta, miképpen történt a dolog. Mikor aztán belátta, hogy valóban visszatértek, nem kételkedett, hogy ez Isten szándékából történt a leghívebb király reményének megerősítésére, és azontúl országának megtámadásától tartózkodott, mert visszatartotta az Örök Bíró félelme.

15. Nyilvánvalóan boldog Istvánon is beteljesedett az apostol szava, mely így szólt: *„Sok szorongatás közepette kell bejutnunk az Isten országába"* (ApCsel 14,22) és a Bölcsesség Könyvében: Mert megfenyíti az Úr, akit szeret, s megostoroz mindenkit, akit fiává fogad (vö. 13,12). Mert sokféle isteni fenyítés alatt rogyadozott, három évig szüntelen betegségben sínylődött; miután ebből Isten kegyelmének orvossága kigyógyította, a titkos örök szándék valamiféle próbatétele következtében fiainak kimúlásában megint csak érezte a ráhulló korbácsütéseket, mikor őket ártatlan csecsemőkorukban, *aki adta, elvette* (Jób 1,21). Halálukon érzett fájdalmát a szülőatya élve maradt fia, a szent természetű Imre iránti vonzalmának vigaszával fékezte. Immár egyetlen fiát szenvedélyesen szerette, mindennapos imáiban örökösen Krisztusnak és szűz Szülőanyjának szentelte. Minden óhajtásával azt kívánta, hogy fia túlélje, s hogy utána országának ő kerüljön élére. S hogy ilyen nagy uralom kormányát majd erősebben kézben tarthassa, rávette, hogy az igazhitű férfiak tanítását mindkét füllel hallgassa mindennapos olvasás által. Az atyai szeretet lángjától ösztökélve ő maga is erkölcstanító könyvecskét szerkesztett, melyben őszintén és barátian, a lelki intelem igéivel szól hozzá, oktatva, hogy mindenekelőtt őrizze meg a katolikus hitet, erősítse az egyházi rendet, a főpapi méltóságnak rója le tiszteletét, kedvelje a főembereket s vitézeket, hozzon igaz ítéletet, minden cselekedetében mutasson türelmet, a vendégeket jóságosan fogadja, még jóságosabban gyámolítsa, tanács nélkül semmit se tegyen, az elődök példája mindig szeme előtt legyen, sűrűn teljesítse az imádkozás kötelmét, s a kegyesség, irgalmasság meg a többi erények ékesítsék.[20] Az ilyen és ehhez hasonló ismeretekben oktatott kiváló ifjú engedelmeskedve az örök végzésnek, amelynek mindenek alávettetnek, az Úr megtestesülésének 1031. évében ezt a múló életet az örökre cserélte fel, csatlakozván a mennybéliek társaságához.[21] Ó, mekkora gyász mindeneknek, de kivált a főembereknek, akik között az elárvult atya sóhajtozott és kesergett. Mert látván, hogy egyedül maradt, utód reménye nélkül, bánkódott szeretni vágyó szíve. De ismerte az Írást: *„Nincs olyan bölcsesség, nincs olyan tudomány, s nincs olyan tanács, amely megáll az Úr színe előtt"* (Péld. 21,30) és a kánoni törvényt: „senkinek sem szabad kedvesei elmúlásán túlságosan szomorkodni". Letéve a gyászt teljes valójával az isteni irgalom bőkezűségének keresésére adta magát. A kolostorok és templomok szolgáit, a szerzeteseket és a papokat különféle alamizsnákkal és adományokkal vigasztalta meg, minden pénzbeli jövedelmét, mellyel éppen rendelkezett, zarándokokra, özvegyekre, árvákra költötte. Követei képében még a külföldi tartományok monostorait is gyakran meglátogatta királyi adakozókedvének számlálhatatlan ajándékával.

16. Szellemének fiatalkorában felvett szigorát élete végéig megőrizte. Alig nyílt ajka nevetésre, mivel az Írásra gondolt: *„Akkor is fájhat a szív, amikor nevetünk, és az örömnek is lehet szomorúság a vége"* (Péld. 14,13). Mindig úgy mutatkozott, mintha Krisztus ítélőszéke előtt állna, lelki szemeivel az ő tisztelendő külsejű jelenségét látta, s kimutatta, hogy Krisztus a száján, Krisztus a szívén, Krisztust hordozza minden tettén. Szíve-lelke minden vágyával a végső napot képzelte maga elé, s már a mennyország lakója, angyali társalkodás társa óhajtott lenni. Mindenféle-fajta Istennek tetsző erénnyel ékes lévén, eltökélte: *Isten színe előtt*

szentségben és igazságban él életének minden napján (Lukács 1,75), hogy benne már az eljövendő megdicsőülés valamilyen ragyogása lássék. Végre Isten irgalmából, a százszoros jutalom díjára érdemesen, láz vette le lábáról, s mikor már nem volt kétséges hamari halála, előszólította a püspököket és palotájának Krisztus nevét dicsőítő nagyjait; először megtárgyalta velük, hogy helyette a Velencében született Pétert,[22] nővérének fiát választják királynak, akit már korábban magához hívatott, és seregének vezérévé nevezett ki; majd atyailag intette őket, hogy őrizzék meg az igaz hitet.

Fordította KURCZ ÁGNES

Szent István király Kis legendája

(1083 után)

1. Ha felismerjük, hogy a szentek érdemei *fel vannak jegyezve az élet könyvében* (Fil. 4,3), és *így az állandó emlékeztető lesz az Úr előtt* (2Mózes 28,29), bizony felette üdvösnek nyilvánítjuk, hogy valamit a jók életéről és tetteiről példának az utódok nemzedéke számára írásba foglaljunk. Ezek Krisztusért hűségesen harcoltak, s harcukért szerencsésen megkoszorúztattak; ha mi munkálkodásuk utánzására törekszünk, miként Pál mondja: *„Istennek örökösei, Krisztusnak társörökösei leszünk"* (Róm. 8,17). A vértanúk viadala az anyaszentegyházat nap mint nap megkoszorúzza, a hitvallók hív nyeresége megújítja, s ennyi sok fényességgel felcifrázva csillog a föld forgandó tengelye körül. Sok olyan dicsőséges harcukat látta egykor a világ, melyet elzárt az idők vénsége, a hívők emlékezete pedig nem őrizte, *mert sose zengte meg égi dalnok*.[1] De hallgassunk a régiekről, melyeket már számba venni nem lehet – tudjuk úgyis, Isten előtt az örökkévalóságban dicsőségük soha el nem évül –, térjünk azokra, amikből előadásunk szövődik.

A felette szent István hitvallónak, vagyis Pannónia híres királyának életét és cselekedeteit, miként az akkori idők tanúinak hiteles és igazmondó elbeszéléséből meghallottuk, úgy érezzük, az utókorra hagyományozni méltó és tisztelendő feladat. Sem a grammatikusok tudós összemesterkedett rendjét, sem a filozófusok magyarázatait vagy tudálékos szőrszálhasogatásait nem utánozzuk, mert balgaság a nyílt tengerre szállni, ha nem tudsz a révhez sem beállni. Ezt csak olyanok helyeselhetik, akik a költői mesék szerint a Pegazus-ütötte forrásból ittak, és azzal dicsekszenek, hogy a Parnasszus szent hegyén álmodoztak.[2] Ezeknek bölcsessége hiúságból hiúságba hiúsult, s mivel belőle saját épülésükre semmi hasznot sem meríthettek, *oktalanná váltak* (Róm. 1,22). Ti tehát, megértve, ami az író szájából hangzik, törődjetek bele csekélységébe, mert azt mondja el, amit szavahihető emberektől hallomás útján tudott meg. Bizonnyal úgy ítéli, hogy a terhet erejével fel nem éri, mert távolról sincs meg benne a ragyogó ékesszólás s a jó felfogóképesség. Kiváltképpen fél az irigykedők mardosásaitól, akik a magukét hanyagul rakják össze, a mások írásait viszont ízekre szedik. Így hát, bár forgathatjátok ugyanezen tárgy hiteles első szövegét, olvassátok mégis ezt a rövidebbet, s ha netán szabálytalanságot, ha netán kevésbé ékes előadást találtok benne, nézzétek el parasztságát.

2. Nos, midőn a magyaroknak barbár nemzete a hitetlenségben már régóta tévelygett, s a pogányok szokása szerint hiú és szentségtörő babonákat követett, úgy tetszett az Üdvözítő irgalmának, hogy bűneiknek véget vessen, s ha az ördögi csalatás eloszlik, e nemzetnek legalább maradéka üdvözüljön. Mert mint fénysugarat a sötétségből, a boldogságos királyt, Istvánt úgy élesztette; s a katolikus hit igazsága szerint kiművelve a nép megnyerésére alkalmassá tette. István Esztergom városában született, s már gyermekkorában teljességgel átitatta a grammatika tudománya. Apja ugyan király volt, de eleinte pogány. Később megvilágosítva a Szentlélek kegyelmétől, felismerte az út és az élet világosságát, s követve az

evangéliumi tanítást, az igazság nyomába szegődött. Közben pedig Isten színe előtt igen dicséretessé tette magát azzal, hogy katonaságának vezéreit az igaz Isten tiszteletére térítette. Akiket pedig rajtakapott azon, hogy más utat követnek, fenyegetéssel és rémítgetéssel törte igába. Mikor már megöregedett, s érezte, hogy testét felbomlás fenyegeti, az ország élére emelendő fiának a római császárok kiterjedt nemzetségéből származó felette nemes feleséget hozott.[3]

Eközben költözött el a keresztény nevet kedvelő király, leróva a természetnek adóját, s mint hisszük, az Istenséget vallván elnyerte az örök boldogság dicsőségét.[4] Halála után a még gyermek István a főemberek és a köznép kegyéből dicsőségesen az ország trónjára emeltetvén, lángoló lélekkel kezdte terjeszteni az igazságot, mert ámbár még gyermekéveinek virágjában állt, *nem a száján volt a szíve, hanem szívében volt a szája* (vö. Sirák 21,29). Nem feledve a Szentírást, melyért szerfölött hevült, a megfontoltságot és az igazságot tartotta szeme előtt Salamon szavai szerint: *„Ha bölcs hallgatja őket, gyarapítja tudását, az értelmes megtudja, hogyan kormányozzon"* (Péld. 1,5). Igazságtalanságot elkövetők és azzal egyetértők nem állhattak meg szeme előtt, hanem minden rendeletében *Isten hű sáfárának* (Lukács 12,42–43) mutatkozván azon kezdett elmélkedni, hogy ha a szent keresztségben már újjászületett népről leveszi a fegyelem gyeplőjét, utóbb könnyen visszatér az hiú tévelygésébe. Így az egyház tanai szerint oktatta, rárakta nyakára a fegyelem igáját és törvényeit,[5] s a gonoszság minden mocskát a földig lerontotta.

3. Bizonyos nemesek pedig, kiknek szívében féktelenség s restség fészkelt, látván, hogy kényszerből el kell hagyniuk a megszokottat, ördögi sugallatra elvetették a király meggyőződését, és a korábbi élvezetekre adva ismét lelküket, fegyvert ragadtak ellene. S már pusztították is városait, majorságait irtották, fosztogatták birtokait, szolganépét gyilkolták, s hogy a többiről szót se ejtsek, már a királyt is bántalmazták. Mikor pedig nem akartak letérni eltévelyedett útjukról, s dühöngésük nem csillapult, a király bizakodván az örök erényben, seregének sokaságával elindult, hogy úrrá legyen az ellenség veszett dühén. Ezek e napokban éppen a köznyelven Veszprémnek mondott várost ostromolták, hogy ezt az ő gyalázatára fordítsák: ott tanyáztak le ugyanis, ahol a király szokott megszállni és tartózkodni, hogy könnyebben nyíljon út más erősségek elfoglalásához. Az isteni kegyelemtől vezérelt király rajtuk ütött; ezek hitükben, azok bizony csak a fegyverekben bizakodtak, s mindkét részről küzdöttek. Végül, hogy az ellenséget legyőzték, s részint leölték, részint foglyul ejtették és megkötözték, a győztes király híveivel hazavitte a győzelmi jeleket.[6] Ezenfelül birtokaikról – mind a földekről, mind a falvakról – bölcsen rendelkezett, nem úgy, mint egykor Saul, aki legyőzvén Amaleket, az Úr tilalma ellenére a zsákmány javát válogatta ki magának (vö. 1Sámuel 15,1–9). Mert mindebből semmit sem tartott meg a maga szükségére, hanem elmenvén, Szent Mártonnak szentelte, akinek tiszteletére bazilikát is épített. Őket pedig és utódaikat mind a mai napig az egyház szolgáivá tette. Később főembereinek közbenjárására elhatározta, hogy csak tizedet adjanak abból, amijük van, nehogy szorongattatásukban szétszóródjanak a földről.[7]

4. Támadóinak tömegét leigázva, s királyi trónját békében megerősítve a szent vallásnak egyre inkább bajnoka lett, s minden Krisztusban jámborul élőt egyre inkább megszeretett. Okosságának híre az emberek fiainál igen nagy tiszteletben állott. Napról napra növekedett a hívők egyháza, és a világ különb-különb vidékeiről, hallván tudománya felől, sokan özönlöttek hozzája. Míg a szent Isten tisztelői széltében-hosszában sokasodtak, a király, hogy a jótettekben még szívósabban serénykedjék, eltökélte: kibővíti a szentegyház csarnokait, mit is a legalázatosabban teljesített. Mert megújította a dicsőséges szent Szűz Máriáról elnevezett templomot Fehérvárban – a város kivételes nemességéről kapta nevét –, s ide többek közt tarka drágakövekkel ékes, színaranyból kalapált ereklyetartókat helyezett el a tárház szükségére.[8] Majd mindenféle javaiból részt ajánlott fel – mind földekben, mind szőlőkben –, és megszabta az ott majdan Istennek szolgáló papok kötelezettségeit. Észrevéve, hogy a híveknek milyen fáradságos, ha az ünnepi misére távol eső helyekről özönlenek, megparancsolta, hogy tíz falu népe egy templomot építsen,[9] annak kerületébe tartozzon, nehogy a fáradtság-

tól elgyötörve a vallás kötelezettségeivel kevésbé gondoljon. Élükre életük érdeme szerint püspököket és papokat állított, hogy a népet az apostoli hagyomány tekintélyével oktassák.

Nem sokkal utána másfelé fordult erőt nyerve Istennek e szózatából: *„a ti világosságotok is világítson az embereknek, hogy [jótetteiteket látva] dicsőítsétek mennyei Atyátokat"* (Máté 5,16), és néhány kiválasztott emberét Rómába küldte, szerfölött sok kincset bízva rájuk, hogy ott István első vértanú tiszteletére egyházat alapítsanak.[10] Ez meg is történt. Azonkívül még mást is kiosztott, hogy azon vegyenek házakat, falvakat, birtokokat és egyéb hasonló dolgokat, melyek az egyház szolgáinak kiadásait fedezik. És minden egyes évben, ameddig csak élt, tetézte az ajándékokat és a megajánlásokat, nehogy valamit is kívülről kérjenek, akik a tárház ügyeit igazgatják. A jeruzsálemi monostorban is, melyet épített, szerzetesi közösséget alapított, ennek minden szükségéről hasonló rendelkezéssel gondoskodott.

Ó, igazán boldog István, hogy lakása legyen a mennyekben felépítve örökkön, magát formálta az Úr hajlékává a földön!

5. Hogy Istennek szent egyházát békében megtelepítette s római jóváhagyással méltón megszervezte, a besenyőknek a hittől jócskán idegen és szinte vadállati balgaságú, értelem híján való népe rombolni tört országának határaira. A király pedig a megelőző napokban távoli vidékeken vadászgatott, hogy elnyűtt tagjai a sok szorongató gond után legalább valamennyire felfrissüljenek. Mikor tehát a déli órákban álomra hajtotta fejét, Isten akaratából, ki a jövőt szellemlátás útján nyilvánítja ki és tudatja híveivel, úgy tetszett neki, mintha szemtől szembe tárgyalna a haza elébe álló ellenségeivel, s hogy megrémítse őket, ilyen szavakat szólna: „Miért akarjátok hitvány seregetekkel letörni a szentegyház zárait? Miért jöttetek pusztítani a nagy pásztor nyáját és aklait? Távozzatok, távozzatok, mert parancsolómtól elnyertem védelmezőm és vezérem, vagyis Mártont, aki nem fogja tűrni, hogy harapásotok az igazak legelőit marcangolja." Felébredvén friss kedvvel hívatott egy hírvivőt. Mikor az előállt, így szólt hozzá: „Te nem töltheted be követségem tisztét, jöjjön más, akit hívebbnek találok." Ugyanezekkel a szavakkal küldte el az új jelentkezőt. Harmadikat is szólított, mondván: „Rajta, fel útra, siess hamarjában, vidd el a parancsomat, mondd meg a túlsó végeken mulató hadnagynak, hogy mindent ellásson, a csatára férfiakat válasszon, és a rám zúduló ellenség ékeit verje vissza!" Lóra kapott az tüstént, repült a mondott helyre, a parancsot jelentette, s azt serényen teljesítették is. Az ellenség már közeledett, városfalat már bekerített, mikor váratlan rajtaütéssel a hadnagy serege rajtavert. Akkor mindkét részről viaskodni kezdtek. Ezekre Isten oltalmának ereje kötött kardot, amazok esztenlenségük súlya alatt elejtik a kardot. Végül hátat fordítva menekültek, többen azonban elterültek, s többen fogságba kerültek. A vérontás végeztével, aki a királytól jött, visszatért, hogy hírt vigyen. Hallván a háború kimenetelét, hálát adott a király a Mindenhatónak, hogy megadta híveinek ellenségei fölött a győzelmet. Úgy hisszük, kétségtelenül égi kegyelem látogatta meg őt: hogy az ellenség körül ne vegye, mennybéli szabadítót érdemelt vezéréül és oltalmazójául. Mert miként Isten az ő felkentjét, Dávidot egykor angyala pártfogásával szabadította meg a filiszteusoktól, őt is így ragadta ki üldözőnek kezéből, kivezetve és elvezetve az üdvözülésre (vö. 2Sámuel 22,1).

6. Miután nevének híre eljutott az egész világ fülébe, és a szájából szóló ítéletek általános elismeréssel mindenütt híressé váltak, hatvan férfi a besenyők közül, akiket fentebb említettem, minden felszerelésével, nevezetesen rengeteg arannyal, ezüsttel és az ékességek sokféle fajtájával megrakott szekereken elhagyva a bolgárok vidékét, Pannónia határai felé közeledett. De sokan a szolgák közül, kiknek lelke *hajlik a bűnre, akár a viasz,*[11] a fenekedés fáklyájától fellobbantva elébük mentek, karddal levágtak egyeseket, a többieknek elrabolták mindenüket, és kifosztva, félholtan otthagyták őket. Ezek a király ítéletére tartogatva, ami történt és amit elszenvedtek, folytatták a megkezdett utat, egyenesen hozzá siettek és lába elé borultak. Láttukra így szólt: „Mi az oka bajotoknak?" „Uram – felelték –, mi, a te szolgáid semmi rosszat nem forralva, ítéleted tudományát jöttünk meghallgatni, és egyesek – bár okot nem adtunk rá – elragadták mindannyiunktól a magunkkal hozott vagyont. Ezenkívül, akit elkaptak, lemészárolták, és mi épp hogy életben maradva eljöttünk, hogy ezt hírül adjuk."

A király, amilyen okos lelkű volt, sem tekintetével, sem szavával nem fenyegetőzött, hanem tartóztatva magát – ahogy írva van: *„mérgét a bölcs végül is lecsillapítja"* (Péld. 29,11) – tüstént elküldött azért a hadnagyért, aki alatt a vendégpusztítók katonáskodtak, s elrendelte, hogy meghatározott napon állítsák színe elé valamennyiüket. Úgy lett, ahogy parancsolta, és vallatni elébe vitték őket. Így szólt hozzájuk: „Miért hágtátok által az Istentől rendelt törvényt? Miért nem ismertetek irgalmat, és ártatlan embereket miért büntettetek? Mert nem azokat kell sújtani, *akik a törvényt hallgatják* (Róm. 2,13), hanem akik áthágják. Ahogy ti cselekedtetek, úgy cselekszik ma az Úr is színem előtt veletek." Miután ítéletüket elnyerték, valamennyit elvezették, és az ország minden táján az utak mentén kettesével felakasztva elvesztették. Ezzel akarta hát megértetni, hogy aki nem nyugszik meg az Úr által meghirdetett igazságos törvényben, az így jár. Hallották a föld lakói az ítéletet, mellyel a király intézkedett, és megrettentek.

7. Nem sok idő múltán betegségbe esett, melytől utóbb testében megfogyatkozott, s mivel a nyavalya hosszan tartó gyöngeséggel nehezedett rá, már lábára sem tudott állni. Látta pedig udvarának négy legfőbb nemese, hogy hosszan és súlyosan betegeskedik, s mert szívük mélyén még mindig hitetlenségben tévelyegtek, csalárd tervet kovácsoltak, és megkísérelték leromlott állapotát halálra váltani. Már esteledett, mielőtt a házban meggyújtották volna a világot, egyikük a homály leple alatt vakmerően behatolt, és a gyilkos tetthez egy csupasz kardot rejtett köpenye alá. Alig tette be lábát oda, ahol a király pihent, csakis égi ösztönzésre a penge lehullt, és a földhöz ütődve megpendült. Nyomban felriadt a király és kérdezte, mi az, bár tudta, mi történt. Az az ember megtörve, szorongva bevallotta őrült tervét, bánta, közel lépett, térdre esett, a király lábát átkarolta, beismerte, hogy bűnözött, és kegyelemért könyörgött. A bocsánatért esdeklőt el nem kergette, gonosztettét gondtalanul elejtette, az pedig parancsára cinkosait az árulásban leleplezte. A következő napon a király rendeletére a felkutatott gyilkosokat elővezették, és ő fejükre ítéletet mondott. Hogy pedig az utódoknak okulására legyenek, és tanulják meg uraikat a legnagyobb tisztelettel tisztelni, látásuktól őket megfosztotta, ártó kezüket levágatta, s akik igaztalanul az *igaz vér* (vö. Máté 27,4) ellen fondorkodtak, igazságos ítélettel bajos életre jutottak.

8. Az Úr megtestesülésének 1038. évében, a VI. évkörben,[12] Henrik római császár idejében, a maga uralkodásának pedig 38. esztendejében elhunyt, és Szűz Mária bazilikájában temették el, mélyet pazar munkával hozott tető alá. Majd, hogy elszaladt sok esztendő, akár a népben megsokasodott gonoszság, akár az egyházban történt valamely meghasonlás miatt, e szerfölött gazdag kincs a földben lappangott, és a halandók tudomása elől elrejtve, egyedül az Úr szeme előtt mutatkozott. De mert az ő felfoghatatlan jósága fel akarta fedni, mennyit ér ő Isten előtt, csodák felcsillanó sokaságával megdicsőítette az emberek szemében, és miként ő dicséretekkel és énekekkel szolgált az Úrnak a mennyekben, úgy őt is az Úr egyházának dicséretével és énekével méltó módon és emlékezetesen felékesítette a földön. Mert miként az új fényforrás sugara, úgy ragyogta be szentsége az összes környező vidéket, mint az illatos kenőcs édessége, töltötte meg a hallgatók szívét. Özönlött minden különb-különbféle kórban senyvedő ember, jámborságának orvosszerétől érintésre meggyógyultak, akik a rontás nyavalyájában majdnem elsorvadtak, talpra állva tértek vissza. Mikor a jámbor emlékezetű László király[13] ült a királyság trónján, a püspökök és apátok, s kik a szentegyház élén álltak, szentségét tanújelekből megfigyelvén, közös határozatban háromnapos böjti sanyargatást hirdettek, s maguk imádkozással töltve az időt, várták, hogy az égi kegyelem lelátogat a népre. Majd Istenhez emelve szívüket, himnuszok hangjaival zengték imába nevét, s így érkeztek arra a helyre, ahová a fenséges test volt zárva. Mikor ezt felbontva felnyitották, oly hatalmas illatár szállt fel, amilyen a körülállókat még sohasem lepte meg, s minden betegnek, aki odafutott, meggyógyultak a tagjai. A vakok visszakapták szemük világát, a sánták lábuk szilárdságát, a poklosok tiszta bőrüket, az inaszakadtak épségüket; bármiféle baj lakozott bárkiben, gyógyulást érdemelt. Felemelték a felbecsülhetetlen értékű terhet, hálát adtak a mindenható Istennek, elvitték, s ezüsttartóba zárván, reá pecsétet ütöttek.[14]

Fordította KURCZ ÁGNES

Szent István király legendája Hartvik püspöktől

(12. század eleje)

1. Urának, Kálmánnak, a kimagasló királynak Hartvik püspök, aki Isten irgalmából tett szert lelki hivatalra, az élet végső határán túl a boldog örökkévalóságot kívánja.

Mikor hozzáfogtam a munkához, uram, híres királyom, melyet boldog István életéről nagy hatalmadban királyi paranccsal rám róttál, sokáig szenvedtem hitványka elmém ellenszegülő tudatlansága miatt, kiváltképpen azért, mert Priscianus, a grammatikai művészet tanítója, kit egykor agyvelőmbe véstem, messze távozott, mintha köd burkolná arcát most, hogy megvénültem, teljesen elhomályosodott. Ám másrészről, míg méltóságod iránti tiszteletemet fontolgatván bizonytalan töprengéssel kelletlenkedem, végül az engedelmesség, minden erény fénye-gyöngye legyőzi az aggódó szív kétségeit, az ő erős gyámolítására kapott újra erőre csüggedésnek indult önbizalmam, hogy a munkát megkezdjem. De minthogy a bizakodva véghezvitt ügy gyakran az irigység taplója, térdet hajtva kérve kérem diadalmasan kiemelkedő felségedet, e munkácskát királyi karjaid védelmébe vegyed, a rossz hangzású mondatok rendje vagy a szabálytalanul összezilált szerkezet olvasásakor ne sértse szemedet. Mert ha szemed netán egy méltatlan bökkenőre rábukkanna, égesse meg akkor inkább a kódexet a tűz lángja, mielőtt egy harmadiknak irigy szeme elé jutna. Tehát mivel minden létező jó a Teremtő irgalmából cseppen, az ő ajándékából kezdi a következőket zengeni beszédem.

Vö. Nagy leg. 1. fejezet

Minden jó adomány és minden tökéletes ajándék felülről van, és a világosság Atyjától száll alá (Jakab 1,17).

Mivel ennek az Atyának legjobb adománya és legtökéletesebb ajándéka mindenkire bőven árad, mert senkit sem vet meg, hanem *azt akarja, hogy minden ember üdvözüljön és eljusson az igazság ismeretére* (1Tim. 2,4), kiáradt a magyarokra is, akik tudvalevőleg egykor a keresztények ostora voltak. Hogy ez miképp s mikor történt, úgy gondolom, a toll tiszte az emlékezetre bízni.

Vö. Nagy leg. 2. fejezet

2. Abban az időben ugyanis, melyben az említett nemzet Isten egyházát pusztította, volt egy bizonyos Géza nevű fejedelme, a negyedik attól számítva, ki a magyaroknak Pannóniába jövetele idején első vezérük volt; szigorú és kegyetlen, szinte hatalmaskodva bánt az övéivel, s irgalmasan s bőkezűen az idegenekkel, kiváltképpen a keresztényekkel; ámbár még belesüppedt a pogány életmódba, mégis, a lelki kegyelem fényének közeledtére figyelmesen kezdett tárgyalni a körös-körül fekvő valamennyi szomszédos tartománnyal a békéről; úgyhogy már ebből felismerhető, kinek fiává vágyott válni. Üdvözítőnknek az evangéliumban mondott szavai szerint: *„Boldogok a békességben élők, mert Isten fiainak hívják majd őket"* (Máté 5,9). Ezenkívül elrendelte, hogy valamennyi keresztényt, ki fejedelemségébe be akar lépni, a vendégbarátság és a biztonság kegyében részeltessék, felhatalmazta a papokat és a szerzeteseket, hogy elébe járuljanak, szíves örömest hallgatta meg őket, kedvet lelvén abban, hogy az igaz hitnek keble kertjébe vetett magja kicsírázik.

Minek szaporítsam a szót? Eljött az égben rendelt idő, háza népével együtt hitt és megkeresztelkedett, megfogadván, hogy minden uralma alá vetett alattvalóját a keresztény hit szolgálatába állítja.

Vö. Nagy leg. 3. fejezet

Mivel pedig igen sok gondot okozott neki a lázadók megzabolázása, a szentségtörő szokások lerontása, és hogy püspökségeket alapítson, hite szerint a szentegyház javára, egy éjjel csodálatos látomással vigasztalta meg az Úr, gyönyörű külsejű ifjat állított elébe, aki így szólt hozzá: „Béke veled, Krisztus választottja, megparancsolom, hogy szűnjenek meg gondjaid. Nem néked adatott meg véghezvinni, amit eszedben forgatsz, mert kezedet emberi vér szennyezi be. Tőled származik a születendő fiú, kire az Úr mindezek elrendezését az isteni gondviselés terveinek megfelelően rábízza. Ő az Úrtól választott királyoknak egyike lesz, a földi élet koronáját majd az örökkévalóval fogja felcserélni. Mindamellett a különleges követségben hozzád küldendő férfit tiszteletteljesen fogadd, ha befogadtad, megtiszteljed, intelmeit hűséges szívvel, nem színlelt helyesléssel hallgasd."

Vö. Nagy leg. 4. fejezet

3. Hogy felserkent a fejedelem, a látomást kábultan előbb magában, majd Krisztus híveivel és az övéivel meghányta-vetette, Istennek kitárt karokkal a földre borulva alázatosan hálát adott, s könnyeket ontva ajánlotta magát és fejedelemségét születendő fiával együtt annak őrizetébe, aki nem alszik s nem is pihen. Miközben pedig az Istentől megjövendölt férfiún töprenkedik, jelentik neki, hogy boldog Adalbert, a cseh egyház főpapja úton van hozzá az ő megtérítésére és az őszinte hit előmozdítására, hogy dicsőítő áldozattal áldozzon az Úristennek. Elmondhatatlan öröm támadt Krisztus új katonáiban, a vezér híveivel Krisztus apródja elé vonult, tisztességgel fogadta, és ahogy a látomás intette, minden módon kimutatta neki, hogy engedelmes gyermek lesz.

Így hát a fejedelem parancsára a zabolátlan nép mindenünnen összegyűlik, a szent püspök társaival szüntelenül int, téríti és keresztelí az ország fiait, sok helyen egyházakat alapít. A világosság, mely megvilágosít minden embert, elűzvén a sötétséget, elkezdett Magyarországon fényleni, és beteljesedtek ebben a próféta szavai, ki így szólt: *„A pogányok népe, amely sötétben jár, nagy fényességet lát"* (Izaiás 9,1). A láthatatlan világosság világossága Krisztus, kinek megpillantását a pogányok akkor érdemlik meg, mikor megtérve a sötétségből valóban teljes meggyőződéssel hiszik, hogy ő valóságos Isten és ember.

Azt sem szabad elhallgatni, hogy minden kétség eloszlatására, ha netán az említett, egyedül a férfi előtt feltűnt látomásnak kevés hitele látszana, feleségét, kihez már közeledett a szülés órája, az isteni kegyelem vigasztalni ilyen látomással akarta. Megjelent ugyanis boldog István levita és első vértanú előtte, a levita öltözet díszeivel ékesítve, és így kezdett szólni hozzá: „Bízz az Úrban, asszony, s légy biztos, hogy fiút fogsz szülni, akinek e nemzetségben először jár korona és királyság, és az én nevemet ruházd reá." Rácsodálkozván az asszony így válaszolt: „Ki vagy, uram, vagy mely néven neveznek?" „Én vagyok – felelt az –, István első vértanú, aki először szenvedett vértanúságot Krisztus nevéért." Ezt mondván eltűnt.

Vö. Nagy leg. 5. fejezet

4. Közben megszületett a fejedelem Istentől megjövendölt fia, akit a próféta szerint ismert az Úr, még mielőtt a méhben megfogant volna, és akinek, mielőtt megszületett, első vértanúja nevét adta. Ezt Isten kedveltje, Adalbert püspök, hite őszinteségéért a keresztség fehér ruhájába öltöztette, és ő lett lelki gyámola. Akkor az István nevet kapta; hisszük, hogy Isten is ezt akarta, mert ami „István" a görög nyelvben, „korona" a latin beszédben. Mivel Isten azt óhajtotta, hogy e világban is királyi hatalom koronázza, s a jövőben váltsa fel az örökké tartó boldogság koronájával, kijelölte őt az örök, el nem múló dicsőség elnyerésére.

Vö. Kis. leg. 2. fejezet Vö. Nagy leg. 5. fejezet

Esztergom városában született, s már gyermekkorában teljességgel átitatta a grammatika tudománya. | Nőtt a gyermek gyámolítva a gondos nevelésben, a kisdedévek elmúltával, miután a serdülőkor első lépcsőfokán átlépett, apja összehívta Magyarország főembereit és az utánuk következő rendet; a közös tárgyalás tanácsa szerint fiát, Istvánt a nép élére állította, hogy uralkodjék őutána, és ennek megerősítésére mindet külön-külön megeskette. Ezután betelvén napjai az Úr megtestesülésének 997. esztendejében e világ haszontalan viszontagságait égi örömmel cserélte fel. És ugyanazon évben boldog Adalbert püspök Isten igéjének hirdetése végett porosz földre lépett, majd ugyanott a vértanúság pálmájával koszorúztatott meg.

Vö. Kis leg. 2. fejezet

5. Apja halála után a még serdülő István a főemberek és a köznép kegyéből dicsőséggel apja trónjára emeltetvén, lángoló lélekkel kezdett harcolni az igazságért, mert ámbár még serdülő éveinek virágjában állt, nem a száján volt a szíve, hanem szívében volt a szája. Nem feledve a Szentírást, melyért szerfölött hevült, a megfontoltságot és az igazságot tartotta szem előtt Salamon szavai szerint: *„Ha bölcs hallgatja a tanítást, gyarapítja tudását, az értelmes megtudja, hogyan kormányozzon"* (Péld. 1,5). Így hát minden rendeletében Isten hű sáfárának mutatkozván, azon kezdett elmélkedni, miként juttathatja a neki alávetett népet az egy Isten tiszteletére.

Vö. Nagy leg. 6. fejezet

De mivel megfontolta, hogy ez a szomszédos nemzetek szövetsége nélkül nemigen lehetséges, ő a környező tartományok népeivel életbe léptetett békét hűségesen megerősítette, hogy amit elméjében forgatott, a kereszténység zsenge ültetvényében annál bátrabban hajthassa végre.

6. De minden jónak ellensége, az irigységgel és gonoszsággal teljes ördög, hogy Krisztus apródjának szent szándékát szétzilálja, belháborút támasztott ellene; az ő sugallatára vonakodott a pogány nép nyakát a keresztény hit igájába hajtani; s azon mesterkedett, hogy főembereivel együtt kivonja magát

Vö. Kis leg. 3. fejezet

uralma alól. | S már pusztították is városait, majorságait irtották, birtokait fosztogatták, az egyház szolgáit, s hogy a többiről szót se ejtsek, már őt magát is bántalmazták. Mikor pedig nem akartak letérni eltévelyedett útjukról, s dühöngésük sem csillapult, a vezér bizakodván az örök erényben, seregének

Vö. Nagy leg. 6. fejezet

sokaságával | Isten kedveltje, Márton főpap és Szent György vértanú zászlaja alatt elindult, hogy úrrá legyen az ellenség veszett dühén. | Ezek e napokban

Vö. Kis leg. 3. fejezet

éppen a köznyelven Veszprémnek nevezett várost ostromolták, hogy ezt az ő gyalázatára fordítsák: ott tanyáztak le ugyanis, ahol a fejedelem és udvar szokott tartózkodni, hogy könnyebben nyíljon út más erősségek elfoglalásához. Ő pedig, minthogy az isteni kegyelem vezérelte, rajtuk ütött; és emitt a hitükben, azok bizony csak a fegyverekben bizakodván, mindkét részről küzdöttek. Végül, hogy az ellenséget legyőzték, s részint leölték, részint foglyul ejtették és megkötözték, a győztes vezér híveivel hazavitte a győzelmi jeleket. Ennélfogva birtokaikról – mind a földekről, mind a falvakról – bölcsen rendelkezett, nem úgy, mint egykor Saul, aki legyőzvén Amaleket, az Úr tilalma ellenére a zsákmány javát válogatta ki magának (vö. 1Sámuel 15,1–9).

Vö. Nagy leg. 8. fejezet

De mert Pannónia dicsőségére ott született a boldog Márton főpap, s az ő érdemeinek oltalmában aratott győzelmet ellenségein a Krisztushoz hű

Vö. Kis leg. 3. fejezet

férfiú – mint már mondottuk –, | dolgaikból semmit sem tartván meg a maga

Vö. Nagy leg. 8. fejezet

szükségére, | tanácsot tartott Isten kedveltjeivel, s a Szenthegynek mondott helyen, a szent püspök telke mellett, | ahol Szent Márton, amikor még Pannóniában élt, ájtatosságra helyet jelölt ki magának; | az ő nevére monostort épített, birtokokkal, javadalmakkal és minden szükséges egyébbel gazdagította, s az ő közbenjárásával legyőzötteken tizedet véve a püspökségekhez

hasonlatossá tette, | megszabva, hogy minden javaikból oly szigorúan hajtsák be a tizedet, hogy akinek netán tíz gyermek jutott, a tizedik sarjat Szent Márton kolostorának adja.[1]

Vö. Nagy leg. 7. fejezet

7. Miután Krisztus katonája legyőzte az ellenséget, lelki örömmel eltelve elhatározta, hogy minden képességét és minden szándékát az evangélium magjának melegágyává teszi. Alamizsnálkodással és imádkozással töltve idejét gyakran borult a szentegyház padlójára, s könnyeit hullatva bízta Isten akaratára tervének teljesedését, hogy az, aki az Úr nélkül mit se tudna tenni, ha az Ő rendelkezésének betöltése segíti, a kitervelt jót erényes kezdeményezésekkel véghezvihesse. Ennek a megkezdéséhez és beteljesítéséhez azonban szükségesnek tartván Krisztus híveinek tanácsát, levelekkel és követekkel mindenfelé hírül adta kívánságát. Erre sok pap és egyházi személy, kit a vigasztaló Szentlélek látogatása ösztökél, úgy határoz, hogy elhagyva a székhelyét az Úrért, vándorútra kél. Apátok és szerzetesek semmi tulajdont sem kívánva csupán arra vágytak, hogy ilyen mélyen vallásos fejedelem kormányzása alatt szabályaik szerint éljenek.

Köztük jött a Regula[2] szerint élő Asrik atya tanítványaival, akik közül egy Bonifác nevűt Asrik atya helyére neveztek ki apátnak: mikor a boldog király igehirdetés végett Magyarország alsó részeibe küldte, nyakán egy kard megsebesítette, s bár ezt túlélte, a vértanúság dicsőségét el nem veszítette. Érkezett két másik is a lengyelek földjéről, kik elmélkedésre a remeteéletet választották, egyikük, név szerint András, hitvallásának érdeme miatt az angyalok kórusába vétetett fel, melyről az Úr általa művelt csodajelei tanúskodnak; a másik, Benedek, Krisztusért ontotta vérét, s ezért csodálatosan megkoszorúztatott.

Miután Asrik apátot övéivel együtt tisztelettel befogadták, a Vas-hegy lábánál egy Szent Benedek atyáról elnevezett kolostort épített, ahol mindmáig virul a szerzetesi gyülekezet a Regula rendjében, s mivel a szent fejedelem adományai folytán bővelkedik a fenntartásához kellő mulandó javakban, nincs másra szüksége, csak arra, hogy az övéi és mások lábát az evangélium szerint mindennapos könyörgések és könnyek között megmosogassa.

Vö. Nagy leg. 8. fejezet Vö. Kis leg. 2. fejezet

8. Ezekkel tanácskozott Isten szolgája, a legkeresztényibb fejedelem, olykor közösen mindenekkel, olykor egyenként egyesekkel; | közben Isten színe előtt igen dicséretessé tette magát azzal, hogy katonaságának vezéreit az igaz Isten tiszteletére térítette. Akiket pedig rajtakapott azon, hogy más utat követnek, fenyegetéssel és rémítgetéssel törte igába. Az egyház tanai szerint oktatta őket, rárakta nyakukra a fegyelem igáját és törvényét, s a gonoszság minden mocskát a földig lerontotta.

Vö. Nagy leg. 8. fejezet

Ezek után tartományait tíz püspökségre osztotta, az esztergomi egyházat a többiek fejévé és felügyelőjévé tette. S mivel az okos fejedelem ismerte az említett Asrik vallásosságát, őt a főpapi méltóság süvegével ékesítve kánoni választással | felmagasztalta, s a kalocsai püspökség méltóságát ráruházta.

9. Atyja halála után a negyedik évben az isteni kegyelem intéséből ugyanezt az Asrik püspököt, kit más néven Anastasiusnak mondtak, a szent apostolok küszöbéhez küldte, hogy Szent Péternek, az apostolok fejedelmének örökösét megkérje:[3] a Pannónia tájain kivirult zsenge kereszténységnek bő áldását elküldje, az esztergomi egyházat aláírásának tekintélyével főegyházzá szentelje, és a többi püspökségeket is áldásával erősítse. Érdemesítse őt is arra, hogy királyi diadémával izmosítsa, hogy e tisztességre támaszkodva, amit Isten kegyelméből elkezdett, még keményebbre szilárdítsa.

Épp ez időben fogadta el Miesko,[4] a lengyelek fejedelme övéivel a keresztény hitet, s a római szék elöljárójához követeket küldve kérte, hogy

apostoli áldással támogassák, és királyi diadémával koszorúzzák. Kérésére a pápa rábólintott, s már egy jeles mívű koronát csináltatott, melyet néki áldásával s a királyi dicső ranggal elküldeni szándékozott. De mivel ismeri az Úr, kik az övéi – hiszen mikor az apostolok kettőt jelöltek ki az apostoli szolgálatra, Mátyást részesítette előnyben, s vele töltötte be az apostolok számát (vö. ApCsel 1,23–26) –, elhatározta, hogy sokkal inkább választottját, Istvánt ékesíti szerencsésen e világi koronával, majd azután ugyancsak őt díszíti fel még szerencsésebben az örökkévalóval. Tehát a kijelölt napon, melyen a már elkészített koronát a lengyelek fejedelmének kellett volna küldeni, illetve a megelőző éjszakán, a pápának látomásában megjelent Isten küldöttje, és ezt mondta: „Tudd meg, hogy a holnapi napon, a nap első órájában hozzád ismeretlen nemzet követei jönnek, akik tőled fejedelmüknek az apostoli áldás ajándékával egyetemben királyi koronát követelnek. A koronát hát, melyet csináltattál, fejedelmüknek, miként kérik, eljuttatni ne habozzál. Mert tudd meg, hogy ez néki a dicső királyi ranggal együtt élete érdemeiért jár."

E látomás rendje szerint a következő nap megszabott órájában Asrik püspök a pápához ért, a rárótt feladatot bölcsen ellátva, a szent fejedelem viselt dolgait rendben előadva kérte az apostoli széktől az említett kitüntetéseket; kimutatta, hogy méltó ilyen tisztességre s méltóságra, mert Isten segítségével meghódított több nemzetet, s hatalma által sok hitetlent az Úrhoz térített. Ezek hallatára nagyon megörült a római főpap, mindent megadott jóságosan, ahogy kérték. Azonfelül keresztet küldetett a királynak, mintegy az apostolság jeleként, így szólván: „Én apostoli vagyok, ő viszont méltán Krisztus apostola, ha Krisztus annyi népet térített meg általa. Ezért rendelkezésére bízzuk, miként az isteni kegyelem őt oktatja, az egyházaknak s népeiknek mindkét törvény alapján történő igazgatását." Elnyervén hát mindent, amit kért, Asrik püspök vígan tért vissza hazájába, magával vitt mindent, amiért a vállalt utat végigjárta.

Vö. Nagy leg. 9. fejezet

10. Elhozták hát az apostoli áldás levelét a koronával és a kereszttel együtt, s miközben a püspökök és a papság, az ispánok és a nép egybehangzó magasztalásukat fennen kiáltozták, Isten kedveltjét, István királyt az olajkenettel felkenve a királyi méltóság diadémjával szerencsésen megkoronázták. Hogy a királyi rang jelének elnyerése után milyen életű s ítéletű férfi volt, megvilágítja a püspökökkel és Magyarország főembereivel együtt kibocsátott törvénykönyve, melyben tudniillik megszerkesztette minden egyes bűnnek ellenmérgét. És mert úgy tetszett néki, hogy a békének, mellyel Krisztus fűzte egybe a földkerekséget, legyen fia, el nem múló kötés aláírásával utódainak szigorúan meghagyta: senki köztük ellenségként más földjét ne támadja, törvényes vizsgálat nélkül szomszédját ne bántsa, az özvegyeket és árvákat senki se nyomorgassa.

Királyságának sorsosául pedig, de kivált sarjadékának szaporításáért a római császári méltóságot viselő, szelíd erkölcsei miatt jámbornak nevezett Henrik húgát, név szerint Gizellát vette házastársul, kit miután olajkenettel felkentek, az ország koronájának viselésében társának rendelt. Hogy ez Isten tiszteletének csinosításában miképp viselkedett, az Istennek szolgálók gyülekezetei iránt mely buzgónak s jótevőnek mutatkozott, arról a mai napig tanúskodnak számos egyház keresztjei, edényei és csodálatos mesterséggel készített vagy szőtt oltári ékességei. Mindenekelőtt pedig a veszprémi püspökség épülete, melyet alapkövétől kezdve minden Isten szolgálatához szükséges arany- vagy ezüstneművel és sokféle ruhával nemesen felékesített.

Maga a király a nemrég alapított püspökségeket, | mégpedig mind magát

az érseki, mind az összes püspöki egyházakat, miután terjedelmes kerületüket egyenként kijelölte, és mindegyiknek mindenben alkalmas egyháznagyot tett az élére, | az apátságokkal egyetemben majorságokkal, udvarházakkal, szolgákkal és javadalmakkal királyilag felruházta, keresztekkel, edényekkel és az istentiszteletthez járó más eszközökkel – aszerint, hogy mire volt külön-külön szükségük – kielégítően felszerelte, | és minden egyes évben, ameddig csak élt, tetézte az ajándékokat és megajánlásokat, nehogy valamit is kívülről kérjenek, akik a tárház tisztét igazgatják. | A szerzetesek életét és közösségét hol mások útján, hol személyesen fürkészve gondosan megvizsgálta, a lankadókat kárhoztatta, az ébereket szeretetébe fogadta, s a kanonokok szolgálatát Krisztus és az egyház bizonysága alapján a püspökök gondjára bízta; az apostol szerint mindenkinek mindene lett, hogy mindenkit megnyerjen.

Vö. Nagy leg. 9. fejezet

Vö. Kis leg. 4. fejezet

Vö. Nagy leg. 9. fejezet

11. Volt egy Sebestyén nevű szerzetes, kinek életét feddhetetlennek s vallásosságát Isten szolgálatában odaadónak tartották. Ezt a tiszteletre méltó király csodálatos szeretettel kezdte kedvelni, mert valaki mennél vallásosabb volt, ő ahhoz annál szívesebben hajolt. Ezt hát élete érdemeiért főpapi tisztségre méltónak ítélte, s az esztergomi érsekség kormányzására kinevezte. Ám minthogy megostoroz Isten mindenkit, akit fiává fogad, a mondott Sebestyént is, hogy türelmét próbára tegye, testi szemeinek világától egy időre megfosztotta. De hogy a hitben zsenge nyáj a pásztor vezetése híján a kitűzött helyes ösvényről le ne térjen, a római főpap egyetértésével a király a többször említett Asrik kalocsai püspököt állította a helyére. Három év leforgásával Sebestyén Isten irgalmából visszakapta szeme világát, az apostoli szék tanácsára visszakerült hivatalába, Asrik pedig érseki palásttal tért meg saját egyházához, a kalocsaihoz.

Vö. Nagy leg. 10. fejezet

12. Az említett király pedig hívő volt, minden cselekedetét teljesen Istennek szentelte, fogadalom s felajánlás útján szüntelen imáiban magát s királyságát az Örökszűz Istenanya, Mária gyámsága alá helyezte, kinek tisztelete s dicsősége a magyarok közt oly nevezetes, hogy nyelvükön még e Szűz mennybevételének ünnepét is, tulajdonnevének hozzátétele nélkül, csak Úrnő napjának emlegetik.

És hogy könyörületes oltalmát még inkább elnyerhesse, magában a királyi székvárosban, melyet Fehérvárnak mondanak, ugyanezen örökké Szűz dicsőségére és nevére híres és hatalmas, csodálatos mívű bazilikát kezdett építtetni, a kórus falán tarka vésetekkel, márványlapokból kirakott padlóval. Aki ezt látta, szavaink igazságáról tanúságot tehet: számtalan fajta miseruha, oltárdísz és más ékesség van ott, az oltárok körül több színaranyból kalapált tábla, melyekbe a legdrágább kövek sorozatait foglalták; Krisztus asztala fölött csodálatos mívű cibórium emelkedik, a kincseskamra mindenféle-fajta kristály-, ónix-, arany-, ezüstedénnyel színültig rakva.

Ezt a szépséges, fentebb leírt egyházat a király saját templomának tartotta meg, és olyan szabadsággal ruházta fel, hogy fölötte egyik püspöknek se legyen semmiféle joga. De hogy a regula törvényétől e hely testvérei se mentesüljenek, az érsek közös zsinatán meg kell jelenniük, hogy kiképezzék őket az egyházi dogma tanításában. A gyóntatás és olajszentelés napján akármelyik püspököt bízza meg a király jelenlétében, vagy küldi oda távollétében, az a bűnösöket ott feloldozza, és az olajat megszenteli. Ünnepélyes szentmisét is, ha a király éppen jelen van, csak az a püspök mondhat, akinek a király – a prépost és a testvérek egyetértésével – mondani megparancsolja. A király távollétében pedig a prépost és a testvérek egyetértése nélkül semmilyen püspök sem tarthat jogot a misemondásra vagy bármilyen püspöki feladat ellátására. Ezenkívül elrendelte: ennek az egyháznak a népe olyan

szabad legyen, hogy semminemű tizedet ne adjon semelyik püspöknek, hanem szolgáljon, miként ő rendelte, csakis a prépostnak és a testvéreknek.

Vö. Nagy leg. 10. fejezet

Azután Isten szolgája arra törekedett, hogy mindazt, amije van s amit megszerezhet, Krisztusnak ajánlja, kinek adományából származott, hogy aki őt az evilági dicsőségre és tiszteletre méltóvá tette, az égi ország lakói közé kegyesen felvenni méltassa.

Vö. Nagy leg. 11. fejezet

13. Olvassuk az apostolokról írt jövendölésben: *„Végig a földön szárnyal a szavuk, a világ végéig elhat szózatuk"* (Zsolt. 18,5). Ez a mondás áll nemcsak a tizenkettőre, hanem mindenkire, akit Isten az evangéliumot hirdetni küldött, akinek hite, szavai és erkölcse révén gyarapodott az egyház. Ezek között nem a legkisebbnek tartják ama legkeresztényibb királyt: jóakaratának és művének hírét, melyet az egyházak építésében saját hatáskörében szerzett, messze fekvő földeken és igen híres városokban széthintette.

Szerzeteskolostort alapított ugyanis Jeruzsálemben, abban a városban, ahol Krisztus emberi természete szerint tartózkodott, bőséges mindennapi eleséget szolgáltató majorságokkal és szőlőkkel gazdagította. A világ fejében, Rómában is, István első vértanú nevére tizenkét kanonokból álló, minden tartozékkal bővelkedő gyülekezetet állított, és egy kőfallal körülkerített telepet házakkal és vendégfogadókkal azon magyaroknak alapított, akik imádkozás végett felkeresik az apostolok fejedelmének, boldog Péternek küszöbét. Még a királyi várost, Konstantinápolyt sem fosztotta meg ajándékozó jótéteményeitől, csodálatos művészettel épült templomot adományozván minden hozzávalóval.

Méltán nyerte el hát birodalma határain belül az apostol nevét, mert noha az evangélium hirdetésének tisztét ő maga el nem vállalta, a hit hirdetőinek, mint vezérük és felügyelőjük, megteremtette a gyámolítás és gondoskodás vigaszát.

Vö. Nagy leg. 12. fejezet

14. Az égi irgalom valamennyi jótéteménye közül, melyhez a boldog király isteni végzésből jutott, mindenekelőtt azokat kell felsorolni s a betűkre bízni, amelyekkel elsősorban lehet az örök élet örömeit kiérdemelni, ezek pedig az irgalom és az igazság. Mert minden szerencsés tetteiben egy dologra törekedett kiváltképp: ezt lelkének hívő látásával látta meg az evangéliumban, mely igazságának bizonyságával mondja: *„Boldogok az irgalmasok, mert majd nekik is irgalmaznak"* (Máté 5,7), és más helyen: *„Adjatok és akkor ti is kaptok"* (Lukács 6,38). Az irgalomnak és kegyességnek oly szélesre tárt karjaival ölelte át Krisztus szegényeit, sőt bennük Krisztust, hogy egyetlen vendég vagy zarándok sem távozott tőle szomorúan, jósága vagy valamilyen vigasz nélkül. A szűkölködők felsegítésére mindennapos állandó költséget határozott meg, az éjszakát virrasztásban, tevékenyen és vidáman volt szokása tölteni, Krisztus híveinek lábát mosogatva, *a szegények keblébe alamizsnát dugva* (Sirák 29,15), mivel eltökélte, hogy e világon a szűkölködő Krisztust tagjaiban vigasztalja, így ő maga megérdemli, hogy örökké örvendezzen, mikor a mennyei élet kincsesházát minden gyönyörűségekkel rakottan találja.

Egy éjszaka aztán lelki intéstől illetve, egymagában, anélkül, hogy bárki tudott volna róla, fogván egy Isten ajándékával teli erszényt, szokása szerint felkerekedett Krisztus kicsinyke nyájának meglátogatására. A szegények a mennyei kincseskamra pénzének kiosztását mindjárt kezdetben megzavarták, Isten emberének érdemeiről szakálla kiszaggatásával tettek tanúbizonyságot. Emiatt hatalmas öröm öntötte el Krisztus katonáját, mindenki teremtőjének legszentebb szülőanyjához irányította lépteit, s a földre vetve magát hálálkodva így kiáltott: „Égi királynő, én királynőm, így tisztelték meg katonáid, akit királynak állítottál. Ha ezt valami ellenségem követte volna el, megbosszul-

nám a sértést segítségeddel. De mert tudom, úrnőm, hogy ezt nekem az örök boldogsággal fizetik vissza, igencsak ujjongok, s megköszönöm Üdvözítőnk vigasztaló szavait, melyekkel tanítványait vigasztalta, mondván: *»nem vész el egy hajszál sem fejetekről«* (Lukács 21,18)" E szavakból értette meg Isten embere, hogy égi kegyelem látogatta meg, és lelki kenettel kenetett; elhatározta, hogy szíve kapuját sohasem zárja be a segítséget kérők előtt, s ettől kezdve személyesen vagy mások, de különösen Krisztus szolgái és cselédei, vagyis a papok és a szerzetesek útján az égből neki juttatott gazdagságot a szegények kezébe téve az örök kincstárba helyezte.

Erről a dologról igen sokan tesznek tanúbizonyságot, de egy közülük, a vele a mennyei életben örökké osztozó boldog Günther, aki evilági nemesből lett megtérte után remete, s akit a jótékony fejedelem bőkezűsége csalogatott ide, s a csehek földjéről többször eljött meglátogatására. Mert valahányszor érkezésének fényével István udvarát beragyogta, a király kincseskamráját keze alá helyezték, s mivel ő ennek tartalmát zarándokok, szűkölködők, szenvedők, özvegyek és árvák, klastromok és templomok között kiosztotta, csakhamar kiürült. Isten ugyanezen szolgájának intésére alapította meg az istenfélő király a Bélnek nevezett monostort s minden jóval gazdagította. Itt kezdte el elmélkedő életét élni a Velencéből jött Gellért szerzetes, akit felsőbb végzésből főpappá választottak, s a szent király elhunyta után a kereszténység ellen támadt zavargásokban megköveztek: a lelki kegyelem ajándéka által méltó lett a vértanúk társaságára.

Vö. Nagy leg. 13. fejezet

15. Úgy vélem, azt sem hallgathatom el, hogy Isten hatalma az ő emberének még életében meg akarta mutatni, mennyi érdeme lesz halála után. Hiszen ahányszor fülébe jutott, hogy beteg valaki, egy darab kenyeret, egy kis gyümölcsöt vagy fűszeres füvet küldött neki orvosságul, azt, ami épp a keze ügyében volt, meghagyván, hogy egészségesen talpra álljon, és mivel szavait Isten kegyelme kísérte, épségét a beteg nyomban visszanyerte. Üdvözítőnk dicsőséges mennybemenetele után, s azután, hogy csodálatosan atyja jobbjára ült, azt mondják, keveseknek jelent meg testi valóságában, látomással azonban sokaknak nyújtott vigaszt, megtanítván őket a jövőbe látni. Ez történt boldog Istvánnal is. Egy éjszaka ugyanis valamely titkos sugallattól hirtelen felriasztva megparancsolta, hogy egy futár egy nap és egy éj alatt siessen az erdélyi Fehérvárra, és tereljen minden földeken lakót a városok falaihoz oly gyorsan, amint lehet. Mert előre megmondta, hogy itt teremnek a keresztények ellenségei, vagyis a besenyők, akik akkor a magyarokat fenyegették, és fel fogják dúlni földjeiket. Alig teljesítette a követ a király parancsát, itt is volt már a besenyők váratlan csapása; gyújtogatással és fosztogatással mindent elpusztítottak, de Isten kinyilatkoztatása révén a boldog férfi érdemeiért mindannyiuk lelke a falak menedékében megmenekült.

Vö. Nagy leg. 14. fejezet

16. Ezután történt, hogy mikor jámbor Henrik, római császári felség, a boldog király barátja kiszenvedett, a császári hatalmat a germánok választásából Konrád kapta, ki a béke nyugalmát megtörve, egész Németország csapatait egyesítve ellenségként próbált rátörni Pannónia határaira. Tanácsot tartott ellene a király a püspökökkel és a főemberekkel, s a haza védelmére egész Magyarország fegyvereseit összevonta. Előbb mégis megfontolván, hogy Krisztus segítsége nélkül mit sem tehet, kezét-szívét égnek emelte, és sérelmeit úrnője, az Örökszűz Istenanya, Mária elé tárva ilyen szókra fakadt: „Ha kedved telik benne, világnak úrnője, hogy örökséged e részét ellenség pusztítsa, s a kereszténység zsenge ültetvényét irtsa, kérve kérlek, ne rójják fel az én renyheségemnek, hanem inkább akaratod rendelésének. Ha a pásztor bűnös, érdem szerint ő maga lakoljon, kérlek, ártatlan juhokat dühöd ne

sújtson." E beszéd után Máriától már szinte megvigasztalva s bizakodva útra kelt az ellenség irányába. Mindjárt másnap hírnök érkezett a germánok táborába minden egyes vezérhez, mintha a császár küldte volna, és parancsot adott át a visszatérésre. Mihelyt az ellenség visszavonult, és a szent férfi felismerte, hogy Isten oltalmának irgalma látogatta meg, a földre borulva hálát adott Krisztusnak és szülőanyjának, kinek védelmébe magát és országának gondját szüntelen imában ajánlotta. A császár pedig megrémült övéinek ennyire váratlan kudarcától, és tudakolta, miképpen történt a dolog. Mikor aztán megértette, hogy a hírnök, aki őket visszatérítette, valóban nem volt az ő híve, nem kételkedett, hogy ez Isten szándékából történt a leghívebb király reményeinek megerősítésére, és azontúl országának megtámadásától tartózkodott, mert visszatartotta az Örök Bíró félelme.

17. Ugyanez a boldog király, miután a királyi rendelkezések gondjával elfoglalva egész napját tárgyalásokra és tanácskozásokra fordította, az éjszaka csendjében arra törekedett, hogy magát virrasztásba s imádkozásba vesse, idejét elmélkedéssel töltse, könnyeit hullassa, könyörgéseiben Istent szólítsa, s kérve kérte, hogy az igaz Bíró mérséklete szálljon irgalmasan mindennapos ítélkezésére. Buzgó lelki vággyal gyakran így cselekedett, s egy éjszaka, mivel Isten temploma nagyon messze esett, nagy és nemes kíséretével együtt sátrat verve megszállt egy kiterjedt mezőn; a többieket elnyomta az álom, de ő felkelt fekhelyéről, szívének hajlékába lépve, térdet hajtva egyedül ajka mozgásával az örök irgalom kapuját sóhajtozva, könnyek között ostromolta. S miután már hosszasan, kitartóan könyörgött Urának, az örök királynak szolgái eljöttek, hogy kéréseit elfogadják, s a fölötte kifeszített sátor felemelkedve a földről addig függött a levegőben, míg Isten embere magához tért az elrévülésből, s lelkét eloldozta a könyörgéstől. Ámbár ez a jelenség láthatatlanul, csak annak, ki a dolgokat megtörténtük előtt tudja, s a rejtelmeibe avatott angyaloknak jutott tudomására, mégis egy felette jámbor és ártatlan férfiúnak, aki akkor talán ugyanazzal foglalatoskodott, látható módon megnyilvánult. A szent király a Szentlélektől értesülvén, hogy ez az ember tudja titkát, magához hívatta, először nyájas szavakkal tudakolta, mit látott, majd királyi ajándékkal gazdagította, s megtiltotta, hogy amíg ő él, a titkot valakinek is feltárja.

Vö. Kis leg. 6. fejezet

18. Miután nevének híre eljutott sok nép fülébe, és a szájából szóló ítéletek általános elismeréssel mindenütt híressé váltak, hatvan férfi a besenyők közül, akiket fentebb említettem, minden felszerelésével, nevezetesen rengeteg arannyal-ezüsttel és az ékességek sokféle fajtájával megrakott szekereken elhagyva a bolgárok vidékét, Pannónia határai felé közeledett, mivel a királyhoz akart jönni. De sokan a szolgák közül, kiknek lelke hajlik a bűnre, akár a viasz, a fenekedés fáklyájától fellobbantva elébük mentek, karddal levágtak egyeseket, a többieknek elrabolták mindenüket, és kifosztva, félholtan otthagyták őket. Ezek a király ítéletére tartogatva, ami történt, s amit elszenvedtek, folytatták a megkezdett utat, egyenesen hozzá siettek, és lába elé borultak. Láttukra így szól: „Mi az oka bajotoknak?" „Uram – felelték –, mi, a te szolgáid semmi rosszat sem forralva, ítéleted tudományát jöttünk meghallgatni, és egyesek – bár okot nem adtunk rá – elragadták mindannyiunktól a magunkkal hozott vagyont. Ezenkívül, akit elkaptak, lemészároltak, és mi épp hogy életben maradva eljöttünk, hogy ezt hírül adjuk." A király, amilyen okos lelkű volt, sem tekintetével, sem szavával nem fenyegette azokat, hanem tartóztatva magát, ahogy írva van: *„mérgét a bölcs végül is lecsillapítja"* (Péld. 29,11), tüstént elküldött azért a hadnagyért, aki alatt a vendégpusztítók katonáskodtak, és elrendelte, hogy meghatározott napon állítsák színe

elé valamennyiüket. Úgy lett, ahogy parancsolta, és vallatni elébe vitték őket. Így szólt hozzájuk: „Miért hágtátok által az Istentől rendelt törvényt? Miért nem ismertetek irgalmat, és ártatlan embereket miért büntettetek? Ahogy ti cselekedtetek, úgy cselekszik ma az Úr is színem előtt veletek. Mert a törvény áthágóit sújtani kell." Miután ítéletüket elnyerték, valamennyit elvezették, és az ország minden táján az utak mentén kettesével felakasztva elvesztették; | ezt hihetőleg az igazság szeretetéből tette, hogy a többiekben félelmet gerjesszen, mivel azt akarta, hogy országa minden vendégnek nyitva álló menedéket nyújtson, így mindenkinek szabad bejárása legyen; ha akárki lép be, senki se merje megsérteni vagy zaklatni valamiben. Ez így is történt. Mert amíg élt, egy vendéget sem mert senki zaklatással háborgatni.

Vö. Nagy leg. 15. fejezet

19. Nyilvánvalóan a boldog királyon is beteljesedett az apostol szava, mely így szól: *„Sok szorongatás közepette kell bejutnunk az Isten országába"* (ApCsel 14,22), és a Bölcsesség Könyvében: *„Mert megfenyíti az Úr, akit szeret, s megostoroz mindenkit, akit fiává fogad"* (vö. Péld. 3,12). Mert sokféle isteni fenyítés alatt rogyadozott, három évi szüntelen betegségben sínylődött; miután ebből Isten kegyelmének orvossága kigyógyította, az Örök Bíró titkos szándékának valamiféle próbatétele következtében fiainak kimúlásában megint csak érezte a ráhulló korbácsütéseket, mikor őket, ártatlan csecsemőkorukban, aki adta, elvette. Halálukon érzett fájdalmát a szülőatya élve maradt fia, a jó természetű Imre gyermek iránti vonzalmának vigaszával fékezte. Immár egyetlen fiát nagy szenvedéllyel szerette, mindennapos imáiban örökösen Krisztusnak és szűz Szülőanyjának szentelte. Minden óhajtásával azt kívánta, hogy fia túlélje, s hogy utána az országot ő örökölje. S hogy ilyen nagy uralom kormányát majd erősebben kézben tarthassa, rávette, hogy az igazhitű férfiak tanítását mindkét füllel hallgassa mindennapos olvasás által. Az atyai szeretet lángjától ösztökélve ő maga is erkölcstanító könyvecskét szerkesztett néki, melyben őszintén és barátian, a lelki intelem igéivel szól hozzá, oktatva, hogy mindenekelőtt őrizze meg a katolikus hitet, erősítse az egyházi rendet, a főpapi méltóságnak rója le tiszteletét, kedvelje a főembereket s vitézeket, hozzon igaz ítéletet, minden cselekedetében mutasson türelmet, a vendégeket jóságosan fogadja, még jóságosabban gyámolítsa, a tanács nélkül semmit se tegyen, az elődök példája mindig szeme előtt legyen, sűrűn teljesítse az imádkozás kötelmét, s a kegyesség, irgalmasság meg a többi erények ékesítsék. Az ilyen és ehhez hasonló ismeretekben oktatott kiváló ifjú engedelmeskedve az örök végzés intésének, amelynek mindenek alávettetnek, az Úr megtestesülésének 1031. évében ezt a múló életet az örökre cserélte fel, csatlakozván a mennybéliek társaságához. | Lelkét angyalok vitték az ég palotájába; ez még halála órájában egy szent életű görög püspöknek feltáratott. És mivel szentségének érdemei miatt mindenki nagy vonzalommal szerette,

Vö. Nagy leg. 15. fejezet

hatalmas gyásza keletkezett mindeneknek, de kivált a főembereknek, akik között az elárvult atya sóhajtozott és kesergett. Mert látván, hogy egyedül maradt, utód reménye nélkül, bánkódott szeretni vágyó szíve. De ismerte az írást: *„Nincs olyan bölcsesség, nincs olyan tudomány, s nincs olyan tanács, amely megáll az Úr színe előtt"* (Péld. 21,30), és a kánoni törvényt: „Senkinek sem szabad kedvesei elmúlásán túlságosan szomorkodni" Letéve a gyászt teljes valójával az isteni irgalom bőkezűségének keresésére adta magát. A kolostorok és templomok szolgáit, a szerzeteseket és a papokat különféle alamizsnákkal és adományokkal vigasztalta meg, minden jövedelmét, mellyel éppen rendelkezett, zarándokokra, özvegyekre, árvákra költötte. Követei képében még a külföldi tartományok monostorait is gyakran meglátogatta királyi adakozókedvének számlálhatatlan ajándékával.

Vö. Nagy leg. 16. fejezet

20. Szellemének fiatalkorában felvett szigorát élete végéig megőrizte. Alig nyílt ajka nevetésre, mivel az Írásra gondolt: *„Akkor is fájhat a szív, amikor nevetünk, és az örömnek is lehet szomorúság a vége"* (Péld. 14,13). Mindig úgy mutatkozott, mintha Krisztus ítélőszéke előtt állna, lelki szemeivel az ő tisztelendő külsejű jelenségét látta, s kimutatta, hogy Krisztus a száján, Krisztus a szívén, Krisztust hordozza minden tettén. Szíve-lelke minden vágyával a végső napot képzelte maga elé, s már a mennyország lakója, angyali társalkodás társa óhajtott lenni. Mindenféle-fajta Istennek tetsző erénnyel ékes lévén, eltökélte: Isten színe előtt szentségben és igazságban él életének minden napján, hogy benne már az eljövendő megdicsőülés valamilyen ragyogása lássék.

Vö. Kis leg. 7. fejezet

21. Nem sok idő múltán betegségbe esett, melytől utóbb testében megfogyatkozott, s mivel a nyavalya hosszan tartó gyöngeséggel nehezedett rá, már a lábára sem tudott állni. Látta pedig udvarának négy legfőbb nemese, hogy hosszan és súlyosan betegeskedik, s mert szívük mélyén még mindig hitetlenségben tévelyegtek, csalárd tervet kovácsoltak, és megkísérelték leromlott állapotát halálra váltani. Már esteledett; mielőtt a házban meggyújtották volna a világot, egyikük a homály leple alatt vakmerően behatolt, és a király meggyilkolására csupasz kardot rejtett köpenye alá. Alig tette be lábát oda, ahol a király pihent, csakis égi ösztönzésre a penge lehullt, és a földhöz ütődve megpendült. Nyomban meghallotta a király, és kérdezte, mi az, bár már tudta, mi történt. Az az ember megtörve, szorongva bevallotta őrült tervét, bánta, közel lépett, térdre esett, a király lábát átkarolta, beismerte, hogy bűnözött, és kegyelemért könyörgött. A bocsánatért esdeklőt el nem kergette, gonosztettét gondtalanul elejtette; végül a király parancsára felkutatott gyilkosokat elővezették, s ő fejükre törvényt mondva, méltó ítélettel sújtotta őket.

Vö. Nagy leg. 16. fejezet

22. Végre Isten irgalmából, a százszoros jutalom díjára érdemesen, láz vette le lábáról, s mikor már nem volt kétséges halálának hamari napja, előszólította a püspököket és palotájának Krisztus nevét dicsőítő nagyjait; először megtárgyalta velük, hogy kit választanak helyette királynak. Majd atyailag intette őket, hogy őrizzék meg az igaz hitet, | amelyet elnyertek; hogy az igazságot szeressék, az égi szeretet láncait kedveljék, gyakorolják a szeretetet, az alázatossággal törődjenek, de mindenekelőtt a kereszténység zsenge ültetvényén csőszködjenek. E szavak után kezét és szemét a csillagokra emelve így kiáltott fel: „Ég királynője, e világ jeles újjászerzője, végső könyörgéseimben a szentegyházat a püspökökkel, papokkal, az országot a néppel s az urakkal a te oltalmadra bízom; nékik utolsó istenhozzádot mondva *lelkemet kezedbe ajánlom* (vö. Zsolt. 30,6)."

23. Közelgett éppen a jeles ünnep, ugyanazon Örökszűz Mária mennybevitelének az angyalok és az emberek előtt nevezetes napja; nagyobb irgalom reményét remélte, ha e nap örömei közt bomlana fel teste, ezt külön könyörgésekkel kérte; sóhajtozás s könnyek árán el is nyerte. Eljött hát az az áldott nap, melyet halála csakhamar még áldottabbá tett; körben állt a papság s a püspök atyák, az ispánok vezérlő kara s tömegestül a szolgák; középen feküdt a király, Isten kedveltje, a lelki szentség kenetét felvette, mi urunk Jézus Krisztus testének-vérének útravalójával felüdített szent lelkét az Úr megtestesülésének 1033. évében az Örök Szűz s a szent angyalok kezébe letette, hogy az el nem múló égi boldogság nyugalmára vezessék.[5] Nagy sírás támadt övéi közt, nagy öröm az angyalok közt, de ez a sírás később mind az életben levőknek, mind a majdan születőknek örökké való vígságára változott. Gyásztisztességére Pannónia minden tájáról összesereglettek, a királyi székhelyre, azaz Fehérvárra vitték el a testet, s minthogy a tőle épített egyház a Szentséges Szűz tiszteletére még nem volt felszentelve, tanácsot tartván a főpapok, azt határozták, hogy szenteljék fel előbb a bazilikát, a testet a földnek csak azután adják át. A felszentelés ünnepségét megtartván, szent testét az épület közepén fehér márványból faragott szarkofágba helyezték, ahol érdemeiért

az Úr több éven át sok kórságban senyvedőnek, lázbetegnek, sanyargatását s nyomorúságát kiáltozónak, törvény alatt görnyedőnek számtalan jótéteményét tanúsította. Sűrűn hallották az angyalok énekének dallamát éjjelente, még sűrűbben szállongott a templom hajóiban a legkellemesebb illat édessége.

24. Így hát a boldog test ugyanazon a helyen negyvenöt évig nyugodott, csodás és titkos rendelkezéséből annak, akit a *szent helyén félelmetesnek* (vö. Zsolt. 67,36) hirdetnek, hogy aztán – ámbár a föld súlya nyomta, és visszaűzetett a porba – érdeme szerint mind itt az arra elrendelt időben méltóbban nyilvánuljon meg, mind a feltámadás napján dicsőségesebben szólíttassék elő. Jólesik lelki szemünkkel követni, mindez merre tekint, mit jelöl; hisszük, nem is történhetett volna az isteni előre elrendelés kegyelme nélkül. Talán a föld porának valamilyen, az isteni vizsgálat tüzével megtisztítandó ráhintett rétege maradt meg rajta, mely nélkül uralkodók mintegy hatalmi jogukból kifolyólag a jelen életet alig vagy sehogy sem tudják végig élni. Negyvenöt év múltán tehát, mikor Isten, hogy a halandóknak irgalma jótetteményeit általa tanúsítsa, ki akarta nyilvánítani szentjének érdemeit; a római szék intézkedéséből apostoli levéllel elrendelték, hogy mindazoknak testét felemeljék, kik Pannóniában a keresztény hit magvait igehirdetésükkel vagy intézkedésükkel hintve azt Istenhez térítették. Mikor eljött az ideje, hogy ezt róla is kihirdessék, s hogy elhírescteljék a dicséretes kegyelmet, melyet általa a világ színe előtt megérdemelt a magyar nemzet, László király – aki akkoriban igazgatta az államot, s mindenben díszes erkölcsökkel jeleskedett, az erények ragyogásával ékeskedett, teljesen átadta magát Isten szolgálatának s dicséretének, és akit megvilágosított a vigasztaló Szentlélek – megbeszélést tartva a püspökökkel és a főurakkal és az egész Pannónia bölcseivel, háromnapos böjtöt rendelt mindenkinek: ez a testi-lelki üdvösségen munkálkodó Szentlélek ajándékából a katolikusok közösségére hasznos lehet; Krisztustól kell kérni közös böjtre s alamizsnára alapított könyörgéssel, hogy tüntessék fel csodajelek. De hogy az Úr megmutassa, milyen irgalmas volt a szent király, míg halandó testében élt, aziránt akkor is, mikor már Krisztussal uralkodott, minden egyéb cselekedet fölötti tetszését nyilvánította; bár szent testét három napig teljes erőből próbálták felemelni, semmi módon sem lehetett helyéről kimozdítani. Ebben az időben ugyanis az elkövetett vétségek miatt a mondott László király és unokatestvére, Salamon[6] között súlyos viszálykodás támadt, melynek folytán Salamont fogságba ejtve börtönben tartották. Mikor hát a test felemelésével hiába próbálkoztak, egy Karitas nevű, a bakonysomlyói Szent Üdvözítő egyház mellé zárt apáca, ki az akkori közvélemény szerint igen híres életű volt, égi kinyilatkoztatásban részesülvén értesítette a királyt, hogy hiába igyekeznek, a szent király földi maradványait nem vihetik át, míg Salamont a börtön rabságából ki nem eresztik, s szabadsággal meg nem ajándékozzák. Elővezették hát őt a börtönből, és megismételték a háromnapos böjtöt. Mikor harmadnapon a szent maradványok átviteléhez kezdtek, oly könnyedén emelték fel a koporsóra nehezedő hatalmas követ, mintha súlya se lett volna. Véget ért hát a harmadnapi vecsernye, s mindenki várva várta az isteni irgalom jótetteményeit a boldog férfi érdemeiért; Krisztus nyomban meglátogatta népét, és mennyei csodajelek árasztották el a szentegyház térségét, de minthogy sokaságuk azon az éjjelen minden számot meghaladt, itt csak azzal az evangéliumi mondással kívánunk előhozakodni, melyet a világ Üdvözítője küldött feleletül Jánosnak, aki követek útján tudakolta, vajon ő-e az, aki eljövendő: *„Vakok látnak, sánták járnak, süketek hallanak, leprások megtisztulnak"* (vö. Máté 11,5), a csonkák kiegészülnek, az inaszakadtak meggyógyulnak – mindebből mégis valamit; ha már mindent nem tudunk – tudtul adni törekszünk.

25. Egy béna, tizenkét éve inaszakadt ifjat, aki kezét-lábát nem tudta használni, szüleinek segítségével odaszállítottak. Visszanyerte egész teste épségét, s véle kezdődtek a csodajelek; mikor fürgén odaszaladt az oltárhoz, növelte a Krisztusnak dicséretet zengő sokaság örömét. Egy másik hétéves fiút, aki idegzsugorodás miatt születése óta csak négykézláb csúszkált, szülei teljes hittel a boldog férfiú közbenjárására bíztak; leborultak véle a sír mellett, hogy kegyelmet kérjenek. Ezt csakhamar el is nyerték: ámulatukra az idegzsugorodás fiukban feloldódott, s látva, hogy megszilárdult térde-lába, és jár, mindannyian dicsőítő

kiáltásokkal magasztalták Krisztus nevét a boldog férfiú érdemeiben. A fiút az istenfélő király határtalan örömében sírva fakadva, felemelte a földről és az oltárhoz vitte, s ott a dicséret himnuszát zengve a gyermek gyógyulásával kinyilvánított jótéteményért mindazokkal együtt, akik jelen voltak, forró köszönetet mondott. Így az egész éjszakát, megtisztelve szolgáját, Isten sok csodajel csillogásával csodálatosan bevilágította, a nép pedig, virrasztásba és imába merülve el nem mulasztotta, hogy minden egyes csodát dicsérő kiáltással kinyilvánítson. Ezekhez kell hozzáfűzni azt is, hogy nemcsak jelenvalók, hanem távollevők is nevezetes eredményű gyógyulást nyertek érdemeinek közbenjárásával. Mert mikor felemelésének híre mindenfelé terjedni kezdett, a különféle kórságban senyvedők tömege Magyarország minden végeiből, ki-ki ahogyan tudott, a szent koporsójához igyekezett. De jóllehet egyesek odaérkeztek, másokat súlyosabb bajuk akadályozott, s nem tudtak egyszerre odaérni, mégis hasonló irgalmat nyerve, nagyon sokan útközben gyógyultak meg. Ezért a szent király jótéteményeinek maradandó emlékéül valahányan általa visszakapták egészségüket, útjuknak ugyanazon a helyén, ahol meggyógyultak, nagy kőhalmokat raktak, s ezek ott hosszú ideig azután is megvoltak. De egy bizonyos asszony is, mikor ezalatt egyetlen fia kilehelte lelkét, letette szülötte élettelen testét a szent király koporsója mellé, hogy érette Istentől és szentjétől vigasztalást könyörögjön. Csodálatos és a mi korunkban bámulatos dolog: az asszony abba sem hagyta az imádkozást, amíg fiát, akit oda mint halottat fektetett le, élve vissza nem nyerte.

26. Hogy megvirradt Isten szentséges szülőanyja, Mária mennybevitele után az ötödik nap, összegyűlt a templomban a király a főemberekkel, a papság a főpapokkal; először gyászmisét mondtak, majd elmozdítva a padlóból kiemelkedő márványtáblát, végül is lementek a koporsóig, s annak felnyitásakor az édes illat oly hévsége árasztott el minden jelenlevőt, hogy azt hitték, az Úr paradicsomi gyönyöreinek közepébe ragadtattak. Maga a koporsó színültig volt kissé vöröslő, szinte olajjal kevert vízzel; benne mint olvasztott balzsamban nyugodtak a drága csontok; ezeket a legtisztább gyolcsba gyűjtötték, s a gyűrűt, mely a boldog férfi jobb kezére volt húzva, a folyadékban sokáig keresték. Mivel ezt nem találták, némelyek elkezdték a király parancsára a vizet ezüstüstökbe és -hordókba méregetni, hogy ha kiürítették a szarkofágot, bizonyosabban megtalálják a gyűrűt. De csodálatosképpen minél több folyadékot mertek ki, annál több áradt helyébe s töltötte meg a koporsót. Látva a csodát, a kimert vizet visszaöntötték a helyére, de a visszazúdítással sem telt meg jobban a koporsó. Akkor befedvén a sírt, dicséreteket s hálát zengtek az isteni kegyességnek, és a talált kinccsel Isten boldogságos szülőanyjának, az Örök Szűz Máriának oltárához visszatértek.

Közben Isten, aki a szent hely félelmetes bőkezűségének jótéteményeit árasztotta azokra, akik mind a bazilikán kívül, mind belül gyógyulást kértek, s csodajelekkel olyannyira tudtul adta jelenlétét, hogy úgy tetszett, ismét elkövetkezett az Úr földi életének amaz ideje, melyről olvasható: *„mindenki, akiknek különféle kórságtól megszállott betegeik voltak, vitték azokat"* (Lukács 4,40) Jézushoz és meggyógyultak. Mindez az isteni jóság nemcsak azon a napon, hanem sok idő múltán is kegyesen munkálkodott szolgája érdemeiért, úgyhogy más vidékről is, hallván Isten jótéteményeinek hírét, egészségük visszanyerése végett a különb-különb betegségekben szenvedők a boldog férfi közbenjárásához vágyton vágyva sereglettek. Egy bizonyos ispánné, Matild nevű, fényes nemességű úrnő, akit három éve szüntelen bélbántalmak gyötörtek, már közel állt a halálhoz. Gyászpadon hozták el övéi, s mindjárt azon a napon, melyen a boldog férfiú koporsójához ért, jobban kezdte érezni magát, és rövidesen visszanyervén korábbi élete épségét, *hirdette Isten nagy tetteit* (vö. ApCsel 2,11), melyekkel szolgája érdemeiért őt jutalmazta meg. Isten csodáinak többi bizonyságát, amely az égből szolgája kedvéért mutatkozott, nem azért nem örökítem meg írásban, mert megcsömörlöttem, hanem mert nemcsak engem öntöz az Úr esője, aki *napját a jók és gonoszok fölött is ragyogtatja* (vö. Máté 5,45); mindenkinek üdvéről gondoskodik jótéteményeinek sokaságával; hirdesse hát mindezt tollával – nekik hagyom – a számtalan bölcs, kit Magyarország melenget és felkarol. Csupán azt szándékozom még a kódex végére illeszteni, hogyan bukkant

napvilágra az isteni kegyelem csodás ajándékából a sokáig keresett és nem talált gyűrű a boldog férfiú jobbjával együtt átvitele után három évre.

27. Egy bizonyos Mercurius nevű szerzetest, aki papi rendjében az Örök Szűz kincstárának őre volt, s a mennyei haza szeretete miatt a világról is lemondott, azon órában, melyben a koporsót felnyitották, nehogy a szent ereklyékből valamit elragadjon, megdorgált a király, és messzire küldött onnan. Mikor szomorú arccal ült a kórusban, egy fehér ruhába öltözött ifjú összecsavart szövetet adott át neki, mondván: „Rád bízom ezt megőrzésre, s ha eljön az idő, felfedésre." A szent szolgálat végeztével a szerzetes az épület sarkában a szövetet kibontotta, s elsápadt, hogy Isten emberének ép kezét, rajta a csodás mívű gyűrűvel meglátta; anélkül hogy tudtak volna róla, magával vitte a monostorba, melynek igazgatása reá volt bízva, s várva várt az ifjú által Krisztustól megjövendölt időre. Itt a földbe rejtett kincset sokáig eltökélten egyedül vigyázta és őrizte, majd a kolostor alapítóit értesítette, végül, hogy közeledett a kinyilvánítás ideje, a királlyal is közölte. Ez a püspököket és Magyarország első embereit csakhamar összehívatta, s miután ott Krisztus sok csodás jótéteményét pazarolta, ő az ünnepélyes napot Isten embere jobbjának felemelésére meghatározta.

Mi dolog, testvéreim, hogy a többi tag eloszlott, s a hús porba vegyültével teljesen szétfoszlott, csak a jobb kéz őrizte meg csontjaihoz tapadó idegeivel s bőrével épségének ékességét? Nem hiszem, hogy mást akarna a jeles ténnyel kinyilvánítani a megmérhetetlen isteni szándék, mint hogy a szeretet és alamizsnálkodás az erények minden lépcsőfokán átlép. Ezért mondja az Igazság az evangéliumban: *„Boldogok az irgalmasok, mert majd nekik is irgalmaznak"* (Máté 5,7). És másutt: *„Adjatok és akkor ti is kaptok"* (Lukács 6,38). Megint más helyen: *„Ahogy a víz eloltja a tüzet, úgy az irgalmas szeretet a bűnt"* (vö. Sirák 3,33). Méltán mentesült a rothadástól a boldog férfi jobbja, mert a kegyesség virágjától mindig újra kivirulva a szegényeket adományaival kifogyhatatlanul táplálta. Segítséget nyújtott a szűkölködőknek, igájukból kiszabadította a fogságba vetetteket, a zarándokoknak ruhát és szállást juttatott, az özvegyek és árvák nyomorúságát és szükségét sajátjának tekintette, az Úr vacsoráját és parancsát a szegények lába mosására naponta megismételte, alamizsnáját nem rablásból vagy mások kárára, hanem saját erszényének költségéből vetette, lemondott a birtok iránti vágyról, hogy Isten házait gazdaggá tegye, s így mindenben az Istenség akaratát segítve, húsát a bűnökkel és kívánságokkal egyetemben keresztre feszítette. Innen van testének és jobbjának gyönyörűséges és bámulatos csodálata, innen az örök élet édes és boldog jutalma, innen a mennybéliekkel kívánatos együtt lakása, ahol rásugárzik mindig fénylő s fogyhatatlan ragyogása az egy és legfőbb Istenségnek, az Atyának, Fiúnak és Szentléleknek, mindörökkön örökké. Ámen.

Fordította KURCZ ÁGNES

Szent Imre herceg legendája

(1110 körül)

A nemes Imre herceg előkelő nemzetségből, *mint a cédrus a Libanonról* (Zsolt. 91,13), Szent Istvántól, Magyarország első királyától származott, erényekkel nagyon feldíszítve ragyogóan tündökölt. Gyermekkorában gondos felügyelettel nevelték, és először a grammatika egész tudománya itatta át. Szent István király aztán, akit az atyai szeretet lángja serkentett, fiának, Szent Imrének erkölcstanító könyvet szerkesztett. Ebben őszintén, barátian figyelmeztette, és bensőséges szavakkal szólt hozzá. Arra oktatta őt, hogy mindenekelőtt őrizze meg a katolikus hitet, erősítse az egyházi rendet, a főpapi méltóságnak rója le a tiszteletét, kedvelje a főembereket s a vitézeket, hozzon igaz ítéletet, minden cselekedetében mutasson türelmet, a vendége-

ket jóságosan fogadja, s még jóságosabban gyámolítsa, a tanács nélkül semmit se tegyen, az elődök példája mindig szeme előtt legyen, sűrűn teljesítse az imádkozás kötelmét, s a kegyességet, irgalmasságot meg a többi erényeket előrehaladása érdekében éber gonddal megtartsa.[1]

1. Így Szent Imre megelégedett kevés alvással. Minden éjjel, amikor a többiek már lefeküdtek, ő – mint királyi sarjhoz illik – maga előtt két gyertyával világított, Istennek zsoltárokat énekelve virrasztott, és mindegyik zsoltár végén szíve töredelmével kért bocsánatot. Ezt atyja óvatosan, sőt titokban a fal repedésén keresztül gyakran megfigyelte, de családjából senkinek se akarta tudomására hozni.

Mindezekkel kapcsolatban meg kell fontolnunk, milyen kegyesen, milyen irgalmasan gondoskodott Isten gyengeségünkről, mert az igaz élet szabályát nemcsak szóban oktatja nekünk, hanem követésre a szent férfiak életét is – mint egyenes utat – elénk tárja. Senkinek se legyen tehát terhes a szegénység, mivel az Úr választja ki a szegényeket, akikről azt mondja: *„Boldogok a lélekben szegények, mert övék a mennyek országa"* (Máté 5,3). De a gazdagokat se akarja senki az Isten országából kizárni, azokat tudniillik, akik kapzsiság nélkül birtokolják a gazdagságot. Ezért az Úr dicséretére és dicsőségére oly félelmetesen erősnek írják le a szent egyházat, mint egy tábor jól rendezett csatasorát. Ez az egyház az erények igen nagy kiválóságával tündöklik, és a hívők igen nagy változatossága veszi körül, hiszen az isteni látogatás a barbár népeknél sem hiányzik, mivel az igét, amelyet *az Úr ezernyi nemzedékre adott* (Zsolt. 104,8), már az egész földkerekség befogadta. Pannónia pedig csaknem a mi időnkben tért meg a hitre. Addig a pogányság rút szertartásai szennyezték, de legkeresztényibb királyának, Istvánnak buzdítására és kiváló érdemei által a hit erényében és az istentisztelet növekedésében előre haladt.

2. Egyszer, amikor Szent István király fiával együtt imádkozni jött Szent Márton egyházába, amelyet Pannónia Szent Hegyén alapított és a szerzetesek kiváló közösségével ékesített, a király, ismerve gyermeke jeles érdemeit, azt a tiszteletet adta fiának, amely őt illette. Amikor ugyanis az említett testvérek körmenetet tartva kivonultak a király köszöntésére, tiszteletből fiát küldte előre a köszöntésre.[2] A gyermek Imre pedig eltelve Szentlélekkel, ahogy az isteni kegyelem kinyilatkoztatása mindegyikük érdemeit megismertette vele, kinek-kinek egyenlőtlenül osztotta a csókokat. Az egyiknek ugyanis egyet, a másiknak hármat, egy harmadiknak pedig ötöt, végül egynek hét csókot adott egymás után. Ezt – bár a többiek is észrevették – Szent István király szótlanul megcsodálta, a mise végén azonban bizalmas beszélgetésben gondosan megtudakolta tőle, miért osztotta egyenlőtlenül a csókokat. Szent Imre akkor mindegyikük érdemeit felsorolta atyja előtt, tudniillik, hogy ki-ki mennyi idő óta tartott ki a megtartóztatás erényében. Azt mondta, hogy ő ezen megfontolás alapján adott egyeseknek több, másoknak kevesebb csókot, és állította, hogy akit hétszeres csókkal halmozott el, az szűzi életet él.

Ó, minden erényt felélesztő kegyelem, ki természetünk korlátait bőségesen meghaladod, s a mély titkokat *kinyilatkoztatod a kicsinyeknek* (vö. Máté 11,25)! Te voltál Szent Imre mestere, te adtál neki szabad bepillantást mások rejtett dolgaiba! S ennek a belső kinyilatkoztatásnak a megléte pedig így vált ismertté benne.

3. Szent István néhány nappal azután, hogy a Szent Hegyről eltávozott, csupán két kísérőt véve maga mellé, oda visszatért, s a testvérek virrasztását és imádságait titokban kikémlelte. Miután az éjszakai zsolozsmát befejezték, a többiek nyugovóra tértek, s csak azok maradtak a templomban, akiket Szent Imre elhalmozott csókjaival. Ezek szétoszlottak a templom rejtettebb szögleteibe, Isten színe előtt a zsoltárokkal virrasztottak. A szent király aztán odament külön-külön mindegyikhez, felfedte előttük arcát, és az áldás szavaival üdvözölte őket. A királyi felséget mindegyikük a csend megtörésével köszöntötte. Végül a király egy Mór nevű testvérhez ment, akit Szent Imre hétszeres csókkal tüntetett ki, de sem szelíd üdvözléssel, sem a királyi fenyegetés szavaival nem tudott belőle választ kicsikarni. Reggel aztán, amikor a testvérek összegyűltek, a király maga is jelen volt, és hogy Mór testvér lelkét az alázatosság erényében kipróbálja, a nyilvános bűnvallomáskor igen sok olyan dolgot

vetett a szemére, mely a szerzetesi élettel ellenkezik. Vádaskodása ellen Mór egyáltalán nem védekezett, hanem alázatosan megállt, s reménykedve menekült Istenhez, aki az emberi lelket vizsgálja (vö. Péld. 24,12). Ekkor aztán megismerte Szent István, hogy fiának szavai megfontoltak voltak. Miután a történteket rendben és a valóságnak megfelelően elmondta, Mórt dicséretekkel halmozta el, és hogy egy főpapi szék dísze legyen, kevéssel ezután Pécsett a püspöki méltóságra emelte.[3]

4. Ezek után pedig Szent Imre korban előre haladva az erények érdemei által folyton növelte dicsősége tanújeleit. Ámbár ezeket hiánytalanul ki nem fejthetjük nektek, hogy hanyagsággal ne vádoljanak minket, egynéhányat mégis gondosan előadunk azok közül, amiket tetteiből hallottunk.

Megtörtént, hogy mikor egyik éjjel titokban, csupán egyetlen szolgát magához véve imádkozni ment abba az igen ősi és ódon templomba, amit Veszprém városában Krisztus drága vértanújának, Györgynek a tiszteletére építettek, hogy ott imádságba merülve magában azt fontolgassa, milyen még kedvesebb dolgot ajánlhat fel Istennek, hirtelen nagy ragyogással világosság árasztotta el az egész templomot. Isteni hang bent a magasban így szólt: „A legkiválóbb dolog a szüzesség! Lelked és tested szüzességét kívánom tőled. Ezt ajánld fel, ebben a szándékodban tarts ki!" Ő azonban magában nem bízott, hanem mint igaz gyógyszeréhez, a kegyelemhez menekülve mondta: „Uram, Istenem! Világmindenség gondviselője és az emberi gyengeség segítője, *aki a fejedelmek lelkét összetöröd, aki rettenetesnek mutatkozol a föld uralkodói előtt* (Zsolt. 75,13), teljesítsd bennem akaratodat, és a káros szenvedélyeket, amik a lélek ellen küzdenek, irgalmasságod harmatával oltsd ki" Így tehát Szent Imre ebben az órában az isteni vigasztalás igéjével megerősödött, s ezt a titkot magában őrizte. Annak a szolgának pedig, aki ennél az isteni beszélgetésnél és máskor is legtöbbször egyedül volt jelen, könyörögve megparancsolta, hogy ezt a dolgot hálláláig senkinek fel ne tárja. Ezek és erényeinek igen sok jele, amiket lelkének titkos kamrájába zárt, Szent Imrében rejtve voltak, míg végül is eltört az edény, és a kenet illata szétáradt, s mindenki felfedezte.

5. Amikor atyai rendelkezésből nemes, mégpedig királyi nemzetségből származó szüzet jegyeztek el Szent Imrével és hoztak hozzá, hogy a két királyi ágból királyi utódok származzanak a jövőre, ő a húsból való népséget – mivel az mulandó (vö. Sirák 14,19–20) – a szüzesség lelki fogadalma mögé helyezte. Testét böjtökkel sanyargatta, lelkét azonban Isten igéjének kenyerével táplálta (vö. 5Mózes 8,3), nehogy a test incselkedése úrrá legyen rajta, és felesége szüzességét romlatlanul megőrizte.

Ó, milyen csodálatra méltó az ifjú magatartása, mely a könnyek patakjával fojtotta el a szerelem tüzét, és bár lángot hordozott keblében, nem égett meg annak tüzétől. Hiszen nagy és szinte a halandó természetet felülmúló dolog a test érzékiségét elaltatni, s a vágyat – amit az ifjúkor fáklyái gyújtottak lángra – a lélek erejével kioltani; az érzéki gyönyörök erejét a szellem fáradozásaival megfékezni; élni az emberi nem szokása ellenére; lenézni a hitvestársi vigasztalást; megvetni a gyermekekkel járó gyönyörűséget; és mindazt, ami a jelen életben érték lehet, semmibe venni a jövendő boldogság reményében. Nagy és – amint mondtam – csodálatos erény ez, és nem méltatlanul igen nagy a jutalom a fáradozás nagyságáért. Nagy ugyan a tisztaságért való küzdelem, de nagyobb a jutalma: ideig tartó a megtartóztatás, de örökké tartó a visszafizetés. Ezekről mondja János a Jelenések könyvében: *„Ezek követik a Bárányt, ahová csak megy"* (Jelenések 14,4). Azt gondolom, ez úgy értendő, hogy előttük a mennyei udvarban egyetlen hely sincs elzárva, és számukra minden isteni hajlék és lakhely feltárul.

De hogy a szüzesség érdeme még fényesebben ragyogjon és még nyilvánvalóbban megérthessük, mennyire Istenhez méltó, fontoljuk meg azt, hogy Urunk és Üdvözítőnk, midőn az emberi nem üdvösségéért testet ölteni méltóztatott, nem mást, mint szűzi méhet választott, hogy megmutassa mily nagyon tetszik neki ez az erény, és hogy a tisztaság értékét mindkét nemmel megértesse. Szűz volt az anyja, s maga is szűz akart maradni: magában a férfiaknak, anyjában pedig a női nemnek nyújtotta a szüzesség példáját, hogy ezáltal kimutassa, az Isten

boldog és sértetlen teljessége méltóztatott lakni mindkét nemben, hiszen egészen megvolt az anyában az, ami a fiúban lakozott.

De mihelyt Szent Imre teste elenyészett még ifjú korában, és megkapta örökségét *az élők országában* (Zsolt. 141,6), jegyese bizonyította szűzi életét, és az a bizalmas szolgája sem titkolta tovább, amiket gyakran látott vagy hallott.

6. Úgy gondolom, azt sem kell mellőzni, hogy mikor egyszer urammal, Álmos herceggel Konstantinápolyban időztem,[4] a caesareai egyház egy istenfélő kanonokja, akit a görögök császárához küldtek, elbeszélte, hogy ő azt olvasta Szent Euszébiosz élettörténetében, hogy ugyanabban az órában, amelyikben Szent Imre meghalt, Szent Euszébiosz, a palesztinai Caesarea érseke, amikor a papsággal és a néppel együtt körmenetben vonult, angyalok kellemes hangját hallotta a magasban. Szívét egészen kitárva Pannónia első királyának, Szent István fiának, Szent Imrének a lelkét látta felfelé vitetni. De ott volt az ördögök sokasága is, mintha valamit még felfedezhetnének benne, hogy ennek a nagy hitvallónak még valami akadályt állíthassanak. És amikor Szent Euszébiosz ezen a látomáson elcsodálkozott, ugyanebben az órában hallotta felülről, hogy Szent Imre lelke ujjongással vitetett a mennybe. Ugyanez a látomás és a kellemes dallam is Szent Euszébiosz imádságára egy esperesnek is megmutatkozott.[5] És mivel csodák szükségesek ott, ahol az emberi gyengeség nehezen tud hinni (vö. Lukács 24,25), halálának harmincadik napja az erények oly nagy jeleivel tündökölt, hogy azoknak, akik a királyi városban tartózkodtak, ahol szent testét eltemették, ez nem a bánat és a gyász, hanem az öröm napja volt. És ekkor már atyját sem a fia halála feletti bánat aggasztotta, hanem öröm árasztotta el egészen az örök élet koronája miatt, amit fia kétségtelenül megkapott.

7. Kiemelkedő csodái közül azonban felveszünk még egyet elbeszélésünkbe, amit hitvallójáért később, napjainkban méltóztatott Isten kinyilatkoztatni, ámbár ez és a többi megírásuk nélkül is annyira híres, hogy az ezután születő és felnövekvő nemzedék is ismerni fogja ezeket és el fogják mondani fiaiknak.

Volt ugyanis egy Konrád nevű és német nemzetiségű ember, akit bűneinek utálatos terhe annyira nyomasztott, és akkora szégyen ért, hogy szinte bűzlött, mint sírjában a negyednapos halott. De mivel az, aki Lázárt feltámasztotta a testben (vö. János 11,1–44), naponta támasztja fel a bűnösöket lélekben, az említett bűnöst sem hagyta a bűnök mélységében, hanem hogy megtudja, mekkora nyomorúság övezi, lelki szemeit megnyitotta a töredelem útján. Ez aztán Szent Péter helytartójához, Hildebrandhoz jött, aki akkor a római székben ült.[6] Elkövetett bűneinek sebeit felfedte, és elégtétel kiszabását kérve kereste lelke orvosságát. A pápa azonban eladdig nem hallott bűnei sokaságán elámulva, miután a dolgot jól megfontolta, a sebet elégtétel kiszabásával nem gyógyította meg. De mégis, nehogy reményét vesztve kétségek között hányódjék, tanácsával megerősítette a bűnöst. Ezért aztán páncélt adott rá, és azt öt vaslánccal körülkötötte, hogy erősebben tapadjon testéhez. És átnyújtott neki egy levelet, amire gyónását írta, majd viasszal lezárta és saját gyűrűs pecsétjével lepecsételte. Figyelmeztette és buzdította őt, hogy keressen meg minden helyet, ahol szentek nyugszanak, hogy így ott az isteni kegyelem a szentek közbenjárására meglátogassa. Az isteni látogatásnak pedig az lesz a jele, hogy egyszer a láncok elszakadtával a páncél darabokra szakad és a levél semmi írást sem tartalmaz.

Eltávozva tehát ez az ember igen sok szent nyugvóhelyére zarándokolt el. Legutoljára Jeruzsálembe, az Úr sírjához ment, és ott remélt irgalmat attól, aki *meggyógyítja a megtört szívűeket, és bekötözi sebeiket* (Zsolt. 146,3). De az Úr nem mutatta meg rajta erejét *az erős városban* (Zsolt. 30,22), hogy Szent Imre dicséretére és dicsőségére őrizze azt.

Eközben ismertté vált Szent Istvánnak, Pannónia királyának híre. A sírjánál naponként történtek csodák. Zarándokútja végén az előbb említett férfi Fehérvárra ment, ahol Szent István testét eltemetve tisztelték. És mivel Isten ereje és a kiváló király közbenjárása másokban megnyilvánult a gyakori csodákkal, ezt a férfit pedig páncélja egyre inkább szorította bilincseivel, magában esküvel fogadta, hogy a templomból nem távozik addig, míg az Úr meg nem mutatja rajta, hogy előtte mennyi érdeme van Szent Istvánnak.

Az történt azonban, hogy amikor a nap hatodik órája volt, ez az ember teste túlságos meggyötrésétől és szíve töredelmétől a templomban elaludt. Álmában aztán megjelent Szent István, és így szólt hozzá: „Kelj fel, s Isten előtt ne az én érdemeimben bizakodj, mivel nem vagyok elég ahhoz, hogy érted közbenjárjak. Menj hát fiamnak, Szent Imrének a sírjához, ő legyen a közbenjáród. Ő az, aki szűzi életével tetszett az Istennek, aki nem szennyezte be ruháját, és követi a Bárányt, ahová csak megy. Ő is azok közül való, akik az Isten trónja előtt új éneket énekelnek, amit senki sem tanulhat meg, csak az, aki szűz (vö. Jelenések 14,3–4). És így még ugyanabban az órában álmából felkelve Szent Imre sírjához sietett, amely ugyanabban a templomban volt. S amikor ott leborulva imádkozott, a bilincsek széttörtek, és a páncél hihetetlen sok darabra szakadva a földre hullott. A templomban sokan csodálkoztak azon, mitől volt ekkora vascsörömpölés keltette zaj.

Miután pedig a dologra fény derült, a papság és a nép összegyülekezett, a pápa pecsétjét, amit az ember már régóta hordozott, Fábián kancellár, ezen templom igazgatója feltörte, és a levél belseje kitárult, de benne az írás semmi nyoma sem látszott.

Akkor aztán az összes jelenlevőkből kitört Isten és Szent Imre dicsérete, és hogy ez a nagy jótétemény emlékezetes maradjon, amit csak láttak és hallottak a dologról, László királynak, aki abban az időben Pannónia uralkodója volt, az ország összes püspökének és főemberének tudomására hozták. László király pedig, aki tudniillik az isteni vallást gyakorolta, miután zsinatot hívott össze és háromnapos böjtöt hirdetett, november 5-én Szent Imre testét tisztelettel felemeltette. Ezen a napon később hitvallója érdemeit a csodák nagy erejével hirdette a mi Urunk Jézus Krisztus, aki az Atyaistennel él és uralkodik mindörökkön örökké. Ámen.

Fordította Csóka J. Gáspár

Szent László király legendája

(1192 után)

1. Boldog László király kiragyogva kimagaslott Magyarország királyainak fényes nemzetségéből. Kétségtelen édesatyja a nevezetes első Béla, a hírneves András király öccseura; alkotóereje szorgalmából azon években, midőn uralkodott, az állam, sőt az egész Pannónia annyira rendezetten s meggyarapodva virágzott, hogy boldog István király ideje óta törvények, szabadság és bőség tekintetében soha még ily csodálatosan nem csillogott. Minden korábbi állapotánál gazdagabban Magyarország azidétt kezdte szabadságának fejét a bőség telt szaruival az egekig emelni, s gazdagságában, rangban és dicsőségben szinte valamennyi vidéket legyőzni. Magnus, a dicsőséges király volt az ő vértestvére: ezt Gézának nevezte népe; vallásos és katolikus férfiú teljességre, kit tisztes erkölcsei és jeles cselekedetei olyannyira ékesítették, hogy ha közte és Salamon király között nem keletkezett volna testvérviszály, a szentség érdemével és dicsőségével kitüntetve már régóta nyilvánvalóan fényeskedne.

2. Így hát László király, a Boldog, akár a csillagok közül támadt új csillag, testi-lelki alkatával már születésekor *Isten kegyelmének szándékát* (Róm. 4,5) nyilvánította, s már csecsemőként megmutatta, milyen király lesz valaha. Kétségtelen gondviselése a Teremtőnek – kiről írják, hogy *szebb az emberek fiainál* (Zsolt. 44,3), és *nincs határa bölcsességének* (vö. Zsolt. 146,5) –, hogy önnön hasonlatosságára műve jó reményű helytartójául állította, s eljövendő méltósága fundamentumát úgy alkotta, hogy mindjárt alkatában testi és szellemi szépségére kiválasztott fiúnak nyilvánítsa, ki azért jött e világra, hogy e szerepet felnőttként is eljátszhassa. Imigyen a kegyelem emez első ajándékaival született, a neve pedig László lett, s úgy látszik, kiváltképpen az eljövendők előérzetében adták neki e nevet. Mert ha nevének

etimológiájával enyelgünk, „Ladislaus" a népeknek istenadta dicsőségét jelenti. „Laosz"-t ugyanis „nép"-nek fordítják, „doszisz" pedig: „adó" vagy „adott", illetve „adás" Nevének első szótagja pedig szótagtoldással: „dicsőség".[1] Hiszen dicsőség adatott a népeknek, mert valóban dicsérendő a nép, és boldog a nemzet, melyből ilyen fejedelem támadt, és hírnévben sütkérezik, amiért ilyen Istentől rendelt irányító látogatta meg.

3. Megnőtt tehát a gyermek, a korát megelőzően osztályrészül kapott érdemekkel kiemelkedett, a gyarapodásban erényről erényre haladva – miután az erény első fokára hágott –, az igaz Isten ismeretében a keresztény hit rendkívüli tisztelője lett, Krisztusnak szolgálni lelke tiszta vonzalmával igen buzgón törekedett. Megvilágosította ugyanis a Szentlélek kegyelme: a rámosolygó s hízelgő világi dicsőséget esendőnek és átmenetinek vélte, *az igazságot szomjúhozta és éhezte* (vö. Máté 5,6), hogy az örök hazába szerencsésen eljusson. Mert ámbár a világ virágjában ragyogott rá, mégis elhervadt az ő szívében; csak az a vágy vonta kínpadra: bár ő maga is *Isten gyermekei közé jutna* (vö. János 1,12). Ennek okáért halandó testében már nem is ő maga élt, hanem benne a helyes, igazi, katolikus hit, amely Krisztus Jézuson alapszik, a próféták és pátriárkák szívében gyökeredzik, az apostolok hirdetik, s ezt dédelgette hűségesen egész lelkében. S erre a kedves *fundamentumra aranyból, ezüstből és drágakövekből építette* (vö. 1Kor. 3,12) az apostol szerint a mindenható *Isten hajlékát* (vö. Ef. 2,22), s a Szentlélek szentélyét. Mert bőkezű volt az ínségben, nagy türelmű a tűrésben, derűs király a kegyességben, a kegyelem ajándékaival teljességben, az igazság gondozója, a szemérem pártfogója, meggyötörtek vigasza, elnyomottak támasza, árvák megkönyörülője, gyöngék gyöngéd gyámszülője, a nyomorultak s nincstelenek szükségét bensőséges irgalommal gazdagon orvosolta. Természeti adottságaiban pedig az isteni irgalom különös kegyelme a kiválóság kiváltságával a közönséges emberi értékek fölé emelte. Mert erős volt a keze, tetszetős a külseje, s miként az oroszlánnak, hatalmas lába-keze, óriási a termete, a többi ember közül vállal kimagaslott: így árasztotta el az adományok teljessége, s ez már testileg is méltóvá nyilvánította a királyi koronára. Ám mikor látta, hogy kitüntető javakkal dicsekedhet, nem fuvalkodott fel gőgjében, nem foglalta el mások jogait ármányosan vagy erőszakkal, hanem a kapott jótéteményekért köteles hálát adva annak, aki megelőző érdemek nélkül szokta osztogatni a javakat, valahányat észrevett magában, Isten tiszteletének szentelte.

4. Közben a Teremtő csodálatos gondviseléséből – hogy ekkora ékesség lappangva ne rejtezzék, ne pihenjen tétlenül ekkora erényesség, különösképpen a magyar népben, amely újhitű lévén még mindig nagyon is rászorult a bölcs irányításra – eljött az alkalmas idő, hogy Isten választottját egyrészt megmutassa, másrészt népét ilyen pártfogó erényével védelmezze és példájával oktassa. Így hát az Istentől választott fejedelem előbb a hercegség tisztét töltötte be igen vallásosan, majd az országra veszélyes elemeken s királyukon, Salamonon diadalmaskodott (ám ők a gonoszsággal mégsem hagytak fel, csak mikor Salamon király börtönbe került), a főemberek s egész Magyarország egyetértésével (boldog ország, ahol a jóravalókat ilyen ember vezérli!), anélkül, hogy hatalomra vagy rangra tört volna, anélkül hogy akármilyen világi vagyonra vágyakozott volna, átvette az ország kormányzását. Mikor ugyanis tetszésén múlott, hogy a királyi méltóságot isteni végzésből magának tulajdonítsa, nem igyekezett sem felkenekedni, sem királlyá koronáztatni magát: a királyi jelvényeket tisztelettel maga előtt vitetve nem azért töltötte be a királyi méltóság feladatát, hogy az első legyen, hanem hogy hasznos legyen.

Mikor pedig a királyi méltóság feladatát méltó módon elvállalta, szavakkal nem lehet kifejteni, mennyire s miképpen látta el. Mert *nem hajlott szíve a felé áramló gazdagságra* (vö. Zsolt. 61,11) vagy más földi javakra: lelke mélyén mindig az örök jóra gondolt, arra vágyott kielégíthetetlen kívánsággal, azt kutatta, szüntelen nagylelkű munkálkodással. Hiszen nem kételkedett, hogy minden, ami számára kívánatos: Isten, s minden lelki erénye az ő felségére irányult; megőrizte a királyi méltóságot, kinek-kinek megadta a magáét, Istent magáért szerette, a világi hívságokat Isten kedvéért. Hűséges és odaadó volt tehát a Teremtőhöz fogadalmakban és felajánlásokban, jóakaratú a népével, bőkezű a külföldiekkel, adakozott

az alattvalóknak, irgalmazott a megkínzottaknak, s az elnyomottak hatalmas megszabadítója volt. Jóságos hát indulatában, megfontolt a tanácskozásban, igazmondó a beszédben, állhatatos az ígéretben, igazságos az ítéletben, derűs a korholásban, s az ítéletek mérlegelésekor *nem annyira ítélni félt, mint megítéltetni:* úgy hitte, *őt magát inkább fenyegeti rettenetes ítélet,*[2] mint azokat, akiket ő ítélt meg. Ezért az igazság szigorát az irgalom szelídségével mérsékelve olyannak mutatkozott, hogy alattvalói inkább szerették, mint félték. Mert az ország kormányzása néki nemcsak rangot adott: gondot is. *Nem a maga,* hanem – az apostol szerint – Jézus Krisztus *javát kereste* (vö. Fil. 2,21) kesergés nélkül. Ezért a tények s elnevezésük sajátságai miatt mintegy nevét változtatva, minden népe kegyes királynak hívta.

5. Ámbár a kegyes királyt az alázatosság páncélja védte, hatalmas volt kegyessége, legkivált mégis bőkezűsége. Mindahány királyi egyházat s kolostort – akár ő, akár más alapította – adományokkal gazdagította, ezért méltán *mesél adományiról* a magyarok *egész egyháza* (vö. Sirák 31,11). Két püspökséget szervezett, s királyi bőkezűséggel berendezett.[3] Nagy és adakozó volt ugyanis dicsőséges neve szerint. Folytonosan böjtölt és imádkozott, népe bűneiért zokogott, s szíve oltárán önmagát ajánlotta fel Istennek: eleven áldozatot. Ha pedig úgy esett, hogy éjszaka virrasztással és hosszas imádkozással kifárasztotta magát, nem kívánt puha párnát, hanem a templomok csarnokában pihent meg egy órácskát. Egy éjszaka szokása szerint a váradi kolostorba ment imádkozni. Történt pedig, mialatt az imádságba hosszasan belemélyedt, hogy inasa, aki odakünn egymaga várta, a hosszú időt elunva felkelt és bepillantott, s meglátta, hogy ura megdicsőült testtel csudálatosan a levegőbe emelkedett. Ó, valóban szent férfi, húsból alkottatott, s nem húzta le a hús terhe: az érdemek kiváltsága az égi lakók közösségébe emelte.

6. Ezután besenyő zsiványok törtek be Magyarországra, és férfiakat, nőket hurcoltak onnan rabságba. Seregével üldözvén őket a király nagy pusztaságba jutott, s nem volt mit enniük. S míg a sereget az éhség kísértette, ő eltávolodott tőlük, imádkozva földre borult, és Isten irgalmáért könyörgött, hogy aki egykoron Izrael fiait mannaesővel táplálta (vö. 2Mózes 16,13–15), ne engedje a keresztény népet éhségtől, koplalástól elpusztulni. Mikor pedig imájából felkelve visszaindult, íme szarvas- és marhanyáj ballagott vele szemben, s vadságát levetkezve, a királlyal együtt vonult a sereg közepébe. *Szedett tehát ki-ki* az állatokból annyit, *amennyire szüksége volt* (vö. 2Mózes 16,16), dicsérve és dicsőítve szentségében Istent, aki így megkönyörült rajtuk. Megjelenik Isten az ő választottainak, hogy a jó ügy szolgálatára irányítsa indulatukat.

Mikor Istennek e választott szolgája azon gondolkodott, hogy minden erejével Istennek tetszőt cselekedjen, mennyei sugallatra elsősorban az ötlött eszébe, hogy a szentek testét – akiket a világegyetem alkotója megtisztelni méltóztatott azzal, hogy kebelébe fogadta – ne engedje tovább a porban feküdni. Imigyen a pápa parancsát kieszközölve felemeltette a szent testeket: mármint Boldog István királyét, aki elsőnek mutatta meg az *örök üdvösség* (Zsid. 5,9) útját a magyaroknak; fiáét, Szent Imréét, ki a király egyetlen fia volt, s azért könyörgött, hogy mennyei sugallat tárja fel, mit fogadna el Isten tőle a legszívesebben, s mikor azt a választ kapta, hogy Istennek legkedvesebb a szüzesség, a házasság akaratával és trónutódok reményével ellentétben szüzességi fogadalmat tett; továbbá Szent Gellért vértanú, Boldog András és Benedek testét avattatta csodálatosan szentté.[4]

7. Ez időben tehát, látva, hogy óhajára sorsában az isteni szeretet jelei nyilvánulnak meg körülötte, azon kezdett gondosan elmélkedni, milyen kegyes, milyen egyedülálló, milyen Istennek igen kedves dologgal viszonozza a jók forrásának annyi jóságát.

Elhatározta tehát, hogy Jeruzsálembe megy, s ott, ha kell, meghal Krisztusért, aki Isten *dicsőségének kisugárzása és lényegének képmása* (Zsid. 1,3), s nem habozott vállalni a legkegyetlenebb kereszthalált az emberek megváltására. Minthogy pedig Szent László

Megfogadta, hogy Jeruzsálembe megy, hogy ahol a mi urunk Jézus Krisztus vére megváltásunkért kiontatott, ő a maga vérével Krisztus keresztjének ellenségeivel küzdjön. A frankok, lotaringok és alemánok fejedelmei, akik az Úr seregével ugyanoda

híre s a király neve széltében-hosszában elterjedt, a frankok, lotaringok és alemánok fejedelmei ugyanarra a zarándokútra vállalkoztak, kérték Lászlót, a kegyes királyt, legyen vezére s irányítója nekik maguknak s alattvalóiknak. De mielőtt

igyekeztek, mind egyformán, egyhangúlag méltón méltó vezérükké és irányítójukká választották. Előbb azonban, mintsem Franciaországból és Németországból s a többi nyugati vidékről az Úr seregei

Magyarországra érkeztek volna, a kegyes király királysága szorongató szükségét orvoslandó a csehek elleni hadjáratra utazott, itt tisztességgel helyreállította a békét, s mikor már a visszatérésre gondolt, váratlan betegség döntötte le lábáról, testi ereje már-már teljesen elhagyta: összehívta az ország főembereit, s bejelentette, hogy testi feloszlása közeleg. Ezt hallván az oly kegyes király halálán jajveszékelő tömeg sírása az egekig hatolt. De a király magához vette az oltáriszentséget, amelyben híven hitt, amelyet *egész szívével szeretett* (vö. Máté 22,37), s amelyet az erények teljességével keresett, boldogan tért meg az Úrhoz. Így veszett el az egy László királyban a Krisztus szentségére felesküdött lovagok minden reménysége. Siratta az egyetemes magyarság, a papság és a nép, *együtt a gazdag és a szegény* (Zsolt. 48,3), a gyászoló *ifjak és szűzek* (Zsolt. 148,12), sötét ruhában, három éven át nem táncoltak,

és mindenféle hangszer elnémult a gyász ideje alatt.

és mindenféle zenész és csábos csalogányhang elnémult a gyász idején is túl.

8. Míglen a hívek a nyári napok hősége s a hosszú út miatt haboztak, hogy testét Váradra vigyék-e (ugyanis az ő meghagyása szerint ide kellett volna temetni, de úgy látszott, okosabb a fehérvári egyház mellett dönteni, minthogy az volt közelebb), egy fogadóhoz értek, ahol a fáradtságtól és a szomorúságtól elaludtak. Miután elnyomta őket az álom, a kocsi, amelyre a testet rakták, mindenféle állati vonóerő nélkül

8. Miközben pedig hívei testét Váradra vitték, a fáradtságtól és a gyásztól elcsigázva elaludtak. S mivel álomba merülvén a kelleténél hosszabban időztek, a kocsi, amelyre testét helyezték, mindenféle állati vonóerő és segítség nélkül

magától indult Váradra a helyes úton. Felébredvén nem találták a kocsit, és vigasztalhatatlanul futkostak szerte a vidéken, amíg meg nem találták a Várad felé magától futó szekeret, s a ráhelyezett szent testet. Látván hát a csodát, hogy tudniillik a boldog hitvalló testét isteni erő viszi ama helyre, ahová temetkezését maga választotta,

hálát adva annak, *aki félelmetes az ő szent helyén* (Zsolt. 67,36), útjukat minden habozás nélkül Várad felé vették.

Istennek hálát adva Istent dicsőítették.

9. Miután tehát megérkeztek a mondott városhoz, s az emberek a tisztesség adóját leróva

9. Mikor pedig az emberek nagy tömegben, hogy a tisztesség adóját leróják,

részt vettek temetésén, valaki a körülállók közül azt mondotta, hogy a test bűzlik, noha mindenki más édes illatot érzett. Legott hátracsavarodott annak az álla, és nem tudta visszatekerni. Látta, hogy isteni bosszú büntette meg, s nyomorultan jajgatva kiáltozott: „Vétettem Isten szentje ellen!" Szent László sírjánál földre borulva könyörgött az ő irgalmasságához, hogy meggyógyítsa. Erre leszakadt álla bőre és húsa, amely a hátához ragadt, és visszanyerte épségét, de állán a szakadt bőr sebhelye megkeményedett. Büntetve s gyógyítva mutatta meg tehát Isten, hogy egyaránt kell őt félni és szeretni. Isten szem előtt tartva a szentté avatáshoz szükséges eljárást, míg választottjainak szétosztja magát, e választottját magához alakította s királyi méltósággal magasította fel; miként a földi helytartóságot is rábízta, az égi királyságban is uralkodótársnak választotta, s megajándékozta azzal, hogy mindenkinek, aki hozzá, Lászlóhoz fohászkodik, isteni beleegyezését közvetítse. *Vakoknak*

látását (Lukács 4,19), siketeknek hallását, némáknak beszédét, sántáknak járását (vö. Lukács 7,22), s mint a *szükség napjaiban* egyetlen *mentség* (Zsolt. 9,10), a szorongatottaknak a védelem vigaszát nyújtja.

László szentségének hírét hallva egy szegény szűz jött a sírhoz, és kiérdemelte, hogy elvesztett látását visszanyerje; visszakapván testi épségét, akkora lelki jámborság ejtette hatalmába, hogy azt hitték, isteni szellem látogatta meg. Egy nemes leányt pedig, aki megfosztatott szeme világától, és a testi orvosságban minden reményét elvesztette, szülei az ő sírjánál hagytak: s ő beteg szemét hallatlan módon egészségesre cserélte. Mert midőn kínos fájdalmát s meghibásodott testrészét siratva a leány letörölte patakzó könnyeit, kezébe estek bizonyos gömb alakú, szem formájú, vérrel teljesen megalvadt húsdarabok. A leány kiáltozott, mert azt hitte, elveszítette szemgolyóit, s a megdöbbent nép összefutott, hogy lássa, mi történt: látják őt s a kiütött húsgömböket kezében, amint a csodálkozóknak mutatja, s ő csodálkozva új, látó szemmel bámul rájuk. A némákról, siketekről és sántákról pedig, akik László érdeméből gyógyultak meg, az örömök közepette az esetek közönségessége s a megszokott csodás képességek miatt ne is beszéljünk, inkább a szokatlanokat meséljük el.

10. Egy vitéz nyomasztó szükségében ezüst ivócsészéjét, melyet apjának a kegyes király adományozott, egy ispánnak eladásra kínálta, de az ispán a kapzsiság szenvedélyében azt hazudta, hogy éppen tőle lopta. István király, Kálmán fia, Valter, váradi püspököt bízta meg, hogy ezt a pert törvényes eljárással folytassa le. A püspök nagy bizonyossággal bízva a boldog király érdemeiben, olyan bírósági ítéletet hozott, hogy tegyék a csészét Szent László király sírjára: bizonyítsa be az Úr, ki érdemli meg kettejük közül igazság szerint. Az ispán pedig maga felől nagy reménységben lépett a sírhoz, hogy megragadja a csészét: mint egy halott zuhant le nyomban, és súlyos kábulatában sem a csészét nem tudta megragadni, sem a földről nem tudott felkelni.

11. Míg tehát a világegyetem alkotója ilyen nagy csodákkal nyilvánította ki, hogy a szent király isteni erőben részesül, az Úr 1192. évében szent teste dicsőségesen szentté avattatott.[5]

A természet nemzője kétségtelenül úgy kötelezte le jóságának a természetet, hogy láthatóan semmit se tagadjon meg tőle, amit az isteni jámborság jóváhagyandónak jelezne. Több vak jött ugyanis Szent László király sírjához, és segítségéhez fohászkodván, csudálatosan megvilágosodott.

Akkor tehát a fenti okokból a természeti törvények megváltoztak, s a jelenségek megfordítható rendben járták a szabályostól eltérő utat. Több vakot ugyanis Boldog László király érdemei világosítottak meg, mert lehullott szemükről a hályog, mint a pikkely: látták ezt a szerzetesek, akik tanúságot is tettek. Soknak eloldódott nyelvéről a bilincs, s elnyerte a helyes beszéd képességét.

Sánták és némák, siketek és bénák, kik régóta nyögték különféle szenvedések kínját, megszabadultak betegségüktől, ha nevét segítségül hívták. Egy fiú, akinek nem volt se keze, se lába, éppen szentté avatásának órájában nyerte vissza épségét.

Sánták, bénák, kik régóta nyögték különféle szenvedések kínját, sírjához járultak, segítségért fohászkodtak és meggyógyultak. Egyesek nyomorúságukban folyamodtak a kegyes hitvallóhoz, s elnyerték a kívánt javakat. És éppen a szentté avatás órájában egy fiú, akinek keze s lába helyén – minthogy csontjai teljesen hiányoztak – dagadt hústömeg himbálódzott, a szent érdeméből tökéletesen visszanyerte lába s keze épségét: csont nőtt tagjaiba.

Ugyanebben az órában

A napnak ugyanebben a hatodik órájában vöröslő

fényes ragyogású csillag mutatott az égen a kolostor irányába, ahová szent testét helyezték, s miközben nagy tömeg gyűlt össze a kolostor előtt, majdnem két teljes órán át vöröslött

átható fénnyel. Nagy örömmel örültek, akik látták. Továbbá egy leprás, útban az ünnepségre, az ő érdemének közbenjárásával megtisztult.

Gyógyítójának, a szent királynak lerótta dicséretét és háláját. Különféle emberek még ma is megszabadulnak betegségüktől, ha Szent László király nevéhez fohászkodnak, mert kérésüket teljesíti a mi urunk, Jézus Krisztus, akié a tisztelet és a dicsőség mindörökké. Ámen.

Majd 1204-ben, június elsején, pünkösd napján,[6] miközben a kanonokok imádkoztak s az első órai misét mondták, Boldog László sírjánál meggyógyult egy asszony, akinek keze-karja melléhez tapadt. De Magyarország sok más távol eső részén, s a környező vidékeken is rengeteg csodát és számos jót tett az ő pártfogásáért fohászkodó híveivel: azért nem írtuk le mindet ebben a könyvben, hogy az olvasók ne utálják meg az unalmas terjengősséget. A fentieket pedig azért írtuk, hogy hallgatói és olvasói úgy vonuljanak át a földi javakon a kegyes László közbenjárására, hogy az örök örömök következzenek utána. Teljesítse a mi urunk, Jézus Krisztus, aki az Atyaistennel és a Szentlélekkel él és uralkodik mint Isten mindörökké. Ámen.

Fordította KURCZ ÁGNES

Szent Gellért püspök Nagy legendája

(14. század)[1]

1. Gellért velencei származású volt, Velence városából való, egy patrícius család palotájában született. Apját becsülték polgártársai, kedvelte annak a városnak minden lakója, és jó híre messze földre eljutott. Ugyanabból a városból nősült: feleségét jó erkölcs ékesítette, szülei istenfélelemben nevelték, alamizsnálkodásban és jó cselekedetekben kitűnt az asszonyok közül, a templomnak naponta juttatott – személyesen vagy szolgálói útján – gyertyákat, mécseseket vagy másféle adományt. Az apa pedig, mivel gazdag ember volt, papokat, klerikusokat, barátokat és szomszédokat hívott rendszeresen asztalához, és pazarul megvendégelte őket.

Egy napon aztán így szólt feleségéhez: „Asszony, fohászkodj bizakodva Istenhez és az ő szent anyjához, hogy örököst adjon nekünk!" Sok napjuk elmúlt anélkül, hogy gyermekeik születtek volna. Végre három év múlva Szent György vértanú napján kapták meg azt a fiút, akiért könyörögtek az Úrhoz. Ezért a keresztségben Györgynek nevezték.

A gyermek szüleinek szeme fénye volt. Nevelgették, míg ötéves korában nagy lázba nem esett. Látván ezt szülei, fölajánlották Szent György vértanúnak. Fogadalmi ajándékokkal az ő monostorába vitték a fiút, hogy az apát és a szerzetesek előtt nyerje vissza egészségét. Mikor azoknak imádságára meggyógyult, beöltöztették szerzetesi ruhába. Öt évet töltött a szerzetesek iskolájában, mesterének föltűnt éles elméje, tehetsége, és csodálkozott, hogy tudásával megelőzi azokat, akik régebb óta tanultak.

Történt aztán, hogy a pápa parancsára az egész kereszténység keresztet öltött, és készülődött, hogy az Úr sírjához Jeruzsálembe menjen, és harcoljon a szent helyért. Köztük – Isten kegyelmének oltalma alatt – György apja is nekivágott az üdvösséges útnak, és épségben el is jutott a szent helyre. Mikor aztán ott volt a keresztény had, imádkoztak, és a mennyből

vártak segítséget, ki-ki ünnepélyes könyörgéssel esedezett az Úrhoz. A nikolaiták serege pedig saját erejében bizakodva nem csekély gyalázkodást szórt a keresztény hadra. Fegyvereik erejébe vetették bizalmukat, Mohamed segítségét kérték, s azt remélték, hogy azzal legyőzhetik a keresztény népet. Így aztán a keresztények kivívták a győzelmet, s örömmel tértek haza. György apjának pedig az a megtiszteltetés jutott osztályrészül, hogy a Szentföldön temették el. Erre vágyott már, amikor hazulról elindult.

Mikor ezt György anyja megtudta, sokáig siratta és gyászolta az urát, elment az említett monostorba is, és férjét gyászolva mondogatta: „Jaj, Gellért, kire hagytad most a fiaidat?" Azért megkérte a szerzetesközösség atyját, hogy Györgyöt apja nevéről nevezze el, és attól kezdve Gellért lett a neve. Maga pedig, miután előbb fiatalabb fiát, Rinetust kiházasította, s miután igen sok jót tett, békében elhunyt, és az említett monostorban temették el.

2. Így Gellért, aki ugyanabban a monostorban lakott, inkább Istenhez húzott, mint a világ hiúságaihoz. Azért mindent megvetve, ami evilágé, figyelmesen azon igyekezett, hogy méltón éljen a szerzetesruhához, amelyet magára öltött, és a fogadalomhoz, amelyet Istennek tett. Így a kipróbált monachusok közé állt, s késedelem nélkül engedelmeskedett, bármit parancsolt neki az apát. Mikor pedig idősebb lett, közakarattal ráruházták a perjeli tisztet. Ott is feddhetetlenül megállta a helyét, s a többi testvér előtt a szerzetesi fegyelem példaképe lett. Az alázatosság nyolcadik fokozatát, amely arra tanít, hogy mindenki közös életkörülményeiben osztozzék az ember, nemcsak iskolázottan gyakorolta, hanem lelkes igyekezettel is – valahányszor lelki vezetője megengedte és az igazak példája javallta. A vasár- és ünnepnapokon kívül, amelyeken a hajnali istendicséret és a többi imaóra énekei és olvasmányai rendszerint hosszabbra nyúlnak, durva vezeklő ruhát használt. De miközben folyamatosan így sanyargatta magát, ezért sohasem hanyagolta el azokat a megbízatásokat, amelyeket a közösség rótt rá. Mivel a próféták meg az apostolok szavára s az igazhitű tanítók mondásaira figyelt, szorgalmasan tanulmányozta a róluk szóló magyarázatokat is. Soha senki sem találta szószátyárnak, vagy pletykálkodónak, vagy borisszának, vagy olyannak, aki elhallgatta volna azt, ami az igazságossághoz vagy az igazsághoz hozzátartozik. Azt szokta mondani: „Jobb haragudni, mint lábunk alá szegni az igazságot azzal, hogy valamit elhallgatunk." Ha egyszer-másszor haragra lobbant, egykettőre magához is tért. Így élt a monostorban, s mindennap, amíg csak e világ terhét hordozta, pontosan hozzáfogott tanulmányaihoz.

Egy napon, amikor Vilmos apát a szerzetesközösségben időzött, azt mondta: „Kedves testvérek, néhányat közületek, akiket a tudás gyümölcsének megszerzésére alkalmasabbnak találtok, el kell küldenünk magasabb tanulmányokra, hogy Szent Benedek atyánknak rendje a szabad tudományokban el ne maradjon." Tetszett ez a beszéd a testvéreknek, és Gellértet meg Sirdianust jelölték ki, s őket a szükséges költségekkel fölszerelve Bolognába küldték, ott kiválóan és jelesen kiművelődtek a grammatika, a filozófia, a muzsika és a jog tudományában és minden szabad tudomány mesterségében. Öt év múlva aztán visszahívták őket, s magukkal hozták azokat a könyveket is, amelyekből tanultak.

3. Mikor aztán meghalt a monostor atyja, Gellért magisztert választották apáttá. Nemigen akarta ezt elfogadni, de a közösségbe tartozó testvérek szemére vetették, hogy engedetlen, így végül, bár kedve ellenére, a monostor apátjává lett. Míg az említett monostort kormányozta, Isten kegyelméből minden testvér előtt példaként állott, mert amiről azt tanította, hogy a tanítvány névvel össze nem egyeztethető, azt maga is gondosan kerülte.

Néhány évig kormányozta az említett monostort, de aztán el akart utazni Betlehembe, Szent Jeromos monostorába, s meg akarta látogatni a Szentföldet, amelyet Krisztus jelenlétével megdicsőített. Ezért igyekezett lemondani arról a tisztségről, amelyet magára vállalt. Mikor ezt az elhatározását a testvérek megtudták, némelyeknek tetszett, másokban viszont nagy szomorúságot és lelki nyugtalanságot keltett atyjuk eltávozása.

Így szánta rá magát az útra. Zárai kereskedők hajójára szállt, és útitársaival együtt megkezdte a hajóutat. Az ellenszél és a tengeri vihar miatt a tengeren csaknem lehetetlenné vált az evezés. Ezért kikötöttek egy monostornál, s történetesen épp ott találták Rasina urat, Szent Márton monostorának apátját, akivel Gellért valaha jó barátságban volt. Úgy esett,

hogy a vihar miatt nem mehettek tovább, s az egész nagyböjtöt ott kellett tölteniük, amit Gellért úr nehezen viselt. Rasina látta, hogy milyen szomorú, és így szólt hozzá: „Ne sokat tépelődjél, Gellért úr, amiatt, hogy utazásod ilyen akadályba ütközött. Isten akaratából történt ez így. Amíg velem leszel, neked is, kísérőidnek is szívesen rendelkezéstekre bocsátom mindazt, ami megélhetésetekhez szükséges. De kérlek, tudós megértésed szerint felelj nekem. Te magiszter vagy Itáliában, és apátod, Vilmos azért küldött magasabb tanulmányokra, hogy majd testvéreidnek tanítója légy vagy azzá válj. Amikor pedig visszatértél, az isteni gondviselés intézkedése folytán apáttá lettél, hisz gyermekkorodtól fogva kedvelt mindenki. Most meg elhagytad azt az oly fényes helyet és szomorúságba merült testvéreidet, s egy ismeretlen néphez igyekszel. Kikérted-e mindebben valakinek a tanácsát?" Erre ő így felelt: „Senkiét." Erre az: „Ha senkiét, akkor legkevésbé sem lesz javadra. Ha valakinek a tanácsára tetted volna, akkor még hihettem volna, hogy valamelyest javadra válik. De sohasem olvashattuk, hogy klastromi szerzetes ilyesféle szándékkal Jeruzsálembe indult volna a világcsavargókat kivéve. Ez az út a laikusok számára való, hogy hadakozni a Szentföldre menjenek, a szerzetesek útja más, s azt kedvességtek igen jól ismeri. Hiszen ott a kereszteseknek harcolniuk kell. Ott a zsidók jelenlétedben szidalmazzák majd Üdvözítőnk édesanyját, s azt hallgatni nem lesz hasznodra. Ne gondold, hogy korholni akarlak, inkább azért tárgyalok veled, hogy vedd észre magad, és jól gondold végig, helyesen cselekedtél-e vagy nem." Ő elpirulva azt mondta: „Legyen úgy, ahogyan az ég akarja." Eszébe jutott ugyanis az evangéliumi mondás: *Egy szál haj sem vész el fejetekről* (Lukács 21,18).

Amikor elmúltak a nagyböjt napjai, Rasina apát így szólt: „Gellért úr, mire jutottál? Ne pironkodjál utad miatt, és szíved szándékát tárd föl előttem. Hiszen tudom, hogy jót akarsz, nem rosszat, s hogy az emberi szándék kétfelé is vonzódik, mikor döntésre kerül a sor." Ő így felelt: „Mindaz, amit idáig mondtál, s kiváltképpen a legutolsó megállapításod pontosan igaz. Nagyon jól látod, hogy szívem meghasonlott önmagával." Erre Rasina: „Ha meghasonlott önmagával, akkor beteg. A betegek legfőbb gyógyszere pedig a józan megfontolás. Hidd el, Gellért úr, hűséges társad vagyok, s azért fogadd el, ha az igazságot megmondom neked." Ő így válaszolt: „Örömest." Rasina apát: „Lám, Jeruzsálembe igyekszel, hogy prédikálj a szaracénoknak és a zsidóknak. Hogy fogadnak majd el téged azok, akik az apostolokat sem fogadták be? Ha pedig a tengeren hajótörés ér, tudományoddal együtt elmerülsz, mert nem vagy Jónás próféta, hogy a cet gyomrában három napig megmaradj (vö. Jónás 2,1). Fogadd hát meg tanácsomat, hogy a hitetlenek szívét megtérítsd, lelküket a démonok rabságából kiszabadítsd a szent apostolok példáját utánozván. Mindezt mostanság főként a magyarok népe óhajtja. Most az egész világon sehol másutt nem találnál alkalmasabb helyet arra, hogy az Úrnak lelkeket nyerjél meg. Én pedig kész vagyok kedvességteket mindenben támogatni." Elmosolyodott erre Gellért úr, és csodálkozott ezeken a szavakon, mert ilyesmi eszébe sem jutott volna, hogy a magyarok között prédikáljon, és az ő megtérésükön munkálkodjék, akiknek javát ez a Rasina akkora elszántsággal igyekezett előmozdítani. Elhatározta hát magában Gellért úr, hogy hallgat Rasina apát tanácsára.

4. Hajóra szálltak hát együtt, s Zárába utaztak. Ott a szükséges élelmiszereket meg a könyveiket szamarakra rakták, és maguk mellé vettek egy Crato nevű vezetőt, aki ismerte annak a vidéknek útjait meg ösvényeit. Ez aztán ura parancsára baj nélkül elvezette őket Engatig. Onnan aztán, miután egy másik vezetőt is fogadtak, az említett Crato kelet felé igyekezett. Végül eljutottak Pécsre, Mór püspök úrhoz.[2]

Mikor ott megpihentek, mert marasztalta őket a püspök, történt, hogy Anastasius úr, pécsváradi apát azokban a napokban Pécsre érkezett, és ugyanannál a püspöknél vendégeskedett. Amikor ez az Anastasius apát megismerte a kiváló szerzetespapot, s megtudta a püspöktől, hogy Itáliából érkezett, sietve fölkereste őt abban a különálló házban, amelyben szállást kapott. Elbeszélgettek, s mind megfontolt szavából, mind testi magatartásából meglátta, hogy istenfélő ember.

Miután mindez megtörtént, másnap Mór püspök az apátúrral együtt fölkereste őt abban a házban, ahol vendégeskedett, és a testvéri szeretet vigasztalásában részesítette. A kölcsönös

beszélgetés közben azt mondta Anastasius apát: „Amint mondtam, mi Isten rendeléséből jöttünk ebbe az országba ennek a tiszteletre méltó királynak uralkodása idején, s elsőnek hirdettük itt az Isten igéjét. Most pedig, bár meg nem érdemeltük, belőled püspök lett, belőlem pedig apát. Úgy látom, Gellért úr ugyanolyan istenfélő igyekezettel érkezett ide, mint mi. Ültessük hát kocsinkba, vigyük a királyhoz, nagy ajándékként fogadja majd tőlünk, hiszen meghagyta, hogy minden ideérkezőt fogadjunk be, s akit alkalmasnak találunk, azt személyesen neki tartsuk fönn." Erre így felelt a püspök: „Te, apát, ismered azokat az időket, amikor mesterünk, Szent Adalbert bejött Magyarországra. Ő nevelte ezt a királyt, amikor még gyermek volt, s most, hogy ifjúvá érett, tudjuk, hogy minden vele lakozónak jótevője lett. De a mi munkánk sem volt haszontalan. Mert akiket azelőtt a bálványok szolgáinak láttunk, azok most szemünk előtt válnak Jézus Krisztus hűséges szolgáivá. Bizonyosra vehetjük, nem Isten ujjmutatása nélkül esett az, hogy Gellért úr annyi viszontagság után ebbe a tartományba jutott. Az Úr Jézus vezette őt hozzánk, hogy ne csak a földi király kegyelmét lelje itt meg, hanem az örök királyét is." Erre Gellért lehajtott fővel, alázatosan felelt: „Áldjon meg titeket a mindenható Isten, tisztelendő atyáim és uraim, hiszen az ő szeretetéért fáradoztok, amikor engem, ismeretlent testvéri szeretettel vesztek körül. De mivel a szeretet akkor mutatkozik meg, amikor szorongat a szükség, azért szeretném föltárni előttetek, mi hozott erre a földre. Az a szándék élt bennem, hogy a Teremtőmet abban az országban szolgáljam, amelyben ő az emberek üdvösségéért vállalta a szolga szerepét. Elhatároztam, hogy átkelek a tengeren, és fölkeresem az Úr földjét. De mivel az ellenszél lehetetlenné tette vállalkozásomat, nem tudtam valóra váltani, amit elterveztem. Rasina úr intésére utamat a Dunához irányítottam, és úgy gondoltam, hogy a ti segítségtekkel tovább juthatok." Erre azt felelték: „Hagyj föl, Gellért, azzal a terveddel, és ne engedd, hogy efféle gondolatok foglalkoztassanak. Isten akarata vezetett ide, ahol pedig Isten akarata van, ott minden jó. Boldog Jeromos Jeruzsálemben írta könyveit, s lám, az egész világ olvassa őket. Te meg írjál, taníts, prédikálj, téríts Magyarországon, amíg időd van a munkálkodásra!"

Mór püspök pedig magánál tartotta Gellért urat a Szent Kereszt megtalálásának napjától[3] egészen Péter és Pál ünnepéig. Azon az ünnepen Gellért úr beszédet mondott a népnek arról az igéről, hogy *Ezek az irgalmasság férfiai* (Sirák 40,10). A pécsváradi apát pedig szintén jelen volt az ünnepi istentiszteleten, mert őt is meghívta a püspök. Utána magával vitte Gellértet, és Pécsváradon tartotta Szent Benedek napjáig. Akkor beszédet mondott a népnek arról az igéről: *Az igaz virul majd, mint a liliom* (Ozeás 14,6). Ezen viszont Mór püspök jelen volt. A püspök meggyőződött arról, hogy Gellért mestere az igehirdetésnek, és azt mondogatta, hogy mióta elkezdődött Magyarországon Isten igéjének magvetése, ilyen klerikust még nem láthattak ezen a vidéken. Ő azonban még mindig Jeruzsálembe kívánkozott.

5. Történt aztán, hogy Boldog István király Fehérvárra igyekezett, hogy ott a Boldogságos Szűz évenként visszatérő ünnepét megülje. Szokás volt ilyenkor összehívni az apátokat és a püspököket, hogy azon a szent ünnepen közösen vegyenek részt. Ezért Mór püspök és Anastasius apát is elment Fehérvárra az ünnep napjára, s magukkal vitték Gellértet is. Alkalmas időben a király elé járult, hogy köszöntse. Mikor a király meglátta Gellértet, titokban megkérdezte a püspöktől: „Ez honnan jött hozzánk? Mert úgy látom, jámbor ember lehet." A püspök e szavakkal válaszolt: „Velence városából igyekszik a Szentföldre. Kiváló papi ember." A király így szólt erre: „Ha velünk maradna, Isten klerikusa lehetne. Mi is Istennek szolgálói vagyunk. Hogyan is találhatna ennél a földnél alkalmasabbat arra, hogy Istent szolgálja? Ne engedjétek el! Várjon még egy kicsit, amíg Isten segítségével legyőzöm Ajtonyt, az ellenségemet, akkor neki adom a Maros menti várost, hogy ott püspökké szenteljék." Másnap magához hívatta a király, és azt mondta neki: „Jó, hogy jöttél, te jó ember. Áldjon meg az Isten itt – ezután is." Ő pedig, miután térdre borulva viszonozta a király üdvözletét, azt mondta: „Királyi fölséged kegyes parancsára jöttem ide, mert zarándok vagyok, Jeruzsálembe igyekszem. Társaim is vannak, akik leereszkednek velem a Dunán." Erre a király: „Hagyj föl, jó ember, ezzel a szándékoddal, és maradj velünk, hogy *jóra forduljon az életed* (5Mózes 4,40). Prédikálj inkább itt az én népemnek, erősítsd a hívőket,

térítsd a hitetleneket, az újhitű ültetvényt öntözgesd! Fölhatalmazlak arra, hogy királyságomban akárhol prédikálj, és vezetőket adok melléd, hogy éjjel-nappal szolgáljanak, te csak *nyisd meg a szádat* (Péld. 31,9), és vetegesd az élet magvát ennek a népnek a szívébe. Jeruzsálembe ne igyekezzél, el sem engedlek. Íme, ma neked adtam a Maros menti város püspökségét." Miután mindezt végighallgatta újra tisztelgett előtte, s attól kezdve választottnak nevezték Gellértet. S mivel így történt, megtörött a szíve, és elszakadt szándékának köteléke, s amit sok nappal korábban elhatározott, azt most mind félretolta.

Amikor tehát elérkezett a Boldogságos Szűz ünnepe, Gellért liturgikus ruhában fölment az emelvényre vagyis az ambóra, tolmácsként Konrádot, a fehérvári prépostot vette maga mellé, és beszédet tartott a nép előtt arról az igéről: *A napba öltözött asszony* (Jelenések 12,1). Nem volt a Szentírásnak olyan részlete, amelyből ne hozott volna föl példát. A király és a nép és minden keresztény álmélkodva csodálta, hogy az isteni igéből akkora vigasztalást merít. A király nagyon meg is szerette emiatt.

Mikor vége volt az ünnepnek, és ki-ki hazatért, a király magánál tartotta Gellértet, őrséggel vette körül, és személyzetet rendelt mellé a számára kijelölt lakosztályban. Hosszú időre fiának, Imre hercegnek nevelőjévé tette.

6. Történt aztán, amikor látta, hogy a boldog Imre erényekben fejlődik, és Krisztus segítségével az emberi nem ellenségét férfiasan legyőzi, a nép között való forgolódástól menekülve remeteségbe igyekezett, amelyet a nép nyelvén Bélnek neveznek,[4] s ott egyfolytában hét esztendeig böjttel, imádsággal és virrasztással töltötte napjait. Nem változtatta tartózkodási helyét, cellát épített magának, s abban könyveket szerzett, amelyeket saját kezével írt meg. Egy napon, amikor írt, s úgy megiramlott képzelete, hogy észrevétlen álomba szenderült, odament hozzá egy szarvastehén a borjával, s mellette mindketten leheveredtek a földre. Egyszerre a hím – egy farkas elől menekülve – nagy sebbel-lobbal közébük rontott, elfutott vele, kicsinyét pedig a választott mellett hagyta. Hozzá akart bújni, és földre lökte a tintát, amellyel írt. Mikor pedig hajlékába tért, a szarvasborjú követte, ő meg kenyérrel etette, úgy, hogy az többé el nem szakadt tőle.

7. Máskor pedig Szent Gellért egy tarisznyát vitt a házába, s azt látta, hogy ajtaja előtt egy farkas hever. Észrevette, hogy sebesült, kinyitotta hát az ajtót, és a farkas vele együtt bement. Letette a tarisznyát, a farkas pedig lába előtt a földre terült, föl sem kelt addig, míg meg nem gyógyult. Attól a naptól fogva aztán a szarvas fia is meg a farkas is ott maradt. Kijártak az ajtón a rétre, legeltek és egymást nem bántották.

8. Azokban a napokban volt egy főember a Maros menti városban, Ajtony nevű, nagyon hatalmas, aki Vidin városában[5] a görögök szertartása szerint keresztelkedett meg. Nagyon nagyra volt erejével és hatalmával. Hét felesége volt, mert a keresztény vallásban nem volt tökéletes. István királynak legkevésbé sem adta meg az őt megillető tiszteletet, bízott a sok katonában és nemesben, akiknek ura volt. Számtalan sok betöretlen lova is volt, s azon túl olyanok is, amelyeket a csikósok házuk táján felügyelet alatt tartottak. Volt rengeteg barma is, mindegyik kijelölt pásztorok alá rendelve, gazdaságai, tanyái, és magának igényelte a Maroson érkező királyi sószállítmányok ellenőrzésének jogát is, úgy, hogy annak a folyónak torkolatánál egészen a Tiszáig adószedőket állított, és mindent megadóztatott. Hatalmat kapott a görögöktől arra, hogy az említett Marosvárott Boldog Keresztelő János tiszteletére monostort építsen, és abba görög szerzetesekkel apátot állított – az ő rendjük és rítusuk szerint. Ennek a férfinak szolgált a Körös folyótól az erdélyi részekig és Vidinig meg Szörényig terjedő föld, az egészet a maga hatalma alá foglalta. Ezért sok fegyveres élén vonult föl, a királyt pedig legkevésbé sem becsülte.

Volt aztán egy nagyon megbecsült katonája, Csanád nevű. Megelőzte méltóságban a többieket, Ajtony vezetőjükké is tette őt. Ezt súlyos váddal megvádolták az uruk előtt, s amiatt az meg is akarta ölni. Alkalmat keresett arra, hogy elveszíthesse, s közben csalárdul beszélgetett vele. Megneszelte ezt Csanád, azért elmenekült, és titkon a királyhoz ment. A király Krisztushoz térítette, és megkeresztelte. Ki akarta próbálni hűségét, urának titkait

kérdezte tőle, és meggyőződött arról, hogy nem álnokságból menekült hozzá. Azért amikor megbizonyosodott hűségéről és kitartásáról, azt mondta főembereinek: „Készüljetek csatára Ajtony, az én ellenségem ellen, foglaljuk el az országát." Miközben mondta, figyelte Csanádot, hogy hűségét még jobban próbára tegye. Csanád nagyon megörült, amikor ezt hallotta. A király azt is hozzátette: „Válasszátok ki magatok közül azt a férfit, aki majd vezéretek lesz a harcban." Azok így feleltek: „Kit találhatnánk Csanádnál alkalmasabbat?" Vezérükké is tették. Csanád így válaszolt: „Ahogy tetszik uramnak, királyomnak és a keresztényeknek. Új keresztény vagyok, most keresztelkedtem, vállalni akarom az új harcot, kész vagyok arra, hogy veletek éljek vagy meghaljak. Szálljatok hát hadba, és küzdjünk meg az én uramnak, királyomnak ellenségeivel!" Mindenki úgy találta, hogy igen jól beszél.

Összeszedték a sereget, és hadba szálltak. Alighogy átkeltek a Tiszán, megütköztek Ajtonnyal és seregével. Nagy zaj és zengés támadt, és az ütközet egészen délig eltartott, mind a két részről sokan elestek megsebesülve. Csanád serege megfutamodott, Kökényér bozótosában meg Szőregnél, sőt Karizsánál[6] rejtőzött el egészen a Tiszáig.

Maga Csanád pedig azon az éjszakán egy domb alatt vert tábort, amelyet később Oroszlánosnak nevezett el. Ajtony egy Nagyősz nevű mezőn táborozott. Mindkét ellenfél felderítői virrasztottak, s ide-oda járkáltak. Csanád álmatlanul töltötte az éjszakát, Szent György vértanúhoz imádkozott, hogy annak közbenjárására segítse meg az ég Ura. Fogadalmat tett, hogy ha legyőzi az ellenséget, akkor az ő tiszteletére monostort emel azon a helyen, amelynek földjén most térdel és imádkozik. Mikor aztán a sok munka és fáradság miatt meglepte az álom, álmában megjelent előtte valami oroszlánforma. Megállt a lábánál, és azt mondta neki: „Ó, ember, mit alszol? Kelj föl gyorsan, fúvasd meg a kürtöt, szállj hadba, és legyőzöd az ellenségedet." Amikor fölserkent, úgy érezte, hogy két ember ereje tölti be. Összehívta hát a seregét, és elmondta nekik az álmot, amelyet látott. Ezt mondta: „Ma éjszaka leborulva imádkoztam az Úr előtt és Szent György vértanú előtt. Meglepett az álom, és úgy láttam, hogy lábamnál valami oroszlánhoz hasonló áll, karmával húz-von engem, és mondogatja: Kelj föl, ember, mit alszol? Gyűjtsd egybe a seregedet, üss rajta az ellenségen, az most alszik, le fogod győzni! Mikor ezt hallották, áldották Istent mondván: „Kürie eleiszon, Christe eleison, Kürie eleiszon.[7] Mi Atyánk..."

Késedelem nélkül hadba szálltak hát, és Szent György vértanú érdeméből bizakodva várták a mennyei segítséget, aki oroszlán képében kegyes volt meglátogatni őket. Később ugyanazon az éjszakán rárontottak Ajtony seregére, amely a mezőn tanyázott. Az megfordult, futásnak eredt. Ajtonyt pedig Csanád serege megölte a csatatéren. Fejét levágták, elküldték a királynak, és aznap sok zsákmányt ejtettek. Nagy volt az öröm, hogy a király ellensége elveszett. Azoknak a keresztényeknek holttestét, akik a csatában elhullottak, összeszedték, elvitték Marosvárra, és a görögök monostorába, Keresztelő Szent János cintermébe[8] temették, mert azon a tájon az időben nem volt más monostor. Annak a városnak egyharmada e hely szerzeteseinek volt a birtoka. Csanád nem űzte el őket, hanem megengedte, hogy ott maradjanak, ugyanolyan körülmények között, mint amelyek közt addig éltek.

Miután ez megtörtént, Csanád maga mellé vette az említett monostor apátját meg néhány szerzetesét, és fölkereste azt a helyet, ahol az oroszlán megjelent neki, s ott jelet állított, hogy majd teljesítse fogadalmát, amelyet Szent Györgynek fogadott. Magán a nevezetes napon pedig csapatának nagy lakomát rendezett. Aztán átkeltek a Tiszán, és a királyhoz járultak. Ajtony feje már ki volt tűzve a város tornyára. Amikor a király meglátta Csanádot, nagy örömmel örvendezni kezdett, de Gyulát, a társát mindenkinél jobban kitüntette. Csanád hallotta ezt, és mosolyogva mondta: „Ha ő ölte meg a király ellenségét, s a fejét elhozta a királynak, miért nem hozta el a nyelvét is?" Gyula ugyanis hazudott, amikor átadta a fejet, mert azt állította, hogy a király ellenségét ő ölte meg. Levették tehát a fejet, kinyitották a száját, s a király látta, hogy nincs benne a nyelve. Gyulát hazugsága miatt kivetették a királyi udvarból. Csanád pedig előhúzta tarsolyából a nyelvet, és a király fölmagasztalta őt. A királyi háznak és Ajtony házának vezérévé tette. Mert azt mondta a király: „Mától fogva ezt a várost nem a Marosról, hanem Csanádról fogják nevezni. Mivel megölted ellenségemet

seregének közepén, ennek a tartománynak ispánja leszel, és azt nevedről fogod nevezni, Csanád lesz a neve nemzedékeken át." Ezek után Csanád elment arra a helyre, ahol álmában az oroszlánt látta, és Boldog György vértanú tiszteletére monostort emelt ott, s azt Keresztelő Szent János monostorának említett szerzeteseire meg apátjukra bízta.

9. Történt pedig, hogy amikor Boldog István király látta, hogy országában elcsöndesedtek a harcok, Gellértet, Isten szolgáját visszahívta a remeteségből. Mikor aztán a király elé járult, és szokás szerint köszöntötte, azt mondta neki a király: „Megzavartalak téged, Isten embere, mert alkalmatos az idő. Az volt ugyanis a szándékom, hogy a tizenkét püspökségben[9], amelyet országomban fölállítottam, betöltsem a püspöki széket. Csakhogy ez mások döntésétől is függött, akiknek tanácsadója a sátán volt. Most viszont foglald el azt a püspökséget, amely ítéletem szerint megillet. Mivel azonban ez idő szerint nincsenek klerikusaink, akiket szolgálatodba állíthatnánk, pedig ilyenekkel szokták körülvenni a főpapot, ezért a templomokból és monostorokból szólítunk el klerikusokat és szerzeteseket, hogy az egyházi törvény rendje szerint legyenek segítőtársaid az istentisztelet végzésében. Én pedig ispánjaimnak elrendelem, hogy a néptől szedjenek tizedet a maga idejében gabonából, s te azzal élhess. Azt akarom, hogy aki azt meg nem adja, ne maradhasson ott. Földi szükségleteiket illetően semmiben hiányt ne láss, csak töltsd be hivatásodat Krisztus szolgálatában, prédikálj, keresztelj, és a hitetleneket térítsd Krisztushoz."

Így a király parancsára az ország különböző monostoraiból összegyűlt egy csapat szerzetes: Pécsváradról kettő, István és Anzelm, Zalavárról kettő, Konrád és Albert, Bélből kettő, Krató és Tasziló, Pannónia hegyéről négy, Fülöp, Henrik, Leonardus és Concius. Ezek tízen papok voltak és literátus férfiak. Csanád ispán kocsijába ültette és a csanádi egyházmegyébe vitte őket, először Oroszlánosba, ahol Boldog György vértanú tiszteletére monostort építtetett. Miután azt a helyet fölszentelték, a püspök és társai tiszteletére nagy lakomát rendezett. Sokféle adománnyal is megajándékozta őket. Onnan tovább utazva eljutottak Marosvárra, ahol görög szerzetesek éltek, akik az istentiszteletet saját szertartásuk és szokásuk szerint végezték. A püspök pedig, miután Csanád ispánnal tanácsot tartott, az említett görög apátot átköltöztette Oroszlánosba, monostorukat pedig a püspöknek és a vele levő testvéreknek tartózkodási helyéül jelölte ki, azok ott laktak, míg Boldog György vértanú monostora meg nem épült.

Özönlöttek hozzá az emberek: nemesek és nemtelenek, gazdagok és szegények, hogy az isteni Szentháromság nevében megkeresztelkedjenek. Ezeket fiaiként fogadta, és hogy fölfrissüljenek, asztalához hívta őket. Sokat a királytól kinevezett ispánok vittek oda, és megkeresztelkedtek Keresztelő Szent János monostorában. Nagy népsokaság állt ott a cinterem ajtajában, ennivalót is hoztak magukkal, és nem volt nyugtuk azoknak, akik keresztelték őket, csak éjszaka. Fárasztó volt a munkájuk, de Krisztus nevében, akinek ügyében fáradozni akartak, ezt a munkát zúgolódás nélkül, szíves-örömest végezték. A püspök pedig fáradhatatlanul hirdette Isten igéjét azoknak, akik megkeresztelkedtek.

Az említett szerzetesek között pedig volt hét literátus és a magyar nyelvben járatos tolmács, tudniillik Albert, Fülöp, Henrik, Konrád, Krató, Tasziló és István, ezek maguk is hirdették Isten igéjét a népnek. Nekik köszönhető, hogy az egész Csanád megyét megöntözte a szent ékesszólás harmata. Ezek esperességet kaptak, és a városokban meg a falvakban templomokat építettek. A nép pedig, bár még friss ültetésű volt, mégis buzgó lélekkel hallgatta Isten igéjét, és éjjel-nappal az Úr törvényén elmélkedett.

10. Egy napon harminc újonnan megkeresztelt férfi a püspök elé járult azzal a kéréssel, hogy vegye maga mellé a fiaikat, vezesse be őket a betűvetésbe, és szentelje klerikusokká. Magához is fogadta, és Valter magiszter keze alá adta őket. Egy arra alkalmas házat adott nekik, hogy a grammatika és a zene tudományába beavatást nyerjenek. Rövid időn belül nagy haladást tettek ezekben a művészetekben. Mikor ezt látták a nemesek és a mágnások, fiaikat az említett Valterre bízták, hogy tanítsa őket, és a szabad művészetek közé tartozó tudományokban valami gyümölcsöt teremjenek. Ezek az első kanonokok, akik Boldog György kolostorában nevelkedtek. Mivel nem voltak idegenek, hanem ehhez a néphez tartoztak, a

püspök a lehető legnagyobb gondossággal nevelte őket, hogy majd Isten egyházának minél nagyobb dicsőségére legyenek.

Keresztelő Szent János ünnepén prédikáció és áldás után mintegy száz férfi járult a püspök elé, s azt kérték tőle, hogy szenteljen meg templomépítésre szánt helyeket. Istenfélő buzgóságuk a püspököt nem csekély örömmel töltötte el. Lakomát rendezett, és asztalához hívta őket meg mind a többieket is, akik ott voltak, gazdagokat és szegényeket egyaránt. Mikor aztán fölkeltek az asztaltól, különféle ajándékokat és adományokat ajánlottak föl a püspöknek, értékes holmikat, tudniillik lovakat, ökröket és juhokat, sok szőnyeget, az asszonyok pedig arany gyűrűket és pénzeket. Ezeknek azt mondta a püspök: „Vajon azért hívtalak meg titeket, hogy javaitoktól megfosszalak? Világért se! Azért hívtalak, hogy Isten szavát hallgassátok!" Mind azt felelték neki: „De hiszen, szentatyánk, hallottuk, hogy a prédikációban azt hirdetted: Amint kioltja a víz a tüzet, úgy oltja ki az alamizsna a vétket. Fogadd hát el, amit Krisztus nevében adunk, hiszen ebben a névben születtünk újjá az életre!"

11. Történt pedig, hogy mikor püspökként kivonult testvéreivel meglátogatni az egyházmegyét, és megszentelte azoknak temetőit, akik templomépítésbe fogtak, úgy fogadták, mint a szent apostolokat, akik jeleket és csodákat vittek végbe, és mindenki készséges lélekkel ajándékot adott neki mindenből, amije csak volt. Az említett hét szerzetes pedig a püspök előtt járt, és prédikált meg keresztelte a népet mindenütt, ahová csak menni készült. Általuk a hívők megszámlálhatatlan sokasága odaszelídült az Úrhoz. Ezek fölajánlott adományait Marosvárba küldte.

A püspök nagy gondviselője volt a szegény diákoknak, a szerzeteseknek és a jövevényeknek. Házába vitték a gyermekeket, iskolába adták őket s ott olyan jó tanításban volt részük, hogy az éjt nappallá tették. Az első harminc klerikust már olvasásra és énekre is megtanították, úgyhogy a püspök úr a szent rendekre is előléptette, és diákokat toborzott. Mikor összegyűltek, pappá szentelte őket, s papként a plébániatemplomok igazgatását bízta rájuk. Németek, csehek, lengyelek, franciák és minden más nép sereglett össze köréje, és miután fölszentelte őket, rájuk bízta egyházmegyéjének plébániáit.

Valter magiszter pedig, amikor látta, hogy megnövekszik a diákok száma, a munka terhe alatt megroskadva azt mondta a püspöknek: „Ennek a sokaságnak nem lehetek mindkét területen, az éneklésben is, meg az olvasásban is mestere. Küldj hát egy másik magisztert, akár lektort, akár kántort." Elküldte hát a püspök Mór testvért, hogy a királynak adja át köszöntését, és meghagyta neki, hogy látogasson el azokba az iskolákba, amelyek Fehérvárott akkoriban híresebbek voltak, s a diákok közül keressen és hozzon egy tanárt vagy tanítót. Az el is ment Fehérvárra, elvégezte a rábízottakat a királynál, és bement az iskolába. Egy németet talált ott, Henrik nevűt. Az volt a fiúk helyettes magisztere. Vele megbeszélte az ügyet, s az ráállt, fogta könyveit, elment vele együtt a püspökhöz, az kegyesen fogadta, és a diákok lektorává tette. Valter pedig az éneklésben maradt mesterük.

12. Mikor tehát növekedett a hívek és a klerikusok száma, az Isten embere városonként templomokat építtetett, a főmonostort pedig, amely a Maros partján Boldog György vértanú tiszteletére épült, Marosszéknek nevezte el. Boldog István király aztán nemeslelkű adományaival ékesítette ezt a monostort. Isten anyjának tiszteletére oltárt emelt benne, elé ezüst tömjénezőt helyezett el, s két élemedett korú embert fogadott, hogy ott virrasztva szolgáljanak, és ne legyen olyan óra, amelyben nem száll föl tömjénillat. Szombatonként pedig a püspök éppúgy, mint Nagyboldogasszonykor, a hajnali dicséret énekeivel s a kilenc olvasmánnyal rótta le hódolatát, s ezeken a napokon az irgalmasság cselekedeteit bőkezűbben gyakorolta a szegények között. Más napokon pedig, a matutinum és a vesperás elvégzése után kétszer is oda szokott menni körmenetben, hogy annál az oltárnál tisztelegjen. Így hát ez a szent férfiú akkora alázatos igyekezettel fáradozott a Boldogságos Szűz tiszteletén, hogy ha háza népéből vádlottat vezettek elé, s az Krisztus anyjának nevére hivatkozva kérte bocsánatát, az Irgalmasság Anyja nevének hallatára könnybe borult az arca, eleget tett a kérésnek, s mintha ő lett volna a vádlott, úgy kért a vádlottól bocsánatot. Az ő nevét, tudniillik Krisztus anyjának tulajdonnevét a magyarok népe nemigen mondja ki, hanem csak Asszonyának

emlegeti. Azért Pannóniát Szent István király a Boldogságos Szűz családjának nevezte. Ó, milyen nagyszerű a boldog férfiak igyekezete, akik a tengernek csillagára tekintettek, s életük futását úgy irányították, hogy az ő példájára tekintve tudjanak hajózni e világ habjai közt, az érzéki gyönyörűség szkülla-örvényét elkerüljék, és eltaláljanak az örök nyugalom kikötőjébe.

A monostor templomi ügyeit illetően pedig annyira gondos volt, hogy nyári időben az Úr házába jéggel telt edényeket helyezett el, s azokban tartották a föltalálható legjobb borral megtöltött kancsókat, hogy azt változtassák át az Úr vérévé. Azt mondogatta tudniillik: „Amit bensőnkben hittel fogadunk, az legyen kedves külső érzékeink számára is."

Éjszaka leprást fektetett ágyába, fejszét ragadva magányosan kijárt az erdőbe, és saját vállán fakötegeket hordott be, hogy testét sanyargassa, s így gyakran könnyített a neki szolgáló cselédek munkáján.

Amikor pedig egyik helyről a másikra utazott, nem akármilyen kocsira ült, hanem egyszerű szekérre, azon ülve újraolvasgatta azokat a könyveket, amelyeket a Szentlélek vezetése mellett szerkesztett. Öltözködni többnyire szőrruhába szokott vagy kosok durva bőrébe.

Így ha kocsisának gondatlansága vagy más méltatlanság egyszer-másszor megsértette, amint szent emberekkel gyakran megesik, s azt parancsolta, hogy a bűnöst nyomban ostorozzák meg vagy verjék bilincsbe, szolgái engedelmeskedtek a parancsnak, de atyai szívének gyöngédségére is számítottak, s ezért a bűnös embert cölöphöz kötötték a mellett az út mellett, amelyen a szentatyának át kellett haladnia, és mezítelen hátát csirkevérrel vagy más állat vérével bemázolták. Mikor aztán az Isten embere arra ment, és kegyetlenségének bizonyítékát szemügyre vette, leugrott a szekeréről, odasietett a megkötözötthöz, csókolgatta a cölöpöt, a kezét, a karját, a kötelékeit és a lábait, és ajándékokat ígért neki, ha megbocsát, és irgalmas lesz hozzá, amint föloldozták. Ó, ha akkor ott álltál volna, ember, és láttad volna őt, bizonyára azt mondtad volna, hogy ez az Isten embere alázatosságában és együgyűségében olyanná vált, mint az a gyermek, akit az Üdvözítő az alázatosságnak követendő példájaként tanítványai elé vezetett (vö. Máté 18,2).

Bár a püspöki méltóságban nagy körültekintéssel látta el kormányzói tisztjét, első gondja mégis a rábízott nyáj volt. Mert valahányszor Boldog István király valami bűnért az igazságosság vesszejével akart büntetni némelyeket azok közül a fiak közül, akiket a Krisztusban nemzett, mint atyjuk, buzgó gyöngédséggel és könnyes irgalmassággal védelmébe vette őket.

Történt pedig egyszer, hogy valakinek a védelmében a királyhoz sietett, és annak a vidéknek erdős környékén, amely disznók hizlalására volt alkalmas, volt egy falu, és délben ott látták vendégül. Ott éjféltájt hallotta a malomkövek surrogását, s mivel ilyesmit sohasem látott, csodálkozott, hogy mi az. Egyszercsak az az asszony, aki a malmot hajtotta, énekelni kezdett. A püspök álmélkodva szólt Valterhez: „Valter, hallod a magyarok szimfóniáját, hogyan hangzik?" Mindketten kacagtak azon az éneken. Mivel pedig az asszony hajtotta a malmot, és éneke mind hangosabb lett, a püspök lefeküdt, és még mindig mosolyogva azt mondta: „Valter, magyarázd meg nekem, mi ez a különös dallamú ének, amely zengésével arra késztet, hogy hagyjam abba az olvasást?" Erre az így felelt: „Olyan ének ez, hogy az asszony, aki dalol, szolgálója vendéglátó gazdánknak, akinél megszálltunk, urának gabonáját őrli, mert ez idő tájt ezen a vidéken nincs más malom." Erre így szólt a püspök: „Mesterség hajtja a malmot vagy emberi erő?" Valter így felelt: „Mesterség és erő, mert nem állat van elébe fogva, hanem saját kezével hajtja körbe-körbe." „Ó, csodálatos dolog ez – mondta a püspök –, hogy is gondoskodik élelméről az emberi nemzet! Ha nem volna mesterség, ki győzné a munkát! Boldog ez az asszony – mondta –, aki más ember hatalma alá vetve ilyen jó lélekkel, zúgolódás nélkül is vidáman végzi köteles szolgálatát!" Elrendelte, hogy tekintélyes pénzösszeget adjanak át neki.

Egyszer ismét a király elé járult, és ügyeit szerencsésen elintézte, mikor egy nemest súlyos bűnnel vádoltak a királynál, és a nemesek sokasága nem tudta számára kieszközölni a kegyelmet, ő azonban egymaga megnyerte. Azokban a napokban pedig, amelyek alatt a

királynál tartózkodott, püspökök, apátok, nemesek, papok, klerikusok gyűltek ott össze, csodálták beszédét és életszentségét, és magasztalták miatta Istent. A Boldogságos Szűz monostora számára, ahol magának temetkezési helyet választott, ez alkalommal a király úrtól ötszáz márkát kapott tíz vég bíborral és ötven vég posztóval, a királynétól pedig négy vég bíbort és ugyanannyi bársonyt. Szent György vértanú monostora javára is ezer márkát ígért, és azt ígérete szerint az utolsó márkáig ki is fizette a maga idejében.

Az volt a szent férfi szokása, hogy kanonokjai közül egynek sem engedte meg, hogy a faluban aludjék, csak azoknak, akiket utazni küldött, a többiek közös házban laktak. Ha valamelyikük nem vett részt a matutinumon, aznap nem kapta meg a napidíját. Egyiküknek sem engedte meg, hogy gyanús házhoz egyedül elmenjen. Mert azt mondta nekik: „A tonzúrát leszámítva miben különböztek a laikusoktól, ha ilyesmit megtesztek?" A kóruson karinget viseltek, a kóruson kívül pedig gallérköpönyeget. Akit közülük nyilvánosan rajtakapott valami tilalmas dolgon, azt megfosztotta javadalmától. Maga szent szerzetének öltönyét, amelyet gyermekkorában felöltött, sohasem cserélte másmilyenre.

Történt pedig ez idő tájt, hogy Csanád ispánnak volt egy rabja, akit vétkéért akasztófa alá vittek. Ez kiszökött azoknak a keze közül, akik megkötözve vezették, és megiramodva a Boldogságos Szűz monostorába szaladt be. Azok gyorsan nyomába szegődtek, és követték a monostor kapujáig. Azt mondták neki: „Úgy kell neked, ravaszdi, a pusztulás tőrét elkerülted, de bőröddel, amelyet majd lenyúznak rólad, verembe estél!" Erre nagy nevetés támadt a nép között. A rabot pedig a monostornak adták, hogy harangozzon minden nap, amíg csak él.

13. Egy napon pedig, amikor ugyanaz a szentatya püspöki székhelyén volt, és körülötte voltak káplánjai, akik melléje voltak beosztva, meg még két saját szerzetese is, visszavonult közülük, és hálószobájában egyedül maradt. Meghagyta egyiküknek, hogy három napig senkit se engedjen be hozzá, ételt se vigyenek neki. Mikor ez így is lett, a negyedik napon szótlanul kijött és fölkereste eltemetésének helyét, ott lefödött fővel sokáig zokogott. Végül visszament a káptalanba, ahol a testvérek már összegyűltek. Leült, és beszédet tartott a világ folyásáról, és eközben azt mondta a szerzeteseknek: „Meghasonlik magával Magyarország, kitör a kereszténység hámjából, munkámat, prédikációmat papoktól világiakig sokan megvetik majd, és Isten szavát elutasítják. A klérusnak megvetés lesz az osztályrésze, a szerzetesek különböző színű habitust öltenek, és a magányt nem fogják szeretni. A hiú dicsőségvágytól kergetve sokan keresik majd az emberek dicséretét, azért a nép közt példaszó és nevetség tárgyává lesznek állhatatlanságuk és gőgjük miatt." Ezek meg más egyebek is, amelyeket a szent férfiú előre megmondott a bosszúállás kardjáról Aba király ellen, rendre bekövetkeztek az ő jövendölése szerint. Történt pedig, hogy miután Boldog István király Pannóniát a keresztény hit fényére térítette, azt a Boldogságos Szűz oltalma alá helyezte, s Urunk anyjának mennybevitele napján testétől elszakadva elköltözött az örök nyugalomba.

14. Utána Pétert koronázták királlyá, s mikor az ország összes főemberei esküvel hűséget fogadtak neki, a palotagróf, Aba, letaszítva Pétert, bitorlóként magához ragadta a királyi koronát és az udvart. Az ő uralkodása idején, mint a próféta mondja, *vérontás vérontást ért* (Ózeás 4,2), vagyis bűn bűnre tetéződött. Mert odáig vetemedett, hogy a szent böjti napokban néhány tanácsához tartozó igen tisztességes férfiút, mint barmokat vagy oktalan állatokat, bottal és karóval agyonveretett. Mikor aztán Marosszékre ment, Boldog Gellért püspöki székhelyére, hogy ott ünnepelje a húsvétot, az Úr föltámadásának napján pedig főembereket és püspököket küldött a boldog püspökhöz, hogy az ország koronáját ő tegye a fejére, magát Boldog Gellértet kezdte hívogatni. Az ellenállt, és nem volt hajlandó odamenni, az ott levő püspökök koronázták hát meg, s a papságnak meg a népnek díszes kíséretében bevezették a templomba. Isten embere azonban eltelve Szentlélekkel fehér stólát öltött, fölment az emelvényre és kezdte rettenthetetlenül feddeni a királyt kegyetlensége miatt mondván: „A szent nagyböjti idő a bűnösöknek bűnbánatra adatott, az igazaknak jutalmul. Te viszont, ó, király, kardod gyilkosságával beszennyezted, tőlem meg elragadtad az atya nevet, mert hiszen ma nincsenek körülöttem legkedvesebb szülötteim. Ezért ma semmi irgalmat nem

érdemelsz. Én pedig, mivel elkészültem arra, hogy Krisztusért meghaljak, elmondom neked a jövendőt. Íme, az eztán következő harmadik évben ellened támad a bosszuló kard, és elveszi tőled a királyságot, amelyet te csellel szereztél." Mikor hallották mindezt a király barátai, akik a szabad művészetekben járatosak voltak, álmélkodtak, és meg akarták menteni a püspököt a király haragjától, intettek hát a tolmácsnak, hogy hallgasson. A tolmács megrettent, és úgy tett, amint mondták. A jó pásztor viszont észrevette, hogy a tolmács reszket a félelemtől, és hangos kiáltással korholni kezdte mondván: „Istentől félj, a királyt tiszteld, az atyai szót ne rejtsd el!" Végül a tolmács kénytelen-kelletlen kimondta a pásztor szavát, amely nem kis félelmet támasztott benne. Miután az mind beteljesült, a pannóniabeliek előtt nyilvánvalóvá lett, hogy Isten emberében prófétai lélek lakozott. Mert előre megmondta azt is, hogy magában a népben nagy pártütés támad, s abban ő elnyeri a vértanúság koronáját.

Ezután eltelt egy ötéves szakasz, majd a rákövetkező második kezdetén kitört maga a lázadás. Mikor Isten embere az egész Csanád megyét Krisztus hitére térítette, és a Szent György tiszteletére szentelt székesegyházat fölépítette, hasonlóképpen fölépítette Keresztelő Szent János temploma mellé a Boldogságos Szűz monostorát is, ahová temetkezni akart, s kieszközölte, hogy ezeket Szent István király nagylelkűen sok birtokkal ajándékozza meg, Szent István király halálát követő tizenegyedik évben prófétai lélekkel teljesen ekképpen halt vértanúhalált.

15. Mikor tehát nagy nézeteltérés támadt Péter király meg a magyarok között, a magyarok ünnepi követséget küldtek Vazul fiai, Endre, Béla és Levente után, akik Szent István nemzetségéből származtak, s arra kérték őket, hogy Lengyelországból jöjjenek Magyarországra. Béla ott maradt, de Endre és Levente Magyarországra jött. Pest városában összesereglett köréjük a magyarok egész sokasága. Ördögi ösztönzéstől vezetve azt kérték tőlük, engedjék meg, hogy az egész nép a pogányok vallása szerint éljen, a püspököket és a klerikusokat megöljék, a templomokat lerontsák, a keresztény hitet elvessék, és bálványokat imádjanak. Ezek meg is engedték, hogy szívük vágyai szerint cselekedjenek, és hajdani atyáik képzelgéseiben elvesszenek. Mert másképpen nem harcolhattak Péter király ellen. A megkeresztelkedettek közül elsőnek egy Vata nevű pártolt az ördögökhöz, s a fejét a pogányok szokása szerint megborotváltatta. Mindnyájan így tettek, és áldozatot mutattak be az ördögöknek, kezdtek lóhúst enni, és mindenféle szörnyű, elvetemült dolgot vittek végbe és cselekedtek, a klerikusokat és mind a keresztényeket leöldösték, a templomokat lerombolták, és hírnökök tették közhírré Endre meg Levente rendeletét, hogy a püspököket, a klerikusokkal meg a szerzetesekkel együtt öljék meg, emlékezetük vesszen el örökre, és atyáik vallását vegyék föl újra.

Mikor ezt hallotta Szent Gellért, Beztridus, Budi, Beneta és Zonug ispán, akik a keresztények sokadalmával Fehérvárra húzódtak, kivonultak Buda felé, hogy Endrét és Leventét tisztességgel fogadják. Mikor az említett püspökök sietve arra a helyre érkeztek, amelyet Diósdnak neveznek, Szent Gellért Szent Szabina templomában misét mondott, és a jelenlevő néphez buzdításul ünnepi beszédet intézett a katolikus hitről és az örök élet jutalmáról. A beszéd végén pedig könnyekre fakadt, és így szólt: „Testvéreim és püspöktársaim és mind többi hívek, akik itt vagytok, tudjátok meg, hogy mi a mai napon Urunk Jézus Krisztushoz jutunk az örök boldogságba a vértanúság koronájával. Mert én tudtotokra adom Isten titkos tervét, amelyet nekem ma éjszaka kinyilatkoztatott. Láttam ugyanis a mi Urunk Jézus Krisztust szentséges Anyjának, Szűz Máriának ölében ülve. Magához hívott minket és kezével nekünk nyújtotta testének és vérének eucharisztiáját. Mikor azonban Beneta püspök járult hozzá, Jézus Krisztus visszavonta az eucharisztiát, azért ő ma nem lehet társunk a vértanúságban." Ezek után Gellért intette őket, hogy gyónják meg egymásnak bűneiket, és misét hallgatván imádkoztak, s az örök boldogság reményének biztonságában elszánva magukat a vértanúságra mindannyian megáldoztak. Aztán elindultak a dunai kikötőrév felé.

Boldog Gellért pedig, mivel alacsony termetű volt, és Isten szolgálatában minden erejét elemésztette az utolsó lobbanásig, kocsiba ült. Mikor aztán a pesti révhez értek, ímé, öt istentelen ember, Vata meg cinkosai, teli ördögökkel, akiknek magukat odaadták, rárohan-

tak a püspökökre és társaikra, és köveket zúdítottak rájuk. Boldog Gellért pedig azokat, akik köveket vetettek rájuk, a kereszt jelével jelölte meg szüntelen, s István első vértanú példáját követve, mint Pannónia első vértanúja letérdepelt a földre és fölkiáltott nagy szóval mondván: „Úr Jézus Krisztus, ne számítsd ezt bűnüknek, mert nem tudják, hogy mit cselekszenek." (vö. ApCsel 7,60). De mikor azok ezt látták, még sokkal inkább őrjöngtek, rátámadtak és a Duna partjára kiborították a kocsiját, ott kihúzták belőle, és kordéra rakva, legördítették a Kelen-hegyről, s mivel még mozgott, mellét lándzsával átszúrták, aztán egy kőre vonszolták, és összetörték a koponyáját. Így költözött át Krisztus dicsőséges vértanúja evilág viszontagságai közül az örök boldogságba az Úrnak 1047. esztendejében. A Duna mindig kiáradt, de a kőről, amelyen Szent Gellért koponyáját összetörték, hét éven át nem tudta lemosni a vért, akkor a papok fölszedték azt a véres követ. A szent férfiú holtteste pedig aznap ott hevert, ahol vértanúságot szenvedett, Budi püspök is a dicsőségre jutott kövektől összetörve. Beztridus püspök pedig halálra sebesült, és a harmadik napon szenderült jobblétre. Beneta püspököt pedig Endre kiszabadította. Benetán kívül Zonug ispánt is meg az egész sokadalmat és a püspökök háza népét is mind megölték. Azon a napon annyi kereszténynek kínhalálba juttattak, hogy számukat csak az irgalmas Isten ismeri. Így teljesedett be Szent Gellért jövendölése. És így valóban nyilvánvaló, hogy az Isten kedveltje életében mekkora szentségben tündökölt a kegyelem sok-sok ajándéka által. Mert szűz volt, a jog doktora, a szent teológia magisztere, ötéves gyerekkora óta Szent Benedek ruháját viselte, mégis püspöki méltóságra jutott, dicsőséges vértanú lett, és a szent egyházért Magyarországon ő vállalt először vértanúhalált.

Másnap aztán Pesten a Boldogságos Szűz templomában nagy sírás-rívás közt eltemették, ugyanabban a ruhában, amelyben vértanúságot szenvedett. Aki beteg a testét érintette vagy vérét a földről összeszedte, nyomban meggyógyult bármiféle betegségtől.

Endre vezért pedig Fehérvárott megkoronázták, és ő halálbüntetés terhe alatt megparancsolta egész nemzetének, hogy a pogányok vallását elhagyva térjen Krisztus hitére, és éljen Szent István törvényei szerint. Úgy is lett. Maga a király pedig, aki jámbor és mélyen keresztény ember volt, két monostort alapított, egyet Tihanyban, egyet Visegrád mellett.

16. Mikor aztán Szent Gellért teste hét évet pihent abban a földben, amelybe eltemették, Mór, csanádi püspök és Fülöp, a csanádi Szűz Mária-monostor apátja, akit Szent Gellért még életében apáttá nevezett ki az említett monostorban, elment Endre királyhoz sok – csanádi püspökségből való – nemessel, s megkérték, engedje meg, hogy Boldog Gellért vértanú testét, amelyet Pesten a Boldogságos Szűz kápolnájában temettek el, szabadon átvihessék Marosszékre. Kérésüket meghallgatták, s mikor a szent vértanú sírjához érkeztek, koporsójából csodálatos illatok törtek elő, testét pedig hóhoz hasonlatosan tündöklőnek találták, mintha akkor halt volna vértanú halált.

Mikor aztán szállították a szent testet, összesereglett a bénák, vakok, sánták sokadalma, s amint megérintették a testet vagy ruháját, mind meggyógyultak. S mivel a néptömeg miatt nappal nem juthattak előbbre, éjszaka mentek. És amint valamivel tovább jutottak, egy asszonynak görcsbe merevedett keze, amellyel a szent testet érintette, visszanyerte egészségét. Az állatok pedig, amelyek a kocsit húzták, szemlátomást nem ettek, nem ittak, mindig szívesen húzták a kocsit, mintha semmilyen terhet nem éreznének. A falvakból és az egész Csanád megyéből a férfi holtteste elé siettek, hogy az, aki megtérítette őket, kegyes legyen közbenjárni értük a Magasságbelinél. Mikor elérkeztek a Maros folyóhoz, és a kocsi a holttesttel együtt már a kompon volt a megszokott módon, a kompot az egész sokaság nem tudta megmozdítani. De mikor az evező kihullt a kezükből, a komp oly könnyedén átkelt a folyón, ahogyan emberi mesterség semmiképpen át nem juttathatta volna.

Ott aztán Fülöp apát meg a kanonokok és a szerzetesek papi díszbe öltöztek, és a szent testet nagy körmenetben vitték a Boldogságos Szűz monostorába, amelyet életében maga építtetett temetkező helyének a Keresztelő Szent János temploma mellé. Versengés támadt Fülöp apát meg a kanonokok között. A kanonokok ugyanis azt mondták, hogy a székesegyházban kell eltemetni, Fülöp apát viszont az apostoli tekintélyre hivatkozva, amellyel a szent

férfi temetéséről rendelkezett, azt mondotta, hogy a Boldogságos Szűz monostorában kell eltemetni. Végül a kanonokok vitték el először a szent testet Szent György templomába, de ott semmiképpen sem tudták lerakni, nem is lehetett sehol sem letenni, csak a mondott helyen, amelyet sírhelyéül maga választott. Azért hát azok, akik a koporsót vitték, a csoda részeseiként mentek oda, ahová kénytelen-kelletlen vezettettek. Mikor pedig elérkeztek a temetkezés előbb említett helyére, akkor azokra, akik a szent testet vitték, akkora teher szakadt, hogy mint később mindegyikük el-elmondogatta, ha az a súly az úton nehezedett volna rájuk, ott kellett volna hagyniuk a testet. Végül, mivel a néptömeg miatt nem tudták eltemetni, s néhány hétig még a zsolozsmát sem tudták elvégezni a templomban, tanácsot tartottak és a népnek lakomát rendeztek. Mikor pedig összegyűltek enni, az apát a püspökkel meg a szerzetesekkel zárt ajtók mögött eltemette a tiszteletre méltó testet illő megbecsüléssel és tisztességgel. A ruhát pedig, amelyben megölték, mind a sírjára rakták. Ehhez tartozott egy csuklya, amit más néven kámzsának is neveznek, egy teveszőrből való köpönyeg, a kő, amelyen összetörték a fejét, szőring és ostor, amelyekkel testét sanyargatta.

17. Egy görcsbe merevedett fiúcska, mikor szülei a pesti révhez vitték, csupán azzal visszanyerte egészségét, hogy megcsókolta a vértanú testét.

18. Egy homályos látású német szűz keze érintésével kiérdemelte szemének gyógyulását.

19. Ugyanott egy hajós is, aki valami véletlen eset folytán kezének ujjait evezés közben összemorzsolta, s azok görbék és görcsösek lettek, nagy fájdalomban kiáltozva és jajgatva a szent testhez járult. Amint megérintette, nyomban meggyógyult.

20. Egy szűz, akinek arca szép volt, de szemei gyulladásosak, miután fivérei a szent vértanú testéhez vezették, megérintette azt kezével, s szeme épségét rögtön visszanyerte.

21. Marosszéken pedig, amikor még a ravatalon feküdt, egy Péter nevű félszemű papnak visszaszerezte látását.

22. Egy előkelő asszony, tudniillik Becs ispán felesége, aki valaha Ajtony feleségei közé tartozott, súlyos lázban szenvedett. Maga a szent keresztelte volt meg. Ajándékkal a sírjához járult, majd amint köpönyegét megcsókolta, visszanyerte egészségét.

23. Egy kisfiút megmart a kígyó, teste megdagadt, és igen keserves fájdalmakat állt ki. Alighogy szülei odavitték, fájdalmat sem érzett többé, és daganata is lelohadt.

24. Egy asszony éjszaka kendert szedett ki a vízből, és megszállta az ördög. Reggel ment, megállt a szent vértanú sírja mellett, majd az ördögtől megszabadulva vonult el.

25. A Szent György templom egyik kanonokjának igen súlyos torokbaja volt, három nap alatt visszanyerte egészségét.

26. Egy parasztnak varas volt a feje, és elrettentő ábrázata miatt nem léphetett be a monostor kapuján, de a szent vértanú köpönyegét horogra akasztva ráborították a varra, és miközben félreállt a nép, kereszt alakban föl-lehúzták. A var lehullott a földre, a paraszt pedig meggyógyult.

27. Ezek után a szent vértanú vérét összegyűjtötték és egy edénybe helyezték el, ennek érintésére sok beteg meggyógyult. Ezek a szent vértanú érdeméből történő csodajelek egészen boldog László király és Lőrinc püspök úr idejéig tartottak, aki a boldog férfiú ötödik utódaként kormányozta annak egyházmegyéjét. Az említett szent király idejében úgy rendelkezett a szentséges római egyház, hogy a legnagyobb tisztelettel kell körülvenni azoknak a szenteknek a testét, akik igehirdetésükkel Pannóniát Krisztushoz térítették. Eljött tehát az apostoli szék követe, Pannónia nemesei gyűlést tartottak, s a szent vértanú testét Szent László király a szenteket megillető dicsőségbe iktatta az Úrnak 1068.[10] esztendejében. A király és a hercegek saját kezükkel emelték föl, s annak rendje és módja szerint újra eltemették, s akkor a szent vértanú érdemei folytán a mennyei kegyelem a csodák kinyilatkoztatása által messze láthatón tündökölt.

28. Ezek után az Úrnak 1361. esztendejében Erzsébet királyné, igen istenfélő úrasszony, Magyarország nevezetes urának, Károly királynak özvegye, mivel valamely betegségéből Szent Gellért érdemei miatt fölgyógyult, a Szent Gellért iránt érzett tiszteletből ennek az Isten emberének monostorát új épületekkel bővítette, és több drága miseruhával meg kehellyel

ékesebbé tette. Azonfölül aranyból és ezüstből csodálatos művű koporsót csináltatott, hogy annak a szentnek ereklyéit közszemlére tehessék ki. Ugyanannak a monostornak templomában síremléket meg oltárt is épített, s azokon a boldog vértanú ereklyéit abban az évben úgy helyezte el, hogy nagyobb csontjait más szentek ereklyéivel az ezüst koporsóba záratta. A kisebb csontokat a ciliciummal, az ostorral és a csuklyával, amelyben vértanúhalált halt, a márvány síremlékbe tétette. Emlékét ma is áldjuk. Ez az úrnő maga is az Úrhoz költözött az Úrnak 1381. esztendejében, és Óbudán temették el a szerzetesnők klastromában, amelyet maga alapított.

Fordította JELENITS ISTVÁN

5. Gesták és krónikák

Anonymus

Gesta Hungarorum

Kezdődik az Előbeszéd a Magyarok cselekedeteihez

Mesternek mondott P,[1] a néhai jó emlékű, dicsőséges Bélának,[2] Magyarország királyának jegyzője, N-nek, az ő legkedvesebb barátjának, a tisztelendő és az írástudás művészetében avatott férfiúnak üdvözletét meg kérése teljesedését jelenti. – Midőn hajdan iskolai tanulmányon[3] együtt voltunk és egyforma iparkodással olvasgattuk a trójai történetet, melyet én erősen megkedvelvén, a Frigiai Dáresnek[4] és egyéb szerzőknek könyveiből úgy, miként mestereimtől tanultam, a magam fogalmazása szerint egy kötetbe szerkesztettem, akkor kérted tőlem, hogy amint a trójai történetet és a görögök háborúit megírtam, ugyanúgy írjam meg neked Magyarország királyainak és nemeseinek származását is: hogy a hét fejedelmi személy, aki a hét magyar nevet viseli, miképpen jött ki szittya földről, vagy milyen az a szittya föld, miképpen született Álmos, s mi okból nyeri az Álmos nevet Magyarország első vezére, akitől a magyarok királyai erednek, vagy mennyi országot és királyt vetettek maguk alá, vagy ezt a szittya földről kijött népet mi okból hívják az idegenek beszédében hungárusoknak, a maga nyelvén meg magyerinak. Meg is ígértem, hogy teljesítem a kérést; ámde más teendőktől akadályozva kérésedről is, ígéretemről is már majdnem megfeledkeztem volna, ha Kedvességed levelében tartozásom teljesítésére nem figyelmeztet. Visszagondolva tehát Kedvességedre, noha ennek a vesződséges világnak sok mindenféle ügye-baja akadályoz is, mégis nekivágtam, hogy véghezvigyem azt, amire ösztökéltél. De meg a különböző történetírók példája szerint, az isteni kegyelem segedelmére támaszkodva, magam is jónak láttam, hogy mindazt utódaink legvégső nemzedékéig feledésnek ne engedjem. Tehát legjobbnak tartottam, hogy igazán és egyszerűen írjam meg Neked, s így aki olvassa, tisztán láthassa, miképpen estek meg a dolgok. Ha az oly igen nemes magyar nemzet az ő származásának kezdetét és az ő egyes hősi cselekedeteit a parasztok hamis meséiből vagy a regősök csacsogó énekéből mintegy álomban hallaná, nagyon is nem szép és elég illetlen dolog volna.[5] Ezért most már inkább az iratok biztos előadásából meg a történeti művek világos értelmezéséből nemeshez méltó módon fogja fel a dolgok igazságát. Magyarország tehát boldog, jutott neki adomány sok; hisz örülhet minden órán, deákjának ajándékán, mivel megvan íme neki királyai és nemesei származásának a kezdete. Ezekért a királyokért pedig legyen dicséret meg tisztelet az Örökkévaló Királynak és Anyjának, Szent Máriának, s az ő kegyelméből Magyarország királyai és nemesei bírják az országot boldog véggel, most és mindörökké. Ámen.

1. Szkítia

Szkítia tehát igen nagy föld, melyet Dentü-mogyernak[6] hívnak. Kelet felé határa az északi tájtól egészen a Fekete-tengerig terjed. Mögötte pedig ott van a Don nevű folyam nagy mocsaraival, ahol szerfölött bőven találni nyestet, úgyhogy nemcsak a nemesek és alrendűek ruházkodhatnak vele, hanem a gulyások, kanászok és juhászok szintén díszes ruházatot hordanak azon a földön. Ugyanis ott bővében van az arany meg az ezüst, s annak a földnek a folyamaiból drágakő és gyöngy kerül elő. A Szkítiával szomszédos keleti tájon pedig ott voltak Góg és Mágóg nemzetei, akiket Nagy Sándor elzárt a világtól.[7] A szittya földnek

széle-hossza igen nagy. Az embereket meg, akik rajta laknak, közönségesen dentü-mogyeroknak nevezik a mai napig, és soha semmiféle uralkodó hatalmának az igáját nem viselték. A szkítiaiak ugyanis jó régi népek, s van hatalma Szkítiának keleten, mint fentebb mondottuk. Szkítiának első királya Mágóg volt, a Jáfet fia, és az a nemzet Mágóg királyról nyerte a magyar nevet. Ennek a királynak az ivadékából sarjadt az igen nevezetes és roppant hatalmú Attila király.[8] Ő az Úr megtestesülésének négyszázötvenegyedik esztendejében a szittya földről kiszállva hatalmas sereggel Pannónia földjére jött, és a rómaiakat elkergetve az országot birtokába vette. Majd királyi székhelyet állított magának a Duna mellett a hévizek fölött: minden régi épületet, amit ott talált, megújíttatott, és az egészet igen erős fallal vétette körül. Ezt magyar nyelven most Budavárnak mondják, a németek pedig Ecilburgnak hívják.[9] De elég ennyi! Maradjunk meg a történet útján. Hosszú idő múlva pedig ugyanazon Mágóg király ivadékából eredt Ügyek, Álmos vezér apja, kinek Magyarország királyai és vezérei a leszármazottai, miként a következőkben majd előadjuk. A szkítiaiak, amint mondottuk, jó régi népek. Róluk a történetírók, akik a rómaiak viselt dolgait megírták, így beszélnek: A szittyák valaha igen bölcsek és szelídek voltak, földet nem műveltek, és majdnem semmiféle bűn nem fordult elő közöttük. Ugyanis nem voltak mesterséggel épült házaik, csupán nemezből készült sátraik. Húst, halat, tejet, mézet ettek, és bőven volt fűszeres boruk. Nyusztprémbe és más vadállatok bőrébe öltöztek. Arany, ezüst, gyöngy: annyi volt az nekik, mint a kavics, mivel saját földjük folyamaiban találhatták mindezt. Nem kívánták a másét, minthogy mindnyájan gazdagok voltak, sok állatnak és elegendő ennivalónak a birtokosai. Nem paráználkodtak, hanem mindenkinek csupán egy felesége volt. Ámde utóbb a szóban lévő nemzet a háborúskodásba belefáradva, olyan kegyetlenné fajult, hogy – némely történetírók szerint – haragjában emberhúst evett, meg emberek vérét itta. Hogy kemény egy nemzet volt, hitem szerint azt ma is megismerhetitek ivadékairól. A szittya nemzetet bizony semmiféle uralkodó nem hajtotta igája alá. Tudniillik Dáriust, a perzsák királyát csúfosan megkergették, úgyhogy Dárius ott nyolcvanezer embert veszített el, s nagy rettegve szaladt Perzsiába. Ugyancsak a szkítiaiak Círust, szintén a perzsák királyát, háromszázharmincezer emberével együtt megölték.[10] A szkítiaiak magát Nagy Sándort, Fülöp királynak és Olimpiadis királynénak a fiát, aki sok országot harcban leigázott, szintén szégyenletesen megfutamították. Ugyanis a szittyák keményen bírtak minden fáradalmat, meg testileg is nagyok, a harcban pedig vitézek voltak. Semmijük sem lehetett a világon, amit ne tettek volna kockára, ha sérelem esett rajtuk. S amikor a győzelem az övék lett, éppenséggel nem törték magukat a zsákmány után, mint utódaik közül a mostaniak, hanem csak a dicsőséget keresték ezen az úton. Dáriust, Círust és Sándort nem számítva, a világon egyetlenegy nemzet sem merte lábát tenni az ő földjükre. A fent nevezett szittya nemzet pedig kemény volt a harcban és gyors a lovon; a fején sisakot hordott, az íjjal, nyíllal különbül bánt, mint a világ összes nemzetei közül akármelyik, s hogy csakugyan ilyen volt, azt az utódairól is megítélhetitek. A szittya föld éppen azért, mert annyira messze esik a forró égövtől, különösen kedvez a nemzedékek szaporodásának. Azonban – ámbár szerfölött nagy kiterjedésű – mégis a rajta született népség sokaságát sem táplálni, sem befogadni nem tudta. Ezért a hét fejedelmi személy, akit hétmagyarnak mondottak, a helyszűkét nem tűrte tovább, hanem gondolkozott, hogy azt mindenképpen elhárítja. Akkor ez a hét fejedelmi személy tanácsot tartva megállapodott abban, hogy olyan földet foglal el magának, amelyen laknia lehet, s evégből elhagyja szülőföldjét, miképpen majd a következőkben előadjuk.

2. Miért mondják azt, hogy hungárusok?

Most ehhez még azt kell hozzátennünk, miért hívják a szittya földről kiköltözött népet hungárusoknak. Hungárusoknak Hungvárról nevezték el őket azért,[11] mert a szlovének meghódítása után a hét fejedelmi személy Pannónia földjére lépve, ott jó soká időzött. Innen az összes környező nemzetek Álmost, Ügyek fiát, hungvári vezérnek hívták, katonáit meg

hungvárusoknak. De elég ennyi! Ezt elhagyva térjünk vissza kitűzött munkánkra, haladjunk a történelem útján, s úgy, amint a Szentlélek sugallja, végezzük a megkezdett művet!

3. Álmos, az első vezér

Az Úr megtestesülésének nyolcszáztizenkilencedik esztendejében Ügyek, amint fentebb mondottuk, nagyon sok idő múltán Mágóg király nemzetségéből való igen nemes vezére volt Szkítiának, aki feleségül vette Dentü-Mogyerban Önèdbelia vezérnek Emes nevű leányát. Ettől fia született, aki az Álmos nevet kapta. Azonban isteni, csodás eset következtében nevezték el Álmosnak, mert teherben levő anyjának álmában isteni látomás jelent meg turulmadár képében, és mintegy reá szállva teherbe ejtette őt. Egyszersmind úgy tetszett neki, hogy méhéből forrás fakad, és ágyékából dicső királyok származnak, ámde nem a saját földjükön sokasodnak el. Mivel tehát az alvás közben feltűnő képet magyar nyelven álomnak mondják, és az ő születését álom jelezte előre, azért hívták őt szintén Álmosnak. Vagy azért hívták Álmosnak – ami latinul annyi, mint szent –, mivel az ő ivadékából szent királyok és vezérek voltak születendők. De erről ne többet!

4. Álmos vezér

Álmos vezér pedig, miután világra született, nagy örömére szolgált Ügyeknek és rokonainak, továbbá Szkítia majdnem összes előkelőinek, merthogy az apja, Ügyek, Mágóg király nemzetségéből eredt. Maga Álmos meg szép, de barna orcájú volt; a szeme fekete, de nagy; a termete magas és karcsú; a keze nagy, az ujjai vaskosak. Álmos egyszersmind kegyes, jóakaratú, bőkezű, bölcs, derék katona volt; vidám adakozó mindazok részére, akik Szkítia országában abban az időben katonák voltak. Midőn pedig Álmos az érett kort elérte, mintegy a Szentlélek ajándéka jutott neki, s így pogány létére mégis hatalmasabb volt és bölcsebb Szkítia összes vezéreinél. És az országnak minden dolgát abban az időben az ő tanácsai szerint vagy az ő segítségével intézték. Mikor érett ifjúvá serdült, Álmos vezér akkor feleségül vette azon a földön egy igen nemes vezérnek a leányát. Ettől született Árpád nevű fia, akit magával vitt Pannóniába, amint majd a következőkben előadjuk.

5. Álmos vezér megválasztása

A hungárusoknak igen vitéz és a hadi viszontagságokban felette hatalmas nemzete, mint fentebb mondottuk, eredetét a szittya nemzetből vette, amelyet saját nyelvén dentü-mogyernak neveznek. És az a föld túlontúl megtelt az ott született népek sokaságával, annyira, hogy övéit már sem táplálni, sem befogadni nem tudta, mint fentebb mondottuk. Ezért akkor a hét fejedelmi személy, akit mind a mai napig hétmagyarnak hívnak, a helyszűkét tovább nem tűrhetvén, tanácsot tartott, és késedelem nélkül fegyverrel, haddal igyekezett módját ejteni, hogy szülőföldjét elhagyja, s olyan földet foglaljon el magának, amelyen laknia lehet. Akkor a választásuk arra eset, hogy majd Pannónia földjét keresik fel. Erről ugyanis a szállongó hírből azt hallották, hogy az Attila király földje, akinek az ivadékából Álmos vezér, Árpád apja származott. Ámde a hét fejedelmi személy közös és igaz értelemmel belátta, hogy a megkezdett útnak végére nem járhat, hacsak vezér és parancsoló nem lesz felette. Tehát a hét férfiú szabad akarattal és egyetértéssel vezérül és parancsolóul választotta magának, sőt fiai fiainak is a végső nemzedékig Álmost, Ügyek fiát, és azokat, akik az ő nemzetségéből származnak, mivel Álmos vezér, Ügyek fia, továbbá azok, akik az ő nemzetségéből származtak, jelesebbek voltak nem dolgában, meg hadban is hatalmasabbak. Tudniillik az a hét fejedelmi személy dolgában előkelő, hadban hatalmas, hűségben állhatatos férfiú volt. Akkor

közakarattal Álmos vezérnek ezt mondták: „A mai naptól kezdve téged vezérünkké és parancsolónkká választunk, s ahová a szerencséd visz, oda követünk téged." Majd a fent említett férfiak mindegyike Álmos vezérért – pogány szokás szerint – saját vérét egy edénybe csorgatta, s esküjét ezzel szentesítette. És noha pogányok voltak, mégis azt a hitet, melyet akkor egymás közt esküjükre tettek, mindhalálukig megtartották úgy, amint ez az eskü itt következik.

6. Esküjük

Az eskü első szakasza így hangzott: Hogy ameddig csak az ő életük, sőt az utódaiké is tart, mindig Álmos vezér ivadékából lesz a vezérük. Az eskü második szakasza így hangzott: Hogy ami jószágot csak fáradalmaik árán szerezhetnek, mindegyiküknek része legyen abban. Az eskü harmadik szakasza így hangzott: Hogy azok a fejedelmi személyek, akik a tulajdon szabad akaratukból választották Álmost urukká, sem ők maguk, sem fiaik soha, semmi esetre ki ne essenek a vezér tanácsából és az ország tisztségeiből. Az eskü negyedik szakasza így hangzott: Hogyha valaki utódaik közül hűtelen lenne a vezér személyéhez, vagy egyenetlenséget szítana a vezér és rokonai között, a bűnösnek vére omoljon, amint az ő vérük omlott az esküben, melyet Álmos vezérnek tettek. Az eskü ötödik szakasza így hangzott: Hogyha valaki Álmos vezér és a többi fejedelmi személyek utódai közül az esküvel kötött megállapodásokat meg akarná szegni, örök átok sújtsa. Ennek a hét férfiúnak a neve volt: Álmos, Árpád apja; Előd, Szabolcs apja; kitől a Csák-nemzetség származik; Kend, Korcán apja, Ond, Ete apja, akitől a Kalán- és Kölcse-nemzetség származik; Tas, Lél apja; Huba, akitől a Szemere-nemzetség származik; a hetedik Tétény, Horka apja, s Horkának a fiai voltak Gyula és Zombor, akiktől a Maglód-nemzetség származik, amint alább majd szó lesz róla. De elég! Haladjunk a történelem útján!

7. Kiköltözésük

Az Úr megtestesülésének nyolcszáznyolcvannegyedik esztendejében, amint az év szerint jegyzett krónikákban írva vagyon, a hét fejedelmi személy, akit hétmagyarnak hívnak, kijött Szkítia földjéről nyugat felé. Közöttük kijött Álmos vezér, a Magóg király nemzetségéből való Ügyek fia, jó emlékezetű férfiú, uruk és tanácsadójuk nekik; kijött pedig a feleségével meg a fiával, Árpáddal, valamint a nagybátyjának, Hüleknek két fiával: Szovárddal és Kadocsával, továbbá az ugyanarról a vidékről való szövetséges népeknek megszámlálhatatlanul nagy sokaságával. Sok-sok nap pedig puszta tájakon vonultak; az Etel folyót[12] pogány módra tömlőn ülve úsztatták át, és sehol városba vagy emberi lakóhelyhez vezető utat nem találtak. Közben nem ették ember munkájának a gyümölcsét, amint rendesen szokták, hanem hússal, hallal táplálkoztak mindaddig, amíg Oroszországba nem értek azon a részen, melyet Szuszdalnak hívnak.[13] Ifjaik majdnem mindennap vadászaton voltak; ezért aztán attól az időtől fogva mindmostanáig a magyarok jobb vadászok is, mint a többi nemzetek. És Álmos vezér meg az övéi mind ekképpen vonulva léptek Oroszország földjére azon a részen, amelyet Szuszdalnak hívnak.

8. Oroszország

Miután pedig az oroszok vidékét elérték, minden ellenszegülés nélkül egészen Kijev városáig hatoltak. Midőn Kijev városán keresztülmentek, a Dnyeper folyón áthajózva meg akarták hódítani az oroszok országát. Akkor az oroszok vezérei ezt észrevéve nagyon megijedtek, mivel hallották, hogy Álmos vezér, Ügyek fia, Attila király nemzetségéből származik, akinek az ő elődeik évi adót fizettek. De mégis a kijevi vezér összehívta minden főemberét, és tanácsot tartva azt választották, hogy hadra kelnek Álmos vezér ellen, és inkább meghalnak a harcban,

mintsem hogy elveszítsék országukat, és kényük-kedvük ellenére Álmos vezér uralma alá kerüljenek. A kijevi vezér azonnal követeket küldött leghívebb barátaihoz, a hét kun vezérhez, és segítségre hívta fel őket. Akkor ez a hét vezér, akinek a neve: Ed, Edömén, Et, Böngér, Örsúr apja Ócsád, Vajta, Alaptolma apja Ketel, ugyancsak nem kicsiny számú lovast gyűjtött egybe, és a kijevi vezér iránt való barátságból sebes vágtában Álmos vezér ellen jött. A kijevi vezér a maga seregével eléjük vonult, és most már a kunokkal gyarapodva, sok fegyveressel Álmos vezér ellen nyomult. Álmos vezér pedig, akinek segítsége a Szentlélek volt, fegyvert öltve csatarendbe szedte seregét, s ide-oda lovagolva buzdította katonáit; majd hirtelen eléjük rugtatva megállott mindnyájukkal szemben, és ezt mondta nekik: „Szittyák, bajtársaim, nagyvitéz férfiak! Emlékezzetek utatok kezdetére, amikor azt mondtátok, hogy fegyverrel, haddal olyan földet kerestek, amelyen lakhattok. Tehát ne zavarodjatok meg az oroszok és kunok sokaságától, akik a mi kutyáinkhoz hasonlítanak. Hiszen a kutyák, amint uruk szavát hallják, nemde rögtön félelembe esnek? Mivel a derekasságot nem a nép nagy száma, hanem a lélek bátorsága szabja meg. Vagy nem tudjátok, hogy egy oroszlán sok szarvast megszalaszt, mint ahogy egy bölcs mondja. De félre ezekkel! Csak azt mondom nektek: Ugyan ki tudott ellene állni Szkítia katonáinak? Nemde Dáriust, a perzsák királyát, a szkítiaiak megkergették, úgy, hogy rémületében nagy szégyenszemre Perzsiába szaladt, és elveszített nyolcvanezer embert? Vagy Círust, ugyancsak a perzsáknak királyát, nemde szintén a szkítiaiak ölték meg háromszázharmincezredmagával? Vagy magát Nagy Sándort is, Fülöp királynak és Olimpiadis királynénak a fiát, aki harcban sok országot leigázott, ugye szintén rútul megszalasztották a szkítiaiak? Ezért hát derekasan és vitézül küzdjünk azok ellen, akik a mi kutyáinkhoz hasonlatosak, s úgy féljünk az ő sokaságuktól, mint a legyek felhőjétől." Ezt hallván Álmos vezér katonái nagy bátorságra gyúltak. Azonnal megfújták a harci kürtöket mindenfelé, a két ellenséges sereg összecsapott, és heves küzdelembe bocsátkozott egymással. S igen sokan elestek az oroszok és kunok közül. Az oroszok és kunok vezérei pedig látván, hogy övéik a harcban alulmaradnak, futásnak eredtek, és hogy életüket megmentsék, sietve Kijev városába húzódtak. Álmos vezér meg katonái az oroszokat és kunokat egészen Kijev városáig üldözték, és úgy aprították a kunok tar fejét, mint a nyers tököt. Az oroszok és kunok vezérei pedig, mikor a szkítiaiak vakmerőségét látták, a városban meglapultak, mint a némák.

9. Béke a vezér és az oroszok között

Álmos vezér és vitézei pedig a győzelem után elfoglalták az oroszok földjeit, és javaikat elszedve a második héten Kijev városát fogták ostrom alá. Mikor aztán a hágcsókat kezdték odatámasztani a falhoz, a kun és orosz vezérek a szkítiaiak merészségének láttára nagyon megrémültek. S amikor belátták, hogy nem bírnak nekik ellenállni, akkor a kijevi vezér és az oroszok más vezérei, nemkülönben az ott levő kunokéi is követeket küldtek, s kérték Álmos vezért meg főembereit, hogy kössenek velük békét. Mikor pedig a követek Álmos vezérhez jöttek, és kérték őt, hogy uraikat ne űzzék el székeikből, akkor Álmos vezér övéivel tanácsot tartván, úgy küldötte vissza az oroszok követeit, hogy vezéreik és előkelőik fiaikat túszul adják, évi adóul tízezer márkát fizessenek,[14] ezenfelül pedig élelmiszert, ruhát és más szükségeset. Az orosz vezérek, ugyan nem önkéntesen, de mégis mindezt megadták Álmos vezérnek. Azonban kérték Álmos vezért, hogy Halics földjét elhagyva, a Havas-erdőn túl nyugat felé, Pannónia földjére vonuljanak,[15] amely előbb Attila király földje volt. És dicsérték nekik Pannónia földjét, hogy milyen szerfölött jó. Mondták ugyanis, hogy ott nagyon nevezetes forrásvizek ömlenek össze: a Duna, a Tisza és pompás halakban bővelkedő egyéb nevezetes források. Azt a földet – mondták – szlovének, bolgárok, vlachok és a rómaiak pásztorai lakják. Ugyanis Attila király halála után a rómaiak Pannónia földjét legelőknek hívták azért, mivel a nyájaik Pannónia földjén legeltek. És joggal mondhatták Pannónia földjéről, hogy az a rómaiak legelője, hiszen éppen most is a rómaiak legelnek Magyarország javaiból.[16] De már elég is ebből!

10. A kunok hét vezére

Álmos vezér meg főemberei tanácsot tartván, az oroszok vezéreinek kérelmét teljesítették, s békét kötöttek velük. Akkor az orosz vezérek, tudniillik a kijevi és szuszdali, hogy székeikből el ne űzzék őket, fiaikat túszul adták Álmos vezérnek, és velük együtt tízezer márkát küldöttek, meg ezer lovat orosz módra díszített nyereggel és fékkel, továbbá száz kun fiút, valamint negyven teherhordó tevét, töméntelen hölgymenyét- és mókusprémet, végül sok más ajándékot, csak úgy számlálatlanul. Akkor a fent nevezett kun vezérek, tudniillik Ed, Edömén, Et, Bors apja Böngér, Örsúr apja Ócsád, Vajta, kitől a Baracska-nemzetség származik, Alaptolma apja Ketel, midőn látták Álmos vezér kegyességét, amelyet az oroszok irányába tanúsított, lába elé borulva önként meghódoltak Álmos vezérnek ezekkel a szavakkal: „A mai naptól fogva legvégső nemzedékünkig urunkká és parancsolónkká választunk, és ahová a szerencséd visz, mindenüvé veled megyünk." És amit szóval mondottak Álmos vezérnek, azt pogány módra hitet téve, esküvel is megerősítették. Nekik Álmos vezér és főemberei ugyanily módon hittel meg esküvel kötelezték le magukat. Akkor ez a hét kun vezér feleségestül, gyermekestül meg ezenkívül is nagy sokasággal kész volt Pannóniába jönni. Hasonlóképpen az oroszok közül szintén sokan Álmos vezérhez csatlakoztak, vele együtt Pannóniába jöttek, és maradékuk különböző helyeken egészen a mai napig Magyarországon lakik.

11. Ladomér és Halics városa[17]

Akkor Álmos vezér és a többi fejedelmi személy, akit hétmagyarnak mondanak, továbbá a kun vezérek rokonságukkal meg férfi- és nőcselédeikkel egyetemben kivonultak Kijevből, s a kijevi oroszok kalauzolása mellett Ladomér városához értek. A ladoméri vezér és főemberei pedig különféle drága ajándékokkal az ország határáig elébe mentek Álmos vezérnek, és Ladomér városát önként megnyitották neki. S Álmos vezér minden hozzátartozójával három hétig maradt ott. A harmadik héten pedig a ladoméri vezér a maga két fiát főjobbágyai valamennyi fiával együtt kezesül adta Álmos vezérnek. Azonfelül kétezer márka ezüstöt és száz márka színaranyat számtalan prémmel és köntössel, továbbá háromszáz paripát felnyergelve és fékkel felszerelve, huszonöt tevét és ezer ökröt, hogy a málhájukat vigye, végül számtalan más ajándékot adott a vezérnek és főembereinek egyaránt. A negyedik héten Álmos vezér övéivel együtt Halicsba jött, s ott pihenőhelyet választott magának és övéinek. Midőn ezt Halics vezére meghallotta, minden hozzátartozójával mezítláb elébe ment Álmos vezérnek, és különféle ajándékokat nyújtott át Álmos vezér használatára: majd Halics városának a kapuját megnyitván, mint a saját urát, úgy látta vendégül, egyetlen fiát az ország főembereinek a fiaival együtt túszul adta, azonfelül tíz kitűnő arab paripát meg háromszáz más lovat nyergestül, fékestül, továbbá háromezer márka ezüstöt meg kétszáz márka aranyat és gyönyörűséges ruhákat ajándékozott a vezérnek, sőt minden katonájának is. Mikor aztán Álmos vezér egy hónapja tartott pihenőt Halicsban, akkor Halics vezére és többi társai, akiknek a fiai kezességben voltak, azzal a kérelemmel folyamodtak Álmos vezérhez és nemeseihez, hogy a Havason túl nyugat felé, Pannónia földjére szálljanak le. Ugyanis azt mondták nekik, hogy az a föld szerfölött jó, és rajta igen nevezetes források ömlenek egybe, melyeknek – amint fentebb említettük – a neve: Duna, Tisza, Vág, Maros, Körös, Temes és több más; hozzá még – mondták – ez a föld előbb Attila király földje volt.[18] Az ő halála után a római fejdelmek foglalták el Pannónia földjét egészen a Dunáig, és ott telepítették le a pásztoraikat. Azt a földet pedig, amely a Duna–Tisza közén terült el, Nagy Kán, Bulgária vezére, Salán vezér őse foglalta el[19] az oroszok és lengyelek határáig, s lakosokul szlovéneket meg bolgárokat tett oda. Azt a földet továbbá, amely a Tisza és az Erdély felé elterülő Igyfónerdő[20] közé esik, a Maros folyótól a Szamos folyóig Marót vezér foglalta el, kinek az unokáját a magyarok Mén-Marótnak mondták,[21] mégpedig azért, mert több asszonya volt; ezt a földet az a népség lakta, amelyet kozárnak mondanak. Azt a földet végül, amely a Maros

folyótól egészen Orsova váráig terül el, egy bizonyos Galád nevű vezér,[22] aki Bodony várából jött, foglalta el a kunok segítségével. Az ő ivadékából született Ajtony, akit aztán jóval később, Szent István király idejében, Doboka fia Csanád, a király unoka-fitestvére Maros melletti várában megölt,[23] mivelhogy az említett királynak minden dologban ellene szegült. Csanádnak az említett király a jószolgálatért feleséget adott, és neki adományozta Ajtony várát összes tartozékaival egyetemben, amint hát szokásuk a jó uraknak híveiket megajándékozni. Ennek a várnak most is Csanád a neve. De elég ebből!

12. Miképpen jöttek be Pannóniába

Álmos vezér és főemberei pedig elfogadván az oroszok tanácsát, igen biztos békét kötöttek velük, minthogy az orosz vezérek, hogy a székükből el ne kergessék őket, kezesül adták fiaikat, mint fentebb mondottuk, számtalan ajándékkal együtt. Akkor Halics vezére elrendelte, hogy kétezer nyilas és háromezer paraszt járjon előttük s a Havas-erdőn át a hungi határig utat készítsen nekik. Egyszersmind összes barmaikat megrakatta élelemmel meg más szükségessel, s enni való szarvasmarhát szintén igen sokat adott ajándékba. Akkor a hét fejedelmi személy, akit hétmagyarnak mondanak, és az a hét kun vezér, kinek a nevét fentebb soroltuk el, rokonságukkal meg férfi- és nőcselédeikkel egyetemben az oroszok tanácsára és segítségével útra keltek Pannónia földjére. S így a Havas-erdőn áthaladva, a hungi részekre szálltak. Midőn pedig oda megérkeztek, azt a helyet, amelyet először foglaltak el, Munkácsnak nevezték el azért, mivel igen nagy munkával, fáradsággal jutottak el arra a földre, amelyet maguknak annyira áhítottak. Ott aztán, hogy fáradalmaikat kipihenjék, negyven napot töltöttek, és a földet kimondhatatlanul megkedvelték. A föld lakosai, a szlovének pedig megérkezésükről értesülve, szörnyen megijedtek, és önként meghódoltak Álmos vezérnek, mivel hallották, hogy Álmos vezér Attila király nemzetségéből származik. S jóllehet Salán vezér emberei voltak, mégis nagy tisztelettel és félelemmel szolgáltak Álmos vezérnek, megajánlva neki mindent, ami csak a megélhetéshez szükséges, úgy, amint az urukkal szemben illendő. Ilyen félelem és rettegés fogta el a föld lakosait. Kedvében is jártak a vezérnek meg főembereinek, mint a szolgák szoktak a maguk urának. Egyszersmind magasztalták nekik a föld termékenységét, és elbeszélték, hogy Attila király halála után Nagy Kán, Salán vezér őse, aki Bulgáriából jött, a görögök császárának tanácsára és segítségével miképpen foglalta el azt a földet. Elmondták azt is, hogy őket magukat, a szlovéneket, miképpen telepítették Bulgária földjéről az oroszok határára, továbbá hogy most a vezérük, Salán, miképpen bánik velük és övéikkel, meg minő hatalma van neki körös-körül a szomszédaik felett.

13. Hung vára

Akkor Álmos vezér és főemberei ezek hallatára módfelett felvidultak és Hung várához lovagoltak, hogy elfoglalják azt. Miközben tábort ütöttek a fal körül, a várnak Laborc nevű ispánja – az ispánt az ottlakók nyelvén dukának mondták[24] – futóra fogta a dolgot, és Zemplén vára felé sietett. A vezér katonái űzőbe véve őt, egy folyó mellett elfogták, és mindjárt azon a helyen felakasztották. Attól a naptól kezdve ezt a folyót az ő nevéről Laborcnak hívták.[25] Aztán Álmos vezér és övéi bevonulva Hung várába, a halhatatlan isteneknek nagy áldozatokat mutattak be, és négy napig tartó lakomát csaptak. A negyedik napon pedig Álmos vezér tanácsot tartván és övéit mind megesketvén, még életében vezérré és parancsolóvá tette fiát, Árpádot. Ezért hívták Árpádot Hungvária vezérének; összes vitézeit pedig Hungról hungvárusoknak nevezték el az idegenek nyelvén, és ez az elnevezés mostanáig él az egész világon.

14. Árpád vezér

Az Úr megtestesülésének kilencszázharmadik esztendejében Árpád vezér elküldvén seregeit, az egész földet, amely a Tisza és a Bodrog közé esik Ugocsáig, minden lakójával együtt elfoglalta. Borsova várát ostrom alá fogta, harmadnapra harccal bevette, falait lerombolta, és Salán vezér katonáit, akiket ott talált, bilincsbe verve Hung várába vezettette. Mialatt több napon át ott időztek, a vezér és övéi látták a föld termékenységét, mindenféle vad bőségét, meg azt, hogy milyen gazdag halban a Tisza és a Bodrog folyam; s ezért a földet kimondhatatlanul megszerették. Végre pedig, midőn mindezt, ami történt, Salán vezér futva elmenekült embereitől meghallotta, kezet nem merészelt emelni. Hanem bolgár szokás szerint követeket küldve elkezdett fenyegetőzni; Árpádot csúfondárosan Hungvária vezéreként üdvözölte, embereit gúnyosan hungvárusoknak nevezte, és nagy csodálkozásba kezdett, kik is hát ők, és honnan jöttek, hogy ilyen dolgokat mertek elkövetni. Egyúttal megüzente nekik, hogy gonosz cselekedeteiket tegyék jóvá, és a Bodrog folyón semmi esetre át ne merjenek jönni, mert különben ő maga kerekedik fel a görögök és bolgárok segítségével, és gonosz cselekedetüket megtorolva, alig ereszt el majd közülük csak egyet is, aki hazájába visszajutva hirdethesse az örömöt, hogy megmenekült. Salán vezér küldöttei Zemplén várának menve átkeltek a Bodrog folyón, és másnap eljutottak Árpád vezérhez. Harmadnap pedig Árpád vezért uruk nevében köszöntötték, és amit az meghagyott, tudtára adták. Árpád vezér meghallgatván a dölyfös Salán vezér követségét, nem gőggel, hanem tisztességgel válaszolta neki a következőket: „Az én ősapámé, a nagy hatalmú Attila királyé volt a Duna–Tisza közén elterülő föld egészen a bolgárok határáig, ami most az uratoké. De mégis én, nem ugyan azért, mintha a görögöktől vagy bolgároktól félnék, hogy nem bírok velük szembeszállni, hanem vezéreteknek, Salánnak a barátsága kedvéért kérek a marháim miatt a magam jussából egy részecskét, tudniillik a Sajó folyóig elterülő földet. Azonfelül azt kérem a vezéretektől, hogy küldjön nekem a maga jóvoltából két korsót tele Duna vizével és egy nyalábot Alpár homokjának a füvéből, hogy megtapasztalhassam, vajon édesebb-e Alpár homokjának a füve a szkítiai tájaknak, azaz Dentü-mogyernak a füvénél, és a Duna vize vajon jobb-e a Don vizénél." S miután így tudtukra adta üzenetét, több mindennel gazdagon megajándékozta őket, és ezzel megszerezvén jóakaratukat, meghagyta nekik, hogy menjenek haza. Aztán Árpád vezér tanácsot tartván szintén elküldötte követeit Salán vezérhez, s küldött neki tizenkét fehér lovat, tizenkét tevét meg tizenkét kun fiút, a vezérnének pedig tizenkét nagyon ügyes orosz leányt, továbbá tizenkét hölgymenyétprémet, tizenkét nyestbőrt és tizenkét aranyos köntöst. A küldöttek voltak ebben a követségben az előkelőbb személyek közül Ete apja Ond, a másik meg Alaptolma apja Ketel. Harmadiknak küldtek még egy igen serény vitézt, Tarcalt, kémlelés végett, hogy vizsgálja meg a föld minőségét, s hamarabb visszafordulva adjon hírt urának, Árpád vezérnek.

15. Komárom vára

Árpád vezér küldöttei pedig: Ete apja Ond, Alaptolma apja Ketel és Tarcal kun vitéz, akinek a maga személyében magva szakadt, útközben átúsztatták a Bodrog folyót azon a helyen, ahol ebbe a Sátorhalomról lefutó folyócska beleömlik. S így átjutottak a Bodrog folyón; de miközben az említett folyócskán keltek át nagy vígan, a víz árjában Ketel lova megbotlott, s ő elmerülve társai segítségével is csak alig bírt a halálból kimenekülni. Azt a folyót ezért Ketel társai tréfásan Ketelpatakának nevezték el. Majd később Árpád vezér kegyesen ugyanennek a Ketelnek adományozta Sátorhalomtól egészen a Tolcsva vizéig az egész földet lakosaival egyetemben. De nemcsak ezt kapta Ketel, hanem jóval többet, mivel Árpád vezér egész Pannónia meghódítása után hűséges szolgálatáért nagy földet adott neki a Duna mellett, ott, ahol a Vág folyó beletorkollik. Itt utóbb Ketel fia Alaptolma várat épített, és azt Komáromnak nevezte. Ennek a várnak a szolgálatára odaadta mind a magával hozott, mind pedig a vezértől nyert népnek a kétharmadát. Hosszú idő múltán ugyancsak ezen a helyen

temették el pogány módra magát Ketelt meg a fiát, Tolmát. Azt a földet is, amelyet most Ketelpatakának hívnak, az ő ivadéka Szár László fiának, András királynak az idejéig[26] birtokolta. Azonban András király Ketel utódaitól cserébe megszerezte azt a helyet, mégpedig két ok miatt: először, mert a királyoknak alkalmas volt vadászat céljára, másodszor meg, mert szeretett azokon a tájakon lakni a felesége. Tudniillik ez, mivel az orosz vezér leánya volt,[27] ott közelebb lehetett a szülőföldjéhez, azonkívül pedig félt a német császár jöttétől is, hogy majd Péter király vérének megbosszulása végett[28] betör Magyarországba, amint majd lentebb beszélünk róla.

16. Tarcal hegye

Ekkor Ond, Ketel meg Tarcal, miután az erdőn áthaladtak, a Bodrog folyó mellett lovagoltak; majd mintha pályadíjért futottak volna, sebes vágtában nyargaltak fel egy jó magas hegynek a csúcsára. A másik kettőt maga mögött hagyva, Tarcal, a serény vitéz ért fel elsőnek a hegyoromra. Ezért a hegyet attól a naptól kezdve mostanáig Tarcal hegyének nevezték. A három úr a hegy csúcsáról, ameddig csak a szem ellát, körös-körül megszemlélte a földet; kimondhatatlanul meg is szerette azt, és mindjárt azon a helyen, pogány szokás szerint, egy kövér lovat ölve le, nagy áldomást csapott. Tarcalt, aki merész ember volt és megállta helyét a harcban, a társai most elbocsátották; s ő katonáival együtt visszatért Árpád vezérhez, hogy neki a föld alkalmas voltáról hírt adjon. Ez meg is történt. Ond és Ketel pedig továbbindultak Tarcal hegyéről, és gyors lovaglással harmadnap megtalálták Salán vezért Alpár várában, a Tisza mellett. Árpád nevében üdvözölték őt; majd udvarába való megérkezésük után másnap átnyújtották neki a magukkal hozott ajándékokat, s közölték vele Árpád vezér üzenetét. Salán vezér, mikor látta az ajándékokat, és meghallgatta a maga embereinek meg amazoknak is a követjelentését, szerfölött megörült. Árpád vezér küldötteit kegyesen fogadta és gazdagon megajándékozta, egyszersmind Árpád kívánságait szintén teljesítette. Tizednap pedig Ond és Ketel, midőn Salán vezértől megkapták az engedelmet, hazakészültek. Velük Salán vezér Árpád vezérnek különféle ajándékokon kívül nevetni való tréfaképpen küldött még két korsót tele a Duna vizével meg egy nyalábot Alpár homokjának a java füvéből. Azonfelül átengedte a Sajó folyóig terjedő földet lakosaival egyetemben. Erre Ond és Ketel hamarosan megjöttek Árpád vezérhez Salán vezér követeivel együtt; a küldött ajándékokat átnyújtották, és értesítették, hogy a földet összes lakosaival együtt megkapta adományban Árpád vezér. Emiatt szertelen vígság támadt Árpád vezér udvarában, és három napon át nagy lakomát csaptak. Azután Árpád megerősítette a békét, és Salán vezér követeit gazdagon megajándékozva elbocsátotta, hogy térjenek haza a béke hírével.

17. Szerencse

Árpád vezér és nemesei pedig nagy örömmel felkerekedtek Hung várából, s a Tarcal hegyén túl ütöttek tábort a Takta vize mellett elterülő mezőn, egészen a Szerencse hegyéig. Erről a hegyről látták, hogy milyen az a hely; mivel pedig nagyon megszerették, úgy nevezték el, hogy a nevének latinul amabilis, a saját nyelvükön pedig szerelmes az értelme; attól a naptól egészen mostanáig a szerelemről Szerencsének hívják a helyet. Aztán Árpád vezér és összes főemberei egész cselédségükkel együtt dolgukat félbehagyták, és kunyhókat építve pihenőre tértek. Több napig maradtak ott, s ezalatt minden szomszédságukba eső helyet meghódítottak, mégpedig a Sajó folyóig és a Sóvárig. Ugyanott a Takta mellett és az erdők alján Árpád vezér különböző helyeken sok földet adott lakosaival együtt Ednek meg Edöménnek; és ezek utódai Isten kegyelméből még most is érdemesek a földek birtoklására.[29] A fent említett Tarcal pedig Árpád vezér kegyelméből annak a hegynek a lábánál kapott nagy földet, ahol a Bodrog a Tiszába ömlik; egyszersmind ugyanazon a helyen földvárat emelt, amely most a jelenben a Hímesudvar nevet viseli.

18. Borsod

Mikor így gyökeret vertek, akkor az ott lakók intelmeire közös elhatározással kiküldték erős csapat élén Böngér fiát Borsot a lengyelek földje felé, hogy szemlélje meg az ország határait, továbbá gyepüakadályokkal erősítse meg egészen a Tátra-hegységig, s alkalmas helyen emeljen várat az ország őrizetére. Bors pedig, miután elbocsátották, jó szerencsével nekivágott a dolognak, és a nagy számban összegyűjtött parasztsággal a Boldva vize mellett várat építtetett; ezt az a nép Borsodnak hívta azért, mivel kicsiny volt.[30] Bors még összeszedte túszul a lakosok fiait, és felállította a mezsgyéket a Tátra hegyein, aztán visszatért Árpád vezérhez. Visszatérte nagy örömöt keltett a vezér udvarában. A vezér pedig jeles cselekedetéért abban a várban ispánná tette, és egészen reá bízta, hogy annak a résznek viselje gondját.

19. A bihari vezér

Néhány nap múlva Árpád vezér nemesei tanácsa szerint követeket küldött Bihar várába Mén-Marót vezérhez, és azt kérte tőle, hogy ősapjának, Attila királynak a jussából engedje át neki a Szamos folyótól a nyíri határig és a meszesi kapuig[31] terjedő földet. Elküldte neki ajándékait is, amint előbb Salán titeli vezérnek. Abban a követségben két igen serény vitéz volt a küldött: Szalók apja Ösbő meg Velek, akinek ivadékából származik Torda püspök.[32] Ezek ugyanis igen nevezetes nemzetségű emberek voltak, mint különben a többiek is, akik Szkítiából kijöttek, és Álmos vezért sok-sok néppel követték.

20. Miképpen mentek Bihar ellen

Árpád vezér küldöttei: Ösbő meg Velek a Tisza folyón a Luc-révnél átúsztattak. Midőn innen továbbmenve Bihar várába értek, Mén-Marót vezért üdvözölték, és átnyújtották neki az ajándékokat, melyeket vezérük küldött. Végre pedig értésére adva Árpád vezér üzenetét, a fent nevezett földet követelték. Mén-Marót vezér kegyesen fogadta őket, majd több mindennel gazdagon megajándékozván, harmadnap meghagyta nekik, hogy térjenek haza. Azonban válaszképpen ezt mondta nekik: „Mondjátok meg Árpádnak, Hungária vezérének, a ti uratoknak! Tudjuk, mi a kötelességünk, mint barátnak barátja iránt, mindenben, ami csak kell neki; mert hiszen jövevény ember, és sok mindennek híjával van. Ámde azt a földet, melyet kegyelmünktől kért, semmiképpen oda nem engedjük, ameddig élünk. Azt is méltatlankodva fogadtuk, hogy Salán vezér igen nagy földet adott át neki, vagy jóindulatból, amint mondják, vagy félelemből, amit tagadnak. De mi sem jóindulatból, sem félelemből nem engedünk át neki még egy marok földet sem, noha azt a saját jussának mondja is. És szavai nem zavarják meg lelkünket, ha azt üzente is, hogy ő Attila király nemzetségéből származik, azéból, akit Isten ostorának hívtak. Attila ugyan erőszakkal elragadta ezt a földet az én ősapámtól, de most uramnak, a konstantinápolyi császárnak a kegyelmes jóvoltából senki sem bírja kiragadni azt az én kezemből." S miután ezt elmondotta, megadta nekik az engedelmet a visszatérésre. Akkor Ösbő meg Velek, Árpád vezér követei, sebes lovaglással urukhoz siettek. Midőn megérkeztek, előadták Mén-Marót üzenetét uruknak, Árpád vezérnek. Árpád vezér és nemesei pedig, mikor ezt meghallották, haragra lobbantak, és rögtön úgy rendelkeztek, hogy hadat küldenek ellene. Aztán megállapodtak abban, hogy menjen Lél apja Tas, Előd fia Szabolcs, akitől a Csák-nemzetség származik, továbbá Tétény, apja Horkának és nagyapja Gyulának meg Zombornak, akiktől a Maglód-nemzetség származik. Ezek, midőn Árpád vezér elengedte őket, nem kicsiny sereggel nekiindultak, és a Tiszát úgy úsztatták át a ládi révnél, hogy semmiféle ellenség sem szállt szembe velük. Másnap pedig a Tisza mentén a Szamos folyó felé kezdtek lovagolni. Majd tábort ütöttek azon a helyen, ahol most Szabolcs van. Ott annak a földnek a lakói majdnem mind önként meghódoltak

előttük, és lábukhoz borulva fiaikat kezesül adták, csak hogy bajuk ne legyen. Ugyanis félt tőlük szinte az egész népség, azonban előlük elfutva alig menekültek meg csak néhányan, akik aztán Mén-Maróthoz jutva cselekedeteiket hírül vitték. Ezek hallatára oly nagy rémület szállotta meg Mén-Marótot, hogy nem merte a kezét mozdítani. Tudniillik az ottlakók mindnyájan kimondhatatlanul rettegtek tőlük, mivel hallották, hogy Árpád apja, Álmos vezér, Attila király nemzetségéből származott. Ezért aztán senki sem hitte, hogy másképpen élhessen, mint csak Álmos vezér fiának, Árpádnak és nemeseinek a kegyelméből. Tehát a legtöbben önként hódoltak meg nekik. Az Isten Álmos vezéren és a fián, Árpádon jól valóra váltotta a jövendölést, amelyet Mózes próféta Izrael fiairól zengett imígyen: *„És a hely, amelyet lábatok tapod, a tiétek leszen!"* (5Mózes 12,24). Hiszen attól a naptól fogva mindazon helyet, amelyet Álmos vezér és fia, Árpád, nemeseikkel együtt tapodtak, az ő maradékaik birtokolták és birtokolják mindmáig.

21. Szabolcs

Akkor Szabolcs, ez a fölötte bölcs férfiú megtekintett egy helyet a Tisza mellett, s midőn látta, milyen is az, kiokoskodta, hogy erősségénél fogva várépítésre való. Tehát – társainak közös tanácsa szerint is – összegyűjtve ott a köznépet, nagy árkot ásatott, és igen erős várat építtetett földből. Ezt most Szabolcs várának hívják. Majd Szabolcs meg társai a föld lakóiból sokat ahhoz a várhoz szolgálónépül rendeltek, akiket most várnépeknek neveznek. Miután egy Ekölcs nevű igen nemes vitéz alatt katonákat hagytak ott, nekikészültek, hogy majd továbbmennek. Szabolcs meg társai az egész sereget kettéosztották úgy, hogy az egyik rész a Szamos folyó mellett haladjon, a másik meg a nyíri részeken. Szabolcs és Tas – utóbbi a Lél apja – a sereg felével a Tisza partján indult el, és az ottani népet hódoltatva vonult a Szamos folyó felé arra a helyre, amelyet most Sárvárnak mondanak.[33] Ott a lápok alatt Tas, Lél apja, sok népet gyűjtött össze; vele aztán nagy árkot ásatott, s igen erős földvárat építtetett, amelyet először Tas várának neveztek, most pedig Sárvárnak hívnak. Miután a lakosok fiait túszul összeszedték, katonákkal megrakva a várat hátrahagyták. Akkor Tas az urának, Árpád vezérnek meghódolt nép kérésére a Nyír és a Tisza között vásárt rendelt. Ennek a vásárhelynek a maga nevét adta, úgyhogy mindmostanáig Tas vásárának hívják.[34] Azután pedig Szabolcs és Tas innen továbbindulva Szatmár váráig jutott. Háromnapos megszállás és harc után győzelmet arattak. Negyednap a várba hatolva, Mén-Marót vezér katonáit, akiket ottkaphattak, vasbilincsre verték és undok tömlöcfenékre vetették, a lakosok fiait pedig túszul összeszedték. A várat katonákkal megrakva otthagyták, maguk meg továbbindultak a meszesi kapukhoz.

22. A Nyír

Tétény pedig meg a fia, Horka, a nyíri részeken átlovagolva, nagyszámú népet hódítottak meg a Nyír erdeitől egészen az Omsó-érig. Így felfelé haladva Zilahig jutottak, s közben senki sem emelte rájuk a kezét, mivel Mén-Marót vezér és övéi velük szemben harcba szállani nem mertek, hanem a Körös folyót kezdték őrizni. Akkor Tétény meg a fia, Horka, Zilahról tovább menve a meszesi részekhez ért, Szabolcshoz és Tashoz. Midőn viszontlátták egymást, nagyon megörültek, és lakomát csapva mindegyikük eldicsekedett a maga győzelmével. Reggel pedig Szabolcs, Tas és Tétény tanácsot tartva elhatározták, hogy Árpád vezér országának a határa a meszesi kapuban lesz. Tehát a föld lakói parancsolatukra kőkapukat építettek, és ledöntött fákból nagy gyepügátakat emeltek az ország határán. Azután ez az említett három férfiú összes tetteit biztos hírvivőkkel megüzente Árpád vezérnek és főembereinek. Mikor ez Árpád vezérnek és főjobbágyainak értésükre esett, szerfölött megörültek. Pogány módra áldomást csaptak, és azoknak, kik az örömhírt hozták, különféle ajándékokat adtak. Árpád vezér és főemberei a vígságnak ilyen okáért egy egész héten át ünnepet ülve

lakmároztak, s majdnem minden nap megittasodtak amiatt, hogy ez a nagy öröm beteljesedett. Egyszersmind aztán a hírre Árpád vezér és övéi kivonultak Szerencsből, és a Sajó folyó mellett ütöttek tábort, a Tiszától egészen a Hernád vizéig.

23. Tas, Szabolcs és Tétény diadala

Midőn Tas, Szabolcs és Tétény látták, hogy az Isten nagy győzelmet adott nekik, és annak a földnek majdnem az egész népét meghódították uruk számára, akkor mértéktelen dicsőségre tettek szert annak a földnek a lakosai fölött. S mikor olyan helyre értek, ahol már senki emberfiával nem találkoztak, több napig ott maradtak, s azalatt az ország határszéleit hatalmas gátakkal megerősítették.

24. Az erdőntúli föld[35]

Már huzamosabb ideje tartózkodtak ott. Ekkor Tétény, Horka apja, tudomást szerzett az ott lakóktól az erdőntúli föld jóságáról, ahol valami Gyalú nevű vlah uralkodott.[36] Amilyen fortélyos ember volt Tétény, áhítozni kezdett azután, hogy – ha lehetséges – urának, Árpád vezérnek a kegyelméből megszerzi magának és utódainak az erdőntúli földet. S ez meg is történt később. Ugyanis az erdőntúli földet Tétény ivadéka egészen Szent István király idejéig birtokolta; sőt tovább is birtokolta volna, ha a kisebbik Gyula a két fiával, Bolyával és Bonyhával együtt hajlandó lett volna a kereszténységre térni, és nem cselekedett volna mindig a szent király ellenére, amint ez majd a következőkben szóba kerül.

25. Tétény okossága

Az említett Tétény, ez az igen okos ember, kiküldött egy furfangos embert, Apafarkas-Agmánd apát, hogy loppal bejárva vizsgálja meg neki az erdőntúli föld minőségét és termékenységét, meg azt is, hogy miféle lakosai vannak. Ha lehet – gondolta –, háborúra kel majd azokkal. Ugyanis Tétény a maga emberségéből akart magának hírnevet és földet szerezni, mint ahogy a regöseink mondják: „Maguknak ők mind helyet szereztek, és hozzá még jó nevet is nyertek."[37] De elég ebből! Midőn Agmánd apa, Tétény kéme, róka módra körözve, a föld jóságát és termékenységét, továbbá annak lakosait – amennyire csak az emberi látás bírja – kifürkészte, kimondhatatlanul megszerette azt, és nagy gyorsan visszatért urához. Mikor megérkezett, urának sokat beszélt a föld jóságáról, aztán arról, hogy azt a földet igen-igen jó folyók öntözik; s ezeknek a nevét és minden hasznát is felsorolta: hogy fövenyükben aranyat gyűjtenek, s annak a földnek az aranya a legjobb, meg hogy ott sót ásnak. Előadta, hogy annak a földnek a lakosai az egész világon a leghitványabb emberek. Mégpedig azért, mivel vlaszok és szlovének; aztán fegyverük sincsen más, csak íj és nyíl; a vezérük, Gyalú, maga is csak kevéssé állja a próbát, de meg nincsenek körülötte jó vitézek sem, akik helyt mernének állani a magyarok merészségével szemben; végül azért is, mivel a kunok és a besenyők sokat bántják őket.

26. Hogyan mentek Gyalú ellen

Mikor Tétény értesült a föld jóságáról, követeket küldött Árpád vezérhez, és engedelmet kért, hogy az erdőkön túl mehessen és Gyalú vezér ellen harcolhasson. Árpád vezér pedig tanácsot tartván, Tétény szándékát javallotta, és megadta neki az engedelmet arra, hogy az erdőkön túl menjen és Gyalú ellen harcoljon. Mikor ezt Tétény a követtől meghallotta, felkészült

vitézeivel együtt, és hátrahagyva társait, nekiindult az erdőkön túlra kelet felé Gyalú vlah vezér ellen. Jövetelét hallva pedig Gyalú, az erdőntúli vezér összegyűjtötte seregét, és nagy sebesen elébe nyargalt, hogy a meszesi kapuknál feltartóztassa. Azonban Tétény egy nap alatt áthaladva az erdőn, az Almás vizéhez ért. Mind a két sereg összekerült ott, és csak a folyó választotta el őket. Gyalú vezérnek az volt a szándéka, hogy majd ott tartóztatja fel a magyarokat nyilasaival.

27. Gyalú halála

Reggelre kelve hajnal előtt Tétény két részre osztotta seregét. Az egyik részt kissé felfelé küldte, hogy a folyón átkelve majd Gyalú katonáinak a meglepetésére avatkozzék bele a harcba. Ez így is történt. Mégpedig, mivel átkelésük könnyen ment, mindkét csapat egyszerre bocsátkozott harcba. Heves küzdelem kerekedett; azonban Gyalú vezér katonái maradtak alul, s közülük sokan elestek, sokan pedig fogságba jutottak. Mikor vezérük, Gyalú látta ezt, hogy életét megmentse, kevesedmagával futásnak eredt. De miközben a Szamos folyó mellett fekvő vára felé sietve menekült, Tétény vitézei merészen futtatva nyomába szegődtek, és a Kapus-patak mellett megölték. Mikor a föld lakosai látták uruk halálát, önként békejobbot nyújtottak, és urukká választották Tétényt, Horka apját. A helyen, melyet Esküllőnek mondanak, esküvel erősítették meg hűségüket. S attól a naptól kezdve hívták azt a helyet Esküllőnek azért, mert ott esküdtek. Tétény pedig onnantól fogva békével és szerencsével birtokolta ezt a földet, ivadéka meg egészen Szent István király idejéig tartotta meg. Tétény fia lett Horka, Horkáé meg Gyula és Zombor. Gyulának volt két leánya; egyiket Karoldnak, másikat Saroltnak hívták. Sarolt Szent István királynak az anyja volt. Zombornak pedig a fia a kisebbik Gyula, Bolya és Bonyha apja, kinek az idejében Szent István uralma alá vetette az erdőntúli földet. Magát Gyulát ekkor megkötözve Magyarországra hozta, s egész életén át börtönben tartotta, minthogy a hitben hiú volt s keresztény lenni átallott, aztán még sok mindent cselekedett Szent István király ellenére, noha az anyja rokonságához tartozott.

28. Mén-Marót vezér

Tas és Szabolcs a győzelem után visszafordultak Árpád vezérhez, miután az egész nép meghódolt a Szamos folyótól a Körösig, és senki sem merte a kezét emelni ellenük. Sőt maga Mén-Marót vezér sem igen akart ellenük vonulni, hanem inkább útra készült Görögországba. Nekiindulva lefelé jöttek egy Omsó-ér nevű víz mellett, s a Szerep-mocsárhoz értek.[38] Azután útjukat folytatva Szeghalomhoz jutottak; itt át akartak kelni a Körösön, hogy Mén-Marót ellen harcoljanak, de Mén-Marót katonái odajöttek, s megakadályozták, hogy átkeljenek. Továbblovagolva tehát, egy napra rá az apró halmoknál ütöttek tábort. Innen pedig a Túr folyó mentén[39] a Tiszához értek, s a Dorogma-révnél átkeltek rajta. Ott még egy Ohat nevű kun katonának Árpád vezér jóváhagyásával nagy földet szereztek, melyet ivadékai mostanáig birtokolnak.

29. Visszaérkezésük

Midőn a Tisza folyón átkeltek, előreküldték hírvivőiket Árpád vezérhez azzal, hogy örvendetes szerencséjüket jelentsék. Ezek meg is jöttek Árpád vezérhez, jelentették neki az örömhírt, hogy Szabolcs meg Tas seregükkel egyetemben épen és sértetlenül visszatértek, sőt már a Dorogma-réven egész hadukkal átkeltek. Midőn Árpád vezér meghallotta, hogy Tas meg Szabolcs egész hadukkal együtt épen és sértetlenül visszatértek, sőt a Tisza folyón is már átkeltek, nagy lakomát csapott, s az öröm hírhozóinak különféle ajándékokat adott. Mikor Tas és Szabolcs be akartak vonulni a vezér udvarába, ez összes vitézeit elébük küldötte, s így nagy örvendezés közepette fogadta őket. Aztán – amint az már szokásuk a jó uraknak, hogy

híveiket szeretik – majdnem minden nap a maga asztalánál látta őket vendégül, és sok ajándékot adott nekik. Hasonlóképpen a vezérek szintén különböző ajándékokat nyújtottak át Árpád vezérnek, s beszolgáltatták neki a lakosok kezességbe adott fiait is.

30. Salán vezér

Árpád vezér és nemesei néhány nap elteltével tanácsot tartottak, és elküldötték követeiket Salán vezérhez, hogy értésére adják – mintha bíz annak ez örömére szolgálna – Tas, Szabolcs meg Tétény győzelmét, egyszersmind kérjék tőle a Zagyva folyóig elterülő földet. Ez így is történt. Tudniillik elküldték Etet és Vajtát, s mikor ők Alpár homokján megtalálták Salán vezért, elsőben az örömhírt közölték vele, majd a Zagyva folyóig terjedő földet követelték tőle. Salán vezér ennek hallatára szörnyen megrettent, és rémületében a követelt földet egészen a Zagyva vizéig átengedte Árpád vezérnek, a követeknek meg különféle ajándékokat adott. Mikor hetednapra Et és Vajta megkapták az elbocsátást, visszatértek urukhoz. Árpád vezér tisztességgel fogadta őket, és sikeres követjárásuk hallatára nagy öröm támadt a vezér udvarában. A vezér pedig elkezdett híveinek helységeket és nagy birtokokat adományozni.

31. Távozásuk Szerencsről

Ezután a vezér és főemberei elhagyták Szerencset, s átkeltek a Sajó folyón azon a helyen, ahol a Hernád vize beleömlik. A Héjő vize mellett ütöttek tábort, egészen a Tiszáig és Emődig, s egy hónapig maradtak ott. A vezér még ott Böngérnek, Bors apjának nagy földet adott a Tapolca vizétől a Sajó folyóig, amelyet most Miskolcnak hívnak, azonkívül odaadta neki azt a várat, melyet Győrnek mondanak.[40] Ezt a várat Böngér fia Bors a maga várával, Borsoddal egy vármegyévé tette.

32. Örsúr vára és az Eger vize

Azután Árpád vezér és nemesei innen felkerekedve a Nyárád vizéig vonultak, s tábort ütöttek a patakok mellett attól a helytől kezdve, melyet most Kácsnak mondanak. Árpád itt nagy földet adott Ócsádnak, Örsúr apjának, Örsúr, a fiú aztán ott, annak a folyónak a forrásánál várat épített, amelyet most Örsúr várának hívnak. Árpád vezér és övéi innen továbbmenve eljutottak az Eger vizéig. Kunyhókat készítve több napig ott maradtak, s azt a hegyet, amelyen a vezér számára leveles színt vertek, Színhalomnak nevezték el. Táboruk az Ostoros-pataktól egészen Poroszló váráig húzódott. Azután útjukat folytatva elérték a Zagyva folyót; ennek a folyónak a partján tábort ütöttek a Tiszától egészen a Mátra erdőig, s meghódították annak a földnek minden lakóját a Köröstől a Zagyva folyóig meg a Szepes erdőig. Akkor Árpád vezér nagy földet adott Ednek és Edöménnek a Mátra erdőben, ahol az unokájuk, Pata, később várat épített.[41] Az ő sarjadékukból származott hosszú idő után Sámuel király is, akit kegyességéért Abának hívtak.[42]

33. Nógrád és Nyitra vára

Ugyanabban az időben Árpád vezér, mikor látta, hogy vitézei jóvoltából ilyen nagy dicsőségre és bátorságos állapotra tett szert, tanácsot tartván, sok katonát hadba küldött, hogy Gömör és Nógrád várának népét meghódítsák neki, sőt ha a szerencse szolgál, akkor menjenek fel a csehek határa felé Nyitra váráig. Ezeknek a hadra kelő katonáknak a fejeivé és vezéreivé nagybátyjának, Hüleknek két fiát: Szovárdot és Kadocsát rendelte, meg aztán Hubát, a fejedelmi személyek egyikét. Ez a három úr, miután megkapta az engedelmet Árpád

vezértől, arról a helyről indult el, amelyet Pásztónak mondanak, s előbb a Hangony vize mentén lovagolt, majd ezen a folyón átkelt a Sajó folyó mellett. Innen Gömör várának részein[43] át vonultak tovább, és eljutottak a Bolhád-hegyig,[44] majd a nógrádi részeken haladva, a Galga vizéhez értek. Innen pedig útjukat folytatva a Duna partján mentek, majd a Verőce vizén átkelve tábort ütöttek az Ipoly folyó mellett. És mivel az isteni kegyelem volt velük, félt tőlük minden ember; mégpedig leginkább azért féltek tőlük, minthogy hallották, hogy Álmos vezér fia, Árpád vezér, Attila király ivadékából származott. Akkor az összes szlovének, annak a földnek a lakosai, akik előbb Salán vezér alattvalói voltak, tőlük való féltükben önként meghódoltak nekik, úgyhogy senki sem emelte a kezét rájuk. S olyan nagy félelemmel meg rettegéssel szolgáltak nekik, mintha már régen uraik lettek volna. Szovárd, Kadocsa meg Huba, akinek leszármazottja az okos Szemere, mikor látták, hogy az a sok nép minden háború nélkül meghódolt nekik, nagy lakomát csaptak; majd az előkelőbb lakosoknak, akik fiaikat kezesül adták, különböző ajándékokat osztogattak, s őket jó szóval, harc nélkül Árpád vezér hatalma alá vonták, sőt hadjáratukra magukkal is vitték, kezesül kapott fiaikat pedig többféle ajándékkal egyetemben Árpád vezérhez küldötték. A vezér és nemesei igen nagyon megörültek ezen, s az örömhír hozóinak sok ajándékot adtak.

34. Garam folyó és Bors vára

Eközben Szovárd és Kadocsa, Hülek fiai, valamint Huba meg egész seregük átkelt az Ipoly folyón a Duna mellett. Másnap a Garam folyón mentek át, és a Várad nevű földvár[45] mellett elterülő mezőn ütöttek tábort. Ezt a várat elfoglalva, három napig maradtak ott, és várták Böngér fia Borsnak az érkezését, akit Árpád vezér nagy sereggel küldött nekik segítségül. Mikor negyednapra Bors erős csapatával megérkezett hozzájuk, annak a földnek összes lakosait félelem fogta el velük szemben, és senki sem mert kezet emelni rájuk. Akkor ez a négy úr egymás közt tanácsot tartott, és a hozzájuk hű lakosok kérésére megállapodott abban, hogy a sereg harmada a föld lakosaival együtt a Zólyom-erdőbe megy, és ott az ország határán kőből meg fából is hatalmas erősségeket csinál, hogy a csehek vagy lengyelek lopás vagy rablás végett valamikor be ne jöhessenek az országba. Közös elhatározással evégre Böngér fia Borsot küldötték ki vitézeivel. Mikor a Garam folyó mellett lovagoltak, egy szarvas futásnak eredt előttük, és nekivágott a hegytetőknek. Bors nagy sebesen űzőbe fogta, és a hegyormon lenyilazta. Majd midőn azokat a hegyeket ott körös-körül szemügyre vette, az a gondolata támadt, hogy várat épít ott. Azonnal össze is gyűjtött sok-sok várnépet, és egy magasabb hegy ormán igen erős várat emelt; egyszersmind a maga tulajdon nevét ruházta rá, úgyhogy Bors várának hívják.[46] Innen csapataival egészen a Zólyom-erdőig nyomult, és kőből igen nagy erősséget építtetett, amelyet most Borsséd-Zólyom várának neveznek.

35. Nyitra városa

Szovárd és Kadocsa, valamint Huba Bors távoztával továbbvonultak Várad várából, és a Törzsök-erdőn túl, a Zsitva folyó mellett ütöttek tábort. Másnap pedig kémül küldtek ki néhány embert, akit merésznek ismertek, azzal a feladattal, hogy menjenek át a Nyitra folyón, és nézzék meg, vajon harc nélkül eljuthatnak-e Nyitra városáig. Mikor ezek igen gyorsan odaértek a Tormos-patakhoz, ahol ez a Nyitrába szakad, látták, hogy annak a vidéknek a lakói: szlovének és csehek a csehek hercegének a segítségével szembeszállanak velük. Tudniillik Attila király halála után azt a földet, amely a Vág és a Garam között a Dunától egészen a Morva folyóig terül el, a csehek hercege foglalta el, és egyetlen hercegséggé tette. Abban az időben pedig a csehek hercegének kegyelméből Zobor[47] lett a nyitrai vezér.

36. A vezérek küldötte kémek

Midőn pedig azok a kémek, akiket Szovárd és Kadocsa kiküldöttek, látták, hogy a szlovének és csehek nem képesek nekik ellentállani, háromszor rájuk nyilaztak, és néhányat közülük nyíllövéseikkel meg is öltek. Mikor a szlovének és csehek, akiket Zobor őrségre kirendelt, észrevették, hogy azok, kiket hétmagyarnak mondanak, ilyen fegyvert használnak, nagyon megrémültek, minthogy efféle fegyvert sohasem láttak. S azonnal hírül adták uruknak, Zobornak meg a vidék többi főembereinek.

37. Árpád vezéreinek a harca

Akkor ennek hallatára Zobor a csehek segítségével nagyszámú fegyveressel elébük vonult, hogy harcba szálljon velük. Mikor mind a két sereg odaért a Nyitra folyóhoz, Szovárd, Kadocsa és Huba át akart kelni a folyón. Azonban Zobor, a nyitrai vezér meg katonái igen soká küzdöttek ellenük, és semmiképpen nem engedték, hogy átkeljenek. Miközben soká küszködtek egymással, a magyarok nyíllal lövöldözve sokat megöltek a csehek és szlovének közül, de három napig az árvíz miatt semmiképpen nem tudtak átkelni. Végre negyednap a csehek és az összes nyitrai szlovének, mikor látták a magyarok vakmerőségét, és a nyílzáport már nem bírták tovább, megfutamodtak, s hogy életüket megmentsék, nagy rettegve nyakrafőre bezárkóztak Nyitra városába. Ezeket Szovárd, Kadocsa meg Huba, valamint a többi vitézek egészen a városig üldözték, s közülük némelyeket megöltek, némelyeket megsebesítettek, másokat pedig foglyul ejtettek. Zobort, a vezért, mikor menekülés közben harcba bocsátkozott velük, s Kadocsa lándzsájától megsebesítve összerogyott, elfogták és őrizet alá vetették. A többiek meg a városba zárkózva úgy meglapultak, mintha némák lettek volna. Másnap Szovárd, Kadocsa és Huba hadaiknak sok-sok fegyveresével mindenféle módon hevesen ostromolni kezdték Nyitra városát. Az Isten nagy győzelmet adott nekik, mert küzdelemmel behatoltak abba, és számos ellenségnek a vérét ontották. Majd haragjukban a tartomány vezérét, Zobort, akit harmadnapja elfogtak, egy magas hegyre hurcolták, s ott felakasztották. Ezért azt a hegyet attól a naptól kezdve Zobor hegyének hívják. S e tettük miatt félt tőlük annak a hazának minden embere, úgyhogy a nemesek fiaikat mind túszul adták, és azon föld valamennyi népe meghódolt nekik egész a Vág folyóig. Mivel pedig az Isten kegyelme járt előttük, nemcsak a lakosokat magukat hódították meg, hanem elfoglalták egytől egyig a váraikat is, melyeknek most Sempte, Galgóc, Trencsén, Bolondóc és Bán a nevük.[48] Majd miután a várakba őröket helyeztek el, egészen a Morva folyóig mentek, és torlaszokat állítva oda, a magyarok országának határait Boronáig és Sárvárig tűzték ki. A győzelem után visszafordultak Árpád vezérhez, s mindenkit, aki csak azon a földön nem akart a hűségükre állani, vasbilincsbe verve magukkal hurcoltak. Mikor Szovárd, Kadocsa és Huba összes foglyaikkal együtt épen és sértetlenül megérkeztek Árpád vezérhez, nagy öröm támadt a vezér udvarában. Árpád vezér nemeseinek tanácsára és kérelmére megeskette a nyitrai részekről hozott hűteleneket, aztán különböző helyeken földeket adományozott nekik, nehogy még hűtlenebbekké váljanak, s így majd, ha hazatérnek, megrontsák a nyitrai határon lakó híveket is. Ebben az örömében még Árpád vezér Hubát Nyitra és egyéb várak ispánjává tette, egyszersmind tulajdon földet is adott neki a Zsitva folyó mellett a Törzsökerdőig.

38. A görögök és bolgárok serege

Eközben Salán vezér, mikor megismerte a magyarok hatalmát és tetteit, megijedt, hogy egyszer csak haragra gyulladva őt űzik ki országából. Tehát tanácsot tartván övéivel, követeit a görögök császárához meg a bolgárok vezéréhez küldötte, hogy adjanak neki segítséget az Árpád magyar vezér ellen való küzdelemre. A görög császár és a bolgár vezér nagy hadsereget

küldöttek Salán vezérnek. Mikor ezek megérkeztek, azon a helyen, amelyet Titelnek mondanak, nagy öröm támadt a vezér udvarában. Másnap pedig Salán vezér és nemesei tanácsot tartván, követeket küldöttek Árpád vezérhez azzal a felszólítással, hogy a földjüket hagyja el, s induljon haza szülőföldjére. Mikor ezek megérkeztek Árpád vezérhez, és előadták neki Salán vezér üzenetét, Árpád vezér meg nemesei felbosszankodva, ugyanazon követek útján ezt üzenték vissza Salán vezérnek: „A földet, amely a Duna és a Tisza között terül el, azonkívül a Duna vizét, amely Regensburg felől Görögországba folyik, a magunk pénzén szereztük meg akkor, amikor új emberekként megjelentünk itt, s azok ára fejében küldöttük a tizenkét fehér lovat meg a szóban volt többi mást. Ő maga az, aki földje jóságát dicsérve egy nyaláb füvet küldött Alpár homokjáról és egy korsót a Duna vizéből. Megparancsoljuk tehát uratoknak, Salán vezérnek, hogy hagyja el a mi földünket, s amilyen gyorsan csak szaladni tud, hordja el magát a bolgárok földjére, ahonnan ősapja idetelepedett a mi ősapánknak, Attila királynak a halála után. Ha pedig ezt meg nem teszi, tudja meg, hogy mi ellene rögtön hadat indítunk." A követek ennek hallatára, miután megkapták az engedelmet, szomorú arccal Salán vezérhez siettek. Árpád vezér és nemesei pedig az egész hadsereggel elindultak a Zagyva folyótól, és a Tetétlen-hegy mellett ütöttek tábort egészen a Tiszáig. Azután a Tisza partján tovább vonulva, Alpár homokjára érkeztek.

39. Salán vezér elindulása Árpád vezér ellen

Salán vezér a görögök és bolgárok segédcsapataival együtt elindult Titelről, és övéi biztatására is dühösen Árpád vezér ellen lovagolt. S mialatt a két sereg egymás közelében éjszakázott, egyik sem mert aludni egész éjjel, hanem felnyergelt lovukat kézen tartva virrasztottak. Reggel pedig, még hajnal előtt, mind a két fél készült a csatára. Árpád vezér, akinek a mindenség Istene volt a segítője, felövezte fegyvereit, felállította a csatarendet, aztán könnyhullatva imádkozott Istenhez, majd imígyen tüzelte vitézeit: „Szittyák, kik a bolgárok dölyféből Hung várától a hungárus nevet kaptátok, a görögöktől való félelem miatt ne feledkezzetek meg kardotokról, és el ne veszítsétek jó hírneveteket. Hanem serényen és vitézül harcoljatok a görögök és bolgárok ellen, akik a mi asszonyainkhoz hasonlítanak, és úgy féljünk a görögök sokaságától, mint az asszonyokétól." Ennek hallatára vitézei nagyon felbuzdultak. Tas fia Lél megfújta a kürtjét, Bogát fia Bulcsú meg felemelte a zászlaját, s az első hadsorban indultak ütközetbe a görögök ellen. Erre harcba elegyedett a két ellenséges csatarend, és kezdtek hevesen vívni egymással. S amikor Árpád vezérnek egész serege viadalra kelt a görögök ellen, igen sokan elestek a görögök és bolgárok közül. A fent említett Salán vezér pedig, amint látta, hogy övéi alulmaradnak a küzdelemben, futásnak eredt, s hogy életét megmentse, Bolgárfejérvárba[49] sietett. A görögök meg bolgárok a magyaroktól való rettegésükben eszüket vesztve elfelejtették, hogy melyik úton jöttek, s midőn életüket mentve futásnak eredtek, a Tiszát kicsiny folyónak vélve, át akartak úszni rajta. De mivel ekkora félelem és rémület szállotta meg őket, a magyaroktól való rettegésükben majdnem mindnyájan a Tisza vizébe vesztek, s alig maradtak néhányan, hogy császárjuknak balsorsukról hírt mondjanak. Ezért azt a helyet, ahol a görögök vesztüket lelték, attól a naptól kezdve mostanig görögök révének hívják.

40. Árpád vezér győzelme

A diadal után Árpád vezér meg vitézei innen továbbvonulva addig a mocsárig mentek, melyet Körtvélytónak mondanak, s ott maradtak a Gyümölcsény-erdő mellett harmincnégy napig. Azon a helyen a vezér és nemesei elrendezték az országnak minden szokástörvényét meg valamennyi jogát is, hogy miképpen szolgáljanak a vezérnek meg főembereinek, vagy miképpen tegyenek igazságot bárminő elkövetett vétekért. Egyszersmind ott a vezér vele jött

nemeseinek különböző helységeket adományozott összes lakosságukkal együtt. Azt a helyet, ahol mindezt elrendezték, a magyarok a maguk nyelvén Szerinek nevezték el[50] azért, mert ott ejtették meg a szerét az ország egész dolgának. Majd a vezér azt a helyet Ondnak, Ete apjának adta a Tiszától a Botva-mocsárig és a Körtvélytótól Alpár homokjáig. Utóbb pedig bizonyos idő elteltével Ond fia Ete sok szlovént gyűjtött össze, s Alpár vára meg a Bőd-rév között igen erős földvárat építtetett, melyet a szlovének maguk nyelvén Csongrádnak, azaz fekete várnak neveztek.

41. Árpád előnyomulása

Aztán pedig Árpád vezér meg nemesei innen előnyomulva egészen Titelig mentek, s odáig meghódították a népet. Majd továbbindulva, a Szalánkemén-révhez jutottak, s a Tisza–Duna aljában lakó egész népet igájuk alá hajtották. Innen pedig a bodrogi részekre tértek, és a Vajas vize mellett ütöttek tábort. Azokon a részeken a vezér nagy földet adott lakosaival együtt Tasnak, Lél apjának és nagybátyjának, Kölpénynek, Botond apjának. Akkor Árpád vezér meg főemberei tanácskozás után elhatározták, hogy sereget küldenek Salán vezér miatt a Dunán át Bolgárfejérvár ellen. A sereg élére kapitányokul és vezetőkül Tas fia Lélt, Bogát fia Bulcsút, Kölpény fia Botondot állították. Ezek, miután Árpád vezér elbocsátotta őket, ellovagoltak, és azon a helyen, ahol a Száva folyó a Dunába ömlik, minden ellenállás nélkül átkeltek a Dunán. Innen továbbindulva Bolgárfejérvár városa ellen lovagoltak. Ekkor a bolgárok vezére, aki Salán vezérnek rokona volt, görög segédhaddal együtt ott termett, hogy nagy sereggel megvívjon velük. Másnap mind a két fél csatarendbe sorakozott a Duna mellett elterülő mezőn. Tas fia Lél tulajdon jelével megjegyzett zászlaját felemelve, meg Bogát fia Bulcsú a hadikürtöket harsogtatva, rögtön előrenyomult a küzdelemhez. A két ellenfél csapatai egymás után összecsaptak s heves viadalra keltek. A görögök és bolgárok közül igen sokan elestek, mások pedig fogságba kerültek. Tehát Bolgárország vezére látva, hogy övéi a csatában a rövidebbet húzzák, futásnak eredt, s hogy életét megmentse, berohant Fejérvár városába. Ekkor a diadalmas Lél, Bulcsú, valamint Botond tábort ütöttek a Duna mellett, valamivel lejjebb a síkon. Ott aztán a bolgárok meg görögök közül ejtett foglyokat mind maguk elé vezettették, majd vasra verve elküldték Árpád vezérnek Magyarországra.

42. Bolgárország vezérének követei

Másnap pedig Bolgárország vezére különféle ajándékokkal elküldte követeit Lélhez, Bulcsúhoz meg Botondhoz, s könyörgött nekik, hogy álljanak rá a békére. Azonfelül azt is megüzente, hogy nem fogja pártját nagybátyjának, Salán vezérnek, hanem meghódolva híven szolgál majd Árpád vezérnek, és évi adót is fizet neki. Azok pedig ráállva a békére és a vezér fiát zálogul elfogadva, Bolgárország sok javával eltávoztak, a vezért pedig bántatlanul hagyták. Azután útjukat folytatva a Vaszil-kapuig mentek; majd innen továbbindulva Rácföldet hódították meg, s annak foglyul ejtett vezérét soká vasra verve tartották. Erről a helyről felkerekedve egészen a tengerig jutottak, s annak a hazának minden nemzetét erőszakkal és szépszerével a magyarok vezérének, Árpádnak az uralma alá hajtották. Spalato városát szintén elfoglalták, sőt egész Horvátországot meghódították. A nemesek fiait kezesül összeszedve vonultak innen el, és visszatértek Magyarországra Árpád vezérhez. Háborúikat és egyes hőstetteiket, ha e lap írott betűinek nem akarjátok elhinni, higgyétek el a regősök csacsogó énekeinek meg a parasztok hamis meséinek, akik a magyarok vitézi tetteit és háborúit mindmáig nem hagyják feledésbe menni. Azonban némelyek azt mondják, hogy egészen Konstantinápolyig mentek ők, sőt Konstantinápoly aranykapuját is bevágta Botond a bárdjával. Mégis én, mivel ezt a históriaíróknak egyetlen könyvében sem találtam, hanem csupán a parasztok hamis meséiből hallottam, ezért jelen művembe nem akartam beleírni.[51]

43. Zágráb, Pozsega és Valkó vára

Bulcsú, Lél és Botond onnan tovább tartva alászállottak a Péter-gaznak mondott erdőn, és tábort ütöttek a Kulpa folyó mellett. Ezen átmenve a Száva folyóhoz értek. A Száván is átkeltek, s elfoglalták Zágráb várát; majd ellovagolva, Pozsega várát meg Valkó várát vették be. Innen is távozva, a Dunán a Geréc-révnél átkeltek, s megérkeztek Árpád vezér udvarába. Mikor Lél, Bulcsú, Botond és a többi vitézek a második esztendőben nagy diadallal, épen és sértetlenül visszatértek Árpád vezérhez, nagy öröm támadt a vezér egész udvarában. Csaptak nagy vendégséget, s mindennap pompásan lakmároztak a magyarok együtt a különféle nemzetekkel. Midőn a szomszéd nemzetek hallották véghezvitt jeles cselekedeteiket, Árpád vezérhez özönlöttek; igaz hűséggel hódolva szolgáltak neki, de volt is részük jó gondviselésben; így aztán igen sok vendég háznéppé vált.

44. A Duna szigete

Ezután pedig Árpád vezér elindult arról a vidékről, ahol most Bodrog vára áll, és a Duna mentén a nagy szigetig haladt. Tábort ütöttek a nagy sziget mellett, majd Árpád vezér meg nemesei bevonultak arra. Mikor látták a helynek a termékenységét és gazdagságát, továbbá hogy a Duna vize milyen erőssége neki, kimondhatatlanul megszerették. Egyszersmind elhatározták, hogy ez lesz a vezéri sziget, s a nemes személyek mindegyike ott udvart meg majort kap. Árpád vezér azonnal mesterembereket fogadott, és velük pompás vezéri házakat építtetett. Aztán meghagyta, hogy a napok hosszú során át elcsigázott minden lovát vigyék oda és ott legeltessék. Lovászai fölé mesterül egy igen okos kun embert tett, név szerint Csepelt. Minthogy Csepel lovászmester ott lakott, azért nevezték el azt a szigetet Csepelnek egészen a mai napig. Árpád vezér és nemesei pedig férfi- meg nőcselédeikkel együtt békében és hatalomban ott maradtak április havától október haváig. Ekkor közös tanácsban elhatározták, hogy feleségüket otthagyva, távoznak a szigetről, átmennek a Dunán túlra, meghódítják Pannónia földjét, aztán hadat indítanak a karantánok[52] ellen; sőt még arra is előkészültek, hogy elmennek Lombardia határtartományába. Azonban mielőtt ez megtörténnék, sereget akartak küldeni Galád vezér ellen, kinek az uralma a Maros folyótól egészen Haram váráig[53] terjedt. Az ő ivadékából származott hosszú idő múltán Ajtony, akit Csanád megölt. E dologra Szovárdot, Kadocsát és Vajtát küldték ki. Mikor ezek engedelmet nyerve ellovagoltak, a Tiszán Kanizsánál átkeltek, és a Csesztreg vize mellett szállottak meg. Azonban semmiféle ellenség nem mutatkozott előttük, aki kezét emelte volna rájuk, mivel annyira rettegett tőlük azon a földön minden ember. Innen továbbvonulva a bögei részekre jutottak. Ott két hétig maradtak, amíg annak a hazának összes lakosságát a Marostól a Temes folyóig meghódították, és fiait kezesül összeszedték. Azután seregüket nekiindítva, a Temes folyó felé mentek, és a Fövény-rév mellett ütöttek tábort. Midőn át akartak kelni a Temes folyón, ellenük jött annak a hazának a vezére, Galád, akinek ivadékából Ajtony származik, nagy lovas meg gyalogos sereggel, azonkívül még kun, bolgár és vlah segítséggel. Mikor másnap – minthogy köztük volt a Temes folyó – egyik hadsor sem bírt sehogyan átjutni a másikhoz, akkor Szovárd meghagyta testvérének, Kadocsának, hogy serege fele részével vonuljon valamivel lejjebb, aztán akárhogyan, de menjen keresztül, és ütközzék meg az ellenséggel. Kadocsa rögtön engedelmeskedett testvére rendeletének, a sereg felével sebes vágtában lejjebb került, s minthogy az isteni kegyelem volt a kalauzuk, az átkelést könnyen végrehajtotta. Midőn a magyar sereg egyik része Kadocsával odaát volt, fele része Szovárddal pedig az innenső oldalon, akkor a magyarok megfútták a harci kürtöket, és a folyón átúsztatva heves küzdelembe bocsátkoztak. S mivel az Isten járt előttük a kegyelmével, nagy győzelmet adott nekik, és az ellenség úgy hullott előttük, mint a kévék az aratók után. Ebben a csatában elesett a kunoknak két vezére, a bolgároknak pedig három kapitánya. Maga Galád, a vezérük, futással ugyan megmenekült, azonban egész serege elolvadván, *mint a tűznél a viasz* (Zsolt.

67,3), kard élén emésztődött meg. Ekkor a diadal után Szovárd, Kadocsa meg Vajta onnan továbbindulva a bolgár határ felé nyomultak, és a Panyóca vize mellett[54] ütöttek tábort. Galád vezér pedig, amint fentebb mondottuk, elszaladt, és a magyaroktól való félelmében Keve várába húzódott. Harmadnap Szovárd, Kadocsa meg Vajta, akitől a Baracska-nemzetség származik, elrendezték seregüket, és Keve várának a vívásához fogtak. Midőn Galád, amazoknak a vezére, látta ezt, követeket küldve békét kért tőlük, és a várat különféle ajándékokkal együtt önként odaadta nekik. Innen továbbmenvén Orsova várát foglalták el. Egy hónapig tartózkodtak itt. Ekkor Vajtát a sereg harmadrészével meg a lakosoknak túszul adott fiaival visszaküldték Árpád vezérhez. Egyszersmind avégett is küldöttek hozzá követeket, hogy adjon nekik engedelmet a Görögországba menetelre, ahol majd aztán egész Macedóniát meghódítják a Dunától a Fekete-tengerig. Hiszen a magyarok lelke abban az időben semmi mást nem áhított, csak földeket foglalni, népeket hódítani és hadimunkát végezni. Tudniillik a magyarok akkor úgy örültek az embervér kiontásának, mint a nadály, s bizony, bizony, ha nem így tettek volna, nem hagytak volna annyi jó földet utódaikra. De erről ne többet! Vajta és a követek megérkeztek Árpád vezérhez, s elbeszélték neki a történteket. A vezér pedig megdicsérte művüket, egyszersmind Szovárdnak meg Kadocsának teljes szabadságot engedett, hogy Görögországba menjenek, s ott földet foglaljanak maguknak. Vajtának pedig hűséges szolgálatáért nagy földet adott a Tisza mellett, Tarras nevűt. Szovárdnak meg testvérének, Kadocsának a követei ekkor, miután megkapták az engedelmet, visszatértek uraikhoz.

45. A bolgárok és macedónok népei

Néhány napra rá Szovárd meg Kadocsa egész seregükkel együtt, magasra tartva jellel megjegyzett zászlójukat, átkeltek a Duna vizén, és elfoglalták Barancs várát, majd meg Szeredüc-vár[55] alá vonultak. Mikor a bolgárok és macedónok népei ezt meghallották, erősen megijedtek tőlük. Erre annak a földnek lakosai mindvalahányan elküldötték követeiket sok ajándékkal, hogy a földet hódolva felajánlják, és fiaikat kezesül átszolgáltassák nekik. Szovárd meg Kadocsa békére készen mind az ajándékokat, mind a kezeseket elfogadták, s őket, mint a saját népüket, békében elbocsátották. Maguk pedig tovább lovagoltak túl a Vaszilkapun. Fülöp király várát[56] bevették, majd Kleopátra városáig[57] az egész földet meghódították, s hatalmuk alatt tartottak mindent Durazzó városától egészen Rácföldig. Szovárd ugyanezen a földön vett magának feleséget, és az a nép, melyet most Csaba-magyarjának mondanak, Szovárd vezér halála után Görögországban maradt. Mégpedig a görögök szerint azért mondták csobának, azaz ostoba népnek, mivel urának halála után nem volt kedve útra kelni, hogy hazájába visszatérjen.[58]

46. A Magyar-rév

Néhány nappal később Árpád vezér meg összes főemberei közös elhatározással, egyetértéssel és szabad akarattal kivonultak a szigetről, és tábort ütöttek Soroksáron túl a Rákos vizéig. S midőn látták, hogy mindenfelől bátorságban vannak, és senki sem bír nekik ellentállani, átkeltek a Dunán. A révet, ahol az átkelést végrehajtották, Magyar-révnek nevezték el azért, mert a hét fejedelmi személy, akit hétmagyarnak mondtak, ott hajózott át a Dunán. Mikor odaát voltak, tábort ütöttek a Duna mellett a felhévizekig. Ennek hallatára a Pannónia földjén lakó összes rómaiak futással biztosították életüket. Másnap pedig Árpád vezér meg minden főembere, Magyarország valamennyi vitézével együtt, bevonult Attila király városába.[59] Ott látták a királyi palotákat – egyeseket földig romban, másokat nem –, és fölötte csodálták mindazt a kőépületet. Kimondhatatlanul felvidultak, mivel érdemesek lettek arra, hogy elfoglalják – s méghozzá háború nélkül – Attila király városát, kinek az ivadékából származott Árpád vezér. Ott lakomáztak mindennap nagy vígan Attila király palotájában, egymás mellett ülve. Mind ott szóltak szépen összezengve a kobzok meg a sípok a regősök

valamennyi énekével együtt. Az ételt-italt a vezérnek meg a nemeseknek arany-, a közrendűeknek meg a parasztoknak ezüstedényben hordták fel, mert hiszen a körülfekvő egyéb országok összes javát az Isten az ő kezükbe adta. Bőségesen és pompásan éltek valamennyi hozzájuk jött vendéggel egyetemben. Árpád vezér a vele mulatozó vendégeknek nagy földeket és birtokokat adományozott. Ennek hallatára még több vendég tódult hozzá, és ujjongva vele mulatott. Ekkor Árpád vezér meg övéi örömükben húsz napig maradtak Attila király városában. Közben majdnem mindennap Magyarország vitézei valamennyien a vezér színe előtt vértezett harci ménjükön ülve pajzzsal meg lándzsával nagy tornát vívtak; másfelől az ifjak pedig pogány szokás szerint íjas-nyilas játékot játszottak. Ettől Árpád vezérnek nagy jókedve támadt, s minden vitézének különféle ajándékokat adott: aranyat, ezüstöt meg egyéb jószágot is. Továbbá ugyanazon a helyen Kendnek, Korcán apjának földet adományozott Attila király városától a százhalomig és Diódig,[60] fiának meg egy várat népe őrizetére. Korcán aztán ezt a várat a maga nevével neveztette, s ez a név a mai napig sem merült feledésbe.

47. Pannónia földje

Árpád vezér pedig huszonegyed napra tanácsot tartván, felkerekedett Ecilburgból, hogy meghódítsa Pannónia földjét egészen a Dráva folyóig. Első nap a Duna mellett, a százhalom táján ütött tábort. Ekkor úgy rendelkeztek, hogy a vezér hadseregéből az egyik részt a Duna mentén Baranya-vár felé küldi. Ennek élére kapitányul és vezérül a fejedelmi személyek közül kettőt állított, tudniillik Őd apját, Etét meg Vajtát, akitől a Baracska-nemzetség ered. Egyszersmind nekik hűséges szolgálatukért Árpád vezér nem csekély ajándékokat adott; azonkívül meg Ődnek, Ete fiának, a Duna mellett földet számtalan néppel együtt. S azon a helyen Őd a vidék népét meghódítván várat épített, melyet közönségesen Szekcsőnek[61] nevezett azért, mert ott magának széket és állandó lakot állított. Vajtának is hasonlóképpen nagy földet adott a Sár felé számtalan néppel, amelyet ma is Vajtának hívnak.

48. Veszprém városa

A sereg második részével Szalók apját Ösbőt meg Ősét küldötték ki avégre, hogy menjen Veszprém városa felé, s hódítsa meg annak a földnek összes lakosságát egészen Vasvárig. Ekkor Ösbő, a sereg kapitánya és vezetője, miután a vezér elbocsátotta, felemelve zászlaját megindult, és a Pákozd-hegy alatt ütött tábort. Innen továbblovagolva a Pét-mezőn szállottak meg, s három napig ott is maradtak. A negyedik nap pedig Veszprém váráig nyomultak. Ekkor Ösbő meg Őse seregüket elrendezve heves támadást intéztek a római katonák ellen, akik Veszprém várát őrizték. És állt a harc köztük egy héten át. Ám végül is a második hét szerdáján, midőn mind a két fél serege a harci küzdelemben szörnyen kifáradt már, akkor Ösbő meg Őse sok római katonát karddal pusztítottak el, másokat pedig agyonnyilaztak. A még megmaradt rómaiak most már a magyarok merészségének láttára Veszprém várát odahagyva futásnak eredtek, s életüket mentve a németek földjére siettek. Ösbő meg Őse egészen a németek határáig üldözte őket. Egy nap pedig, mikor a magyarok és rómaiak a határon voltak, a rómaiak lappangva átúszták azt a folyót, amely Pannónia és a németek határán van. Erről a folyót a magyarok Lapincsnak hívták, mert a rómaiak a magyaroktól való félelmükben lappangva úszták át.

49. Vasvár

Innen visszatérőben Szalók apja Ösbő meg Örkény apja Őse bevették Vasvárt, és elvitték túszul a lakosok fiait. Aztán továbblovagolva, a Balaton vize mentén Tihanyhoz értek. Majd

– miután a népeket ott meghódították – tizennegyednapra bevonultak Veszprém várába. Ekkor Ösbő meg Őse tanácsot tartva elküldték követeiket Árpád vezérhez különféle ajándékokkal és a lakosok kezességbe adott fiaival. De meg hírt is küldtek ezekkel, hogy miképp ajándékozott nekik győzedelmet az Isten, aztán hogy mi módon hagyták oda a rómaiak Veszprém várát, és megszökve előlük, mi módon úszták át lappangva a Lapincs folyót. Küldötteik Árpád vezért a Torbágy-erdőben vadak után járva-kelve találták. Ösbő meg Őse részéről több mindennel köszöntötték őt, egyszersmind a lakosok kezességbe vett fiait is átszolgáltatták a vezérnek. Árpád vezér pedig ennek hallatára szerfölött megörült, s megint visszatérve Ecilburgba, nagy lakomát csapott, az örömhírt jelentő követeknek meg nagy ajándékokat adott.

50. Pannónia elpusztítása

Ezután Árpád vezér meg nemesei a sereg harmadik részével Ecilburgból kivonulva a sóskút mezeje mellett szálltak táborba. Majd innen ellovagolva a Bodajk-hegyhez értek. Árpád vezér pedig innen kelet felé Előd nek, Szabolcs apjának nagy erdőt adott, melyet most Vértesnek hívnak a németek otthagyott vértjeiről. Ez alatt az erdő alatt, a Fertő-mocsár mellett Szabolcs unokája Csák sok idő múltán várat emelt. De erről ne többet! – Aztán ahogy így mentek Árpád vezér meg nemesei, Szent Márton hegye tövében ütöttek tábort, s mind maguk, mind állataik ittak Szabária forrásából.[62] Majd mikor a hegyre felhágtak, Pannónia földjének szépségét látva igen megörültek. Innen továbbvonulva a Rábáig és Rábcáig mentek. A szlovének és pannónok nemzeteit meg országait feldúlták, s tartományaikat elfoglalták. De a murai karantánok határait ugyancsak sűrű betörésekkel rohanták meg. Közülük sok ezer embert karddal leöltek, őrhelyeiket felforgatták, tartományaikat birtokukba vették, és az Úr segedelmével azokat maradékuk is mindmáig hatalommal meg szépszerével a kezében tartja. Ezután Ösbő meg Örkény apja Őse egész hadseregükkel együtt épségben és sértetlenül, nagy diadallal visszatértek Árpád vezérhez. Az Isten ugyanis, kinek irgalma járt előttük, Árpád vezérnek meg vitézeinek kiszolgáltatta ellenségeiket, s ők így kezükben tartották a népek munkájának gyümölcseit. Mikor ott gyökeret vertek, s majdnem minden szomszédos országot meghódítottak, vadászat kedvéért visszatértek a Duna mentén az erdő felé; a vitézeket a maguk jószágaira szertebocsátva, a vezér meg nemesei abban az erdőben maradtak tíz napig. Onnan aztán Attila király városába jöttek, majd Csepel szigetére vonultak, ahol a vezérné meg a többi nemesek feleségei voltak.
Abban az esztendőben született Árpád vezérnek Zolta nevű fia. És lett nagy öröm a magyarok között. A vezér és nemesei számos napon át nagy vendégséget tartottak, ifjaik pedig ott játszottak a vezérnek meg nemeseinek színe előtt, mint a juhok bárányai a kosok előtt. Néhány napra rá Árpád vezér és nemesei közös elhatározással sereget küldtek Mén-Marót bihari vezér ellen. Ennek a hadseregnek Ösbő meg Velek lettek a kapitányai és vezetői. Ezek a szigetről nekiindulva a homokon keresztüllovagoltak, majd a Bőd-révnél áthajóztak a Tisza folyón. Innen továbblovagolva a Kórógy vize mellett ütöttek tábort. Ott a székelyek, akik előbb Attila király népe voltak, Ösbőnek hírét hallva, békés szándékkal elébe jöttek, s önként kezesül adták fiaikat különféle ajándékokkal. Sőt Ösbő serege előtt első hadrendként indultak Mén-Marót ellen harcba. A székelyek fiait azonnal elküldték Árpád vezérnek, s ők maguk elöljáróban a székelyekkel Mén-Marót ellen lovagoltak. A Körös folyón a Szarvas-halomnál átúsztattak, s onnan továbblovagolva a Tekerő vize[63] mellett ütöttek tábort.

51. Mén-Marót vezér

Mikor Mén-Marót meghallotta, hogy Árpád vezér legjelesebb vitézei: Ösbő meg Velek erős csapattal, elöljáróban a székelyekkel, ellene vonulnak, kelleténél jobban megrémült, és nem mert ellenük menni, mivel hallotta, hogy Árpád vezér és vitézei erősebbek a harcban, meg

hogy a rómaiakat Pannóniából elkergették, a murai karantánok határait elpusztították, a kardjuk élétől sok ezer ember elhullott, a pannónok országát elfoglalták, és ellenségeik még a színük elől is megfutottak. Hanem Marót vezér sok-sok katonáját otthagyta Bihar várában, ő maga meg feleségével és leányával elmenekülve előlük, az Igyfon sűrűibe tette át lakását. Ösbő meg Velek, valamint egész seregük most Bihar vára ellen kezdett lovagolni, és a Jószás vize mellett ütött tábort. Harmadnap pedig elrendezték seregeiket, s aztán hadakozva a vár felé indultak. Viszont szintén harcolni kezdtek a különböző nemzetekből összegyülekezett katonák Ösbő meg vitézei ellen. A székelyek és magyarok sok embert lenyilaztak. Ösbő meg Velek hajítógépeikkel százhuszonöt katonát megöltek. Folyt a harc köztük tizenkét napig, és Ösbő vitézei közül húsz magyar és tizenöt székely esett el. A tizenharmadik napon pedig, amikor a magyarok és székelyek a vár árkait behányták, s a hágcsókat oda akarták támasztani a falhoz, Mén-Marót vezér katonái a magyarok merészségének láttára elkezdték kérlelni a seregnek szóban levő két kapitányát, majd a várat megnyitva, mezítláb, könyörögve Ösbő meg Velek színe elé jöttek. Ösbő meg Velek őrizet alá vetették őket, maguk pedig bevonultak Bihar várába, és sok becses jószágot találtak ott, ami azoké a katonáké volt. Mikor ezt Mén-Marót a szökve elmenekült hírmondóktól meghallotta, szörnyű nagy félelembe esett. Elküldte hát követeit különféle ajándékokkal Ösbőhöz meg Velekhez, s kérte őket, hogy maguk is békére hajolva engedjék követeit Árpád vezérhez, s ezek így hadd vigyék annak a hírt: Mén-Marót, aki előbb követei útján bolgár szívvel dölyfös üzenetben tagadott meg még egy marok földet is Árpád vezértől, most legyőzetve és eléje borulva ugyanazon követek útján vonakodás nélkül felajánlja egész országát, Árpád fiának, Zoltának pedig a leányát. Ösbő meg Velek helyeselték a szándékát, s követeivel együtt maguk is követeket küldtek, hogy ezek urukat, Árpád vezért szintén kérleljék a béke érdekében. Miután a követek Csepel szigetére jutottak és Árpád vezért üdvözölték, másnap elmondták Mén-Marót üzenetét. Árpád vezér pedig nemeseivel tanácsot tartva, Mén-Marót üzenetét szívesen fogadta és helyeselte; majd mikor hallotta, hogy Mén-Marót leánya már egykorú az ő fiával, Mén-Marót kérelmének teljesítését nem akarta tovább halasztani, és leányát Zolta feleségéül elfogadta a neki ígért országgal egyetemben. Aztán Ösbőhöz meg Velekhez követeket küldve azt üzente, hogy mennyegzőt tartva Mén-Marót leányát vegyék át feleségül fia, Zolta számára, a lakosok kezességbe adott fiait hozzák magukkal, Mén-Marót vezérnek pedig adják oda Bihar várát.

52. Ösbő meg Velek

Ösbő meg Velek, valamint egész seregük, uruk parancsának engedelmeskedve, Mén-Marót leányát menyegző után átvették, a lakosok kezesül adott fiait magukkal hozták, magát Mén-Marótot pedig Bihar várában hagyták. Aztán Ösbő meg Velek nagy tisztességgel és örömmel visszatértek Árpád vezérhez. A vezér és főjobbágyai eléjük vonultak, és Mén-Marót leányát, amint ilyen nagy vezérnek a jegyesét megilleti, tisztességgel a vezéri házba vezették. Árpád vezér, valamint minden főembere menyegzőt ülve nagy lakomát csapott, és majdnem napról napra – menyegzői szokás szerint – együtt vendégeskedett a körös-körül elterülő országok vitézeivel. Ifjaik meg ott játszottak a vezér és nemesei színe előtt. Árpád vezér Magyarország főembereit és vitézeit megesketve, fiát, Zoltát, nagy tisztességgel vezérré emeltette. Azután Szalók apjának, Ösbőnek hűséges szolgálatáért Veszprém várát adományozta minden tartozékával együtt, Veleknek pedig a zarándi ispánságot adta. Hasonlóképpen a többi nemeseknek szintén tisztséget meg helységeket adományozott. Mén-Marót ez eset után a második évben fiú nélkül meghalt, s egész országát békességgel a vejének, Zoltánnak hagyományozta. Ezután az Úr megtestesülésének kilencszázhetedik esztendejében Árpád vezér is elköltözött ebből a világból. Tisztességgel temették őt el egy kis folyónak a forrása felett, amely kőmederben folyik alá Attila király városába. Egyszersmind ott a magyarok megtérése után a Boldogságos Szűz Mária tiszteletére egyház épült, amelyet fejérnek hívnak.[64]

53. Zolta vezér örökösödése

Örökébe lépett a fia, Zolta; apjához hasonló erkölcsére, azonban elütő természetére nézve. Zolta vezér ugyanis kicsit selyp és fehér bőrű volt, puha és szőke hajú, középtermetű, harcias vezér, bátor szívű, ám alattvalói iránt kegyes, nyájas beszédű, de hatalomra törő, akit Magyarország valamennyi főembere meg vitéze csodamód szeretett. Bizonyos idő elteltével, mikor Zolta vezér tizenhárom esztendős volt, országának főemberei valamennyien egyértelemmel és közakarattal egyeseket országbírákul rendeltek a vezér alá, hogy ezek a szokás jogával mértéket tartva, csendesítsék a viszálykodók pereit és versengéseit. Továbbá másokat – mégpedig Tas fia Lélt, Bogát fia Bulcsút, a vér emberét, valamint Kölpény fia Botondot – a sereg vezetőivé tettek avégre, hogy különböző országokat feldúljanak velük. Ezek ugyanis harcias és bátor lelkű férfiak voltak, kik semmi másra nem viseltek gondot, csak arra, hogy uruk számára népeket hódítsanak és más országokat pusztítsanak. Ők aztán, amint engedelmet kaptak Zolta vezértől, leszámoltak a karantán sereggel; majd Friaulon át Lombardia határtartományába értek, s ott Pádova városát öldökléssel, tűzzel-vassal, nagy fosztogatás közepette kegyetlenül elpusztították. Innen benyomultak Lombardiába, és ott is sok rosszat műveltek. Mikor pedig annak a földnek a lakosai egybegyülekezve megpróbáltak szembeszállani erőszakukkal és vad dühükkel, akkor számtalan sok lombard veszett el a magyarok nyilától, sőt igen sok püspök és gróf is halálát lelte. Ennek hallatára Lutvardus, a vercelli egyház püspöke, a nagynevű férfiú, néhai Kis Károly császár[65] legbizalmasabb barátja és leghívebb titkos tanácsosa, magával szállítva javait és páratlan drágaságait, melyekben mérhetetlenül gazdag volt, mindenképpen menekülni igyekszik vérengző kegyetlenségük elől. De ahol nem is gondolja, magyarokra bukkan, és ezek foglyul ejtve megölik, emberi mértékkel megbecsülhetetlen kincsét meg, melyet magával vitt, elrabolják. Ugyanekkor Waldo gróf testvére, István, mikor éjnek idején vára falán a félrehelyen ülve szükségét akarja végezni, a kamara nyílásán át egy magyarnak a nyilától súlyosan megsebesül, és sebébe még azon az éjjelen belehal.

54. Lotaringia, Alemannia és Frankföld elpusztítása

Azután Lotaringiát és Alemanniát pusztították el. A Frank- és Bajorföld határán lakó keleti frankok közül is sok ezeret leöltek, vagy nyilazásukkal csúfosan megfutamítottak. Majd minden javukat zsákmányul ejtve visszatértek Zolta vezérhez Magyarországra.

55. Lél és Bulcsú halála

Öt évvel később, Konrád császár uralkodása alatt Zoltának, Magyarország vezérének néhai híres és dicsőséges vitézei: Lél, Bulcsú meg Botond uruktól küldetve Alemannia egyes részeire törtek, és ott sok becses zsákmányt ejtettek. De végül a bajorok és alemannok gyalázatos csalárdsága miatt Lél meg Bulcsú fogságba estek, s az Inn folyó mellett akasztófán végezték életüket. Botond meg a többi megmaradt magyar vitéz, mikor látták, hogy az ellenség gonosz csele miatt szorultságba jutottak, bátran és emberül helytállottak. Egymást nem hagyták el, hanem mindenképpen rajta voltak, hogy a veszedelemben maradó résznek segítségére legyenek. Mint sebzett oroszlánok, úgy rohantak ordítva a fegyverek közé, és az ellenséget szörnyű nagy öldöklessel terítették le. És noha le voltak győzve, mégis legyőzőiket erősebben, diadalmasabban győzték le, sőt szörnyű nagy öldöklessel terítették le. Szerencsés hát a magyarok így nyert poggyásza: a veszedelmekben szerzett tapasztalat; már biztosabb, gyakorlottabb is ez a szakadatlan hadakozás következtében, meg erőben, hatalomban is kitűnőbb. Így aztán egész Bajorországot és Alemanniát, továbbá Szászföldet és Lotár országát tűzzel-vassal elpusztították, sőt ezek vezéreit: Ercangert meg Bertoldot is lenyakazták. Majd továbbindul-

va Frank- és Gallföldet szintén kezükre kerítették. De midőn innen győzelmesen visszatértek, a szászok csele következtében nagy vereség érte őket; akik pedig megmenekültek közülük, hazatértek. Azonban Zolta vezér meg főemberei Lél, Bulcsú és többi vitézeik halála miatt szerfölött fölháborodtak, s ellenségeivé lettek a németeknek. Zolta vezér meg vitézei az ellenség elkövette sérelem miatt bosszút lihegtek, és nem hallgatták el, hogy akárhogyan, de visszaadják neki a kölcsönt. Isten kegyelméből Zolta vezérnek az Úr megtestesülésének kilencszázharmincegyedik esztendejében fia született, akit Taksonynak nevezett; szép nagy szeme volt és fekete, puha haja, üstöke meg hasonló az oroszlánéhoz, ahogy majd alább meghalljátok.

56. Ottó király ellenségei

Ugyanebben az évben Ottó német király[66] ellenségei átkos gonoszsággal az ő vesztén mesterkedtek. De minthogy magukban semmit nem tudtak neki ártani, a magyaroktól akartak segítséget kérni. Tudták ugyanis, hogy a magyarok a hadakozásnak megszokott viszontagságaiban legyőzhetetlenek, s igen sok országot az Isten általuk sújt haragjának ostorával. Ekkor Ottó német királynak ezek az ellenségei elküldték követeiket a harckedvelő Zolta vezérhez, és sok arany fejében arra kérték, hogy magyar segítséggel támadhassák meg az említett Ottó királyt. Zolta vezér pedig haragtól tüzelve, egyrészt ezek kedvéért és díjáért, másrészt meg azért, mivel fájt a szíve Lél és Bulcsú halála miatt, nagy hadat küldött Ottó német király ellen. Ennek kapitányaivá és vezetőivé Kölpény fia Botondot, Előd fia Szabolcsot meg Őse fia Örkényt tette. Mikor ezek elvonultak Zolta vezértől, Bajorországot, Alemanniát, Szászföldet és Türingiát megint kardra hányták. Majd innen továbbmenve, nagyböjt idején átkeltek a Rajna folyón, és ott Lotár országát is íjjal-nyíllal kiirtották. Egész Galliát szintén rettenetesen megnyomorgatták, sőt vadul berontva az Isten egyházaiba, még azokat is kifosztották. Innen a senonok meredek bércein át az aliminus[67] népeken keresztül fegyverrel, karddal törtek utat. Miután pedig azokat a felette harcias és vidékük természeti helyzetében bátorságos népeket legyőzték, átkeltek a senonok hegyein, és bevették Susa városát. Azután továbbvonulva Torinót, ezt a dúsgazdag várost vívták meg. Midőn Lombardia sík vidékét meglátták, sebes nyargalvást végigfosztogatták majdnem egész Itáliát, amely minden jóban fölösen bővelkedett. Végül pedig Kölpény fia Botond meg Őse fia Örkény, miután az említett nemzeteket mind legyőzték, szerencsés diadallal visszafordultak saját országaikba. Ekkor Ottó német király a Rajna folyó mellett cselt vet nekik, és országa egész haderejével rajtuk ütve sokat megöl közülük. Botond, Örkény, valamint seregeikből a többiek készek inkább meghalni a harcban, mint a nyert diadalt elveszíteni; ezért makacsul szembeszállnak az ellenséggel. A csatában egy igen nevezetes fővezért megölnek, másokat súlyos sebbel megfutamítanak, sőt még zsákmányt is ejtenek tőlük. Ezután nagy diadallal visszatérnek országaikba. Mikor Botond meg Örkény vígan visszatérnek Pannónia földjére, akkor Botond a hosszas hadi fáradalomtól megviselve csodamód elkezdett erőtlenedni; meg is halt, és a Verőce folyó közelében temették el. Jegyezze meg azonban mindenki, aki tudni akarja, hogy a magyar vitézek ezeket meg az egyéb ilyen háborúkat egészen Taksony vezér idejéig viselték.

57. Az ország határainak megállapítása

Zolta vezér pedig vitézei visszatérte után kitűzte Magyarország határait: a görögök felé egészen Vaszil kapujáig és Rácföldig, nyugat felé egészen a tengerig, ahol Spalato városa van; a németek felé pedig egészen Göncöl hídjáig.[68] Hogy a legutóbbi vidéken várat emeljenek, az oroszok feladatául szabta, akik a nagyapjával, Álmos vezérrel Pannóniába jöttek. Ugyanezen a határon, a Mosony nevű fertőn túl nem kevés besenyőt is letelepített országának védelmére, hogy valamikor a jövőben a rajtuk esett sérelem miatt dühösködő németek a magyarok határait el ne pusztíthassák. A csehek felé pedig egészen a Morva folyóig tűzte ki

a határokat, mégpedig azzal a kikötéssel, hogy vezérük évi adót fizet Magyarország vezérének. Ugyanilyen módon a lengyelek felé – amint előbb Böngér fia Bors – a Tátra hegyéhez tette az ország határát. Midőn Zolta vezér meg vitézei így mindenfelé gyökeret vertek Magyarországon, akkor Zolta vezér fiának, Taksonynak feleséget hozott a kunok földjéről. Majd még életében megeskette nemeseit, és a fiát, Taksonyt még életében vezérré meg uralkodóvá tette egész Magyarország felett. Maga Zolta vezér pedig fia uralkodásának harmadik esztendejében a test börtönéből minden húsnak útjára költözött. Taksony vezér Magyarország főembereivel együtt élete valamennyi napján át hatalommal és szépszerével megtartotta országának minden jussát. Kegyességének hallatára pedig sok vendég özönlött hozzá különféle nemzetekből. Ugyanis Bulárföldről nagyon sok izmaelitával[69] jöttek némely fölötte nemes urak: Billa meg Baks. A vezér Magyarország különböző vidékein földet adományozott nekik, s még azonfelül a várat is, melyet Pestnek hívnak, örökre nekik engedte. Billa pedig és a testvére, Baks, kiknek sarjadékából származik Etej, tanácsot tartván, a magukkal hozott népből kétharmadot a nevezett vár szolgálatára átengedtek, egyharmadot meg utódaiknak hagytak. Ugyanebben az időben, ugyanarról a tájékról jött egy Hetény nevű igen nemes vitéz, és neki a vezér szintén nem kevés földet meg egyéb jószágot adott. Taksony vezérnek Gyejcsa nevű fia született, Magyarországnak ötödik vezére. Ugyanekkor a besenyők földjéről jött egy vezéri nemzetségből való vitéz. Neve Tanuzaba volt: Örkénd apja, kitől a Tomaj-nemzetség származik. Neki Taksony vezér lakóföldet a kemeji részeken adott a Tiszáig, ahol Abád-rév van.[70] Ez a Tanuzaba egészen Taksony vezér unokájának, Szent István királynak az idejéig élt. S midőn Boldog István király az élet igéit hirdette és a magyarokat keresztelte, akkor Tanuzaba, ki hitben hiú volt, keresztény lenni átallott; így hát temetkezett élve feleségével az Abád-révbe, hogy a keresztségben ő meg a felesége ne éljen a Krisztussal örökre. Ám a fia, Örkénd, mint keresztény, Krisztussal együtt él mindörökké.

Fordította Pais Dezső

Kézai Simon

A magyarok viselt dolgai

(1282–1285)

Prológus

1. A győzhetetlen és hatalmas harmadik László úrnak,[1] Magyarország legdicsőbb királyának Kézai Simon mester, az ő hű papja, azt kívánja, hogy ahhoz áhítozzék, akinek szépségét a nap és a hold csodálja.

2. Mivel szenvedélyes vágya szívednek, hogy megismerd a magyarok viselt dolgait, én pedig ezeknek igaz ismeretére jutottam, gondom volt rá, hogy e nép történetét, ami Itáliában, Franciaországban, Németországban a különböző iratokban szétszórtan és összefüggéstelenül található, egy kötetbe szerkesszem.[2] Nem követtem Orosiust,[3] mert ő az Ottó császár iránti kedvezésből, akit a különböző ütközetekben a magyarok többször megszégyenítettek, könyveiben sok nem hiteles dolgot koholva azt állította, hogy a magyarok parázna ördögöktől származnak.

Azt írta ugyanis, hogy Filimer, nagy Aldaricusnak, a gótok királyának a fia, amikor fegyverrel támadt Szkítia határaira – a hagyomány szerint –, seregében magával vitt több asszonyt, akiket az ő nyelvükön balteranáknak neveznek. S mivel ezek rendkívül rossz

hatással voltak a katonákra, mert csábításukkal többeket elvontak a katonai szolgálattól, a királyi tanács ezért állítólag kiűzte őket a hadsereg közösségéből. Ezek azután a pusztaságban kóborolva végül Meótisz ingoványának a partvidékén állapodtak meg. S miután hosszabb ideig éltek ott, megfosztva a férfivigasztól – Orosius állítása szerint –, mint mondják, parázna ördögök keresték fel őket, s együtt háltak velük, és ebből a kapcsolatból származnak a magyarok. Ám hogy az állítása nyilvánvalóan hamis, arra első bizonyíték az Evangélium szövege, hogy *a szellemnek nincs húsa és csontja* (Lukács 24,39), továbbá: *ami a testből születik, az test, de ami a Lélekből, az lélek* (Zsid. 1,1). Megítélésem szerint a dolgok természetével is ellentétes és alapvetően ellentmond az igazságnak az az állítása, hogy képesek nemzésre a szellemek, akiknek nem adattak meg azok a természet szerinti eszközök, melyek a nemzéshez szükséges képességet és a nemzés végrehajtását biztosíthatnák, hogy igazi magzat foganhasson tőlük. Így hát nyilvánvaló, hogy a magyarok is, akárcsak a világ többi népe, férfiútól és nőtől vették eredetüket.

Ugyancsak ő abban a vonatkozásban is meglehetősen eltért az igazságtól, hogy a magyaroknak csupán balszerencsés kimenetelű csatáiról emlékezett meg, a szerencsés kimenetelűeket pedig hallgatással mellőzte, ami nyilvánvaló bizonyságát adja gyűlöletének. Én, mert az igazságot akarom követni, a szerencsétlen csatákat éppúgy beillesztem elbeszélésembe, mint a szerencséseket. Szándékomban van megírni az említett nép eredetét is, továbbá hogy hol laktak, hány országot foglaltak el, s hányszor változtatták lakhelyüket; méghozzá annak segítségével és annak a kegyelmére támaszkodva, aki mindazon dolgoknak, melyek a teremtés révén a hold köre alatt, valamint azon túl léteznek vagy élnek, Teremtő és egyben Megváltó Istene, *akinek legyen tisztelet és dicsőség mindörökké* (Róm. 16,27). Vége az előszónak.

Kezdődnek a hunok viselt dolgai

3. Sokféleképpen és sokféle módon megírták már a különböző írók a különböző népek történetét, egykor az Ószövetségben, most pedig a világ hatodik korszakában,[4] így Josephus, Isidorus, Orosius, Gotfridus[5] és még sokan mások, akiket nem szükséges név szerint említenünk.

4. Tehát miután a vízözön pusztítása folytán Noé és három fia kivételével valamennyi élőlény megsemmisült, végül is Szemtől, Kámtól és Jáfettől a vízözönt követően hetvenkét nemzetség származott: Szemtől huszonkettő, Kámtól harminchárom, Jáfettől pedig tizenhét. Ezek a nemzetségek, mint Josephus írja, héberül beszéltek, mígnem a Jáfet törzséből származó Ménrót, az óriás, Thana fia a vízözön utáni tizenegyedik esztendőben[6] egész rokonságával együtt torony építésébe kezdett, tekintettel a korábbi veszedelemre, hogy ha a vízözön megismétlődnék, a torony oltalmában kikerülhessék a bosszúálló ítéletet. Ám a titokzatos isteni gondviselés, aminek az emberi értelem nem képes ellenállni, úgy megváltoztatta és összezavarta beszédüket, hogy mert a szomszéd a szomszédját nem volt képes megérteni, végül különböző vidékekre szóródtak szét (vö. 1Mózes 11,1–9). Az említett toronyban ugyanis, mint Josephus mondja, az isteneknek színaranyból készült templomokat, drágakövekből készült palotákat emeltek, arany oszlopcsarnokokat és különböző színes kövekkel tarkán kirakott utcákat építettek. Maga a torony négyszögletesre épült: hossza egyik sarkától a másikig tizenötezer lépés volt, és ugyanennyi a szélessége is. Magassága ugyan még nem épült meg teljesen, de elgondolásuk szerint egészen a hold köréig kellett volna emelkednie, ahová nem ért el a vízözön hulláma. Alapjának vastagsága háromszáz lépésnyi volt, ám fölfelé lassanként keskenyedett, hogy az alsó vastagabb rész a föléje nehezedő terhet elbírhassa. Núbia és Egyiptom között feküdt, s maradványait a Memphiszből Alexandriába tartók ma is láthatják.[7]

Mellőzve mármost a mellékes dolgokat, melyek csak a tárgy színezésére valók, térjünk vissza Ménróthoz. Ez az óriás, a nyelvzavar kezdete után, Havilah földjére költözött, amit ekkor Perszisz vidékének neveztek, és ott két fiút nemzett a feleségével, Enethtel, nevezetesen

Hunort és Magort, akiktől a hunok vagyis a hungarusok erednek. De mert Ménrótnak, az óriásnak – a hagyomány szerint – Enethen kívül több felesége is volt, akikkel Hunoron és Magoron kívül több más fiút és lányt is nemzett, ezek, a fiai és ezek utódai lakják Perszisztet; termetükre és bőrük színére hasonlóak a hunokhoz, csupán beszédükben különböznek valamelyest, mint a szászok és a türingiaiak. De mert Hunor és Magor elsőszülöttei voltak Ménrótnak, apjuktól különváltan éltek sátraikban.

5. Történt pedig, hogy egy nap vadászni igyekeztek Meótisz[8] ingoványaiba, amikor is a pusztaságban egy gímszarvas jelent meg előttük; ők üldözőbe vették, az meg menekült előlük. Ott azután végérvényesen eltűnt a szemük elől, s noha sokáig keresték, képtelenek voltak bármiképp is rátalálni. Végül, miután bebarangolták az említett ingoványokat, úgy találták, hogy azok alkalmasak barmok táplálására. Ezt követően visszatértek az apjukhoz, s beleegyezését elnyerve, minden ingóságukkal együtt a Meótisz ingoványai közé költöztek, hogy ott telepedjenek le. Meótisz vidéke pedig Perszisszel szomszédos: egyetlen kis gázlótól eltekintve, körben mindenfelől tenger zárja körül; folyói egyáltalán nincsenek, de bőviben van fűnek, fának, szárnyasoknak, halaknak és vadaknak. Nehéz oda a ki- és a bejárás.

Mármost a Meótisz ingoványai közé költözve, öt éven át egyfolytában ott maradtak. A hatodik évben azután, amikor kimozdultak onnan, a pusztaságban véletlenül Belár fiainak feleségeire és gyermekeire akadtak, akik férj nélkül maradtak sátraikban. Ezeket minden ingóságukkal együtt, gyors vágtában a Meótisz ingoványai közé hurcolták. Mármost véletlenül a gyerekek között fogták el az alánok fejedelmének, Dulának két lányát is; egyiküket Hunor, a másikukat Magor vette feleségül. Az összes hun ezektől a nőktől veszi eredetét. S az történt, hogy miután hosszabb ideig maradtak ezek között az ingoványok között, kezdtek hatalmas néppé nőni, és ez a föld sem befogadni, sem táplálni nem bírta őket.

6. Kémeket küldtek tehát innen Szkítiába, s miután Szkítiát kikémlelték, gyermekeikkel és nyájaikkal oda költöztek azzal a szándékkal, hogy az lesz a hazájuk. Amikor pedig megérkeztek ebbe az országba az alpzurusokat és a prutenusokat találták ott lakosokként, s ezek megsemmisítése vagy elűzése után, mint köztudott, mindmáig nyugodtan birtokolják azt az országot.

Szkítia országa egyébként Európában fekszik, és kelet felé terjeszkedik; egyik oldalról az Északi-tenger, másik oldalról a Ripheus-hegyek[9] zárják közre; a forró égövtől távol esik, kelet felé pedig Ázsiával határos. Két nagy folyam is ered benne: az egyiknek a neve Etul, a másiké Togora. Az ebben az országban honos népek egyébként a semmittevés rabjai, a hiúságok bolondjai, pöffeszkedő természetűek, kéjsóvárak, szeretik a rablást, és általában inkább sötét, mint fehér bőrűek. Szkítiával kelet felől a jorianusok országa[10] határos, ez után van Tarsia s végül Mongólia, ahol véget is ér Európa. A forró égöv irányában pedig a corosminusok népe lakik; azután jön Etiópia, amit Kisebbik Indiának is hívnak; mögöttük pedig a Don folyó medre és dél között átjárhatatlan pusztaság terül el. A Don folyó különben Szkítiában ered. A magyarok ezt Etulnak nevezik, de amint áthatol a Ripheus-hegyeken és szélesebb medret vesz fel a folyása, már Don a neve. Ez azután a síkságra érve, átfolyik az alánok földjén, ezt követően pedig három ágra szakadva, a Kerek-tengerbe[11] ömlik.

A Togora folyó pedig, Szkítiából kilépve, néptelen rengetegek, mocsarak, hóborította hegyek között halad át, ahol a ködök miatt sohasem süt ki a nap. Végül Yrcaniába ér, az Északi-tenger felé kanyarodva. Szkítia területének a hossza egyébként állítólag háromszázhatvan, szélessége pedig százkilencven stadion.[12] Egyben természeti fekvése folytán annyira védett, hogy csupán egyetlen roppant szűk helyen található oda bejárat. Ezért sem a római császárok, sem Nagy Sándor – noha megkísérelték – nem bírtak belsejébe behatolni. Szkítia földje továbbá termékeny, ligetek, erdők, növények ékesítik, s bámulatosan bőséges és gazdag a különféle vadállatokban. Nyugati szomszédai a besenyők és a fehér kunok. Az Északi-tenger felőli szomszédsága pedig, egészen Szuszdalig, erdő borította vadon; az emberi nem számára átjárhatatlan, mivel állítólag nagyon nagy területen fekszik; kilenc hónapon át sűrű köd borítja. A nap ott nem is látható, kivéve júniusban, júliusban és augusztusban, és ekkor is csak a napnak annyi órájában, amennyi a hatodiktól a kilencedik óráig tart. Az említett

vadon hegyei között egyébként kristály található, és griffmadár fészkel benne, valamint – s ez köztudott – a legerfalc nevű madarak, amiket magyarul kerecsetnek hívnak, költik benne kicsinyeiket.

A szkíták országa ugyan területileg egységet alkot, de kormányzás tekintetében három részre oszlik: Barsatiára, Denciára és Mogoriára. A száznyolc nemzetség miatt száznyolc tartománya van, melyekre Hunor és Magor fiai osztották fel egykoron, amikor Szkítiába betelepedtek. Magyarországnak ugyanis száznyolc tiszta nemzetsége van, és nem több. A többiek pedig, akik hozzájuk csatlakoztak, jövevények, vagy a foglyoktól származnak, mivel Hunortól és Magortól a Meótisz ingoványaiban, leszámítva az összes jövevényt, száznyolc nemzetség származott. Ezeknek a jövevényeknek az eredetét majd e könyv végén fogom fölsorolni.

7. A hatodik korszakban tehát a hunok Szkítiában lakva úgy elszaporodtak, mint a tenger fövenye, s az Úr 700. évében[13] egybegyűltek, s maguk közül kapitányokat, azaz vezéreket vagy fejedelmeket választottak maguknak, hogy egy akarattal elfoglalják a nyugati országokat. Ezek egyike a Szemere nemzetségbeli Béla, Csele fia volt, s ennek fivérei, Keve és Kadocsa is mindketten kapitányok lettek. A negyedik vezérnek a neve pedig Etele, Bendegúz fia volt, s ennek fivérei, az Érd nemzetségbeli Rőv és Buda szintén mindketten kapitányok lettek. Választottak maguk közül egy főbírót is, név szerint a Turda nembeli Kádárt, hogy az egész hadsereg fölött bíráskodjék; simítsa el a viszálykodók perpatvarait, s büntesse a gonosztevőket, a rablókat és az útonállókat. Mégpedig oly módon, hogy ha ez a főbíró túlontúl szigorú ítéletet hozna, a közösség azt érvényteleníthesse, a helytelenül eljáró kapitányt vagy bírót leválthassa, amikor akarja. Mármost ez a joggyakorlat a hunok, vagyis a hungarusok között egészen Taksony fiának, Géza fejedelemnek a koráig teljes érvényben megmaradt.

Mielőtt tehát a magyarok megkeresztelkedtek és kereszténnyé váltak, a hírnökök a táborokban ezekkel a szavakkal hívták egybe a magyarok hadseregét: „Az Isten és a magyar nép szava, hogy ezen és ezen a napon, ezen és ezen a helyen mindenki köteles pontosan fegyverben megjelenni, hogy meghallgassa a közgyűlés tanácskozását és határozatát." Aki pedig a fölhívásnak nem tett eleget, s nem tudta megokolni, hogy miért, azt a szkíta törvény értelmében fölkoncolták, vagy törvényen kívül helyezték, vagy egyetemleges szolgaságra vetették. Így hát az ilyen vétkek és kihágások választották el egyik magyart a másiktól; különben, minthogy valamennyi magyar egy apától és egy anyától származik, hogyan nevezhetnénk az egyiket nemesnek, a másikat meg nemtelennek, ha az utóbbit nem azért tartanánk annak, mert efféle bűntettek bizonyultak rá?[14]

8. Azután a száznyolc nemzetségből kiválasztották a harcra bátor férfiakat, minden nemzetségből tízezer fegyverest gyűjtöttek; a többieket Szkítiában hagyták, hogy országukat az ellenségtől oltalmazzák, ők pedig zászlót bontva kivonultak, s átkeltek a besenyők és a fehér kunok földjén. Ezután Szuszdalt, Ruthéniát és a fekete kunok földjét támadták meg, végül egészen a Tisza folyóig jutottak, veszteségek nélkül, noha az említett népek akarata ellenére. S miután ezen a vidéken körülnéztek, az egész közösség egyöntetűen úgy tartotta jónak, hogy ne menjenek tovább nyájaikkal és családjukkal. Mert bizony feleségeikkel, sátraikkal és kocsijaikkal együtt vonultak ki földjükről.

S mivel abban az időben Pannóniát, Pamfiliát, Frigiát, Macedóniát, Dalmáciát a longobárd nemzetiségű, savariai születésű Macrinus tetrarcha kormányozta,[15] aki képzett volt a hadászatban, miután meghallotta, hogy a hunok a Tiszán túlnan letelepedtek, s naponta fosztogatják tartományát, mivel tartományának katonáival félt rájuk támadni, elküldte követeit a rómaiakhoz, kérve, hogy küldjenek neki a hunok ellen hadsereget és segítséget. Mert bizony a rómaiak kegyéből uralkodott az említett országokban. Abban az időben a rómaiak önszántukból a német származású veronai Ditricust[16] tették meg maguk fölött királynak, és kérték, hogy nyújtson segítséget Macrinusnak. Ditricus ebbe készségesen beleegyezett. Megindult itáliai, német, valamint a nyugat egyéb keverék nemzetiségű hadseregével, s megérkezett Százhalomhoz, ahol Potentia városa mellett maguk a longobárdok is

gyülekeztek, és arról tárgyalt Macrinusszal, hogy a hunokat a Dunán átkelve, saját szállásheiyükön, vagy egy más alkalmas helyen kellene-e megtámadni.

9. S miközben Ditricus és Macrinus erről tárgyaltak egymással, a hunok az éj csendjében Sicambriánál[17] tömlőkön átkeltek a Dunán, s Macrinus és Ditricus seregében, amelyet Potentia képtelen volt befogadni, ezért a mezőn, sátrakban táborozott, kegyetlen mészárlást vittek véghez. Ditricus e támadás miatt feldühödve Tárnokvölgy mezejére vonult, és csatába bocsátkozott a hunokkal, övéinek és Macrinusnak igen nagy pusztulására és veszedelmére.

A hagyomány szerint azonban ezen a helyen kemény vereséget mért a hunokra. A hunok maradéka pedig megfutamodott, és visszatért saját sátraiba. Ebben a csatában a hunok közül százhuszonötezren estek el; ugyanitt megölték Keve kapitányt is. Ditricus és Macrinus seregéből pedig, nem számítva azokat, akiket az említett város előtt sátraikban gyilkoltak le, kétszáztízezren vesztek el. Ditricus tehát látva, hogy az övéi ily nagy vérveszteséget szenvedtek, az ütközetet követő napon Macrinusszal együtt elvonult Tulna városa felé. Ekkor a hunok, miután tudomásukra jutott, hogy Macrinus és Ditricus elvezényelték seregüket a csata színhelyéről, visszatértek a csata színhelyére, és társaik holttesteit, már akikét föllelhették, s Keve kapitányt is az országút mentén, ahol kőszobrot emeltek, ünnepélyes körülmények között, a szkíta szokásoknak megfelelően elhantolták. Annak a vidéknek ezt a részét ettől kezdve Keveházának hívták.

Miután tehát a hunok megismerték nyugat népének fegyveres erejét és bátorságát, összeszedve bátorságukat, s kiegészítve hadseregüket, Tulna felé, Ditricus és Macrinus ellen indultak, hogy megütközzenek. Ditricus, mihelyt értesült jövetelükről, Zeiselmauernél szállt szembe velük, és reggeltől egészen a kilencedik óráig oly heves és ádáz ütközet dúlt, hogy Béla, Röv és Kadocsa, a hunok híres kapitányai negyvenezer más harcossal együtt elestek ebben a csatában. Az ő holttestüket is elszállították innen, s a többi bajtársukéval együtt az említett szobornál hantolták el. A német seregből azon a napon elesett Macrinus is, valamint nagyon sok német fejedelem; Ditricust a homlokán egy nyíl sebezte meg halálosan, s szinte nyugat egész hadserege elpusztult vagy megfutamodott.

10. Miután pedig a sereg szétszéledt, a hunok római módra Etelét tették királlyá maguk fölött, ő azután Budát, a fivérét tette meg uralkodóvá és bíróvá egészen a Tisza folyótól a Donig a különböző idegen népek fölött. Ő pedig alattvalóival a hunok királyának, a világ félelmének, Isten ostorának hívatta magát. Etele király egyébként sötét bőrű volt, fekete és villogó szemű, széles mellű, büszke járású, alacsony termetű, s akár a többi hun, hosszú szakállt viselt. Bátor volt, de megfontolt, a csatákban ravasz és éber, s megfelelő testi erejűnek tartották. Akaratában pedig nagyratörő volt, fegyverzete díszes, sátora tiszta, környezete ápolt. Ám szerfölött szerette a nőket. Hitvány dolognak tartotta, hogy a pénzt ládájában tartsa; s az idegenek ezért szerették, mert bőkezű és barátságos volt.

A természetéből fakadó szigorúságától azonban a saját hunjai rettenetesen féltek. Így hát a világ végéről is özönlöttek hozzá a különböző nemzetiségűek, s ő amennyire tehette, bőkezűen megjutalmazta őket. Továbbá tízezer kaszás harci kocsit és különféle hadigépeket rendszeresített hadseregében, amelyekkel a városokat és a várakat romboltatta. Az egyes országok különböző divatja szerint készített sátrakban volt szokása lakni. Közülük egy roppant híres és különleges volt; aranylemezekből bámulatos módon úgy állították össze, hogy a sátorverők szétszedhették és tetszésük szerint újra összeállíthatták. Aranyból készült, állítható, belül üres oszlopain kapcsok voltak, melyek az eresztékeknél csodás módon drágakövekkel kapcsolódtak.

Istállói, amikor hadba vonult, megteltek a különböző országokból származó lovakkal, amiket – bár szemmel láthatólag kedvét lelte bennük – nagylelkűen átengedett a rászorulóknak, úgyhogy gyakran éppen hogy akadt két lova a lovaglásra. Istállóinak fölszerelése bíborból és bársonyból volt, a királyi nyergek pedig aranyból és drágakövekből készültek. Továbbá asztala teljes egészében aranyból volt, konyhaedényei úgyszintén. Remekmívű, színaranyból készült ágyát pedig magával hordta a táborban.

Serege, nem számítva az idegen népeket, egymillió fegyveresből állott, úgy, hogy ha egy

szkíta netán elesett, rögtön másikat állítottak a helyére. Seregének fegyverzete legnagyobbrészt bőrből, valamint különböző ércekből készült, különböző formában: hordtak íjat, kardot, lándzsát. Etele király címere, amelyet pajzsán viselt, egy madárhoz hasonlított – magyarul turul a neve –, fején koronával. Ezt a címert a hunok egészen Géza fejedelem idejéig, amíg közösen kormányozták magukat, mindig magukkal hordták a hadban. Az ilyen, meg az efféle fényűzései miatt Etele, a hunok királya, a maga idejében a többi királynál dicsőbb volt ezen a földön. Azt akarta, hogy a városoknak és a váraknak ura legyen, és uralkodjék fölöttük, de lakni nem kívánt bennük. Népével ugyanis a mezőn sátrakban és kocsikon élt, ellenben az idegen nép, mely csatlósa volt, városokban és falvakban lakott. Ruházatának szabásában és alakjában ő maga és népe is a médek divatját követte.

11. Miután pedig a zeiselmaueri csatában a rómaiak összeroppantak, és mindenfelé szétszéledtek, Etele király visszatért népének táborába és ott, a Tiszán túl levő szálláshelyén néhány napra megszállt, majd Szőnyben ünnepélyes udvart tartott. A hagyomány szerint Ditricus, Németország fejedelmeivel együtt fölkereste, és teljes hódolatáról biztosította Etelét és a hunokat. Azt tanácsolta a királynak, hogy támadja meg a nyugati tartományokat. Ő, megfogadva tanácsát, elrendelte, hogy hirdessék ki a hadjáratot. Sicambriából kiindulva, először az illíreket igázta le, majd Constanznál átkelt a Rajnán. Midőn pedig innen a Rajna mentén lefelé vonult, Sigismundus király[18] Baselnél hatalmas sereggel jött ellene; ezt egyetlen csatában legyőzte, és parancsának engedelmeskedni kényszerítette.

Innen kiindulva Argentína városát vette ostrom alá; amit korábban egyetlen római császár sem bírt elfoglalni. A „világ félelme" elfoglalta, úgy szétrombolva falait, hogy aki arra járt, szabadon mehetett ki-be, s parancsot adott, hogy amíg ő él, ne építsék föl falait. Ezért a várost ezt követően, s mind a mai napig nem Argentínának, hanem Strassburgnak hívják.

Mármost arról a helyről elvezetve hadseregét, Luxeuil, Besançon, Chalon-sur-Saône, Mâcon, Langres s Lyon városait rombolta le Burgundiában. Végül a Rhône partja mellett állapodott meg, Catalaunummal átellenben, ahol is szétosztotta hadseregét, s hadának egyharmad részét Miramammona, marokkói szultán ellen küldte válogatott kapitányokkal. Miután ezt meghallotta Miramammona, Sevilla városából, átkelve a sevillai tengerszoroson, a hunok elől Marokkóba futott.

Eközben egy római patrícius, név szerint Aëtius,[19] tíz nyugati királlyal váratlanul Etele királyra támadt. S míg ezek arra törekedtek, hogy hirtelen támadással csapjanak le Etelére, ő követek útján fegyverszünetet kért tőlük, hogy seregének az a része, mely távol volt, csatlakozhasson. Ezt azonban azok visszautasították, s a két hadsereg között Belvider síkján[20] reggeltől éjszakáig tartó csata kerekedett. A két hadsereg között folyt egy oly kicsike patak, hogy ha valaki egy sapkát beledobott volna a vizébe, lassú sodra éppen hogy tovább bírta volna vinni; a csata alatt azonban az állatok és az emberek vérétől oly gyors sodrú áradattá duzzadt, hogy kocsist a kocsijával és a katonákat magával ragadta, s ez a megáradt patak igen nagy pusztítást okozott a seregben. Mármost ez az ütközet, mely az említett helyen a hunok és a nyugati királyok között dúlt, a régiek szerint a világ valamennyi csatájánál nagyobb volt, amely valaha is egy napon és egy helyen zajlott le. Ebben az összecsapásban pedig Aldaricus, a gótok királya nyomorultul elesett. Mikor ennek haláláról a többi király értesült, futásnak eredtek.

Így hát ettől a naptól kezdve a hunok és Etele király magabiztosakká váltak, a földkerekséget pedig félelem járta át, és ennek a csatának hallatára több tartomány pénz- és természetbeni adóval szolgált nekik.

12. A sereg harmadik része pedig, melyet Miramammona ellen küldtek, minthogy elkésett, nem volt képes részt venni a csatában. Míg Etele király élt, Katalóniában maradt, s végül Katalónia lakosaivá váltak. Csak a hunok ugyanis, nem számítva az idegen népeket, háromszázharmincezer-harmincketten voltak. Ezek közül a hunok közül a seregben többen kapitányok lettek, akiket a hunok saját nyelvükön spanoknak hívtak; később ezeknek a címéről nevezték el Hispania egészét,[21] noha eredetileg Catalauniának hívták.

13. Etele és a hunok egy darabig Belviderben időztek, majd győztesen visszatérve Toulouse

városába vonultak, ahol a polgárok nagy magasztalással fogadták őket. Innen eltávozva tűzzel fölégették Reims gall várost, mely ellenszegült Etelének útja közben, s legyilkolták az egész katonaságot és az összes polgárt, akik oda zárkóztak be. S miután így földúlta Franciaországot és Flandriát, Kölnnél átkelt a Rajnán, ahol is Szent Orsolyát, a britek királyának a lányát tizenegyezer szűzzel egyetemben a vad hunok kegyetlenül meggyilkolták.[22] Innen Türingiába hatolt, s miután Eisenachban udvart tartott, nagy hadsereget küldött a dákok, a norvégek, a frízek, a litvánok, a pruténusok ellen, s legyőzésük és meghódoltatásuk után hatalma alá igázta őket. Eisenachból pedig, miután udvart tartott, kiindult és Sicambriába vonult, ahol fivérét, Budát saját kezével gyilkolta meg, s testét a Dunába vettette, mert míg Etele a nyugati területeken háborúzott, átlépte az uralkodásban az őközötte és fivére között megállapított határokat; Sicambriát is a saját nevéről neveztette el. És bár a hunoknak és más népeinek Etele király parancsba adta, hogy azt Etele városának hívják, a németek – megrettenve a parancstól – Etzelburgnak hívták, a hunok ellenben nem sokat törődtek ezzel a paranccsal, s mindmáig Óbudának hívják, mint korábban.

Miután ezeket így véghezvitte, öt éven át egyfolytában Sicambriában maradt, s a világ négy tája felé fölállította őrszemeit. Őrszemeinek első csapata ugyanis Sicambriától kezdve sorban Köln német városig szokott volt éjjel-nappal állomásozni, egymástól olyan távolságban, hogy egyik hallhassa a másik kiáltását, a második Litváig, a harmadik a Don folyó partjáig, a negyedik Zára dalmát városig állt őrt, s ezek szavából és kiáltásából a világ négy tája értesülhetett róla, hogy Etele mit csinál, vagy hogy milyen foglalatossággal van elfoglalva.

14. Mellékes események.

Pannónia, Pamfilia, Macedónia, Dalmácia és Frígia polgársága, akiket a hunok gyakori rablásaikkal és ostromlásaikkal kimerítettek, Etele engedélyét kieszközölve, szülőföldjüket elhagyták, és az Adriai-tengeren át Apuliába költöztek, a vlachok azonban, akik a pásztoraik és telepes parasztjaik voltak, önként Pannóniában maradtak.

15. Etele ezután öt éven át Sicambriában pihent, és azzal foglalkozott, hogy pótolja serege veszteségét, ami azáltal érte, hogy a harmadrész Katalóniában maradt. Majd miután ünnepélyes udvart tartott, kiindult Pannóniából, átkelt Stírián, Karintián és Dalmácián, és Solin, valamint Split városánál az Adriai-tengerhez ért, ahol is mindkét várost leromboltatta és fölégettette. Aztán innen továbbmenve elfoglalta Traut, Sebenicot, Skardint, Zárát, Nint, Zengget, Pulát, Parenzot, Capo d'Istriát, Triestet és még sok más várost a hegyek között, s végül Aquileiához ért. Ennek lenyűgöző nagysága elképesztette. Megszégyenülésének tartotta volna az említett várost megvívatlanul otthagyni, legfőképpen azért, mert a hírek szerint Pannóniából rengeteg longobárd menekült oda, akik a hunoknak és Etelének az uralmát nem óhajtották.[23] Ezeket követek útján visszakövetelte a polgároktól, s amikor megtagadták kiadásukat, különböző hadigépekkel ostromolni kezdte a várost. S mert semmi módon nem volt képes elfoglalni, másfél éven át ostromzár alatt tartotta.

Történt pedig egy nap, hogy amikor körbejárta a várost, oldalán a sok jóssal, akikben hitbeli meggyőződésének megfelelően roppant nagy bizodalma volt, látta, hogy egy gólya röpül a tenger felől, s leszáll az egyik palota kéményére, ahol a fészke volt, majd fiókáját a csőrébe fogva, a szeme láttára a tenger nádasába szállította át. Azután visszatért, és a hagyomány szerint a többi fiókáját is átvitte a fészkével együtt. Etele király ennek láttára magához hívta katonáit, és így szólt hozzájuk: „Nézzétek csak, bajtársak! Az a gólya sejti a jövendő eseményeket, érzi, hogy le fogjuk rombolni a várost, és hogy ne pusztuljon el a polgárokkal együtt, a meneküléshez folyamodik. A holnapi napon tehát legyetek a szokásosnál bátrabbak a csatában, s meglátjátok, le fog omlani a város." Ezt követően kihirdette a parancsot, s miután – bár mindenféle ostromgépet bevetett – nem bírta ostromgépekkel elfoglalni a várost, végül a szkíta ravaszsághoz folyamodott. Egymillió katonájának mindegyikétől kért egy-egy nyerget, s miután a nyergeket a fal mellett halomba rakatta, a nyergeket meggyújtatta; ezek lángjától és hevétől a fal szétrepedezett, s a hagyomány szerint tornyaival együtt a földre omlott.

Ennek láttán valamennyi polgár, elhagyva a várost, a tenger szigetére menekült. Mégpe-

dig azzal a szándékkal költöztek erre a szigetre, hogy örökre ott telepednek le, de miután néhány évig ott laktak, Etele királytól való féltükben végül a Rialto ingoványai közé költöztek, ahol most laknak. Ezért azt a szigetet velencei nyelven mindmáig Ó-Velencének hívják.

16. A velenceiek egyébként, mint ahogyan a régi velenceiek krónikája mondja, trójaiak. Trója pusztulása után ugyanis Aquileiában telepedtek le, amit állítólag ők is alapítottak. Egyesek véleménye szerint viszont a velenceiek Savariából valók. Savariát pedig a longobárdok lakták; volt egy főiskolája a földkerekség valamennyi népe számára, amelynek a költők alkotásai és a filozófusok tanításai révén ragyogó híre volt, bár a bálványimádás különböző tévelygéseinek szolgált. Ezt először Archelaus király pusztította el. Miután azonban a hunok Pannóniából kiűzték őket, most – mint köztudott – a Ticino folyó mentén laknak, s páviaiaknak is hívják őket.

17. Mármost miután Etele bevette Aquileiát, onnan Friaulba ment; ott Concordia városát elfoglalva, a lombardiai őrgrófságba hatolt, ahol Trevisót, Bresciát, Padovát, Cremonát, Veronát, Mantovát, Bergamót, Milánót, Ferrarát több más itáliai várossal együtt uralma alá igázta.

Ezek után, amikor Ravennához érkezett, az ariánusok érseke, aki az említett városban az Apostoli Szék ellenére tizenkét kardinálist választatott meg eretnekségének követői közül, noha gazdag kincstárral rendelkezett, a polgárok tudta nélkül a hunokat titokban bebocsátotta a városba, s a katolikusokat, akik ott nagyobb számban voltak, legyilkoltatta velük, s azt ígérte Etelének, hogy ha csatlakozik eretnekségéhez, és üldözni fogja a kereszténveket, népének fárasztása nélkül és ingyen hatalma alá igázza Róma városát, az egész Itáliát, valamint Afrikát. Miután Etele ebbe beleegyezett – inkább uralomvágyból, mint az említett eretnekség iránti vonzalomból –, a rómaiak, fölismerve a veszélyt, ami ebből a kereszténységre támadhat, elküldték Eteléhez a római pápát, azt kérve, hogy vonuljon ki Lombardiából, ennek fejében ők adót fizetnek, és amikor akarja, katonát adnak neki.

Így hát a pápa a kereszt jelével és a római papsággal Eteléhez sietett, és Ravenna előtt a mezőn találkoztak egymással, s a király terhesnek tartotta, hogy megengedje, amiket a rómaiak kértek, a beszélgetés közben Etele véletlenül föltekintett, és észrevette, hogy feje fölött egy emberalak lebeg, kardot forgatva a kezében, s azzal fenyegeti, hogy a fejét veszi. Ettől azután megrettent szívében, a rómaiak összes kérését elfogadta, és így a pápa örömmel tért vissza Rómába, a király pedig Ravennába vonult. Itt az ariánusok érsekét valamennyi követőjével és cinkosával együtt elfogatta, kicsikart tőle negyvenezer márka aranyat, s azután valamennyiüket kivégeztette.

Ugyanezekben a napokban, miközben Etele Ravennában időzött, Zoard kapitány, a király hadseregének parancsnoka, a hunok hadseregével Apuliába és Calabriába hatolt,[24] ahol földúlta Reggio, valamint Catania városát, ami Cato szülőhelye és lakhelye volt, majd ezt követően Terra di Lavoro földúlása után a hadsereg egészen Monte Cassinóig pusztított, s innen végül győztesen megtért Ravennába.

Mármost miután ezeket ilyen módon véghezvitte, Etele király Itáliából visszatért Pannóniába. Miközben tehát nyugatra, keletre, északra és délre széltében-hosszában kiterjedt uralma, az járt az eszében, hogy átkel a tengeren leigázni az egyiptomiakat, az asszírokat és Afrikát.

18. Ekkor azonban a bactranusok királyának Mikolt nevű leányát hozták hozzá, hogy a szeretője legyen, akinek szépsége emberfölötti volt, s akit állítólag oly hevesen megkívánt, hogy a szeretkezésben áthágta a mértéket, és azon az éjszakán, amikor testileg magáévá tette, az ivásban a szokásosnál is jobban túllépte a határt, s a lánnyal való szeretkezés aktusának befejezése után, midőn hanyatt feküdt, eleredt az orra vére, és a vér, mivel nem volt szabad hely, ahová távozhatott volna, a gégejáratába folyt, ott megalvadva meggátolta a lélegzést, és megfojtotta a világ félelmét.

Mikolt pedig, álmából fölébredve, miután többszöri rázással ébresztgette az urát, s az nem volt képes megmozdulni, s egyszersmind tapasztalta, hogy a teste kihűlt, és híján van a természetes melegségnek, jajveszékelve hívta magához a királyi ajtónállókat, és fennhangon

kiáltotta, hogy uruk a minden test közös útjára lépett. Ezek azután rettenetes jajgatásukkal a királyi palota ajtajaihoz csődítették az összes őrszemet.

Eltemették pedig a föntebb említett helyen Béla és a többi kapitány mellé.

19. Mármost, miután halálhíre elterjedt, megdöbbent a földkerekség, s ellenségei ingadoztak, hogy sirassák-e vagy örüljenek; féltek fiainak a sokaságától, akik mintegy népnyi lévén, alig voltak megszámlálhatók. Azt hitték ugyanis, hogy utána az egyik fia fog uralkodni; ám a veronai Ditricus és a német hercegek ravaszsága révén, akiknek Etele király uralkodva a nyakukon ült, a hunok közössége különböző pártokra szakadt, mégpedig úgy, hogy egyesek Csabát, Etele király fiát, aki a görögök császárának, tudniillik Honoriusnak a lányától született, igyekeztek Etele után királlyá tenni, mások viszont Aladárt, aki Krimhildtől, a német hercegnőtől származott.

Mivel pedig a józanabb rész Csabához csatlakozott, az idegen népség viszont Aladariushoz, ezért mindketten uralkodni kezdtek. Azután Ditricus ravaszsága, aki Aladariust támogatta, csatát támasztott kettejük között. Mármost az első csatában Aladár maradt alul, a másodikban viszont, melyet Sicambriában tizenöt napon át egyfolytában vívtak, Csaba hadseregét úgy legyőzték és leverték, hogy Etelének csak nagyon kevés fia és csak nagyon kevés hun maradt életben. Ez ugyanis az a csata, melyet a hunok mindmáig Krimhild csatája néven emlegetnek. Ebben a csatában pedig annyi német vér omlott, hogy – ha a németek szégyenükben nem titkolnák, és hajlandók volnának nyíltan bevallani – a Duna vizéből több napon át nem lehetett inni, sem embernek, sem állatnak, mivel Sicambriától egészen Potentia városáig vértől áradt.

20. Csaba tehát tizenötezer hunnal Görögországba menekült Honoriushoz, és noha az tartóztatni akarta és Görögország lakójává akarta tenni, nem maradt ott, hanem visszatért Szkítiába apja népéhez és rokonaihoz. S miután Szkítiába ért, hamarosan arra kezdett biztatni, hogy térjenek vissza Pannónia belsejébe, bosszút állni a németeken.

21. Megmaradtak továbbá a hunokból háromezren, akiket a futás oltalma mentett ki Krimhild csatájából, s akik a nyugat népeitől való félelmükben egészen Árpád idejéig Csigle mezején maradtak, s magukat ott nem hunoknak, hanem székelyeknek hívták. Ezek a székelyek ugyanis a hunok maradékai, akik midőn értesültek arról, hogy a magyarok ismét Pannóniába költöztek, Ruthénia határainál elébük mentek a visszatérőknek, s miután együttesen meghódították Pannóniát, részt nyertek belőle, de nem Pannónia síkján, hanem a vlachokkal együtt a határvidék hegyei között kapták meg részüket, így hát a vlachokkal elkeveredve állítólag azok betűit használják. Ezek a székelyek pedig azt hitték, hogy Csaba elpusztult Görögországban, ezért a nép mindmáig közmondásként használja: „Akkor térj vissza – mondják a távozónak –, amikor majd Csaba visszatér Görögországból."

22. Ez a Csaba tehát Etele törvényes fia volt, aki Honorius görög császárnak a leányától született, fiait pedig Edemennek és Ednek hívták. Edemen pedig, amikor a magyarok másodszor jöttek be Pannóniába, az apjának és az anyjának hatalmas rokonságával együtt ide költözött, mert hát az anyja a corosminusok közül származott. Ed viszont Szkítiában maradt az apjánál. Ettől a Csabától ered az Aba nemzetség. Mármost Csaba, miután Szkítiába költözött, a közösség előtt kérkedni kezdett anyja előkelőségével, s emiatt a hunok nemessége megvetette, mondván: nem igazi fia Szkítiának, hanem csak afféle jövevény, idegen népség gyermeke; ezért nem is kapott feleséget Szkítiából, hanem a corosminusok népéből házasodott.

23. Miután pedig Etele fiai Krimhild csatájában a szkíta néppel együtt szinte csaknem teljesen elpusztultak, Pannónia tíz évig király nélkül volt, csupán csak szláv, görög, német, morva és vlach jövevények maradtak benne, akik Etele életében közönséges szolgálattal szolgáltak neki. Végül Szvatopluk,[25] Marót fia emelkedett ki közülük, egy bizonyos lengyelországi herceg, aki Bactrát leigázva, a bulgárok és a morvák uralkodója lett, s a hunok pusztulása után hasonlóképpen Pannóniában is uralkodni kezdett.

Ezt a Szvatoplukot azután a magyarok a Hung folyam mellől különböző ajándékokkal ámítgatták, követeik révén kikémlelték, s miután rájöttek, hogy serege gyönge, váratlan

rajtaütéssel a Rákos folyónál, Bánhida mellett egy bizonyos városban, melynek még most is állnak romjai, egész hadseregével együtt megsemmisítették, és így uralkodni kezdtek Pannóniának azokon a népein, amelyeket föntebb említettem.

Egyesek azt mondják, hogy a magyarok második visszatérésükkor Marótot és nem Szvatoplukot találták Pannóniában uralkodóként. Ez állítólag azért van, mert Marótnak a Szvatoplukénál nagyobb volt a híre, ám az öregségtől megtörve egy várban élt visszavonultan, amit Veszprémnek neveznek. Miután meghallotta a szerencsétlenséget, ami a fiával történt, fájdalmában hirtelen halállal fejezte be életét. Fia pedig csak újdonsült uralkodó volt. Vége a beköltözésről szóló első könyvnek.

Kezdődik a második könyv a visszatérésről

24. Miután tehát előadtuk a hunok eredetét, szerencsés kimenetelű és balszerencsés csatáikat, valamint azt, hányszor változtatták meg lakhelyüket, most lássuk, mikor tértek vissza ismét Pannóniába; a visszatérőknek kik voltak a kapitányai, s mekkora volt fegyvereseiknek a száma. Úgy vélem, ezt érdemes a jelen műhöz hozzácsatolnom.

25. Amikor tehát Germániában és Itáliában a sváb Ottó, Franciaországban Lajos, Lothár király fia uralkodott, Görögországot pedig Antonius Durus,[26] Theodorus fia kormányozta, a Jézus Krisztus megtestesülését követő nyolcszázhetvenkettedik esztendőben a hunok, vagyis a hungarusok újból Pannóniába indultak. Átkeltek a besenyők és a fehér kunok földjén, Kijev városán, majd a Hung nevű folyam mellett állapodtak meg, ahol várat építettek. A nyugati népek erről a folyóról nevezték el őket hungarusoknak.[27] S miután ezt követően még hat más várat is építettek, jó ideig azon a vidéken maradtak.

26. Végül Szvatopluk megölése után – ahogyan azt már korábban előadtuk –, hét hadseregre oszlottak, mégpedig úgy, hogy minden hadseregnek, a századosokon és a tizedeseken kívül volt egy kapitánya, akinek mint vezérnek valamennyien tisztelettel és engedelmességgel tartoztak. Minden hadsereg harmincezer fegyveresből állt, nem számítva a tizedeseket és a századosokat. Zászlót bontva kivonultak tehát feleségeikkel, gyermekeikkel, nyájaikkal együtt, és átkeltek a Dunán Pestnél, illetve a szobi révnél, ahol is megvívtak egy bizonyos Duna melletti várat, amelyben Szvatopluknak azok a katonái gyűltek össze, akik uruk halála után a futásban találtak menedéket. Itt ölték meg másokkal együtt Marótnak egy nagyon öreg rokonát, noha mesébe illő módon mindmáig azt állítják, hogy ez maga Marót volt.

27. Mármost ezen kapitányok közül a Turul nembeli Árpád, Álmos fia, Előd unokája, Ügyek dédunokája a többieknél gazdagabb volt és hada is erősebb. Így hát hadával együtt ez az Árpád hatolt át legelőször a rutén havasokon, és elsőként vert tábort az Ung folyó mellett, mivel az ő nemzetsége Szkítia többi törzse viszonylatában azt az előjogot élvezi, hogy előrenyomulás közben a sereg élén halad, visszavonuláskor pedig a legutolsó. Miután átkeltek a Dunán, és megérkeztek Pannóniába, maga Árpád azon a helyen állította föl sátrait, ahol majdan Fehérvár városa épült. Ez a hely lett Árpád vezér első szállása.

28. A második sereg kapitányát pedig Szabolcsnak hívták, aki azon a helyen ütötte fel táborát, ahol később a ma már elnéptelenedett Csákvára feküdt. A Csák nemzetség ettől a Szabolcstól eredezteti magát.

29. A harmadik seregnek Gyula volt a kapitánya. Ez, noha a többiekkel együtt jött Pannóniába, végül Erdély részein lakott.

30. A negyedik sereg kapitányának a neve viszont Ürs volt. Ő a hagyomány szerint a Sajó folyó mentén állította föl sátrait.

31. Az ötödik sereg kapitányát pedig Kündnek hívták. Ez a Nyír mentén lakott; fiait Kücsidnek és Kopjának nevezték.

32. Lél volt a hatodik sereg vezére. Ő először Galgóc körül lakott, majd a morvák és a csehek kiirtása után végül – a hagyomány szerint – többnyire Nyitra vidékén lakott. Tőle származik a Szovárd törzs és nemzetség.

33. Végül a hetedik sereg vezérét Vérbulcsúnak nevezték. Ő, a hagyomány szerint Zalában, a Balaton tó környékén szállt meg. Vérbulcsúnak pedig azért hívták, mert miután nagyapját Krimhild csatájában a németek megölték, és ő erről biztos tudomást szerzett, hogy bosszút álljon, több németet nyárson süttetett meg, s állítólag olyan kegyetlenséggel tombolt ellenük, hogy némelyiküknek úgy itta a vérét, mint a bort.

Mármost ezek a kapitányok úgy választották ki maguknak a területet és a szálláshelyet, ahogyan föntebb előadtuk, és hasonlóképpen más nemzetségek is azt választották, amelyik nekik tetszett.

34. Mikor pedig Pannóniát meghódítva letelepedtek, ezt követően Morvaországot és Csehországot fosztották ki minden vagyonából, és a csatában megölték fejedelmüket, Vratiszlávot.[28]

35. Ezek után ellenséges szándékkal Karintia ellen indultak. Laibach várán túl Meránia hercege, név szerint Gotfridus, valamint Eberhardus herceg az aquileiai pátriárkával együtt szembeszállt velük; egyszersmind kegyetlenül harcoltak egymással. És noha a magyarok közül többen elestek az említett csatában, mindkét vezért megölték; a pátriárkát megmentette futása. Ezt követően kifosztva Karintiát, Stíriát és Karniolát, óriási zsákmánnyal tértek meg Pannóniába.

36. Konrád császár[29] pedig, mihelyt hírül vette népének fosztogatását, Itáliát elhagyva a sváb Augsburg városába ment, hogy innen Magyarországra induljon megtámadni a magyarokat. Közben azonban Rómában belháború tört ki, és a császár visszatért Rómába.

37. Ezután a magyarok kivonulva, Bulgáriába mentek, ahonnan végtelenül sok nyájat és foglyot zsákmányoltak, s végül győztesen tértek meg Pannóniába.

38. Ismét más alkalommal Friaulon át Lombardiába nyomultak, ahol Luitardust, Varcelli város püspökét, Károly császár leghűségesebb tanácsnokát megölték, egyházából hatalmas kincset raboltak, s miután csaknem az egész Lombardiát földúlták, óriási zsákmánnyal tértek vissza Pannóniába.

39. Ezt követően Szászországot, Türingiát, Sváborszá got, majd Mainz környékén átkelve a Rajnán, Kelet-Franciaországot, Burgundiát dúlták föl, és több templomot is leromboltak. Mikor visszatérés közben Constanznál átkeltek a Rajnán, s nagy diadallal megérkeztek Bajorországba, Abach vára környékén váratlanul egy német sereg támadt rájuk. Ők azonban vitézül ellenálltak nekik, és megvíva a csatát, nyilaikkal legyőzték a németeket. Foglyul ejtették itt Henricus de Schwarzenberget, a császár marsalljá t, azaz hadseregének fővezérét, s vele együtt sok más főembert, és noha fölbecsülhetetlenül sok pénzt adtak nekik váltságdíjukként, Regensburg előtt zászlórúdba húzták és nyilaikkal borzalmas kegyetlenséggel átlyuggatták őket, miközben a polgárok elképedve álltak a városfalon. Így végül győztesen és hatalmas zsákmánnyal tértek haza birtokukra.

40. Mármost nem sokkal ezután a magyarok közössége Lélt és Bulcsút Németországba küldte. Mikor Augsburghoz értek, a Lech folyón túl, a mezőn ütötték föl táborukat, és a várost éjjel-nappal zaklatták támadásaikkal. S miután hirtelen rajtaütésekkel nem bírták bevenni, és makacsságukban nem akartak visszahúzódni az előváros alól, Ulrik püspök[30] a polgárokkal egyetemben követeket küldött a császárhoz és arra biztatta, hogy siessen a város segítségére, mert a magyarok, akik őket ostromgyűrűbe fogták, noha rengetegen vannak, nem őrzik magukat, s ezért igen könnyen legyőzhetők.

A császár kiindult tehát ulmi udvarából, gyorsan és titokban érkezett, s miután kikémlelte a magyarok fölállását és hadseregét, a harmadik órában, esőzés közben rájuk rontott, és a városhoz közel levő egyik csapattestet szétverte. Lél és Bulcsú ennek láttán futásban kerestek menedéket; hajóra szálltak, és a Dunán lefelé ereszkedtek, hogy Magyarországra meneküljenek. Ám Regensburgnál átkelés közben elfogták és átküldték őket a császárnak; a császár pedig fölakasztásra ítélte, és Regensburgban a bitófán végeztette ki mindkettőjüket.

Egyesek viszont csacska módon azt bizonygatják, hogy másképpen történt elítélésük, mivel miután a császár elé állították őket, egyikük kürtjével a császár fejére sújtott és agyonütötte. Ez a történet nagyon is valószínűtlen, és aki ilyet elhisz, az hebehurgya gondol-

kodásról tesz tanúbizonyságot; a vádlottakat ugyanis megkötözött kézzel szokás a fejedelmek színe elé állítani. Ám az igaz, és a krónikás könyvek is tartalmazzák, hogy a császárral vakmerően, káromkodva és szitkozódva beszéltek, és megmondták neki; ha kivégezteti őket, a saját népéből ezután egyetlen fogoly sem maradhat életben, hanem vagy örökös szolgaságra vetik, vagy mindenféle peres eljárás mellőzésével kivégzik őket. S ez így is történt. Mert a magyarok, mihelyt meghallották, hogy a császár ily módon végeztette ki őket, valamennyi német foglyot, asszonyokat és gyermekeket egyaránt, szám szerint körülbelül húszezret lemészároltak.

41. A másik hadsereg pedig, mely Augsburgtól távolabb volt, mihelyt észrevette, hogy a császár társaikra támadt, egy erdőbe vette be magát, és amikor látta, hogy annak a hadserege szétszéledt, a sereg nagyobbik részét, amelyik a Rajna felé igyekezett, üldözőbe vette. Midőn vágtatva utolérte a mezőn, az rögtön egybetömörült, mint a méhek, mert a magyarok nyilaikkal sebesítve sem megállni, sem hátrálni nem engedték őket. Ezek végül mintegy halálra váltan a magyarok kezére adták magukat. Mihelyt elfogták őket, valamennyiüket lefejezték társaik halotti áldozatául. A katonák és a pajzshordozók pedig, akiket lefejeztek, szám szerint nyolcezren voltak.

Innen fölkerekedve később Ulmnál átkeltek a Duna folyón, és amikor a fuldai kolostorhoz értek, óriási kincset raboltak el onnan. Ezt követően, miután az egész Sváborszá got földúlták, Wormsnál átkeltek a Rajnán. Ott két herceggel találták magukat szembe, tudniillik a lotaringiai és a sváb herceggel, akik hatalmas sereggel jöttek ellenük. Ezek legyőzése és megfutamítása után végül behatoltak Franciaországba, s nagy mészárlást vittek véghez a keresztények és a szerzetesek között. Innen pedig tovább menve egészen a Rhône folyóig, Raguzáig hatoltak, s kifosztottak két várost, nevezetesen Susát és Torinót, utat nyitva maguknak az Alpokon át Itáliába. És midőn meglátták Lombardia síkságát, átszáguldva rajta, sok zsákmányt raboltak, s végül így tértek meg saját birtokukra.

Miután azonban Lél és Bulcsú – mint azt föntebb előadtuk – elpusztultak, a hadsereg veszteg maradt, nem ment többé Germániába. Franciaország és Germánia ugyanis egyhangúlag megegyeztek, egyszersmind szövetséget kötöttek, hogy a betörő magyaroknak mindhalálig kötelesek ellenállni. Ezért a magyarok egészen István király koráig óvakodtak attól, hogy Németországra támadjanak, nehogy Nyugat hadserege egyesült erővel rájuk törjön.

42. Miután pedig Itália néhány tartományát kifosztották, öt éven át nyugton maradtak. Ezután Bulgáriát támadták meg, s egészen Hadrianopolisig eljutottak; s mivel nem tapasztalták, hogy hadsereg jönne ellenük, egészen Konstantinápolyig hatoltak, és megszálltak a fala mellett. Ekkor egy hatalmas termetű görögöt küldtek ki, aki olyan volt, mint egy óriás, s azt kívánta, hogy két magyar álljon ki vele birokra, és azzal kérkedett, hogy ha nem teríti a földre mindkét magyart, akkor Görögország legyen adófizetője a magyaroknak. S minthogy ez a görög a sereget rettenetesen bőszítette, egy bizonyos Botond nevű magyart jelöltek ki a göröggel való birkózásra. Ez, miután a küzdőteret előkészítették, fogta a bárdját, melyet magával szokott hortani, odafutott a városnak a küzdőtér felőli érckapujához, és – a hagyomány szerint – bárdjának egyetlen csapásával akkora rést ütött rajta, hogy a görögök a sérülés csodaszámba menő nagysága miatt ki sem akarták a kaput javítani. E tette után fegyvertelenül indult a küzdőtérre, hogy megbírkózzék; közben a magyarok lóhátról figyelték, a görögök pedig a város falain gyülekezetek a látványosságra.

Mikor a görög kijött a városból és a küzdőtérre indult, s meglátta, hogy Botond egyedül áll birkózásra készen, odakiáltott, hogy miért nem hozott magának egy másik magyart segítségül. Akkor Botond hozzálépett, és állítólag úgy elkapta, hogy alig egyórányi birkózás után a görög a földre került, és képtelen volt föltápászkodni. Amikor ezt látták, a görögök császára és más görög előkelőségek, valamint a császárnő is az udvarhölgyeivel együtt levonultak a falról, és a saját palotájukba igyekeztek, rettenetesen szégyellve azt, ami történt. És noha a görög, akit így földhöz teremtettek, bár karja eltört, életben maradt, mégis ez a birkózás lett halálának az oka.

Így hát a magyarok, mivel a párviadalban ők szerezték meg a győzelmet, az adó

követelésére követeket küldtek a görögökhöz. De a császár csak mosolygott rajtuk, és – a hagyomány szerint – egy szót sem válaszolt nekik. Ekkor a magyarok fejedelmükkel, Taksonnyal tanácsot tartottak, majd arról a helyről fölkerekedtek, s az egész Görögországot és Bulgáriát végigrabolták; aranyat, gyöngyöt, drágaköveket, számtalan foglyot és mérhetetlenül sok marhát zsákmányoltak tőlük, s végül boldogan tértek meg Pannóniába. Ez volt az utolsó zsákmány, amit a magyarok még pogányként szereztek. Így hát a magyar nép kapitányaival vagy vezéreivel, akiket időnként volt szokása választani, egészen Géza fejedelem koráig, mint az köztudott, hol itt, hol ott fosztogatást és vészt okozott a világnak.

43. Az Úr megtestesülésének 967. évében viszont Géza fejedelem isteni jóslattól intve nemzette Szent István királyt; Géza fivére, Mihály pedig nemzette Vazult és Szár Lászlót. István király ugyan több fiút is nemzett, de az egyik, név szerint Imre, mindegyiknél kedvesebb volt az Isten és az emberek előtt egyaránt. Szent István király ugyanis, miután megkoronázták, és végül leverte Koppány vezért, továbbá Gyulát, az anyai nagybátyját feleségével és két fiával együtt Erdélyből Magyarországra hurcolta, Erdélyt Pannóniához csatolta, ezt követően Keánnal, a bulgárok és a szlávok fejedelmével harcolt. Ennek legyőzése után nem mulasztotta el, hogy vagyonából gazdagon megajándékozza a Boldogságos Szűz gyulafehérvári templomát, melyet a hagyomány szerint ő alapított.

44. Miután pedig az Úr dicső példát adott könyörületességéről Szent István királlyal, és sok nemzet népét az uralma alá vetette, ő úgy döntött, hogy a királyi koronát letéve, szakít ennek a világnak a hívságaival, és a világi gondoktól megszabadulva, egyedül az Isten szolgálatának szenteli magát. Úgy határozott, hogy a királyi koronát Imre hercegnek, saját fiának adja át. Szent István király egyébként művelt volt, és természetes tehetsége folytán is, mintegy égi adományból okos; hasonlóképpen Imre is.

Amikor tehát a legszentebb atya az uralkodás gondját legszentebb fiára igyekezett átruházni, a herceget utolérte a korai halál. Siratta őt az apja vigasztalhatatlanul az egész Magyarországgal egyetemben, és a túlontúl nagy fájdalom és szomorúság miatt betegségbe esett; egyébként is köszvény gyötörte. Ám mégis legfőképpen az aggasztotta, hogy a saját véréből senki sem volt méltó arra, hogy a királyi koronával kitüntethetnék, és aki az ő halála után ezt a katolikus hitben oly ifjú népet képes volna abban megőrizni. Közben pedig testi ereje rohamosan csökkenni kezdett, és amikor érezte, hogy erőt vesz rajta a bágyadtság, gyorsan követeket küldött, hogy Vazult, apai unokaöccsét hozzák ki nyitrai börtönéből, hogy maga után őt tehesse a magyarok fölött királlyá.

Mikor ezt Gizella királyné meghallotta, tanácsot tartott a pártütőkkel, és elküldte Sebös ispánt, hogy előzze meg a király követét, szúrja ki Vazul szemét, fülébe forró ólmot öntve süketítse meg, majd ezután szökjön Csehországba. Amikor a király követe végül a királyhoz vezette Vazult, a király keservesen zokogott a megtörtént szerencsétlenség miatt. Így hát magához hívta Andrást, Bélát és Leventét, Szár László fiait,[31] és azt tanácsolta nekik, hogy sürgősen szökjenek Csehországba.

45. Szent István pedig uralkodásának negyvenhatodik évében a Boldogságos Szűz mennybemenetelének napján elköltözött az Úrhoz. Fehérvárott temették el a dicső Boldogságos Szűz templomában. A magyarok „hárfája" tehát gyorsan „gyászra fordult", és az ország egész népe nagy jajveszékeléssel siratta az olyannyira szent királyát. Fiaik és lányaik gyászruhát öltöttek, és három évig nem jártak táncot. Gizella királyné pedig a pártütők közreműködésével a velencei Pétert, nővérének fiát tette királlyá a magyarok felett, akinek apja velenceiek fejedelme volt, hogy kénye-kedve szerint kiélhesse zsarnoki szeszélyeit, és a magyar királyság, szabadságát elvesztve, a németek fennhatósága alá vettessék.

46. Péter pedig, miután uralkodni kezdett, a királyi méltóság minden könyörületességét elvetette, és német dühvel kegyetlenkedett, az ország nemeseit semmibe vette, németjeivel és olaszaival együtt „nagyralátóan és kevély szívvel habzsolta a föld javait" Az erődöket, a várakat, s az ország összes méltóságát elvette a magyaroktól, és átadta a németeknek meg az olaszoknak. Mérhetetlenül kicsapongó természetű is volt; csatlósai a zabolátlan szenvedély csúfságait űzték, és a magyarok feleségeit és leányait, amerre csak Péter király járt, kegyetle-

nül megerőszakolták. Abban az időben senki sem lehetett biztos felesége vagy leánya szeplőtlensége felől Péter király udvarnépének zaklatásai miatt.

Az ország főemberei és nemesei tehát, látva saját népük bajait, melyek a törvény ellenére történtek, tanácsba gyűltek és kérték a királyt, hogy parancsolja meg övéinek; haladéktalanul hagyjanak föl ocsmány üzelmeikkel. A király pedig dölyfös gőgjében fölfuvalkodva és földühödten az ellenszenvét, amit titkon a szívében táplált, minden mérgével egyetemben kiöntötte a nyilvánosság előtt és ezt mondta: „Ha még egy darabig épségben maradok, az összes bírát, tekintetes urat, századost, főembert és az összes méltóságviselőt a németek és olaszok közül nevezem ki, s Magyarország földjét idegenekkel elárasztva átadom hűbérbe a németeknek." Ez volt tehát a viszálykodás oka Péter király és a magyarok között.

47. Így hát Péter uralkodásának harmadik évében a magyar királyság főemberei és nemesei a püspökök tanácsára egybegyűltek Péter ellen, s izgatottan keresték, hogy tudnának-e a királyi nemzetségből valaki olyat találni, aki alkalmas volna az ország kormányzására, és elég erős ahhoz, hogy megszabadítsa őket Péter zsarnoki uralmától. S mivel az országban ilyet semmiképpen sem találhattak, maguk közül egy bizonyos ispánt, név szerint Abát, Szent István király sógorát tették meg maguk fölött királlyá. Aba király pedig összegyűjtve a magyarok hadát, Péter ellen vonult, hogy megütközzenek. Péter ekkor fölismerte, hogy meg van fosztva a magyarok segítségétől, és Henrik császárhoz[32] menekült Bajorországba, hogy tőle kérjen segítséget.

Mármost miután Pétert elűzték az országból, azokat a zsarnokokat, akiknek tanácsára a magyarokat bántalmazták, rabságra vetették. Közülük egyet darabokra szabdaltak, két fiának kiontották a szemét, másokat vas mángorlókkal törtek össze, ismét másokat megköveztek. Seböst pedig, aki Vazul szemét kiontotta, kezét-lábát kerékbe törve pusztították el. Aba, királlyá avatása után, Péter rendelkezéseit hatálytalanította, és elrendelte, hogy a magyarok által eredetileg jóváhagyottakat tartsák meg.

48. Aba király uralkodásának harmadik évében azonban Péter megindult Henrik császárral együtt, és hatalmas sereget hozott Aba ellen. Aba, mihelyt erről értesült, követeket küldött a császárhoz, és próbát tett, hogy köthet-e békét vele, vagy erről szó sem lehet. A császár válaszában ellenségesnek mutatkozott vele szemben. Miután Aba átlátta, hogy a császár Pétert igyekszik visszahelyezni a magyarok fölé, haragjában Ausztriára támadt, és egészen a Traisen folyóig kifosztotta, majd ezek után visszatért. Azután Karintiába is küldött sereget zsákmányszerzés végett; s amikor innen zsákmánnyal megrakodva visszafelé jöttek, Gottfried osztrák őrgróf Petovia környékén rajtuk ütött, és a hagyomány szerint a zsákmányt elvette tőlük. Akkoriban ugyanis Ausztriában nem hercegek, hanem őrgrófok voltak.

S minthogy az idő tájt a császár Kölnben időzött, miután meghallotta, hogy a magyarok ok nélkül zaklatják a németeket, Németország fejedelmeivel tanácskozást tartott, hogy a magyaroktól őt ért sérelmet milyen hasonló jogtalansággal torolhatná meg. Így hát hatalmas hadjáratot indított, és Bretiszlávnak, a cseh fejedelemnek a tanácsára a Duna északi partján érkezett Magyarország határvidékére. Aba királynak és a magyaroknak a küldöttei erre ígéretet tettek a császárnak, hogy mindenben engedelmeskednek neki, csupán Pétert nem fogadják el királyuknak, amit a császár mindenképpen véghezvinni óhajtott; esküvel kötelezte ugyanis magát neki, hogy ismét visszahelyezi a magyar királyságba. Mivel azonban a magyarok Pétert nem fogadták be, ugyanakkor viszont ajándékokat küldtek, és szavukat adták, hogy a német foglyoknak szabad visszatérést engedélyeznek, a császár a lotaringiai herceg tanácsára és még inkább az ajándékokon elcsábulva, visszatért Besançonba, Burgundia városába.

49. Mármost ettől kezdve Aba király, miután biztosította magát, kezdett féktelenné válni, és gőgösen kegyetlenkedett a magyarokkal szemben; a nemeseket megvetette, sőt semmibe vette még az esküszegést is. Erre a magyarok, mivel ezt nem voltak hajlandók eltűrni tőle, összeesküvést szőttek ellene, hogy átadják a halálnak és megölik. Valaki azonban elárulta a tervet, s Aba ezek közül mindazokat, akiket el tudott fogni, bírói vizsgálat nélkül kivégeztette; s leginkább ez okozta végveszedelmét. Ötven férfit rendelt ugyanis tanácskozás

végett egy házba, s miután bezárta őket, anélkül hogy bűnüket beismerték vagy törvényesen rájuk bizonyították volna, fejüket vétette. Ezért Szent Gellért csanádi püspök kánoni szigorúsággal rótta meg a királyt, és megjövendölte neki, hogy veszedelem fenyegeti.

50. Akkor a magyarok közül egyesek, akik a császárhoz menekültek, panaszkodni kezdtek Abára, s elmondták, hogy egyáltalán nem csinál gondot az esküszegésből, és a nemeseket, akik királlyá tették, semmibe veszi. A császár válasza számukra ez volt: „Vissza kell tehát adnia a foglyokat, s jóvátenni a károkat, melyeket okozott." A császár tehát a magyarok biztatásától fölbuzdulva, bajor és cseh sereggel Ausztriába vonult, noha titkolta, hogy Magyarországra készül törni, sőt azt színlelte, hogy egyetért Abával. Ekkor Aba király követei szüntelenül követelték vissza a császártól azokat a magyarokat, akik hozzá menekültek; panaszkodtak rájuk, s azt mondták, hogy útonállók és latrok azok, és elsősorban ők szítják a háborút a magyarok és a császár között. Így hát őket, akik ilyen gonoszságon mesterkednek, át kell adnia Aba király kezére.

A császár azt ígérte, hogy valamiképpen teljesíti majd a kérést. Rajtaütésszerűen támadt tehát rá a magyar határokra, és Sopronnál behatolt az országba; ám amikor Babótnál át akart kelni, a víz útját állta. Ekkor a magyarok, akik a császár és Péter környezetében voltak, a császár seregét elvezették fölfelé a Répce folyó mentén, és egy éjszakán át tartó lovaglás után hajnalban egy sekély gázlón átkeltek mind a két folyón. Aba király Ménfőnél állta az útját fegyveresek sokaságával, és szinte biztosra vette a győzelmet, mert egyes bajorok azt jelentették neki, hogy a császár csak csekély haddal érkezett. És Aba király állítólag győzelmet is aratott volna, ha némely magyarok, akik megőrizték a Péterhez fűződő barátságukat, zászlóikat a földre nem dobták és meg nem futamodtak volna. Így hát a császár hosszú és kemény csata után végül, Isten segedelmében bízva, győzelmet aratott.

Aba király pedig a Tisza felé menekült, s az egyik helységben egy régi veremben gyilkolták meg azok a magyarok, akiknek ártott uralkodása alatt, majd eltemették egy templom mellett. Néhány évvel később viszont, amikor holttestét kiásták a sírból, szemfedőjét és ruházatát épségben, sebeit begyógyulva találták. Végül testét a saját monostorában temették el. Egyébként számtalan német esett el abban a csatában. Ezért azt a helyet, ahol az ütközet zajlott, az ő nyelvükön mindmáig Florum Paiurnak,[33] a miénken Vésznémetnek hívják.

51. A császár pedig, miután győzelmet aratott, bevonult Fehérvárra, ahol Péternek visszaadta a királyságot, és végül így tért vissza Regensburgba.

52. Mármost Péter király és azok a magyarok, akik visszahozták a királyságába, visszaszerezve hatalmukat és erejüket, kezdtek elviselhetetlenné válni. Ezért a magyarok mindnyájan erősen azon gondolkodtak, hogy Pétert félreállítva, hogyan tudnák visszahozni Szár László fiait. S miközben itthon ilyesmik történtek, András, Béla és Levente Csehországból Lengyelországba költöztek, ahol Miska, a lengyelek fejedelme barátságosan fogadta őket. Itt Béla párviadalban legyőzte Pomeránia fejedelmét, ezért hozzá adták feleségül Miska lányát. András és Levente ezt zokon vették, s hogy ne az ő kegyéből éljenek Lengyelországban, Ruténiába költöztek át. De mert ott Lodomeria fejedelme Péter király miatt nem fogadta be őket, tovább mentek a kunok földjére. Ezek ugyan ki akarták végezni őket, mivel azt hitték róluk, hogy országukat akarják kikémlelni, de miután egy magyar fogoly fölismerte őket, attól kezdve kitüntető tisztelettel bántak velük.

53. Eközben pedig Péter király a korábbi igazságtalankodásával kezdte zaklatni a magyarokat. Erre ezek valamennyien egybegyűltek Csanádon, s miután tanácsot tartottak, egyhangúlag Szár László fiaiért küldtek, hogy térjenek vissza az országba. Miután ezek a legnagyobb titokban megérkeztek Pestre, a három fivér hírnökei gyors lovakon egy éjszaka tüstént közhírré tették Péter király udvarában, hogy az összes németet és olaszt, ahol csak föllelik őket, gyilkolják meg, s térjenek vissza a pogány szertartáshoz. Reggel azután Péter, amikor a történtek okát tudakolta, bizonyossá lett, hogy Magyarországon vannak. S noha mérhetetlen fájdalom fogta el, vidámnak mutatkozott.

Ezután titokban elküldte saját követeit, hogy foglalják el Fehérvárt. Miután azonban

a terve kiderült, a magyarok mindenütt lázongani kezdtek; egyszerre gyilkolták a németeket és az olaszokat, s nem kímélték sem az asszonyokat, sem a gyermekeket, sem azokat a papokat, prépostokat és apátokat, akiket Péter nevezett ki. És amikor Fehérvárra nem tudott behatolni, futásnak eredt, s Moson felé vette az útját; a hagyomány szerint azonban ott haddal jöttek ellene, ezért irányt változtatva, rohanvást Fehérvár felé lovagolt; a polgárok ugyanis hívták, hogy jöjjön vissza, és átadják neki a várost. Amikor azután az egyik Fehérvár környékén levő helységbe érkezett, hirtelen egy csapat vette körül, ahol is foglyul esett, és kiszúrták a szemét. Noha ezt túlélte, belehalt lelki fájdalmába. Pécsett temették el, amelyet a hagyomány szerint ő alapított.

54. Ekkor a három fivér Fehérvár városába ment; az összes püspök, valamennyi nemes és az egész nép kitörő ujjongással fogadta őket, és Andrást mint legidősebbet a királyi trónra emelték.

55. Egyesek ugyan azt állítják, hogy ezek a fivérek Vazul hercegnek egy bizonyos Tátony nemzetségbeli nőtől származó gyermekei, s nem törvényes házasságból származnak, és hogy egy ilyen jöttment nő miatt kapták meg a Tátony nemzetség tagjai a nemességet. Ez azonban bizonyos, hogy ízetlen és roppant ügyetlen szóbeszéd; hiszen ettől függetlenül is nemesek ők és Szkítiából erednek, mivel Szár László fiai.

56. Mármost ezen zavargások közben Gellért csanádi püspököt Pesten a magyarok letaszították a hegyről egy kétkerekű kocsin, s elnyerte a mártírok koronáját. Korábban szerzetes volt a rosacensis apátságban, ami Aquileia területén fekszik.[34] Ezután Pannóniába jött, és hosszabb ideig Bakonybélben volt remete.

57. Miután tehát András fölvette a királyi koronát, mint mondják, a bajorokkal, a csehekkel és a lengyelekkel háborút viselt, s ezeket harcban legyőzve, állítólag három évig adófizetőivé tette őket. Ezért Henrik császár egészen Bodajkig betört az országba, s öt hónapon át ostromolta Fehérvár városát, s a hagyomány szerint végül erőben és hatalomban annyira legyöngült, hogy németei és olaszai éj idején a saját sátraikban élve temették el magukat. A magyarok ugyanis a sötétség leple alatt behatoltak a táborukba, és nyilaikkal kegyetlenül öldösték őket. Végül azután a császár az ínségtől kényszerítve, Andrástól és a magyaroktól kezdett kegyelmet kérni: hogy minden fölszerelését itthagyja Magyarországon, kivéve a lovakat; esküt tesz, hogy ezután sem ő, sem utódai a magyar királyság ellen sohasem lépnek ellenséges sereggel Magyarországra, s közben Bodajk vidékéről sem mozdul el, míg lányát, Sophiát Németországból elhozatva Salamon királyhoz nem adja feleségül, noha eredetileg a francia király fiának ígérte szent esküvéssel.

A király pedig tanácsot tartva, a hagyomány szerint irgalmasan megkegyelmezett neki. Ő, miután táborát útnak indította, mint mondják, először a Bársonyoshegyen tartott pihenőt. De mert az éhségtől és a szomjúságtól elgyötörtek voltak, a király roppant mennyiségű ételt és italt adatott nekik. Ettől nagyon sokan megrészegedtek, és amikor a császár őrszemei elbizonytalanodott pillantásaikkal azt látták, hogy a magyarok ide-oda nyargalásznak, azt hitték, hogy az egyezségben valami csel van, és a seregnek ezt tudtára adva azt mondták, hogy azok az ő üldözésükre jöttek. És bár sokakat a betegségtől elcsigázva kocsikon, bársonypárnák között szállítottak, ezek a kocsikat és a bársonypárnákat odahagyva lóra kaptak, és pirkadatkor Örs faluhoz értek.

Miután a várnagy, aki a kapuban volt, észrevette, hogy az országútról letérve a süppedékes és nehezen járható mocsaras területen át fegyveres had közeledik, az övéivel együtt fegyvert ragadott. S miközben az áthaladó csapatot távolról szemlélve figyelte, észrevette, hogy a betegek, akik otthagyva a kocsikat és a párnákat lovakon kaptattak fel a Bársonyoshegyre, ismét kocsira téve kelnek át a mocsáron. Ezeknek a pajzshordozói amint megpillantották maguk mögött a várnagy csapatát, otthagyva a kocsikat és a kocsikon az uraikat, ahogy csak tudtak, elmenekültek. Ezután jöttek a parasztok, hogy a kocsikat elvigyék; a kocsikon levő urakat meggyilkolták, holttestüket a vízbe dobálták. E betegek közül pedig egyesek közkatonák, mások grófok, sőt néhányan őrgrófok voltak. Ezért azon az átkelőhelyen, ha a víz kiszárad, mind a mai napig szoktak lószerszámokat, kardokat és több más

ezekhez hasonló dolgot találni. A hegyet azután a környék lakói az így elhagyott párnák miatt, melyek bársonyból voltak, nevezték el Bársonyosnak.

Így hát Szent István király halála után tizenegy év és négy hónap telt el András király uralkodásának első évéig. Közben Péter első és második alkalommal öt és fél évig uralkodott. Aba három évig uralkodott. András pedig, mivel megtörte az öregség, uralkodásának tizenkettedik évében fiát, Salamont, aki még nagyon kis gyermek volt, fivérének, Bélának és a fiainak, nevezetesen Gézának és Lászlónak a beleegyezésével királlyá tette. Ő maga meghalt királyságának tizenötödik évében, és fiával, Dáviddal együtt monostorában, Tihanyban temették el.

59. Utána Benyn Béla uralkodott. Uralkodása alatt a magyarok elhagyták a hitet és a keresztséget, s egy évig tévelyegtek a hitben, úgyhogy sem pogányok, sem katolikusok nem voltak. Később azonban saját jószántukból visszatértek a hithez. Ő különben elrendelte, hogy adásvétel céljából valamennyi vásár szombati napon legyen, és országa területén bizánci aranyakat hozott forgalomba, amiket igen kis, nevezetesen negyven ezüst denariusra lehetett fölváltani. Ezért a negyven denariust mindmáig egy aranynak nevezik, nem mert aranyból vannak, hanem mert negyven ezüst denarius ért egy bizánci aranyat. Uralkodott pedig két éven át, s a harmadik évben elköltözött az evilágról, és saját monostorában, Szekszárdon temették el. Kopasz volt ugyanis és barna bőrű, ezért elrendelte, hogy saját monostorát, kicsinyítő képzővel ellátva, úgy hívják, amilyen a saját testének külseje volt.

60. Végül azután Salamon, valamint László és Géza között súlyos viszály támadt, s az ország fiai megoszlottak egymás között: egyesek ugyanis Salamonhoz, mások Lászlóhoz és Gézához csatlakoztak. Salamon király pedig a császárt, az apósát hozta be Nyitrán át hatalmas sereggel László és Géza ellen. Ez Vácig jutott el, s miután László seregét kikémlelte, betegséget színlelt, és Pozsonyon keresztül visszatért Ausztriába, de a csehekből és a bajorokból elegendő segédcsapatot hagyott hátra Salamonnak.

Azután hogy a császár visszatért, megtörtént az összecsapás köztük Mogyoródnál. S mért szaporítsuk a szót? Salamont legyőzték, a németeket és a cseheket leverték. Salamon, amikor rádöbbent, hogy őt és az övéit legyőzték, futásnak eredt, Szigetfőnél átkelt a Dunán, majd ezt követően Mosonba vette be magát. A mogyoródi csatában azonban nemcsak németek és csehek estek el, hanem az ország katonaságának nagyobb része is elpusztult.

61. Salamon tehát, félve unokafivéreitől, egész családjával együtt Stíriába költözött; ott Admont monostorában hagyta a családját,[35] majd visszatért Mosonba azzal a szándékkal, hogy ismét hadsereget gyűjtsön. De mert naponta gyöngébb lett, azoknak a szerencséje viszont sikeresen növekedett, kétségbeesve visszatért a császárhoz, hogy segítségét kérje. És noha seregének megerősítése végett szórta a pénzt, a németek, félve a magyaroktól, nem akarták tőle elfogadni. Ezért feladva minden reményét, visszatért Admontba a királynőhöz, s miután néhány napot együtt töltött vele, szerzetes ruhába öltözve Fehérvárra jött. És amikor unokafivére, László a Boldogságos Szűz templomának előcsarnokában saját kezűleg alamizsnát osztott a szegényeknek, állítólag ott, azok között ő is elfogadta azt. Közben László, amint rápillantott, fölismerte.

László azután, visszatérve az alamizsnaosztásról, szorgalmasan kerestette, s nem azért, hogy ártson neki; ő azonban rosszra számított tőle, s eltávozott onnan az Adriai-tenger irányába, ahol is a Pula nevű városban egészen haláláig szörnyű szegénységben és ínségben tengődve fejezte be életét. Ott fekszik elföldelve is, és egészen haláláig sohasem tért vissza feleségéhez. Sophia királyné pedig, a felesége, a legteljesebb tisztaságban megmaradva, gyakorta látogattatta követekkel a férjét, és tehetségéhez képest pénzt küldött neki, s nem kevésbé kérte, hogy a halála előtt méltóztassék őt meglátogatni. Ő azonban, bár szíve szerint ezt tette volna, mivel nyomasztotta túlzott nyomorúsága, szégyenérzetében megtagadta, hogy útra keljen.

Miután felesége megtudta, hogy eltávozott az élők sorából, noha sok német herceg akart vele házasságra lépni, mindnyájukat visszautasította, földi javait eladatta, és a szegényeknek

adományozta. Ő maga apáca lett, és roppant önmegtartóztató életet folytatva költözött el az Úrhoz. Az említett monostorban temették el, s szentként tisztelik.

62. Salamon után pedig három éven át Géza uralkodott, majd meghalt. Vácott temették el, melyet a hagyomány szerint ő alapított.[36]

63. Géza után pedig László uralkodott harminc évig és három hónapig. Váradon nyugszik. Mármost az ő idejében Erdély földjén azon a hegyen, melyet Kerlésnek hívnak, a besenyőket, a magyarok ádáz ellenségeit, akik Magyarország fosztogatása után menekülőben voltak, utolérték, és ugyanezen László király, valamint a magyarok úgy szétverték őket, hogy – a hagyomány szerint – egy sem maradt meg belőlük.

64. Miután pedig László elköltözött az élők sorából, utána Géza király fia, Kálmán uralkodott tizennyolc évig, akinek teste Fehérvárott nyugszik. Ez már püspök volt, és ebből a tisztségből emelték a királyi trónra. Könyves Kálmánnak pedig azért hívták, mert könyvei voltak, amikből püspök módjára olvasta napi imádságait. Ő a dalmát királyságba is küldött hadsereget és meggyilkoltatta Péter királyt, aki a Goszd nevezetű hegyek között szállt szembe a magyarokkal. Ezek között a hegyek között győzték le és ölték meg. Ezért ezeket a hegyeket mind a mai napig a magyarok Petur Goszdiának hívják.

Ennek a királynak a székhelye ugyanis Tinin városában volt. Miután ezt véghezvitte, és a Dalmát Királyságot meghódította, gályákat, szállító hajókat és könnyű dereglyéket bérelt a velenceiektől, s magyarokat küldött rajtuk Apuliába, ahol is elfoglalták Monoplist és Brindisit, e két várost, melyeknek egyes polgárai a velenceiek pártján voltak. Miután ezeket a városokat átengedték a velenceieknek, hogy birtokolják őket, néhány helyen rajtaütésszerűen földúlták Apulia síkságát, és három hónapig ott időztek.

Végül megtértek a hajókhoz, és a tengeren át Dalmáciába tértek vissza, de a magyarok parancsnokát és a magyar király címerét otthagyták a velenceieknél. Ezeket a városokat azután az ifjabb Vilmos, Szicília királya a pisaiak segítségével, ha nagy költségek árán is, éppen hogy visszaszerezte.

65. Kálmán után pedig Béla uralkodott, tizenegy évig és két hónapig. Fehérvárott hantolták el.

66. Béla után pedig Géza uralkodott húsz évig. Végül meghalt, és Fehérvárott temették el.

67. Őutána István uralkodott tizenegy évig és kilenc hónapig. Uralkodása alatt László herceg fél éven át bitorolta a királyságot és a magyar koronát. Fehérvárott temették el.

68. Őutána István, a fivére bitorolta a koronát öt hónapig és öt napig; végül azonban legyőzték. Ebben a csatában az ország sok nemesét megölték, ő pedig elűzve a királyságból Zimonyba ment, ahol be is fejezte életét. Fehérvárott nyugszik.

69. Utána viszont a görög Béla uralkodott, akit Becse és Gergely hosszabb ideig ott tartottak a görög császárnál. Mármost ez üldözte a rablókat és az útonállókat, és ő vezette be a kérvényekkel történő folyamodást, amint az a császári és pápai udvarban szokás. Fehérvárott nyugszik elhantolva.

70. Béla után pedig fia, Imre uralkodott.

71. Ez után András, a nagy hatalmú és híres király uralkodott. Ő ellátogatott a Szentföldre is, ahol a keresztény hercegek egyöntetűen vezérré választották, s a magyarokkal és a székelyekkel megfutamította a babiloni szultán seregét. Ezt követően az asszírok és más népek a hadával együtt, sokféle megtiszteltetésben részesítették, majd igen nagy dicsőséggel tért vissza Magyarországra.

72. Utána viszont Béla, a fia uralkodott; Esztergomban a minoriták templomában temették el. Mármost az ő uralkodásának napjaiban a mongolok, vagyis a tatárok három oldalról behatoltak Magyarországra, ötszázezer fegyveressel, s ráadásul még negyvenezer századossal és tizedessel. Az említett király a Sajónál szállt szembe velük, s az Úr 1241. évében vereséget szenvedett tőlük. Itt az országnak csaknem teljes hadserege megsemmisült, s maga Béla király is a tengerhez menekült előlük. S miután a tengertől visszatért, Frigyes, Ausztria

hercege haddal támadt rá. Ezt a magyarok Bécsújhely előtt lándzsával szembe szúrva, megölték.

73. Utána István király, a fia uralkodott, aki a cseh királyt, név szerint Ottokárt, aki természetesen csehekkel, valamint osztrákokkal, stájerokkal, brandenburgiakkal és egyéb keverékhaddal jött ellene, a Rábca folyó előtt vitézül megfutamította. Ez Viddin városát is uralma alá vetette, s a bulgár királyt, míg élt, engedelmességre kényszerítette. Végül, eltávozván ebből a világból, a Boldogságos Szűzről elnevezett szigeten,[37] az apácakolostorban nyugszik eltemetve.

74. Ez után fia, harmadik László uralkodott. Ezt az Úr akaratából ugyanis gyermekként koronázták királlyá. Mármost az ő napjaiban Ottokár cseh király, aki a birodalom jogkörébe tartozó több tartományt ténylegesen és jogellenesen bitorolt, és haderőre s hallatlanul nagy hatalomra tett szert, különböző helyeken Magyarország határterületeinek a legnagyobb részét fosztogatta, ám az apja nem állhatott ezért méltó bosszút rajta, mivel váratlan halála megakadályozta ebben. De mert eközben a német hercegek a Habsburg-házból származó Rudolf grófot[38] tették meg a frankfurti gyűlésen királyukká, azzal, hogy foglalja vissza a birodalom jogkörébe tartozó azon tartományokat, melyek hódítás áldozatai lettek, ő a birodalmi hűbérbirtokok visszaszerzőjeként először Ausztriába vonult, amit korábban Ottokár megtámadott és elfoglalt.

Miután hosszabb ideig időzött Bécsben, és a saját tartományait visszakövetelte a csehektől, a cseh király olyan hatalmas és erős hadsereget indított ellene, hogy a német uralkodó habozott a saját erejéből neki ellenállni. Így hát a dicső magyar királyt mint a katolikus anyaszentegyház fiát hívta alázatosan segítségül, s viszonzásképpen örökké tartó barátságra kötelezte magát iránta. Ezenkívül hozzáfűzte, hogy ezzel a tettével természetesen a Római Szentegyháznak is igen nagy szolgálatot tesz. Ha pedig a magyar király bármikor hasonló segítséget kérne tőle, köteles lesz segítségére sietni. S mert László magyar király korábban, mivel még zsenge korú és testben gyenge volt, szívébe és lelkébe temette Ottokárnak az apja és az őellene elkövetett arcátlan jogsértését, úgy döntött, hogy eleget tesz a német uralkodó kérésének.

Kiindult tehát Fehérvár városából, mint Mars isten fia, akinek a konstellációja a fogantatása és a születése napján vitézségben és más természetadta erényekben hatalmat és nagyságot jósolt neki, valamint a Magasságosnak a segedelmében bízva, és őseinek, Szent István, Imre, László királyoknak és szenteknek a könyörgésében és közbenjárásában reménykedve. A királyi felségjelvényt fölemelte, s hadseregével Mercheggnél csatlakozott Rudolfhoz, aki úgy várt a megérkezésére és a segítségére, mint az Istenére. De mert Rudolf hadserege a nehéz fegyverzete miatt mozgásban lassú volt, és nagyon félt szembeszállni egy olyan erős sokasággal, melyet a hír szerint Ottokár a zsoldjába fogadott, ezért habozott fölvonulni és ellene indulni. László király pedig, amikor látta ezt, és tudomására jutott, hogy Ottokár csatára készül, valamint hogy tábort ütött Stillfrid vára körül, a Morava folyó mellett, a cseh sereg közelébe vonult, és minden oldalról körbezárta. Azután a lovaikat és őket magukat a király magyarjai és kunjai nyilaikkal sebeket osztva úgy tönkreverték, hogy Milota, Ottokár hadseregének a fővezére, akiben a seregnek a zöme különösképpen bízott, mivel nem volt képes ellenállni a magyarok támadásának és nyilainak, övéivel együtt megfutamodott, majd őt követően a lengyel zsoldosok is, otthagyva a csatarendet, menekültek a csehekkel együtt. A kunok pedig ezen csatározások közben a cseh királynak és hadseregének málháit és hadifelszerelését dúlták föl és rabolták szét.

Mármost ebben az ütközetben Ottokár királyt, aki elvesztette a fejét és megzavarodott, a hadseregében ténferegve elfogták és meggyilkolták. Fiát pedig, Miklós herceget fogolyként Magyarországra hurcolták, más fogoly bárókkal, grófokkal és számtalan katonával együtt. A halottak számát pedig az említett csatában csupán az isteni bölcsesség tudta volna számba venni. Mármost Rudolf, a német–római császár az övéivel együtt csak állt és szemlélte a történteket. E győzelem megszerzése után a német király László királynak köszönetet mondott, mert azon a napon őáltala nyerte vissza Ausztriát és Stíriát.

Így hát László király győzedelmesen visszatért a hadseregével, a német király pedig Ausztriában maradt. Ez volt László király első győzelme, melyet az isteni kegy ifjúsága idején neki juttatni méltóztatott. Ebben a hadseregben pedig azon a napon Renold gróf, Renold fia a Basztecs nemzetségből vitézül és keményen tartotta a király zászlaját, de ott álltak uruk, a király mellett ennek fivérei, András, Salamon és László, valamint a magyar királyság más előkelőségei, oly megszámlálhatatlanul sokan, mint az ég csillagai. Mármost, hogy emlékezetessé váljék László királynak ez az oly dicső és diadalmas győzelme, a cseheknek, a lengyeleknek és a morváknak örökös szégyenére és gyalázatára a pajzsokat és a zászlókat a fehérvári székesegyházban, a királyság székhelyén a falra fölfüggesztve mindörökre őrzik.

75. László királynak ifjú korában egy másik bámulatos csatája is volt, mégpedig a kunokkal, melyet az előbbi csatához szokás hasonlítani. Minthogy a kunokat Béla király, a király kegyes emlékezetű nagyapja hozta be először Magyarországra, s később úgy elszaporodtak, mint a föveny. Magának Béla királynak is szándéka volt az egyes megyékbe széttelepíteni őket, de hogy ezt sohasem merte megtenni, annak oka az attól való félelem volt, hogy az országot kár éri általuk.

A hagyomány szerint István király, László derék emlékezetű apja is ugyanezt tervezte velük, de az említett óvatosságból visszafogta szándékát. Ám a dicső, bátor és nagyratörő László király, amikor értesült róla, hogy maguk között álnokságot terveznek ellene, oly vitézül rájuk támadt, hogy abban a csatában kemény vereséget szenvedtek, igen sokan elpusztultak közülük, mások pedig, feleségüket, gyermekeiket és minden ingóságukat hátrahagyva, a barbár népekhez menekültek. Néhányan viszont, akik visszamaradtak, a király parancsai előtt úgy meghunyászkodtak, hogy szívük félelmében alig mertek a király szemébe nézni. Mármost ebben a csatában a kunok meggyilkolták az Aba nemzetségbeli Olivért, Pata fiát; Andrást, Lőrinc fivérét, az igmándi Miklós gróf fiát; Lászlót, a miskolci Panyit gróf fiát, valamint Demetert, a Rosd nemzetségbeli kis Mihály fiát.

A jövevény nemesekről

76. Mivel a tiszta Magyarországnak csupán száznyolc nemzetsége van és nem több, lássuk, honnan származnak azoknak a nemzetségei, akik Itáliából, Németországból vagy más helyekről telepedtek le. A Turul nembeli Géza fejedelem ugyanis, akinek a hagyomány szerint a magyarok közül az égiek először sugalmazták, hogy vegye föl a katolikus hitet és keresztséget, mert kezét emberi vér szennyezte be, nem volt alkalmas egy ilyen hatalmas népet a hitre téríteni, noha ő maga és a házanépe szent Adalbert által részesült a keresztség kegyelmében. Mégis az égi trónról szózat érkezett hozzá, hogy mondjon le erről a gondolatról, mivel a Magasságosnak a kegye mindezek véghezvitelét a tőle születendő Istvánnak rendelte.

Miután ezt meghallotta, nem mulasztott el megtenni mindent, amit tudott, és amit tennie kellett népe megtérítése érdekében, a prágai Szent Adalbert püspök rendelkezésének megfelelően. Elküldötte tehát hírnökeit a keresztény vidékre, hogy mindenkinek adják tudtul kívánságát. Ezt hírül véve, sok gróf, katona és nemes jött hozzá a keresztények földjeiről; sokan közülük az Isten iránti szeretetből, hogy a fejedelmet megsegítsék azon pogányok ellen, akik nem fogadnák el a hitet, mások viszont, mert a pogányoktól és azok üldözésétől megszabadultak. A nép ugyanis, amíg pogányságban élt, kegyetlen üldözője volt a kereszténynek.

77. Akkor, ebben az időben jött Géza fejedelemhez Tanbergi Tibold gróf, akit Graf Tiboldnak neveztek, ezért nemzetségéből egyeseket mindmáig egyszerűen Grafnak hívnak. Tőle származnak a Babocsaiak. Ezek így hát Németországból valók.

78. Ezután jött Hunt és Pázmán, két vér szerinti testvér, páncélos vitézek, akik Svábországból erednek. Ezek katonáikkal együtt Magyarországon át a tengeren túlra igyekeztek. Géza fejedelem visszatartotta őket, s később Szent István királyt a Garam folyónál, német szokás szerint, lovagi karddal övezték fel.

79. Ezután jött Vecelin gróf Wasserburgból. Somogyban ez gyilkolta meg Koppány vezért. Utódait Jákoknak hívják.

80. Ezután Wolfer jött fivérével Hedrickel, valamint negyven páncélos lovaggal Vildoniából. Ez szálláshelyül a Güssing hegyet kapta, ahol favárat, majd azután szerzetes kolostort építtetett, amelyben halála után eltemették. Tőle származik a Héder nemzetség.

81. Utána jött a lébényi Pot, akit más néven Ernistusnak hívtak. Ez sok katonával jött Magyarországra. Tőle származik az altenburgi Konrád gróf.

82. Később azután, Péter király idejében jött Keled és Gut, két fivér, akik sváb nemzetségből származtak. Szülőhelyük Stauf vára volt.

83. Őutánuk a friedburgi Altman jött, egy páncélos vitéz Türingiából. Tőle származnak a Balogok.

84. Ezután, Kálmán király idejében jött Olivér és Ratold az apuliai királyságból. Casertából erednek.

85. A Zsámbokiak pedig champagne-i grófoktól, Franciaországból származnak.

86. A Becse és a Gergely nemzetség hasonlóképpen Franciaországból ered, a Cornesnek nevezett Guillelmus családból.

87. A Buzád nemzetség pedig Meissenből ered, a wartburgi kerületből való nemesek.

88. A Hermány nemzetség pedig Nürnbergből való, eléggé nemesek, Gizella királynővel együtt jöttek.

89. Azok viszont, akiket Bogáthnak és Radványnak neveznek – nos, ezek nemzetsége Csehországból származik.

90. Hasonlóképpen azoké is, akiket Ludanynak hívtak.

91. Simon grófnak és fivérének, Mihály grófnak a nemzetsége pedig, akiket Martinsdorfiaknak neveznek, III. Béla fiának, Imre királynak a napjaiban Constantia királynéval, Aragónia királyának a lányával, Imre király feleségével együtt jött igen pompás körülmények között az országba, derék lovagokat és igen díszes kíséretet hozva magával. Nemzetségük egy bizonyos nagy hatalmú gróffal, lévén rá jogos és vitathatatlan oka, állandóan harcban volt, végül – a hagyomány szerint – ez ellen a gróf ellen sereget gyűjtve folytatta a harcot. Ebben a harcban az említett nagy hatalmú grófot az atyjuk, Simon, mármint Simon gróf és Mihály gróf apja – és nagybátyjuk, Bertramus foglyul ejtették és megölték. Mármost ezt követően Simon és Bertramus ellenségeskedést vontak magukra, s ezért az említett királynővel együtt elsőként jöttek Pannóniába.

Imre király, mivel hallott jellemük nemes voltáról, örömmel befogadta, s mint az köztudott, Magyarország különböző részein nagy és dús birtokokkal ruházta föl őket. Mivel pedig ennek a már többször említett nemzetségnek a hispániai királyságban több vára van, közöttük pedig a fő várat Boiótnak hívják, ezért az említett grófok és elődeik az első szálláshelyüket Nyergesújfalu környékén Bajótnak nevezték el. Ugyancsak az ő nemzetségük a pajzsán sast visel, amit más lovagok, Hispánia grófjai nem mernek viselni, mégpedig azért nem, mert a tuniszi szultán seregét, aki Maiorca és Minorca szigetét hajóival megtámadta és elfoglalta, miközben az aragóniai király többi lovagjai alulmaradtak, a hagyomány szerint az ő nemzetségük űzte ki. Ezért a király és a katonatanács határozatban rendelte el, hogy korábbi címerüket, mely mindenféle alak nélküli egyszínű piros volt, sasra változtassák.

Constantia királyné magával hozta Simonnak és Bertramusnak a nővérét is, név szerint Totát, aki annyira jó alakú és szép volt, hogy abban az időben alig volt hozzá hasonló. Ezt a hajadont pedig Benedek herceg, Konrád fia vette feleségül, és Martinsdorf helységet kapta Imre királytól és Constantia királynétól hozományul.

92. Ezenkívül III. István király idejében Magyarországra jött egy Gottfried nevű lovag Meissen vidékéről, akitől Keled fiainak, Fülöpnek, Lászlónak és Gergelynek nemzetsége származik. Ez a Gottfried nemes származású volt ugyan, tudniillik a hersfeldi gróf fia, de a frankfurti udvarban, amikor császárt kellett választani, miután zavargás támadt, állítólag megölte a türingiai őrgrófot, és ezért futásban keresve menedéket, István királyhoz jött oltalomkérőként, akitől ellenségei követelték is vissza. De mert István király nem szolgáltatta

ki ellenségeinek, Németországban fő és jószágvesztési határozatot hoztak ellene, s így szándéka ellenére Magyarországon maradt. Később a király egy hadsereg élén a bosnyák fejedelem ellen küldte, akit legyőzött, s miután a királyhoz visszatért, a továbbiakban kegyesen bántak vele.

93. A Csákányi Miurk, fivéreivel, Vencellel és Jakabbal együtt, akik a morva hercegek leszármazottai, szintén új lakói Magyarországnak; IV Béla királyhoz rokonság fűzi őket.

94. Költöztek ezenkívül mind Géza fejedelem, mind más királyok idejében csehek, lengyelek, görögök, besenyők, örmények is az országba, és csaknem minden idegen népből, ami az ég alatt van, akik a királyoknak vagy a királyság más urainak szolgálva tőlük hűbérbirtokot szereztek, s idővel elnyerték a nemességet is. Ezek nevét jelen könyvemben fáradságosnak tartottam összegyűjteni.

95. De mert egyeseket érdekel, hogy kik az udvarnokok, a várjobbágyok, valamint más cselédek, szabadosok és rabszolgák, akikkel csaknem tele van Magyarország, s hogy honnan származnak, érdemesnek tartottam jelen művemhez hozzácsatolni.[39]

Úgy történt, hogy miután a magyarok Pannónia birtokbavételét követően, a népek szokásjogát követve némely foglyokat, akik ellenálltak, lettek légyen pogányok vagy keresztények, meggyilkoltak, a foglyok közül azokat, akik vitézek voltak, magukkal vitték a csatába, s valamelyest magából a zsákmányból is részeltették őket, másokat viszont rabszolgává téve, különböző szolgálatok céljából saját sátraik körül volt szokásuk tartani. Ezek a foglyok csak az állattartásból és zsákmánylásból tartották fönn magukat, mint a kunok. Majd később hogy fölvették a hitet és a keresztséget, a római egyház, miután Krisztust megismerték, Géza fejedelemnek és Szent István királynak – a hagyomány szerint – szigorúan elrendelte, hogy hagyjanak föl a zsákmánylással, a keresztény foglyokat pedig ezentúl hagyják meg korábbi szabadságukban, mivel sok előkelő van a foglyok között. De mert az ország igen tágas volt, ugyanakkor híján volt az embereknek, s az egész közösség nem is értett egyet ezzel a pápai döntéssel, a pápa később úgy rendelkezett, hogy a foglyok műveljék a földet, s a föld terméséből éljenek, mint ahogy a többi keresztény. Ezért azok a foglyok, akiknek nem volt földjük, vállalták, hogy saját akaratukból annyi adót fizetnek, amennyit uraik kiróttak rájuk.

96. Idő múltával pedig, miután a hit megerősödött, az ország előkelői, minthogy kényelmesen akartak élni, és számtalan foglyuk volt, nem engedték, hogy ezek szabadokként távozzanak tőlük, mint ahogy a pápa akarta, hanem udvaruk szolgálatára rendelték közülük azokat, akiket honi nyelven *udvarnokoknak* neveztek. A szolgálatnak ezt a fajtáját azonban, noha abban az időben az ország több nemese elrendelte foglyai számára, Kálmánnak, Géza király fiának az idejében eltörölték. Ő azt akarta, hogy ilyenfajta szolgái a foglyai közül csak neki legyenek, valamint a püspököknek, akiket a foglyai közül megajándékozott. És hogy a nemesek közössége ne nehezményezze az ilyesféle tilalmat, az ország nádorának, akit a nemesek érdekében választanak, a király átengedte saját udvarnokait. De mert a magyarok, újdonsült keresztények lévén, nehezen viselték a hit terhét, mivel le kellett szokniok a zsákmányszerzésről, nehéz munkákat és súlyos terheket róttak ki a foglyaikra, ami nem tetszett a püspököknek, és ezek az ő érdekükben szót emeltek a pápánál.

A pápa pedig, meghallván a püspökök hangos panaszszavát, miután a nála járó hírnököktől érdeklődött Szent István király dicséretes életéről, a hagyomány szerint ezekre a szavakra fakadt: „Én az apostol utóda vagyok, ő azonban igazi apostol. Ezért rábízom; hogy országának egyházait belátása szerint irányítsa, és hogy egyedül ő birtokolja az általa kiváltott foglyokat." Ezért Szent István kiváltott mindenkit, akiket a magyarok körében föllelhetett, kivéve azokat, akiket az ország nemesei az egyházak birtokába adtak. Közülük egyeseket saját váraiba rendelt enyhébb szolgálatra.

97. A várjobbágyok pedig szegény nemesek, akik fölkeresték a királyt, s az földet juttatott nekik a várhoz tartozó földekből, hogy a vár hűbérbirtokát és a várat védelmezzék háború idején.

98. Ugyanezen foglyok közül egyeseket cselédeknek rendeltek, akiket azután Kálmán király oly sokfélékké tett.

Szent István király azt is rendeletbe adta, hogy a cseléd, ha meg akarja váltani, száz bizánci aranyon váltsa meg magát és a háza népét, ha azonban nem volna felesége és családja, saját személyét huszonnégy bizánci aranyon, vagy ugyanannyit érő szolgálattal váltsa meg. A magyarok ugyanis csak vonakodva engedték meg a királynak, hogy kiváltsa a foglyaikat, de Szent István király és a püspökök kényszerítették őket.

99. Itt a foglyok közül csak azokról írunk és tárgyalunk, akik keresztény népből estek fogságba, azokról viszont, akik barbár népből származtak, a pápa semmit sem szólt; az apostoli szentszék ugyanis azt akarja, hogy a pogányok alávetettjei legyenek a kereszténynek. Ezért ezeket a foglyokat *uheg*-eknek nevezik. Az egyház ugyanis minden egyes magyarnak megengedte, hogy ilyeneket birtokoljon és magánál tartson.

Fordította BOLLÓK JÁNOS

Képes Krónika

(1358)

(Részletek)

1. Az Úr ezerháromszázötvennyolcadik évében, ugyanezen Úr mennybemenetelének nyolcadában, keddi napon kezdtem el ezt a krónikát a magyarok régi és legújabb tetteiről, eredetükről és gyarapodásukról, győzelmükről és bátorságukról, különböző régi krónikákból szerkesztve egybe, melyeknek igaz állításait belevettem, hamisításaikat viszont teljes egészükben elutasítottam. Az Úr nevében, Amen.

Kezdődik az előszó a magyarok krónikájához

2. *„Általam uralkodnak a királyok"* – mondja az Úristen Bölcs Salamon szavai által a Példabeszédek könyvének nyolcadik fejezetében (8,15). *Dicsőséges az Isten az ő szentjeiben* (Zsolt. 67,36), csodálatos fenségében, kimondhatatlan bölcsességének mélysége semmiféle korlátok közé zárva, semmiféle határok közé szorítva nincs; igazságos ítéletű döntésével irányítja az eget és a földet egyaránt. S bár valamennyi szolgáját fölmagasztalja, fenséges jutalmakkal ékesíti, és az égi boldogság birtokosává teszi, mégis – hogy az arra méltókat méltóképpen jutalmazza – magasabb méltóságok jelvényeivel tünteti ki, és a jutalmak bőségesebb áradatával halmozza el azokat, akiket erre méltóbbaknak lát, s akiket nagyobb érdemeik fénye ajánl, mint ahogy világosan kitetszik ez a híres királyok és a magyar királyok által aratott nagy hírű győzelmek fölmagasztalásából. Ők, minthogy az isteni hatalom segedelmében bíztak, királyok és császárok karddal reájuk támadó hadrendjeit fölényesen megfutamítva, táboraikat földúlva hatalmasak lettek a hadban, és senki sem bírt nekik ellenállni a harcban. Ez az, amit egyértelműen kimond az isteni jóslatban leírt ige: *„Énáltalam* – mondja az Isten – és nem a saját erejükből *uralkodnak a királyok"*, s fognak uralkodni a magyar királyok. Ebben először is fölülmúlhatatlan erőt adó isteni hatalom nyer megfogalmazást: *„Énáltalam* – mondja –, aki végtelen erejű vagyok, minden vezetőt segíteni képes. Mert *én leszek az, aki elpusztít és megelevenít, aki megsebez és meggyógyít, és nincs, aki az én kezeim közül kiszabadulhatna* (5Mózes 32,39); *a szűkölködőt fölemelem a porból, hogy a főemberek társaságában üljön és a királyi szék birtokosa legyen"* (1Sámuel 2,8). Ezért teszi hozzá: *„kormányoznak a királyok"*, azok, akik rendelkeznek az igazságosság méltányosságával, a bölcsesség világosságával, a béketűrés nyugalmával, az irgalmasság könyörületességével,

mint ahogy ezt a Példabeszédek könyvének szent kinyilatkoztatása tanúsítja a huszadik fejezetben: *„Az irgalmasság és az igazság őrzik a királyt, és a könyörületesség szilárdítja meg a trónját"* (Péld. 20,28).

S ismét más helyen ezt mondja az Írás: *„A bölcs király trónusán"* (Péld. 20,26) ülve *„a tekintetével szétszór minden gonoszságot"* (Péld. 20,8). Salamon pedig így szól a Bölcsesség könyvének hatodik fejezetében: *„A bölcs és könyörületes szívű király erőssége a népnek"* (Bölcs. 6,26) *„és szétszórja az istenteleneket"* (Péld. 20,26) azzal, hogy a neki alávetett népeket kiragadja a zsarnok kezéből. Híven beteljesedik ez a magyar királyok esetében, akik az összes zsarnokot legyőzve gondoskodásukkal elérték, hogy Magyarország népei a béke szépségében és gazdagságot adó nyugalomban éljenek, s mindezt azáltal, hogy valamennyi királynál jobban félték az Úristent. Ezért van írva a Második törvénykönyv tizenhetedik fejezetében: Szólván az Isten, ezt mondja a királyokról: a király, akit megválasztottak, *„miután országának trónjára ült, írassa le magának az Isten törvényét, tartsa magánál és olvassa életének minden napján, hogy megtanulja félni Urát, Istenét, és megőrizni az ő szavait, melyek a törvényben vannak előírva, hogy hosszú ideig uralkodhassék ő maga, valamint fiai is a földön"* (5Mózes 17,18–20), és övé legyen a dicsőségem mindörökké. Ezen királyoknak, mármint a magyarokéinak eredetét, származását, Szkítiából való kivonulásukat a szentatyák különböző történeti művei alapján a következő sorrendben adom elő:

A magyarok őseredetéről a Szentírás szerint

3. A történetírás tanítómestere[1] ezt írja a Teremtés könyvének tizedik fejezetében: „Ezek Noé fiainak a nemzetségei, és ettől a három fiától, tudniillik Szemtől, Kámtól és Jáfettól a vízözönt követően hetvenkét nemzetség támadt: Jáfettól tizenöt, Kámtól harminc, Szemtől pedig huszonhét." Ezek szétszóródtak a földkerekség három részére: Szem Ázsiát, Kám Afrikát, Jáfet Európát nyerte osztályrészül. Josephus szerint Jáfet fiai az északi vidéket tartották birtokukban, a szicíliai[2] és szíriai Taurus, illetve Amanus hegységtől egészen a Tanaisz folyóig, ami Szkítiában van. Ugyanezt állítja Szent Jeromos a *Zsidó kérdésekről* című könyvében.[3] Jáfet fiainak a birtoka Ázsiában az Amanus és a Taurus hegységtől egészen a Tanaisz folyóig, Európában pedig Gadesig terjedt; nevüket népekre és helyekre hagyták örökül; ezen nevek közül később nagyon sok megváltozott, mások változatlanok, vagy az eredetihez hasonlók, vagy közelállóak maradtak.

Jáfet fiai: Gómer, akiről a galatákat, majd később a gallokat elnevezték. A franciákat egy bizonyos Francióról, Parisz fiáról hívják így; Parisz pedig Priamusznak, Trója első királyának a fia volt. Ezek Trójából, annak pusztulása után, Pannóniába jöttek, amit egykor, Nagy Sándor idejében Felső-Görögországnak hívtak, s a Sican-hegy tövében, az Ister folyó mellett – amit németül Donau-nak neveznek – egy igen erős várost alapítottak, és a Sican hegyről a Sicambria nevet adták neki.[4] Az Úr megtestesülése előtti negyvenedik esztendeig ott laktak, majd végül a keleti népektől való féltükben a nyugati részekre költöztek, és a Szajna folyó melletti vidéket szállták meg; ennek vezérükről, Francióról a Francia nevet adták, és a fővárost ugyanezen Francio apjának a nevéről Parisznak nevezték el.

Jáfet többi fia: a második Magóg, Jeromos szerint tőle származtak a szkíták; Madai, akiről a médeket elnevezték; Javan, akitől a görögök származnak, a héberben Görögországot ezért nevezik ma is Javannak; Tubal, akitől a hispánok származnak; Mesek, akitől a kappadókok származnak, ezért hívják náluk ma is az egyik várost Masekabnak; Tirasz, akiről a trákokat elnevezték.

Továbbá Gómer fiai: Askenász, tőle származtak a trójaiak.

Javan fiai: Elysa, róla nevezték el az elyseusokat, akiket később aeoloknak hívtak; Tarsis, akitől a kilikiaiak származnak, fővárosukat ezért hívják Tarsusnak. Itt született Pál apostol, miként azt az Apostolok cselekedeteinek huszonegyedik fejezete tanúsítja. Majd ez következik: Ezek azután népszigetekké különültek el a saját területükön, ki-ki a saját nyelve

szerint. Ezt itt Jeromos az eseményeknek elébe vágva mondja, mert ez később történt, a nyelvek szétválásának az idejében.

Kám fiai pedig: Kus, akiről az etiópokat elnevezték, ezért hívják a héberben Etiópiát Kusnak; Micrajim, akitől az egyiptomiak származnak, ezért mondják héberül Egyiptomot Mezarimnak; Put, akitől a líbiaiak származnak, akiket azonban először puteusoknak hívtak: ezért van ott egy folyó, melyet mostanáig Putnak neveznek; Kánaán, akiről a kánaánitákat elnevezték: ezeknek földje később Izrael fiainak adatott.

Kus fiai pedig: Szeba, akiről a szabeusokat elnevezték; Havila, akitől a getulusok származnak; Szabata, akitől a szabateusok származnak.

4. Kus azután nemzette Ménrótot. Ő volt az, aki Noé utódait rávette arra, hogy várost és tornyot építsenek az Úr ellen, amelyről a Teremtés könyvének tizenegyedik fejezetében van szó. Azért mondják róla, hogy „Ő hatalmas kezdett lenni a földön", mert hatalommal maga alá vetett másokat, és akik ezt ellenezték, azokat kényszerítette az említett munkára. S azért következik, hogy „Nagy vadász", vagyis az emberek elnyomója „volt az Úr előtt", mert semmi el nem kerülte a tekintetét. Ezért született meg az a szállóige, vagyis köz-, vagy népi mondás, hogy „Olyan, mintha Ménrót volna", mert ha valakiben később a nép elnyomóját látták, azt mondták rá, hogy „második Ménrót" vagy „olyan, mint Ménrót" Uralmának kiindulópontja Babilon volt, majd utódai az Óceánig hatalmukba kerítették a vidéket.

Mindezekből látszik, hogy nem igaz azoknak a mondása, akik azt mondják, hogy Hunor és Magor, a magyarok ősatyjai Ménrót fiai voltak,[5] aki Kus fia, aki viszont Kám fia volt, akit Noé megátkozott; egyrészt mert a magyarok Szent Jeromos előadása szerint Jáfet törzséből származnak, másrészt azért sem, mert Ménrót sohasem a Tanaisz folyó mentén – ami keletre van –, hanem az Óceán mellett lakott.

A magyarok tehát, miként a Szentírás és a szent atyák mondják, Magógtól, Jáfet fiától származnak, aki a vízözön utáni ötvennyolcadik évben – ahogyan azt Szent Sigilbertus antiochiai püspök mondja a keleti népek krónikájában[6] – bevonult Havilah földjére, és feleségével, Enével nemzette Hunort és Magort, akikről a hunokat és a magyarokat elnevezték.[7]

A hét kapitány megválasztásáról

27. S midőn ezekben a várakban laktak, mivel féltek a körülöttük lakó uralkodók támadásától, közös tanácskozáson megfontolva, hét kapitányt választottak maguk közül, és hét hadseregre oszlottak, úgy, hogy a szokott módon kinevezett századosokon és tizedeseken kívül minden hadseregnek lett egy kapitánya. Minden egyes hadsereghez – a századosokat nem számítva – háromezer fegyveres férfi tartozott. A Szkítiából történő második kivonulás alkalmával tehát – ha családtagjaik számától eltekintünk – a száznyolc nemzetség mindegyikéből kétezer fegyveres férfi vonult ki.

Az első kapitány

(A fehér ló története)

28. Ezek közül a kapitányok közül Árpád, Álmos fia, Előd unokája, Ügyek dédunokája a többieknél gazdagabb és hatalmasabb volt. Ennek apját, Álmost egyébként megölték Erdélyországban, nem vonulhatott be ugyanis Pannóniába.

Erdélyben tehát kipihenték magukat, és új erőre kapatták nyájaikat. Hallva pedig az ott lakóktól, hogy a föld dús, hogy a Duna a legjobb folyó, és hogy azoknál a részeknél jobb föld a világon sincs, miután közösen tanácskozást tartottak, elküldtek egy követet, név szerint Künd fia, Kücsidet, hogy menjen, fürkéssze ki az egész földet, és ismerje meg a föld lakóit.

Kücsid, amikor Magyarország közepére ért, és leereszkedett a Duna melletti részekre, látta, hogy a hely kies, a föld mindenütt jó és termékeny, a folyam jó és legelőkben gazdag – megtetszett neki. Ezután a tartomány fejedelme elé járult – Szvatopluknak hívták[8] –, aki Attila után uralkodott; az övéi nevében köszöntötte, majd előadta az okot, amiért jött. Szvatopluk ennek hallatára nagy örömmel örvendezett: jöjjenek csak, és műveljék a földjét – parasztoknak hitte ugyanis őket, ezért nyájasan bocsátotta el a követet.

Kücsid pedig a Duna vizéből megtöltötte kulacsát, tarsolyába perjefüvet tett, magához vett a fekete rögű földből, majd visszatért övéihez. S miután mindent elbeszélt, amit hallott és látott, nagy tetszésre talált náluk. Ezután bemutatta nekik a kulacs vizet, a földet és a füvet. Miután ezeket maguk is megízlelték, megbizonyosodtak róla, hogy a föld kiváló, a vize édes, és a rét olyan füvekből áll, ahogyan azt a követ előadta nekik. Ekkor Árpád az övéivel együtt megtöltötte szarukürtjét a Duna vizéből, és az összes magyar színe előtt a mindenható Isten kegyelmét kérte arra a szarukürtre, hogy az Úr ama földet adja nekik mindörökre. Szavai befejeztével az összes magyar háromszor így kiáltott: „Isten! Isten! Isten!" Akkor találták föl ezt a szokást, és ez a magyaroknál mindmáig divatban van.

Ezután a követet közös elhatározással visszaküldték az imént említett fejedelemhez, és földje fejében egy nagy lovat küldtek neki,[9] Arábia aranyával aranyozott nyereggel és aranyozott kötőfékkel. A fejedelem ennek láttán még inkább örvendezett, mert azt gondolta, hogy a földjéért valamiféle vendégajándékot küldtek neki. A követ pedig ekkor a fejedelemtől földet, füvet és vizet kért. A fejedelem mosolyogva így szólt: „Vegyenek csak, amennyit akarnak, ezért az ajándékért!"

Közben Árpád és a hét vezér bevonultak Pannóniába, de nem mint jövevények, hanem mint örökség jogán a föld birtokosai.

Ekkor egy másik követet küldtek a fejedelemhez, és ezt az üzenetet bízták rá: „Árpád az övéivel egyetemben ezt mondja neked: azon a földön, amelyet megvásároltak tőled, tovább semmiképpen se maradj; mert földedet megvették a lovon, füvedet a kötőféken, vizedet a nyergen. S te örökbér ellenében, azaz ínségedben és mohóságodban átengedted a földet, a füvet és a vizet." A fejedelem, miután elmondták neki az üzenetet, mosolyogva így szólt: „Azt a lovat üssék agyon fakalapáccsal, kötőfékét vessék a legelőre, aranyozott nyergét meg dobják a Dunába!" A követ ezt válaszolta neki: „S ebből, uram, ugyan mi kár éri őket? Ha a lovat megöleted, az ő kutyáiknak adsz táplálékot, ha a kötőféket a fűbe vetteted, az ő szénát kaszáló emberei találják meg az arany kötőféket, ha pedig a nyerget a Dunába dobatod, az ő halászai teszik partra és viszik haza az aranynyerget. Ha tehát a föld, a fű és a víz az övék, minden az övék."

Ezek hallatára a fejedelem a magyaroktól megrettenve összegyűjtötte hadseregét, segítséget szerzett barátaitól, majd egész haderejét egyesítve a magyarok ellen vonult. Azok pedig eközben a Duna mellé értek, és pirkadatkor egy gyönyörű mezőn harcba szálltak. Az Úr segedelme a magyarok mellett volt, s a többször említett fejedelem megfutamodott előlük. A magyarok egészen a Dunáig üldözték, ott félelmében a Dunába vetette magát, és mert a víz sodrása gyors volt, belefulladt.

Az Úr tehát visszaadta a magyaroknak Pannóniát, mint ahogyan Izrael fiainak Mózes idejében örökségül adta *Szichonnak, az amoriták királyának* a földjét és *Kánaán valamennyi országát* (Zsolt. 134,11).

S mivel ez az Árpád kapitány Szkítiában különleges méltóságot viselt, és Szkítia fölhatalmazásával és jóváhagyásával nemzetségének az az előjoga volt, hogy a hadi vállalkozásra indulóknak ő egymaga járjon az élén, visszatéréskor pedig utolsóként haladjon, ezért – a hagyomány szerint – Árpád a Pannóniába történő bevonulásban megelőzte a többi kapitányt.

Árpád, miután – mint föntebb előadtuk – a többi magyarral együtt legyőzte és megölte Szvatoplukot, tábort ütött a Noé-hegyen Fehérvár mellett. Ez volt az első hely, melyet Árpád kiválasztott magának Pannóniában, ezért Szent István király, aki tőle származott, ott a közelben alapította meg Fehérvár városát.

(A „hétmagyar")

35. A többi nemzetség is, akik származás tekintetében ezzel egyenlők vagy nagyon hasonlók hozzájuk, saját tetszése szerint szerzett magának lakhelyet és szállásterületet. Ha tehát egyes kódexek azt tartalmazzák, hogy ez a hét kapitány vonult be Pannóniába, és Magyarország egyedül csak tőlük származott és népesült be, honnan jött akkor Ákos, Bor, Aba és más magyar nemesek nemzetsége, hiszen ezeknek egyike sem jövevény, hanem valamennyien Szkítiából származnak. Erre egyedüli érvként azt hozzák föl, hogy a köznép „hétmagyart" emleget. Ha viszont csak hét magyar és házanépe tételezhető föl, s nem pedig több család, feleségeikkel, fiaikkal, lányaikkal, szolgáikkal és szolgálólányaikkal együtt, vajon ennyi családdal meg lehet hódítani országokat? Nem hiszem.

36. Az történt ugyanis, hogy Taksony idejében a magyarok serege zsákmányszerzés végett Galliára támadt. S miután visszatérés közben a Rajnán átkelve három részre oszlottak, közülük két rész dicstelenül, egy dicsőséggel tért vissza Magyarországra. Az egyiket Szászország fejedelme az Eisenach nevű türingiai város mellett hét magyar kivételével mind egy szálig legyilkolta. Azt a hetet pedig, akiket meghagyott közülük, fülüket levágva küldte vissza Pannóniába. „Menjetek – mondta – ilyen külsővel a magyarjaitokhoz, és mondjátok el ezt nekik, hogy többé ne jöjjenek gyötrelmeiknek erre a színhelyére!"

A másik két rész pedig Svábországba vonult. Ezek, amikor meghallották, hogy mi történt bajtársaikkal és rokonaikkal, lemondtak arról, hogy Svábországban zsákmányt szerezzenek, és ami csak az Iller folyótól a Sár folyóig, illetve a Lajtáig az útjukba került, embertől állatig mindent legyilkoltak.

A hét, fülét vesztett magyarról pedig, amiért élve visszatértek, és nem választották bajtársaikkal együtt a halált, a hagyomány szerint a közösség ilyen határozatot hozott: mindenüket elvesztették, amijük volt, ingatlanukat éppúgy, mint ingóságukat; feleségüktől és gyermekeiktől elválasztva, gyalogosan és mezítláb kellett élniök; semmi tulajdonnal nem rendelkezhettek. Egyszersmind arra kényszerítették őket, hogy mindig együtt járjanak, sátorról sátorra koldulva, amíg csak élnek. Emiatt a gyalázat miatt hét Lázárnak hívták őket.[10] Ezekről az ilyen ítélettel sújtott emberekről, és nem ama első kapitányokról emlegeti tehát a nép a hétmagyart.

Azután meg, mert a világi embereknek valamiképpen sajátjuk az öntelt dicsekvés, hogy többet mutassanak magukról, mint amennyit mások föltételeznek róluk, ezért az a hét kapitány énekeket szerzett magáról,[11] s ezeket a maguk körében énekeltették hiú dicsekvésből, nevük népszerűsítése végett, s mintegy azért, hogy ezeknek hallatán az utódaik nagyképűen hetvenkedhessenek szomszédaik és barátaik előtt.

Nyilvánvaló tehát, hogy Pannóniát nem csupán a hét kapitány hódította meg, hanem más nemesek is, akik Szkítiából vonultak ki. A hét kapitány esetében másoknál jobban lehet tisztelni a méltóságot és a hatalmat, de a nemességet illetően egyenlők voltak a többiekkel.

Lél és Bulcsu kapitány haláláról

60. I. Konrád német király uralkodásának tizennyolcadik évében a magyarok kivonultak és földúlták Németország egyes részeit. Amikor Augsburg városához értek, ott Ulrik püspök a polgárokkal és Svábország főembereivel együtt szembeszállt velük. S mivel a magyarok makacsul ostrom alatt tartották a várost, és nem akartak a város alól eltávozni, Ulrik végül követeket küldött az említett Konrádhoz, hogy gyorsan siessen a városbeliek segítségére. Ő ezt nem is mulasztotta el. S mivel a magyarok a város ostromlása közben elővigyázatlanul viselkedtek, a német és az olasz sereg meglepetésszerűen rajtuk ütött, úgy, hogy ha menekülni akartak volna, sem tehették volna, egyrészt, mert akadályozta őket a Lech folyó, ami azokban a napokban a vízmosásokat elöntve rettenetesen megáradt, másrészt pedig mert az

említett hadseregek falként zárták körül és szorongatták őket. Így hát az ellenségtől beszorítva egyeseket elfogtak, másokat kegyetlenül meggyilkoltak közülük.

Elfogták ezen a helyen Lélt és Bulcsut, a két híres kapitányt is, és a császár elé vezették őket. Amikor a császár megkérdezte tőlük, hogy miért ennyire kegyetlenek a keresztényekkel szemben, ezt mondották: „Mi a magasságos Isten bosszúja vagyunk, ő küldött bennünket, hogy az ostorotok legyünk, s akkor ejtetek foglyul és öltök meg bennünket, amikor fölhagyunk üldözéstekkel." A császár így szólt hozzájuk: „Válasszatok magatoknak olyan halált, amilyet akartok!" Lél ezt mondta neki: „Hozzák hát ide a kürtömet, előbb hadd fújjak bele, s utána majd válaszolok." Odavitték a kürtjét, ő meg a császár mellé lépve, miközben úgy tett, mintha a kürtbe készülne belefújni – a hagyomány szerint –, a kürtjével oly erősen homlokon sújtotta a császárt, hogy a császár ettől az egyetlen ütéstől szörnyethalt. S ezt mondta neki: „Előttem mész majd, és szolgálni fogsz nekem a másvilágon." A szkíták hite ugyanis az, hogy mindazoknak, akiket életükben megölnek, szolgálniok kell őket a másvilágon. Tüstént megkötözték és Regensburgban bitófára húzták őket.

A magyarok legyőzik a görögöket

(Botond kalandja)

62. Ezt követően a huszonegyedik évben kivonultak és Bulgáriába nyomultak; innen Hidropoliszhoz vonultak, majd ennek bevétele után végül Konstantinápolyt vették ostrom alá.

Mármost, amikor a magyarok a város ostromával foglalatoskodtak, a városból kiküldtek egy görögöt, aki akkora volt, mint egy óriás, hogy párviadalt vívjon. Ez azt kérte, hogy egyszerre két magyar mérkőzzön meg vele, mondván, hogy ha nem győzi le mindkettőt, akkor a görög császár legyen adófizetője a magyaroknak. S mivel ez a görög a magyarok számára módfelett ellenszenves volt, találtak neki egy ellenfelet, aki odaállva a görög elé, ezt mondta neki: „Én Botond vagyok, igazi magyar, a legapróbb termetű a magyarok között. Végy magad mellé két görögöt, hogy az egyik az eltávozó lelkedet szolgálja, a másik meg eltemesse a holttestedet, mert egészen biztos, hogy a görög császárt adófizetőjévé teszem a népemnek."

Ezután a magyarok kapitánya, név szerint Opur, akit a közösség akaratából tettek meg annak a seregnek a fővezérévé, megparancsolta Botondnak, hogy kezében a bárdjával, menjen a város kapujához, mely ércből volt, és bárdjával mutassa meg erejét a kapun. Az pedig odamenve a kapuhoz, a hagyomány szerint akkorát sújtott rá, és akkora rést nyitott a kapun, hogy egy ötéves gyerek azon a nyíláson át kényelmesen ki-be járhatott. Miután a magyarok és a görögök nézőközönsége fölsorakozott, s a város kapuja előtt kimérték a bajvívóteret, alig egyórányi küzdelem után a magyar leterítette a görögöt, és az ott nyomban kilehelte a lelkét.

A görög császár, aki feleségével együtt a város bástyáján állt, ezt az eseményt és szerencsétlenséget nagy megszégyenülésnek tartotta; elfordították arcukat és a palotába siettek.

Amikor azonban a magyarok kérték az adót, amelyért a párharcot megrendezték és megvívták, a görög császár csak nevetett az adó követelésén, ezért a magyarok a város ostromával fölhagyva, földúlták az egész Görögországot, aranyat, drágaköveket és végtelenül sok állatot zsákmányoltak, és így tértek vissza hazájukba.

A magyarok közössége tehát – a hagyomány szerint – kapitányaival, vagyis vezéreivel együtt egészen Taksony fejedelem idejéig ilyen és más efféle dolgokat művelt.

Felicián megsebesíti Erzsébet királynő úrnőt

205. Az Úr ezerháromszázhuszonkilencedik évében meghalt László, a király fia.

206. S miközben ugyanebben az időben Magyarország az óhajtott béke nyugalmának örült, és mindenfelől békességben volt ellenségeitől, a béke gyűlölője, a gyűlölség magvetője, az ördög egy bizonyos vitéznek, név szerint a Záh nembeli Feliciánnak, aki már éltes és deres hajú volt, azt az ötletet adta, hogy kardjával egyetlen napon gyilkolja meg urát, Károly királyt, Erzsébet királyné úrnőt, valamint két fiát, Lajost és Andrást. Ezt a Feliciánt Trencsényi Máté, az egykori nádor emelte föl, de végül Mátét otthagyva a királyhoz pártolt. A király elhalmozta királyi kegyével, s a király ajtaja akadálytalanul nyitva állt előtte, szabad bejárása volt hozzá.

Mármost amikor a király a királynéval és említett fiaival együtt az Úr ezerháromszázharmincadik évében, április tizenhetedikén, a húsvét nyolcada utáni szerdán Visegrád várának a tövében, a lakosztályában reggelizett, ez a Felicián titokban besurranva, a király asztala mellett termett, borotvaéles kardját kihúzta hüvelyéből, és veszett kutya módjára irgalmatlanul le akarta mészárolni a királyt, a királynét és a fiait. De mert az irgalmas Isten irgalma megakadályozta abban, amit akart, nem tudott célhoz érni. A király jobb kezén mindemellett mégis könnyebb sebet ejtett. De ó, fájdalom, a legszentebb királyné jobb kezének négy ujját, amelyeket alamizsnálkodáskor irgalmasan szokott kinyújtani a szegények, a nyomorultak és az elesettek felé, azon nyomban levágta. Ezekkel az ujjakkal varrt különféle kelengyéket számtalan egyház számára, és küldte fáradhatatlanul a drága bíborból készült oltárterítőket, miseruhákat és kelyheket. S amikor az ugyancsak ott álló királyfiakat is meg akarta ölni, a gyermekek nevelői, úgymint Miklós, Kenecsics Gyula fia és Miklós, János nádor fia magukat közbevetették, és miközben az említett gyermekek elmenekültek, Feliciánt a fején halálosan megsebesítették.

Ekkor János, a Patak vármegyebeli Sándor fia, ez a derék fiatalember, a királyné akkori al-étekfogómestere, rárontott Feliciánra, mint egy vérszomjas fenevadra, és tőrével vitézül a nyaka és a lapockája közé csapva, átdöfte és a földre terítette. A király bajvívó vitézei pedig az ajtókon át innen is, onnan is betódulva rettenetes kardjaikkal összeszabdalták a szerencsétlennek a tagjait, és kardjaikkal úgyszólván szörnyeteget csináltak belőle. Fejét azután Budára küldték, kezét és lábát pedig más városokba irányították.

Egyetlen serdülő fia és egyetlen hű szolgája, bár futásnak eredtek, nem tudtak elmenekülni; ló farkához kötve fejezték be életüket. Mindkettőjük holttetemét a kutyák marcangolták szét a téren csontjaikkal együtt.

207. S bizony méltó dolog is volt, hogy Felicián, aki sok keresztényt – vadállati kegyetlenséggel megcsonkítva – megfosztott tagjaitól, az Isten igazságos ítélete szerint ő maga is megfosztassék tagjaitól, és aki a szegények fáradhatatlan kínzója volt, a közönséges emberi halálból kirekesztve, kutyákhoz méltó és hirtelen halállal haljon, hogy mint valami kutya, a kutyák osztályrészében részesüljön.

Klára nevezetű leányát is, ezt a gyönyörű hajadont, kivonszolták a királyi udvarból, orrát és ajkait rútul megcsonkították, úgy, hogy kilátszottak a fogai, két kezéről levágták nyolc ujját, csak a hüvelykujjai maradtak meg, s lóhátra ültetve több város utcáin és terein végighurcolták, és a félholt szerencsétlent arra kényszerítették, hogy ezeket a szavakat kiáltsa: „Mindörökké így lakoljon az, aki hűtlen a királyhoz!" Ezenkívül Feliciánnak a másik, az idősebb, Sebe nevű lányát, aki egy bizonyos Kopaj nevű nemes hites felesége volt, Léva vára előtt, a vár várnagyának, Becsei Imrének a parancsára lefejezték, és maga Kopaj is a fogság bilincsében rótta le a halál adóját. Ennek a fiait pedig a keresztesek az egyik tengeri szigetre szállították, és soha nem látták viszont a szülőföldjüket. Végül Felicián nemzetségéből sok nemest legyilkoltak.

A szerencsétlen Felicián tehát így esett felségsértés bűnébe; az országot fölkavarta, saját magvát kiirtotta, nemzetségét hírbe hozta s elvesztette, kutyák eledelévé válva távozott a

másvilágra, a mélységben megkötözték és a pokolba temették, s lett a világnak beszédtéma, hűtleneknek intő példa.

Alig lehet elhinni, hogy egyetlen napon ennyi rendkívüli dolog történjék.

Fordította Bollók János

Küküllei János

Lajos király viselt dolgai

(1389 körül)

A királyok királya, a földkerekség *uralkodóinak ura* (Jelenések 19,16) akié a hatalom a magasságban mindenek fölött, ő ad létet a dolgoknak, ő osztja szét tetszése szerint a fő-fő méltóságokat; övé a bölcsesség és az erő; ő változtatja meg az időket és a korokat, szüntet meg és hoz létre királyságokat; erős és hatalmas úr, *a hadakban hatalmas úr* (Zsolt. 23,8); tőle származik minden hatalom, akár a naptól a sugarak; az ő fennhatósága alatt országolnak a királyok és uralkodnak a fejedelemségek (vö. Péld. 8,15–16). S bizony ő *a seregek ura* is (Izaiás 14,22), a hadsorok rendezője (vö. 2Sámuel 10,9), a lelkek megerősítője, a kéz csatára tanítója (vö. Zsolt. 143,1); hatalmas erejével feddhetetlenül igaz ítéleteket hoz, és akiket alá akar vetni, azokat aláveti az uralkodók hatalmának. Úgy kell tehát lennie, hogy a dicsőségesen országoló és győzedelmesen diadalmaskodó uralkodót az Isten magasztalta fel a legfőbb hatalommal, díszítette a jó hír illatával, ékítette lovagok csapatával, hogy magasztos nevének híre a földkerekségen szétterjedve, és dicséretes tettei miatt a magasságba felhatolva, az Isten előtt kiérdemelje a dicséretet, a különböző népek részéről pedig a dicséretes magasztalást.[1]

Ezért van az, hogy a filozófusok nagy tudású fejedelme, Arisztotelész, a Nagy Sándorhoz intézett *Titkok titkáról* című könyvében[2] így ír: „Az értelem első tanítása a jó hírnév utáni vágyakozás: mert aki a jó hírnevet igazán kívánja, az híres lesz és dicső. A hírnév tehát az, ami az uralkodásban főként és önmagáért kívánatos, mert az uralkodás nem önmagáért kívánatos, hanem a jó hírnév miatt. A bölcsesség és az értelem kezdete tehát a jó hírnév utáni vágyakozás." Majd buzdítólag hozzáfűzi: „Törekedj tehát, Sándor, a jó hírnév utáni vágyra és tartsd becsületben, mert nincs az a pénz, nincs az a kincs, amellyel a jó hírnevet meg lehetne vásárolni."

Továbbá a bölcs és ékesszóló Vegetius a *Hadtudományról* című könyvében[3] – úgy látszik – mindennél jobban ajánlja a vitézséget és a hadakozásban való serénységet. Szerinte ugyanis ez az, ami leginkább naggyá tette a rómaiakat, mivel leginkább ők foglalkoztak a hadi dolgokkal, és minden erejükkel arra törekedtek, hogy maguk alá igázzák a népeket. Következésképpen őszerinte az uralkodó erőfeszítésének leginkább arra kell irányulnia, hogy bőviben legyen a honi haderőnek, és hogy ezáltal maga alá igázza a népeket.

Ismét másutt az egyik bölcs ezt írja: „Midőn az uralkodók és a vitézek dicséretes és az emlékezetre méltán méltó vitézkedéseit és viselt dolgait, hadi vállalkozásaikat, diadalmaikat, sorsszerencséiket és sikereiket az utódok emlékezete számára megírjuk, mi mást teszünk, ha nem azt, hogy a háborús kedvet fokozzuk. Ez által hallgatóink vitéz lelkét hadjáratok vívására tüzeljük, hogy e példák alapján még vitézebbekké és még lelkesebbekké váljanak a fáradalmak és a hadi törődések elviselésére: mivel a múlt eseményeinek előadása az utódok oktatása."[4]

Ezért tehát úgy döntöttek, hogy én, János, az erdélyi egyházhoz tartozó Küköllő főesperese, lelkipásztorként általános esztergomi helytartó, aki egykor – jóllehet méltatlanul – Lajos

király belső személyi titkára voltam, lejegyzem az utókor emlékezete számára a fényességes uralkodónak, a szent királyok nemzetségéből származó Lajos úrnak, Isten kegyelméből Magyarország stb. királyának, valamint hadinépének és lovagjainak hadi vállalkozásait – igaz, a sok közül csak néhányat –, nehogy azok a hanyag nemtörődömség miatt feledésbe merüljenek. Az események sorrendjét követő előadásomat meghatározott címekkel ellátott fejezetekre és részekre osztottam, az olvasók érdekében, hogy nyomban megtalálhassák, amit keresnek, továbbá négy nagy részre választottam szét és különítettem el az anyagot, mint ahogy a következőkben majd minden részről világosan ki fog derülni, hogy mi van benne. Ha pedig valami helytelennek vagy nem megfelelően előadottnak találtatnék, sértődés nélkül kérem, hogy a figyelmes és jóindulatú olvasó egészítse ki a kiegészítendőket, és helyesbítse a helyesbítendőket.

1. Lajos király megkoronázásáról, életéről és hadjáratairól

Lajos királyt, miután a dicsőséges uralkodó, Károly, Magyarország királya, az ő boldog emlékezetű atyja az Úr hívására eltávozott az evilágról, az Úr megtestesülésének 1342., életének pedig tizenhetedik esztendejében, az apostolok szétoszlását követő vasárnapon[5] a királyi székvárosban, Fehérvárott az országnagyoknak, főuraknak, báróknak, lovagoknak és Magyarország nemesei közösségének egyhangú akaratából és előzetes tetszésnyilvánításával, ünnepélyesen és szerencsésen királlyá koronázták, és a királyi trónon, mely a természetjog folytán megillette, atyja örökébe lépett.

Meglehet, ifjúságának virágában kezdett uralkodni, ám mint derék jellemű ifjú, az ifjúságnál az érettséget többre tartva, miközben növekedett, magáévá tette a bölcs gondolkodást. Nagyot gyarapodott az erényekben, s emlékezetébe idézvén sok derék férfi mondását, hogy a hazáért akár vérünket is kell ontanunk – s nem is haboztak ontani, hogy haláluk után az utódok előtt dicsőek legyenek –, azon kezdett gondolkodni, s azt forgatta lelkében, hogy királyságának jogait, melyekre a határain lakó szomszédok és uralkodók rátették kezüket, valamint a lázadók és a hitszegők meggondolatlan vakmerőségükben a szent korona kárára az országtól elraboltak és bitoroltak, hogyan és mi módon szerezhetné vissza, és állíthatná vissza abba az állapotba, mely őt megilleti.

2. Lajos király első hadjáratáról, melyet a szászok ellen indított

Közben az történt, hogy országában, az erdélyi részeken az egyik szász nemzet zavargásokba kezdett, megtagadta a szokásos adó és a királyt megillető jövedelmek megfizetését. A király erre nagy létszámú hadsereget mozgósított, és báróival, lovagjaival, nemeseivel és országának lakóival együtt személyesen vonult vakmerőségük letörésére, majd miután megzabolázta és az engedelmességre visszatérítette őket, dicsőséggel és diadallal hazatért.

3. Sándor, havasalföldi vajda engedelmességre téréséről

S midőn ezeken a részeken tartózkodott, az egyik fejedelem, vagyis egy igen nagy hatalmú báró, az ő fennhatósága alá tartozó Sándor, havasalföldi vajda, aki egykor atyjának, Károly királynak idejében a hűség útjáról letérve, fellázadt, és hosszú időn át megmaradt lázadásában, miután Lajos király kegyességének s egyben hatalmának is hírét vette, önként, személyesen eljött hozzá ama részek határvidékére, földre borult a királyi felség lába előtt, s visszatért a köteles engedelmességre és hűségre. Miután ő visszahelyezte régi méltóságába, az ünnepélyes ajándékokat, adományokat és ékszereket adott, elismerte urát és a szent koronát, majd örvendezve és vidáman hazatért, és attól az időtől kezdve kitartott hűsége mellett.

4. Erzsébet királynénak, Lajos király anyjának zarándokútjáról, a pápai udvarban és Apuliában viselt dolgairól

András király pedig ténylegesen még mindig nem uralkodott Apuliában. Erzsébet úrnő tehát, Magyarország királynéja, az említett királyok anyja, mivel Károly király halála után fogadalmat tett, hogy meglátogatja a szentek ereklyéit, és megtiszteli Péter és Pál apostolok küszöbét, és mert nem tartotta vissza őt ettől sem asszonyi mivolta, s a hosszú út fáradalma sem riasztotta, és a tenger sokféle veszedelme sem keltett félelmet benne; férfias lelkületére támaszkodva, az Isten oltalmában bizakodva és égi vágyakozástól hevülve, az Úr 1343. évében, Szentháromság ünnepén Visegrádról útra kelt Itália felé. Tisztességes háznépével, az úrnőknek, nemes leányoknak, bárónak, lovagoknak sokaságával, nagyszámú és fényes szolganéppel indult el és vonult, mint ahogy az a királyi felséghez illik. Költségeinek fedezésére magával vitt huszonhétezer márka színezüstöt és tizenhétezer márka színaranyat, Lajos úr pedig, Magyarország királya, a fia, utána küldött még négyezer márka válogatott aranyat. Volt nála forint is, csaknem fél mérővel, valamint sok apró dénár is, egészen az ország határáig.

A királynénak a velenceiek is nagyon tisztes és hasznos szolgálatot tettek; két saját költségükön kiállított gályával ugyanis az egész tengeren való átkelés folyamán szorgalmasan szolgáltak az említett úrnőnek.

Miután pedig teljes békességben átkelt a tengeren, megérkezett Apuliába. Ott elébe jött András király, a fia, életének társával, a királynéval[6] együtt, és Erzsébet királyné úrnőt nagy ünnepléssel és dicsőítéssel fogadták, majd így, mindenki örvendezése közepette, Szent Jakab apostol vigiliáján Nápolyba vezették.

Mármost, a magyar királyné, miután megszállt Nápolyban, tanácskozást tartott, és ünnepélyes követekként az Apostoli Szentszékhez küldte Miklós nádort, Pál királyi udvarispánt, Rufus Tamást, Vitus barátot, a nyitrai püspököt, Péter fia Tamást, nemkülönben a beneventói érseket és igen sok más nemest, kérve, hogy a pápa úr áldásával tegye lehetővé, hogy András király urat a királyi koronával ékesítsék.[7]

Eközben Erzsébet királyné úrnő, az Istennek és szentjeinek tett fogadalmát valóra váltani szándékozván, a Szent Kereszt felmagasztalásának ünnepén, egész kíséretével, valamint a nápolyi érsekkel és több apuliai nemessel együtt elindult Nápolyból Róma felé, hogy meglátogassa Szent Péter és Pál apostolok küszöbét. Átvonult a városokon és várakon, nagy nyugodalomban és békében: az övéi közül senkivel szemben sem követett el senki erőszakot vagy jogtalanságot. Hanem az ott lakók, midőn meghallották, hogy Erzsébet királyné – aki erényei, erkölcseinek tisztessége és lankadatlan buzgósága miatt úgy ragyog, mint egy tündöklő csillag – valamint az övéi haladnak át vidékükön teljes tisztességben, kifutottak az utcákra és a terekre, hogy láthassák és alaposabban szemügyre vehessék, s midőn csodálattal és örvendezve látták, egy lélekkel dicsérték az Istent, hogy egy ilyen nemes úrnő, és egy ily fényes királyné, országát és házát otthagyva, akárcsak Sába királynője,[8] eljött a világ legvégéről, hogy kérje és kiérdemelje Megváltónk kegyelmét.

Miután néhány nap múltán szerencsésen megérkezett Rómába, jövetele az egész várost lázba hozta: a Tiberis egyik partján a Colonnák, a másik partján az Ursinik[9] fogadták királynéként, nagy-nagy tisztelettel. A nép pedig, kicsinyek és nagyok, asszonyok és leányok oda futottak, ahol a királyné áthaladt és fennhangon kiáltották: „Éljen Magyarország királynéja!" És visszhangozta a föld kiáltásaikat. S úgy látszott, hogy az egyébként szokatlan esemény általában lelki örömmel töltötte el az egész népet.

Midőn azután Szent Péter apostol egyházának ajtajához ért, az egész pápai udvar körmenettel fogadta a királynét, nagy dicsőítéssel és tisztelettel. Ő azután fölajánlotta Szent Péter apostol oltáránál és ereklyéinél ünnepi ajándékait, kelyheket, ékes miseruhákat és forintokat, királynéhoz illő bőkezűséggel. Sok monostort, egyházat és sok szent küszöbét is meglátogatta, ezeket bőkezű adományokkal és kegytárgyakkal tisztelte meg. Kétszer engedték meg neki, hogy fölmenve a lépcsőn, közelről láthassa Krisztus képmását, vagyis Veronika

kendőjét,[10] s ő áhítatosan járult oda hozzá, s nagy-nagy tisztelettel és alázattal imádta. Miután pedig ezeket megtette és befejezte, elköszönt, és Szent Ferenc nyolcadában visszatért Nápolyba, ujjongás és örvendezés közepette; hitbuzgósága ugyanis mindenki számára ragyogó példává lett.

Amikor azután a királyné megszállt Nápolyban, és látta, hogy a menye, Johanna úrnő gőgös és nagyravágyó, úgy jár-kel, mintha már nem is ember volna, mohón vágyik az evilági dicsőségre, s férjének, András királynak sem adja meg a királyi tiszteletet, hanem mindent magának akar még a lehetőségeken túl is, és arra törekszik, hogy fiát megfossza a koronától és a királyságtól – mint azt később az ügy végkifejlete bizonyította –, egész bensőjében fölindult, és a fájdalom hegyes tövise szurkálgatta. S mivel a követek és a hírvivők hosszú időt töltöttek Avignonban a pápa úr fondorkodása miatt, aki az említett király koronázásához nem akarta hozzájárulását megadni, a királyné úrnő és tanácsadó testülete úgy látta, hogy hasznosabb lesz hazájukba visszatérni, mint hiábavalóan és feleslegesen, sőt viszolyogva ott maradni.

Az Úr 1344. esztendejében fiát, András királyt, egészségesen és épségben Apuliában hagyta, és Szent Mátyás apostol ünnepe táján valamennyi kísérőjével együtt elindult Nápolyból Magyarország felé. Bariban megállt, s miután ott Szent Miklóshoz imádkozott, s megtisztelte adományokkal és ajándékokkal, nagyböjt közepe táján Manfredóniába ért; mivel nem álltak rendelkezésére hajók és gályák, rákényszerült, hogy ott ünnepelje húsvét ünnepét. A következő napon azután négy gálya érkezett, melyeket András király küldött anyjának, Magyarország fényes királynéjának szolgálatára; ezek fölvették az összes málhájával és kíséretével együtt, majd több más hajó kíséretében átkelt az Adriai-tengeren, és az Úr segedelmével Zenggbe érkezett. A királyné tehát a korábban említett időpontban indult el Apuliából Magyarországra, és útrakelésének évfordulóján érkezett meg házába, Visegrádra. Ott fiai tudniillik Lajos úr, Magyarország királya, és István herceg úr, valamint az ország főemberei fogadták nagy ujjongással és örömmel.

Közben Lajos király úrnak és édesanyjának a követei a tanácsülésen VI. Kelemen pápa úr elé terjesztették András királynak az egyházjog és a polgári jog által biztosított jogait, és más választott bírák előtt mindkét jog alapján bizonygatták, hogy a szicíliai királyság a királyi örökösödés jogán teljes egészében a király urat illeti. Hiába fáradoztak, munkálkodásukkal semmit sem haladtak előre. És mert az említett követek küldetésüket nem tudták – mint ahogy akarták – az igazság útján járva befejezni, tudva azt, hogy az ajándékok és az adományok még a bölcsek lelkét is elcsábítják, Lajos úrnak és anyjának, a királyné úrnőnek tudta nélkül megígérték, és magukat erős esküvel kötelezték, hogy a pápa úr kincstárába befizetnek negyvennégyezer márkát, csak engedje meg, hogy András király elnyerje a szicíliai királyság fölötti tényleges uralmat. Amikor az erről szóló beszámoló megérkezett Magyarországra, és a király úr és a királyné úrnő elé került az egyezség, ők fölfogva ennek jelentőségét, nem kis zavarban voltak, hogy a királysághoz való jogot, mely Isten és az igazság szerint őket illette, pénzzel szerezzék meg maguknak – de hogy a rosszindulatú és ferde gondolkodású embereknek ne adódjék alkalmuk és lehetőségük arra, hogy bármiben is igaztalanul ítéljék meg s még kevésbé, hogy azzal ócsárolják őket, hogy a királyi méltóságra kapzsiságból és haszonlesésből áhítoznak, továbbá, hogy a követeket se bélyegezhessék meg a hazugság bűnével –, megengedték, hogy kifizessék az említett pénzösszeget. Siettek tehát az adószedők az összes vármegyébe és az összes királyi meg királynéi faluba szerte az ország egész területén, s hiánytalanul beszedték az említett pénzösszeget. Miután behajtották, megbízható követek útján, ígéretükhöz híven elküldték a pápa úrnak, VI. Kelemennek a kincstárába, szilárdan bízva abban, hogy az András király megkoronázására tett ígéret halogatás nélkül beteljesedik.

S miközben a többször említett követek Avignonban a rájuk bízott ügy befejezésével voltak elfoglalva, Lajos úr, Magyarország híres királya az Úr 1345. évében illő kísérettel átkelt Lengyelországba apósához, akinek Margit nevű lányát már megkapta feleségül.[11] S miután az idős lengyel királlyal, akiről már említettem, hogy az apósa volt, valamint annak

fiával együtt tanácsot tartottak, vitéz és erős sereget gyűjtöttek, és a Boldogságos Szűz Mária ünnepe táján egyetlen nap alatt átkeltek a jég hátán a tengeren a pogány litvánok ellen azzal a szándékkal, hogy tűzzel és vassal földúlják földjüket. De mert déli szél fújt, a jég megolvadt, s ha tovább maradtak volna, veszedelem fenyegette volna őket, ezért a lehető leggyorsabban visszaindultak, és eredmény nélkül, üres kézzel hazatértek.

5. Arról a segítségről, melyet Lajos király nyújtott a lengyel királynak

Ezt követően a Lengyel királyság megvédelmezése végett, Szécsi Miklóst, serény lovagját Paharos Péterrel és más lovagokkal együtt nagy létszámú hadsereg élén elküldte Kázmér király megsegítésére a fenséges uralkodó, János cseh király ellen, aki nagy erővel rátámadt országára, sőt Krakkó városára. Ezek a cseh király támadásától, zaklatásától és dúlásától megvédték az országot, a várost felszabadították az ostrom alól és szerencsésen visszatérve, a lengyel király hatalmában hagyták.

6. A tatárok elleni hadjáratról

Ezután, mivel a tatár népek a magyar királyság elleni dühükben gyakran rá-rátörtek Erdély részeire és a székelyekre, a király a nemes székelyekkel együtt egy erős sereg élén a tatárok ellen küldte Laczk fia András erdélyi vajdát, ezt a serény és harcias férfit. Ez hatalmas területen behatolt földjükre, ahol laktak, és azokat, akik fejedelmüknek, Athlamosnak vezetése alatt eléjük vonultak a mezőre, hogy ellenálljanak nekik, leverte, magát a vezérüket lefejezte, és sok zászlót és tatár foglyot küldött Visegrádra a királyi felségnek. Ezek után a székelyek is gyakran rátámadtak a tatárokra, s nagy zsákmánnyal tértek haza. Akik pedig a tatárok közül megmaradtak, a messzi távoli tengerparti részekre menekültek a többi tatárhoz.

7. A horvátok elleni hadseregről

Végül tanácsot tartva főembereivel, lovagjaival és báróival, úgy döntött, hogy hadat indít a hozzá hűtlenné vált és ellene fellázadt horvát Cirjék fia Gergely és Nelipic ellen, akik Horvátországot és Dalmáciát, valamint Szlavónia nagy részét bitorló módon a szent korona sérelmére határuk alá vonták. Elindult tehát egy nagy létszámú hadsereg élén más részek uraival – köztük jelesül a kiváló és nagy hatalmú főúrral, István bosnyák bánnal együtt,[12] akinek gyönyörű leányát, Erzsébet úrnőt, a mostani királynét később a házasságban élete társául vette –, hogy visszaszerezze és visszafoglalja Horvátországot.

Eljutott egészen Bikács városáig, és ennek közelében, a Kolkotfő nevű patak forrása mellett letáborozott. S miután ezen a helyen hosszabb időn át tartózkodott hadseregével és nem mozdult tovább, a két zsarnok lázadó, Cirjék fia Gergely és Nelipic fia Iván rákényszerültek, hogy apjuk halála után a szent korona engedelmességére térjenek. Miután megesküdtek, hogy megőrzik hűségüket, a király néhányukat meghagyta méltóságukban, és seregével együtt hazatért. Ekkor ugyanez a Cirjék fia Gergely föllázadt ellene. Vele szemben Lajos király másodízben báróit és lovagjait küldte hatalmas hadsereggel, ezek azután ennek a lázadónak a szemtelenségét megtörve, Horvátországot visszaszerezték, és őt követőivel együtt rákényszerítették, hogy a királyi felségnek engedelmeskedjék, s alávesse magát kegyelmének, majd örvendezve visszatértek hazájukba.

8. A velenceiek elleni hadjárat Dalmáciában

Ezt követően – idő múltával – a király nagy létszámú hadsereget mozgósított Dalmátország meghódítására és visszaszerzésére, melyet már régóta megszállva tartottak a velenceiek. A környező országrészek fejedelmeivel, valamint saját báróival, lovagjaival és országának lakóival egészen Zadar városáig hatolt, mely már korábban a királyi felség engedelmességére várt. Ezért a velenceiek német, francia és olasz zsoldosaikkal ostrom alatt tartották a várost; egy bizonyos Székács nevű erődítményt emeltek mellette, majd miután elhelyezték benne fegyveres hadinépüket, különféle ostromgépekkel és hajító szerkezetekkel mind magából az erődítményből, mind pedig a tenger felől gályáikról igen erősen ostromolták Zadar városát.

A király a város melletti síkon táborozott le seregével, s miután fölállították és fölszerelték az ostromgépeket és a többi különféle hajítószerkezetet, kemény ostrom alá vették a velenceiek erődítményét, hogy megszüntessék a Zadar városa körüli ostromzárat. A király lovagjai és hadinépe állandó rajtaütésekkel zaklatta az ellenséget, és kölcsönösen igen kemény tusákat vívtak egymással. De mert az ellenség az erődítménybe zárkózott, hajítógépeinek csapásaival a király hadinépéből sokakat megsebesített; ám a király katonái, egészen a falakig előrenyomulva, visszafizették nekik a kölcsönt. S valahányszor lehetőségük nyílt rá, a velenceiek katonái váratlanul és hirtelen kitörtek az erődítményből, és meg-megütköztek a király katonáival; mindkét részről sokan elhullottak.

Itt ölték meg harcban Tót Lőrinc fiát, Bertalant, és a német Hersendorfert, a király két serény vitézét. S noha a király serege vitézül küzdött az erődítmény elfoglalásáért, de mert az túlontúl meg volt erősítve, elfoglalni semmiképp sem bírta. A király látva ezt, bár igen nagy személyi és anyagi veszteségeket szenvedett, seregével együtt hazatért.

A velenceiek katonái pedig mind az erődítményből, mind a tenger felől a gályákról folytatták az ostromot, és néhány városbeli árulása révén elfoglalták a várost; sok városbeli polgárt és nemest lefejeztek, illetve különféleképpen meggyötörtek, megkínoztak, megbüntettek, sok nemes férfit, asszonyt és leányt elhurcoltak fogságba Velencébe. S ó, jaj, az Istent nem félve, és sem a kort, sem a nemet nem kímélve, az asszonyokat és leányokat, meg a többi foglyot éheztetéssel és szomjaztatással kínozták, csupán nyomorúságos életüket hagyva meg nekik, majd később börtöneikben a kínzásokkal lassankint elemésztették őket. A király rettenetesen fájlalta ezt, és szilárdan eltökélte, hogy mihelyt alkalom kínálkozik rá, bosszút áll.

9. András királynak, Lajos király testvérének haláláról

Ezt követően, rövid idő elteltével – mivel jóformán semmi sem marad állandó, hanem az idő rohan, mindig új változásokat hozván magával, melyeket nem könnyű sem előre látni, sem megjósolni, és mert semmi sincs, ami ne érezné a változandóságot, és a béke közepén tör ki a háború – bekövetkezett a néhai híres uralkodónak, András úrnak, Jeruzsálem és Szicília királyának, Lajos, Magyarország királya édestestvérének siralmas és természetellenes halálesete, akit az András király udvarában tartózkodó Chensa lovag tervei alapján, Aversa városában (bár nyelte volna el a föld!), az elvetemült Corradi di Catanzo és más árulók meggyilkoltak és elpusztítottak.[13] Lett nagy gyász és siralom Magyarországon. Az árulók is elnyerték azonban bűnük büntetését, és istentelen árulásuk jutalmát. Novelli hatalmas és nagyméltóságú grófja ugyanis, aki a király rokona és hű embere volt, kocsira kötöztette és a grófság összes falujában körbehurcoltatta őket, majd testüket tüzes vasfogókkal tépette, gyötörtette és marcangoltatta, s végső büntetésként gyalázatos halállal emésztette el őket.

Testvérének ily módon bekövetkezett halála Lajos királynak kimondhatatlanul heves szívfájdalmat okozott, s keserűségében és gyötrődésében elkezdett foglalkozni a megtorlás gondolatával, hogy egy ennyire kárhozatos gaztett ne enyésszék el bosszulatlanul. Először Miklóst, Tóth Lőrinc fiát – aki később a Kont melléknevet kapta – küldte oda, hogy tárgyaljon azoknak a részeknek a főuraival, grófjaival és báróival. Ez elutazott Aquila híres

városába, s miután tárgyalt Lallóval, ezzel a megfontolt és az András király halála miatt roppant kesergő férfiúval, a város főparancsnokával, megnyerte az ügynek a vezetése alatt álló kis államot, majd ugyanitt, idő múltával, Lalló segítségével igen sok embert a magyar király engedelmességére térített, vagy engedelmességében megerősített.

10. Lajos király hadjárata Nápoly ellen

S miután a királynak levélben és követek útján ezeket tudomására hozta, a király erős sereget gyűjtött, és Itália részein átkelve Nápoly felé sietett. A városállamok urai és a városi tanácsok valamennyi városban tisztelettel fogadták, és átkelése közben bőkezűen vendégül látták. A városállamok urai közül Malatesta di Malatestis, Francesco di Forli, Filippo di Mantova és még néhányan mások szépszámú fegyveres hadinéppel egészen Nápolyig követték, ő pedig lovagi címmel és lovagi övvel tüntette ki őket.

11. Johanna királynénak és férjének, Lajosnak menekülése

Jöveteléről értesülve, Johanna királynő férjével, Tarantói Lajossal együtt,[14] aki a királyi címet bitorolta, titokban elmenekült, és a királytól való félelmében három gályán Avignon tartománya felé igyekezett. Lajos király pedig bevonult Nápoly városába, ahol nagy ünnepléssel és örömmel fogadták. Ettől kezdve használta a Magyarország, Jeruzsálem és Szicília királya címet.

Ott maradt, és nyomozni kezdett, hogy testvérének, András királynak halálában kik voltak részesek, és kik voltak a főbűnösök, majd elfogatta a következő fejedelmeket: Durazzo hercegét, mint bűnöst Aversa városában, András király házában, ahol akkor lakott, és ahol Andrást megfojtották és megölték, lefejeztette. A többi fejedelmet a gyermek Károllyal, az említett András király fiával együtt[15] megbízható bárók és lovagok kíséretében Magyarországra küldte, mivel a felségsértést elkövető bűnösöket elmulasztották megbüntetni, és feltételezte róluk, hogy ehhez a súlyos gaztetthez valamiképpen beleegyezésüket adták; feltételezte róluk, ama elve alapján, hogy nem mentes a titkos cinkosság gyanújától az, aki elmulasztja a nyilvánvaló bűntettel való szembeszállást. Ezekről úgy rendelkezett, hogy Visegrád várában őrizzék őket. S nagy figyelemmel és tisztelettel, jól és bőségesen tartották őket, mint ahogy az a királyi felség vérrokonainak kijárt.

12. Lajos király visszatér Magyarországra

Végül Lajos király úr, mivel nagy létszámú seregével vissza akart térni Magyarországra, a nagyságos és serény férfiút, Lack fia István erdélyi vajdát kinevezte a személyében saját felségét képviselő főkapitánynak, a német Wolfard von Wolfartot pedig Nápoly városkapitányának, majd visszatért Magyarországra.

13. István vajda csatája és győzelme

A király eltávozását követően azután egyes nápolyiak és az ottlevő capuai lovagok lázadást szítottak, és előzték Wolfartot, az említett kapitányt, s gőgjükben fölfuvalkodva föllázadtak, hogy magát István vajdát is előzzék. Aversa és Nápoly között ütköztek meg egymással, és ádáz csatát vívtak. Ebben a csatában – Isten akaratából – a király úr hadseregének élén István vajda szerezte meg a győzelmet; sokan elestek, sok grófot, bárót, lovagot, nemest és nápolyi

polgárt foglyul ejtett, hatalmas zsákmányt vett el tőlük és bőkezűen szétosztotta a király katonái között, a foglyokat pedig nagy pénzösszeg lefizetése ellenében szabadon bocsátotta. A győzelemből önbizalmat nyert, és nyugodtan ott maradt az országban.

14. Verner herceg elfogása

Néhány nappal később ugyancsak István vajda Verner herceget, Tarantói Lajos seregének kapitányát, a bandájához tartozó ötszáz fegyveressel együtt foglyul ejtette Cornechium városában.

15. István vajda Nápoly melletti ütközete Lajosnak, Johanna férjének seregével

Ezek után Tarantói Lajos pártja zsoldoskatonák sokaságát toborozva, és az említett szicíliai királyság számos hitszegőjét megnyerve szövetségeséül, ki akarta űzni az országból István vajdát. Nápoly városa előtt felállították a hadrendeket, ütközetbe bocsátkoztak: megfújták a harci riadót, és rátámadtak a vajdára. S bár Tarantói Lajosnak a maga részről seregében sokkal több katonája volt, és noha mindkét részéről egyaránt elkeseredetten vívták az ütközetet, mégis István vajda nyerte el az óhajtott győzedelmet, akinek fegyvere a hűségből fakadó lelkesedés volt, és aki inkább akarta, hogy halála után dicső híre által éljen, mint hogy hátat fordítson az ellenségnek.

Ebben az ütközetben István vajda számos grófot, főurat és sok tehetősebb polgárt foglyul ejtett, s általában több ízben is Lajosnak számos seregét leverte, igen sok városát elfoglalta, sok súlyos öldöklést vitt véghez és súlyos emberveszteségeket okozott Lajos hívei között. Így ennek az országnak tehetősebb polgárait és nemeseit a magyar király iránti hűségre térítette, és szolgálatára kényszerítette, mint ahogyan ezek és sok más egyéb viselt dolgai és szolgálatai bővebben is le vannak írva abban a királyi kiváltságlevélben, mely a Dráva és a Mura között fekvő Asztrag és Csáktornya nevű várak adományozásáról érdemeinek jutalmazásaként kiállíttatott neki.

Az ellenséges katonák pedig, sőt az ország lakói is, az elfogott magyarokat élve megnyúzták, vagy más módon irgalmatlanul meggyötörték.

16. Johanna királynőnek és férjének visszatérése

Az év közepe táján azután Johanna királynő és férje, Tarantói Lajos visszatért Nápolyba, és igyekeztek uralmuk alá hajtani az országot. István vajda erre fegyverbe szólította ellenük a magyar királyt, hogy védje meg az országát.

17. Lajos király második bevonulása Apuliába

A király úr pedig, noha váratlanul érte a hadsereg egybegyűjtése, minden késedelem nélkül, gyorsan áthajózott Apuliába néhány bárójával és lovagjával,[16] akik között a legfőbbek a következők voltak: Gilet fia Miklós, a nádor, fiaival János és Demjén lovagokkal, valamint testvérével Gilet fia Jánossal. Továbbá Tóth Lőrinc fia Miklós, testvéreivel Lökössel és Bertalannal. Továbbá István és György, Bebek fiai; Szécsi Miklós; Kónya, Tamás vajda fia; András vajda a testvéreivel; Miklós, Pál és Mihály, Lack fiai. Továbbá a főpapok közül a Krisztusban tisztelendő Miklós páter úr, zágrábi püspök, akit ott, Aversa városában szenteltek püspökké; a tiszteletre méltó István úr, budai prépost, testvérével, Jánossal, a serény lovaggal, Kanizsai Lőrinc fiával.

A király Manfredónia kikötőjében kötött ki; békés körülmények között, a városi tanács beleegyezésével bevonult a városba; elfoglalta Teanót és Barlettát; ostrommal ugyancsak bevette Bari városát, ahol Szent Miklós püspök nyugszik, és bevonult oda, s miután a város jól megerősített várát visszaszerezte magának, megszállt benne. Itt gazdagon és bőkezűen kiosztotta járandóságukat a német zsoldosoknak, számszerint négyezer bőrsisakos vitéznek, akiknek kapitányuk Konrad von Wolfard, az említett Wolfard testvére volt.

18. A zsoldosok árulásáról

Eközben hajókon nagy számban érkeztek hozzá katonái Magyarországról, és seregének száma sokszorosára nőtt. Ennek láttára a német zsoldosok Konrad von Wolfardnak, kapitányuknak és más parancsnokaiknak akarata ellenére árulást követtek el, és rátámadtak a királyra, magyar seregére, valamint a városra, hogy kifosszák. A magyarok azonban szembeszálltak velük, a városbeliek pedig azokkal a láncokkal, amelyek a házfalak között a föld alá rejtve húzódtak, az utcákon és a tereken bekerítették a zsoldosok sokaságát, majd a láncok közé szorítva sokat megöltek és lefejeztek közülük; lovaikat, íjaikat és fegyvereiket, vállszíjaikat és minden fölszerelésüket elvették, és ha a zsoldosok az egyik kaput biztosításul meg nem szállták és nem őrizték volna, alig menekültek volna meg néhányan közülük. Végül azután a városon kívülre menekültek, és letelepedtek a síkon; majd miután sok követet küldtek, kegyelmet nyertek a király úrtól azzal a feltétellel, hogy mindnyájan hagyják el az országot, és a király ellenségeihez soha ne csatlakozzanak. Közülük azonban néhányat, akikről úgy látszott, hogy ártatlanok voltak a lázadás kirobbantásában, a király úr megtartott szolgálatában.

19. Canosa várának megvívásáról

Később a király, aki seregének előrenyomulása közben pár napon át egyfolytában fegyveresen lovagjainak csapatai között lovagolt, seregét megindítva körülzárta Canosa várát, és ostrommal birtokába vette, vagy inkább visszaszerezte. Ott azonban, miközben maga is fegyveresen fölfelé igyekezett az ostromlétrán, a kődobásoktól súlyosan megsebesült, az árokba zuhant, és súlyos testi sérüléseket szenvedett. Lovagjai és bárói súlyos szemrehányásokat tettek neki ezért, mivel olyasmire vállalkozott, ami nem illik a királyi felséghez.

20. Tarantói Lajos zsoldosainak foglyulejtéséről

Ezt követően elfoglalt néhány kisebb várat, benyomult Luzernbe, és lerombolta falait. A város mellett volt egy igen erős vár, mely megmaradt Lajosnak, Johanna királyné férjének a pártján. S miközben a király ebben a városban tartózkodott, Lack fiai, Miklós és Pál alig ötven magyar zsoldossal a mezőn harcban elfogtak százhúsz zsoldos katonát Tarantói Lajos keverék hadinépéből, és kezüket hátrakötözve, lóháton, fegyveresen a király elé vezették őket. Ezeket a király aznap a kolostorban, a barátok refektóriumában vendégül látta és felüdítette vacsorával, majd a következő napon, lovukat és fegyverüket elvéve – mint az a zsoldosok esetében szokás – szabadon bocsátotta őket.

21. Salerno elfoglalásáról és Aversa városának ostromáról

Ebből a városból az Isten segedelmével továbbvonult, és szerencsésen járva útját, elfoglalta Salernót és Scafatti várát, ezt követően pedig a Nápoly felé eső Somma várát vette be, ahol sok gyalogos zsoldoskatona tartózkodott. Innen eltávozva, Aversa városát vette ostrom alá,

melynek akkor még nem voltak teljesen befejezve falai, ám a hajítógépek oltalmában napról napra építették, és közeledtek befejezéséhez. A király itt István vajdát leváltotta, és Kont Miklóst nevezte ki a sereg fővezérévé. Ez a tette sokaknak nem tetszett, magát István vajdát is elkeserítette, és nagyon megzavarta a király ügyeinek előrehaladását.

22. A király Aversa városa melletti megsebesüléséről és a város elfoglalásáról

Midőn a király seregével ostromolni kezdte Aversa városát, és maga is harcba bocsátkozott, egy nyíllövéstől a lábán életveszélyesen megsebesült, és az Isten segítségével, valamint az orvosok ápolásával is alig menekült meg a haláltól.

Az ostrom egyébként jó három hónapig tartott. Tarantói Lajos német zsoldoskatonái, körülbelül háromszáz páncélos vitéz, naponta váratlanul és hirtelen kitört a városból; rohamot indítottak, harcba bocsátkoztak a király német és magyar csapataival, majd miután mindkét fél részéről sokan megsebesültek, ismételten a városba futottak. De mert az ostrom elhúzódott és a városban elfogyott az élelem, az éhínség miatt sokakat kiűztek a városból, a kiűzötteket pedig elfogták a király katonái. Ezért a zsoldosok, mivel tovább nem voltak hajlandók kitartani, a várost az igen jól megerősített várral együtt, melynek kapitánya és várnagya Jacopo di Pignatario volt, feladták, azzal a kikötéssel, hogy mind személyükben, mind vagyonukban bántatlanok maradnak. A király úr bevonult a várba, serege pedig a városba.

A király itt sok magyarországi birtokot adományozott, sok birtokadományt pedig megerősített a pártján lévő bárók, lovagok és nemesek számára; ezek tettei és szolgálatai a nekik juttatott adományokról szóló oklevelekben olvashatók.

Végül a király, miután hosszú időt töltött a várban, és kellőképpen felerősödött, s visszanyerte egészségét, a bátor és harcias férfit, András vajdát, Lack fiát az országban főkapitánnyá, Drugeth Miklóst, Wilhelm nádor testvérét Salerno városának kapitányává, Moriale barátot, a Jeruzsálemi Szent János Rend lovagját, vránai perjelt pedig saját személyének képviseletében Aversa városának kapitányává nevezte ki. Ez utóbbi hitszegővé vált, és a várost a várral együtt visszaadta Johanna királynénak.

Ott azután a király elvált tőlük, és mert jubileumi szentév volt, hitbuzgósággal teli szívvel Capua városán át – melynek kapujára egy díszes kivitelezésű, igen magas tornyot emeltek – és Monte Cassino vára alatt – melynek falai földrengés következtében összeomlottak –, Campánián keresztül útnak indult Róma felé.

23. Arról a tiszteletről, melyet Róma városa adott Lajos királynak

Róma városának polgármestere és a római előkelőségek négy gall mérföldre eléje jöttek ünnepi öltözetben, azaz bíborköpenyben s külön erre az alkalomra készült egyenruhában, közel száz személyből álló, pazar ruházatú zenekarral, trombitaszó és más zeneszerszámok hangjának kíséretében. Tisztelettel fogadták, majd bevezették Róma városába, melynek terei szőnyegekkel gyönyörűen le voltak terítve és föl voltak díszítve. A rómaiak uruknak is megfogadták, a király azonban ezt visszautasította. A pápa úr palotájában látták vendégül.

A polgármester a római előkelőségekkel együtt naponta meglátogatta, és tiszteletét tette nála; nagy örömmel meghívták házaikba és lakomáikra. A király egyébként minden nap Szent Péternek, az apostolok fejedelmének székesegyházában hallgatott misét, és minden nap megmutatták neki az Úr arcának izzadságtörlő kendőjét a zarándokok és az oda özönlő népek nagy vigasztalására. A király, miután több napot töltött így ájtatoskodással, és a pápa úr hatalmánál fogva feloldozást nyert,[17] négyezer forintot ajánlott fel és helyezett el Szent Péter oltárára.

24. Lajos király visszatérése Magyarországra

Ezután seregével együtt hazaindult Itália részein át; minden városban örömmel fogadták és megtisztelték, így ért Veronába. Ott elbocsátotta a német zsoldosokat, négyezer sisakos vitézt, majd – mivel még nem fizette ki teljesen a zsoldjukat – Wolfarddal és Konráddal, kapitányaikkal örvendezve visszatért Magyarországra, hogy összeszámolják a király számlájára történt kiadásokat, és ezt követően hiánytalanul megküldte zsoldjukat. Az említett Wolfard és Konrád kapitányokat pedig magához hívatta, és szolgálataik jutalmául bőkezű királyi adományokkal tüntette ki őket. Ezek viselt dolgait és szolgálatait a nekik kiállított kiváltságlevelek részletesen tartalmazzák.

25. A Szicíliai királyság visszaszolgáltatásáról a pápa úr kezeihez

Miután pedig András vajda, az ország főkapitánya, Drugeth Miklós, Wilhelm nádor testvére, Salerno város kapitánya, más előkelő lovagokkal és a király úr nagyszámú hadinépével együtt csaknem három éven át ottmaradtak az országban és azokon a részeken, s Lajos katonáit több ízben legyőzték, sőt úgyszólván megsemmisítették, olyannyira, hogy azok csak az erődökbe és várakba zárkózva létezhettek – miként ezt András vajda viselt dolgai és hadjáratai alapján, melyeket a rövidség kedvéért jelenleg mellőzök, a neki kiállított birtokadományokról szóló kiváltságlevélből, aki akarja, ellenőrizheti, hogy nagyobb hitelt adhasson szavaimnak –; Ince pápa úr[18] először az oldala mellől küldött, Krisztusban tisztelendő Guidó úr, Szent Cecília egyházának bíboros áldozópapja, pápai legátus útján, majd utána több ízben is ünnepélyes követekként küldött férfiak által közbenjárt a királynál az említett fejedelmek kiszabadítása érdekében; később pedig Bertalan urat, az egyházjog doktorát küldte hasonlóképpen követként, és üdvös intelmeivel atyailag sürgette a királyt, hogy hadseregét rendelje vissza abból az országból.

Sürgetésére a király, mint alázatos és engedelmes fia, követei, mégpedig a kánonjogban járatos János, választott veszprémi püspök, és mások útján visszaszolgáltatta a pápa úrnak a várakat, városokat, erődöket és földeket, melyeket birtokában tartott, az országhoz való jogot azonban, ami megillette, változatlanul fönntartotta magának. Szabadon engedte az említett fejedelmeket is, akiket Visegrádon tartott őrizet alatt, és hazatérésük közben, egészen Velencéig háborítatlanságot biztosító tisztes kísérettel látta el őket. Ezek nagy örömmel átkeltek Nápolyba a tengeren, óriási ünnepléssel és tisztelettel fogadták őket, majd mindegyiküket visszahelyezték tisztségébe, hercegségébe, fejedelemségébe.

Nem tagadom, hogy az események sorát nem tudtam egészen pontosan és világosan, évekre és napokra lebontva előadni, mivel az időbeli távolság megakadályozott benne; egyes dolgokat ugyanis én magam személyesen tapasztaltam, másokról más, hiteltérdemlő emberektől értesültem, akiknek volt ismeretük róluk. Így bocsáttassék meg nekem, aki tisztességgel mentegetőzöm, hogy megelégedtem az eseménysor puszta elbeszélésével. A többi eset megírását és előadását átengedem azoknak, akik a király szerencsés és szerencsétlen kimenetelű dolgairól többet tudnak írni vagy elmondani, mint ami itt írva van.[19]

26. A velenceiekhez Dalmátország visszaadása ügyében küldött követségről

Ezek előadása és kifejtése után kénytelen vagyok visszatérni választott tárgyam témájához, Dalmátországhoz és a tengermelléki városokhoz.

Mivel a király meg akarta védeni és eredeti állapotukba vissza akarta helyezni a szent korona fennhatósága alá tartozó fejedelemségeket, birtokokat és országának elbitorolt felségterületeit, mint a béke híve, ünnepélyes követek útján levélben és különleges hírvivők által több ízben is megkereste és intette a híres uralkodót Andreas de Agnulo velencei dogét, hogy

szolgáltassa vissza neki és a szent koronának Dalmátországot és a tengermelléki városokat, melyeket teljességgel megszállva és a birtokukban tartottak. A doge és Velence urai ezt megtagadták, ellenséges álláspontra helyezkedtek, és elhatározták, hogy ellenállnak a királyi felségnek.

27. A király Velence ellen indított hadjáratáról

A király erre a szomszéd országok tanácsurainál, uralkodóinál, lakóinál, őrgrófjainál és hercegeinél előbb súlyos panaszt emelt a doge és a velencei tanács ellen emiatt a jogsértés miatt, nehogy az legyen a látszat, hogy alaptalanul és jogtalanul támadja meg őket. Majd az őt és országát ért jogsértés megtorlása és kivédése végett, országa jogainak visszaszerzése érdekében, amelyekre azok már régen rátették kezüket, erős hadsereg élén, saját katonaságával, továbbá azokkal a külföldi grófokkal és német lovagokkal, akik a pártján voltak és segítséget nyújtottak neki, személyesen indult Itáliába a velencei doge ellen. Különösen a németeket kedvelte nagyon, akiknek ismerte a nyelvét, bőségesen ellátta őket zsolddal és ajándékokkal, ezért szívesen sereglettek hozzá, és hűségesen szolgáltak neki.

Miután átkelt a velenceiek földjén és birtokain, elfoglalta Serravalle vára melletti Coneglianót; innen Treviso városához vonult, és megszállta a várost. Ezt követően meghódította a városhoz tartozó várakat és birtokokat, úgymint Asolát Roccavernivel együtt, ahol egy apátság van, Crispinacumot, Kewerdet, Gorgoniát, Forgoniát, s még sok más várost is, és katonaságot helyezett el bennük. Majd miután Tamást, a tiszteletre méltó Miklós barát, esztergomi érsek úr testvérét otthagyta saját hadinépe főparancsnokának, fegyveresen visszatért Magyarországra.

28. Castelfranco várának ostromáról

Később a nagyméltóságú és hatalmas férfiút, a már említett Kont Miklóst, Magyarország akkori nádorispánját küldte át azokra a részekre. Ez nagy hadsereggel ostrom alá vette a doge és a velencei tanács Castelfranco nevű várát, de mert a vár jól meg volt erősítve, noha több napon át egyfolytában ostromolta, semmire sem jutott s így visszatért Magyarországra – az említett Tamás lovag azonban ottmaradt. Ez a Tamás lovag és a király úr hadinépe azután először Treviso város kapuja előtt, másodszor pedig a mellette elterülő síkon csatába bocsátkozott és megütközött a velenceiek fegyvereseivel, s legyőzve őket sok foglyot ejtett közülük. Harmadik alkalommal a hajózható Brenta folyó mellett rontottak rá egy reggel váratlanul a németekre és a velencei zsoldosokra – miután lóháton és a víz mélysége miatt nagy veszedelem közepette átkeltek a folyón –, legyőzték és fogolyként magukkal hurcolták, majd mint ahogy zsoldosok esetében szokás, lovaikat és fegyvereiket elvéve, szabadon bocsátották őket. Itt Pál, Csél fia János lovag testvére néhány más magyarral együtt belefulladt a folyóba.

Tamást ezután a király visszarendelte, és Hem fia Benedeket küldte át s nevezte ki a helyére. Benedek lovag megérkezése után igen sok háborút folytatott a velenceiek hadinépe ellen és legyőzte őket.

Ezt követően a király ismét az említett Tamást küldte oda, aki vitézül és eredményesen megőrizte a király birtokában a várakat és az elfoglalt földeket mindaddig, míg végül Zadar városának bevétele és visszaszerzése után Dalmáciában a tengerparti részeken szilárddá vált a királyi hatalom. Ezt a várost egy Elderbach nevű serény német lovag foglalta el és vette be a király úr katonáival együtt oly módon, hogy az egyik éjjel megmászták a város falait, óriási, ádáz ütközetet vívtak a velenceiek német és francia fegyvereseivel, s a velencei grófot, vagyis az odarendelt főparancsnokot katonáival együtt legyőzték és megfutamították. Elderbach lovag itt halálos sebet kapott, és a seb következtében fejezte be evilági életét.

A király, miután teljesen megszerezte a Dalmátország és a dalmát városok fölötti hatalmat, mivel a velenceiek birtokaiból elfoglalt területeket továbbra is hatalma alatt tartani

nem akarta, a birtokában levő várakat és területeket visszaadta nekik, saját katonáit visszarendelte, azok katonáit békében elbocsátotta, azzal a feltétellel, hogy a velencei doge és a tanács tagjai megesküsznek rá, hogy azokon a birtokokon, melyeket a király visszaadott nekik, senkit nem ér bántalom vagy büntetés azért, mert hűek voltak a királyhoz. Később azonban a velenceiek, esküjüket megszegve, mégiscsak leöldösték azoknak a területeknek a lovagjait, városi tisztviselőit és tehetősebb polgárait – különösen Colegliánóban –, és elkobozták vagyonukat, ami nem tetszett a királyi felségnek. Ezenkívül a köztük és a király úr között folyó háború alatt dogejukat, név szerint Marinót, több tanácstaggal együtt fölakasztották Velencében, a Doge-palotában, azon vád alapján, hogy rokonszenveznek a királlyal, továbbá igen sok trevisóit száműzetésbe küldtek csak azért, mert gyanúsak voltak.

A területek visszaadása után Treviso polgársága tárgyalások útján végül Lipót ausztriai hercegnek, a király rokonának kezére adta magát, és az ő alattvalója lett. Lipót herceg elfogadta és egy darabig birtokolta is a város fölötti uralmat, majd végül ugyancsak tárgyalások útján átruházta Francesco di Carrarára, Padova urára, katonaságát pedig meghatározott feltételek mellett visszarendelte onnan.

29. A litvánok elleni hadjáratról

Egyébként nagy létszámú hadsereg élén, mely részint saját katonaságából, részint a hozzá sereglő más népekből állt, személyesen vonult a litvánok ellen, akik rá-rátámadtak a keresztényekre, s leginkább országára, Oroszországra. Miután földjeiket, vagyis birtokaikat nagyrészt földúlta, vezérüket elfogta – de mert az ígéretet tett hűségéről és engedelmességéről, nyomban szabadon is engedte –, szerencsésen visszatért Magyarországra.

30. A Ruténia elleni hadjáratról

Utóbb két ízben is megindult részben külföldiekből álló hadinépével a szent korona fennhatósága alá tartozó Oroszországba, hogy az országot megvédelmezze a litvánok ellen. Miután ellenségeit megfutamította, és győzelméből önbizalmat nyert, tekintélyes férfiakat nevezett ki vajdának, azaz főkapitánynak ama ország kormányzására; először Péter bánt, majd Péter bán két testvérét, ugyanígy a Krisztusban tisztelendő atyát, Imre egri püspök urat, valamint Czudar Györgyöt, ezt követően Bebek Imrét, őutána pedig Kapoly Györgyöt. Ezek kifogástalanul és dicséretes módon megvédelmezték az országot, s megőrizték a szent korona fennhatósága és a király úr irányítása alatt.

31. A pápa úr megsegítésére három ízben küldött hadseregekről

Továbbá saját kérésükre segítséget nyújtott a boldog emlékezetű római főpapoknak: Incének, Gergelynek és V. Orbánnak.[20] Első ízben Lack fia Miklóst küldte át, aki sok várost, mezővárost és várat visszatérített a római szent egyház iránti engedelmességre; a lázadókat leverte, és az Apostoli Szentszék legátusának, Egyed bíboros úrnak a kezére adta őket. Utána Móric fia Simont küldte, aki semmire sem jutott, ezért magára vonta a királyi felség haragját. Ezt követően Orbán pápa úr idejében, a már említett Péter bánt küldte, hogy védje meg Bologna városát Barnabo és Galeazzo milánói urak ellen, akik rátámadtak a városra. Ez a Péter bán meg is védte a várost, és megtartotta a pápa úr birtokában, majd dicsőséggel hazatért Magyarországra.

32. Az Ausztria hercegének megsegítésére küldött hadseregről

Később azután az öreg Albertnek, Ausztria hercegének megsegítésére nagy hadsereg élén elküldte Lack fia Pált, hogy vegye ostrom alá Thorgau városát. Ez hosszú ostrom után elfoglalta a várost és az említett herceg uralma alá vetette.

33. A boszniai részek ellen vezetett hadjáratról és a király úr kettős pecsétjének elvesztéséről

Ugyanígy nagy hadsereg élén – országának néhány más bárójával és lovagjával együtt – a nagyságos férfiút, Kont Miklóst, országának nádorát és a Krisztusban tisztelendő Miklós atya, esztergomi érsek urat, a kancellárt az ugyancsak a szent korona fennhatósága alá tartozó Bosznia földjére küldte, hogy letörjék bizonyos lázadók szemtelenségét. Ezek bevonultak és ostrom alá vették Zbornik várát, de elfoglalni semmiképp sem tudták, hanem nagy anyagi és személyi veszteségekkel távoztak onnan.

E hadjárat alkalmával Beliál bizonyos fiai[21] az érsek úrnak, a kancellárnak a sátrából titokban ellopták a király úr hiteles kettős pecsétjét, majd nem sokkal később ugyanezek a tolvajok összetörve eladták Besztercén az egyik aranyművesnek, mint arról igaz forrásból értesültünk. A király azonban ezzel a véletlen szerencsétlenségből történt esettel szemernyit sem törődött; másik hiteles pecsétet készíttetett, amit ugyanennek az érsek és kancellár úrnak adott át. Ő ezután ezzel a pecséttel az összes olyan kiváltságlevelet és oklevelet megerősítette, melyet a másik, az elveszett pecséttel bocsátottak ki.

34. A király Bulgária elleni hadjáratáról

Ezek után nagy erővel behatolt a magyar szent korona fennhatósága alá tartozó Bulgárországba és Bodony városát elfoglalva, hatalma alá vetette az országot. Az ország fejedelmét Sztratomirt, aki magát Bulgária császárának nevezte, elfogta, Magyarországra küldte, majd miután egy ideig hozzáillő és tisztességes körülmények között a zágrábi püspökség Govnik nevű várát őrizet alatt tartotta, bizonyos feltételek mellett és bizonyos szolgálatok ellenében örömmel visszaküldte Bodonyba, hogy őfelsége nevében és irányítása alatt kormányozza az országot. Így végül ez a fejedelem is megtartotta az őfelsége iránti, ígérettel vállalt hűségét és engedelmességét.

35. A király Károly császár elleni hadjáratáról[22]

A király ugyanígy, nagy és erős hadsereg élén személyesen vonult Morvaország határai felé a fényességes uralkodó, Károly császár úr ellen, bizonyos nézeteltérések miatt, és levélben hadat üzent a császár úrnak. Ő maga bevonult Trencsény városába, serege pedig körben a mezőn és a legelőkön telepedett le. Már-már megindult seregével, hogy mélyen behatoljon Morvaországba, közben azonban a schwednitzi herceg bizonyos bárók és lovagok kíséretében a császár táborából megérkezett Trencsénybe, hogy a békéről tárgyaljon. Fegyverszünetben állapodtak meg, majd békekötés végett Kont Miklós nádorispánt és Bebek István udvarbírót bizonyos lovagok kíséretében átküldte Brodba a császárhoz, ahol az nagy hadsereggel és sok lovaggal állomásozott. De mert közben a király serege szétszéledt, békekötés nélkül tértek vissza.

36. A Morvaország elleni hadjáratról

Ezután László urat, Oppeln hercegét és Péter bánt meglehetősen erős hadinéppel Morvaországba küldte. Ezek ott gyújtogattak, óriási károkat okoztak, majd hazatértek.

37. Hogyan választották és koronázták Lajos királyt Lengyelország királyává

Ezt követően, idő múltával, nagybátyjának, Kázmér lengyel királynak halála után hatalmas hadsereggel bevonult Lengyelországba, és ott az örökösödési jog alapján szerencsésen királylyá koronázták, és követte nagybátyját a trónon.[23]

38. A király Moldva elleni hadjáratáról

A király ezután Bulgárián át személyesen támadt rá a szent korona fennhatósága alá tartozó havasalföldi részekre, ugyanakkor a másik oldalról egy erős sereggel, valamint az erdélyi rész nemeseivel és a székelyekkel együtt a Székelyföldön túlra küldte Miklós erdélyi vajdát, Móric fia Simont, és néhány tehetősebb lovagját, hogy a havasalföldi részeket biztosítsák Lajkkal, az említett részek vajdájával szemben, aki fellázadt a királyi felség ellen. Ez akkoriban cselvetésre készen, nagy hadsereggel a Duna mellett tanyázott, hogy megakadályozza a király úr seregének benyomulását a túlparti Bulgáriából. Miklós vajda, miután sikeresen bevette a vlachok által emelt erődítményeket és sáncokat, seregével együtt átkelt a Jaromica folyón, csatába bocsátkozott és kemény ütközetet vívott Lajk vajda nagylétszámú seregével, melynek fő vezére Oláh Dragomár ispán, dombrovicai várnagy volt, és győzelmet aratott; sokat megölt közülük, magát a fővezért megfutamította.

Később azonban, mivel elővigyázatlanul vonult tovább, csapdák, sűrű tüskebokrok és roppant keskeny szakadékok közé szorult, és a vlachok sokasága az erdőkből és a hegyekből rátámadva megölte a serény férfiúval, Péterrel, vicevajdájával, továbbá Vas Dezsővel, Orosz Péterrel, Küküllővár várnagyával, valamint Székely Péterrel és Lászlóval, e két harcias férfival és még sok más vitézzel és tehetősebb nemessel együtt. Miután e seregrész magyar katonái hátat fordítottak, és menekülni kezdtek, az ingoványos és mocsaras helyeken csapdába esve vagy bekerítve, a vlachok sokat legyilkoltak közülük, s nagy személyi és anyagi veszteségek után alig menekültek meg néhányan. Miklós vajda holttestét nagy harc árán kiragadták a vlachok kezéből. Magyarországra szállították és Esztergomban, a Boldogságos Szűz kolostorában temették el.

Végül azután ezt a balszerencsés esetet követően a szerencse ismét jóra fordult. Gara Miklós, macsói bán, ez a serény és harcias férfi, Lajk vajda harcosainak és íjászainak, a nyílzáport zúdító vlachoknak ellenében mellvédekkel és tornyokkal megerősített hajókon bátor kézzel átvezette a király hadseregét a Dunán; ellenségei megfutamodtak, és mint a füst, elenyésztek. A sereg maradék része Szörény irányában benyomult az országba és elfoglalta azt a földet.

Ezután ott, Havasalföld határa mentén a király először Szörény várát építtette föl, majd néhány év leforgása után Brassóban emelt egy igen erős várat, melyet Törcsnek hívnak, e vár őrségét fegyveres hadinéppel, zsoldosokkal és angol íjászokkal erősítette meg, s megtartotta hatalmában.

39. Lajos király különböző hadjáratairól, kegyességéről és más erényeiről

Ezután jóformán évenként vagy legalábbis minden harmadik évben indított hadjáratot vetélytársai és a lázadók, leggyakrabban azonban a rácok és a havasalföldiek ellen; semmi

sem kerülte el a figyelmét. Rácországot illetően Oslo fia Demjén macsói bán és helyettes bánja, Szemere, később pedig az igen tevékeny és serény, hadban körültekintő Gara Miklós – akit még ifjúként neveztek ki bánná – fáradozott állandóan azon, hogy az országot megőrizzék a királyi uralom fennhatósága alatt.

A király bölcs volt és igen bőkezű, sok sikeres háborút viselt és sok mindent visszaszerzett országának. S nemcsak hadi dicsőségéről volt híres, hanem tudományos ismereteiről is, odaadó lelkesedéssel művelte a csillagászatot. Erényeinek a tökéletességéért a barbárok is igen nagyra becsülték, és sok nép magasztalta nevét. Katolikus hitében jámbor volt, a szegényekkel szemben adakozó, védte az egyházak jogait és az egyházi szolgálatokat nagyon sokra becsülte.

40. Az uralkodás alatt történt dolgokról

És mert a Bölcs állítása szerint *a jó munkának dicső a gyümölcse* (Bölcs. 3,15) és tiszteletreméltó az emlékezete, méltán és nem oktalanul csatoljuk most ide mindazt, ami az ő idejében, az ő gondoskodásából és jámbor törekvéséből történt.

41. A zsidók kiűzéséről

Ő ugyanis, mint az üdvösség buzgó harcosa, katolikus hitre akarta téríteni a zsidókat, és meg akarta nyerni őket Krisztusnak, de a zsidók megátalkodottsága és csökönyössége miatt szándékát nem tudta megvalósítani; ezért Magyarország területén az összes zsidót törvényen kívül helyezte, és elrendelte kiűzésüket. Javaikat és vagyonukat, melyet kapzsi kamatszedésen szereztek, megvetette, mint a sarat, és nem akarta sem birtokba venni, sem lefoglalni. A zsidók tehát egytől egyig Ausztriába és Csehországba távoztak Magyarországról, ahol azután szétszóródtak.

42. A remeterendről és Szent Pál első remete testének áthozataláról

Első Remete Szent Pál remete testvéreinek rendje virágozni és sokasodni kezdett Magyarországon, ezért Szent Pálnak az említett rend atyjának a testét Velencéből átszállították Magyarországra, és Buda mellett, Szentlőrincen, a hegytetőn, ünnepélyes körülmények között elhelyezték a remeték monostorában.[24] Eme szentatyának az érdemeit ezen a helyen tiszteli és áldja az Istent dicsérő népek egybegyűlő sokasága.

Eredetileg még a boldog emlékezetű Károly király, a király apja hozta be az országba az említett rend testvéreit, de csak kevés gyülekezetük és szálláshelyük volt: így Szentlőrincen, a Pilis erdejében pedig Szentkereszten, Szentléleken és Szentlászlón; más helyeken viszont remete címen megmaradtak kóborló világiaknak.

43. A nosztrai kolostor alapítása[25]

Lajos király továbbá az említett rend számára díszes kivitelezésű kolostort alapított Nosztrán.

44. A lövöldi kolostor alapítása[26]

Építtetett azután egy másik kolostort is a karthauzi barátok rendje számára Lövöldön, a Bakonyban, és kellőképpen ellátta adományokkal.

45. Két kápolna alapításáról

Továbbá a Boldogságos Szűz tiszteletére egy szép és csodálatos mívű kápolnát építtetett Aachenben, egy másikat pedig Zellben, s mindkettőt kellőképpen és bőkezűen ellátta adományokkal: az istentiszteletekhez szükséges kegytárgyakkal, edényekkel, kelyhekkel, könyvekkel, különféle miseruhákkal, sőt egy-egy aranykehellyel ékesítette őket.

Ezt követően bőkezűségével és jó példájával sokakat indított kegyes cselekedetekre, bárókat, lovagokat, nemeseket és néhány püspököt is; ezek az említett szerzetesrendnek helyeket adományoztak, kolostorokat alapítottak és ellátták őket adományokkal, az Isten dicséretére és Szent Pál dicsőségére.

46. A kunok keresztény hitre térítéséről

A kun népet is, mely a tatár pogányság rabja volt – hogy a keresztény vallás növekedjék – alázatos sürgetéseivel az apostoli szentszéknél közbejárva, keresztény hitre térítette, Boldog István király példájára, akit az új hit alapjának Magyarországon való lerakására az isteni gondviselés választott ki, és aki az apostolokat követve, az Isten nevének dicsőségére lelki értelemben vett mennyei esőkkel öntözgette a hívek lelkét. Ennek a népnek, melyet a keresztény hitben már kioktattak, az Apostoli Szentszéktől kapott felhatalmazás alapján a minorita barátok látják el lelki gondozását, gyakorolják körében a plébánosi jogokat és végzik a hitoktatást: így napról napra erősebbé válik a hitben.

47. A boszniai patarénok megtéréséről

Ugyanígy a patarén eretnekeket, akik igen elszaporodtak és különféle tévtanokba bonyolódtak, a hitbuzgó és nagy tudású Peregrinus, boszniai püspök úr, a minorita rend tagja a király biztatására az igaz hitre térítette és megkeresztelte.

48. Egynémely szláv megtéréséről

Ugyanígy a Lippa környéki szlávok – ez a kemény nyakú nép – az igaz hitre tértek és megkeresztelkedtek. Hitoktatásukat katolikus papok látták el Szent Jeromosnak, az anyaszentegyház egyházatyájának fordítása alapján; most azonban, mint beszélik, hittagadókká váltak, s visszatértek régi tévelygésükhöz, és sokkal rosszabbak lettek, mint korábban voltak.

49. Hogyan tett szert a korábban lakatlan Moldva új lakosságra

Lajos király idejében Bogdán, a mármarosi vlachok vajdája a körzet vlachjait maga köré gyűjtve titokban behúzódott Moldva földjére, ami a magyar korona fennhatósága alá tartozott, de amit a tatárok szomszédsága miatt már régóta elhagytak lakói. S noha a király hadserege többször is megtámadta őket, az ott lakó vlachok azonban, számuk nagymérvű növekedése következtében mégiscsak országgá gyarapodtak. A vajdák egyébként, akiket az országban lakó vlachok választanak, elismerik a magyar király hűbérjogait, és rendszeres adófizetéssel kötelesek tanújelét adni hódolatuknak.

50. A pestisjárványról, az éhínségről és földrengésről

Uralkodása alatt egyébként több alkalommal ütötte föl fejét pestisjárvány egyes helyeken, sőt országszerte és a többi szomszédos országban is. Időközönként éhínség pusztított a kalászosokat és más vetéseket lelegelő sáskák és egerek miatt. Helyenként többször is nagy földrengés volt.

51. Az udvarnokoknak és más szolgálatokra kötelezetteknek mentesítéséről

Az ő idejében sok udvarnokot és különböző királyi szolgálatokra kötelezett királyi udvarszolgát fölszabadítottak és fölvettek Magyarország nemeseinek gyülekezetébe, mivel a király mindenkivel szemben birtokadományokkal rótta le háláját, és mert kegyes és bőkezű volt. Mindenki módfelett szerette ezért.

52. Lajos király feleségeiről és gyermekeiről

Úgy vélem, érdemes lesz szót ejteni arról is, hogy Lajos királynak – mint az köztudott – két felesége volt. Az első tudniillik a gyönyörű szép Margit volt, annak a nagyméltóságú Károly úrnak a lánya, aki akkoriban a morva őrgrófság birtokosa volt, és akit később a császári méltóságra emeltek. Ez azonban meghalt, gyermektelenül. A második Erzsébet királyné úrnő, az említett István bánnak a leánya, akitől három lánya született: Katalin, Mária és Jadviga. Katalint még gyermekkorában elragadta a korai halál.

És mert a királyi nemzetség sarjának fényes házastársat kell keresni, hogy a tőlük származó utód természetadta ragyogyó címektől ékeskedve tündökölhessen, a fényes nemzetséget növelni akarván – miután a felséges királynékkal, szülőanyjával és feleségével, továbbá az ország püspökeivel és báróival előzetesen tanácskozást tartott –, Máriát, aki gyermekkorban volt, házassági szerződésben eljegyezte az ugyancsak gyermekkorban lévő fényességes Zsigmond brandenburgi őrgróffal. Zsigmond apai ágon a császári család sarja volt, és császári dicsfényben tündökölt. Az eljegyzést Nagyszombatban tartották a császárnénak, Zsigmond anyjának és a csehországi bárónak jelenlétében, nagy ünnepélyességgel és vigassággal. Lajos nevelni mindkettőjüket maga mellé vette, és most a királyi trónra magasztalva ők ketten uralkodnak.

Jadvigát pedig atyja halála után Lengyelország királynőjévé koronázták, majd később Lengyelország főurai, bárói és nemesei házassági szerződésben a nagy hatalmú litván herceghez, név szerint Jagulához adták feleségül, miután az megtért a keresztény hitre és testvéreivel együtt megkeresztelkedett. Ezt a Jagulát azután ünnepélyesen királlyá koronázták, és Lászlónak nevezték, aki hasonlóképpen boldogan együtt uralkodik feleségével abban az országban.[27]

53. Lajos király békés és nyugodt napjairól

A király pedig az azt követő időkben, hogy hatalmának teljes birtokába jutott, és háborítatlanul uralkodott a királyi trónon, minden reménységét az Istenbe vetette, akitől minden jó származik, és őneki rendelte alá uralkodását és a kormányzás gondját. Minthogy az igazságosság őre volt, nem kénye-kedve szerint kívánt uralkodni, és semmi vállalkozásba nem kezdett meggondolatlanul és törvényes alap nélkül, mert a tettre kész serénység és az uralkodói bölcsesség az erénnyel összhangban uralkodik, és az ország kormányzása közben a józan észnek és a törvényeknek megfelelő körültekintéssel tevékenykedik. A természetjog folytán megillető uralkodásának csúcspontján nem emberi, hanem inkább isteni ösztönzéstől indíttatva az volt leghőbb vágya, hogy szent királyelődeinek és atyjának nyomdokain haladva –

akikben teljes épségben és tökéletesen élt a hitbuzgóság és a keresztény vallás –, országát, földjét és az uralma alá vetett népeket megőrizze szabadságukban, szokásaikban, törvényeikben, és biztosítsa számukra az áldásos békét és a nyugalmat. Főként azokat, akiket a hitben ő keltett új életre az Úr számára, győzedelmesen megvédelmezte ellenségeiknek, különösen a pogányoknak minden ármánykodása és támadása ellen. Ugyanígy országának egyházait is megtartotta jogaikban és szabadságukban, s evilági javak tekintetében is megnövelte őket.

54. Lajos király elmélkedő életéről

Miután átgondolta és tapasztalta, hogy országa és birtokai mindenütt és mindenfelé virágzó állapotban, békességben és nyugalomban vannak, noha kedvenc időtöltése és gyermekkora óta megszokott szórakozása a rendkívül gyakori vadászat volt, végül mégis úgy döntött, hogy a földi dolgokkal való foglalkozást és törődést félretéve – mert ezeket bűnök nélkül intézni nehéz –, a test vágyakozását elfojtva és uralma alá hajtva, egyedül csak Isten parancsainak engedelmeskedik. Mivel minden, ami testi, olyan mint a gaz, és a test minden kívánsága olyan mint a rét virága, az emberi sokaság zűrzavarától félrevonulva, elmélkedő életre adta magát, hogy odaadóbban és buzgóbban foglalkozhassék a kegyes cselekedetek gyakorlásával, és maradjon ideje az imádkozásra. Ki is tartott elhatározása mellett.

55. Lajos király haláláról és temetéséről

Végül, az örök élet után sóvárogva – miként a zsoltáros szavai mondják: *„Jó nekem az Istenhez tartoznom és az Úristenbe helyeznem reménységemet"* (Zsolt. 72,28) – elhagyta ezt a fáradságos életet, és szeptember havának tizenegyedik napján az Úr szólítására eltávozott az evilágból. Nem sokkal azelőtt egy csodálatos üstökös jelent meg az égen. Halálakor akkora volt a gyász az országban, mintha mindenki a saját halottját siratta volna.

Az Úr 1382. esztendejében, ugyanazon hónap tizenhatodik napján temették el a királyi városban, Fehérvárott, abban a kápolnában, melyet ő alapított a Boldogságos Szűz társaskáptalanja mellett, s melyet később azután felesége, Erzsébet királyné látott el javadalmakkal.

Negyven évig, egy hónapig és húsz napig uralkodott. Átlagos magasságú, büszke tekintetű, göndör hajú és göndör szakállú, derűs arcú, duzzadt ajkú és kicsit görbe hátú ember volt.

Fordította Bollók János

Thuróczy János

A MAGYAROK KRÓNIKÁJA

(1488)

(Részletek)

Az augsburgi kiadás ajánlása

A felséges és győzhetetlen uralkodónak és úrnak, Magyarország és Csehország királyának, Mátyásnak, Feger Theobald üdvözletét küldi és dicsőséget kíván.

Hogy az emberek emlékezetéből, felséges és győzhetetlen király, teljességgel kiesett vagy a feledés örökös homályába süllyedt uralkodóknak és népeknek oly sok ragyogó tette, amelyet pedig békében és háborúban csodálandónak tartott mindenki: ki tudna egykönnyen más indokot felhozni rá, mint azt, hogy vagy az irigykedés miatt, vagy a kor embereinek tudatlansága miatt nem voltak neves íróik, vagy ha az írásművek mégis megszülettek, nem voltak olyan íródeákjaik, akik mások írásait könyvek sokaságával szerte elterjesztették. Nem kételkedhetem benne, hogy mindnyájuknak ez a közös sors jutott. Mert van-e olyan nép – bármennyire ismeretlen is most a neve –, amely nem virágzott valamikor, kedvező csillagzat alatt? A magyar királyok esetében teljességgel méltatlan dolog volna, ha derék tetteik – akár a kényszerűség vitte rá őket, akár a szomszédos népek vadsága – valósággal eltemetve, emlékezet és hír nélkül rejtve maradnának. De leginkább a Te esetedben volna ez méltatlan dolog, hírneves Mátyás király, akinek híre és dicsősége Európa-szerte fényesen ragyog, mivel annyiszor megfutamítottad és leverted a keresztény nép ellenségeit, a rettenetes törököket, és legyőzted a szomszédos népeket. A mi korunkban, a tudós embereknek ekkora bőségében senki sem tarthat tetteid elfelejtésétől, mégis, hogy lelkednek nagysága az előbbi királyokkal összehasonlítva még inkább fényeskedjék, s hogy az emberek emlékezetéből még kevésbé tűnjön el, gondoskodtam róla, hogy Magyarország királyainak tetteit Felséged dicsőségére a legnagyobb gonddal és a leghibátlanabbul kinyomtassák. Igen csinos festett képeket is mellékeltem hozzá, hogy az olvasással járó fáradalmakat a képek változatossága enyhítse, s a könyv ezzel is kellemesebb legyen mindenki számára. Találkozzék tehát tetszéseddel, felséges király, kísérletem és elhatározásom. Ha érezni fogom, hogy mindez nincs tetszésed ellenére, más dolgokra is mindig kész és figyelmes leszek, ami neved tisztességére és tekintélyesebbé tételére szolgálhat. Jó egészséget Felségednek! Nagy dicsőségtől övezve éljen Felséged országának javára hosszú-hosszú időkig!

1. Thuróczy János mester előszava A magyarok krónikája első könyvéhez

Tekintetes Drági Tamás[1] *úrnak, a felséges Mátyás király, Magyarország Csehország, stb. uralkodója és Ausztria hercege személyes jelenléti táblája kancellárjának.*

Mivel ez utóbbi évek állandó nyugalma következtében magunk is nyugalmasan éltünk, valahányszor különböző rendű-rangú dolog kerül elénk, beszélgetés közben néha kellemes vitákba keveredtünk, többször meg vitatkozás közben kisebbfajta pörlekedések is felmerültek közöttünk, mivelhogy a magyar nemzet legrégibb történetéről különböző nézeteket vallunk, meg arról is, mely világrész szülte a magyarokat, és hogy honnan özönlöttek erre a vidékre, melynek régen Pannónia volt a neve, most pedig éppen a magyarokról Magyarország. Végül

is elhatároztuk, hogy vizsgálódásunk érdekében fellapozzuk a régi időkben erről a tárgyról szerkesztett történeti műveket. Amikor azután gondosan elolvasva tanulmányoztuk ezeket, láttuk, hogy Szkítiáról, a világnak arról a részéről, ahol állítólag a magyarok is felbukkantak, sok mindent kihagytak, mellőztek, vagy más szerzők állításaitól eltérően tárgyaltak.

Úgy tetszett ugyanis, hogy még a nagy Attila király viselt dolgainak a dicsőségéről is, mivel gyenge toll foglalta írásba, szinte hallgatnak, noha az ő viselt dolgai nem kevésbé méltók a dicsőítésre. De nem a régi magyarokat kell azzal a vétekkel vádolnunk, hogy viselt dolgaik emlékezetét a feledékenység mély tengerébe engedték süllyedni. Az embereknek az a nemzedéke, amely ez események korában élt, inkább a fegyverek zajával, mint a betűvetés tudományával volt elfoglalva. Mert hiszen a mi korunkban is ugyanennek a nemzetnek egy része, amely Erdély tájain lakik, tud valamiféle betűket a fába vésni és e rovást használva betűvetés módjára él vele.[2] Azt hiszem, csak az idegen népek gyűlölködése fosztotta meg Attila királyt attól a dicsőítő tolltól, amely az általa aratott győzelmekhez méltó lett volna, és ez sikkasztotta el Attila királytól a császári cím dicsőségét is. Ezért tapasztaljuk, hogy az általa véghezvitt tettek dicséretére semmit sem írtak, csupán az általa okozott nyomorúságot jegyezték fel siralmas énekben. Ezért írja Paulus Orosius[3] a hunoknak kitörését említve *Történet*ének utolsó könyvében: „Valens uralmának – úgymond – tizenharmadik esztendejében egyszerre hatalmas hajtásokat hajtott nyomorúságunknak ez a tőkéje." Ezért írja továbbá Antoninus[4] firenzei érsek *Krónika* című művének második részében: „E nép barbársága – mondja – hallgatásra késztetne, ha nem kényszerítene beszédre Gallia és Itália népeinek hírhedett pusztulása."

Senki sem nyert még földi dicsőséget anélkül, hogy másokat nyomorba ne döntött volna. Ninosz, az asszírok királya azzal teremtette meg a világtörténetet, hogy erőszakosan rátette kezét idegen országokra. És ha Agamemnón, a görögök fővezére, nem döntötte volna romba a trójai Iliont; ha Nagy Sándor nem pusztította volna végig a világot gyászos fegyvereivel: nevük is elenyészett volna testükkel együtt.[5]

Hogy tehát Szkítia vidékét és Attila királynak nagy tettei miatt halhatatlanságra méltó korszakát részletesebben leírjam, s egyszersmind az őutána következő magyar királyoknak történetét, amelyet hajdan megírtak, átvizsgáljam, s hogyha valami hibát ejtett bennük íróik hanyagsága, kijavítsam, fellelkesülve a te buzdításodtól, bátorságot merítettem, hogy hozzákezdjek az erőimet meghaladó feladathoz. A te kedves és felettébb gyönyörködtető ékesszólásod meggyőzött engem: és bár az ilyen nagy események nagyobb írót érdemelnének, mégis, mivel a te rábeszélésed számomra parancs, és mivel akkor is engedelmeskednék neked, ha nem rábeszélésről volna szó: – rábeszélésedre annál inkább neked szentelem minden erőmet.

Ámde a vakmerő embert éppen a vakmerősége – gondolom az irigység tanácsára – csúfolja meg, és megoldódik az ő becsmérlésére az emberek nyelve, amely nem szokott senkit sem kímélni. Ismerjük e jó embert! – mondják. Igaz, az evangéliumi tanítás szerint senkit sem fogad el saját hazája prófétának (Lukács 4,24); de én ebben a tárgyban semmit sem tettem magam, csupán a régi történetírást követtem minden tekintetben, és a szerzők megállapításain semmiképp sem megyek túl. Szkítia vidékét meg fekvését, továbbá Attila király tetteit is az e cél kedvéért átkutatott több krónikás mű alapján kissé részletesebben igyekszem megírni, mint a magyar történet régebbi írói, és az ő mindenhonnan felkutatott állításaikat is közbeszúrtam. Továbbá, amennyire tehetségemtől telt, gyengécske munkám határai között gondosan igyekeztem kijavítani Magyarország többi boldogult királyának történetét is, az egykor gyalázatosan meggyilkolt Károly királyról szóló siralmas énekig. Segítsenek az ég fenséges hatalmai, hogy alaposabb rendbe szedhessem.

Te meg fogadd a hajóst,[6] aki a te kívánságodra a tenger mély örvényeit szántja, anélkül, hogy sajkájának kormányrúdja vagy irányítója volna, vagy evezősök segítségére támaszkodna. Fogadd azt, aki nem mindenkinek, csupán a te kívánságodnak kívánt eleget tenni; fogadj úgy, mint aki nem a magáéból, hanem az eseményeket leíró régi történetírók köteteiből, erről a zöldellő mezőről szedett kedves virágot nyújt át neked, uram. Élj boldogul!

2. Monológ

Azt tapasztaljuk, hogy a régi kor történetírói a hunok, vagyis magyarok eredetét egymásnak ellentmondó módon írták meg, s mind a mai, mind a régi idők emberei különbözőképpen vélekedvén róluk, nem csekély ellentmondást tartalmaznak ebben a kérdésben. Van ugyanis két krónikakötetünk, amely az ő eredetükről és történetükről ad felvilágosítást, s amelyet – mint feltehető – az egykor megboldogult Károly és Lajos magyar királyok idejében szerezték;[7] ámde ezek a többi történetírótól is, de még egymástól is eltérnek, főként a népek eredetének a megvilágításában. A kettő közül az egyik a Genezis tizedik fejezetére, a másik a tizenegyedik fejezetére alapítja leszármaztatását. Mivel pedig minden keresztény vallású nemzet elismeri azt a nézetet, hogy az özönvíz büntetése után az összes halandók Noétól és fiaitól, azaz Sémtől, Khámtól és Jáfettől erednek: a magyarok származásán kívül más nemzetek származtatásának ismertetését – noha ezekben a kötetekben ezt is ismertették – nyilván inkább a fölösleges, mint a szükséges dolgok közé kell sorolnunk.

Ezért, nehogy az a megrovás érjen, hogy e munkához valamit is hozzátettem a magaméból, ama kötetek szerzőit követve, a magam előadásában ugyanezt a kiindulópontot választom.

128. Károly király halála[8]

Jaj, hogy e világ dísze és dicsősége az idők kezdetétől fogva nem marad meg ugyanabban az állapotban, hanem állandóan változik, forgandó, mulandó és a megsemmisülés felé tart, tovahaladva, miként az elfutó patakvíz. Mert széthullik és földdé válik minden, ami csak van e kerek világon, a föld mélyétől kezdve az ég boltozatáig. És mivel a kegyetlen halál semmit sem kímél, nem a béke ösvényén jár, és semminek nem irgalmaz: elhullik az emberi élet a tőle való félelemben: még virulni látszik, mint a virág, majd egyszerre elszárad.

Ó, Halál! Te, aki sárból gyúrt ősatyánk bűneinek vétke miatt, azáltal, hogy ők az ördögi csalárdság megfontolt gonoszságának az ösztönzésére beléharaptak a kárhozatos almába, behoztad a bűn mérgét a világba, elárasztván a kígyó mérgével; te rettenthetetlen, te félelem nélküli és tiszteletet nem ismerő, te, vétek csalárdságával töltekezett, ennek az ősatyának a fiait is elragadtad és felfaltad, és így kerestél magadnak utat a világba mindjárt a kezdetek kezdetén: csoda-e, hogy telhetetlen falánkságoddal és rabló útonállásoddal nem telsz el, és tovább nyeldekled a holtak testeit. És miért örülsz, örvendezel a holtak undok tetemének, miért nem az élőknek? Mert nem lakodalmas házba és a vigasság ünnepére, hanem inkább a gyász helyére sietsz te, amúgy vaktában sietve; nem félsz belépni sem a szegények kunyhójába, sem a királyok udvarába vagy palotájába[9] – minden bejelentés nélkül; nem rettensz vissza tőle, hogy az igaz szeretetben házassági kötelékkel kölcsönösen egymáshoz kötött házastársakat az elválás bilincsbüntetésébe verjed, s hogy fiút az apától, apát a fiától elválassz.

Nemde megmutattad, milyen keserű, milyen kemény, kegyetlen s könyörtelen vagy, amikor az Úrnak ezerháromszáznegyvenkettedik évében, az apostolok szétoszlása után következő napon, július tizenhatodikán, nem riadtál vissza attól, hogy rókaravaszságú fortélyoddal, titokban és láthatatlanul be ne lopózz a mérhetetlen magasságú legerősebb várba, megvíhatatlan falai közé, melyeken sem erő, sem világ hatalma nem tudott semmi módon úrrá lenni; és nem féltél ellenséges fegyverekkel a leghatalmasabb uralkodónak, Károly úrnak, Isten kegyelméből Magyarország királyának életére törni, akinek erejét a Magasságbéli rendelkezése folytán rettegve rettegte Dalmácia, Horvátország, Ráma, Szerbia, Galícia, Lodoméria, Kunország, Bulgária és az egész Magyarország meg Salerno és a Szent Antal-hegy, meg más országok is, úgymint Lengyel- és Csehország, meg Ausztria és más környező országok; te azonban negyvenkét évig és tovább nem, hagytad őt az Élet szolgálatában uralkodni, és a te megszokott csalárdságoddal, a mi boldog emlékezetű, kegyes, híres-neves és hatalmas királyunkat, országa népeinek szeme láttára és nyíltan – nem kincseitől és drága ruháitól, vésett köveitől és drága, tündöklő, aranyba és ezüstbe ékesen befoglalt gyöngyeitől,

hanem az életadó lélektől fosztottad meg, s vitted el őt közülünk kegyetlenül; fényes érdemeit semmivé, árnyékká tetted, őt magát földdé, hogy elföldeljük. Országának népei még legutóbb is látták, milyen kegyes és magasztos, mint Libanon cédrusa – és íme, elmenvén és keresvén őt országának népei, már nem is élt!

Ennek okából, a te nagy és elvetemült tetted miatt a katolikus hit valóban igaz és szeretett követőinek, s a hit ösvényeihez ragaszkodóknak az a kegyes kötelessége, hogy Károly király urat megsirassák, és – fájdalom – siralmasan meggyászolják. Micsoda siralomban, micsoda siránkozásban vannak itt a főpapok, főnemesek, bárók és nemesek, hajadonok és úrasszonyok, minden rendű és rangú emberek, de különösen Erzsébet úrasszony, a felséges királyné és kedves hitvestárs, meg Lajos, mostani királyunk, és István herceg, a megholt fiai! Micsoda sírás, jajgatás tört ki halálának napján?

Ó, ha valaki látta volna – és gondolatban előre is látni lehetett volna –, hogy a felséges királyné úrasszony orcája, ami maga volt a megtestesült öröm és vidámság, a keserű könnyektől mily szörnyen elváltozott, hogyan áztatta arcát a király halála óta szeméből szüntelenül, vízesés módjára földre hulló könnypatak. Hangos orgonahangja és búgása országa népeinek sírásával együtt az égboltozat csúcsáig felhatolt, még az eget is mintegy részvétre bírta, sőt a nap is – úgy látszott – gyönyörű sugarait igen nagyon homályba vonja.

A következő napon aztán az említett királyné úrasszony rendelkezésére összegyülekeztek az érsekek, püspökök, prelátusok, bárók, papok, barátok, és az egész papság, és könnyező menetben elindulván a mondott várhoz érkeztek. Ragyogó sokaságuk – mint mondottuk – könnyek közt kesergett, majd a király drága fejét királyi méltóságához illően aranykoronával ékesítették, felséges testét skarlát ruhába öltöztették, lábára drágakövekkel kirakott csizmát húztak, s rá méltóságát megillető aranysarkantyút illesztettek, majd a mondott bevehetetlen várból nagy siránkozás kíséretében levitték Visegrád városába, a Boldogságos Szűznek ott épült plébániatemplomába. Elsiratta őt a város egész népe, nagy-nagy siratással. Az isteni oktatás és a mise végeztével a testet egy bárkán lefelé szállították a Duna vizén a híres-neves Buda városába. A főpapok, bárók és nemesek tömege előtt ott haladt hadi lobogóval sírva, a híres-neves, erős karú Tóth Lőrinc vitéz, aki a király úr életében reá háruló tisztsége miatt a királyi lobogót vinni szokta, ahogy illik. Itt, a híres-neves már említett város minden polgára, minden pap és szerzetes férfiú, és a város minden lakosa gyászolva, könnyező szemmel és gyászruhába öltözve, körmenetben vonult a király holtteste elé, egészen a Dunáig. És amikor már bevitték a mondott városba, a király teste fölött szüntelenül zsoltárokat énekeltek, és egyéb ájtatosságokat végeztek, ahogy ez szokás a megholtakért, és egész éjszaka könyörgéseket mondtak énekelve a Teremtőnek.

A király halálát követő harmadik napon aztán, még ugyanebben a városban, a nap közepe táján, míg az előírt módon a vallási ájtatosságokat, vagyis a megkezdett szertartásokat és az ünnepélyes miséket végezték, az egyház ajtaja előtt állt Károly király úr három díszlova bíbor takaróval ékesítve, s rajtuk a király úr fegyverzetébe öltözött derék vitézek. Az első lovon ülő vitéz a király méltóságához illő lövő fegyverzetbe volt öltözve, a másik meg a dárdaökleléshez volt felszerelve, a harmadik – legpompásabb – lovon ülő pedig a királyi méltóságot megillető harci fegyverzetben, a hadba vonulásra felvértezetten. A három lovon ülő három vitéz sisakján a hadijelvény egy struccmadárforma volt, aranykoronával ékesítve; ilyen jelvényt szokott viselni a király úr, míg élt. Minden lószerszám, kengyel, zabla, kantár meg más idetartozó dolog aranyozott ezüstből volt a királyi méltósághoz illően, és a bőrhevederek és a gyeplők és más efféle dolgok a szügyelőkkel és farmatringokkal együtt selyemanyaggal voltak bevonva. A három lovat és a vitézeket gyönyörű hímzésű bíborral, sok gyöngy és drágakő borította, s testestül-lelkestül a király úrhoz voltak hasonlatosak ezeken a lovakon, úgyhogy amikor a mindenféle rendbeli emberek arra mentükben megpillantották őket, és meglátták az említett királyi jelvényeket, sírásban törtek ki, és hangos üvöltésükkel az eget ostromolták, mert a király úr az említett jelvények és lovak birtokában mindaddig szerencsésen kormányozta a magyar birodalmat.

A szent oktatás és az ünnepélyes misék befejezése után, nem egynémely más, régen elhalt

királyok módjára, akiket más írásos művek tiszteletre méltó tekintélye boldog emlékezetűeknek mond, azaz nem letakart arccal és néhány napig titokban őrzött testtel – mert egyes esetekben egynémely király halálakor állítólag ez a helytelen szokás kapott lábra –, hanem nyíltan, mindenki jelenlétében, és nyilvánosan, mindenki szeme láttára szállították a mondott testet Fehérvárra, hogy ott eltemessék.

Mikor Budáról elszállították a testet, bármelyik faluba értek, a férfiak is, az asszonyok is, minden ember, könnyek közt sírva gyászolta, és keserűségében hangos jajgatással az eget ostromolva kiáltozott. És amikor Fehérvárhoz érkezett a mondott felséges test, a fentebb említett módon, a város prelátusai, papjai, egyházi emberei és a többi nemes és polgár sietve eléje vonult a városon kívül, és megnézvén az éltető lélektől megfosztott testet, ennek láttán mondhatatlan sírásban törtek ki, és bevitték a városba. Ezek a papok és egyháziak egész éjszaka himnuszokat és zsoltárokat énekelve Istennek, virrasztással töltötték a hosszú éjszakát.

És amikor felvirradt a nappal és megkezdődtek az ájtatosságok és az ünnepélyes misék, Károly király már említett három lova, a már említett módon bíbor takaróval, s díszes lószerszámmal ékesítve, ott állt a monostor ajtaja előtt, mint már mondottuk, s hátukon az említett derék vitézek a király úr fegyverzetébe öltözötten várakoztak, amíg a megkezdett szent szertartásokat és az ünnepélyes miséket azon a napon az előírt módon végezték. És amikor az ájtatosságokat méltóképpen elvégezték, s az aznapon tartandó miséket befejezték, a főmonostorban, ott, ahol szentséges István királynak és fiának Imre hercegnek különféle ereklyékkel és csodatételekkel fényeskedő teste boldogan nyugszik az Úrban, s könyörületes szívvel a legnagyobb jótéteményekben részesíti a bizalommal hozzá könyörgőket – ott, a nagy oltár mellett temették el a király testét, az őt megillető királyi ruhában az említett és felsorolt urak és egyházi ruhába öltözött érsekek, püspökök, prelátusok és apátok közreműködésével.

Egy szívvel-lélekkel siratta őt mindenki, gazdag és szegény egyaránt, úgyhogy a márványkövek a sűrű könnyhullatástól teljesen átnedvesedtek. A nagy jajgatással siránkozó körülállók valamennyien berekedtek, s szemük a sok-sok könnytől csaknem elvesztette természetes látóképességét.

Ekkor a Krisztusban tisztelendő atya, Csanád esztergomi érsek úr a körülállóknak a király halála miatt aggódó lelkét és jámbor szívét üdvös és kegyes beszédével illendőképpen megenyhítette.[10] Akik még nem láttak királyokat temetni, azoknak a siránkozás és elmondhatatlan szomorúság keserű fájdalmáról és a könnyek hullatásáról –, úgy hiszem, fogalmuk sem lehet.

De hát minden húsba és bőrbe öltözött teremtmény, mint előbb már érintettük, a sárból alkotott ősszülő bűnbeesése miatt büntetésből halandó lett. Vétkével minden utódára rászabta a halál törvényét, egyetemlegesen és megváltoztathatatlanul, annyira, hogy a Magasságbeli saját fiának sem kegyelmezett, noha isteni természettel volt felruházva, hanem odaadta őt is mindnyájunkért. Ezért tehát senki sem háborogjon, és senki sem szállhat szembe a Teremtővel a halál elkerülhetetlen és megváltoztathatatlan ténye miatt, mivel az Úr ellenében sem bölcsesség, sem tudás, sem bátorság, sem megfontoltság nem állhat; inkább béketűréssel kell elviselnünk a halál súlyos csapását, mivel csak azt vette vissza az Úr, amit adott, s ami azon a napon úgyis feltámad őbenne.

Akkor az említett főmonostor a többi egyházakkal egyetemben megszámlálhatatlan értékű királyi ajándékban és óriási mennyiségű fogadalmi adományban részesült. Végezetül a három díszparipa a fegyverekkel és takarókkal és minden díszes felszereléssel együtt, meg egy francia ringó kocsival, vagyis királyi hintóval – amelyen rajta volt az aranyozott és gyöngyökkel díszített címer s fölötte egy struccmadárféle, hasonlóképpen aranyozott ezüstből készült hét gömb alakú gombbal – meg az említett számlálhatatlan mennyiségű pénzzel együtt az említett monostornak jutott és adatott ajándékul az elsiratás és a mondhatatlan keserűségű meggyászolás emlékezetére, hogy a mondott király úr emlékét felidézzék az utókorban. A temetés napján ott megesett és végbement adományozás és felajánlás mérhetetlen mennyi-

ségét jelen írásunkban nem tüntetjük fel részletesen, hogy hosszadalmas felsorolásuk ne fárassza az írók tollát és az olvasókat.

A hatalmas király elhalálozásának megülésére a király rokona, Lengyelország híres-nevezetes királya, meg Morvaország őrgrófja Visegrádra jött gyászba borult lélekkel. Harminc nap elteltével, a Szent Szűz mennybemenetelét megelőző szerdai napon, hogy Károly király halálának harmincad-gyásznapját ünnepélyes misével – mint föntebb mondva volt - megüljék a főpapok és püspökök igen sok báróval együtt Fehérvárra mentek, ahol Károly király úr teste az Úrban elnyugodva, ünnepélyesen el volt temetve; és ott Fehérvárott meg Visegrád városában a királyné úrasszony kedves fiával, az akkor királlyá koronázott Lajossal, meg a többi főpappal, püspökkel, pappal, báróval, meg sok-sok keresztény hívővel ájtatosan megtartották a gyászünnepséget. És az országnak minden népe országszerte ugyanolyan ünnepélyes áhítattal és ünnepélyes misékkel ülte meg és teljesítette a halotti ájtatosságot.

Kérjük tehát egy szívvel-lélekkel a mindenható Istennek kegyelmét Károly király úr számára, hogy lelke fölött kegyelmesen ítéljen és bocsásson meg neki, és lelkét a szentek és hitvallók sorába, István és László király társaságába kegyeskedjék helyezni, hogy amiként a jelen világban királyi dicsőségben élt, a túlvilágon is együtt örvendezhessen az angyalokkal.[11]

129. Sorok Károly király haláláról

Égi Urunk, Krisztus, létünk végcélja, királyunk!
Egymagad immár mindnyájunkhoz légy te kegyelmes,
szüntesd vétkünket, vedd el bűnünk sokaságát,
s Károly Urunk bűnét, aki pár hónapja pihent el.
Még augusztus előtt tölté be a lelke, az áldott,
Rák képében, Apostolok Elválása utáni
ünnepek első napján élete évei számát,
azt, mely adott a királynak, a hercegnek s a parasztnak
Nem sok időn át tartották tetemét temetetlen,
három nap múlt el, majd elföldelve Urunk, egy
pénteki nap volt, hogy megtért az örök pihenésre.
Így – ég áldja! – Lajost kaptuk, s megkezdte uralmát,
épp amidőn az ezerháromszáz évnek utána
negyvenkettedik új esztendő végzi futását.
Isten, az Égi Király is tudja, hogy ő menedékünk.[12]

186. Thuróczy János magiszter előszava

A „Kis" melléknevű Károly király szerencsétlen esetének elbeszélése és Magyarország királynőinek gyászos története elé, a királyi kúria bírájának első jegyzőjéhez, nagyságos Haserhag magiszter úrhoz.[13]

Általában jó volna nem kívánni másnak az osztályrészét; az idők változnak, az események kimenetele – mivel a szerencse vak – némelykor homályba borul, és az emberi színjáték néha nem sejtett véggel zárul. Károly a világ két legnagyobb országa fölött rendelkezett, és hatalma egész Itáliát rémülettel töltötte el: de mivel nem elégedett meg a saját határaival, a szerencsétlen vérével együtt a lelkét is kiadta, s végül még a temetés végtisztességétől is megfosztva hosszú időn keresztül temetetlenül kellett feküdnie a puszta gyepen, a rothadás bűzét árasztva. Így sújt le – fájdalom! – a végzet villáma a felséges királyokra, a világ uraira, és így igazgatja ama mindenható az ő dolgaik folyását.

Arra kértél, igen kedves Uram, hogy írjam meg ennek a Károlynak a szerencsétlen esetét:

erőimet meghaladó terhet raksz gyenge vállamra; nem arra alkalmas tehetségnél kopogtattál! A királyok nagyszerű tettei ugyanis nem kisszerű írókat kívánnak, és a nagy hírnév nem találja örömét az egyszerű előadásmódban. Mégis, a figyelmesség arra késztet, hogy engedelmeskedjem óhajodnak, és meghajoljak kívánságod előtt, leginkább azért, hogy hálátlannak ne ítélj. Hozzákezdtem tehát nagy bátran, nem azért, hogy mindenki óhajának, hanem csakis a te akaratodnak eleget tegyek. Mégsem hiszem, hogy munkám a rosszindulatú magyarázatot kikerülhesse. Honnan vette – mondják majd – ez a tanulatlan ember azt a vakmerőséget, hogy „énekeket" szerezzen, és parasztos írásmódjával összevissza forgassa a ragyogó eseményeket?

A gyűlölködés miatt minden ember életét nyomon követi az ócsárlás, még ha dicséretet érdemelne is; és a gonosz nyelv nem kíméli senkinek sem a korát, sem társadalmi állapotát. Mégis a közösen viselt teher – bármily nagy is – kevésbé nyom; és kevésbé igazságtalan a büntetés, ha vannak az embernek – bűntársai!

Ennek a Károly királynak gyászos halálát egy éppen nem tanulatlan velencei ember, név szerint Monaci Lőrinc, az események idején, rövid mértékes versekben vázlatosan megírta.[14] Nagyrészt őt követtem, leginkább azért, nehogy azt higgyék, hogy magamtól csináltam valamit. De mindazt, amit ő összeszerkesztett, meg amit ifjúkoromban hallottam a szóban forgó királyról öreg és szavahihető emberektől, akik maguk ide-oda hánykolódtak a vészes viharokban, igyekeztem bővebben megírni.

Olvasd hát és ítéld meg művemet; magasztald vagy ócsárold: és mivel éppen te róttad ezt a szokatlan terhet egy járatlan emberre, légy részese a dicséretnek vagy ócsárlásnak, már amit kapni fogok érte, magad is.

És hogy Károly király életének gyászos kimenetelét és Magyarország királynőinek siralmas történetét jobb rendbe szedhessem, a hosszú panaszénekemmel lelked kielégíthessem, könyörögve kérem, segítsen rajtam a Magasságbeli az egekből, ki a jajt is üdvre változtatja.

250. A török császár Nándorfehérvárt ostromolja

László király a budai várban tartózkodott az Úrnak ezernégyszázötvenötödik[15] esztendejében, amikor elterjedt a híre, hogy a törökök császára, Mohamed, Magyarország ellen támadásra készül, és mielőbb be akarja venni Nándorfehérvár várát. Ez a hír nemcsak Magyarország népét, hanem a szomszédos vidékeket és szinte az egész kereszténységet nagy gondba döntötte és gondolkodásra késztette. Az egész kereszténység szeme előtt lebegett Konstantinápoly városának vad bevétele, és ez nem csekély félelmet keltett mindenkiben. A törökök császára ugyanis a görögök felett aratott győzelme után más emberré változott, nagyravágyásban és még nagyobb gőgjében pöffeszkedve azt gondolta, hogy személyében az egykori makedón Nagy Sándor és diadalmas kora tért vissza. Állítólag azt mondta: „Egy Isten uralkodik az égben, méltányos, hogy egy uralkodó uralkodjék a földön is!"

Mikor ezeket a híreket jelentették László királynak, az ifjú uralkodó mélységesen megrémült. Ulrik gróf, aki harcos vitézségében német lelkületű volt, és aki a királyt tanácsaival irányítani szokta, nemkevésbé megzavarodott. Nem az ország védelméről tárgyaltak, nem a fegyvereket készítették, hogy az ellenséggel szembeszálljanak, hanem – mintha mit sem tudnának a hírekről – az éjszaka sötétjének leple alatt kimentek Buda várából, és haladéktalanul útra kelve, Bécs városába vették be magukat, és Buda vára több mint egy fél hónapig nyitva és szükséges őrség nélkül állott. És noha napról napra terjedt az ellenség jövetelének a híre, senki sem nyúlt fegyverhez ellenük.

Az elkövetkező nyárnak az a szakasza közeledvén, amikor a vetések kalászai a zöld szárból előbújva sárgulni kezdenek, és Phoebus az ő kettős fogatú kocsiját a mezőn kezdi hajtani, a törökök említett császára rettenetes és sokféle hadi készülettel és több mint négyszázezer törökkel rémületes ostromzár alá vette és megtámadta az említett Nándorfehérvár várát. A vár magas falairól körös-körül elterülő síkságon megszámlálhatatlan kifeszített

sátor csúcsát lehetett látni; az ellenség tömegét pedig szemmel még áttekinteni sem volt képes senki.

A császár számos tengeri hajók mintájára épített hajót is idehozott. Ezekkel a Duna és a Száva folyamokat, melyek a vár mellett folynak, annyira körülzárta, hogy a várba hajóval sem lehetett segítséget vinni. Igen nagy fáradsággal ágyúkat, gépeket és faltörőket is odavontatott, annyit, olyan tömeget, amennyit hihetőleg még sohasem hordtak össze egyetlen vár lerombolására sem. Ezeket Krusóc vára mellett készítette csodálatos serénységgel, mivel nagy méretük miatt távoli vidékekről nem lehetett őket ideszállítani. Ezeket a várnak azon az oldalán állította fel, amely a síkság felé esik. Néhányuk a vár erős falait döngette, mások véka nagyságú köveket repítettek fel magasan a levegőbe; ezek a kövek félelmetes erővel zúdultak felülről a vár belsejébe, és minden élőlényt, amit csak értek, villám módjára hirtelen halállal elpusztítottak.

A hadi gépek lövései tehát éjjel-nappal egyre sűrűbben mennydörögtek, és félelmetes bőgésüket egészen Szeged városáig és körös-körül több mint huszonnégy magyar mérföldnyi körzetben hallani lehetett. Az ágyúk állandó tüzelése hatalmas füstöt okádott, a nap pirosló sugaraitól a ragyogó eget a felhők sűrű homállyal sötétítették el, és a fújdogáló szellők a kén bűzét hozták magukkal. Sem a tüzes nyári nappal, sem az éjszaka sötét homálya nem adott nyugalmat sem az ostromlóknak, sem az ostromlottaknak: minden időt a gyászos viadalra fordítottak. Omlottak a heves ostromtól a fényes tornyok csúcsai, szétverettek a házfalak, és az embereket és a várat védő magas bástyák már a földön hevertek.

Mit mondhatunk még, hacsak azt nem, hogy az ostromlottak halálos félelemmel a szívükben már csak az utolsó napjukat várták rettegésükben.

Az elkeseredett és hatalmas ostrom híre eljutott az ország minden részébe, Magyarország urai azonban tétlenül, mintegy súlyos álomkórban szenvedve, a pusztulásra szánt várnak nem siettek fegyveresen a segítségére. Végül odavonult a félelmetes fajtájú ostromhoz egy férfiú, akivel a vitézség és a katonáskodás vele született: a már fentebb említett besztercei gróf úr,[16] de nem volt elég katonaság vele, hogy ekkora ellenséggel megütközzék.

Igen sok magyar keresztes hadinép gyűlt már össze az említett Capistranói János barát körül, hogy Krisztus nevéért harcoljon. Lengyel területekről is jött mintegy háromszáz keresztes. Ezért a gróf úr, jóllehet a kormányzóság gondjától már megszabadult, mint fentebb elmondottuk, mégis a tevékenység benne mindig meglevő erényétől sarkallva nem állta meg, hogy meg ne támadja az ellenséget.

Kereste tehát az utat-módot, hogyan tudná az ellenség hajóit a már említett folyók vizéről eltávolítani, és fegyveres segítséget vinni az ostromtól szorongatottaknak. Végre hajókat szedett össze, fegyveres katonákkal és keresztes hadinéppel rakta meg őket, és végül elindította a Duna folyón az ellenséges hajók ellen. Így aztán a két ellenség összeakaszkodik a vízi csatában. A törökök közt óriási lárma hullámzott, és a magyarok fennhangon hívták segítségül az Úr Jézust. Mindkét ellenfél elől el volt vágva a megfutamodás útja. Igen kemény küzdelmet vívnak tehát egymással. Ide-oda sodródnak hajóik a Duna mély vizén, és a katonák közül sokan halálos sebből vérezve elestek, és a mélybe zuhantak: a Duna tiszta vize is mutatta a mérhetetlen öldöklés véres nyomait, mert sok vért ontottak ki, és mindkét fél bajvívóiból a fürge halak számára lett eledel.

Végre hosszú küzdelem után a magyarok győztek, és még hevesebben rárohanva a törökökre, szétszaggatták és lángba borították vasláncokkal összekapcsolt hajóikat.

Mikor ez a török császár tudomására jutott, állítólag azt mondta: „Nehezebben ugyan, de elnyerjük, amit akarunk!"

A gróf úr pedig a hajócsatában dicsőséges győzelmet aratva, bevonult a várba, és a vár megrémült lelkű kapitányait, akik a halálon kívül már nem is vártak más sorsot, megvigasztalta: „Mit vagytok megrémülve? – mondta. – Most látjátok először a törököket? Gyakran megszalasztottuk őket, néha meg mi szaladtunk előlük. Miért zavar meg benneteket a látásuk, hiszen annyiszor láttátok már őket. Nem tapasztaltátok még ki a fegyvereiket és erejüket? Bízzunk tehát, fiacskáim, Krisztusban, akinek a nevéért már gyakran ontottuk

vérünket, és bátran harcoljunk az ő, meg a mi ellenségünk ellen. Nem halt-e meg érettünk Krisztus? Mi is haljunk meg őérte. Legyen a lelketek állhatatos és bátor a harcban. Félénk az ellenség, tudjátok. És ha Isten velünk van, könnyen szét lehet őket morzsolni. Meg is szoktak hátrálni, és nem szégyellik, hogy futva menekülnek és futva térnek vissza hazájukba. Minek a sok beszéd? Mindezt magatok is tapasztaltátok és sok háború fáradalmait viseltétek már el vezérletem alatt."

Ilyen és ehhez hasonló szavakkal, meg a saját jelenlétével nem csekély bátorságot öntött belé jük a gróf úr. Új katonasággal is megerősítette a várat, és igen sok keresztes hadinépet bevitt oda. Mivel azonban ezek a köznép soraiból kerültek ki, és a fegyverforgatáshoz nem értettek, a gróf úr, amennyire lehetett, őket is kiképezte a háborúra.

Hallotta a törökök már említett császára, hogy Amurát, az apja, életében két hónapot töltött ugyanezen Nándorfehérvár várának ostromával, és mégsem tudta hatalmába keríteni, győzelem nélkül és gyalázattal vonult el alóla. Ezért a török császár az apját serege vezéreinek jelenlétében nem kis gyalázkodással illette, és azt mondta, hogy ő ugyanezt a várat tizenöt nap alatt beveszi. Amikor Anatólia vajdája – a vajdák között a legfőbb – hallotta hencegését, előbb engedélyt kért a szólásra, és így felelt szavaira: „Hatalmas császár! Úgy illenék, hogy valami kellemeset mondjak felséged jelenlétében; félek azonban, hogy ezt az ostrom kimenetele megcáfolná kegyelmességed előtt; tudnunk kell, hogy a magyarok nehezebben hagyják ott a várat, mint a görögök."

A fényes tornyok csúcsa már ledőlt, és a falak nagyrészt már földre döntve hevertek, és a vár sáncai és várárkai már fel voltak töltve, és a föld színével egyenlővé voltak téve, úgyhogy az ellenség betörésének már semmi sem állott útjában, és felvirradt az ostrom tizenötödik napja. A császár még kora hajnalban a dobosok dobjainak döngése közt és a mindenfelől visszhangzó kürtök hangjára megindította hadinépének egész sokaságát, és dühös rohamban megtámadta a várat, és véres öldöklés árán be is jutott a vár közepére.

A magyarok pedig – bár nem volt egyenlő a küzdelem ennyi ellenséggel – mégis teljes erővel védekeztek, és az Úr Jézus segítségéért kiáltozva elszántan törnek az ellenség megrontására. Megújul tehát a halálos küzdelem, és már a vár terein harcolnak. Innen is, onnan is seregestül hullanak a megöltek, és a nagy lárma, meg a megszámlálhatatlan kard csengése hatalmas hangzavart kavar a levegőben. Hol az egyik, hol a másik küzdő fél kényszerül hátat fordítani.

Jelen volt Capistranói János barát is. Valósággal önkívületi állapotba jutott, és vele együtt a többi barátok is a földre borulva, a Legfőbb Segítség felé emelve szívüket és kezüket, szemüket az égre szegezve, sóhajtozva imádkoztak, és a prófétával együtt elmondhatták: *Felemeltem szememet a hegyekre, ahonnan számomra segítség jön* (Zsolt. 122,1).

A besztercei gróf úr pedig hol fenyegetéssel, hol meg intelmekkel buzdított a harcra. Szilágyi Mihály kapitány és Kanizsai László, ezek a harci erényekben kiváló ifjak, és velük együtt azok a fegyveres csapatok, amelyeket a gróf úr hozott ide, továbbá a keresztesek csapatai is a vár szétrombolt falain állva harcoltak dühösen. A törököket már többször kiűzték a várból, de azok kegyetlen küzdelem árán ismételten benyomultak, és erősebbek voltak a magyaroknál. A várban már a legtöbb ház felgyújtva okádta a lángokat. A császár zászlója volt a győzelem jeleként a vár falára tűzve. A magyarok már az ellenállás minden reményével felhagytak, visszavonulni kényszerültek, ha volt hova, mert minden egyes emberre ránehezedett a fenyegető halál képe. De látták, hogy a futás nem segít rajtuk, és a válságos helyzetből egyedül a halál mentheti ki őket: ismét fennhangon az Úr Jézus nevét hívták, fegyvert fegyver mellé, pajzsot pajzs mellé illesztve, még elszántabb rohammal törtek az ellenségre. Megújul tehát a gyászos viadal. Itt is, ott is sokan ontják ki vérüket és életüket. De az Isten segítsége nem marad el. Mert ekkor a törökök összes csapatai a magyarok vitéz és elszánt rohamától megzavarodva megfutamodnak. A magyarok pedig bátorságukat visszanyerve, új erő lelkével megsegítve, az égből, kardjukkal mindaddig üldözték őket, amíg az ágyúkat és a vár romba döntésére használt egyéb hadigépeket is ott nem hagyták őrizetlenül. Ezért a magyarok mindazokat az erődítéseket, amelyeket a törökök felállítottak, tűzzel

felgyújtották, az ágyúkat pedig vasszegekkel beszegezték, elzárták a tűz bevetésére szolgáló lyukakat. Nem is hagyták abba a küzdelmet mindaddig, amíg a nappali világosság tartott, nagy elszántsággal folytatták a széles mezőn azt, amit a vár szűk terén elkezdtek, míg csak a leszálló éjszaka homályával el nem választotta a két ellenséget egymástól.

Hogy a császár hogyan menekült el a vár alól az éjszaka feneketlen sötétségében, azt hitelesen senki sem tudja megmondani: de az Isten dicsőségére és a császár megszégyenítésére elég annyi, hogy minden hadi felkészültségétől megfosztva, minden ágyúját meg egyéb odavontatott ostromgépét otthagyva, hadinépének mérhetetlen pusztulásával tért vissza hazájába. De később sem volt kellemes számára, hogy valaki az ő jelenlétében ezt a várat emlegette.

Egyesek úgy beszélték el a császár megfutamodását, hogy a császár az ütközet legelkeseredettebb kavargásában viadalra késztette az övéit, és egy nyíltól a mellén megsebesült, félholtan összerogyott, és az övéi karjukra emelve vitték a sátrába. Mikor aztán elérkezett az éjszaka, és a törökök látták, hogy Anatólia vajdája, sőt összes főembereik elpusztultak az ütközetben, hogy igen nagy vereséget szenvedtek, és maga a császár is csaknem élettelen, alig lélegzik: megrémültek, hogy a magyarok napkeltével megtámadják őket, futásnak eredtek, a császárt is magukkal vitték, de hogy az út fáradalmai következtében állapota ne súlyosbodjék, leszálltak a táboruk ellenkező oldalán, amelynek Zsarnó volt a neve. És amikor a császár magához tért, és megkérdezte hol van, és megmondták neki, azt kérdezte: „Miért és hogyan kerültünk ide?" „A magyarok legyőztek bennünket – szóltak –, és Anatólia vajdája, sőt seregednek csaknem az összes vezetői elestek. Mi is nagy veszteséget szenvedtünk, de ami még nagyobb baj, azt gyanítottuk, hogy felséged inkább halott, mint eleven. Futottunk tehát egészen idáig."

És amikor a császár megkérdezte, vajon az ágyúkat és a többi ostromgépet is otthagyták-e, azt felelték, hogy minden ott maradt; a császár mélyen elkeseredett szívvel, keserűen azt mondta: „Hozzatok mérget, hadd igyam meg, inkább meghalok, mint hogy gyalázattal térjek vissza országomba."

Ilyen eredménnyel harcolt a törökök császára a magyarokkal Nándorfehérvár vára alatt. És őt, aki hencegő lélekkel és gőgös szemmel uralkodni akart az egész földkerekség felett, az Isten ítéletére egy parasztokból álló sereg, amely inkább a sarlóval tudott bánni, mint a fegyverekkel, legyőzte. És ő, aki sok kürt és sok dob hangjának kíséretében nagyon is vidáman jött, szomorúan, az éj csendjének leple alatt, gyalázatosan futott el.

Fordította Horváth János

6. Hivatalos és magánlevelek a 11–14. századból

HIVATALOS LEVELEK

Szent László király Oderisius monte-cassinói apáthoz

(1091 nyara)

Oderisiusnak, Szent Benedek jámbor apátjának,[1] s az egész reábízott gyülekezetnek L[ászló], a magyarok és Moesia Isten kegyelméből való királya, szolgálatát és szeretetét a mi Urunkban, Jézus Krisztusban.

Jóllehet bűnös vagyok, mert a földi méltóság teendőit nem lehet előmozdítani súlyos vétkek nélkül, de a Te szentséged magaslata nem ismeretlen előttem, épp ezért szorgalmatosan tudakoltam az én földemen zarándoklóktól, hogy Te és a hatalmad alatt Istennek szolgálók mit míveltek. Ezért sajnálom, hogy az én országom állapotáról senkitől, s a föld e részén semmi iránt sem érdeklődtél. De azért, mert hiszek abban, hogy szent férfiak imái nemegyszer segítették győzelemre gyenge karomat a pogányok ellen, mint ahogy Szent Egyed monostorának[2] is ajánlottam magamat levelemben, így a Te Szent Benedek monostorodnak is, melyet tudtommal a szerzetesek fejének tartanak, e levelemmel és káplánjaim, meg Sorinus katonám által, akiket az apostoli O[rbán]hoz küldök,[3] ajánlom magamat. Tudd meg, hogy én Szent Egyed apátjának Magyarország földjén sok javadalmat adtam, ez legyen előtted példaképe eljövendő javadalmaknak, ha egyszer engem követeid által megkeresnél. Küldtem már kezedhez egyet-mást a mi ajándékainkból is, de úgy értesültem, hogy a mi földünkön támadt zavarok miatt rossz emberek által az egész megsemmisült. De mivel igazán hiszem, hogy elküldesz valakit a Tieid közül, akiknek akaratunkat elmondhatjuk, várom őket. Azt azonban állhatatosan kívánom, hogy küldj a mi hazánkba valamit Szent Benedek ereklyéi közül, nem mintha megérdemelném, de meg fogom hálálni. Ha jelenleg kéréseim egyikét sem tudnád teljesíteni, legalább a követtel, akit a pápa hozzám küld, válaszolj, hogy mi a szándékod. Szomszédként tudsz már ugyanis eljárni, mert már csaknem az egész Szlavóniát megszereztem. Megerősítem e levél által azt is, amit a mi embereink Magyarországon, Moesiában és Szlavóniában bárhol Neked felajánlanak. Isten veletek.

Lukács esztergomi érsek Eberhard salzburgi érsekhez

(1161)

Krisztusban tisztelt Eberhard úrnak, a salzburgi egyház tisztelendő érsekének L[ukács] az esztergomi egyháznak, ha méltatlanul is, elhívott, és választott [érseke], ellenállhatatlan vágyakozással, s amennyiben a bűnösé ér valamit, imádsággal.

Hited szilárdsága, szent Atya, mely mindig Isten minden ügyéért lángol, s az egyház egységének szaggattatásáért aggódik, most, mikor Isten egyházát a gonoszok harapásai

marcangolják, a próbált aranynál kipróbáltabbnak találtatva tölti meg illatával Isten házát. Innen van, hogy annak a hitnek szilárdsága, mely keneténck illatával már régen összekapcsolt engem Veled, most, a megpróbáltatás idején, Téged a lélek erejével Krisztusnak oly erős bajnokává tett, hogy elmondhatni Rólad: kész vagy nemcsak áldozni, hanem függeni is, engem pedig ugyanaz által fiúi szeretetben egyesített Veled, s tisztelendő tekintélyed szolgálatába állított. Röviden: ha bármely pásztornak tökéletes a szeretete, amennyiben buzgalma saját egyházainak gondjaival foglalatoskodik, úgy Szentséged szeretete még tökéletesebbnek bizonyul, mivel nem csupán saját juhaiért, hanem minden hívőnek Krisztus hitében és az egyház fejének egységében való megerősítésére is kész lelkét letenni. Ami pedig Atyaságodnak azt az állítását illeti, hogy sok jó tulajdonságom szeretetre méltóvá tesz, távol legyen tőlem az a feltételezés, mintha hamisságot akarnál igaznak bizonyítani, inkább úgy vélem, hogy Szentséged igyekszik engem tunyaságomból valahogyan felébreszteni, és saját szent erényeinek példájával átalakítani. Semmit sem látok magamban abból, amit rólam mondanak, s nem kevéssé fájlalom alkalmatlanságomat, de Isten gazdag irgalmasságából és Szentséged érdemeiért valamelyes javulás reményét táplálom, mivel Szentséged ezt kívánja, s bízom abban, hogy kívánságaiban nem csalatkozhatik. Nagy hálával tartozom azért, hogy kiváló Bölcsességed int engem szóval és tettel való hirdetésére annak, amiről szívemben meg vagyok győződve, és arra, hogy Veled együtt legyek Izráel házának védőfala, de kiválóságod előtt nincs rejtve az, hogy Krisztus testének sok tagja van. Más tag a szem, mely előre látja, hogy mit kell tenni, és mit nem Isten egyházában, más tag a kar, mely kinyúlik a szent egyház ellenségei ellen, más tagok a lábak, melyek támogatják és szolgálják a többi tagot. Ezért te nézz előre, mint szem, és nyúlj ki, mint kar Krisztus testében, én pedig mint láb, tehetségem szerint követlek, s ebben a hivatalodban szolgállak úgy, hogy míg Isten egyházáért harcolsz, engem sem halál, sem kard Tőled és Krisztus szeretetétől el nem választ. Mivel látom, hogy szívedet az egyház előmenetele és egysége tölti be, hadd járuljak én is ehhez hozzá, jelentve Kiválóságodnak, hogy király urunk kéréseimnek engedve, egész egyházunkkal együtt elfogadta és megerősítette Sándor urat. E végleges határozatot meghozva kitartunk a dologban, s már el is küldtük Sándor úrhoz a király levelét, csekélységem levelével együtt. A továbbiakban pedig, ha Szentségednek valamivel tetszésére lehetünk, közölje azt velem, s én tehetségem szerint kész vagyok engedelmeskedni.

IV. Béla király IV Ince pápához

(1250. november 11.)

Krisztusban szentséges atyának, I[nce] úrnak,[1] Isten kegyelméből a római szentegyház főpapjának, B[éla], ugyanazon kegyelemből Magyarország királya mindenben köteles és alázatos tiszteletet.

Minthogy Magyarországot a tatárok pestise nagyobb részében pusztasággá változtatta és mint a juhaklot a kerítés, úgy veszik körül a hitetlen népek, mármint a rutének, brodnikok[2] keletről, a bolgár és bosnyák eretnekek délről, akik ellen jelenleg is harcolunk seregünkkel, egyedül nyugatról és északról a németektől, mint azonos hitet vallóktól kellene országunknak a segítség némi gyümölcsét vennie, de innen is nem gyümölcsöt, hanem a villongás töviseit kell éreznünk, mikor az ország javait váratlan rablótámadásokkal ragadozzák el. Miattuk, főként azonban a tatárok miatt, akiktől félni háborús tapasztalat tanított meg, mint a többi olyan nemzetet, akiken már keresztülgázoltak, országunk főpapjaival, és előkelőivel tanácskozva jónak láttuk, hogy Krisztus helyetteséhez és az ő testvéreihez meneküljünk, mint egyetlen, és a kereszténység végső szorongatottságában végső védelmezőhöz, hogy általunk Rátok is, és a többi keresztényekre is be ne következzék az, amitől tartunk. Mert napról napra jönnek hozzánk a hírek a tatárokról, hogy nemcsak ellenünk készülődnek, akikre legjobban

fenekednek, amiért ekkora csapás után is vonakodtunk meghódolni, holott minden más nemzet, amely ellen erejüket megmutatták, és főképp országunk keleti szomszédjai, mint Oroszország, Kunország, a brodnikok, Bulgária, amelyek azelőtt jórészt a mi hatalmunk alá tartoztak, mind adófizetőik lettek, hanem az egész kereszténység ellen; s mint azt több szavahihető bizonyságból tudjuk, szilárdan elhatározták, hogy rövidesen egész Európa ellen teméntelen hadat indítanak. Tartunk tőle, hogy ha ez a népség elérkezik, a mieink, akik nem tudnak és nem is akarnak a tatárok vad kegyetlenségével szembeszállni, akaratuk ellenére félelemből meghódolnak, miként már így cselekedtek elsorolt szomszédaink, ha csak az Apostoli Szentszék bölcs gondviselése előrelátóbban és hathatósabban meg nem erősíti országunkat, hogy megvigasztaltassanak a népek, amelyek ott laknak. Főleg két dolog miatt írunk: hogy ne vádoltassunk se lustasággal, se hanyagsággal. A készség dolgában ezt mondjuk: amit a gyakorlati tapasztalat harci készségünkből megmutathat, azt már megmutattuk, mikor magunkat és a mieinket kitettük a tatárok soha nem látott erejének, és furfangjának. De hanyagsággal sem vádoltathatunk, mert mikor a tatárok országunkban harcoltak ellenünk, a szóban forgó ügyben megkerestük az egész kereszténység három legfőbb udvarát, tudniillik a Tieteket, mint amelyeket a keresztények minden udvar urának és mesterének hisznek és vallanak, a császárét,[3] amelynek szándékunkban volt magunkat is alávetni, ha az említett pestis idején nekünk hathatós segítséget és támogatást nyújt; megkerestük a franciák udvarát is,[4] de mindezektől semmiféle vigaszt vagy segítséget nem kaptunk, csak szavakat. Mi pedig ahhoz folyamodtunk, amihez lehetett, és a kereszténység érdekében megalázva királyi méltóságunkat, két leányunkat a rutének két hercegéhez, a harmadikat pedig Lengyelország hercegéhez adtuk nőül, hogy tőlük s más keleti barátainktól megtudhassuk a tatárok gondosan titkolt terveit, s így szándékaikkal s csalárd furfangjaikkal alkalmatosabban szembeszállhassunk. Befogadtuk a kunokat is országunkba, és sajnos most pogányokkal védelmeztetjük országunkat, pogányokkal tiportatjuk le az egyház ellenségeit. Sőt a kereszténység érdekében elsőszülött fiunkat[5] kun leánnyal házasítottuk össze, hogy ezzel elkerüljük a még rosszabbat, és alkalmat teremtsünk őket keresztvíz alá édesgetni, mint azt már többükkel megtettük. Mindezzel és egyebekkel szeretnők a szent főpap előtt világosan bebizonyítani, hogy ilyen szorongatott helyzetben Európa egyetlen keresztény uralkodójától s népétől sem kaptunk hasznos segítséget, csak a jeruzsálemi ispotályosok házától, amelynek tagjai kérésünkre nemrég fegyvert fogtak a pogányok és eretnekek ellen, országunk és a keresztény hit védelmére; ezeket rögtön el is helyeztük a legveszélyesebb területeken: túl a Dunán a kunok és bolgárok határán, mert országunk megtámadtatásakor erre is kapu nyílt a tatárok serege számára. Erről a területről szeretnők remélni, ha szándékunkat és a mondott testvérek szándékát Isten is támogatja s az Apostoli Szék is kegyeskedik jóindulatába fogadni őket, hogy miként a Duna a konstantinápolyi tengerig hatol, úgy terjeszthetjük általuk a keresztény hit oltványait, és így a római birodalomnak, sőt még a Szentföldnek is hathatós segítséget nyújthatnak. Más részüket országunkban helyeztük el a Duna mellett épített váraink védelmére, mert ebben járatlan a mi népünk. Abban állapodtunk meg ugyanis sok tanácskozás után, hogy nekünk is, egész Európának is üdvösebb lesz, ha a Dunát várakkal erősítjük. Mert ez az ellenállás vize; itt szállt szembe Heraclius Koszroesszel[6] a római birodalom védelmében, itt álltunk mi is, bár felkészületlenül és súlyos csapás után, tíz hónapon át ellene a tatároknak, pedig országunk akkor még teljességgel várak és védők híján szűkölködött. Ha ezt, ami távol legyen, a tatárok egyszer birtokba veszik, nyitva áll a kapu számukra a többi katolikus hitű ország felé, mert egyrészt itt nincs a keresztények felé útjukat álló tenger, másrészt családjaikat és csodálatosan sok állatukat alkalmatosabban helyezhetik el itt, mint bárhol. Például hozhatjuk Attilát, ki keletről nyugat leigázására jőve, kezdettől fogva Magyarország közepébe helyezte székhelyét; a császárok viszont, akik nyugatról harcoltak kelet alávetésére leggyakrabban országunk határai között gyűjtöttek sereget. Mindezekről tehát gondoskodjék főpapi Szentségetek és kegyeskedjék gyógyító orvosságot alkalmazni, mielőtt a seb elmérgesedik. A bölcsek sokasága csodálkozik azon, hogy ilyen körülmények között Atyaságtok támogatta Franciaország királyának, az egyház e nemes tagjának

Európa határaiból való távozását.[7] Még inkább csodálkozik és nem szűnik meg csodálkozni azon, hogy az apostoli kegyesség annyira gondoskodik a konstantinápolyi császárságról meg a tengerentúli részekről, amelyek, ha elvesznének is – ami távol legyen –, nem ártana Európa lakóinak annyit, mintha egyedül csak a mi országunkat foglalnák el a tatárok. Isten és ember előtt valljuk, hogy a szóban forgó dolognak oly nagy a szükségessége és fontossága, hogy ha az utazás különféle viszontagságai nem akadályoznának bennünket, nemcsak követeket küldenénk, akiket küldöttünk is, hanem személyesen vetnők magunkat lábad elé, hogy az egész egyház színe előtt odakiálthassuk a magunk mentségére, hogy ha a szentséges atya sem tud segítséget nyújtani, felszabadítjuk magunkat, hogy akaratunk ellenére, kényszerűségből megegyezzünk a tatárokkal. Könyörgünk tehát, tekintse az anyaszentegyház, ha nem is a mi, de elődeink, a szent királyok érdemeit, akik teljes buzgósággal és alázattal alávetették magukat és igehirdetésükkel népüket is az igaz hitnek, s azt meg is őrizték a világ fejedelmei közt tisztán és engedelmesen, amiért nekik és utódaiknak, míg kedvezően mentek dolgaik, kéretlenül is megígértetett az Apostoli Szék részéről minden kegy és támogatás, ha a szükség úgy kívánná. Íme tehát, most valóban fenyegetni látszik a nagy szükség, nyissátok meg az atyai szívet a hit védelmében a köz javára az üldöztetésnek emez idején, máskülönben, ha kérésünk, amely a római egyház híveinek annyira kedvező és annyira szükséges, elutasításban részesülne, amit nem hihetünk, nem mint fiaknak, hanem mint mostohafiaknak, mint az atyai nyájból kizártaknak kellene szükségtől kényszerítve segítséget koldulnunk. Kelt Patakon, Szent Márton püspök és hitvalló napján, november 11-én.

Lodomér esztergomi érsek IV. Miklós pápához

(1288. május 8.)

A Szentséges Atyának, Miklós úrnak,[1] isteni gondviselésből a római szentegyház főpapjának, Lodomér, Isten irgalmából az esztergomi egyház alázatos szolgája, a legnagyobb tisztelettel csókolja boldogságos lábait.

Egykoron még, mint fiúcska, a poétai hívságok tanulásával foglalatoskodva, valamiféle gyermekes kíváncsisággal töprengve kerestem, mit jelentene az, hogy ama mesebeli Proteust semmiféle bilincs le nem foghatta, és orcáját oly sok ábrázatra változtathatta. És íme, vén lettem immár és nagy kort értem, midőn egész Magyarország veszedelmes állapotából és saját magamnak is külön gyászos veszedelméből, égen és földön nyilvánvaló dolgoknak jeleiből tapasztalom, hogy a poétai kitalálásnak ráncos héja alatt az igazság magva volt, akár tetszik ez nekem, akár nem. És hacsak ama csodálatos új Proteus, tudni méltó, László úr Isten kegyelméből, vagy inkább az isteni türelemből (ha ugyan a királyi méltóságról ezt szabad mondani) Magyarország kiváló királya e nagy és téres országban, mely széltében-hosszában sok mérföldre terjed, szörnyűséges gaztettei által Isten, az ég polgárai, és nem különben minden emberi teremtmény előtt ezt el nem árulta volna, nyelvezetem leíró készsége a folytonos változékonyság baljós mozgékonyságának leírásával vagy teljesen felhagyott, vagy a tisztes szemérmetesség zárját feltörvén csak keveset mondott volna, a többire nézvést magát a mértékletes hallgatás lakatja mögé zárva. Mert ugyanis ki volna az, hacsak nem olyan, ki, amint mondani szokták, nagyon is közönséges valaki, s a pogány költő szava szerint az út szélén született és sehová sem tartozó, és ki az, hacsak a nemes szeméremérzet, mely az előkelő származást elárulja, minden tisztelettudása nélkül, elfelejtve természetes urának, királyának és fejedelmének, ha nem is erényes, de akárcsak közepesen, de valamennyire is elviselhetően vétkes életét, azt mintegy Theon fogával,[2] mérges szavakkal marcangolva fekélyessé fakasztja? És bárcsak neki lenne úgy szégyenére e szünet nélkül való balra változása és mindig rosszabbra hajlandósága, amennyire nekem és társaimnak, és mindazon országlakóknak,

kiknek ínye még az epét érzi, fájdalmára van. Mert ugyanis, mérhetetlen fájdalmaknak sokféle okát és bőséges tárgyát idézi föl, ó mily szégyen, emez új Proteus, az említett király úr gaztetteinek utálatossága, mivel minden emberi megfontolás lehetősége szerint már a jövőt tekintve úgy tűnik, semmiféle ékesszólással meg nem győzhető, semmi orvoslással nem gyógyítható, soha semmi könyörgéssel meg nem kérlelhető, semmi rábeszéléssel meg nem hajlítható, semmi mesterséggel helyre nem hozható; mondom, felidéződik bennem és társaimban és minden országlakóban szüntelenül az, mit siralmak nélkül elmondani nem lehet, s hogy gyászt ne érezne, nincsen ki hallgassa. Kinek kegyetlen csapásait súlyosan érezvén magán, s a gyógyítás minden reményével, mint előbb érintettük, felhagyván, ez egész magyar egyház nem anélkül, hogy a mennyei Vigasztalóhoz keserűsége sóhajait el ne sírná, felzokog. Gyászol az egész klérus, s felkiált az egész nép, hogy a király személyének gyógyítására szánt minden gondja hiábavalóan odaveszett. Ennek, sajnos, megátalkodottságában egybehalmozva és teljességgel összegyűjtve megtalálható mindaz, amit a szív keménységéről elegáns stílusával Bernát[3] ékesszólása elmondott: Mi az, úgymond, amit kemény szívnek mondunk? Maga az, amit sem a bűnbánat meg nem szaggat, sem a kegyes jóérzés meg nem lágyít, sem kérés meg nem indít, fenyegetésnek nem enged, a csapásokkal szemben kemény, jótéteményre hálátlan, tanácsadásra bizalmatlan, ha ítélkezik kegyetlen, az ocsmányságokban szégyentelen, veszélyek meg nem rettentik, emberségesség helyett embertelen, az isteni dolgokban könnyelmű, az elmúlt jó dolgokról megfeledkezik, a jelenvalókkal nem törődik, a jövőre nem gondol, maga az, úgymond, mi sem Istent nem féli, sem az embert nem tiszteli. Ó, hogy mennyi esküt, mennyi levélben szerzett kötelezést, mennyi kiközösítésnek, felfüggesztésnek és még ünnepélyes kiátkozásnak kötelékét szakította szét szégyentelenül, repesztette meg bilincsét! És hogy az ország határaival szomszédságban levő tatárok táborába ne menjen, saját személyét és az egész országát nyilvánvaló és hirtelen halálveszedelembe ne döntse, nem tudom hányszor ígérte meg színlelve, mit tudom én, honnét fakadó könnyekkel és hányféle ígérettel, hány testi akadályt legyőzve és gátakat törve; immár most csaknem minden gonosztettel teljes mélységre jutva, nyilván hirdeti, hogy a tatárokkal összeszövetkezett, és maga is olyan lett, mint a tatár. De nem elégedve meg országa katolikusainak sok könnyhullatással említendő vére áradásával, mit maga a király által és sok követőjének szolgálata közbejöttével öt teljes esztendőn által szakadatlanul ontott a tatári vadság, minden elképesztő gonosztettnél állatibb szilajsággal nem csupán országa, de minden katolikus ország valamennyi keresztényének mind egészen a Város szentséges faláig teljes kiirtásával nyíltan fenyeget. És amint a tiszteletre méltó atyának, Fülöp úrnak, Isten kegyelméből fermói püspöknek idejében, ki sokkal elmúlt esztendőkben Magyarországon és Lengyelországban az apostoli követség tisztjében járt el, sok és alig elhihető esküszegésbe bonyolódott, de hogy e szörnyűséges Proteusnak ez esztendőben mily változása esett, jelen levelünk által, hogy Kegyességed előtt nyilvánvaló legyen, mégse legyen terhes megtudnia.

Midőn ugyanis e legközelebb elmúlt esztendőben, mielőtt Kegyességedet boldog Péternek, az apostolok fejedelmének, az örök élet kulcstartójának szentséges katedrájára emelte volna a mennyek fölött való gondviselés, a bíborosok tiszteletre méltó gyülekezetének Szentségedben isteni módon árasztott kegyessége által szerzett levelet vettem, melyben arról volt szó, hogy a királynéi jogok minden illetéktelen fogvatartóját és erőszakos csorbítóját méltó elégtételadásig és teljes jóvátételig a legfőbb Szék tekintélyével egyházi büntetéssel kell hogy sújtsam.[4] E szentséges parancsolatnak, mely égi kegyességgel teljes, az én alázatosságomra bízott, és előttem nem csekély módon nyilvánvalóan szükséges ügyét véghez is vittem, és alázatos szolgálójának jövedelmeiből nagy részt e szent élete által ajánlott, életmódjának és oly magas nemességének illendősége szerint is híres-neves, de éppen oly szerencsétlen királynénak sikeresen visszajuttattam. Magát a királyt ugyanezen időben, nehogy egész országának kegyetlen végveszedelmét szerezze azáltal, hogy a tatárokat, kikhez mindig is húzott és ma is hozzájuk szít, kárhozatos igyekezetével behozza, e gyalázatos szándék végrehajtásában az egész ország tanácsából való némely bárók testében megakadályozták. Végezetül azonban a gazdagságnak, ideigvaló tisztségeknek sokféle eskütétellel, melyben ő annyira bővelkedik,

megerősített nagyzoló ígéreteivel két nagyravágyó ország-zászlósa által (kik azonban árulásuk után igen kevés nappal már magukon érezték az isteni bosszúállást, minthogy magában a királyi udvarban végezték életüket) a király visszahelyeztetett és visszaadatott elvetemedett akaratának szabadságába. Egész királyi kíséretével hozzám jött Esztergomba, hogy hitet tegyen előttem és az ország lakói előtt, hogy megtérése és beismerése kétségtelen. Nagy megalázkodásnak jegyeit mutatta és csalárd szemeiből, mit csak nehezen tud észbevenni a kereszténvi egyenesség, csodás mesterséggel bőséges könnyeket ontott, s a feloldozás jótéteményét alázattal esdette. Nekem pedig – ámbár ez elmúlott esküszegéseit tapasztalván, kevéssé hihettem neki – nehogy azzal vádoljanak, hogy mértéktelen szigorúságot mutattam kelleténél túl, és netalán az egyszerű lelkeknek inkább botrányára lennék, feloldozása előtt, szerzetes és világi bármely állapotú főpapok, hogy úgy mondjam, végtelen sokaságának jelenvoltában, meg kellett esküdnie ez általam szerzett cikkelyekre. Mindenekelőtt, hogy a tatár hitetlenséggel való nyilvános vagy titkos szövetkezéstől és barátkozástól magát szívből távoltartja, sem pedig a tatárokhoz ünnepélyes vagy egyszerűbb követséget semmi alkalommal nem küld, mivel tartományi zsinaton, sőt az egész magyar egyház jóváhagyásával minden követeket vagy hírvivőket, akár a király küldetéséből, vagy bárki másnak ürügyén, nyilván vagy titkosan, jó lehet maguk a katolikus hit megvallói, ha azokhoz utaznak vagy utaztak, már régen kiközösítettem, sőt hogy igazabban szóljak, kiközösítetteknek jelentettem ki, mint eretnekeknek és kárhoztatottaknak pártolóit, kik – hacsak méltó bűnbánatot nem tartanak – a szüntelen tűz örök büntetésére jutnak. Továbbá, hogy miként tatárt nem, hasonlóképpen szerecsent, nyőgért,[5] zsidót, kunt vagy bárki mást bármilyen névvel nevezendőt, ki az igaz hit egységétől idegen, akár háziszolgálatban vagy külső szolgálattételben, különösképpen méltóságban, várispánságban, nyilvános és magán, királyi vagy országos hivatali tiszt igazgatásában meg nem tűr, sem pedig nem engedi, hogy mások maguknál ilyeneket tartsanak vagy megtűrjenek, mindaddig, míg valóban, és nem csalárd módon, a keresztség kegyelmét el nem nyerték, s az, hogy a hitben megszilárdultak, nevezetes módon tűnik ki és nyilván. Továbbá, hogy mindenképpen elvetve a pogány szerzések szentségtöréseit, undok, és isteni ítélettel kárhoztatott szokásait, a katolikus viselkedés becsületes formájára térjen vissza maga és övéi, ne térjen el másoktól, különösen ételben, ruházatban, szakáll- és hajviseletben, és hogy ama gyalázatos katolikusoktól (kik ily gonosz, hitszegő és tisztátalan tanácsadásnak mesterei), akárcsak mint valódi mérgektől, magát és övéit a szokottnál is gondosabban óvja, ugyanazon igyekezettel és óvatossággal kerülvén őket, mint akiktől tudja, mert tudnia kell, hogy óvakodni szokás; ne érintsen mérges állatot. Továbbá: hogy országa minden egyházának kiváltságait és szabadságait, melyek nem csupán eléktelenedtek, de csaknem semmivé lettek, helyreállítja, és helyreállítván megőrzi az atyai kánonok előrelátó intézkedése szerint, miként nyilvánvalóan katolikus ősei cselekedtek is, különösen azok, kiket érdemeik kitűnősége okából a szentek katalógusába írtak, és kik nem csupán a menny polgárai között is különösképpen szentek, de kiket itt e földön is mint embereket méltó, hogy tiszteljenek. Továbbá, hogy Erzsébet királyné asszonyt, ki oly előkelő katolikus királyok véréből származott, ki neki Isten rendeléséből törvényes ágyának társa, és neki rendelt felesége, tisztán és teljességgel, hűségesen és nem csalárd módon, azután, hogy neki visszaadatott, férji szeretettel illesse, minden királynéi jogát teljesen és bármiféle csorbítás nélkül neki ténylegesen visszaszolgáltassa.

Mindezekről és sok más dologról – kifejezetten és beleértve – úgymint a rablók megfékezéséről, országa szabadságainak és mindennemű állapotának helyrehozásáról a papság és a nép, világi és szerzetes személyek szeme láttára és tanúságtétele mellett a szentséges evangéliumot és az Úr keresztjének életadó fáját megérintvén, ahogyan mondottuk, nyilvánosan és ünnepélyesen esküt tett, testi mivoltában. És mielőtt a feloldozást elnyerte volna, mindenkinek, ki jelen volt, füle hallatára, tiszta hangon, midőn még előttem, bűnös előtt alázatosan térdrehullva máskor sem nem hallott, sem nem látott szelídséggel hallgatta mindezeket, megmondottam, hogy ha, mi távol legyen, előbbi tévelygéseibe visszahullva magát beszennyezné, e kánonszerű, de emberi ítélettel is hozott kiközösítés büntetésébe nem csupán újra visszataszítjuk, de hogy már abba vissza is taszíttatott, azonnal tudja meg. De azt sem

hagytam érintetlenül, mivel hogy el sem mellőzhettem ez előbb írott esküvések során, hogy ama személyt, ki által házasságtörő ölelkezésekbe bonyolódott, más egyéb tévelygései között is mint legkevésbé illendőt főként távoztassa el; mint olyat, ki Istentől mindenképpen távol van, küldje el országának legtávolabbi, vagyis inkább a szomszédos és határos országok távoleső végeire, mindazonáltal úgy, hogy valamely katolikushoz menjen férjhez. Ezután pedig az említett esküt, miként azt tőle kívántam, előttem és az ország előtt letette, a feloldozása előtt és azután is következő három napon át Esztergomban tartózkodott, sok és borzalmas átkozódásokkal, nyilvános szóval hirdetve, hogy ő és egész országa testben-lélekben halott volt; most pedig, mert az isteni kegyelem áradása megvilágította szívének rútsággal teljes sötétjét, új fényre támadt. A királyné asszonyt férji kebléhez fogadta, és családd módon királynéi jogaiba is visszahelyezte. Hogy ez csupán színlelés volt, igen kevés nappal ezután nyilvánvaló tettéből tűnt elő. E színlelésével öregeket és ifjakat egyaránt ravaszul megejtett, mert e személy szerint való és szóval ejtett fogadkozásait látván és hallván, mint előbb érintettem, testi valóságában tett esküvéseivel, bámulatos átkozódásaival, mik közel és távollevőknek egyaránt hallomására jutottak, ismét magához vonta az ország lakóinak lelkét, melyet hitszegésével magától már sok évek előtt eltávolított. Ez ördögi okosságának eredményét nem sok idő elteltével meg is látta. Mert összegyülekezvén tiszta, mint vélték, beismerésének és nemcsak mutatott megtérésének reményében és nagy bizodalmában országának bárói és nemesei, reménykedésükben és nagy bizakodásukban arra vette őket, hogy neki kezeseket adjanak. Részben hízelgésekkel lágyította meg, részben pedig a pénz olajával kenegette, de halál és egyéb más testi veszedelem fenyegetésével is nem kevéssé megriasztotta, és akarva, nem akarva rávette, vagy inkább rákényszerítette őket erre. Kezeseiket magához véve, a királyi vár legfőbb erősségeit gondos őrizet alá helyezte, s hosszú időtől kezdve minden gonoszságban megkeményedett szívének mérgét, melyet sokáig rejtegetett, mindenki előtt így nyilván kimutatta. Mert azon nyomban, ama mérges viperának, ki a varázsló mesterség művészeteiben nem kevésbé járatos volt, ama fajtalan Éduának, mint közönségesen mondják, rabszolga atya és rabszolga anya leányának mindenki szeme láttára ágyastársává lett. És felesége gyalázatára a királynéi jövedelmeket az általam előbb ünnepélyesen hozott ítélet megvetésével magának nyerte e szemérmetlen ágyas. És midőn a királyné asszonynak egy bizonyos vámfajtából, amit királynéi harmincadnak mondanak, 1200 finom ezüst márkát tettek le, ezt tőle részben elvette, e legutóbbi napokban pedig teljességgel megfosztotta attól, és az előbb mondott nőnek, ki nemhogy királyi, nemesi vagy szabad emberrel, de még szolga állapotúval való házasságra sem lenne méltó, a királynéi birtokokat és jövedelmeket adományozta, és így a királyné asszonyt, Szentséged szolgálóját, kit testi szépségének híre, de még inkább tisztaságos életének ragyogása, minden tisztességgel teljes erényének messzeterjedő híre, mint ez királyi sarjadékhoz illik, különösképpen megékesít, kitette őt, mondom, miként már előbb is, a nyári hőség s a téli hideg kártevéseinek, s királynéi házanépe valamelyes vigasztalásától is, mely pedig előbb megvolt neki, nyomorult módon megfosztotta, bizonyos gonosztevőket helyezvén nagy pénz ígérete mellett a királyné kunyhójába. És azt mondják, hacsak az esztergomi várban, mely ámbátor nem is eléggé biztos, személyét gondos őrizet céljából meg nem vonja, titokban méreggel emészti el; Isten irgalmából azonban mindez ideig sem vassal, sem tűzzel, sem bármi más halálnak nemével érdemeinek kiválósága miatt szerencsétlen véget élete nem ért (bár kétségkívül örökélet jut neki, ha az ideig valókat bevégzi).

A király és a királyné közötti eme viszálykodásnak kígyótermészetű magvetője Erzsébet, a király húga volt, ki az apácáknak a budai szigeten levő kolostorában kolostorba lépésének 30., szerzetesi fogadalmának, elfátyolozásának és felszentelésének mintegy 26. évében járt. Több esztendőtől fogva a tatárfélékkel való nászra vágyakozott, mivel pedig erre semmiképpen sem juthatott, pünkösd ünnepe előtt legközelebb múlt kedden egy bizonyos cseh emberrel – kinek neve Zoys, ki ennek előtte magának Erzsébetnek másodfokú vérrokonát, tudniillik saját volt úrasszonyát, Ottokárnak, Csehország királyának özvegyét,[6] a mondott cseh király eleste után házastársi szövetségre vette – lépett házasságra. Erzsébet, aki nem annyira sancti-,

mint antimonialis,[7] testvérének, a királynak mindarra, ami Istennek nem tetsző, készséges és nagyon is hajlékony lelkületét gyakori sürgetéseivel felindította, vele az említett kolostor ajtait feltörette. A szent életű férfiút, Pál testvért, a prédikátor testvérek rendjének magyarországi tartományfőnökét és ugyanazon rend némely más testvéreit a király csatlósai királyi parancsolatból rút testi bántalmakkal illették, sőt egy laikus testvért kegyetlenül meg is sebeztek, kinek vértől pirosló öltözetét, maga a tartományfőnök az én tartományi zsinatomon, amely éppen ama napokban, midőn ezek történtek, egybegyülekezett, könnyhullatások között mutatta meg mindazoknak, kik a zsinaton jelen voltak, és akik ily elmondhatatlan gonosztettnek borzalmaitól megrendülve keserves könnyekben törtek ki. Így ragadta őt ki a kolostorból, s e kéjvágyó léleknek még nagy tetszése is telt abban, hogy azt mutassa, mintha erőszakkal ragadnák őt el, azután pedig nagyon is kárhozatos ünnepélyességgel, nem azt mondom, hogy feleségül, hanem még rútabb módon, ágyasként házasságra lépett. Ezzel, tudniillik Erzsébettel, ki még arra sem méltó, hogy nevén nevezzük, egy bizonyos kisleányt, nővérének, Szerbia királya feleségének leányát, ki lelki szolgálat közbenjöttével szerzetesi ruhába öltöztetett, és ezen kolostorban sok évtől fogva nevelkedett, bár siránkozott, és amennyire e gyengéd kor erejéből tellett, hogy el ne vezessék, minden módon amint tehette, ellenállott, maga a király ragadott el. Jézus Krisztus pedig, ama szerzetes nővérekkel, kik a kolostorban maradtak, nagy irgalmasságot cselekedett annyiban, hogy az erőszakos megrontás gyalázatát el tudták kerülni, ámbár a király ama gonosztevő és arcátlan sokaságnak, mely a kolostort megostromolta, megengedte, hogy mindazt, ami kedvére van (mily borzasztó ez), szabadon megcselekedheti. Hogy pedig sem a király, aki mindenestül, ó gyalázat, olyan lett, mint aki törvényen kívül áll, sem ama vérfertőző és házasságtörő cseh, vagy az előbb említett vérfertőző és házasságtörő nőszemély, azt ne állíthassák, hogy az isteni, valamint az emberi, a természeti és a tételes jognak vaskos tudatlanságában cselekedték ezt, míg a dolog a maga változatlanságában volt, mielőtt e szentségtörő és vérfertőző házasságtörés bekövetkezett volna, alkalmas követek által küldött szóbeli üzenetekkel, meg levélben fogalmazott rábeszélésekkel, amennyire egyszerűségemből tellett, nemegyszer sem másszor, hanem többször is megismételt tanácsadásban részesítettem őket. Mindazonáltal úgy látszott, e határokon sem állnak meg. Magam és egész tartományi zsinatom részéről két tiszteletre méltó főpapot küldöttem a király úrhoz. Egyikük bővebb tudása miatt volt alkalmatos, a másik pedig, mert a törvényben buzgolkodó. És midőn azt, amit magam és társaim, valamint igen sok más világi és szerzetes főpap nevében neki üzentünk, tudtára adták, mint ez illendő volt, egyikük Isten törvénye iránti buzgalomtól lángolva, hathatós okokkal bizonyította igazát, s a királlyal, ki eme gazságot elkövette, szembeszállt. Maga a király pedig őt sok gyalázkodással illette, és az egész magyarországi és az azon kívüli klérust is borzasztó fenyegetésekkel átkozta. Az esztergomi érsektől, mondá, és az alája rendelt püspököktől elkezdvén, ezt az egész fajzatot tatár kardokkal fogom kiirtani, mind egész Rómáig. És hozzátette még, ha éppen tizenöt, vagy annál is több nővérem lenne apáca akárhány kolostorban, mind kiragadnám őket onnét, törvényes vagy nem törvényes házasságra adnám, hogy így akaratom végrehajtására olyan rokonságot szerezzek, mely minden erejével mellettem áll, hogy így lelkem minden indulatát végbevihessem. Nagyon keveset vagy éppen semmit sem törődnék azzal, hogy amit cselekszem, az az egyházi törvényekkel, amelyekre mindig hivatkoztok, egybehangzó vagy azoktól eltérő-e? A magam számára ugyanis én vagyok a törvény, és hogy valamiféle papok törvényei korlátozzanak, el nem tűröm. De már ezelőtt is sok alkalommal, szelíd kérésekkel és hízelgő kedveskedésekkel igyekeztem őt meghajlítani és kedvében járni, midőn akár személyesen, akár követem útján, akár pedig mind hathatós, mind pedig kedves levelek által magát a királyt, hogy üdvösségének gondját viselje, megintettem. Hogy országát a tatároknak, az egész katolikus egyház kegyetlen ellenségeinek alá ne vesse, hogy szerecseneket, nyőgéreket és kunokat és bárki mást, kik az igaz hit egységétől hitetlenségük következtében idegenek és távol állók, keresztényeknek elébe ne helyezzen, hogy a katolikus hit kigúnyolásául és megvetéseképpen a szerecsenek, nyőgérek és bármiféle pogányok előtt a katolikusok térdre ne hulljanak, hogy országa keresztény lakosainak törvényes feleségei az ő hatalmából törvé-

nyes férjeiktől elragadva szerecsenjeinek és nyőgérjeinek kárhozatos ölelésébe ne jussanak; hogy a szerecseneknek, nyőgéreknek és kunoknak és főképpen pedig a tatároknak a keresztények várait királyi hatalmával el ne foglalja és át ne adja; hogy az említett, Isten előtt gyűlöletes népek által elfoglalt és megerősített egyházakat és a mennyei áldozat tisztelendő helyeit, mint ahogyan eddig történt és most is teszik, tisztátalan nőszemélyek lakóhelyeivé ne tegyék; hogy kedvük szerint feltöretvén az egyházak ajtait, a keresztények legbiztosabb menedékhelyeiből, azaz a szentegyházakból a szegények ott elhelyezett dolgait el ne ragadják, és nem csupán férfiakat, de nőket, öregeket és ifjakat, fiúkat és leányokat bilincsbe verve tisztátalan népek hitetlen és pestises táborába ne vigyenek; és hogy magukban az egyházakban, és mit még hallani is borzalmas, az isteni áldozatra egykoron felszentelt oltárok mellett meggyalázott katolikus nők, özvegyek és szűzek, kik ugyanezek által oly erőszakot szenvedtek, mit elgondolni sem lehet, ellene és egész országa ellen az Isten haragját ki ne hívják. Midőn, mondom, mindezeket tőle követeltem, midőn ilyeneket és sok más ehhez hasonló dolgot jelen voltomban és távol lévén – az előbb említett módon – tudtára adtam, ilyen vagy ehhez hasonlókat, miket az előbb említett tiszteletre méltó atyának felelt, nekem is szokott volt felelni; követeimnek és üzeneteim hordozóinak pedig még ezt is hozzátette: Nem uratok dolga, mondá, hogy nekem törvényt szabjon, hanem hogy kövesse azt a törvényt, amelyet én hoztam. Az engedelmesség az, mely neki jut, nem pedig, hogy parancsoljon, a hatalom. De még ennél többet, hasonlóképpen gyalázatos, de még inkább tisztátalan dolgokat; ki az ki elmondaná? Alkalmasabban szól erről csupán a lélek, mint a nyelv. Mindezt szűkösen és igen rövidre fogva tartottam csupán elmondandónak, mert hogy mindent elmondjak, a túlságos hosszadalmasság lehetetlenné teszi. Félek mindazonáltal attól, hogy mivel csak válogatva mondottam el ezeket, azok, kik mind az egész ügyet ismerik, úgy látják majd, hogy a még fontosabbakat elmellőztem.

Mindezen előrebocsátott dolgoknak okából én és Szentséged egész magyar egyháza és Magyarországban való minden katolikusok Boldogságodhoz, miként Jákob pátriárkának éhségtől lankadozó fiai, kiáltani így kényszerülünk: Szentséges atyánk és urunk kezében van a mi üdvösségünk, ne engedje, kérjük, hogy ez Istentől oly reménytelenül elfordult embernek keze által katolikus, isteni és apostoli családja elvesszen. Ne viselje el, hogy ez a nem ember, ki az emberi állapot szelídségétől mérhetetlen távolságra szakadt, ez országban szüntelen igyekezetével arra törekedjék, hogy behozza, mint ahogy most is erre törekszik, a tatár barbárságot, és hogy kegyetlenül szétszaggassa és eleméssze a Szentséged gondjaira isteni rendeléssel bízott és hitére hagyott nyáját Krisztusnak. Az apostoli vigasztalás egyéb orvosságszerei között pedig a tatárok, de maga a király ellen is, ki a tatár szövetség aljasságában makacsul kitart, az egész ország és Szentséged egész magyar egyháza nem éppen keserves könnyeknek áradása nélkül velem, vagy inkább csekélységem személyében azt kéri, hogy nem csupán Magyarországon, hanem egész Németországban és Lengyelországban, különösen pedig Németország közel való részeiben, mint Csehországban, Ausztriában, Stájerországban és Karinthiában, az életadó kereszt igéjét meghirdettesse. És arra kérjük Szentségedet, hogy különleges leveleit Rudolfhoz, a rómaiak királyához, Csehország királyához, Ausztria, Stájerország és Karinthia, valamint Lengyelország minden hercegéhez küldje el, különösképpen a krakkói herceghez, e nagyon katolikus férfiúhoz, ki a tatárokkal való hadakozásban mód felett sok tanulságot szerzett magának. A siralmak mélységes völgyébe jutott szolgálójának és leányának, az előbb említett királynénak szerencsétlenségét is apostoli vigasztalásokkal karolja fel, és amaz Isten és a menny lakói által kárhoztatott, a földkerekségen minden krisztushívő előtt gyűlöletes szentségtörő vérfertőző és házasságbontó hitehagyását Erzsébetnek apostoli tekintélye éles kardjával kiirtván, hatalmas és mérhetetlen irgalmassággal megadni méltóztassék a legszentebb orvoslást. Kelt az Úr 1288. évében, Szent György ünnepének 15. napján, május nyolcadikán.

Nagy Lajos király VI. Kelemen pápához

(1346. január 15.)

Krisztusban szentséges atyának, Kelemen úrnak, az isteni gondviselés folytán a szent római és egyetemes szentegyház főpapjának, tisztelendő urának és atyjának, Lajos, Isten kegyelméből Magyarország királya, a szenteknek szóló lábcsókot.

Szentséges Atya! Emlékezni méltóztatik, hogy atyám, Károly úr, Magyarország királya és Róbert, Szicília és Jeruzsálem királya, a római anyaszentegyház engedélyével és pápai kegyes felmentéssel többszörös ünnepélyes követségküldés révén ezen Károly magyar király fiai és Károly kalabriai herceg leányai, az ezen Róbert király unokái között házassági kötelék létrehozását tárgyalták, figyelemmel arra, hogy mi volna üdvös Szicília királysága számára. Ezeknek volt eredménye az, hogy atyámuram másodszülöttjét, András urat, kedves édestestvéremet Szicíliába vitte, és ott testvérem és Johanna közt, aki a kalabriai herceg elsőszülöttje, nyilvánosan, az egyház színe előtt megtörtént az eljegyzés azzal a feltétellel, hogy ha András és Johanna meghalnának, akkor a magyar király egy másik fiát – akit erre kiválaszt – fogja Szicíliába küldeni, hogy az elvegye feleségül Johanna édestestvérét, Máriát.[1] Kegyeskedjék arra is emlékezni pápai Kegyességed, hogy boldogemlékezetű Károly és Róbert királyok közülünk Isten akaratából eltávoztak ugyan, de a házasság testvérem és Johanna között, ezen Johanna szabad akaratából létrejött, és Ti, szentséges Atya, többszöri kérésemre megígértétek, hogy testvéremet, András urat Szicília királyává koronázzátok, s királyi koronával felékesítitek, de ennek a koronázásnak az időpontja egyre-másra halasztódott éveken át. És mikor végre apostoli Kegyességtek a koronázás foganatosításához a beleegyezést megadta, s az arról szóló bulla már ki is adatott, és ki is voltak jelölve a koronázásra hivatottak, akkor amiatt a korona miatt azok, akik azt a koronát tőle elragadni igyekeztek és igyekeznek, azok gyilkolták meg dicsőemlékezetű testvérünket, a királyt, eddig a világon nem hallott alattomos módon.[2] Ezzel az én egész keresztény világon kiterjedt atyafiságomat is, velem együtt, örök időkre meggyalázták. Ennek a gyilkosságnak bekövetkezésétől tartottam én, s félelmem sugallatára ismételten meg is írtam s jeleztem Szentségteknek, hogy ez be fog következni. Most pedig testvérem gyalázatos halála, Szentségtekbe vetett minden reménység ellenére, bekövetkezett. Ezért, szentséges és kegyes Atya, aki az égben uralkodó Krisztus valódi földi helytartója vagy, Isten kegyelméből alázattal és fiúi hódolattal folyamodom Hozzátok, hajlítsátok és fordítsátok oda szívetek bensejét és elmétek minden figyelmét kegyelmes jámborsággal, hogy ez a felségsértő merénylet megkapja nagyságához méltó büntetését és testvérem gyilkosai, és akiket az ő vére beszennyez, a szicíliai királyságra és tartozékaira való minden joguktól meg legyenek fosztva. És testvérem elemésztői ezek: testvérem özvegye, a férjgyilkos Johanna, meg Mária asszony, Johanna testvére, Róbert tarantói herceg és fivérei, Károly durazzói herceg és fivérei, és mindazok, akik a szicíliai királyság koronáját álnokul megszerezni igyekeztek és igyekeznek. Mivel pedig apostoli szentségtek világos tudomással bír arról is, hogy én vagyok a szicíliai királyi házból származó elsőszülöttnek elsőszülöttje,[3] fenséges és kegyelmes Szentségtekhez újból hódolatteljes és fiúi alázattal esedezem, hogy elkeseredett és felháborodott szívemet kegyelmesen vigasztaljátok meg azzal, hogy a szicíliai királyságot, úgy ahogy az tartozékaival együtt Szentségtekre szállott, most feltétlenül nekem és testvéremnek, István herceg úrnak méltóztassatok adományozni és átengedni, apostoli kegyelmességtek és nagylelkűségtek sugallatára oly módon, ahogy azt az előttem uralkodó király urak birtokolták: hogy a római anyaszentegyháztól e királyságot megkapjam, és épp úgy fizessem az adót és tegyem szolgálatomat, mint a korábbi királyok, sőt sokkal nagyobb mértékben. Kelt Visegrádon, január hó 15. napján.

MAGÁNLEVELEK

Zsófia hercegnő bátyjához, II. Géza királyhoz

(1146)

Géza úrnak, testvérének, a magyar nemzet hatalmas királyának ama számkivetett és zarándokságban levő húga szolgálatával együtt édességes testvéri érzéseit jelenti.

Midőn országod nagyságos dicsőségét fontolom, midőn neved kitűnő voltát, szeretett bátyám, észbe veszem, hogy dolgaid jól mentek, ez ama számtalan nyomorúságnak, mit eddig elszenvedtem, mintegy édes könnyítésére szolgál. Attól kezdve ugyanis, hogy ez idegen tájakra jöttem, éjjel és nappal a fájdalom kenyerével éltem, és messze azonfelül, hogy királyi sarjat ilyesmi érhet, orcámat szégyen borította. Mert hiszem nem úgy bántak velem, mint király fiával eljegyzett királyleánnyal, de még csak úgy sem, mint valami hitvány szolgálóleánnyal. Mivel tehát így számkivetettként a számkivetésben megtapasztaltam, hogy mily keserves, mily nagy az emberi élet nyomorúsága, mily siralommal teljes a babiloni fogság, az Isten ihletéséből lelkemben úgy határoztam, hogy szilárd állhatatossággal vetem meg a mennyei Jegyes szerelméért a földi Babilon királyát, ki engem megvetett. De ne véld azt, kedves Bátyám, hogy a tőle elszenvedett jogtalanságok miatt nem akarok vele házasságra kelni, de tudd meg és vedd bizonyosra, hogy őt magát és a föld minden más fejedelmét is Krisztus szerelme megvetésre méltókká tette előttem. Ennek okából, testvér, mintegy az erősség tornyához, Hozzád menekülök, és Kegyességed tanácsát kérem alázatosan, esedezvén, hogy az örök jutalom reményében, e szomorú állapotra jutottnak kérését meg ne vesd. Azt kívánom ugyanis és óhajtom, hogy testvéri segítségeddel az e világban szenvedett hajótörésből a monostor nyugalmas kikötőjébe mezítelenül ugyan és kifosztva, de mégis eljussak. Megtudtam ugyanis, hogy Admontban monostor van, mely a főtisztelendő salzburgi érseknek van alávetve, és amelyben szerzetes férfiak és nők sokasága Istennek szolgál. Isten akaratából és a Te kedvezésedből óhajtok lakozni ezen a helyen, mely egyebeknél nevezetesebb és szomszédos országoddal, hogy az Istennel társalkodók közepette az örök királynak vitézkedhessek méltóképpen és feddhetetlenül. Tudd meg azt is kedves Bátyám, hogy nem ember által vagy embertől támadt bennem ez a terv, hanem mindezeket, melyeket sok könnyhullatás közepette írtam meg Neked, ama nagy Tanács Angyala csepegtette szívembe. Amennyiben hamarosan tudomásomra jut, hogy az Ő ihletésére tervembe beleegyezésedet adod, és így kívánságom teljesül, Éretted nem kevésbé, mint magamért az Úrhoz esedezek majd szüntelen.

Kunigunda cseh királyné nagyatyjához, IV. Béla királyhoz

(1267 körül)

Miként testünkkel, vérünkkel együttszületett kötelességünk követeli, tisztelendő atyánk és drágalátos Urunk, örvendezünk dolgainak szerencsés menetén, meg egészsége felett. Mérhetetlen nagy hálákat adunk azért is Felségednek, hogy kívánságainknak ily vigasztaló módon méltóztatik elébejönni. Mi is, mert Isten kegyelméből egészségesek vagyunk, örömére ezt hírül adjuk. Örvendezünk azon is, ami Felségednek kedvére van; és ez a mi kedves nővérünk-

nek, fia, Béla úr, a mi atyánkfia feleségének viselős állapota. És amint kérte tőlünk, hogy jólélekkel őérette imádkoztassunk, ugyanazt kérjük esedezve mi is, hogy miérettünk Ti is imádkoztassatok. Ami pedig azt illeti, amit szintén hírül adtatok nekünk, hogy tudakoljuk meg a mi kedves férjünk urunktól, miért nem fogadja szívesen a mi kedves asszonyanyánk hírvivőit és üzeneteit, anélkül, hogy őt megkérdeztük volna, röviden ez lenne a válaszunk. Ha ugyanezen asszonyanyánk, miként azt Felséged és más vérrokonai tenni szokták, férjünk urunkat kellemes szólásokkal és kedvében járó üzenetekkel fölkeresné, minden bizonyossággal tudjuk, hogy ez előtte mindenképpen kedves lenne.

Benedek esztergomi prépost András győri püspökhöz

(1295)

Tisztelendő A[ndrás] atyának, Isten irgalmasságából a győri püspökség méltó főpapjának, az egyházjog kiváló doktorának, B[enedek] mester stb., ugyanazon tudomány tanára, esengő káplánja, ki őt örökösen kívánja szolgálni és tisztelni, míg csak él.

Bécsből hozattam le gerendákat keresztkomámmal: Pál budai polgárral, hogy a torony fölé, amely valaha tisztelendő Atyaságtoké volt, most pedig az enyém, házat építsek, de ezekre a fákra, illetve kifaragott gerendákra Henrik fia Miklós nádor, az istenfélelmet megvetve, rátette kezét, amiért is Atyaságtokat jelen kedveskedő levelecskémmel, de teljes erőmmel arra kérem, hogy Nagyságtok kegyesen közbelépni méltóztasson e faanyag visszaszerzésére. Ezekből a fatörzsekből huszonhat már egyik oldalán ki volt faragva, tizenöt pedig még faragatlan, ezeket otthagyta a rabló.

M. iskolamester Péter iskolamesterhez

(1325–1341 között)

Az okos és tisztelt férfiúnak, neki őszintén kedvelt atyafiának, Péter mesternek, ilyen nevű helyről, egykoron tanítványának, N. iskoláinak rektor mestere, az őszinte atyafiságnak és becsületnek állandó gyarapodását.

Miként a Szentírásból megtanuljuk, senki sem üdvözülhet, ha az üdvözülés három állapotából valamelyiket magának nem választja. Ezért mi most az igazak egyik állapotát, tudnivaló a jó házasságot választottuk. Jelen levelünk által kérjük tehát Kedvességteknek ama régtől kezdve közöttünk meggyökerezett atyafiságos érzelmeit, melyekről semmit nem kételkedünk, hogy Húsvét ünnepének most legközelebb elkövetkező 15. napján, mennyegzőnk ünnepségére, melyet Isten engedelméből megülni szándékozunk, atyafiságos kedvezéssel eljöjjetek. Nincs kedvesebb számunkra atyafiságos szereteteknél, minthogy csupán a Ti személyetek hiányzik nekünk. Mert nem véljük, hogy azok közül valók vagytok, kikről az Ekloga azt mondja: Barát és asztaltárs csupán; a szükség vagy a jószerencse idején pedig meg nem jelenik.[1]

Péter iskolamester M. iskolamesterhez

(1325–1341 között)

Az okos és becsületes férfiúnak, M. mesternek, N. iskolái rektorának, egykoron jótevőjének, P., ilyen helyre való iskolamester, őszinte tiszteletének és becsületének állandó gyarapodását.

Megértvén nevezetes szándékotokat és állapototokat, lelkünk nagy örömmel telt el a kiváló jószerencsén vigadozván. Mivel azonban a város jelenvaló súlyos ügyei megakadályoznak, nevezetesen a király úrnak járó segély beszolgáltatása; személyesen tehát, ahogy illő lett volna, menyegzője ünnepségére, miként erre felkért, elmenni nem tudunk. Kegyelmed azért minket kedvetlenül ne tekintsen, mert nem szándékosan hagytuk ezt el. Hanem íme Miklóst, mi atyánk fiát, jelen levelünk felmutatóját, kellő tisztelettel, menyegzője ünnepségére magunk helyett küldöttük. Minthogy azonban az igazak ez állapotát mi még hasonlóképpen nem választottuk, hogy magunknak milyen állapotot válasszunk érett tanácsát velünk atyafiságosan közölje, mivel kegyelmed tanácsa szerint szándékozunk cselekedni.

Domokos deák Semjéni Klárához

(1362. január 28.)

Adassék e levél a nemes és tisztes Klára úrnőnek, semjéni László fia Mihály hitvesének.

Tisztelendő üdvözlet előrebocsátásával, nem annyi imádságos fohászt, mint amennyi levelei vannak a fáknak, hanem még sokkal többet. Mivel hogy megkezdett művem teljességre vitelében áll feladatom; épp ezért tudatom kedves vérrokonommal, nemes Klára asszonnyal, nemes semjéni Mihály hitvesével: ahhoz, hogy én Domokos diák, a Te unokaöcséd, tanultságom növelése érdekében egy bizonyos könyvet, magyarázatot, avagy előadást: Bonetusnak „Az iskolák tananyagáról" szóló könyvét megvehessem, meg több mást is, haladásomra valókat, e célra szükségem volna, hogy bizonyos dénár – azaz pénz – mennyiség mosolyogjon reám, mert nemhiába írja a költő: „Szitával merít vizet, aki könyv nélkül akar tanulni!" Innen származik óhajunk, hogy küldjetek nekem Isten és vérrokonságunk okából bizonyos pénzmennyiséget. Tudjátok meg, ha idejében megteszitek, jószándékunk ígérete szerint javulásunkra fordítjuk. Legyetek üdvözölve abban, aki Izsák élőképe szerint a kereszten feláldoztatott. Kelt Visegrádon, hetvened-vasárnap előtti szombaton, az Úr 1363. esztendejében. Ezt én írtam, Domokos diák, a ti öcsétek.

7. Prédikációk

„Pécsi egyetemi beszédek"

(1255 és 1275 között)

Szent István királyról

(Második sermo)

Támassz, Uram, törvényhozót, hogy megtudják általa a népek, hogy emberek (Zsolt. 9,21). A szent próféta eme négyszeres kérése beteljesedett a magyar népen, amelynek Szent Istvánban, a nemzet első királyában, támasztott az Úr törvényhozót. E szavakban benne van vezérségének méltósága, mivel ő lett a *törvényhozó,* és vezérségének haszna, mivel *általa tudták meg a népek, hogy emberek.*

A Szentírásban négy törvényhozó van: 1. a Szentháromság egy Isten: *Egy a törvényhozó* (Jakab 4,12); *Senki sincs hozzá hasonló* (Jób 36,22). 2. Mózes próféta: *A törvény Mózes által adatott* (János 1,17). 3. Az emberré lett Krisztus: *Az Úr a mi törvényadónk* (Izaiás 33,22). 4. A föld fejedelme: *Támassz, Uram, törvényhozót* (Zsolt. 9,21). A törvényhozók száma azonban megsokszorozódik a törvények száma szerint. Más ugyanis a természeti törvény és más a tanult törvény, más a veleadott és más a hozzáadott. Természeti törvény valamely ember számára az ítélőképesség. Erről: *Megmutatják, hogy a törvény cselekedete be van írva szívükbe* (Róm. 2,15). Glossza: „vagyis az erősen beléjük nyomódott ítélőképességet". Más a barmoké, úgy mint a hím és a nőstény párosodása, a nevelés, az ellés, a fészekrakás, a táplálkozás, az együttélés, a vadság vagy a szelídség. Erről mondja Isidorus: „A természet törvénye az, amire a természet minden állatot megtanított" Más a láthatatlanoké, mint ahogy Isten rendelésére lett a nappal, és minden engedelmeskedik neki. Erről mondja Ágoston a *Soliloquiumok* könyvében: „Isten, akinek a törvényei szerint forognak az egek és járják pályájukat a csillagok" A tanult törvény: más Mózesé, más Krisztusé és más Iustinianusé.

A természeti törvényt tekintve a törvényhozó a Szentháromság egy Isten: *Törvényt adtál nekem* (Zsolt. 118,102). Glossza: „Szívembe írtad ujjaddal" *Az élet törvényét adta nékik örökségül* (Sir. 17,9). Glossza: „Természeti törvényt adott az embernek, ami által az aláveti magát teremtőjének és megbecsüli a jócselekedeteket. Ugyanis amint a megismerőképességgel együtt kapjuk az igazság elveit és azok felismerését, ugyanúgy a cselekvőképességgel együtt kapjuk a szabályt, ami által ki-ki tudja, hogy mi a jó és mi a rossz" – a Glossza szerint (Róm. 2. fejezethez). *Minden ember kezébe jelet tesz, hogy ki-ki tudja az ő cselekedeteit* (Jób 37,7).

Az ó-törvényt tekintve a törvényhozó Mózes: *Törvényt parancsolt nékünk Mózes* (Sir. 24,33). Mózes törvénye a természeti törvény kiegészítése. A természeti törvény segítésére adatott, hogy tekintélyével és irányításával a természetes képesség érvényre jusson és az engedelmesség gyümölcsét teremje. „Ahogy az ember élelem nélkül elpusztul, úgy a természetes igazságérzet is erejét veszti, ha nincs mit tiszteljen" – a Glossza szerint (Róm. 5. fejezethez).

A kegyelem törvényét tekintve a törvényhozó Krisztus: *A kegyelem és az igazság Krisztus által lett* (János 1,17). *Új szövetséget szerzek Júda házával* (Jeremiás 31,31). Ez a törvény pedig az ó-törvény kiegészítése, mivel az a félelemre, ez pedig a szeretetre épül. Ezért ott az emberek a törvény adásakor a félelem miatt távol álltak (vö. 2Mózes 21). Az evangélium hirdetésekor viszont a tanítványok Jézushoz mentek a barátság és a szeretet jegyében (vö. Máté 5). A belátó akarat a szeretetben s nem a félelemben teljesedik ki. Bernát az Énekek énekéhez

írt kommentárjában: „A jóravaló élet elkezdése a félelmen, megőrzése a szereteten múlik." Aranyszájú Máté-kommentárjában: „A törvény előírásai a cselekvésre vonatkoznak, ti. hogy ne ölj, ne paráználkodj. Krisztus érzelemmel egészítette ki azokat, mondván: *Legyetek a ti mennyei Atyátoknak fiai* (Máté 5,45).

Az emberi vagy polgári törvényt tekintve a törvényhozó a föld fejedelme; az idézett szavak szerint: *Támassz, Uram, törvényhozót!* Ilyen volt számunkra Szent István király, hitünk apostola, aki írásba foglalt törvényt adott, melyben meghatározta, hogy kinek hogyan kell élnie, Szent Jób mondását követve: *Könyvet írjon az, aki megítél* (31,35). Azt mondja Arisztotelész az Etikában, hogy a törvényalkotás tette szükségessé a fejedelem-állítást, hogy legyen az emberek számára jóra kényszerítő erő, ami a bölcsek rábeszélő szavaiból hiányzott. Vigyáznia kell azonban a fejedelemnek, nehogy igazságtalan törvényt alkosson, ahogy Izaiás mondja: *Jaj a hamis határozatok határozóinak és a jegyzőknek, akik gonoszt jegyeztek, hogy elriasszák a gyöngéket a törvénykezéstől, s elrabolják népem szegényeinek igazságát, hogy legyenek az özvegyek az ő prédájok és az árvákban zsákmányt vessenek* (10,1–2). Ezért azt mondom, hogy a fejedelem törvényének tekintéllyel kell rendelkeznie, hogy féljék. Isidorus: „Azért készültek a törvények, hogy korlátozzák az emberi vakmerőséget, s a gonoszok közt biztonságban legyen az ártatlanság, és a büntetéstől való félelem féken tartsa az ártó szándékot." A fejedelem törvényének az igazságot kell képviselnie, hogy jogos belátás vezérelje, s kizárja a fejedelem saját érdekének szempontját. Erről mondja Arisztotelész az Etikában: „A fejedelmek közt igazságtalan az, aki magának többet ad a javakból, mint másnak, a rosszból viszont megfordítva." Ugyanő: „Nem király az, aki nem mentes minden haszonvágytól és nem erényes az erények teljességével." A fejedelem törvényének jóságosnak kell lennie, hogy jó polgárokat tudjon nevelni – Arisztotelész szerint. Egy másik mondás úgy tartja, hogy a törvény szent kikötés, mely megerősítés az arra méltónak és tiltás az ellenszegülőnek.

Hogy megtudják a népek, hogy emberek. Az ember a Szentírásban időnként megkülönböztetést jelent. Innen: *Ti pedig az én nyájaim, emberek vagytok* Ezékiel (34,31), azaz megkülönböztetettek és értelmesek. *Ember módjára viaskodtam a fenevadakkal* (1Kor. 15). Glossza: „Értelmesen". Máskor megvetést jelent, mint a zsoltárban *Micsoda az ember, hogy megemlékezel róla* (8,5)? Glossza: „Megvetéssel mondja." És így mondták az Úrról is: *Íme, az ember* (János 19,5)! Megint máskor együttérzést jelent. Julius emberségesen bánt Pállal, azaz kegyesen és könyörületesen. *A barbárok nem mindennapi emberséget tanúsítottak irántunk* (ApCsel 28,2). Máskor megtiszteltetést, mint a zsoltárban *Uram, mi az ember* (143,3)? Glossza: „Oly nagy, hogy ember." *Micsoda az ember, hogy ily nagyra tartod őt* (Jób 7,17)?

Hogy megtudják tehát *a népek, hogy emberek,* azaz az okosság fénye által megkülönböztetettek és értelmesek. Ezért okosan kell szolgálniok Istent. *Okos áldozatként* (Róm. 12,1), Glossza: „azaz megkülönböztetéssel" Bernát az Énekek énekéhez írt kommentárjában: „Isten maga a bölcsesség, és azt akarja, hogy bölcsen szolgáljanak neki." Másként kijátszik téged az eltévelyedés szelleme, ha a tudást elhanyagolod. Dionysius: „Rossz az embernek az értelemmel szemben."

Hogy megtudják, azaz felismerjék *a népek,* azaz a hitetlenül élő pogányok, amilyenek akkor a magyarok voltak, *hogy emberek,* azaz érző és értelmes lények, amilyenek az emberek általában. *Értelemmel betöltötte őket, és érzelemmel az ő szívüket* (Sir. 17,5), hogy ezután ne elvadultan, hanem emberi módon, azaz erkölcsösen éljenek. Ez a törvényhozó és a törvényhozás haszna, ti. az ember nevelése saját maga megismerésének bölcsességére. *Boldog az az ember, akit megtanítasz a te törvényedre* (Zsolt. 93,12).

Hogy megtudják a népek is, *hogy emberek,* ti. alávetettek és törékenyek eredetük hitványsága miatt, mivel a földből valók az alázat és a kevélység megfékezése céljából, s ezért alázatosaknak kell lenniük. Bernát Eugeniushoz: „Gondolj arra, hogy pápa vagy, de gondolj arra is, hogy hitvány porszem vagy!" Innen származik az ember meghatározásában az a titokzatos kettősség, miszerint értelmes és halandó, annak kifejezésére, hogy ha az egyik felemeli, a másik lehúzza. Erről Naziani Gergely: „Az ember égi és földi, alázatos és felma-

gasztalt, lélek a kegyelem miatt, test a kevélység miatt. Az első, hogy értelme révén felismerje alkotóját, az utóbbi, nehogy tisztének nagyságán felfuvalkodva elbukjék.

Hogy megtudják a népek is, *hogy emberek*, azaz érzelmeik miatt kegyesek és együttérzők, s ezért tartoznak egymáson könyörületesen segíteni. *Legyetek egymáshoz jóságosak* (Ef. 4,32), Glossza: „szeretettel és együttérzéssel". Béda Lukács 10-hez: „Semmi sem annyira természet szerint való, mint a természetben sorstársat találni." Tullius [Cicero] *De officiis:* „Természetünk olyan, hogy az ember az emberrel – bárki is legyen az – éppen azért, mert ember, törődik."

Hogy megtudják a népek is, *hogy emberek*, azaz hogy nagyok és fenségesek, Isten képmásának méltóságos volta miatt, s ezért a bűnt erővel el kell kerülniük. Leo: „Ismerd meg, ó keresztény, méltóságodat, és aki az isteni természetnek részese lettél, ne fordulj vissza az ősi hitványsághoz, mert igaz ítélettel fog megítélni téged az, aki könyörületesen megváltott." A zsoltár szerint pedig *Az ember, midőn tisztességben volt*, ti. mint Isten képmása, *nem értette meg, ezért hasonló lett az oktalan barmokhoz* (48,13). Glossza: „Bűne miatt" Ágoston a 118. zsoltárhoz: „Mi olyan drágalátos, mint Isten képmása, amit elnyervén méltán neveznek embernek. Midőn bűnbe esel, nem embernek, hanem baromnak nevez téged az Írás." Ezért *Ne legyetek olyanok, mint a képmutatók* (Máté 6,16), és *Mondjátok meg annak a rókának* (Lukács 13,32). És ezért duplázódik meg Ezékielnél a megszólítás: *Ó ember, ó ember* (14,4), hogy aki kívül ember-formát visel, belül őrizze meg Isten képmását. Leveszi arról ugyanis a képmását Isten, aki jogtalanságot követ el ellene.

Fordította Madas Edit

Temesvári Pelbárt

A Boldogságos Szűz Mária csillagkoronája

(1498)

Előszó

Nagy Szent Gergely pápa mondja: „Nem méltó a jövőbeni adományokra, aki nem ad hálát a kapottakért." Seneca is ezt mondja a jótéteményekről szóló könyvében: „Igen csúnya dolog nem adni hálát a jótéteményekért!" Ebből következik, hogy vétkes és büntetést érdemlő dolognak tartom elhallgatni Mária magasztalását. Hiszen Szűz Mária, a dicsőséges Istenanya állandóan kimondhatatlan jótéteményeket nyújt és nyújtott nekünk; mert általa kapunk mindent, ami javunkra látszik szolgálni, mint azt a kiváló Anzelm, valamint a buzgó Bernát tanúsítják.

Magasztalom pedig annál inkább, mert emlékszem rá, hogy sok veszélyben, viszontagságban és betegségben kaptam tőle segítséget. Ez esztendőkben ugyanis néhány napon keresztül torokbaj kínzott, és megvallom, hogy – miután fogadalmat tettem tiszteletére – kegyesen megszabadított tőle. Ha ez nem késztetett volna, méltatlanságom és elégtelenségem tudatában semmiképpen sem merészeltem volna e munkába fogni. Attól tartok ugyanis, hogy a hűtlenség és hálátlanság vádja ér, ha elhallgatom magasztalását és dicséretét. Hát ez volt a fő okom arra, hogy e munkát magamra vállaljam. Remélem viszont, hogy szándékomat jól véghezviszi ő maga, aki a szív szándékát látja. Nem is kétlem, hogy segítségével megtehetem, amire dicséretem ereje képtelen!

Szülöttének, azaz a mi Urunk Jézus Krisztusnak dicsőségére; legméltóbb Anyjának,

Máriának dicséretére és szeráfi atyánknak, Ferencnek, valamint minden szenteknek tiszteletére fogok e munkához. Igaz, a stílusom nyers, felfogásom és szavaim avatatlanok, mert egyszerűbb igehirdetőknek nyújtok anyagot ahhoz, hogy többet is kicsiholjanak belőle. Épp ezért a többit rövidre szabva csak azt szándékozom megírni, ami meggyőződésem szerint hasznos lesz az egyszerű néphez szóló prédikáció számára.

Ám ezt sem írom meg a saját véleményem szerint, sőt inkább a más hozzáértők kiadványaiban rejlő értékeket gyűjtöttem össze, amennyire bírtam. Buzdítom is az olvasót, ha netán észrevette volna, hogy kevésbé jól írtam meg valamit, vagy pedig valaha is túlléptem volna óvatlanul az igazság határát, ne azt fontolja meg, mit, hanem hogy milyen szándékkal írtam, és irgalmasan bocsássa meg tudatlanságomat vagy csekély tehetségemet. Mindama jót pedig, amire rátalál e műben, tulajdonítsa az Úr Jézusnak és dicsőséges Anyjának, akiktől való minden jó adomány és minden tökéletes ajándék. Imádja igaz hittel a Szentháromságot és a Megváltót! Az örök vigasság szülője által áldom az angyalok istenszülő királynőjét szűzi csillagkoronával.

A Jelenések könyvének 12.[1] fejezete a legméltóbb Szüzet gyönyörű képpel írja le: a fején tizenkét csillagból való koronát visel. Ezért e munkában tizenkét könyvben írom le az ő tizenkétféle nagyságát, vagyis titkát. Ezzel, mintegy tizenkét ragyogó csillaggal felékesítve tündöklik. Aztán mindegyik könyv részekre oszlik, s e cikkelyek valamelyike tartalmazza majd a tizenkét csillagból való koronát az anyagnak megfelelő alkalmazásában. Ezért is gondoltam, hogy e munkát az áldott Szűz *Csillagkoronájá*nak kell neveznem. Hiszen az ő dicsőséges koronáját készítjük el, alkalmazva azt az egyes beszédekhez és buzgón fölékesítve dicséretére. Mindezt avégett, hogy megkoszorúzzon bennünket a mennyben!

Ó, mennynek dicsőséges királynéja! Kérlek esedezve, jámboran: méltóztasd elfogadni e korona rózsáit, bár silányak, és nem érik fel érdemeid. Velük szándékozlak magasztalni és dicsérni, te méltó minden dicséretre, hogy viszont te, kegyelem és irgalom anyja bocsánatot és kegyelmet adj nekem. Ne átallj részesíteni engem mennyei koronában és örömödben a magasságos mennyei hazában, hogy ott vég nélkül dicsérjelek téged is, szülöttedet is. Amen.

Fordította VIDA TIVADAR

SZENTBESZÉDEK GYÜMÖLCSÖSKERTJE

(1498)

Előszó

Az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében. Ugyanazon mindenható Isten, a mi Urunk Jézus Krisztus és az ő anyja, a boldogságos Szűz Mária, valamint szeráfi atyánk, Ferenc és az egész mennyei udvar dicséretére és dicsőségére elkezdődik a *de tempore*-beszédek előszava.

Erős hittel imádva a Szentháromságot és a Megváltót, a magasságos Isten áldásának magasztalására üdvös de tempore-beszédekből egy sorozatot állítottam össze. Mivel Megváltónk, Isten Fia, az édes Jézus a lelkek megnyerésére biztatva azt mondja nekünk: *Abban dicsőíttetik meg az én Atyám, hogy sok gyümölcsöt teremjetek és legyetek nékem tanítványaim* (János 15,8). Lukács is arra buzdít minket, hogy ezt kérjük az Úrtól, mondván: *Kérjétek ezért az aratások Urát, hogy küldjön munkásokat* – azaz prédikátorokat – *az ő aratásába* (10,2). Ezért írja ugyanezen igazság ragyogó szószólója, az Apostol: *Hirdesd az igét, állj elő vele alkalmas és alkalmatlan időben, ints, feddj, buzdíts teljes béketűréssel és tanítással* (2Tim. 4,2). Emiatt többször gondoltam arra, hogy Isten dicsőségére és a lelke megnyerésére, valamint, hogy prédikátoraink bőségesebb gyümölcsöt szüreteljenek, s a nép épüljön, hozzálátok ehhez a fáradságos munkához, amit a beszédek összeszedegetése és összeállítása jelent, és több

különböző kiadásból egyetlen összefoglaló kötetet csinálok. Tudom ugyanis, hogy mit mond a Bölcs: *Mert a jó munkának dicsőséges a gyümölcse* (Bölcs. 3,15). Cassianus *Az atyák beszélgetései* című műve tanúsága szerint „Boldog az a munka, amit Isten szolgálatára vállal valaki, mert ha a teste el is fárad tőle, lelke fenségesen felfrissül" Eddig ő. Ha féltem is egy ilyen nehéz munka vállalásától, egyrészt, mivel visszatartott erőm csekélysége, másrészt tudásom és tehetségem elégtelensége, valójában erősebben sürgetett és vonzott a lelkek buzgósága iránti szeretet, ráadásul a Jóisten rendelésére rákényszerített erre elöljáróim parancsa is és a köteles engedelmesség. Bizakodván tehát Isten segítségében és a Szentlélek kegyelmében, országunk egyszerű népének képességei szerint egyszerűbb stílusban akartam a nagy tettet véghezvinni.

Elhatároztam, hogy művemnek – bár nem nagy jelentőségű – a *Szentbeszédek gyümölcsöskertje* címet adom, mert ahogy egy gyümölcsöskertben különböző fák, gyümölcsök és virágok vannak, így e műben is sokféle beszéd található, különböző tanítások virágai, s az isteni misztérium üdvös gyümölcsei. Minden vasárnapra négy beszéd készült, néhány kivétellel, ahol is ennek röviden okát adtam. Azért készítettem ennyi beszédet az egyes vasárnapokra, hogy azok a prédikátorok, akik éveken keresztül ugyanabban a városban laknak, évről évre más és más beszédet mondhassanak, nehogy ugyanaz a beszéd az évek alatt megszokottá válva a hallgatóság szemében, kiüresedjék. Mivel az, ami ritkaságánál fogva becses, értéktelenné válik a mindennapokban. Egyébként az evangéliumi szövegeket szóról szóra idézem a nép buzgóságának növelésére, mivel az evangélium megköveteli, hogy szó szerint hallgassák.

Végül arra buzdítom az olvasót és a prédikátort, és Krisztus szerelmére kérem, hogy ha valami jót talál ebben a műben, azt ne nekem, hanem minden javak teremtőjének, Istennek tulajdonítsa, ha pedig valami hibásan vagy kevésbé jól lenne benne, azt javítsák ki a bölcsebbek, bocsássák meg fogyatékosságaimat, és Isten irgalmasságához fohászkodjanak értem, bűnösért.

Fordította MADAS EDIT

NAGYBÖJTI BESZÉDEK

(1499)

Nagycsütörtökre

Békességet hagyok rátok. Az én békémet adom nektek (János 14,27). E szavakat maga az Úr Jézus mondta ma az utolsó vacsorán, mert halála folytán távozni készült tanítványaitól. Akkor ugyanis – mint Ambrus mondja – mintegy utolsó üdvözletként hagyta és ajánlotta nekik a békét örökségül.

Ezzel arra tanított, hogy a keresztényeknek nagyon kell szeretniök a testvérekkel való békességet. A szükség indoka is buzdít rá bennünket, mert – mint Ágoston mondja az Úr szavairól írt könyvében: „A béke az elme derűje, a vonzalom köteléke, a szeretet sorsközössége. Aki birtokában van, maradjon meg benne; aki híján van, kérje; mert akit nem talál meg benne, azt örökségéből kitagadja az Atya, megtagadja a Fiú, s elidegenedik tőle a Szentlélek." Erre buzdít az apostoli tekintélyű Írás is: *Amennyire tőletek függ, éljetek mindenkivel békességben... Hagyjatok teret Isten haragjának* (Róm. 12,18–19). Ez egy másik beszéd tárgyául vehető. Végül buzdításunkra szolgál a példa is, mert Krisztus tagjai vagyunk, egyetértőknek kell tehát lennünk, mint ugyanazon test tagjainak. Ezért írja Ágoston: „Nem érthet egyet Krisztussal, aki nem ért egyet a Krisztushoz tartozóval." Ezért mint a tagjainak parancsoló fő mondja Krisztus: *Békességet hagyok rátok.*

A békével kapcsolatban ennélfogva három pontot fogunk kifejteni:

Először a pontos megkülönböztetését.
Másodszor a tettekre irányuló ajánlását
Harmadszor az Isten részéről való elfogadását.

Ami az elsőt, vagyis a béke megkülönböztetését illeti, hogy meg tudjuk különböztetni, milyen az a béke, amelyet Krisztus övéiben akar megvalósítani, meg kell jegyeznünk, hogy az Írásból következtetve a béke különféle.

Először is létezik afféle szennyes béke. Ilyen a békéje azoknak, akik a rosszban értenek egyet, mint a gonosztevők és a rossz emberek. Hiszen ilyen békesség van az ördögök között is, akik egyetértőn igyekeznek elveszejteni a lelkeket. Az ilyenféle béke ellen mondja Krisztus: *„Ne gondoljátok, hogy békét hozni jöttem a földre, nem békét hozni jöttem, hanem kardot* (Máté 10, 34), azaz azt akarom, hogy még az atya a fiával, vagy bárki a másikkal se értsen egyet az ördöggel való béke fenntartásában, a bűn elkövetésében, a saját vagy a felebarát lelkének elveszejtésében."

Másodszor némelykor a béke színlelt, amelyről a zsoltár így szól: *Aki szájával békét beszél, de a szíve gonosz* (Zsolt. 28,3). Ez sem tetszik Krisztusnak.

Harmadik a rendezett béke, s erről beszél Krisztus beszédünk tárgyában.

Kérdés azonban, melyik béke mondható rendezettnek, annak, amelyet Krisztus akar megvalósítani az övéiben, és örökbe hagy nekik. Jegyezd meg ehhez Maro Franciscus karácsonyi beszéde alapján, hogy a rendezett béke először is thearthikusnak mondható. Erre nézve mondja Leó pápa: „A keresztény számára az az igazi béke, hogy nem szakad el Isten akaratától, vagyis nem tér el tőle, hanem csak abban gyönyörködik, amit Isten szeret." Ám sajnos, mostanság kevés embernek van ilyen békéje! Mert nincs ilyen békéje senkinek, aki halálos bűnben van. Hiszen – mint Ágoston mondja – minden bűnöző Istennek ellensége. Másodszor a béke hierarchikus, azaz megvan az emberek s az angyalok között, ha tudniillik szót fogadunk őrangyalainknak. Erre buzdít Bernát: „Minden tartózkodási helyen, minden sarokban tisztelettel légy angyalod iránt, s ne merd megtenni a színe előtt azt, amit nem merészelnél megtenni a jelenlétemben! Harmadszor a béke egy neme monasztikusnak mondható, azaz ugyanannak a személynek a békéje önmagával, miközben az értelem elöljáróként parancsol alárendelt erőinek, ezek pedig engedelmeskednek neki, mint a szenteknél nyilvánvaló. A Filozófus ugyanis azt mondja Etikája IX. könyvében, hogy a gonosz önmagának sem barátja, másnak sem, s így békéje sincsen, mert a teste és lelke ellenkeznek egymással. Negyedszer létezik egyfajta háztartási béke. Azoké ez, akik egy házban laknak, mint a házastársaké és a testvéreké. Erről szól a Sirák Fia könyve: *Három dolog van, amit szeret a szívem. Isten s ember előtt kedves mind a három: a testvérek közt az egység, a baráti szeretet, feleség és a férj, akik jól megértik egymást* (25,1). Ó, ember, gondolkozzál ezen! Ötödször létezik valamiféle politikai béke. Ez azok sajátja, akik egyazon országban vagy városban laknak. Úgyszólván a polgárok egységének nevezik.

Felvetődik itt a kérdés: Honnan van, hogy némely város polgárainak nagy egyenetlenségétől és széthúzásától szenved, s nem képes megbékélni? Hasonlóképpen Isten megengedi, hogy az egyenetlenkedés olykor elpusztítson valamely országot vagy közösséget. Az Írásból merítve így válaszolunk: Isten ilyesmit a bűnök miatt enged meg, ahogy Ágoston is említi. Mégpedig először is azon emberek gőgje miatt: *hol a kevélység tanyáz, ott csak veszekedés van* (Péld. 13,10). Másodszor olykor valamilyen igazságtalanság miatt: *Egyik nemzetről a másikra megy át az uralom az igazságtalanságok és cselszövések miatt* (Sir. 10,8). Harmadszor előfordul, hogy emberölés és paráznaság miatt. Nyilvánvaló ez Dávid esetében, akinek megmondatott: *Nem távozik a kard házadtól* (2Sámuel 12,10), s így történt, hogy a fiai önmagukat ölték meg. Negyedszer az igazságtalan s elnyomó ítélet miatt, mint az gyakran megesik a társadalomban olyan hamis ítéletek útján, amelyekkel a gazdagok elnyomják a szegényeket s özvegyeket, elvéve tőlük javaikat. Izaiás mondja: *Jaj neked, fosztogató, majd téged is kifosztanak!* (Izaiás 33,1). Ötödször az eskü- és hitszegések miatt. Nyilvánvaló ez Szedekiás király esetében és Izraelnek a babiloniaiak által elpusztított országával kapcsolatban (vö. Jeremiás 34,1–6). Hatodszor sokaknak bűntetlenül maradt nyilvános bűnözése

miatt: *Az igazak javán örül a város, és ujjonganak a gonoszok vesztén* (Péld. 11,10). Ennyi elég legyen. Ó, keresztények, vigyázzatok hát mindezekre, hogy békességtek legyen!

A második ponttal, a tettekre irányuló ajánlással kapcsolatban jegyezd meg, hogy minden törvény arra indít minket, hogy felkaroljuk és megtartsuk a békét, mert valamennyi törvény úgy ajánlja azt, mint a legnagyobb jót. Röviden folytatva ezt, először az emberi természetben rejlő törvény és az ember elsődleges állapota alapján bizonyítjuk. Ágoston ugyanis e fő kérdést, vajon Isten miért teremtette egy emberből, tudniillik Ádámból az összes embereket, jóllehet nem tett így a többi élőlénnyel, így oldotta meg: „Isten azért teremtette az összes embert egy emberből, hogy ilyen módon erőteljesebben ajánlja a társulás és az egység kötelékét, s így békességgel őrizzék meg a sokaságban a természetes egység összhangját." Ezért van az is, hogy Isten nem adott az embernek olyan testrészeket, amelyekkel szaggatni, vagy mintegy támadó fegyverrel sebesíteni tudna, mint ahogyan adott ilyeneket az állatoknak, például fogakat és éles karmokat. Jelezte ezzel azt, amit mond a Filozófus: „Az ember természete szerint szelíd és társas lény. Így a békére törekszik, mert különben vétkezik a természete ellen."

Másodszor bizonyítjuk a hittani törvény alapján, amely tiltja az ellenségeskedést, a gyűlöletet és az egyenetlenséget, s azt parancsolja Krisztus tanítása alapján, hogy *az ellenségeinket is szeressük, és béküljünk ki a megsértett testvérünkkel, hogy így legyen békességünk* (Máté 5,44). A fő indok erre az, hogy a mennyei haza felé kell törekednünk, és arra, hogy örökre bírjuk Istent, aki boldoggá tesz minket. Ám efelé nem vezet más út, mint a béke. *Minden útja békességes* (Péld. 4,27). A hazában sem uralkodik más, mint a teljes béke és valamennyiünk egyetértő akarata. *Népem békességben lakik majd otthonában* (Izaiás 32,18). Éppen ezért ama hazának polgárai, tudniillik az angyalok, akikhez majd társulunk, a békéről énekeltek: *Dicsőség a magasságban Istennek, és a földön békesség!* (Máté 2,14).

Harmadszor bizonyítjuk az egyházi törvény alapján. Ágoston ugyanis így szól: „Íme, előírja, hogy a béke megőrzése végett olykor még a bűnöket is el kell tűrnünk. Ugyanő mondja, hogy békességesnek azt nevezzük, aki javít azon, amin tud, amin pedig a béke kötelékének fenntartása mellett nem képes javítani, azt kiegyensúlyozottan elviseli. Hiszen különféle büntetésekkel sújtandók, még örök számkivetéssel is azok, akik megzavarják az Egyház békéjét.

Negyedszer a világi jog alapján bizonyítjuk, amely szintén megbünteti a gonosztevőket és azokat, akik megzavarják a közösség békéjét. Továbbá a hitbizományról szóló törvény úgy határoz, hogy ki kell zárni az örökségből azt az örököst, aki nem tartja meg elhunyt apja végrendeletét. Hasonlóképpen kizáratik a mennyből az, aki nem tartja meg a béke azon végrendelkezését, melyet Krisztus hagyott ránk, mint az előadott tárgyból kitűnt.

Ötödször a bölcseleti törvény alapján, mert mindenek természetszerűen kívánják a békét. A Filozófus szerint ugyanis először az egek. Minden, ami nehéz, lefelé törekszik, és minden, ami könnyű, felfelé. Mégpedig avégett, hogy megnyugodjék a maga természetes helyén. Éppen ezért mondja Ágoston: „Ahogyan senki sincs, aki nem akarna örülni, éppúgy nincs senki sem, aki nem akarná, hogy békében legyen." Tamás is azt bizonyítja, hogy ésszerű vagy természetes kívánsággal mindenek békét kívánnak avégett, hogy fennmaradjanak a létben s az életben, és mindenek együtt örülnek a békének."

Hadd adjunk ezekhez elő néhány természeti példát! Az első a méhekre vonatkozik. Midőn tudniillik a méhek kölcsönösen zsonganak, zajt és egyenetlenséget csapnak, ez annak a jele, hogy a királynő el akarja hagyni a méhkast. Továbbá Solinus mondja a madarakra vonatkozóan, hogy azon évben, amelyben látjuk a madarakat a magas légrétegben viaskodni, az alsóbb légtájon dögvész, pusztítások és öldöklések fognak történni. Mert a madarak természetes ösztönükkel megérzik, hogy a föld, s a levegő alsóbb rétege nagyon közel van a romláshoz, s ezért emelkednek a magasba. Ugyanígy lelki értelemben: amikor az emberek széthúznak, zajonganak, vagy egymás ellen viaskodni látszanak, ez annak a jele, hogy Krisztus Király eltávozott tőlük, és bekövetkezik körükben a bűnök és büntetés ragálya.

Ebből kiindulva mondja Origenész: „Az emberek háborúságai és veszekedései az örök kárhozat előjátékai." Ó ember! Félj tehát!

Ámde ellenvethető: Hát mit tegyek, ha az ellenem haragvóban csak úgy buzog a veszekedési kedv, s nem akar lecsillapulni? Válaszul az Apostollal azt tanácsolom: *Amennyire tőletek függ, éljetek mindenkivel békességben,* legalábbis *hagyjatok teret az Isten haragjának* (Róm. 12,18), tudniillik kitérve vagy elmenekülve. Ha pedig ezt nem teheted, mert esetleg kötve vagy hozzá, mint a feleség férjéhez, tanúsíts szelídséget s alázatosan szólj, mert *a szelíd felelet csillapítja a haragot* (Péld. 15,1).

Hatodszor az alkotás törvénye alapján. Sallustius ugyanis a Jugurtháról szóló írásában mondja, s ugyanezt írja Jeromos: „Egyetértéssel kis dolgok növekszenek, viszont az egyenetlenkedéssel a legnagyobbak is széthullanak." Továbbá Seneca mondja: „Tudd meg, hogy a megtorlás tisztességes és nagylelkű fajtája: mindent megbocsátani." Ezért – mint Hugo de Claustro idézi – valaki ezt szokta mondani: „A jó embernek négy dologra van szüksége. Az első, hogy akit lehet, tegyen barátjává. A második, hogy akit nem tehet barátjává, ne tegye ellenségévé. A harmadik, hogy ha azt sem teheti, mert az meg akarja őt sérteni, távozzék el és meneküljön. A negyedik az, hogy ha már megsértette őt, meg ne torolja." – Ugyanezzel kapcsolatban, tudniillik a béke ajánlását illetőleg Priscianus azt mondja: „Ha megkérdik, mi a legfőbb jó ezen életben, azt feleljük – úgymond –, hogy a béke."

Hetedszer bizonyítjuk a társadalmi törvény alapján. Hiszen ahogy a Filozófus tanítja, a jó közéletnek követelménye az uralkodás és az alárendeltség rendje, és meg kell tartani az igazságosság terén az egyenlőséget a béke javában, vagyis, hogy a kisebbrendűek tiszteljék a nagyobb rendűeket, az előkelőek segítsék a szegényeket, és az egyenrangúak megadják a velük egyenrangúaknak azt, ami jogos. Máskülönben mindenütt lázadás lesz. Ezt tudjuk a Filozófus művéből.

Ezért is írja Ágoston, hogy a teremtett dolgok sorában semmi sincs kedvesebb, semmit sem szoktunk biztonságosabban hallani a béke javánál. Vidd el a béke javát, s mi mások az országok, mint afféle gazságok. Eddig az idézet. Így hát az előbb mondottakból világos, mennyire ajánlatos a béke. Ó, vajha ez a mi országunk s e város fontolóra venné, mily jó a béke, s fenntartaná azt!

Ezzel szemben mennyi baj és mennyi öldöklés következik az ellenségeskedésekből. Jaj, jaj, nagy Istenem! Ki számolja elő a világ kezdete óta mennyi emberölés következett be az emberek között?! Ha a történelemből emlékezetünkbe idézzük, valóban szerfölött szörnyű dolog ez! Orosius Pál ugyanis arról tudósít, hogy három egymást követő perzsa király, nevezetesen Cyrus, Athamiris és Xerxes idején a háborúkban a perzsák közül 1 900 000 ember pusztult el. Végül Eutropius elbeszéli, hogy Rómában, miután a földkerekség feletti uralmat megszerezték, később a városban keletkezett egyenetlenkedések és pártoskodások során mindenféle különböző háborúságokban akkora volt az öldöklés, hogy több mint 16 000 embert öltek meg a foglyokon és az éhségtől elhaltakon kívül, s más hasonlókat.

Továbbá a Bibliában hány százezer emberről olvassuk, hogy egyenetlenségek által pusztultak el. Aztán mennyiről olvasunk a nemzetek különféle évkönyveiben? S a mi országunkban is, csak az Isten tudja. Bizony, ha képesek lennénk valamennyit egyszerre egybegyűjteni, a meggyilkoltak ekkora sokaságából magas hegyeket lehetne építenünk, és a vérükből bő folyamok folynának. Ó, átkozott egyenetlenkedés! Ó, áldott béke, amely annyi rosszat tartasz féken! Valóban átkozott, aki téged elutasít.

A harmadik pontra vonatkozólag, az isteni elfogadásra nézve jegyezd meg, hogy Isten több jellel megmutatta, hogy szereti az emberek közti békét. Az első ilyen jel a születésé, mert Krisztus béke idején akart születni. A második az angyali ujjongásé; ezért énekelték az ujjongó angyalok Krisztus születése alkalmával, hogy itt a béke a jóakaratú emberek számára. A harmadik a boldoggá nyilvánításé, hiszen Krisztus boldognak hirdette a békességszerzőket, mondván: *Boldogok a békességben élők, mert Isten fiainak hívják majd őket* (Máté 5,9). A negyedik végrendeleti hagyatékáé, mert a békét hagyta tanítványaira, mint fentebb kitűnt. Az ötödik jel a váltságdíjé, hiszen vérének drága árát fizette váltságdíjként, hogy az emberek-

nek békét szerezzen kiengesztelve bennünket Istennel, mint az Apostol mondja. A hatodik az üdvözleté. Megjelenvén ugyanis feltámadása után a tanítványainak, békét hirdetve üdvözölte őket és meghagyta apostolainak, hogy a békével köszöntsenek. *Ha betértek egy házba, először ezt mondjátok: Békesség e háznak* (1Péter 1,18–19)! A hetedik jel az imáé és az áldozaté. Ezért mondja az Aranyszájú a Máté evangéliumához írt egyik beszédében: „Gondoljátok meg, mekkora rossz az egyenetlenség, hogy Isten az egyenetlenkedőktől nem akar elfogadni áldozatot, sem az imájukat meg nem hallgatja. Mert jobban szereti hívei egyetértését az ajándékaiknál."

Ezért olvassuk példaként, hogy a gonosz lelkek nagyon örülnek az emberek közti viszálynak. Midőn ugyanis Ferenc Arezzóba érkezett, látta, hogy örülnek az ördögök ama város polgárháborújának. Társa által meghagyta Isten részéről, hogy menjenek ki a gonosz lelkek a városból. S íme, mindjárt távoztak, és a város lakossága egyetértésre jutott. Ó, áldott béke, amely kiűzöd a gonosz lelkeket, s eléred, hogy Isten lakjék az emberben, és kiérdemled a mennyei hazát, melyet adjon meg nekünk Jézus Krisztus, aki az Atyával és a Szentlélekkel együtt él mindörökké! Amen.

Fordította VIDA TIVADAR

Laskai Osvát

AZ ÜDVÖSSÉG KÉTKEREKŰ SZEKERE

(1498–1499)

Előszó

Szerencsésen kezdődnek *Az üdvösség kétkerekű szekeré*-nek nevezett beszédek legfőbb Urunk Jézus isteni dicsőségére, kegyes Szűzanyjának, Máriának tiszteletére, szeráfi atyánk, Szent Ferenc, valamint az egész győzedelmes mennyei udvar dicséretére. Annak okáért neveztem el így azokat, mert amint a kétfogatú kocsi kétkerekű és két keréken forog, úgy ezek a gyümölcsös beszédek is többnyire kétszeresen veszik végig mind a vasárnapokat, mind pedig az egész esztendő ünnepnapjait. Aztán azért, mert világosan elvezetnek a kettős szeretetre, tudniillik Istenére és a felebarátéra. *Ezen a két parancson alapszik az egész törvény és a próféták hirdetése* (Máté 22,40). Továbbá, mert érthetően tárgyalnak a kegyes Megváltóról, akiről hisszük, hogy kettős természete van: isteni és emberi. Aztán azért is, mert egyenes úton irányítanak a boldogság utáni hő vágyra. E boldogság főként kettőben van, mégpedig Isten fölségének tiszta látásában, és Krisztus dicsőséges emberségének látásában.

Így hát négy hasznos szempont nemcsak helyesen és ésszerűen késztet, hanem kényszerít is engem, akit legkisebbnek neveznek az obszerváns kisebb testvérek közül, e beszédek összehozására. Először Isten legnagyobb dicsőségének megfontolása. Ezt ugyanis bárki köteles a maga mértéke szerint mindenben és mindenek fölött méltó magasztalással hangoztatni, mint az Apostol mondja: *Akár esztek, akár isztok vagy bármi mást tesztek, tegyetek mindent Isten dicsőségére!* (1 Kor. 10,31). Különösen az embert tekintjük olyannak, mint aki evégett teremtetett, ahogy ezt az Úr tanúsítja: *A nép, amelyet magamnak alkottam, hirdetni fogja dicsőségemet* (Izaiás 43,21). *Az örökkévalóság királyának, a halhatatlan és láthatatlan, egyedülvaló Istennek tisztelet és dicsőség mindörökkön örökké. Ámen!* (1Tim. 1,17). Másodszor, mert az emberi üdvösség buzgó szeretete erőltet ezen üdvös munkára. Valóban, ha az

őszinte szeretet érzelmével tekintek arra, hogy különösen a tanyai vagy a falusi nép hasznos és szükséges oktatásához az üdvösség egyszerű és nyers táplálékára van szükség, s így számára a magas, alapos vagyis mély értelmű dolgok ízetlenek, miért is képtelen azokat teljesen felfogni; éppen ezért az üdvösség szeretetétől indítva műveletlen írásmóddal egyengettem számukra a mélyebb belátást igénylő és nehezebb dolgokat is. Így mintegy péppé daráltam az éltető élet táplálékát e beszédekben, úgyhogy ha gyakran eddzük velük őket, élvezetesen megújulnak az Úr törvényében, feltéve, hogy valóban megalázkodtak. Végül harmadszor a testvéreimnek hasznára válás körültekintő szándéka vonz erre engem. Azt látom ugyanis, hogy a legtöbben, akik ájtatosan akarják hirdetni az igét, különösen is a mi szent rendünk testvérei, annyira átadják magukat az áhítatnak és a szemlélődésnek, hogy a fennmaradó idő nem elég számukra a különféle könyvek fellapozására és az igehirdetés anyagának felkutatására. Ezért úgy véltem, hogy illő részeltetnem őket és a hozzám hasonlókat ilyenféle beszédekből.

Kérem mindannyiukat a Keresztrefeszített iránti szeretetre, hogy e mondanivalókat gondosan őrizzék meg, és gyümölcsöztessék mind a beszéd megkezdése előtt, mind annak elmondása közben, mind pedig befejeztével. A beszédet előbb jól véssék az emlékezetükbe, és rágják meg. Előtte azonban mindig sóhajokkal és mélyről jövő nyögésekkel mint figyelmes és jámbor könyörgésekkel kérjék alázatosan mind a maguk, mind a nép számára Isten kegyelmét, amely erőt és hatást ad az evangélium hirdetői szavának. Végül pedig mondják el édes áhítattal, a tisztességes bizonyítás taglejtésével és hevével, valamint a kimondott szó megbecsülésével. Semmi esetre se hányják-vessék magukat semmivel kapcsolatban sem, sőt inkább törekedjenek mindig a nagy Isten és a szentek dicsőségét magasztalni. Így kielégíthetik hallgatóik tudásszomját és előmozdíthatják az általános műveltséget is. Hiszen a Filozófus azt mondja, hogy ugyanaz a tanítás és a tanultság, mint ahogyan ugyanaz a mozdító és a mozdított cselekedete, amelyet azonban különféleképpen neveznek. Amint ugyanis a mozgatótól indul ki, cselekvő mozgatásnak mondják, amint pedig a mozdított felfogja, szenvedő mozgásnak nevezik (Fizika, harmadik könyv). Ugyanilyen módon nevezik ugyanazt a cselekvést tanításnak, amennyiben a tanítótól indul ki, és tanultságnak, amennyiben a felfogótól való. S így a jámbornak sajátja, hogy jámborrá tesz, mert a tökéletes embernek sajátossága, hogy a másikat hasonlóvá teszi önmagához (Etika, negyedik könyv).

Végül, miután elvégezték az igehirdetést, megfelelő erőfeszítéssel fékezzék meg azt a szájat, amely Isten szent igéjét magyarázta, a fölösleges étkezéstől és a beszélgetésektől, mégpedig nemcsak az ártalmasoktól, hanem a hívságosoktól is. Ezen felül mint a legfőbb Király katonái fáradhatatlanul, jó hírben és gyalázatban jobbról és balról, rettenthetetlenül haladjanak, kicsibe vegyék a dicséretet és a gúnyt, mert különben nagy munkájuk a sátán romlásba vivő tőrje lesz. Mint ahogyan ezen elmúlt időkben tapasztaltuk, hogy a felfuvalkodott tudás, a csalfa szóbőség és a hivalkodó buzgalom nemtelen élettel párosulva szörnyűséges nyilvános bűnökbe ejtett némelyeket, majd az önmaguk és hallgatóik veszélyes botrányába taszította őket. Te, ó, Isten embere, ne hirdesd tehát kisebb jóakarattal az igét a szegényeknek, egyszerűeknek és falusiaknak, mint a pompa s gazdagság által megtiszteltetteknek! Tégy így a Krisztus iránti tüzes szeretetből, aki ezt mondja: *Elküldött, hogy örömhírt vigyek a szegényeknek* (Lukács 4,18) – egészítsd ki: az Atyaisten.

Negyedszer: minden bizonnyal az örök jutalomra való méltányos várakozás késztet arra, hogy nekilássak ezen üdvösséges munkának. Igazán mindenkinek meg kell majd jelennie Krisztus ítélőszéke előtt, aki igazságos bíró, mégpedig mindnyájunknak bírája. Ő még a pohár hideg vizet sem hagyja méltó jutalom nélkül (vö. Máté 10,42). Nehogy ott üresen jelenjek meg, szívesen ajánlottam föl legalább ezen érméket a lelki hajlék építésére Isten dicsőségére, mintegy ama két fillérként (vö. Lukács 21,2), biztosan reménykedve Isten ígéretében: Aki tisztel, azt én is megtisztelem. Majd ismét: Akik fényt derítenek rám, örök életet nyernek.

Ám mivel csak az Isten tévedhetetlen, az ember nem, kész vagyok rá, hogy bárki katolikus és szeretetteljes olvasóm tévedést vessen a szememre. Teszem ezt szeretetből az

iránt, aki megittasodva az irántunk való szeretettől nem átallt tövissel koronáztatni és a keresztre feszíttetni. Ezért felmagasztalva él és uralkodik az Atyával és a Szentlélekkel együtt véghetetlen korokon keresztül. Amen.

Fordította VIDA TIVADAR

Első nagyböjti beszéd

Én vagyok az Úr, a ti Istenetek, tartsátok meg törvényeimet! (3Mózes 18,4–5). A dicsőséggel teljes törvényhozó, az Úristen jóságának véghetetlen édessége szerint az embereket igaz törvényei által vissza akarta vezetni magához, az élet forrásához, ezért bocsátotta előre a hozzá méltó megnevezést, mondván: *Én vagyok az Úr.* Alexander de Hales könyve 3. részének 12. kérdése szerint pedig az igaz törvénynek három előfeltétele van:

Először: a törvénykező hatalmassága,
másodszor: a törvény vitathatatlan igazsága,
harmadszor: ugyanezen törvény jósága.

Előszörre ezt mondtam: a helyesen alkotott törvényhez szükséges a törvényhozó hatalmassága, máskülönben a törvény nem kötelező erejű. Ezért mondta: *Én vagyok az Úr.* Nem akármilyen, hanem a mindenségé. Mintha ezt mondaná: azért tartoztok egyrészt elfogadni, másrészt megtartani törvényemet, mert minthogy a mindenség ura vagyok, hatalmam van megbüntetni a törvény megszegőit, s megjutalmazni megtartóit. Ebből következik, hogy hatalmam van mindeneknek törvényt szabni, úgy, mint senki más, bármekkora is legyen a hatalma. Mert Octavianus, az első császár összeíratta az egész földkerekséget, mint a föld ura, de vajon szabhatott-e törvényt a vizeknek, halaknak, madaraknak, vadaknak és a többinek? Biztosan nem, mert nem ő volt mindeneknek ura, és más sem az, csak a mi Urunk, Istenünk. Róla szól Eszter *Uram, mindenható király! A te uralmad alá tétettek mindenek, és senki nem állhat ellene akaratodnak* (13,9). Ennek okául hozzáteszi: *mert a mindenségnek Ura Te vagy* (11). Emiatt mondja az egyház dicséretében: „Egyedül Te vagy az Úr, Te vagy az Egyetlen Fölség" És: „az egész földet törvénye alá veti" Mert az ő törvényének alávetettek Szent Tamás szerint (II/1, 93. kérdés) az oktalan teremtmények, amennyiben követik azt, amit Isten beléjük írt, és így azt lehet mondani, hogy megtartják ezen isteni törvényeket, a zsoltár tanúsága szerint: *Törvényt szabott* ti. az egeknek és a csillagoknak, *s nem szegi meg* (148,6); hiszen a nap megtartja, s hasonlóképpen a hold, a föld stb. Így mindegyikük a maga módján hirdeti a zsoltárral: *Nagyszerű az Úr, s mindenek fölött dicső* (47,2). Azután ugyanennek alávetettek az értelmes teremtmények; a rosszak tökéletlenül, mivel a büntetés kényszerűségéből, a jók tökéletesen, mivel szabad akaratukból. De még a test gondolata is, mely most még nem alávetettje Isten törvényének (vö. Róm. 8,6–7), de egykor alávetett lesz a büntetésben.

Másodszorra az igaz törvényhez szükséges a törvény igazsága, máskülönben nem törvény volna, hanem rontás. S minthogy az isteni törvény magából a legfőbb igazságból származik, igazság törvényének nevezzük. *Igazság törvénye volt az ő szájában* (Malakiás 2,6). Az emberek törvényéről pedig ezt mondja Jeremiás: *A népek törvényei hiábavalóságok* (10,3), azaz hamisak és haszontalanok, miként a bölcsektől ránk hagyott törvények, különféle eltévelyedéseket tartalmaznak.

Harmadszorra az igaz törvényhez szükséges a jóság. A törvényt ugyanis a nép hasznára kell hozni, máskülönben nem törvény volna, hanem gazság. Ezért áll az *Etika* 2. könyvében: „Minden törvényhozó kötelessége a polgárok jobbítása" S minthogy az Úristen hasznot hozó törvénye által az örök életre irányít, ezért azt buzgón meg kell tartanunk.

Mindemellett a legfőbb Háromságé a legfőbb hatalom, melyet az Atyának tulajdonítunk, a legfőbb igazság, melyet a Fiúnak tulajdonítunk, a legfőbb jóság, melyet a Szentlélek-nek tulajdonítunk.

Mindezekért méltán mondja: *Én vagyok az Úr,* ha üdvözülni akartok, *tartsátok meg törvényeimet.* E szavakban pedig elsősorban két üdvösségre vezető tanulságot fogunk megmutatni Isten kegyelméből, tudniillik

először: az ő isteni felségének megismerését, mikor azt mondja: *Én vagyok az Úr;*

másodszor: a kinyilatkoztatott isteni törvény sokféleségét, ott, hogy: *törvényeimet.*

Első tanulságképpen tehát a *thema* szavaiból azt mondtam, hogy az isteni felség megismerését fogjuk bemutatni, mikor mondja: *Én vagyok az Úr, a ti Istenetek.* Az ember számára a legfőbb jó az isteni felség igazi megismerése, minthogy megismerés híján lehetetlen szeretni, Ágoston szavai szerint: „Ami láthatatlan – mondja –, azt tudjuk szeretni, de ami ismeretlen, azt nem". És mégis, Isten megköveteli szeretetünket, mondván: *Szeresd a te Uradat, Istenedet teljes szívedből* (5Mózes 6,5). Így hát ennek kell lenni az ember elsőrendű törekvésnek, hogy Istenét megismerje, s benne dicsekedjék Jeremiás (9,23,24) szerint: *Ne dicsekedjék a bölcs az ő bölcsességével, a gazdag se dicsekedjék gazdagságával, az erős se dicsekedjék az erejével, hanem azzal dicsekedjék, aki dicsekedik, hogy értelmes és ismer engem, hogy én vagyok az Úr"* És a Bölcsesség könyve: *Mert téged megismerni: beteljesedett igazság, és ismerni igazságodat és hatalmadat: ez a halhatatlanság gyökere"* (15,3).

Mindazonáltal a szeráfi doktor, Bonaventura az első könyv 22. szakaszában azt mondja, hogy kétféle értelemben mondjuk, hogy Istent valaki ismeri vagy érti, ti. tökéletes felfogás által és nem teljes megismerés által. Az első módon Isten nem megismerhető számunkra, mert egyedül Isten ismeri így önmagát. Máté szerint: *Az Atyát senki nem ismeri, csak a Fiú* (11,27). És Dionysius az *Isteni nevekről* című könyvében: „Istent – mondja – sem megnevezni, sem megérteni nem lehetséges". Hasonlóképpen Jób *Magasabb az égnél: mit teszel tehát? Mélyebb az alvilágnál, hogy ismerheted meg? Hosszabb annak mértéke a földnél és szélesebb a tengernél"* (11,8,9). És Arisztotelész *Az okokról* című könyvében: „Az első ok – mondja – fölülmúl minden megfogalmazást" És Ágoston is: „A Teremtőt a teremtmény teljesen meg nem ismerheti, sem itt, sem a hazában. Mert itt megismerjük azt, hogy Ő létezik; a hazában pedig, hogy mimódon létezik. De se itt, se a hazában nem ismerjük meg, hogy mi Ő"

A második módon Istent megismerhetjük nem teljes megismerés által; ezt pedig ő minden áldozatnál, böjtnél, imádságnál, alamizsnánál szívesebben fogadja tőlünk Oseás szerint: *Irgalmasságot kívánok én és nem áldozatot, és az Istennek ismeretét inkább, mintsem égő-áldozatot* (6,6). Ezért tesz szemrehányást az Istent nem ismerőknek balgaságáért az Úr Jeremiás szerint, mondván: Mondja az Úr: *Bolond az én népem, nem ismer engem, a balgatagok, az esztelenek* (4,22)! Hogy pedig Isten ily módon megismerhető, Bernát mondja: „Az oktalan teremtményekben Isten úgy van jelen, hogy azok nem fogják föl, az értelmes teremtmények azonban fölfoghatják a megismerés által, de csak a jók a szeretet által."

Ezért annak érdekében, hogy minden cselekedetünk mindenkor Istenben kezdődjön, és a megkezdettek általa érjenek célt, szükséges, hogy az Úristent három oldalról megismerjük:

Először mint kezdetet, a teremtés oldaláról,

másodszor mint közepet, a gondviselés oldaláról,

harmadszor mint utolsót, a célbaérés oldaláról.

Először tehát szükséges Istent megismernünk mint mindenek kezdetét, a teremtés oldaláról. Ezért mondja: *Én, az Úr.* Ennek megismerésére a legjobban három alapból juthatunk el, ti. először a természetből, másodszor a szent könyvekből, harmadszor a teremtményből.

Először azt mondtam, hogy a teremtő Istent jól megismerhetjük a természetből. Hiszen a dicsőséggel teljes Isten, mindeneknek alkotója, olyanná formálta természetünket, hogy abból ismerjük meg teremtőnket. Mert tegyük fel, hogy valaki, akit születése után nem sokkal kitettek, s a vadállatok táplálták az erdőben, és soha semmit nem hallott Istenről, mihelyt eléri eszmélése éveit, a maga természetéből megtudja az általános igazságot, hogy van Isten, noha az igazság részleteit illetően eltévelyedhet, ha a napot, a holdat vagy valamely teremtményt hiszi Istennek. Ezért mondja Ágoston *A hitről Petrushoz* című könyvében: „Semmit nem tud az értelem olyan erősen, mint Isten és saját maga létét" És hasonlóképpen mondja Damascenus: „Isten létezésének tudása természettől fogva belénkoltatott." S erről Hugo de

Sancto Victore is: „Isten úgy állapította meg a maga ismeretét az emberben, hogy miként azt, hogy mi ő, képtelen felfogni, úgy azt, hogy létezik, képtelen nem tudni." És Cicero *A törvényekről* 1. könyvében: „Nincs olyan elvadult, olyan durva nép – mondja –, amely, ha nem tudja is, hogy milyen istene legyen, úgy gondolná, hogy nem is kell neki."

Ilyen oka van ennek: A lélekben ugyanis természettől fogva van valamiféle vágyakozás, az pedig lehetetlen, hogy olyasmi legyen a kívánságban, ami nem létezik; miként lehetetlen volna, hogy a súlyos tárgyak lefelé tartsanak, ha nem volna középpont. Az is lehetetlen volna, hogy a folyók a tenger felé follyanak, ha nem volna tenger. Lehetetlen volna, hogy az állatok kívánják az ételt, ha nem volna étel. Ezért áll *A lélekről* 3. könyvében: „A természet semmit hiába nem tesz." Az emberek pedig kívánják az igazságot, a jóságot, és leginkább a boldogságot, ami a leginkább Istenben van meg. Erről mondja Ágoston *Az Isten városáról* 13. könyvének 1. fejezetében: „Mindenki, aki valamiképpen használni tudja az értelmét, biztosan tudja azt, hogy minden ember boldog akar lenni." Ugyanő ugyanezen könyv 29. fejezetében: „A természet írta belénk, hogy vágyakozzunk a boldogságra és a halhatatlanságra."

Ha tehát valaki azt mondaná, hogy nem akar boldog lenni, az – tisztesség ne essék – hazudik, vagy nem tudja, mit beszél. Mert gyönyörűségét keresi ételben, italban, bujaságban, gazdagságban, ruháiban és más dolgaiban; vágyik valamilyen jóra, még ha kicsi is ez a jó; a legnagyobb jóra pedig a legnagyobb a vágya Arisztotelész *Topikájának* 3. könyve szerint: „A legnagyobb jó iránt valamennyien a legnagyobb vágyat érzik." És Boethius *A filozófia vigasztalása* 3. könyvében: „A halandóknak minden, sokféle indítékú fáradozásában megnyilvánuló igyekezete, ha más-más úton is, de mégiscsak egyazon célnak, a boldogságnak az elérésére irányul. Vagyis arra a jóra, amire szert téve az embernek több kívánsága már nem lehet." Így ő.

Mégis sokan vannak – mint említettük –, akik tévelyegnek Isten megítélésében a részleteket illetően, amikor olyat gondolnak Istennek, ami nem az. Erről mondja Isidorus az *Etimológiák* 10. könyvében, hogy istenként tisztelték az egyiptomiak Isist, a krétaiak Jupitert, a mórok Iubát, a latinok Faunust, a rómaiak Quirinust, az athéniek Minervát stb.

Hanem sokan mondják a mi kereszténveink közül: „Mi dolgunk a pogányok tévelygésével? Mi az egy igaz Istent ismerjük és valljuk." Tőlük viszont én kérdezem: Ha – miként mondjátok – az igaz Istent valljátok, miért nem engedelmeskedtek neki? Miért nem tartjátok meg parancsait? Miért dobjátok oda hitvány haszonért a legfőbb jót? Jaj neked, Isten nélkül való nemzetség, rövid úton elkárhozol! Jaj nektek, kik megtagadjátok az igaz Istent! Miért nem az ő jósága után vágyakoztok mindenek felett? Hát nem hallottátok Isten Fiának szavait: *Nem mindenki, aki ezt mondja nekem, Uram! Uram! megy be a mennyek országába, hanem aki cselekszi az én mennyei Atyám akaratát* (Máté 7,21). Valóban beteljesedett hát az Apostolnak a Titushoz írt levélben mondott szava: *Vallják, hogy Istent ismerik, de cselekedeteikkel tagadják* (1,16). Ez bujaságával, az kapzsiságával, amaz kevélységével. Ó, Isten nélkül való nemzetség! Ó, te, a nagy Istennel szembeszálló népség! Mi mást vártok az igaz Istentől, mint gyötrelmeket? Mert aki nem ismeri, azt nem fogja megismerni.

Másodjára megismerhetjük Istent a szent könyvekből. Gyerünk hát a Szentírás széles mezőire, és ismerjük meg ott az igaz Istent; mert azt mondja Szent Tamás, hogy jelen állapotunkban nem juthatunk nagyobb ismerethez Istenről, mint a Szentírásból. Ezért mondja a Deuteronomium: *Tudd meg és gondold meg szívedben, hogy az Úr az Isten, fent a mennyben és lent a földön, és nincsen más isten* (4,39). És ugyanott: *Halld meg, Izrael, egy a te Urad és Istened.* És a zsoltár: *Nagy vagy Te, és csodadolgokat művelsz; csak Te vagy Isten egyedül* (85,10). És Sirák fia: *Egy a fölséges, a mindenható teremtő, a rettenetes király* (1,8). Izaiás is ezt mondja: *Én vagyok az első és az utolsó* (41,4). És A legfőbb Háromságról és a katolikus hitről való pápai bréve 1. fejezete: „Erősen hisszük és nyíltan valljuk, hogy egyetlen igaz Isten van, az örök, a változhatatlan, a végtelen, a felfoghatatlan, a mindenható és kimondhatatlan Atya, Fiú és Szentlélek; tehát három személy, de egyetlen létező." Erről az igaz Istenről mondja Anzelm, hogy Isten az, akinél jobbat elgondolni sem lehet. Ugyanő a *Prosologion*ban: „Isten a szépség, amely nem látható; az illat, amelyet nem érez a szaglás;

íz, mely nem érzékelhető; jóság, mely nem észrevehető." S mert, mint Arisztotelész mondja a *Metafizika* előszavában, hogy távol esik Isten az érzékeléstől, ezért sokan eltévelyednek, és nem dicsőítik Istent mint urukat, nem szolgálják őt az ő tetszése szerint, pedig tőle van lelkünk, testünk, tudásunk, becsületünk, életünk és mindenünk. Zsoltár: *Ő alkotott minket, és nem mi magunkat* (99,3). Megkérdezem: Miért adott neked az Isten értelmet? Nemde, hogy őt megismerjed. Miért adott akaratot? Nemde, hogy őt szeressed. Miért adott testet? Nemde, hogy neki szolgálj és parancsait beteljesítsed. Ezért mondja a *Politika* 1. könyve: „Egyszerűen csak arra kell használnunk a dolgokat, amire a legbölcsebb adományozó adta őket."

Harmadszor pedig Istent megismerhetjük teremtményeiről. Mert hitünk szerint az egész világot és annak részeit egy minden kézművesnél hatalmasabb és jobb mester alkotta, akinél jobbat elképzelni sem lehet; ő az Úr, a mi Istenünk. Mert nem akad a világ minden hatalmasai és bölcsei között egy sem, aki akár a legkisebb férgecskét vagy egy kicsiny virágot képes volna a semmiből megteremteni. Ezért nagyon is jól mondja a Bölcs: *A teremtett világ szépsége és nagyszerűsége által ismerszik meg az ő teremtője* (13,5). És Ágoston *Az Isten városa* 11. részében ezt mondja: „Ha nem tekintenénk is az elhangzott prófétálásokat, akkor ez a világ maga, a változékonyságában és mozgalmasságában rejlő rend által, és minden láthatók csodálatos szépsége által valamiképpen hallgatásával kiáltja, hogy teremtmény, s hogy csak Istenben lehetett meg a teremtés kimondhatatlan és kifürkészhetetlen képessége." E titok vallatására buzdít Jób, s mondja: *Kérdezd a barmokat, majd megtanítanak, és az égnek madarait, azok megmondják neked; beszélj a földdel, és megtanít téged, a tengernek halai is elbeszélik neked* (12,7–8). Ó, végtelen teremtő! Ó, csodálatra méltó alkotó! Ó, győzhetetlen hatalmú Isten! Íme, így hirdetnek téged mint teremtő Istenüket a te teremtményeid. Mi pedig, süketségünkben megátalkodottak, nem akarunk rád figyelni, sem törvényeidnek magunkat alávetni. Ó, ha felfognánk a teremtmények rendjét, nagyságát, szépségét, sokaságát és jó természetét: gyorsabban jutnánk Isten megismerésére. Annak érdekében tehát, hogy képes légy fölemelkedni Isten igaz ismeretére, fölemelkedni az alantasabbaktól az emelkedettekhez, hogy tudjad honnan jössz, hová mész, mi vagy, és ki a te Urad, Istened, vedd szemügyre először is a teremtmények csodálatos nagyságát.

A föld igazán olyan nagy, hogy bár középső része nem is lakható, mégsem tudta senki még ezt a lakott részt sem teljesen végigjárni. Középpontjában ott van a pokol, amely oly széles és tágas, hogy magába tudja fogadni az összes ördögöt és kárhozottat, meg a föld mocskát és minden tisztátalanságot. Mégis, a vizek nagysága tízszeresen felülmúlja a földét, ezt pedig ugyanannyival felülmúlja a levegő. Hasonlóképpen a levegőt a tűz, és a hold gömbje a tüzet. És ezt tartsd szem előtt a többi égitestekkel kapcsolatban is, és meg fogsz győződni arról, hogy a legkisebb látható csillag nagyobb az egész földnél. Mindebből be fogod látni, hogy a teremtett világ valóban mérhetetlenül nagy. Ilyen megfigyelések után tehát, áhítatos lélek, emelkedj fel, s mondd el e szavakat a mélységes csodálat hangján Baruch 3. fejezetéből (24): *Ó, Izrael, mily nagy az Úr háza, és hatalmas az ő birtoka! Nagy az, és végtelen.* Mert miért is akartál, mindenható Úristen, ily nagyszerűt teremteni, ha nem azért, hogy ebből add felfognunk, hogy mérhetetlen vagy és mindenható? Erről: *A teremtmények nagyságából lehetett megismerni teremtőjüket* (Bölcs. 13,5).

Másodszor: vedd szemügyre a teremtmények szépségét! Nézd meg hát, áhítatos lélek, a földet, mennyi szépségben bővelkedik! Belsejéből mindenféle színek bújnak elő, szépséges virágok, rózsák, liliomok és másfajták. Aztán finom illatok, s nemkülönben fémek változatos fajtái: arany, ezüst, ólom, réz stb. Amelyekből a különféle ruhaneműk készülnek, a drága ékszerek. Belőle jönnek elő a csodálatos fafajták, gyökerekkel, ágakkal, levelekkel, virágokkal és gyümölcsökkel; később meg sípok, lantok, dobok lesznek belőlük, a muzsika csodálatos szerszámai: és ki volna képes kifejezni, mily csodálatosan ujjonganak, s az emberi érzéseket miféle csodálatra indítják. Vedd szemügyre, kérlek, ezeket! A földet, a legalacsonyabb rendű elemet: mekkora gyönyörűség előidézője! Nemde csodálatos illatokat sarjaszt balzsamban, gyömbérben, sáfrányban, szegfűszegben, borsban és a többiekben. S aztán mennyi gyönyörűséget terem fügéiben, körtéiben, almáiban, s a többi gyümölcsökben! Bi-

zony, senki nem tudja az emberek közül, mennyire szépséges teremtmény a föld, hajtásaival és venyigéivel, patakjaival és forrásaival. Ezerféle üregében is vizek rohannak, férgek rejtőzködnek, s vadállatok lakhelyei vannak.

Aztán vedd szemügyre a vizet: folyóival, halaival, szörnyeivel, gyöngyeivel és drágaköveivel, majd tekintsd áttetszőségének szépségét!

Ezután csodáld meg a levegő szépségét, ahogy magába fogadja és szétosztja a fényt, meg ahogy a hangot céljához vezeti – hiszen mikor egy ember beszél, a levegőn át jut el hangja a másikhoz, s általa válik számára felfoghatóvá. Ó, hány árnyalata van a hangnak! Némelyik rémítő, némelyik kellemes; egyes hangzások rémesek, mások szelídek.

Végül vedd szemügyre a nap, a hold és a csillagok szépségét! Mert a naptól nyerik az ég minden bolygói fényüket. Bizony, ha a Teremtő helyett valamely más mester viselné gondját a fényének, már régen kihunyt volna, híjával lévén olajnak, víznek vagy bármiféle tápláléknak. Ha kézműves kereke volna, annyi ezer esztendők alatt elvékonyodott és eltörött volna.

Tekintsd aztán az égitesteket: mi módon hagyta meg az Úr angyalainak, hogy ezeket mozgassák. Így az egész szerkezet, mint egy, a mindenható Isten keze vonásával megfestett gyönyörűséges festmény, oly gyönyörű, hogy soha jobb nem létezhetett, jobbat elképzelni sem lehet, mert tökéletesek az Isten művei, nincsen a mindenségben semmi fölösleges, nincsen semmi fogyatkozás.

Harmadszor: vedd szemügyre a teremtmények sokaságát! Tekintsd a földet és lásd: mekkora sokaságát növeli füveknek, fáknak, magvaknak, leveleknek! Vedd szemügyre, egyetlen fának hány gyökere, s ezeknek micsoda hálózata van, kérgükön mennyi a redő; hányfélék a levelek, a virágok, a gyümölcsök! Végy szemügyre ennek alapján egy erdőt, ahogyan a gyökér a nap melegének hatására nedveket szív magába, és a belső pályákon át felfelé továbbítja ezeket, hogy egy részük a kéregé, egy részük a leveleké, egy részük a virágoké, s egy részük a fáé legyen.

Az emberben hasonlóan van: a gyomorból a nedvek a testrészek felé tartanak: egy részük a véré, egy részük a húsé, egy részük a körmöké, egy részük a hajé, egy részük a nyálé lesz. Lásd aztán, mennyi ér van a tagokban! Hány cseppje van az esőnek, hány a tengernek, hány a harmatnak! Hány paránya a levegőnek! Mennyi az állat, mennyi a szőrszál, mennyi az ember, mennyi a barom, hány az ég csillaga! Mindezeknek számát, természetét és nevét Isten ismeri.

Urunk, örök dicsőség királya, mily csodálatra méltó vagy alkotásaidban! De még sokkal inkább önmagadban. Kelj fel hát, áhítatos lélek, s mondd a zsoltárral: *Nagy az Úr, s nagy az ő tökéletessége, és bölcsességének nincsen határa. Ő megszámlálja a csillagoknak sokaságát* (146,5,4).

Negyedszer: vedd szemügyre a teremtmények jó természetét! Mert a bőkezű és adakozó Isten minden teremtményét különféle természettel és tulajdonsággal ajándékozta meg. Vizsgálj meg egy fűszálat, és lásd: egyetlen természettel ajándékozta meg, mégis, gyökerében más tulajdonsággal, mint tövében vagy levelében. Így vizsgálódj a fák, kövek, magvak körében is. Hogyan lehet egy részük fehér, másik fekete, harmadik zöld; egy fű hogyan lehet virágjában gyógyszer, mely levelében ártalmas stb. Hasonlóképpen az állatokban: a szív szolgál egy célt, a zsírszövet egy másikat, a bőr ismét egy másikat, olyat, ami Isten adománya folytán hasznos. Hasonlóképpen az egyik csillagé az egyik tulajdonság, a másiké a másik. Emelkedj csak a világ gépezete fölé, és tekintsd meg az egész mindenséget: meg fogod látni, hogy feljön egy csillag, és esőt okoz; egy másik felhőket, megint más szeleket és viharokat; az egyik megszünteti a betegségeket, a másik ragályokat támaszt.

Urunk, mindenható Istenünk, miért ily módon rendezted el teremtményeidet? Bizonyára azért, hogy megmutassad végtelen bölcsességedet. Miért teremtettél ilyen nagy, ilyen sok, ilyen szép teremtményt? Bizonyára azért, hogy kinyilvánítsad hatalmadat és jóságodat. Miért ajándékoztál meg ennyire mindeneket, ha nem azért, hogy tudtára add mindeneknek, hogy bőkezű jutalomosztó vagy. Ó, Urunk, örök dicsőség királya, mindezek hozzád kiáltanak, rád

tekintenek, benned vannak, általad vannak. Te kormányozod őket, te viseled gondjukat. Semmit nem alkottál ok nélkül: sem a mérgeskígyókat, sem a sárkányokat, sem a férgeket – ha mi nem is látunk át mindeneket. Mert úgy van ez, mint amikor valaki elmegy egy aranyműves vagy más kézműves műhelyébe, s a sokféle szerszám láttán elcsodálkozik, s tán úgy véli, hogy ezek között sok fölösleges van. A kézműves viszont tudja, hogy mi mire szolgál.

Tehát az egész világmindenség olyan, mint egy gyönyörűen írott könyv, melyben annyi a betű, ahány a teremtmény, s ezek téged az igaz Istenre tanítanak. Az ókori filozófusok legalább ezekből a betűkből megismerhették az egy istent, nagyságát, mindenhatóságát. Róluk mondja az Apostol a Rómaiakhoz írott levélben: *Ami Istenben láthatatlan, azt a teremtett világ,* azaz az ember, *az ő alkotásaiból ismerheti meg; így az örökkévaló istenségét is* (1,20).

Ezzel a módszerrel vezette Isten ismeretére Szent Katalin Maxentiust, mondván: „Csodáld a napot és a csillagokat, s hasonlóképpen a holdat is, és ezek szolgálattételét! S ha megfigyelted őket, megismered az alkotójukat. Mikor pedig őt megismerted, nem fogsz hozzá hasonlót találni. Őt imádd, mert ő az istenek Istene, és hozzá kiáltanak mindenek, kiknek nyelve van: »Nagy az Isten, ki minket alkotott. Bölcs, hiszen ennyire nagy tudású; hatalmas, hiszen ennyire gondviselő.«" Erről mondja Ágoston: „Megkérdeztem az összes, testemen kívüli létezőket, a napot, a holdat, a csillagokat: »Ki közületek az én istenem?« Ők azonban egyhangúan válaszolták: »Nem mi vagyunk, hiszen ő alkotott minket, és nem mi magunk.« Kérdésem törekvésemet mutatja, válaszuk mibenlétüket."

Ötödször: vedd szemügyre a teremtés célját! Mert mi végre is rendezte el ennyire szépségesen a dicsőséges Isten oly sok és oly nagyszerű teremtményeit? Ezt szemügyre véve megérted jól, hogy dicsőségének kinyilvánítására és a mi hasznunkra: hogy ezek a földi és égi teremtmények bennünket szolgáljanak, mi pedig Istenünket; hogy elfogadjuk a teremtmények szolgálattételét, s ezeket hűségünkkel viszonozzuk. És ily módon szolgálattételük, miként a miénk is, a mi hasznunkra történik, nem Istennek van rá szüksége, ki nem szorul a mi adományainkra.

Vedd szemügyre hát, ó ember, Istennek ily nagy jótetteményeit, melyeket eléd adott, és szolgáld meg a tartozást! Szeresd őt, hiszen úgy szeretett téged, hogy mindenek urává emelt, mondván: *Uralkodjatok a föld vadállatain, a tenger halain és az ég madarain* (1Mózes 1,26).

Másodszorra azt mondtam, hogy szükséges Urunkat, Istenünket megismernünk, mint aki a közép mindenekben, a gondviselés oldaláról. Mert egyetlen teremtmény sem képes Isten nélkül gondot viselni magára, hanem rászorul alkotójának bölcs gondviselésére. Mert tényleg minden teremtménynek, a legkisebbtől a legnagyobbig, gondját viseli az Isten; ezért növeli őket, lassacskán, éjjel és nappal. Ennek értelmét Alexander de Hales *Summá*ja 1. részének 12. kérdésében a következőkben jelöli meg: „Ami nem magától lett, az nem tud magára gondot viselni, mert függésben van attól, aki által lett. Viszont egyetlen teremtmény sem lett magától, tehát nem tudhat gondot viselni magára. Erről beszél a Bölcs: *Hisz ő teremtette a kicsit és a nagyot, és egyaránt gondját viseli mindegyiknek* (6,8). És így az Úristen vagy saját maga, vagy pedig valaki más által, mintegy eszköze által, mindenkinek gondját viseli. Eszerint Isten jobban gondoskodik a teremtményekről, mint egy király, jobban, mint egy nagyúr, jobban, mint egy bölcs. Erről mondja a Filozófus *Az okokról* első tételében, hogy az első oknak nagyobb a befolyása az eseményre, mint a másodiknak. De néhány tébolyodott, vagy inkább elvakult ember nem hisz az isteni gondviselésben. Egyesek azt mondják, hogy minden véletlenül történik – mint Empedoklész, mások meg úgy hiszik, hogy Isten nem törődik ilyen evilági dolgokkal, sem az emberi cselekedetekkel. Ezekről szól Jób: *Égi körökön jár, nem látja a mi dolgainkat* (22,14). Erről mondja Szent Tamás a *Sententiák* első könyvéhez írott kommentárjának 40. szakaszában, hogy ha nem is tartjuk helyesnek, hogy a jókkal rosszak, a rosszakkal meg jók történjenek, mert nem ismerjük az Ő indokát, mégis ott van ez a mindeneket elrendező Istennél, mert Ő tudja, mindennek az értelmét. Nekünk hirdeti tehát a Szentírás, hogy Istenünk az Úr, ki éjjel-nappal gondot visel ránk, és kormányoz bennünket. *A Te gondviselésed kormányoz, Atyánk, kezdettől fogva mindeneket* (Bölcs 14,3). De Krisztus,

az élő Isten fia is ezt hirdeti: *Még fejetek hajszálai is mind számon vannak tartva* (Máté 10,30). Ugyanott: *A veréb nem esik a földre a ti Atyátok akarata nélkül* (10,29).

Amiatt ugyanis, hogy az emberek nem hisznek erősen az isteni kormányzásban, csukott szemmel rohannak a pusztulásba. Ó, átkos elvakultság! Ó, kifacsart gondolkodás! Ó, Istentől meggyűlölt nemzetség! Jól beszél a szívetekről a zsoltár: *Ezt mondta az ostoba az ő szívében: Nincsen Isten* (13,1). Ezért fogja az Úristen ezt mondani nektek 5 Mózes 32(18–20) szerint: *Az Istent, ki szült téged, elhagytad; elfelejtkeztél teremtő Uradról. Látta ezt az Úr, és megutálta bosszúságában az ő fiait és leányait. És mondta: Elrejtem orcámat előlük, hadd látom, mi lesz a végük. Mert elzüllött nemzetség ez, fiak, akikben nincs hűség.*

Harmadszor, ezeken kívül, igen-igen szükséges megismernünk az Úristent mint utolsót, célbaérésünk oldaláról. Mert Isten a célja vágyainknak. Ezért mondja Ágoston *Az Isten városa* 8. fejezetében: „Az ember céljának azt nevezzük, ahová ki-ki eljutván, boldog lesz. Ez pedig Isten. A zsoltár: *Megelégülök, mikor dicsőségedben megjelensz* (16,15). Mert mindenek, amik lettek, valamely célért lettek, ahogy a Filozófus mondja a *Fizika* 2. könyvében: „Minden dolog valamely célra irányul." Ugyanő a *Metafizika* 2. könyvében: „A cél az okok oka." S a *Fizika* 2. könyvében azt mondja, hogy a célban rejlik a legjobbnak a természete. És ezért, akik a végső okokon át haladnak a végtelen felé, elnyerik a jó természetét. Akiknek tehát nem Isten a céljuk, pusztulásra vannak ítélve, és átkozottak lesznek. Semmiféle gazdagság nem értékesebb az ember számára, mint az, ha célja az Isten. Ezért ha lelked így szól magában, s őszintén mondja: ez élet után eljutok édes Istenem és teremtőm látására; és ez okból és e cél érdekében imádkozol, böjtölsz, és őrizkedsz a rossztól, boldog leszel, mert mindenek végső célja az Isten. Mindazonáltal Szent Bonaventura azt mondja a 2. könyv 15. szakaszában, hogy a cél kettős. Maga az ember is cél, ahogy Arisztotelész mondja a *Fizika* 2. könyvében: „Valamiképpen az ember is célja mindannak, ami létezik, ezért ő nemesebb" Ahogy ugyanott ugyanő mondja, hogy a cél nemesebb annál, ami a célra irányul. A legfőbb és a végső cél azonban maga az Isten, mert ahogy a Magister mondja kommentárjai 2. könyvének első szakaszában: „Isten a világot az emberért teremtette, az embert pedig önmagáért, mert középen helyezte el őt, hogy szolgáljanak neki, ő pedig Istennek szolgáljon, s mindkettő az ő hasznára váljék.

Tehát miként az íjász csak akkor tudja eltalálni a célt, ha látja, és felé irányoz; s hasonlóképpen az útonjáró, aki nem tűz ki határozott célt útjában, az soha nem jut a végére; így aki nem irányozza útját Isten mint végső cél felé – hiába született meg, hiába él, s kárhozatra hal meg. Ó, ember, Isten teremtménye! Ó, te Úristentől kormányozott, te, ki Istenedhez, mint végső célodhoz vagy rendelve: ismerd meg a Teremtőt, a mi Istenünket! Ismerd meg azt, aki kormányoz, a nekünk szabott rendet! Ismerd meg végső megdicsőítőnket, mert őt ismerni: élet; neki szolgálni: uralkodás. Ezért figyelmeztet téged a te édes Istened, hogy ismerd meg Őt, és csak neki szolgálj, mondván: „Én vagyok a ti Uratok, Istenetek, ki nektek jó parancsolatokat adok, s ti engedelmességgel tartoztok. Ezért tartsátok meg a törvényeimet, hogy általuk hozzám, aki az örök élet vagyok, szerencsével eljussatok." Vezessen el hát erre az életre bennünket maga a mi Urunk, Istenünk. Amen.

Fordította Bárczi Ildikó

8. Korrajz, emlékirat

Julianus barát jelentése második útjáról

Levél a tatárok életéről

(1237–1238)

Krisztusban tisztelendő férfiúnak és atyának, Isten kegyelméből Perugia püspökének, az Apostoli Szék legátusának Julianus barát, a magyarországi domonkos rend szerzetese, szentségetek szolgája köteles és alázatos tisztelettel.[1]

Amikor a reám rótt engedelmességet követve, Nagy-Magyarországba[2] kellett mennem a mellém adott barátokkal, és a nekünk kiszabott utat bejárni óhajtottuk, amint Poroszország legtávolabbi végeihez érkeztünk, megtudtuk az igazságot – (óh keserves és mindenkit megdöbbentő dolog!) –, hogy az összes tartarokat,[3] akiket pogány magyaroknak is neveznek, a bolgárokat és számos országot a tatárok teljesen elpusztítottak.

De hogy kik is a tatárok, és minő felekezet ez, a jelen sorokban Nektek egyenesen el fogjuk beszélni, amilyen jól csak tudjuk.

Elmondták nekem néhányan, hogy a tatárok hajdan azt a földet lakták, hol most a kunok tanyáznak, és valójában Izmael fiainak mondatnak, amiért most az izmaeliták is tatároknak akarnak neveztetni.[4] Azt a földet pedig, amelyről korábban kiköltöztek, Gottának mondják; ezt Ruben Gottának nevezte.

A tatárok első háborúja pedig így kezdődött: Gottaföld vezére, név szerint Gürkagán[5] volt, akinek hajadon nővére szüleinek halála után a család feje lett, és úgy mondják, hogy férfi módra viselkedett. Legyőzött egy szomszédos fejedelmet, és javait elrabolta.

Egy bizonyos idő elteltével pedig, amikor a tatár nemzet az említett fejedelmet szokás szerint ismét meg akarta támadni, a fejedelem ezt megelőzve, csatát kezdett az illető leánnyal, legyőzte harcban, majd őt, korábbi ellenfelét elfogva, seregét megfutamította, az elfogott leányt megbecstelenítette, és bosszújának nagyobb jeléül a meggyalázottat csúful lefejezte.

Ezt hallva az említett leány bátyja, a nevezett Gürkagán vezér, követet küldött a mondott férfiúhoz a következő üzenettel: „Megtudtam, hogy elfogott és megbecstelenített nővéremet lenyakaztad. Tudd meg, hogy emiatt velem gyűlik meg a bajod. Ha nővérem neked esetleg bajt okozott, kárt téve ingó javaidban, hozzám járulhattál volna ebben az ügyben, igazságos ítéletet kérve. Vagy ha te a legyőzött leányt saját kezeddel akarva megbüntetni, fogságba vetetted és megbecstelenítetted, feleségül vehetted volna. Ha pedig szándékodban volt megölni őt, semmi módon nem lett volna szabad meggyaláznod. Most tehát kétszeresen büntettél; a szűzi szeméremmel gyalázatosságot követtél el, a halálos ítéletet pedig szánalmasan végrehajtottad. Ezért tudd meg, hogy bosszúból az említett leány haláláért egész haderőmmel meg foglak támadni!" Ezt hallva a gyilkos fejedelem, s látva, hogy nem tud ellenállni, saját földjét feladva, övéivel együtt az ornachi szultánhoz menekült.

Míg ezek történtek, a kunok földjén élt egy Withut nevű fejedelem, kinek gazdagságáról oly mesés hírek keringtek, hogy még barmai a mezőn is aranyvályúból ittak. Ezt egy másik (kun) vezér a Bux folyó mellékéről, név szerint Güreg, gazdagsága miatt megtámadta és legyőzte. Withut legyőzetése után két fiával és kevesekkel, akik a harc veszedelmét elkerülték, az említett ornachi szultánhoz menekültek. A szultán pedig, emlékezve egy jogtalanságra, amelyet ez valaha történetesen vele szemben elkövetett – ugyanis szomszédosak voltak –, befogadta, és a kapujában felakasztotta őt, népét pedig uralma alá hajtotta. Withut két fia

azonban tüstént elmenekült, és minthogy más menekvésük nem volt, az említett Güreghez tértek vissza, ki atyjukat és őket annak előtte kifosztotta. Ez vad dühtől hajtva a nagyobbikat lovakkal [vonszolva] meggyilkolta, a kisebbik viszont az előbb említett Gürkagánhoz, a tatárok fejdelméhez menekült és alázatosan kérte, hogy álljon bosszút Güregen, aki atyját kifosztotta, és bátyját megölte, hozzáfűzve e kettőt, tudniillik, hogy Gürkagán tisztessége megmarad, és ő maga bátyja meggyilkolásáért és atyja kirablásáért elégtételt szerez és bosszút áll. Így is történt.

Miután pedig győzelmet vettek, az említett ifjú ismét megkérte Gürkagán vezért, hogy az ornachi szultánon is álljon bosszút atyja szörnyű megöléséért, azt mondván, hogy atyja hátrahagyott népe, melyet itt mintegy fogságban tartanak, seregének segítségére lehet az előnyomulás alkalmával. Amaz pedig a kettős győzelemtől szívében és lelkében megittasodva, készségesen belement abba, amit az ifjú kívánt, és kivonulva a szultán ellen, dicsőséges és tisztes győzelmet aratott felette. Így tehát Gürkagán, a tatárok említett vezére mindenütt dicső győzelmet aratva, teljes erejével hadjáratot vezetett a perzsák ellen némely csatározások miatt, melyeket korábban egymás ellen folytattak; hol is rendkívüli győzelmet vívott ki, és Perzsiát teljesen leigázta.

Ezek után merészebbé vált, és a földön mindenkinél erősebbnek érezve magát, megkezdte előnyomulását más országok ellen, azzal a szándékkal, hogy az egész világot leigázza. Ezért a kunok földjére vonult, a kunokat leverte és földjüket elfoglalta. Innen visszafordulva Nagy-Magyarországra [mentek], ahonnan a mi magyarjaink erednek; harcoltak velük tizennégy éven át, a tizenötödik évben legyőzték őket,[6] amint ezek a pogány magyarok élőszóval elmondták nekünk. Ezek leverése után nyugatra fordultak és egy esztendő vagy valamennyivel több [idő] alatt öt igen nagy pogány országot foglaltak el: Szakszint, Meroviát, leverték Bolgárországot, és hatvan nagyon erős várat foglaltak el, melyek oly népesek, hogy egyetlen közülük ötvenezer fegyverest tud kiállítani. Emellett leigázták mind Vedint, mind Meroviát, Pojdoviát, a mordvinok országát, melynek két fejedelme volt; az egyik fejedelem egész népével és családjával a tatárok uralma alá adta magát, a másik megerősített helyek védelmébe menekült népének töredékével, hátha ellen tud állni.

Most pedig, amikor Oroszország végein várakoztunk, megtudtuk a való igazságot, hogy a tatárok egész serege, nyugat felé vonulva négy részre oszlott. Az egyik rész az Etil folyó mellett, Oroszország keleti végeinél Szuszdal felé közeledik; a másik rész dél felé már [elérte] Rjazany határait; ez egy másik rutén fejedelemség, melyet mindeddig nem győztek le; a harmadik rész a Don folyóval átellenben Orgenhusin váránál táborozik, ez szintén egy orosz fejedelemség. Azok a ruténok, magyarok és bolgárok, akik előlük menekültek, élőszóval mesélték nekünk, hogy [a tatárok] arra várnak, hogy a következő télen, amikor a föld vizei és mocsarai befagynak, egész Oroszországot teljes sokaságukkal olyan könnyen feldúlják, mint az egész rutén földet.

Tudjátok meg így még mindezeket, hogy maga Gürkagán az első vezér, aki a háborút elkezdte, meghalt, most pedig az ő fia, a Kán uralkodik a helyén,[7] és a Nagy Ornach városban székel, melynek országát atyja az első hadjáratban foglalta el. Székel pedig a következő módon:

Akkora nagy palotája van, hogy ezer lovas lép be egy kapuján, és meghajolva neki, a lovasok ugyancsak lovon ülve ki is mennek. Az előbb említett vezér meg készíttetett magának egy roppant nagy és magas, aranyoszlopokon nyugvó ágyat, mondom, aranyágyat, a legdrágább mennyezettel, amelyben dicsőülten és dicsőítve ül drága ruhába burkolózva. A palota kapui pedig mind aranyból készültek, melyen át lovasai épen és sértetlenül haladnak át. Idegen követek pedig akár lovon, akár gyalog mennek át a kapun, ha lábukkal érintik a kapu küszöbét, ott helyben karddal lekaszabolják őket; bárki idegennek a legnagyobb tiszteletadással kell itt átmennie.

Ilyen pompában ülve küldte hadseregét a különböző tájakra, mégpedig – úgy hisszük – a tengeren túl, és mit vitt itt végbe, ti is hallottátok. Egy másik hatalmas sereget a tenger

mellett mindazon kunok ellen küldött, akik a magyarországi részekre menekültek. A harmadik sereg pedig – mint említettem – az egész Oroszországot támadja.

Hanem hogy hadviselésükről tudósítsalak Benneteket, azt mondják, hogy messzebbre nyilaznak, mint más népek. Az első összecsapáskor, mintha nem is nyilaznának, hanem úgy látszik, hogy nyílzápor esik. Karddal és lándzsával nem bánnak olyan jól a harcban. Seregüket meg úgy rendezik, hogy tíz ember élén egy tatár áll, száz ember felett pedig egy százados van. Ezt azért csinálják ilyen fortélyossággal, nehogy befurakodó kémek valami módon meglapuljanak köztük, és ha történetesen számuk lecsökken a csatában, tüstént ki tudják egészíteni, és hogy a sokfelől összegyűlt nép, amely különböző nyelvűek és nemzetiségűek közül verődik össze, ne tudjon valamilyen hűtlenséget elkövetni. Minden elfoglalt ország királyait, fejedelmeit és főurait, akikről feltehető, hogy valamikor ellenállást szerveznek, haladék nélkül megölik. A katonákat és erős parasztokat meg a csatába maguk előtt küldik felfegyverezve, harcra kényszerítve őket. Más parasztokat pedig, akik harcra kevésbé alkalmasak, meghagynak földművelésre, és mindegyik csatába hajszolt vagy megölt ember feleségét, leányait és nőrokonait szétosztják a földművelésre meghagyottak között, némelyiknek tízet vagy többet juttatva, és kötelezik őket, hogy azontúl tatároknak nevezzék magukat.

Azok a katonák, akiket harcra kényszerítenek, ha jól harcolnak és győznek, kevés kegyben részesülnek – ha viszont csatában elesnek, semmi gond nincs velük. Ha azonban harc közben meghátrálnak, a tatárok tüstént megölik őket; így hát a harcolók inkább törekednek arra, hogy harcban essenek el, semmint, hogy a tatárok kaszabolják le őket. Tehát nem azért küzdenek vitézebbül, hogy a jövőben éljenek, hanem, hogy gyorsabban meghaljanak. Erős várat nem ostromolnak; hanem előbb a földet elpusztítják, és a népet kifosztják, ugyanazon föld népét egybegyűjtik, és ezeket hajtják csatába és a saját váruk ostromára. Ennek a seregnek a sokaságáról nem írok Nektek egyebet, mint hogy minden elfoglalt ország fegyverfogható katonaságát maga előtt hajtja és harcolni kényszeríti.

Többen mint biztos dolgot beszélik, és a szuszdali fejedelem megüzente általam Magyarország királyának, hogy a tatárok éjjel-nappal tanácskoznak afelett, hogy miképpen győzhetnék le és keríthetnék hatalmukba a keresztény Magyarországot. Állítólag tervbe vették, hogy tovább nyomulnának, és elfoglalnák Rómát és a Rómán túli területet.

Ezért követeket küldtek Magyarország királyához, akiket – mikor Szuszdal földjén át mentek – a szuszdali fejedelem elfogott, és a királynak küldött levelet a fejedelem elvette tőlük. Ezeket a követeket mellém adott társaimmal együtt láttam is. Az említett levelet, amelyet a szuszdali fejedelem nekem adott át, elvittem Magyarország királyának. A levelet pogány betűkkel írták,[8] de tatár nyelven. Így hát a király sokakat talált, akik el tudták olvasni, de nem akadt, aki megértette volna. Mi pedig midőn áthaladtunk egy Kerman nevű nagy pogány városon, találtunk valakit, aki lefordította nekünk. A fordítás pedig így hangzik:

„Én, a Kán, az égi király küldötte, akinek hatalom adatott a földön a nekem meghódolókat felemelni és az ellenállókat elnyomni, csodálkozom feletted, Magyarország királya, hogy midőn már harmincadik ízben küldtem követeket hozzád, miért nem küldesz vissza közülük senkit, de még követeidet és válaszlevelet sem küldesz nekem. Tudom, hogy gazdag és hatalmas király vagy, sok katonád van és egyedül kormányzol egy nagy országot. Ezért nehéz önként alám vetned magadat; mégis jobb és üdvösebb lenne neked, ha önként behódolnál nekem. Megtudtam ezen felül, hogy kun szolgáimat oltalmad alatt tartod. Ezért utasítlak téged, hogy ezeket a jövőben ne tarsd magadnál, és miattuk ne kerülj velem szembe. Nekik könnyebb elmenekülni, mint neked, mivel nem lévén házaik, sátraikkal vándorolva talán el tudnak menekülni, de te, aki házakban laksz, váraid és városaid vannak, hogy fogsz menekülni kezeim közül?"

Nem mellőzöm a továbbiakat sem. Ismét, midőn a római udvarban tartózkodtam, előttem elment Nagy-Magyarországba négy rendtársam,[9] akik átkelvén Szuszdal földön, ennek az országnak a határain találkoztak néhány pogány magyarral, akik a tatárok elől menekültek. Ezek készségesen felvették volna a katolikus hitet. És mielőtt a keresztény Magyarországra jöttek volna, meghallotta ezt az említett szuzdali vezér, felháborodva vissza-

hívta a mondott barátokat, és megtiltotta, hogy a római hitet prédikálják azoknak a magyaroknak, és emiatt kiűzte őket földjéről. Mégis, ezek a kellemetlenség megszűntével nem akartak visszatérni, és a megtett utat könnyen feladni, tehát elkanyarodtak Rjazany városához, hátha onnan utat találnak Nagy-Magyarországba, vagy a mordvinokhoz, vagy magukhoz a tatárokhoz. Két szerzetest itt hagytak maguk közül, és tolmácsok vezetésével az imént elmúlt Péter és Pál apostolok ünnepén[10] elérkeztek ahhoz a másik mordvin fejedelemhez, aki azon a napon, amikor érkeztek, egész népével és családjával felkerekedvén – mint fentebb mondottuk –, a tatároknak vetette magát alá. Hogy azután mi lett ezzel a két szerzetessel; vajon meghaltak, avagy az említett fejedelem a tatárokhoz vezette őket, senki sem tudja. A két visszamaradt barát, csodálkozván ezek késésén, a következő Szent Mihály ünnepe körül elküldtek egy tolmácsot, hogy megbizonyosodjanak életbenmaradásukról, ezt azonban rátámadó mordvinok megölték. Én pedig és társaim, látván a tatárok által elfoglalt földet, és megszemlélvén a megerősített vidékeket, mivel már semmi gyümölcsöt nem szüretelhettünk, visszatértünk Magyarországra. Jóllehet sok hadsereg és rabló között haladtunk át, mégis az anyaszentegyház imáinak és kegyelmének a támogatásával épen és sértetlenül eljutottunk szerzetestársainkhoz és a kolostorba.

Egyébként, hogy mi a teendő és cselekedni való, mikor ilyen Isten ostora érkezik és közeleg a Krisztussal eljegyzett egyház fiaihoz, Szentségetek kitűnősége gondterhesen előrelátni méltóztatik.

Azután, hogy semmit el nem mellőzzek ezekből, Atyaságodnak megjegyzem, hogy midőn egy rutén pap nekünk valamit idézett a Bírák könyvének történetéből, mondotta, hogy a tatárok midiániták, akik Cethymmel együtt Izráel ellen harcolva legyőzettek Gedeon által, miként a Bírák könyvében meg van írva (vö. Bírák 6,7). Innen az említett midiániták elmenekülve a Tatár nevű folyó mellett laktak, s innen nevezik őket tatároknak.

(A tatárok azt is állítják, hogy akkora tömeg harcosuk van, hogy negyven részre lehet osztani, és nem akad hatalom a földön, amely egy részének is ellen tudna állni. Azt is mondják, hogy seregükben van hétszázhatvanezer, nem az ő felekezetükből való szolga, és százharmincötezer fajtájukbeli legválogatottabb a csatasorban. Mondják, hogy asszonyaik ugyanúgy harcolnak, mint ők; nyilaznak, megülik a csődört és a kancát, mint a férfiak, az ütközetben pedig lelkesebbek a férfiaknál, mivel soha nem menekülnek el a férfiak elől. Mert amíg a férfiak néha meghátrálnak, ők soha nem futamodnak meg, sőt inkább minden veszélynek kiteszik magukat. Vége a tatárok életéről, felekezetéről és eredetéről szóló levélnek.)

(Adassék tudtul minden Krisztus-hívőnek, hogy ezt az írást Magyarország királya elküldte az aquileiai pátriárkának, a pátriárka pedig továbbította a brixeni püspöknek és Tirol grófjának, hogy abból minden Krisztus-hívőnek küldjenek; figyelmeztetve őket, hogy igyekezzenek Istent könyörületre bírni az egyházért. Továbbá tudatni kívánjuk mindenkivel, akihez ez az írás elérkezik, hogy a jelen sorok vivője igaz és szavahihető.)[11]

Fordította GYÖRFFY GYÖRGY

Rogerius mester Siralmas Éneke

(1243 körül)

A tatárok magyarországi pusztításáról írt Siralmas Ének-hez Rogerius magister levele,[1] *tisztelendő Jakab úrhoz, a prenestei egyház püspökéhez.*

Hogy a Keresztrefeszítettnek meggyalázására és a keresztény nép nem csekély pusztulására és romlására a Magyarországra bejövő tatárok benyomulása és előrevonulása uraságod

előtt világosan álljon, módomban van méltóságodnak elküldenem ezt a tetteikről írt kis munkámat, amelyet valótlan adatok belevegyítése nélkül állítottam össze. Olvassa végig figyelemmel! Sok olyasmit talál majd benne, ami szemem láttára esett meg, és amit legnagyobbrészt magam tapasztaltam; néhány dolgot meg olyan hitelt érdemlő személyektől tudtam meg, akiknek jelenlétében történtek meg. Ha pedig néha olyan dolgokat talál majd benne, amelyek az emberi érzés számára rettenetesnek és borzalmasnak tetszenek: egyáltalán ne rajtam, az írón és ne az eseményeken csodálkozzon, hanem adjon hálát a *Királyok Királyának* (1Tim. 6,15), aki megfeledkezvén könyörületességéről, szorongatott *népének* nem *kegyelmezett* (vö. 1Krónikák 36,15). Mert azoknak, akik királyi székükből a pusztulás földjére siettek, nem *kente be sárral a szemüket* (vö. János 9,6), hanem *villámként kiélesítette* ellenük *kardját* (vö. 5Mózes 32,41). *Az ő vétkeiket* nem bottal, hanem *vesszejével* (Zsolt. 88,33), bűneiket nem gyógyírral – amivel övéit szokta megvigasztalni –, hanem veréssel és haragjával látogatta meg. Megcsúfolta őket, amikor rájuk tört a hirtelen szerencsétlenség, *magára maradt* a *népes* Magyarország. Ó, rettenetes kegyetlenség. A szabad Magyarország *adózás alá vettetett* (JerSir 1,2). Ó, fájdalom! Ebben a nagy pusztulásban *nem volt senki, aki kedvesei közül megvigasztalta volna* (JerSir 1,2).

Kérem tehát, és szívemből kívánom, hogy amikor az ő életükről és erkölcseikről és harcukról meg akarom írni az igazságot, ha e szomorú és rettenetes tárgyról siránkozva, *bánatos akkordokba*[2] kell fognom, Ön vagy bármely olvasó az én tiszta lelkiismeretemet hamis vélekedéssel ne gyanúsítsa, hogy tudniillik elbizakodott vakmerőségem utat nyitott meg nem engedett és ártó törekvéseknek. Mert én ezt a kérdést nem valakinek a leleplezése, vagy hírnevének csorbítása céljából vizsgáltam meg, hanem inkább okulásért, hogy *akik olvassák, megértsék* (vö. Máté 24,15); akik megértik, elhiggyék; akik elhiszik, tartsák meg; és akik megtartják, fogják fel, hogy *közel vannak a végpusztulás napjai* (vö. Ezékiel 7,7 etc.) és az idők sietnek a nemlét felé. És tudja meg mindenki, hogy én ezeket nem meggondolatlanul beszélem el, mert aki a tatárok kezébe kerül, annak jobb lett volna *meg sem születnie* (Máté 26,24), és az úgy érzi, hogy nem a tatár, hanem a pokol tartja fogva.

Ezt úgy mondom, mint aki megtapasztalta. Egy évig és egy év feléig voltam közöttük, ez idő alatt vigasz lett volna nekem a halál, mint ahogy büntetés volt az élet.

1. Béla király törekvése

Béla, Magyarország királya, a keresztény fejedelmek között a katolikus hit buzgó követőjeként volt ismeretes. Elődeinek, Istvánnak, Imrének, Lászlónak és Kálmán királynak, (akiket a szentek sorába iktattak)[3] a példájára kegyességének egyéb cselekedetei mellett – amelyeket nyilvánosan gyakorolt, hogy példát mutasson a jó cselekedetekre vagy szobájába zárkózva végzett, *hogy a róla rosszat beszélőknek betömje a száját* (vö. Zsolt. 62,12), – állandóan azt forgatta elméjében, hogy a nem igazhitű idegen népeket az anyaszentegyház kebelére vonja, és miután a lehető legtöbb lelket megnyerte az Isten számára, a saját nyereséggel teljes lelkét a boldogok örökkévaló örömébe juttassa.

2. Hogyan hozta be Béla király a kunok királyát Magyarországba

Tehát az Úr testet öltésétől számított ezerkétszáznegyvenkettedik[4] évben úgy történt, hogy Kuthen, a kunok királya ünnepélyes követséget küldött az említett királyhoz azzal az üzenettel, hogy ő sok éven keresztül harcolt a tatárokkal, és két alkalommal győzelmet aratott felettük, a harmadik alkalommal azonban, mivelhogy nem volt felkészülve rá, hirtelen bevonultak a földjére, úgyhogy – mivel nem volt hadserege – kénytelen volt hátat fordítani az átkos tatároknak, és így azok földjének nagy részét ellenség módjára feldúlták, alattvalóit leöldösték. Ezért, ha őt hajlandó befogadni és szabadságában megtartani, akkor kész rá, hogy

magát és övéit neki alávesse, és rokonaival, testvéreivel és barátaival meg minden vagyonával és ingó javaival együtt Magyarországra bevonuljon, és őt a katolikus hitben kövesse. Ennek hallatára *nagyon nagy öröm töltötte el* (Máté 2,10) a királyt, egyrészt azért, hogy egy olyan fejedelem, aki eddig vele mintegy egyenlő volt, hajlandó az ő fennhatóságának alávetni magát; másrészt azért, mivel így valóra válthatta tervét, megnyervén ennyi lelket Jézus Krisztusnak.

Így, nem csekély ajándékkal megtisztelve a hírhozókat, elbocsátotta őket, és a mondott Kuthen királyhoz elküldte saját követeit és domonkos frátereket, megüzenve általuk, hogy kész őt magát és övéit befogadni és megadni kívánsága szerint mindazt, amit kér.

Minek szaporítsam a szót? Miután innen is, onnan is és többször küldtek követeket, az előbb mondott Kuthen övéivel együtt útnak indult, hogy Magyarországba jöjjön. A király pedig csodálatos pompával, országának egészen a határáig elébe ment, és rendkívüli kitüntetésben és annyi megtiszteltetésben részesítette őt és embereit, hogy az ország lakosai emlékezetet meghaladó idők óta ilyet sem nem tettek, sem nem láttak. Végül – mivelhogy a nagy sokaság miatt azon a helyen nem tartózkodhattak kényelmesen, mert az a nép kemény és vad volt, és nem ismerte az alárendeltséget – nehogy megsértsék a magyarokat, vagy ők szenvedjenek sérelmet ezektől, kijelölte melléjük egyik főemberét, hogy vezesse be őket egészen az ország közepébe, és hogy mindnyájuknak – mint mondták, a cselédeken kívül mintegy negyvenezren voltak – költségeit megtérítse.

3. Következik: a király a magyarok közötti gyűlölködésről és először a gyűlölködés első okáról

Amikor pedig a kunok királya nemeseivel és közembereivel együtt kóborolni kezdett Magyarországon, végtelen sok marhacsordájuk lévén, súlyos károkat okoztak a magyaroknak legelőkben, vetésekben, kertekben, gyümölcsösökben, szőlőkben és egyéb javaikban. És ami még rettenetesebb volt, – mivel ezek nomád emberek voltak, – undorító módon földre teperték a szegény emberek hajadon leányait, és megszeplősítették a hatalmasok ágyát, valahányszor ezt kedvező körülmények között megtehették; bár az ő asszonyaikat, mint valami hitvány némbereket, a magyarok is le szokták dönteni. És ha egy magyar megkárosított egy kunt, akár jószágában, akár személyében, azonnal igazságot szolgáltattak a kunnak, úgy hogy más már nem mert hasonlót elkövetni. De ha egy kun okozott kárt egy magyarnak, a magyarnak nem szolgáltattak igazságot, és ha sürgetni merte, a pofázásért pofonokat kapott cserébe. És így a nép és a király között gyűlölködés keletkezett.

4. Béla király és a nép közötti gyűlölködés második oka

Noha némi kitérőt teszek, mégis megteszem, hogy *az olvasók megértsék* (vö. Máté 24,15) és akik hallják, jól megismerjék Magyarország pusztulásának alapokát. Aztán sietve visszatérek megkezdett tárgyam írásba foglalásának folytatásához.

Amikor ennek a Béla királynak az atyja, a jó emlékű András király megfizette tartozását a halálnak, a király az összes főembereivel és nemeseivel tüstént Székesfehérvár városába ment, és amikor itt – miként szokás – az esztergomi érsek a királyi koronával megkoronázta, bárói közül néhányat, akik vele szemben atyja pártján állottak, száműzetésbe kényszerített; másokat – akiket tudott – börtönbe vettetett; a főbb méltóságok közül pedig egy személyt, Dénes nádort megfosztotta a szeme világától.[5] Ugyanitt hozott bizonyos határozatokat, és elrendelte, hirdessék ki, hogy az országot meg kell tisztítani a gonosz emberektől, akikben nagy volt a sokasága. Hogy a bárók vakmerő merészségét visszaszorítsa, elrendelte, hogy ha valaki a bárók közül az ő jelenlétében le mer ülni valamilyen székre, – kivéve a hercegeket, érsekeket és püspököket, – bűnhődjék megérdemelt büntetéssel. Ugyanakkor elégettette a

bárók székeit, amennyit meg tudott találni. Nem csekély csapásnak tartották ezt a száműzöttek rokonai, és az elfogottak barátai, akik a maguk jövőjét is féltették. Innen támadt közöttük a megbotránkozás.

5. A gyűlölködés harmadik oka innét származott

Ezenkívül a nemesek keserű szívvel mondogatták, hogy amikor őket, vagy elődeiket a királyok gyakorta hadjáratba küldték az oroszok, kunok, lengyelek és mások ellen, és ott némelyek kardtól pusztultak el, némelyek éhhalált haltak, némelyek börtönbe vettettek, némelyek pedig különféle kínzóeszközökkel gyötrettek, a királyok, akik az időben éltek, a visszatérőknek vagy a foglyok rokonainak kártérítésül és megfelelő jutalomként falvakat, birtokokat és ingatlanokat adományoztak örök birtoklásul.

Ez pedig nemcsak nem adott nekik semmit, hanem a már odaadományozott birtokokat is visszavette a saját jogkörébe és tulajdonába anélkül, hogy az illető polgári jogainak valamilyen fokú elvesztésére ítéltetett volna. Ez az a fájdalom, ez az a kard, amely átjárta a magyarok lelkét. Azok ugyanis, akik gazdagok és hatalmasok voltak, és akiket féktelen sokaság kísért, alig tudták magukat is eltartani.

6. Béla király és a magyarok közötti gyűlölet negyedik oka

Nagyon gyakran panaszkodtak amiatt is, hogy a király az ország szokásjoga ellenére és az ő elnyomásukra saját akarata szerint elrendelte, hogy a nemesek, bármily kimagasló rangúak is, nem indíthatják el peres ügyeiket az ő udvarában, és nem mondhatják el neki dolgaikat élőszóval, hanem kérvényeket kell benyújtaniuk a kancellárokhoz, és tőlük kell ügyük befejezését várniuk.[6] Emiatt számosan olyan sokáig tartózkodtak az udvarban a legcsekélyebb ügy miatt, hogy kénytelenek voltak a kiadások fejében lovaikat, és más holmijukat eladni, és sokszor ügyük elintézése nélkül kellett távozniuk. Mert – ahogy mondogatták – a kancellárok egyeseket elnyomtak vagy felemeltek, ahogy éppen kívánták, hiszen a királlyal csak az ő felkeresésük után lehetett beszélni. Ezért általában és nyíltan azt vallották az emberek, hogy ezek az ő királyaik, és azt mondogatták, hogy nincs is nekik más királyuk.

7. A gyűlölködés ötödik oka innen keletkezett

Egy másik dolgot is mondogattak, tudniillik azt, hogy mellőzve tanácsukat, vagy éppen annak ellenére, az ő elnyomásukra és megszégyenítésükre hozta be a kunokat. Ez abból is nyilvánvaló volt, hogy amikor ők hívásra vagy hívatlanul a királyi udvarba mentek, nem volt alkalmuk a királyt látni, hacsak nem távolról, és csupán tolmács útján volt lehetőségük vele beszélni, de ha a legutolsó kun jött oda, azonnal nyitva állt előtte az ajtó, és be is léphetett; és a kunokat mind az üléseken, mind a tanácskozásokban és mindenben a magyarok elé helyezte a király. Emiatt akkora méltatlankodás élt bennük, hogy elviselni is alig tudták; és bár nem mondták ki, nem voltak hozzá jó szívvel és lélekkel, s nem is forgattak elméjükben békés gondolatokat őiránta.

8. Felelet a gyűlölködés első okára

A király párthívei és azok, akik a királynak kedveztek, mindenben igyekeztek őt igazolni, és az előadottakra egyenkint így feleltek.

A kunok bejövetele után, amikor a hitelt érdemlő emberei útján a királynak tudomására

jutott, hogy a magyarok sérelmeket szenvednek a kunok miatt, a király összehívta a főembereket, ispánokat, bárókat és az összes kunokat a Tisza környéki Kőmonostornál[7] és ott bölcs megfontolás után közös elhatározással azt a határozatot szentesítették, hogy a kun nemeseket cselédeikkel együtt osszák szét Magyarország egyes tartományaiba, és mindegyikük a nekik kijelölt tartományban tartózkodjon, és így, mivel nem lesznek sokan együtt, nem tudnak sérelmet okozni a magyaroknak, és ha a kun a magyart vagy a magyar a kunt megsértené, tegyenek közöttük egyenlő igazságot az ispánok, akikre ezt a királyi kegy elvesztése büntetésének kilátásba helyezésével rábízták. A kunoknak nagyon nem tetszett, hogy el kellett válniuk egmástól, de így aztán senkit meg nem sértve kóborolták be nemezsátraikkal, barmaikkal és nyájaikkal Magyarország lakatlan földjét. És mivel sokan voltak közöttük szegények is, a magyarok csaknem ingyen szereztek közülük servienseket. És így a kunok helyzete inkább volt hasznukra, mint kárukra. Ezzel tehát meg kellett volna szűnnie a népek rosszindulatának.

9. Felelet a gyűlölség második okára

Ha a király atyjának halála után, amikor kezébe vette országának kormányzását, a főemberek közül némelyeket vizsgálat alá vont, és kínzásnak vetett alá, ezen a józan eszű embernek nem kell csodálkoznia, hiszen ezek közötte és az atyja között igen gyakran lázongást és botrányt idéztek elő, úgyhogy sokszor egymás ellen akartak már harcolni, erről, meg arról az oldalról is katonaságot gyűjtve, ha a középúton járók a békeszövetséget meg nem újították volna közöttük. Ha maga a király atyja udvarába ment, egyáltalán nem adták meg neki a tiszteletet, sőt, ha tehették, arra törekedtek, hogy őt szóval és tettel megalázzák, ezt tagadni nem lehet. Aztán meg az atya és a fiai élete ellen gonosz módon összeesküdtek, hogy őket karddal elpusztítva, könnyen elnyerhessék Magyarországból – amelyet maguk között részekre felosztottak – a nekik jutó részt anélkül, hogy bárki feltételeket szabna nekik. És amikor terveiket nem tudták megvalósítani, más, még hitványabb dolgot eszeltek ki. Levelet küldtek bizonyos szerződési feltételekkel Ausztria hercegének, és ebben megígérték Frigyes római császár úrnak, hogy neki adják az ország koronáját és Magyarországot.[8] De a hírnököt elfogták az úton, és a levéllel együtt a király elé állították. És ha ő életben hagyta ezeket, könyörületességgel járt el velük szemben, ami magasztossá teszi az ítéletet. Elrendelte, hogy az országot meg kell tisztítani a gonosz emberektől, de vajon mi méltánytalanságot tartalmaz ez a rendelkezés? Elégettette a bárók székeit, de vajon mi méltánytalanság volt ebben? Vajon az uraknak egyenlőeknek kell lenniük az alattvalókkal? A magyarok tehát nem voltak igazságosak ebben a tekintetben.

10. Felelet a gyűlölködés harmadik okára

A gyűlölködés harmadik okát illetően a következőképpen mentegették a királyt. Mindenki előtt ismeretes, hogy Magyarországnak hetvenkét vármegyéje van. Ezeket Magyarország királyai érdemeket szerzett embereknek adományozták, de vissza is vehették a birtokos jogainak sérelme nélkül. Ezekből származott pompájuk, gazdagságuk, birtokuk, hatalmuk, felségük és erősségük. Ámde némely elődeiknek tékozlása következtében a vármegyék fölötti birtokjoguk annyira megkisebbedett, hogy a személyek érdemeit vagy érdemtelenségét meg sem vizsgálva, örök birtokként nekik adományozták a vármegyékhez tartozó birtokokat, falvakat és fekvőségeket, aminek következtében az ispánok nem rendelkeztek emberekkel, és amikor kivonultak, a vármegyék jogainak megnyirbálása következtében egyszerű vitézeknek gondolhatták őket. Akik viszont hatalmasabbak voltak, mint a tárnokmester, akit kamarásnak is mondanak, továbbá az étekfogó, a pohárnok, a lovászmester és a többiek, akik az udvarban tisztségekkel rendelkeztek, ezekből annyira megzsírosodtak, hogy a kirá-

lyokat semmibe vették. Ez pedig, mivel helyre akarta állítani a korona hatalmát, amely csaknem jelentéktelenné vált, igyekezett a helytelenül elidegenített birtokokat mind az ellenfeleitől, mind a párthíveitől a vármegyék joghatóságába és birtokába visszajuttatni, bár ez sokaknak nem tetszett. Bár senki ellen nem követett el jogtalanságot, és mindenben a saját jogával élt, mégis a királyi javakból megfelelő jutalmat adott azoknak, akik jól és hűségesen szolgálták. Ezért, mivel csak jogával élt, meg kellett volna szűnnie a magyarok rosszindulatának.

11. Felelet a gyűlölködés negyedik okára

Mivelhogy a sokféle különbözések és a különböző szokások következtében egész Magyarországnak nem volt egységes formája, és mivel a király minden erejével reformokra törekedett, és e súlyos ügyekkel elfoglalva nem volt képes az egyes emberek számára jóindulatú meghallgatást biztosítani, gondos megfontolás után azt a határozatot hozta, hogy az ország lakosainak ügyes-bajos dolgait a Római Kúria mintájára kérvényezés útján kell udvarában elintézni. Meghagyta tehát kancellárjának, hogy a könnyű és egyszerű ügyeket maguk intézzék el, amilyen gyorsan csak lehet, és csak a fontos és nehéz ügyeket terjesszék eléje meghallgatásra. Ezt azért tette, hogy az ügyek gyorsan kellő elintézést nyerjenek. De a rosszakaratú emberek azt, amit az elnyomottakon való könnyítés céljából talált ki, elcsavarták helytelen útra, és hazug módon a kákán is csomót, a tojásban szőrszálat kívántak találni.

12. Felelet a gyűlölködés ötödik okára

Azt is igyekeztek bizonyítani, hogy teljesen hamis az állítás, hogy a király a kunokat a magyarok elnyomására és irántuk való gyűlöletéből hozta be. Ellenkezőleg, csupán azért tette, hogy az Isten nevének tisztelete gyarapodjon Magyarországon az ő idejében, és így, ha történetesen háborút kellene viselnie ellenségeivel szemben, ezek ellen segítségükkel nagyobb erővel és keményebben harcolhasson. Ha pedig a kunokat nagyobb megbecsülésben részesítette, mint a magyarokat, azt nem vehették rossz néven, és nem is kellett volna rossz néven venniük. Mert úgy illett a királyi méltósághoz, hogy a behozott vendégeket megbecsülésben részesítse, legfőként azért, mivel ezt esküvel meg is ígérte nekik, és mivel azok követni kezdték őt hitében. És mivel a magyarok gyűlölködők voltak velük szemben, Magyarországon csak a király volt a védelmezőjük. Kuthent, a kunok királyát ugyanis a király, igen sokat másokat az ország főemberei kereszteltettek meg, úgyhogy ezek már házasságot is kötöttek magyarokkal. És ha a király nem kedvezett volna nekik, nem maradtak volna Magyarországon.

Meghallgatva pedig azt, amit az egyik és a másik oldalról is előadtak, az író az ügyet nem zárja le; döntse el a kérdést az olvasó az igazságosság segítségével, ha képes rá.

13. Betoldás az elbeszélés folytatásához

Az író, miután befejezte e közbeiktatott részt, tollát a megkezdett tárgy folytatólagos tárgyalására irányítja. És hogyha egyesek mérgezett nyelvvel belé akarnak majd marni, mondván, hogy az ilyenfajta közbeiktatás nem tartozik a tárgyhoz, és hogy jól meg lehetett volna ezek nélkül: ez az állítás nem igaz, mivel ez a viszálykodás volt a legfőbb gyújtóanyag ahhoz, hogy Magyarország ilyen gyorsan tönkretétetett.

14. A magyar közvélemény

Az Úr egy esztendejének lepergése után, miközben Magyarország a király iránt ilyen rosszindulattal viseltetett, az Úr születésének ünnepe táján híre jött annak, hogy a tatárok Magyarországnak Oroszországgal határos vidékeit elpusztították. És mivel a király erről hírvivői útján megbizonyosodott, az Orosz-kapu őrizetére – melyet Hegyi-kapunak[9] is mondanak, s amelyen keresztül vezet az út Magyarországba – elküldötte legfőbb ispánját, a nádort[10] a seregével, és egész Magyarországon kihirdettette, hogy mind a nemesek, mind azok, akiket királyi servienseknek neveznek, mind a várkatonák, vagyis a fentebb említett várakhoz tartozók, készüljenek föl a hadra, és készen legyenek akkor, amikor a király értük fog küldeni. Mikor pedig ezt egész Magyarországon kihirdették, a magyarok a szerfölött nagy vigasságuk közepette nem hitték el, azt erősítgették, hogy már sokszor hallottak ilyen híresztelést a tatárokról, és mindig azt tapasztalták, hogy ez semmit sem jelent. Ezért azt mondogatták: *„Sok olyan újjászületik, ami már elhullott.*[11] Mások azt bizonygatták, hogy az ilyenféle híreket az egyházak némely főpapjai terjesztik azért, hogy annak idején ne kelljen a zsinatra menniük, amelynek megtartására a római pápa hívta meg őket.[12] Ez volt az ő vélekedésük. Ámde mindenki számára nyilvánvaló volt, hogy Ugolin kalocsai érsek[13] a maga és néhány püspöke számára Velencébe küldött gályákért, és hogy a király visszahívta őket útjukról, akaratuk ellenére.

Mások pedig, igen sokan, azt magyarázgatták, hogy van okuk a király elleni gyalázkodásra, mert a kunok szövetséget kötöttek az oroszokkal, hogy az oroszokkal együtt harcolnak a magyarok ellen, akiktől az oroszok sok csapást szenvedtek el, és akik gyakran tönkreverték őket, és Kuthen az embereivel azért előzte meg őket, több mint egy évvel, hogy az ország viszonyait megismerje, nyelvét megtanulja, és amikor értesül azok bejöveteléről, megkezdje a harcot a király ellen, és így azok könnyebben birtokukba vehetik majd a Kaput, és Kuthen segítségére siethetnek, és így gyorsabban elpusztíthatják Magyarország valamely részét. Ezért örvendezve mardosták a királyt, amiért behozta a kunokat, mint fentebb kifejtettük. És ebben a vélekedésben igen sokan megegyeztek.

15. A király tanácskozása a tatárok ellen

Utóbb, amikor tehát a nagyböjt felé folytatta útját az idő, miközben egyre jobban terjedt az ilyesféle hír, a király sietve igyekezett egy falu felé, amelyet Budának hívnak, amely a Duna partján fekszik, ahol a nagyböjtöt szokta tartani azért, mert ezt helységet jobban megközelíthetőnek tartották. És miután összehívta az érsekeket, püspököket, és az ország más nagyjait, állandóan azon tanácskozott, mi módon intézkedjék ebben a fontos dologban. Gyakran intette és buzdította őket arra, hogy mindenki tartsa készenlétben zsoldos katonáit. Kuthent pedig, akit feleségével, fiaival, leányaival és némely főbb emberével együtt a király gyanús és bűnrészes egyénekként meghívott, közös és megfontolt elhatározással udvari őrizet alá vette, nehogy kezeik közül elmenekülhessenek.

16. Mit tett Béla király, amikor a nádor útján értesült a tatárok betöréséről

A nagyböjt közepe táján azonban vágtatva érkezett a királyhoz a nádor egyik vitéze, aki a nádor nevében jelentette, hogy már az Orosz-kapuhoz érkeztek, és a gyepűakadályokat lerombolták, és hogy nem hiszik, hogy a nádor ellen tud állni nekik, hacsak a király nem küld gyors segítséget. A király pedig hitetlenkedve, még mindig nem vitt magával fegyveres katonákat. És mialatt ilyen aggodalmak között ott időzött, az ezután következő negyedik napon megérkezett maga a nádor egyedül, éjjel-nappal vágtatva, és elmondta, hogy március kezdetén, a tizenkettedik napon a Kapunál megütközött velük, és miután azok csaknem

minden emberét nyíllal és karddal kegyetlenül leöldösték, ő kevés emberével megmenekült, és jött hírül adni, mi történt. De a király, bár a rossz hírek miatt nem kevéssé megdöbbent, elbocsátotta érsekeit, püspökeit és másokat, ispánjait és báróit, határozottan és szigorúan meghagyva nekik, hogy ki-ki összegyűjtve katonaságát, a lehetőség szerint térjen vissza hozzá, és időt nem vesztegetve, siessen, ahogy a sürgető szükség és a nyilvánvaló érdekük megköveteli. És meghagyta István magiszternek, a váci püspöknek meg az aradi és a Szent Üdvözítőről nevezett csanádi préposnak, hogy menjenek sietve a királynéhoz, és siessenek vele Ausztria határához, ott várva be a bajok végét.[14] Úgyszintén megkérte levelében Ausztria hercegét, hogy sietve jöjjön hozzá, és megparancsolta az összes kunoknak, hogy halogatás nélkül jöjjenek hozzá. Ő ugyanis Esztergomból és Székesfehérvár városából, amelyek csupán egynapi távolságra vannak egymástól, összegyűjtött seregével azonnal átkelt a Dunán, és a nagy és igen gazdag német városban, amelynek Pest a neve, Budával szemben, a Duna másik partján töltötte az időt, itt várva be főembereit, ispánjait és báróit seregeikkel együtt.

17. Másik betoldás

Figyeljen, tisztelendő atyám és uram! Mivel, ha sok dolog egyszerre tárul szemünk elé, nem lehet egyszerre elbeszélni őket, szükségszerű tehát, hogy az egyik dolgot mellőzve, a másikat vegyük föl az elbeszélésbe.

18. Ismét egy betoldás következik

Jegyezze meg tehát a tatárok urainak a neveit, és hogy miként törtek be Magyarországba, azaz az ő ravaszságukat, mivelhogy nem fogok megvitatás nélkül hagyni egyetlen szakaszt sem anélkül, hogy egy-egy szakasznak ne adnám meg a szükséges értelmezését.

19. A Magyarországba betörő tatár királyok neve

A Királyok Királya és ama tatárok ura, akik Magyarországba bevonultak, személyneve szerint Batunak hívatott. A seregben alatta a leghatalmasabb vezért Bohetornak hívták. Derékségben a legjobbnak Kadánt mondták. Coaktont, Feycant, Petát, Hermeust, Chebét, Ocadart nagyobb királyoknak tartották a tatárok között, ámbár voltak még közöttük igen sokan királyok, hercegek és hatalmasok, akik ötszázezer fegyveressel törtek be a magyar királyságba.[15]

20. Hogyan tették tönkre a tatárok Oroszországot és Kunországot

Hát így! Amikor Oroszországot és Kunországot teljesen és egyetértéssel elpusztították, négy-öt napi járóföldre visszavonulva, elhagyták a Magyarországgal szomszédos végvidékeket, hogy amikor majd visszatérnek, mind lovaik, mind maguk számára találjanak élelmet, és hogy róluk semmiféle hír se érkezzen a magyarokhoz. Amikor pedig az említett országok élelmiszereit fölemésztették, és célul Magyarország elfoglalását tűzték ki, Batu, a nagyobb uruk, elbocsátván egész cselédségét, egymagában és nem is sok katonával egyenes úton sietett az említett Orosz-kapuhoz, amely közelebb volt ahhoz a helyhez, ahol seregét összevonta. És miután legyőzte a nádor seregét, elfoglalta ugyanezt a kaput, és bevonult rajta.

Peta király Lengyelországon keresztül irányította lépteit, és miután Lengyelország hercegei közül egyet megölt, és Wratisláviát, e legnemesebb várost lerombolta, és iszonyú öldöklést

vitt végbe – mivel a többi herceg nem tudott segítséget nyújtani[16] –, hasonló kegyetlenséggel átvonulva Morvaország földjein, Magyarország kapuja felé sietett.[17]

Kadan király Oroszország és Kunország között az erdőkben háromnapi utat megtéve, elérkezett a gazdag Radnához,[18] a németeknek magas hegyek között épült városához, a király ezüstbányájához, amelyben a nép megszámlálhatatlan sokasága tartózkodott. De mivel ezek harcos emberek voltak, és fegyverekben sem szenvedtek hiányt, miután meghallották azok megérkezését, a városon kívül, az erdők és hegyek között kimentek eléjük.

Kadan pedig, meglátva a fegyveresek sokaságát, hátat fordított nekik, megfutamodást színlelve. A győzelemmel visszatérő népek ekkor letéve fegyverüket kezdtek a bortól lerészegedni, ahogyan a németek dühe ezt megköveteli. De a tatárok, hirtelen visszatérve, mindenfelől bevonultak a városba, mert annak sem árkai, sem falai, sem semmiféle erődítményei nem voltak. És noha innen is, onnan is nagy öldöklés támadt, amikor a nép látta, hogy nem tud nekik ellenállni, kegyelemre megadta magát mindenestül. De Kadan, miután a várost védelme alá vette, Aristaldot, a város ispánját, hatszáz válogatott német fegyveressel együtt besorozta saját katonái közé, és megindult velük az Erdőn inneni vidékre.[19]

Bochetor pedig más királyokkal együtt átkelve ama folyón, amelyet Szeretnek mondanak, elérkezett a kunok püspökének a földjére, és legyőzve azokat az embereket, akik ott a harcra összegyülekeztek, az országot mindenestül elfoglalta.[20]

Visszatérek tehát Magyarország királyához – aki az említett Pest városában tartózkodott –, hogy bővebben leírhassam kivonulását.

21. Hogyan haladtak előre a tatárok, miután a Kaput birtokukba vették

Miután pedig Batu, a nagyobbik úr, a Kaput birtokába vette, elkezdte a városok felégetését, és kardja nem kímélt sem nemet, sem életkort, és amennyire csak tudott, sietett a király ellen.

És amikor az Úr kínszenvedését megelőző vasárnap előtti pénteken[21] Pesthez egy félnapi járóföldre érkezett, egyeseket azonnal a városhoz küldött, hogy égessenek, gyilkoljanak, ahogy velük született gonoszságuktól telik. A következő nap másokat küldött ki, vagy ugyanazokat, és hasonló vagy még gonoszabb dolgokat hajtottak végre. De a király nem engedte meg, hogy némelyek kimenjenek ellenük, és megütközzenek velük. És amazok, amikor azt hitték róluk, hogy visszatérnek, ismét elmentek: a napot teljesen erre a játékra fordították. És amikor vasárnap is ugyanezt tették, Ugolin kalocsai érsek nagyon nehezen viselte el, hogy ezek néhányan, mint valami rablók annyi derék embert megszégyenítenek, de még nehezebben viselte el, hogy a királyt ő is, meg az emberei is félénk szívűnek látta. Ezért a király parancsa ellenére egynémely emberével kiment, és meg akart velük ütközni. De amazok hátat fordítottak neki, és lassan vissza kezdtek vonulni. Ennek láttán az érsek sebes vágtában üldözőbe vette őket. Végre, amikor amazok egy mocsaras helyre találtak, nagyon gyorsan átkeltek a mocsáron. Az érsek nem vette észre ezt, és mivel már igen közel voltak hozzájuk, beleszáguldott a mocsárba. Mivel őt és embereit a fegyverek súlya lenyomta, sem átmenni, sem visszamenni nem tudtak. De amazok nagyon gyorsan visszatérve hozzájuk, körülvették a mocsarat, és nyilaikat záporként rájuk lőve azon a helyen mindnyájukat megölték. Az érsek három-négy emberével megszégyenülve kimenekült, és visszatért a városba, nem csekély haraggal mind övéinek veszte miatt, mind pedig azért, hogy a király nem menesztett senkit sietve a megsegítésére.

22. Hogyan pusztult el Vác városa

A kínszenvedésről elnevezett vasárnapon[22] Batunak, a királyok királyának egy seregrésze Vác városához érkezett, amely a Duna partján fekszik egy félnapi járóföldre Pest városától, ahol a király időzött seregével. Miután elfoglalták és legyőzték a várost, és nagy vitézül

megadásra kényszerítették azokat, akik az egyházban, vagy az egyház kőépületeiben – melyeket megerősítettek – kerestek menedéket: mind a városból, mind a körülfekvő falvakból a nép megszámlálhatatlan tömegét, és miután az egyház kincstárát birtokukba vették, a kanonokokat és más személyeket, úrasszonyokat és leányokat, akiket nem akartak karddal elpusztítani, tűzben elégették. És így a kínhalálról elnevezett vasárnapon kínhalált szenvedtek a váciak, hogy kiérdemeljék osztályrészüket az Úr Jézus Krisztussal.

23. Hogyan csúfolta meg Ausztria hercege a tatárokat

Azt sem lehet elhallgatni, hogy Ausztria hercege a király kérésére megjött, de csak kevés emberrel és felkészületlenül, mint aki mit sem tud a történtekről. És amikor a tatárok közül némelyek szokásuk szerint Pest városához jöttek, fegyvert ragadva és lóra ülve, eléjük ment. Amikor már össze kellett volna csapniuk, amazok hátat fordítva eltakarodtak, ahogy ez szokásuk volt. De a herceg megsarkantyúzta lankadó lovát, elérte az egyiket, és lándzsával úgy rásújtott, hogy – bár a lándzsa nyele eltörött – őt lováról a földre terítette. Egy másiknak pedig, az ő kánjuknak, azaz főbb emberüknek, aki a leterítettnek segítségére akart sietni, a hadiszokás szerint nyerge mellett lévő pallosát hirtelen elragadva, egy csapással levágta a karját. Ez a nyeregből azonnal lebukott, és kilehelte a lelkét. Mivel a többiek futásnak eredtek, elfogták a leterítettet, és megkötözve elhozták a sereghez a lovakkal együtt. Ezért a magyarok, megragadva az alkalmat, egyhangúlag ócsárolni kezdték a királyt és magasztalni a herceget.

24. Hogyan ölték meg Kuthent, a kunok királyát

És mivel az volt a közvélemény, hogy Kuthen – akit övéivel együtt, mint mondottuk, a király közelében őrizetben tartottak – e nagy gonosztettben nem ártatlan, és mivel még kunoknak és nem tatároknak hitték azokat, akik most jöttek: az egész nép kiáltozott ellene: „Haljon meg! Haljon meg! Ő az, aki Magyarország pusztulását szorgalmazza!" És a királyt is szidalmazták miatta, mondván: „Harcoljon a királyunk, aki a kunokat a mi gyűlölségünkre behozta." Mások azt kiabálták: „Harcoljon azokkal a király, akiknek a mi birtokainkat odaadományozta!" Mivel a király gyakran hallotta e szidalmakat, elküldte egy alattvalóját Kuthenhez azzal, hogy haladéktalanul jöjjön hozzá. De Kuthen, aki gyakran hallotta a nép kiáltozását, bár mentes volt a bűntől, mégis félt a büntetéstől, és azt üzente a királynak, hogy semmi esetre sem mehet hozzá, hacsak nem küldi érte egy olyan alattvalóját, akinek hatalma lesz ahhoz, hogy őt hozzá vezesse, és a nép kezeiből kiragadja. Mikor a hírvivő elmondta ezt a királynak, nagy zajongás támadt a nép között. „Haljon meg! Haljon meg!" És a magyarok és németek hirtelen felfegyverkezve betörtek a palotába, ahol tartózkodott, és erőszakkal hozzá akartak menni. Kuthen pedig övéivel együtt íjat és nyilat ragadva nem engedte, hogy ezek hozzájuk jöjjenek. De amikor a nép nagy sokasága odacsődült, elfogták őket, és azon nyomban levágták a fejüket, és a palotából az ablakon keresztül a nép közé dobták. Némelyek azonban hajlandók ezt a gonosztettet Ausztria hercegének tulajdonítani, mások pedig azt mondják, hogy ez a király parancsára történt. Mégis, miután bizonyossá vált, hogy Kuthen ebben a gonoszságban nem részes, azt állítják: nem valószínű, hogy a király, aki őt a keresztvízből kiemelte, és neki eskü alatt biztonságot ígért, ilyen gonosztettet követett volna el.

Én ugyan nem akarom eldönteni, hogyan is történt ez; döntse el az, aki tudja, és Ő majd cselekedete szerint büntetéssel fog sújtani vagy kegyében részesíteni mindenkit.

25. Mit csináltak a kunok, amikor meghallották királyuk halálát, és hogyan indult el Béla király a tatárok ellen

Mivel a tatárok éjjel-nappal égették a falvakat a környéken, a kalocsai érsek sürgette a királyt, hogy vonuljon ki a sereggel ellenük. Tehát Ausztria hercegének távozása után, főként hogy az ország egy nagyobb hadserege megérkezett, a király hadseregével együtt felszedelőzködve kivonult, és lassan megkezdte előrenyomulását ellenük. És amikor a tatárok ellen mindenünnen fegyverbe hívott kunok egy akarattal megérkeztek a király segítségére, meghallva uruknak, Kuthennek halálát, megzavarodtak, és mélységesen felindultak, nem tudván, hogy mit tegyenek.

Amikor pedig halálának híre elterjedt, a falusi magyarok, akik gyűlölték őket, mindenütt fölkeltek ellenük, fosztogatták és öldökölték őket minden kímélet nélkül. Ők, látván, hogy ilyenformán elpusztulnak, egybegyűltek, és nemcsak magukat kezdték védelmezni, hanem a falvakat is felégették, és a parasztokat nagy vitézül leverték.

26. Hogyan menekült meg a csanádi püspök a kunok keze közül

De amikor Bulcsú csanádi püspök és Barc fia Miklós[23] sok nemessel együtt asszonyaikat, fiaikat, leányaikat és cselédségüket a Felvidékre akarták vinni, hogy utána sietve a király seregéhez csatlakozzanak, szembetalálkoztak a kunokkal, és kemény harcot kezdtek ellenük. De nem tudván nekik ellenállni, csaknem mindnyájan kard által pusztultak el. Mégis a püspököt, aki egy kocsin feküdt betegen, kevesedmagával továbbvitték, közben a harc tartott. A kunok pedig ezután úgy pusztították az országot, mint a tatárok, és összegyülekezve, erről az oldalról átkeltek a Dunán, és így pusztítva siettek Marchia felé. A marchiai emberek, ezt megtudva, egybegyülekeztek, és eléjük menve, megütköztek velük Marchia határán, de alulmaradtak, és egyikük a másikukat megelőzte futásban. És így a kunok gyalázatos módon elfoglalták Marchiát, kegyetlenül megbosszulva uruk halálát. Mert amikor öldösték a magyarokat, azt mondogatták: „Szenvedd el ezt a vágást Kuthenért!" És miután elpusztították a nevezetesebb falvakat, mint a tanáccsal bíró Nagyolaszit, Szentmártont és másokat, és miután sok pénzt, lovat és barmot szedtek össze, elpusztítva a földet, átmentek Bulgáriába.[24]

27. Hogyan csapták be a váradi püspököt a tatárok

Benedek váradi püspök[25] a király parancsából nagy sereget gyűjtött össze, és amikor segítségére akart menni, megtudta, hogy a tatárok elpusztították Eger városát, és hogy zsákmányként elvitték onnan a püspöknek és az egyháznak a kincseit, miután a város lakóit és másokat is, akik ennek védelmére összejöttek, részint tűzzel, részint karddal elpusztították. Bátorságot merítve abból, hogy néhány nappal előbb ezeknek egy csekély csapatával megütközött, és győzött ellenük: nem törődött a főssereggel, utánuk indult, hogy a kincs töredékeit összegyűjtse magának, hogy ne vesszenek el. A tatárok, előre látva ezt, csak színlelték a visszavonulást, és megálltak. És mivel a tatároknak igen sok lovuk volt, s ők maguk kevesen voltak, a következőt koholták ki és rendezték meg. Készítettek ugyanis kísérteties figurákat és igen sok szörnyalakot, és ezeket szabad lovakra ültetve, mintha katonák lennének, sorba állították, és a lovakat egy kis hegy alá vezették, s néhány szolgát velük hátrahagyva, megparancsolták, hogy amikor ők a magyarokkal csatába kezdenek, jöjjenek elő rendezett harcvonalban, és lassan vonuljanak feléjük. Ők maguk a síkságon várták a magyarokat. Amikor ezek megérkeztek, Both ispán és néhányan mások – akiket Magyarország kiválóbb vitézei közül valóknak tartottak, és akik a püspökkel jöttek –, meglátván őket, lovaik gyeplőjét megeresztve, igen kemény ütközetet vívtak velük. És mivelhogy a tatárok számukat tekintve kevesebben voltak, színlelésből hátat fordítottak, és a kis hegy felé kezdtek visszavonulni. És amikor

amazok a kísértetalakokkal a hegy alól előjöttek, méghozzá – ahogy megbeszélték – rendezett hadsorokban, a magyarok ennek láttán úgy vélték, hogy csapdát állítottak nekik, és ezért hátat fordítva, gyors futásba fogtak. A tatárok pedig visszafordulva ellenük, üldözőbe vették, leterítették és öldösték őket, csak a legnagyobb hitványsággal gyakorolhattak ekkora kegyetlenséget velük szemben. A püspök pedig kevés emberével visszatért Váradra, és egy ideig ott tartózkodva, összegyűjtött néhány katonát, átkelt a Dunán, és elmenekült.

28. Béla királynak a tatárokkal vívott szerencsétlen harca

Amikor a király, mint mondottuk, Pest városából kivonulva, a fegyveresek nagy sokaságával a tatárok ellen indult, azok visszatértek a falvak felégetéséből, és hirtelen összegyülekezve, visszavonultak azon az úton, amelyen jöttek. És ahogy lassan a nyomukban voltak, lassan hátráltak amazok is színlelésből. És amikor a magyarok egy bizonyos folyóhoz érkeztek, amelyet Sajónak hívnak – amely Eger városától nem nagyon messze folyik, és a Tiszába ömlik –, a folyón egy hídon átkelve, megálltak, tábort ütöttek, őröket állítottak a hídra, hogy éjszakai őrszolgálattal őrködjenek, a tatárok pedig a mocsaras helyen való átkelés után a víz körül a síkságon helyezkedtek el. És mivel a víz nagy volt és mocsaras, nem volt hihető, hogy a hídon kívül bárki átkelhessen. A király eközben buzdította övéit, hogy férfiasan készüljenek a harcra; és nem kevés zászlót osztott ki saját kezűleg a főemberek között. A magyarok pedig, bízva sokaságukban, mindebből gúnyt űztek, de a fentebb jelzett okok miatt nem volt sem kedvük, sem lelkesedésük a csatához. Azt szerették volna, hogy vereséget szenvedjen a király, és azután ők kedvesebbek legyenek neki, mert azt hitték, hogy ez a csapás csak részleges, és csak egyeseket ér, és nem általános lesz mindnyájuk számára; ahogy hallomásból tudtak arról, hogy Magyarországban ilyesmi már akárhányszor megtörtént. Ugyanis a kunok hirtelen szoktak betörni és az ország egy részét elpusztították, mielőtt a magyarok összegyülekeztek, azután pedig sietve visszavonultak. És néha a magyarok ugyanezt tették Kunországgal. – Ámde nem így állt a dolog! Mert ez utóbbi események a legkevésbé sem feleltek meg az előbbieknek. Mindamellett minden éjjel ezer katonát állítottak fel a hadsereg őrzésére. Minek erről több szó?

A tatárok nem messze a hadseregtől találtak egy gázlót, és egy éjszaka alatt mindnyájan átkeltek rajta, és hajnalban a király egész seregét körülvéve, jégesőként kezdték lőni nyilaikat a hadseregre. A magyarok, részint, hogy meglepték, részint, hogy ravaszsággal megelőzték őket, fegyvert öltve, lóra szálltak, de a katonák nem tudták uraikat, az urak katonáikat megtalálni, és amikor harcba indultak, lanyhán és egykedvűen vonultak. A nyíllövések oly sűrűn estek, hogy a harcosokat szinte árnyékba borították, és a nyilak úgy repdestek a levegőben, mint ahogyan a sáskák és szöcskék szoktak rajokban szállni. És így, mivel a nyilazást nem tudták megállni, visszatértek a sereg körletébe. És a király pedig nem volt képes felállítani a csatarendet. És ha a magyarok a sereg egy-egy részéből összevegyülten vonultak a hadba, a tatárok szembejöttek velük nyilaikkal, és arra kényszerítették őket, hogy visszavonuljanak a sereg körletébe, úgyhogy a szerfölött nagy hőség, és a hely szűke következtében akkora fáradtság vett erőt rajtuk, hogy a király és a kalocsai érsek, akik aggódva rettegtek, sem fenyegetésekkel, sem hízelgésekkel és buzdítással nem voltak képesek harcba küldeni őket, hiszen hajnaltól egészen délig ebben a szorongatott helyzetben voltak már. Végre, amikor úgy látszott, hogy erejük elhagyja őket, Kálmán herceg, a király testvére[26] mindazon embereivel, akikkel ekkora szorongatott helyzetben rendelkezhetett, igen kemény ütközetet vívott a tatárokkal a tábor egyik oldalán, harcban töltve a nap nagy részét; de csalódott, amikor azt hitte, hogy a sereg hátralévő része megsegíti. Mert azt hitték, hogy a legtöbben a tábor másik oldalán harcba vonulnak; ezek azonban nem harcba indultak, hiszen a tatárok kissé félrehúzódva, önként utat engedtek nekik maguk között minden nyíllövés nélkül. Ezért egyre több és több magyar vonta ki magát a seregből, felhasználva ezt az utat. És minél többen vonultak el itt, annál szélesebb utat hagytak nekik a tatárok. És ebben a nagy

ütközetben sem lárma, sem egy szó nem volt közöttük. És amikor a király azt hitte, hogy az ütközetbe mennek, ezek inkább elszökdöstek, semhogy a harcba mentek volna. A tatárok pedig a király csapatára várakozva nem mozdultak. És amikor már több oldalon is nyitva állt az út a királyi csapat előtt, a király anélkül, hogy felismerték volna, utat talált az erdő felé. Kálmán herceg pedig a sereg egy másik oldalán eredt útnak, és éjjel-nappal váltott lovakon megeresztett gyeplővel sietett a már említett Pest felé, a dunai révhez, nem is az országúton, amelyen a magyar nemzet bukdácsolt, hanem úttalan utakon. És bár a vár polgárai arra kérték, hogy maradjon ott addig, amíg hajókat készítenek az úrasszonyok, feleségeik átszállítására, mégsem tudták őt visszatartani, sem erre rávenni; azt mondta ugyanis, hogy mindenki önmaga gondoskodjon magáról. Az üldözők megérkezésétől félve ugyanis azonnal átkelt egyedül, és Somogyba futott egy bizonyos helységig, amelynek Segesd a neve. És bár Pest polgárai háznépükkel együtt siettek az átkeléssel, mégis közben meglepték őket a tatárok, és akik nem fulladtak a Dunába, azok kard által pusztultak el.

29. A pécsi püspök menekülése

Bertalan pécsi püspök[27] pedig, amikor látta a sereg pusztulását, és megfigyelte, hogy a tatárok közül néhányan megrohamozzák a sereget, és a tábort több helyen felgyújtják, hasonlóképpen nem az országúton, hanem a mezőkön keresztül futásnak eredt sok katonájával. És amikor a tatárok közül néhányan vágtában utánuk hajszolták lovaikat, váratlanul rájuk tört László ispán, aki katonáival kibontott zászlók alatt a királyhoz igyekeztek, semmit sem tudva a történtekről. A püspök, megismerve a magyar zászlókat, odakanyarodott az ispánhoz, a tatárok pedig, amikor észrevették a sokaságot, visszahúzódtak, és másokat igyekeztek üldözőbe venni. És így az ispán, a püspökkel együtt elvonulva, kimenekült a kezük közül.

30. A fent említett ütközetben megölt püspökről és más egyháziakról

Mind a Pest felé vezető széles úton menekülők között, mind a seregnél maradók között olyan nagy volt a mészárlás, annyi ezer ember pusztult el, hogy azt felbecsülni sem lehet, és hitelt sem adhatunk egykönnyen az erről elbeszélőknek a felmérhetetlen veszteség miatt. Mégis az egyháziak közül a főbbek, akik elestek: Mátyás esztergomi érsek, akit a király szerint hűsége miatt, részint mivel együtt nevelkedett, a leginkább kedvelt, és akinek tanácsaival a fontos ügyekben nagy bizalommal élt; Ugolin kalocsai érsek, aki a legnemesebb nemzetségből származott, és aki mellőzve a jelentéktelen ügyeket, a nagy és fontos világi ügyeket intézte; ő volt az, aki iránt a magyar nemesek bizalommal viseltettek, és aki révén lélegzethez jutottak; ő volt az, akivel szemben a főemberek és a középrendűek alázatosakká váltak belé vetett bizalmuk miatt. György győri püspök, aki erkölcseiben nemes volt és jártas a tudományokban; Rajnald erdélyi püspök; a nyitrai egyház püspöke, aki dicséretes életű férfiú volt, és erkölcseinek tisztességéről ismeretes; Miklós szebeni prépost, a király alkancellárja, aki nemes szülőktől származott, és aki, mielőtt a halál kényszerének alávetette volna magát, a főbb tatárok egyikének fejét vette; Eradius bácsi főesperes; Albert magister, esztergomi főesperes, aki a jogi vizeken evezve megérdemelte, hogy mint vezető másokat erre tanítson.[28] Testüket rettenetes pallosokkal úgy összekaszabolták, hogy amazok elvonulása után, bár sokat keresték semmiképp sem tudták megtalálni. A halandók közül senkinek sem lehet biztos értesülése a nagyobb és kisebb rendű világiak számáról, akik belefulladtak a mocsarakba és vizekbe, vagy akiket a tűz emésztett meg, vagy kard által pusztultak el. Mert a mezőkön és az utakon sok halandónak a teste feküdt, némelyik levágott fejjel, némelyik darabokra szabdalva, a falvakban és egyházakban pedig, amelyekben menekülést kerestek, összeégve.

Ez a vész, ez a pusztulás, ez a romlás foglalta el kétnapi járóföldre az utakat, és az egész

föld vértől vöröslött. És úgy feküdtek a testek a földön, mint a legelésző marhák, juhok és sertések csordái a pusztán vagy az építkezésekhez kifaragott kövek a kőbányában. A víz kapta a halandók vízbe fulladt testét; ezeket a halak, a férgek és a vízimadarak falták fel. A föld azok felett a testek felett nyerte el az uralmat, amelyek a mérgezett lándzsáktól, kardoktól és nyilaktól hullottak el; ezeket a vérüktől veres égi madarak és a fogakkal rendelkező szelíd és vadállatok rágták össze harapásaikkal gyalázatos módon, egészen a csontokig. A tűz azokat a testeket kapta meg, amelyek az egyházakban és falvakban elégtek. Néha el is oltották a tüzet az ilyenféle égetésből származó zsiradékok. Ezek nem enyészhettek el rövid idő alatt. Mert találni lehetett sok helyen még igen hosszú ideig megfeketedett, de el nem enyészett bőrrel bevont csontvázakat, mert az ilyenek az állatoknak nem szolgálnak kedvelt ételül, csak akkor, ha másféleképpen mentek tönkre. Mivel pedig az összes testek átmentek a három elem birtokába, lássuk, mit hagytak meg a negyedik elem számára. Tehát a levegőnek, melyet a negyedik elemnek tartanak, adta át a másik három az összes testek bűzét, és a levegő a bűztől annyira megromlott és megfertőződött, hogy azok az emberek, akik sebeiktől félholtan a mezőkön, utakon és erdőkben maradtak, és akik talán még élhettek volna, a levegő szennyezettsége miatt kilehelték lelküket. Így ebből a kegyetlen pusztulásból a levegő is részesült. Mit mondjunk ennyi sok embernek – akik részint az ütközetben, részint menekülés közben estek el – aranyáról, ezüstjéről, fegyvereiről, ruháiról és más vagyonáról? A lovak nyereggel, zablával, de rajtuk ülők nélkül a mezőkön és berkekben futkároztak, és a zaj miatt annyira megvadultak, hogy szinte eszeveszettnek látszottak, és a rémült állatoknak, mivel gazdáikat nem tudták megtalálni, vagy kardtól kellett elpusztulniuk, vagy alávetniük magukat idegenek uralmának. Nyerítésüket sóhajtozásnak és sírásnak tarthatta volna az ember. Az ezüst- és aranyedények, a selyemruhák és más, az emberek számára hasznos dolgok, melyeket a menekülők a mezőkön és erdőkben dobáltak el, hogy gyorsabb menekülléssel kikerüljenek üldözőik kezeiből – még csak összegyűjtőkre sem találtak. A tatárok csak az emberek legyilkolását szorgalmazták, és úgy látszott, hogy a zsákmánnyal a legkevésbé sem törődnek.

31. Hogyan osztották fel a tatárok a győzelem után a zsákmányt, és hogyan írtak hamis leveleket a király pecsétjének megtalálása után

Miután ekkora hadsereg fölött győzelmet és diadalt arattak, és nagy tülekedéssel belefogtak a préda visszaszedésébe, miután a vérrel bemocskolt ruhákat, lovakat, a kiömlő vértől vöröslő aranyat és ezüstöt kőrakásokként vagy gabonaasztagokként egybehordták, az uruk és a tatárok előkelőbbjei összejöttek az osztozásra és az elosztásra. Az ezután következő osztozáskor megtalálták a király pecsétjét a kancellárnál[29] – akinek a fejét rettenetes karddal elválasztották a testétől – és már biztosak voltak az ország felől; attól való féltükben, hogy a népek, meghallva a király vereségét elszökdösve elmenekülnek, figyelje meg atyafiságod, milyen ravaszsággal jártak el.

Először is az egész Dunán túli[30] Magyarországot felosztották, és a tatárok főbb királyai közül mindegyiknek, aki még nem jött be Magyarországba, tulajdonába adták az őt megillető részt, megküldvén nekik a híreket és azt, hogy siessenek, mivel már nem áll előttük semmilyen akadály. És néhány magyar egyházi emberrel, akiket életben tartottak, írattak a Magyarországon lakozó főembereknek és közrendűeknek a király nevében sok hamis levelet ilyen formában: „Ne féljetek a kutyák vadságától és dühétől, és otthonaitokból ne merészeljetek kimozdulni; ugyanis, bár bizonyos előre nem látható körülmények miatt elhagytuk mind a tábort, mind sátrainkat, mégis Isten kegyelméből lassankint igyekszünk azokat visszaszerezni és újból vitéz ütközetet vívni velük; ezért csak imádkozzatok, engedje meg nekünk a könyörületes Isten, hogy összezúzzuk ellenségeink fejét." Ezt a levelet némely magyarok, akik már hozzájuk csatlakoztak, széthordták a címzetteknek; ez tett tönkre engem és egész Magyarországot. Mert annyira hitelt adtunk e levél valódiságának, hogy, bár pár nap után az ellenkező-

jét tapasztaltuk, mégis, mivel az országot váratlanul érte a háborús zavargás, nem tudtunk a hírek megismerésére hírszerzőket küldözgetni, és így nem értesülhettünk az ellenkezőjéről. És így az elfoglalt Magyarország nem találhatta meg a menekülés útját.

De mivel a király ügyét nem tárgyaltuk, térjünk vissza az ő előhaladására, helyesebben szólva eltávozására.

32. Mit tett Béla király seregének leverése után, és hogyan fogta el és fosztotta ki őt Ausztria hercege

Miután tehát maga a király megfutamodott a táborból, igen kevés emberrel éjjel-nappal Lengyelország határai felé vette az útját, és innét egyenes úton sietett, ahogy csak tudott, hogy elérje a királynét, aki Ausztria határán időzött.[31] Ennek hallatára Ausztria hercege, szívében gonoszságot forralva, a barátság örve alatt elébe ment.

A király, aki egyedül Isten akaratából menekült ki annyi rettenetes nyíl és mérgezett kard közül, és aki oly hosszú utat tett meg, letette fegyvereit, míg az ebédet elkészítik, és szeretett volna a folyó mellett egy kis időre pihenést lelni az álomban.

Az álomból felébredve meglátta a herceget, és nagyon megörült. A herceg pedig vigasztaló szavakkal kérte a királyt, hogy keljen át a Dunán, mert ott nagyobb biztonságban pihenhet és időzhet. Ezek hallatára a király, aki ártatlanságában semmi rosszat nem gyanított, ráállt a herceg szavára. Azt mondotta ugyanis a herceg, hogy a másik oldalon van egy vára, és ott a királyt jobban megtisztelheti, holott azt a tervet hordozta lelkében, hogy nem megtiszteli, hanem megszégyeníti. És amikor a király azt hitte, hogy kikerüli Szküllát, beleesett a Kharübdiszbe,[32] és ahogy a hal, amikor el akarja kerülni a sütőedényt, hogy ne süssék meg, beleveti magát a parázs közé, és az süti meg: azt hívén, hogy elkerüli a rosszat, még rosszabbra talált. Mert Ausztria hercege, amikor kedve szerint hatalmába kerítette a királyt, kitervelt ravaszságával visszakövetelt tőle egy bizonyos mennyiségű pénzt, amelyet a király állítólag egykor kicsikart. Minek erről több szó? A király nem szabadulhatott a keze közül, amíg a követelés egy részét készpénzben, másik részét pedig arany- és ezüstedényekben ki nem fizette, országának három vármegyéjét pedig, amelyek szomszédosak voltak annak a földjével, zálogként le nem kötötte neki.[33] És bár az arany- és ezüstedények sokkal többet értek, a herceg csak kétezer márka értékben fogadta el a drágakövekkel együtt. A herceg pedig azonnal tényleges birtokába vette e vármegyék várait és saját költségén kijavíttatta azokat a tatárok ellen. Ha valaki azt kérdezné mennyi volt a váltságpénz, nem tudjuk, mert egyesek hét-, mások kilenc-; a többség pedig tízezer márkáról beszélt, de az igazságot nem lehet kideríteni, mivel titokban kötötték meg a szerződést, és azt esküjükkel pecsételték meg.

A király ezek után, ahogy csak tudott, sietett a királynéhoz, aki tőle nem messze volt. A királynéval együtt késedelem nélkül a császári udvarba és a római kúriához küldte segítségért István váci püspököt, ő maga pedig Segesd környékén időzött azokkal együtt, akiket maga köré gyűjthetett.[34]

33. Hogyan fosztotta ki Ausztria hercege a magyar menekülteket, és a németeknek Magyarország ellen elkövetett csúfolódásáról

A herceg, látván, hogy a magyarok mindnyájan menekülésre fogták a dolgot, sok katonát gyűjtött össze, és ezeket a magyarok ellen Magyarországba küldte, és így a tatárok a Dunának a túlsó oldalán pusztítottak, a németek meg az innenső oldalán zsákmányoltak. A falvakat égették, ahogy csak tudták, Győr városába bevonulva elfoglalták a várat, és azt tervezték, hogy erőszakkal a birtokukban tartják. A magyarok pedig ama vidékről összegyülekezve, fegyveres csapattal a várhoz vonultak, elfoglalták a várost, és a várban lévő összes németeket megégették. A herceg emiatt szerfölött megdühödött; a tatárok elől menekülő

magyaroktól, akiket Ausztriában összegyűjtött, és akiknek hűséget fogadott, izzó haragjában egy bizonyos pénzmennyiséget követelt a várak és városok őrizete fejében, nem elégedvén meg azzal, amit a királytól kicsikart. És e kitalált ürüggyel – mivel mind a magyarországi németek, mind a magyarok bőviben voltak a pénznek és értéktárgyaknak, – gyalázatos módon teljesen kifosztotta őket. És a szerencsétlen magyarokat mindenütt *kínzó harapásokkal* (5Mózes 32, 24) zabálták fel az éles fogú vadállatok, és azután meztelenül az aszú földre vetették, vagy kiöklendezték őket.

De ezek kifejtése után számoljunk be a tatárok királyairól, akik utóbb vonultak be Magyarországba.

34. Hogyan vették be ostrommal a tatárok Nagyvárad városát, és hogyan nyomultak tovább előre Tamáshidáig és máshová

Kadan király, mint már egy másik helyen mondottuk, Radna elfoglalása és Aristald ispán elfogása után kiválasztott hatszáz előkelő, felfegyverzett németet, akik az említett ispán joghatósága alatt álltak. Ezek vezetésével a tatárok erdőkön, berkeken, sziklákon és meredek szakadékokon keresztül, váratlanul megérkeztek Nagyvárad városa alá. És mivel a város igen híres volt Magyarországban, mindenfelől sok nemes és asszony, mind úriasszonyok, mind parasztasszonyok odagyülekeztek. És bár a püspök egynémely kanonokokkal együtt eltávozott, én mégis ott voltam a visszamaradókkal. És a várat, amelyik az egyik oldalon le volt rombolva, széles fallal kijavíttattuk, hogy ha a várost nem tudnánk megvédelmezni, itt találhassunk menedéket. És amikor egy napon hirtelen megérkeztek, és bizonytalanná vált a városban való tartózkodásom, nem akartam a várba bevonulni, hanem elfutottam az erdőbe; ott sokáig bujkáltam, ahogy tudtam. Ők azonban hirtelen elfoglalták és nagyrészt felégették a várost, a vár falain kívül semmit sem hagytak meg, és a zsákmány összeszedése után mind a férfiakat, mind a nőket, közrendűeket és főrangúakat egyaránt leöldösték az utcákon, házakban és mezőkön. Minek erről többet beszélni? Nem kegyelmeztek sem nemnek, sem életkornak. Ezeknek végrehajtása után hirtelen visszavonultak innen, és visszavonulásukban mindent összeszedtek, és a vártól számítva az ötödik mérföldkőnél telepedtek le, és sok napon keresztül egyáltalán nem jöttek a várhoz, úgyhogy a várbeliek azt gondolták, hogy a vár erős volta miatt elvonultak. Mert ez nagy árkokkal és a falakon fatornyokkal volt megerősítve, és sok páncélos vitéz volt benne, és valahányszor a tatárok szemlét tartva odajöttek, a magyar vitézek gyors vágtában üldözni igyekeztek őket. És mivel a tatárok több napig egyáltalán nem jöttek el a várhoz, és mivel mindenki azt hitte, hogy egészen elvonultak, a vitézek (és mások is, akik a várban voltak) bátorságot merítve azok elvonulásából, kimentek a várból és a váron kívül eső házakban kezdtek lakni. És így hajnalban a tatárok, akikről nem tudhatták, hogy hol vannak, megrohanták őket és nagy részüket, akik nem tudtak bemenekülni a várba, leöldösték és tüstént körülvették a várat, hét ostromgépet állítottak fel az új fallal szemben, és éjjel-nappal, megállás nélkül hajigálták a köveket mindaddig, amíg az új fal teljesen le nem omlott. A tornyokat és a falakat szétrombolták, majd rohamra mentek, a várat erőszakkal elfoglalták, és elfogdosván a vitézeket, kanonokokat és másokat, akik a vár elfoglalása közben nem pusztultak el kardtól. Az úriasszonyok, a kisasszonyok és nemeslányok a székesegyházba akarták magukat bevenni. A tatárok elrendelték, hogy a vitézek adják át fegyvereiket, a kanonokoktól pedig a legkeményebb kínzásokkal kicsikarták, amijük csak volt. És mivel a székesegyházba nem tudtak azonnal behatolni, tüzet raktak mellette, és tűzzel pusztították el az egyházat, az asszonyokat és mindazt, ami csak volt az egyházban. Más egyházakban pedig annyi gonoszságot követtek el az asszonyokon, hogy jobb elhallgatni, nehogy az emberek példát kapjanak a legocsmányabb vétkek elkövetésére. A nemeseket, polgárokat, katonákat és kanonokokat a városon kívül a mezőn könyörtelenül lefejezték. Ezután felforgatták a szentek sírját,[35] és bűnös lábukkal széttaposták az ereklyéket; a füstölőket, kereszteket, aranykelyheket és -edényeket és az oltár szolgálatára rendelt

egyéb eszközöket darabokra törték. Az egyházakba férfiakat és asszonyokat vittek be vegyesen, gyalázatosan visszaéltek velük, és aztán megölték őket. Miután mindent feldúltak, és már elviselhetetlen bűz áradt a halottak testéből, a helyszínt elhagyva elvonultak. Az emberek, akik a környező erdőkben rejtőzködtek, előjöttek, hogy valami ennivalót keressenek. És miközben a köveket és a holtak tetemét emelgették, a tatárok hirtelen visszatértek, és azok közül, akiket ott találtak, senki sem menekülhetett élve. És ez az öldöklés mindvégig mindennap megismétlődött. És amikor már nem volt több ember, akit leölhettek volna, véglegesen elvonultak.

Mi pedig, akik az erdőkben a gyepűk között tartózkodtunk, éjjel futásnak eredtünk Tamáshida, a németek nagy városa felé, amely a Körös mellett fekszik. De a németek semmiképp sem engedtek bennünket átmenni a hídon, sőt a legtöbben arra ösztönöztek, hogy velük együtt védelmezzük jól megerősített városukat. Ez nagyon nem tetszett nekünk. Letértünk tehát egy szigetbe, amelyet a tatárok ellen az Ágyából, Vajádból, Gerótból és több más környékbeli falubúl való emberek erősen felkészítettek. Mivel továbbmenni nem merészeltem, a hely gondnokának és minden lakosának kérésére velük együtt ott időztem. Mert az említett szigetre csak egy igen szűk és keskeny úton mehetett be bárki, és azon az úton egy mérföldön belül három kapu volt tornyokkal, és körös-körül egy mérföldnyire gyepűk voltak. És amikor megfigyeltem, hogy ezt a helyet így megerősítették, megtetszett nekem és ott maradtam. De a szigeten az volt a szokás, hogy megengedték az egyes embereknek, hogy bemenjenek, de megtagadták mindenkitől az elmenetelt. És amikor néhány napig ott voltam cselédségemmel együtt, kémeinktől értesültünk, hogy közelednek a tatárok. Titokban kimentem a szigetről, hogy megnézzem, hogy biztosíthatnánk lovainkat. Felbéreltem egy vezetőt és egy szolgát – így is mindegyikünknek három-három lova volt –, és éjszaka a Maros folyó mellett fekvő Csanád városába siettünk, amely ettől a helytől nyolc mérföldnyi távolságra volt. És mivel egész éjszaka száguldottunk, ahogy csak a lovaink bírták, hajnalban megérkeztünk Csanádra. De ezt az előtte való napon azok a tatárok, akik a másik oldalról jöttek be Magyarországba, már elfoglalták, és lerombolták. Az egész vidéket elfoglalták, úgyhogy a folyón nem tudtunk átkelni. És mivel a lovak fáradtak voltak, és az arról a vidékről való emberek itt is, ott is elrejtőzködtek, semmi módon nem tudtunk visszatérni, és így lovainkat némely kunyhókban hagyva, valami vermekben kellett azon a napon meghúzódnunk. Amikor végre elérkezett az éjszaka, szerfölött nehezen és nagy félelemben a tatárok között visszaszöktünk a régi helyre, és lesütött szemmel, szégyenkezve újból bementünk a szigetbe. És miközben ilyen veszélyekben forogtunk, a szolgáim, akik kint őrizték a lovakat, és azok is akik velem voltak, elszöktek a szigetről minden pénzemmel és ruháimmal. És szökés közben rájuk találtak a tatárok, és levágták őket karddal, én pedig egy szolgával és csaknem meztelenül maradtam ott a szigetben. Ezután nem sokkal elterjedt a hír, hogy az említett Tamáshidát, a németek városát a tatárok hajnalban elfoglalták, és mindazokat, akiket nem akartak életben tartani, a rettentő kegyetlenség a keserűség kardjával borzalmasan lemészárolt. Ennek hallatára égnek meredt a hajam, testem remegett és borzongott, nyelvem nyomorúságosan dadogott, hiszen láttam, hogy elkerülhetetlenül fenyeget a borzalmas halál szorongatása. Lelki szemeimmel már láttam a gyilkosokat, testemen kiütött a halál hideg verítéke. Láttam, hogy a halandók szüntelenül a halált várják, szemüket a földre szegezik, nem képesek kezüket kinyújtani a kard után, sem karjukat felemelni, sem lábukat a védelem helye felé mozdítani. Minek erről többet beszélni? Láttam az embereket szertelen félelmükben félholtra válva. Én is magamon kívül voltam, de segítségemre volt Jézus Krisztus könyörületessége, és mint a főbb emberek egyike, összehívtam a sziget népét, hogy itáliai módon jobban megerősítsük a szigetet. Ez alkalomból a néppel együtt kimentem a szigetről, és magamhoz véve két gyermeket, a gondnoknak és házigazdámnak fiait meg egyetlen szolgámat, aki megmaradt, azt színleltem, hogy messzebbre megyek az erdőbe, és elrejtőztem a gyepűk között. A gyermekek apjának megüzentem, ha félelmemben nem akarok visszatérni a szigetre, és azt gondoltam, hogy magamnál tartom és elbújtatom a fiait, ő majd ellát a szükséges dolgokkal. És amikor kora szürkületkor elküldte az élelmiszereket, máris megérkeztek a

tatárok és körülvették a szigetet. És mivel úgy látszott, hogy a szigetet a vízen átkelve szándékoznak elfoglalni, a sziget népe rászedetve, annak a résznek a védelmére sietett. A tatárok pedig a másik oldalon az őrség nélkül maradt kapukat rohanták meg, és azokat elfoglalva berontottak a szigetre anélkül, hogy a védők közül bárki is rájuk lőtte volna nyilait, és lovon vagy gyalog szembeszállt volna velük. Hogy milyen, mennyi és mekkora méltánytalanságokat és kegyetlenségeket vittek ott végbe, azt nemcsak látni volt rettenetes, hanem még hallatára is elborzadnának az emberek. Elvitték a zsákmányt és ott csak az asszonyi és emberi holttestek maradtak, egyesek darabokra vágva, egyesek egészben. És a bujkálók legtöbben azt hitték, hogy a harmadik napon a tatárok elvonultak, visszamentek tehát a szigetre, hogy élelmet keressenek, de a tatárok, akik ott rejtőztek, elfogták őket, és csak igen kevesen tudtak elmenekülni. Én pedig bújdosóként, mindenkinek a segítségétől cserben hagyva, koldulgattam az erdőben és az, akinek én korábban nagy adományokat adtam, még alamizsnát is alig nyújtott, úgyhogy amikor az éhség és szomjúság kényszere már nagyon gyötört, éjszaka kénytelen voltam bemenni a szigetre és a holttesteket forgatni, hogy elásott lisztet, vagy húst, vagy más ehető dolgot találjak táplálásomra. És amit csak találtam éjjel, azt jó messze bevittem az erdőbe. Ó, *halljátok és lássátok* (JerSir 1,12), milyen szörnyű élet volt ez! Tíz vagy húsz nap múlva megint bementem a szigetre, és a holttesteket emelgettem. Mekkora lehetett ott a gyász, mekkora lehetett ott a bűz, mekkora lehetett ott a félelem, gondoljátok meg! Nincs ember, gondolom, aki el ne rémülne, ha lelkében felidézi a nyomorúság ennyi nemét, ha átgondolja ezt a nyomorúságot. Üregeket kellett keresnem, vermeket ásnom, odvas fákat felkutatnom, hogy valahol meghúzhassam magamat, míg a tatárok, mint a nyulakat és vaddisznókat nyomon követő kutyák, átfutkosták a tüskebokrok sűrűjét, az árnyékos berkeket, a vizeknek mélységét és a puszták belsejét. Ezeket az erdőket egy hónapig és még tovább is kutatták, és mivel ezen a vidéken nem tudtak mindenkit kiirtani, a csalárdságnak új neméhez fordultak, ilyenképpen:

35. Hogyan csalták lépre a tatárok azokat, akik az erdőkben rejtőzködtek

Elfogtak némelyeket, akik az erőkben rejtőzködtek, és szétküldték őket azzal a hírrel, hogy aki hűségükre megadja magát, annak bizonyos határideig megadatik a biztonságos hazatérés lehetősége. Mivel az emberek között az élelem hiánya miatt már pusztított a halál, teljes hitelt adtak szavaiknak, és így mindazok visszatértek otthonukba, akik életben maradtak. És mivel az erdőségek nagyok voltak, végtelen sokan rejtőzködtek ott, úgyhogy háromnapi járóföldre újból benépesedett a föld, és minden falu azt választotta királyául a tatárok közül, akit akart. Ennek megtörténte után, mivelhogy aratás ideje volt, mindnyájan begyűjtötték a termést, és csűrökbe hordták azt is, az alomszalmát és a szénát is és minden mást. Ott voltak velünk együtt a tatárok és kunok, igen sokan végignézték mindezt, és örültek és örvendeztek, hogy az atyák a lányaikkal, a férjek a feleségükkel, a fitestvérek szép nővéreikkel váltották meg az életüket, a nőket amazok kéjének tartogatva. És női hozzátartozójukért az lett a vigaszuk, hogy a leányt vagy a feleséget az apa vagy a férj szeme láttára szeplősítették meg. Kenézeket, azaz ügyintézőket állítottak az emberek fölé, hogy igazságot tegyenek, és számukra lovakról, állatokról, fegyverekről, ajándékokról és használható ruhákról gondoskodjanak. Az én gondnokom is egyike volt ezeknek az uraknak, és csaknem ezer falut igazgatott, és mintegy száz ilyen kenéz volt. Lett tehát békénk és lettek törvényszékeink, és mindenkinek jogos igazságot szolgáltattak. Ezeknek küldték a legszebb lányokat, és az odavezetők az ilyen ajándékért juhokat, ökröket vagy lovakat kaptak cserébe. A kenézek majdnem minden héten összejöttek. Én pedig igen gyakran elmentem hozzájuk kenézemmel, hogy lássam életmódjukat, és hogy megismerjek néhányat a főemberek közül, és hogy megtudjam, nem nyílik-e valamilyen mód megszabadulásomra. Egy alkalommal az összes kenézek parancsba adták, hogy bizonyos falvakból az emberek, asszonyok és gyerekek ajándékokkal együtt járuljanak színük elé. Nem kevéssé féltünk emiatt a hír miatt, mivel egyáltalán nem ismertük

az okát. Inkább azt választottam tehát, hogy a kenézekkel a hadsereghez megyek, semhogy ilyen kétes helyzetben visszamaradjak a faluban. Ezért csupaszon és saru nélkül visszamaradtunk a kocsik őrzésére egynémely olyan magyar sátrában, akik tetteikben már tatárokká váltak. A kenézek pedig elmentek az ajándékok átvételére, és miután megkapták az ajándékokat, az ajándékozókat elvezették egy völgybe, és ott rettenetesen kifosztva és meztelenre vetkőztetve, leöldösték őket.

36. Hogyan jutott a tatárok keze közé az Ének szerzője

És amikor ennek a híre eljutott hozzám, alávetettem magam egy magyar hatalmának, aki, mint mondottam tetteiben már tatárrá vált. Ez nagy kegyként méltóztatott engem szolgájává fogadni. És amikor néhány napot vele töltöttem, a halált mindig magam előtt láttam testi és lelki szemeimmel. Láttam a végtelen sok kunt és tatárt, amint zsákmánnyal megrakott szekerekkel, nyájakkal, igavonó barmokkal és használati tárgyakkal mindenfelől visszatértek. És amikor kérdezősködtem, mit jelentsen ez, azt felelték, hogy az általuk elhagyott összes falvakat egyetlen éjszaka körülvették, vérrel részegítették meg kardjaikat a legyilkoltak vérében, úgyhogy ezekben a falvakban csak kevesen menekülhettek meg, az erdőkben és üregekben el tudtak rejtőzködni, úgyhogy a tartomány teljesen elpusztult. Mindamellett sem a gabonatermést, sem az alomszalmát, sem bizonyos házakat nem égettek föl, sőt mindezt halálos büntetés terhe alatt tilalom alá vetették. Ebből biztosan arra következtettem, hogy azon a vidéken akarnak telelni, vagy oda akarják küldeni a háznépüket, hogy télen lovaik számára ott hajlékot és élelmet találjanak. Utóbb megtapasztaltam, hogy ez így is volt. Mert egy időre életben hagyták a népeket annak a biztosítására, hogy a termést összegyűjtsék, a szőlőt leszüreteljék, de azt nem akarták, hogy ők fogyasszák el mindazt, amit összegyűjtöttek.

37. Az új falu és az egresi monostor elpusztításáról

Minek a sok szó? Elkezdtek vonulni Arad és Csanád felé, elkerülve az ezek között középütt fekvő új falut, amelynek neve Pereg volt, és amelyben hetven falu emberei gyülekeztek össze, elkerülve továbbá Egres ciszterci rendű monostorát[36] is, amelyben, mint valami megerősített várban, harcosok húzták meg magukat, és igen sok úrasszony is. A tatárok nem akarták megtámadni ezeket a helységeket addig, amíg körös-körül a vidéket teljesen el nem pusztították. Néha azért egynéhányan a közelükbe mentek, de a magyar katonák messzire kergették őket, és már-már szilárdan hitték, hogy hadi erejük miatt sértetlenül megmaradnak. De az egész vidék elpusztítása után amazok orosz, kun és magyar foglyokból és kevés számú tatárból egyesített tömegükkel mindenfelől körülvették a nagy falut, és a harcba a magyar foglyokat küldték előre, és amikor azok mind elpusztultak, utánuk az oroszok, izmaeliták és kunok harcoltak. A tatárok pedig a hátuk mögött meghúzódva nevettek pusztulásukon és romlásukon, és azokat, akik az övéikkel való harcból visszavonultak, legtöbbnyire vérszomjas kardjukkal megölték, úgyhogy ezek egy hétig éjjel-nappal harcolva és a várárkokat betemetve, elfoglalták a falut. A katonákat és úrasszonyokat, akik sokan voltak, kint a mezőn az egyik oldalra, a parasztokat a másik oldalra állították, és miután elszedték tőlük a pénzüket, ruháikat és más javaikat – csupán az úrasszonyokat és lányokat tartva életben, akiket a maguk szórakoztatására elvittek –, mindnyájukat fejszével és karddal kegyetlenül kivégezték. Csupán azok maradtak meg, akik hirtelen a földre vetették magukat, és másnak a vérétől bevérezve el tudtak rejtőzni. Ó, fájdalom, ó, kegyetlenség és mérhetetlen dühe e rettenetes népnek! Mert aki ily nagy nemzetnek a pusztulását józan ésszel fontolóra veszi, ezt a helyet méltán vérmezőnek nevezhetné. Néhány nap múlva pedig az említett kolostort vagy monostort, Egrest vették ostrom alá, sok ostromgépet sorakoztatva fel. A bentlevők nem sokáig állhattak ellen, és hogy életüket megtarthassák, megadták magukat a tatárok

kezére és becsületére. De velük is az történt, ami másokkal, kivéve néhány szerzetest, akiknek megengedték, hogy elmenjenek, és kivéve néhány úrasszonyt és igen szép lányt, akiket saját használatukra megtartottak. Mit mondjak még? Ha egyenként leírnánk minden csatát és mindazt a szertelen kegyetlenséget, ami megesett, megriadna az olvasók szíve, és a rémületes zajtól zúgna a fülük. Ha e rettenetes hírek világszerte elterjednének, másképpen gondolkodnának a világ fejedelmei. Íme, azon a nyáron Ausztriának, Csehországnak, Morvaországnak, Lengyelországnak, Sziléziának határáig és Kunországban egészen a Dunáig mindent egyaránt elpusztítottak.

38. A tatárok rendkívüli ravaszságáról a Dunán való átkelésnél

Mivel Magyarországon Esztergom minden egyes várost felülmúlt, a tatárok legfőként arra gondoltak, hogy átkelnek a Dunán, és ott ütik fel táborukat. Íme, télen a hónak és jégnek akkora volt a bősége, hogy – ami már hosszú idő óta nem történt meg – a Duna befagyott. De a magyarok az ő oldalukon minden egyes nap feltörték a jeget, és őrizték a Dunát, úgyhogy a jégen állandóan folyt a gyalogosok csatározása. Mégis, amikor a kemény fagy megérkezett, és a Duna teljesen beállt, a tatárok egyáltalán nem merészeltek átkelni rajta lovaikkal. Figyeljétek meg tehát, mit csináltak. Sok lovat és állatot vezettek a Duna partjára, és három napon keresztül senkit sem hagytak ott ezek őrizetére, úgy látszott, hogy az állatok őrizők nélkül kóborolnak ott, és senki nem mutatkozik azon a vidéken. Ekkor a magyarok abban a hitben, hogy a tatárok elvonultak, hirtelen átmentek, és ezeket az állatokat átvezették a jégen. A tatárok megfigyelték ezt, és átlátták, hogy lovon is nyugodtan át lehet menni a jégen. Meg is tették, és egy nekiiramodással annyian mentek át, hogy a Dunának innenső oldalán ellepték a földet. Kadan király pedig Magyarország királya után sietett, aki Szlavóniában töltötte idejét, mivel semmiféle segítséget nem kapott, ennek hallatára pedig futásnak eredt, és mivel a tengerparti várakat nem tartotta alkalmasnak, átkelt a szigetekre, és a tatárok elvonulásáig a szigeteken tartózkodott. Kadan király pedig látva, hogy nem tudja őt hatalmába keríteni, elpusztította Boszniát, Rácországot, és innen átment Bulgáriába.

39. Hogyan pusztították el a tatárok Esztergomot

A sereg másik része pedig Esztergom felé vette útját, de csak nagyon kevesen mentek egészen odáig, hanem kissé távolabb telepedtek le, és vagy harminc ostromgépet készítettek. Az esztergomiak eközben árkokkal, falakkal és fatornyokkal megerősítették városukat. És a városban határtalanul sok volt a köznép és a nagyon gazdag polgár, vitéz, nemes és úraszszony, akik úgy gyűltek oda, mint egyedülálló erősségbe; de akkora volt az önérzetük, hogy azt hitték, hogy ellenállhatnak az egész világnak. Íme, a tatárok egy napon körülvették a várost, és a foglyok, akik velük voltak annyi rőzsenyalábot hordtak oda, hogy a város egyik oldalán a rőzsenyalábokból a védőárok szélére együttesen és egyszerre egy magas falat szerkesztettek, és a fal mögött azonnal felállították a mondott harminc ostromgépet, úgyhogy a városra és a fatornyokra éjjel-nappal lődözték a köveket. És emiatt akkora zavar támadt a városban, és akkora homály árnyékolta be az emberek elméjét, hogy megfeledkeztek a védekezésről, és mint a vakok és bolondok egymás között marakodtak. Amikor pedig a tatárok a faerődítményeket már lerombolták, földdel telt zsákokat hajítottak a gépekkel az árkok feltöltésére. A magyarok és a többiek közül senki sem merészelt az árkok szélén megjelenni a kövek és nyilak miatt. A magyarok és a vallonok meg lombardok[37] pedig, akik mintegy urai voltak a városnak, mikor észrevették, hogy nem tudják tartani magukat, az alsóvárost, meg a faházakat, melyekből sok volt, felégették egészen a város kőpalotáiig. A házakban végtelenül sok értékes szövetet és ruhát égettek el, leölték a lovakat, az aranyat és ezüstöt a földbe ásták, elrejtették mindenféle javaikat, és a palotákba húzódtak vissza,

hogy ott védjék magukat. De a tatárok megtudták, hogy mindazt, amiből meg akartak gazdagodni, elégették, nagy haragra gyúltak, és hirtelen körülzárták a várost fapalánkokkal, hogy aki menekülni próbál a kard torkába jusson. És ezután hozzákezdtek a paloták ostromához. Ezeknek gyors elfoglalása után – hogy megvalljam az igazat – az egész városban talán, ha tizenöten voltak, akiket nem öltek meg hitvány módon, vagy bent, vagy kívül. *Megrészegítették kardjukat* (vö. Izaiás 34,5) a vérrel, és a védők elleni izzó haragjukban elevenen sütöttek meg embereket, mint a malacokat.

40. Hogyan tértek vissza a tatárok hazájukba, miután csaknem egész Magyarországot elpusztították

A főbb úrasszonyok pedig, amilyen szépen csak fel tudták magukat díszíteni, díszbe öltözve összegyülekeztek egy palotában, és amikor el akarták fogni és meg akarták ölni őket, fellebbeztek és a nagyfejedelemtől kértek kihallgatást. Mindnyájukat, mintegy háromszázat, a fejedelem elé vezették a városon kívül, és ők azt a kegyet kérték, hogy tartsa életben őket az uralma alatt. Ez afölötti haragjában, hogy semmi haszonra nem tettek szert, megparancsolta, hogy fosszák ki és fejezzék le őket. Ez nagy hirtelen meg is történt.

A város várát nem tudták elfoglalni, mert a spanyol Simeon ispán sok számszeríjászával bátran megvédelmezte. És amikor Székesfehérvár városához érkeztek, amelyet mocsarak vesznek körül, mivel a hó és a jég éppen olvadóban volt, nem tudták elfoglalni. És miközben pannóniai Szent Márton várát[38] ostromolták, melyet az apát férfiasan védett, hirtelen visszarendelték őket, úgyhogy azokon a vidékeken ez a három helység maradt megvívatlanul. És kezükben tartották az országot mind a Dunán túlon, mind a Dunán innen, de a Dunán inneni rész nem volt olyannyira pusztasággá téve, mivel itt nem ütötték fel sátraikat, hanem csupán átvonulva pusztították, amit csak találtak. Amikor hírét hallottam, hogy a tatárok letettek Németország megtámadásának tervéről, nagyon elszomorodtam, mert azt hittem, hogy ott majd megszabadulok a gyilkos kezük közül, de nem kevéssé örültem is, mivel így abbamaradt a keresztények elpusztítása. És a főbb királyok parancsára lassan megkezdtük az elpusztított földön a visszavonulást, zsákmánnyal és szerszámokkal megrakott szekerekkel, marhák gulyáival, és juhok nyájaival, felkutatva a rejtekhelyeket és az erdős hegyek homályát, hogy amit nem találtak meg az előnyomuláskor, azt a visszavonuláskor megtalálják.

És így, lassan visszavonulva, elérkeztünk Erdélybe, ahol sok nép megmaradt, és ahol az átvonulás után igen sok vár épült. Mit mondjak még? Néhány vár kivételével teljesen elfoglalták az országot, és ahogy tovahaladtak az ország pusztán és üresen maradt. Kimentek Magyarországból, megkezdtek bevonulni Kunországba. Most már nem engedték meg, mint korábban, hogy válogatás nélkül öljék meg az állatokat, a foglyok számára, hanem csak a belső részeket és az állatok fejét és lábát adták nekik. Kezdtünk attól tartani – és a tolmácsok is ezt beszélték –, hogy amikor kimegyünk Magyarországból, mindnyájunkat vérszomjas kardjukra hánynak. És mivel már nem bíztam életben maradásomban, és a kegyetlen halál már ott volt az ajtóban, azt gondoltam, jobb itt meghalni, mint továbbvonulva gyötrődni a félelem szüntelen mardosásától. Elhagytam tehát az országutat, azt színlelve, hogy természetes dolgom elvégzésére megyek, és gyors léptekkel az erdő sűrűje felé siettem, egyetlen szolgám kíséretében, és egy patak medrébe bújva, betakartattam magam ágakkal és falevelekkel. Szolgám távolabb rejtőzött el, nehogy egyikünk váratlan megtalálása a másiknak szomorú elfogását is eredményezze. És így feküdtünk két természetes napon keresztül, miként a sírban, nem emelve fel a fejünket sem, és hallottuk azoknak rettenetes hangját, akik az erdőben a tévelygő barmok nyomát követve, hozzánk nagyon közel mentek el, és rákiáltottak a rejtőzködő foglyokra. Amikor már nem voltunk képesek az éhség igen jogos követelődzését és az evés iránti gyötrelmes vágyunkat szívünk zárkájában a hallgatás kötelékével féken tartani, felemeltük fejünket, és kezünkön-lábunkon kúsztunk a földön kígyók módjára. Végre

összetalálkoztunk és halk, fojtott hangon elkezdtük kellemetlen éhségünknek szomorú panaszait váltakozva feltárni egymásnak, és nyögések és sírás közt fejtegettük, hogy könnyebb lett volna kard által meghalnunk, mint éhezés útján feloszlatni testünk ereszkéit, és a test és lélek egységét. És miközben ilyen jámbor beszédeken elmélkedtünk, egy ember bukkant fel, és mihelyt rá esett szemünk pillantása, félénk futásnak eredtünk, de futás közben sem fordítottuk el róla szemünket, hogy lássuk, vajon elénkbe vág-e, vagy követ-e menekülésünkben. Láttuk, hogy nem vállalkozik a kengyelfutó szerepére, mert azt hiszi, hogy mi túlerőben lévén, oldalról cselt vetünk neki. Így, egymást figyelve tudtul adtuk és fel is fogtuk, hogy menekülők pillantottak meg menekülőt, és hogy egyikünknél sincs fegyver, megálltunk, és integetéssel és jelekkel hívogattuk egymást. És amikor megismerkedtünk egymással, hosszú és jámbor beszélgetésekkel meghánytuk-vetettük, mitévők legyünk. De kettős szorongás, tudniillik a kárhozatos éhség és a halálfélelem gyötört bennünket oly aggasztóan, hogy attól tartottunk, elvesztjük szemünk világát. Mert nem tudtuk lenyelni a füvek nedvét, sem magukat a füveket rágni, ahogy a barmok teszik. És bár ekkora éhség gyötört, és a megdöbbentő halál fullánkja fenyegetett, mégis erőt merítettünk az életben maradásunkba vetett bizakodásból, menekülésünkbe vetett reményünk pedig bátorsággal ruházott fel bennünket, és így bizakodással eltelve és megerősödve az Úrban, elérkeztünk az erdő szélére. Izgatottan felmásztunk egy kimagasló fára, és szemügyre vettük a tatároktól elpusztított vidéket, amelyet jövetelünkkor még nem tettek tönkre. Micsoda fájdalom! Elkezdtük bejárni a puszta és elhagyott földet, amelyet elmenetelükkor pusztítottak el. Az egyházak tornyai voltak útmutató jeleink egyik helységből a másikba, és ezek is borzalmas utat jelöltek. Mert az utak és ösvények el voltak törölve, fű meg tüskés bozót lepte be őket. Hagyma, porcsin, répa és fokhagyma, ami a parasztok kertjében megmaradt, ha néhol rájuk bukkantam, nyalánkságszámba mentek számomra; a többiek mályvával, tökkel és bürökgyökérrel táplálkoztak.

Ezekkel töltöttük meg éhes gyomrunkat, és ezektől üdült fel az éltető lélek vértelen testünkben. *Ha elfáradtunk, nem adatott meg nekünk a pihenés* (JerSir 5,5) nem lévén mivel befedni a fejünket. Végre odahagytuk az erdő magányát, és a nyolcadik napon Gyulafehérvár városába érkeztünk, ahol semmit sem találtunk, csak a megöltek csontjait és koponyáit, a bazilikák és paloták szétrombolt és aláásott falait, amelyeket szerfölött sok keresztény vér kiontásával mocskoltak be. És bár a földön nem láttuk az ártatlanok vérét, hiszen megrészegülve magába szívta, de láttuk a piros vértől még vöröslő köveket, és nem járhattunk rajta állandó nyögés és keserű sóhajtozás nélkül. És a tizedik mérföldkőnél az erdő mellett volt egy falu, amelyet a nép nyelvén Frátának hívnak, és itt az erdőtől négy mérföldnyire volt egy csodálatosan magas hegy, amelynek a csúcsán megerősítettek egy sziklát, vagyis félelmetes követ: embereknek és asszonyoknak nagy sokasága menekült ide, és most szívesen és könnyek között befogadtak bennünket, kérdezgettek a kiállott veszélyek felől, amit mi néhány szóval elmondani – valamennyit – nem tudtunk. Végül fekete kenyeret adtak nekünk, amelyet lisztből és összemorzsolt tölgyfakéregből sütöttek, és ennek az íze édesebbnek tetszett a zsemlékénél, amelyeket valaha ettünk. Itt maradtunk tehát egy hónapig, és nem merészeltünk eltávozni, de mindig kiküldtünk hírszerzőket a jelentéktelenebb emberek közül, hogy nézzék meg és tudják meg, nem maradt-e vissza a tatárok valamelyik csoportja Magyarországon, nem térnek-e vissza csalárd fortéllyal élve, mint korábban is, a szökevények összefogdosására. És bár gyakran felkerestük az egykor lakott helységeket, hiszen az élelemszerzés szüksége rákényszerített, de a hegyről való lejövetelünk mindaddig nem volt biztonságos, míg Béla király a tengerparti vidékekről vissza nem tért Magyarországba,[39] a Rhodosz-szigeti lovagoktól és a Frangepán uraktól nagy sereggel segítve,[40] miután előbb a magyarok értesítették a tatárok elvonulásáról.

Megírtam tehát önnek, atyám, mindezeket hamis dolgok belekeverése nélkül, hogy atyaságod, aki ismeri sorsom kerekének szerencsés forgását, ismerje meg szerencsétlenségemnek és az átélt veszélyeknek mineműségét is. Jó egészséget, atyám!

Fordította Horváth János

Leibici Márton

SENATORIUM

DIALÓGUS AZ ELMÚLT IDŐKRŐL

(1464)

(Részlet)

Kezdődik a prológus Márton mester, hajdani bécsi skót bencés apát[1] *párbeszédben írt Senatoriumához.*

A dialógusban írt könyvek fölkeltik a hallgatóság figyelmét, s ilyen könyvet már többet is láttam. Az egyikben Gergely beszél Péterrel, a másikban a Mester a Tanítvánnyal, ismét másutt az Atya a Fiúval; vagy Péter Pállal; az Ember az Angyallal; a Teológus a Lustálkodóval; az Ész az Érzékeléssel; a Főpapok a Pappal, és így tovább. Nem emlékszem rá, hogy találtam volna valaha is olyan dialógust, amelyben egy Öregember beszélne egy Ifjúval. Ezért jónak láttam, előbb az isteni segítséget kérve, hogy a jelen munkában olyan dialógust alkossak, amelyben az Ifjút kérdezésmódja, az Öreget pedig mint tapasztaltabbat a válaszadás módja jellemzi: ezért ezt a művet *Senatorium*-nak címezhetjük a Senex, *öreg* szóból. És mivel a feledékenység anyja a háládatlanságnak, először is arra törekszem, hogy előadjam azt a néhány dolgot, amelyet a tapasztalásból tanultam, amelyről úgy gondolom, hogy másutt nincsenek világosan megírva, követve ezzel az *Apiarius*-t és a *Formicarius*-t,[2] aztán hogy ezekhez csatoljam azon különböző ismereteket, melyeket az Úr adott: bárcsak oly épületes volna mindez, ahogy vágyva vágyom, oly gyümölcsöző, mint amilyen fáradsággal készült. Hiszen ezt a munkát a semmittevés és a henyeség elkerülése végett vállaltam. Nem feledkezem meg ugyanis Szent Benedek atyánk figyelmeztetéséről *Regulá*-jának 48. fejezetében: A semmittevés a lélek ellensége.

1. Gyermekkori emlékek

ÖREG: Gyere, ifjú, hadd mondjam el neked, milyen élményekben volt részem ifjúkoromban, gyermekkoromtól kezdve.

IFJÚ: Szívesen meghallgatom: mert úgy gondolom, érdekes dolgokat fogsz elmondani nekem, miként az *Apiarius* és a *Formicarius* írtak az ő idejükben dívó különös szokásokról.

ÖREG: Először is azzal kezdem, ami kisfiú koromból jut eszembe. Nos, amikor sötétben, mint ahogy az általában szokásos volt télidőn a nap rövidsége miatt, az iskolába sietek, megláttam a hold visszfényéből kibontakozó árnyékom mellett egy olyan hatalmas fekete lovat, amilyen nincs is a világegyetemben. Keresztben elfoglalta az egész utat, és olyan magas volt, hogy meghajlás nélkül átmehettem volna középütt az első és a hátsó lába között. E látványra először azt hittem, hogy valódi ló; de később közelebb menvén fontolóra vettem, hogy a jelenés szokatlan nagyságú. És félve távolodni kezdtem a csodától, mégsem tudtam gyorsan elfutni, mert elhagyott az erőm; de azért lassan, ahogy tudtam, menekültem, és magamban hálát adtam, hogy a lójelenés nem futott utánam. Az már kihullott az emlékezetemből, hogy ezután mennyi ideig betegeskedtem.

IFJÚ: És nem jelölted meg magad a Szent Kereszt jelével? Ha keresztet vetettél volna, talán eltűnt volna, és sértetlenül eljuthattál volna az iskolába.

ÖREG: Még kisfiú lévén nem tudtam, hogy az ember a Kereszt jele által szembeszállhat ilyesmikkel, mint ahogy Szent Jusztina tette és még több más szent. Mégis azt a tanulságot

hagyom másoknak, hogy ilyen esetekben az isteni segítséget kell hívni a Szent Kereszt jelével és a Boldogságos Istenanya Mária szólításával, aki segítőül adatott nekünk, hogy megtiporja az ős Kígyó fejét.

IFJÚ: Miután elmesélted azt, ami veled történt, folytasd, megesett-e valami érdekes dolog rokonaiddal, például szüleiddel.

ÖREG: Szüleimtől hallottam, hogy amikor még abban a majorban laktak, amelyikben születtem, és egy éjszaka nyugovóra tértek, a ház fölött siránkozó hangot hallottak, mintha valaki járt volna a telken, és azt mondta volna: Jaj! Jaj! És jól kivehették, hogy az nem élő ember hangja, hanem léleké vagy panaszos szellemé; ezt a hangot annak előtte sohasem hallották.

IFJÚ: Talán megtisztulásáért esdeklő szenvedő lélek volt.

ÖREG: Ugyanígy értelmezték volna szüleim, ha nem következett volna be az, ami másnap történt. Virradatkor ugyanis akkora tűz keletkezett, hogy az egész major leégett oly csodálatos módon, amilyenre egyetlen ember sem emlékezett. Ezért szüleim is, elhagyván lakóhelyüket és a majort, elköltöztek innen, és később sem tértek többé vissza.

IFJÚ: Szeretném tudni, vajon szüleid istenfélő emberek voltak-e, és az Úr azt a hangot a jövendő veszedelemre figyelmeztető jóslatként küldte-e előre, miként Jeruzsálem városának pusztulásáról is olvasható.

ÖREG: Erről nem merek sokat írni, nehogy hivalkodónak látsszam. De azt tapasztalásból bizonyosan tudom édesapámról, hogy egy nagypénteken, amikor a mi Urunk Jézus Krisztus kínszenvedését idézi emlékezetébe az emberi nem, édesapám, akiről szóltam, oly elgyöngülten jött ki a templomból, és annyira elfogta a rosszullét, hogy anyám meg én és a család szinte kétségbeestünk állapota miatt. Amikor észrevehetően kezdtünk sajnálkozni gyöngeségén, így szólt hozzánk: Ne szomorkodjatok meghallgattatásom miatt. Kértem ugyanis az Urat, hogy ma valami rosszulléttel tegyen szenvedésének részesévé, és arra méltatott, hogy meghallgatott.

IFJÚ:Ezek az Úristen ajándékai. És mint ahogy Nicolaus de Lyra mondja Szent János 1. leveléről (1Joh. 2.)[3] a felkentség mindenre rávezet, és az Isten az egyszerű falusi embernek gyakran annyi áhítatot ad, amennyivel nem rendelkezik az, aki oly sokat izzad beszédekkel és tanulmányokkal. De folytasd, ha eszedbe jut még valami csodálatra méltó, ami vigasztalásodra szolgált.

ÖREG: Gyermekkoromban volt nekem egy bizonyos odaadó társam, aki különös barátsággal kötődött hozzám, Kalmár Péter nevezetű: buzgó volt az imádságban, szorgalmas a tanulásban. Ő (élénken emlékszem rá), amikor még nem volt semmiféle járvány, vagy amikor lassacskán terjedezni kezdett, ott ült a helyén három társával, akiknek egyike én voltam, és prófétálva így kezdett beszélni: Tudjátok meg, hogy nagy járvány fog ránk támadni, és négyünk közül egy is alig menekül meg. Megjegyeztem társam szavait, és csakhamar be is teljesült, amit mondott, és négyünk közül egyedül én kerültem el a halált.

IFJÚ: Borzalmas a járvány, amely ily váratlanul sok embert elragad.

ÖREG: Ez az Úristennek – habár rejtett – ítélete, és sokat élve is eltemetnek a járvány idején.

IFJÚ: Nem hiszem.

ÖREG: Egy esetről bebizonyítom, aztán más esetekről is elhiheted. Ismerted a lőcsei Messingloer János magisztert, aki végül is több éven át iskolamesterünk volt. Kisfiú korában, egy bizonyos járvány idején, miután megkapta a betegséget, és elvesztette az eszméletét, édesapja elvitte őt az e célra készült gödörbe, és ott hagyta, hogy eltemessék. De mivel ez az árok nem volt lefödve, hiszen még másokra várakozott, az történt, hogy ugyancsak édesapja hozta másik halott fiát, hogy lerakja eltemetésre. Megindultan nézte-nézte, mint fekszik ott a fia: és meglátta, hogy még él, fölnyitja szemét, és ránéz. Hazavitte a sírból, és aztán még tizenöt évig élt tovább Ezekiással, s az idei évben halt meg és temették el, hogy a másvilágon az utolsó ítélet harsonaszavára éledjen föl újra. Ezt pedig mindenki így tudja, hogyha szükséges, sok tanút hozhatnék rá.

IFJÚ: Nem kívánok tanúkat. Miért akarnál becsapni? Az Úristennek nincs szüksége a

hazugságodra. Hogyha hazudni akarnál, ilyen fáradozásból nem érdemed származnék, hanem büntetés. Ha valami más olyan érdekességet tudsz mesélni, ami gyermekkorodban esett meg veled, mondd el, figyelmes hallgatód vagyok.

ÖREG: Több minden volna, de a gyermekkor éveit elhagyva, a serdülőkor évei felé tartok, és az azokban az években szerzett tapasztalatokról szólok, ez azonban külön szakasszal új fejezetet igényel.

2. Serdülőkorban szerzett tapasztalatok

ÖREG: Miután gyermekéveimet szülőhelyemen töltöttem el, kezdtem tanulás végett (mint abban az időben szokásos volt) más helyeket bejárni, hogy bőségesebben merítsek a tudományból. Először Krakkóba mentem, amely egész Lengyelország fővárosa.

IFJÚ: Ezt a várost a lengyelek kormányozzák vagy a németek?

ÖREG: Azt mondom neked, bár mindkét nyelvet ismerik, mégis inkább a németek uralkodnak. Így van ez Kassán, így van Budán; mert bár a németek a magyar királyságban élnek, ezekben a városokban mégiscsak vezető szerepet játszanak; és a németek prédikátorai prédikálnak a főtemplomban, a magyarok hitszónokai a kápolnákban. Így van ez Krakkóban, a Boldogságos Szűz templomában, amely a főtemplom, ebben a németek prédikátora hirdeti az Isten igéjét: a lengyelek hitszónoka a Szent Katalin kápolnában és a temetőben.

IFJÚ: Meséld el, ha tapasztaltál itt olyasmit, ami épülésül szolgál.

ÖREG: Lengyelország Ulászló nevű királya,[4] aki már férfikorában tért meg a pogányságból, semmiképpen sem tudta meginni a bort. Történt azonban akkortájt, hogy Vencel király,[5] Csehország királya itt hagyta ezt az árnyékvilágot: elhatározták a csehek, hogy az említett lengyel királyt hívják meg Csehország királyává. Ünnepi követeket küldtek hozzá, hogy őt királyul kérjék, mégpedig azzal a föltétellel, fogadja el cikkelyeiket. Ő így szólt: És melyek a ti cikkelyeitek? Azt válaszolták: Mi abban hiszünk, hogy senki sem üdvözülhet, hacsak nem veszi magához mindkét szín alatt az oltáriszentséget. Amaz így szólt hozzájuk: Távozzatok tőlem, ti kárhozatomat akarjátok, mivelhogy nekem lehetetlen az oltáriszentséget bor színében magamhoz vennem. Így azok rögtön az első pontban visszautasítva távoztak tőle, és nem is kísérleteztek többé övele.

IFJÚ: A dicsőséges Isten, aki előre ismeri az eljövendőket, mikor ezt a királyt teremtette, természetéül rendelte a bortól való undorodást; hogy az ő idejében földje érintetlen maradjon ettől a tévelygéstől.

ÖREG: Jól vélekedsz erről, és így vélekedik az egész egyetem és az egész királyság: ők mind dicsőítették Istent abból az alkalomból, hogy az újonnan áttért király ily kitűnő választ adott.

IFJÚ: Tetszik, amit elmondasz. Mondj valami érdekeset, ha tudsz, ami itt Krakkóban történt.

ÖREG: Történt, mikor itt időztem, hogy lelepleztek egy leányt, ki szűznek bizonyult, s aki két éven át férfiruhában diákként folytatta tanulmányait, és közel volt a baccalaureátushoz a tudományokban.[6] Tagja volt a bursának,[7] másokkal becsületesen viselkedett, a fürdőházba nem járt, az órákat szorgalmasan látogatta. Iskolamester volt az apja Nagy-Lengyelországban, őmellette a fiúkkal együtt megtanult fiúmódra helytállni: és miután a szülei meghaltak, átvette örökségét, és titkon férfiruhát öltve tanulni jött.

IFJÚ: Hogyan ismerték fel, és aztán mit határoztak felőle?

ÖREG: Egy katona találkozván vele a városban, azt mondta társainak egy Kaltherbrig nevű polgár házában: Ha ez a személy, aki diák képében jár-kél, nem leány, akkor egyszerűen átadom nektek: de ha az, akkor ti adjátok őt át nekem. A többiek beleegyeztek. Majd amikor a leány a ház kapujához közeledett, odahívta, mintha beszélni akarna vele, társai előtt az asztalra állította, és miután levetkőztették, látták, milyen nemű. Aztán átadták a bírónak.

Amikor megkérdezték tőle, miért rejtette el a nemét, így válaszolt: a tudomány szeretetéért. Eskü alatt kivallatták a bursa megbízottját és társait, semmi becsületbevágót nem tudtak

róla elmondani. A leány azt kérte, hogy engedjék apácakolostorba, és így is lett. Tanítójává és apátnőjévé vált a többieknek, és gondolom, hogy még él, mivel nemrég szereztem tudomást róla valakitől, aki Krakkóban időzött.

IFJÚ: Csodálatos dolog! Hogyan titkolhatta el így nemét egy nő!

ÖREG: *...az öreg eredeti válaszát, amelyben ama krakkói leányzó példájának megerősítéséül a továbbiakban a Johanna nőpápáról szóló történetet akarta fölidézni (mint ahogy néhány nem teljesen elmosódott szóból még kitetszik), egy másik, újabb kéz kitörölte, nehogy véletlenül megbotránkozzék az olvasó lelke annak olvastán. De ezt nem valami okosan tette: eléggé köztudott ugyanis a művelt emberek, nemcsak a katolikusok, hanem a más hitűek között is, hogy csupa merő koholmány az, amit némely kéziratos kódexben erről a Johanna nőpápáról terjesztenek. Valóban, hogy másokat ne is említsünk, a Római Pápák Katalógusa, amelyet a 12. század kezdete után foglaltak írásba, s amely előzménye a mi régi Melki Krónikánknak, közvetlenül IV. Leó után helyezi III. Benedeket, egyáltalán semmi említést sem téve ama bizonyos Johanna tetteiről. Noha be kell vallani, hogy ennek a Melki Kódexnek a lapszélére valaki másnak a keze odabiggyesztette e szavakat: Asszonypápa.*

IFJÚ: Öltöttek-e magukra egykor szent asszonyok férfiruhát?

ÖREG: Erről több történet is van, Szent Eugéniáról, az alexandriai nemes úrnőről, akinek eunuchjai voltak a szent mártírok, Prothus és Jacintus; Eugénia apja előkelő ember volt, és ő, mikor megtért, férfiruhába rejtőzött; ugyancsak Szent Pelagia, Szent Eufrozina, Szent Margit és más szentek.

IFJÚ: Sohasem estek valamiféle kísértésbe?

ÖREG: Az ördög nem nyugszik, hogy kísértésbe ne vigye az ilyeneket. Eugéniát Melantia, aki őt szerzetesnek vélte, rosszullétet színlelve istentelen dologra akarta rávenni: amikor pedig visszautasításban részesült, mint ahogy az a másik asszony, a Putifáré Józsefet vádolta ártatlanul, így tett ő is, és hacsak Eugénia el nem árulta volna nemét, megégették volna. De a botrány folytán lelepleződött a szerzetesi látszat, és Melantiát az égi tűz emésztette el. Pelagiát ártatlanul vádolták paráznasággal, és így volt másokkal is.

IFJÚ: Különös dolgok ezek. De folytassuk tovább. Mondd el, Krakkóból milyen vidékekre jutottál el, és serdülőkorodban milyen szokatlan vagy érdekes élményekben volt részed.

ÖREG: Folytatom, ha már egyszer elkezdtem. Krakkóból Sziléziába mentem át, és Nissában mintegy két évig egyszerre öt tanító pálcája alatt álltam: a legfőbb közülük magiszter volt a tudományokban, ketten baccalaureusok voltak, további ketten pedig jó tanulók. Nem sokkal az előtt, hogy Nissába érkeztem, itt a diákok szokatlan dolgot műveltek: éjjel-nappal védekeztek az iskolából az egész város támadása ellen.

IFJÚ: Milyen fegyvereik voltak az iskolában?

ÖREG: Fekete kövek a kályhából, s amikor ezek elfogytak, tördelni kezdték a falat, míg a boroszlói püspök úr, akihez a város tartozik, el nem jött, s békét és egyetértést nem teremtett a polgárok meg az iskolások között, az iskolások sérelme nélkül. Erről az egyenetlenségről költöttek egy szép éneket dallamra, és ettől kezdve Szilézia-szerte sokáig énekelték. Tanulságul hagyom, hogy az iskolások tartsák meg Isten parancsait, különösen pedig azt, hogy *Ne lopj;* mert az iskolások szeneszsákokat emeltek el, és ha nem erről a városról lett volna szó, meg is ölték volna mindet.

IFJÚ: Erről eleget hallottam. Szeretnék más egyebet hallani.

ÖREG: Abban az időben, amikor Nissában voltam az iskolában, hírek érkeztek, hogy Boroszlóban a lakosság megtámadta a városházát, és a város vezetői közül majdnem mindet megölték; egyes lakosok a folyosóról az ablakon át letaszítottak némely vezetőket, és az odalent állók lándzsahegyre tűzték őket, másoknak meg a testét szétdarabolták. Tanulságul hagyom, hogy a város vezetői ne legyenek túl kemények a lakossághoz, a lakosság pedig ne tegyen semmit önnön meggondolatlanságában bírói ítélet nélkül elöljárói ellen. Mert néhány év múlva Zsigmond, akkor római király és Csehország királya, elment, és súlyosan megbüntette az említett vakmerőséget: ugyanis a lakosságból többeket lefejeztetett.

IFJÚ: Hallottam erről a bosszúról, de az nem volt akkoriban célravezető: mert a prágai

polgárok a kegyetlenségért viszonzásul szembefordultak az említett királlyal, megtagadták neki, hogy városukba léphessen.

ÖREG: Sziléziához közel van Misna. Ezen a vidéken esett meg egy furcsaság: itt ugyanis valaki püspöknek adta ki magát, gyakorolván a püspöki kötelezettségeket a papszentelésben és minden egyébben, noha nem volt püspök.

IFJÚ: Ez hogy lehetett?

ÖREG: Volt egy püspöknek egy famulusa; ez a püspök elindult a pápai udvarból, és útközben meghalt; a szolgája pedig ama püspök nevén nevezte magát, eltulajdonította irományait, és így püspöknek vélték.

IFJÚ: Hogyan lepleződött le a dolog?

ÖREG: Mit nem árulnak el az asszonyok? Volt ugyanis egy szeretője, ki azt mondta, hogy nem akar pappal hálni. Ennek elárulta titkát, és amaz hallgatott, mígnem elégedetlenkedni nem kezdett vele.

IFJÚ: Mit határoztak róla, és főleg az általa fölszenteltekről?

ÖREG: Átadták a világi bíróságnak, és amint megérdemelte, megégették. Akik azt hitték, hogy pappá vannak szentelve általa, azokat értesítették, hogy másutt szenteltessék föl magukat, mivel az előbbi fölszentelés nem volt érvényes. Jó fiam, te bizonyára hallottad hírét Gaspar de Maiselstain magiszternek, a nagy és hírneves doktornak, aki az Úr 1425. éve táján Bécsben a jogtudomány jeles tanára volt, akinek előadásait én is hallgattam; ő egyike volt az említett csaló által színleg fölszentelteknek. Hallván, hogy becsapták, többé nem akarta fölvenni az egyházi rendet, hanem laikus maradt élete végéig.

IFJÚ: És mi lett azokkal, akik azt hitték, hogy valóban fölszentelték őket, és rendszeresen miséztek?

ÖREG: Őket fölmentette elháríthatatlan tájékozatlanságuk. Ugyanígy a népet is, amely ilyen vélt miséket hallgatott, fölmentette elháríthatatlan tájékozatlansága. Az a jó tehát, mondják némely hittudósok, ha az ember az oltáriszentséget olyan föltétellel imádja, hogy elvégezték mindazt, ami a szentség létrejöttéhez szükséges.

IFJÚ: Sok rosszat meséltél, ami serdülőkorod idején történt; sohasem történt valami kellemes is abban az időben?

ÖREG: Sok kellemes dolog történt. Abban az időben volt ugyanis a dicsőséges és nagy konstanzi zsinat, amely az Úr 1415. esztendejében kezdődött, s amelyen létrejött az egység, és véget ért a szörnyű egyházszakadás, amely harmincnyolc évig tartott. Ezen a zsinaton megfosztották címétől azt a hármat, aki pápának tartotta magát, és egyetlenegyet választottak, mégpedig a kölni Mártont, ki jól kormányozta az Egyházat tizenhárom évig, és vezetése idején békét teremtett. Ez a konstanzi zsinat az Úr 1418. évében fejeződött be. Azután az Úr 1421. esztendejében Szent Gergely napján megégettek minden zsidót Ausztriában, aki nem akart megtérni; én meg Bécsben ott voltam a tűz környékén. A zsidók lenyelték kincseiket, s azt a diákok és mások megtalálták a hamu között.

IFJÚ: Mi történt a zsidók gyermekeivel?

ÖREG: Megtartották őket, és néhányukat kolostoroknak adták át, s ezek a többieknél hasznosabban élték le életüket. Most olyan perjelnő kormányozza a Mennyek Kapuja- és a Szent Mária Magdolna-klastromot, akit megmentettek az említett tűztől.

IFJÚ: Szülőföldedről Lengyelországon, Szilézián és Misnán át Svájcba vezettél engem, mivel Konstanz Svájcban van. Folytasd immár, ha tudod, Franciaországban, amerrefelé haladsz.

ÖREG: Az 1428. évben egész Németországot elárasztották a hírek, hogy Franciaországban előállt egy leány,[8] valami pásztornak a lánya, aki azt állította magáról, hogy Isten küldte a francia királyság régebbi birtokainak visszaszerzésére. Személyesen harcba szállt az angolok ellen, és sok győzelmet aratott. Végül elfogták, átadták az angoloknak, és azok megégették. Tovább már nem haladok, hanem visszafordulok szülőföldem felé, és a férfikorban szerzett tapasztalatokat külön fejezetben folytatom, de azért nem hagyom el azt az érdekességet, ami Stájerországban esett meg.

Az történt, hogy egy bizonyos szitakészítő Wildan városából Leibnicbe akart menni, és a bortól meglehetősen kapatosan lefeküdt egy bitófa alá. Arra jött aztán egy varga, ki ugyanazt az utat járta, és aki tudta, hogy néhány napja fölakasztottak itt valakit. Odakiáltott hozzá: Pajtás, gyere velem a leibnici vásárba! Hallva ezt a szitakészítő, így válaszolt: Jövök máris; és a szitákkal utánafutott. Hallván ezt a hangot a varga, azt hitte, hogy akit fölakasztottak, az válaszol neki, és az fut utána. És a futásban erejét túlfeszítve összeesett az úton, és mindenfelé szétszórva a lábbeliket, meghalt. A szitakészítő is tönkretette igyekezetében a szitáit, de legalább nem halt meg.

3. Az öreg tapasztalatai férfikorában

ÖREG: Egyszer a konstanzi zsinat előtt átmentem Bajorországon, de nem tettem említést erről a földről; az tudniillik, amit most elmondok, az említett zsinat után történt. A bajor hercegek, Henrik és Lajos kölcsönösen pusztítani kezdték egymás földjeit kegyetlen módon gyújtogatva és rabolva. Akkor a bécsi bursában időztem, amelyben voltak bajor diákok mindkét herceg birtokairól, s ők egész nap szóval csatáztak. Mindegyikük meg akarta védeni urát, és elég unalmas volt ezt hallgatni a többieknek, akik inkább a tanulásban buzgólkodtak volna, hiszen ezért jöttek.

IFJÚ: Csodálatos, hogy mennyire ki volt így szolgáltatva abban az időben Bajorország, amely pedig annak előtte más vidékeknél békesebb volt. Talán a Sátán – aki az Úr kérdésére, hogy honnan jön, így válaszol: Szerte bebarangoltam a földet, és bolyongtam rajta, amint Jób könyvének 1. fejezetében olvasható – az idéz elő ilyesmit, most az egyik évben ezen a földön, a másik évben másutt, és aztán ismét újabb vidékeken.

ÖREG: Én is úgy gondolom, hogy az ördögök keltenek összetűzéseket. Amint az benne van a *Vitas Patrum*ban, hogy az Ördög estidőben a lámpás kioltása által egyenetlenséget akart szítani két testvér között; de az egyik testvér alázatossága által [...] aki nemsokára látva, hogy testvére milyen izgatott, a földre borult, és így lecsendesítette őt. Lásd ugyancsak: Henrik és Lajos herceg között, kik unokatestvérek voltak, vagyis két fivér fiai, valójában ez volt a háborúságok oka: mert Lajos herceg Konstanzban szidalmakkal illette Henriket, ki haragra gerjedve megleste, és kardjával átszúrta őt, aztán Konstanzból hamar távozván, nehogy Zsigmond király megölesse, saját földjére sietett, és szövetkezett sok egyházi és világi nemesúrral, akik közül kettő püspök volt. Mindnyájan hosszú ideig hadat viseltek Lajos herceg ellen, mígnem ama Lajosnak a hadseregét Ernő és Vilmos herceg, két testvér térdre nem kényszerítette, és le nem győzte. Hány lezajlott ütközetre emlékszem életem során a különböző vidékeken!

Az első volt az Úr 1410. évében Lengyelország királya és a német lovagrend között, amikor mindkét részről több mint százezer embert öltek meg a csatában az apostolok szétoszlásának napján; ezt a napot nagy ünnepélyességgel ülik meg Krakkóban. Jól mondja hát Dávid a Királyok könyvének 2. fejezetében, kicsinyítvén Uriás halálát: *Váltakozó a harc kimenetele; hol ezt, hol amazt öli meg kard* (2Sámuel 11,25).

Ausztriában az Úr 1446. esztendeje táján a magyarok megtámadták Prunn és Medling környékét és más vidékeket, és gyújtogatással meg rablással iszonyatosan tönkretették. Nem is szólva a Duna másik partjáról, arról a földről, melyet Markfeldnek neveznek, s amely ritkán volt békességben, mert sokáig nyugtalanította-gyötörte egy bizonyos Pongrác nevű magyar. De mind e zaklatásnak megértem a végét. Ez az ember, amikor éppen Budán időzött, étkezés közben kiabálni kezdett: Ott jönnek – és ekkor hirtelen meghalt. Talán az ördögöt látta közeledni, és meg is tagadták, hogy a nagytemplom mellett temessék el. Gyakran megtörténik tehát, hogy mások sanyargatói rossz véget érnek.

A mi földünkön volt egyszer egy nagy embernyúzó, egy ispán, ki hamis ürügyeket keresett, hogy pénzt csikarjon ki. Végül amikor megrokkant, háztól házig járt, de nem vették semmibe, és mint koldusnak kenyeret is alig adtak neki Isten nevében.

A többi rablót, akiket niederspengernek neveznek, teljesen elüldözték.

Magyarországon boldog emlékezetű urunknak, Albert királynak, Ausztria hercegének halála után sok csatározás kezdődött. És urunk, László király[9] oldalán, akit a bölcsőben koronáztak meg, volt egy nemes, Giskra János nevezetű;[10] őt, mint egy második Makkabeusi Júdást, az Úr igen kevés emberrel is sok győzelemben részesítette. Így foglalta el ugyanis egy éjszaka nagyon kis sereggel azt a meglehetősen népes várost, amelynek neve Késmárk, s ahol zsoldos katonaság is volt. Áthatolt a falakon, és a város közepén megfúvatta a kürtöket, széjjelosztotta övéit, hogy jól hallatsszék a fegyverek zaja. Ezt meghallván, mindenki menekült, ő meg a kapitányokat foglyul ejtette, és így elfoglalta a várost. Nem beszélek többi győzelméről.

De azt elmondom, amikor Magyarország kormányzója,[11] ki László királynak ellenfele volt, nagy sokasággal, talán huszonnégyezer emberrel megszállt egy bizonyos Losonc nevű várat; az előbb említett János megkönyörülvén azokon, akik a várban voltak, az Úristenhez fohászkodva és előbb szent gyónást téve (így szokott tenni minden csatakezdés előtt, amint saját fülemmel hallottam gyóntatójától, ki egykor tanítóm volt), igen kevés emberrel megtámadta az imént mondott sokaságot, és megfélemlítette a kormányzót, aki menekülni kezdett. És így legyőzte a nagy tömeget, sok zsákmányt ejtett – köztük a legértékesebb egy ezüstasztalka volt –, jóllehet a kormányzónak tízszeres hadserege a Jánoséhoz képest.

Hallgatok azokról a harcokról, amelyek Itáliában dúlnak a velenceiek és a milánóiak között, a franciák és az angolok közötti csatákról és sok más egyébről.

IFJÚ: Tudni szeretném, miért hívják a te földijeidet *szászoknak*, pedig a magyar királysághoz tartoznak.

ÖREG: Úgy olvasható a magyar királyság gesztáiban, hogy sok évvel ezelőtt a tatárok erőszakkal behatoltak Magyarországra, és elpusztították a királyságot, sokakat megöltek, és rengeteg foglyot ejtettek. Eközben az akkori király egy igen alaposan megerősített várban húzta meg magát. Ő a tatárok visszavonulása után elkeseredett a népesség megfogyatkoztán. Látván ezt a királyné, ki a szász herceg leánya volt, vigasztalta őt mondván: Apámnak szűk földterülete és megszámlálhatatlan népe van, megkérjük apámat, hogy hirdettesse ki a földjén: aki házat, szántóföldet és szőlőt akar szerezni ingyen, kedvező előjogokkal, jöjjön hozzánk, majd meglátod, mennyi nép lesz itt. Így is tettek, és sok német érkezett Magyarországra: közülük némelyeket Lengyelország határára telepítettek, ezeket szepesieknek hívják, másokat a törökökkel határos vidékekre, ezeket erdélyieknek nevezik.

Azóta azt is beszélik a Szepesség földjéről – jó, ha tudod –, hogy volt itt a mi időnkben egy olyan lelkipásztor, ki életét adta juhaiért. Betörtek erre a földre a husziták, elfogták e vidék prépostját, György urat sok plébánossal és pappal együtt, s ő vállalt kezességet valamennyiükért, akik megszabadultak, ő pedig bilincsekben pusztult el helyettük.

IFJÚ: Tudni óhajtanám, mi indított arra, hogy belépj a kolostorba. Megélhettél volna világi birtokodon, és gazdagodhattál volna a jövedelmekből, mint ahogy gyarapodtak hozzád hasonló társaid.

ÖREG: Kétségkívül nem a szegénység kényszerített, hanem remélem, hogy isteni sugallat. Mikor ugyanis a férfikorba jutottam, és visszatértem Bécsbe, hogy a *Szentenciák*-at hallgassam[12] a doktorok tanulmányaival, magammal vittem száznegyven magyar forintot; ezenfelül egy bizonyos nemes pártfogómtól is volt elég pénzem. De vonzódtam az isteni útmutatásokhoz, és visszatetszővé vált számomra a világ hiúsága. Gondolkodni kezdtem Szent Gergelynek azon a mondásán, hogy a vallás olyan, mint a kikötő, a világ pedig, mint a tenger. Megfigyeltem, hogy a szent doktorok csaknem mind szerzetesek voltak, Szent Jeromos, Ágoston, Gergely, Bernát, Aquinói Tamás és más kitűnőségek, Scotus, Alexander de Hales, Bonaventura. Volt azonban bennem valami vonakodás, amelyet (úgy látszott akkor) az Úr csodálatos módon hirtelen eltávolított. Három szállal húztam ugyanis vissza magam a belépéstől. Először, hogy nem léphetek be a kolostorba, ha nem gondoskodom nővérem gyermekeiről, kiknek gyámolítójuk voltam; és nem tudtam, hol van egyikük, akit néhány évvel azelőtt szem elől tévesztettem. Másodszor, hogy előbb szívesen elmennék a pápa

városába. Még nem ismertem Szent Bernát mondását, hogy a fogadalom egy második keresztséghez hasonlatos, és nem tudtam, hogy a fogadalom által minden kegyelmet elnyerhetek, s teljes bűnbocsánatot is. Harmadszor az tartott vissza, hogy pártfogóm atyját sokkal hatalmasabbnak hittem, mint volt, és így attól féltem, hogy ha elhagynám őt, akkor azt barátaimon torolná meg.

Amint ezeket fontolgattam magamban, és egyre halogattam megtérésemet, váratlanul hírül hozták, hogy unokaöcsém, akit az előbb említettem, Pozsonyban van. Azonnal érte küldtem, ő pedig eljött hozzám Bécsbe. Majdnem ugyanez időben írt nekem édesanyám lelkiatyja vagy gyóntatója, hogy anyám súlyosan megbetegedett, és meghagyta, fejezzék ki nekem azon óhaját, hogy végezzek zarándoklatot Szent Péter és Pál székhelyére, a római szent helyekre. De ha ezt nem akarnám megtenni, akkor annak, aki helyettem vállalkozik rá, anyám megtéríti a költségeket, hogy megtegye. Az említett levélíró kérte, egyezzem bele, hogy magam végezzem el a szóban forgó zarándoklatot.

Végül az én nemes pártfogóm apja is meghalt, ő pedig elhalasztotta tanulmányait, s így én szabaddá váltam tőle. Elvállaltam az imént elmondottakat, hiszen mintha az Úristen rendezett volna el mindent, hogy elzárja az utat vonakodásaim elől. Ezért barátaim előtt méltóképpen gondoskodtam nővérem fiairól. Elindultam a már rég óhajtott zarándoklatra. S a zarándoklat után meglátogattam azt a szent helyet, ahol Szent Benedek tartózkodott; a Barlangról beszélek és arról a kolostorról, amelyet itt létesített.

IFJÚ: Miért nem maradtál ott egy ilyen szent helyen? Féltél talán a szigorúságtól?

ÖREG: A fegyelem itt kemény, de Isten kegyelméből minden elviselhető volt számomra, egyet kivéve, mégpedig azt, hogy nem volt szokásban aludni a matutinum[13] után. Negyed évig megpróbáltam, a matutinumon fáradt voltam, aztán nem lehetett olyan kemény az a kő, amelyen imádkoznom kellett a matutinumtól egészen a primáig,[14] hogy ne tudtam volna rajta éppúgy aludni, mintha ágyban feküdnék. Ha nem aludtam, és erőszakot vettem magamon, semmi hasznomat nem lehetett venni a primában és az egyéb teendőkben.

Ez visszatartott. Hallottam ugyanis, hogy Ausztria egyes részein szabad pihenni a matutinum után egészen a primáig; mégsem a barlangi atyák szokását kárhoztatom, hanem kárhoztatom saját esendőségemet. Kedves foglalatosság volt nekem a konyhán segédkezni, a hetesi szolgálatban elmosni a csészéket, fát hordani, vizet merni, egyszóval megtenni mindazt, amit a konyhában a konyhásnak ez a segítője szokott.

IFJÚ: Milyen volt az étkezés a Barlangban? Hallottam, hogy ritkán esznek halat.

ÖREG: Úgy gondolom, hogy egész évben talán négyszer esznek halat. Ezt onnan veszem, hogy az egész negyedévben csak egyszer volt hal.

IFJÚ: Mit esznek az egyházi böjtök napjaiban?

ÖREG: Mindenkinek adnak egy csupor zöldséget. Aki ezt a fogást meg akarja tetézni, annak második fogásként egy teljesen hasonló csuprot adnak ugyancsak zöldséggel.

IFJÚ: Miért meséltél el ilyesmit?

ÖREG: Miért kérdeztél? Úgy gondolom, nem haszontalan ilyesmit tudni, engem ugyanis gyakran visszatartott a zúgolódástól. Mivel nem minden itteni szokás volt ínyemre, gondolkodóba estem a barlangi élet szigorúságáról. Elmondok neked több mindent a szóban forgó kolostor dicséretéül. Sohasem lazult a fegyelem, mint több más helyen; sőt a Tófeletti Kolostorban, ahol Szent Benedek is időzött eleinte, ahonnan vizet meríteni leküldte Placidót és Mórt, ott is lazult.

Ezért III. Ince pápa meglátogatta az elsőként említett kolostort, és oklevélhez csatolta nekik ezt a záradékot: *A Tófeletti Kolostorral;* ez pedig ma is megvan a szerzetesi szabályzatok között, de nem teljes épségben, mert beszakadt ez az emlékezetes okmány e záradék körül: *És alant.* A Barlangban mégis híven őrzik ezt a rendelkezést, mivel a Tófeletti Kolostor a Barlanghoz van csatolva úgy, hogy a két monostornak egy apátja van, és mindenük közös, nemcsak a dolgok, hanem a személyek is.

IFJÚ: Megvan az a nagy tó, amelybe Szent Placid beléesett?

ÖREG: Ma nincs itt tó, mivel kiszáradt és eltűnt. Így száradt ki a krakkói tó is, amelybe Szent Szaniszló vértanú földarabolt testét vetették; a testet négy sas gyűjtötte aztán egybe.

IFJÚ: Mondj valamit a pápai székhelyről, amelynek határa már Román túl negyven mérföldnyire terjed.

ÖREG: Az Úr 1450. esztendejében nagy csődület volt Rómában a Szent év alkalmából, de akkora, hogy a Krisztus születése előtti szombaton a Szent év vége felé a Tiberis hídján úgy összeszorult a tömeg, amelynek egyik fele Szent Péterhez igyekezett, a másik onnan távozott, hogy tizenkét embert agyonnyomtak, mások meg beleestek a Tiberisbe.

Ebben az évben Rómában egy csaló azt színlelte, hogy kifosztották, és ha úgy látta, hogy az idegen készséges iránta, akkor megkérte, vigye őt házához, és amikor ide értek, megölte azt, aki magával vitte őt. Végül elfogták, kitépték a két kezét, és fölakasztották.

A mi időnkben egy fogadós Scsavnikban hasonlóan bánt az idegenekkel, aztán kerékbe is törték.

IFJÚ: És akik nem látogatták meg Rómát?

ÖREG: A következő évben, azaz 1451-ben urunk, Miklós pápa a bilincsbe vert Szent Péter-templom bíborosát követként Németországba küldte, s ő bűnbocsánatot hirdetett azoknak, akik előző évben nem voltak Rómában, és mintegy megújította a Szent év kegyelmét.

IFJÚ: Mit cselekedtek a zarándoklat helyett?

ÖREG: Fölkerestek egyes templomokat, és gyűjtöttek a Szent Péter-templom fölépítésére a pápai székhelyen.

IFJÚ: Volt-e valami más fölhatalmazása a már említett legátusnak?

ÖREG: Hatalmában volt reformokat hozni, ezért vizsgálókat is küldött a különböző szerzetesrendekhez. A Szent Benedek-rend ellenőrzésével egész Salzburg tartományban három olyan vizitátort bízott meg, akiket ismersz: ők egész évben s még azon túl is látogatták a mindkét nembeli kiváltságos és nem kiváltságos kolostorokat a nevezett tartományban.

IFJÚ: Hány egyházkerület van a szóban forgó tartományban, és hány Szent Benedek-rendi kolostor?

ÖREG: Kilenc egyházkerület. Természetesen a salzburgi, a kremsmünsteri, a lambachi, a seitenstetteni és a göttweigi, a passaui, a regensburgi, a freisingi, a brixeni. Szent Benedek-rendi kolostor ötvenkettő van, vagy valamivel több. Ehhez hozzáteszem: Regensburgban van néhány női kolostor, amely rendünkkel azonos elbírálás alá esik, de ők ezt tagadják.

IFJÚ: A vizsgálatról ritkán írnak bármit is. Kérem, hogy te, aki járatos vagy ebben, írj le valami hasznosat a későbbiek tájékoztatásául.

ÖREG: Megteszem, de külön fejezetben...

Fordította HONFFY PÁL

9. Az egyháztörténet-írás kezdetei

Az obszerváns ferencesek krónikája

(Részletek)

Boszniában megalakul a minorita obszervánsok vikáriája[1]

Az Úr 1339. évében tehát összeült Assisiben a rendi nagygyűlés. Amikor a nagygyűlés után a rendfőnök Szlavónián keresztül Magyarországra utazott, átment Bosznián, és látta, hogy majdnem az egész tartományt eretnekek lakják, ezért lángoló hitbuzgalmában felkereste Bosznia fejedelmét, a bánt, és az igaz hitre térítve visszavezette őt a római egyház egységébe. Ezután a rend különböző vidékeiről sok testvért küldött oda, hogy prédikáljanak az eretnekek között. Ezek a testvérek aztán sokakat visszatérítettek Krisztus hitére, templomokat emeltek, s miután különféle kolostorokat megszereztek, megalakult a minoriták családjának első és egyetlen vikáriája, amelyet ma boszniainak neveznek, s amelynek jó híre oly mértékben növekedett, hogy később, tudniillik Lajos, magyar király idejében, a hívő magyar főurak a családban levő testvérek számára őszinte szegénységük, mindenki által csodált, dicsért és sok isteni csoda következtében tündöklő életük miatt Magyarországon több kolostort emeltettek, amelyek közül az első Cseriben[2] volt, ezért van az, hogy Magyarországon a minorita obszervánsokat mind a mai napig cseribarátoknak hívják, amint ez majd kitetszik Bosznia hatodik vikáriusának, Franciscus de Florentina testvérnek gesztáiból.

Lajos, Magyarország királya ugyanis az ő működése idején kért és kapott a pápától minorita obszervánsokat, akiket tehát ekkor vitt be Magyarországba és a vele szomszédos tartományokba. Ez meggyőző érv azok ellen, akik azt mondják, hogy az említett király először konventuális testvéreket hozott be Magyarországba, holott az említett király előtt már jó száz évvel éltek konventuális testvérek Magyarországon, amint ez majd még világosabban kitűnik az alább idézendő helyen. Amikor tehát az előbb említett rendfőnök, Gerardus testvér Magyarországra jött, hogy meglátogassa testvéreit, tudniillik a konventuálisokat,[3] mert hiszen akkor még obszerváns minoriták sehol sem voltak a világon, akkor az Úr 1339. esztendejét jegyezték.

Nos, amint mondtam, ez a rendfőnök ebben az évben utazott Bosznián keresztül Magyarországra, és ekkor alapította Boszniában az első vikáriát, első vikáriusnak pedig útitársát, Peregrinus testvért nevezte ki, aki eltemetve Diakováron[4] nyugszik. Amikor tehát Lajos, Magyarország királya, a pápától megkapta az obszerváns testvéreket, akkor már az Úrban 1366-ot írtak, amint ez kitűnik a rendfőnökök, legfőképpen pedig a bolognai Márk testvér krónikájából. Ezek a krónikaírók konventuálisokról beszélnek, tudniillik, hogy amikor Lajos király fehér zászló alatt behozta a konventuális testvéreket Magyarországra, akkor ezek a testvérek mindössze nyolcan voltak, és a jámbor király a lippai Szent Lajos-egyházban telepítette le őket. A krónikaírók azonban nem ismerték a történeti időrendet, ezért tájékozatlanságukban könnyen összetévesztették őket a boszniaiakkal.

Az obszerváns minoriták első vikáriusa

Gerardus testvér, Szent Ferenc után a tizennyolcadik rendfőnök Peregrinus de Saxonia testvért nevezte ki a boszniai obszervánsok első vikáriusává, Gerardus István bánnak, a magyar királyné atyjának idejében[5] személyesen érkezett Boszniába, ő kezdte ott szervezni

a minorita obszervanciát, és említett útitársát, Peregrinus testvért az Úrnak 1339. évében, október 5-én nevezte ki vikáriussá. Peregrinus aztán tíz évig vezette családját (amint mondják); Bosznia püspöke lett, és eltemetve a diakovári obszerváns minoriták templomában nyugszik. Második vikárius Martinus de Asth testvér volt, őt április 8-án nevezte ki Gulielmus az Úrnak 1349. évében. Harmadik vikárius Franciscus de Florentia lett, őt is az említett Gulielmus nevezte ki az Úr 1350. évében, május 10-én.

Negyedik vikárius a magyarországi Lukács testvér lett, ugyancsak az említett Gulielmus nevezte ki az Úrnak 1361. évében, Márk testvér pedig megerősítette. Ötödik vikárius Zoltaldus de Florentia testvér volt, az említett Márk rendfőnökhelyettes nevezte ki az Úrnak 1363. évében; vikáriussága alatt két zendülés is történt. Hatodik vikárius az említett Franciscus de Florentia volt. Magyarország királya, a legyőzhetetlen és jámbor Lajos az ő idejében, tudniillik az Úr 1366. évében, leverte és hatalma alá vetette Bulgáriát és más, Magyarországgal szomszédos tartományokat.

Az említett boszniai vikáriussal ekkor küldött levelet a római pápának, hogy Bulgáriába, valamint más, az általa meghódított és Magyarországgal határos tartományokba küldjön nagy számban testvéreket. Ebben a levélben elmondja, hogy az említett vikárius nyolc testvért küldött már neki, hogy a szakadárok és az eretnekek között prédikálással elhintsék az élet igéit, s akik általuk megtérnek, azokat keresztelják meg. Urunk Jézus aztán ezen testvérek igehirdetését, mint az ősegyházakét, úgy elárasztotta az ő mérhetetlen jóságának kegyelmével, hogy a nyolc testvér már nem volt elegendő ezekben a tartományokban a szakadárok és más eretnekek megkeresztelésére.

Pápai levél a rendi nagygyűléshez[6]

Akkor a pápa módfelett megörült, és a rend főnökéhez, Márk testvérhez, ezt a levelet küldte:

Szeretett Rendfőnök! Nagy örömmel olvastam tegnap Magyarország nemes királyának és Bosznia vikáriusának minden lelki kellemmel teljes levelét. Valóban hatalmas lángnak kell fellobbannia bennünk, ha a hitetlen népek ilyen tömeges megtéréséről elmélkedünk, és megvan a lehetősége annak, hogy bizonyos dolgok a buzgalom szikrájának csodálatos fellángolásából történhettek. Mert azokban a levelekben jelentették nekem, hogy az Úr a boszniai vikária minorita testvérei által olyan nagy és csodálatos dolgokat hajt jelenleg végre, hogy bár szám szerint sokan vannak, semmiképpen sem elegendők arra, hogy a szent megújhodás vizéhez sereglőket megkeresztelják, és a szentségeket mindegyiküknek kiszolgálják.

Ezért többeknek tudtára kívánom adni, Magyarország legkeresztényibb és legjámborabb királyának kérésére az én boszniai helyettesem az említett országgal és vikáriával szomszédos tartományba rendetekből nyolc testvért rendelt neki alá, akik ötven nap alatt közel kétezer embert kereszteltek meg. És hogy a megtértek számát senki se vonhassa kétségbe, királyi parancsra minden megkereszteltet nyilvános jegyzékbe vettek föl, de a tartománynak még így is csak egyharmada tért meg, igen-igen remélik azonban, hogy a többieknek is föltárul a hit kapuja, és a mi Urunk Jézus Krisztus a maradékot is betereli aklába. A hitetlen nemzetségek könyörögve sereglenek, ifjak és leányok, öregek és fiatalok csapatokban özönlenek a keresztvíz alá; az eretnekek és a szakadárok visszatérnek az igaz vallás és a római szent egyház igazságába; papjaik és kalugyereik a hit igájában alázatosakká válnak, és akik eretnekségükben ezelőtt túlságosan makacsak voltak, most rendeteknek egyre több kolostort akarnak építeni, hogy az egység gyümölcseit a hit számára megőrizzék. Örvendezzenek hát az egek, ujjongjon a föld, és minden nyelv dicsőítse az Urat, mert megrendült a föld, és az egek harmatoztak. Sínai Istenének arca előtt ezekben a napokban a szokottnál bőségesebben hullott a jó eső, amelyet különválasztott az Úr az ő örökségének, mármint a minorita testvérek örökségének, úgyhogy Krisztus fénye nem bizonyul hiábavalónak bennük, sőt inkább megtelítődik a kezük a megtért népek sokaságával.

Csak egyetlen dolog van, ami ebbe a különös örömbe beleereszti a fájdalom fullánkját, az, hogy itt van az aratás, és kevés a munkás; íme a vidék már sárgállik az aratásra, de nincsenek elegen, akik arathatnának, és a termést az örök életre összegyűjthetnék. Ezért sírva jelentették nekem, ha a testvérek száma nem növekszik, a hit aratása elhanyagolódik, és elvész egészen az a népes Bulgária, amelyet a magyarok legyőzhetetlen királya, Lajos, elfoglalt, de különösen a híres és hatalmas Bodony városa, és ha nagyobb számban nem küldenek oda testvéreket, akkor a patarenusokat és a manichaeusokat kell a szokottnál gyakrabban megbízni azzal, hogy megkereszteljék a Krisztus igaz fényéhez megtérni szándékozókat, mert ha nem, akkor hiányozni fognak azok, akik a fény útját megmutathatnák. Amikor az említett jámbor király látta, hogy számos országban és nemzetben sok ilyen szent szándékú ember van, csodálat és öröm töltötte el, és áhítattal várta, hogy ezen országok különböző részeiből legalább kétezer testvért küldenek hozzá, akiket ő a leglelkiismeretesebben óhajt elhelyezni, s a katolikus vallás, valamint a hitetlenek megtérítése iránti buzgalomtól annyira föllelkesedett, hogy saját magát is egészen ennek az ügynek akarja szentelni. Menjenek hát a jámbor férfiak, Isten fiának követői és Szent Ferenc hűséges fiai; bátran gyürkőzzenek neki az aratási munkának, s arassanak lelkesedéssel, majd hittel kezdjék el a vetés munkáját, hogy mind a vetők, mind az aratók az Isten csűrében összegyűjtött tiszta magokért megdicsőülve a legkellemesebb kenyeret ehessék Isten országában Krisztus asztaláról.

Te pedig, rendfőnök, mindazoknak a testvéreknek, akik a szent búcsúra Portiunculában összejönnek, ezeket a leveleket külön-külön, érthetően olvastasd föl vagy olvasd föl, és a testvéreket, amennyire csak tudod, lángolóan és hathatósan buzdítsd, és állhatatosan bírd rá őket, hogy minden készségükkel határozzák el magukat e nagy kegyelem elnyerésére. Ami pedig engem illet, hirdesd ki nekik, hogy akik Isten szent lelkétől megérintve oda szándékoznak utazni, azok késedelem nélkül és bátran jelenjenek meg előttem, hogy miután engedelmességet fogadtak és áldásomat megkapták, gondolataikat pedig az Úrba helyezték, az isteni sugallatot szabadon és még bátrabban követhessék.

Miután tehát a rendfőnök, tudniillik Márk testvér, az említett dolgokat a pápa parancsa szerint végrehajtotta, hitük szeretete vagy mások üdvössége miatt lángra gyúlva nagyon sok testvér érkezett a legfőbb főpap elé. Miután az áldást megkapták, alázatos engedelmességgel és örömmel vonultak a magyarok jámbor királya és a boszniai vikárius atya színe elé. Ezeknek a testvéreknek aztán szegénységük és óhajuk szerint a magyarok örömmel építettek több kolostort a szomszédos országokban, mégpedig: Orsován, Hátszegen, Köviben, Alsánon vagy Lukón és Harapkón; Magyarországon pedig: Cseriben, Karánsebesen és Jenőn.

Az egyszerű nép aztán erről a helyről, tudniillik Cseriről nevezte el őket más testvérektől, elsősorban a konventuálisoktól való megkülönböztetés végett, és nem is szűnt meg őket mind a mai napig cserieknek nevezni. Íme, a magyarországi minorita obszervánsok igazi engedelmessége indulásuk kezdetén! Hallgassanak el tehát, és tegyenek lakatot szájukra azok, akik azt mondják, hogy egyes testvérek elöljáróik akarata ellenére saját elgondolásuk szerint építették fel Cseriben a kolostort, és ezért nevezték cserieknek a magyarországi obszerváns minoritákat. Hetedik vikárius Bartholomaeus de Alverna testvér volt az Úrnak 1368. évében. Bartholomaeus testvért ugyanaz a Márk testvér nevezte ki, aki akkor kardinális volt, és a rendfőnök helyettese, míg meg nem választották rendfőnöknek, és vezette a rendet egészen az Úr 1380. évéig, ami összesen harminckét esztendő.

Az ő idejében volt Magyarország szomszédos tartományaiban a nagy szerencsétlenség, mert miután a hűséges Lajos király meghalt, mindazok az országok, amelyeket teljesen meghódított, fellázadtak Magyarország ellen, és minden oldalról elkezdtek ellene háborúzni. A boszniai vikáriából akkor lett öt minorita testvérünk mártírrá a bulgáriai Bodonyban, mégpedig a következő módon.

Öt obszerváns testvér kínszenvedése Bodony városában

Ugyanezen évben Bulgária Bodony nevű városában az igaz hit védelméért kínhalált szenvedett öt feddhetetlen életű testvérünk, mégpedig: a tüzes szavú, széles látókörű és elragadtatott Antonius de Saxonia; az igaz vallás buzgó és lelkes híve, a mélységesen alázatos, jeles írásmagyarázó és pap, Georgius de Tragurio testvér; a magyar Miklós testvér, fölszentelt pap, aki tizenhat évig nem evett mást napjában, mint alkony után kenyeret és vizet, testén pedig állandóan vasövet és vaspáncélt hordott; a szigorúan vezeklő és nagy buzgalmú laikus, Thomas de Fulgineo testvér.

Amikor Magyarország legkeresztényibb királya, Lajos, átkelt a Vaskapun, elfoglalta az említett Bodony városát. Ez a város a Duna partján fekszik, és amint ezt már világosan elmondtuk, benne a mi testvéreink nagyon sok embert megkereszteltek, és egyesítettek az igaz egyházzal. Idő múltával azonban a szakadár Bazarád király összejátszva néhány városi polgárral, árulás folytán elfoglalta a várost; ez a király ugyanis a Duna túlsó partján, a Bodonnyal szemközti területen uralkodott. Abban az időben Bodony városában tíz feddhetetlen életű minorita testvér tartózkodott, nap mint nap vitázva a papokkal és a kalugyerekkel,[7] azaz az eretnek barátokkal. Amikor tehát a város elfoglalása megtörtént, a tíz testvér közül öten, sok más kereszténnyel együtt, Magyarország említett királyának két várába menekültek, hogy életüket megmentsék.

Az említett öt testvérünket azonban a hit ellenségei az egyik templomban találták meg, amint éppen imádkoztak. Őrjöngve rájuk rohantak: az egyiket egy ablakfülkében felkoncolva kegyetlenül megölték, a többi négyet pedig összekötözött kezekkel Bazarád király elé hurcolták. Amikor az említett kalugyerek, a katolikus hit ellenségei, meglátták őket, nagyon megörültek, aztán gúnyolódva így szóltak hozzájuk: Most jött el az órája annak, hogy vitatkozzunk a vallásról, most majd merünk nektek válaszolni!

A mi szent minoritáink pedig a Szentlélek sugallatára, amelynek, hogy úgy mondjam, mintegy a bilincseiben bátrabbakká válva hősiesen védelmezték a katolikus vallást, és minden erejükkel, nagy-nagy merészséggel kárhoztatták a kalugyerek tévelygését. Ezek viszont úgy ítélték meg őket, mintha őrülteket hallgatnának, és a nagy állhatatosság, a földi élet csodálatos megvetése miatt még inkább őrjöngeni kezdtek ellenük. Amikor tehát a mi szent testvéreink nem akarták hitüket megtagadni, a hit ellenségei azt kérték Bazarád királytól, hogy megölhessék őket. A király azonban többet törődött a hadizsákmánnyal és a város megszállásával, ezért elfordulva tőlük nem is válaszolt nekik.

Erre az ördög szolgáinak nevezett kalugyerek tüstént a városon kívülre, a Duna partjára hurcolták szent testvéreinket, s amikor meggyőződtek arról, hogy vallási meggyőződésüktől nem lehet őket eltántorítani, fejüket vették. A vértanúság pálmájával így adták vissza Istenüknek lelküket. Később testük fölé igen erős fénysugár ereszkedett le az égből, és mintha daloló gyermekek éneke is hallatszott volna. Aztán a Duna vize megáradt, és az említett négy testvér holttestét elragadta a partról, majd a jelenlevőknek nem kis csodálkozására négy sír volt látható a sírok fölött egyébként mindig zavaros Duna mélyén. Az Úr pedig még sok más csodajellel is felmagasztalta az ő szentjeit, akik vele fognak uralkodni örökkön-örökké az idők végezetén túl is.

Lajos halála után azok közül az itáliai testvérek közül, akik rendünk főnökének, Márk testvérnek parancsára s a pápai áldás elnyerése után Magyarországra és a vele szomszédos tartományokba érkeztek, a hitetlenek és a szakadárok közt végzett munkájuk érdeméül, valamint a szerzetesi obszervancia megtartásáért – mert akkor még csak a boszniai vikáriát nevezték a minoriták obszervánsnak – sokan visszatértek hazájukba, Itáliába. A visszatérők között volt egy nagyon jámbor testvér, aki harminc évig működött a boszniai vikáriában, minden erényben kitűnt, életszentsége ragyogott; mikor tehát megöregedett, visszatért szülőföldjére, Sienába. Ez a szent élete miatt híres ember annyira díszére vált Siena városának, hogy amikor híre elterjedt, nagyon sok vallásos ifjú ment hozzá alázatosan kérve őt, hogy vegye fel őket a rendbe.

Ezek között volt egy nagyon jámbor, nagy tudású, szép formájú ifjú, Bernardinus de Senis, akinek nemesi származását csak erényeinek nemessége múlta felül, s aki már azóta maga is megdicsőült az egekben. A többiekhez hasonlóan ő is ezt a tiszteletre méltó aggastyánt kérlelte, hogy vegye be őt a rendbe, sorozza be a szeráfi Ferenc seregébe, és az említett öreg be is vette, mert sok szépet hallott már Bernardinusról. Megpillantva tehát ezt az ifjú korú, erős testű, kellemes külsejű, ragyogó tudású, s ami mindennél értékesebb, tiszta hitű, lángoló buzgalmú, állhatatos növendéket, Mária születése napján nagy örömmel és reménységgel bevette a rendbe. Hogy aztán Szent Bernardinus miket cselekedett, az mind megtalálható a róla szóló legendában. Az ő példájára aztán sok más ifjú is felvétetett rendünkbe ez által a tiszteletre méltó öreg által. Ekkor lépett be az előbb említett rendbe egy bizonyos ifjú is, aki maga is boldog lakója már az egeknek, amint azt sok csoda bizonyítja. Ez az ifjú Kapisztrán János volt, aki később a világ nagy részén fellépett az eretnek gonoszság ellen, és igen erőteljesen védelmezte a katolikus hitet. Amint ez meg van írva életrajzában, ahol nyugszik, Újlakon.

A nyolcadik vikáriust, Petrus de Senis atyát Antonius de Paretho testvér nevezte ki az Úrnak 1408. évében, akit az Úr 1411. esztendejében temettek el Diakováron, Szent Márk evangélista ünnepén. Ugyanott választották vikáriussá Ambrosius de Senis testvért, akinek megválasztása után súlyos válság és viszály keletkezett a vikáriában, nem is érdemelte meg, hogy tisztében megerősítsék, helyette megszégyenítve leváltották, és elhagyta a vikáriát. De hogy miből keletkezett ez a válság, arra a rendfőnökök krónikájában nem találok feleletet, mert nem minden rendfőnök története van meg nekem, csak ötvennégyé, az övékét viszont már átnéztem. De véleményem szerint, ahogy Márton pápa[8] egyik bullájában találtam, amelyet Szalkai Balázs testvér, a boszniai család tizenegyedik vikáriusa a boszniai nagygyűlésnek bemutatott, melynek másolatát ugyanez a nagygyűlés átadta az említett vikáriusnak és a testvéreknek, hogy védekezhessék a rendfőnök ellen, mivelhogy a rendfőnök magának akarta alárendelni a boszniai vikáriát.

Ugyanez látszik Bernardinus de Senis és Szent Kapisztrán János krónikájából is, mert ebben az időben az említett rend egyes buzgó tagjai, akik a szerzetesi obszervanciában nőttek fel, és azt szokták meg, hogy a szabályok szerint éljenek, hogy a felesleges dolgokat elvessék, hogy Szent Ferencet utánozzák, ezek korholni kezdték a kevélykedőket, a szegénységi fogadalom ellen vétőket, és főleg a rendfőnököt támadták, mert a rendfőnök még a vikárius nevet is tartományfőnök névre akarta változtatni; és lehetséges, hogy ezzel a szándékkal az előbb említett Ambrosius de Senis testvér is egyetértett, ezért aztán szégyenszemre leváltották, és helytelen szándéka miatt arra kényszerítették, hogy mint méltatlan a vikária területét elhagyja.

Kilencedik vikárius Henricus de Polonia testvér volt, őt is ugyanaz a rendfőnök, Antonius de Paretho nevezte ki az Úr 1411. évében, de mire a jóváhagyó levél megérkezett, meghalt.

Tizedik vikárius Mathias de Anglia testvér volt, őt is ugyanaz a rendfőnök, Antonius testvér nevezte ki.

Tizenegyedik vikárius a magyarországi vagy Szalkai Balázs testvér volt, őt az Úr 1420. évében, Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepén választották meg Diakováron a vikáriabeli testvérek, és végre az előbb említett rendfőnök, Antonius de Paretho testvér meg is erősítette. Balázs testvér a pápa egyetemes rendelkezéseit és a magával hozott boszniai obszerváns szabályokat a temesi Pipo gróf[9] által újonnan alapított Ozorán kihirdette. Ő ugyanis a szent obszervanciáért nagyon sokat hadakozott a rendfőnökkel, V Márton pápai bulláját a boszniai nagygyűlésnek bemutatta, és a másolatát átvette, amely Kusalyon a minoriták birtokában van.

Akkor ragyogott fel ugyanis nemcsak az obszervánsoknak, hanem az egész rendnek is két fényes csillaga, tudniillik Bernardinus de Senis testvér és Kapisztrán János testvér, ezek a testvérek elszánták magukat arra, hogy a szent obszervanciáért sok mindent eltűrjenek, és lángoló buzgalmukban a pápához fellebbeztek a rendfőnök ellen. Amikor Szent Bernardinus a kúriában szenthez illő mézédes beszédben és szelíd hangon a pápa jelenlétében előterjesztette a szent családjáért tett intézkedéseit, s amikor a rendfőnök a szent obszervancia eltörlésére

törekedve ügyvédek szokása szerint illő és illetlen bőbeszédével ellentmondott, akkor Kapisztrán János, az igazság doktora a pápa és a jelenlévők előtt nyíltan kijelentette: Magatartásod bizonyítja új rendfőnökséged szokásait, s talán még egy év sem múlt el, a rendi tökéletességet máris aláástad. És a szavait tényekkel igazolta.

A fővikáriusi tisztség kezdete

Miután a pápa megvizsgálta ezeket a dolgokat, testvérei javaslatára, Péter és Pál apostolok tekintélye alapján megengedte és megerősítette, hogy a Szent Ferenc regulái szerint élő minorita testvérek közül azok, akik a szerzetesi obszervanciát követik, Itáliában egy fővikáriust kapjanak, és a boszniai, valamint más obszerváns vikariátusok mindörökre ez alá a fővikárius alá tartozzanak. Így került sor az Úr 1433. évében az első fővikárius megválasztására Bernardinus de Senis testvér személyében, aki már megdicsőült az egekben.

Tizenkettedik vikárius Joannes de Korsula testvér volt, akit rendünk főnöke, a főtisztelendő Gulielmus atya erősített meg tisztségében, s akit végül is Várad püspökévé választottak. Ez a püspök ugyanis – ha igaz, amit ennek az egyháznak Farkas nevű püspöke mesél[10] – 1497 vagy 98 táján mint szellem megjelent neki. Amikor az említett Farkas nevű váradi püspök az étkezés után ágyában pihent, odament hozzá egy ismeretlen férfi minorita csuhában, kötéllel övezve, püspöksüvegben, és az említett váradi püspököt, Farkast, megkorbácsolta, majd a verés után ott hagyta az ágyban. A rögtöni halált ugyan elkerülte akkor, de végül is az ettől való elgyengülésben hunyt el, befejezve élete napjait.

Tizenharmadik vikáriust, Jacobus de Marchia testvért, ugyanaz a rendfőnök, Gulielmus testvér küldte. Jakab meglátogatta a vikariátust, és mindkét nembeli vezeklőkből megszervezte a harmadrendet,[11] s amikor vikárius lett, és ebben a pápa is megerősítette, feladatul kapta az eretnekek üldözését, majd inkvizíciós munkája miatt lemondott vikáriusi tisztéről. Ekkor ment el Kamancra és a Duna mindkét partján fekvő városokba és falvakba, ahol sok huszitának nevezett eretneket megtérített, kiásatott és máglyára vitetett. Az említett Kamancban a kápolna papja, Balázs mester is ekkor futott el előle, Bácsba érkezve azonban, ahol nagy prépost lett, megtagadta korábbi életét, s dicséretre méltó erényességben fejezte be napjait. Ugyanez a Jakab testvér a szentmártoni plébánost is kiásatta sírjából és elégettette, Kamanc felé haladtában még sokak ellen tett hasonló intézkedéseket. Így tett például a Futakkal szemben levő Belcsény plébánosával is, meg más halottakkal is ugyanott.

Ez a huszita eretnekség (ahogy beszélik) így jött be Magyarországba. Mivel annak idején az említett Balázs mester tanulékony gyermek volt, Kamanc polgárai segítségére sietve elküldték tanulni, egyúttal megígérték neki azt is, hogyha érdemes lesz rá, a kamanci plébániát neki ajándékozzák. Ekkor a tanulni vágyó gyermek átment Csehországba, és bement a husziták nagy városába, Prágába. Miután ott megszerezte a humán műveltséget, és a huszita eretnekség ördögi gonoszsága is megfertőzte, alkalmas időben néhány társa kíséretében visszatért magyarországi szülővárosába, tudniillik Kamancra. Ott aztán el is terjedt ez a huszita eretnekség, de – amint önmagát vádolva maga Balázs mester vallotta az előbb említett inkvizítornak – azon a vidéken nem ő, hanem a társai terjesztették el, és amint mondtuk, ezért fejezhette be ő dicsérendő módon élete napjait.

Ebben az időben még két tanult ember is távozott innen Kamancról, tudniillik Tamás és Bálint, akik miután ezt néhány megszállott férfival és asszonnyal megtanácskozták, éjnek idején Moldovába szöktek, ahol aztán ez a két pap elterjesztette az említett eretnekséget, és mindkét testamentum írásait lefordította magyar nyelvre.[12] Hogy aztán ezekben az írásokban mennyi és milyen eretnekség nyilvánul meg, amint én magam is olvastam, azt senki sem tudná megszámolni, mert ugyancsak egyszerű írástudók voltak ők, márpedig a közszájon forgó mondás szerint: az együgyű teológus színtiszta eretnek, hiszen ezt a kifejezést is, hogy: *spiritus sanctus*, így adták vissza: *szent szellet*. És amikor az előbb említett tanokat így elhintegették, a két klerikus újra tanácskozott (bocsánat a szóért: mint Krisztus tanítványai), hogy egyikük,

tudniillik Tamás, tanítás céljából visszamarad annál a népnél, amelyet ők vezettek az eretnekség útjára, a másik pedig, azaz Bálint, átmegy Törökországba, hogy amikor ott a török írást megtanulja, akkor a társát is maga után hívja. Ott aztán neki is kezdett a munkának, úgyannyira, hogy híre a török császárhoz is eljutott.

A császár pedig, nehogy törvényeikben valami kár is keletkezzék, tanácsosai javaslatára megparancsolta, hogy Bálintot elevenen nyúzzák meg, ami aztán meg is történt. A másik pedig, azaz Tamás, híveivel azon a helyen maradt, és amikor végre meghalt, a tetteivel szerzett érdemei szerint lelkét átadta az ördögnek, akinek egyébként is szolgája volt, de hogy milyen bűnhődésben részesült, azt senki sem tudná megmondani.

Tizennegyedik vikáriussá a magyarországi vagy vajai János testvért választották, és tisztében ugyanaz a Gulielmus rendfőnök erősítette meg.

Fordította Csonka Ferenc

Bányai Ferenc fráter idejében,[13] aki az előbb említett Pályi Gábor fráter helyére lépett, volt egy bizonyos Szentmiklósi Mihály fráter, aki már akkor is doktor volt, mikor még világi öltözéket viselt; csodálatosan alázatos és egyszerű volt, s az esztergomi konventben az arra alkalmas frátereknek a *Sententiák*-ról tartott előadásokat.[14] Továbbá őt [Bányait] mint vikáriust nagyon szívükbe fogadták a páterek és fráterek, s újólag megválasztották Budán, az Úr 1483. évében tartott káptalanon. Ebben az időben tartott előadásokat a *Sententiák*-ról a budai konventben az arra alkalmas frátereknek a jó emlékezetű Pelbárt páter is,[15] a teológiában átlagon felül képzett, ünnepelt hitszónok.

*

Ezenfelül ez a vikárius páter, az igen ájtatos Ozsvát fráter[16] a Szentírással foglalkozván a hívek épülésére és ájtatosságuk előmozdítására igen sok könyvet adott ki a hitszónokok részére, (ezeknek a *Biga salutis* címet adta), tudniillik a vasár- és ünnepnapokról, a szentekről, s összeállított nagyböjti szentbeszédeket is a parancsolatokról, valamint egy nagyon hasznos művet, amelynek *Gemma fidei* a címe. Budán, Szent János konventjében nyugszik.

*

Továbbá, másodszor is megválasztották őt (ti. Nyári Balázst) Budán, az Úr 1503. esztendejében. S akkor, a következő évben, Szent Vince vértanú ünnepén Tömösvári Pelbárt, a szent teológia magisztere Budán, Szent János konventjében mintegy mosolyogva elszenderedett az Úrban. Emlékezetére itt következik egy dicsőítő vers:

Pelbárt: plebs-nek az *ars*-a; nevében: jó lovag, Artus.
Nép tanítója, legyőzte az ellent, jussa a hírnév.
Kétszer hat Stelláriumában a Szűzről az ének,

Szentek napjairól olvass a Pomériumában,
S négy részben föltárva mutatja be nékünk a Mestert.
Sok más tetted, Atyánk, mik Téged az égig emelnek,
Ékesszólásunk, ami van, sem elég elmondani mindet:
Népünk dísze Te vagy, s Te dicsőségünkre minékünk!
Látod már, amiben hittél, s élsz égi honodban.
Istennél könyörögj értünk a Szeráfi Atyával![17]

Fordította Déri Balázs

Gyöngyösi Gergely

Pálos remete testvérek életrajzai

(1530 körül)

(Részletek)

Előszó

Minthogy az idő mulandósága nem engedi meg, hogy emlékeink kincsestárát sokáig megőrizzük, mert mindnyájunkat elragad a halál, ezért régi szokás az eseményeket az írás tartósságára bízni, nehogy az elmúlt idők történetét nem ismerő kor bizonytalanul tévelyegjen.[1] Éppen ezért rendfőnökségem alatt rendünk magyar-, német- és horvátországi kolostorainak iratszekrényeit, ládáit átkutattam, a különféle írásokat átolvastam, és ezek alapján a kolostorok kiváltságairól leltárt állítottam össze. Midőn a testvérek, de főleg a rendfőnökök életét írtam, némely felmerülő problémával késő éjszakába nyúlva lámpa fényénél foglalkoztam, hogy olvasóimat ne csak az elbeszélések változatosságával gyönyörködtessem, és Teremtőjüket szentjeiben csodáltassam; hanem ragyogó és dicső példájukkal, az erények csúcsaira fölvezessem, és a tökéletesség állapotára is ösztönözzem. Amíg ez a gyöngécske művem hosszú éveken át szorgalmas kezem közt visszatartva rejtőzött, nem hiányoztak, akik azt hitték, és mondták is, hogy mások előrehaladása iránti irigység, vagy méginkább a kemény bírálattól való félelem tartott vissza, mert a megtalált kincset elhanyagolta nyilvánosságra hozni. Ami bizony részben igaz is volt, mert ennek a műnek a megjelenését késleltettem: először azért, mert nem gondoltam, hogy szerény tehetségemmel az olvasónak bármi hasznot is tudnék nyújtani; aztán főleg azért is, nehogy ez a (valahogyan gyöngén sikerült) munkám mindazon atyák megfeddésének lássék, akik jóllehet angyali férfiak, a mennyei társalgásban kiválóak, természetüknél fogva azonban törékenyek. Amíg testben éltek a földön, azt igyekeztek megvalósítani, amit az angyaloknál láttak az égben; dicsőítették Istent énekekkel, imádságokkal és ujjongó dalokkal.

Senki sem kételkedik benne, hogy sokan vannak a könyvek bírálói között, akik, amit az egyik emberben elismernek, ugyanazt a másikban megróják, mintha az erény és a bűn nem a dolgokban jelenne meg, hanem a szerzővel változna.[2] Ezeknek a csipkelődésétől féltem. Ám mégis azoknak a hajdani atyáknak a tettein buzdultam föl, akik a szent sátorban képességeik szerint azt ajánlották föl, amijük volt: az egyik aranyat, a másik ezüstöt, egy másik drágakövet, a következő bíbor vagy fehér patyolatot, vörös bársonyt, vagy kék selymet (vö. 2Mózes 35). Ezért gondoltam, hogy helyesen cselekszem, ha fölajánlhatom mintegy a kecskék szőrét és bőrét, mert az apostol is a megvetetteket ítéli inkább szükségesnek. Így a sátor egész szépségét bőrrel és kecskeszőrből készült szőnyeggel borították be (vö. 2Mózes 36,18). Így a nap hevétől és a viharok támadásaitól hatásosabban védték meg.[3]

Én is így bíztam ama remetéskedő testvérek érdemeiben, akik hajdan mélyedésekben és barlangokban laktak, de nem a földön mászkáló állatokkal sétálgattak, hanem inkább az erények szárnyain és a szemlélődés vágyain felhőként emelkedtek a magasba, és lelküket az égi szépség szerint alakítva az üdvözült lelkekkel egyesültek. Mert valóban, ezeknek pusztán Istenhez fordulása alkalmas rá, hogy a vallásos és buzgó emberek lelkét az égiek felé segítse. Bizony minden hívőnek elegendő követésre méltó példát hagytak. Kiváltképpen azoknak, akik feddhetetlenül akarnak harcolni a Teremtőért és az apostoli életet akarják megvalósítani. Akiknek egy volt a szívük és a lelkük az Úrban, és senki sem tartott semmit a sajátjának

mindabból, amijük volt, hanem mindenük közös volt, és kinek-kinek szüksége szerint osztották szét (vö. ApCsel 4,32; 35). Éppen úgy, ennek az értekezésnek az anyagát is nagyrészben Zalánkeméni János atya gyűjtötte össze, aki kétszer volt rendünk főnöke. Magát a művet a boldog emlékű horvát Dombrói Márk atya, a hajdani zágrábi helynök kezdte el. Én, Gyöngyösi Gergely testvér pedig folytatom, ugyanazzal a nemes szándékkal, mint elődeim tették; az ég Urának, az Istenszülő Szűznek és Remete Szent Pál tiszteletére...

5. Kezdődik Özséb testvér világi élete

Földi világ sok férfia közt s viharában a kornak:
Nőtlen Özséb példás élete, fénye ragyog.

Özséb Magyarország fővárosában, Esztergomban született derék és előkelő szülőktől. Még nem választották el az anyatejtől, amikor már megkezdte a tanulást. A jó erkölcsöket úgy megszokta, hogy a gyerekek hiú játékaitól elmenekült, egyszersmind szigorú tetteket vitt véghez. Teremtőjéhez és Megváltójához éjjel és nappal jámbor imádságokkal könyörgött. Akkora kegyelmet érdemelt ki tőle, hogy ha valaki számba vette volna rendkívüli tudását és tiszta életét, úgy ítélkezett volna, hogy az előkelő ifjak példaképe válik majd belőle.

Mikor pedig elérte a serdülő éveket, az éhséget és szomjúságot olyan erővel tűrte, hogy mindenki feltűnőnek találta: bár keveset eszik, mégis szép, kifejlett és mindig jó kedélyű. De mégsem oly feltűnő mindez, ha meggondoljuk, hogy inkább lelki, mint testi eledellel táplálkozott. Sokat virrasztott, és minden idejét Isten tiszteletére, elmélkedésre vagy a tanulásra használta ez a rendkívül értelmes ifjú. Minden percet kihasznált. Néha beszélt az embereknek arról a bölcsességről, mellyel Isten tetszését megnyerhetik. Miközben könyvet írt, nem hanyagolta el az Isten parancsa szerinti életet sem. Emlékezett az Úr szavaira: *„Nem az megy be a mennyek országába, aki mondja Uram, Uram, hanem aki teszi és tanítja, azt nevezik nagynak a mennyek országában"* (Máté 7,21).

Miután érdemeiért korán esztergomi kanonoknak nevezték ki, a sok dicséret és erény között vendégszeretetével mintegy második Ábrahám patriarcha tűnt fel. Ezért a magános barlangokban szétszórtan lakó és emiatt remetéknek nevezett testvérek gyakran látogatták meg, hogy a vesszőből font kosaraikat kenyérre cseréljék föl. Annyira megkedvelte társaságukat, hogy gyakran fölkereste őket ott, ahol Isten szolgái, miként a méhek, versengve kínálták neki a vigasztalás édes és bőséges mézét. És mert kiváltképpen a jogban volt jártas, ezt olvasta: „Akinek Isten az osztályrésze, nem kell annak mással törődnie, csak az Istennel, nehogy más eltartásának a terhe akadály legyen. Ettől menekül igazán a pap. Aki Istennek akar szolgálni, a családról való lemondással önmagát tagadja meg."[4]

Ezért elhatározta, hogy elhagyja a világot, otthonát, vagyonát, önmagát és övéit, hogy nagy alázatossággal az Úr táborában harcolhasson.

6. Özséb testvér életének folytatása a magányban

Vad vandál nép ekkor tört ránk, Pannoniára,
s erdei barlangban elvonul élni Özséb.

És így a szent férfiút, Özsébet az isteni szeretet csodálatos módon megsebesítette, és a szeretet kötelékét, mely őt legyőzte, nem volt képes elrejteni, hanem néhány ismerőse és az erények virágaival díszített, vallásos lelkülettől hevített barátja előtt fölfedte. Ezek annyira fölbuzdultak tervén, hogy gazdagságukat elfelejtve mindenüket hiábavaló szemétnek tekintették, s Krisztust akarták megnyerni. Elhatározták, hogy vele mennek, és együtt laknak. Amikor szüleik, barátaik és rokonaik erről a tervről értesültek, bizalmas rábeszélésekkel,

jutalmakkal, tanácsokkal és nyájas suttogással igyekeztek szándékuktól eltántorítani őket. A kísértő ördög is kényelmet és gyönyört ígérve le akarta beszélni őket a kemény életről. Ámde Özséb már az isteni kegyelemtől megerősödött, amikor Istenhez könyörgött értük, állhatatosan böjtölt, zsoltározott és imádkozott, majd az örök élet édességéről beszélt nekik. Így elérte, hogy akik az Úr félelméből elsőnek készek voltak elhagyni a világot, most már az isteni szeretetben gyönyörködve, az Úr szegény keresztjét követték volna azonnal és késedelem nélkül, hacsak a hitetlen tatárok háborúja nem akadályozta volna meg őket. Fájdalom, ez kétségtelenül az emberiség ellenségének a sugallatára következett be.

Miután II. András király, III. Béla fia és Szent Erzsébet apja az Úr 1235. évében a világból eltávozott, és fia IV Béla uralkodott, az Úr 1241. esztendejében a mongolok, vagy másképpen a tatárok ötszázezer fegyveressel betörtek Magyarországba. Ezekkel a mondott király a Sajó mellett megütközött, de legyőzték. Ezután a tatárok mintegy három évig az országban maradtak, ezért Özséb elhatározta, hogy Esztergomot társaival nem hagyja el, amíg a béke helyre nem áll. Mikor ez bekövetkezett, hasonló szándékkal bár, de nem hasonló korúak mentek a remetehelyekre, és szilárdan elhatározták, hogy velük együtt őszintén szolgálnak Jézus Krisztusnak.

Szüleik és barátaik némelykor személyesen vagy írással, máskor követekkel próbálták őket a visszatérésre rávenni. De Özséb, aki a legállhatatosabb volt közöttük rendszerint ilyen szavakkal utasította őket vissza: Halljátok szavam – mondta –, jóllehet Krisztus szerette édesanyját, de szenvedéseivel mégis úgy meggyötörte, hogy lelkét a fájdalom tőre járta át. Unokatestvérét, a különösen szeretett János evangélistát is, mindent fölülmúló fájdalommal sújtotta. Pedig megtehette volna, hogy leszáll a keresztről, de nem szállt le, mert ott akart meghalni.

Hasonlóképpen mi sem akarunk a vezeklés keresztjéről leszállni azért, mert értünk szenvednek és utánunk sírnak, hanem eltántoríthatatlanul maradni fogunk, nehogy a világ kárhozatos útvesztőjébe tévedjünk. Ezeket hallva mindnyájan sírtak, vérző szívvel bár, de a lelkiismeret-furdalásnak engedve, nem voltak képesek válaszolni a Léleknek, aki belőle beszélt. Sőt a remete testvérek is, akik már az életszentségben előre haladtak, szívesen hallgatták...

8. Özséb testvér kolostort épít a Szent Kereszt tiszteletére Esztergom közelében 1250-ben, IV. Béla korában

Szent a kereszt jegye rajta, Özséb keze klastromot épít
Esztergom mellé, hegynek az orma fölé.

Özséb testvér, az istenfélő ember, a remeteség kiváló kedvelője, a hármas barlang közelében, ahol hat társával lakott a forrás mellett, a Szent Kereszt tiszteletére (amelynek erejével az emberiség ősi ellenségének minden cselszövése meghiúsult) megalapította a Rend Főmonostorát. Itt erényekben és vallásosságban gazdag, életszentségben feltűnő, testileg sápadt és lesoványodott állapotban, de minden dolgában alázatos, józan és szerény életet élt. Ételben és italban nem válogatott, ezért mindig egészséges és szép volt.

Az egészség megőrzésére semmi sem hat annyira, mint a változatlan étrend. A jó egészségnek semmi sem árt annyira, mint az ételek bősége és sokfélesége. Mert sokféle ételnek sokféle hatása van. Az ízeknek ilyen bősége rendellenességet szül, s lerontja az egészséget és szépséget. Ezért igen szabatosan válaszolt az ifjú a püspök egy bizonyos kérdésére: miért egészségesebb és szebb a kolostorban, mint volt a világban? Így felelt: azért, mert egyformán és illendően élek itt. Ismét megkérdezte: mit ettél tegnap és tegnapelőtt? Így felelt: borsót és zöldséget, holnap pedig borsót és zöldséget. És azután zöldséget borsóval. Lásd milyen szépen forgatja a gondolatot, hogy kimutassa, mennyire alkalmas az ételek egyformasága arra, hogy a test egészséges és szép legyen.

9. Fráter Varsányi István verse a pilisi Szent Kereszt kolostor alapításáról

Egykor az úttalan erdőt járva-kutatva atyáink
Sziklafalak mentén néhány kicsi házat emeltek,
Szétszórt barlangok mélyét is jól kikutatták.
Így a kegyes remeténk s papi férfi, Özséb, alapítja
Végre a rend házát, s a keresztnek szent neve címe.
Lassan a testvérek barlangjukat elhagyogatják,
S kezdenek együtt szigorú szent zárdai életet élni.
Innen terjedt szét a világon Pál remetének
Rendje: amelyben az erkölcs és ruha folttalan egyként,
Így lesz majdan a kis forrásból nagy folyam árja.[5]

10. Özséb testvér Szent Ágoston szabályait kéri, de nem kapja meg azonnal, ezért Pál veszprémi püspök életrendet ad neki levélben, amely így szól[6]

Pál, Isten kegyelméből veszprémi püspök, a fenséges magyar királyné udvari kancellárja. Minden Krisztusban hívőt igaz üdvözlettel köszönt.

Jelen levelünkkel tudtára akarjuk adni mindenkinek, hogy szeretett fiaink, a Rendfőnök, perjelek és egyházmegyénk helyeinek remete testvérei Szentatyánktól, Orbán urunktól,[7] Isten kegyelméből a római szentegyház főpapjától személyesen kérték: kegyeskedjék megengedni, hogy a remeteéletből a Szent Ágoston szabályai szerinti életre térhessenek át. Kérésüket kegyelmesen fogadta, és levélben megparancsolta, hogy a szabályok megtartását apostoli tekintélyünkkel engedélyezzük nekik, ha a létfönntartáshoz szükséges javaik megvannak, s ha jónak látjuk mások jogának sérelme nélkül.

Mi tehát Szentatyánk és Urunk parancsának kívántunk eleget tenni tisztelettel, amikor tüzetesen utánajártunk, hogy vannak-e javaik, melyek elegendőek a szabályok megtartására, de ilyet sem náluk, sem másoknál nem találtunk. Ezért káptalanunkkal folytatott megbeszélés és megfontolás után, apostoli tekintélyünknél fogva megengedtük, hogy azokban a házakban, amelyekben most vannak, mint engedélyezett társulat a remete életmód szerint szolgálják az Urat mindenben, a megyéspüspök rendeleteinek és jogainak a megcsorbítása nélkül.

Mivel a régi atyáktól származó meghatározott zsolozsmájuk vagy böjtjeik, vagy más irányelvek, rendeletek, melyek egyetemlegesen kötelezné az összes remetét, nincsenek, és nehogy a jelenlegi helyzetnek vagy a szabályoknak a sokfélesége az egységnek és szeretetnek azt a kötelékét, melyet maga az isteni akarat sugallt, a konkolyt vető, ellenséges ember szétszakíthassa, a remete testvérek mostani állapota, vagyis a szabályzat, melyet saját kezünkkel állítottunk össze, a következő: Böjtöljenek mindenszentek ünnepétől karácsonyig, naponta egyszer egyenek tejeset, kivéve a gyöngélkedőket és a betegeket, akik a házfőnöktől, ha szükséges, a húsevésre engedélyt kaphatnak. Karácsonytól kezdve hetvenedvasárnapig egyenek húst, hetenként háromszor. Hetvenedvasárnaptól húshagyókeddig ismét naponta egyszer egyenek tejeset. Húsvéttól pedig mindenszentek napjáig hetente háromszor egyenek húst. A zsolozsmában azt a rendet tartsák, melyet a székesegyházakban a Szent Ágoston szabályai szerint élő kanonokok őriznek.

A megválasztott tartományfőnöküket be kell mutatniok a megyéspüspöknek megerősítésre. A megyéspüspök szent zsinatára évenként két-két testvért kell küldeniök minden kolostorból, hogy átvegyék a szent zsinat üdvös intelmeit és határozatait, s azokat kötelesek megtartani. Lakóhelyeik számát nem növelhetik. Név szerint ezek a következők: Pilup-sziget, Szent Ilona, Szent Mária Magdolna Kőkúton, Szent Jakab a Bakonyban, Szent Erzsébet Ideg-szigeten, Szent Imre Badacsonyban, Szent Mária Magdolna az Örményes melletti szigeten, Eleken, Szent Domonkos Szakácsiban. Az említett testvéreknek egyházmegyénkben

máshol található kolostoraik mostantól fogva kiközösítés alá esnek. Kelt az Úrnak 1263-ik évében.

Benedek veszprémi püspök mindezeket 1291-ben, a Szent Kereszt megtalálásának ünnepén kibocsátott oklevelében megerősítve így írja le, a következő helyeket sorolja fel név szerint: A Szent Kereszt egyháza a Pilisben, Szent László Kékesen és Pilup szigete.

Később még ugyanabban az évben Lodomér esztergomi érsek a Szent György vértanú ünnepe utáni második héten az előbb említett engedélyt megerősítette. A többit lásd az Úr 1327-ik éve körül. Máshol van leírva, hogy az Úrnak 1262-ik évében a már előbb ismertetett Özséb első provinciális, néhány testvér kíséretében elment IV. Orbánhoz, és kérte Szent Ágoston szabályainak engedélyezését. Azt mondják, Aquinói Szent Tamás is segítségére volt a pápai udvarban...[8]

35. 1381-ben Miklós testvért választották rendfőnökké

Pál tetemét Lajosunk kértére Velence kiadja,
Tőle ajándékként kapja a zárda Budán...

...Ugyanabban az évben Lajos urunk és legkegyelmesebb fejedelmünk, aki már régóta Magyarország királya, Velencéből elhozatta első Remete Szent Pál ereklyéit,[9] és először a budai királyi várban helyezte el, majd később főtisztelendő Demeter, Krisztusban atya és esztergomi érsek úr a Buda fölötti, Szent Lőrinc vértanúról nevezett kolostorba vitte át,[10] és ott a helyére tette. Ez az átvitel a mi breviáriumunkban szép stílusban van leírva. Ezenfelül ez az igen jámbor király Buda városában a szentlőrinci kolostornak ajándékozta bizonyos Czilingh gróf egyik nagy házát; ezt a város minden lakója Szent Pál házának nevezi, mivelhogy azzal a szándékkal adta, hogy a veszedelmes időkben ott őrizzék Remete Szent Pál holttestét.

Ugyanaz a király megígérte a nemrégen alapított Nosztrán az egész konvent hallatára, hogy ha a mindenható Isten Remete Szent Pál érdemeiért a velenceiek fölött győzelemre segíti, akkor ennek a szentnek a testét nekik ajándékozza. Ezt hallva a szent és tiszteletre méltó Lukács testvér prófétaként így válaszolt: „Ó, legyőzhetetlen fejedelem! Bízom az Úrban, hogy fogadalmadat biztosan megvalósítod, és az ajándékkal, amit kívántál fogsz visszatérni." Ennek emlékére akkor rögtön a kolostor előtt ültetett egy hársfát, mely azután kizöldült és sokáig megvolt. A törzse mind a mai napig megvan, és Lajos király fájának nevezik...

48. Az Úr 1444-ik évében Briccius testvért választották rendfőnökké

Briccius testvér Istennek kedves embere volt. Gyermekkora után a serdülő éveiben elegendő költséggel átment Itáliába, hogy ott elvégezze tanulmányait. Tanulóéveiben nem Krisztus dicsőségét kereste, hanem hírnév után vágyódva, nagy hírre és emberi dicsőségre törekedett. Ezért a szabad művészetekben és a jogban akart tudományos fokozatot elérni, mert annak az eredménye a gazdagság és vagyon vagy hiábavaló kérkedés, vagy a világ dicsősége. Mindazt, ami nem jelentett hasznot, azt hiábavalónak és fölöslegesnek tartotta. Négy év múlva, tanulmányainak a végeztével elérte a mesteri fokozatot, és kívánsága is teljesült, amikor tehetségével ügyeskedett, és dölyfösen pöffeszkedett. Minden tudományát arra használta, hogy az elért méltósággal hírnevét növelje. Miután az élet széles útján összevissza kóborolt, a váradi prépostságot nyerte el; ott jó ideig gazdagságban és élvezetekben élhetett volna. De íme hirtelen megváltozott. Ó, milyen meghökkentő és dicséretes a mi Üdvözítőnknek e kegyelme! Ó, a Szentléleknek kimondhatatlan kegyelme és ereje, amely könnyen megváltoztatja az ember gondolkodását!

A skolasztikusok könyveinek olvasása közben a kegyelem belsőleg meglátogatja, és megvilágosítja, végül ráeszmélteti az emberi értelmet, hogy a hiábavaló dicsőség és a nagy hír, melyet még a halandó filozófusok is elítéltek, alig jelent valami dicséreteset. Jól tudta, hogy aki jövedelmező tudománnyal foglalkozik, mint például az orvostudománnyal, törvényekkel, vagy rendeletekkel, az ritkán igaz és egyenes ember. Ezért mintha semmi időt sem töltött volna a mértannal, számtannal, szónoklattannal, nyelvtannal, lírai költeményekkel, jogi dolgokkal és csillagászattal. Minden tudományt erkölcsi szempontból értékelt, bármelyik könyvben volt is az, akár a pogányok, akár a mi, tudniillik az Ó- és Újszövetség törvényei szerint írták is azt. Nem a természet titkait kutatta, hanem azokban és azokért magasztalta és dicsőítette az Istent. Így a természetből kapta az érdemszerző tudományt, mert az egyházi javadalmakat elvetette, – mert e gazdagság jellemzője a sok csetlés-botlás.

Végül a remeterendbe lépett, s ott már a noviciátusban a bűnök kiirtásán és az erények megszerzésén fáradozott, hogy tisztán és teljes szívvel Istennek adhassa önmagát. Minden kötelességét becsülettel és komolyan végezte. Minél inkább tökéletesedett az imádságban, annál inkább Istenre és a zsolozsmára fordította figyelmét. A világ csábításaival és a bűnökkel szakítva Isten felé fordult, és szívét eltöltötte a béke. Rendfőnöksége alatt óvakodott minden indulatosságtól, mindent megfontoltan, hozzáértéssel és feltűnés nélkül végzett. Senkit sem fenyegetett durván vagy megszégyenítően, hanem amint a szeretet kívánta, kért és figyelmeztetett. Amikor haragos volt türelmesen és nyugodt lélekkel viselte el azokat a dolgokat, amelyek vele vagy haragjával ellenkezni látszottak. Ilyenkor sem ebben, sem abban az ügyben nem tett semmit, amíg Isten kegyelmét meg nem kapta, és lelke nyugalma vissza nem tért.

Igazában kezdettől fogva inkább szeretett volna az erények vizsgálatával foglalkozni. Mégis, amikor látta, hogy az emberiség ellensége hogyan támadja a felebarátait mindenfelől, és hogy a bűnökbe taszítva hogyan űzi őket, akkor az Úr házáért való buzgóságtól (vö. Zsolt. 68,10) indíttatva és a felebaráti szeretettől ösztönözve, elhatározta, hogy az így megkísértetteket alkalmas eszközökkel *a vadászok tőrétől és a durva beszédtől megmenti* (Zsolt. 90,3). Amit érett megfontolással vállalt, azt Isten segítségével élete végéig folytatta. Ő maga igen buzgó, becsületes férfi és angyali tisztaságú pap volt. Isten szerette őt, az emberek szívesen látták, mindenkihez kedves volt, és senkinek sem akart terhére lenni. A következő tanácsokat buzdításaiban mondta el.

Az alkalmazkodásról

Önmagad előtt mindig maradj szilárd, arcod a többiekéhez legyen hasonló, a túlságosan nagy komolyság vagy jókedv fitogtatása nélkül. Az apostol szerint sírj a sírókkal és örvendj az örvendezőkkel (vö. Róm. 12,15). Valahányszor eltérsz ettől a formától, sürgősen térj vissza.

A fölösleges tudományok kerüléséről

Sohase tanulj olyat, ami lelkedet nem üdíti föl. A tudomány alapja és az élet tükre Krisztus evangéliuma, az atyák élete és írásaik, Pál apostol levelei, a kanonikus könyvek és az apostolok cselekedetei, azután a jámbor könyvek, melyekről *Directorium*omban (8. fejezet), az újoncok szabályainál olvashatsz. Aki nem a tudásért és a tanításért tanul, továbbá nem a jámbor könyvekkel, hanem a hiábavaló könyvekkel törődik, az ilyen nem a lelkét táplálja, sőt inkább szertelenné teszi azt, és üres dicsőséget szül. Az ilyen elbizakodott szívű, rendezetlen erkölcsű, üres gondolkodású, bizonytalan eszű, Istent elfelejtő és megvető, hízelgő, megzavarodott lelkiismeretű és sötét eszű lesz, és lelkét inkább kifosztja, mintsem táplálná.

A hosszú beszéd kerüléséről

Minden bűnre vezető alkalmat kerülj, különösen mégis a hosszú beszédet, mely elveszi az ember eszét, és tudatlanságba vezeti, hasonlóképpen elveszi az előzetes megfontolást, és összekeveri az embert. A sokat beszélő embernek tehát szükséges, hogy gyakran elmélkedjen, és tartson szünetet, és akkor fontolja meg, hogy Isten akarata szerint beszél-e vagy nem. Különben hiú és üres dicsőségre és emberi dicséret felé hajlik. Tehát a szükségeset, a jámborságot és a hasznosságot tartsd szemed előtt, ha beszélsz, de különösképpen az Isten akaratát. Tanulj meg keveset beszélni, kevés szóval és gondolkodva. Várd meg, amíg a másik beszél, és ne sértődj meg attól amit hallasz. Figyeld meg azt is, hogy igazat mond-e, vagy csak ócsárlás az egész. Jól jegyezd meg, hogy a rosszról semmit sem kell mondani, és nem kell szívesen hallgatni.

Az alázatosságról

Minél gyöngébbnek látod magadat, annál erősebb vagy. Higgy másoknak, de önmagaddal légy bizalmatlan. Mindig gondolj arra, hogy az Isten téged mindig lát, és az angyalok cselekedeteidet – a jókat, amiket elmulasztottál és a rosszat, amit tettél – eléje viszik.

A nevezett rendfőnök a máramarosi kolostornak ajándékozta a szabályoknak és a rendeleteknek a könyvét, és egyházi átok alatt megtiltotta, hogy onnét bárki is elidegenítse, miként ez olvasható az ottani leveléből. Ugyanő meghatározta, a csatkai kolostor Répcén lakó jobbágyainak birtokait, miként a kispecsétes levelében olvasható.

49. Fráter Mihályról[11]

Versben védi Mihály szeplőtelen Mária méhét,
Írta Alexander: légyen ezért neved A.

...Az ő rendfőnöksége idején éltek nagy tudású férfiak, mint például Mihály testvér, professzor, biztos, hogy a szent teológia legtudósabb doktora, aki a párizsi egyetemre ment tanulni rendünk és Ládi Czudar Jakab költségén. Nyolc év után visszatért Magyarországra, és a Buda melletti szentlőrinci kolostort választotta lakóhelyéül. Mégis olyat tett, ami nem méltó a szerzeteshez. Sok barátot tartott, Mátyás király barátságát is elnyerte. Mindig készséges volt a kolostor elhagyására, hogy vigasztalást keressen házon kívül, de rest volt a visszatérésre. Rekedt volt az imádkozásra, de hangos a vitatkozásra. Készséges a vendégeskedésre, de szomorú a böjtölésre. Lusta az engedelmességre és beteg a munkára. Érdekes csevegése akadályozta, hogy az erények és jámborság útján előrehaladjon. Túlzottan alkalmazkodott baráti kapcsolataihoz. A kijelölt és időszakokra kiosztott zsolozsmákat vagy teljesen elhanyagolta, vagy sétálva és megszakítva végezte.

Abban az időben egy bizonyos Antal testvér, domonkosrendi doktor, az említett Mihály testvér előtt egy magánvitájában azt merészelte mondani, hogy Szűz Mária nem volt mentes az eredendő bűntől. Jóllehet Mihály még mint szörnyűséget sem kívánta hallani, mégis semmit sem tett ellene. Csak figyelte a gyalázkodó vakmerőségét, olyannyira, hogy az őt teljesen tudatlannak kezdte tartani. Antalnak megnőtt az önbizalma, és nemsokára nyilvános vitát tett közzé arról: vajon a Boldogságos Szűz mentes volt-e az eredendő bűntől? A közzétett hírt meghallotta Mátyás király is, s azt akarta hogy az említett kérdés eldöntésénél legyen jelen Mihály testvér is. Mindkét fél által meghatározott napon sok bölcs jelent meg ott, a különféle szerzetesrendek testvéreinek csoportjaival együtt. Kiállt tehát a rendkívüli éles eszű remete, de nem a győzelem reményében, hanem hogy a királyi akaratnak engedelmeskedjen. A fölvetett kérdést nem a legmagasabb észokokkal, hanem Alexander mester[12] megfejthetetlen mondásával *Sit tibi nomen in A, – sed excipe plura* oldotta meg. Így megszűnt a sötét gyűlölködő káromlás, amit az ellenfél Szűz Mária szeplőtelen fogantatása ellen szórt. Kétélű

kardként villogó nyelvének büntetése azonban a meghasonlás lett. Egy öreg mondása szerint, miként lehetetlen, hogy egyszerre nőjön meg a fű szára és a mag is, ugyanígy lehetetlen, hogy amikor e világi dicséretet és dicsőséget kapunk, ugyanakkor az égben siker legyen az osztályrészünk. Sőt, akit az emberek jobban dicsérnek és dicsőítenek, az nem kis hátrányt szokott elszenvedni.

Innen van, hogy a már mondott Mihály testvér, miután a nyilvános vitájáért mindenhonnan nagy dicsőséget aratott, kezdett helytelenül viselkedni; szolgáit, lovait megsokszorozta, és abban a hitben volt, hogy barátja a királynak. Ezért aztán mindig és mindenütt a saját akaratát akarta keresztülvinni, és ha nem tudta, akkor saját elöljárójának a jámborságát gyalázta jámbortalanul. Ezenfölül nem szégyellte erőszakoskodásaival a rendfőnök törekvéseit elgáncsolni. A mi rendünk doktorai és mesterei közül némelyeket rávett, hogy őt válasszák meg rendfőnökké, szabályaink ellenére. Ámde a tanácsos atyák, hogy ezt a nagy elbizakodottságot letörjék, elhatározták, hogy ezentúl egy testvér taníttatására sem fognak áldozni, hogy így a beképzeltek szószátyárkodásai és méltatlankodásai elnémuljanak. Ennek ellenére Mihály testvér erőszakoskodásával elérte, hogy ismét kiküldjék előbbi tanulmányainak helyére zsidó nyelvet tanulni. Ott fejezte be életét a budaszentlőrinci kolostor könyvtárának nagy kárára, mert onnan sok könyvet vitt magával, és azok Párizsban maradtak...

53. Az Úr 1456-ik évében Vince testvér lett a rendfőnök

...Ebben az időben élt Báthori László testvér. Hallgassátok meg szeretettel, ha életének egy részét bátorkodom nektek elbeszélni, hogy ez a drága gyöngy ne legyen még tovább is az Úr szántóföldjén elrejtve, hanem sokak épülésére kerüljön napfényre. Egy ideig boldogan élt a világban, majd felsőbb szándéktól indíttatva határozta el, hogy elhagyja a világ hiábavalóságát és nehéz szolgaságát, hogy könnyebben szolgáljon Istennek. Ekkor tehát otthagyta a világ madárfogó hálóját. A remete testvérek hírének hallatára két ifjú tanítványával elhatározta, hogy elhagyják Alexander, Donatus és Hispániai Péter szabályait, és belépnek az égi gyakorlatoknak a házába, ahol megtanulták Szent Ágoston reguláját. A vele egyidősek között, akik Krisztus nevében gyűltek össze, rövid idő alatt ő lett az élet és a tudomány példaképe, mindazoknak, akik az Úr házában éltek. Életszentségének híre eljutott a máshol élő testvérekhez is, akik kérésükkel Vince atyánál elérték, hogy a szentlőrinci kolostorban övele együtt maradjanak. Mint mesterük, sokféle módon tanította őket; így: „Kedveseim, készítsétek föl szíveteket a küzdelemre, és mindenben jövevénynek tekintsétek magatokat a földön. Nézzétek csak az idő változékonyságát és a világ bizonytalanságát. Mert aki elad, olyan, mint aki menekül, és aki vesz, mintha attól félne, hogy tönkremegy. Aki kereskedik, mintha nem nyerne, aki épít, mintha nem szándékozna benne lakni, aki vet, mintha nem aratna, és így, aki szőlőt metsz, mintha nem akarna szüretelni, akik házasodnak, mintha nem akarnának fiakat, és akik nem házasodnak, mintha özvegyek volnának." Ezeket és az ezekhez hasonlókat – ezek Ezdrás utolsó könyvének 4. fejezetében vannak leírva (4Ezdrás 16,42–45) – igen gyakran és ismételten ajánlotta.

Végül némelyeket magával vitt egy barlangba vezekelni, mely a szentlőrinci kolostor fölött volt. Hogy ott milyen keményen vezekeltek, és testüket mennyire fékezték, elég csak annyi, hogy a Szent Kereszt fegyverzetébe öltözködve bátor katonákként harcoltak, mint jó papok fáradoztak, mint jámbor szerzetesek imádkoztak, mint az Úr hűséges szolgái dolgoztak, a hibákat erényekkel fölülmúlták, a haragot hallgatással fékezték, a torkosságot szigorú böjttel zabolázták, a tétlenséget munkával űzték el, a nevetgélést fájdalommal szüntették meg, és a gyűlöletet szeretettel semmisítették meg. De mert minden asztal lehetetlen kenyér és só nélkül, ezért az ő helyzetük sem volt sokáig tartható, hanem a kenyér hiányától kényszerítve, visszatértek a kolostorba. Nem mellőzhetjük azt sem, hogy a nevezett László testvér az egész Bibliát és sok szentnek az életét megírta magyarul. Végül ugyanott elérte életének utolsó napját, melyen még misét mondott, aztán eltemették...

55. Az Úr 1460-ik évében Sovány János testvért választották rendfőnökké

...János rendfőnök idején élt a Kis Gál; több kolostorban is lakott. A testvérek között alázatos és buzgó lelkülettel élt. Sok könyvet ismert. Magánbuzdításaiban és a nyilvános beszélgetéseiben a legkényesebb kérdéseket vitatta meg és oldotta meg. Doktorokkal és mesterekkel jogi és teológiai kérdésekről vitatkozott. A jó erkölcsök megrontóival sokszor összeütközött. Vitáival hallgatóit nem zavarta meg, hanem mindegyiket megerősítette szent elhatározásában. A Szentírás megértéséhez nem hosszas tanulmányozás segítette, hanem inkább a Szentlélek irányította, aki a *kicsinyeknek ad értelmet* (Zsolt. 118,130), és kinyilatkoztatja titkait a tisztaszívűeknek. Jóllehet a bölcsek és tudósok dicsérték csodálatosan nagy tehetségét, ő azonban semmit sem adott az emberi dicséretre. Végül nem az ékesszólásra törekedett, hanem a jó lelkiismeretre. Mindenütt, ahol lakott, a háznak oszlopa és minden ügynek elintézője volt. Ezért mondogatták elöljárói: „Áldott legyen az Isten, aki nekünk ilyen férfit adott."

Élete vége felé, mint egy jelölt olvasgatta a *Remeték tükré*-t és a *Szerzetesek tökéletesedésé*-t; ezekből a jámborság lelkületét igyekezett összegyűjteni, és az első buzgóságot megújítani. Ilyen és ekkora lelkesedéstől hajtva nem sokáig élt, hanem rövid idő alatt, mintegy édes álomtól elszunnyadva, lelkét kilehelte.

Ugyanebben az időben élt a Jófiamként emlegetett, tiszteletre méltó Péter atya rendfőnökhelyettessége alatt a szentlőrinci kolostorban a Nagy Gál, az előbb említett Kis Gállal együtt. Magas termetű, kiváló könyvmásoló, tréfás ember volt, és akkora szemöldöke nőtt, hogy a tollat abba rakta. Ez a nagyböjti idő körül, tudniillik amikor kezdődnek az ostorozások, megkérte a rendfőnökhelyettest, hogy őt erősebben sújtsa. A rendfőnökhelyettes megkérdezte, hogy mi módon fogja őt felismerni a többi ruhátlan testvér között. Ő így felelt: Akinek a feje mellett látja a sapkát, az lesz, akit erősebben kell ostorozni. A következő éjszaka tehát a rendfőnökhelyettes atya semmilyen cselt nem sejtve, azt akit a sapka megjelölt, tudniillik a Kis Gált, aki ugyanott feküdt, keményebben ostorozta meg. Ő mit sem sejtve hálásan elviselte, és a zsoltárossal mondta: *„Fájdalmaim sokasága szerint vigasztalásod megörvendezteti lelkemet"* (Zsolt. 93,19).

Másnap aztán a helyzetet nem ismerő testvérek a rendfőnökhelyettes atyának elmondták az esetet, az azonnal bocsánatot kért, de nem árulta el ennek a haszontalanságnak a szerzőjét. Ezért a vers:

Kis-Gál egyszer a Nagy-Gál csínyje nyomán a verésből
Többet kap, mint jár: ám szava nincs, viseli...

62. Az Úr 1476-ik évében Szombathelyi Tamás lett a rendfőnök

Tiszteletre méltó és jó erkölcsökkel ékesített férfi volt. Mintha már a bölcsőtől szorgalmasan a szerzetesi életre készítették volna. Később pedig a szerzetesi életben szorgalmasan és őszintén nevelték. És amit fiatal korában gyűjtött, azt öregen kamatoztatta. Fiatalságának teljében lépett Remete Szent Pál rendjébe. Minden szerzetesi cselekedetében olyan tökéletes volt, hogy inkább példájával, mint tanításával indított rendkívül sokakat követésére. Az összes szabad művészeteket ismerte, a Szentírás ismeretével megsokszorozva. Nemcsak nagyon éles, természetes értelme, hanem az isteni kegyelem fényével megajándékozott és kiművelt nyelve, valamint olyan fogékony emlékezőtehetsége volt, hogy amit olvasott vagy hallott, arra hibátlanul emlékezett.

Áhítatosan imádkozott

Valahányszor belépett az oratóriumba, nem állt meg emelt fővel a falak fenségét vagy a festmények szépségét nézegetni, hanem a zsolozsmára figyelt. Mindig térdelve, vagy egészen egyedül a földre borulva, vagy állva zsolozsmázott. Sem fekve, sem ülve nem zsoltározott,

hacsak a betegség másképp nem tanácsolta. Akkor senkivel sem beszélt. És hogy imádságának áhítatát meg ne zavarja valaki, vagy nehogy mellette állóktól valami titkot ismerjen meg, amíg ő imádkozik, ezért saját cellájába ment, és ott magányosan bezárkózva és mellét a bibliai vámos példájára szenvedélyesen verve, az eget könyörgésekkel és sóhajtásokkal ostromolta. Most azért könyörgött Istenhez, hogy irgalmazzon neki, máskor meg, hogy régi bűneit bocsássa meg, majd hogy a fenyegető rossztól és szenvedélyektől tisztítsa meg, kegyelmének szokásos erejével védje meg a jövendő veszedelmektől.

Szeretett olvasni

Az Írások olvasásának nagy szeretete fűtötte, és inkább a könyveket gyűjtötte fáradhatatlanul, semmint a kincseket. Nem szűnt meg a már egyszer elolvasottat gyakran ismételni és a kevésbé érthetőt szorgalmasabban tanulmányozni, hogy napról napra szorgalmasabb és alkalmasabb legyen a rejtettebbek megértésére, és nem szégyellt a kisebb tehetségűektől kérdezni és tanulni; ismerte az Írást: *Szavaidnak kifejtése megvilágosít* (Zsolt. 118,130). Ezért is inkább szerette mások tanácsát kérni, mint a saját véleményével túlzásba esni, vagy önként valami újat kezdeni.

Kerülte a föltűnést

Ruhában, könyvben, kendőkben vagy bútorokban, még az övek viselésében is megvetette a drágaságot és a különlegességet. Került mindent, ami fölösleges volt, vagy nem viselte magán az egyszerűség jegyeit. Szent Jeromossal vallotta, hogy inkább szeretne olcsó bőrre írt, de hibátlan kódexeket, mint szépeket, de hibásakat. Mindezek ellenére állította: illő és méltó, hogy Isten tiszteletére és a messze kiterjedten virágzó egyház díszére a Szentírás könyveit, különösen azokat, melyek az istentiszteletekben használatosak, szebben másolják. És hogy a pornak minden szennyétől vékony gyolccsal és más takaróval védjék, mert sokaknak segítségére lesznek, a most élőknek éppen úgy, mint azoknak, akik majd a jövőben katolikus módon fognak élni. A tunyákat figyelmesebb olvasásra serkentik, mégpedig megérdemelten, mert sok pénzbe kerültek és sok munkával készültek.

Hogyan mondta tollba és írta könyveit

Jó néhány testvér sürgető kérésére több művecskét állított össze, a szentek hiteles mondásaiból, főképp Ágoston, Gergely, Jeromos és Scotus műveiből, jobbára a fiataloknak, akikről úgy látta, hogy már magasabb szinten vannak a remete rendben. Kiadta a saját kezűleg írt népnyelvű beszédeit, a Regulának a magyarázatait, a fogadalomról szóló fejtegetéseit és buzdító beszédeit.

Prófétai lelkéről

Ugyanaz a főtisztelendő atya az áhítatban és a szemlélődésben olyan nagy volt, hogy az isteni kinyilatkoztatás vigasztalását gyakran kiérdemelte. Azt beszélik: Mátyás király Bécs városának ostroma idején a kiváló Pogány Pétert küldte hozzá, hogy először köszöntését adja át neki, majd pedig imádságát kérje. Akkor a bölcs férfi viszonzásul mindenekelőtt a rend minden testvérének és a saját imádságát ajánlotta. Azután előre megmondta a háború végét és a diadalmas győzelmet.

Hasonlóképpen beteljesedett, hogy a király néhány nap múlva befejezi életét. Mindaz, amit előre megmondott, bekövetkezett. Beszélik, hogy saját halálának idejét is előre megmondta. Nekem is, az ő tanítványának, amikor a betegágyon feküdt, buzdító és prófétai szavai közt ezt is mondta:

– Kedves atya! Előre figyelmeztetlek, hogy vigyázz szent életedre, mert az egész Szent Rendnek a terhe rád fog nehezedni. Törekedj tehát, hogy erkölcseidben megfontolt légy, ne

bízz meg mindenkiben, be is csaphatnak, – mondta –, nevednek híre növekszik, és szájról szájra száll majd. De cselekedeteiddel több vetélytársat fogsz szerezni.

Jövendölése valóság lett.

A magyar urak nagyon bíztak imádságában

Valahányszor ennek a hazának a vezetői és előkelői az ellenség ellen akartak indulni seregükkel, imádságát kérték. Az Isten embere pedig az egészségükért és a győzelem eléréséért alázatosan imádkozott, és az Úr meghallgatta, úgyhogy minden ellenség vagy nagy félelembe esett, vagy elmenekült előlük, vagy megütközve vereséget szenvedett. A magyarok pedig egészségesen és serényen, sértetlenül, vidáman és kellemesen hazatértek övéikkel. Nem csoda, mert sokat ér az igaz kitartó könyörgése.

Lelkigyakorlatairól

Midőn a kolostorok gondját viselte, a külső föladatokkal olyan mértékben foglalkozott, hogy a lelkét a szent olvasmányokkal felfrissíteni el ne hanyagolja. Minden cselekedetét imádságos lélekkel igyekezett megvalósítani. Miként a zsoltáros mondaná: *Hozzád emelem szemeimet virradatkor* (Zsolt. 118,148). Minden nap először az Isten országát és igazságát kereste. Azután felebarátainak hasznát önmaga elé helyezte. Mértéket tartott a kölcsönös szeretetben. Úton, amikor megállt, vagy vendégségben volt, inkább a megholtakért való könyörgést, valamint a hét bűnbánati zsoltárt olvasta, mint hiábavaló és üres világi mendemondákkal pihentette volna magát. Mindig és mindenütt az igazság védője és a szemfényvesztő hazugságnak az előzője volt.

A káptalan föladatairól

Mielőtt összegyűltek volna a káptalanra a meghívott testvérek, minden előkerülő ügyet könyvbe jegyzett föl, nehogy feledésbe menjen. Biztonságból a saját tetteinek és mondásainak a leírását is magánál tartotta, hogy bármelyik törtető elől az alkalmat elvegye, aki akár személyét, akár becsületét támadná. Azokat a teendőket is előre megjelölte, amelyeket egy-egy napon a káptalannak el kell végeznie. A rend házaiba áthelyezett testvérek jegyzékét úgy rendezte, hogy mindegyiket szívesen meghallgathassa, kivéve a kihívó viselkedésűeket.

Önmegtartóztatásáról

Bármilyen bűnt okozott, gondolt vagy tett, a bűnbánat méltó gyümölcsével mindegyiket megmosta és megtisztította. Nem kényeztette el magát, a betegségben sem kímélte magát, mintha ártatlan és bűntelen volna. A bűnbánatot nem halasztgathatta, mint a hanyag és lusta szolga, hanem régi bűneire emlékezve, bűnbánatát fölindítva és Krisztussal kibékülve, saját testét a vétkekkel és érzékeivel keresztre feszítette, gyönge és beteg testének gyakori böjtökkel üzent hadat. Minden finom ételtől tartózkodott. És jóllehet szokása volt, hogy az első nap az első, második nap a második, és harmadik nap a harmadik fogást hagyta érintetlenül, mégis, ha valamelyik rendben valamilyen pompás és finom ételt tettek eléje, azt nem akarta megenni. Minden pénteken és nagy ünnepek vigiliáin kenyéren és vízen böjtölt.

Virrasztásáról

A virrasztást meghosszabbította, szeméből az álmot pedig állva, térdelve, imádkozva, a mellét verve űzte ki, és a buzgóságának a hevében a test a lelket igyekezett szolgálni. Derekán durva és csomós övet viselt, nehogy a pajkoskodó test izgassa. S hogy röviden

összefoglaljam: a ruházatát és a testét hűségesen lelkének szolgálatára rendelte, hogy az ördög kísértését, a világ csábítását és a test érzékiségét legyőzze. Haláláról lásd alább az Úr 1502-ik éve körül...

63. További események

...Szegetői Jakab testvér, a nagy hírű doktor, aki Dunántúl tartományfőnök-helyettese volt, közzétett sok beszédet a vasárnapokról és szentekről. Zsoltárt magyarázott, melynek a kezdősora ez: *Zsoltárt zengek az Úrnak, amíg csak vagyok* (Zsolt. 103,33). Újhelyen temették el a Szent Egyed-kolostorban; mint mondják, teste romlatlanul nyugszik...

66. Az Úr 1484-ik évében, Tamás testvért másodszor választották rendfőnökké

Miként azelőtt, úgy most sem távolodott el a jó erkölcsöktől. Nem engedte meg, hogy lelke a hiábavalóságokban és esztelenségekben vigasztalódjék. Jóllehet ez a főtisztelendő atya négy éven át egészen a következő szökőévig serényen végezte föladatát, most mégiscsak élete végéről fogsz hallani, kedves olvasóm, mert az Úr 1476-ik éve körül már sokat beszéltem róla.

Az ő haláláról

Tamás testvér, kétszeres rendfőnök, szerzetesi életének első pillanatától kezdve olyan buzgón üldözte lakótársát, a testét és a vérét, hogy nemcsak meg nem engedettektől és fölöslegesektől tartóztatta meg, hanem még sokszor a szükségeset is elvonta magától. Ezért a korbácsnak és a hidegnek a szerfölötti kemény kínzásával önmagát legyöngítette, úgyannyira, hogy a keze remegett, és a lába roskadozott. Jóllehet gyakran gyötörte testének erőtlensége, mégis igyekezett hálát adni érte Istennek, mert azt tartotta, hogy ennek a világnak a szenvedései nem méltók a jövő dicsőségéhez, amely majd bennünk meg fog nyilvánulni. Ezért az Úr büntető vesszejét (amit népiesen gutának nevezünk), mint lelkének orvosságát türelmesen viselte. Gyakran mondogatta: *„Vessző d és botod megvigasztalnak engem"* (Zsolt. 22,4). Siralmában az Isten gyakori látogatásával bátorította, úgy, mintha mindennap misét mondott volna. 1503-ban Lórántházi István testvér lett a vikárius a szentlőrinci kolostorban, majd később kétszer rendfőnökhelyettes lett. Tamás atya lassan kezdett gyöngülni, de még ekkor sem engedett a betegségnek, hanem még buzgóbb lelkigyakorlatokat végzett. Ezért miként a szarvas vágyódva fut a forrásvízhez (vö. Zsolt. 41,2), úgy akart ő is minden testvért megelőzni az Isten dicséretében. Egy napon olyan nagyon elvágódott a padlón, hogy majdnem minden tagját összetörte. Ezért olyan beteg lett, hogy hat egész hónapon át az ágyhoz volt kötve, és megmozdulni sem volt képes, a zúzódás és csípőjének merevedése miatt. Így napról napra fogyott, belső részei renyhén működtek, érzékszervei szinte elhaltak. Nappal számolta az órákat, amikor minden betegnek könnyebb a fekvés. Az éjszaka beálltával jajgatva szokta sóhajtozni: „Jaj nekem, mert földi életem hosszúra nyúlik (Zsolt. 119,5), jaj nekem szánalomra méltónak, tengeri szerencsétlenség felé közelednem." Az éjszakát tengernek nevezte, mely kellemetlenségeivel gyötörte, gyötörte hát ő is ápolóit, akik éjjel-nappal, megszakítás nélkül szolgáltak körülötte. Az Úr okos és hűséges szolgája érezve, hogy közeledik napjainak vége, a gyónás előrehozatalával kérte és megkapta a szent útravalót. Ezután visszatérő fájdalmait türelmesen viselte. Nem menekült el a szenvedések elől, hogy a mindenható Bíró haragját annál könnyebben kiengesztelje, minél alázatosabban és türelmesebben viselje el a jelen szenvedéseket. Ezért Jóbhoz hasonlóan haláltusáját hűségesen az Úrnak ajánlotta, és Szent Ágostonnal mondta: – Égess itt, vágj itt, ebben az életben, csak a másikban odaát kímélj!

Ismételten előre megmondta halálának a napját, és hogy teste hamarosan lefizeti adósságát, és lelke az Úrhoz jut, aki teremtette őt. Mégis, nem tudom milyen isteni elhatározás nem

siettette bajának és nyomorúságának azt a végső napját, hanem az öregségtől és betegségtől kimerülve még sok kellemetlenséget hozott rá. Figyeljetek, testvérek, kérlek, figyeljetek, különösen ti, akik nyugtalanul, a saját szemetekben valaminek tartjátok magatokat. De ha a betegségnek a kellemetlensége megjelenik, az megítéli, hogy mi van bennetek. Íme, az angyali férfi, amíg egészséges volt, türelemmel vállalt akármekkora kellemetlenséget és a természettel ellenkezőt, bár ő is fájdalommal és fáradsággal viselte. Senkinek sem válaszolt nyersen vagy türelmetlenül, sőt (hogy úgy mondjam) az ő életét még most is követendő példaként állítják. Mert a legtekintélyesebbek és az isteni törvény megtartói között is a kiválóbb nevet érdemelte ki. Mégis mindannyiszor, ahányszor súlyosabb fájdalom érte, elfeledkezve önmagáról, néha kétségbeesett szavakban tört ki; máskor meg hitetlenségbe süllyedt, ismét máskor türelmetlen volt. Ilyen és ekkora megpróbáltatásban legalább a röpimákhoz fordult volna vigasztalásul. Azonfölül mintha sohasem tartozott volna az Istenhez, szívének gonosz érzelmeire hallgatott. Amikor ezeket a kísértéseket láttam, Salamont idéztem: *„Mert megfenyíti az Úr, akit szeret, s megostoroz mindenkit, akit fiává fogad"* (Zsid. 12,6 – vö. Péld. 3,11–12). Akkor ő így szólt:

– Az én ostorozásom most kezdődött, és sohasem ér véget.

Amikor másnap is gyötrődött, panaszkodott, hogy Isten nem őt hallgatja meg, pedig mindig kérte, hogy senkinek se legyen terhére. Akkor azt mondtam neki:

– Rendfőnökséged alatt te sem hallgattad meg a testvérek minden kérését. – Hozzáfűztem az Úr mondását: *„Ha valamit kértek az Atyától az én nevemben, megadja néktek"* (János 16,23).

Azt felelte:

– Ezek csak szavak, és semmi hatásuk nincs. – Harmadszor így beszélt: – Senki sincs nyomorultabb a világon nálánál.

Ámde én akkor így szóltam:

– Fehéregyházáról jövet országúton láttam egy szegényt mezítelenül és betegen a földön fekve és körös-körül hóval volt borítva. Mellette senki sem állt és senki sem takarta be, szavait senki sem hallgatta meg, mégsem tört össze és nem beszélt türelmetlenül. Te pedig tollpárnákkal megrakott ágyban fekszel, meleg szobában, hűséges csapat vesz körül, akik kívánságodra mindent megtesznek, bajodban vigasztalnak, nehéz helyzetedben segítenek, és ami mindennél fontosabb, hogy neked, aki a törvény szerint küzdöttél, hervadhatatlan koronát készítenek.

Ezeket hallva nagy zokogva kérte, hogy gyóntassam meg, majd oldozzam föl. Ettől kezdve gyakran mondogatta, hogy a káromló szavakat nem akarattal mondta, hanem az ördög kísértésére és a kifárasztott testnek a nagy fájdalmából. Akkor a teremtő és megváltó kegyes Jézus, az örök élet leghűségesebb ígérője és legbőségesebb beteljesítője a különféle szorongattatásokban és fáradozásban kipróbált atyát ennek a testnek a börtönéből kiszabadítani kegyes volt, és mint hisszük, örvendező angyalokkal a mennyországba vitette...

73. A kistermetű Csanádi Adalbert testvérről

Benedek rendfőnöknek az idejében adták rá a remeteruhát. Mert kis termetű volt, az ostoba emberek, akik érdemet a test mennyiségéből és milyenségéből szoktak mérni, megvetették őt. Miként a fölfuvalkodottak a tekintélyükkel, úgy ő lenézettségében alázatosságával dicsekedett. Első Remete Szent Pál dicséretéről több beszédet gyűjtött össze, akinek az életét heroikus mértékben is megírta.[13] De amikor bizonyos tudatlan emberek ócsárolni kezdték, hogy nem fon kosarat, elkeseredve verseit másodszori olvasásra a tűznek adta. Hogy pedig az ő becsületessége minden vetélytársa előtt közismert legyen, azért ezt a tiszteletre méltó János rendfőnökhelyettes atyának szánt levelet leírom, mely így szól:

„Tisztelendő Atya! Pál testvér a minap tőled visszatérve, parancsot hozott Atyaságodtól. Hozott fenyegetéseket is a következőképpen. Megparancsolja neked a vikárius, hogy az írást, melyet kijavításra adott át neked, keresd meg, és azt küldd vissza. Ellenkező esetben meg fog

haragudni – így szólt. Megvallom, bizonyos szavak miatt (föltéve ha Te mondtad és pontosan adták vissza) roppant csodálkozom. Ezek annyira fájnak, hogy legszívesebben nem nyilatkoznék róluk sem levélben, sem élőszóban. Ha kérdezed, hogy min csodálkozom és mi fáj megmondom: csodálom az erényes embert, hogy hitetlen, hogy nekem, aki annak az írásnak az elvesztését személyesen is megerősítettem, és többszöri üzenettel adtam tudtul, sem hisz. Csodálom a jó és bölcs embert, mert azt gondolja – csalfa módon – arról, aki őt különlegesen szereti, és aki nemcsak az övét nem tartotta vissza, hanem senkiét sem, ami használatára engedélyezve volt, bármik legyenek azok, mondom: azt gondolja, hogy ami nem az övé, visszatartja, és hogy számára kevésbé szükséges dologért annyiszor hazudni akarjon. Mert tudja meg Atyaságod, hogy arra az írásra nem szorulok rá. Ha meg akartam volna szerezni, csalás nélkül lemásolhattam volna, és ami a Tied volt, visszaküldhettem volna. Csodálkozom azon az emberen, aki általános vélemény szerint feddhetetlen lelkületű, mégis az okosságról úgy megfeledkezett, hogy ilyen dolgokért a szeretetnek és a jóakaratnak régen megkötött, és egészen mostanáig erősen és hűségesen megtartott szövetségét fölbontásra ítélje, akinek szelídsége Szent Rendünk minden gyülekezetében közismert volt, de a szokásos szelídségről úgy megfeledkeznék, hogy annak, aki tudatlanságból vagy nem tudom milyen figyelmetlenségből bűnt követett el, és személyesen is és a megbízottai révén is alázatosan bocsánatot kért, csakhogy ezzel is a haragot mérsékelje, nemcsak hogy mostanáig ne bocsásson meg, de Atyaságod nem vette figyelembe azt sem, ami írva van: *aki haragszik, igazságot nem cselekszik* (Jakab 1,20). Máskor: *bocsássatok meg és nektek is megbocsátanak* (Lukács 6,37). Végül is mindez annyira fáj, hogy mint mondtam, sem írással, sem szóval kifejezni nem tudom. Sajnálom tiszteletre méltó, tiszta és buzgó, kölcsönös megismerkedésünk első pillanatától kezdve a kevesek között az egyetlen Krisztusban szeretett barátomat, a kiválók között is a legkiválóbbat, akit mindig szerettem, mindig tiszteltem, és őszintén óvtam, akinek jóindulatát és szeretetét mindig élveztem, akinek a szolgálatára kész vagyok és mindig kész leszek. Mondom, sajnálom, hogy az ilyen kiváló atya oly könnyen az ellenkezőjére változott. Szokása ellenére nemcsak jóindulatot nem ígért, de még haragját és bosszúját sem mérsékelte. Hanem ezt magam is nehezen tudom elhinni, s hajlok arra a föltevésre, hogy nem mondott igazat. Jobban hiszek erényeid épségében, jóakaratú szeretetedben és szerénységed őszinteségében, mintsem mindezeket képes volnék elvetni. Ha mégis tévednék, akkor ez a Magasságbeli szándékának semmi esetre sem, hanem sokkal inkább az emberi gyarlóságnak a számlájára írandó, hol minden változó. De akárhogyan van is, kérem az Isten szerelmére, korábbi és továbbra is remélt jóindulatára, mely mindnyájunkat összefog Krisztusban és Krisztusért, hogy ha ebben a dologban (és mindenben, amelyekben vétkesnek látszanék) bocsásson meg. És bár barátságára és jóindulatára érdemek híján, méltatlan vagyok, mégis senkinek sem használ, hogy joggal vagy jog nélkül ennyire haragszik, hacsak nem olyan nagy haragról van szó, melyet a szeretet kényszerít ki, az okosság bátorít, az ész kormányoz, az igazság vezérel, az igazságosság erősít, a szelídség mérsékel, a hasznosság türelmessé tesz. Az ilyen harag nem jelent fenyegetést, sem a szeretetet nem rontja le. Én bizony nem tudok megvigasztalódni ezen dolog fölött, hacsak levelével nem biztosít, hogy kiengesztelődött, és mert sokáig hallgatott, lelkemet fenyegetéseinek félelme szorongatja. Mert a múltból következtetek a jövőre, először bocsánatot kértem, és választ nem kaptam, kegyelemre gondoltam, de tévedtem, az atya továbbra is neheztel a fiára. Én pedig hamis bizonyossággal gondoltam, hogy megszabadultam, de már rájöttem, hogy nem így volt. És mert nekem lehetetlen, hogy visszaadjam azt az írást, amelyiknek birtoklása (gondolom én) nem gyönyörködtetné annyira tiszteletre méltó Atyaságát, mint amennyire megszomorította elvesztése, nem is értékelné annyira a meglevőt, mint amennyire a hiányzót. Kívánjon érte, ami tetszik, akár büntetést, akár bármi mást, csak szűnjön a fenyegetés, és állítsa helyre a régi szeretetet. Türelmesebben viselem el, bárhogyan büntet, csak szabaduljak meg attól, hogy fenyeget. Haragot mondok, amely mindkettőnket megkárosít, mert tőlem a szeretett Atya jóindulatát, Tőled pedig az erények teljességét akarja elrabolni. Mégis, ha haragszik is, csak ne vétkezzen. Én ugyan nem haragszom, sem előbbi szeretetét, sem jóindulatát nem felejtem: én mindig szeretni fogom, jótéteményeiért mindig

hálás leszek, bűneimért mindig bűnbánatot fogok tartani. Talán az atya békülékeny lesz a fiú botlása fölött, és az atyával kibékülve, a fiú is óvatosabb lesz, elhatározza, hogy ezentúl nem sérti meg az atyát. Két évvel ezelőtt két verset írtam, az egyiket Gyümölcsoltó Boldogasszonyról, a másikat az angyalokról, mely röviden tartalmazza az angyali karok és rendek sajátságait, de a verseket stílusuk darabossága miatt senkivel sem akartam közölni. Most pedig, tiszteletre méltó Atya, átírtam, hogy talán ezekkel az okozott kárt csökkenthetem.[14] Megírtam még az Úr szenvedésének történetét ritmikus mértékben, népnyelven, a szillabusoknak azon száma szerint, melyben Philomena című éneked készült. Nem hiszem azonban, hogy Téged gyönyörködtetni fog, mert az a mi nyelvünkön van írva. Nem azért írom ezeket, (mint már többször mondtam), mintha ilyeneket parancsolt volna Atyaságod, hanem ezért, hogy ha valaha is önmagától, vagy más hasonló szükségből velem kapcsolatban ilyet parancsolna, úgy gondolom, hasonlóképpen kellene válaszolnom. Tudom, hogy nem könnyen volna képes megváltoztatni véleményemet és ragaszkodásomat, mellyel személye iránt viseltetem. Végül kérem, hogy emlékezzék meg imádságaiban rólam, hogy könyörüljön meg rajtam a könyörületes és irgalmas Úr. Legyen boldog a mi Urunk Jézus Krisztusban.

Kelt a Boldogságos Szűz kápolnájában, melyet Fehéregyháznak neveznek, 1515. május 18-án."

De hogy beszédemet visszafordítsam ehhez a testvérhez, akinek bármilyen kiváló képessége volt is a dolgok igen alapos megismerésére és vizsgálatára, mégis gyakori vitatkozással volt sokaknak hasznára, mellyel tudniillik az elfáradt, legyöngült és többnyire a tudományokban megcsömörlött lelket szokta megjavítani, és megújítani. Ő maga észrevétlenül az alázatosság szeretetéhez menekült. Úgy gondolta, veszélytelenebb a bölcsek körében és társaságában tudatlanság látszatával hallgatni, mint a négy fal között vagy a magányban szónokolni. Ennek ellenére igen szívesen tanított és prédikált. Az iskolások kiváló tömege és a legképzettebb hallgatóság előtt is megfelelt. És mivel ilyen és ekkora tehetség volt, joggal és méltán állíthattak volna neki színaranyból szobrot Apollón delphoi templomában. Mégis sok vetélytársa és ócsárlója azért gyalázta dühösen, mert olyan kis termete ellenére annyi verset merészelt írni, és hogy mindenütt olyan bátran mert prédikálni. Ő volt ugyanis az akkor élt szónokok között a legműveltebb, ékesebben beszélő és legkiválóbb. Akik a tudományokra vágyódtak, a saját tehetségüknek az atyját tisztelték. Végül még hogy több éven át dicséretesen látta el prédikátori föladatát és több kolostor elöljárói tisztét, majd Bajcson halálosan megbetegedett. Mielőtt, mint halottat eltemették volna, íme, nem tudom milyen isteni végzésből, kinyitotta szemét, és az ott buzgón virrasztó testvérekre nézett. Lelke mélyéből fölsóhajtva őrzőihez így szólt:

– Megítéltettem, hálát adok a mi Urunk Jézus Krisztusnak, hogy kimondhatatlan irgalmassága szerint cselekedett velem.

Miután prófétailag megmondta néhány öregebb testvér jövőjét, különösen Balaszentmiklósi Gergely atyának, melyek mind beteljesedtek. Ezután kilehelte lelkét, hogy a boldogok örök dicsőségében éljen...

78. Dombrói Márk testvérről

Dombrói Márk testvér a szabad művészetek mestere, tudós férfi és a szerzetesi fegyelem kiváló követője volt. A rend fejlődéséért sokat dolgozott. Sok testvért nevelt a szerzetesi fegyelemre, és kiváló szónokokat tanított. Vizitátor is volt az Adriai-tenger mentén a glagolita testvéreknél és Isztriában, valamint a Városban is. Minden munkáját dicséretesen és eredményesen végezte. Először a zágrábi kolostorban építtetett egy magas tornyot, és erődítményt a kolostor körül a törökök támadásai ellen. De később mások is sokat építettek. Lepoglavában a tanuló testvérek igazgatója is volt; tanította, figyelmeztette és Isten igéjének a hirdetőjévé nevelte őket; a rendben sokat tanultak az ő prédikációiból. Végül az is az ő érdeme, hogy a remete testvérek történetének az anyagát megkezdte gyűjteni és írni. A rend minden

kiváltságát és oklevelét elolvasta, ismét átnézte, sok kolostort átvizsgált. Az ősi helyeken kérdezősködött mindenféle események után, meghallgatta, összegyűjtötte és egy kis részét földolgozta, de a halál megakadályozta, hogy befejezze. Később pedig mások vizsgálták át a rendet, és a kolostoroknak régi könyveiből, följegyzéseiből és okleveleiből sokat összegyűjtöttek, és kiegészítették az ő művét. Azokat az adatokat, amelyek azokból az időkből valók voltak, azokat az igazságnak megfelelően besorolták. De azokat is, amelyeket az öregektől és a vénektől hallottak, és igaznak ítélték, hozzáírták. Márk testvérnek azt a kis munkáját könyvek, krónikák, oklevelek és kiváltságok alapján helyesbítették. Ez a tisztelendő atya meghalt tisztelendő István atya idejében a lepoglavai kolostorban, amikor ő volt ott a vikárius.

85. Tisztelendő III. Gergely... atya rendfőnökségéről...

Az Úr 1520-ik évében választották rendfőnöknek tisztelendő Gyöngyösi Gergely atyát, a tudományok baccalaureusát, s két évig volt rendfőnök. Művelt és rendszerető ember volt, de különösen a szerzetesi fegyelmet szerette. Az előző években több kolostorban eredményesen hirdette az Isten igéjét. Néhány éven át a tisztelendő rendfőnök atya társa volt, azután a Városban lett perjel hét évig. Tíz beszédet írt Szent Pál atyánkról, és kinyomtatva a rendben terjesztette. Végül visszatért a Városból és rendfőnökké választották, amint már előbb érintettük. A köszvény ugyan lábát rendkívüli módon megbénította, két évig a rendfőnöki feladatot mégis el tudta látni. Ez a tisztelendő atya kieszközölte X. Leó pápától a rendfőnökök és tíz általuk kiválasztott személy részére azt az engedélyt, hogy 1520-tól száz évig a testvéreket föloldozhatják és fölmenthetik. Összegyűjtötte a remeterendnek és kolostorainak adott kiváltságokat, és jegyzékbe foglalta őket...

A prózát Árva Vince, a versbetéteket Csonka Ferenc fordította.

10. Kódexekre, középkori könyvtárakra vonatkozó dokumentumok

Fulbert chartres-i püspök elküldi Priscianus grammatikáját Bonipert pécsi püspöknek

(1020–1022 között?)

Szent és tiszteletre méltó érsekének, Bonipertnek, hívséges szolgálatait s a legfőbb pásztor áldását.

Mindenekelőtt áldjuk a nem született Urat, Atyát és egyszülött Fiát, Jézus Krisztust, mi Urunkat, s a Szentlelket, a Vigasztalót, egy igaz Urat, ki mindeneket teremtett, ki Téged is, legkedveltebb Atyám, sok bölcsességgel népének tanítására kitüntetett, s a szentség ékességével jó példaadásra illendően feldíszített. Ennek utána nagy köszönetet mondunk Neked, hogy ámbár érdemtelenek meg ismeretlenek is vagyunk, üdvözletedet és kedvességedet irányunkban tanúsító ajándékot méltóztattál hozzánk juttatni. Ennek okából szeretetedre úgy fellelkesítettél, hogy örökös emlékezeted lelkünk mélyén örökké éljen, és legalább imádságaink gyakorta való segedelmével, ha másra képességünk nem lenne, jó voltod viszonzására igyekezzünk. Megjelentette pedig nekünk fiunk, a Te híved, Hilduin, szeretetednek irányunkban jeles dolgait, hívségesen előadván, hogy Prisciánusainkból egyet Magadnak kívántál, mit ugyanő által szívesen elküldünk. De bármit is kérnél a miénkből, a legnagyobb örömmel – ha lehetséges – elküldjük, de még jelenlétünket is, ha szükséged van rá, és kívánod, nekünk pedig hatalmunkban áll, a legkészségesebben Neked megadjuk. Végezetül kívánjuk, hogy mindig egészséges légy, kérvén arra is, hogy a legfőbb király fiává fogadás amaz új és dicsőséges sarjadékának, István kitűnőségének nyomatékosan tudtul add részünkről az üdvözleteket, a püspökségünkben levő kanonokok és szerzetesek minden gyülekezetének pedig hív imádságait.

A pannonhalmi apátság javainak összeírása

(1093 körül)

(Részletek)

(Krisztus-monogram) Isten neve erősítse meg, amit írtunk, ámen.

Noha az ember mindent, amije csak van, az Istentől bírja, mindazonáltal ne habozzék, hogy mindenét Istennek ajánlja. Ugyanis, ha Krisztusnak, akitől mindent kapott, valami keveset átengedni tétovázik, elveszíti azt is amije van, és miként az egyetlen talentumnak rejtegetője, jutalomban sem lesz része. Mert akik azokban lelik örömüket, amik ebből a világból valók, mindig csak koldulnak, és a szükségben maradnak. Hogy pedig jutalomtól el ne essünk, Boldog István király és az ő királyi utódai, hercegek, főpapok, ispánok és más istenfélő emberek, valamint én, László király, a Pannónia hegyén fekvő Szent Márton monostorát, amennyire királyi módunktól tellett, nagy javakkal ajándékoztuk meg. Ezért, nehogy egyeseknek az erőszakoskodása vagy álnoksága, illetve nemtörődömsége miatt bármi

is veszendőbe menjen, én, László, Magyarország királya, országom valamennyi főemberének a tanácsára mindent megszámláltattam, és ebben az oklevélben összeírattam. És – hogy a régisége miatt később ne hanyagoltassék el, elrendeltük, hogy az eljövendő időkben, az utódok emlékezetére, mindig betartassék. Amint pedig ez a szent egyház földben, vízben, vámban és mindennemű vagyonban és birtokban – azok minden jövedelmével együtt – ezektől az előbb említett emberektől kapott, és amiket szerzett, a következő összeírásban foglaltatnak: 9 ereklyetok oltárokkal; 2 közülük aranyból, 1 aranyozott rézből, 4 ezüstből, 2 pedig (elefánt-)csontból készült. 14 kereszt; közülük tíznek az anyaga arany és drágakövekkel van díszítve igen gazdagon, 1 egészen ezüstből, 3 pedig aranyozott rézből való; közülük azt a négyet, amely ezüstözött nyéllel van ellátva még körmenet alkalmával használni szokták. 6 evangéliumos könyv ugyanannyi vánkossal...,[1] 6 misekönyv, 1 biblia, 4 nocturnalis,[2] 4 antifonárium,[3] 4 graduále,[4] 2 szekvenciális – trópusokkal,[5] 4 keresztelési szer(tartás) könyv,[6] 3 collectarius-könyv,[7] 4 himnárium,[8] 2 regula,[9] 1 regulamagyarázat,[10] 2 lekcionárius-könyv,[11] 1 breviárium,[12] 3 homiliás-könyv,[13] 2 beszédeket tartalmazó könyv,[14] 1 a szentírás olvasásával kapcsolatosan írt fejtegetéseket tartalmazó könyv,[15] 2 Passionalis-könyv,[16] a szentenciák könyve,[17] az Apostolok cselekedetei,[18] Prospernek könyve a cselekvő és szemlélődő életről,[19] Isidorus,[20] szertartáskönyv,[21] Amalarius könyve,[22] a Pastoralis,[23] a Dialógusok könyve,[24] Pál levelei, a Jóbról szóló Moralia két könyve,[25] a Scintillarium,[26] az Interrogatio Petri,[27] Cicero beszédei Catilina ellen, Lucanus,[28] Donatus 2 könyve,[29] Sedulius Genezise,[30] Cato 3 könyve,[31] Paschasius,[32] Szent Márton élete,[33] az egyházatyák élete,[34] a gallikán, héber és görög zsoltároskönyv,[35] Szent Ágoston beszédei...

Fordította KUMOROVITZ L. BERNÁT

A PÉCSVÁRADI APÁTSÁG JAVAINAK ÖSSZEÍRÁSA

(1015)[1]

(Részletek)

A mindenható Úristen nevében István isteni kegyességből Magyarország királya. Hiszszük és igazán tudjuk, hogy ha az Isten tiszteletére adományozott helyekkel hatalmunkat és tekintélyünket gyarapítottuk, ezt nemcsak emberi dicséret formájában kell hirdetni, hanem isteni bérrel is jutalmazni. Ezért az Isten szent egyházának valamennyi most élő és jövendőbeli híve okos megértéssel vegye tudomásul, hogy mi Isten segítségével, lelkünk váltságáért és országunk szilárdságának a biztosítására, Isten szent szülőjének, Máriának és Szent Benedeknek a tiszteletére a Vashegy tövében teljes igyekezettel monostort építettünk; és nagy gonddal ügyeltünk arra, hogy a szerzetesi szemlélődő élet az anyagi javakban való szükség miatt balsorsra ne jusson, ezért ezt a monostort adományainkból, az apostoli szentszék beleegyezésével és megerősítésével, gazdagon elláttuk földekkel, erdőkkel, halastavakkal, szőlőkkel, falvakkal, és mind szabad, mind pedig szolganépekkel...

Az oltárokat ezzel a felszereléssel ékesítettük, tudniillik 29 kazulával,[2] 14 dalmatikával, 18 tunikával,[3] 60 kappával,[4] 27 oltárterítővel, 29 törülköző kendővel, az ülőhelyek befedésére szánt négy terítővel, 50 albával,[5] 22 kamisiával,[6] 10 palliumból való[7] és 15 másfajta függönnyel, 10 oltár elé való szőnyeggel, 9 kereszttel, 7 vánkossal, 5 hordozható oltárral, 4 füstölővel, 6 gyertyatartóval, 11 kehellyel, 12 viaszpálcikával, 4 (mise) kannával, 3 ezüstszelencével, 30 stólával és manipulussal;[8] könyvekből pedig – melyeknek nagy tekintélye ragyog az Isten egyházában – a következőkkel: 1 bibliotékával,[9] két kötetben, 4 nocturnalissal,[10]

5 antifonáriummal,[11] evangéliummal felszerelt 2 lekcionáriummal,[12] 6 misekönyvvel, 4 zsoltároskönyvvel, 5 graduáléval,[13] 2 regulával,[14] 2 keresztelési szerkönyvvel,[15] 2 glosszagyűjteménnyel,[16] és 40 homiliát tartalmazó könyvvel[17]...

Fordította KUMOROVITZ L. BERNÁT

LÁSZLÓ MESTER, ESZTERGOMI PRÉPOST VÉGRENDELETE[1]

(1277. március 23.)

(Részlet)

Az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek nevében, ámen. Az Úr 1277. esztendejében, április Kalendaeje előtt a tizedik napon (március 23.) én László mester, esztergomi prépost – mivel inkább a haláltól való állandó félelem közepette kívánok élni, mint az élet reménytelenségétől eltelve (hirtelen) meghalni, ezért elkészítem, megszerkesztem és elrendezem jelen végrendeletemet, amelyben mind vásárolt, mind pedig a király kegye folytán szerzett Gyerk nevű földem,[2] illetve birtokom örökösévé Szent Adalbert egyházát[3] teszem meg, – amely faluban ugyanannak az egyháznak régtől fogva van földje –, annak a szintén Gyerknek nevezett, két ekére való (240 hold) vásárolt földemnek a kivételével, melyet Luka fiaitól, valamint Omodeustól és fiaitól vásároltam: ezt nővéremre, ez idő szerint Zadur özvegyére hagyom, oly feltétellel, hogy ha fia, vagy leánya születik, ezt a földet a fia vagy leánya örök jogon birtokolhassa, ha pedig fiúnak vagy leánynak, (illetve) fiú- vagy leányunokának a hátrahagyása nélkül halna meg, ez a két ekére való föld a káptalanra szálljon. A malmot pedig, amely ezen a földön áll, Szent Katalin egyháza, (vagyis a gyerki templom) mindenkori papjának az ellátására rendelem, kinek alkalmazásával azt kívánom, hogy uraim (tudniillik a káptalan) mutassák be őt a honti főesperesnek, s javaslatuk alapján állítsák (a Szent Katalin egyház) élére. Hasonlóképpen Bibliámat s az Institutiókat[4] tartalmazó kötetemet, továbbá az Authenticumot[5] és a Codexnek egy kötetbe foglalt három könyvét[6] az előbb említett – de leégett – malomnak a helyreállítására s a fent említett kápolna részére való állatvásárlásra hagyom; arra kérve uraimat, (tudniillik) az esztergomi káptalant, hogy ebben a kápolnában a mostani papot tartsák meg addig, ameddig él, vagy önként le nem mond; ha pedig önként visszalép vagy meghal, a káptalan bemutatása alapján alkalmazzanak abban papot. Ugyanazon káptalanra hagyom vásárolt földemből azt az egy ekére való földet is, amelyet Pousától, Achylleustól és Márktól vásároltam. Hasonlóképpen – hogy tartozásaimat nagyságuknak a mértéke szerint lehessen törleszteni, erre a célra hagyom 5 márka súlyú (1 márka 245,53 g) vagy körülbelül ennyit nyomó ezüstkorsómat és két igen szép lábas csészémet, melyeknek egyike fedővel van ellátva – kívánom, hogy ezeket a csészéket adják el, mert értékes alkotások –, és egy három márkát nyomó tálamat. Könyveim pedig, melyeket tartozásaim törlesztésére, valamint eladásra, s az értük befolyó pénznek a szegények közt való szétosztásra hagyok – lelkem üdvére – a következők: a Decretum Johannes Teutonicus Apparatusával;[7] a Decretalisok Bernardus Apparatusával;[8] a Digestum vetus, az Inforciatum s a Digestum novum,[9] [továbbá] Acho Summája,[10] a Codex,[11] a Szentenciák könyve,[12] a Skolasztikus történet[13] és a breviárium.[14] Hasonlóképpen Gergely Moraliáit[15] egy kötetbe foglalva az esztergomi konventhez tartozó domonkos testvérekre hagyom. Hasonlóképpen Ágoston Soliloquiumait[16] – ugyanannak sok más könyvével együtt, egy kötetbe foglalva – Marcell fia Marcell testvérre hagyom. Hasonlóképpen Mauritiusnak a teológiai kifejezésekről A–B–C rendbe foglalt Distinctióit[17] és glosszákkal ellátott Psalteriumát az esztergomi ferencesekre hagyom. Hasonlóképpen Pál [apostol] leveleit – sorközi Apparatusszal[18] – R[enoldus] mesterre, a

Szent Tamás (-káptalan) prépostjára hagyom. Hasonlóképpen nagy sátramat – azaz a traviatiának vagy algeriának nevezett katonai sátramat és egy másik kisebb, kék barchetfedeles sátramat végrendeletem végrehajtói adják el, s az értük befolyt pénzt fordítsák adósságaim törlesztésére. Hasonlóképpen házaimról... És titeket: R[enoldus] és A[ntal] prépost uraim, Bálint mester éneklőkanonok uraim, M[iklós] nógrádi főesperes uram és M[áté] őrkanonok uram, jelen végrendeletem végrehajtóivá nevezlek ki – az Istenre kérve benneteket, hogy mindent szabályszerűen hajtsatok végre, arra gondolván, hogy mindnyájan a halál martaléka vagytok, mint ahogy én is meghaltam.

Fordította KUMOROVITZ L. BERNÁT

A VESZPRÉMI KÁPTALAN KÖNYVJEGYZÉKE

(1429–1437)

Misekönyveknek és istentiszteletekre való egyéb könyveknek a leltára.

Hasonlóképpen egy igen nagy betűkkel írott könyv, mely bizonyos ünnepélyes miséket és minden püspöki áldást tartalmaz, amelyet Mesko püspök úr[1] készíttetett; finom szövetből van a fedele, s rajta selyemből szőtt kereszt.

Hasonlóképpen öt manuális könyv; három nagyobb és két kisebb, helytelenül nevezik őket manuálisoknak, mert vegyesen tartalmazzák az összes szenteléseket és sok másfélét.

Hasonlóképpen egy evangéliumos könyv, melyben csak evangéliumok vannak; a végén, az evangéliumok néhány quaterniójában[2] hiányos.

Hasonlóképpen egy kifejezetten csak episztolákat tartalmazó könyv.[3]

Hasonlóképpen az előbb említett könyveken kívül van egy új evangéliumos könyv, mely csak evangéliumokat tartalmaz, és egy másik – csak episztolákat tartalmazó – könyv, új kötésben, melyeket Kőröshegyi László mester, ugyanazon veszprémi egyháznak a kanonokja s egykor aléneklője[4] ajándékozott az egyháznak.

Hasonlóképpen három collectás könyv; közülük egy új, melyet Mihály püspök ajándékozott, és a másik kettő meglehetősen öreg.[5]

Hasonlóképpen két új antifonárium;[6] Garai János úr, a veszprémi egyház püspöke[7] ajándékozta őket, és két régi.

Hasonlóképpen két korábbi régi graduále;[8] közülük az első Szent Katalin kolostorában elégett, a másik pedig teljes egészében van meg; és három nagyon régi.

Hasonlóképpen egy új graduále a németek szokása szerint, hangjegyekkel ellátva, és bőrből való fedéllel borítva; néhány quaterniója a kötésből kiszakadt; Mihály püspök úr ajándékozta.

Hasonlóképpen négy matutinális vagy lekciós könyv: kettő új és egy régi, s a negyedik elégett a néhai Gergely éneklőkanonok házában; László zalai főesperes úr íratta és készíttette: melyek mindegyike egész évre terjed ki, vegyesen a „de tempore" és a „de sanctis" részekkel.[9]

Hasonlóképpen két új zsoltároskönyv, amelyek most vannak a kóruson használatban. A másik kettő régi és jó; az ötödik nagyon régi; a hatodik aranyozott és nagy kezdőbetűkkel van díszítve. A hetedik, mely négyszögletes formájú, kicsi, s hangjegyek nincsenek benne – elveszett.

Hasonlóképpen két teljes és jól bekötött biblia, kettő meg befejezetlen vagy nem teljes; mind régiek és nagyok.

Misekönyvek:

Hasonlóképpen 13 jó és eléggé új misekönyv.

Hasonlóképpen egy új és jó misekönyv, selyemzsinórzattal és ezüstkapcsokkal. S egy másik, szintén új és jó, drága kivitelben, ezüstkapcsokkal; Demeter püspök úr[10] ajándékozta. Jelenleg a kapcsok a könyvekről már le vannak szakítva, és külön őriztetnek.

Hasonlóképpen egy – a budai Szent János monostorban tartózkodó Szent Ferenc-rendbeli néhai László testvérnél egy főpapi süveg ára fejében – zálogban levő misekönyv; nagyon értékes, nagy részében elég jó; félő, hogy elveszett.

Hasonlóképpen az előbb említett 13 misekönyvből a káptalani urak egyet Bathwai Istvánnak adtak, aki azt ígérte, hogy egy másik misszálét fog érte csinálni, azonban ő akadályozva lévén, s nem tudván azt elkészíteni, az előállításához szükséges dolgokat János őrkanonok úrnak adta át, ki vállalta, hogy befejezi a munkát, de még nem fejezte be.

Hasonlóképpen egy új misekönyv, melyet János örsi prépost úr hagyott az egyházra.

Hasonlóképpen egy szintén új és nagyon hasznos misekönyv, melyet Domonkos fehérvári főesperestől örökölt az egyház.

Hasonlóképpen egy szintén új és elég értékes misekönyv, melyet Gergely éneklőkanonok úr hagyott az egyházra; jelenleg Simon úr, az új püspök[11] szokta magával hordozni.

Az istentiszteleti célra alkalmas könyveken felüli könyvek jegyzéke, melyek elegyesen őriztetnek a sekrestyében:

Hasonlóképpen egy igen hasznos és jó kivitelű „rationális" könyv.[12]

Hasonlóképpen egy nagyon jó karban lévő, vastag és kis alakú biblia, apró olasz betűkkel írva,[13] és aranyozott nagy kezdőbetűkkel díszítve.

Hasonlóképpen egy elég értékes legenda, jó olasz betűkkel írva.

Hasonlóképpen Gergely dialógusainak egy könyve.[14]

Hasonlóképpen egy könyv, melyet „Huguccio"-nak neveznek,[15] s Kis András mester hagyta az egyházra; a káptalani urak a néhai Sári György olvasókanonoknak adták kölcsön, a visszatérítés kötelezettségével, csupán olvasásra; és nála elveszett.

Hasonlóképpen Remigius magyarázata a zsoltároskönyvről,[16] régi betűkkel, pergamenen írva.

Hasonlóképpen Lukács evangéliumának a magyarázata.

Hasonlóképpen Szent Gergely pápa magyarázata Lukács evangéliumáról; nem találjuk, és korábban sem volt fellelhető.[17]

Hasonlóképpen Remigius magyarázata Pál leveleiről.[18]

Hasonlóképpen Jeromos magyarázata az Ecclesiastesről.

Hasonlóképpen Beda presbiter prológusa vagy fejtegetései fedél nélkül.

Hasonlóképpen Isidorus a szentségekről.[19]

Hasonlóképpen Jeromos elöljáróbeszéde Izaiás prófétáról; elég nagy, régi betűkkel és fél fedéllel.

Hasonlóképpen Boetius könyve az osztás(ok)ról, bőrből való fekete fedéllel.[20]

Hasonlóképpen két könyv az apostoli [szent]szék hatalmáról és elsőségéről;[21] elég nagyok; az egyik vörös bőrrel borított fedéllel, a másik tört fedéllel.

Hasonlóképpen a Jóbról szóló Moraliák,[22] a magyar királyoknak a fafedélen összeállított és megrajzolt családfájával.

Hasonlóképpen a hét [egyházi] rendről szóló könyv, régi írással és némileg fekete fedéllel.

Hasonlóképpen a dolgok tulajdonságairól írt könyv,[23] papíron, Mihály püspök úr hagyatékából.

Hasonlóképpen Tullius magyarázata a retorika könyvéről,[24] fekete bőrrel borítva.

Hasonlóképpen három könyv: egy Decretalis, a második: a Sextus, s a harmadik: a Clementina;[25] Mihály őrkanonok úr hagyatékából. A Clementinát nem találtuk, s azt mondják, hogy a bíbornok úr idejében adták a váci egyháznak.

Hasonlóképpen Jeromos és mások leveleinek a könyve.

Hasonlóképpen az ostiai főpenitentiárius könyve, tudniillik a bűnbocsánatról.[26]

Hasonlóképpen Gothfredusnak a titulusokról szóló Summája, melyet más néven Gothfredus Summájának neveznek.[27]

Hasonlóképpen Incének egy régi Decretalis könyve,[28] melynek bőrből való, fekete fedele van.

Hasonlóképpen Ambrusnak egy könyve, melyet most nem találtunk, és korábban sem találták.

Hasonlóképpen egy nagyon tetszetős könyv, mely magában foglalja a „naturalista phisica" könyveit, tudniillik a fizikusokét és másokét.[29]

Hasonlóképpen egy könyv, melyet a jog tükrének neveznek; szép és hasznos.[30]

Hasonlóképpen a Decretalisok könyve, vagyis Sextus, zöld fedéllel és szép francia kapoccsal.

Hasonlóképpen egy könyv, az tudniillik, amelyet iskolai történetnek neveznek.[31]

Hasonlóképpen a zsoltároskönyvről szóló magyarázat vagy olvasmány, nagy fekete fedéllel és régi betűkkel s két kapoccsal.

Hasonlóképpen Szent Isidorus imádságoskönyve, régi fedéllel, régi írással és szép arany nagy kezdőbetűkkel.

Hasonlóképpen Máté evangéliumáról szóló magyarázat, kis, fából való kötésben, és régi írással van írva.

Hasonlóképpen egy igen régi könyv a püspökszentelésről, másként: „Liber pontificalis"

Hasonlóképpen Szent Jeromos magyarázata vagy olvasmánya Aggeus, Zakariás és más kisebb prófétákról, rövid és négyszögletű kötésben, vörös borítással.

Hasonlóképpen egy könyv a csillagászat tudományáról, régi betűkkel és csillagászati ábrákkal, kis terjedelemben.

Hasonlóképpen Beda sziporkáinak könyve, különböző könyvekből összegyűjtve.[32]

Hasonlóképpen Esdrás próféta könyve; kis terjedelmű, régi betűkkel.

Hasonlóképpen egy bibliamagyarázat, erkölcsi és misztikus értelemben véve; kis terjedelmű, régi betűkkel.

Hasonlóképpen négy benedictionalis vagy officionalis könyv;[33] kettő közülük középnagyságú, a másik kettő pedig kicsi és igen régi.

Hasonlóképpen Gergely pápa homiliás-könyve vegyesen a négy evangéliumról; régi fakötésben, régi írással írva, és negyven homiliát foglal magában.

Hasonlóképpen Gergely pápának egy könyve Ádám helyzetéről.[34]

Hasonlóképpen egy könyv: Józsefnek a zsidó régiségek történetéről szóló könyve;[35] nagy terjedelmű, régi betűkkel írva; nagyon jó könyv.

Hasonlóképpen egy igen régi retorikai könyv, melyet nem találunk, és régebben sem találták.

Hasonlóképpen a szenvedések két könyve, azaz a szent vértanúk szenvedéseiről szóló két könyv;[36] az egyik nagy terjedelmű, a másik kicsi, régi fedéllel.

Hasonlóképpen Pateriusnak középnagyságú könyve,[37] régi betűkkel, régi, bőrrel bevont fakötéssel.

Hasonlóképpen Damasus pápának és Jeromosnak a Genezis és más (szentírási) könyvek három kérdéséről.

Hasonlóképpen Isidorus könyve, melyet „Liber Ethycorum"-nak neveznek,[38] nagyon finom és igen jó, jó írással és aranyozott kezdőbetűkkel.

Hasonlóképpen egy régi könyv, régi fakötéssel, a szélén töredezett és rongált; a könyvnek eleje és vége hiányzik.

Hasonlóképpen egy benedictionális könyv, középnagyságú, régi bőrrel borított fafedéllel, régi betűkkel; nem leltük fel.

Hasonlóképpen egy püspöki pontificale jó betűkkel írva; igen hasznos könyv, vörös kötésben és a kapcsok aranyozott bogaival (azonban jelenleg nincsenek kapcsai, és korábban sem voltak); most Simon püspök úrnál van.

Hasonlóképpen egy másik elég értékes pontificale, melyet ezelőtt Ferenc segédpüspök úr hordott magával.

Hasonlóképpen egy új és értékes benedictionalis könyv három, róla leszakított, de külön megőrzött, aranyozott kapoccsal, vászonkötésben. (Fehérvárt van.)

Hasonlóképpen egy nagyon régi könyv, régi betűkkel, az elején olvashatatlan; kis terjedelmű; néhány evangéliumnak a homiliáit vagy magyarázatait tartalmazza.

Hasonlóképpen egy régi könyv, apró betűkkel, mely így kezdődik: Gergely az igékről – ez a könyv címe; a jog tárgyáról glosszája van; nem leltük fel.[39]

Hasonlóképpen egy középnagyságú könyv, szépen kiállítva; glossza vagy olvasmány a biblia prológusairól, mely így kezdődik: Ambrus testvér; a végén ABC-rendben a bibiliai kifejezések magyarázatát tartalmazza.[40]

Hasonlóképpen János mester Summája a Decretumról.[41]

Hasonlóképpen egy Decretalis könyv, melynek a végén a fél fedele hiányzik, elég nagy betűkkel, s mint látszik, s egyáltalában nincsen glosszája.

Hasonlóképpen egy Decretalis könyv, fafedéllel, közepes terjedelmű, középnagyságú betűkkel, s mint látszik tele van glosszával.

Hasonlóképpen egy „pantheon"-nak nevezett könyv,[42] fakötésben. (Simeon püspök [úr] magával vitte.)

Hasonlóképpen Ivo könyve a különféle beszédekről és rendeletekről.[43]

Hasonlóképpen két nagy terjedelmű könyv Jóbról, melyek Gergely Moraliáinak nevezetnek.[44]

Hasonlóképpen három kis énekeskönyv. Az egyiket nem találtuk.

Hasonlóképpen egy könyv, tudniillik Aquinói Tamás Summája,[45] vörös kötésben, szép írással, melyet a néhai Gergely kántorkanonok úr ajándékozott az egyháznak. (Simon püspök úr magával vitte.)

Hasonlóképpen egy könyv fafedéllel, mely Szent Leó pápának, szent Ágostonnak, szent Fulgentiusnak és másoknak – egész évre szóló beszédeit tartalmazza.

Hasonlóképpen egy manuális könyv, fekete kötésben, elég széles, a hátának egy kis részén bőr van.

(Hasonlóképpen azt a breviáriumot,[46] amely most következik, én: Tamás éneklő[kanonok] és a Szentlélek-oltár igazgatója, az urak engedélye és a prelátus úr hozzájárulása alapján, az Úr 1447. esztendejében kaptam kápolna építése költségeinek fedezésére.)[47]

Hasonlóképpen egy új breviárium, szép írással és ezüst, de leszakadt kapcsokkal, nagy terjedelmű, melyet János örsi prépost úr hagyott a Szentlélek-kápolna építésére. (Tatai Bálint mesternél van.)

Hasonlóképpen egy másik, elég nagyalakú breviárium, egy ezüstkapoccsal, melyet Demeter püspök úr hagyott az egyházra.

Hasonlóképpen egy középnagyságú imakönyv, jól olvasható régi nagy betűkkel; sok imádságot tartalmaz a szentekről.

Hasonlóképpen egy könyv, melyet „Isidorus Ethycorum"-nak neveznek; az elején hiányzik a fedőlapja, és az elején két pergamenre írt könyve szélein szakadozott; az előbbi lajstromba nem volt felvéve.

Hasonlóképpen egy nagyon régi collectáskönyv; nem találtuk.

Hasonlóképpen egy bakonyi módra készült ládában, Miklós prépost pecsétjével lezárva, 13 kánonjogi és más tartalmú könyv van. Ebből a ládából korábban kivették a Decretumot, a Decretalist, a Sextust és a Clementinát, melyeket Demeter püspök úr a Szentlélek-kápolna felépítésére hagyott. (A Clementinát nem találtuk.)

Fordította KUMOROVITZ L. BERNÁT

Boldizsár scriptor levele Bártfa tanácsához

(Eperjes, 1494. december 16.)

Bölcs és körültekintő uraim. A plébános úr, mint értesültem, azt kívánja, hogy itt, Bártfa városában lássam el hangjegyekkel azt az antifonáriumot,[1] amit kegyelmetek és kegyelmetek egyháza számára másoltam. De ugyan mint használnék azzal kegyelmeteknek, ha azt itt, kegyelmeteknél látnám el hangjegyekkel? Kegyelmetek egyházának másolható példányai, az antifonáriumok ugyanis hibásak és nem kifogástalanok, amint láttam és tudom is. De tudja Anfra András jegyző úr és Paulus Cepszer úr is, hogy azok a könyvek javítva nincsenek. Ezért nem tudom, mi haszon lenne abból, ha ott raknám fel a hangjegyeket? Itt Eperjesen viszont jó példányok vannak, és különféle „históriák" (zsolozsmák), melyek a ti könyveitekben nincsenek meg, de főként nincs, amiből dallamukat lejegyezhetném. Különben a szentekről szóló téli részt már teljesen, a de tempore[2] nagyobbik részét pedig hangjegyekkel szintén elláttam. Ne gondolják kegyelmetek, hogy azért, mert nem kegyelmeteknél írom a hangjegyeket, nem dolgozom szorgalmasan. Tudják meg uraságtok, hogy nagyon is serényen dolgozom. Ezért kérem is uraságtokat, hogy pénz nélkül engem ne hagyjatok. Tartozom ugyanis a festőnek az illuminálásért, a pergamenért, és még sok mindenre van szükségem, hogy végére juthassak. Ezért uraságtok semmit ne kételkedjék, hogy Isten segítségével farsang előtt uraságtoknak mindkét kötetet bemutatom, ha a pénz hiánya nem késleltet. Nem zaklattam volna uraságtokat, de Isten a tudója, hogy a magam képességéből ezeket kielégíteni nem tudom.

Kelt Eperjesen, a Luca nap utáni kedden (dec. 16.), az Úr 1494. évében.

Boldizsár, kegyelmetek szolgája.

Fordította Mezey László

B) VERSES EMLÉKEK

1. Egyházi költészet

A koronázási palást hexameterei

(1031)

1. [Ecce] signum crucis, o spes certa salutis.
   Édes fája keresztnek, erős záloga kegyelemnek.
2. Hostibus en Christus prostratis emicat altus.
   Lába alatt ellenség, fényben a krisztusi fenség.
3. Dat summo Regi famulatum contio caeli.
   Egybegyűlők szolgálnak a legfőbb égi Királynak.
4. Emicat in caelo sanctae Genetricis imago.
   Íme, a szent Anya képe ragyog csillogva az égben.
5. Sessio regnantem notat et Christum dominantem.
   Ülve mutatja a trónus a rajta uralkodó Krisztust.

Fordította Csonka Ferenc

SZEKVENCIÁK

Szent István királyról

Corde voce mente pura

(13. század)

Corde, voce, mente pura
solvens Deo laudis iura
idolorum spreta cura
laetare, Pannonia.

De supernis illustrata,
verbo vitae satiata
crucis Christi fers iam grata
libens testimonia.

Tiszta szívvel, szóval, ésszel,
zengjük Istent szent beszéddel,
a bálványokat verve széjjel
vigadozz Magyarország.

Égi jókkal ékesítve,
tiéd az Élet igéje,
rajtad Krisztus szent keresztje
a felvállalt bizonyság.

Ergo, per quem tibi datur
salus, caelum reseratur,
via vitae demonstratur
et iter iustitiae,

hunc extollas digna laude,
huius festum colens gaude
et gaudenti iam applaude
cantico laetitiae.

Dicsérd őt, ki üdvöd hozta,
szemed égre irányozta,
élet útját megmutatta
s az igazság ösvenyét.

Dicsérjed őt méltó dallal,
tartsd ünnepét vigalommal,
mondd te is a vigadóval
az örömnek énekét.

Hic est Geisae ducis natus,
visione praesignatus
ante ortum est vocatus
Stephanus a Stephano;[1]

credit pater et miratur,
parit mater et laetatur,
infans crescens exaltatur,
ut cedrus in Libano.[2]

Géza vezér volt az atyja,
látomásban hírül kapta,
nevét István mártír adta,
mielőtt megszületett.[1]

Hisz az atyja, s csodálkozik,
szül az anyja, vigadozik,
nő a gyermek, magasodik,
cédrus Libanon felett.[2]

Nam, ut puer adolevit,
mox virtutum donis crevit,
caelos amans ima sprevit
haerens Dei Filio;

huius carnis tecta velo
mens intenta semper caelo
ardet tota Dei zelo,
instat evangelio.

S ahogy egyre nő a gyermek,
erényben is gazdagabb, szebb,
megvetvén a földi kincset
Isten Fiát követi.

Testben él bár, mint ruhában,
lelke fent jár ég honában,
Istenért ég hő imában
és a jó hírt hirdeti.

Per hunc Christus praedicatur,
turba credens baptizatur,
fides Christi dilatatur,
in tota Pannonia.

Hic ad instar Salomonis
struit templa, ditat donis,[3]
ornat gemmis et coronis
cruces et altaria.

Mindig Krisztust prédikálja,
hisz a népe, hallgat rája,
Krisztus hite mind bejárja
az egész Pannóniát.

Mint Salamon réges-régen,
templomokat rak serényen,
gyöngyökben és ékességben[3]
ragyogtatja oltárát.

Ad docendum hic praelatos
viros ponit litteratos,
iustos, fidos et probatos
ad robur fidelium.

Sic talentum sibi datum
Deo reddens duplicatum[4]
ab aeterno praeparatum
sibi scandit solium.

Tanítónak, vezetőnek
tudós férfit rendel főnek,
igazat, ki a hívőnek
szolgál mindig javára.

Talentumát így forgatja,
vissza kétszeresen adja,[4]
s Isten szívesen fogadja
örök királyságába.

Ubi Christo sociatus
et a Christo sublimatus
regnat semper coronatus
in superna patria.

Hunc devote veneremur,
hunc ex corde deprecemur,
ut per ipsum sublevemur
ad caelorum atria.
Amen.

Ott él, Jézus a barátja,
Ő vitte ily magasságba,
mindörökre koronázva
a mennyei hazában.

Tiszteljük őt kegyelettel,
könyörögjünk hű szívekkel,
hogy ott éljünk majd a szenttel
az egek hajlékában.
Amen.

Fordította Csanád Béla

Szent László királyról

Novae laudis extollamus

(1192 körül)

Novae laudis extollamus
regem, cuius exsultamus
speciali gloria.

Dulce melos novum favum
dulci regem Ladislaum
canimus melodia.

Regis laudi nil discordet,
cuius laudem non remordet
caelestis symphonia.

Confessorum Regem laudent,
per quem reges sibi gaudent
vitae dari munera.

Quem precamur laudantes singuli;
gemma regum totius saeculi
et spes salutifera.

O quam felix, quam praeclara
Varadini fulget ara
tuo claro nomine.

Cuius regens saecula
manus sine macula
lavit omni crimine.

Új dicséret szava zengjen
a királynak, énekeljen
ujjongásunk dallama.

Mint a lépesméz, az ének
olyan édes, a dicséret
László királyt zengje ma.

Királyunknak szóljon ének,
erősítse a dicséret
mennyországi hangjait.

Hitvallóknak ura áldott!
Tőle nyerték a királyok
élet ajándékait.

Dicsőítnek esengve mindenek,
királyoknak gyöngye, ki mennyket
ígérsz s üdvnek javait.

Ó mily boldog s milyen ékes,
szent nevével fényességes,
Várad híres temploma!

Századoknak királya
mosta kezét tisztára,
szenny ne érje már soha.

Scala gentis Hungarorum,
per quam scandit ad caelorum
cathedram Pannonia.

Fama cuius caelos tendit
et terrarum comprehendit
quattuor confinia.

Per hunc vigent sacramenta
et firmatur iam inventa
fidei religio.

Aegros curans sanos fecit
et salutis opem iecit
Moysi officio.

Exauditur in hac domo,
quicquid orans petit, homo
per regis suffragia.

Per quem neque gladium,
nec incursus hostium
trepidat Hungaria.

Hostis arte plebs arrepta
prece regis est adepta
salutis piacula.

Per quem auctor fidei
cornu stillat olei
posteris per saecula.

Per hunc gentes universas
Hungarorum iam conversas
novimus imperio.

Procul ense parent per se
ferae gentes et adversae
nutu voluntario.

Ex obscuris sui iuris
iubar latens, sed iam patens
reserat prodigia.

Hostem caedit, victor redit,
barbarorum Hungarorum
unus fugat milia.

Ő a lépcső, magyar nemzet
rajta lépdel az egeknek
trónjához, Pannónia.

Híre-neve égig szárnyal,
eljut sebes híradással
földünk négy határira.

Véle kegyet, áldást nyerünk,
meg is tartván, mit megleltünk
hitvallásunk hajnalán.

Gyógyítja a betegséget,
munkálja az üdvösséget,
ahogy Mózes hajdanán.

E házban meghallgatást nyer
mindenre, mit kér az ember,
ha a király pártolja.

Véle semmi kardcsapást,
ellenséges támadást
nem retteg már a haza.

Ellenséggel bár csatázva,
a királynak imájára
üdvösséget nyer a nép.

Hit szerzője általa
századokra árasztja
olajának erejét.

Ő szerez a magyar népnek,
mely az igaz hitre tért meg,
birodalmi hírnevet.

Idegenek, ellenségek
békességben jól megférnek,
neki engedelmesek.

Önlelkéből, rejtettségből
csillag támad a világnak,
tündökölnek a csodák.

Erejével, győzelmével
ellenségnek, barbár népnek
futamítja nagy hadát.

Ipse suos contemptores
poenae facit contentores,
morbos illis et languores
infert et daemonia.

Sed, qui suam sanctitatem
colunt, his fert sanitatem
et ad vitae sospitatem
rex reducit omnia.

Regum genus triumphale,
Hungarorum salus, vale,
nunc refulsit iubar tale
regum florens germine.

Regum radix Christiana,
lauda laudes, fide sana
quas exsultans vox humana
fert in tuo nomine.

Assistentes regis laudi,
coronator regis, audi
atque servos sancti regis
post hanc vitam tui gregis
transfer ad palatia.

Cuius laudi vis servire
nos ac laetos convenire,
fac ad ipsum pervenire,
ubi confer et largire
sempiterna gaudia.
Amen.

Aki őt dicséri, áldja,
bíz a poklot megutálja,
nyavalyáit jóra váltja,
s elűzi ördögeit.

Ki szent voltát megtiszteli,
gyógyulását megnyerheti,
mert a király megsegíti
életre ő híveit.

Dicsősége király sarjnak,
áve, üdve magyaroknak,
értünk támadt fényes csillag,
virág ország gyökerén.

Királyt adó szent gyökérzet,
igaz hittel a dicséret
néked is zeng, ember-ének
te neved igézetén.

Urunk, ki megkoronáztad,
hallgasd meg, kik itten áldnak,
s szent királyunk hű szolgáit
ez életből egykor átvidd
mennyei palotádba.

Akik hírét együtt zengve
összegyűltünk örvendezve,
add, hogy véle találkozzunk,
és megnyervén eljuthassunk
az örök boldogságra.
Amen.

Fordította Csanád Béla

Szent Imre hercegről

Stirps regalis proles regis

Stirps regalis, proles regis,
imitator verae legis
vera dedit gaudia.

Hic dilectus par est malis,
in silvarum lignis qualis
arbor non est alia.

A királynak ifjú sarja
az igaz törvényt akarja
s nékünk igazságot ad:

árbóc ő, magasba szállva,
nincs is erdőn semmi szálfa
délcegebb és magosabb.

Crevit puer Emericus,
summi Regis fit amicus
a primis cunabulis.

Cedit Hostis huic antiquus,
caro, mundus inimicus
in crucis signaculis...

Clangit tuba Gedeonis,[1]
silent magi Pharaonis,
nec dat signum tertium.

Dum in psalmis decantandis
vigil praestat et sanandis
Christi dat commercium.[2]

Salutantur sancti fratres,
puer hic honorat patres
pia per oracula.

Uni unum, alii duo,
trina terno, hepta quarto
divisa dans oscula.

Stupet pater, haec dum videt,
maestus vultu corde ridet
pium placans filium.

Pandit puer veritatem,
fratris monstrat sanctitatem
virginale lilium.[3]

Hic Conrado anxiato
ferris quinis colligato
rupit ferri vincula.[4]

Illustrata Pannonia
signis multis cum gratia
det laudes per saecula.

Imre gyermek kiskorába
Istenhez járt iskolába,
fő-király növelte ezt.

Ős-ellenség visszatorpan,
tőle kúsz a dög a porban,
mert kezében a kereszt.

Gédeonnak kürtje zendül,[1]
mágusokra néma csend ül,
kürt se szólal meg sehol.

Ő dalol, zsoltároz aztán,
énekekkel föntvirrasztván,
Krisztusának udvarol.[2]

Szent papok rendjét köszönti,
a szívét nekik kiönti,
mindegyikre ráborul.

Egyet egyszer, mását kétszer,
ám a negyediket hétszer,
megcsókolja jámborul.

Látva ezt elámult atyja,
vidoran-búsan kutatja,
mér tesz így magzatja, mér?

Vall az ifjú most felelve:
„Mert emez pap tiszta lelke
mint a liliom, fehér."[3]

Konrádot a vasbilincsben,
ő föloldja, lánca nincsen,
mind lehull a lánca ott.[4]

Hát Pannónia dicsérjed,
dallal és jellel kísérjed,
áldják őt a századok.

Fordította Kosztolányi Dezső

Szent Demeter vértanúról

GAUDE TURBA CAELESTIUM

(15. század)

Gaude turba caelestium,
plaude turma terrestrium,
et totalis vis cordium
flammescat uberius.

In hac valle miseriae
et in terris Pannoniae
ex alta stirpe Graeciae
nascitur Demetrius.

Örvendjetek az egekben,
földünk minden szegletében,
lobogjon fel szívetekben
lángolón a szeretet,

mert a siralomnak völgyén,
Pannónia eme földjén,
görög nemzet nagy törzsökén
Demeter megszületett.

Qui semen Christi doctrinae
et formam legis divinae,
cautelam tristis ruinae
sparsit Thessalonice.

Cuius precum praesidio
Nestor fultus in stadio
Linaeum ense obvio
prostravit egregie.

Ő oktatta Krisztus tanát,
törvényének parancsszavát,
bús romlástól óvni hazát,
Szaloniki népének;

benne bízott, imájában,
Nestor, kint az arénában
kivont karddal nagy tusában
ront Linaeus szívének.

Insignitus imperio
Maximianus proprio
Nestorem iubet gladio
ferire inaniter.

Demetrius in carcere
vulneratur in latere,
pro Dei Patris munere
transit laudabiliter.

Maximianus hatalma
s hírneve nagy, szól parancsa:
íme, itt a saját kardja,
s Nestort kivégezteti;

Demetert is cellájában
vas veri át oldalában,
bízott Isten jutalmában,
s hős lelkét kileheli.

Supra tumbam dum prostratur
Leontius, visitatur,
et a morte liberatur
athletae praesentia.

Reliquias deferentes
Danubii saevientes
undas scindunt spe gaudentes
eiusdem clementia.

Midőn sírjára kitették
Leontiust: észrevették
haláltól a menekedtét,
hitvallónk segélte őt,

s kik tetemét szállították
átszelvén a Duna habját,
felkorbácsolt, vad hullámát,
benne reménykedtek ők.

Cuius tumba madidatur
oleo, quo solidatur
languens, si quis anxiatur
doloris incendio.

Demetrius adoptatus,
et in caelis coronatus
noster nunc sit advocatus
coram Dei Filio.
Amen.

Sírjára ki olajat hint,
lankadásban erőt merít,
ez az olaj megszabadít
égő kíntól szenvedőt,

mert Demeter égbe szállva,
égiektől koronázva
ügyünk védi, oltalmazza
az Isten Fia előtt.
Ámen.

Fordította Csonka Ferenc

HIMNUSZOK

Szent István királyról

Gaude mater Hungaria

(13. század)

Gaude, mater Hungaria,
prolis agens praeconium
cum laude multifaria
patronum lauda proprium.

Örvendj, magyar hon, jó anya,
fiad dicséretét dalold,
zengjen dicséneked szava
ahhoz, ki mindig pártfogolt.

Hic tibi verus lucifer
lumen fidei praebuit,
datus et ad hoc legifer
viam salutis docuit.

Ő néked igaz fényt hozott,
hit fényét adta át neked,
hozzá törvényt is alkotott,
üdvösség útján vezetett.

Geisae duci decrepito
divina fit promissio,
Stephanus a Stephano
vocatus est in utero.

Őt Géza élte alkonyán
István mártír nevezte el
az égi küldetés nyomán
Istvánnak, anyja méhiben.

Cuius ortus praedicitur
patri caelesti nuntio,
martyr ad matrem mittitur
nascentis vaticinio.

Ég hírnöke jelezte meg
atyjának, hogy születni fog:
a vértanú elküldetett
anyjához szólni jóslatot.

Nato gaudet Hungaria,
damnatur idolatria,
caelestis datur gloria,
beata fit memoria.

Örült is a magyar haza,
ledőlt a bálványok hada,
zengjen hát égi glória,
boldogság róla szólni ma.

Puer crescens progreditur
sicut cedrus in Libano,
praedictum nomen inditur
huic a beato Stephano.

Dignis datur doctoribus
imbuendus in litteris,
probis ornatur moribus
sub annis adhuc teneris.

Adolescens aggreditur
cibum salutis serere,
gens Hungara convertitur
et baptizatur propere.

Olim erroris populus
lumen divinum conspicit,
pulsis tenebris sedulus
se Christi iugo subjicit.

Trino Deo et simplici
sit laus, honor et gloria,
qui sancti regis supplici
concedant caeli gaudia.
Amen.

Mint libanoni cédrusok,
a gyermek úgy növekedett,
s miként előre mondatott,
Szent Istvánról kapott nevet.

Oktatták őt híres doktorok,
öntözték bölcsességgel őt,
s jámbor erkölcse ragyogott
már zsengén, férfikor előtt.

S már életének hajnalán
osztotta üdvnek életét,
s a magyar nemzet, a pogány
hamar keresztény hitre tért.

Feltünt az égi fényesség,
s a nép, mely tévelygésben élt,
elhagyva sűrű éjjelét,
Krisztus szent igájába tért.

Imádás légyen, tisztelet
néked Hármas-Egy Istenünk,
segíts elérnünk mennyeket,
mit szent királyunk kér nekünk.
Amen.

Fordította Csanád Béla

Szent László királyról

Regis regum civis ave

(1192 körül)

Regis regum civis, ave,
regum gemma, Ladislae,
  regni consors gloriae.
Regem regum es aggressus,
sis defensor indefessus
  et athleta patriae.

Salve, salus Hungarorum,
rex, coheres angelorum,
  vas caelestis gloriae,
ab aeterno vas electum,
vas insigne, vas effectum
  vendicans iustitiae.

Áve, égi király híve,
királyoknak gyöngye, éke,
  László, mennynek sorsosa!
Ég királyát hűn követted,
országunkat védelmezted,
  légy hazánknak bajnoka.

Menedéke magyaroknak,
Örök-társa angyaloknak,
  Égi kegynek eszköze:
Üdvözlégy, ó, kiváltságos,
híres-neves, igazságos
  jó ítélet hírnöke.

Hungarorum gens, congaude,
nova novi regis laude
  pulsans tintinnabula,
felix, ave, Varadinum,
cuius augens fama signum
  resonet per saecula.

Tibi, Christe, concors hymnum
canit orbis, qui per lignum
  ad te trahis omnia,
scala factus ascensorum
et corona confessorum
  tibi laus et gloria.
Amen.

Vigadozzál, magyar nemzet,
harsonáljad, énekeljed,
  új királynak új dalod.
Boldog Várad, szálljon híred,
Növekedjék dicsőséged,
  Visszhangozzák századok.

Krisztus, földről himnusz szárnyal
hozzád, aki keresztfáddal
  magadhoz vonsz népeket.
Szentek útja te vagy égbe,
hitvallóknak dicsősége,
  Néked áldás, tisztelet.
Amen.

Fordította Csanád Béla

Szent Imre hercegről

Chorus caelestis agminis

(13. század második fele)

Chorus caelestis agminis,
coetus superni culminis
ad thronum summi Numinis
melos attollat carminis.

Égi chorusok, azúrnak
sergei, kik fönt vonulnak,
zöngjön éneke a' húrnak,
trónusánál a' nagy Úrnak.

Cuius rivus dulcedinis
et decor pulchritudinis
dignis largitur [luminis]
donum beatitudinis.

Ő, az édesség patakja,
Őt a' szépség lelke lakja,
boldogságot ád azoknak,
kikbe nincs a' rossz salakja.

Huius vigore gratiae
confessor stirpis regiae
aevo in pueritiae
cultum sequens munditiae.

Tőle bírt akkép kiválni
a' hitvalló szent Királyfi,
álnokság ellen kiállni,
bárhà üldözné akárki.

Emericus, dux catholicus
regis et heres unicus,
miles Christi mirificus
in carne vixit caelicus.

Katolikus Hertzeg, vészbe,
agg királynak ifjú része,
Krisztusnak csudás vitéze,
földre mennyet ő idéze.

Mundum contempsit labilem,
carnem subegit fragilem,
daemonis et versatilem
ensem subegit debilem.

Megvetette a' világot,
béklyót a' testére vágott.
Ördögök nyakára hágott,
szablya sem fogá, sem átok.

Hoste sic victo triplici
confessor virgo caelici
Principis et uranici
stola vestitur duplici.

Qua decoratur splendide
turbae amictus nitidae
consors et sine macula
Agni per cuncta saecula.

Patri decus ingenito,
gloria Unigenito,
sitque compar laus debito
Spiritui Paraclito. Amen.

Mert legyőzött hármas ellent
s a' Gonosznak monda ellent,
most, hogy a' világból elment,
két palástot is visel fent.

Ékes, szent s királyi mezbe,
udvarló néptől övezve,
él a' mennyei körökbe
a' Báránnyal mindörökre.

Glória hát az Atyának
s az Ő Egyszülött Fiának
s akit éppoly dics illet meg,
glória a' Szent-Léleknek. Amen.

Fordította Kosztolányi Dezső

Szent Imre hercegről

Plaude parens Pannonia

(13. század második fele)

Plaude, parens Pannonia,
de tam felici filio,
cuius virtute varia
caelum repletur gaudio.

In te regum de germine
dux Emericus oritur,
ortus salutis semine
Deo cultore seritur.

Ab ipsa pueritia
Deum timere didicit,
subtus pedum vestigia
cuncta terrena subiicit.

Conservans pudicitiam
vitae devitat maculam,
domans cordis lasciviam
spernit consortis copulam.

Trino Deo et simplici
vita, virtus, victoria,
qui per precatus Henrici
det nobis vitae gaudia.

Vigadj, szülő Pannónia,
mert dicső a te fiad.
Nincs az virtusának híja
s az mennyben öröm riad.

Sarjadván királyi vérből
Imre Herczeg földre jött.
Idvessége égbe ért föl
és Isten növelte őt.

Zsönge kortól féli Istent,
az parancsait betölti.
Nyomdokán el is vesz itt lent,
összveomlik mind, mi földi.

Nem szeplősíté az láza,
szűzien kerülé vágyát,
forróságit zabolázva
megveté az hitveságyát.

Igy az Három-Egy-Személynek
glória az Égen, Földön.
Atya, Fiú és Szent-Lélek
áldassék is mindörökkön.

Fordította Kosztolányi Dezső

Csanádi Albert

Himnusz Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepére

(16. század eleje)

Pange, lingua, virginalis
uteri praeconium,
quem ingressus Rex caelorum
formam sumpsit hominum,
et peperit sine viro
Virgo Mater filium.

Zengjed, nyelv, a szűzi méhnek
angyali dicséretét,
melybe szállva ég Királya
formát öltött, emberét,
és megszülte férfi nélkül
Szűzanyánk a gyermekét.

Missus est ab arce poli
Gabriel ad Virginem,
oriundam de praeclaro
David regis germine,
desponsatam viro Ioseph
et Mariam nomine.

Mennyországnak küldötteként
Gábor angyal lejöve:
szűzhöz, kinek nemzetsége
Dávid király nemzete,
neveztetik Máriának,
s Józsefnek a jegyese.

Ave, inquit, illibata
Virgo, plena gratia,
inter cunctas mulieres
benedicta filia,
cuius formam concupivit
Patris sapientia.

Üdvözlégy, szólt, érintetlen
s kegyelemmel teljes lány,
áldott vagy te mindnyájuk közt,
asszony csak van valahány:
mert szépséged megkívánta
atyai bölcs tudomány.

Illa tacens dum revolvit,
qualis salutatio
ista foret, mox audivit
referente nuntio:
Ne timeas, o Maria,
Dei digna Filio.

Ő hallgatva míg töprengett,
mit jelentsen e szózat,
újra szól az égi küldött
ismételve e szókat:
ne félj, ne félj, ó, Mária,
Istent szülni méltó vagy.

Invenisti nam gratiam
sola apud Dominum,
en concipies atque paries
Redemptorem hominum,
cuius nomen erit Iesus
suum salvans populum.

Mert az Úrnál egyedül csak
te találtál kegyelmet,
megfogansz és megszülöd majd
megváltóját embernek,
Jézus lesz a neve néki,
ki üdvözít népeket.

Erit magnus et Excelsi
Filius vocabitur,
et a Deo patris David
sedes ei dabitur,
et in domo Iacob sine
fine principabitur.

Nagy lesz ő, s a Magasságos
gyermekének hívatik:
Istentől majd Dávid atyánk
trónja néki adatik,
s Jákob népén, nemzetségén
örökké uralkodik.

Et quomodo fiet istud,
nam virum non cognosco,
ait Virgo. Refert laeto
angelus oraculo,
Deum paris virginali
integro signaculo.

S miként lesz az, kérdi a Szűz,
mert férfit nem ismerek,
az angyaltól víg jóslattal
hangzik rá a felelet:
Istent szülsz majd, de megtartod
a szüzességjeleket.

Nam Spiritus in te Sanctus
desuper illabitur,
a quo tuus venter virginalis faecundabitur,
et quem paris, Altissimi
Filius vocabitur.

Mert a mennyek országából
a Szentlélek száll reád,
akitől a szűzi méhed
megfoganja a fiát,
atyjának ki mondhatja majd
magasságnak az Urát.

Ne dubites, en, cognata
sterilis et vetula
Elisabeth, iam est sextus
mensis, quod est gravida,
quia nullum apud Deum
verbum impossibile.

S hogy ne kétkedj, ím, rokonod,
a meddő s élemedett
Erzsébet is hat hónapja
hord méhében gyermeket,
mert az Úr amit kimondott,
lehetetlen nem lehet.

Fiat mihi, sicut dicis,
ait Virgo nuntio,
en, ancilla summi Dei,
iussis eius annuo.
Mox concepit Deum sine
virili consortio.

Legyen nekem igéd szerint,
mondja Szűz az angyalnak,
engedelmes lánya vagyok
a felséges parancsnak,
s méhe szűzen helyet adott
az isteni magzatnak.

Fordította Csonka Ferenc

Csanádi Albert

Himnusz az angyalokról

(16. század eleje)

In superna regione
caelorum militia
gaudet Dei visione,
et firma in gratia
laudat Deum, et aeterna
perfruitur gloria.

A mennyeknek országában
égieknek serege
örvend Isten látásának,
s kegyelmének részese,
s tart örökké dicsőségük:
az Isten dicsérete.

Inflammati *seraphini*
ardore mirifico
amant, lucent et fruuntur
dulcore deifico,
atque summi Regis laudes
concinunt in iubilo.

A *Szeráfok* csodálatos
lángolással lobognak,
édességes szeretetből
ők soha ki nem fogynak,
s nincsen vége Királyukat
dicsőítő daluknak.

Illustrantur *cherubini*
veritatis radio,
solem verum in reflexo
contuentes oculo,
unde dulcis vivi fontis
recreantur poculo.

Throni summae maiestatis
tranquilla sedilia,
per quos quies et pax datur,
panduntur iudicia,
et inflexa veri prodit
iudicis sententia.

Praesunt *dominationes*
subiectis in gloria,
per hos claret, summi Dei
quanta sit donaria,
cuius omnis creatura
contremit imperia.

Principatus principantur
regnis et provinciis,
regunt et protegunt suis
principes suffragiis,
mutant, statuunt, coaptant
divinis iudiciis.

Quos impugnat hostis ferox
calida versutia,
hos protegunt *potestates*
magna cum potentia:
arcent, pellunt, premunt sua
cum fraude daemonia.

Signa facit per *virtutes*
Deus et prodigia,
in his patet Conditoris
virtus et potentia,
cuius nutu caelum, terras
movent atque maria.

Archangeli praepotentes
nobis mira nuntiant,
et secreta pandunt Dei,
quae multis proficiant,
agunt, ut hominum mentes
ad Deum alliciant.

Fény árad a *Kerubokra,*
az igazság sugara,
nem rebbenő szemük előtt
igaz napnak az Ura,
üdülésük élő forrás
édesvizű pohara.

Nagyfenségű *Trónállóknak*
csendes fent a székhelye,
hatalmukban derű, béke,
ítélkezés mérlege,
az igaz bíró hajthatatlan
érvényű ítélete.

Seregeket dicsőséggel
Uraságok vezetnek,
általuk válik ismertté
adománya Istennek,
jogarától kinek minden
teremtmények reszketnek.

A felséges *Fejedelmek*
tartományt és országot
vezetnek, és védelmüket
élvezik a királyok,
megtartás és változtatás
Istentől szállt reájok.

Kikre támad vad ellenség
ravaszul, alattomban,
őket a *Hatalmasságok*
védik nagy hatalommal,
és a Sátánt űzik, nyomják,
kinek csak ártalom van.

Erősségek által Isten
jeleket ád, csodákat,
láthatóvá a Teremtő
ereje csak így válhat,
intésére eget-földet,
tengereket mozgatnak.

A hatalmas *Arkangyalok*
nekünk csodát hirdetnek,
nagy hasznunkra titkait is
feltárják az Istennek,
munkálkodnak: hozzászálljon
gondolata embernek.

Gabriel est inter ipsos
speciali gratia
insignitus et praeclarus
singulari gloria,
cuius nobis famulatu
caeli patent atria.

Arkangyalok között Gábort
különleges szeretet
övezi és dicsőíti
hallatlan nagy kegyelet:
őáltala tárulnak fel
számunkra is az egek.

Iste missus a supernis
sedibus ad Virginem
nuntiavit casto ventre
Iesseam propaginem
concepturam sine viro
Deum atque hominem.

Égieknek országából
a Szűzhöz megy követnek,
s hírül adja: tiszta méhe
a dávidi nemzetnek
sarjadékát szüli majd meg
Istennek és embernek.

Ob hoc Iesus Gabrielem
singulari gratia
amplectitur et pariter
pia Virgo Maria,
amat, colit, reveretur
tota caeli curia.

Ezért aztán Gábor angyalt
kitüntető hálával
öleli át Urunk Jézus
a kegyes Szűzanyával,
tiszteli és szereti őt
az ég minden karával.

Angelorum infimorum
istud est officium,
ut singuli singulorum
curam agant hominum,
custodiant et perducant
ad caeli palatium.
Amen.

Alsóbbrendű *angyaloknak*
az a tisztük, munkájuk:
ápoljanak minden embert,
vigyázzanak reájuk,
vezessék az égbe őket,
ott van a palotájuk.
Ámen.

Fordította CSONKA FERENC

VERSES ZSOLOZSMÁK

Szent István verses zsolozsmája

(1280–1290 között)

Az I. Nokturnus antifónái

1. Adest festum venerandum
sancti regis Stephani
multa laude celebrandum
omni die saeculi.
Gaudeant, qui sunt heredes
per hunc facti Domini
et sanctorum coheredes
meruerunt fieri.

Ím, eljött az áldott új nap:
zengő üdvös ünnepe
szent királyunk-Istvánunknak!
Míg tart e világ heve,
örvendjen, ki őáltala
lőn Urunk örököse
s érdeméből nyeri vala,
hogy a mennynek részese.

2. Iste sanctus praedicator
Hungarorum primitus
christianae legis lator
factus est divinitus,
pro binis tradens bis bina
duplicato pretio
vel pro quinque dans bis quina
reportando Domino.

E szent volt a magyar népnek
első hithirdetője
és a keresztény törvénynek
Isten-küldte szerzője.
Két tálentom helyett négyet,
megkettőzve megadott,
ötért tízet Istenének
kamatosan juttatott.

3. Mundi reges moriendo
regno finem faciunt,
qui, ut sibi celsitudo
regni, regno pereunt,
sed hic sanctus terminando
terrenam potentiam,
sumpsit regnum inchoando
sempiternam gloriam.

A királyok, ha meghalnak,
bevégzik uralmukat,
meg nem őrzik a hatalmat
s felséget a hant alatt.
Ám e szent, mihelyt bevégzé
a földi uralkodást,
örök dicsőségben kezdé
újfent a királykodást.

Responzóriumok verzusokkal az olvasmányok után

R_1 Iam cum caelos ascendisset
nostra salus, Dominus,
atque suis transmisisset
dona Sancti Spiritus,
repleverunt partes mundi
duodeni proceres
seminantes verbum Dei
ad salvandos homines.

Üdvözítőnk, mikor útja
mennyországba visszavitt,
övéire árasztotta
a Szentlélek kincseit.
Tizenkét fő választottja
végigjárt a föld felett
Isten igéjét hordozta,
megváltani lelkeket.

V. In omnem apostolorum
terram sonus exiit,
et in fines orbis terrae
verbum horum prodiit.

Az apostolok beszéde
mindenüvé elhatott,
általuk Isten igéje
világ végéig jutott.

R_2 Gaudebat ergo praecone
suo quaeque regio,
et grates pro tanto dono
referebat Domino;
restabat Pannoniorum
plebs sine consilio,
clausa tenebris errorum
in mundi naufragio.

Minden ország örvendezett
elnyervén patrónusát,
és e nagy-jóért szerfelett
áldotta Úr-Krisztusát.
Épp csak Pannónia népe
nem találta támaszát,
tévelygés ködéből nézte
a világ forgatagát.

V. Et dum cresceret in orbe
fidei religio,
et credentes puro corde
nascerentur denuo.

Körülötte a föld szerte
igaz hitére talált
s egyre nagyobbra növelte
már a tiszta szívű nyájt.

R_3 Genti autem devianti
per mortis illecebras
et procaciter amanti

A nemzet, mely a homályba
megfogózott makacsul
s a halálnak cselfogása

caecitatis tenebras
ideo differebatur
salutis praeconium,
ut post moras assequatur
maius beneficium.

volt felette ősi úr:
rég azért nem lelt magának
üdvösségre vezetőt,
mert Isten nagyobb javának
részeséül szánta őt.

V. Orae namque doctor quanto
datur illi serior,
dono Dei missus tanto
venit excellentior.

Mennél később nyer az ország
hithirdetőt, igazat:
a kegyelmes égi jóság
annál derekabbat ad.

A II. Nokturnus antifónái

1. Valde felix es dicenda
a cunctis, Pannonia,
erumpe nunc laetabunda
in Dei praeconia,
qui tibi non praeceptorem
de plebe discipulum,
sed regem praedicatorem
misit et apostolum.

Szerencsésnek hirdet téged
mindenki, Pannónia,
ezért Istenhez dicséret
szálljon, ének és ima:
méltót, aki mestered lett,
nem a köznépből adott,
hanem felkent fejedelmed
hitvivő apostolod.

2. Nam ut Attila sub rege
Hungarorum populus
tyrannidis lata lege
saeviit incredulus,
sic sub Stephano regnante
vertitur crudelitas,
quo figura transmutante
formatur credulitas.

Míg Attila állt fölötte,
a magyar nép egyedül
a zsarnok igáját nyögte
ész nélkül s hitetlenül.
De István uralkodása
dicső fordulót hozott,
jelzi egy szó megtoldása:
gaz igazra változott.

3. Dudum namque desolatam
Dominus Hungariam
penitusque nullo datam
praedicatum perviam
per hunc sanctum evocavit
ad baptismi gratiam
et cum suis heredavit
dans caelorum patriam.

Teremtőnk a tenger éve
elhagyott Hungáriát
mindeddig megtérítésre
senkinek sem adta át;
eme szentjével kínálta
a keresztség balzsamát,
övéinek s néki tárta
örök égi otthonát.

Responzóriumok verzusokkal az olvasmányok után

R_4 Geisae namque, duci sancto,
sanctus puer nascitur,
qui divina matris ventre
gratia perfunditur.
Et Stephano praemonstrante,
qui post Christum passus est,
ast quam nasceretur ante
Stephanus vocatus est.

Magasztos szép fiat nemzett
Géza szent fejedelem,
kit a méhben már megszentelt
az isteni kegyelem:
Krisztus első vértanúja,
István adott jóslatot
születése előtt róla,
hát István nevet kapott.

V. Iste Deo se devovit
ab adolescentia
nilque lubricum cognovit
ipsius infantia.

Magát Istennek ajánlta
tüstént, már mint gyermeket,
a szemérem rovására
semmit el nem követett.

R_5 Sed cum iuventutis metas
sanctus primum posuit,
atque iam virilis aetas
in eo invaluit,
ex tunc factus est famosus
eximiis laudibus:
in bellis victoriosus,
prudens et fortissimus.

Az ifjúkor küszöbére
érkezett szeplőtelen,
majd a férfikorba lépve
nagy s dicső lett hirtelen.
Terjedt híre szerteszéjjel,
nyert zengő dicséretet:
harcban sose érte szégyen,
vitézül vezérkedett.

V. Sub mundanis armis Dei
miles erat strenuus,
nam in bonis erat ei
affectus praecipuus.

És míg harcolt e világban,
jól szolgálta Istenét,
mert a jótettek sorában
lelte legfőbb örömét.

R_6 Corde Deo credens erat,
quod monstrabat opere,
omnibus sufficiebat
ipse solus munere,
rex erat et praedicator,
dupla dans stipendia,
unde corpore praeceptor
gauderet et anima.

Megváltóját szívből hitte,
jelzi sok cselekedet:
a kötelesség vezette
mindünkért s minden felett.
Király volt s hit apostola:
így rótt kétszeres adót;
mindig teste-lelke ura
s nem kényeztetője volt.

V. In divinis studiosus
vir fuit operibus,
forma quidem speciosus
magis tamen moribus.

Mindig Uráért buzogva
fakadtak jótettei,
gyönyörű volt szál alakja,
még szebbek erényei.

A III. Nokturnus antifónái

1. Vir beatus pardum nempe
fert ad caulas ovium
et leonem ad praesepe
bovis ferocissimum,
nam minis, precibus, donis
terret, mulcet, incitat
parvos, mites, vanos, bonis
Christi quos deificat.

Párducot a juhakolhoz
nem a szent férfi visz-e?
s oroszlánt az istállóhoz,
hogy ökröt rémítene?
Hol fenyeget, hol kér, hol ad:
ösztökél e szeretet
tévelygőket, jók- s rosszakat,
hogy elérjék üdvüket.

2. Si plebs ista suscepisset
alium discipulum,
forsitan ei misisset
Deus quendam alium,
sed rebellis gens et fortis,
gens grandis audaciae
per eiusdem virum sortis
danda fuit gratiae.

Ha szelídebb apostolra
is hallgatna nemzetünk:
talán Isten küldött volna
kezesebbet is nekünk.
Merész lázongók hadával
gyengébb pásztor mit tegyen?
Ezért kemény férfi által
szállt reánk a kegyelem.

3. Magnus Samson ad domandum	Oroszlán legyőzésére
leonem immittitur,	nagy Sámsont küldé a menny;
ad Hungaris praedicandum	magyarok térítésére
rex fortis eligitur,	támadt hős fejedelem.
ex leonis fauce mellis	Oroszlán torkából akkor
favus gratus nascitur,	édesen csorgott a méz;
ex Hungaris ore dulcis	Istenhez a magyar ajkon
Deo laus exprimitur.	ének éneket tetéz.

Responzóriumok verzusokkal az olvasmányok után

R_7 Inter cetera laudanda	Mennynek minden adománya
virtutis insignia	közt legnagyobb kegyelem,
patientiae miranda	mely rászállt a szent királyra:
fuit illi gratia,	csodálatos türelem.
emonstrat quod depilata	Koldusok tépték szakállát
pauperum protervia	– példaként emlegetik –
eius barba, dum collata	mikor egyszer alamizsnát
sunt his beneficia.	kegyesen osztott nekik:
V. Et ille tunc fuit laetus	és elkezdett énekelni
dare Deo gratias,	hálát, ujjongó fohászt,
pro quo dignus est inventus	hogy méltó lett elszenvedni
pati contumelias.	e csúf megaláztatást.
R_8 Nobilis stirpe rex sanctus,	Szent király volt nemes ágból
sed fide nobilior,	de a hite nemesebb,
caritate roboratur	mindehhez a remény járult
et spei non immemor,	és az erős szeretet.
postquam cursum consummavit	Mikor véget ért a pálya,
praesens spernens saeculum,	minden földit megvetett,
Iesu Christo commendavit	Jézus Krisztusnak ajánlta
gloriosum spiritum,	lelkét, a szépségeset.
offerunt quem ad superna	Immár felvitték a mennybe
angelorum agmina	az angyali csapatok,
regnaturum in aeterna	boldogok közt mindörökre
beatorum patria.	fénylőn tündökölni fog.
V. Rege sibi pro sublato	Holt királyunkért könnyeznek
pii maerent Hungari,	jámbor szívű magyarok,
sed collega pro collato	új társuknak örvendeznek
cives gaudent caelici.	a mennyei angyalok.

Fordította Weöres Sándor

Szent László verses zsolozsmája

(1192 körül)

(A három nokturnus antifónái)

I. Nokturnus

1. Hic iniquis non consensit, quorum viam dum contempsit, Christi iugo se subiecit et quod Deo placet, fecit cogitando, operando et operam vitae dando.	Gonoszokkal nem cimborált, útjaikon sohasem járt. Úr igáját vállra vette, Isten kedvét: azt kereste. Amit munkált, amit gondolt, élete mind tanítás volt.
2. Rex a Christo constitutus et ab ipso consecutus, quod virtute sit indutus et in monte sancto tutus.	Őt királlyá Krisztus tette, támogatta, segítette, erényekbe öltöztette, a szent hegyen védelmezte.
3. Tua, Christe, est gloria, salus et victoria, ipse tuus est susceptor, idem noster sit protector.	Krisztus a te dicsőséged, győzedelmed, üdvösséged, ő emelt fel ily magasba, legyen mindnyájunk oltalma.

II. Nokturnus

1. Invocantem exaudivit, in dilectum quem ascivit sibi Christus, cui donavit summum bonum, quod optavit.	Az esdeklőt meghallgatta, Krisztus magához fogadta, szeretettel neki adta a legfőbb jót, mint akarta.
2. Scuto bonae voluntatis, dono tuae pietatis ipsum, Christe, coronasti, quem ad caelos sublevasti.	Jóakarat védpajzsával, kegyes hittel, adománnyal Krisztus, felékesítetted, és a mennybe fölemelted.
3. Admirabile et ineffabile est nomen tuum, Domine, nam in tuo nomine sanctus iste prospere sublimis in aethere tecum gaudet vivere.	Csodálatos és kifejezhetetlen, Urunk, a te neved! Szentünk dicsőségesen neved zengi fényesen. Veled él már szüntelen boldogságos mennyekben.

III. Nokturnus

1. Domine, qui operatus est iustitiam
et confirmatus est in gratiam,
nunc in superno solio,
in sanctorum tripudio
felici gaudet gaudio.

Ki igazságos volt életében
és erős volt Isten kegyelmében,
most az örök fényességben,
a szenteknek seregében
örvend boldog örömében.

2. Ladislaus honoratur,
cuius caput coronatur
regum ritu generoso
de lapide pretioso,
datur illi dignitas,
aeterna felicitas.

László királyt népünk áldja,
a királyok koronája
ragyog fején, azzal ékes,
ékkövekkel fényességes,
övé a nagy méltóság,
örök égi boldogság.

3. Hic accepit benedictionem,
quem suscepit in adoptionem
Deus et devotionem
eius clare commendavit,
quem heredem adoptavit
et in caelis coronavit.

Az atyai áldást ő megnyerte,
őt magához Isten felemelte,
s életének szolgálata
mindenkinek fénylő példa:
ígért öröksége várta
és mennyei koronája.

Fordította CSANÁD BÉLA

Szent Imre verses zsolozsmája

I. Vesperás

Antifóna

Laetare, Pannonia,
mater et nutricia,
cole cum laetitia
tuae prolis gaudia;
gaudens Alba Regalis[1]
de Emerici gloria
Deo vota dulcia
solve laude varia;
Iesu bone, praemia
da de caeli curia
populo praesentia
colenti solemnia.

Pannónia vigadozzál,
szoptatós dajkája, anyja,
mert ily ifjút földre hoztál,
aki az virtus aranyja.
Örvendezz Székes-Fejérvár,[1]
glóriás fiad kitüntet,
rád dicsőség, ritka fény vár,
áldd érette Istenünket.
Édes Jézus! ím tenéked hódolunk,
légy enyhe gyámol,
istápolván az te néped
az mennyország pitvarából.

Responzórium

Ascendentem miserae
vallis ab exilio
sursum ducit iubilans
angelorum concio.
Contradicens daemonum
confutatur legio,
caelum scandit libere
liber omni vicio,
sic Emmricus iungitur
sanctorum consortio.

Ez siralom-völgybe hullva,
hol az jámborok zokognak,
fölvértezi őt ujjongva
serege vidám angyaloknak.
Démonok csapatja Tőle
meghajol, akár a nádszál,
makulátlan, tiszta szívvel,
bűntelen az égbe átszáll.
Imre is a szentjeinkkel
osztakozik égi jóban.

Verzus

Clara die caelitus
haec miranda visio
Caesareae praesuli
monstratur Eusebio.(2)

Napvilágnál látta ezt meg,
színről-színre és valóban
Özséb, Caesarea papja,
titkos és nagy vízióban.(2)

Antifóna a Magnificathoz

Ave, flos nobilium,
sacrae stirpis virgula,
speculum sublimium,
sanctitatis regula.
Salve spes humilium,
sidus sine macula,
lucerna fidelium,
rubens mundi rosula,
valle candens lilium,
pigmentorum cellula,
solamen flebilium,
prece nobis sedula
fer, Emerice, praemium,
repelle pericula.

Idvez légy, te jók virága,
régi törzsök sarjadéka,
tündöklő tükör, te, drága
szentség regulája, példa.
Jó reménység rossz időbe,
csillag annak, aki szenved,
föld pirosló rózsatője,
lámpáskája az híveknek.
Kincses-kamrácskánknak éke,
fényes liliom az völgybe,
könnyezőknek könnyű béke,
kérlelünk mi könyörögve,
az gonosznak légy te féke,
Imre, űzd el mindörökre.

Matutinum

Invitatórium

Confessoris Emerici
laeta natalitia
per orbem mirifice
celebret Ecclesia.

Az I. Nokturnus antifónái

1. Legem Dei iugiter beatus Emmricus nocte, die meditans Deo fit amicus.	Isten törvényét a boldog Imre látva-látja, éjjel és nappal tűnődvén lőn Isten barátja.
2. Disciplinam Domini puer apprehendit et mente caelestibus devotus intendit.	Az Úrnak kemény szabályát érti apró kortul, lelke jámbor ájitattal égiekre fordul.
3. Corpus negat subdere nocturno sopori, laudes vigil solvere curat Creatori.	Nem hajol hitványka teste éji nyugalomra, Istent dicsérő imáit föntvigyázva mondja.

Responzóriumok verzusokkal az olvasmányok után

R_1 Ex regali prosapia
dux Emmricus oritur,
de radice pius pia
surculus progreditur
et in patris proles via
recta calle graditur.

V. Sidus sole gignitur
et odor ex Libano,
dum de rege nascitur
dux Emmricus Stephano.

R_2 Rubum flamma comprehendit, comprehensum non incendit[3] divino miraculo; sic Emmricum non offendit ardor carnis, sed defendit Deus a piaculo.	Mint csodáknak csipkebokra gyúlva lobbanó lángokra[3] égten-ég, de el nem ég: Imre sem hajt semmi okra, teste nem tüzel lobogva, ója bűntől őt az ég.

V. Sicut hiems laurum non urit,
nec rogus aurum.

R_3 In Egypto vanitatis novus Ioseph castitatis conservando lilium in se duplex tam aetatis quam carnalis voluptatis edomat incendium.	A hívság Egyiptomába új József, aki él magába, liliomszál, tiszta, szűz fékezi folyvást a kába ifjúságot és hiába ostromolja testi tűz.

V. Virgo vivit illibatus
virginis in gremio,
igne non est aestuatus
ignis manens medio.

A II. Nokturnus antifóniái

1. Vanitatem respuens
haeret veritati
falli docens homines
datos vanitati.

Az igazságot akarván
megveti mi hitvány,
hívságos, botor halandót
jóra így tanítván.

2. Quia pie, sobrie,
iuste conservatur,
voluntatis Domini
scuto coronatur.

3. O quam admirabile,
quod passibus tutis
pertransivit iuvenis
viam iuventutis.

Ó, mily csudálatos Szent,
hogy vigyázva járdal,
ifjúságával dacolva
ifjúságon által.

Responzóriumok verzusokkal az olvasmányok után

R_4 In quadam basilica
sanctus dat se pronum
orans fusis lacrimis
ante Dei thronum,
mente tractat Domino
quod vel quale bonum
offerat, cum caelitus
hunc audivit sonum:
Res grata virginitas,
hanc da mihi donum.(4)

A templomba hajdanában
vívódó tusát áll,
könyvekben imádkozik lent
Isten trónusánál.
Töpreng, Istennek mit adjon,
lelke-teste égett,
így felelt az égi szózat
könnyűsége végett:
„Szűziség a legnagyobb kincs,
add a szűziséget."(4)

V. Spreta coepit protinus
spe posteritatis,
custodire titulum
suae castitatis.

Nyomba hát az Istené lesz
jámbor, hív adója
és utódiról lemondva
szűziségét ója.

R_5 Puer igne caelici
succensus amoris
mundi spernit gloriam
pro spe melioris.
Diadema despicit
labilis honoris,
coniugalem copulam
contempnit uxoris,
mente Deo militat,
dux vocatur fortis.

Mint gyermek gyúl égi tűztől,
homlokára fény ül,
nem csábítja ez világ itt,
az éggel kibékül.
Földi kincset nem vesz ő fel
elmulandó ékül.
Él a házasságba, szűzen,
a hitvese nélkül.
Istenért vitézkedik csak,
hős Vezér, vitézül.

V. Osculorum numero
monachorum merita
patri puer disserit
et probatur ita.(5)

R_6 Summi Regis Filius	Istenünk a mi királyunk
nostri regis natum	gyermekét szerette,
de se specialiter	egyszülöttje a magasban
ostendens amatum,	kedvelé felette.
ne fallat malicia	Hogy ne győzzön a csalárdság
spiritum beatum,	fondorul felette:
de macula transtulit	szeplő nélkül, makulátlan
sed non maculatum,	vonta az egekbe.
regno mutans stabili	Földi hercegsége múlván
mobilem ducatum.	égit kap helyette,
V. Ne vel levem sentiat	s hogy ne mocskosítsa lelkét
in vita reatum,	rosszak sanda tette,
vitae dedit iuvenis	ifjú életét szakasztván
finem properatum.	Isten égbe vette.

A III. Nokturnus antifónái

1. Vitae vitat maculam	Elkerüli azt, mi szeplő,
loquens veritatem,	az igazt betűzi,
carnis vicit faculam	fékezvén testét a gyeplő,
per virginitatem.	mindörökkén szűzi.
2. In virtute Domini	Imre kedvét játszva űzi,
Emmricus laetatur,	föntt Istent dicséri,
quia virgo virgini	szűzi volt ő s most a szűzi
Christo sociatur.	Krisztus társa néki.
3. Hic innocens manibus	
et in corde mundus	
caeli iunctus civibus	
gaudet laetabundus.	

Responzóriumok verzusokkal az olvasmányok után

R_7 Virum ligat pro peccatis	Egy bűnöst így sújt a pápa,
papalis sententia,	nagy-kemény parancsot ád,
quod lorica corpus cingat,	hogy testére büntetésül
hac cum poenitentia:	fűzze szíjjak bőr-bogát,
loca sancta lustret pergens	szenthelyet kutatva járjon,
per terrarum spatia,	tüskön át és bokron át,
poenitenti vel sic parcat	míg az átkozott bűnösnek
divina clementia.	föntt az Úr meg nem bocsát.
V. Hoc pro signo datur reo	S az legyen a hírlelő-jel,
sui ferri fractio,	hogy a lánca szétszakad.
quod concessa sit a Deo	Isten akkor megbocsát majd,
peccati remissio.	s lelke újólag szabad.

R_8 Currit aeger spiritalis causa medicaminis, ora rigat utriusque gemens umbrae luminis, fert in membris pondus ferri, mente massam criminis, passim quaerit, nil invenit sperati solaminis.	Lelki írokat keres hát, sebhegesztő kincseket, két orcáján könny patakzik, hogy már néki intsenek, hord bunkósbéklyót a testén, lelkén bűn-bilincseket, várja a vigasztalóit, ám semerre sincsenek.
V. Per Emmrici confessoris sanctissimi merita tam poenarum quam culparum huius laxantur debita.	Imre hitvalló kegyével a bűnöst kitünteti és elengedtetnek erre bűnhődése s bűnei.

Laudes-antifónák

1. In hac die laetitiae mater plaudat ecclesia, sanctus Emmricus hodie viam mutavit patria.	Az egyház ma örvend, áldja ez örömnapot: Imre égbe fölment, ottan új hazát kapott.
2. Hic salutis semita, via iuniorum, via morum inclita turbae seniorum.	Mint ifjú gyerek-bölcs idvesség útján haladt, fényességes erkölcs mesgyéjén járt, mint agg.
3. Joseph fugit dominam crimen detestatus, iste suam feminam causa coelibatus.	József bűn sarától elfut, ott hagyván a' nőt: ő a' hív arától, mert szűzesség híjja őt.
4. Quasi David deicit funda Philistaeum, dum de carne perficit Emmricus trophaeum.	Dávid a' parittya által öl filiszteust, ő csellel szorítja verve-ütve itt a' húst.
5. Res est mira penitus, quod per vim virtutis superatur funditus ardor iuventutis.	Az csudás csak ebben, hogy ki ója virtusát, győz a' győzhetetlen lángodon is: Ifjúság!

Benedictus-antifóna

Dulcis Dei Spiritus, cuius magistratu dux Emmricus praeditus vitae coelibatu conservatus penitus extat a reatu;	Istennek Szent Lelke, aki megsegítéd égbe fölterelve Isten tiszta hitét s a rosszal perelve óttad tiszta szívét:

nos ure medullitus	hallgassál reája,
eius pro praecatu	kérlelünk mi esdve
caelique divinitus	s égi, szép hazánkba
dites incolatu.	minket is vezess be.

II. Vesperás

Magnificat-antifóna

O norma iustitiae,	Ó igazságnak szabálya,
limes aequitatis,	mely a bűnt föloldja,
decor innocentiae,	ártatlanság, büszke pálya,
luna puritatis,	tisztaságnak holdja.
gemma pudicitiae,	A szemérem drágagyöngye,
flos virginitatis,	ékes, szűzi rózsa,
castrum castimoniae,	kit nem ér a föld göröngye,
campus caritatis,	jóság égi jósa,
Regem cernens gloriae	nézz le, aki egyre látod
regno claritatis,	Istent üdvözülten,
in loco miseriae	ránk, kiken a bűn meg átok,
nobis collocatis	s nyögve küszködünk lenn,
affer donum gratiae	hozz malasztot és világot,
gratis et ingratis.	részesíts az üdvben.

Fordította Kosztolányi Dezső

„Himnusz" Szent Imre hercegről

(Részletek az idézett verses zsolozsmából Babits Mihály fordításában)

Óh mily csodálatos
ha szent biztosságban
megy át, aki fiatal,
a fiatalságon!

Bazilika szent kövén
a szent fiú térden
Isten előtt könyörög
könnyekkel szemében.
Mit áldozzon föl Neki?
tűnődik szívében:
hol a kincs? És hirtelen
hang zendül az égben:
„Legdrágább a tisztaság:
ezt ajánljad nékem!"

És az ifjú megveti
unokák reményét:
vágya buzgón őrzeni
szűzessége fényét.

Fölgyújtja a mennyei
szerelem fáklyája.
Világi fényt nem keres:
nagyobb néz reája.
Mit neki a diadém
ingó glóriája?
Mit a földi feleség
ölelés-igája.
Herceg ő, de szívében
Isten katonája

Nem kell néki hiúság:
csügg az igazságon.
Példa, hogy a hiúság
hogy csal e világon.

S az égi Király fia
a mienknek sarját,
így mutatva iránta
különös vonzalmát,
hogy a föld ármányai
szűz lelkét ne csalják,
elvitte még mielőtt
szennyeink zavarnák,
örök honnal cserélve
múló birodalmát.

S nehogy egy csöpp folttal is
jegyezze a vétek,
hamar szegett fiatal
életének véget.

Árpádházi Szent Margit verses zsolozsmája

(1276–1320 között)

I. Vesperás

Antifóna

Iucundare ex novella floris
caelum plantula,
cuius vigor carnis bella
[prece] stravit sedula.

Új virágnak kinyílásán
örvend ujjongva az ég.
Győzött ő a testnek harcán,
nyugtalan hevén.

Himnusz

Novo sacrata gaudio
caeli concors laetitiae
votivo laudem studio
depromat vox Ecclesiae.

Ma új örömben egyesül
az Egyház szentelt éneke
az éggel, amely dicséretül
buzgón, ujjongva zeng vele.

Sub natali novitio
novi festi solemnia
candenti vernans lilio
invexit virgo regia.

Égi születés e napon
új, boldog ünnepet hozott,
mint a tündöklő liliom,
a királyi lány úgy ragyog.

Margareta puellula,
mortalis culmen generis
vitae fulgentis aemula
annis fastidit teneris.

Margit, mikor még kisleány,
múlandó vágyakat kerül,
s már gyermekként, igen korán
fénylő életért lelkesül.

Alta spernens palatia
claustro regenda clauditur,
regalis pompae copia
sub paupertate graditur.

Megvetve magas palotát
szigorú kolostorba tér.
S akit királyi pompa várt,
mint a koldusok, oly szegény.

Praesta, Deus, supplicibus
praesentis prece virginis
nostris ascribi mentibus
beati sortem luminis. Amen.

Add meg nekünk is, Istenünk,
kikért szűz Margit esdekel,
hogy mi is boldogok legyünk,
fénylő egekbe jutva el. Amen.

Magnificat-antifóna

Felix plane, felix per omnia,
summa semper ducens fastigia,
quam terrenae stemma propaginis
et caelestis insignit gloria,
de regalis radice germinis
in regnorum scandens imperia.

Boldogságos, boldog örökre már,
ki mindenben legmagasabbra száll.
Földi törzsnek szülötteként ragyog,
és a mennynek dicsőült szentje lett.
Király nemnek gyökerén sarjadott,
s hatalomnál többre törekedett.

Matutinum

Invitatórium

Regi Christo laude laeta
solvamus obsequium,
cuius regni Margareta
confortatur gaudium.

A Királynak, Krisztusunknak
zengjünk víg hódolatot.
Országában Margitunknak
boldogságot ő adott.

Himnusz

Hymnis agamus fidei
castae parentis gaudia,
floris amictu nivei
matrem investit filia.

Haec mundi fraudis latebras
lucenti sanctimonia,
hostis carnis illecebras
dissolvit castimonia.

Virgo venusta facie
aquae supportat hidriam,
candore conscientiae
caelesis vitae gratiam.

Plena fontali fluvio
lassos camelos reficit,
sociali collegio
dum cultum legis adiicit.

Praesta, Deus, supplicibus
praesentis prece virginis
nostris ascribi mentibus
beati sortem luminis. Amen.

Zengjük hitünknek himnuszát,
tiszta szülőnk örömeit,
ruhája hófehér virág,
leánya adta ékeit.

A világ sötét cseleit
fénylő szentsége győzi le,
s a test ellenkezéseit
szent tisztasága szelleme.

Szépséges arcú szűzleány
nagy vizes vödröket cipel,
lelkének tündöklő haván
mennyország kegyelmeivel.

Bő forrása vizeinél
szomjas tevéket felüdít,
midőn társaival beszél,
s törvényt szeretni megtanít.

Add meg nekünk is, Istenünk,
kikért szűz Margit esdekel,
hogy mi is boldogok legyünk
fénylő egekbe jutva el. Amen.

Az I. Nokturnus antifónái

1. Mundi plenum luxu rete
damnans pudicitia,
caeli nuptum Margaretae
sperat innocentia.

Fényűzéssel, csalfasággal
telt világot elítél.
Margit szűz ártatlansággal
boldog égi nászt remél.

2. Cilicio se ambiens
virgo iam velata,
flagris se percutiens
Christo consecrata,
zona quoque ferrea
cinxit se beata.

Cilicium övezi,
fején szűzi fátyla,
magát ostorral veri
Krisztus szentelt lánya,
kemény vasöv derekán
az ő boldogsága.

3. Voto vitae stabilis
loco permutata
tamquam arbor fertilis
crevit transplantata.

Fogadalmi klastromát
midőn másra váltja,
mint termő ág nő tovább
átültetve fája.

Responzóriumok verzusokkal az olvasmányok után

R_1 In declivo vitae fine nostri casus ut ruinae restaurentur gratiae, dum regali stirpe nata iura vendit abdicata voluntatis propriae.	Ha majd egyszer jő az alkony, életünk, hogy szét ne hulljon, segítsen a kegyelem, azért mond le önmagáról, hatalmáról és jogáról a királylány szívesen.
V. Haec exemplum, Dei templum, Margareta laude spreta mundi praebet patriae.	Példát így ad hazájának, ellene mond a világnak, Isten háza hogy legyen.
R_2 Ortus caelo conscio germinis magnifici paupertatis pretio, voto, cultu subiici Patris almi nuntio panditur Dominici.	Király törzsi sarjadék, s égi küldetést figyel, szegénység útjára lép, magát azzal jegyzi el, Szent Domonkos jó hírét nyitott szívvel fogja fel.
V. Summi civis aetheris, forma vitae ceteris iuris usu caelici.	Legfőbb körbe tartozik, s így formálja társait égi jog törvényivel.
R_3 Virgo decens aevo, pugil in certamine saevo, mundum vicisti felici foedere Christi.	Zsenge korú szűzlány, s már harcol a vad haditornán Krisztussal bátran világot győz le csatában.
V. Dum regis orditam claustrali tramite vitam.	Szerzetes élettel dirigálja magát fegyelemmel.

A II. Nokturnus antifónái

1. Sub regulari ferula tranquilla parens tremula, professi status creditum ad plenum solvens debitum.	Nyugodt, midőn ostor veri, remeg, de bátran viseli, a szabályt, melyet fogadott, tökéletes áldozatot.
2. Sanctitatis populo spargebat fundens odores, exemplari speculo fulgens inter sorores.	Szentségének illatát ontja bőven a népnek, fénylő példát benne lát, mind, aki vele élhet.
3. Dum sordescit provoluta ancillarum pedibus, tergit rixae labis luta ex earum cordibus.	Midőn szennyes öltözetben szolgálók elé borul, bűnük piszkát a szívükben tisztogatja jámborul.

Responzóriumok verzusokkal

R_4 Sub clausura vitae primordia stringens calcat [regni] insignia, Summi Verbi victa inopia plagis urget membra nobilia.	Zárdaélet alig érinti meg, utál máris fényűzést, díszeket, szent szegénység igéje neveli, nemes testét ostorral bünteti.
V. Culpae adhuc nescia laetatur poenitentia.	Bűnt még nem is tudhatott, s már gyakorolt bűnbánatot.
R_5 Abnegata patris consortia tempestatis flagellans pluvia, caeli secum pugnante gratia voti compos solatur anxia.	Lelkiatyja, hogy ott ne hagyja még, vihar támad, kiöntve vad dühét; véle küzd a mennyei kegyelem, aggódása így szűnik hirtelen.
V. Lacrimarum profusis imbribus vim pluviae ministrat nubibus.	Ahogy ömlik sűrű könnyzápora, esőt hullat a fellegek sora.
R_6 Carne sub exili caelesti nupta cubili languet in amplexu Domini saucia nexu.	Testét megveti már, eljegyzi mennyei nászágy. Égi szerelmében ellankad megsebesülten.
V. Optat, quaerit, amat, gemitu, prece, verbere clamat.	Vággyal kér, követel, sóhajt, könyörög szeretettel.

A III. Nocturnus antifónái

1. Impetrandi gratiam provocans ieiunio, fervet in fiducia tali ducta praevio.	Hogy kegyelmet szerezzen, böjtöléssel sürgeti, lángoló bizodalom magas útra vezeti.
2. Castigante transitum corporis molestia inpetentem spiritum cogit ad caelestia.	Fenyítékkel neveli teste gyarlóságait, égiekhez emeli szabad lelke vágyait.
3. Nuptiali convivio consors una fruentium, Sponsi fusa in gremio, canit epithalamium.	Mennyegzői lakomán minden jónak részese, Jegyesének oldalán csendesül boldog éneke.

Responzóriumok verzusokkal

R_7 Explicati fruitura laboris stipendio iam praeivit nascitura caeli stillicidio. Vox superna mortis iura rorat vaticinio.	Sok munkáját ha bevégzi, megnyeri gyümölcseit, sőt, már jó előre érzi szent boldogság ízeit. Fenti szózat égi jóslat szent határát hirdeti,

V. Tali privilegio
vim amoris amplioris
parit desiderio.

s őt ez arra készteti,
hevesebben hogy szeressen
égő vágyakkal teli.

R_8 O spectanda saeculo
novo res miraculo,
gestu singularis,
votum mater astruit,
viri sexum induit
forma puellaris.

Ó, hogy ámul a világ,
midőn látja a csodát,
milyet sose látott:
anyai kérés nyomán
megváltozik a leány,
fiú lesz, ki lány volt.[1]

V. Compenditus carcere
clare visitatus
suffraganti munere
gaudet liberatus.

Börtönében a rabot
nyiltan látogatta;
sok kiszabadulhatott,
mert ő pártfogolta.

R_9 Sole sub ardenti
rutilante luce latenti
optat inesse choris
stabiliti palma pudoris.

Égen a nap lángol,
s szíve lángja rejtve világol,
kóruson ott látják
a szüzesség dísze-virágát.

V. Lilia conferto
redolens gerit insita serto.

Liliomot, ékes
koszorút visel, illata édes.

Laudes antifónák

1. Iam Margareta
rediviva pace quieta,
se rapit ad pronam
radio vibrante coronam.

Boldog békében,
újjá alakulva szívében
tör koronájára,
az egek ragyogó magasába.

2. Congaudete superi,
vobis sidus inseri
vas caelestis roris,
laudis et honoris.

Mind a menny örvendezik,
hogy csillaguk születik,
égi kegy edénye,
fénye, dicsősége.

3. Nostri tegmen ordinis
femineo flore
virginalis agminis
fulget in decore.

Rendünknek ő oltalom,
asszonyok virága,
fénye ragyog gazdagon
szűzek csapatában.

4. O felicem famulam,
puritatis gerulam,
quae subintrat chorum
Regis angelorum.

Boldog szolgálóleány,
tiszta élete után
bevonul a mennybe,
angyali seregbe.

5. Heres Regis strenua
supernorum civium,
caeli nobis ardua
confer pandens ostium.

Hol a Király trónja áll,
reá örök része vár.
Segíts utunk céljánál,
a mennyei kapunál.

Himnusz

Gratuletur Hungaria
de Christi beneficio,
cuius extat vicaria
salutari suffragio.

Örülj, vigadj magyar haza,
hogy Krisztus hozzád ily kegyes,
van már, ki érted szólana,
és üdvös pártfogást szerez.

Ex ipsius prosapia
valor virtutis oritur,
qua morborum saevitia
pulsu frequenti moritur.

Élete termő példa lett,
melyből erőforrás fakad.
Dühöngő betegségeket
megszüntet, sorscsapásokat.

Pedum, manus officia,
lucis amissae claritas,
natura quaeque devia,
rectas deducunt semitas.

Kéz és láb újra működik,
s aki nem látott, újra lát.
Természet gyarlóságait
gyógyítja, s számtalan hibát.

Margaretae pro meritis,
quibus solamur corpore,
grates ex cordis abditis
reddamus omni tempore.

Margitnak sok nagy érdeme
testünket orvosolja meg,
zengjen a hála éneke,
mondjunk szívből dicséretet.

Praesta, Deus, supplicibus
praesentis prece virginis
nostris ascribi mentibus
beati sortem luminis.

Kérünk, hallgass meg Istenünk,
velünk e szűz is esdekel.
Örök világot adj nekünk
egykor a mennybe jutva fel.

Benedictus-antifona

Dulci digne respondens praemio
sub perennis lucri commercio,
virgo Christi grata, servitio
caelum tibi blanditur gaudio.

Jutalommal méltón felel az ég,
örök díjul élvezheted kegyét,
Krisztusnak szánt szűz, szolgálatod
osztja néked szüntelen örömét.

Fordította Csanád B

Csanádi Albert

In translatione Sancti Pauli Primi Eremitae

Ad Vesperas

A. Inclite confessor Christi, sanctissime Paule,
quo duce perfectis patuere silentia ruris,
fac, pateant humili caelestia limina plebi,
quae tibi condignos depromit laudis honores.

R. Pangite christigenae, Domino, pro cuius amore
stemmata, divitias contempsit Paulus et urbes,
gessit et in terris castam sine crimine vitam,
Transiit ad superos multa virtute coruscus.

V. Inter apostolicos coetus nitidosque prophetas.

Ad Magnificat

A. Clara recensentes Thebaei praeconia Pauli,
Christe, suis meritis nobis miserere, precamur,
ut, quos exemplo docuit contemnere mundum,
efficiat patriae conscendere regna beatae.

Matutinum

Invitatorium

Regi supremo, fratres, iubilemus ovantes,
qui tribuit vitam Paulo supra astra perennem.

Hymnus

Inclitos Pauli recolens honores
concinat laudes populus fidelis,
atque caelestes resonent canoro
carmine cives.

Ille terrenis opibus locuples,
litterarumque studio peritus,
atque florentis fuerat iuventae
splendidus aevo.

Praetulit Christi tamen his amorem
dulcis et linquens patriae penates,
ut Deo soli vacet in silenti
conditus antro.

Fame nutricem scelerum iuventam
frangit, et corpus subicit labore,
ut Deo casta sine labe vitam
ducere possit.

Hoc duce prisci petiere patres
antra deserti, Dominumque pura
mente quaerentes meruere vitae
regna beatae.

Paule, sic nostram petimus salutem
cures, ut caeli subeamus arcem,
atque cum sanctis mereamur hymnos
dicere Christo.

Sit Deo Patri decus et potestas,
et tibi, lapsi Reparator orbis,
quique septenis, Paraclete, lustras
pectora donis. Amen.

In I. Nocturno

A_1 Lis erat antiquis, primus habitator eremi
qui foret, at patrum mox par sententia Paulo
inter eremicolas primos decernit honores.

A_2 Hic locuples opibus, generisque propagine clarus,
doctus et ingenuas artes et flore iuventae
splendidus in Christum miro flagrabat amore.

A_3 Omnia plena dolis scelerumque infecta veneno
acta videns hominum fugit consortia vulgi,
ut Christo tutus tacitis serviret in antris.

R_1 Magnum opus est duras pro Christi nomine poenas
interitumque pati, virtus tamen haud minor hostem
vincere tartareum et carnis cohibere furorem,
atque diu vitae integrum servare rigorem.

V. Prompta licet Paulo fuit ad tormenta voluntas.

R_2 Delicias caeli sentiens frugalibus escis
pascitur et populi strepitus urbemque perorsus
curis abiectis fruitur dulcedine caeli.

V. Corpore per terras, animo versatur in astris.

R_3 Antonius simili studio tum rura colebat
proxima, cui subito veniens vox caelitus inquit:
Alter in hac melior primus considet eremo,
cuius ad exemplum poterit tua crescere virtus.

V. Illius ignotas iubeo tibi quaerere sedes.

In II. Nocturno

A_1 Dum loca per vasta, maneat ubi tutus, eremum
vestigat, inventa est scopulis spelunca sub altis,
intus habens fontem et gravidam cariotide palmam.

A_2 Quod ubi perspexit, palmas extendit utrasque,
atque ait: Ingentes refero, Deus optime, grates,
hoc mihi quod hospitium magna pietate dedisti.

A_3 Hic ego, Christe, tuas conabor reddere laudes
semper et in lacrimis caelo suspiria ducam,
donec in optato libeat cernere regno.

R_4 Obviat Antonio satyrus per devia vallis
dona ferens poscensque preces Christumque salutis
auctorem memorans. Senior vestigia pressit,
humanasque ferae miratur in ore loquelas.

V. Laetatur Christi nomen crevisse per orbem.

R_5 Pernox sedens senior transegerat umbras,
mane lupa ducente videns sub rupibus antrum,
ingreditur, strepituque pedum spelunca remugit.
Quod ubi persensit, Paulus mox ostia claudit.

V. Compresso ille gradu tacitus vocem auribus haurit.

R_6 Corruit ante fores Antonius, ostia pandi
clausa petit, tandem valvis admissus apertis
alter in alterius laetus complexibus haeret,
et referunt Domino devoto pectore grates.

V. Nomine quisque alium proprio salvere precatur.

In III. Nocturno

A_1 Palma cibum vestemque dabat, sitis arida
fontis mulcebat aqua, animo versabat Olympi
gaudia, et decimo laetantes aethere sanctos.

A_2 Longa dies postquam fragiles exhauserat artus,
spirituum turbam Christus praemisit ab astris,
quae vehat ad superos exutam corpore mentem.

A_3 Antonius niveo ferri candore sub astra
suspicit attonitus, properansque velociter abdit
corpus humo remeatque suas lugubris in aedes.

R_7 Consedere simul viridis sub tegmine palmae,
hospitis adventu tum Paulus laetior inquit:
Dic, rogo, quid faciant homines, quo principe mundus
dirigitur, toto si Christus regnat in orbe?

V. Christicolae optata si tandem pace fruuntur?

R_8 Interea solidum corvus mirantibus offert
panem, Paulus ait: Nobis, en, prandia misit
omnipotens Dominus, famulos qui pascit egentes.
Fragmine sexdecim medio me fovit ab annis.

V. Sed modo propter te duplex annona refertur.

R_9 Gratia Rectori postquam fuit acta superno,
in liquidi pariter discumbunt margine fontis,
et fame sedata iunctis de gurgite palmis
libantes Domino laudum praeconia reddunt.

V. Transigitur tota in precibus nox illa supernis.

In Laudibus

A_1 Venerat extremam Paulus moriturus ad horam,
et genibus flexis tendens ad sidera palmas,
egressus animae faciles de carne petebat.

A_2 Deserit interea moribundos spiritus artus,
et niveo splendore micans petit atria caeli.

A_3 Coetus apostolicus vatum quoque praescia turba
et chorus angelicus laeti comitantur euntem.

A_4 Excipit amplexu venientem Christus et inter
primates regni summo locat ordine caeli.

A_4 Illic mellifluo divinas carmine laudes
concinit et patria regnat sine fine beata.

Hymnus

Laudibus Christo iubilent fideles,
cuius in terris deditus amori
Paulus aeternam meruit coronam
caelibe vita.

Palma praebebat foliis amictum,
fructibus victum, sitientes amnis
irrigat fauces, tamen nec unquam
his saturatus.

Mente caelestes meditans honores
splendidam Christi faciem frequenter
aspicit gaudens, fruiturque dulci
nectare caeli.

Pane sexdenos alitur per annos,
quem Dei nutu medium ferebat
corvus, ut fessam melior senectam
pasceret esca.

Inde post vitae varios labores
inter orandum moribunda membra
spiritus linquens meritis coruscans
astra petebat.

Obviam cives veniunt superni,
et prophetarum comitatur agmen,
angeli summi revehunt canentes
regis in arcem.

Paule, iam summo residens Olympo
impetra Christi famulis favorem,
ut scelus laxet, tribuatque summum
scandere caelum.

Sit Deo Patri decus et potestas,
et tibi, lapsi Reparator orbis,
quique septenis, Paraclete, lustras
pectora donis.
Amen.

Super Benedictus

A. Induit Antonius funebri corpus amictu,
et, quem scalpendo gemini fecere leones,
imposuit tumulo. Tunicam de fronde ligatam
vendicat in proprios festis sollemnibus usus.

Ad Magnificat in II. Vesperis

A. Aspice supremo caeli de cardine servos,
Paule, tuum nomen devote colentes,
ut quibus in terris exempla dedisti,
te obsecrante queant regna subire.

Első vesperás

Antifóna

Ó, te dicsőséges hitvalló, Pál, ki vezérlesz
minket a szent élet ragyogó szép tájain egyre,
kérd, hogy az égi kapuk megnyiljanak egykor a népnek,
mely tisztel téged, nevedet nagy diccsel övezve.

Responzórium

Zengjetek éneket, Krisztus-hívők, ma az Úrnak,
érte vetett meg Pál kincset, várost szeretetből,
s tisztán élt, szűzi életet Érte a földi hazában,
s gazdag erényekkel fénylőn így ment fel a mennybe.

Verzus

Most az apostolok és próféták közt ragyog ő is.

Magnificat-antifóna

Tündöklő hírét hirdessük thébai Pálnak!
Krisztus Urunk, könyörülj rajtunk, szent érdemeit nézd,
és kik a példáján megvetni tanuljuk a földet,
juthassunk egykor fel a boldog mennyei honba.

Matutinum

Invitatórium

Testvérek, zengjünk vigadozva az égi Királynak,
Ő örök életet adott szent Pálnak a csillagokon túl.

Himnusz

Buzgó énekünk szava Pált dalolja,
Együtt zeng velünk a hivők csapatja,
és dicsérik őt a nagy ég lakói
tiszta dalokkal.

Sokra tartották vagyonát a földön
bölcsessége volt s tudománya bőven,
és a társak közt kora ifjúságban
messze magaslott.

Jézus Krisztusért odahagyta kincsét,
drága otthonát, szeretett hazáját,
Istenért akart egyedül csak élni,
távoli tájon.

Hírnevet, rangot, mely a bűnre csábít
megvetvén, testét rabigába hajtja,
vétek nélkül így akar élni tisztán,
már csak az Úrnak.

Ő vezette a remetéket ősi
barlangok mélyén, hol az Úrnak éltek
egyszerű szívvel, hogy elérhessék az
égi hazát majd.

Védd te mindig Pál, a mi üdvösségünk,
hogy bejussunk majd az egek honába,
s zenghessünk szentek seregében himnuszt
Krisztus Urunknak.

Áldás, tisztelet legyen az Atyának,
s bűnbe hullt világ Szabadítójának,
és a Léleknek, ki erősít osztván
hét adományát. Amen.

Az I. Nokturnus antifónái

1. Régi vita tárgya, ki volt remeték csapatában az első,
ám az atyák majdnem mind egyhangon bizonyítják:
Szent Pál volt remeték seregében a fő vagyis első.

2. Gazdagsága nagyon nagy volt, a családja kiváló,
bölcsessége kitűnt, s tehetséges, deli ifjú
Krisztus Urunkért élt, lángolt, lobogó szeretettel.

3. Látva az embereket, kiket elragadott a ravasz bűn,
festett arcával fertőzve: a rossz közeléből
fut, hogy Krisztusnak szolgáljon a néma magányban.

Responzóriumok és verzusok

R_1 Nem könnyű szenvedni kemény fájdalmat az Úrért
és meghalni, de nem kevesebb letiporni a sátánt
s megfékezni saját testünk zabolátlan erőit,
s mind a szabályt híven megtartani sok időn át.

V. Ím, az erős akarat kész volt eltűrni a kínt is.

R_2 Étke szegényes csak, de a mennyei szent örömökben
részesedik, tömegek zsivaját elhagyva, s a várost.
Távol a gondoktól így él az egek gyönyörével.

V. Teste a földön bár, de a lelke csillagokban jár.

R_3 Antal a szomszédos helyeken tartózkodik akkor,
s egyszer hirtelenül szózat hallatszik a mennyből:
más is van közel itt, kit tisztelhetsz remeték közt,
példáján ha okulsz, gyarapodhatsz bőven erényben.

V. Menj el azért hozzá, te keresd fel a puszta magányban.

A II. Nokturnus antifónái

1. Puszta helyet keresett, ahol élni akart a magányban,
a meredek hegyeken barlangra talált, ahol éppen
forrás volt közel és pálmák megrakva gyümölccsel.

2. Hogy meglátta e tájt, széttárva a karjait így szólt:
Végtelenül jó vagy, te Uram, vedd hálaimámat
barlang szállásért, melyet adtál nagy szeretettel.

3. Itt zengem dalomat neked, én Uram, ifjan, örömmel,
s könnyek közt itt kell sóhajtanom égre fel eztán,
míg nem láthatlak Téged fent égi hazában.

Responzóriumok és verzusok

R_4 Antal a völgyben jár, szatír jön szembe az úton
hozva ajándékát sok imát kér, Krisztus Urunkat
említvén, üdvünk szerzőjét, és tova léptet.
Antal elámul, hogy szólhat ez emberi nyelven.

V. S örvend, hogy Krisztus neve így szétárad a földön.

R_5 Eljön az éj, Antal nyugoszik tovaűzve sok árnyat,
farkas jő, vele megy, s meglátja a vad hegyi sziklák
közt a kivájt üreget, bemegy és visszhangzik a barlang.
Pál meghallja a zajt, s tüstént rázárja az ajtót.

V. Halk léptek finoman közelednek, szűnik a zörgés.

R_6 Antal az ajtónál lerogy, úgy könyörög szava halkan,
nyissa ki Pál, könyörög neki, és felnyílik az ajtó,
egymást átölelik békés, boldog szeretettel.
S ujjongó szívvel hálákat zengnek az Úrnak.

V. Mindkettő a nevén szólítja azonnal a társát.

A III. Nokturnus antifónái

1. Ételt és a ruhát a pálmafa adta, az égő
szomja tűzét meg a hűs forrás oltotta vizével,
ég örömét s tizedik mennyet forgatta szívében.

2. Hosszú idő múltán a gyönge tagok kimerültek,
Krisztus Urunk lelkek csapatát elküldte magasból
szent Pál lelkéért, mely már elhagyta a testet.

3. Antal szíve kemény és bátor, a csillagos éjben
megsejtvén a halált, siet is gyorsan, hogy a testet
földbe temesse hamar, majd gyászban tér haza ismét.

Responzóriumok és verzusok

R_7 Egyszer volt, amidőn ott ültek a pálmafa árnyán,
Pál így kezdte szavát vendégéhez, ki előbb jött:
Hogy van az emberiség, ó mondd, ki vezéreli őket,
Krisztus Urunk jogarát ismérik-e szerte a földön?

V. Krisztus hívei azt kívánják, béke legyen már.

R_8 Közben a holló jő, száraz kenyeret tesz eléjük,
s Pál megszólal: Nézd csak, ebédünk küldi az Isten,
így táplálja az Úr szolgáit, akik bizakodnak.
Fél kenyeret küldött nekem eddig mindig ebédre.

V. Most meg a kétszeresét elküldte, mivel te is itt vagy.

R_9 És miután hálát mondottak az égi vezérnek,
csörgedező forrás partján mindjárt le is ültek,
éhségük lecsitult, pálmák a vízre hajoltak,
s ők dicséreteket zengtek hálásan az Úrnak.

V. Így telt mind az egész éj nagy fönséges imában.

Laudes antifónák

1. Pál, amidőn eljött végső órája, halála,
térdre esett, kezeit széttárta a csillagos égre,
s kérte, a testétől könnyen váljon meg a lelke.

2. Így történt, a testtől elbúcsúzva a lélek
szép ragyogó fényben tündöklőn szállt az egekbe.

3. Boldog apostoli kar s próféták hősi csapatja
s angyali nagy seregek kísérték őt vigadozva.

4. Krisztus Urunk a kezét széttárva fogadja a mennyben, és helyet égi körök magasában rendel a szentnek.

5. Istent dicsérik, s mint csorgó méz, olyan édes énekük, és soha meg nem szűnik a boldog örökség.

Himnusz

Hódolván hívők az Urat dicsérjük,
Őt szolgálta Pál, amíg élt a földön,
s szűzi életért koronás jutalmat
nyert az egekben.

Pálmafák adták falevél-ruháját,
étke vad gyümölcs s a patak csitítja
szomjúságait, de sosem lakik jól
mind e javakból.

Égi hírnévről meditál gyakorta,
Jézus Krisztusnak ragyogó alakját
látja boldogan, s betelik nagy égi
édes örömmel.

Sok-sok éven át kenyeret kap enni,
holló vitte azt neki, mert az Isten
úgy rendelte, ím, a kifáradt ember
jobbat ehessen.

Dolgos életét amidőn bevégzé,
imádság közben a halandó testet
lelke elhagyván, sok erénnyel ékes
szent megy a mennybe.

Szembe jönnek már az egek lakói,
és a próféták kara elkíséri,
fényes angyalok viszik énekelve
mennyei várba.

Pál, ki fent vagy már az örök hazában,
kérjed az Urat, kegyeket hogy adjon,
éljünk bűntelen, s a hatalmas égbe
egykor elérjünk.

Áldás, tisztelet legyen az Atyának,
a bűnbe hullt világ Szabadítójának,
és a Léleknek, ki erősít osztván
hét adományát.
Amen.

Benedictus-antifóna

Antal a holttestet temetési lepelbe takarta,
majd amaz új sírnak mélyére helyezte, mit ásott
két nagy oroszlán. A levelekből szőtt tunikát meg
elviszi, ünnepeken hogy használhassa ruhának.

II. Vesperás

Magnificat-antifóna

Pál, ki a mennyben vagy, nézz ránk a hatalmas egekből
szolgáidra, kik itt nevedet tisztelve dicsérjük.
Jó példát adtál minekünk a földi hazában,
ó, könyörögj értünk, hogy majd az egekbe mehessünk.

Fordította CSANÁD BÉLA

2. Világi költészet

Siratóének Magyarországról, mikor a tatárok elpusztították

(1242)

Istene a mindenségnek,
ki megítélsz minden vétket,
a jó dúskál javaidban
s nem tűrsz bántást bosszulatlan
igazságod mérlegén.

Már apáink bűnben éltek,[1]
mi is vétkeztünk előtted
s bűneinknek sokasága
mi fejünkre visszaszálla
nyomorúság idején.[2]

Mind hanyatlunk a halálba,
híres harcosok levágva,
népünkön a rabság járma –
mért is jöttünk a világra,
ennyi bajra, gyászra itt?

Vére omlik asszonyoknak,
kisfiúk már nem zsibongnak,
szenny és szégyen vár a lányra,
agg és aggnő kardra hányva,
mindnek vére ontatik.

Saul háza filiszteustól,[3]
Jákob magva ahogy pusztul,[4]
sabeustól Jóbnak nyája,[5]
Isten ártatlan báránya,
akként hullanak ezek.

Anyát, hitvest felkoncolnak,
tiszta szűzet bemocskolnak,
a papokat nem tekintik,
irgalom a vénnek sincs itt
nem kímélnek kisdedet.

Milyen földnek, milyen nemnek
sarjadéka ez a nemzet,
ölni gerjedt, bősz, kegyetlen,
fürge minden rettenetben,
vasban élő sokaság?

Rideg anya, ó, természet,
miért szülted ezt a népet,
vért szomjazót, dúlót, vadat,
halálhozó tatár hadat,
nemzeteknek ostorát?

Anyjuk méhét mért nyitottad,
megfoganni miért hagytad,
ilyen sarjak miért lettek,
kik most a világnak estek,
s Krisztus-vallók hullanak?

Mi szemünkbe elég vizet,
sírnivalót, jaj, ki vezet,
ki ad könnyet koponyánkba,
elegendőt ennyi gyászra,
bajra, ami ránk szakadt?

Jajgass, anyánk, Jeruzsálem,[6]
jajszavad az égbe menjen,
sóhajodat küldd magasba,
darócruhát ölts magadra,
hamuval hintsd fejedet.

Ülsz gyászolva, fájdalomban,
minden színed távozóban,
mély, keserű könnyek kútja,
panaszodat záporozza,
ó, te sebbel veretett.

Minden fiad, minden lányod,
szépek, hívek, daliások,
ellenségtől leteperve,
sebesülten láncra verve –
rád tör roppant szégyened.

A holtakat nem temetik,
a sebeket be nem kötik,
várhat a rab szabadítót,
a menekült gyámolítót:
félnek minden nemzetek.

A vezérek fegyverkeztek,
a vitézek gyülekeztek,
ellenséget lesújtani,
ellenségtől elhullani,
két egyenlő had között.

Hajnalodott a nap harcra,
fölkélt az ellenség Marsra,
magyaroknak szíve rémült,
táborukon rettegés ült,
ész és lélek megszökött.

Megreng az egész királyság,
Mars s Bellona járja táncát,
Nyilat röpít, kopját hajít,
gyilkolással torkig lakik
itt is, ott is tetemek.

A főurak, az érsekek,
hullnak a víg énekesek,
jó vitézek földre rogynak,
nyoma vész a csapatoknak,
kemény idő fenyeget.

Akik ott a porba hulltak,
vajh ki tudja, hányan voltak?
Alig győzte a két párka,
aki nyújtja, aki vágja
a veszendők fonalát.

Magyarország ennyi vészből
riadtan az égre néz föl,
pusztulás zúg tajtékozva
mintha csak az ős káoszba
hullna vissza a világ.

Betelt, amit Dávid hajdan
énekelt a gyászos dalban,[7]
nincs, ki holtakat temessen,
ott hevernek temetetlen
nagyurak és főpapok.

Oszladoznak, elrohadnak,
jóllaknak a vadmadarak,
csattognak a kutyafogak,
széthordják a csontjaikat
büntetlen a farkasok.

Nem csoda, hogy leverettek,
halálnak prédái lettek,
mert a köznép s a nagyobbak
jó erkölcsöt megrontottak
s bűnben éltek mindenütt.

Kemény nyakú népség, konok,
nem tekintett törvényt, jogot,
esküszegők és hazugok,
rablók, epikúreusok,
a hordó az istenük.

Jövevények elnyomói,
özvegyeknek prédálói,
ínségeseket üldöznek,
árvákat kisemmiznek,
igazság hóhérai.

Köntösökkel büszkélkedők,
páváskodni serénykedők,
fennhéjázni nem lankadók,
dorbézolni buzgólkodók,
s álnokságot ontani.

Jajgat Ráchel sírván sírva,[8]
fájdalmának nincsen írja,
tatároknak vad dúlását,
fiainak gyors hullását,
elzokogja panaszát.

Ül az úton elhagyatva
Sion, sarjait siratva,[9]
fia, lánya nem jön egy sem,
a veszélyben, förgetegben
vígasztalni az anyát.

Az ellenség szerteárad,
az egyházak lángban állnak,
és bennük az ünnep fényét
elborítja gyász-sötétség,
szenny és vér és fájdalom.

Templomokban nem miséznek
azokért, kik testben élnek,
és ha búcsúzik a lélek,
nem hangzik halottas ének,
nincs beszentelt sírhalom.

Fertőztetik Isten házát,
a szentjeit meggyalázzák,
miseruhák bemocskolva,
szentségtörő, hetyke horda
dúlja az oltárokat.

Isten szolgái leölve,
széttépve az élet könyve,
kehely, kereszt elrabolva,
szent edények megcsúfolva,
nincs többé szent áldozat.

A remeték elűzetnek,
szerzetesek elszélednek,
és a béke házaiban
katonaság toroz vígan –
szent szabályt ki tartana?

Nem szól hajnali dicséret,
vége már a vecsernyének,
zsolozsma se zeng, mint hajdan,
elnémult itt minden dallam,
klastrom volt, most bűntanya.

Nem marad a helyén senki,
mindenki csak magát menti,
aranyat is prédára hagy,
ott jobbágyot, fegyvert, lovat,
ami kincs volt, most szemét.

Kastélyoknak kényes hölgye
ritkán lépett puszta földre,
de most retteg halálosan,
nagy utakat végigrohan,
csak hogy mentse életét.

Magyar nemzet végínségre
jutott immár, nincs, ki védje,
határain körös-körül
magyarok vesztének örül
minden szomszéd álbarát.

Ki pogánytól megszabadul,
szolganépség ejti rabul,
elszedi a nemeseknek
kincseit, bár keseregnek,
testéről is a ruhát.

Rang, becsület, erő lankad,
vége minden hatalomnak,
minden törvény, jog kipusztul
és az ősi birtokostól
elrabolják birtokát.

A hit sorvad, remény ernyed,
a szeretet holttá dermed,[10]
szűz szemérem szégyenkezik,
paráznaság pöffeszkedik,
elbukik a tisztaság.

A természet jó törvénye
merül immár gyermekvérbe:
kisdedeket a szüleik
vízbe fojtják, tűzre vetik –
szörnyeteg bűn tört miránk.

Judeát s a Nílus völgyét,
gyermekirtás régi földjét[11]
kisdedeket ölve újra
förtelemben fölülmúlja
ez a mi Pannóniánk.

A keresztény bújdokolva
menekül a templomokba,
anyjától kér menedéket –
hiába kér – egy tűz éget
porrá anyát s gyermeket.

Ellenség kit kézre kapott,
hajtja, szíjra fűzött rabot.
Hiába volt főnembeli,
az igát most elviseli,
a lovagból szolga lett.

Erős voltál, Magyarország,
jószerencse ragyogott rád,
hatalmasabb mindeneknél,
dicsőségben tündököltél,
ékességben, gazdagon.

Birodalmad nagy volt, tág volt,
derekas volt sok királyod,
bajnokaid vitézsége,
tenger néped volt és béke
mindegyik határodon.

Országokat pusztítottál,
győztes mindig te maradtál,
gyarapodtál hírben, névben,
olyan voltál, mint az Éden,
bőviben volt mindened.

De most állsz a zivatarban,
pusztasággá letaroltan,
állsz kifosztva és szegényen,
férfi nem maradt, ki védjen,
s rád törnek a nemzetek.

Így szakadt rád, ami történt,
ilyen dögvész nem gyötört még,
így jártál, mert bűnbe estél,
úgy aratsz, amint vetettél,
más jutalmat ne keress.

Hír virágát elvesztetted,
vége már a becsületnek,
szentségeid bemocskolva,
szent helyeid lerombolva:
romlottságod díja ez.

Ki gazdag volt, jut ínségre,
aki pompázott, most pőre,
kényes urak dideregnek,
egy morzsáért könyörögnek,
mert a kenyér oly kevés.

Rák havában[12] elbujdostak,
januárban elpusztultak,
s ha kit kopja, nyíl nem ért el,
nem birkózik meg a téllel,
ki-ki más veszélybe vész.

Kik selyemben nőttek nagyra,
hosszú úton elfáradva,
elcsigázva nyomorodnak,
dögkutyákra fanyalodnak
úgy töltik meg gyomrukat.

Nem csitul Isten haragja,
fölcsap inkább magasabbra:
olyan éhség tör ki végül,
foguk, ajkuk belekékül,
mert már emberhúst harap.

Thereusok sokan lettek,[13]
s Thereusnál bűnösebbek:
szülő gyermekét levágja,
feni fogát önhúsára,
ki belőle vétetett.

Éhség tombol, őrült, véres,
testvér a testvérre éhes,
jó barát a jó barátnak,
az idegen bárki másnak
húsából nyer életet.

Ami szép volt veszni hagyták,
ha érték volt olcsón adták,
kisgyereknek, nőnek, aggnak
segítői nem akadnak,
itt a döghalál arat.

Serkenj föl már legfőbb virtus,
üdvösség reménye, Krisztus,
pajzsot, fegyvert ragadj végre,
vesd kezed az ellenségre,
királyi hatalmadat.

Mentsd meg hát Hungáriánkat,
kit halálos vészek hánynak,
fojtogat a tatár nemzet –
tedd, az égi kegyelemnek
áradjon ránk balzsama!

Kérd Fiadat, szánjon minket,
bocsássa meg bűneinket,
hogy már több gyászt ne érjünk,
engeszteld meg őt, miértünk
könyörögj te, Szűzanya!

Vad ellenség porba hulljon,
ez az ország felviduljon,
nyíl és kopja kettétörjön,
igaz békét magyar földön
adjon nekünk szent Fiad.

Kérésünket halld meg, Isten,
pusztítsd ezt a rontást innen,
tedd, hogy gyászunk véget érjen,
s fölnézzen rád jókedvében,
ki e népből megmarad.

Fordította Vas István

II. Magyar nyelvű irodalom

A) ÁRPÁD-KORI ÉS ANJOU-KORI SZÖVEGEMLÉKEK

Halotti Beszéd és Könyörgés[1]

(1192–1195 között)

Betűhív közlés:

Sermo super sepulchrum

Latiatuc feleym zumtuchel / / mic vogmuc. ysa pur es chomov uogmuc. Menyi milostben / / terumteve eleve mív isemucut adamut. es odutta vola neki / / paradisumut hazóá. Es mend paradisumben uolov gimilcíctul / / munda neki elnie. Heon tilutoa wt ig fa gimilce tvl. Ge / / mundoa neki meret nu(m) eneyc. ysa kí nopun emdul oz gimils / / twl. halalnec halaláál holz. Hadlaua choltat terumteve isten / / tvl. ge feledeve. Engede urdung intetvinec. es evec oz tiluvt / / gimilstwl. es oz gimilsben halalut evec. Es oz gimilsnec vvl / / keseruv uola vize. hug turchucat mige zocoztia vola. / / Num heon muga nec. ge mend w foianec halalut evec. / / Horogu vec isten. es veteve wt ez muncas vilagbele. es levn / / halanec es puculnec feze. es mend w nemenec. Kic ozvc. / / miv vogmuc. Hug es tiv latiatuc szumtuchel. isa es num / / igg ember mulchotia ez vermut. ysa mend ozchuz iarov / / vogmuc. Wimagguc uromc isten kegilmet ez lelic ert. hug / / iorgossun w neki. es kegiggen. es bulscassa mend w bunet. / / Es vimagguc szen achscin mariat. es bovdug michael archangelt. / / es mend angelcut. hug uimaggonoc erette. Es uimagguc / / szent peter urot. kinec odut hotolm ovdonia. es ketnie. hug ovga mend w bunet. Es vimagguc mend szentucut. / / hug legenec neki seged uromc scine eleut. hug isten ív ui- / / madsagucmia bulsassa w bunet. Es zoboducha wt urdung / / ildetuitvl. es pucul kinzotviatwl. es vezesse wt paradisu(m) / / nugulmabeli. es oggun neki munhi uruzagbele utot. es / / mend iovben rezet. Es keassatuc uromchuz charmul. Kirl. (Kyrieleyson).

Scerelmes bratym uimagguc[omuc] ez scegin ember lilki ert. / / kit vr ez nopun ez homus vilag timnucebelevl mente. / / kinec ez nopun testet tumetívc. hug ur uvt kegilmehel / / abraam. ysaac. iacob. kebeleben helhezie. hug birsagnop / / ívtua mend w szentíí es unuttei cuzicun iov / / felevl iochtotnia ilezie wt. Es tiv bennetuc. clamate III. K[yrieleyson].

(Pray-kódex 136r – ÓMOlv 69–70)

Egykori feltehető olvasat:

Látjátuk feleim szümtükhel,
mik vogymuk: isá, por ës homou
vogymuk. Mënyi milosztben
terömtevé elevé miü isëmüköt
Ádámot, ës aduttá valá neki
pàràdicsumot házoá. Ës mënd
pàràdicsumben valou gyimilcsëk-
tűl mondá neki élnië. Hëon
tilutoá űt igy fá gyimilcsétűl.
Gye mondoá neki, mérët nüm
ënëik: isá, ki napon ëmdöl
az gyimilcstűl, hálálnek
hálálàál holsz. Hádlává
holtát terömtevé Istentűl, gye
feledevé. Engedé ürdüng intetüi-

Értelmezés:

Látjátok, feleim, szemetekkel,
mik vagyunk: íme, por és hamu
vagyunk. Mennyi malasztban
teremté kezdetben [Úr] mi ősünket,
Ádámot, és adta vala neki
paradicsomot házzá. És mind[en]
paradicsomban való gyümölcsök-
től monda neki élnie. Csupán
tiltá őt egy fa gyümölcsétől.
De mondá neki, mért ne
ennék: „Bizony, [a]ki napon eendel
az[on] gyümölcstől, halálnak
halálával halsz" Hallá
holtát teremtő Istentől, de
feledé. Engede ördög inteté-

nek, ës ëvék az tilvot
gyimilcstűl. Ës az gyimilcsben hálálut evék. Ës az gyimilcsnek úl keseröü valá
vizë, hugy turkokát migé szakasztja
valá. Nüm hëon mogánek, gye
mënd ű fajánek hálálut ëvék.
Haraguvék Isten, ës vetevé űt
ez munkás világ belé: ës lëün
hálálnek ës pukulnek fëszë,
ës mënd ű nemének. Kik azok?
Miü vogymuk. Hugy ës tiü
látjátuk szümtükhel: isá, ës
nüm igy embër múlhatjá ez
vermöt, isá mënd azhuz járou
vogymuk. Vimádjuk Uromk Isten
këgyilmét ez lélekért, hugy
jorgasson ű neki, ës kegyigygyën, ës bulcsássá mënd ű
bűnét! Ës vimádjok szen[t]
áhszin Máriát ës boudog Miháël
árhángyélt ës mënd ángyëlkot,
hugy vimádjanak érëttë! Ës
vimádjok szent Pétër urat,
kinek adot hatalm oudaniá ës
këtnië, hugy oudjá mënd
ű bűnét! Ës vimádjok mënd
szentököt, hugy lëgyenek neki
segéd Uromk szinë eleüt, hugy
Isten iü vimádságok miá bulcsássá ű bűnét! Ës szobodohhá
űt ürdüng ildetüitűl ës pukul
kínzatujátúl, ës vezessë űt pàrádicsum nyugalmá belí, ës adjon
neki münyi urusźag belé utat
ës mënd jouben részët! Ës
kíássátuk Uromkhuz hármúl:
kyrie eleison!
Szerelmes brátim! vimádjomuk
ez szëgín embër lilkiért,
kit Úr ez napon ez hamus világ
timnücë belől menté, kinek ez
napon testét tömetjök; hugy
Úr űt këgyilméhel Ábràám,
Izsák, Jákob kebelében helhezjë;
hugy bírságnap jutvá mënd ű
szentëi ës ünüttei küzëkön
jou felől johtatniá íleszjë
űt! Ës tiü bennetük. Clamate
ter: kyrie eleison!

nek, és evék az[on] tiltott
gyümölcstől, és az[on] gyümölcsben halált evék. És az[on] gyümölcsnek oly keserű vala
leve, hogy torkát megszakasztja
vala. Nem csupán magának, de
mind[en] ő fajának halált evék.
Haraguvék Isten, és veté őt ez
munkás világba: és lőn
halálnak és pokolnak martaléka,
és mind[en] ő nemének. Kik azok?
mi vagyunk. [A]hogy is ti
látjátok szemetekkel: Bizony,
egy ember sem kerülheti el ez
vermet, bizony, mind ahhoz járó
vagyunk. Imádjuk Urunk Isten
kegyelmét e lélekért, hogy
irgalmazzon őneki, és kegyelmezzen, és bocsássa mind[en] ő
bűnét! És imádjuk Szent
Asszony Máriát és Boldog Mihály
arkangyalt és mind[en] angyalokat,
hogy imádjanak érte! És
imádjuk Szent Péter urat,
akinek ad[at]ott hatalom oldania
és kötnie, hogy oldja mind[en]
ő bűnét. És imádjuk mind[en]
szenteket, hogy legyenek neki
segedelmére Urunk színe előtt, hogy
Isten ő imádságuk miá bocsássa ő bűnét! És szabadítsa
őt ördög üldözésétől és pokol
kínzásától, és vezesse őt paradicsom nyugalmába, és adjon
neki mennyországba utat,
és mind[en] jóban részt! És
kiáltsátok Urunkhoz háromszor:
kyrie eleison!
Szerelmes Testvéreim! imádjunk
e szegény ember lelkéért,
[a]kit Úr e napon e hamis világ
tömlöcéből mente, [a]kinek e
napon testét temetjük, hogy
Úr őt kegyelmével Ábrahám,
Izsák, Jákob kebelében helyezze,
hogy bírságnap jutva mind[en] ő
szentei és kiválasztottai között
jobb felől iktatnia élessze
fel őt! És tibennetek. Clamate
ter: kyrie eleison!

(BENKŐ Loránd: Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegemlékei. Bp. 1980. 47–49, 55–57. alapján.)

A Halotti Beszéd és Könyörgés latin előképe

Hic faciat sacerdos sermonem populo. Optime nostis, fratres carissimi, dei misericordiam, quanta gratia dominus deus gratificaverat primum Adam, patrem nostrum; sed diabolo suadente dum peccavit, quid sibi et omnibus suis posteriis tunc promeruit, ecce, fratres, videtis oculis vestris. Considerate, fratres, in quanta beatitudine constabat ille primus Adam, quod et eum non mori, sed in aeternum vivere creaverat dominus. Delectabilem domum dederat ei dominus, scilicet paradisum, sed eo ibi manente praecepta domini postposuit, postquam a diabolo deceptus de illo vetito fructu comedit, et in illo fructu et sibi et omni humano generi mortem comedit. Solus ipse peccavit tunc, fratres; utinam soli ipsi suffecisset hoc periculum perpeti. Sed, quid per Ezechielem prophetam dicit nobis dominus, consideremus, fratres. Patres, inquit, tunc comederunt uvam acerbam, sed modo dentes filiorum obstupescunt. Videtis, fratres, cotidie oculis vestris, quoniam cotidie obstupescunt dentes nostri, cum et cotidie mortis amaritudine amaricamur. Paradisus erat, fratres, mansio nostra, non ista fovea, sed primi parentis nostri transgressio promeruit nobis hanc mansionem. Tunc, fratres, expulsi sumus ab illa delectabili domo et incidimus in manus diaboli, qui et multo tempore detinuit nos sub potestate sua. Tandem misericors dominus recordatus est, quoniam pulvis sumus. Descendit de caelo ad terram ac per multa tempora perditum hominem quaesivit et invenit, quem et pretioso sanguine suo redemit, sicque gaudens illuc eum reduxit, unde et primum corruerat. Igitur, fratres, non ista fovea est mansio nostra, sed sicut beatus Paulus dicit, ita est nobis credendum. Nostra – inquit – conversatio in caelis est. Quibus, fratres, parata est illa caelestis mansio, optime nostis. Iustis et omnibus illis, qui in hoc saeculo in bono opere perseverant. Debitores sumus, fratres, ut homo hominem, mortalis mortalem sepeliat et pro eo orationem faciat eique a deo misericordiam imploret. Rogamus igitur vos, fratres, ut sicut vos a deo cotidie quaeritis vobismet ipsis misericordiam et remissionem, similiter quaeratis et huic misero homini hodie a deo misericordiam et si cui aliquid peccavit, omnes pro deo hodie remissionem faciatis sibi. Alia. Orate, fratres, hodie pro eo, quatenus dei misericordia hic eum requiescere faciat et finito mundi termino cum omnis homo resurget, quando et dominus deus ad iudicium veniet, tunc per intercessionem beatissimae virginis Mariae et omnium sanctorum suorum iste miser homo non ad iudicium, sed ad dei gratiam resurgat. Kyrieleyson.

(Pray-kódex 136r–136v)

Oremus, fratres carissimi, pro spiritu cari (carae) nostri (nostrae), quem (quam) dominus de laqueo huius saeculi vocare dignatus est, cuius corpusculum hodie sepulturae traditur, ut eum (eam) pietas domini immensa in sinum Abrahae, Ysaac et Iacob collocare dignetur, ut cum dies iudicii advenerit, inter sanctos et electos suos eum (eam) in parte dextera collocandum (collocandam) resuscitari faciat.

(Pray-kódex 134r)

A latin előkép fordítása

Jól tudjátok, kedves testvéreim, Istennek könyörületességét, mily nagy kegyelemmel kegyelte az Úristen az első Ádámot, a mi atyánkat; de az ördög késztésére midőn vétkezett, mit szerzett akkor magának és minden ő maradékának, íme, testvéreim, látjátok szemeitekkel. Gondoljátok meg, testvéreim, mily nagy boldogságban leledzett amaz első Ádám, hogy őt is nem halni, hanem örökké élni teremtette az Úr. Gyönyörűséges házat adott neki az Úr, tudniillik a paradicsomot, de ő ott lakozva az Úr parancsolatjait megvetette, miután az ördögtől megcsalatván ama tiltott gyümölcsből evett és ama gyümölcsben mind magának,

mind az egész emberi nemnek halált evett. Egyedül ő vétkezett akkor, testvéreim; vajha egyedül magának elég lett volna ezt a veszedelmet elszenvednie. De mit mond Ezékiel próféta által minekünk az Úr, gondoljuk meg, testvéreim. Az atyák ették meg akkoron – úgymond – a savanyú szőlőt, de most a fiak fogai vásnak meg belé. Látjátok, testvéreim, naponként szemeitekkel, hogy naponként megvásnak belé a mi fogaink, midőn naponként is a halálnak keserűségével kesergettetünk. A paradicsom volt, testvéreim, a mi szállásunk, nem ez a verem, de a mi első szülőnknek parancsolat-áthágása szerezte minekünk ezt a szállást. Akkor, testvéreim, kiűzettünk ama gyönyörűséges házból és estünk kezeibe az ördögnek, ki sok ideig is tartott minket az ő hatalma alatt. Végtére a könyörületes Úr megemlékezett arról, hogy por vagyunk. Leszállott a mennyből a földre és a sok időn át elveszett embert kereste és megtalálta, kit az ő drágalátos vérén meg is váltott, és így örvendezve oda őt visszavezérelte, honnét elsőben is elbukott. Tehát, testvéreim, nem ez a verem a mi szállásunk, de miképpen boldog Pál mondja, úgy kell minekünk hinnünk. A mi társaságunk – úgymond – a mennyekben van. Kiknek készíttetett, testvéreim, az a mennyei szállás, jól tudjátok. Az igazaknak és mindazoknak, kik e világban a jó cselekedetben állhatatoskodnak. Kötelesek vagyunk, testvéreim, hogy ember az embert, halandó a halandót eltemesse és őérette imádkozást tegyen és őneki Istentől könyörületet esdjen. Kérünk tehát benneteket, testvéreim, hogy valamint ti az Istentől naponként kértek tinektek magatoknak könyörületet és bocsánatot, hasonlóképp kérjetek ennek a szegény embernek is ma az Istentől könyörületet, és ha kinek mit vétett, mindnyájan Istenért ma bocsánatot tegyetek őneki. Más. Imádkozzatok, testvéreim, ma őérette, hogy Istennek könyörületessége itt őt megnyugosztalja és a világ vége beteljesedvén, midőn minden ember föltámadand, mikoron az Úristen is az ítéletre eljövend, akkoron közbenjárására boldogságos Szűz Máriának és minden ő szentjeinek ez a szegény ember ne ítéletre, hanem Istennek kegyelmére támadjon föl. Kyrieleyson.

Imádkozzunk, kedves testvéreim, a mi kedvesünk lelkéért, kit az Úr e világ hálójából elszólítani méltóztatott, kinek teste ma temetésnek átadatik, hogy őt Istennek mérhetetlen irgalma Ábrahám, Izsák és Jákób kebelébe helyezni méltóztassék, hogy mikor az ítélet napja eljövend, ő szentjei és választottjai között őt jobb felől helyezendőnek támassza föl.

(Mészöly Gedeon fordítása = BALÁZS János: Magyar deákság. Bp. 1980. 463–466.)

Ómagyar Mária-siralom[1]

(13. század vége)

Betűhív közlés:

Volek sirolm thudothlon sy
rolmol sepedyk. buol ozuk
epedek. Walasth vylagum
tul sydou fyodumtul ezes
urumemtuul: O en eses urodum
eggen yg fyodum: syrou a-
niath thekunched buabeleul
kyniuhhad; Scemem kunuel
arad en iunhum buol farad /
the werud hullothya en iun-
hum olelothya Vylag uila
ga viragnac uiraga. keseru
en. kynzathul uos scegegkel
werethul: Vh nequem en
fyon ezes mezuul / Scege
nul scepsegud wirud hioll
wyzeul. Syrolmom fuha
zatum therthetyk kyul en
iumhumnok bel bua qui

sumha nym kyul hyul:
Wegh halal engumet / eggedum illen / maraggun urodum / kyth wylag felleyn
O ygoz symeonnok bezzeg
scouuo ere en erzem ez buthuruth / kyt niha egyre.
Tuled ualmun de num ualallal / hul yg kynzassal /
Fyom halallal · Sydou
myth thez turuentelen / fyom merth hol byuntelen / fugwa / huztuzwa wklel / ue / kethwe ulud. Kegug gethuk fyomnok / ne leg
kegulm mogomnok / owog halal kynaal / anyath ezes fyaal / egembelu ullyetuk.

(Leuveni Kódex 134v – Vizkelety, „Világ világa...", 7.)

Egykori kiejtés szerinti olvasat:

[1.]
Volék | sirolm tudotlon.
Sirolmol | sepedëk,
búol oszuk, | epedëk,
[2.]
Választ | világumtúl,
zsidóv | fiodumtúl,
ézës | ürümemtűl.
[3.]
Ó én ézës | urodum,
ëggyen-igy | fiodum,
síróv ánvát | tekünccsed,
buábelől | kinyúchchad!
[4.]
Szëmëm | künvel árád,
junhum | búol fárád,
te vérüd | hiollottya
én junhum | olélottya.
[5.]
Világ | világá,
virágnák | virágá,
keserűen | kínzatul,
vos szëgekkel | veretül!
[6.]
Uh nëkem, | én fiom,
ézës | mézűl,
szégyënül | szépségüd,
vírüd hioll | vízől.
[7.]
Sirolmom, | fuhászátum
tertetik | kíül,
én junhumnok | bel búa,
ki sumha | nim híül.
[8.]
Végy hálál | engümet,
ëggyedüm | íllyën,
maraggyun | urodum,
kit világ | féllyën!

Értelmezés:

[1.]
Nem tudtam, mi a siralom.
Most siralommal zokogok,
bútól aszok, epedek.
[2.]
Zsidók világosságomtól,
megfosztanak én fiamtól,
az én édes örömemtől.
[3.]
Ó, én édes Uram,
egyetlenegy fiam,
síró anyát tekintsed,
bújából őt kivonjad!
[4.]
Szemem könnytől árad,
szívem bútól fárad.
Te véred hullása
szívem alélása.
[5.]
Világnak világa,
virágnak virága,
keservesen kínzanak,
vas szegekkel átvernek!
[6.]
Jaj nekem, én fiam!
édes vagy, mint a méz,
de szépséged meggyalázzák,
véred hull, mint a víz.
[7.]
Siralmam, fohászkodásom
belőlem kifakad,
én szívemnek belső búja,
mely soha nem enyhül.
[8.]
Végy magadhoz engem, halál,
egyetlenem éljen.
Maradjon meg az én Uram,
világ tőle féljen!

[9.]	*[9.]*
Ó, igoz	Simëonnok	*Ó, az igaz Simeonnak*
bëzzëg	szovo ére:	*bizony érvényes volt a szava.*
én érzëm ez	bú tűrűt,	*Én érzem e bú tőrét,*
kit níha	ígére.[1]	*melyet egykor jövendölt.*[1]
[10.]	*[10.]*
[35] Tűled	válnum,	*Tetőled válnom kell,*
de nüm	válállál,	*de nem ily szörnyű valósággal,*
hul így	kínzással,	*mikor így kínoznak,*
fiom,	hálállál!	*én fiam, halálosan!*
[11.]	*[11.]*
Zsidóv, mit tész	türvéntelen?	*Zsidó, mit téssz törvénytelenül?*
[40] Fiom mért hol	bíüntelen?	*Fiam miért hal büntelenül?*
Fugvá,	husztuzvá,	*Megfogván, rángatván,*
üklelvé,	këtvé	*öklözvén, kötözvén*
ülüd!		*megölöd!*
[12.]	*[12.]*
Kegyüggyetük	fiomnok,	*Kegyelmezzetek fiamnak,*
[45] ne légy kegyülm	mogomnok!	*nem kell kegyelem magamnak!*
Ovogy hálál	kináál	*Avagy halál kínjával,*
ányát ézës	fiáál	*anyát édes fiával*
ëgyembelű	üllyétük!	*vele együtt öljétek!*

(Mészöly Gedeon olvasata és értelmezése nyomán Vizkelety, „Virág virága...", 29, 37–38.

A Planctus ante nescia szekvencia latinul és magyarul[(2)]

[1/a.] Planctus ante nescia,	[1/a.] *Siralomnak azelőtt nem-tudója,*
planctu lassor anxia,	*siralomtól gyötrődve epedek.*
crucior dolore;	*Kínzatom fájdalomtól.*
[1/b.] Orbat orbem radio,	[1/b.] *Megfosztja a világot világosságától,*
me Iudea filio,	*engem, Judea, fiamtól,*
gaudio, dulcore.	*örömemtől, édességemtől.*
[2/a.] Fili, dulcor unice,	[2/a.] *Fiam, egyetlen édességem,*
singulare gaudium,	*egyetlen örömem,*
matrem flentem respice	*a síró anyát tekintsed,*
conferens solatium.	*hozva (neki) vigasztalást.*
[2/b.] Pectus, mentem, lumina	[2/b] *Szívemet, elmémet, szememet*
tua torquent vulnera.	*gyötrik a te sebeid.*
Que mater, que femina	*Mely anya, mely asszony*
tam felix, tam misera!	*oly boldog, mint szerencsétlen?*
[3/a.] Flos florum, dux morum,	[3/a.] *Virágok virága, erények vezére (elseje),*
venie vena,	*bűnbocsánat forrása,*
quam gravis in clavis	*milyen súlyos büntetés jutott neked*
est tibi pena.	*e szegekben!*

[1] Vö. Lukács 2,35.

[3/b.] Proh dolor, hinc color
effugit oris,
hinc ruit, hinc fluit
unda cruoris.

[4/a.] O quam sero deditus,
quam cito me deseris;
o quam digne genitus
quam abiecte moreris.

[4/b.] O quis amor corporis
tibi fecit spolia;
o quam dulcis pignoris
quam amara premia.

[5/a.] O pia gratia
sic morientis,
o zelus, o scelus
invide gentis.

[5/b.] O fera dextera
crucifigentis,
o lenis in penis
mens patientis.

[6/a.] O verum eloquium
iusti Simeonis!
quem promisit, gladium
sentio doloris.

[6/b.] Gemitus, suspiria
lacrimeque foris
vulneris indicia
sunt interioris.

[7/a.] Parcito proli,
mors, michi noli,
tunc michi soli
sola mederis.

[7/b.] Morte, beate,
separer a te,
dummodo, nate,
non crucieris.

[8/a.] Quod crimen, que scelera
gens commisit effera,
vincla, virgas, vulnera,
sputa, spinas, cetera
sine culpa patitur.

[3/b.] *Ó, fájdalom, íme eltűnt*
orcád színe,
ím buzog, ím ömlik
véred árja.

[4/a.] *Ó, mely későn adatván,*
oly hamar elhagysz engem!
Ó, mely méltóan születtél,
oly megalázva halsz meg!

[4/b.] *Ó, mily szeretet az, amely testedtől*
való megfosztást tett (juttatott) neked!
Ó, mely méltó zálognak
ily keserű jutalma!

[5/a.] *Ó, az így halónak*
kegyes malasztja!
Ó, a gonosz nemzetségnek
dühe, bűne!

[5/b.] *Ó, a keresztre feszítőnek*
kegyetlen jobbja!
Ó, a szenvedőnek
a gyötrelmekben (is) szelíd elméje!

[6/a.] *Ó, az igaz Simeonnak*
valóra váló beszéde!
Amit megígért,
érzem a fájdalom kardját.

[6/b.] *Az én siralmam, fohászkodásom*
és könnyeim kívül (láthatóan)
az én belső
sebemnek jelei.

[7/a.] *Kegyelmezz gyermekemnek!*
Engem magamat, halál,
egyedül te
gyógyítasz meg.

[7/b.] *Halállal boldogan*
választatnám el tetőled,
semhogy, fiam,
te kínzassál.

[8/a.] *Micsoda bűnt, micsoda gonosztetteket*
követett el e vad nemzetség!
Siralmakat, kötelékeket, veréseket,
köpéseket, szegeket, egyebeket
bűntelenül szenved (Jézus).

[8/b.] Nato, queso, parcite,
matrem crucifigite
aut in crucis stipite
nos simul affigite!
male solus moritur.

[9/a.] Reddite mestissime
corpus vel exanime,
ut sic minoratus
crescat cruciatus
osculis, amplexibus!

[9/b.] Utinam sic doleam,
ut dolore peream,
nam plus est dolori
sine morte mori
quam perire citius.

[10/a.] Quid stupes, gens misera,
terram se movere,
obscurari sidera,
languidos lugere?

[10/b.] Solem privas lumine,
quomodo luceret?
egrum medicamine,
unde convaleret?

[11/a.] Homicidam liberas,
Iesum das supplicio;
male pacem toleras,
veniet seditio.

[11/b.] Famis, cedis, pestium
scies docta pondere
Iesum tibi mortuum
Barrabamque vivere.

[12/a.] Gens ceca, gens flebilis,
age penitentiam,
dum tibi flexibilis
Iesus est ad veniam.

[12/b.] Quos fecisti, fontium
prosint tibi flumina,
sitim sedant omnium,
cuncta lavant crimina.

[8/b.] *Fiamnak, kérlek, kegyelmezzetek,*
az anyát feszítsétek keresztre,
vagy a kereszt törzsökén
minket együtt verjetek át!
Rossz egyedül meghalni.

[9/a.] *Adjátok át a megszomorított anyának*
legalább az élettelen testet,
hogy így csökkenjen
(és ugyanakkor) fokozódjon szenvedésem,
ha csókolhatom, ölelhetem.

[9/b.] *Bár annyira szenvednék,*
hogy szenvedésembe belehalnék.
Mert nagyobb fájdalom az,
ha halál nélkül vagyok halott,
minthogy tüstént kiszenvedjek.

[10/a.] *Miért csodálod, nyomorult nemzetség,*
hogy megmozdul a föld,
elhomályosulnak a csillagok,
a magatehetetlen (természet is) gyászol?

[10/b.] *Ha a napot megfosztod fényétől,*
hogyan tündökölhetne?
Ha a beteget az orvosszerektől,
hogyan gyógyulhatna meg?

[11/b.] *A gyilkost (Barabást) szabadon engeded,*
Jézust halálra adod.
(Ha) rosszul viseled a békét,
jönni fog a zendülés (felfordulás).

[11/b.] *Majd látni fogod, ha megtanított*
az éhség, a mészárlás és a dögvész csapása,
hogy meghalt számodra Jézus,
és él Barabás.

[12/a.] *Vak nemzetség, siratnivaló nemzetség,*
tarts bűnbánatot,
amíg (jóindulattal) hajlik feléd
Jézus a bocsánatra.

[12/b.] *Az általad fakasztott forrás*
árja váljék előnyödre (üdvödre),
amely minden szomjat csillapít,
minden bűnt elmos.

[13/a.] Flete, Sion filie,
tante grate gratie;
iuvenis angustie
sibi sunt delicie
pro vestris offensis.

[13/b.] In amplexus ruite,
dum pendet in stipite;
mutuis amplexibus
se parat amantibus
brachiis protensis.

[14.] In hoc solo gaudeo,
quod pro vobis doleo.
Vicem, queso, reddite,
matris damnum plangite!

[13/a.] *Sírjatok, Sion leányai,*
akik méltónak bizonyultatok ilyen kegyelemre!
Ifjú (jegyesetek) szenvedése
az ő számára gyönyörűség
a tőletek elszenvedett sérelemért.

[13/b.] *Omoljatok karjaiba,*
míg a kereszten függ.
Kölcsönös ölelésre
készen áll az őt szeretőknek
kitárt karjaival.

[14.] *Csak annak örülök,*
hogy értetek szenvedek.
Kérlek, viszonozzátok,
az anya fájdalmát gyászoljátok!

Fordították Vízkelety András
és Vekerdi József

(Vízkelety, „Világ világa...", 18–23.)

Az Ómagyar Mária-siralom és a Planctus ante nescia rokon versszakainak összevetése[3]

[1.]
Volék **sirolm tudotlon**
Sirolmol *sepedyk,*
búol oszuk, epedek.
[2.]
Választ *világumtul*
Zsidou **fiodumtul,**
ézes **ürümemtül.**
[3.]
Ó én ézes urodum,
eggyen igy fiodum,
sirou anyát teküncsed,
búabeleül kynyuhadd.
[4.]
Szemem könnyüel árad,
én junhom búol *fárad,*
te vérüd hullottya
én junhom olélottya.
[5.]
Világ világa,
Virágnak virága,
keserűen kínzatul,
vos *szegeg*kel veretül.

[1a.] **Planctus** *ante* **nescia,**
Planctu *lassor* anxia,
Crucior **dolore,**

[1b.] **Orbat** *orbem radio*
Me *Iudaea* **filio,**
Gaudio, *dulcore.*

[2a.] **Fili,** *dulcor unice,*
Singulare gaudium,
Matrem flentem respice
Conferens solacium.

[2b.] Pectus, mentem, **lumina**
Torquent tua vulnera.
Quae mater, quae femina
Tam felix, tam misera?

[3a.] **Flos florum,**
Dux morum
Veniae vena
Quam *gravis*
In *clavis*
Est tibi poena!

[6.]
Uh nekem
én fiom
ézes mézüül!
Szegyenül
szépségüd,
Virüd *hiol vizeül*
[7.]
Sirolmom, **fuhászatum**
tertetik **kivül**
én jumhomnok **bel** búa
ki sumha nüm <kyul> hiül.
[8.]
Végy **halál** *engümet,*
eggyedüm illen,
maraggyun urodum,
kit világ féllyen.
[9.]
Ó igaz Simeonnok
Bezzeg *szovo* ére,
én érzem ez **bú tűröt,**
kit níha **egíre**
[10.]
Tüled válnum,
de nüm valállal,
hul igy **kinzassál,**
Fiom, halállal.
[11.]
Zsidou mit tész, *türvéntelen,*
fiom mert *hol* **biüntelen,**
fugva huztuzva,
üklelve, *ketve.*
ülüd.
[12.]
Kegyüggyetük **fiomnok,**
ne légy kegyülm mogomnok,
ovogy halál kináal
anyát ézes fiáal
egyembelü üllyétük.

[3b.] **Proh** dolor,
Hinc *color*
Effugit oris,
Hinc **ruit**
Hinc *fluit*
Unda **cruoris!**

[6b.] Gemitus, **suspiria**
Lacrimaeque **foris**
Vulneris indicia
Sunt **interioris.**

[7a.] *Parcito proli,*
Mors, *mihi noli*
Tunc mihi soli
Sola mederis.

[6a.] **O verum** *eloquium*
Iusti Simeonis!
Quem promisit, gladium
Sentio doloris.

[7b.] *Morte,* beate,
Separer a te,
D u m m o d o , nate,
Non crucieris.

[8a.] Quod *crimen,* quae scelera
Gens commisit effera!
Vincla, virgas, vulnera,
Sputa, spinas, cetera
Sine culpa *patitur.*

[8b.] **Nato** quaeso, *parcite,*
Matrem *crucifigite*
Aut in crucis stipite
Nos **simul** affigite,
Male solus moritur.

(MARTINKÓ András: Az Ómagyar Mária-siralom hazai és európai tükörben. Bp. 1988. 36–38. alapján.)

Gyulafehérvári Sorok[1]

(1310 körül)

Betűhív közlés:	*Latin megfelelő:*[2]

I. Jézus nevéről[3]

Habrosagben walacnok kegussege	*J*ucunditas maerentium
eleeknek [kegusse] vruksege	(A)*E*ternitas viventium
Koorsagbon walaknok egessege	*S*anitas languentium
Scíuksegben walaknok beusege	*U*bertas egentium
ehezeu[cnek elegsege?]	*S*atietas esurientium

II. Hogy látják a hívők Jézust

Chudalatus míuín(e)c ielenetuíben	In mirifici operis indicio
vnu(n) zaiaual mu(n)dut ígen(e)c tonosagaban	In verbi oris sui testimonio
sce(n)t oltaru(n) kuner kepeben	In sacri altaris mysterio
oz kerezt fan figeu kepeben	In sui imaginis vestigio

III. Krisztus szenvedéseiről

Vnun tonohtuananac arulatia	Primum, quia a proprio discipulo eius venditio fuit procurata
Nemzetuí nepnech vadulatia	Secundum, quia a populo eius est accusatus
J(e)r(usa)l(e)m uarasanac tistes fugadatia	Tertium est, quia a Ierosoymis honorifice fuerat susceptus
Isten fianach artotlonsaga	Quartum innocentia Salvatoris
halalanoch scídalmos quína	Quintum mortis infamia
bbodug ascunnac scemehel la[tatia]	Sextum Mariae praesentia

(ÓMOlv 136–138. alapján)

Kiejtés szerinti átírás:	*Értelmezés:*
I. Hábróságben valáknëk kegyüsségë	*Viszálykodásban levőknek megbékélése*
Éléknek ürükségë	*Most élőknek örök élete*
Kórságben valáknak egészségë	*Betegségben levőknek egészsége*
Szűkségben valáknak bőségë	*Szűkölködésben levőknek bővelkedése*
Éhezőknek elégségë	*Éhezőknek kielégülése*

II. Csudálátos mívinek jelënetiben	*Csodálatos alkotásának megmutatkozásában*
Ünün szájával mondott igének tanóságában	*A saját szájával elmondott kinyilatkoztatásnak tanúságtételében*
Szent oltáron künyér képében	*Szent oltáron kenyér alakjában*
Az kërësztfán függő képében	*A keresztfán függő mivoltában*
III. Ünün tanojtványának árulátja	*Saját tanítványának árulása*
Nemzeti népnek vádulátja	*A népnek, mely őt nemzette, vádaskodása*
Jeruzsálëm várásának tisztes fugádátja	*Jeruzsálem városának tiszteletadó fogadása*
Isten Fiának ártatlanságá	*Isten fiának ártatlansága*
Hálálának szidalmos kínà	*Halálának gyalázatos kínja*
Bódog Asszunnak szeméhel látátja	*A Boldogasszonynak ezt saját szemével látása*

(BENKŐ Loránd: Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegemlékei. Bp. 1980. 53, 62.)

Königsbergi Töredék[1]

(14. század közepe)

Kiejtés szerinti átírás:

Úgy szólának: világ(nak) kezdetüitűl fogva rajtonk ez nem lőtt vala, hogy szűz leán fiat szűlhessen, szűzségnek tükere tisztán maradhasson, és nekönk hírönk benne[1] ne lehessen. Tudjok, látjok (őt) szűz leánnak, ki ölében tart csudálatos fiat: füreszte, mosja, éteti, emleti,[2] úgy, hogy[3] anya szilöttét. De ki legyen neki atyja, azut nem tud(hat)jok. Ez az Isten, mint (őt) esmerjök, kit szeplő nem illethet, mert ha Isten ő nöm volna, benne bínüt lelhetnénk. (Ámen.)

(BENKŐ Loránd: Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegemlékei. Bp. 1980. 49. alapján.)

[1] értesülésünk róla
[2] szoptatja
[3] ahogy

B) KÉSŐ KÖZÉPKORI PRÓZAI EMLÉKEK

1. Archaikus imádságok

Pater noster (Miatyánk)[1]

Pater noster, qui es in caelis, sanctificetur nomen tuum. Adveniat regnum tuum. Fiat voluntas tua, sicut in caelo et in terra. Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo. Amen.

Bibliafordításokban (Máté 6,9–13)

Müncheni Kódex *(1466)*

Betűhív közlés:

Mi at'añc ki vag meṅṅècbèn,
Scenteltèssec tenèuèd Iǫyǫn te
orzagod Legen te akaratod,
mikent meṅṅen es azonkent fǫldǫn.
Mi tèsti kenèrǫnc felet valo
kenèrèt aggad mùnekǫnc ma Es
boLassad mùnecǫnk mù vetètǫnkèt,
mikent es mù boLatonc nècǫnk
vètettecn[c], Es ne vig mùnket
kesertètbè, de zabadoch mùnkèt
gonoztol. Amen.

Átirat:

Miatyánk, ki vagy mennyekben,
szenteltessék te neved. Jöjjön te
országod, legyen te akaratod,
miként mennyen es azonként földön.
Mi testi kenerönk felett való
keneret[2] adjad münekönk ma. És
bocsássad münekönk mü vétetönket,
miként mü es bocsátonk nekönk
vétetteknek. És ne vigy münket
késértetbe, de szabadoh münket
gonosztól. Ámen.

(12 rb – CodHung 7, 107–108)

Jordánszky-kódex *(1516–1519)*

My atyank ki vag menyekben, zenteltesseek te newed,
ywyen te orzagod, Leģen te akaratod, mykent menyben
es felden my menyei kyṅerwnket aggyad nekwnk ma.
Es boczassad mynekewnk my veetetynketh mykent my es
boczathwnk nekwnk veetetteknek es ne vyģ mūket
kesertetben, de zabadoh meg mynket gonozthwl Amen.

(88r – A Jordánszky-kódex. Hasonmás. Budapest 1984.)

Önállóan:

Peer-kódex *(16. sz. eleje)*

My athyank, ky wagh meńńekben: zenteltessek the newed
yǒyǒn te orzagodh legen te akarathod mykeppen meńben
ees fǒldǒn: mykeńerǒnkǒth menden napyath[3] aggyadh nekǒnk
maa ees bochassad mynekǒnk my wethetǒnkǒth mykent my es
bochatonk nekǒnk weteteknek: ees nee vig mynketh
kesertetbe dee zabadoh mynket gonozthwl Amen.

(279–280 – Nytár 2, 92)

Debreceni Kódex *(1519)*

My attyank: ky uaǵ meńekben zentǒltessec te neued
yǒiǒn te orzagod: Legen te akaratod mykeppen meńben
es fǒldǒn My keńerǒnket naponkedied aǵgad nekǒnc ma:
Es bochassad my nekǒnc my uetetinket: mykeppen my es
boczatonc mekǒnk uettǒtteknec: Es ne vigy minket
kesertetben: De zabadoh minket gonoztol Amen.

(472 – Nytár 11, 229)

Elmélkedésbe foglalva[4]

Székelyudvarhelyi Kódex *(1528)*

Az Müatyánkban kérjük Szentléleknek hét ajándokit az hét halálos bűnöknek ellene ez szerént:
Istennek szereteti, avagy elmélkedő és szerzetes élet, kiket ez elöső háromban kérünk:
1. Bölcsesség: *mv̊ at'ank, ky waǵ meńekben, zenteltessek te newed,* ez az kevélység ellen.
2. Értelem: *yǒyǒn te orzagod,* az fösvénségnek ellene.
3. Tanács: *legen teh akaratod, mykent meńben es fǒldǒn,* az irégység ellen.
Ez négy utolsó kérésben, melyeket kérünk, illet münnő magunkot és felebarátinkot, mely négy ajándokok illetik az munkás életet és az mü felebarátunkhoz való szeretetnek jószágos dolgait.
4. Erősség: *mv̊ kyńerv̊nkǒt mynden napyat aǵgad nekv̊nk ma,* az torkosságnak ellene.
5. Tudomány: *es bočassad meg mv̊ nekv̊nk mv̊ vétetynket, myképpen mv̊es bočatwnk nekv̊nk vetetteknek,* az haragosságnak ellene.
6. Kegyesség: *es neh wyǵ mv̊nkǒt késéértetbe,* az restségnek ellene.
7. Félelem: *de zabadyč mv̊nkǒth gonoztol,* az fertelmességnek bűnének ellene.

(162–163 – Nytár 15, 38–39)

Érsekújvári Kódex *(1529–1531)*

Pater noster, Miatyánk, ki meg nem hallgattatik azoktúl, az kik halálos bínben vannak, mert mikoron mondják: *„my attyank"*, reáfelel az Úristen, ezt mondja: „Nem vagyok én ti atyátok, mert ti az pokolbeli ördegtűl vagytok. Az a ti atyátok, mert az ő mívelkedetit teszitek, és az ő elkülcsét kevetitek, tudnia illik mint kevélségben és minden bínekben." *Ky wagy menyeghben,* azaz mibennönk. És felel az Úristen: „Nem vagyok tibennetek, mert nem mennyeiek, hanem poklok vagytok ti." *Zenteltessek te newed.* Felel az Úristen: „Mert nem timiattatok, sem tibennetek, mert ti nem vagytok szentek. De inkább átkozottak vagytok. *Iwyen te orzagod.*" Felel az Úristen: „Ne jűjjen tehozjátok, de inkább elvétessék titűletek és elkárhoztassatok." *Leegyen te akaratod, mykent menyben Es fewlden.* Felel az Úristen: „Miképpen az én akaratom ez ez felden, azonképpen ahol az pokolbéli ördeg vagyon, ti es ott legyetek. Avagy az én akaratom mennyországban, hogy ahol én vagyok, soha ti oda ne juthassatok." *My kenyerwnket mynden napyat agad nekwnk ma.* Felel az Úristen: „Nem tinektek kenyeret, de inkább örekké való éhezést." *Es boczas nekwnk mykeppen my boczatwnk nekwnk wetetteknek.* Felel az Úristen: „Nem bocsátok, mert ti sem bocsáttok tinektek vétetteknek." *Es ne wygy mynket keesertetben.* Felel az Úristen: „Nem viszlek." Miképpen mondja Szent Jakab: „Senki ne mondja, valaki késérttetik, hogy Istentűl kísértetnéjek, mert az Úristen az gonoszoknak nem késértője" (Jakab 1,13). Felel az Úristen: „Én titeket késértetben nem viszlek, de vitettetni engedlek." *De zabadoh mynket gonosztwl,* azaz az pokolbeli erdegtűl és mind az ő társaságitúl örekké kénozván.

(165–166 – Nytár 9, 140–141)

Két erazmista Újszövetség-fordításból:[5]

Pesti Gábor *(1536)*

My attyank ky wagy mēnyekbe, zenteltessek te newed, yewyen te orzagod, legyen te akaratod, mykent mēnybe azonkeppen feldenys, my kenyerewnket myndēnapyat agyad nekewnk ma. Ees bochassad nekewnk, my wetkewnket mykent mys bochatonk nekewnk wetetteknek, ees ne wyg mynket kesertetbe, de zabadych Gonoztol Mert tyed az orzag, tyed az hatalmassag, ees az dycheseg ewrekken Ewrekke Amen.

(Novum Testamentum Bécs 1536. Betűhív kiad. Szilády Áron. Budapest 1895. 10rv)

Sylvester János *(1541)*

Mű atank ki az menńekben vag, szenteltessik az te newed. Iűiőnel az te orszagod, legen az te akaratod, mikippen meńben, azonkippen az főldőn es. Az mű keńerűnkőt, az mindennapiat agǵad nekűnk ma. Es enghedd meg mű nekűnk az mű adossaghinkat, mikippen mű es meg engheggűk azoknak az kik műnekűnk adossok. Es ne hagg műnkőt kisirtetbe iutnunk, de szabadycz meg műkőt az gonosztul. Mert tied az orszag, es az hatalmassag, es az dűczősig örökken örökké. Amen.

(Új Testamentum Újsziget 1541. Fakszimile. Budapest 1960. 9.)

Ave Maria (Üdvözlégy)[1]

Ave Maria, gratia plena, Dominus tecum, benedicta tu in mulieribus, et benedictus fructus ventris tui, Jesus.

A Königsbergi Töredék Szalagjai (I) *(14. sz. közepe)*

Idöz légy [... mi]losztval teljes, Úr teveled vagyon, áldott vagy te men[d...] előtt, es te míhödnek gyümölcse [...]

(BENKŐ LORÁND: Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegemlékei. Bp. 1980. 50–51. alapján.)

Müncheni Kódex *(1466)*

Üdvözlégy Mária, vagy malaszttal teljes, Úr vagyon teveled (Lukács 1,28), áldott vagy te némberiek között,[2] és áldott te méhednek gyimilcsö (1,42).

(54 va, 54 vb – CodHung 7, 241–242)

Peer-kódex *(16. sz. eleje)*

Idvezlégy Mária, malasztval teljes, Úr vagyon teveled, te vagy áldott asszonyállatoknak közötte,[2] és áldott te méhednek gyimölcse, Jézus Krisztus. Ámen.

(278 – Nytár 2, 92)

Credo (Hiszekegy)[1]

APOSTOLI HITVALLÁS[2]

Peer-kódex *(16. sz. eleje)*

Hyzek ystenben: mendenhato at'aban: mennek ees fŏldnek teremtŏyebe: ees iesusba: cristusba ŏ fyaba: my egh wronkba: ky fogattatek zenth lelekthŏl: zẃletek zyz mariathwl kenzatek poncio pylatus alath: meg fezŏle: meg hala ees eltemettetek zalla poklokra: harmadnap halottaybol fel tamada: mene meńńekbe: ẃl mendenhato at'a ystennek yogya felŏl: onnan megh yŏwndŏ: ytelny eleweneketh ees holtakot Amen. Hizek zent lelekbe: kerestyen zent eghazat zenteknek eggesseget bẃnŏknek bochanat'a testhnek fel tamadat'a ees az ŏrŏk elethet Amen.

(280–282 – Nytár 2, 92)

Nagyszombati Kódex *(1512–1513)*[3]

Hizők istenben mendenhato atyaba Mennek, es fŏldnec teremtŏyeben. – Es ŏ eg̀ fyaban iesusban Cristusban mi vronkban. – Ki fogantathek zentlelŏktŏl zűletheek ziz mariatol. – Kenzatek poncio pylatus alath megfezitteteek, meg hala, es eltemettethék. – Zalla poklokkra. – Harmad nap halattaybol feltamada. – Meene meńnekben, es ůl atya istennec joǵa felŏl. – Innen lezen iŏuendŏ eleuenŏket, es holtakat itelni. – Hizők zentlelŏcben, kereztyen aña zent eǵhazban. – Sentŏknek eǵǵesseget, bynŏknec bočanattyat. – Testnec feltamadattyat, es ŏrŏk eletŏth.

(315–332 – Nytár 3, 99–105)

Nicea-konstantinápolyi Hitvallás[4]

Peer-kódex *(16. sz. eleje)*

Átírt szöveg:	*Latin megfelelő:*
Hiszek Istenben, mendenható Atyában,	Credo in unum Deum, Patrem omnipo-
mennek és földnek teremtéében,	tentem, factorem caeli et terrae,
mendenek látójában és látlanójában.	visibilium omnium et invisibilium.
És egy Uronkban, Jézusban Krisztus-	Et in unum Dominum Jesum Christum,
ban, Istennek egyetlen Fiában,	Filium Dei unigenitum,
és Atyától menden világnak előtte	et ex Patre natum ante omnia
születettben. Istentől való Istenben,	saecula. Deum de Deo,
fénességtől való fénességben	lumen de lumine,
igaz Istenben,	Deum verum de Deo vero;
születettben, nem teremtettben,	genitum, non factum,
Atyaistenvel egyetemben, kinek miatta	consubstantialem Patri: per quem
mendenek vadnak. Ki miérettönk,	omnia facta sunt. Qui propter nos
emberekért és mi idvösségönkért	homines, et propter nostram salutem
mennyekből leszálla. És *fogantaték*	descendit de caelis, et incarnatus
Szentlélektől, születék Szíz	est de Spiritu Sancto ex Maria
Máriától és emberré lőn.	Virgine: et homo factus est.
Feszül miérettünk *Poncio Pilátus-*	Crucifixus etiam pro nobis sub
nak alatta, *hala és eltemetteték.*	Pontio Pilato passus et sepultus est.
És feltámada harmadnapon írások	Et resurrexit tertia die secundum
szerént és *méne mennyekben,*	Scripturas. Et ascendit in caelum:
ül Atyának jogján és mégis	sedet ad dexteram Patris. Et iterum
megjövendő nagy dicsőségben	venturus est cum gloria
ítélni eleveneket és holtakat,	iudicare vivos et mortuos,
kinek országának vége nem lészen.	cuius regni non erit finis.
És *Szentlélekben,* elevenejtő Úrban,	Et in Spiritum Sanctum, Dominum et
ki Atyától és Fiútúl	vivificantem: qui ex Patre Filioque
származik, ki Atyával és Fiúval	procedit. Qui cum Patre et Filio
egyetembe imádtatik és dicsősöl-	simul adoratur et conglorifica-
tetik, ki szólt prófétáknak miatta	tur; qui locutus est per pro-
és ki miatt szóltak az próféták.	phetas.
És apostaloktól szerzett egy	Et unam sanctam catholicam et
szent Egyházat vallok.	apostolicam Ecclesiam.

Hiszek egy keresztséget, *bűnöknek bocsánatját* és várok halottaknak feltámadását és az jövendő világnak ítéletit. Ámen.

Confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum, et exspecto resurrectionem mortuorum, et vitam venturi saeculi. Amen.

(190–194 – Nytár 2, 79)

Tízparancsolat[1]

Bibliafordításban (Mózes II. könyve 20,5–17)

Jordánszky-kódex *(1516–1519)*

Én vagyok te Urad, Istened, erés, félelmes, szerető, meglátogatván atyáknak ű álnokságit ű fiokban, mind harmad- és negyedízig azoknak, kik engem gyílöltenek, és irgalmasságot tévén ezerképpen azoknak, kik engem szeretnek és az én parancsolatimat tartják. Ne vegyed te Uradnak, Istenednek ű nevét hejába, mert nem veszi Úristen az olyant, miként bíntelent, ki ű nevét hejába veszi. Emléközjél meg, hogy az innepnapot szenteljed... Tiszteljed te atyádat, anyádat, hogy hosszú nyomú légy ez földön. Ne ölj. Ne paráználkodjál. Ne tégy országot. Ne szólj hamis tanót te atyádfia ellen. Ne kívánd te barátodnak házát. Ne kívánd ű feleségét, ne szolgáját, ne szolgálóját, ne szamarát és semmit, kik űhozjá tartoznak.

(31 rv – A Jordánszky-kódex. 2. A kódex szövegének olvasata. Budapest 1984. 41–42)

Önállóan:

Peer-kódex *(16. sz. eleje)*

Incipit Decem praecepta
Unum Deum crede. Egy Istent higgy.
Non assumes nomen Dei tui in vanum. Istennek nevét héjába ne vegyed.
Sabbata sanctifices. Ünnepet üdölj.
Honora patrem et matrem. Atyádot, anyádot tiszteljed.
Non occides nec verbo nec facto. Embert ne ölj se tőröddel se nyelveddel.
Non mecaberis. Ne paráználkodjál.
Non furtum facias. Ne urozz.
Non falsum testimonium dices contra proximum tuum. Hamis tanó ne légy barátod ellen.
Non concupisces rem proximi tui. Más embernek vagy barátodnak marháját gonoszul ne kívánjad.
Non desiderabis uxorem eius. Más embernek fiát vagy feleségét gonoszul ne kévánjad.

(Nytár 2, VIII–IX)

Kazinczy-kódex *(1526–1541)*

A Tízparancsolat között

Első: *Ne legyenek idegen istenid,* azaz féljök és szeressök az Istent és csak őbenne bízzunk.

Másod: *Ne vegyed a te Uradnak, Istenednek nevét hejába.* Azaz féljök és szeressök Istent. Senkit az ő neve által ne átkozzunk, ne eskedjönk, ne bájoljunk, ne hazudjunk, ne csaljunk, de inkább mindön nyomorúságonkba Istennek nevét segédségöl híjuk, neki könyörögjönk, őtet dícsérjök, neki hálát adjonk.

Harmad: *Emlékezzél meg, hogy innepet szentölj.* Azaz féljök és szeressök az Istent. Az ő isteni igéjét meg ne utáljuk, el ne múlassuk, inkább azt felmagasztaljuk, tiszteljök örömest, egyebektől is hallgassuk és egyebeket is tanétsonk rejá.

Negyed: *Tisztöljed atyádat, anyádat.* Azaz féljök és szeressök az Istent. A mi szileinket és azokat, kik mivelönk bírnak, meg ne utáljok, ellenek se vétsönk. Inkább őket tiszteljök, szolgáljunk nekik, engedelmesek legyönk, tiszteljök őket és féljök.

Ötöd: *Ne ölj.* Azaz féljök és szeressök az Istent. A mi felebarátonknak testét meg ne sértsök, bosszúságval ne illessök, inkább segétsök, és minden életének veszedelmében jelen legyönk.

Hatod: *Ne paráználkodjál.* Azaz féljök és szeressök az Istent. Tiszta és mértékletös életben éljönk, semmit mértéktelen se szóljunk, se tegyönk.

Heted: *Ne orozz.* Azaz féljök és szeressök az Istent. Egyebeknek marháját erővel el ne vegyök és valami álnok árúval avagy csalárdsággal mienkké ne tegyök. Inkább egyebeknek javait öregbítsök, gondját viseljök és ótalmazzuk.

Nyolcad: *Felebarátod ellen hamos tanó ne légy.* Azaz féljök és szeressök az Istent. Egyebeket hamosan be ne adjonk, senkit el ne ároljonk, ne rágalmazzonk, egyebek hírét-nevét meg ne kisebbítsök. Inkább mentsök őket, jót gondoljunk felőlök, mindönöket jó végre magyarázzonk.

Kilenced: *Felebarátodnak házát ne kévánjad.* Azaz féljök és szeressök az Istent. A mi felebarátonknak örökségébe avagy jó-szerencsés marhájában ne szálljunk valami csalárdsággal avagy álnoksággal. Még ha a törvénnek valamely része is nekönk engedne, miénkké ne tegyök, sőt inkább őtet segétsök, hogy az ő jószágában épen megmaradjon.

Tized: *Ne kévánjad neki feleségét, se szolgáját, se szolgálólejányát, se ökrét, se szamarát, sem egyéb jószógát.* Azaz féljök és szeressök Istent. Felebarátonknak se feleségét, se szolgáit, se barmait valami csalárdsággal mienkbe ne tegyök, tőlök is valami erővel vagy ravaszsággval el ne idegenítsök, sőt inkább intsök és onszoljuk, hogy az ő uroknak való szolgálatba megmaradjanak. Vége.

(167–170 – Nytár 6, 242–244)

Mondsee-i Tízparancsolat-töredék *(15. sz.)*

[...] hogy atyádat, anyádat tiszteljed és ű szavokat hallgassad. Ha jóra tanojtnak, fogadjad, ha szegiének, segiéljed, ha megholtak, ne feledjed. Üted: hogy emberöldekű tö ne légy, se kezeddel, se tanácsoddal, se segedelmeddel ne elj lélekként embert tö nyelveddel rágalmazva. Hotod: hogy ne beléndezz, paráznaságban ne lelessél, tö johodban tiszta légy. Beléndes embert baráttá ne végy. Heted: ne orozz, ragadozó soha ne légy. [...]

(MNY 20 (1924) 85–86)

2. Bibliafordítások

Müncheni Kódex[1]

(1466)

JÁNOS 1,1–14

Betűhív közlés:[2]	*Átírt szöveg:*	*Latin eredeti:*
Keʒdètben vala igé	Kezdetben vala Ige,	In principio erat Verbum,
7 igé vala iſtēnèl	és Ige vala Istennél,	et Verbum erat apud Deum,
7 iſtèn vala igè (2)	és Isten vala Ige.	et Deus erat Verbum. (2)
Eʒ vala kèʒdètbèn	Ez vala kezdetben	Hoc erat in principio
iſtèñèl (3) Mèndènec	Istennél. Mendenek	apud Deum. (3) Omnia
ọ miatta lọtteǹᶜ	őmiatta löttenek,	per ipsum facta sunt,
7 ọ nalanalkül ſēmi	és őnála nálkül semmi	et sine ipso factum est
nem lọt Mèl' lọt (4)	nem lött, mely lött.	nihil, quod factum est. (4)
ọ bènne élètuala 7	Őbenne élet vala, és	In ipso vita erat, et
aʒ élèt vala èmbèrecnᶜ	az élet vala embereknek	vita erat lux hominum.
fenèſſeǵe (5)	fénessége.	(5)
7 aͤ fenèſſeg ſètètecbèn	És a fénesség setétekben	Et lux in tenebris
fènlic 7 aͤ ſètetèc	fénlik, és a setétek	lucet, et tenebrae
ọtèt megnē foǵlaltac	őtet meg nem foglalták.	eam non comprehenderunt.
(6) Volt istèntọl	Volt Istentől	(6) Fuit homo
eᴈeʒtetet èmber kinᶜ	eresztetett ember, kinek	missus a Deo, cui
nèuè vala Ianọ (7)	neve vala János.	nomen erat Iohannes. (7)
Eʒ iọt tanoſagba hog	Ez jött tanóságba, hogy	Hic venit in testimonium,
tanoſagot uallana	tanóságot vallana	ut testimonium perhiberet
aͤ vilagrol[3] (9)	a világról [...]	de lumine. (9)
Iǵaʒ vilag vala ki	Igaz világ vala, ki	Erat lux vera, quae
meǵuilaǵoſeit mèndèn	megvilágoséjt menden	illuminat omnem
èmbeᴈt è vilaǵba	embert, e világba	hominem venientem in hunc
iọvọt (10) E vilagbā	jövőt. E világban	mundum. (10) In mundo
vala 7 è vilaǵ ọ miatta	vala, és e világ őmiatta	erat, et mundus per ipsum
lọt 7 è vilaǵ ọtet	lött, és e világ őtet	factus est, et mundus eum
megnē èſmèᴈte (11)	meg nem esmerte.	non cognovit. (11)
Tulaidon ọnnebè iọt	Tulajdon önnébe jött,	In propria venit,
7 ọnnèi ọtèt nē	és önnéi őtet nem	et sui eum non
fogattak (12)	fogadták.	recepreunt. (12)
Valameṅṅèn keͤ	Valamennéen kedég	Quotquot autem
fogattak ọtèt adot	fogadták őtet, adott	receperunt eum, dedit
ọnèkic hatalmat	őnekik hatalmat	eis potestatem
istènfiaia lenniec	Isten fiaivá lenniek,	filios Dei fieri,
(13) Kic nē vèᴈecbọl	kik nem vérekből,	(13) qui non ex sanguinibus

ſem tèſtnèc akarat't'abol
sē fezfiunac akarat't'abol
dè ʒulèttèc istèntǫl
(14) 7 aʒ iǵe lǫt
teste 7 lakoʒic
mù bènnǫnc 7 lattuk
ǫ diLǫſeǵét monnal
at'atol eggètlèn eg
ʒùlètètnèc diLǫſeget
tèll'èst malaʒtal 7
igaſſaǵǵal

sem testnek akaratjából,
sem férfiúnak akaratjából,
de születtek Istentől.
És az Ige lött
testté, és lakozik
mübennönk; és láttuk
ő dicsőségét, monnal[1]
Atyától egyetlen egy
születetnek dicsőségét,
teljest malaszttal és
igazsággal.

neque ex voluntate carnis
neque ex voluntate viri,
sed ex Deo nati sunt.
(14) Et Verbum caro
factum est et habitavit
in nobis; et vidimus
gloriam eius, gloriam quasi
Unigeniti a Patre,

plenum gratiae et
veritatis.

(Müncheni Kódex 85ra–85rb – CodHung 7, 332–333)

91. zsoltár[(1)]

Apor-kódex	**Döbrentei-kódex**	**Keszthelyi Kódex**
(15. sz. vége)	*(1508)*	*(1522)*
(2) Jó vallani Úrnak és énekleni te nevednek, Felséges.	Jó Úrnak vallania és te felséges nevednek dicsősejteni.	Jó Úrnak vallania és dicséretet mondani te felséges nevednek.
(3) Holval te irgalmasságodnak hirdetetére és te igazságodat éjjel,	Holval te irgalmadot hirdetni és éjt-által te bizonyságodat,	És reggel hirdetni te irgalmadat és éjtáltal te bizonságodat,
(4) tízhúró zsoltárban éneklek hegedőben.	tízhúró kintornában hegedőbeli ínekkel.	tízhúrú kintornákba hegedűbeli ínekkel.
(5) Mert örvendeztettél engemet, Uram, te tételidben, és te kezeidnek művelkedetiben vigadok.	Mert Uram, engem títeményidbe vigasztaltál, és én te kezeidnek mukáiban örvendek.	Mert gyenyerkedtél engemet, Uram, te téteményidbe, én erülék te kezeidnek mukájában.
(6) Ki felmagasztattak te művelkedetid, Uram,igen mélek löttek te gondolatid.	Uram, te míelkedetid hogy nagyoltak, igen mélyek te gondolatid.	Mely igen megnagyultanak te mívelkedetid, Uram, és mely igen mélek lének te gondolatid.
(7) Hejt[(2)] firfiú nem esmeri és balgatag nem érti ezeket.	Esztelen ember meg nem ismeri és hejt[1] ezeket meg nem érti.	Esztelen ember meg nem ismeri, és hejt[1] ember nem érti ezeket.

[1] mintegy
[2] bolond, hitvány

(8) Mikor kikelendnek bűnösök, miként széna, és megtetszendnek mendenek, kik művelkednek hamisságot, és elveszjenek örökkel örökké.	Mikoron bínösök kikelnek, miként széna, és kijelennek mind, kik hamosat tesznek, hogy örökköl örökké elveszjenek.	Mikoron kikelendnek bínesek, miképpen széna, és megjelenendnek mind, kik mívelkednek kegyetlenséget, hogy elveszjenek erekköl erekké.
(9) Tennen magad, Uram, felséges örökké.	Uram, te kedég felség örökké.	Te kedég, Uram, vagy felséges erekké.
(10) Mert íme, te ellenségid, Uram, mert íme, te ellenségid elvesznek, és himletnek[1] mend azok, kik művelkednek hamisságot.	Mert Uram, íme, te ellenségid, mert íme, te ellenségid elvesznek, és eloszolnak mind hamos tevők.	Mert Uram, te ellenségid elvesznek, és eloszolnak mind, kik kegyetlenséget tesznek.
(11) És felmagasztatik én szarvam, miként onikornis, és én vénségem bő irgalmasságban.	És én szarvam felemelkedik, miként egyszarvó, és én vénségem emlőnek(2) ű irgalmában.	És felmagasztatja én szarvamat, miképpen unikornis ű szarvát, és én vénségem lészen bőséges irgalmasságba.
(12) És megutálta én szemem én ellenségimet, és énellenem támadókban, gonoszkodókban hall én fülem.	És én szemem én ellenségimet megutálá, és énrám támadó átkozókot te füled meghallja.	Megutálá én szemem én ellenségimet, és énrejám támadóknak átkozásit meghallja te filed.
(13) Igaz virágozik, miként pálma, miként Libánosnak cédrosa megsokasoltatik.	Igaz virágoz, ment pálma, megsokasul, miként Libannak cédrosfái.	Igaz megvirágosul, miképpen pálmafa, és megsokasul, miképpen Libánus hegyének cédrusfái.
(14) Plántáltattak Úrnak házában, mü Uronk Istenönk házának palotáiban virágoznak	Úrnak házába ültettek, mi Uronk Istenönknek pitvariba virágoznak.	Elültettenek Úrnak házába, és mi Istenenknek hajlokába virágoznak.
(15) Meg es megsokasoltatnak bő vénségben, és jól tűrők lesznek, hogy hirdessenek,	Még vénségnek emlejébe megsokasolnak, és jól tűrők lesznek, hogy hirdessék,	Még megsokasulnak vénség bőségébe, és jó békességesek lesznek, hogy meghirdessék,
(16) mert igaz Úr, mü Istenönk, és nincs hamisság őbenne.	mert egyenes mi Uronk Istenönk, és űbenne nincsen hamosság.	mert mi Úristenenk igaz, és nincsen kegyetlenség űbenne.
(93–95 – Nytár 8, 187)	(169–170 – Nytár 12, 81)	(246–249 – Nytár 13, 239)

[1] szétszóratnak

Psalmus XCI

2. Bonum est confiteri Domino,
et psallere nomini tuo, Altissime.
3. Ad annuntiandum mane misericordiam tuam,
et veritatem tuam per noctem;
4. in decachordo psalterio,
cum cantico, in cithara.
5. Quia delectasti me, Domine, in factura tua;
et in operibus manuum tuarum exsultabo.
6. Quam magnificata sunt opera tua, Domine!
nimis profundae factae sunt cogitationes tuae.
7. Vir insipiens non cognoscet,
et stultus non intelliget haec.
8. Cum exorti fuerint peccatores sicut foenum,
et apparuerint omnes, qui operantur iniquitatem,
ut intereant in saeculum saeculi.
9. Tu autem Altissimus in aeternum, Domine.
10. Quoniam ecce inimici tui, Domine,
quoniam ecce inimici tudi peribunt;
et dispergentur omnes, qui operantur iniquitatem.
11. Et exaltabitur sicut unicornis cornu meum,
et senectus mea in misericordia uberi.
12. Et despexit oculus meus inimicos meos,
et in insurgentibus in me malignantibus audiet auris mea.
13. Iustus ut palma florebit;
sicut cedrus Libani multiplicabitur.
14. Plantati in domo Domini,
in atriis domus Dei nostri florebunt.
15. Adhuc multiplicabuntur in senecta uberi,
et bene patientes erunt:
16. ut annuntient quoniam rectus Dominus Deus noster,
et non est iniquitas in eo.

Döbrentei-kódex

(1508)

Salamon éneklése

Isten anyaszentegyházzal egyembe

(Énekek Éneke)

1.

Ő szájának apolásával engem megcsókoljon, mert te igen jó kenetekkel turgyagozó[1] emlőid bornál jobbak. Kiötlött olaj te neved, azért leányok téged igen szeretének. Húzz utánad engemet, te kenetednek illatán futosonk. Király engem bevűn ű pincéjébe: örvendönk és vigadonk tebenned, te emlőidet emlejtvén.[2] Igazak bor felött szeretnek tégedet.

Ó, Jerusálem leányi, fekete vagyok, de termetes: miként Cedárnak hajloki, miként Salamonnak gereznái.[3] Ne gondoljátok, hogy én meghirvadtam, mert nap engem megképtelenejtett[4] és anyámnak fiai vívának énellenem. Engem szőlők-őrizővé tőnek, én szőlőmöt nem őriztem.

Én lelkem kit szeret! Mutasd meg, hul délbe őriz, hul nyugoszol, hogy ne kezdjek búdosnom te társidnak csardái után. Ó, te, ki asszonnép között szép vagy, ha nem tudod magad, kelj ki és menj el az csordáknak nyomába, és te ürüidet őrizjed az pásztoroknak hajlokinál.

Farahó szekeriben való igetésemhez hasonlalak téged, én barátom. Szépek te tűgyid, mint gerlicének. Te nyakad, miként nyakbavető készség. Aranyas egérlőket[5] gyártonk neked, ezüsttel hegyezteket vagy szerezteket.

Mi időn király ű nyugalmában volna, én nardosom ű illatját adá. Mirrhából kötött kéve én szeretőm énnekem, én emlőim között nyugoszék. Cipriai szőlőfű[6] én szeretőm énnekem, Endegadnak szőlőibe.

Én barátom, te szép vagy! Íme, te szép, te szemeid galambszemek. Én szeretőm, te szép vagy és ékes. Virágos mi kis ágyonk; mi házonknak héjazatja[7] cédrosfából, tornácink cipreszszos fából.

2.

Én mezői virág vagyok és völgyeknek lilioma. Miként liliom tövis között, úgyan én barátom leányok között. Miként málosfa[8] erdői fák között, úgyan én szeretőm fiak között. Kit én kívánok vala, annak árnyékán ülök és ű gyümölcse édes én torkomnak.

Király engem borpincébe vűn, énbennem szerelmet szerze. Virágokkal ékeséhetek engemet, málosfákkal szorohatok meg[9] engem, mert szeretet miá ellankadék. Ű balja én fejem alatt, és ű jogja engem megölel.

[1] duzzadó
[2] szopván
[3] bőrei
[4] elektelenített, elszínezett
[5] nyakláncokat
[6] szőlőfő, szőlőfürt
[7] teteje
[8] lat. malus am. almafa
[9] szorítsatok meg, tömjetek tele

Ó, Jerusálemnek leányi, esketlek titeket,
Mezőknek kecskéire és szarvasira:
Én szeretőmet fel ne serkentsétek,
Fel se ébreszjétek,
Mígnem ű akarja!
Én szeretőmnek szava:
„Íme, ez hegy-közbe szökdösve jött,
Dombokat általszökött."

Én szeretőm kecskéhez hasonlott és gímborjóhoz. Íme, ű mi falonk alatt áll, ablakon néz és rostélyokon kakucsol.[10] Íme, én szeretőm szól énnékem:
„Kelj fel én barátom, én galambam, én jó termetem! Siess és jöjj! Mert immár tél elmúlt, hideg eltávozott és elment. Mi földönkbe virágok jelentek, irtásnak ideje bejött. Mi fődönkbe gerliceszó hallatott, figefák bomboztak,[11] virágos szőlők illatjokot adták. Kelj fel, én barátom, én szépem, én galambam, és jöjj el erős kűlyikakba, kűrakásnak vermébe! Mutasd meg te orcádot énnékem! Te szód hangosoljon én fülembe: mert édes te szód és ékes te orcád!"

Fogjátok meg magatoknak az kis ravaszokat,[12] kik szőlőt pusztejtonak. Mert mi szőlőnk megvirágozott én szeretőmnek. És ű énnekem, ki liliom között il.

Míg nap támad és árnyékok elhajolnak, én szeretőm, térj meg! Légy olyan, ment kecske, avagy Bethel hegye béli gímborjók.

3.

Én ágyacskámban éjt-által keresém, kit én lelkem szeret. Keresem űtet, és meg nem lelem. És felkelek és környöljárom az várost, szegeleteken és utcákon: megkeresem, kit én lelkem szeret. Keresem űtet, és meg nem lelem. Az virrasztók, kik az várost őrzik vala, meglelének engem. Nemde láttátok-e, kit én lelkem szeret?

Kevéssé, hogy elmúltam volna [őket], meglelém űtet, kit én lelkem szeret. Megtartám űtet, és el sem bocsátom, mígnem űtet anyám házába viszem, és én szőlőmnek röjtökébe.

Ó, Jerusálemnek leányi, esketlek titeket,
Mezőknek kecskéire és szarvasira:
Fel ne serkentsétek,
Fel se ébreszjétek szeretőmet,
Mígnem ű akarja!

Ki ez, ki az pusztából felhág, miként füstnek vesszeje mirrhának és temjénnek illatjából és minden patikabéli pornak! Íme, Salamonnak ágyacskáját Jerusálemnek igen erősiből hatvan erős állja környöl! Mindenik tőrt tart és igen tudósok viadalra. Kinek mind ű tőre ünnen farán, éji félelmért.

Salamon király ágyacskáját gyártá magának Libán hegyének fájából. Ű lábait ezüstből gyártá, –
feje-alját aranyast,
felhágóját bíborost;
közepit szerelmmel megvette Jerusálemnek leányiért.

Sion leányi, menjetek ki, és lássátok Salamon királyt az koronában, kivel koronázta űtet ű anyja ű menyegzőjének napján és ű szíve vigasságának napján!

[10] kukucskál
[11] fügét érleltek
[12] rókákat

4.

Mely szép vagy, én barátom! Mely szép vagy! Te szemeid galambaké – attól megválva, mi belől enyészik. Te fürtid, mit Gálaád hegyéről hágó kecskécske. Te fagaid, miként nyírett csordák, kik mosodóból hágának, és mindenik két ellővel, és közöttök nincsen meddő. Te ajakid, miként erősből gyártott fűkötő, és édes te kedves beszéded. Te nyakad, miként Dávid toronya, ki rakatott viadal-helyekkel: belőle ezer pajzs csügg, erőseknek minden fegyveri. Te két emlőid, miként két gímborjó egy hastól, kiket őriznek liliomban, – mígnem nap támad és árnyékok elhajoljanak. Miként pányika[13] almaszemek, te tűgyid attól megválva, mi belől enyészik.

Menjek el mirrhának hegyére és temjénnek dombjára, és szóljak én jegyesemnek.

Én barátom, teljességgel szép vagy, tebenned szeplő nincsen. Jöjj Libánról, én jegyesem! Jöjj Libánról, jöjj Amana fejéből: koronáztatol Sanir és Hermon tetejéből: oroszlányoknak fészkekből és párdicsoknak[14] hegyekből! Én húgom, én jegyesem: megsebesejtéd én szívemet, egyik szemedbe és nyakadnak egyik hajába! Én húgom, én jegyesem, mely szépek te emlőid; te csecsid bornál szebbek, és te kenetednek illati minden írek felött. Jegyesem, te ajakid csepegő-méz szín, nyelved alatt méz és tej vagyon. És öltözetednek illatja, miként tömjényillat. Én húgom, én jegyesem berekesztett kert, bekerésztett kert, beszegezett kútfű. Te kifolyásid pányika-almának paradicsoma: almafának gyömölcsével, Cipros nárdosval, nárdos és sáfrány, fisztulát és cinnamomost. Libánnak minden fáival: mirrha aloéssel, minden élő kenetekkel.

Kerteknek kúta, eleven vizeknek folyása, kik Libán hegyéből nagy sebbel folynak: Kelj fel, felszél, és jöjj, alszél: fúdd meg én kertemet és folynak ű drága illati.

5.

Én szeretőm jöjjön ünnön kertébe és egye ű almáinak gyömölcsét. Én húgom, én jegyesem, jöjj én kertembe. Én mirrhámot megarattam mind én aromáimval. Méz-színt én mézemvel eszöm, én boromot én tejemvel iszom. Én barátim, egyetek és igyatok és részegöljetek meg.

Én aloszok és én szívem vigyáz. Én csergető szeretőmnek szava ez: Húgom, nyissad meg énnekem; én barátom, én galambam, én szeplőtelenem. Mert én fejem teljes harmattal és én fürtim éji csepegéssel. Szoknyámot levettem; hogy, vegyem megen reám? Én lábaim megmostam, hogy fertőztessem meg űket? Én szeretőm résen kezet nyójta, és én hasam ű illetétől megrettene.

Felkelek, hogy megnyitnám én szeretőmnek. Én kezem mirrhát hullata és én ujjaim teljesek választott mirrhákkal. Ajtómnak küszöbét megnyitám én szeretőmnek. Tahát ű lehajlott és elment vala. Én lelkem ellankada, hogy szóla:

Keresem és űtet, meg nem lelem,
Kajáltám és nem felele énnekem.

Város őrizők, kik az várost őrizik vala, engem meglelének. Verének engem, sebesejtenek engem, megvevék palástomot az kűfal-őrizők.

Ó, Jerusálemnek leányi, rátok eskeszem, ha meglelenditek szeretőmet, hirdessétek meg űneki, hogy szerelm miá lankadtam. Szeretők közöl minemő az te szeretőd, mert miránk így esköl. Én szeretőm fejér-piros, ezer közöl választott. Ű feje igen jó arany; ű fürti, miként pálma széles leveli. Feketéjek, miként holló, ű szemei miként galambaknak víz csergetegeken, kik tejben ferödtek (mosottak)[15] és teljes folyó vizeknél laknak. Ű hasa ébur képő (régi elefánt tetem). Ű tűgyi, miként patikáros-gyártott, kedves illató kenetek. Ű ajaki élő mirrhát csepe-

[13] malum punicum am. gránátalma; itt pónyik alma
[14] párducoknak
[15] Zárójelben a scriptor megjegyzései.

getnek. Ű kezei völgyesek. Teljesek jácintossal ű fülei. Ű hasa ébur képő, zafir kövekkel válogatott. Ű szárai márványkű lábak, kik állonak arany ékeken. Ű színe, miként Libán hegye, választott miként cédros. Ű torka édességes és kívánatos teljességgel. Ilyetén én szeretőm és ű én barátom, ó, Jerusálem leányi. Asszonnép között szép, és hová ment te szeretőd? Hová hajlott te szeretőd és űtet mi teveled keresjük.

6.

Én szeretőm alászállott ű kertébe, aromának ű kedvére. Hogy az kertekben éljen, és liliomokot szedjen én szeretőmnek.

És én szeretőm énnékem, ki liliomok között él. Én barátom, szép vagy, édes és ékes, miként Jerusálem. Ijedetes, miként seregeknek szerzett orrok[16] (orrozat). Fordejtsd el te szemeidet énrólam, még ők engem elrepejtenek. Te fürtid, miként kecskék csordái, kik Gálaád hegyéből jelentek. Te fogaid, miként juhcsordák, kik mosóból hágnak, mindenik kettős ellővel és meddő nincsen közöttök. Miként pányika-alma haja, ugyan te tűgyid, titkodtól megválva.

Hatvan királyné asszony vagyon és nyolcvan szerető, és leányoknak nincsen száma. Egy én galambam, én tökéletesem. Egy vagyon ű anyjának választotta és ű szülejének. És az Sionbeli leányok látták űtet és hirdették űtet bódognak királyné asszonyok.

Száz szeretők dicsérék űtet: mely ez, ki elő megyen, miként feltámadó hajnal? Szép, miként hold, választott, miként nap. Ijedetes, miként szerzett seregeknek orra. Leszállék az dióskertbe, hogy völgyeknek almáit látnám, és megnézném, ha az szőlők virágoztak volna és ha pányika-almák termettek volna. És nem tudám: én lelkem Aminadab szekereiért megháborejta engem. Térj meg, térj meg, Szunamitisz (Istentől elidegenölt lélek), térj meg, térj meg, hogy lássonk (tekéntsönk) téged.

7.

Mit láttok az Szunamitiszbe, ha nemcsak seregeknek szerit.

Ó, fejedelemnek leánya, mely szépnek a te lépelid[17] az saruba. Te farodnak egybeszerkezése, minként násfák, kiket mesteri kéz gyártott. Te köldököd, miként hajtogatott kep (pohár), ki soha nem szíkös venerékkel.[18] Te hasad, miként búzaasztag, liliomval környéközött. Te két emlőid, miként két vad kecske, állók. Te nyakad, miként eburbeli torony. Te szemeid, miként ezebonbeli halastók, kik vannak sok leányoknak kapuiba. Te orrod, miként Libánnak tornya, ki Damaskosra néz. Te fejed, miként Karmel. Te fejednek fürti, miként királi bíbor, töréshez szerkezött.

Mely szép vagy, én barátom, és mely ékes vagy, én szerelmesem, gyönyörőségbe.

Te állatod[19] pálmához hasonlojt és te csecsid szőlőfűhöz. Mondám: felhágok az pálmára és gyömölcsét ragadom.

És te emlőid olyattanok lesznek, mint szőlőfű, és te illatod, miként málosnak illatja. Te torkod, miként igen jó bor, kit én szeretőmnek méltó innia és ű fogainak kérődni.

Én szeretőmnek és űneki fordulása énhozjám:

„Jöjj én szeretőm és menjönk ki az mezőbe, lakozjonk az falukba. Reggel keljönk az szőlőkbe és lássuk, ha az szőlő virágozott, ha az virágok gyömölcsöt bomboznak, ha az pányika-almák virágoztak. Ott én neked adom én emlőimet. Mandragórák mi kapunkon illatot adtak. Én szeretőm, mind új almákot és ó almákot es neked tartottam."

[16] hadrendjük
[17] lépteid
[18] italokkal
[19] termeted

8.

Ki adja azt énnékem, hogy én anyámnak emlője szopó atyámfiát künn leljem és megcsókoljam, és immár engem senki ne utáljon.

Megragadlak téged és én anyám házába viszlek, és én szőlőmnek rejtekébe, ott megtanéjtasz engem, és én elvegyéjtett borból adok neked veneréket és gránátos almának mustját.

Ű balja én fejem alatt és ű jogja megölel engem.

Ó, Jerusálem leányi, rátok eskeszem: fel ne serkentsétek, fel se ébreszjétek én szeretőmet, mígnem ű akarja.

Mely ez, ki felhág az pusztánól, gyönyörőségbe torlott, és ű szeretőjéhez támaszkodott.

Málos fa alatt ébresztelek fel tégedet, én barátom. Ott rothada meg te anyád, ott töreték meg te szüléd.

Tégy engem te szívedre, ment jegyet. Ment jegyet te karodra. Mert szeretet olyan erős, ment halál. Kedvelés kemény, ment pokol.

Űneki lámpási, tűznek és lángaknak lámpási.

Sok vizek nem olthatják meg az szerelmet és folyóvizek sem borejthatták el űtet. Ha ember mind házabeli vagyonát adnája szeretetért és úgyan megutálja az vagyont, miként semmit. Mi húgonk kicsind és nincsen csecsi. Mit tegyönk mi húgonknak, mikoron beszédbe veszjék űtet. Ha kűfal, rakjonk rajta ezüst erkélyeket, ha ajtó, tahát belljük meg űtet cédrosdeszkákkal. Én kűfal vagyok és én emlőim, miként torony. Holott űelőtte olyan lők, hogy ha békét leltem volna, békés szőleje vala benne. Kinek népi vannak, űtet őrizőknek hagyá; ű gyümölcsiért ember ezer ezüst pénzt hoz be. Én szőlőm énelőttem vagyon. Te békésed ezer, és két száz ű gyömölcsét őrizjük.[20] Ki kertekben lakozál, barátid hallgatnak téged, nékem hallatta[21] te szódat. Fuss, én szeretőm, és hasonljál kecskéhez es gímborjóhoz drága kenetek-nek hegyén. Ámen.

(Döbrentei-kódex 473–483 – Nytár 12, 247–253)

Jordánszky-kódex[(1)]

(1516–1519)

A fordító megjegyzései

Étt két capitulom héán vagyon,[(2)] mi módon és mi szerrel mondta Úristen szerzeni az nagyobb tabernákulomot avagy az Isten sátorát és egyházát minden szerszámával, hozjátartozóval és bennevalókkal, *kinek értelme és magyarsága semmiképpen én elmémbe nem fér, de egyébtűl sem érthetöm.*
(33r – Olvasat, 44)

Étt vagyon vége Mojzes öt kenyvének. Istennek légyen hála! Ha kedég mi fogyatkozás esett közte, kérem ő irgalmát, bocsássa meg. Ha kedég mi leki hasznot benne lél, ki olvasni akarny[á], kérem, imádjon érettem, mert nagy mukánál kil vége nem szakadott.
(73v – Olvasat, 93)

[20] recte: őrzőké
[21] recte: hallasd

Előszó az Evangéliumokhoz[3]

Az szent evangéliombéli igéknek beszédit kell minekünk írnunk, beszélenünk és olvasnunk nagy kívánsággal és lelki ajojtatossággal, minden hív keresztyénnek ű erkölcsének és életének szerzésére és viselésére, minden régi szent atyáknak tanúságoknak és reguláoknak elétte és felette, mert űbenne lélettetik idvességnek minden eredeti fondamentoma és gyekere, ezért méltán mondatik teljes Ótervénnek és Újtervénnek élő kútfeje. Ez idvességes kútféből foly és származik ki minden igazság és lelki tanúság és teljes keresztyénségnek igazgatása anyaszentegyházban. Ez szent evangéliombéli igéknek csak hallásával es elízettetnek ellenségek, és kegyes szívű emberek jóságra izgattatnak. Ez szent evangéliombéli igék [őket] hallgató és ajojtozó embereknek elméjeket megvilágosojtják, és űbenne mukálkodókat idvezejtik, miképpen Idvezöjtenk mondja: „Bódogok, kik hallgatják Istennek igéjét, és tartják". Azért szerető atyámfiai, méltán tiszteli, idvezli, dicséri és imádja ez szent evangéliombéli igéket minden hív lelkű ember és kezenséges teremtett állat, mert minden híveknek, elmúltaknak, jelenvalóknak és jüvendőknek, ű idvességeknek és erek életjöknek fondamentoma. Nincsen azért ez világon oly írás és oly regula, kit inkább kelljen embernek szeretni, tisztelni, és követni. Mert ez, Urunk Jézusnak szent evangéliombéli beszéde erekké megmaradandó, kirel ennenmaga vallást tészen, mondván: „Menny és feld elmúlik, de az én beszédem el nem múlik." Azért, ki űhozjá ragaszkodik, miképpen az fénes naptúl úgyan megvilágosodik és bódogul. Ennek okáért, szereté atyámfiai, mi, kik ez szent hitnek miatta Idvezejtenket követjek, távul légyen egyébben bíznunk és dicsekednünk, csak az édes Megváltónknak ű szent evangéliomában, mert űbenne mindent nyilván találunk, kik mi idvességünkre avagy használatosok avagy szikségesek.

Azt es eszünkben kell vennünk, hogy valaki mit feljebben szeret és követ űnálánál, az méglen Úristent sem ismeri, sem szereti, kiről ennenmaga bizonságot tészen, mondván: „Valaki feljebb énnálamnál mit szeret, az nem méltó énelettem!" De mit érthetünk ez igékből? Nem kell-é hát eléttünk valóknak és fejedelmünknek ű beszédeket szeretni és hallgatni? Senki el ne tévedjen az igaz útról! Eremest és gyorsan kell azoknak ű beszédeket fogadni és tartani, kiket Úristen eleinkben vetett. Mi okáért? Reáfelel Szent Pál apostol: „Mert űk őrizik az ti lelketeket, és űk okot ádnak rólok Úristennek elétte." Mely igékből nyilván érthetjek, hogy Úristenért és idvezségünkrel való szorgalmatosságért kell szikség alatt űket hallgatnunk, tisztelnünk és szeretnünk, de az szent parancsolatnak intése szerént az teremté Úristent mindennek felette, nem másért avagy adományért, de tulajdon ű szent jóvoltáért, édesvoltáért, szépvoltáért. Azért szereté atyámfiai, úgy szólok, mint Krisztus Jézusnak híveinek, ajótatos szívű keresztyéneknek! Édesdeden olvassátok, hallgassátok és tanuljátok az szent evangéliombéli igéket, kiben fekszik az erek élet és minden lelki édesség, vigasztalás, belcsesség és isteni ismeret. Továbbá, Urunk Jézusnak minden erejit és hatalmasságát, minden tekéletességét és isteni irgalmasságát, minden kegyelmét és igazságát az szent evangéliombéli leckének olvasásából tudhatjok és érthetjek meg. Mert mi édes Urunk Jézusnak minden életének forgása, minden mívelködetinek módja ű szent foganatjától fogva mennybemenéséiglen mi idvességünknek oka és tikere, bíneinknek bocsánatja és minden lelki szentséges jószágoknak példája és követsége, kinek mind ű halálának idejin lészen erek ótalma és erek dicsesége. Amen.

(85v – Olvasat, 108)

Szent Pál megtérése

(Apostolok Cselekedetei 9,1–31)

Saulus azért méges szoméhozván Krisztus tanojtványinak ildözéseit és öldöklésit, járula az papi fejedelemhez, és leveleket kére űtűle Damaszkomba az zsinagógákra, hogyha kiket valahol lélhetne, ez Krisztus utában járó fírfiakat és asszonyállatokat kötezve vinné bé Jeruzsálembe. És mikoron ménne az úton, történék, hogy kezelgetne Damaszkoszban, és legottan kerülvevé űtet fénesség mennyből. És leesvén az feldre, szózatot halla mondván űneki: Saule, Saule! Mit háborgatsz engemet? Ki monda: Ki vagy, uram? Az monda: Én vagyok az Jézus, kit te háborgatsz. Kemén teneked az esztöke ellen rugódoznod. Megrettegvén és elámélkodván monda: Uram, mit akarsz énnekem tennem? És monda Úristen űneki: Kéll fel, ménj bé az várasban, és megmondják teneked, mit kelljen ténned. Az népek kedég, kik űtet követik vala, állnak vala elámélkodván, hallván az szózatot, de senkit nem látván. Felkéle azért Saulus az feldről, és megnyitván ű szemeit, semmit nem lát vala. Kezénél fogván azért bévonják űtet Damaszkomban. És lén ott harmadnapiglan semmit nem látván, és sem evék, sem ivék.

Vala kedég néminemű tanojtván Damaszkoszban, Ananiás nevű, és monda űneki álmában Úristen: Anania! Ű kedég monda: Íme én Uram! És Úristen űneki: Kéll fel, és ménj el az utcára, ki neveztetik Rektosnak, és keresd meg Júdénak házában Saulus nevűt, tarsombelit, mert mastan imádkozik. És láta Ananiás nevű embert lélekben űhozjá béménni és kezét reávetni, hogy látást venne. Felele azért Ananias: Uram, hallottam én nagy sokaktúl ez emberfelől, minné sok gonoszt tétt az te híveidnek Jeruzsálemben. Étt es hatalma vagyon az papi fejedelmektől megkötözni azokat, kik vallják az te nev[edet]. Monda azért űneki esmeg Úristen: Ménj el, mert választott edényem ez énnekem, hogy viselje az én nevemet az pogánoknak és királyoknak és Izrael fiainak elette. Én kedég megjelentem űneki, mennyét kelljen űneki az én nevemért szenvedni. És elméne Ananiás, és béméne az házban, és reávetvén ű kezét, monda: Saule, atyámfia! Úr Jézus kildett engemet tehozjád, ki teneked jelent meg az úton, ki[n] jössz vala, hogy láss és belteljél Szentlélekkel. És azonnal elhullanak ű szemeiről, miképpen az halhéj,[1] és látást vén, és felkélvén megkeresztölködék. És mikoron ételt vett vóna, megerésödék.

Lén kedég az tanojtványokkal, kik Damaszkoszban valának ennéhán napokon. És ottan béménvén az zsinagógákban, prédikálja vala Jézust, mert ű vóna az Istennek fia. Csodálkoznak vala kedég mindnyájan rajta, kik hallják vala, és mondnak vala: Nemde ez-é, ki háborgatja vala Jeruzsálembe mindazokat, kik ez nevet vallják? Éde es azért jött, hogy kötözvén vigye azokat az papi fejedelmeknek. Saulus kedég annéval inkább elhatalmazik vala, és feddi vala az zsidókat, kik mind Damaszkoszban lakoznak vala, bizonojtván, mert ez vóna az Krisztus.

Mikoron azért sok napok múltanak vóna el, egybegyűlének tanácsra az zsidók, hogy űtet megölnék. Tudván lének azért Saulosnak ez álnokságok. Őrizik vala kedég az kapukat es éjjel és nappal, hogy űtet megölnék. Felvevék azért űtet az tanojtványok, és éjjel leeresztvén egy kosárban az kűfalon elbocsáták űtet. Mikoron azért Jeruzsálemben jött vóna, késergeti vala magát az tanojtványokhoz egyèsejteni, de mind félik vala űtet, nem hivén, hogy ű es bizon tanojtván vóna. Borbás apostol kedég megismervén űtet, vivé az főapostolokhoz, és mind megmondá, miképpen az úton ménvén látta vóna Úr Jézust es, mert szólt es vóna űneki, és miképpen hívséggel cseleködött vóna Jézusnak nevében. És vala űvelök kiménvén és béjővén Jeruzsálembe, ott es hívséggel cseleködvén Úrnak nevében. Szól vala azért az pogánoknak, veteködik vala az görögökkel, azok kedég halálra keresik vala űtet. Mikoron azt megtudták vóna az atyafiak, viteték űtet Cezáreában, és onnan kildék Tharssonban. Anyaszentegyház

[1] pikkely

kedég mind teljes Júdeában, Galileában és Szamariában békességgel vala, és épültetik vala járván Úrnak félelmében, és Szentléleknek vigasztalásával teljesedik vala naponkéd.

(157v–158r – Olvasat, 194)

Székelyudvarhelyi Kódex

(1526)

Judit könyve

Utolsó kapitulum

(Részletek)

Tahát Judit dicséretet monda Úrnak ezen szóval, mondván: Indítsatok Úrnak dobszókot, énekljetek Úrnak cimbalomokban és zengedezzetek őneki új dicséretet! Örvendezjetek és híjjátok az ő nevét „Úr hadaknak megtörője", „Úr neve őneki". Ki helhezteté az ő táborit az ő népének közötte, hogy megszabadítana münköt minden mü ellenségünknek kezeiből.

Eljuta az asszír az hegyekből észak felől az ő erejének sokaságával, kinek ő sokasága az sebes folyóvizeket megivá, és az ő lovai befedezék az völgyeket. Úgy es mondta, hogy meggyújtaná az én határimot, és az én ifjaimot megölné tőrvel, és az én ártatlanimot adnája nyereségre, és a szűzeket adná fogságra.

De maga az mindenható Úr megbántá őtet, és adá őtet asszonyállatnak kezeibe, és meggyalázá őtet. Mert nem veré Úristen az ő hatalmasit ifjú hőseknek miatta, sem kedég Titánnak erős fiai, (azaz nem óriások, kik mondatnak Titán fiainak)[1] nem verék őtet, sem kedég az magos nagy óriások nem támadának őreá, azaz Holofernesre, de az Merari leánya, Judit, az ő orcájának képével megfejté, azaz meggyőzé őtet, azaz Holofernest. Mert levetkezék az ő özvegy öltözetiből, és felöltözék örvendetességnek ruhájába az Izrael fiainak megvigasztalására. És ékesíté az ön orcáját drága kenetvel, és béfoná az ő haját süvegnek alája az őtet megnyerésre. Az ő cipellűsei[2] megragadák az ő szemeit és ő szépsége fogságba ejté annak lelkét, és elvágá tőrvel az ő nyakát.

Megrettenének az perzsák, azaz asszirosok az ő állhatatosságától, és az médosok az ő bátorságától ...

És úgy lőn ezután, hogy minden nép az győzedelmnek utána méne Jeruzsálembe imádni Urat. És legottan megtisztulának, (azaz megmosodának az ő törvények szerént, mert az zsidóknak törvének az gyakorta való mosodás még az mai napig es, jelesen isteni áldozatnak idején, kiről szól itt az Szentírás). Legottan az Úristennek áldozák az mindenestöl megégetendő áldozatot és az ő fogadásokat és az ő ígéreteket mindenek.

De maga Judit az Holofernesnek minden hadakozó szerszámát, mind közönségvel melyeket adott vala őneki az nép, és az szúnyog-sátort es, melyet ő elhozott vala az Holofernes fejével, béadá az templomba örökké való emlékezetre, hogy soha ne felejtetnéjek el ilyen nagy isteni segédség, melyet tőn Juditnak kezével Úr az Izrael fiaival.

Vala kedég az nép örvendezvén az szenteknek ő példájok szerént, azaz isteni dicséretben és félelemben, és egész három hónapokon ez győzedelemnek öröme Juditval együtt szolgálta-

[1] Nyújtódi András megjegyzései.
[2] cipellői, sarui

ték. És ez napoknak utána ki-ki mind az ő hazájába téré. És Judit igen nagy lőn, azaz nagy tisztességre magosztaték az ő városában, Betuliában, és jelesb vala, azaz tiszteletesb minden asszonyállatoknak felette mind Izraelnek közönséges földén. Vala kedég az ő szentségének jószágához az özvegy tisztaság erősen hozjá egyesülvén, úgy hogy nem üsmere férfiat mind ő életének napiban, minek utána megholt vala az ő férfia, Manasses.

Ez Judit kedég innepnapokon vala magának nagy dicsőségvel viselője, (azaz tiszteletességgel jár vala jóknak társaságában, és alkalmas öltözetekben mind az ő népével). Megmarada kedég ez Judit az ő urának Mannassesnek házában száz és öt esztendeig, és abrát,[3] az ő szolgáló leányát szabadon hagyá, (azaz megnemesíté).

És ez Judit bódogul kimúlék az világból, és temetteték az ő urával egyűvé Betuliában. És siratá őtet minden nép hét napokon, mert mind az ő életének napiban nem vala, ki megháborgatnája Izraelnek fiait, sőt még az ő holta után sok esztendőkig es. Ez győedelemnek kedég ő innepe napja az szent napoknak közibe számláltatik az zsidóknak közötte mind ez mai napig es, és tiszteltetik az üdőtől fogván mind ez jelen való napig. Ámen.

Nyújtódi András záradéka Judit könyvének fordításához

Ezen szerént végeztetik az Szent Judit asszonynak ő könyve, az derék Szentírásnak bötűje szerént, az mi bódog szent atyánknak, Páduai Szent Antalnak estin, Urunk Krisztus Jézusnak az Szűz Mária méhétől születésének utána ezerötszázhuszonhatod esztendőben. De maga miképpen ez szent könyv felől szent Jeronymus ír vala az két szent apácának, azaz az özvegy Paulának és az szűz Eustokhiumnak, mint elől ez könyv előtt elkezdettük vala, végezzük el. Mert úgy íra őnekik: „Ime, megírtam ez könyvet, meggyőzettetvén az tühozjátok való tiszta szeretetnek miatta, nemcsak az igéket igékre magyarázván, de az értelmet az igaz értelemre hozván, az kaldeos nyelvről diáki nyelvre. Vegyétek azért, ó Paula és Eustokhiom, ez özvegy Juditot, tisztaságnak fényes példáját, és győzedelemvételnek örökké való dícséretével őtet hirdessétek. Mert az Úristen ez Juditot nemcsak asszonyállatoknak, de sőt még férfiaknak es tanóságul adá. Mely Úristen az ő nemes tisztaságának lőn megajándékozója, ki őneki hatalmat ada, úgy annyéra, hogy az Holofernest, minden emberektől meggyőzhetetlent, megyőznéje és az hatalmast megnyomorítá. Ámen."

Imé azért, én szerető húgom, Nyújtódi Judit, az te neveden való szent asszonnak könyve, melyet én, az te szegény bátyád, Nyújtódi Fráter András, megírtam az diáki bötűről ez magyar nyelvre az tehozzád való atyafiúságos szeretetnek miatta meggyőzettetvén, és hogy ne lennél az te celládban az te szentednek könyve nélkül, de vallanád ezt az te lelkednek vígasztalására. Ne nézzed kedég, szerető húgom, ez írásnak az ő paraszt voltát, hanem az ő igaz értelmét, kiben hamisat nem lelhetsz.

(Székelyudvarhelyi Kódex 92–103 – Nytár 15, 22–24)

[3] lat. *abra* am. szolgálólány

3. Legendák

Szent Ferenc életéből[1]

(JÓKAI-KÓDEX)

(1370 után/1440 körül)

Szent Ferenc prédikál a madaraknak

Átírt magyar szöveg:

És a tartományon általmenvén
az mondott buzgóságban
eleve mondott társival,
tekénte az út mellett való némi fákra,
kiken áll vala kölönb-kölönb ma-
daraknak ezenne sokasága,
hogy sonha azfélékben nem volt látta-
tott olyan sokaság.
Még annak felette ez felöl mondott
fáknak mellette való mezőben lako-
zik vala kölönb-kölönb madaraknak
nagy sokasága.
Mely sokaságot nézvén Szent Ferenc
és csudálkodván
Istennek ihlésével rajta löttet,
mondá társinak: „Várjatok meg engemet
ez úton, elmegyek és prédikálok
én húgimnak, madaracskáknak."
És mene az mezőbe. Ki madarak
lakoznak vala az földön,
legottan, hogy prédikálni kezde,
mend az fán lakozó madarak
leszállának őhozzá, és egyetlenbe
velek az mezőn megmaradának.

De mikoron menne Szent Ferenc őköztök,
sokat ő szoknyájával illet vala,
sem egyik mendenestől fogván indol-
tatik vala, – miképpen mondá massai
fráter Jakab, az szent ember,
ki mind ez felöl mondottakot vallotta
vala fráter Masseusnak szájából,
ki az csudában volt Szent Ferencnek
társa, az szent atyának.

Latin megfelelő:

Et transiens per territorium illud
in dicto fervore
cum sociis antedictis,
respexit quasdam arbores iuxta viam,
in quibus residebat tanta multi-
tudo avium diversarum,
quod nunquam in partibus illis
fuit visa similis multitudo.
In campo insuper iuxta praedic-
tas arbores etiam multitudo
maxima residebat.

Quam multitudinem sanctus Franciscus
respiciens et admirans
facto super eum Spiritu Dei
dixit sociis: „Exspectate me
in via, ibo et praedicabo
sororibus meis aviculis."
Et intravit in campum ad aves,
quae residebant in terra.
Et statim cum praedicare incepit,
omnes aves in arboribus residentes
descenderunt ad eum, et simul
cum illis in campo immobiles
permanserunt.
Cum tamen ipse inter eas iret,
plurimas tunica contingendo,
et nulla earum penitus move-
batur, sicut recitavit frater
Jacobus de Massa, sanctus homo,
qui omnia supradicta habuit
ab ore fratris Massei,
qui in illo miraculo erat socius
sancti patris.

Ki madaraknak Szent Ferenc mondá: „Igen tartoztok Istennek, én húgim, madarak, és tartozzatok mendenkoron őtet gyicsérni az szabadságért, kit vallotok mendenött röpölést, kettős ruháért avagy hármazotért,

Noénak bárkájában Istentől timagatoknak megtartásért, égnek élete nektek adásáért.
Ti nem vettek, sem arattok, és Isten titeket eléltet és ad folyóvizet és kútforrásokot innotok, fészekre hegyet és halmot. És mer sem fonni nem tudtok, sem szőni, de maga ad tinektek és ti fiaitoknak kellemetes öltözést.
Azért igent szeret titeket Teremtő, ki tinektek ezenne jót adott.
Azért ódjátok magatokot, én húgim, madaracskák, hogy ne legyetek hálátlanok, de mendenkoron kellemetest gyicsérjétek Istent."
Ez bódogságos atyának beszédire mend az madarak kezdék megnyitni orrokot, kiterjeszteni szárnyokot, kinyújtani nyakokot, és tisztesen fejeket lehajták földiglen, és ő éneklésekvel és mívelkedésekvel mutaták, hogy az beszédek, kiket szent atya mondott vala nekik, sokképpen örvendeznek vala.
De szent atya azonképpen, mikor ezeket őrizné, csudálatost örüle és csudálkodik vala madaraknak ezenne sokaságával és őnekik kölönb-kölönb szépségéről, és igyekezésekről, és nyájas sokaságokról, és őköt Teremtőnek gyicséretire édesen hívja vala, és azért őköztök Szent Ferenc csudálatost gyicséri vala Teremtőt.

Quibus avibus Sanctus Franciscus ait: „Multum tenemini Deo, sorores meae, aves, et debetis eum semper et ubique laudare propter liberum, quem ubique habetis, volatum, propter vestitum duplicatum et triplicatum
propter semen vestrum a Deo in archa reservatum, propter elementum aeris vobis deputatum.
Vos non seminatis neque metetis, et Deus vos pascit et dedit vobis flumina et fontes ad potandum, montes et colles ... ad nidificandum. Et cum nec filare, nec texere sciatis, praebet tam vobis quam vestris filiis necessarium indumentum.
Unde multum diligit vos Creator, qui tot beneficia vobis contulit.
Quapropter cavete, sorores meae aviculae, ne sitis ingratae, sed semper laudare Deum studete."
Ad haec sanctissimi patris verba omnes illae aves coeperunt aperire rostra, expandere alas et extendere colla, et reverenter usque ad terram flectere capita, et suis cantibus et gestibus demonstrare, quod verba, quae dixerat sanctus Franciscus, multipliciter delectabant.
Sanctus vero Franciscus similiter cum hoc aspiceret mirabiliter, in spiritu exsultabat et mirabatur de tanta multitudine avium et de varietate earum pulcherrima, de ipsa autem attentione et concordi familiaritate, et propterea ipse in eis laudabat mirabilem Creatorem, et ipsas ad Creatoris laudem dulciter invitabat.

(Jókai-kódex 138–140 – CodHung 8, 296–301. Latin: Speculum vitae beati Francisci et sociorum eius.)

A gubbiói farkas megszelidítése

Betűhív közlés

Az fordolt farkasról: ky bodog ferencznek myatta fordola nagy zewledsegre

TEwrtenek nemy czudalatossag es tyztes emlekezesuel melto Eugubia varasaban mykoron meglen eluala zent Attya Mert vala Eugubia varasanak tartomanyaban egy (f) zernyw farkas testenek nagysagaual es gywlhewzesnek ehsegeuel kemenseges: ky nemczak baromy lelkeseket veztualael De embereket es azonhokot es: megmaruala vgy hogy mend az polgarok tartatnakuala azanna dewgben es felelemben hogy mend fegyuerkeduen mednek uala mykoron yarnakuala azuaras fewlden hogyhana kelletuolna mennyek erewshadra De maga fegyueresek sem arthatnakuala az mondot farkasnak fogay ellenn ky gonoz zerenczenek myatta elewllewlyual nem menekethetykuala fene gyewlhewtsegetewl Azert ezenne felelm mend meghata ewkewt: hogy valaky nagy elyg mer uala kymenny az varasnak kapuya kewl Azert vr ysten akara megyelenteny ez felewl mondot polgaroknac zent

Átírt szöveg

Az fordolt farkasról,[1] ki bódog Ferencnek miatta fordola nagy szölédségre.

Történék némi csudálatosság és tisztes emlékezésvel méltó Eugubia városában, mikoron méglen él vala szent atya. Mert vala Eugubia várarának tartományában egy szernyű farkas testének nagyságával és gyülhözésnek éhségével[2] keménséges, ki nemcsak baromi lelkeseket[3] veszt vala el, de embereket és asszonyokot es megmar vala, úgyhogy mend az polgárok tartatnak vala azannyá[4] dögben és félelemben, hogy mend fegyverkedvén mednek vala,[5] mikoron járnak vala az váras földén, hogyhana kellett volna menniek erős hadra. De maga fegyveresek sem árthatnak vala az mondott farkasnak fogai ellen; ki gonosz szerencsének miatta elől löli vala,[6] nem menekedhetik vala fene gyülhötségtől. Azért ezennyé félelm mend meghatá őköt, hogy valaki nagy elig[7] mer vala kimenni az várasnak kapuja kűl. Azért Úr Isten akará megjelenteni ez felőlmondott polgároknak Szent

Latin megfelelő:

De lupo reducto per beatum Franciscum in magnam mansuetudinem.

Accidit quoddam mirabile et celebri memoria dignum in civitate Eugubii. Dum adhuc sanctus pater Franciscus viveret, erat namque in territorio civitatis Eugubianae quidam lupus terribilis magnitudine corporis et ferocissimus rabie famis. Qui non solum animalia destruebat sed et homines et feminas devorabat, ita quod omnes cives in tanta peste ac terrore tenebat, quod omnes ibant muniti cum egrediebantur terram, ac si deberent ad bella funesta procedere. Nec tamen sic armati valebant dicti lupi mortales dentes ac truculentam rabiem evadere, qui eidem per infortunium obviabant. Unde tantus terror omnes invasit, quod vix aliquis extra portam civitatis audebat exire. Volens autem Deus notificare sanctitatem beati

[1] megtért, megszelídült
[2] éhségnek dühödtségével
[3] állatokat
[4] annyi
[5] mennek vala
[6] előtalálta, találkozott vele
[7] alig

fferencznek zentseget Mykoron lakoznak vgyanottan meg mutata czudalatos myuelkedetnek myatta Mert zent ferencz kewnyewrewluen raytok: zerze magat az mondot farkasnak eleybe menny Azt az polgarok meg ertuen mondnakuala neky Attyamfya ferencz az kapukewl ne menye Mert az farkas ky ymmaran sok embereket megmart mendenestewlfoguan tegedet meg ewl De zent ferencz hyuen vr iesus cristusba ky menden testy lelkeseknek vralkodoya nem payzual fegyuerkedet auagy pykonhokual De zent kerestnek yegyuel yegyzuen magat ky mene az kapon: (mend) tarsaual menden byzodalmat vete vr istenbe kyk ewbenne hyendnek tezy ewkewt menden seregnelkewl nyomtatny es yartatny bazaliscoson es (Es) yaspiskyon nemczak farkason De es orozlanyon es sarkanyon Es ezkeppen cristusnak hywseges zolgaya fferencz Nem panczelual ewltewztetuen auagy tewruel nem yuet vyseluen auagy hady fegyuereket De zentséges hytnek verteuel kereztnek yegyuel yegyzettetettuen Ragada vtat eleybe Es ew felelmnelkewl alhatatost kezde elmenny Es yme sokaknak latasara az helyekrewl kykre nezny felhaktakuala Az zewrnyew farcas mendenestewlfoguan zaya felnyttuan zent fferencz ellen futtuala: ky ellen zent fferencz vete kereztnek yegyett ewtewlees tarsatoles farkast meg ehnyettuen es fvtamasat meg tarta ysteny erewnek myatta: es kemenen meg nytot zayat belrekezte

Ferencnek szentségét, mikoron lakoznák ugyanottan, megmutatá csudálatos mivelkedetnek miatta. Mert Szent Ferenc könyörölvén rajtok, szerzé magát az mondott farkasnak eleibe menni. Azt az polgárok megétvén, mondnak vala néki: „Atyám fia Ferenc, az kapu kűl ne menje, mert az farkas, ki immáran sok embereket megmart, mendenestől fogván tégedet megöl." De Szent Ferenc hívén Úr Jézus Krisztusba, ki menden testi lelkeseknek uralkodója, nem pajzsval fegyverkedett avagy pikonhokval,[8] de szent keresztnek jegyével jegyzvén magát, kiméne az kapon társával, menden bizodalmát veté Úr Istenbe. Kik őbenne hiendnek, teszi őköt menden sereg nélkül nyomtatni és jártatni bazaliskoson[9] és jáspiskijón, nemcsak farkason, de es oroszlányon és sárkányon. És ezképpen Krisztusnak hívséges szolgája, Ferenc, nem páncélval öltöztetvén avagy tőrvel, nem ívet[10] viselvén avagy hadi fegyvereket, de szentséges hitnek vértével, keresznek jegyivel jegyzettettetvén, ragadá utát eleibe és ő félelm nélkül állhatatost kezde elmenni. És ímé sokaknak látására, az helyekről, kikre nézni felhágtak vala, az szörnyő farkas mendenestől fogván szája felnyitván Szent Ferenc ellen fut vala, ki ellen Szent Ferenc veté keresztnek jegyét, őtőle es, társától es farkast megehnyétvén,[11] és futamását megtartá isteni erőnek miatta, és keményen megnyitott száját belrekeszté.

Francisci civibus supradictis, cum sanctus moraretur ibidem, ostendit per effectum mirabile. Nam sanctus Franciscus compatiens illis disposuit exire ob iam dicto lupo. Cui cives sentientes hoc dicebant: „Frater Francisce ne portam exeas, quia lupus qui iam multos homines devoravit, penitus te occidet. Sanctus vero Franciscus sperans in Domino Jesu Christo, qui universae carnis spiritibus dominatur, non clipeo protectus aut galea, sed signo sanctae crucis se muniens exivit portam cum socio totam fiduciam suam iactans in Domino; qui credentes in se facit sine laesione aliqua super basiliscum et aspidem ambulare et conculcare non solum lupum sed et leonem et draconem. Et sic fidelissimus Christi miles Franciscus non lorica succinctus vel gladio, non archum baiulans vel arma bellica; sed scuto fidei sanctissimae crucis signo munitus iter aliis dubium ipse carpere constanter incepit. Et ecce, multis cernentibus de locis in quibus aspectandum ascenderant, lupus ille terribilis contra sanctum Franciscum aperto totaliter ore cucurrit. Contra quem sanctus Franciscus opposuit signum crucis et tam a se quam a socio virtute divina lupum compescit, et cursum retinuit ac os crudeliter apertum

[8] sisakkal
[9] kakastestű, kígyófarkú lény (vö. Zsolt. 90,13)
[10] íjjat
[11] megfékezvén, megszelídítvén

Es annakutanna hoza hyuan ewtett monda neky: yewy ydee Attyamfya ffarkas es cristusnak felewle paranczolok neked hogy sem nekem sem egyebnek valakinek arcz: Chuda: legottan kerezt leuen bel rekezte ew zewrnyew zayat: es az paranczolat leuen legottan magat feye haytuan leteryezte zent ferencznek labayhoz: farkasbalol lewn baran De ezkeppen fekewnek monda Attyamfya farkas te tewtell sok kart ez tartomanyban yzanyw gonoz tetelmeket tewkelletel: Teremtetteket yrgalmassagnalkewl elueztuen De nemczac oktalantermezeteket el ueztettel es meg ewlel (wl) es meg maral De es embereket ystennek zemelyere teremtetteket Azert te melto uagy zewrnyew halalual mykeppen gonoz toluay gyolkos: kyert mend te ellened ewuewltnek es zugnak Es teneked mend ez varas ellensseged De Attyamfyam farkas en akarok tekewzted es ez emberekkewzt bekeseget tenny. Vgy hogy tetewled touaba megne sertessenec Es teneked menden el mult vetkedett meg boczatyak vgyhogy sem ebek sem emberek tuaba nem ewzewznek Es az farkas testenec es farkanac es fyleynek: es feynek haytasaual mutattyauala menden keppen fogadny azokot kyket zent ferencz monduala Es monda zent ferencz Attyamfyam farkas Dehogy

És annak utána hozzá híván őtet, mondá néki: „Jőjj ide, atyámfia farkas, és Krisztusnak felőle parancsolok néked, hogy sem nékem sem egyébnek valakinek árts." Csuda: legottan kereszt lévén, belrekeszté ő szörnyő száját, és az parancsolat lévén, legottan magát feje-hajtván leterjelszté Szent Ferencnek lábaihoz. Farkasbalól lőn bárány. De ezképpen fekőnek mondá: „Atyámfia farkas, te töttél sok kárt ez tartományban, iszanyú gonosz tételmeket tökéllettél,[12] teremtetteket irgalmasságnál kűl[13] elvesztvén. De nemcsak oktalan természeteket elvesztettél és megölél és megmarál, de es embereket, Istennek személyére teremtetteket. Azért te méltó vagy szörnyő halálval, miképpen gonosz tolvaj gyolkos.[14] Kiért mend teellened üvöltnek és zúgnak, és tenéked mend ez váras ellenséged. De atyámfiam farkas, én akarok teközted és ez emberek közt békességet tenni, úgyhogy tetőled továbbá meg ne sértessenek, és tenéked menden elmúlt vétkedet megbocsátják, úgyhogy sem ebek sem emberek továbbá nem őznek."[15] És az farkas testének és farkának és fileinek és fejinek hajtásával mutatja vala mendenképpen fogadni azokot, kiket Szent Ferenc mond vala. És mondá Szent Ferenc: „Atyámfiam farkas, de hogy

conclusit. Et demum advocans illum ait: „Veni huc, frater lupe, et ex parte Jesu Christi tibi præcipio, quod nec mihi nec alteri noceas." Mirabile dictu: statim facta cruce clausit os terribile. Et facto mandato statim se ad pedes sancti Francisci iam factus quasi agnus ex lupo capite inclinato prostravit. Sic autem iacenti dixit sanctus Franciscus: „Frater lupe, tu facis magna damna in partibus istis et horrenda maleficia perpetrasti creaturas Dei sine misericordia destruendo. Non solum autem irrationabilia animalia destruis: sed quod detestatioris audaciae est, occidis et devoras homines ad imaginem Dei factos. Unde tu es dignus horrenda morte mutilari tanquam prædo et pessimus homicida; propter quod clamant omnes contra te et murmurant et est tibi tota civitas inimica. Sed frater lupe, ego volo inter te et homines istos facere pacem ita quod ipsi a te amplius non lædantur, et tibi omnem offensam præteritam dimittentes, nec canes nec homines te amplius persequentur." Et lupus gestibus corporis et caudæ et aurium et capitis inclinatione monstrabat illa, quæ sanctus dicebat omnimode acceptare. Et ait sanctus Franciscus: „Frater lupe, ex quo tibi pacem placet facere istam, ego

[12] cselekedtél
[13] irgalmasság nélkül
[14] gyilkos
[15] űznek

kelteneked ez bekesseget tenned. en fogadom te neked hogy addeglan adatok neked eleg eleseget. ez varasnak emberi myatt myglen elz Vgyhogy touaba ehseget nem vallaz Mert en hyzem hogy te valamyt gonozol tewtel: te (h) ehsegednek gyewlhewzsegeert tewted: De en attyamfya farkas. myert en teneked keresek yly kegyelmet akarom hogy fogagyad ennekem hogy sonha valamely lelkest meg ne sercz. auagy embert. sem valamy kart mendennemew allatban tenny ne mery ffogadod ennekem vgy Es az farkas tettetes yagyet kyt feyehaytuan fogaduala tenny mend azt kyk neky paranczoltatnakuala Es zent ferencz monda Attyamfya en akarom hogy te agyad ennekem hitedet hogy byzuan hyhetnec annak kyt fogacz Es mykoron kiteryeztetteuala zent ferencz kezet hytuetelert: az farkas fel emele elsew yob labat es zepen vete zent ferenczнek kezebe az hogy yegyet adhattyauala Tehat zent ferencz monda Attyamfyay farkas en paranczolok tenek vr yesus cristusnak neuebe hogy yewel uelem es ma semmyt ne ketelkegyel hogy mennyewnkel ez bekeseget tenny vrnak neuebe Es az farkas legottan el megyenuala zent ferenczнek vtanna mykeppen zeled baran: kyt latuan az varasbelyek kezdenek ygen czudalkodnya Es az hyr legottan mend az varaszerte meg hyrhewuek Vgyhogy mend aggok es hewsek ferfyak es azony emberek nemesek es nemtelenek

kell tenéked ez békességet tenned. Én fogadom tenéked, hogy addéglan adatok néked elég eleséget ez várasnak emberi miatt, míglen élsz, úgyhogy továbbá éhséget nem vallasz; mert én hiszem, hogy te valamit gonoszól töttél, te éhségednek gyülhözségéért tötted. De én atyámfia farkas, miért én tenéked keresek ily kegyelmet, akarom, hogy fogadjad énnékem, hogy sonha valamely lelkest meg nem sértsz avagy embert, sem valami kárt mendennemő állatban tenni ne merj. Fogadod énnékem úgy?" És az farkas tettes[16] jegyet, kit feje hajtván fogad vala tenni mend azt, kik néki parancsoltatnak vala. És Szent Ferenc mondá: „Atyámfia, én akarom, hogy te adjad énnékem hitedet, hogy bízván hihetnék annak, kit fogadsz." És mikoron kiterjesztette vala Szent Ferenc kezét hitvételért, az farkas felemelé első jobb lábát és szépen veté Szent Ferencnek kezébe, az hogy jegyét adhatja vala. Tehát Szent Ferenc mondá: „Atyámfia farkas, én parancsolok tenéked Úr Jézus Krisztusnak nevébe, hogy jüvel vélem és ma semmit ne kételkedjél, hogy menjünk el ez békességet tenni Úrnak nevébe." És az farkas legottan elmégyen vala Szent Ferencnek utána miképpen szeléd bárán. Kit látván az várasbéliek, kezdének igen csudálkodnia. És az hír legottan mend az váras szerte meghírhövék, úgyhogy mend aggok és hősek, férfiak és asszonyemberek, nemesek és nemtelenek

promitto tibi, quod faciam tibi dari expensas continuas donec vixeris per homines civitatis istius, ita quod nunquam famem patieris amplius, quia ego scio quod quidquid mali facis, facis propter rabiem tuæ famis. Sed frater mi lupe, ex quo acquiram tibi talem gratiam, volo quod promittas mihi, quod nunquam aliquod animal lædas vel hominem, nec etiam damnum in cunctis rebus inferre præsumas. Promittis mihi ita?" Et lupus signum evidens inclinato capite fecit quod promittebat facere illa, quæ sibi imponebantur. Et sanctus franciscus ait: „Frater lupe, ego volo quod tu des mihi fidem, ut possim confidenter credere quod promittis." Et cum extendisset sanctus Franciscus manum pro recipienda fide, lupus etiam levavit pedem anteriorem dextrum et blande posuit super manum sancti Francisci signo, quo poterat fidem dare. Tunc sanctus Franciscus ait: „Frater lupe, præcipio tibi in nomine Jesu Christi quod venias amodo mecum nihil dubitans, ut eamus ad faciendum pacem istam in nomine Domini." Et lupus obediens statim ibat cum sancto Francisco tamquam mansuetus agnus. Quod videntes illi de civitate ceperunt vehementer mirari; hæc novitas statim per totam insonuit civitatem; ita quod omnes tam senes quam iuvenes, tam mulieres quam mares, tam populares

[16] látható

az varasnak vczayara gyewlekezenek: holot zent ferencz lakozykuala az farkasual De ez nepnek sokassaga gylekezuen: feltamada bodog ferencz stewn czudalatos predicaciot monduan: hogy lelkesek kewzybe ystentewl bewnert boczattatnak ylyen halalok es hogy vezedelmesb legyen pocol tewzenek telhetettlen langa ky val ewrewkewl ewrewke karhoztakot marny hodnem mynt farkasnak gyewlhewtsege ky lelket megnem ewlhet hanemczac testet Es mynt kel felny embernek pocol kynyaba merewlestew: haegy kewsded lelkes ezenne sokassagot yly felelemben es vezedelben tartuala Azert en dragolatosim fordolyatok ystenhez es tegyetek penetenczet es afarkastol meg zabadoyt tyteket vr ysten ez vylagan es yewuendewn meg maro pocolnak tewzetewl Es ez monduan: monda: halgassatok en dragalatossim ez farkas ky yt elewtetek al. fogada ennekem es fogadasabalol hytet ada: ty veletek bekesseget tenny Es sonha meg nem sert tyteket valamyben ha mynden nappon fogattok neky adnya eleg eledelt Es en az farkasert kezeslezek hogy bekessegnek kewtelett erewsen meg tartya Tehat mend az gyewlekeztek: nagy ewueltesuel fogadak: egyetlenben eltetny az farkast: Es te attyamfya farkas fogadod tartany ez zegewdest ez polgaroknak hogy sem lelkest sem valamynemew allatot meg ne sercz Es az farkas yelentuen feyenek haytasaual testenek far-

az várasnak utcájára gyülekezének, holott Szent Ferenc lakozik vala az farkasval. De ez népnek sokasága gyilekezvén, feltámada Bódog Ferenc s tőn csudálatos prédikációt, mondván, hogy lelkesek küzibe Istentől bűnért bocsáttatnak ilyen halálok, és hogy veszedelmesb légyen pokol tüzének telhetetlen lánga, ki vall örökköl örökké kárhoztakot marni, hodnem mint farkasnak gyülhöttsége, ki lelket meg nem ölhet, hanem csak testet; és mint kell félni embernek pokol kínjába meröléstől, ha egy küsded lelkes ezenné sokaságot ily félelemben és veszedel[m]ben tart vala. Azért én drágolátosim, fordoljatok Istenhez és tegyetek penetencét,[17] és a farkastól megszabadojt titeket Úr Isten ez világon és jövendőn megmaró pokolnak tüzétől. És ez mondván mondá: „Hallgassatok, én drágalátosim: Ez farkas, ki itt előttetek áll, fogadá én nékem és fogadásábalól hitet ada, ti véletek békességet tenni, és sonha meg nem sért titeket valamiben, ha minden napon fogadtok néki adnia elég eledelt. És én az farkasért kezes lészek, hogy békességnek kötetét erősen megtartja." Tehát mend az gyülekeztek nagy üveltésvel fogadák, egyetlenben[18] éltetni az farkast. „És te atyámfia farkas, fogadod tartani ez szegődést ez polgároknak, hogy sem lelkest, sem valaminemő állatot meg ne sérts?" És az farkas jelentvén fejének hajtásával, testének, far-

quam nobiles ad plateam civitatis simul convenerunt, ubi beatus Franciscus morabatur cum lupo. Congregata vero populi multitudine surgens beatus Franciscus fecit praedicationem mirabilem dicens inter alia, quomodo propter peccata tales pestilentiæ a Deo permittuntur; et quomodo sit periculosior flamma vorax gehennæ quæ habet in æternum devorare damnatos, quam rabies lupi, qui non potest occidere nisi corpus; et quam sit pavendum in hiatum infernale demergi, quando tantam multitudinem unum parvum animal in tanto pavore et periculo detinebat. „Revertimini, carissimi, ad Dominum et facite penitentiam dignam; et a lupo liberabit vos Dominus in præsenti et in futuro ab igne baratri devorantis." Et his dictis ait: „Audite crissimi, frater lupus, qui hic coram vobis astat, promisit mihi et de promissione fidem exhibuit facere pacem vobiscum et nunquam vos in aliquo lædere. Si autem promittitis sibi omni die expensas necessarias exhibere, et ego pro ipso lupo fide iubebo, quod pactum pacto firmiter observabit." Tunc omnes ibi congregati cum clamore valido promiserunt lupum nutrire continue. Et sanctus Franciscus coram omnibus dixit lupo: „Et tu frater lupe, promittis servare pactum istis, scilicet quod nec animal nec personam aliquam lædas?" Et lupus cum inclinatione capitis et gestibus corporis et caudæ et blandimentis se servaturum

[17] penitenciát, bűnbánatot
[18] egyetemben

kanak es fyleynek zep mutatasyual: magat yelennen mutattyauala az fogadast tartany Es zent ferencz monda Attyamfya farkas en akarom hogy mykeppen adad nekem hytewdewt mykoron meglen valank az varasnac capuya kewl azonkeppen yt mynd ez nepnek elewtte agyad nekem hytedet hogy ezeket tarczad es engem te erted kezesleuen el ne hagy Tehat az farkas yo laba fel emeluen ada hytytt zent ferencznek kezebe ew kezesenek: Mend ott alloknak elewtte Es lewn oly czudalatossag es ewrewm zent ferencznek mynd yly ayoytatossagaert es czudanak vysagaert Es farkasnac es nepnek bekessegert hogy mend ewuewltenek hugyokra gyczerue es alduan vr iesus cristust: ky boczata nekyk bodog ferenczet es ewkewt ew erdelme myatt az kemen gonoz vadnak zayabalol meg zabadoyta Es yly zernyew halabol bekesegbe es nywgodalomba vette Azert az naptolfoguan az farkas es az nep. zent ferencznek myatta zerzet bekeseget tartak: Es az farkas ket (ezder) eztendeyg eluen az varas zerte aytorol aytora megyenua koldolny senkyt megnem sertuala sem megnem sertettetykuala valakytewl: tyztesen eltetuen es hogy czuda sonha sem egyeb ew ellene nem vgatuala Azvtan az farkas meg aguan meg hala Mert ez mondot farkasnac bekeseges es engedelmes bekesegen az polgarok ygen bankodanac: mert valamykoron zent

kának és fileinek szép mutatásival, magát jelennen[19] mutatja vala az fogadást tartani. És Szent Ferenc mondá: „Atyámfia farkas, én akarom, hogy miképpen adád nékem hitödöt, mikoron méglen valánk az várasnak kapuja kűl, azonképpen itt mind ez népnek előtte adjad nékem hitedet, hogy ezeket tartsad és engem, te érted kezes lévén, el ne hagyj". Tehát az farkas jó lába.[20] felemelvén adá hitet Szent Ferencnek kezébe, ő kezesének, mend ott állóknak előtte. És lőn oly csudálatosság és öröm Szent Ferencnek mind ily ájtatosságáért és csudának újságáért, és farkasnak és népnek békesség[é]ért, hogy mend üvöltének húgyokra,[21] gyicsérvén és áldván Úr Jézus Krisztust, ki bocsátá nékik Bódog Ferencet és őköt ő érdelme miatt az kemén gonosz vadnak szájábalól megszabadojtá, és ily szernyő halálból békességbe és nyugodalomba vette. Azért az naptól fogván az farkas és az nép Szent Ferencnek miatta szerzett békességet tarták. És az farkas két esztendeig élvén, az váras szerte ajtóról ajtóra mégyen vala koldolni; senkit meg nem sért vala, sem meg nem sértettetik vala valakitől, tisztesen éltetvén. És hogy csuda: sonha sem egy eb őellene nem ugat vala. Azután az farkas megaggván, meghala. Mert ez mondott farkasnak békességes és engedelmes békességén az polgárok igen bánkódnának, mert valamikoron Szent

pacta promissa omnibus evidenter monstravit. Et sanctus Franciscus ait: „Frater lupe, ego volo, quod sicut tu dedisti de hoc mihi fidem cum extra portam essemus, ita hic coram toto populo des mihi fidem quod ista servabis, et me in fideiussione pro te facta minime derelinques. Tunc lupus levato pede dextro dedit fidem in manu sancti Francisci fideiussoris sui coram cunctis astantibus. Et facta est tanta admiratio et gaudium omnium tam pro devotione sancti Francisci quam pro novitate miraculi quam insuper pro pace lupi et populi, ut omnes clamarent ad sidera laudantes et benedicentes Dominum Jesum Christum, qui misit eis sanctum Franciscum; et eos meritis ipsius de ore feræ pessimæ liberavit, et de tam horrenda peste in pace reposuit et quiete. Ex illo ergo die lupus populo populus lupo pacta per sanctum Franciscum ordinata servavit. Et lupus per duos annos vivens et per civitatem ostiatim victimas neminem lædens nec ipse læsus ab aliquo, fuit curialiter enutritus. Et quod mirum est nunquam latrabat canis aliquis contra eum. Tandem frater lupus seniens mortuus est. De cuius absentia cives plurimum doluerunt, quia dicti lupi pacifica et benigna patientia quando-

[19] világosan, láthatólag
[20] jobb lába
[21] csillagokra

ferencznek vczayan yaruala zent ferencznek yozagat es czudalatos zentseget elmeyekbe hywyakuala iesus cristusnak gyczeretyre amen:	Ferencnek utcáján jár vala, Szent Ferencnek jóságát és csudálatos szentségét elméjekbe hívják vala Jézus Krisztusnak gyicséretire. Ámen.

cumque per civitatem pergebat, sancti Francisci virtutem et sanctitatem mirificam in memoriam revocabant. Ad laudem Domini nostri Jesu Christi. Amen.

(Jókai-kódex 146-153 – Zolnai Gyula: Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig. Bp. 1894. 94–103. és CodHung 8, 312-327 alapján. Latin: Speculum vitae beati Francisci et sociorum eius.)

Elek-legenda[1]

Legenda aurea	*Nádor-kódex*	*Tihanyi Kódex*
De sancto Alexio:	Úrnak nevébe kezdetik Szent Elek konfesszornak életi:	
Alexius fuit filius Euphemiani, viri nobilissimi Romanorum et in aula imperatoris primi,	Szent Elek... vala nömös nem belől Rómaságba Eufemiánosnak fia, ki vala császár udvarába első,	Az Szent Alexius római nömös úrnak, Eufemianusnak fia vala, mel Eufemianus az császárnak udvarába legelső vala,
cui tria milia puerorum assistebant,	ki után jár vala háromezör szolga,	kinek naponkéd hárumezör vitézök állnak vala udvart,
qui zonis aureis cingebantur et vestimentis sericis induebantur.	kik mind aranyas övvel övedöznek vala, és öltöznek vala kamukába.	kik mind aranyas bársonnal őtöztetnek vala, és pártaövvel övedöznek vala.
Erat autem praefectus Euphemianus valde misericors	Ennek fölötte Eufemiános vala igön irgalmas,	Vala kegyék ez Eufemianus igön ergalmas embör,
et singulis diebus in domo sua tres mensae pauperibus, orphanis, viduis et peregrinis parabantur,	úgyhogy naponkéd szegényöket, árvákat, özvegyöket és zarándokoknak három asztalt ad vala,	naponkéd az ő házába három asztal szegényök étetnek vala,
quibus strenue serviebat,	kiknek tisztösséggel szolgál vala.	kiknek asztalokra önnönmaga szömél szerént szolgál vala,
et hora nona ipse cum viris religiosibus cibum cum timore Domini capiebat.	És ennek utána ő kilenc hórán ételt veszen vala szerzetös népekkel isteni félelemmel.	és kilenced óra koron ő es szörzetös jámborokkal és egyházi embörökkel Úrnak félelmébe eleségöt veszön vala.

Kazinczy-kódex	*Lobkowitz-kódex*	*Peer-kódex*	*Érdy-kódex*
Kezdetik az bódog Szent Eleknek élete, kit nektök példájul vetök, szízek:	Urunk áldott Jézusnak nevében kezdetik a Szent Elekesnek szentséges élete ezenképpen:	[...]	Szíz Szent Elek konfesszor:
Az bódog Szent Elek sziletteték rómabeli nömös sziléktűl. Atyjának neve vala Eufemianus, anyjának kegyék neve vala Aglaes. Ez Eufemianus az római császárnak udvarába első vala, ki oly igön nagy úr vala,	Az dicséséges Szent Elekes vala Eufemianosnak csak egyetlen fia, mely Eufemianos vala római urak kezett nemesb, tiszteletesb és marhával gazdagságos, úgy annyira, hogy római császárnak utána nem vala tőlénél jelesb.		Bódogságus szíz Szent Elek konfesszor vala Eufemianusnak, római dúsnak fia, ki az császár udvarában első vala tisztösség szerént,
hogy mindön nap háromezör vitézök állnak vala neki udvart,	Ez Eufemiános elett mindenkor állanak vala háromezer jeles nembeli ifjak,		kinek koronkéd háromezer ifjak állnak vala előtte udvarolván,
kik naponkéd aranas bársonynyal őtöztetnek vala, és pártaövekkel övedöztetnek vala.	kik koronkéd elteznek vala bárson ruhában, és mindenik pártaövvel övetezik vala.		mind aranyas bársonyosok és aranyas övesek.
Vala kegyék ez Eufemianus mondhatatlan igön ergalmas embör, és	De ez Eufemiánosnak ő tebb jó dolgai kezett ez vala jelesb, hogy igen irgalmas vala,		Vala kedég ez fejedelem nagy irgalmas szívű ember, és
naponkéd az ű házában az szegénöknek, árváknak, özvegyöknek és zarándokoknak három asztalok szöröztetnek vala,	és minden nap három asztalra való szegéneket, árvákat és zarándikot keresztet vala,		minden napon három kész asztalok vettetnek vala az ő házánál özvegyeknek, árváknak és zarándokoknak,
kiknek ez Eufemianus nagy szeretettel elejökben szolgál vala.	és tulajdon önnenmaga nagy szeretettel szolgál vala nekik.		kiknek nagy tisztösséggel szolgál vala,
Annak utána azokat házától elbocsátván,			
ő es kilenced óra koron szörzetös jámborokkal és egyházi embörökkel Istennek félelmébe eleségöt veszön vala.	És ennek utána ő maga kilenced hórán szerzetes emberekkel eszik vala Istennek félelmével.	félelembe étket veszen vala.	és annak utána kilenced hórán ennenmaga szerzetes és egyházi népekkel vészen vala ételt nagy isteni félelemmel.

(Legenda aurea folyt.)	*(Nádor–K. folytatása)*	*(Tihanyi–K. folytatása)*
Cui uxor nomine Aglaes eiusdem religionis ac propositi erat.	Kinek felesége, Aglaes asszon es ez szerrel, jámborsággal él vala.	Kinek házasa, Aglaes nevő, hasonlatos jósággal fénlik vala.
Cum autem filium non haberent, ad preces tamen suas	Mikoron őnekik magzatjok nem volna, imádságokkal	Mikoron azért nekik fiok nem vóna, az sok jámbornak könyörgésökre, kik az ő alamizsnájokkal élnek vala,
Dominus contulit iis filium,	nyerének Úristentől egy fiat,	Úristen nekik egy szép firfiú magzatot ada, kit Elexiusnak nevezének,
postquam ipsi deinceps in castitate vivere firmaverunt.	és attól fogva élének nagy tisztasággal.	és ez magzatnak lételének utána az tisztaságtartásba mind halálig megmaradának.
Traditus autem puer liberalibus disciplinis, cum omnibus philosophiae artibus ipse floreret	No, mikoron immár a gyermök eszös volna, adák űtet tanúságra. Annak utána, mikoron a tanúságban tudományának miatta verágoznék,	Az gyermök azért neveködvén adaték diáki tudományra, ki oly élös elméjő vala, hogy rivid időnek alatta az pogán bőcseknek könvöket mind eltanulta és elérté.
et iam ad puberem aetatem pervenisset, puella sibi de domo imperiale eligitur et sibi in conjugem copulatur.	és emberségöt ért volna, választának neki császár udvarából egy szízet, és neki adák feleségül.	Ezönközbe atyja az császárnak udvarából jegyöst jegyze neki házasságra.

(Kazinczy–K. folytatása)	*(Lobkowitz–K. folytatása)*	*(Peer–K. folytatása)*	*(Érdy–K. folytatása)*
Az ő jegyöse kegyek Aglaes, az es hasonlatos nömös jósággal fénlik vala.	És az ő házastársának neve vala Aglaes. Ez es minden napon ezen képpen teszen vala.	Mely Eufemianusnak felesége vala Aglaes nevő, ki azon ájtatusságban és jó ügyekezetben vala.	Kinek ő asszon felesége, Aglaes, még olyan isten-félő vala.
De maga űnekik magzatjok nem vala, végre az sok jámbornak könörgésökre	De mikort nem volna nekiek magzatjok, mindketten nagy ájtatossággal kérik vala az Úristent, hogy nekik magzatot méltolna adnia. Jelesben az ő ájtatos házastársa, miért hogy szeretettel szolgál vala koronkéd az Szíz Máriának, az ő buzgó imádságában kéri vala, mondván: „Ó Isten szile Szíz Mária, de kérlek az nagy szeretetre, melyet vallottál az édes Jézushoz, hogy nyerj magzatot nekem az te szent Fiadtúl, ha őneki kellemetes, és minekenk idvességes, ki legyen az te szent Fiadnak tisztességére és neked eremedre. Kérlek, édes Szíz Mária, halgass meg engemet!"	Mikoron kedég őnekik magzatjok és fiok nem volna, ő imádságokért és ájtatusságokért	De mikoron nem volna őnekik magzatjok, kenyergének Úristennek,
űket Isten magzattal szerette, kit Eleknek nevezének.	De minekokáért hogy semmit meg nem tagadhat az áldott Isten az Szíz Máriától, ada az ő nagy jámborságokéret egy szép firfi magzatot.	Isten nékik fiat ada,	és meghallgatván ő imádságokat, egy firfiú magzatot ada őnekik,
Mikoron azért ez nömös magzat szilettetött vóna, felfogadák ez nömös jámborok, hogy teljes életökbe örök tisztaságot tartanának.	És mikoron látták volna, hogy meghallgatta volna őket az Úristen, ennek utána elvégezék, hogy minderekké tisztaságban éljenek, és míg élének, megtarták.	mely fiúnak adása után magokat tiszta életre fogadással erősíték.	és mindhalálig tisztaságot fogadának.
Az gyermök kegyék neveködvén, adák űtet diáki tudományra, ki az pogán bőcseknek könvöket rivid időn mind eltanulá.	Mikoron felnevekedett volna ez Elekes, az ő szilei adák deáki tudományra.	Ez gyermek kedég adattaték diáki tudományra. Holott mikoron menden bölcsességgel fénlenék,	Idő betelvén adák az gyermeket diáki bölcsességre. Miért hogy Istentűl vala, és Szentlélek malasztja vala őbenne, hamar való időben minden bölcsességben jeles lén,
Az hőskorságra azért jotván, atyja az császárnak udvarából űneki jegyöst jegyze.	Ennek utána, mikorban jutott volna hős korban, az ő atyja jegyest választa neki császárnak udvarából.	és emberkorra jutott volna, császári udvarból neki szízleán választaték, és házasság szerént neki adaték.	és felinaskován ő atyjának, anyjának akaratjából választaték őneki házastárs az felséges császárnak udvarából.

(Legenda aurea folyt.)

Venit nox, in qua cum sponsa sua suscepit secreta silentia.

Tunc sanctus iuvenis coepit sponsam suam in Dei timore instruere, et ipsam ad virginitatis provocare pudorem.

Deinde annulum suum aureum et caput balthei, quo cingebatur, sibi servanda tradidit dicens: „Suscipe hoc et serva, donec Deo placuerit, et Dominus sit inter nos."

Post hoc de substantia sua accipiens

ad mare discessit adscendensque occulte navem Laodiceam usque devenit, indeque pergens in Edessam civitatem Syriae profectus est,

(Nádor-kódex folytatása)

Annak utána, mikoron a nyugodalomnak ideje eljött volna, bemene az szent ifjú az ő mátkájával ágyasházába,

holott kezdé őtet tanítani isteni félelemre és szizességnek tartására.

Mely tanúságnak utána arany gyűrűjét és vitézi övének csatját, kivel övedözik vala, neki adá tartani, mondván: „Vedd hozzád ezöket, és tarts nálad, amíg Úristennek kellemetös, és közöttönk Úristen legyön."

Annak utána vevén ő jószágából,

és a tengörre mene, és titkon beszálla egy hajóban, mely hajón őtet veték Laodiciába. Es onnan elmene Edissza nevű városba, Szíria országban,

(Tihanyi Kódex folytatása)

Mikoron azért az menyegzőnek napja előve jött vóna, és ez bódog Szent Alexius jegyösével egyetömbe az elnyugvásra ágyasházába bement vóna, kezdé ez bódog ifjú jegyösét az Istennek félelmére tanítania, kezdé továbbá az szizességnek tartására intenie.

Ennek utána ujjából jegygyőrőjét kivevé, és jegyösének ujjába tevé. Az pártaőnek, kivel övedzik vala, annak farkvasát es elmetszé, és jegyösének adá, és mondá neki: „Tarts meg ezöket, szerető jegyösöm, míg Istennek kellemetös, és legyön Isten teközötted és énközöttem." Ezután atyjának kencséből vőn annét, minne őneki szikségös vala, és azon éjjel titkon atyjának udvarából el-kiméne, és

az tengörön hajóba ile, és Laodiciának városába mene. Ennen esmét felkele, és Szíriának tartományába, Edissza nevő városba mene,

(Kazinczy-kódex folytatása)

Az menegzőnek napja es mikoron előve jött vóna, ez bódog Szent Elek jegyösével ágyasházokba el-bemene, oly mint elnyugovásra.

Tehát ez szent ifjú kezdé jegyösét az Istennek félelmére intenie, és kezdé üelőtte az szent szizességnek nömös jószágát prédikálnia.

Ennek utána ujjából arany jegygyőrőjét kivevé, és pártaövének farkvasát elmetszé, és jegyösének adá, és mondá neki: „Vegyed ezöket, én szerető jegyösöm, és tarts meg, míg Isten akarja, és legyön Isten teveled és énvelem!"

Jegyösétől azért elbúcsúzván, vőn atyjának kencséből annét, minnét esmere szikségösnek lenni, és ekképpen éjtszaka atyjának udvarából el-kimene, és titkon egy hajóba el-bemene, és az tengörön Laodiciába mene. Ennen es felkele, és Szíriának, ez tartománnak egy várasába, kinek Edissza vala neve, elbemene.

(Lobkowitz-kódex folytatása)

És eljeve az nap, mikor az ő jegyesével bement volna az ő ágyasházába az menyegzőnek utána.

Tehát ez szent ifjú kezdé az ő jegyesét Istennek félemére tanítani, és az szent szizességre intenie, mondván: „Ó mely kedves az Úristennek előtte az tisztaságtartás. Mert még ugyanezen felden hasonlatossá teszen embert az angyalokhoz."

Ennek utána kivevé ujjából az aranygyőrőt, és az pártaőnek végét csatostul neki adá, mondván: „Én szeretes húgom, tartsad meg ezt én emlékezetemre, míg az Úristennek kellemetes leszen, és Úr leszen mi kezettenk immár."

Ennek utána éjjel titkon a tengerre mene és juta Laodociában, és innen felkele és méne Edisszának várasában,

(Peer-kódex folytatása)

Eljöve az éj, kiben ő jegyesével titkon való ágyasházába bémene,

holott ez szentséges ifjú ő jegyesét kezdé tanéjtani isteni félelemre, és készteni szizességnek szeplőtelenségére.

Ennek utána ő arangyűrűjét és pártaövének csatját és fejét, kivel övedzik vala, neki tartani adá, mondván: „Vegyed ezeket és tartsad, míg neked kell, és Úr legyen miközöttünk."

Ezek után költséget vevén

az tengerre mene, és titkon hajóba hágván, Laodicia nevő városba juta, és innen Szíriának Edisszsa nevő városába méne.

(Érdy-kódex folytatása)

Mikoron az éj eljutott vóna, és ágyasházokban bel kellene menniök,

kezdé az nemes szíz ifjú az szép szerelmes jegyösét, (nem a mai időnek módja szerént), Úristennek szent félelmére tanojtani, és az szent, halhatatlan lelki, testi tisztaságra kíszlelni, ki miatt az emberi lélek Krisztus Jézusnak szerelmes jegyöse lehet, és az angyaloknak húga.

Annak utána gyűrűjét és pártaövét, hogy nála tartaná, mondván: „Vedd hozjád ezeket, és tartsad, míg Úristennek akaratja lészen, és légyen Úristen köztönk."

És azonképpen bulcsút vevén, de sem atyjának, sem anyjának sem egyebeknek, mit akarna, meg nem jelenté.

És felkelvén méne Laodiciában, onnan méne Szíria országban, és szálla meg Edissza nevő várasban,

(Legenda aurea folyt.)

ubi imago domini nostri Jesu Christi sine humano opere facta in sindone habebatur.
Quo perveniens, omnia, quae secum detulerat, pauperibus distribuit, et vestimenta vilia induens, cum caeteris pauperibus, in atrio Dei genetricis sedere coepit.

(Nádor–K. folyt.)

hol vala mü Uronk Jézus Krisztusnak képe, ki nem emböri kéz miatt vala alkotván, gyolcsba szerezvén.
No, mikoron oda jutott volna, mind valamit vele hozott vala, szegényöknek osztá, és hitván ruhában öltözvén, az több szegényökkel egyetömbe Asszonyonk Máriának egyháza előtt kezde ülni.

(Tihanyi–K. folyt.)

holott az szentegyházba Urunknak színe, emböri kéz nélkil irattatott, tartatik vala.

Mikoron azért odament vóna, mindönöket, meleket vele vitt vala, az szegénöknek osztogatta, és jó ruháit róla lehánván, szegénöknek ruhájában őtözék, és Asszonunk Máriának egyházának gádorába az több szegénök közé leile.

De elemosinis vero quantum sibi sufficere poterat sibi retinebat, caetera vero aliis pauperibus erogabat...

Holott alamizsnával él vala, és abban többet nem tart vala, hanem csak kivel ő szegéndön megérne, és a többit a több szegénöknek osztja vala...

(575–580 – Nytár 15, 267–268)

Az alamizsna kegyék, mel neki Istennek kedvéért adatik vala, aminére neki szikség vala, megtartja vala, és az fölötte valóját a több szegén társinak osztogatja vala...
(19–21 – Nytár 6, 10–11)

(Kazinczy–K. folyt.)

Ez várasba való szentegyházba Urunk Krisztosnak képe, emböri kéz nélkil irattatott gyócson tarttatik vala.
Mikoron azért az várasba jutott vóna, atyjának temérdök kéncsét, kit hazól vitt vala, mind az szegénöknek osztogatta, és drága ruháját róla lehányván szírben őtözék, és a több szegénökkel egyetömbe az szentegyháznak portikosába leile,

és az bemenőktűl és az kijövőktűl kezde Istennek szeretetiért alamizsnát koldulnia. Az

alamizsnából kegyég, amminet ismer vala magának szikségnek lennie, azt magának tartja vala, az fölötte valóját szegén társainak osztogatja vala.

(Lobkowitz–K. folyt.)

holott vala az mi nemes Urunk Krisztus Jézusnak képe, de nem emberi kéznek miatta csináltatott, és vala gyolcson.
Mikoron kegyek oda jutott volna, minden marháját, amit vele hozott vala, a szegínyeknek osztogatá, ennek utána kúdus ruhában eltezék, és az tebb szegínyekkel kezde ilnie az egyháznak ajtaja elett.

Ó erek, mindenható, áldott Úristen, íme, mely nagy szeretetet vallott az nemes szent te hozzád, mert szinte akkoron válék el mindenestől fogva ez világtúl, mikoron ez világiak inkább szokták magokat vigasságban foglalnia, kinek miatta sok vásottságot teszenek. De inkább mit mondjunk rúla? Bátor mondhatjuk, hogy ebben hasonlatos a dicséséges Szent János apastalhoz. De még nímiképpen nagyobb, mert Szent János hivattaték Urunk Jézustúl személ szerént, de nem úgy ez. Továbbá Szent János nem volt kezel es ilyen nagy nemből. Ennek felette Szent János az vacsorán válék el az ő jegyesétél, de ez válék el az ő ágyasházában, mely dolgot senkiről nem olvasunk, hanem csak ez két szentrel.
De mikorban a bódog Szíz Máriának egyháza előtt ilne a tebb szegénekkel, ami alamizsnát adnak vala neki
Isten szeretetiért, csak annyit hagy vala magának, kivel naponkéd megéri, és a tebbit esmet a tebb szegínyeknek adja vala...

(221–226 – Nytár 14, 73–74)

(Peer–K. folyt.)

holott Uronk Jézus Krisztusnak képe emberi mű nélkül dicsőn irattatott és szereztetett.
Hova mikoron jutott volna, mendeneket, melyeket vele vitt vala, szegényeknek osztá, és koldus ruhába öltözvén, egyéb szegényekvel Asszonyunk Szíz Máriának egyháza előtt foga ülni.

Az alamizsnából kedég, kik neki adattatnak vala, csak szentség szerént magának tartván, az többit egyéb szegényeknek osztja vala...
(1–6 – Nytár 2, 53)

(Érdy–K. folyt.)

holott emberi kéz nélkil szerzett Úr színe vala.

Ottan, ami kevés morhácskát vele vihetött vala, mind Istennek nevében osztogatá, és alábbvaló ruhát keresvén leile az Isten szegényi között, kik Asszonyunk Mária monostorának tornácában ilnek vala.

Az szent alamizsnából kedég csak annyat tart, mennyére sziksége vóna, az felette valót egyéb szegényeknek osztogatja vala...

(409–410 – Nytár 5, 101–102)

Onnetan hazól kegyék híre lőn benne Eufemianusnak, hogy fia, Elek elfutott vóna, és rajta igön elkeserödék. És íme, ez világnak mindön országira és tartományira szolgáit kildé, hogy az ű szerető fiát szeretettel megkeresnék, és viszont Rómába vinnék. Meghagyta vala kegyék Eufemianus az ű szolgáinak, hogy valamel várasba avagy falukba érnének, tehát az szegénöknek alamizsnát osztogatanának, hogy az édös Isten az ű imádságoknak miatta méltóltatnék megjelönteni fiát, holott vóna. Az szolgák közől kegyék nikiek menének az Edissza nevő várasba, holott Szent Elek nagy szegénségbe lakozik vala, és Szent Elektől az szolgák megesmertetnek vala, de Szent Elek űtőlök meg nem esmerteték. És az több szegénökkel egyetömbe az szolgák Szent Eleknek es alamizsnát adának, kit az Szent Elek nagy hálaadással vevén imezt mondja vala: „Hálákat adok teneköd, én édös Istenöm, hogy én érdömlöttem az én szolgáimtúl alamizsnát vennöm."

Ezönközbe az szolgák mind megtérének, és Eufemianusnak megmondák, hogy fiát sohol meg nem találhatták vóna. Ez Szent Eleknek anyja kegyék felőtözteté űmagát gyászruhába, és ágyasházának egyik szegében zsákot teríte le az födre, és imezt mondá: „Ett ez helön sírásba és óhajtásba megmaradok, mígnem az én szerető fiamat szömeimmel látom." Az Szent Eleknek jegyöse az es mondá napának: „Veled egyetömbe én es ett, ez helön sirásba megmaradok az gerlicének módja szerént, mígnem valamit hallok az én szerető jegyösömről."

Amonnetan kegyék Szent Elek tizönhét egész esztendét az fölöl megmondott szentegyháznak portikosába megmarada. Egy néminemő napon kegyék Asszonunk Máriának képe, melyet az szentegyháznak nagy ótárán felfaragtanak vala, az egyháznak kustosának megszólala, és monda neki: „Hozz be onnan kívöl az Istennek embörét, mert méltó Istennek országára, mert Istennek lelke nyugoszik űrajta. És az ű imádsága, miképpen az tömjénnek fiste, felmegyön Istennek eleibe." Hallván ezt az kustos, nem értheti vala, kiről mondaná. Monda esmét neki Asszonunknak képe: „Amaz szegén az Istennek emböre, aki az portikusba az szegénök között legutól il." Tehát az kustos legottan kimene, és Szent Eleköt kézön fogva az szentegyházba nagy tisztösséggel el-bevivé. Ezben kegyék híre lőn mind az tartománba lakozó emböröknek, és jelösben az várasba lakozóknak, és kezdék ez Szent Eleköt mint Istennek szentét tisztölnie. Szent Elek kegyék akarván az hiú dicsőségöt eltávoztatnia, titkon az várasból kifuta, és esmét Laodiciába mene, holott hajóra ile, hogy Sziciliának tartományába menne. De isteni akaratból az tengörön vész támada és Szent Eleknek hajóját az vész Romának partjára veté ki. Látván ezt Szent Elek kezde magába gondolkodnia, hová menne. Tehát mondá magába: „Elmegyök atyámnak házához, és nála esmeretlen megmaradok, és egyébnek terő mégsem leszök."

Mikoron azért Szent Elek Romának egyik piacán előve indult vóna, látta tehát atyja az császároknak udvarokból nagy sereggel kijődögél. Mikoron Szent Eleköt elhaladta vóna, kezde Szent Elek nagy torokkal utána kajátania, és imezt mondania: „Istennek szolgája, Eufemianus, engömet szegén zarándokot fogadj be az te házadba, és tarts el asztalodnak morzsalékjáva[l], hogy az Úristen es méltóltasson ergalmasságot tenni az te egyetlen egy zarándok fiaddal." Ezt hallván atyja hátratekénte, és szömeiből az könny ottan kiindula, és az szegén zarándokot házában befogadá fiának szeretetiért és űneki tulajdon házat ada, és tulajdon szolgát szörze, ki neki híven szolgálna, és kezdé űtet asztaláról szeretettel tartania. Ez bódog Szent Elek kegyék atyjának házánál az szent imádságokba iresködik vala, és az ű szent testét vigyázásokkal és bőtölésökkel gyötri vala. Az udvarnak ifjai kegyék űtet sokképpen csúfolják vala, mert nekiek űtet arcul verik vala, nekiek szakállát szaggatják vala, és nekiek az mosdó vizet nyakába öntik vala, de ű mindezöket Istenért nagy békességgel elszenvedi vala. Atyjának es házánál ez bódog Szent Elek esmeretlen tizönhét egész esztendét megmarada.

Végre megesmeré, hogy Úristen ki akarná ez világból venni. Az szolgától, ki űneki szolgál vala, tentát és papirost kére, és életének mindön rendét megírá. Ennekutána az papirost markába beszorítá, és lelkét Úristennek nagy bódogságosul megadá. Az jövendő vasárnapra

kegyék az pápa, Innocencios az két császárokkal, tudnia mint Archadiossal és Honoriossal és mind az községgel felgyőlt vala az Szent Pétörnek egyházába, és íme, az nagymisének utána az szentegyházba szózat lőn az égből mondván: „Jöjjetök énhozzám mind ti, kik munkálkodtok és meg vagytok terheltetvén, és én megelégítlek titöket" (Máté 11,18). Hallván ezt, ottan mind fődre hullának, és íme, esmét az szózat másodszor mondá: „Keressétök meg Istennek embörét, hogy imádjon Rómáért." Mikoron azért keresték vóna, és sohol meg nem találhatták vóna, harmadszor imez mondaték nekik: „Az Eufemianusnak házába keressétök!" Tehát az pápa az császárokkal megkérdék, hogy ki vóna az ű házában az Istennek emböre. Eufemianus kegyék kezdé magát menteni, hogy mivel nem tudná. Felkele azért az pápa az császárokkal és mind az községgel, és Eufemianusnak házához menének.

Ezönközbe az Szent Eleknek szolgálója álla urának elébe, és monda neki: „Lássad, uram, netalámtán az szegén embör az Istennek emböre, kit te fiadnak szeretetiért udvarodba befogadtál vala, és engömet űneki szolgájul adtál vala. Ez embör igen békességös vala, és nagy imádságú vala." Ezt hallván Eufemianus Szent Eleknek cellájába el-bemene, és űtet halva találá, és látta az ű arcáját fénleni, miképpen angyalnak arcáját. És akará az levelet kezéből kivenni, de nem teheté. Tehát hamar az cellából kifordula, és az pápának és az császároknak ezt megmondá. Azok es az cellába ottan el-bemenének, és űneki ekképpen szólának: „Istennek emböre, jóllehet hogy bínösök legyönk, de maga ez országnak birodalmát valljok, és ez lelkipásztorságnak tisztét. Kérünk azért tégödet, hogy engedjed minekünk ez levelet, hogy lássok és értsök, mi vagyon benne." Ezt mondván az pápa járula és az levélhöz nyúla, és az levelet Szent Elek neki engedé. Tehát íme, az pápa az levelet mind az sokság előtt és atyja előtt elolvastatá. Hallván kegyék Eufemianus, hogy az ű fia vóna, legottan elkeserödék, és az nagy keserőségnek miatta ottan fődre leesék. Ennekutána egy kevés erőt vevén, az szolgák az földről felemelék. És Eufemianus kezdé ruháját szaggatni, vén szakállát és haját tépnie, ünnönmagát ököllel arcul vernie, és szent fiának testére leburulván elyetén sírást tennie: „Ó jaj énneköm, én szerető fiam! Mi okáért háborítál el igön meg engömet, és enné sok esztendőtűl fogva neveled keserőségömet. Jaj, énneköm, nyavalásnak, mert ím, látlak tégödet, én vénségömnek estápját, énelőttem az noszolába feködnöd, és énneköm nem szólhatnod. Ó jaj énneköm, minemő vigasztalást vehetök immár ezután!"

Ezenközbe híre lőn benne anyjának es, és íme az, miképpen az tenésző oroszlán megszaggatván az hálót, és siet az ű kölkeihöz, ezönképpen Szent Eleknek anyja ruhái megszaggatván, haját megbocsátván, kezeit fejére felkúcsolván, és szömeit mennyországra felemelvén kezde az szent testhöz sietnie. De mikoron az sokságtúl hozzá nem jothatna, kezde nagy kajatással imezt mondania: „Adjatok utat énneköm, római firfiak, hogy láthassam az én szerető fiamat, és azt, ki emlötte az én emleimet!" Ezenközbe nagy erővel juta az szent testhöz, és legottan esék reá, és nagy sírással imezt kezdé mondania: „Ó jaj énneköm, én szerető fiam, én szömeimnek világossága, lelkömnek vigasztalója, méhemnek édös gyömőcse, és teljes életömnek egyetlen egy reménsége! Miért cseleködél el kegyötlenül mivelönk? Látod vala atyádat és engömet, nyavalyást naponkéd siránkoznunk, és nem jelöntéd magadat minekünk meg." Ezöket mondván ottan elterjeszti vala magát az szent testön, és néha arcáját apolja vala, néha ajakit, néha szömeit és néha homlokát. Szent Eleknek arcája kegyék fénlik vala, mint az nap. Néha kegyék anyja tériti vala magát az községre, és nagy sírással imezt mondja vala: „Ó mind ti, kik mast jelön vagytok, sírjatok énvelem! Ezen szerető fiam tizenhét egész esztendeég esmeretlen lakozott az én házamnál. Az ű szolgái sok bosszúságot tesznek vala rajta, és mind békességgel elszenvedi vala. Jaj azért énneköm, én édös fiam, Elek!" Ezöket mondván az angyeli arcát kezeivel megilleti vala.

Azonba híre lőn benne jegyösének es, ki magát gyászruhában felöltözteté, és nagy sírással ű es folyamék édös jegyöséhöz, kinek szent testére esvén imezt kezdé mondania: „Ó jaj énneköm, én szerető jegyösöm, mert ez mai nap özveggyé maradtam. Ma törettetött el az én tiköröm, és immár nincsen kire felemelnöm az én szömeimet. Ma kezdetött el az én sírásom, kinek soha vége nem leszön." Az község azért ezöket hallván és látván, hozzájok képöst nagy sírást tesznek vala. Látván ezt az pápa és az császárok, az szent testöt tisztöletös

nyoszolába helhözteték, és Eufemianusnak udvarából Rómának piacára kiemelteték, és felkajáttaták, hogy az Istennek emböre megtaláltatott vóna, kit egész Rómaság keres vala. Tehát az nép az szent testnek látására feltódula. Valamely kór ez szent testöt illeti vala, ottan egészségöt veszen vala: az vakok látást, az sánták járást és az ördöngösök megszabadulást vesznek vala. Az pápa kegyék az császárokkal ez nagy csodát látván, ünnön magok kezdék vállokon az nyoszolába ez szent testöt vinnie, hogy ők es az szent testtől megszenteltötnének. Tehát az pápa az császárokkal parancsolának, hogy az utcákra kéncsöt hintenének, hogy az község arra esvén, az szent testöt kinnebben vihetnék. De az nép az kéncsöt hátravetvén, jonkább siet vala az szent testnek látására és illetésére. Nem vihetik azért tovább, Szent Eleköt nagy fáradsággal bevivék Szent Bonifaciusnak egyházába, és ott ez testtel egyetömbe heted napig Istennek dicséretiben megmaradának, és ez Szent Eleknek aranból és ezistből és drágakövekből nömös koporsót alkotának, kiben Szent Eleknek testét nagy tisztösséggel bealkoták. Az koporsóból kegyék mindeddég nömös illat származik ki.

Kimúlék azért ez bódog Szent Elek ez világból és Úrban elnyugovék Urunknak szileteésének utána, mikoron írnának ezörháromszázkilencvennyolc[2] esztendőben, az mi Urunk Krisztusnak dicséretire, ki Atyjával és Szentlélökkel él és országol mindörökké. Ámen.

(70–82 – Nytár 6, 210–215)

Karthauzi Névtelen

Szent Gyergy mártírnak innepéről[1]

(Érdy-kódex)

(Részlet)

Ett elkezdetik Szent Gyergy mártírnak dicsőséges élete. Miért régi időben volt az ő szent támadása, idejit az okáért és napját semmi írásban nyilván nem találhatjok. De miért akármikoron lett légyen, anyaszentegyház bizonnyal vallja, hiszi és az szent mártíromok közé számlálván nagy tisztességgel illi az ő szent innepét. Miképpen kedég szent mártíromságot szenvedett légyen, és miképpen viaskodott pokolbeli erdeggel, az sárkánnyal, ez világi fejedelmekkel keresztyén szent hit mellett, és miné számtalan népeket hajtott légyen az szent hitre ő ájojtatos prédikálásának és érdemének miatta, megismertetik az ő szent életéből.

Dicsőséges Szent Gyergy mártír támada Kappadócia országból, kinek ő atyja vala hadviselő vitéz fejedelem. Az ő atyja halálának utána, miként régi szokás vala, szálla reá az vitézség. És mikoron egy időben lova hátán mene Líbiának tartományában és az várasban, kinek Silena vala neve, pogán király bírván. Mely váras mellett vala egy nagy régi álló tó, és lakozik vala őbenne egy nagy halálos sárkány, kinek még sok fegyveres népek sem árthatnak vala, de mind elízi vala őket. És felhágván az várasnak kőfalára, az ő nagy dohos lehelésével megdögleti vala az várast, és számtalan népek halnak vala meg döghalálnak miatta. Annak okáért szerzének oly szerzést az király az várasbeli palogárokkal, hogy minden napon két-két johot adnának őneki, hogy csak reájok ne jőne. Mikoron kedég elfogyott volna immáran johok, szerzék azt, hogy egy barmot és egy embert adnának őneki, kire az sors esnék, hogy csak az sokaságot megótalmazhatnák. Mikoron azért immáran mind fiok, leányok elfogyott vóna, egy napon esék az sors az királnak leányára, ki vala egyetlen egye az királságnak. Azt látván az király, hogy az ő leányát az sárkánnak ítélték vóna, mondá az palogároknak: „Mind aranyamat, mind ezistemet elvegyétek és országomnak hason felét, csak hagyjátok meg

énnekem az én leányomat, és ne haljon ilyen szernyű halállal meg." Mondának az sok népek: „Tudjad, király, hogy ha az te leányodban bel nem teljesejtended az szerzést, mind házadat, mind temagadat megégetönk."

Hogy a király azt hallotta vóna, ottan elfakada sírni, és siratja vala az ő édes leányát, mondván: „Jaj énnekem, én édes leányom! Mit tegyek immáran én teveled, és mit szóljak, ha látom én immáran az te menyegződet?" És az népre fordulván mondá: „Kérlek titeket, engedjetek énnekem avagy csak nyolc napi haladékot, hogy sirassam az én szerelmes leányomat!" Mikoron az népek megengedték vóna, az nyolc napok beltelvén, esmeg nagy haraggal az városbeli nép meg hozjá jeve mondván: „Király, mire veszted el az szegény népet az te leányodért? Íme, immáran mind meghalunk az sárkánnak lehelése miatt!" Látván azért az király, hogy semmiképpen nem szabadojthatná meg az ő leányát, felőtözteté őtet szép királi ruhákban, és nagy sírással megölelgeté és apolgatá[1] őtet, és mondá: „Jaj énnekem, én édes leányom! Én tetűled magzatokat várok vala én királi ölembe feltartanom és éltetnem. De ím, elmégy, hogy a sárkánytúl megszaggattassál. Jaj énnekem, én édes leányom! Várom vala, hogy kilenb-kilenb fejedelmeket hívassak az te menyegződbe, és az én királi palotáimat kilenb-kilenb drágakevekkel felékesejtsem, és ez világi eremeket, vigasságokat lássak. Immáran kedég elmégy, hogy az sárkántúl elszaggattassál." És azonképpen megölelgetvén őtet, nagy sírással elbocsátá őtet mondván: „Ó, jobb volt vóna énnekem, ha teelőtted megholtam vóna, honnem tetűled ezenképpen elmaradtam vóna és téged elvesztettelek vóna." Ottan azért az szép királi magzat leesvén ő atyjának lábai előtt, áldomást kérvén őtőle. Mikoron azért nagy sírással megáldotta vóna, elbocsátá őtet, és vitézeket kilde el övele, kik elkésérnék, és megőriznék, mint lenne dolga.

Mikoron azért az szép királi magzat az tó szélén leilt vóna, és ott siratná ő ifjúságát és ő nemzetességét, az mennyei kegyelmes Úristennek akaratja szerént dicsőséges Szent Gyergy vitéz lova hátán jutván az város mellé, látá az szép királi magzatot az tó mellett sírnia, és megkérdé őtet, mi dolga vóna. És mondá őneki az király leánya: „Jó ifjú vitéz, ilj fel hamar lovadra, és fuss el hamar, és ne halj meg énvelem egyetembe!" Monda őneki Szent Gyergy vitéz: „Ne akarj félni, szerető leányom, de mondd meg énnekem, mit várasz ett, mind az sok nép nézvén!" Monda őneki az király leánya: „Mint látom, jó ifjú, nagy erős szíved vagyon teneked. De miért kévánsz en te meghalnod? Fuss el ennen hamar!" Mondá Szent Gyergy vitéz: „Ennen én addig el nem megyek, míglen énnekem meg nem mondod, mi dolgod vagyon." Mikoron azért minden dolgát kijelentette vóna őneki, mondá őneki Szent Gyergy vitéz: „Szerelmes leányom, ne akarj félni, mert az én Uram Jézus Krisztusnak nevében tégedet megsegejtlek." Mondá méges az király leánya: „Jó vitéz, énvelem el ne véssz, de tenmagadat, mint hamarabb lehet, szabadojtsd meg. Elég, ha én magam elveszek, mert engemet sem szabadojthatsz meg, és tenéked egyetembe el kell veszned." Mikoron ezeket beszélenék, íme, az nagy sárkán felemelé ő fejét az tóból, és reájok kezde jőni. Ottan az király leánya reszketni kezde, és mondá Szent Gyergy vitéznek: „Fuss el, jóuram, fuss el hamarsággal!" Ottan azért Szent Gyergy lovára ile, és szent keresztnek jegyével magát megjegyzé, és az sárkány ellen nyomoték. És csucsáját[2] erősen megfogotozván, és ennenmagát Úristennek ajánlván, nekieklelé, és az sárkánt az feldre leejté. És mondá az leánnak: „Ódd el övedet, és vesd nyakára az sárkánnak! Semmit ne félj, jó leányom!" Mikoron azt tette, úgyan követi vala őtet, mint az szilígy bestye.[3] Azt látván az városbeli népek, mindnyájan tétova futni kezdének, ki az hegyre, ki az erdőre, mondván: „Jaj minekönk, mert immáran mind elveszünk!" Szent Gyergy kedég int vala nekik, mondván: „Ne féljetek! Ne féljetek, mert azért bocsátott ede engemet tihozjátok Úristen, hogy ez sárkánnak kénjától megszabadojtanálak, csak hogy az Krisztus Jézusban higgyetek, és mindentek megkeresztelkedjék, és ottan ez sárkánt megölöm. Azt hallván ottan mind az király őhozjá tartozókkal, mind az köznépek megkeresztelködének. Szent

[1] csókolgatá
[2] lándzsája
[3] szelíd állat

Gyergy kedég ottan kivonyá fegyverét, és nyakát vágá az sárkánnak, és parancsolá, hogy kivonnák az várasból. És ottan nyolc számú ekrekkel kivonyaták az várasból egy nagy mezőre. Azon napon azért keresztelködének meg húszezer emberek, gyermek nélkil és asszonyállat kil. Az királ azért Asszonyunk Szíz Máriának és Szent Gyergynek nevében nagy szentegyházat rakattata, mely oltárnak alóla élő kútfő származik, kinek italja minden betegségeket megvigaszt. Annak utána az királ nagy számtalan sok pénzt ada Szent Gyergynek, kit mikoron nem akart vóna elvenni, szegényeknek hagyá, hogy osszák. Szent Gyergy azért az királt négy dolgokra tanojtá: elészer, hogy Úristennek egyházának gondját viselné, papokat tisztelné, isteni zsolozsmát szorgalmatossággal hallgatná, és szegényekről mindenkoron megemléköznék. És annak utána megapolgatván az királt, onnan búcsú vévén elméne.

(Érdy-kódex 263–266 – Nytár 4, 385–389)

Dicsőséges Szent Márton pispeknek legendája[1]

(Érdy-kódex)

Az időben, mikoron Úr Fiú sziletetnek utána írnának háromszázhetven esztendő táján, dicsőséges Szent Márton pispeknek támadása és sziletése ismertetik lenni Magyarországból, Sabariának várasából. Kinek szilei, mikoron nemesek volnának, római császároktúl tartatnak vala. Bírják vala kedég az időben Constantinus és Iulianus császárok idő szerént. Vivé be azért Szent Mártont még kisded voltában az ő atyja Olaszországban, és lakozának Pápia[1] nevő várasban, és vitézködnek vala római császárok alatt. Jóllehet Szent Márton nem akaratja szerént, mert jóllehet az ő szilei pogánság alatt volnának, ő kedég még tízesztendős korában ő szileinek akaratjok ellen az szentegyházhoz futván, meghíülette[2] vala magát, és oly igen megszállotta vala az ő szívét Úristennek malasztja és szerelme, hogy ha gyenge ideje meg nem vonta volna, ez világiakat megútálván, kész lett volna pusztában futnia. De mikoron az ő atyja elvéhedött vitéz volna, írák fel Márton vitézt az táblában tizenöt esztendős korában. Kinek ellene nem tehete. Méne be azért az császárnak udvarában csak egy szolgájával, ki őneki szolgálna, kinek viszon ellen ő is, úr vallván, azonképpen szolgál vala.

Egy időben, mikoron Ambiensis[3] váras kapuján kimenne lova hátán az tebb vitézök között, egy rosszas szegén embert elöl talála, kinek senki, alamizsnát kérvén, nem ád vala. Szent Márton, Krisztusnak szerelmes vitéz szolgája, megkenyerüle rajta, és mikoron egyéb jószága nem volna, mert immáran mind Krisztus szegényinek osztogatta vala, tebb az egy palástjánál nem vala, annak es egyik szélét az szegénnek adá, az más részét magára takarojtá. Ki az tebb vitézök látván, bolondságnak vélik vala. Ime kedég, azon éjjel álmában Krisztus Jézus Urán látá az fél palástot, dicseködvén benne az angyalok előtt, mondván, hogy az meghíülött Márton vitéz adta volna azt őneki. Szent Márton jóllehet megismeré, hogy kellemetes volt volna Úristennek az ő alamizsnája, ottan tizennyolc esztendős korában megkeresztelködék.

Annak utána két esztendő beltelvén, történék Iulianus császárnak hada Galliában. És mikoron zsoldot osztatott volna az vitézöknek, Szent Márton nem akará felvenni, mondván, hogy ő továbbá ez világi urnak nem vitézködnék, de az Úristennek, ki mennyet, földet teremtötte. De az császár véli vala, hogy féltében nem akarna vitézködni, nem Istennek szolgálatjáért. Azt hallván Szent Márton felfogadá, hogy másod napon minden fegyver nélkil az ellenségnek köziben mégyen. Annak okáért őrizet alá vetteté Iulianus őtet. De íme, másod

[1] Páviában
[2] megszenteltette magát
[3] Amiens

napon hihetjék, hogy az ő szent érdemének miatta az ellenség megengedvén, császár hatalma alá adá önnenmagát, meghódolván.

Dicsőséges Szent Márton azért elhagyá az hadakozást, és méne Szent Hilarioshoz, pictaniabeli[4] pispekhez, és ott akolittá[5] tevék. Azonközben isteni jelentből mene haza szileit meglátogatni, kik még pogánok valának. Azon úton sok nyomorúságot szenvede az gonosz tolvajok miatt. És mikoron haza jutott volna, anyját ez szent hitre térejté, atyja kedég azon gonosz aggságban megmarada.

Vala kedég azon időben nagy eretnekség keresztyén hit ellen, kik ellen Szent Márton eresen viaskodván megfogák, és erősen vesszővel megkasztigálván[6] kiízék az várasból. És jeve Mediolanomba,[7] onnan es kive ízék. Méne csak másod magával Gallinaria nevő városban. Onnan esmeg Pictaniom városba méne Szent Ilarius pispekhez, és klastromot szerze magának, és ott kezde lakozni. Egy napon, mikoron kive nyomotott volna, lele egy halottat, ki szent keresztség nélkil múlt vala kive, kin annéra elkeserödék, hogy nem tírheté, hanem cellájában vivé az testöt, és szent imádságával feltámasztá. Másodot esmeg olvasunk, ki ennenmagát felakasztotta vala, azt es feltámasztá. Vala kedég jó híre-neve minden népek között.

Azonkezbe hallák meg az Turonica[8] városbeliek az ő szentséges életét, miért püspökök nem volna, egyetembe választák Szent Mártont pispekké, jóllehet minden akaratja nálkil. De mikoron nehéz volna jó szokásának az tiszttartás, kívül az városnak két mélföldön kalastromot rakattata, és ott két negyvened magával szent szerzet szerént lakozik vala Úristent éjjel-nappal szolgálván.

Némikoron Szent Márton láta egy oltár alatt egy koporsót, kit mártír névön tisztölnek vala az népek, kinek Szent Márton megkérdözvén nevét, ki volt volna, és semmiképpen bizonságára nem mehetött volna. Bal felé tekéntvén láta egy fekete árnyékot állván és mondván: „Vagyok egy gonosz tolvajnak lelke, kit gonoszságáért megöltenek, és ez koporsóban eltemettenek, ki erekké elkárhoztam." Azt hallván Szent Márton pispek ottan eltöreté az oltárt.

Harmadik halottat támaszta fel ezenképpen. Mikoron egy özvegy asszonnak egyetlen egye kimúlt volna, és kivitték volna az mezőre, hogy eltemessék, nagy sok pogán népek körüle lévén és siratván, Szent Márton pispek Istennek akaratjából odajutván imáda érette és feltámasztá. Azt látván nagy sok pogánok fordulának ez szent hitre. Ó, szerelmes atyámfiai, ha minden csodatételét megírnók ez bódog szent embernek, mind az egész nap sem volna elég. Menné poklosokat, kórokat, betegöket gyógyútott, menné erdengesöket vigasztott és menné számtalan pogán népeket fordojtott, menné szentegyházat, klastromokat rakattatott, mint épejtötte anyaszentegyházat idvességes tanúságával, mint ótalmazta ez szent hitöt istenadta malasztjával, mint szaporojtotta Istennek szent országát szentöknek sokaságával, ki mehet mindennek végére? Csak az Úristen. Annak felette úgy olvastatik őróla, hogy minden teremtött állatok engedtenek ez szent embernek parancsolatjára.

Minemő nagy kegyes és irgalmas lött légyen, az egy dolgából megismertetik. Mikoron egy jeles innepnapon misét akarna szolgálni, egy szegént elöl találа, és ottan neki ada ruhajat. Csak egy palástban méne mise mondani. És mikoron az egyházi népek előtt nem merészlenék levetkőzni, miért az palástnál tebb ruhája nem volna, az esperest egy kis kurta ruhát hoza neki, kinek hosszjasága csak térdig vala, ujja könyökig. És azonképpen felőtözvén, felálla mise mondani. Íme, mindeneknek látására Szentlélek Úristen tízképpen fejére szálla, és belé enyészék. Mikoron kedég mezéjtelen karjait felemelte volna Úristenhöz, íme, az szent angyalok aranyas gyengyes őtözettel belfödözék ő karjait. Kikből nyilván megismertetik az ő nagy szentséges volta.

[4] Poitiers
[5] akolitus, kisebb papi rend
[6] megvesszőzvén
[7] Milánóba
[8] Tours

Oly nagy malasztja es vala ez dicsőséges szent konfesszornak, hogy ugyan szemlátomást es meglátja vala pokolbeli erdegnek járását és mívelködetit. És mikoron egyször egy koronás királ személyében neki jelent volna, mondá: „Márton, szerető szolgám, ismersz-e? Én vagyok az Krisztus." Szent Márton reáteként mondá: „Ha az én áldott Megváltómat azon személben nem látandom, kiben szenvedvén megváltotta ez világot, nem hiszöm." Azt hallván az erdög felcsattana, és gonosz bízzel beltölté az szent jámbornak celláját.

Szent halálát es még annak előtte megmondá az ő szerelmes tanojtványinak, és nagy sírásra indojtá őket. Ő es azt látván elfakada sírva, és imádságot tevén Úristenhez, mondá: „Ha méges tovább az te népednek szikséges vagyok, nem szánom a mukát, légyen az te szent akaratod." Mikoron kedég betegségben esvén meg kezdött volna fogyatkozni, csak ciliciom ruhában és az hamuban fekszik vala, szívét, lelkét, szemeit és kezeit felemelvén Úristenhez mennyeknek országára, és azonképpen szent imádságra, várja vala testének kimúlását. De íme, az förtelmes lélek ott elejben álla, ha mit őbenne neki valót lélhetne, kiben vádolhatná. Mondá neki az szent jámbor: „Óh, vérszopó bestya, mit keressz, ett nem találsz énbennem semmi halálra valót. Ábrahámnak kebele fogad be engemet." És neki parancsolván elízé onnan. Vala kedég két negyvenegy esztendős ember az időben, és pispekségének huszonhatod esztendei telvén múlék ki ez világból, mikoron írnának Úr Fiú sziletetnek utána négyszáznyolcvanhat esztendőben.

Kinek halálának utána es oly csodával jelenté meg Úristen az ő nagy érdemes voltát, hogy oly igen fénlik vala ő szent orcája, mintha immáran megdicsőilt volna, és az szent mennyei angyaloknak édes éneklési hallatának, kiknek szentséges társaságok között viteték fel az szent apostoloknak bódogságus karokban. Nagy sokaknak es jelenteték meg az ő bódog kimúlása. Kik között illik hallani, mikoron Szent Amborus doktor Mediolanomba azon hórában misét szolgálna, az prosának alatta ilvén pispöki székiben, elszunnyada. És mikoron sokáig várták volna, az epistola-mondó felserkenté, hogy áldomást vetne. Mondá ottan, hogy Turonica [beli] Márton pispek azon hórában múlt volna kive; és az szent jámbornak temetésén volt volna, és az utolsó orációt félben hagyta volna, miért hogy felserkentötték volna. Jóllehet, szerelmes atyámfiai, sok csoda és idvességes dolgokat tett mind életében, mind kimúlásának idejin és utána ez dicsőséges szíz Szent Márton pispek és konfesszor, kiért méltán dicsértetik mind feldön-mennyen. Kinek mi es ajánljok a mi szegén lelkönket, testönket, életönket és halálunkat, hogy az ő nagy szentséges érdemének miatta ótalmazzon minden nyomorúságunkban, és nyerje az erek dicsőségnek országát. Ámen.

(Érdy-kódex 623–626 – Nytár 5, 453–457)

Barlám és Jozafát legendája[1]

(Kazinczy-kódex)

Urnak nevébe kezdetik az Szent Barlámnak élete. Kéröm azért én, ki ezt írtam, mind azokat, kik ez könyvecskét olvasandók, hogy szeretettel olvassák, mert igön szép.

Az Szent Barlám, kinek életét az tisztöletös Damaszcénus János doktor szeretettel öszveszedögette és megírta, az Szent Jozafát királt – isteni malaszt űbenne cseleködvén – az pogánságnak állapatjáról az körösztyén hitre térité ím, elletténképpen.

Mikoron közönségös India körösztyén barátokkal teljes vóna, feltámada egy néminemő hatalmas királ, kinek neve vala Avennir, ki az körösztyénöket – jelesben az barátokat – igön háborgatja vala. Történék kegyiglen, hogy az királnak egy néminemő barátja, ki az ű udvarába első vala, isteni malasztból az királyi palotát elhagyá és baráttá lőn. Melyet mikoron az király meghallott vóna, az nagy haragnak miatta dihösködni kezde és űtet az

pusztának belsöjibe szorgalmatossággal megkeresteté. Mikoron megtalálták vóna nehezen, elében viteté. Látván kegyiglen alávaló ruhával felőtöztet, ki annakelőtte szokott vala drága ruhákba járnia, és az sok böjtöknek miatta meghervadtnak lenni, ki annak előtte sok kéncsökkel és drága étkekkel szokott vala élnie, monda néki:

– Ó balgatag és elveszött elméjő! Mi okáért változtattad az tisztösségöt szidalmasságra és te magad gyermököknek játékul szörzötted?

Kinek az mondá:

– Ha ennek okát kévánod éntőlem megértenöd, az te ellenségidet távol tőled eltávoztassad.

Az királ kegyég megkérdvén, hogy kik vónának az ű ellenségi, monda amaz:

– Az harag és az kévánság. Mert ezök bántják meg, hogy az bizonság meg ne esmértethessék. Jelen legyenek kegyék az mondásoknak hallására az bőcseség és az igazság.

Kinek monda az király:

– Legyön úgy, amint mondád.

Tehát az monda:

– Az balgatagok azokat, melyek vannak, megutálják, olymint nem vónának. Azokat kegyiglen, melyek nincsenek, igyeköznek hozjájok ölelnie. Valaki azért meg nem kóstolandja azoknak édösségit, melyek vannak, nem tanulhatja meg azoknak bizonságit, melyek nincsenek.

Ennek utána sokat szóla az királnak előtte Urunknak embörré lételéről és az hitről. Tehát mondá néki az királ:

– Ha tenéköd elesztébb fel nem fogadtam vóna, hogy az haragut eltávoztatnám, az te testödet ingyen majd tízre vettetném. Kelj fel azért hamar, és fuss el az én szömeimnek előle, hogy tégöd továbbá ne lássalak, és gonoszul el ne veszesselek!

Az Istennek emböre kegyiglen nagy szomorúsággal mene el az királnak előle ezért, hogy mártíromságot nem szenvedhete.

Ezenközbe, mikoron az királnak magzatja nem vóna, sziletteték űneki egy igön szép firfiú magzat, kit Jozafátnak neveztete. Öszvegyíjtvén kegyig az királ örömében sok nagy népet, hogy az sziletött gyermökért az istenöknek áldoznának, ötven égbenéző bőcseket[1] es hívata hozjá, hogy mint lenne jövendőbe az ű magzatjának dolga, szeretettel megtudakoznák és űneki megjelöntenék. Sokan azért közölök mondák az gyermököt jövendőben nagynak lenni hatalmasságban és kazdagságban. De egy, ki az többinél bőcsebb vala, az királnak ím, ezt felelé:

– Ez gyermök, ki tenéköd szilettetött, ó király, nem leszen az te országodba király, de ez te országodnál hasonhatatlan jobba, mert az körösztyén hitnek, melyet te háborgatsz, ez gyermök jövendőbe tisztölője leszön.

Ezt kegyiglen az bőcs űmagától nem mondá, hanem isteni ihlésből. Hallván kegyég ezt az király, igön megrettene rajta. Az várasban magának egy igön szép palotát rakattata, és az gyermököt az palotába behelhözteté. Szörze kegyég űmellé nömös ifjakat szolgálatra, és parancsolá űnekik, hogy az gyermök előtt se kórságot, se vénségöt, se halált, se kegyiglen szegénségöt ne emlőtenének, se egyebet valamit, ki űneki valami szomorúságot hozhatna. De mindönöket gyönyörűségösöket mondanának üelőtte, hogy az ű elméje gyönyörűségökben foglaltatván, semmit az jövendőkről ne gondolhatna. Ez ifjak közől kegyéglen, ha valamelliknek történik vala megkórulnia,[2] az királ azt onnéttan ottan kiviteti vala, és más ifjat állat vala helyébe. Parancsolá továbbá az királ, hogy ez gyermöknek előtte, valami emléközetöt Urunk Krisztusról ne tennének.

Azon időben az királnak udvarába vala egy vitéz, ki titkon körösztyén vala. Ez az királnak nagy szeretetibe vala, és az ű udvarába első vala. Ez egy időben, mikoron az királlyal vadásznia ment vóna, találа egy szegén embört az fődön fekvén, ki az ű lábába bestyétől[3]

[1] csillagjósokat
[2] megbetegednie
[3] vadállattól

megsértetött vala. Ki kezdé az vitézt kérnie, hogy űtet felvétené, házához vitetné és gondját viselné és netalámtán űneki időjártába valamibe használhatna. Kinek mondá az vitéz:

– Én tégödet örömest felvétetlek, de mibe használhatnál énneköm, nem gondolhatom.

Az szegén embör kegyik mondá:

– Én beszédnek urvosa vagyok. Ha valaki azért beszéddel megbántattatik, alkolmas urvusságot tudok űneki adnom.

Az vitéz kegyiglen az szegénnek mondását semminek alítá. De maga Istenért űtet felvéteté, házához viteté és űneki szeretettel gondját viselé.

Néminemő udvar hazugi kegyiglen látván ez vitézt az királnak ely nagy szeretetibe, megirígylék, és űtet az királnál bevádlák, hogy nemcsak körösztyén vóna, de még az országnak birodalmát es magának akarná titkon foglalnia.

– Ha kegyíglen, király, ennek végére akarsz mennöd, titkon – úgymond – űtet híjjad tehozjád, és mondjad űelőtte ez jelenvaló életöt hamar elvégezendőnek, és ez te országodnak dícsőségét hamar elhagynod, és az barátoknak ruhájokat és életöket felvennöd, kiket eddég tudatlan háborgattál, és meglátod, mit felel tenéköd.

Melyet mikoron mind megtött vóna, az vitéz az árulóknak ravaszságukat nem tudván, az királnak jószándékát, könyveket[4] hullatván, dicséré, és az világnak hiúságát emléközetre hozván inté az királt az jószándékot hamar megtekéllenie.[5] Melyet az király hallván, igaznak hívé az árulóknak mondásokat és nagy haragra felgerjedvén, az vitéznek de maga semmit sem felele. Az vitéz kegyék eszében vevén, hogy az király az ű beszédét nehezen vötte vóna, nagyon megijede. És ígyen méne el az királnak előle. És folamék[6] az beszédnek urvusához, es mint az királlyal járt vóna, űneki megjelönté. Tehát mondá neki az beszédöknek urvosa:

– Tudjad azt vitéz, hogy az király tehozjád kétölködik, hogy ezért mondottad légyön, hogy országát magadnak akarod foglalnod. Kelj fel azért hamar és az te hajadat nyíresd el, drága ruháidat hánjad le rólad és őtözzél fel szír ruhában és igön reggel menj el-bé az királnak elejiben. Mikor kegyiglen megkérdendi az király, mit példáz az te őtözetöd, ím ezt feleljed űneki: „Íme király, kész vagyok tégödet követnöm. Nahát azért az út, az kin akarsz járnod, igen nehéz legyön. De maga énneköm teveled lennöm könnyő leszön. Miképpen azért az gyönyörőségökben társul vallottál engöm, az nehéz életben es társod akarok lennöm."

Melyet mikoron az vitéz megtött vóna, az király elcsodálkozék rajta, és az hamis vádolókat alkolmas kénok alá veté és ez vitézt nagyobb tisztösségre vevé.

Az királnak fia kegyék az palotába felneveltetvén, az hős-korságnak állapatjára juta és mindön bőcsességben megtaníttaték. Kezde kegyék csodálnia miokáért rekesztötte vóna be az palotába az ű atyja. Tehát egyiket szolgái közöl, kivel az többinél jonkább nyájaskodik vala, titkon hozjá hívá, és ez dologról űtet megkérdé és mondja vala űmagát nagy szomorúságban lenni, ezért hogy űneki szabad nem vóna az palotából kimenni, úgyhogy sem az étek, sem az ital űneki ízes nem vóna.

Melyet mikoron az atyja, az király meghallott vóna, bánkódék rajta, és íme hamar az várasnak utcáit nömösen elékösítette. És mindön utcákra kilönb-kilönb táncokat szöröztete és az kinnen-tartott jó lovakat az utcákra kiviteté. Parancsolá kegyiglen, hogy semmi oly, hogy ki űneki valaminemő szomorúságot tehetne avagy adhatna, elejibe ne bocsáttatnék.

És ekképpen ez királnak fia, Jozafát az palotából kibocsáttatván, nagy pompasággal az várasnak utcáján előve indula. Tehát íme, történet szerént, egy poklos és egy vak űneki elébe járulának, kiket mikor Jozafát látott vóna, csodálkozék rajtok és megkérdé, kik vónának és mi dolgok vóna. Az szolgál kegyék mondának:

– Ezök es embörök, miképpen mi. És az nyavalyák, kik űrajtuk vannak, az kórságok, kik szoktanak embörökön történnie.

Mondá esmét Jozafát:

[4] könnyeket
[5] valóra váltania
[6] folyamodék

– Mindön embörökre szállhatnak-e kórságok, avagy csak nékiekre?

Mikoron azok tagadnák, Jozafát nagy szomorú kezde lenni ez dolognak látásából, és ekképpen az palotába esmét el-betére.

Másnap esmét az várasnak utcáján előve indula, és íme járula üelébe egy vén, ki az ű hátában meghorgadt[7] vala, arcjájában megsömörközött[8] vala, lábaiban megsántult vala és nyelvében megpölpölt[9] vala. Ezt látván Jozafát elcsodálkozék rajta, és ez csodának akara végére menni. Mikoron megértötte vóna, hogy az sok esztendőknek utána ez állapatra kellene embernek jutnia, mondá:

– Mi leszön aztán ennek vége?

Mondának az szolgák:

– Az halál.

Mondá esmét Jozafát:

– Az halál csak nékieket illet-e avagy mindönöket?

Mikoron megértötte vóna, hogy mindönöknek meg kellene halniok, mondá esmét:

– Hány esztendőkbe száll az vénség embörökre?

Mondának az szolgák:

– Nyolcvan, avagy kilencven, avagy száz esztendőkbe, és úgy következik oztán az halál.

Ezöket azért az ifjú igön eszébe szedvén és gyakorta róla megemléközvén, nagy szomorúságban vala vettetvén. De maga atyjának előtte jó kedvet mutat vala.

Lakozik vala kegyiglen az időben Sennárnak pusztájába egy barát, ki az ű életébe tekéletös vala, hírében szent vala, kinek neve vala Barlám. Ez lélökben megesmeré az királ fiának ekképpen való cselekedötét, és keresködő embörnek ruháját hamar reávevé, és az várasba el-beméne. Megtalálván kegyég az királ fiának ofmestörét,[10] mondá néki:

– Én mikoron keresködő embör legyek, vallok egy eladó drágakövet. Mely kő az vakoknak világot ad, az siketöknek hallást, az némáknak szólást, és az tudatlanoknak bölcsességöt. Vígy bé azért engömet az királnak fiához, és ez drágakövet neki adom.

Kinek az ofmestör mondá:

– Láttattatol te bőcs embörnek lennöd, de az te beszédid, bölcsességödhöz nem hordnak. De maga, mikoron én valljam az köveknek esmeretit, az követ énneköm megmutassad. És ha az követ olyaténnak esmerendöm lenni, aminemőnek mondod, az királnak fiátúl nagy tisztösségöket véssz.

Hallván ezt Barlám mondá esmét:

– Az én kövemnek még elyetén ereje es vagyon, hogy azki egész szömöket nem vall, és azki szizességöt nem tart, mihelyt ez követ látja, az kő az ű erejét ottan elveszti. Én kegyiglen urvos mester nem lévén, látlak tégödet egész szömöket nem vallanod. Az királnak fiát kediglen hallottam szűznek lenni és egész szömöket vallania.

Kinek mondá az ofmestör:

– Ha így vagyon, amint mondod, az követ énneköm bátor meg ne mutassad, mert én egész szömöket sem vallok és teljességgel testi bínökben vagyok.

Megmondván azért ezöket az ofmestör az királnak fiának, nagy hamarsággal Barlámot az királ fiának elejibe el-bevivé.

Mikoron ezért bevitetött vóna és az királnak fia űtet nagy tisztösséggel fogadta vóna, mondá Barlám:

– Királ, ezt igön jól tevéd, hogy engömet elen nagy tisztösséggel fogadál, és az én kivül-jelönő kisdedségömmel nem gondolál. Mert amint egy időben egy hatalmas királ aranas szekerében útan elindulván, mikoron előltalált vóna néminemő szakadozott ruhájú emböröket, kik arcájokba es meghervadtanak vala, legottan szekeréből kiszálla, lábokhoz esék és

[7] meggörbült
[8] megráncosodott
[9] selypessé vált
[10] udvarmesterét

űket így tisztölé. Ennekutána felkelvén, nyakokra esék, űket apolgatván.[11] Az országban való jobbágyok[12] kegyég, kik az királlyal valának, az királtúl ezt nehezen vevék, mert az királi méltóságnak tisztöletlenségöt tött vóna. De maga az királt erről nem merik vala űk megellenzenie. Mondák az királnak atyjafiának, ki az királt ez dologról megellenzé és megfeddé. Az királnak kegyég ím, elyetén szokása vala, hogy mikoron tűle valaki halálra ítéltetik vala, az király az hóhért ahhoz való trombitával annak ajtója elébe kildi vala. Az estve azért eljövén, az ű atyjafiának ajtója előtt az király az poroszlóval avagy hóhérrel az trombitát felfútatá. Melyet az királnak atyjafia, mikoron meghallott vóna, elijede rajta, életéről kétségben esvén. Az éjszaka semmit sem nyughaték és testamontomot tőn. Reggelre kelvén felőtözék fekete gyászruhába, feleségének és gyermökinek kezöket fogván nagy sírással az királnak palotájának elébe méne. Kit az király hozjá bevitetvén, mondá neki:

– Ó, balgatag! Ha az te atyádfiának hóhérétúl el igön megrettentél, ki ellen semmit nem vétöttél, miért ne kelljön énneköm az én uramnak, azaz Istennek poroszlóit nem félnöm és rettögnöm, ki ellen igön vétköztem! Mely poroszlók, azaz angyalok az rettenetös utólsó kirtnek szavával az ítélőbírónak rettenetös eljövetit jelöntik.

Ezönközben kegyég az király csináltata négy ládákat, és kettejit az ládáknak kívöl aranynyal béboríttatá és belöl holt emböröknek dohosságos tetemökkel betőtetteté. Az ketteit kegyiglen szírrel kívöl bevonattatá, és belől drága gyönggyel betőteté. És az jobbágy urakat, kik panaszoltanak vala reá atyjafiának, előhívatá, és ez négy ládákat űnekik eléjökben tételé. És azok közöl melyek vónának drágábbak, megkérdé. Azok kegyég az aranasokat igen drágáknak ítélék, az szírrel bevontakat kevés jutalmúknak mondák. Parancsolá tehát az király, hogy az aranyas ládák felnyittatnának, és íme legottan elviselhetetlen dohosság ite ki belőlök. Kiknek mondá az király:

– Ez ládák azokhoz hasonlatosok, kik kívül drága ruhákkal őtöztetnek, belöl kegyég bínöknek dohosságával teljesök.

Ennekutána az szírrel bévont ládákat es felnyittatá és íme legottan, csodálatos jó illat ite ki belőlök. Mondá esmét az király:

– Ez ládák az szegénökhöz hasonlatosok, kiket én tisztölek. Kik kívöl jóllehet hogy alávaló ruhákkal őtöztessenek, de maga belöl mindön lelki jószágoknak illatjával fennek. Ti azért csak az kilsőkre igyeköztök és az belsőket jól meg nem gondoljátok.

Ugyanezönképpen te es király, igön jól tevéd, hogy engömet, ki hitvány őtözetet vallok, tisztösséggel fogadál.

(Példa a fülemüléről)

Tehát íme, Barlám kezde az királfi előtt nagy édös prédikációt tenni az világnak terömtéséről, az első szilénknek elesésökről,[13] Istennek Fiának megtestesöléséről, kénszenvedéséről és feltámadásáról. És továbbá az utósó ítéletről és az rettenetös szentenciának kiadásáról. Az bálványimádókat kegyék kezdé igön szidalmaznia és az ű balgatagságokról ím elyen példát kezde mondani:

Egy néminemő madarász egy kisded madarat, kinek filemile vala neve, mikoron megfogott vóna, akará űtet megölni. És íme, megszólala űneki az madár és mondá:

– Mit használ teneköd, ó embör, ha engem megölendesz? Énvelem gyomrodat be nem tőthetöd? De ha engömet elbocsátnál, teneköd három tanuságokat[14] mondanék. Melyeket, ha megtartanál, teneköd belőlök nagy hasznod következnék.

Az madarász kegyék az madárnak szólásáról elcsodálkozván, felfogadá, hogy űtet elbocsátná, hogyha űneki az három tanuságokat megmondaná. Tehát mondá neki az filemile:

[11] csókolgatván
[12] urak
[13] Ádám és Éva bűnbeeséséről
[14] tanulságot

– Első ím ez: soha oly állatot, ki meg nem fogathatik, igyeközjél megfognod. Az másik: az megtalálhatatlan jószágról soha ne bánkódjál. Harmadik: hihetetlen beszédöt soha ne higgy. Ez hármakat tartsd meg és használsz véle.

Az madarász, mint felfogadta vala, az madarat elbocsátá. Az filemile kegyék az égben röpösvén mondá az madarásznak:

– Jaj teneköd embör, mely gonosz tanácsadót vallál ma és mely nagy kéncsöt vesztél el! Mert vagyon az én gyomromba egy drágalátos margaréta gyöngyszöm, ki az ű nagyságával az uszturuc[15] madárnak hasznát fölöl múlatá.

Melyet mikoron hallott vóna az madarász, megszomorodék rajta, hogy elbocsátta vóna űtet. És igyeközik vala esmét űtet viszont megfognia és mondja vala:

– Jővel az én házamhoz, és tégöd én nagy jól tartlak. És ennekutána én tégöd elbocsátlak.

Kinek mondá az filemile:

– Mastan bizonsággal megesmértelek tégöd balgatagnak lennöd, mert azokból, melyeket néköd mondék, semmi hasznokat nem vallál. Mert énrólam elvesztöttről és megfoghatatlanról bánkódol. Mert éngömet késértesz megfognod, mikoron ne tehessed. És továbbá hiszel elyetén nagy margarítakövet az én gyomromban lenni, mikoron mindönöstől fogva se legyek akkora.

Ugyanezönképpen balgatagok azok, kik bíznak az bálványokba és az űtőlök szerzöttöket imádnak.

(Példa az egyszarvúról és a verembe esett emberről)

Továbbá kezde ez világi hamis gyönyörűségök ellen és hiúságok ellen sokakat szólnia. Im elyetén példákkal bizonyítván:

Azkik az testi gyönörűségöket kévánják és az ű lelköket éhhel hagyják meghalnia, ezök hasonlatosok az egy embörhöz, ki mikoron futna az unikornis[16] vad előtt, hogy űtűle meg ne marattatnék, egy nagy verömbe el-béesék. És hogy az verömnek fenekére ne eshetnék, egy kis bokrot kezeivel megragada és lábait ely omlott likakba el-béveté. Tekéntvén kegyék az bokornak gyökerére, láta két egereket, kiknek egyik fehér vala, a másik fekete, az bokornak gyökerét szönetlen rágnia, úgyhogy immár az bokor rakon közel[17] vala az elszakadáshoz. Az verömnek fenekén kegyék láta egy rettenetös sárkánt, tizes lehelletöt torkából bocsátván és megtátott szájával űtet megmarnia kévánván. Az likakból kegyéglen, kikben lábait vetötte vala, láta négy mérgös kégyókat kitekerödvén. Felvetvén kegyék szömeit az bokornak tetejire, melyet megragadott vala, láta onnétan egy kisded mézet lecsöpögnie. És íme, ez bolond embör elfeledkezvén az sok nyavalákról, kikben vettetvén vala, adá ű magát tellességgel az kisded méznek megkóstolására.

Megmagyarázá ez példát es Barlám az királfi előtt, mondván:

– Az unikornis vad, király, példázza az halált, mely embört mindönkoron íz avagy követ, és igyeközik űtet megfognia. Az nagy veröm kegyék ez világ, mely mindön gonoszságokkal teljes. Az kisded bokor kegyék embörnek élete, mely az napba és éjbe való óráknak miattok szőnetlen rágattatik, miképpen az fejér és fekete egereknek miattok, és közelget az elszakadáshoz, azaz az halálhoz. Az négy mérgös kégyóknak elomlott likok az négy éltető állatokból[18] szörzött test, kiknek szertelen vótokból az test napról-napra közelget az elfesléshöz. Az rettenetös sárkán pokolnak torka, ki kéván mindönöket megmarnia, és emésztenie. Az kisded bokornak tetejin való mézecske ez világnak hamis gyönyörűsége, kinek miatta embör megcsalattatik, hogy az ű veszödelmét ne láthassa.

[15] strucc
[16] egyszarvú
[17] rokonközel, igen közel
[18] elemből

(Példa az emberről, kinek három barátja van)

Ezt es hozjátevé Barlám mondván:

– Hasonlatosok méges ez világnak szeretői az egy embörhöz, ki három barátokat vall vala, kik közől egyiket jonkább, hogynem magát, az másikat mint magát, az harmadikat magánál kevesebbé és olymint ingyen[19] nem szereti vala. Az királtúl ezért elében idéztetvén, folamék ez embör az első barátjához, űneki segétségét kévánván, és mint űtet szerette légyön, emléközetre hozván. Kinek az mondá:

– Az királnak elében vélöd én nem mehetök, igyen sem tudom, ki vagy. Vallok én mast más barátokat, kikkel szikség énneköm örvendeznöm. De maga ím mégis három seng[20] vásznat adok, kikben testöd halálodnak utána befödöztethessék.

Ez barátjánál azért meggyaláztatván folamék az másikhoz, hasonlatosképpen ennek is segétségét kévánván. Kinek ez es mondá:

– Az királnak elébe én veled el nem mehetök, mert sok gondokkal vétettem körnöl. De maga az királnak palotáiglan tégöd elkövetlek és onnan hazatérvén, dolgaimba iresködöm.[21] Kétségben esvén azért ez embör, nagy szomorúsággal folamék az harmadik barátjához, és űneki maga megalázván mondá:

– Nem vallanék bátorságot szólnom tehozzád, mert tégödöt, mint barátomat, nem szerettelek. De nyavalyával környül vétetvén és az több barátimtúl elhagyattatván, kérlek, bocsáss meg énneköm, és mastani nyavalyámba légy énneköm segétségül.

Kinek az nagy vidám arcjával mondá:

– Bizon, vallak tégöd én bizon barátomnak, és az te kisded jótéteményödről el nem feledközvén, az király elébe véled elmegyök. Meg előlveszlek tégödet és az királnál könyörgök érötted, hogy az ellenségöknek kezökben ne adjon tégödet.

Ó vajha ez világnak szeretői eszökbe vennék ez példát! Bizon, nem ragaszkodnának eletén igen ez világhoz!

Ez példát es megmagyarázá Barlám az királ fiának előtte mondván:

– Embörnek első barátja ez világi kazdagság, kiért embör kilönb-kilönb veszedelmekre veti ünnön magát, mert jonkább szereti magánál. De az halálnak órája eljövén, semmit embör belőle ki nem vihet, hanem csak az három seng vásznat, mely szemfedélöl vettetik embörnek testére. Másod barátja embörnek felesége, fiai és szilei, kik embört csak az sírig követnek és onnétan házokhoz térvén, tulajdon dolgokba iresködnek. Harmad barátja embörnek az hit, reménség és szent szeretet, és az alamizsnák és egyéb jószágos mívelködetök. Kik közöl egyik az szeplőtelen szent tisztaság. Ezök embört halálának idején előlveszik, és Istennél embörért könyörögnek, és az ellenségtől, ördögtől megoltalmaznak.

(Példa egy nagy városban lakó polgárokról)

Ím ezt es hozjátevé Barlám, mondván:

Egy néminemő nagy várasban lakozó polgároknak ím elyetén szokások vala, hogy mindön esztendőben új, esmeretlen embört választnak vala magoknak fejedelmöl. Az egy esztendőben valamit akar vala, azt teheti vala. És az várast földével egyetömbe bírja vala. Az fejedelöm azért nagy gyönörőségben lakozván, az esztendő betelvén, nagy hertelenséggel feltámadnak vala az pologárok űreá, és megfogván az várasnak utcáin, lófarkon, meztelen meghordozván, nagy messze való puszta szigetben számkivetik vala. Holott sem ruhát, sem eleségöt nem találván, mezítelen és éhhel kell vala meghalnia. De ame végre, mikoron egyet az országba felmagasztaltanak vóna, titkon az pologároknak szokásokat megérté, és az

[19] egyáltalán
[20] sing, kb. 65 cm
[21] dolgaimban üreskedem, foglalatoskodom

esztendő alatt az szigetbe temérdök kéncsöt kilde. Hová az esztendő betelvén, mikoron számkivettetött vóna, egyebek éhségnek miatta elfogyatkozván, ű nagy gyönyörőségökkel bővölködik vala.

Ezt es megmagyarázá Barlám Jozafát előtt mondván:

– Ez váras, királ, ez világ. Ez várasnak pologári pokolbeli fejedelmek, kik emböröket ez világnak hamis gyönyörőségével elhitögetik. És embörök ingyen nem vélvén, az halál eljő, és ez fejedelmek emböröket az setétségnek helére sillyesztnek el-alá. Az szigetbe kildött kazdagság kegyék nem egyéb, hanem az szent alamizsna, kivel embörök örökké élnek oztán jövendőbe.

(Példa a szegényember szűzleányáról)

Mikoron azért Barlám az királnak fiát tekéletösséggel megtanútotta vóna és Jozafát, atyját elhagyván, akarná űtet, Barlámot követnie, mondá neki Barlám:

– Ha ezt teendöd, egy ifjúhoz hasonlatos léssz, kinek szilei, mikoron házasságra akarnának egy nömös szízet vennie, ű nem akará. És felkelvén titkon elfuta egy várasba. Azért [oda]érvén, láta az várasba egy szegén embörnek szíz leányát, ki az ű kezeivel munkálkodik vala, szájával kegyék Istent dicséri vala. Kinek mondá az ifjú:

– Mit csinálsz, ó asszonyállat? Mirt mikoron ígyön szegén légy, de maga méges hálákat adszj Istennek, olymint sokakat vöttél vóna Istentűl.

Kinek mondá az szíz:

– Miképpen az kisded urvosság gyakorta az nagy kórságból megszabadút, ezönképpen az kisdedökben az hálaadás nagy ajándokoknak nevelője leszön. Ezök kegyég, melyek kívöl vannak, azaz ez testiek, nem mieink; de az belsők: azaz az lelki jószágok, mert azokkal ödvözölhetünk és örökké élhetünk. Az Istentűl kegyék nagyokat vöttem, mert engömet az ű képére terömtött, énneköm értelmet adott, engömet az ű dícsőségére hítt, és immár az bódogságnak kapuját énneköm megnyitá. Enné sok ajándokiért azért alkolmas űtet dicsérnöm.

Látván az ifjú az szíznek nagy bölcsességét, űtet megszereté és szileitől kezdé magának házasságra kérnie. Kinek mondá az szíznek atyja:

– Az én leánomat néköd nem adhatom, mert te nömös kazdagoknak vagy fia, én kegyék szegén vagyok.

De mikoron az ifjú szorgalmaztatná, mondá az szíznek atyja:

– Nem adhatom űtet teneköd, hogy az te atyádnak házához vigyed, mikoron énneköm egyetlenegy legyön.

Hallván az ifjú, ezt mondá:

– Tinálatok lakozom, és magamat mindönökben hozzátok szabom!

Levetvén azért ez ifjú ű drága őtözetit, az vénnek szegén ruháját felvevé, és űvelök lakozván az szíz az ifjúnak házasul adattaték.

Mikoron azért az vén űtet sokáiglan megbizonyútotta vóna, bevivé űtet az ű ágyasházába és mutatá űneki kéncsnek sokságát, melyek[et] soha nem látott vala, és mind neki adá.

Hallván ezt Jozafát, mondá:

– Ez példa, atyám, igaz[22] engömet illet, és vélöm, énrólam mondanod. De kérlek, szerető atyám, mondjad meg énneköm, hány esztendős vagy és holott lakozol, mert tetőled soha nem akarok elszakadnom.

Hallván ezt Barlám, mondá:

– Negyvenöt esztendős vagyok és lakozom Sennárnak földének pusztájába.

Kinek mondá Jozafát:

– Énneköm atyám, igaz hetven esztendősnek tetszöl.

[22] valóban, valójában

Mondá esmét Barlám:

– Ha sziletésemtűl fogva kérdöd az én életömnek esztendeit, igaz megtalálád. De az esztendők, melyek éntőlem ez világnak híúságában költettek el, életömnek esztendei közé nem számláltatnak, mert akkoron az belső embörbe, azaz az lélökbe meghóttam vót és az halálnak esztendeit életnek esztendeinek nem mondom.

Mikoron azért Jozafát, ez nömös virág, akarná űtet az pusztába követnie, mondá neki Barlám:

– Ha ezt teendöd, az te társaságodtúl es megfosztatom én, és az én atyámfiainak háborúságoknak es oka leszök. De mikoron alkalmos idejét találandod, akkoron jöjj énhozzám.

Ennek utána Barlám az királnak fiát megkörösztölé, az körösztyén hitben nömösön megtanítá, és egymást nagy sírással, szeretettel megapolgatván, az királnak fiátúl elbúcsózék. És ekképpen az pusztába el-bétére az ű cellájába.

Ezönközben az királnak híre lőn benne, hogy fia az körösztyén hitöt felvötte vóna és íme, nagyon elbúsula rajta. Kit egy fő szolgája akarván megvigasztalnia mondá:

– Király, ne bánkódjál semmit! Tudok én ett ez pusztába egy vént, ki az mi hitönket tartja, ki az Barlámhoz mindönökben hasonlatos. Ezt azért én majd megkeresöm. És ez elesztébb[23] tétesse az körösztönöknek hitöket erősen ótalmazni, ennek utána hagyja magát meggyőznie. És valamire az ifjat tanútotta, mind meghíjja.[24] És ekképpen, király, az te fiad esmét az istenökhöz tér.

Tehát íme, ez fejedelm az királnak erejét felvevé, és Barlámnak keresésére méne. És az vént megfogván, hazudá azt, hogy Barlámot fogta vóna meg. Melyet az királnak fia hallván, nagy sírást kezde rajta tennie, hogy az ű mestöre megfogattatott vóna. De végre isteni jelenetből megesméré, hogy nem az vóna.

Bemenvén azért az király fiához, monda:

– Én szerető fiam, nagy szomurúságban vetöttél engömet, mert az én vénségömön tisztöletlenségöt töttél és az én szömöimnek világát elvötted. Miért tötted azért ezt, szerető fiam, hogy az én istenimet elhagytad és hátravetötted?

Kinek monda Jozafát:

– Atyám, az setétségöket eltávoztattam és az velágosságot megtaláltam. Az tévölgést elhagytam és az bizonságot megesmertem. Azért, atyám, ne akarj hejába töreködnöd, mert soha engömet az Krisztustúl el nem szakaszthatsz. Mert miképpen teneköd lehetetlen dolog kezeddel az égnek magasságát megilletnöd és az tengörnek vizét megszáraztanod, ugyanezönképpen lehetetlen dolog engömet az Krisztus mellől elvennöd.

Tehát az király monda:

– Az te dagálosságodnak[25] én magam vagyok oka, ki tégöd nagy gyengeséggel, bársonba, bíborba felnevelélek és tevéled olyakat tők, kit soha egy király sem tött fiával. Azért az te gonosz akaratod és az te dagálosságod támasztott fel tégöd énellenöm. Méltán az égbenéző mestörök[26] az te sziletésödnek idején mondának tégödet tisztösségkévánónak, dagálosnak és szileidnek engedetlennek. Ha azért énneköm nem engedendesz, én tégöd tőlem elvetlek és atyád helött leszök ellenségöd és terajtad azt teszöm, kit ellenségömmel sem töttem.

Hallván ezt Jozafát, mondá atyjának:

– Mit kesergesz ezön, király, hogy az jobb részt választottam magamnak? Vallon mely atya bánkódott valaha az ű fiának előmenetén? Azért immár én tégöd atyámnak nem mondlak, de ha énellenöm ellenködöl, tetőled miképpen az mérgöskégyótúl elfutok.

Tehát íme, az király nagy haraggal fiátúl kijöve és Arachinak, az főembörének, megjelenté fiának az körösztyén hitbe való állhatatosságát. Ki inté az királt, hogy kemén beszédökkel ne szólna űneki, de inkább hízölködőkkel, mert az ifjak avval jonkább elhajtathatnak.

[23] előbb
[24] visszavonja
[25] gőgödnek
[26] csillagjósok

Az következő riggel az király esmét bemene fiához és kezdé űtet ölelgetvén apolgatnia és mondania:

– Én szerető fiam, tisztöljed az te atyádnak vénségét. Féljed, fiam, atyádat. Avagy nem tudod-e, fiam, mely igön jó az fiaknak szilejöknek engedniök és űket vigasztalniok? Viszont, mely igön gonosz űket nem hallgatniok? Mert valamel fiak sziléjöket nem tisztölték, azok mind elvesztetnek.

Kinek monda Jozafát:

– Ideje vagyon mind az szeretetnek, mind az győlölségnek, mind az engödelmességnek, mind az békességnek, mind az háburúságnak. Akik azért igyeköznek minket Istentől elszakasztania, azoknak semmiképpen nem illik engednők, akár atyánk legyön, akár anyánk.

Látván azért atyja az ű állhatatosságát, mondá:

– Ím, jól látom az te vakmerő bátorságodat. Mert énneköm nem akarsz engednöd. Jővel azért és egyetömbe higgyönk az igazságnak. Mert az Barlám, ki tégöd elhitögetött, éntőlem fogva tartatik. Ím, felkajáltatom kegyég, hogy az én hitömön valók és az te hitödön valók Barlámmal felgyőljenek, és mind az galileabeliek es félelöm nélkil bejöjjenek. És megveteködvén, ha Barlám nyerendi, hiszönk nektök, ha kegyék mi nyerendönk, ti es higgyetök nekünk!

Mel mikoron az királnak fiának kellött vóna, szörzé az királ az tettetős Barlámmal, hogy elesztebb tettetné az körösztyénöknek hitöket oltalmaznia, végre osztán hadná magát meggyőznie. Tehát íme, az hagyott napra és helre mind öszvegyőlének. Térité kegyék magát Jozafát Nákorhoz, kit mondnak vala Barlámnak lenni, és monda neki:

– Tudod-é, ó Barlám, mint engömet tanútál? Ha azért az hitöt, kire éngömet tanútál, megoltalmazandod, az te tanúságodba mindvégig megmaradok. Ha kegyék meggyőzettetendöl, én terajtad ottan busszúmat megállom és teneköd szívedet nyelveddel egyetömbe, tulajdon kezeimmel kiveszöm és az bestíknek adom, hogy egyebek es megtanulják, hogy ely felségös királoknak fiait tévölgésbe senki ne merje ejteni.

Mikoron ezt hallotta vóna Nákor, fölötte igön megijede, látván magát az verömbe esöttnek lenni, kit szörzött vala. Gondolá azért, hogy jobb vóna az királ fiához állnia, hogy az halálnak veszödelmét eltávoztathatná, hogynem az királhoz.

Tehát íme, az pogán bölcsek közöl egyik előve álla és monda:

– Te vagy-e az Barlám, ki az királnak fiát elhitögetted?

Nákor hallván, monda:

– Én vagyok az Barlám, ki az királnak fiát tévölgésbe nem ejtöttem, de jonkább az tévölgésből kivöttem.

Monda esmét az bölcs:

– Mikoron nagy hatalmas királok és bölcsek imádták légyön az mi isteninket, miképpen merészled te űellenök feltámadnod?

Monda Nákor:

– Az kaldeosok, görögök és az egyiptombeliek tévelögvén, az terömtött állatokat mondották istenöknek lenni. Mert az kaldeosok vélték az ű istenöknek lenni az négy éltető állatokat: mint az eget, az tizet, az földet és az vizet. Az görögök es gonosz emböröket véltenek istenöknek lenni, miképpen az Saturnost, kiről azt vallják, hogy fiait megötte vóna. És továbbá, hogy az ű szemérömtestét elvágta vóna, és az tengörbe hajította vóna és az Vénos istenasszon abból teremtetött vóna, és hogy az ű fiától, az Jupiter istentűl megkötöztetött vóna és pokolra vettetött vóna. Továbbá az Jupiter isten az több istenöknek királoknak neveztettetik, kiről maga ezt vallják, hogy gyakorta oktalan állatoknak hasonlatosságokba ábráztatta vóna magát, hogy csak az testi bínt megtekélhette vóna. Mert néha az gonoszságot megtekélötte Marssal, néha Adonidémmel. Az egyiptombeliek es oktalan állatokat imádtanak mint johot, burjút, disznót és ezökhöz hasonlatosokat. Az körösztyének kegyiglen az felségös Istennek fiát imádják, ki mennyországból leszálla és az testöt az Sziztűl felvevé.

Kezdé tehát Nákor az körösztyén hitöt kilönb-kilönb okosságokkal igaznak bizonyútania, úgyhogy az bölcsek mind elnémulának és semmit nem kezdének szólhatnia. Jozafát kegyék igön öröl vala, hogy Úristen az bizonságnak ellenségének miatta oltalmazta volna meg az bizonságot.

Az királ kegyék nagy haragra felgerjedvén, az veteködést elhagyattatá, hogy esmét az következő riggel újonnan megveteködnének. Tehát monda Jozafát atyjának:

– Avagy hogy az én mestörömet ez étszakára engedjed énneköm, hogy az veteködésökről egyetömbe szóljunk és te es az tieidet maraszd magaddal. Avagy az tieidet engedjed énneköm, és ez én mestörömet vegyed hozzád. Ha kegyék egyiket sem akarod tennöd, tehát nem igazságot téssz, hanem jonkább erőszakot.

Tehát az királ engedé fiának Nákort, reménségöt vallván, hogy még fiát elhitögetné.

Mikoron azért Jozafát Nákorral házához tért vóna, monda neki:

– Ne véljed azt, hogy nem tudom én, ki légy te, mert nem vagy te az Barlám, hanem Nákor vagy.

Tehát íme, Jozafát kezdé üelőtte az idvösségnek útát prédikálnia, és az hitre térítvén, reggel az pusztába bebocsátá, holott az körösztségöt felvévén, remöte életöt visele és életét jóba végezé.

Egy néminemő ördöngős kegyék, kinek neve vala Teodas, mikoron ez dolgot megértötte vóna, felkele és az királhoz mene, és az királnak felfogadá, hogy fiát akaratjára hajtaná. Kinek monda az királ:

– Ha azt tehetendöd, teneköd tisztösségedre egy aranoszlopot csináltatok, és neköd miképpen istennek áldozatot teszök.

Tehát monda neki Teodas:

– Az te fiadtúl mindönöket kivégy, és szörözz űmellé szép szízeket, drága ruhákkal megékösítetteket, hogy mindönkoron üvele legyenek, neki szolgáljanak és üvele nyájaskodjanak, mert semmi az ifjakat úgyan el nem hajthatja, mint az asszonyállatoknak ékös arcjok. Hogy ez úgy legyön, ím ilyetén példát mondok ez mellé, királ, én te előtted:

(Példa egy királyfiról és a szép asszonyokról)

Egy királnak, mikoron sok esztendők után magzatja lött vóna, az bölcsek az magzat felől ím ezt mondák az királnak, hogyha tíz esztendőnek alatta az gyermök az napnak avagy az holdnak fénét láthatná, szömeinek világától megfosztatnék. Hallván ezt a királ, felfelé egy kősziklából egy palotát kifaragtata, hová sem az napnak, sem az holdnak féne nem érhet vala, és tíz esztendeég fiát ott tartá.

Az esztendők kegyék betelvén, mindön állatoknak nemit elébe viteté az királ fiának, hogy mindön állatoknak esméretét és nevét tudhatná. Vivének azért üelében aranat és ezistöt, drágaköveket, jó lovakat és drága ruhákat. Ezöknek nevöket mind megkérdi vala, és az szolgák reáfelelnek vala. Mikoron kegyék az asszonyállatok es elében vitettek vóna, kezdé azoknak nevöket szorgalmatossággal tudakolnia. Tehát az királnak szablyaviselő szolgája mondá űket csúfságból ördögöknek lenni, kik emböröket elcsalnak.

Az királ kegyék megkérdvén fiától, hogy azok közöl, meleket látott vala, mit kedvelt vóna és szeretött vóna jonkább, monda:

– Semmit nem úgyan, atyám, mint az ördögöket, mert semmire úgyan fel nem gerjede az én kévánságom, mint űreájok.

Azért tudjad, király, hogy semmivel hamarabb fiadat el nem hajthatod, mint szép asszonokkal.

Tehát íme, az királ nagy hamarsággal az szolgákat fia mellől, Jozafát mellől, mind kivevé, és szörze űmellé igön szép szízeket, kik űtet mindönkoron az gonoszságra intik vala, mert nem vall vala senkit, hogy kire nézne, kivel szólna és kivel nyájaskodnék, hanem csak az szízeket. Az ördöngőstűl kegyék az bujaságnak lelke elbocsáttaték és hertelenködék az ifjúra, és űtet az gonoszságnak tizével belől felgerjeszté. Belől az ördög gerjeszti vala, kívöl kegyék az szízek. Ki mikoron esmerné magát igön háborgattatnia, folamék az isteni segítségre, és magát teljességgel Istennek ajánlván, isteni vígasztalást vőn. Mert az gonosz kévánság űbenne tellességgel megóttaték, és az késértet tőle eltávoztaték.

Ennekutána kildé be űhozjá atyja [egy] megholt királnak egy igön szép szíz leánát, és parancsolá űneki, hogy Jozafátot az ű akaratjára hajtaná, mert kilönben megölettetnék. Kezdé azért ez leányzó űtet az gonoszságra szorgalmaztatnia mondván:

– Ha engömet az bálványistenektűl el akarsz szakasztanod, tehát házasul végy hozzád engömet. Mert még az körösztyénök es dícsérik az házasságot, mert az ű pátriárkájok és prófétájok házasok vótanak, még az Pétör apastol es.

Kinek monda Jozafát:

– Hejában mondod ezöket énelőttem, mert jóllehet, hogy az házasság az körösztyénök között meglehet, de nem azok között, kik Krisztosnak fogadták az szizességöt megtartania.

Ó szízeknek virága, ó tisztaságtartóknak gyöngye és tiköre! Vajon kicsoda mast az, aki a szizességöt életén nagy szorgalmatossággal tartja? Gyerönk el és dícsérjük űtet!

Monda esmét neki az leánzó:

– Legyön úgy, amint akarod, de ha az én lelkömet kévánod megnyernöd, avagy csak az egy kéremlésömbe engedj énneköm. Ez egy éjjel légy énvelem, és ím, felfogadom teneköd, hogy reggel felveszöm az körösztségöt. Mert, ha Istennek angyalinak örömök vagyon egy bínös penitenciatartó bínösön, sokkal jonkább az megtérítőnek öröme neveködik mennyországba. Engedj azért csak ez egyszer énneköm, és engöm megnyersz.

Tehát kezdé ez leányzó az ű lelkének tornyát erősen háborgatnia, melet az ördög látván, monda az ű társinak:

– Látjátok-e, az egy leánzó mely igön megindítá azt, kit mi meg nem indíthatunk vala mindön mestörségünkel? Gyerünk el azért és hertelenködjünk űreá, mert ím, alkolmas utat találtunk az késértésre!

Látván kegyék ez szent ifjú magát ez egy leánzótúl igön megfogattnak lenni, mert az gonosz kévánság es gerjeszti vala és ördögöknek kísztetésökből az bínre való engedetre az leánnak idvössége es vonzza vala. Íme, legottan folamék az szent imádságra, kibe példát ada tinektök, szízek, hogy mikoron késértettök, jelösben az három főellenségtűl – tudnia [illik] mint: testötöktűl, ördögtűl és ez világtúl –, ha győzödelmet akartok rajtok vennötök, az szent imádságnak pajzsát avagy vértjét vegyétök űellenök, mert kilönben űket meg nem győzhetitök.

Ó szent imádság, te megfogod az foghatatlan Istent, meggyőzöd a győzhetetlen Istent, és megkötözöd az hatalmas Istent. Tévölög azért mindön az valaki azt mondja, hogy nálad nálkil szízességöt tarthat. Valamel szíz tetőled elszakadott, az elesött, és valami tégödet gyakorlott, az megkoronáztatott. Gyakoroljátok azért az szent imádságot, ha az ti jegyösötöknek, az édös Krisztosnak szizességtöket tisztán meg akarjátok adnotok. Ó, vajha tudnátok az szizességnek érdömét, édös vóna nektök az ű gyümőcse és kévánatos az ű tartása, kinek érdöméről talán még valaha írást teszök. Térök az szentnek életére.

Az imádságba azért Jozafát elszöndörödék, és íme, látá tehát, vitetött egy igön szép mezőre, mel nagy szép virágokkal megékösíttetött vala. Holott az fáknak leveli néminemő hívös szélnek fúvására édös szózatot adnak vala. Mel fáknak gyömölcsi látásra igön szépek valának és megkóstolásra édösök. Valának kegyék ott olyan aranból csinált székök és gyönggyel megékösíttek és szép megvetött ágyak. Ez mezőt lassan foló szép vizek általfollyák vala. Ennét ez szép mezőről bevivék űtet egy igön szép várasba, kinek falai sárga aranból faragtattanak vala. Fénlik vala kegyék ez váras csodálatos fénösséggel. Holott halla Jozafát nagy édös éneklésöket, melet halandó embörnek file soha nem hallott. Tehát ím ez mondaték neki:

– Ez a bódogoknak helök!

Mikoron kegyék azok, akik viselik vala, akarnák űtet visszahoznia, könyörög vala, hogy hadnánák ott lakoznia. Kik mondának neki;

– Sok munkáknak utána jöhetsz ede!

Ennek utána vivék űtet egy sitét helre, honnét nagy dohosság származik vala ki, és ím, ez mondaték neki:

– Ez a kárhoztaknak helök!

Ezönközbe, mikoron ez álomból felébredött vona, az királ lyánának és az többinek szépségöket azonképpen elútálá, mint az ganét.

Az ördögök kegyék, mikoron Teodashoz tértek vóna, kezdé őket Teodas szidalmaznia, hogy ez ifjúnak semmit nem tehettek vóna. Azok kegyék mondának:

– Míg az körösztnek jegyét reá nem veté, őtet erősen megindútók. De mihelt azt reá veté, ottan nagy haraggal tőle elízé.

Tehát Teodas az királlyal el-beméne űhozjá remélvén, hogy űtet elhajthatná. És ez Teodas ördöngős aztól fogattaték meg, kit ű akart vala megfognia, mert Jozafáttúl mégtérittetvén az körösztségöt felvevé és annak utána jól éle.

Az királ kegyék kétségben esvén őfelőle, barátinak tanácsiból megosztá országát, és felét adá Jozafátnak. Jozafát kegyék, jóllehet az pusztát igön kévánja vala, de maga az hitnek jobban való kiterjesztéséért ideiglen országába megmarada, és az ű várasiban templomokat rakattata, és mind alatta való népet az hitre térité. Atyja es végre megesmérvén az igazságot, fiának prédikációja miatt az körösztségöt felvevé és országát teljességgel fiának kezében bocsátván, űmaga ergalmas dolgokban iresködik vala. És ennek utána életét jóban végezé.

Jozafát kegyék országát ajánlá egy jelös úrnak, kinek Barakhiás vala neve, és űmaga titkon az pusztába el-kifuta. Mikoron kegyék az pusztába tétova tévölögne, talála egy szegén condorás[27] embört, tehát királyi ruháját róla levetvén, adá ez szegén embörre, és annak ruháját vevé magára.

Pokolbeli ördög kegyék sokképpen akarja vala űtet az isteni szolgálattúl megvonnia, mert néha az úton mezítelen tőrrel áll vala űelébe, néha kegyék kegyötlen vadaknak hasonlatosságiban. De Jozafát az szent körösztnek jegyét reá vetvén, ím, ezt mondja vala:

– Úr énnéköm segítségöm, nem félök mit tegyön énnéköm embör.

Két esztendég azért Jozafát az pusztába tévölgő lőn, végre osztán találá egy barlangot és annak ajtója előtt megállván, mondja vala:

– Áldj meg, atyám, áldj meg!

Kinek szavát hallván belől Barlám, el-kimene, és kezdék egymást nagy édösdedön apolgatnia, mint Istennek két angyali. Megmondá osztán Jozafát Barlámnak, mint járt vóna atyjával. És Barlám nagy hálákat ada Istennek róla. Lakozék kegyék Jozafát Barlámmal ott sok esztendég nagy szentségbe.

Mikoron kegyék írnának Úrnak sziletésének utána háromszáznyócvan esztendőkbe, teljes lévén jószágos mívelködetökkel, Barlám kimúlék ez világból. Jozafát kegyék huszonöt esztendős korába hagyá el országát és harmincöt esztendég lakozék az pusztába, és jószágos mívelködetökkel telles lévén, ű es kimúlék ez világból.

Melet hallván Barakhiás királ, kinek Jozafát országát hagyta vala, el-odamene nagy sereggel, és Barlámnak és Jozafátnak testöket felvévén, az ű várasába vivé és ott nagy tisztösséggel eltemetteté. Kiknek koporsójoknál mindeddég sok csodák lésznek az mi urunk Krisztusnak dícséretire, ki Atyával és Szentlélekkel egy bizon Isten. Ámen.

Aki ez írást írta, egy Ave Máriát kér. 1526.

(Kazinczy-kódex 83–103–Nytár 6, 216–233)

[27] condrás, rongyos

Karthauzi Névtelen

Bódogságus Szent István királnak innepéről[1]

(Érdy-kódex)

Úr Jézus Krisztus sziletetinek utána oly mint száz héján ezer esztendő felé írván, mikoron tebb országok között, úgy mint ez ország Krónikájában találjok, az scytiai magyarok Konstantinápolt és egész Görögországot feldúlták volna, és ez világon szerteszerént keresztyénségben is sok pusztaságot töttenek volna, miért ők pogánok valának. Vala azon időnek utána egy hatalmas kapitán fejedelem, kinek Takson vala neve, és mind egész Alföldet, Rácországot mind Geregországig hódoltatja vala. És lakása vala Taksonőrénél az Alföldön. Ez fejedelemnek idő jártában lének két fiai: Gejsa és Mihály. Ez Mihál fejedelemnek lének esmeg két fiai: egyik[et] nevezé Kopasz Lászlónak, az másodikat Vazulnak. Kopasz Lászlónak idő jártában lének három fiai: András, Béla és Levente. Bélától lén Szent László Lengyelországban, kiről nyilvábban vagyon megírván Szent László királ életében.

Taksonnak az első fiától, kinek vala neve Gejsa, azon időben, mikoron Krisztus sziletinek utána írnának kilencszázhatvankilenc esztendőben, Úristennek kiváltképpen való malasztjából szileték Szent István királ, Szent István királtól, tebb fiai között szileték az édes szíz Szent Imre herceg, kinek szentséges életét, ha Isten egészségben hagyan, az ő szent innepe napján meghalljok nyilvábban. Mastan emléközjünk az ő szent atyjának méltóságus szent életéről.

Mikoron azért bódogságus Szent István királ felserdült ember korban jutott volna, gyoropodik vala, mint mennyből adatott nemes magzat, szent ajándék, mind Úristennek, mind embereknek látására jó elkőcsben, jámborságban, szent malasztban, isteni félelemben és szeretetben, és mindennek utána szentséges életben, lelkét éltetvén ájotatus imádságokkal, elméjét mennyei gondolatokkal, ez világi testi életét szent bejttel, vigyázással és zarándokjárással, felette kilenben, honnem az mastani urak, fejedelmek és nemesek. Mikoron azért Úristen az királságban megerősöjtötte volna, ottan pokolbeli sátán utána erede, hogy elejtené, mert nehézzé tartja vala, hogy az ő szent érdemének miatta ez országot kezéből kiszalasztotta volna. Vala azért az időben Somogyságban egy pogán hatalmas herceg, kinek Kuppán vala neve, az régi Kopasz Szirind[1] fejedelemnek maradéka, ki még Szent István atyjának életében is erősen uralkodik vala mind egész Somogyságban és Zalaságban. Mikoron Szent István királnak atyja, Gejsa kimúlt volna, támada fel ez gonosz, kegyetlen herceg, akarván Szent István királ [anyját] gonoszság szerént magának venni, az szent királt megölni, és mind ez egész országnak uraságában esni. Szent István királ, hallván az gonosz szándékot, egyben hívá az magyari urakat, és dicsőséges Szent Márton pispeknek segödelmét kérvén, kiszálla Kuppán herceg ellen, és tevé hadnaggyá Vencellinus nevő urat, ki jött vala hozjá Németországból. És mikoron nagyon erős itközetöt töttenek volna Úristennek irgalmasságából, adaték az diadalom Szent István királnak. És azon hadban Vencellinus hadnagy megölé Kuppán hercegöt, kiért nagy sok ajándékot és tisztösségöt vén az szent királtól. És az gonosz, hitetlen somogyi hispánt vágatá néggyé Szent István királ: egyik részét kildé isztragomi[2] kapura, az másodikat Veszprímmé, az harmadikat el-fel Győrré, az negyediket el-bé Erdélben, miért mind ez egész országnak ellensége volt.

Másod hada Szent István királnak lén erdéli vajdával, kinek Gyula vala neve, kinek leányától való vala Szent István királ, kinek Sarolt vala neve, Gyejsának felesége. Mikoron azért írnának ezerkét esztendőben, Szent István királ nyomoték erdéli vajda ellen. És mikoron

[1] Szár Szerénd
[2] esztergomi

meggyezte volna, fogá meg Gyulát mind asszon feleségével és két fiaival, kildé be Magyarországba, fogva. Mert annak elette gyakorta való izenettel és írással intötte vala őtet, hogy lenne keresztyénné, és szennék meg ez ország háborgatásától. De soha reá nem hajthatá, hanem az hitetlenségből nagy erőszak[kal] és úgy mint akaratja ellen mind őhozjátartozóval kihajtá és megkeresztölteté. Annak utána jámborul élvén, úgy tartá, mint jó atyát, és holtok után Fejérváratt nagy tisztösséggel temetteté el. És Erdélség az időtől fogva Magyarországhoz hallgatott mind ez ideiglen.

Harmad jeles hada lén Szent István királnak az bologárok és oláhok ellen Havaselföldében, kikkel annéval erősebben viaskodék, míg erősebb helyen lakoznak vala, kiknek fejedelmek Keán vala.(2) De mikoron meggyezte vala őket, nagy mondhatatlan kéncsöt és kazdagságot nyere, és az országot adá tisztül egy régi ősinek, kinek Zoltán vala neve. És hazajöve az szent király nagy nyereséggel Magyarországban. Az Zoltán fejedelem kedég Havaselföldében nagy erekes lén és hatalmas, kitől származának az szoltánok, és ez országtúl elszakadván, nagy sok nyomorúsággal fizeték meg az jótételt.(3) Szent István kedég az nagy nyereségből nagy sok szentegyházakat és kalastromokat rakattata ez országban Úristennek, Asszonyunk Szíz Máriának és az mennyei dicsőséges szentöknek tisztösségökre, kiket kilenb-kilenb várasokkal, valálokkal[3] és kívül-belöl való szépségökkel megerősöjtvén, kiket az mastani jobbágyurak és nemesek felégetnek, elpusztojtnak és magoknak foglalnak, kiknek bosszúállója az teremtő Úristen.

Ennél sokkal több hadakozási voltanak bódog szent királnak ez szegén országnak ótalma mellett, kiket ha mind megírnánk, idő sem szenvedné. Annak okáért késálkodjunk[4] arról ő szent neve dicséretire, mely szorgalmas lett légyen mind ő asszon feleségével, Késláva[5] szentegyházaknak gondviselésében. Úgy olvastatik rólok ez ország Krónikájában, hogy minden esztendőben eljárják vala ez országot meglátogatván, nézögetvén minden szentegyházakat, kikben kívül-belöl ha mi fogyatkozást láttanak, addég onnan el nem mentenek, míg szerével meg nem épöjtették. Azonképpen Késla királné asszon misemondó ruhákat, oltárőtözetöket, keresztöket és egyéb egyházbeli ruhákat megnézögetvén, megújogat vala. Továbbá egyházi népekről és fejedelmekről az szent királnak oly nagy gondja vala, hogy ennenmaga meglátogatta őket, vizitálta, examinálta, ha jól él avagy gonoszul, ha anyaszentegyházhoz lát, ha vigyáz az szegén népön, ha pásztorságát szerével viseli, akár papok voltanak avagy kalastromban lakozó barátok. Ha kit látott, halott restnek, tunyának lenni, megfeddötte, korrigálta. Ha kit látott, hallott szent életűnek lenni, azt lelke szerént szerette és élt tanácsával, és érsekké, pispekké emelte, szentölte őket. Mint olvastatik, hogy Szent Mártonból, az apátúr szerzetből(4) isztragomi érsekké választa egy szent életű frátert, kinek Sebestyén vala neve, kalacsai érsekké fráter Asztrikost, pécsi pispekké fráter Maurost. Élyen szent atyákat, kik nem pusztojtottak, mint az mastaniak, kik gonoszságra nem költötték az szentegyház jószágát, mint az mastaniak, kik el nem rekkentötték Krisztusnak részét, jószágát, mint az mastaniak, kik sem hasártra[6], sem torkosságra, sem drága ruházatokra nem vesztögették az szent alamizsnát, mint az mastaniak. Annak okáért minemő jámborságban és szent életben éltenek az régiek, nyilván vallja anyaszentegyház. Viszon ellen az mastani országló és egyházbíró fejedelmekkel pokol, nem mennyország telik bel. Mert Szent Gergel doktor mondása szerént anné halálra méltók, menné sok számtalan gonosz törvént, hamisságot és förtelmes példát holtok után hagytanak.

Továbbá mely nagy irgalmas szívő volt bódogságus Szent István király, nyilván megismertetik, kiről úgy olvastatik, hogy mindenkoron ő királi aranyas erszénye teljes volt aranforinttal és pénzzel, soha oly szegén hozjá nem jöhetött avagy csak látott volna úton elmúlni

[3] falvakkal
[4] viaskodjunk, szóljunk
[5] Gizellával
[6] hazárdjátékra

is, hogy hévon[7] elbocsátta volna. Egy éjjel kedég felkele, és méne közikben az szegényeknek egy zakcsó pénzzel. Hogy az szegények azt látták volna, reárohanának, és mind pénzét elragadozák, mind szép királi ősz szakállát kiszaggaták, hogy mikoron azt szenvedte volna az Isten emböre és Krisztus Jézusnak vitéze, nem alojtá tisztöletlenségre és bosszúságra. De nagy eremmel és hálaadással az édes teremtő Úristennek szent szileje képe elejben méne, és térdre esvén, mondá nagy felszóval és sírással: „Ó, mennyei dicsőségnek királné Asszonya és énnekem! Íme, kit te királlyá tettél, az te vitézid minemő tisztösséggel illeték! Ha ellenségem tötte volna rajtam, hát te szent segedelmeddel megállanám bosszúmat. De ezt kívánom énnekem az erek bódogságban megfizetni Idvezejtenknek mondása szerént: »Ti fejetöknek egy hajszála sem vész el« (Lukács 21,18)." Hogy ezenképpen imádságát elvégezte volna az szent király, szívében megvigasztaltaték Asszonyunk Máriától, és nagy hálaadással házában méne.

Immáran lássok meg, miképpen az angyali szent koronával megkoronáztaték. Az időben, mikoron Gejsa megholt volna, negyed esztendőre kelvén, kildé be kalacsai érseket Rómában úr pápához, kinek Astricus avagy Anastasius Lesta vala neve, hogy az újonnan való keresztyéneknek Magyarországban kildene pápai áldomást, hogy aminemő szentegyházakat rakattatott volna, szentölhetnék meg, és egy királi koronát, kivel szentöltetnék fel az királságra, mert még csak választatus volna. Azon időben másfelől Miska es, lengyel király úr, Istennek malasztjából keresztyénné lett vala, és ugyanezért, azaz királi méltóságnak koronázatjáért kildött vala be úr pápához. Kinek immáran megszerzette vala az szent koronáját, és mel napon ki akarná kildeni az lengyel királnak követit, azon éjjel Istennek szent angyala megjelenék úr pápának álmában, mondván: „Az koronát, kit szörzöttél, hónapi napon ismeretlen népek követi jűnek hozjád, kik koronát kérnek az ő fejedelmöknek atyai áldomással, és kétség nélkil azoknak adjad, mert őtet illeti az ő nagy érdemes voltának miatta." És azonképpen Astricus érsek másod napon úr pápához beljutván, és az követségöt megjelentvén minden volta képpen. Hogy azt hallotta volna úr pápa, nagy erembe lén rajta, és mindent megengede nagy atyai szeretettel, és az angyali koronát neki adá. Annak felette egy aran keresztöt, hogy szent király előtt hordoznák. Az szentegyházakat kedég, mint akarná, úgy szentöltetné. És monda: „Jóllehet én szent apostol helyött légyek, de [ő] méltán Krisztus Jézusnak apostola, ki miatt ennyi népet hajtott meg az Úristen." Annak utána Astricus érsek nagy eremmel hazajöve szent királhoz, és az lengyelországbeli királnak más koronát szereztete. Minemő szent életben élt légyen kedég dicsőséges szent István király mind holtig, ki jelentheti igéről igére kive? Azt látjok, halljok, hogy még sem jobb, sem olyan Magyarországban nem támadott, kiben anné irgalmasság és igazság lett volna, kiknek miatta méltán érdemlé az szent mennyei konfesszorságot, ez világi és mennyei szent koronát és mind egész keresztyénségben való dicséretes felmagasztatást.

De mikoron az kegyelmes Úristen meg akarta volna nyugotni az sok muka után ő hív, szerelmes szolgáját, először élyen nemő mennyei csodával akará az ő szent halálát kijelenteni. Az időben, mikoron írnának ezerhuszonkét esztendőben, nagy sok égetések lésznek vala ez országban, nagy feldindulások, és Áldozó[csütörtök] másod napján, oly mint tíz hóra felé két fénes napok láttatának az égön. De annak utána eggyé lének esmég. Kik siratják vala az szent királnak halálát és ez szegén országnak halála után való veszedelmét, kik mind beltelének, mint az ország Krónikájában meg vannak írván.

Mikoron azért az szent király Úristennek irgalmassága szerént és az ő szent érdeme szerént minden ellenségit meggyőzte volna, körül való országbeliekkel békessége lett volna, miért az isteni szolgálatot felette igen szereti és ájojtja vala, gondolja vala ennenmagában, hogy ez sok ez világi gondot levetné róla, és ő vénségében mindenestől fogva Úristennek adná magát. Csak lelkiekben lenne foglalatus, és az ő szerelmes fiának adná a szent koronát mind az ország gondjával, mert látja vala, hogy méltó és elég volna reá, és mindenek felette szeretnék és tisztölnék az ő nagy szentséges életének és erkőcsének tekéletességéért. De nem

[7] hiún, üresen

tudja senki az Úristennek titkát, tanácsát. Nem véli vala a szent király ő szent fiával, mit akarna tenni az felséges mennyei király ő király-szolgáival. Elöl vevé az szent királnak akaratját Úristennek akaratja, és szíz Szent Imre királt hamar annak előtte kivevé ez világból, mert olyan szeplőtelent és minden jószágos mívelködetnek patikáját méltóbb vala mennyországban felmagasztatni, honnem ez halandó világon királlyá emelni. Inkább illeti vala az nemes kéncsöt Krisztusnak tárházában helhöztetni honnem kilenb-kilenb ez világi gondoknak miatta megfejtetni.

De mikoron hallották volna az szent király fiának halálát, mondhatatlan nagy keserűség, bánat és siralom támada mind ez egész országban, nagyobban kedég az ő édes szileinek. Annak okáért, látván az szent király, hogy reménségétől megfosztatott volna, nagy gondban esék, annak utána nagy betegségben, kinek halál es lén az utolja, mert senkit nem lát ő rokonsági közöl az királságra ő természeti szerént méltónak és elégnek lenni. Ez országbeli nép kedég felette fajtalan vala és hajlandó minden gonoszságra. Mikoron azért látná, hogy Úristennek akaratja elközelgett, és naponkéd elfogyatkozék erejiben, kilde igen hamar egy Buda nevő ispánját, Egyöd fiát az ő atyjának öccse fia után, kinek Vazul vala neve, kit azon időben ő gonoszságáért tartat vala nyitrai pispeknek fogságában, míg magát megjobbojtaná, hogy hozjá hínák, miért hogy egyéb közelben való vére nem lélettetik vala. És neki adná az királságot, míg meghalna.

Hogy Kesla kerálné asszon hallotta volna királnak akaratját, megbosszula, és tanácsot tarta Budával, miképpen Vazult elveszthetnék, és az királságot az kerálné asszon rokonságának szerezhetnék, Péter királnak. Igen hamar Budának fiát, kinek Sebüs vala neve, az király követinek előtte elkildé, és Vazulnak kitolatá szemeit azon temlecbe, és fileit önnal beenteté. Kit mikoron azonképpen szent király elében vittenek volna, látván az kegyetlenségöt, annál es inkább megbúsula, és halálra nehezödék. És belhívatá az egyházi fejedelmeket és kik akkoron jelen valának, paraszt urakat, kik mind Úristent feljebben félnék, tisztölnék, és nagy édes atyai beszéddel utolsó testamentom szerént kéré és inté őket, hogy olyat tennének királlyá, ki elég volna reá, és hogy az szent keresztyén hitöt el ne hadnák, kit felvettenek volna. Mindenben igazság szerént élnének, isteni és egymáshoz való szeretetben állhatatosok lennének, szent alázatosságban járnának, és kiváltképpen ez szegén keresztyén országot ellenségtűl ótalmaznák. Annak utána felemelé ő édes kezeit, szemeit és szívét-lelkét mennyeknek szent országára, és nagy siralmas, kenyörületes szóval mondá: „Ó, mennyeknek királné asszonya, Istennek szent anyja és ez világnak megépöjtő nemes asszonya, dicsőséges Szíz Mária, te szentséges kezeidben és oltalmad alá adom és ajánlom anyaszentegyházat, mind benne való fejedelmekkel és lelki népekkel egyetembe és ez szegén országot mind benne való urakkal és szegénnyel, bódoggal egyetemben, hogy te legyél asszonyok és ótalmok, és az én lelkömet te szent markodban." Annak utána szentségöt vén hozjá, és megkeneték. De miért azon napokban anyaszentegyház illi vala Nagybódogasszon innepének oktáváját, annak okáért nagy jó hitben, bizodalomban, teljes lelki nemes jószágokkal és mennyei koronára való érdemmel Úristennek és asszonyunk Szíz Máriának kibocsátá lelkét, és szent angyaloknak seregében nagy édes énekléssel az erek bódogságra viteték. Azon időben, mikoron Krisztus sziletinek utána írnának ezerharmincnégy esztendőben.[5] És lén nagy eremek rajta az mennyei szentöknek, szent angyaloknak, hogy olyan nemes, érdemes szent konfesszor ment volna az ő társaságokban mind ő szent fiával.

De viszon ellen lén nagy sírás, óhajtás ez szegén országbeli új keresztyéneknek, hogy olyan szent és kegyes atyjoktúl megváltanak volna. És Magyarországban minden öröm, vigasság nagy keserűségre változék, és minden rendbeliek, nemesek, nemtelenek, szegények, kazdagok hegedülést, sípolást, dobolást, táncot három esztendeég megtiltottak lenni, de mindenek gyászolák nagy sírással az szent királnak halálát. De az ő keserűségök végre eremre tére erekköl-erekké. Mert mikoron Fejérváratt eltemették volna, gyakorta éjjel veternyének idejin az ő szent koporsójánál angyali szép éneklésöket hallnak vala, és nagy édes illatokat éreznek vala. Mikoron azért ott, azon helyen negyvenöt esztendeég nyugodott volna kanonizálás nélkil, Úristennek akaratjából, ki meg akará mutatni az ő híveinek érdemes voltokat,

úr pápának, ki azon időben vala, méltónak láttaték magyarországbeli nemes szentöket felemelni helyekről,[6] és tisztöletesb helre helhötni és megkanonizálni. Azon időben kedég bírja vala az angyali szent koronát dicsőséges Szent László király, ki mikoron úr pápának levelét és atyai szent áldomását érdemlette vóna venni, egyben hívá mind egyházi fejedelmeket, mind országbeli urakat. És harmadnapi bejtnek és ájojtatus imádságnak utána, asszonyunk Szíz Mária egyházában győlvén, szentmisét szolgálának halottaknak. Alojtván sokaktul, mintha egyéb bínes embernek teste szerént az szent királnak es teste porrá lett volna. De bizonyával, miképpen mindenek élnek az élő Úristennel, nem hagyá el az ő szerelmes szolgáit még holtok után es. Íme azért, Úristentűl nagy csoda dolog: mikoron az koporsóról az márván követ felemelték volna, oly nagy mondhatatlan szép illat származék ki az koporsóból, nem csak azokra, kik ott jelennen valának, de mind az egész várasra utcánkéd, alojtván, mintha Paradicsomba volnának. És mind nagy isteni dicséretre és hálaadásra rémülének. Láták annak utána, az szent tagok szép vérhenyüs vízben nyugosznak, mintha szép illatú balsamomban förödnének. És nagy szép, tiszta fátyolban és gyolcsban kiszedék az szent kéncsöt, és az nagyobbik szentegyházban vivék, hol mastan tisztöltetik Úristenben. De mikoron az szent királnak jogját[8] és ujjában való királi gyírűjét akkoron semmiképpen meg nem lelték volna sem az koporsóban, sem kívül, kit Úristen az ő szerelmes szolgájának továbbá való dicséretire elenyésztött vala. Annak utána csodaképpen szent angyala miatt kijelenté elészer egy Mercurius nevő jámbor fráternek, ki szekuláris[9] pap voltában fejérvári szentegyházban kusztoszságot[10] viselt vala, és őátala mind egész magyarországbeli hívőknek nyilván adá lenni, és anyaszentegyház azon napot szent inneppel illi és tisztöli nagy sok csodatételnek okáért.[7]

Mert úgy olvastatik ez szent királról, hogy nagy sok dicséretes dolgokat tett vala ő királi kezével, tudnia illik szegényeknek éltetése, foglyoknak és nyomorultaknak megszabadojtása, meztelenöket ruházván, zarándekokat belfogadván, árvákat, özvegyeket megsegéjtvén, Krisztusnak végvacsoráját ennen két kezeivel szerzi vala meg ő édes Megváltójának tanúsága szerént, és annak utána mindennek alamizsnát osztogatván, nem hamisan keresöttből, de tulajdon igaz jószágából. Ennenmagának naponkéd való életét és szikségét megszaggatja vala, hogy valamit szegényeknek és egyházaknak avagy egyházbeli szolgálóknak bévebben adakozhatnék. Mind ez élyen szentséges dolgokból ismerhetjek, hogy Úristen az ő szent jogját kiváltképpen felmagasztalni akarná ez világon. Kikből minemő nagy és felséges érdeme és dicsőséges koronája légyen az erek bódogságnak, végére senki nem mehet, hanem hitönkkel bírhatjok meg. Mely édes, véghetetlen és halhatatlan ervendetes dicsőségöt és ezen világon békességes életöt engedjen minekönk mi édes szent királunknak érdemének miatta Atya, Fiú, Szentlélek, egy mindeható Úristen erekkel-erekké. Ámen.

(Érdy-kódex 495–500 – Nytár 5, 238–247)

Szent László királnak legendája

(Érdy-kódex)

Dicsőséges Szent László király, Krisztus Jézusnak kiváltképpen konfesszora és választatus, hív szolgája, mennyen-feldön dicséretes minden idvözülő híveknek közötte, kit még az ő Istentől érdemlött nevezeti is kijelent. Mert doktoroknak magyarázatjok szerént László, Ladislaus hárommá hasasztván, azaz „laus", „dacio", „populus" – „dicséret", „adás", „nép" –, kiket

[8] jobbját
[9] világi
[10] kincstárőrséget

egyberakogatván annyiat tészen: „népnek Istentől adatott dicséret" Íme, mely drágalátus nevet érdemlett vala Úristentől, kit ez bódog ember, míg éle, bizonyával megbizonyojta, hogy anyaszentegyházban Úristennek dicséreti lén, de még holta után is minderekké. Annak felette ez szegén országnak erős ótalma és benne való új keresztyéneknek kegyes atyja és bizon vigasztalója.

Támada kedég Lengyelországból, jámbor és istenfélő sziléktől és nagyságus nemből, kinek eredetit ezenképpen olvassok az országnak régi krónikájában. Bódogságus Szent István királnak halála Úristennek akaratja szerént elközelgetvén, hogy ez új keresztyéneknek gyenge palántája nagyobb békességgel megmaradhatna, gondolkodik vala róla, kit tenne királlyá utána, mert az ő nemzetéből senkit nem lel vala méltót reá. Annak okáért kildé el Budát, hogy az ő sivét,[1] kinek Vazul vala neve, az nyitrai temlecből kihozná, kit ennenmaga rekesztött vala az temlecbe, hogy az ő gonosz ifjúságának életéből magát megjobbojtaná, és őtet királlyá emeltetné, míg meghalna. Azt hallván Késla[2] királné asszon, hogy idegennek adná az királságot, megbosszula, és tanácsot tarta Budával, és Sebüst, Budának fiát elöl elkildé, és Vazulnak a temlecben kivájatá az szemeit. De mindazonáltal es kihozák az fogságból, és mikoron az Szent István azt látta volna, nagy bosszúnak vevé, és nem tehete róla, mert megfoglalta vala az halálnak keserűsége.

Elővе hívá azért az ő rokonságának, Kopasz Lászlónak fiait, tudnia illik Andrást, Bélát és Leventét, és tanácsot ada az szent királ őnekik, hogy mint hamarabb kifutnának az országból, és megmentenék ennenmagokat haláltúl. És úgy tének, futván Csöhországban.

Kesla kerálné asszon azt látván, szent királnak kimúlása után, ki éle az királságban negyvenhat esztendeig, és múlék ki, mikoron Krisztus sziletetinek utána írának ezerharmincnyolc esztendőben Nagybódogasszonnak dicsőséges napján, és helheztetvén Úristentől megszerzett mennyei szentöknek kariban az ő sokságú nagy érdeme szerént, Budának tanácsából tevé királlyá Pétert, ki őneki rokonsága vala atyjáról, anyjáról. Vala kedég Kesla királné asszony burgundiai Zsigmond királ atyjafiának leánya, kinek Vilhelmus vala neve, kit német császár tett Venecében dússá.(1)

Mely Péter királ, miért felette gonosz és kegyetlen vala, annak okáért ízék ki ez országból, és emelék fel Aba nevő hercegöt, Szent István királnak húga fiát.(2) De mikoron sok hadakozás után ez es gonosszá lett, megölék őtet az Tisza mellett egy faluba, és eltemeték, ki mastan fekszik Sárospatakon. Másodszor Péter királt meg behozá császár királságba, és nagy királi ajándékkal császárt megajándékozván, hazájában tére nagy eremmel. Azon időben az három atyafiak, András, Béla és Levente, nagy szegénségnek okáért jövének ki Csöhországból, és menének Lengyelországban Miska nevő herceghez, ki az időben Lengyelországot bírja vala, és nagy jókeddel fogadá őket, és tisztességgel.

Azon időben történék, hogy [a pomeránok] meg nem akarnák adni az adót, de magokban bízván, mondák azt: „Az mi fejedelmönk és az tiétek víjanak meg. Ha meggyőzetendik az miénk, hát megadjok, ha az tiétek, tírjétek kárát." Mikoron az Miska herceg mind ő fiaival megfélemtenek vóna, és nem tudnának mit tenni, Béla azt hallván beizene, mondván: „Ha kellemetesnek láttatik, ó fejedelem, mind hozjád tartozóval, jóllehet nemesb légyek az pogánnál, de maga mind azonnal es én megvívom ő[vele] az bajt ez országnak használatjáért és az fejedelemnek tisztösségéért." Azt hallván az lengyelek, nagy jókeddel vevék az jóakaratot. Azért napot hagyván, egybe menének az két vitézek nagy erősen, és Béla úgy öklelé, hogy ottan leesék az feldre, ő kedég csak meg sem mozdula. Hogy azt látták vóna az herceg és az lengyelek, nagy eremben lének, és Bélát nagy ajándékkal és tisztösséggel felmagasztaták. Miska herceg az pogán fejedelemnek jószágával ennen leányát nekiadá Bélának, és országában erekössé tevé.

Béla azért ott lakozván két magzatot fogada, Gejsát és Lászlót. Ez lén jevendőre az

[1] öccsét, itt: unokaöccsét
[2] Gizella

nemes László királ, ki méltán hívattatik anyjáról Lengyel Lászlónak, nevezvén az ő ősinek nevére.

Azt látván az két atyjafiai, hogy Bélának olyan nagy tisztössége vóna az kerályi udvarban, megbosszulák, és bulcsút vevén, menének lodoméri királhoz, de őket ott be nem fogadák. Annak utána az kun kerálhoz. Ott kémnek alojtván, alig szaladának onnan es el. Onnan felkelvén, menének rác királhoz, és ott megnyugovának.

Azon időben Péter királ mind az kegyetlen urakkal tészen vala nagy nyomorúságot ez szegén országbelieken. Szent Gyelérd pispek es azon időben szenvede mártíromságot Pestnek várasában mind őhozjá tartozó jámbor pispekekkel, kiről tebbet ett nem sziksíg emléközni. Az szegén magyari urak azért, kik még ugyan valának, titkon gyűlének Csanáddá, és tanácsot tartván kildének az úrfiak után, azaz Endrének és Bélának, Leventének követöket, hogy ne hannák elveszi ez szegén országot, mert ők volnának természet szerént való országus urak, és mind hozjájok hajlanának. Az nemes úrfiak reá hajlának az kenyergésre. Mikoron Péter királ azt hallotta vóna, akara előttök kifutni ez országból, de elöl vevék őtet, és rivid beszéddel megfogák, és szemeit kitolván, Fejérváratt hala meg, és vivék Péccsé temetni, miért az monostort ő rakatta vala. És az gonosz fejedelemnek ígyen lén halála.

Endre herceg azért az jámbor keresztyén pispekökkel méne Fejérvárrá és az koronával megkoronáztaték, azon időben, mikoron írnának Krisztus sziletetinek utána ezernegyvenhét esztendőben, Szent István királ kedég halála után tizenegy esztendőben és négy hónap után. És nagy jámborul élvén, minden eretnekségöket és háborúságokat kiszaggata ez országból, és Úristennek félelmére és Krisztus szent hitire tanojtja vala az szegén népet. És minden szertartást megújojta ez országban, kit Szent István királ szerzett vala. Azon időben hala meg az ő atyjafia, Levente, Úristennek akaratja szerént magzat nálkil, mert gonosz vala, mint Péter királ. Annak okáért megölé őtet Isten, és temeték el őtet [mint] Taksont, az Alfeldön, az pogánok között.

Annak utána Endre királ kilde el Lengyelországban Béla atyjafia után, ki mikoron mind hozjátartozóval Magyarrá jött vóna atyjafiához, Endre királ nagy eremmel vevé és fogadá őtet mint szerelmes atyjafiát. És tanácsot tartván egymással, oszták az országot három résszé. Két részét vevé királ, harmad részét Béla herceg. Mel rész-osztás az időtűl fogva koronkéd háborúságnak gyójtakozása lőn ez országban. Mikoron azért ez két atyafi nagy szeretettel élnének és békességgel, mert mindketten jámborok és jó keresztyének valának, királ azért mindennek előtte rakattata egy monostort az Balaton partján, kit neveze Tihannak, Szent Anianus mártírnak tisztességére. Annak utána vén felet[3] magának, orosz hercegnek leányát, kitűl lén két fia, Salamon és Dávid, az régi szent királyoknak emléközetökre nevezvén. Béla hercegnek kedég valának három fiai, ketteji lett vala Lengyelországban Gejsa és László, kiket ő is nevezött vala az ő régi ősinek nevökre, harmad fia lén ezen országban, kit neveze Lompértnak, ki mastan az Alfeldön, Titelben fekszik.

Mikoron idő halasztott[4] vóna, és Endre királnak vénsége es elközelgetött vóna, alattomba az ő atyjafiának, Béla hercegnek híre nélkil, gondot viselvén ez országról és az ő magyariról, Salamon mikoron volna ötesztendős gyermek, koronáztatá meg, és vén felet őneki, Zsófia asszont(3) Németországból, Henricus császárnak leányát, és az királi menyegzőt szolgáltaták nagy tisztességgel az Morva vize mellett.

Azt hallván Béla herceg, hogy őtet ki akarná rekeszteni az ő atyjafia az királságból, nagyon megharaguvék rajta. Azonközben es nagy sok árultatok támadának ez két atyafiak között, hogy egyiket másikkal elveszthetnék. András királ gondolja vala, hogy az ő fia, Salamon, míg Béla élne, az királságban békességes nem lenne, azért is álnokságot gondol vala felőle, miképpen elveszthetné. De miért Béla erős vala, Istennek segédségével megótalmazá magát. És méne be ipához Lengyelországban, és nagy jókeddel fogadtaték, és mindenben segédség lén őneki. És nagy haddal bejöve esmeg Magyarországba. Endre királ es Salamon

[3] feleségét
[4] előrehaladt

fiával felkészüle, császár ereji velök lévén, szállának egybe az Tisza-Duna közbe. És Úristen adá az győzödelmet Béla királnak, és mind az vitézök folyamának Bélához, Endre királt elhagyván. Azt látván király futásra vevé dolgát Németország felé. De nem lehete, mert megfogák őtet az Bakon közepött, és ugyanott kimúlék ez világból, és temetteték Tihanban, kit annak előtte ő rakattatott vala. Mikoron látta vóna Béla, hogy mindenfelől békessége vóna, méne Fejérvárrá mind az jámbor pispekökkel, és megkoronáztaték az szent koronával.

Béla király azért nagyon megépejté ez országot, és hogy senki mást meg ne csalhatna árúvételben és adásban, kezde újonnan pénzt veretni, aprópézt, garast és dukátot, ki az időben negyven pénzt ér vala. És nagy sok dolgokat szerze ez országban, méltókat erek emléközetre, kinek időben meg másodszor térének ez országbeli magyarok keresztyénségre Úristennek és az jámbor királnak segedelme miatt. És három esztendő után, megelégödvén Úristen az ő szolgájának életén, esék halálus ágyba, és viteté magát Kanizsára, és ott kimúlék ez világból. És viteték az szekszárdi monostorban, kit még életében rakattatott vala. De miért hogy ennenmaga is szár homlokú[5] vala, az ő akaratja szerént nevezteték Szekszárdnak.

Salamon király, hallván halálát Béla királnak, kéré ipát, német császárt, hogy esmég beiktatná királságban. Mikoron azért Magyarrá jöttenek vóna, Gejsa, Béla királnak fia, miért eszes vala, kele fel ő két atyjafiával, Lászlóval és Lompérttel, menének bel Salamon király és császár előtt esmeg Lengyelországban. Annak okáért Salamon király minden bántás nálkil kinnyen megelfoglalá az királságot. De [a]mint császár kiment vóna ez országból, Gejsa nagy erővel ottan bejöve, Salamon király meg ottan kifuta előtte. De az jámbor pispekök hamar békességöt tének köztök. Annak okáért király szálla az királságban, Gejsa kedég az hercegségben, és sok ideiglen lén barátság és egyezség köztök. Salamon királnak azért és Dávid atyjafiának, kik valának Endre királnak fiai, magzatjok soha nem lén Istennek ítéleti szerént. Miért hogy az Endre király Vata ispánnak kegyetlenségöt hagyott vala tenni ez országban, és Szent Gellérd pispekkel nagy sok egyházi ötletött vala meg ez országban, az okáért magva szakada. Gyejsa hercegnek lének magzati Kálmán, Álmus és leányi. És nagy békességgel élnek Gejsa herceg és Salamon király.

Azonközbe itének be az csöhök Magyarországban, és Trencsén táját mind feldúlák, és nagy sok népet, jószágot vínek el. Azt látván Salamon király és az két herceg, Gejsa és László, utánok menének, és Csöhországot nagyobb részre mind feldúlák, és az elvettet meghozák. Annak utána az kunok Erdély felől Meszes kapuján meg beitének, és mind az Nyírségöt Biharig feldúlák, és elvivék, és immáran átal mentenek vala Láposnak és Szamosnak vizein, mikoron hírök lén benne Salamon királnak és az két hercegnek. Ottan hamar utánok eredének, és elérék őket az nagy magas Kyrieleis-hegy[6] alatt. És az szegén magyarok Úristenben bízván Krisztusnak szent testét vevék hozjájok szentgyónással, és megitközvén mind magokat szakaszták ugyanott az sok pogánságnak, és az prédát hátrahozák nagy eremmel dicsérvén az Úristent.

Annak utána három esztendő betelvén, az oroszok meg beitének az Száva felől, és nagy [sok] foglyokat vínek el. Salamon király azért, és az hercegök, gyűlének Szalánkeménné, és átal menvén az Száva vizén Nádorfejérvárnál, és velök vala Vid es, Bács megyei ispán. Mikoron azért megitköztek vóna Úristen akaratjából, az szegén magyarok nagy diadalommal járának ott es. De mikoron nagy nyereséggel hazajettenek vóna, és az bitangot[7] osztani akarnák, az gonosz fene Vid ízt veszte köztök, és az jámbor hercegökkel Salamon király egybeháborodék.

Hallván kedég geregországbeli császár, hogy Gyejsa herceg istenfélő ember vóna és kegyelmes, követöket kilde hozjá levéllel erek békességnek és barátságnak szerzéséért. Gejsa herceg ottan mind hátrakildé őneki az foglyokat. Azt hallván Salamon király nagyon megharagvék rajta, és elejben járulván az gonosz Vid, bácsi ispán azt tanácsolja vala királnak, hogy

[5] kopasz
[6] Kerlés-hegy vagy Cserhalom
[7] zsákmányt

Gejsa hercegöt megöletné, mert addiglan országában békével nem lakhatnék, és őneki adná az hercegségöt. Mikoron Gejsa herceg azt eszébe vette vóna, kilde el ő atyjafiai után, tudnia illik László után Csöhországban és Lampert után Lengyelországban, hogy sietnének ki hozjá. Azonközbe Gejsa méne Vác felé, és László atyjafiát látá elejbe jőni nagy haddal és mind az csöh urakkal, és menének az Rákusra. Vala kedég egy nagy kietlen erdő ott, ahol egymást megtalálták vala. És azon pusztában lakozik vala egy vén remete penitenciát tartván, holott az diadalomnak utána Gyejsa egy nagy monostort rakattata, nevezvén az jámbor remete nevére Vácnak.

Azonközbe László herceg, miért mind kisdedségétűl fogva istenfélő vala, isteni látást láta ugyan szemlátomást. És monda Gejsa hercegnek: „Atyámfia, látál [vala]mit?" Ki monda: „Semmit." Monda Szent László: „Mikoron állanánk az tanácsban, Istennek szent angyala mennyből leszállván egy aran koronát hoza, és fejedbe nyomá. Azért bizon az, hogy Úristen minekönk adja az diadalmat ezúttal, és Salamon kifut előttönk ez országból." Mikoron azért mind úgyan belteljesödött vóna, Gejsa az királságban iktaték, és azon helyen egy nagy szentegyházat rakattata asszonyunk Szíz Máriának tisztességére. Látván azért Szent László az nagy vérontást, miért nagy kegyelmes szívű vala, felette igen sír vala rajta, hogy az gonosz királnak miatta anné sok jámbor gyermeke veszött vóna el. Az okáért is az sok bitangból egy szentegyházat rakkattata Monyorósdon.

Salamon király kedég futa Moson nevő várban és Posonban, holott valának anyja és felesége. Látván azért az ő asszon anyja, feddi vala reája, hogy soha szavát nem fogadta vóna, de az gonosz Vidnak szaván járt vóna. Azt hallván, csaknem megölte őtet es haragjában. Annak utána panaszlá császárnak, hogy kiízték vóna országából. Kinek kérelmésére jóllehet császár eljővén nagy erővel, de maga Istennek akaratjából közbejárók esének, és császár meghazatére. Salamon azért marada nagy búval Posonban. És Szent László, akarván onnan es kive íznie, gyakorta mégyen vala reá itközni. Egy napon Szent László herceg vén idegen ruhát reá, és méne az vár alá bajvínia csak ennenmaga. Azt látván az várfokról Salamon, azt tudá, hogy valamely magyar vitéz vóna. Ő es elváltoztatá ruháját, és kiméne ellene. Mikoron azért egymáshoz közelgetének, Salamon király látá hát, két szent angyalok vannak Szent Lászlónak feje fölött tizes tőröket tartván ő kezökben és Szent Lászlót ótalmazván. Ottan megrettene, és hamarsággal felfutamék az várban. Mondanak az vitézök: „Uram, mit futsz? Nem szoktál te egy, kettő avagy három előtt elfutni." Kiknek felele: „Tudjátok, hogy emberek előtt nem futok, de ez nem ember, mert tizes angyalok ótalmazják őtet." Azonközben az jámbor keresztyén király halálos ágyba esék, és Szent Gyergy harmadnapján[8] kimúlék ez édes világból ő királságának harmad esztendejibe. És temetteték Vácott, az Szíz Máriának monostorában, kit ennenmaga rakattatott vala.

Elkezdetik immáran szent király élete

Hallván mind egész országbeli szegén, bódog, nemes, nemtelen az nagy kegyes, keresztyén, jámbor Gyejsa királnak esetit, kelének fel egyetembe, és menének ő atyjafiának, Szent László királnak elejben, és mind kegyes kéréssel, mind szikséges kényszerejtéssel választák előttök járóvá és királlyá. Mert látják vala, hogy mint az nemes paradicsombeli gyimölcsöskert, teljes vóna minden lelki-testi jó illatú jószágoknak virágával, és fénlik vala minden mennyei szeretettel, bölcsességgel, kegyességgel és Szentléleknek malasztjával, mint az égön való fénes hajnalcsillag, kit ez szegén Magyarország ugyan akaratja ellen választa királlyá. Annak okáért is soha nem akará hogy fejében tennék az szent koronát, míg Salamon, ki koronázott király vala, élne. De eremest meg is engedte vóna Salamon királnak az országot, csak az urak akarták vóna, és Salamon igazság szerént hozjájok tért vóna. Uralják vala azért Szent

[8] április 25-én

Lászlót, mint koronás királt és természet szerént való urokat. Azért is Szent László nagyon kenyerül és eped vala az szegén országbeli nyomorult népön, mint az kegyelmes atya ő árváin.

Idő betelvén, ő hajtá Magyarországhoz Korontálországot[9] és Horvátországot. Annak utána gondolá Szent László Salamonnal megegyesölni, és nagy sok segédségöt kildet őneki. Salamon kedég viszonellen kegyetlenséggel fizetvén álnokságot gondol vala ellene, mi módon elveszthetné Szent Lászlót. Annak okáért is fogatá meg őtet kegyes Szent László, és vetteté az temlecben Visegrádban, hogy megjobbojtaná ennenmagát, és vetné be haragját. Beltelvén azért immáran úgy mint negyven esztendők, és láttatott vóna kegyes Szent Lászlónak és az magyari uraknak, jámbor pispekeknek, Szent István királnak és Szent Imre hercegnek vitézködő szent testeket felemelni, és nagyobb tisztösségnek okáért ez feldszínre hozni és megkanonizálni.

Salamon király is hozaték ki az temlecből, és szabadon jár vala Szent László mellett. De az álnok magát gondolván, futa az kun királhoz, és megesküvék neki, hogy ha segédségül mellé jőne László király ellen, Erdélségöt neki adná és leányát elvenné. Az kun király azon rajta ragadván nagy haddal bejöve, és szállá meg Ung várát és Borsvát. Azt hallván kegyes Szent László király rajtok rohana, és mint az kövér faggyú az tíz ellen, úgyan elolvadának ellene, és nagy diadalmat vén rajtok. Holott rakattata egy szentegyházat Úristennek tisztösségére.

Salamon király esmeg felgyejté az kunoknak maradékit, és méne Bolgárországra és Görögországra. De ott is arculvereték, úgy hogy továbbá minden reménségétől megfosztatnék feltámadni. Annak okáért es átal jővén az Duna vizén, kivonja magát az tebb nép közöl, és soha tebbé közikbe nem méne látván, hogy minden tehetségében megszegetött vóna. Annak okáért megalázá ennenmagát, és az hatalmas Úristennek irgalmassága alá hagyá, hajtá le fejét, mint bínes ember, nagy bánattal és töredelmességgel.

Ó, mily bódog szikség, ki nagyobb jóra kíszlel[10] embert! Ki ellen úgy mond neki, hogy bódogb annál es, kit másnak veszedelme tészen bódoggá. Salamon király azért míg éle, penitenciában foglalá ennen magát, és soha ember ismeretire továbbá nem jöve. És múlék ki ez világból Isteriában, Pole nevő városban.

Másodszor kegyes Szent László király idejin az gonosz kunok meg bejövének Magyarországban, elészer Erdélt feldúlván és mind az Nyírbátorságot, onnan az Tisza mellékét mind Becse váráiglan. Ennél nagy[obb] had Magyarországban őelőttök soha nem volt. Kegyes Szent László az időben vala Tótországban.[11] És mikoron meghallotta vóna, azonnal utánok lén, és éré el őket az Temesközbe, és reájok rohanván, úgy veré mind az sokaságot, hogy egy úrnál tebb el nem szaladhata közölök. És nagy nyereséggel járván, az foglyokat mind hátrahozá.

Annak utána az kegyes király mene az oroszokra, kik látván az nagy erőt, hamar az szent királnak hatalma alá adák ennenmagokat. Annak utána az kegyes király méne Lengyelországra, és szállá meg Krakkó várasát három hónapig. Azok látván, hogy ellene nem állhatnának, békességöt szerzének egymással. Annak utána Csöhországra és nagy [sok] foglyokat hozván tére haza szent király Magyarországban nagy nyereséggel és nagy isteni dicsérettel.

Mikoron azért látta vóna az kegyes szent király, hogy Úristen vóna vele, rakattata egy jeles szent monostort az Fekete-Körös partján, kit Váradfőnek neveze asszonyunk Szíz Máriának tisztösségére, holott végre temetést is választa magának.

Elhírhövén kedég az ő jó híre-neve és Istenben való jószágos vóta mind egész keresztyénségbe, hogy mikoron német császár kimúlt vóna ez világból, akarják vala őtet választani. De mikoron semmiképpen nem akarta vóna, alig csendesödének meg róla. Annak utána méne alá Bodrog vármegyében hósvét napjára. És mikoron ott vóna, íme Franciából, Hispániából, Angliából és Britanniából követök jevének hozjá, kérvén őtet, hogy lenne fejedelmök és előttök járó, hogy az szent Jeruzsálemnek várasát szabadojtanák meg az [pogányoknak]

[9] Karintiát
[10] késztet
[11] Szlavóniába

kezökből és hatalmasságokból, bosszút állván Krisztus Jézusnak szent haláláért őrajtok. Azt hallván kegyes Szent László királ, nagy erembe lén rajta, és azon hósvétnak innepében elbúcsúzék az magyari uraktúl. Az szegény Magyarország kedég nagy bánatban, keserűségben esék rajta, hogy az ő kegyes atyjok őket elhadná. Szent királ azért íra csöhorszagi hercegnek, hogy eljőne véle, és ottan eremest lén ő rajta. De azonközbe történék hada Csöhországban az csöhorszagi herceg mellett, mikoron az határra jutott vóna, nagy erős betegségben esék. Megértvén azért Szentléleknek malasztjából, kivel teljes vala az kegyes Szent László király, hogy életének vége lenne, szentgyónással, töredelmességgel és Krisztus Jézus szent testének, vérének vételével megerősöjté ő halálát, és hozjá hívatá mind az magyari urakat, úrfiakat és pispeköket, és megjelenté őnekik ő testének kifeslését. Nagy szent szeretettel azért és szorgalmatossággal inti vala és tanojtja vala őket, hogy egymást hallgatnák,[12] anyaszentegyházat tisztölnék és keresztyén országot ótalmaznák, árváknak, szegényeknek gondjokat viselnék, és mindenben igazságot követnének, és a mennybeli idvezöjtő Krisztus Jézustól el ne szakadnának holtig. Mikoron ilyen szent prédikációt tett volna őnekik, hírré tevé az uraknak, hogy Álmus atyjafiát koronáznák meg, ki nagy jámbor és egyegyő[13] vala. De az magyari urak Kálmánt tevék királlyá ő holta után.

Az kegyes Szent László királ azért teljes minden lelki jósággal, szentséggel és Úristennek malasztjával múlék ki ez gyarló világból, menvén az mennyei halhatatlan erek királi dicsőséges életnek társaságában ő birodalmának tizenkilenc[edik] esztendeiben. Azt látván és hallván, nem csak Magyarországban, de mind egész keresztyénségben nagy siralom és bánat támada ilyen kegyes királnak halálán, és három esztendeig ez országban szép öltözet, táncjárás és fény, vigasságtétel sem láttaték, sem hallattaték.

Miért kedéglen még ő életében meghagyta vala, hogy Biharváraddá vinnék temetni ő testét halála után, az magyarországi fejedelmek kedég látván az időnek alkolmatlan és messze voltát, félének rajta, hogy az szent, kegyes királ testének romlása ne lenne az nagy buzgó hőségnek miatta, tanáccsal élvén, közelségnek okáért térének Fejérvár felé, holott az szent királok teste nyugoszik vala. És mikoron az szálláson elnyugodtak vóna, nem aluszik vala sem az Úristen, sem az bódog szent. Embernek tanácsa és akaratja nem olyan, mint az Úristené! Kelének fel reggel hollal[14], hogy tovább mennének. Láták hát, hogy nincsen ott az szekér, sem az szent test. Megszomorodának rajta, és futosván tétova, és kérdözködvén, ha ki látta vóna. De mikoron Várad felé tértenek vóna, láták hát, minden emberi segödelem nélkil Várad felé mégyen az szent test mind szekerestöl. Látván az nagy isteni csodát és dicsérék Úristent.

Másod csoda. Mikoron az váradi monostorba el akarnák temetni, monda neki,[15] hogy az szent test dohos vóna. Az tebb népek kedég nagy szép illatot éreznek vala. Ottan hátra, háta megé fordula álla annak, akinek dohosnak éreztetik vala. De mikoron hazugságának bínét megvádlotta vóna, és Úristennek irgalmasságát kérte vóna sírván az szent királ testének előtte, meggyógyultaték. De az álla kapcáján mind éltig megismerteték. Annak felette nagy sok vakok, sánták, csonkák és poklosok vigasztatának meg az szent királnak érdeme miatt, kinek sok volna az beszéde. Az ő szent temetésének [idején] égben angyali szók hallattatának, és az szent konfesszorok miséjét ők kezdék el, kit az jámbor egyházi népek utánok éneklének, és az halottaknak miséjét elhagyák, kiben megismerteték, hogy Úristen az ő szent konfesszori köziben helheztette vóna, azon időben, mikoron írnának ezerkilencvenöt esztendőben.

[12] éljenek egyetértésben
[13] együgyű
[14] korán
[15] valaki

Úgy olvastatik ez szent királnak ő életében. Mikoron ő, jó szokása szerént, egy éjjel bemént vóna az váradi monostorban ájojtatus imádságnak okáért, látá az komornyik, ki kívöl maradott vala, az ő urát megdicsőült testben szent angyalok miatt az égben felemeltetvén nagy fénességgel fénleni, kiből megjelentetik nagy malasztos vóta és szeplőtelensége még ez világi életében is, hogy bizon méltó vóna az erek bódogságra. Kiben tanuság adatik minden hív keresztyénnek, hogy ha az mennyei dicsőségben akarnak részesölni, minden gondjokat az Úristenben vessék mindhalálig.

Másod példa. Mikoron az oroszok bejöttek vóna Magyarországban, és nagy dúlás után nagy nyereséggel hazatértek vóna, utánok válta az szent király. És mikoron jutottanak vóna [...?] pusztájában, holott minden eledelök elfogyott vóna, az szent király kiméne az seregből, és imádságában kenyereg vala Úristennek, hogy ki régen Izrael népét megelégöjtötte vala mennyei kinyérrel az pusztában, azonképpen ez szegén keresztyén népet es ne hagyná éhhel meghalni. Íme, csoda dolog! Felkelvén az szent imádságról és az tábor felé erede, hát íme, nagy sok sereg szarvas és gímök elejben jövének, és számtalan bivalok, kik mind levetvén az ő keménségöket, nagy szilígyen[16] az táborra menének. Azt látván, nagy hálákat és dicséreteket adának Úristennek és az szent királnak, ki miatt olyan nagy irgalmasságot érdemlettek vóna, és ki mind elég szerze magának életre az istenadta ajándékból. Annak okáért is az szent király nevét elváltoztatván kegyes királnak hívják vala mindenek, mert mind szegénnek, bódognak úgy adja vala magát, hogy inkább szerettetnék, hogynem féltetnék.

Harmad példa. Vala egy szegén embernek egy szíz leánya, kinek mikoron szeme kiveszött vóna, ő ájojtatussága szerént ígérközék az szent kegyes királnak koporsójához, és ottan megvigaszék mind testében, mind lelkében.

Negyed példa. Vala egy nemes leán, kinek oly nagy szemefájása vala, hogy soha tebbé gyógyulását nem reménli vala. Mikoron az szent kegyes királnak koporsójához fogadást tett vóna, és ott nagy sírással kenyergene, íme, ottan az ő agyából mind húsostul szemei kiesének ő kezeiben. Ottan felriada, és odafutván nagy sok népek, láták, hát az ő testi szemei markában vannak, és újonnan való szemeket adott őneki Úristen az kegyes királnak érdeméből. Ottan azért nagy felszóval dicsérék Úristent és az szent királt.

Ötöd példa. Vala egy vitézlő nemes jámbor, ki egy ezist tálat vetött vala zálogon egy ispánnak. Mel ezist tálat adta vala Szent László király az vitéz atyjának ajándékul, és az ispán gonosz kévánságból azt veté, hogy övé volt vóna, és őtőle urzották[17] vóna el. Mikoron egymást székben lelték vóna[18] érette, azt ítélék, hogy az ezist tálat tennék az szent királnak koporsójára, és Úristen ott jelentené meg, kié vóna törvén szerént. De mikoron az ispán fel akarná venni, ottan hátra eséк, mint egy holt. Az szegén nemes jámbor kedég nagy alázatossággal hozjá járulván, nagy hálaadással elvevé és házához mene.

Olvastatik továbbá, miképpen őtet Úristen mindenben megsegéltette. Jelesképpen, mikoron az gonosz tatárokat ízné, és el nem szaladhatnának előtte, nagy bőséggel hányják vala el pénzt és ezist morhát,[19] drága ruhákat az utakon, hogy az magyar sereg reá esvén, tovább szaladhatnának előttök. Azt látván kegyes Szent László király imádságot tén, és ottan kőbálvánnyá változának. Kinek bizonságát vallják mind ez mai napiglan es, kik Erdél felé mennek. Holott es nagy szép kútfejek vannak kifolyván, kiket kért szent király Úristentől az népnek szikségökre, kik körül még láttatnak szent királnak lába nyomai, csucsájának[20] és sisakjának helye, kik mind belenyésztenek az erős kősziklában, kikből mind dicsértetik Úristen és az kegyes szent király.

Utolsó példa, ki légyen elég mastansággal. Úgy olvastatik, hogy azon napon és hórában,

[16] szelíden
[17] orozták, lopták
[18] törvény elé mentek
[19] kincset
[20] lándzsájának

mikoron ő szentséges voltát megkanonizálták vóna,[4] az szent monostornak felette nagy szép fénes csillag láttaték az égen az ő szent testének felette, úgy mint két hóráig. Kit az várasbeli népek, nagy isteni félelemmel és lelki eremmel néznek vala. És azon nagymise koron hozattaték oda egy gyermek, kinek sem kezei, sem lábai nem valának, de néminemő feldagadott csomók valának helyette. Kiért mikoron az sok jámbor imádott vóna bízván az szent kegyes királnak érdemében, íme, mindeneknek szeme látására megvigaszék tekéletességgel, mint egy egész ember. Az nagy csodát látván, nagy hálákat adának rajta Úristennek és az szent kegyes királnak. Deo gratias.[21]

(Érdy-kódex 394–404 – Nytár 5, 81–94)

Remete szíz Szent Pál ősönknek kihozásáról[1]

(Érdy-kódex)

Úr Jézusban Krisztusban én tisztölendő és szerelmes atyámfiai! Bizonyával szenetlen való hálaadással, dicsérettel és lelki-testi ervendetes szolgálattal tartozunk ez véghetetlen irgalmasságú mindenható Úristennek, hogy dicsőséges Remete szíz Szent Pál ősönknek szent penitencia-tartó testét és méltóságus öröklyéjét ez Magyarországban lakozó hív keresztyének közében méltóztatott iktatni. Annak es emléközetire ez mai kihozásának napján három része lészen beszédönknek: első része lészen módiságról, mi módon ez országban hozattaték; másod, mi okkal kihozattaték; harmad, mi haszna lén kihozásának.

Mondám, hogy mi idvességes tanuságunkra első része lészen beszédönknek, mi módon kihozattaték Remete szíz Szent Pálnak teste onnan az helről, hol mind holtig erős penitenciát tarta, és eltemettetött vala Szent Antal ősenktűl az két oroszlánoknak segédsége miatt, holott ő szent halálának utána százhuszonöt egész esztendeég nyugovék embereknek ismeretlensége nélkil.

Az időben, mikoron Krisztus Úr sziletetinek utána írnának háromszáznyolcvanegy esztendőben, és Konstantinápolban uralkodnék Emanuel császár, hallván ez jámbor keresztyén császár, hogy Úristen megvilágosojtotta csodatételnek jó hírével Remete Szent Pál szent testét és temetését, ájotatosságra indultaték rajta, és hozatá Konstantinápolban és helhezteté nagy tisztösséggel, mint Krisztusnak elyen szent konfesszorát, Asszonyunk Szíz Máriának egyházában, kit ennenmaga az császár rakattatott vala. Holott nyugovék Szent Pál ősönk szíz szent teste százhetven esztendeég. Annak utána egy venecei [1] dús palogár, kinek Lancló Jakab vala neve, kéré meg azon monostorbeli Péter apátúrtúl és az konventtől, és hozá Venecében, helhetvén[2] Szent Julianos mártírnak egyházában, holott nyugovék teljességgel nyolcszáz esztendeég.[2]

Immár annak utána, mikoron írnának ezerháromszáznyolcvanegy esztendőben, mikoron Magyarországban uralkodnék az Nagy Lajos királ, kinek hagyomásából és az venecei uraknak engödelmökből pécsi Bálint pispek és zágrábi Pál pispek egy éjjel nagy csendességgel, hogy az köznép reájok ne rohanna érötte, miért nagy böcsölettel tartják vala, hozák Szent Pálnak testét két aprószentöknek testivel Magyarországban, Budának fé-[3] és királyi várasában, oly nagy tisztösséggel és készölettel, oly nagy processióval és ájotatossággal, kihöz hasonlatos soha Magyarországban nem volt. És helheték Buda várában Szent János kápolná-

[21] Istennek legyen hála!
[1] velencei
[2] helyezvén
[3] fő

jában, [3] éjjel és nappal vigyázván őmellette két remete fráterek. Kinek kihozásán mondhatatlan nagy ereme vala az felséges jámbor királnak, nagy eremek vala mind teljes országbeli szegénnek, bódognak, nagyobban kedég az ő remete szerelmes fiainak. És koronkéd nagy folyamás vala Krisztus Jézus szent konfesszorának látogatására.

Kevés idő azért elmúlván, az felséges királ az magyari jó uraknak tanácsokból nagyságus, tisztölendő isztragomi[4] Demeter érsek, római kardinál és gubernátor, ez országnak jeles kancelláriosa, úr pápának kedég ez országra és Lengyelországra választott legátja,[4] kinek mikoron felséges régi Lajos királ mind az urakkal látta volna tekéletes jámborságát, kéré, hogy dicsőséges Remete Szent Pálnak szent testét emelné fel Budáról, Szent János kápolnájából és vinné bódogságus Szent Lőrinc mártírnak egyházában Buda felett, hogy ott az ő fiai mint atyjokat, bizon tagok ő fejöket és szerelmes mestereket és tanojtványi nyilván tisztölnék, dicsérnék és éjjel-nappal szenetlen szolgálnának őneki erekkül-erekké.

Az felől megmondott érsek azért és legát nagy sok pispeköket és egyházi népeket egybegyőtvén, és sok szegének, bódogok hozjájok gyűlvén, vevé fel az szent testet, és vivé Szent Lőrinc mártírnak egyházában Buda fölött Mindszent havának tizennegyed napján, azaz Szent Bereck konfesszornak másodnapján. És legáti hatalmával meg is konfirmálá, hogy azon napon ő szent vitelének innepét illenék,[5] kit megtartnak mind ez mai napiglan az ő szent szerzetében való jámbor ős fiak.

Másod részében lészen tanuságunk arról, mi okkal kihozattaték. És találjok négy jeles okát, miért helyről helyre hordoztaték. Első, Úristennek kiváltképpen való szent akaratja, ki nélkil, Szent Antal ősönknek mondása szerént, sem fának levele, sem verébnek leszállása földre nem eshetik. Akara azért az mennyei kegyelmes Atya Úristennek Szent Fia, Jézus, ki minden édességgel teljes, kinek irgalmassága véghetetlen és mindenre kiszármazandó, nem csak egy helyen, de sok helyen és mindenött az ő szentiben dicsértetni és tisztöltetni, Szent Dávid prófétának mondása szerént: „Laudate Dominum in sanctis eius, Dicsérjétek Úristent az ő szentiben" (Zsolt. 150,1). Kiről úgy mond Szent Guilhelmus Autissiodorensis pispek: „Mikoron az mennyei szenteknek tisztösségöt tészönk, akkoron Úristent az ő szentiben dicsérjök".

Másod oka Úristennek jó volta. Mert az véghetetlen jó Isten vitézködő anyaszentegyházhoz úgy szokta osztani az ő kegyelmességének segödelmes ajándékát, hogy ez halandó ember fiai közöl választott szolgáinak miatta is megótalmazja, kinek mint érdeme volna reá. Annak okáért es szokott keresztyén anyaszentegyház az választott szentöknek átala könyörögni Úristennek minden szikségben.

Harmad oka lén szíz Szent Pál ősönknek nagy érdemes volta, miként olvastatik őróla. Miképpen az mi felséges Megváltónk ő szent mennybemenetelinek utána ez ő bódogságus szolgájának lelkét kilenb-kilenb nyomorkodásnak és mukának utána az erek nyugodalomra híná, azonképpen az ő lélek nélkil való testét es, kiben hatvan esztendeég, mint régen Illyés prófétát az pusztának kietlenségében hollómadár szolgálatja átal mennyei mannával élteté, az ő szentséges életének érdeme szerént. Nem akará, hogy elyen jeles konfesszora es emberi dicséret nélkil elmúlnék és megfosztatnék. Egy jeles oka es lén, hogy Szent Ieronimos doktornak átala az ő szent élete megírattatnék sokaknak látására és hallására, annak utána kilenb-kilenb országokra hordoztatni és végre híres-neves Magyarországba lehelhetni.

Negyed oka: az első helhöztetéseknek tisztöletlen voltok és méltatlan voltok. Annak okáért Úristen sem engedte elyen drága kéncsnek nemes voltát tisztöletlen helyen tartani, és az pogán országban, hol sem Úristennek, sem az ő szentinek böcsölet nem tétetik. Annak okáért es, miért az nagy Konstantinápol es eltöretnék végre, és pogán kézben adatnék, kit immáran megértönk, és káromlás történhetött volna lenni ez nemes konfesszornak, kinek nem illik lenni. Azért méltóbbnak láttaték hozattati ez szent Magyarországnak nemes hegyére, holott tisztösséggel tartatik, mint látjok.

[4] esztergomi
[5] megünnepelnék

Harmad részben lészen tanuságunk nagy használatosságról, kik jóllehet sokak volnának, de rivid voltáért csak ímez hármakat lássok meg. Első használatja lén szíz Szent Pál ősenknek Magyarországban hozása az nagy felséges régi Lajos királnak venecéseken való diadalma, kinek mikoron fogadást tett vóna, hogy ha az veneceieket meghódolthatná, onnan őtet kihozná Magyarországban, és hamar való időben akaratjának ura lén. Másod használatja lén az szent remete szerzetnek megsokasulása Magyarországban, kik annak elette felette kevesen és ritkán valának, de annak utána az nemes szent ősenkhöz való ájotatusságból annéra megsokasultanak, mint az tengernek fövenye. De az magyari nagyságus urak es azon való ervendetes bizodalmokban nagy sok helyen ez ország szerte szerént kilenb-kilenb nemes, szent kalastromokat rakattanak, és ez világi jószággal megajándékozták. Tudnia illik, régi Lajos király Buda felött Szent Pált, szepösi urak Gombaszegöt, Porvát és Tokajt, Pálóczi urak Újhelt, Pirinyi Emre nádorispán Terebest, Haraszti Ferenc Családit, Mátyás király Csőttet,[6] Zsámbokot és Buda felött Fejéregyházat, László király Szentjogot[7] Czudar Péter Ládot,[8] Kinizsi Pál Vázsont, Tamás érsek Szentandrást, Buzlai urak Mindszentet, az nagy Bánffyak Szentpétert Somogyban, ki mind ő idvessége szerént, mint akarták és tehették Úristennek dicséretire és Szent Pál ősönknek erek emléközetire, íme, nagy használatossága lelki jószágban.(5) Harmad használatja az nemes konfesszornak és mind az ő szentséges fiainak naponkéd való esedözésök. Ó, szerelmes ayámfiai, ki mondhat ellene, hogy még régen ennek elette nyomorúságot szenvedött volna ez szegén Magyarország, ha ez édes Krisztusnak konfesszora ő szerelmes fiaival nem ótalmazta vóna Asszonyunk Szíz Máriával egyetemben.

Hogy kedég kiváltképpen ótalmazja az ő szerzetbeli fiait Szent Pál ősönk, elyen bizon példával bizonultatik. Vala Diósgyőrben egy maga bíró porkoláb[9], kinek Imre vala neve, vámosi vajda fia. Mikoron ugyanott való kalastrombeli őseket nagy eresen háborgatná, szolgájokat levervén és ennenmagokat fenyegetvén, barmok fiait es levágván, látván az szegén konvent, hogy soha meg nem szennék róla, esdének az Úristenhez és szent ősejökhöz, kenyeregvén, hogy segejtenék meg őket. Íme, nem feledtetének el az ő kenyergésekben. Dicsőséges Szent Pál ősenk neki jelenék, az kegyetlennek, ágyában fekvén, nagy szép vénember képében, fejér palástjában, és egy mankót tartván ő kezében, úgy mint szomorú színnel tekéntvén őreája, és monda: „Aludsz-é, te kegyetlen? Ó, te gonosz napjafogyott, mire gyetröd, kénzod az én fiaimat? Higgyed, hogy bosszúállatlan el nem múlatod, de ezennel ennen kezemmel eleget vészök, és végnapodon erekké el kell vesznöd." Azt megmondván, annéra kasztigálá[10] őtet, míg meg nem emészté, amit ett vala, és elenyészék előle. Az nyavalyás ember kedég felszököllék ágyából, és nagy ivöltést, kiájtást kezde tenni úgy, hogy az egész udvar mind feltámada. És nagy csodálattal megbeszélé őnekik, mint járt volna, és megmutogatván őnekik mind hátát, vállait, miképpen felszakadoztak vóna az vereségben. Mely vereségből megtanula és jobbadá lén, parancsolván mind hozjá tartozóknak, hogy senki őket ne bántaná, az jámbor őseket. Annak utána nem sok idő elmúlván, az hadban vesze, kinek még az testét sem tudhaták, hova lett vóna el.

Másod példa: Az időben, mikoron írnának 1422 esztendőben, Zsigmond császárnak idejin vala Siklós várában egy jámbor László nevő porkoláb, ki felette jó életűnek láttatik vala emberi ítélet szerént. És Szent Pál ősenket mind ő remete fiaival nagy tisztösséggel hallgatja vala, kiknek szent imádságokban es felette bízik vala. Mikoron azért halálára jutott vóna, hagyá meg hozjátartozóknak, hogy mint kimúlnék, ottan vinnék testét Bajcsba, az remetékhez temetni. Mikoron azért, mint olyan embert, nagy tisztösséggel el-betötték vóna az koporsóban, hogy befödözjék, ottan felile az koporsóban. És akik ott valának, mind kifutának, megijedvén az nagy csoda dolgon. Marada meg ott imádkozván csak egy vén

[6] Csútot
[7] Szentjobbot
[8] Sajóládot
[9] öntelt várkapitány
[10] megfenyíté

remete, kinek fráter Lukács vala neve, kenyeregvén Szent Pálnak, hogy ne hadná elveszni az jámbornak lelkét. Ez fráter, látván az csoda dolgot, nagy bátorsággal elejben járula, és monda: „Szerető fiam, élsz? László fiam, ugyan bizon-é, amit mívelsz? Ha te vagy, kérlek, mondd meg, mint vagyon dolgod. Mi oka, szerető fiam, hogy esmeg ez iszamó[11] világra tértél?" Monda az szegén jámbor, mintha hosszú útról jött vóna, nagy fohászkodással: „Ó, szentatyám, hídd be azokat is, kik kive futának, mert révölés nem vagyok, hogy mindennek hallására jelentsem meg, mint lén dolgom, hogy hallják Úristennek ő csodálatus, igazságus ítéletit."

Mikoron mind bejöttenek vóna az koporsóhoz az szentegyházban, monda nagy rekedözött szóval: „Én szerelmes atyámfiai és barátim, halljátok az felséges bírónak igaz ítéletit, ki énrajtam bínesen beltelék. Mint az betegség kitolja az lelköt belőlem, azon szempillantásban viteték Úristennek ítéletire. És előve hozának egy nagy könyvet, és mikoron fejemre olvasták vóna, tebb jót nem találának mind én életembe, kit halálos bín nélkil tettem vóna, hanem csak ötödfél *Pater nostert,* az gonosz tételemnek kedég száma nem vala. Annak okáért es az pokolbeli ellenségök azon nagy erembe lévén szorgalmaztatják vala igazságra az Úristent. Azt látván-hallván, mondhatatlan nagy félelembe és keserűségben esém. És mikoron kétségben akarnék esnöm, mert nem [vala] helye és ideje az szent penitenciának, de miért én életemben tisztösséggel tartottam vala Szent Pált mind ő fiaival, hát nem voltam elfeledvén őnálok. És íme, azonközben egy nagy tisztölendő vén, úgy mint fejér ötözetben volna, és egy mankó volna az ő kezében, nagy sok sereggel el-odajöve, és leesvén az felséges bírónak elette monda: »Kérlek, én kegyelmes uram, végyed el te nagy igazságus haragodat ez szegén lélekről, és bocsássad meg ő bíneit, mert jóllehet érdemlené az erek veszedelmet, de maga tégedet meg nem tagadott és énhozjám mind fiaimmal ájotatusággal volt és segédségöt tett. Azért bocsátassék az lélek esmeg az halandó testben, és tartson penitenciát.« Azt hallván az Úristen meghallgatá az ő szerető szentit ő kérelmésekben, és harminc napot engedének penitenciára." Hogy ezeket mind elbeszélette vóna, monda esmeg az feltámadott ember: „Hogy kedég ezek bizonyok légyenek, elyen jegyét adom, mert ez mai napon az én kisded fiam kimúlik ez világból, és az tokos ló,[(6)] kit énelettem hoztatok az cintirim[12] kapuja előtt, ezennel leesik és meghal. És mind azonképpen beltelének.

Azért feltámadása után harminc napig azon kalastromba az jámbor ős fiak között megmaradván, oly módon tarta penitenciát, hogy az harminc napig sem ételt, italt, sem álmat nem vett hozjá, de néha tett kézi mukát, és az szent időnek tebb részét mind sírásban, óhajtásban és ájojtatus imádságban múlatta ki, és koronkéd nagy hálákat ád vala dicsőséges Szent Pál ősenknek, mind ő fiaival, hogy az erek kárhozattúl megszabadojtották vóna ő szent imádságoknak miatta. És azonképpen az harminc napi penitenciatartásnak utána bódogul múlék kive Úristenben. Kik annak utána látták az ő koporsóját, azt mondják, hogy az ő kisded fia, ki kive múlt vala, miért azon koporsóban helyheztetött, még mind ez napig egészen vagyon. De az ő atyja porrá lett teste szerént. Kiből nyilván megismertetik dicsőséges Szent Pál ősönknek és az ő szerzetes fiainak Úristennek előtte nagy érdemes és jószágus voltok, kikben minket is részeltessen Atya, Fiú, Szentlélek erekkül-erekké. Amen.

(Érdy-kódex 631–634 – Nytár 5, 462–468)

[11] csúszós, esendő
[12] temető

Dicsőséges Szent Erzsébet asszonnak innepéről[1]

(Részletek)

(Érdy-kódex)

Immáran lássok meg, miképpen támada dicsőséges Szent Erzsébet asszon, és miképpen éle ő kisdedségétűl fogva tisztaságban, szeplőtelen szízességét megtartván mind házasságáiglan. Kihöz kéröm hallgassanak hozjá mind, kik szizességöt akarnak tartani Krisztus Jézusnak, és vegyenek módot, regulát Szent Erzséböt asszonnak életéből.

Az időben, mikoron Krisztus Úrfiú sziletetnek utána írának ezerkétszáztíz – avagy közel hozjá – esztendőben, adaték ez szent mennyei magzat magyarországbeli András királnak,[2] az ő jámborságának érdemes voltáért. Kinek anyja vala Gertrudis, morvai herceg leánya. És mikoron ez leánzó ötesztendős volna, és esze kezdött neveködni, oly nagy szent malasztot ada őneki Úristen, hogy mindenek csodálkoznak vala rajta. Mert látják vala, miképpen gyorsan fut, siet az szentegyházhoz, mely ájojtatoson hall misét, mely nagy gondot visel az szegényekről, mely nagy tisztösséggel illi az szent innepöket, minden hévolkodás és játék nálkil. Ha mikoron leánytársitúl történt táncba vitetni avagy játékban, mind hamarabb végét szakasztotta Úristenért, és szentegyházban avagy kápolnában futott be, ő mennyei atyjának házában, és ott avagy imádságra adta magát, avagy kenyvet ragadott kezében, és tettette magát, ha mint írást olvasna, hogy csak kivonhatná magát ez világi hévolkodásból.

Történék egy napon, mikoron nagy hideg volna, hogy úgy mint senki ne látná, vinne apró maradékokat az vár kapuja elében az szegényeknek. És íme, elöl találá[1] az ő atyja, csodálkozván rajta ennenmaga, mit járna és hová sietne. Megszólojtá őtet: „Fiam, Erzséböt, hova mégy, mit vissz?" Az nemes király leánya, miért felette szemérmes vala, nagyon megszégyenlé magát és megijede, és nem tuda félelmében egyebet mit felelni: „Ím, rózsát viszök." Az ő atyja kedég mint eszös ember meggondolá, hogy nem volna rózsavirágnak ideje, hozjá hívá, és meglátá kebelét, hát mind szép rózsavirág az aszjú apró portéka.

Ó, nagy ártatlanság, ó, szeplőtelenségnek halhatatlan malasztja, íme, az áldott mennyei király nem hagyá az ő szerelmes szolgálóleánya beszédét hamisságban, hogy szemérmöt[2] ne vallana, de inkább szentséges voltát isteni irgalmasság követné. Azt látván az ő atyja elcsodálkozék rajta. Ez leánzó, ha élhetend, valami naggyá lészen! Annak okáért nem akará mívelködetiben megbántani, látván, hogy mind lelki ájojtatusságában, mind jó mívelködetiben Krisztus Jézusnak ájojtatus szolgálóleánya volna.

Mily nagy isteni félelemmel és ájojtatussággal hallott légyen misét, megismertetik, mert úgy olvastatik róla, hogy mikoron az szent evangéliomot hallotta avagy az oltáriszentségöt felmutatták, azonnal mind karjairól, fejéről mind szépségöt, ékességöt lehányott-vetött, hogy mivel nagyobban magát megalázhatná Krisztus Jézus királyának színe előtt. Asszonyunk Szíz Máriát kedég és Szent János evangélistát ő szizességének oltalmazatjára választotta vala, és oly nagy szeretettel szolgál vala őnekik, hogy soha senkit az ő nevöket emlijtvén héjában és iresen el nem bocsátott.

Mikoron mind elyen szentséges lelki jószágokban gyoropodnék ez nemes királi gyenge magzat, felette igen kedves vala az kegyelmes Úristennek előtte. Viszon ellen dicsőséges szíz Szent Erszébet asszon es igen felgerjesztötte vala szívét-lelkét Krisztus Jézusnak szent szeretetiben, úgy hogy ha szabad akaratján járhatott volna, soha házasságnak terhét fel nem vette volna. Íme, azért mily nemes példát, módot vehet és regulát minden szizességtartó ez kisded keráli magzatnak életéből. Kiről méltán vehetjök Bölcsnek mondását: Mulier gloriosa inveniet gloriam – Az malasztus asszonyállat dicsőségöt lél" (Péld. 11,16). Bizonyával malasztus

[1] szembetalálkozott vele
[2] szégyent

lén ez Szent Erzséböt asszon mind ő ifjúságától fogván haláláig. Azért nagy dicsőségöt es, hiszjök, érdemlött Úristennek szent országában, mint jobban meghalljok...

Másod része beszédönknek lészen dicsőséges Szent Erzsébet asszonnak házasságában való méltóságus életéről. Látván azért, hogy az szent szizességben meg nem maradhatna, jóllehet nagy lelki bánattal és keserűséggel, az ő tisztölendő atyjának engedelmes lévén, Úristennek szent parancsolatját es belteljesöjtvén, nagy isteni félelemmel és alázatossággal reá méne. Nem bínnek gyenyerűségéért, de az királi magzatosságnak nyomdokáért és az harminc dicsőséges koronának méltóságáért, kit az jó és igaz házasságban jámborul és törvén szerént élőknek szerzött Úristen.

De mi oka légyen, hogy az házasoknak harminc koronát adnak? Doktor[oknak] szavok után szólván: mert Szentháromságnak hitiben élvén tartoznak megtartani az tízparancsolatot, kit ha három tízzé téssz, harmincat tészen. Avagy kedég, mert három szentséges haszon vagyon az szent házasságban, tudnia illik: hit, kinek miatta egybeadják magokat, magasztosság jó reménség alatt, és szentség, azaz anyaszentegyháznak házasságra kiadott szentsége.

Mikoron azért Szent Erzsébet asszon adatott volna házasságra turingia hercegnek[3] és szörzetét szizességről házasságra változtatta volna Úristennek akaratjából, nem változtatá el ő szívének-lelkének ájojtatosságát, de még tovább-tovább addig nagyobban megbévöjti vala ő jószágus tételének érdemes voltát. Úgy annéra, hogy csodálkoznék az ő ura olyan gyenge asszonyállatnak gyorsaságus serénségén, és meg akarván kímélleni, kéri vala őtet, hogy ne törné meg olyan igen magát. De ez nagy malasztus asszonyállat nem tehet vala jó szokásának ellene. Mindennek azért jó példa vala, és bizon tanúság az erek idvességre mindennemő tételének. Gyorsan felkel vala reggel, hogy mindennek előtte mehetne misére, prédikációra. Ott sem áll vala az fé helyen, de az szegények között és alábbvaló őtözetben, honnem mint tisztössége adta volna. Semmit nem gondol vala ez világi kívül való tisztölettel az nagy alázatusságnak méltóságáért. Amely ruhájában az szentegyházhoz ment, mint hazajött, azt ottan valamely szegén asszonyállatnak adta Úristennek kedvéért. Gyakorta bejtölt, vigyázott és imádkozott sírván-óhajtván mind étszaka. Gyakorta ennen magamagát, néha kedég leányival es cellájában ostorral, vesszővel gyetrette ő gyenge testét Krisztusnak kénjáért. Hogy kedég mindenstül fogva ellene mondhatna ez világnak, egy szegén pap jámbornak, kinek Conrád vala neve,[4] fogadást [tőn] engedelmesség szerént, hogy valamit Krisztusnak képében őneki megparancsolna, abból ki nem hagyna, és mindenben engedelmes lenne, mint lelki konfesszorának.[3] Az jámbor konfesszor kedég nagy gondot visel vala az szent asszonnak idvességéről, úgyhogy valamikoron történt parancsolatját megmásolni, soha penitenciája nálkil el nem engedte, de avagy az leányokkal igen verette, avagy víz-kinyír bejtöt vetött őreája, annak felette nagyon megfeddötte szóval.

Annak felette ez Szent Erzsébet asszon nagy irgalmas vala minden rendbeli szegénekhez. Kiről úgy olvastatik, hogy minden jüvedelmöket az szegényeknek osztogatta, és néha sem magának, sem udvarabeli családinak nem volt mit enni. Ha mikoron pénze nem [volna], ennen ruháját eladta, és a szegényeknek szikségöket megszörzötte. Néha kedég elbement az szegények hispotályában[4] és az rútságus poklosokat tapogatta, fejöket mosta és feresztötte. Történék egy napon, mikoron ura hon nem volna, hogy undok poklost megfereszte ennen házában, és nyugotá el ő urának úrfiú ágyán két lepödő között. És azonközbe juta haza az ő vitéz ura. Íme, nagy bosszú panasszal elejben esének az irégyök, kezdék nagy erősen vádolni az szent asszont, hogy tékozló volna, és nem tartaná takarékosan ő urának jószágát, szolgáit es megölné éhhel-szoméhal, és mindenestöl fogva gonosz életű volna. Mondának annak felette: „Ha kedég, nemes uram, szavunkat nem hiszöd, ménj el-be ágyas házadban, és egy nagy szernyű undokságus poklost találsz úrfiú ágyadon nyugodni. Ám lássad, hogy mind élyen szertelen dolgokat el kell engedni!" Mikoron az jámbor úr azt hallotta volna, megindula rajta, és nagy hertelen mezejtelen fegyverét ragadá, mondván: „Mi dolog ez, akit hallok! Ha

[3] gyóntatójának
[4] kórházában

immáran jószágomat nem kíméli, avagy ennenmagamat kíméllene!" Nagy haraggal beité az ajtót, hogy mind az poklost megölje, mind az szent asszont levágja. És mikoron felemelte volna az lepödőt, látá hát, íme, az áldott megfeszült Jézus Krisztus nagy vérbe keverödvén fekszik az ágyon. Ottan megrettene, és bocsánatot kére tűle, és elenyészék Jézus Krisztus öelőle. A szent asszon feleségétűl meg azonképpen bocsánatot kére nagy sírván, és áldomást ada őneki mindenre szabadon mukálkodni.

Történék, hogy egy jobbágyfiú Rómában menve tére be az herceghöz, miérthogy útában volna, hogy láthatná az szent asszont, ki[ről] olyan nagy jó hír járna. És az jámbor herceg nagy jó kedvvel fogadá. És mikoron lakozna, kéri az úrfiú, hogy érdemlené láthatni Szent Erzsébetet. Ottan neki izene az ő ura, hogy jőne alá hozjájok. De Szent Erzsébet felele, hogy nem volna szikség. Oka vala, mert ez világi dicséretöt nem kíván vala, másod kedég, mert tisztösségre való ruhaőtözeti nem vala. Esmeg neki izene az ő ura, hogy egybet benne ne tenne. Az szent asszonnak nem lén mit tenni, el-beméne hamar imádkozó cellájában, és mikoron imádkoznék, íme, Úristennek angyala! és egy szépségő ruhát és nagy drágakevekből fízött koronát hoza őneki, és monda, hogy Úristen kildötte volna. És nagy édes hálaadással és kennyhullatással reá vevé, és leányival el ura elejben nyomoték nagy tisztösséggel. És elámélkodának mind közönséggel színének, személyének, szavának és őtözetinek szépségén és ékös voltán. És bulcsúvétellel esmeg cellájába méne. És az vendégök nagyon dicsérék Úristent és az szent asszont, mert bizon Krisztus Jézusnak szerelmes leánya volna.

Annak utána tudván az ő ura ez jó asszonnak nagy jó érdemes voltát, tanácsot kérde őtőle, mit kellene tenni, ki idvességre alkolmasb volna. És azt tanácsolá, hogy az ígéretnek földére menne, Jeruzsálembe, és ott az pogánok ellen vína, és Krisztusért vérét hullatná. Az jámbor megfogadá szavát, és elmenvén ott viaskodék, azonban kedég ki es múlék ez világból, és az erek dicsőségben méne.[5] Kit mikoron meghallott volna ennen házól, nagy hálát ada rajta Úristennek...

Immáran lássok meg, miképpen lakozék és mukálkodék az harmadik életének szerében, azaz özvegységnek regulájában. Úgy olvastatik őróla, hogy mikoron megmaradott volna ő társától, mint egy ártatlan gerlice, akarák az ő nemzetségi, hogy esmeg házasságra adnák. De az szent asszon Úristent kérvén rajta, hogy semmiképpen ne engedné, de tartaná meg az szent özvegységben, és engedné elvenni az hatvan koronát, kit az tisztaságtartóknak szerzött Úristen, és lenne abban es idvességes útnak és regulának szerzője ez világi népeknek. Az hatvan korona kedég azokat illeti, kik ennenmagokat megszorojtják tisztaságnak miatta, és lelki-testi hat irgalmasságnak jószágában élvén szolgálnak az Úristennek, kiben meg es ítéltetik ez világ Szent Máté evangéliomának bizonsága szerént. És ha ember részes leend benne, mint dicsőséges Szent Erzsébet asszon, hát az erek bódogságot adják neki érette. Halljok azért továbbá, mit cseleködék Szent Erzsébet asszon ő urának holta után! Halljok ez világi álnokságnak telhetetlenségét!

Látván az irégy urak, kik szomszédságban lakoznak vala, hogy ez szent asszon egyedül maradott volna, reá támadának és kihányák-veték jószágából, mint pusztojtót és tékozlót, és megtilták, hogy senki házához be ne fogadná. Ó, gyarló világnak veszedelmes vendégsége! Nem lén ő leányival mit tenni ez nemes királyi magzatnak és Krisztus szolgáló leányának, szorula be egy disznó-barom aklában, hálákat adván Úristennek rajta lett nyomorúságon. Reggel felkelvén méne az Szent Ferenc barátihoz, és kéré, hogy énekelnék meg az *Te Deum laudamust*[6] őérette. Mikoron az utcán elmenne, egy aggnő[5] elől találá, kivel sok jót tett vala, és ez szent asszont el-betaszítá az sárban. Azon is nagy örömmel hálát ada Úristennek.

Látván azért ez világnak minden állhatatlanságát, közelbben akara jutni az Úristenhez. Gondolá, hogy mindenestül fogva kivenné magát ez világi veszedelmes életből. Választa negyed állapotot, és méne be szent atyánk Ferencnek harmad szerzetében, az szesztrák közé, holott mind lelkével-testével erek tisztaságban, szegénségben, engedelmességben holtig Úristennek szolgálna. Mikoron az ő atyja azt hallotta volna, érette kilde, hogy hazahínák. De az

[5] némber

szent asszonyállat semmiképpen nem engede neki, hogy esmeg ez világi dicsőségre vétetnék, de azon szegénységbe akarna megmaradni. Annak okáért, hogy semmi gondja ne lenne ez világiakra, ő szent imádságában kenyerge az ő édes Jézus urának, hogy minden ez világi jókat megutálhatna. Továbbá, hogy az ő magzatinak emléközeti és szerelme ő szívéből kitávoznék, és minden rajta lett bosszúságokat békességgel szenvedhetne. Ezeket kedég az okáért kéri vala, hogy ő elméjét tisztábban felemelhetné az Úristenhez, és minden bántás nálkil szolgálhatna az Úristennek. Mikoron azért elvégezte volna szent imádságát, szózat jöve mennyből hozjá, mondván: „Meghallgattatott az te imádságod, én szerelmes jegyösöm." Azt hallván nagy lelki eremmel telék bel ő szíve-lelke, és nagy édes könnyhullatással hálát ada rajta az ő szerelmes Jézus urának. És úgy lén, hogy az naptúl fogva sok mennyei jelenetök, édességök, örvendötességök, szózatok és feleletök jöttenek hozjá, kiket sok volna mind előve számlálni: miképpen ennenmagával Úr Jézussal és az szent angyalokkal szólt, beszélött, és minden kenyergésére és kérelmésére megfeleltek őneki. Kiknek vigasztaló színök látásából és édes beszédök hallásából olyanná lett vala immáran ez szent asszonyállat, mintha ingyen ez feldön nem volna...

Végre sok jószágus mívelködetnek utána, kiért idő vala megkoronáztatni, meglátogattaték az áldott Úr Jézustúl és megjelenté őneki, hogy hamar kimúlandó volna ez világból. És úgy monda őneki: „Én szeretőm, ha akarsz énvelem lenni, lakozni?" Reá felele és monda: „Én kegyelmes Uram, úgy akarom, mint te szentségöd akarja." És azonképpen juta az ötödik életnek állapatjában, tudnia illik életének halandó végére. Ott es lén minden idvözülő léleknek bizon példája, regulája, miképpen ember szerezje magát ő halálához... És mikoron elközelgetne az végső hóra, esmeg neki jelenék az kegyes Jézus, mondván: „Jöjj el immáran, én szerelmes jegyösöm, az tenéked megszereztetött dicsőséges lakodalomba!" Azonközbe fordojtá fejét az fal felé, holott fekszik vala, és kezde imádkozni nagy édességgel. Íme, azonközbe egy igen szép mennyei madárka elejbe jöve, és kezde előtte nagy szép édes éneklést tenni, hogy hozjá képöst Szent Erzséböt es kezde énekleni. És monda leányinak: „Mit tennétök, ha pokolbeli erdeg reátok jőne?" Monda azonkezbe: „Fuss el, fuss el!", három ízbe. Annak utána esmeg monda: „Íme, elközelgett az hóra, kiben Krisztus Jézus ez világra születött, az éjféli kor." És azonképpen ajánlá lelkét az áldott sziletött Krisztusnak, és elnyugovék Úristenben. Íme, azonnal nagy szép mennyei illat ité meg az házat, és az szent test, mint az balsamom olyanná lén. És negyed napiglan eltemetetlen hagyák éjjel és nappal, édesködvén az szép illatban. És mikoron az szentegyházhoz vitték volna, nagy sokságú madarak jövének az szentegyházra, kit soha annak elette nem láttanak vala, nagy csodálatus szép édes éneklést tevén. Mely hórában kedég az bódog lélek testétűl elválék, hallattaték nagy édességgel énekleni az responsoriumot *Regnum mundi* etc.[7] Lén kedég németországbeli Markburban,[6] mikoron írának Úrfiú sziletetnek utána ezerkétszázharmincegy esztendőben, dicsértetvén mind ez ideiglen nagy sok jegyekkel, csodatételekkel és irgalomtételekkel Úristennek neve dicséretire, ez ő nagy szentséges voltának méltó emléközetire, kinek szent érdeme légyen mi bíneinknek bocsánatja, malasztnak nyerése és az erek dicsőségnek jutalma. Amen.

(Érdy-kódex 639–646 – Nytár 5, 476–487)

[6] Marburgban

Margit-legenda [1]

(1310 k.–1510)

[...] Ezenképpen hagyá őket az királné asszon az klastromba[2] és őmaga elmene. Ezeknek utána negyed napon Olimpiádisz asszon felvevé az szent szerzetnek ruháját. Ez időben Szent Margit asszon még jól nem szólhat vala. Ezen időben kezdé Szent Margit tanolni ábécét, *Ave Mariát,* és kevés időnek utána igen jól kezde tanolni és énekleni az egyéb kisded lejányokkal. Ez gyermek Szent Margit asszon vőn egy keresztfát kezében, és kezdé kérdezni az ő társitúl, hogy mi volna az keresztfa? Az ő társi kedég úgy mondnak vala neki, hogy Uronk Jézus ezképpen öletött meg emberi nemzetért. Ezeket hallván, sír vala ez szent gyermek.

Ezen időben ez szentséges gyermek, Szent Margit asszon, felvevé az szent szerzetnek ruháját az ő ideje szerént nagy ájtatossággal, hogy az ő gyenge gyermekségétűl fogva éltetnék szerzetes regulának szokásival.

Mikoron ez szent szűz volna öt esztendős, látá, hogy az szororok kezül némelyek ciliciumba[1] járnak, kéré az Olimpiádisz asszont – kit mindenkoron anyának hí vala –, hogy őneki ciliciomot adna. Kit őneki megada Olimpiádisz asszon, de Szent Margit asszon el nem viselheté. Kevés időnek utána nevekedvén, keménb ruhákat és némikoron ciliciom-foltocskákat mezehtelen húsán lassan-lassan szokott vala viselni. Ó ki nagy csuda ez, hogy ily nagy felséges királyi magzat, ilyen gyenge gyermekségének idejében, ezenképpen gyeterje magát! Mikoron Szent Margit asszonnak adnak vala kentest,[2] kápát[3] jobb posztóból az társinál, tahát szégyenli vala megviselni. Hamikoron kedég készerehtetik vala az priorisszátúl elviselni az ruhát atyjának, anyjának tisztességéért, tahát Szent Margit asszon elmegyen vala az kohnyára, és az kohnyán való fazekaknak és egyéb edéneknek mosásával és sepréseknek porával sieti vala megfeketehteni.

Mikoron őneki új ruhát adnak vala, csak alég hogy valamikoron az ő ruháját elváltoztatta, mígnem mindenestől fogva megavult, szakadozott. Eről[4] vala Szent Margit asszon immár ez enné alázatosságnak jegyéről és az bódog szegénségről. Mikoron Szent Margit asszont valaki királ lejányának mondja vala, tahát elmegyen vala Olimpiádisz asszonhoz, és sírva úgymond vala: „Én édesanyám, nagy tiszteletlenséget mondnak énnekem. Azt mondják, hogy én királ lejána vagyok!"

Azért mikoron ez szent szűz, Szent Margit asszon, immár volna tíz esztendős, az ő szüleinek és prédikátor szerzetbeli fráterekнek nagy tisztes társoságival és övele megmaradó jó szororoknak társoságával Beszprímből, Szent Katerina asszonnak klastromából változtaték, hozattaték az klastromban, melyet az ő szülei az Dunának szigetében, mely sziget az időtől fogva nevezteték Szíz Máriának szigetének avagy Bódogasszon szigetének, mert annak előtte mondatik vala Nyulaknak szigetének az mendenható Istennek tisztességére és Istennek Anyjának, szeplőtelen Szíz Máriának neve és oltalma alá, első fondamentomától fogva épehtének, rakának és mindvégig elvégezék, királyi nemes ajándokokkal megajándokozák, miképpen illik királyi felségeknek.[3]

Mikoron ez szent szűz, Szent Margit asszon, volna immár Bódogasszonnak klastromában, professziót[5] tőn az ő szororival öszve szerzet mesterének, fráter Umbertusnak kezében; berekeszteték az klastromban, miképpen szokás prédikátor szerzetbeli test nékől lakozó szororoknak klastromában. Szent Margit asszon kezde oly igen nyilván és erősen használni jószágos mívelködetökben, hogy nemcsak az ő szorori társi avagy ez szerzetnek fráteri, de

[1] vezeklőövben
[2] köntöst
[3] köpenyt, csuklyát
[4] örül
[5] fogadalmat

még ennek felette nagy nemes özvegyasszonyok és uraknak, fejedelmeknek feleségi ez országban, kik őtet nagy szeretettel szeretik vala, és ez országnak kölemb-kölemb részéből jűnek vala egyetömbe őhozzá őtet látnia. És mind megépöltetnek vala az ő nagy tisztes erkölcsében. És ajánlják vala őmagokat nagy ájtatossággal az ő imádságában, megtérnek vala ő hazájokban.

Mert eloszlott vala némünemű malaszt az ő orcájában és némünemű malasztos, megért erkölcs az ő tekéntetiben, úgy hogy sem kemény beszédökkel, sem lágy beszédökkel nem láttatnék megváltoztatni. Ez szent szűz kevés beszéddel elégedik vala meg. Ő vala vesztegségnek[6] szeretője és soha ő magát nem adja vala magas mevetésre, fel való mevetésre.[7] Semmiképpen őmagát dicsírni nem hagyja vala, magahányást és hétságos[8] szót mendenestől fogva megutál vala. Gerjedöz vala ez nemes szent szűz a isteni szerelmnek tüzével és meggyulladván, imádkozik vala szünetlen, olyha minden közbevetés néköl, úgyhogy napnak első idejétől fogva az konventnek ebédének ideiglen szönetlen imádságban marad vala meg. És tahát Uronk Jézus Krisztusnak feszöletinek, öt sebeinek heleit gyakorta nagy bőven ő könnhullatásával megöntözvén, ő szájával megcsókolgatja vala. Azonképpen teszen vala ő Szent Szülejének képének es, hogy kit ez szent szűz nagy kévánattal tisztel vala. Az eleven szent keresztfát mindenkoron őnála vagy őmellette tartja vala, úgyhogy nemcsak vigyázván[9] de még alván es tisztelnéje az szent keresztfát.

Mikoron az refektóriumban[10] bemegyen vala, az szenteknek képeket letérdepelvén alázatost imádja vala. Azonképpen egyebött es, valahol Uronk Jézusnak, Asszonyonk Máriának és egyéb szenteknek képeket látja vala, letérdepölvén tiszteli vala, akármely hamar kellett es elmenni, soha el nem hagyta.

Az községnek étkével mindenkoron megelégeszik vala. Az község kívöl soha nem eszik vala, hanem csak mikoron az ő anyja és nénjei, hercegeknek feleségi jűnek vala ez klastromban. De ezt es csak alég teszi vala az fejedelmnek kételenehtése miá,[11] de ritkán. Az éjeknek sokát, sok éjeket nagyobb részre imádságban múlat vala el álom néköl. Egy szororral avagy kettővel, kik övele nagy öremmel társalkodnak vala, de maga távul. Kéri vala Szent Margit asszon az ő társit alázatos kéréssel, hogyha valamely az szororok közöl őreá menne, meg ne hagynáják bántani az ő imádságában. Mert gyakorta az ő imádságában az ő szűvének keserő nyögése, fázkodása[12] és soklása[13] között, miképpen nyilván megesmerték, hogy olyha némiképpen ő magának kővele[14] ragadtatott és csudálatos, siralmas szózatokat mond vala. Soha Szent Margit asszon kiváltképpen avagy egyedöl dormitoriumnak[15] kívöle nem akart lenni, hanem csak irgalmasságért, és ezkoron az ő imádságit az ő ágyának előtte teljeséti vala meg.

Ebédnek utána kézi dolgot teszen vala, jelesöl szentegyházhoz való dolgot, mívet és szenteknek ereklékhez való ékességeket, de maga az ő kézi míviért az silenciomot, az vesztegségtartást hátra nem veti vala, de igen erősen megtartja vala. Hamikoron ez Szent Szűz az szokott imádságit be nem teljesehtheti vala, jelesöl az ő szüleinek jelenvoltokért, tahát igen bánkódik vala, mintha valami nagy kárt vallott volna, mindaddig, mígnem beteljesehtötte, hogy az egy napnak része lelki gyimelcs néköl el ne múlnék.

Ez szűznek vala nagy kévánatja, szerelme behtelésre, és nagy szerelemmel, olyha az ő erejének felötte az szerzetnek regula szerént való keménségét, szenvedetösségét, behtjét erőkedik vala megtartani, kinek okáért gyakorta jut vala ő testének nagy fogyatkozására.

[6] hallgatásnak
[7] hangos nevetésre
[8] esztelen, balga
[9] virrasztván
[10] ebédlőterem
[11] a priorissza kényszerítése miatt
[12] fohászkodása, sóhajtozása
[13] csuklása
[14] magán kívül
[15] hálóterem

Vala ez szent szűznek nagy ájtatossága imádságra, mert áll vala az karba siralmakkal, nagy imádságokban. Némikoron imádkozik a Szent Kereszt oltára előtt az karban, némikoron az ő titkos imádkozó helén az karban. Némikoron kedég áll vala az ablaknál, kiről nézik Krisztusnak szent testét nagy ájtatossággal és nagy siralmakkal. Az első misét meghallgatja vala magának, de az nagymisén és egyéb zsolozsmákon mindenkoron egyéb szororokkal állott és éneklett. Hanem mikoron beteg volt, minden időben ezenképpen áll vala mind ebédig. Szent Kereszt[16] naptól fogva kedég Húsvétig ebéd után egy kevéssé megmarad vala az szororokkal, és azután elmegyen vala az karban és áll vala imádságokban és siralmmal, mind kollációig.[17] Azonképpen tészen vala kompléta után is mindaddig, mígnem beteszik vala az kart, és azután elmegyen vala az ő cellájában, és az ő ágya előtt beteljeséhti vala az ő imádságit és imádkozik vala mind előtikszóig.[18] Azután lefekszik vala az ágy előtt az págyimentomon egy gyéknére.

Esmeg ez szentséges szűz Judica vasárnaptúl[19] fogva Nagyszombatig minden napon megolvastatja vala az passiót, Krisztusnak kénját és hallgatja vala nagy ájtatossággal és siralmmal, lábon állva. Azannéra gyötri vala önmagát Húsvét előtt az két hétben, és oly igen alázja vala őmagát és foglalja vala őmagát imádságokban, siralmakban, mintha mindenkoron látnája az Úristent az feszöletnek ő képében. Nagycsetörtökre jutván kedég, megmossa vala az szororok lábait nagy alázatossággal, hogy kik valának az időben az klastromban számmal hetvenen. És nemcsak az szororok lábait mossa vala meg, de még az szolgálóknak es lábokat megmossa vala nagy alázatossággal és ájtatossággal és nagy siralommal. Térden állván megyen vala egy szoror lábától az más szoror lábához és úgy mossa vala és megtörli vala ő fejének fedelével[20] és megcsókolja vala és azután ugyanazon fedelet – avagy ruhát – azonképpen fején viseli vala. Ezt kedég Szent Margit asszon, hogy megmoshassa lábokat, megkéri vala az priorisszától engedelmességért minden esztendőben, mindattúl fogva, hogy Szent Margit asszonnak jó okossága volt. Az priorissza kedég örömest neki hagyja vala. Az Úr vacsoráján az mandátum után[21] ez szent szűz be nem megyen vala az ő ágyában, de imádkozik vala nagy ájtatossággal és olvas vala zsoltárt, állván ő lábain az karban. De az veternyén és egyéb zsolozsmákon áll vala az egyéb szororokkal és teszi vala Nagyszombatnak vecsernyéjéiglen.(4)

Nagypénteken kedég mendenestől fogva semmit nem eszik vala, sem iszik vala, sem aloszik vala, sem szól vala valamely embernek, viselvén mindaz teljes napot nagy ájtatos siralmas imádságban, siratván Jézusnak ártatlan, szent halálát. Mikoron kedég Nagypénteken az pap felemeli az keresztfát, és azt mondja: „Ecce lignum!" – azaz íme hol vagyon az szent keresztfa! – azkoron ez szentséges szűz, Szent Margit asszon leterjeszti vala őmagát az földre nagy siralmakkal, úgyhogy az ő nagy sirámát még el-ki es meghallhatták az szentegyházban. Ezenképpen marad vala mind napestig nagy siralmakban.

Egyéb időkben kedég az éjnek vesztegségét múlatja vala el az ő szokott imádságiban. Gyakorta ő imádsági után az nagy fáradtságnak miatta az ő ágya előtt az gyékénen leletik vala meg az szororoktúl alonnia. Veternyének előtte esmég felkel vala, kiről bizonságot töttek az szororok, jelesöl szoror Jolent, hogy ki vala sekrestyéres szoror, úgymond, hogy ő nyolc esztendeig volt sekrestyéres és mindenkoron gyakorta lelte őtet imádságban veternyének előtte, mikoron az szoror megyen vala az óra meglátni, hogyha ideje veternyét harangoznia. Esmég karácson estin, mikoron hirdettetik Krisztusnak születése az veternye után az kapitulumban, miképpen szokás az szent szerzetben, azonképpen teszen vala asszonyunk, Mária születésének estin es, és Nagybódogasszony estin és Gyimelcsoltó Bódogasszony estin. Mikoron kedég hallja vala Szent Margit asszon az Bódogasszon napját felhirdetni az veternyén,

[16] a Húsvét előtti harmadik vasárnap
[17] az esti étkezésig
[18] az első kakasszóig
[19] Feketevasárnaptól (a Húsvét előtti második vasárnap)
[20] fátylával, fejkendőjével
[21] Nagycsütörtökön, a lábmosás szertartása után

tahát ez szent szűz leterjeszködik vala az földre, nagy siralmmal és teljes ájtatossággal imádkozik vala és hálaadásokat teszen vala. Minden karácson estin mond vala ezer *Pater nostert* és teszen vala ezer veniát[22] és böjtel vala vízzel. Azonképpen minden Bódogasszon estin mond vala ezer *Ave Mariát,* és teszen vala ezer veniát és böjtel vala vízzel, még ha elég erőtelen volt es. Pinkesd estin mond vala ezer *Veni Sanctét* ezer veniával és böjtel vala vízzel. Azonképpen böjtel vala egyéb szenteknek es és szent apostoloknak estin vízzel.

Oly igen nagy édes ájtatossággal imádkozik, hogy a szororok hallották imádságának idején, mintha valakivel szólt volna. Az szót hallják vala, de nem érthetik vala, mi az szó volna. Oly igen nagy édességgel és nagy siralmakkal imádkozik vala ez szent szűz, hogy mikoron ő imádkozik vala, oly igen nagy sírást teszen vala, hogy az ő véloma[23] avagy keszkenője, kivel az ő könvét,[24] siralmát eltörli vala, annéra vizesül vala meg, hogy annakutána ez szent szűz az vélomot avagy keszkenőt megfacsarja vala, és az siralmnak vize kijő vala az vélomból. Mely nagy siralmaknak okaért ez szent szűznek ő feje meghidegölt vala. És visel vala az ő fején mindenkoron sok ruhát. Ezen ájtatosságra tanéhtja vala az egyéb szororokat és jelesöl egy szorort, ki vala cantrix,[25] szoror Katerina, Váradi András úrnak leánya. Kéri vala gyakorta ez szoror ez szent szűzet, hogy őtet tanehtaná, miképpen kellene Istent imádni, szolgálni, kérni. Mondá ez szent szűz, Szent Margit asszon ez szoror Katerinának: „Ajánljad az te testedet és te lelkedet az Úristennek és legyen az te szűved mindenkoron az Úristennel avagy az Úristenhez, úgyhogy sem halál, sem egyéb ok tégedet meg ne vonjon az Istennek szerelmétől."

Oly igen édesen imádkozik vala ez szent szűz minden időben, hogy akármely igen hideg idő volt, mikoron egyéb szororok isteni szolgálat után mentenek magokat megmelegehteni szobába, ez Szent Margit asszon megmarad vala az karban csak egy kentesben avagy kápában az nagy hidegségben. Úgyhogy mindenestől fogva megkéköl vala, miképpen holt. Ezenképpen leletik vala meg gyakorta az szororoktúl az Szent Kereszt oltára előtt az karban. Mert Szent Margit asszon igen szeret vala imádkozni az Szent Kereszt oltára előtt, miért az időben az sacramentum, Krisztusnak szent teste fenn fögg vala az szent kereszt oltára előtt.

Esmeg ez szent szűz, Szent Margit asszon hallgatja vala nagy kévánsággal, szeretettel alkolmas időn Istennek igéjét, prédikációt, szent atyáknak életeket és egyéb szenteknek legendájokat, életöket és példákat. Jelesöl Asszonyonk Mária példáit, csodatételét, kihez ez szent szűz kiváltképpen ragaszkodik vala, annéra, hogy valamikoron ő Asszonyonk Máriát nevezte avagy egyébtől hallotta nevezni, Asszonyonk Mária tisztességéért az ő fejét igen mélyen aláhajtja vala mendenkoron. Sem egyébképpen ez szent szűz nem nevezi, hívja vala, hanem Isten szülejének és ő bódog reménségének. Azért ez szent szűz ez feljül megmondott prédikációt hallgatja vala az vasablakon valamely szororral, némikoron kedég az kapitulum házban fráter Desideriustúl avagy egyéb frátertől. Annakutána elmegyen vala ez szent szűz az szororokhoz az mívelőházban, és megmondja nekik az szenteknek életöket avagy az napi evangéliomot, és inti vala őket, hogy ők es azonképpen élnének.

Egy időben, mikoron Szent Margit asszon hallgatnája Szent Jakab mártírnak kénját, miképpen ez szent mártírt izenként elmetélték, vagdalták volna el az pogánok Krisztusnak hitiért, meggyullada az mennyei jegyesnek szerelmében és mondá az ő társának, szoror Alincsának, Ajkai Péter úrnak lejányának: „Szerető atyámfia, kellemetösök-e ezek teneköd, kiket hallasz?" Felelé az szoror: „Kellemetösök, asszonyom, de mit használ énnékem, ha én ilyen nagy kénokat nem szenvedhetök, miképpen ez szent mártír szenvedött?" Mondá Szent Margit asszon: „Akarta volna az Úristen, hogy én voltam volna ez időben ez velágon és metéltettem volna izenként, foltonként az én Uramnak, Jézusnak szerelméért, úgyhogy az én kénom sok ideig lött volna, és hogy az én kénom végezetin elvágták volna az én fejemet!"

[22] földre borulást
[23] fátyla
[24] könnyét
[25] előénekes apáca

Ezeket mikoron mondja vala ez szent szűz, igen vigad vala, mert igen kévánja vala az ő vérét kiöteni Jézusnak, az ő jegyesének vére kiötéséért.

Ez dolgok kedég valának azon esztendőben, kiben ez szent szűz meghala.

Soha ez szent szűz Uronk Jézusnak és ő szülejének, Szűz Máriának képeket el nem múlta, kik irattanak az kapitulomházban avagy egyebütt, hanem letérdepelvén, idvezelvén őket, úgy megyen vala el. Annak okáért az sok térdeplésekért és az gyakorta való ő térdének meghajtásiért az ő térdének kalácsi megdagadtanak és megkeményeltenek vala, miképpen az ő mestere, nemes özvegyasszon Olimpiádisz és egyéb szororok titkon éltében, holta után es nagy szeretettel megnézték és nagy erős bizonéhtással megmondották.

Megferedni kedég vagy az ő lábait megmosni bokáinak fölötte az ő szemérmességének, tiszta szüzességének miatta, ez őnéki mindenestől idegen vala. Tizennyolc esztendeig, miképpen mind az teljes konvent bizonságot tött róla, soha az ő testét meg [nem] feresztette, akármely nehéz kórságok után es, kiket gyakorta szenved vala.

Ezeknek okáért és ezekhez hasonlókért ez szentséges szűz mindeneknek vala igen kedves, és mindenektől, kik őtet látják vala, minden tisztességre méltónak ítiltetik vala. Mert vala az ő testének és szűvének nagy jelös alázatossága őnála, úgyhogy az ő gyengeséges életitől fogva, ifjúságától fogva ő életinek minden napiban öröl vala ő magát foglalnia az klastromnak mentől alább való szolgálatiban, és az bérekesztetteknek, azaz az szororoknak, menden szolgálatban. Az szolgáló-lejányoknak és egyéb szororoknak szolgálótársok vala ez szent szűz, ő erejének felette és ő méltóságának felötte. És mennével följülmúl vala mindeneket nemességgel, annéval inkább erőködik vala magát megalázni ez nemességes szent szűz, magyeri királnak nemes lejánya. Hetet tart vala az kohnyán, főz vala az szororoknak, fazekat mos vala, tálakat mos vala, az halakat megfaralja[26] vala nagy hidegségnek idején, úgyhogy az nagy jeges víznek hidegségétől ez gyenge szűznek az ő kezének bőre meghasadoz vala, és a vér kijű vala az ő kezéből, és némikoron bekötik vala az ő kezét az ő nagy fájdalmért. Az kohnyát megsepri vala, fát hord vala hátán, vizet mereht vala és ő maga az kohnyára viszi vala.

Egy időben, mikoron szoror Sabina, Donát úrnak lejánya, főzne az szororoknak vacsorára rákot, íme az fazék meggyullada mindenestől, kiben valának az rákok, és mikoron ez szoror Sabina nem mernéje kivenni az fazekat az szénből, Szent Margit asszon azon időben juta az kohnyára. Mikoron ezt látnája, hogy ez szoror nem mernéje kivenni az fazekat, legottan Szent Margit asszon az ő kezét veté az lángnak közepiben, és kivoná az szénnek közepiből. De Szent Margit asszonnak sem kezét, sem ruhájának szőrét sem égeté meg.

Ezeknek felette ez szent szűz az refektóriumban es hetet tart vala, megsepri vala az refektóriumot, asztalhoz szolgál vala mideneknek nagy szerelmmel, alázatossággal. Sem eszik vala addég, míg az egyéb szororok fel nem kelnek vala az asztaltúl. Mikoron kedég nem vala mit szolgálni az szororoknak edébkoron, tahát elmegyen vala az kapitulumházba és imádkozik vala, míg az szororok felkelnek vala az asztaltúl.

Szent Margit asszon kedég eszik vala másod asztalnál az szolgálókkal, miképpen az szolgálóleán. Némikoron ez szent szűz a szororoknak kezeknek mosadékjoknak vizét, moslékját kihordja vala.

Ó, szerető atyámfiai, bizonyában csuda, hogy az mi kemén szűvenk ketté nem reped ez szent szűznek alázatossága hallván, mikoron mi meggondoljuk, hogy mi semmik vagyonk őhozzá képest! De maga mégsem tudjuk magonkat megalázni, miképpen ez szent szűz.

Azért mikoron Szent Margit asszon egy napon szokása szerént az mosdóviznek moslékát akarná kivinni az refektóriomból, de nem viheté el az vizeknek sokaságáért, hívá hozzá egy szorort, hogy segéllene neki – szoror Csengét, Bodoldi ispánnak lejányát. Tahát ez szoror elméne, és mikoron jutottak volna az moslékkal az refektóriomnak kívöle, ez megmondott szoror kezdé Szent Margit asszont arcul verni az moslékvízzel. De ez szent szűz mind békességgel elszenvedé, és csak mosolyulván mondá: „ Szerető atyámfia, mit mívelsz?"

[26] lepikkelyezi

Esmég ez nemes szent szűz megsepri vala az kart és az kerülőt avagy ambitust és az dormitoriumot. Azonképpen az kerteket es megtisztéhtja vala, megsepri vala. Mikoron kedég ezféle alázatos dolgot nem lel vala ez szent szűz, tehát elmegyen vala és gyapjat mos vala, némikoron kedég gyapjat fon vala. Mikoron kedég ez szent szűz az dormitoriomot megsepri, az szororoknak még ágyoknak alját megsepri, tisztéhtja vala.

De ó, szerető atyámfia, nemcsak ezeket teszi vala ez szent szűz, de még eznek felette az szükségnek helyét, – kit Dunának hívonk – nagy gyakorta megtisztéhtja vala, annéra, hogy mikoron ez alázatos szűz kijű vala az szükségszékből, az ő ruhái megferteztetvén az nagy rútságokkal, ganéval, az szororok közül némelyek látván őtet ilyen szörnyen megferteztetvén, elfutnak vala őelőle. De ez szentséges szűz mindezeket nagy szeretettel és alázatossággal teszi vala, úgyhogy mindenek csudálkoznak vala őrajta. Sem láttatik vala ő lenni királnak lejánya, de láttatik lenni valamely utálatos személnek.

Ime, szerető atyámfia, magyeri királnak lejányának gyenyerőséges élete! Kérlek, gondoljad meg, ha te őtet ott láttad volna, hagytad volna-e valjon őneki ezt mívelni? Csak te magad lássad!

Mikoron mindezek és ezekhez [h]asonlók mívelkedtetének ez szent szűzben az isteni irgalmasság miá, látá az agg ellenség, pokolbéli erdög ez szent szűznek ő jó mívelködetit és megirigylé, és az ő szokott álnokságival az szent szűznek ellene hadat indéhta. Mert mikoron Béla király és az ő fia István király és cseh király sok háborúságoknak utána Erdélnek határiban, holott vala az tatároknak nagy háborgatása, megbékéltenek volna, és békességnek jegyére és barátságnak jegyére cseh király megajándékozá Béla királt, miképpen szokás tenni jó barátoknak; Béla király kedég királné asszonnal öszvevevék az cseh királt és az Dunának szigetén elhozák mind az szigetig, hol ez megmondott Bódogasszonnak klastroma vagyon rakatván. Mely klastromban akarák Szent Margit asszont meglátni, miképpen ő közelüket. Mikoron az cseh király látta volna Szent Margit asszont, legottan az cseh király megfogattaték Szent Margit asszonnak szépségében. Mert vala igen szép szűz testtel, jóllehet condrás,[27] hitván öltözettel. De szebb vala hittel és ájtatossággal. Annéra ragadtaték el ez cseh király Szent Margit asszonnak szépségében, hogy ő magát és országát és minden ő tehetségét országával öszve Béla királnak akaratja és szerzése alá hagyja, csakhogy Szent Margit asszont őneki feleségül adja. Ez időben Szent Margit asszon vala tizennyolc esztendős.

Mikoron Béla király mondanája az cseh királnak, hogy ez lehetetlen volna, hogy ő Szent Margit asszont őneki feleségöl adnája, mert gyermekségétől fogva szent szerzetben Úristennek szenteltetett és immár prédikátor szerzetnek professziót tött, beesködt, mondá az cseh király: „Ennek előtte es, mely feleségem volt, az prédikátor szerzetbeli szoror apáca volt. Annakokáért én ezzel semmit nem gondolok." De maga Szent Margit asszonnak atyja, Béla király, gondolván az békességnek javát, jószágát és háborúságoknak veszedelmének leehnyítését, jelesül kedég az tatárok ellen való segédségért, mely tatároknak újonnan való megtérése az időben igen félelmes vala, és az sok ígéretökkel meggyőzetvén, mondá Béla király az cseh királnak: „Ha az én lejányom, Margit, engödend ez házasságra és pápának áldomása megnyervén, megteszöm, amit kérsz."

Ez időben Szent Margit asszon még nem vélomoztatott vala szent vélommal, azaz még nem vala feketéje. Tahát Béla király az ő szűz lejányához méne, Szent Margit asszonhoz, királné asszonnak jelenvoltára avagy előtte. Jóllehet, hogy királné asszony kevéssé enged vala ez menyegző szerzésre, kezdé dicsírni Béla király az menyegzőnek használatosságát. És kezdé mondani, jelenteni pápának engedelmét, hogy Szent Margit asszon akaratját adnája az házasságra. De ez szentséges szűz Szent Margit asszon az mennyei Jegyesnek szerelméért az földi jegyest immár másodszer utálá meg. Mert először, mikoron Szent Margit asszon alég volna hét avagy nyolc esztendős, némönemű lengyel hercegnek akarják vala adnia házasságra, Szent Margit asszonnak akaratja néköl. De az Úristen ez szent szűzet megoltalmazá, kinek ő irgalmasságát ez szent szűz kéri vala, hogy őtet megoltalmaznája, könyeregvén nagy

[27] ringy-rongy

kenvhullatással. És semmiképpen ezt nem teheték, mert az ő gyermekségének első idejétől fogva mendenkoron választott vala tisztaságnak megmaradásának jószágával megválasztás néköl az Úristennek szolgálni.

Mikoron Béla király Szent Margit asszont ez menyegzőért igen gyakorta látogatnája vala, és sok beszédöket tött vala azért, hogy az ő szűz lejányát ez házasságra hozhatnája, Szent Margit asszon nagy tisztességgel és állhatatossággal, miképpen szüleinek, de maga ez dolgot megutálván ezenképpen felele: „Mit fárasztjátok magatokat ez gyűlölséges dolognak miatta ezenné időtől fogva? Állhatatossággal akarom, hogy megtudjátok, hogy az én professziómat, az én fogadásomat, hitemet, melyet én töttem, és az én szüzességemnek tisztaságát, melyet én az én Uram Jézus Krisztusnak még kisded koromba, miképpen ti mogatok jól tudjátok, szűvemből-lelkemből Úristennek megszenteltem, és az én szerzetemnek tisztaságát nemcsak ez világnak dicsőségéért, de még eznek felette sem életemért, sem halálomért avagy csak egy kevésben sem szegném meg, avagy meg sem szeplőséhteném."

Tahát Béla király akarván megtudnia az ő leányának állhatatosságát, monda: „Nemde szerető lejányom, te szüleid vagyonk-e? És az isteni parancsolatból tartozol, hogy engedelmes légy minekönk." Mondá Szent Margit asszon: „Én tégedet, királt, atyámat és én uramat, és tégedet, királnéasszont, anyámat és én asszonyomat azokba, azaz oly dolgokban, melyek Isten szerént és Istennél vadnak, azokba esmerlek. Azokba kedég, kik Istennek ellene vadnak, sem tégedet király, atyámnak nem mondlak, sem tégedet királnéasszony, anyámnak nem mondlak. Mert meg vagyon írván: »Ki el nem hagyja énérettem atyját, anyját, nem méltó énreám, nem lehet az én tanéhtványom.«"[5] Látván Béla király az ő lejányának állhatatosságát, elméne őtőle.

Egy időben, mikoron cseh király köldett volna nagy tisztes követöket magyeri királhoz, Béla királhoz, hogy őneki adnája az ő lejányát, Szent Margit asszont házasul, és hogy ő es megbékélnék vele, tahát királnéasszon hívatá hozzá azidőbeli provinciálist, fráter Marcellost, és mondá néki: „Menj el, én jó atyám, az én lejányomhoz, Margithoz, mert íme, király el akarja őtet adnia házasságra. Tudjad meg őneki akaratját!"

Tahát az provinciális királnéasszonnak parancsolatja szerént jüve Szent Margit asszonhoz, és hívatá hozzá Szent Margit asszont, és megmondá az ő anyjának izenetit neki, az priorisszának, Olimpiádisznak és Szent Margit asszonnak egy öccse előtt. És jól megtudakozék az ő akaratjáról. Tahát boldogságos szűz Szent Margit asszon általjában megfelele és mondá az provinciálisnak: „Tudjad azt atyám, bizonnyal, hogy inkább szenvedem, hogy engemet megátkozzanak, hogy nem én ezben engednék az én szüleimnek. És semminemő okért nem teszek az én professziómnak ellene."

Egy időben esmég úgymond vala ez szent szűz az szororoknak, jelesöl Olimpiádisznak, mondván: „Annéra bánthatnak engemet az én szüleim ez házassággal, hogy elmetöm én magamnak az én orromat ajakammal öszve."

Az ő anyjának meg úgy mond vala, királnéasszonnak ez szent szűz: „Azt akarom, hogy minekelőtte engemet adnátok házasságra, hogy annak előtte az én testemet elmetéljétek foltonként, hogynem mint én az hitemet megszegném, melyet én fogadtam Krisztusnak. És annakelőtte inkább szenvedek minden átkot, hogynem az én fogadásomat megszegném."

Mikoron mindezenképpen bántatnék ez szent szűz sok időktől fogva – mert mint az legenda veti,[6] kiről bizonságot tészen Olimpiádisz, Szent Margit asszonnak dajkája és mestere –, hogy minekutána ez szent szűzet hozzák ide Bódogasszonnak klastromába ez szigetben, ezután két esztendővel akará az ő atyja ez szent szűzet adnia az cseh királnak. És ez időtől fogva mindaddig, míg ez szent szűz lőn tizennyolc esztendős, mindenkoron bántaték az ő atyjától ez megmondott házasságért, de szent szűz mindenkoron ellene álla és megutálá.

Kinek okáért hívatá hozzá azidőbeli provinciálist, fráter Marcellust, akará és kéré Szent Margit asszon, hogy az szent vélommal megvélomoztatnék, megfeketéztetnék, ez ilyen hétságos és ártó okoknak eltávoztatásáért. Azért elhívattatának az tisztelendő atyák és nagyságos urak, az esztergami érsek és váci pispek, nyitrai pispek Szent Margit asszonnak feketézésére.[7] Ez szent szüzet, Szent Margit asszont három szororokkal, ő atyjafiaival, öccsével, nagy

tisztességgel és nagy innepléssel befeketézék, beszentelék, nagy sok szerzetöseknek és egyházi személyeknek jelen voltára, Pinkesd harmadnapján Szent Örzsébet asszonnak oltára előtt.

Ezenképpen eloszla pokolbeli ördögnek hada és minden álnokságnak szorgalmatossága, kiket szerzett vala erdeg ez szent, tiszta szűznek ellene, úgyhogy továbbá nem lőn bántalma Szent Margit asszonnak ez ilyenféle dolgokrúl.

De maga immár, mikoron ez szent szűz beszenteltetett volna, ugyanazon alázatosságban marada meg. Mert csak mentől kisebb dologban es sem hagyá vala őmagát feljebbvalónak, méltóbbnak tartania. Soha ez szent szűz senkit meg nem bántott az ő étkéért, avagy ő italáért, avagy valami szép edénért az asztalnál – miképpen szokások az gyarló elméknek, az asszonyállatoknak –, de közedénekkel megelégedik vala. És némikoron még hitvánb, elvetett edénekkel, tálakkal, tányérokkal, poharokkal elégedik vala meg egyebeknek példájára. Esmég ez szentséges szűz oly igen engedelmes vala, hogy valamikoron valamit az priorissza közenséggel parancsol vala, mindenkoron ez szent szűz előbb teljeséhti vala meg mindennél egyébnél.

Igen szereti vala az szororokat kezenséggel, mind nagyokat, mind kisdedeket. Ha az szororok közül valamelyiknek atyja, anyja vagy rokonsága meghal vala, tahát ez szent szűz véle öszve siratja vala és vigasztalja vala őket, mondván: „Akarta volna az Úristen, szerető atyámfia, hogy inkább énneköm történt volna ez, hogynem tenéked."

Ha kedég valamely szoror megbetegölt és zsolozsmáját meg nem mondhatja vala, tahát ő elmegyen vala az beteghez és megmondja vala az zsolozsmát az beteg előtt.

Éjjel felkel vala és úgy hallgatja vala, ha valamely szoror nyeg vala, és hozzámegyen vala, megkérdezi vala. Némelyeknek bort hevéht vala, némelyeknek ruhát melegéht vala, és odateszi vala, hol az betegnek fájdalma vala. Ha kedég valamely az szororok közöl meghal vala, tahát ez szent szűz mindaddég el nem megyen vala az megholt szorornak testétől, mígnem eltemettetik vala, hanem ott, az holttestnél imádkozik vala, és oly igen siratja vala, nagyobban, hogynem mintha őneki testi atyjafia volt volna.

Esmég ez szentséges szűz vala mindenben szegénységnek szeretője és megtartója, és igen szeret vala élni szegénségben. Őneki ruhája, kápája vala igen ó és megszakadozott és foltos vala. És némikoron ez szent szűz az sárból veszen vala ki posztó-foltokat, és azzal foltozza vala meg köntösét, kápáját.

Egy némönemő napon jüve Béla királ az ő leányához. Mikoron elében hívatta volna az ő lejányát, de Szent Margit asszon nem mere menni ő atyjának elejiben az ő atyjától való féltében, hanem elfuta ez szent szűz szoror Candidához, és kéré ez szorort, hogy foltot vessen az ő kentesének ujjára. Ez szoror megfoltozá, mert mind elszakadozott vala az ő kentesének ujja, és kilátszódik vala ő karjának húsa. Eznek utána elméne az ő atyjához.

Ez szent szűznek palástja vala hitván, szakadozott, és mikoron látja vala az szoror, ki az községnek ruháját tartja és osztja vala, úgy mond vala néki: „Asszonyom, én teneked jobb palástot adok." Úgy mond vala Szent Margit asszony: „Nem úgy tégy, szerető atyámfia, hanem két hitván palástot varrj öszve és megfoltozzad énnékem, azt adjad énnékem és azt viselem én."

Őneki véloma, feketíje megavult, ó. És ha neki adnak jó és gyenge vélomot, nem viseli vala meg, hanem goromba vélomot kér vala és azt viseli vala. Az szolgáló lejányoknak goromba főfedeleket kéri vala el és azt viseli vala, és az övéit az szolgálóknak adja vala. Őnéki sarui az nagy hidegségnek idején mindenkoron valának megszakadoztak, hitvánok. Ezeket látván az priorissza úgy mond vala az szent szűznek: „Te ezeket nem jól teszed, mert ha ezeket az te atyád és anyád tudnáják, mirajtonk nagy szemérmet[28] tennének."

Úgy mond vala Szent Margit asszon: „Kérlek tégedet, szerető anyám, az Jézusnak szerelméért, hagyjad, hogy én ígyen tegyek."

Ez szent szűznek az ő ágya vala egy gyékén, egy hitván lásnok[29] és egy kis vánkos.

[28] szégyent
[29] lazsnok, pokróc

Némikoron kedég egy gyékén csak. Némikoron egy bőrt teszen vala csak feje alá az ő imádkozó helén. Ezen nyugoszik vala magyeri királnak lejánya.

Ezeknek felette ez szent szűz ciliciomot visel vala. Egyik ciliciomának félrésze csináltatott lószőrből és félrésze gyapjúból. Ez ciliciomot gyakorta viseli vala. Más cilicioma vala, kit kért vala az provinciálistúl,[30] hogy őneki csináltasson lófarkból és tehénfarkból. Ezféle ciliciomot viseli Karácsony estin, Nagypénteken, Bódogasszonnak minden vigiliáján és minden szent apostoloknak estin, minden ádventben mind Karácsonyig.

Azonképpen az negyven napokban Hamvazószerdától mind Húsvétig ciliciomot visel vala. Sem az ő ruháját meg nem változtatja vala, akármilyen igen megnehezölt es féregnek, tetűnek miatta. Sém fejét meg nem mosta Nagyszombatig. Eznek felötte minden hétben csetörtektel fogva vasárnapig mindenkoron ciliciomot visel vala. És ez ciliciomnak alóla visel vala mindenkoron vasból csinált övet, kivel övezi, szoréhtja vala magát nagy keménséggel. Mely vasöv még ma es ez klastromba vagyon.

De maga az örök, kegyelmes Úristen az ő szerelmes jegyesét az ő ciliciomának és az férgeknek kemén gyetrelméről ezenképpen vigasztalá meg. Mert vala egy fráter Szent Ferenc szerzetiből, hogy mely fráter igen nagy hírő vala az ő fráteri előtt és királnak, királnéasszon előtt. Mondá ez fráter, ez nagy hírő atya, királnak, királnéasszonynak és ő szerzetbeli frátereknek és prédikátor szerzetbeli frátereknek és egyéb sok uraknak előtte, hogy Úristentől volt őneki megmutatván, hogy Szent Margit asszonnak ő férgei, tetői az ő ruhájában láttatnak vala fordultatni mind fejérséges gyenggyé. Esmég megvigasztaltaték ez szent szűz, mikoron Szent Tamás mártírról, cantuariai érsekről igen sok csudákat hallott volna; miképpen ez Szent Tamás nyakától fogva bokáig keménséges ciliciomot viselt volna, és miképpen Asszonyonk Mária varrotta volna meg neki ciliciomát, miképpen meg vagyon írván Szent Tamásnak életibe. Azért Szent Margit asszon ezeket hallván igen megerőséhtetik vala és vígan szenvedi vala az ciliciomnak gyötrelmét. Mert ez szent szűz viselte az ciliciomot tizenkét esztendős korától fogva mind holtig, ez feljül megmondott képpen. Halálának előtte csak harmad nappal veté le róla ez szent szűz az ciliciomot, kiről bizonságot töttenek azidőbéli szororok.

Mikoron egy időben Szent Margit asszon némely fráterektől és szororoktúl, kik kevés bizonságot vettek volt az kemén életről, erre hozattatnék avagy kérettetnék kenyeröletképpen, hogy ez nagy kemény életben őmagának leszálléhtana, azaz, hogy ily kemény életet ne viselne, és hogy hosszabb ideig többet érdemelhetne, avagy hogy több érdemet győjthetne, ha ő magával könyeröletösben mívelködnék, és hogy önnenmagának méltóságos voltáért ennére magát meg ne utálnája. Felelé ezeknek Szent Margit asszon: „Valaki tudja magát sokáig élni, leszálléhon magának, és halogassa, holnapozza azt, amit mívelkedhetnék. Én kedég nem tudom, míg élek. És ha kevés időnek utána engemet elvészen az Teremtőm ez velágból? Mert tisztességeket avagy gyenyerőségöket és felette való hétságos nyugodalmakat szernyő rút keresni klastromba. Mert az klastrom nem azoknak helyek és lakodalmok, kik ez jelenvaló jókat, ez velági jókat keresik, hanem azoké, kik az jüvendő, mennyei jókat keresik."

Ezenképpen ez szent szűz az őnéki szólókat ilyen jókra, kiket ő teszen vala, avagy jobbakra hozza vala őket.

Vala egy fráter, prédikátor szerzetbéli, ki ez időben provinciális vala. Ez provinciális gyakorta gondolkodik vala, és az Úristent nagy ájtatossággal kéri vala, hogy méltólnája néki megmutatni, megjelenteni, hogy mi volt az régi szent atyáknak tökélletösségek, kinek miatta mentenek ilyen igen fel az jószágos mívelködetöknek tetejére, és az Úr Istennek ilyen nagy édességes esmeretire, miképpen őrólok az Szentírás tárgya mondja. Tahát ez provinciálisnak hozattatik és mutaték egy kenv, aran betőkkel íratott, és mondaték ez provinciálisnak: „Kelj fel, fráter, és olvasd ezt!" Mely fráter legottan megolvasá és ezek valának írván az kenvben:

[30] tartományfőnöktől

„Ez az régi szent atyáknak tökélletességök: Istent szeretnie, önnenmagát megutálni, senkit meg nem utálni, senkit meg nem ítílni."

Ezenképpen ez látás elenészék, és ez fráter felserkene ő álmából. Kezdé ez leckét gyakorta mondani, hogy el ne felednéje. Mikoron ez fráter egy időben Szent Margit asszonnak lelki épületnek okáért ez isteni jelenetöt megmondanájá, ez szentséges szűz oly igen hozzávoná ez tanólságot, hogy ezidőtől fogva az Úristennek szerelmében, mennére teheti vala, gerjedetösb vala, hogynem azelőtt. És az Úristennek félelmébe annéra használa, hogy lőn önnenmagának jeles nagy megutálója csudálatosképpen. Minden ember avagy szoror ellen felkél vala tisztes és víg tisztességgel. Senkinek életit ez szent szűz, avagy életinek érdemét tudakozván meg nem ítíli vala. De önnenmagát alázatosságban vaslalván, foglalván, mely alázatosságot tud vala lenni minden jószágos míelködetöknek anyjának és őrizőjének.

Eszében forgatja vala gyakorta és néha egyebekkel es beszéli vala az ő nemzetének, eleinek életeket és életöknek szentségét. Azaz Szent István királnak életit, ki vala magyeroknak első királya és apostola. Kinek hitit és keresztyén hitnek prédikációját, kivel az ő nemzetét, az pogán magyerokat megfordéhtá az bálványoknak imádásától, miképpen anyaszentegyház hirdeti, jelenti.

Esmég gondolja vala Szent Imre hercegnek es ő életit és ő szentséges szüzességét. Kinek mikoron volna nemességes jegyese göreg császárnak leánya, Istentől neki megjelenteték, és az ő jegyesével szeplőtlen megtarták az tisztaságnak szüzességét ő életének minden napiban, miképpen az ő jegyese – Szent Imrének [h]alála után – megbizonéhtá.

Esmég ez szent szűz meggondolja vala Szent László királnak életit, hogy ki Magyerországnak dicsőséges birodalmat és oltalmazást szolgáltatván a pusztéhtóknak ellene, jelesöl pogánoknak ellene, de maga azért ez szent király gyakorta alamizsna adásokba, királyi igazságokba és imádságokba és egyéb jószágos mívelkedetökben magát foglalván, még ennek felette az testnek nyugodalmát elvevén, az éjet viseli vala álom néköl. Kinek ő szentségéről bizonságot tesznek mind ez mai napig az gyógyulásoknak gyakorta való jótételi.

Esmég meggondolja vala Szent Margit asszon Szent Erzsébet asszonnak, az ő barátjának és szerelmes nénjének szentséges életit, kinek szentséges érdemével mind teljes anyaszentegyház nagy öremmel tiszteli.

Ilyenféle gondolatokban és szólásokban foglalja vala magát ez szent szűz, és nagy magas fázkodásokat vonszon vala az ő szívének belső részéből. Kéri vala ez szenteknek esedözésöket, hogy ő érdemeknek miatta és isteni ajándoknak, malasztnak miatta érdemlene lenni az ő nyomoknak és érdemeknek követője.

Ez szentséges szűznek, Szent Margit asszonnak vala nagy kenyeröleti az beteg szororokhoz, mely betegek gyakorta sokan valának az szororoknak sok voltokért, úgyhogy az nagy kenyerölet miá és az nagy alázatosság miá nem láttatik vala lenni királyi szűznek és gyengeséges szűznek lenni, de mineneknek anyjának és dajkájának bizonyéhtatnék lenni, mert az ő szerének szolgálatja felett gyakorta meglátogatja vala az betegöket. Megmossa vala fejeket és lábokat az betegeknek, és mikoron szükséges vala, az ő hajokat ő fejekről tulajdon kezével elnyíri vala. Csak egyszer egy délben hét betegnek nyíré el hajokat. Megtisztéhtja vala az betegöknek ő ruhájokat, és megveti vala ágyokat. Ha mikoron valamely beteg vet,[31] okád vala és ez szent szűz hamar valami edént nem lelhet vala, tahát Szent Margit asszon markát tartja vala az beteg eleiben, és azban vet vala. Ígyen örömest és nagy szerelmmel szolgál vala az betegöknek, és megkéri vala az priorisszától engedelmességben, hogy ő szolgálhatna akkoron az betegöknek, mikoron vagyon szernyebb idő, nagy hidegség, nagy sár, nagy eső és nagy hó. Gyakorta ez szent szűz önnenmaga vizet merét vala ki az kútból és az kohnyára [h]ordja vala, meghevejti vala, és azután meg őmaga által hordja vala az udvaron az betegök házában, infirmariában, és megfereszti vala önnen kezével az betegöket.

Egy időben az szolgálólejányok közül egy megbetegöle halálra. Mely betegnek minden teste igen varas és igen veres vala, úgyhogy egyebek utálnak vala övele bánni, de Szent Margit

[31] hány

asszon elmene és ez szegény beteget megfereszté önnen kezével és megmosá fejét és megnyíré fejét. Ezenképpen nagy szeretettel szolgála néki.

Esmég vala egy szoror, kinek ő torkát kell vala bekötni tehénganéval, kit az szororok utálván, senki be nem köté az betegnek torkát, hanem csak Szent Margit asszon. Esmég egy időben egy beteg szoror kévána enni disznóbélt. Elmene Szent Margit asszon és megszerzé az disznóbélt. Mikoron meghozták volna az disznóbélt, adák Szent Margit asszonnak az disznó belit ganéjával öszve, miképpen az disznóból kivették vala, de ez szent szűz nagy alázatossággal elvevé és megtisztéhtá, megcsinálá, elvivé az betegnek. De mikoron az ő ruhái megrutéhtattanak volna az undokságokkal, le nem veté azért őróla az ő ruháját, hanem ezenképpen megviselé. Semminemő alázatos dolgot nem szégyelli vala tenni.

Gyakorta ez szent szűz megsöpri vala az betegházat és az szükségnek helét, az betegökét. És ennek fölötte belöl es megtisztéhtja vala. Esmég egy időben Szent Margit asszon húst süt vala az betegeknek és mondá néki szoror Benedicta, István úrnak lejánya: „Asszonyom, adjad énnekem az húst, én megsütem, amiért nem illik, hogy te süssed." Mondá Szent Margit asszon: „Ha te sütnéd meg, tiéd volna az érdeme, de én nem akarom elvesztenem az én érdememet, azért nem adom néköd." Gyakorta, mikoron ez szent szűz az betegeknek szolgál vala az ruháját felvonogatja vala, úgy jár vala az nagy sárban, hóban. Gyakorta ez gyenge szűz leesik vala, esmég felkel vala, úgy szolgál vala. Őnéki ruhája némikoron mind térdig megsárosul vala, de azért őróla le nem veti vala, hanem azonképpen viseli vala, és azonképpen éjjel es benne hál vala.

Mikoron az betegök húst esznek vala, Szent Margit asszon elmegyen vala az portára és úgy kér vala húst az betegöknek, és teszi vala kis teknőben, és elviszi vala az ő fején és megfőzi vala nekik. Egy napon, mikoron Szent Margit asszon vinne egy fazekat teljes tikhússal az betegöknek, és mikoron menne az kohnyáról az nagy hóban az betegházban, leesék ez szent szűz az nagy hóban és eldőle az éteknek ő leve kápája ujjára. Felkele ez szent szűz az nagy hóból nagy békességgel, és elvivé az étket az betegeknek. Esmég egy időben Szent Margit asszon elmene egy szororral húsért az betegeknek, és mikoron nem volna miben elhozni[o]k az húst, Szent Margit asszon leveté az ő scapulárát és letevé az földre, beletakará az húst. Mikoron jutottak volna mindketten az kohnyára, ez szorornak ő scapulára megundokult vala az hústól, de Szent Margit asszonnak ő scapulára tisztán megmaradott vala. Tahát ez szoror kezde megszomorodni és megháborodni, megharagodni Szent Margit asszon ellen. Szent Margit asszon kedég mosolodván mondá ez szornornak: „Miért haragudtál meg? Én jól tudom, mit gondolsz te mastan." És megmondá mind Szent Margit asszon, valamit ez szoror gondolt vala.

De mikoron ez gyengeséges szűz megbetegedik vala, nem mondja vala meg, hanem eltűri vala, hogy meg ne bántatnék az ő szokott dolgiban és az ő szolgálatiban. Egy időben Szent Margit asszon lőn igen beteg negyven napiglan. És vala őrajta vérhas. Mind negyven napiglan elszenvedé ez nehéz betegséget, és minden szolgálatot beteljeséhte az refektóriumban és betegeknél, miképpen egyébkoron. Annéra megalázza vala őmagát az priorisszának, hogy valamit az priorissza parancsol vala, azt először ő akarja vala beteljeséhteni. És ha valamely szoror őmagát megvonja vala az közönséges dologtúl, kit az priorissza parancsol vala tenni, tahát ez szent szűz megerőséhti őtet jó példát adván őnéki.

Vala egy szoror, ki neveztetik vala szoror Örzsébet. Ez vala igen vén. Ez szoror Örzsébet esék nagy hosszú kórságban tizennyolc esztendeig. És juta annyé erőtelenségre és vérhasra és vetésre, semmit nem emészthet vala, úgyhogy ő magát fel nem indéthatja az ágyból. Tahát némely napon az szororok igen megfáradtanak vala, és senki nem akara néki segélleni, azaz az betegnek. De Szent Margit asszon mene az priorisszához és megkéré az priorisszátúl engedelmességet, hogy ő bánjék az szegén beteggel. Az priorissza kedég néki megengedé és hagyá, hogy egy társot vegyen véle. Szent Margit asszon kedég hívá el véle szoror Alincsát, Ajkay Péter úrnak leányát. Mikoron elmentek volna mindketten, tahát Szent Margit asszon felemelé az ágyból az szegén régi vén beteget önnen kezével, és tevé egy samel székre (egy kerek veremre), és tahát nagy dohosságáért és vérhasnak és vetésnek utálatosságáért szoror

Alincsa félre voná magát, el nem szenvedheté az nagy dohosságot. Ezeket látván Szent Margit asszon mondá az szorornak: „Szerető atyámfia, ha te el nem szenvedhetöd, menj el felfelé és hagyjad énnekem ezt tennem."

Tahát Szent Margit asszon az betegnek ágya megtisztéhtván, annak utána esmég önmaga felvevé ő karjaira az beteget és betevé az ágyban. Ezeket látván az szoror igen csudálkozik vala, hogy Szent Margit asszon elszenvedhet vala ily nagy dohosságot utálat nélköl, és hogy elbírhata ilyen nagy embert, mert ez beteg Örzsébet igen nagy ember vala. Ezeknek utána Szent Margit asszon felvevé az széket és mindazokat, kikre öltette vala, és vivé az vízhez, és önnen kezével mind megmosá. Ezenképpen szolgála ez betegnek Szent Margit asszon nagy sokszer.

Ez vala három esztendővel ez szent szűznek halála előtt. Azért ezenképpen szolgálván az erőtleneknek, jóllehet, hogy gyakorta ő maga erőtelenb vala, követvén ő nénjének, Szent Örzsébet asszonnak ő nyomát, veti vala őmagát az betegekért mind ereje szerént, kik az klastromba valának. Kik kedég az klastromnak kívöle valának, az oly betegeket az ő képében meglátogatja vala némely igen vén fráterrel, fráter Györggyel, provinciálisnak áldomásával. És megadja vala az ő szükség[ü]kre valót azból, mit őnéki anyja, atyja ad vala, ez vén fráter által. De ezt akkoron teszi vala csak, mikoron provinciális jelen nem volt.

De mikoron az provinciális jelen vala, tahát mikoron Béla királ, királnéasszon és István királ és egyéb atyjafiai Szent Margit asszonnak hoznak vala aranyat, ezöstöt, pénzt, aranyas bársont, Szent Margit asszon ezekben semmit nem akar vala magának venni, hanem elküldi az priorisszának egyháznak dolgára. És egy részéből kéri vala az provinciálist, hogy ő képében adna alamizsnát szegényeknek ez országnak kölemb-kölemb részében, mikoron menne vizitálni. Jelesül kedég szemérmes, titkon való szegényeknek és kik szégyenlnek kuldulni. Némikoron kedig az priorisszának áldomásával köld vala szegén szentegyházaknak, prédikátor szerzetbélieknek Fejérvárra egyházi öltözetökre, kelöhre.[32] És Pesten Szent Antalban[33] rakata egy oltárt Szent Miklós pispeknek tisztességére, ezenképpen egyéb szentegyházakhoz. Ezeket mind teszi vala ez szent szűz azokból, kiket őneki az ő szülei, atyjafiai adnak vala. Mert az klastromnak jüvedelméből nem illik vala valamit valakinek adnia, sem akarja vala. Ez provinciálisnak, fráter Marciálisnak tanálcsival, tanéhtásival igyeközik, mívelködik vala Szent Margit asszon jelesben kezdettől fogva minden ő napiban.

De maga ezt sem kell elhagynonk, az ő alázatos kenyerületiről. Mert mikoron ez szent szűz áll vala az ablaknál az karban, kin nézettetik Krisztusnak szent teste, és látja vala az beteg szegényeket, miképpen az macskások[34] magokat vonsszák vala az págyimentomon,[35] nagy siralmakat tészen vala. Az szororok megkérdik vala ez siralmának okát. Úgy mond vala Szent Margit asszon: „Azért sírok, hogy kenyerülek ez beteg szegényeken, és bánkódom szűvem szerént, hogy én őket nem segélhetöm egészségekre. Ezeknek felette hálát adok az én Teremtőmnek, hogy ki kenyerölt énrajtam és engemet egészen teremtett, és mind ez mai napig egészen felnevelt, kinek okáért esmerem én magamat az ő irgalmasságának inkább kötelesnek lenni hálaadásra."

Némikoron kéri vala az szororokat, hogy *Ave Mariát* mondjanak az szegényekért. Némikoron kedig, ha ez szent szűz lát vala mezéhtelen, condrás szegént, tahát elköld vala az priorisszához, hogy az szegénnek adja egyik kápáját, melyik jobb volna. Ha kedig Szent Margit asszonnak nem lészen vala több kápája egynél, tahát kéreté vala az priorisszát, hogy ő adjon ruhát az szegénnek. Oly igen kenyeröletös szűvő vala az beteg szororokon es, hogy gyakorta az ő étkét, kit őneki adtanak az asztalnál, elköldi vala az beteg szororoknak, és ő maga gyakorta étlen kel vala fel az asztaltól.

Annak okáért az ilyenféle jószágoknak kegyeségéért avagy irgalmasságának mívelkede-

[32] kehelyre
[33] a domonkosok templomában
[34] sorvadásosok
[35] padozatlan

téért az ő nyájaskodása avagy szentséges élete egy néminemű regula szerént tartatik vala azidőbéli szororoktól, úgyhogy ha valami szerzetlenséget avagy erköcsetlenséget látnak vala egymástúl, tahát úgy mondanak vala: „Ez nincsen az mi asszonyonknak, Szent Margit asszonnak regulái kezöl!"

Mikoron ez szentséges szűz szól vala az ő atyjával és az ő bátyjával, István királyval, az ő szöleivel és egyéb atyjafiaival, az ő beszéde alkolmas időben vala mindenkoron intő és könyergő beszéd. Miképpen Béla király gyakorta megmondotta az uraknak, hogy őtet az ő lejánya, Szent Margit asszon azon kéri, hogy Istennek egyházát az ő országában ne hagynája megnyomorodni avagy megnyomoréhtani kemény fejedelmeknek miatta és egyéb fejedelmeknek és vitézeknek miatta, és hogy szegényeket, özvegyeket, árvákat és ilyenféle nyevolyaságos személyeket oltalmazná. És sokakban meghallgattatik vala Szent Margit asszon az ő atyjától, Béla királtúl és atyjafiaitúl, mert az ő életinek nyilvánvaló szentségéért aléghogy valaki az ő atyjafiai kezöl soha az ő akaratja ellen [nem] tött volna az időben. Jóllehet azután sokakat szenvedne, de engednek vala az ő kérésének még azokért es, kik méltók valának halálra, szabadulást vesznek vala, és szegénségben megnyomorodtakat megsegél vala. Úgyhogy ez szent szűz mindeneknek kiváltképpen való hiedelm vala minden ő szükségekben.

Esmég ez szentséges szűznek ő keménséges penitencia tartásáról bizonságot töttenek azidőbeli szororok, és úgy mondottanak, hogy ez Szent Margit asszon Karácson estin, Nagypénteken, Nagybódogasszon estin és egyéb Bódogasszon estin és egyéb nagy innepek estin veri vala, ostorozja vala őmagát oly igen keményen, mígnem ő gyengeséges testéből vér bőséggel kijö vala. És veri vala ez szent szűz őmagát némikoron töviskes vesszővel, némikoron kedég az szüldisznónak[36] bőrében csinált vesszővel, ostorral. Mikoron kedég Szent Margit asszon őmaga nem ostorozhatja vala magát az ő karjainak erőtelenségéért, mely erőtelenségest szenved vala Szent Margit asszon az ő vállaiban való fájdalmért, kit ő halálának előtte négy esztendeig szünetlen szenvede ez szent szűz, tahát ez időben ő magát ostoroztatja vala szoror Szabinával, ki őneki jeles titkosa vala. Egy időben, mikoron Szent Margit asszon az földről felkölt volna ő imádságából, Szent Margit asszonnak ő vállának csontja kimene ő heléből, úgyhogy Szent Margit asszon kezde érezni nagy fájdalmat ő vállában. Tahát az priorissza és az egyéb szororok kezdének bánkódni és keresnek vala orvosságot, kivel megorvosolhatnáják Szent Margit asszont. Ezeket látván egy szoror, Szent Margit asszonnak öccse, István királnak hugának, Anna asszonnak leánya, Margit asszon, kezdé önnenmagában ezenképpen mondani, olyha megmevetvén: „Micsoda ez, hogy ez egy szerzetösről, apárácól enné nagy gond vagyon ez orvosságokért?!"

És legottan ez szoror Margit kezde érezni nagy fájdalmat az ő jobb vállában ugyanazon helyen, hol Szent Margit asszonnak fáj vala. És tahát legottan ez szoror menne és esék Szent Margit asszonnak, ő nénjének lábához, és megmondá valamit ez róla gondolt vala. Azt es megmondá neki, minemő fájdalm esött vala őreá ez ilyenféle gondolatért. Mondván ő bőnét, kéri vala, hogy megbocsátnája az ő bőnét. Mondá Szent Margit asszon: „Szerető atyámfia, Úristen megbocsássa néked!" Ez beszédek elvégezvén legottan meggyógyula az szoror. Ez szoror kedég az gyógyulását megmondá szoror Margarétának, ki vala Moconyai Guilliniusnak, e hercegnek lejánya, és szoror Örzsébetnek, István király leányának, és szoror Mariának, Mihál úr leányának.

Esmég ez szentséges szűz gyakorta kéri vala complétának utána szoror Örzsébetet, Serennai ispán úrnak leányát, hogy elmenjen véle, és hogy ez szent szűznek diszciplinát[37] adjon.

Tahát ez szoror felveszi vala az vesszőt és veri vala Szent Margit asszont. Szent Margit asszon kedég úgy mond vala ez szorornak: „Verj, ostorozj engemet igen erősen!" És ez szoror veri vala Szent Margit asszont oly igen erősen, hogy őbelőle kijű vala az vér.

Ez szoror kedég veri vala Szent Margit asszont nagy keserő sírással, kenyerölvén őrajta.

[36] sündisznó
[37] verést, ostorozást

Ez diszciplinának ő vesszői valának közenséges diszciplinának vesszői. Némikoron valának töviskes vesszők, és ez vereségeket, diszciplinákat veszi vala némikoron az refectoriomba, az ajtót jól berekesztvén és némikoron az kapitulomházban.

Ez szentséges szűz ez diszciplinának gyenyerőségét megtanolá még kisded gyermek korában. Mert mikoron még Beszprimett laknék, és mikoron az szororok kompletának utána diszciplinát vesznek vala, ez szent gyermek az földen az ő mesterének mellette letérdeplik vala és kér vala diszciplinát, miképpen az egyéb szororok. Azután elmegyen vala az sekrestyében, és önnenmaga vészen vala magán diszciplinát. Minekutána kedég ez szent szűz jöve ez Bódogasszon klastromban, gyakorta kéri vala az ő társát, szoror Örzsébetet, Olimpiádisz asszonnak leányát, kivel egy könben tanolnak vala, hogy őtet megdiszciplinálja. És ez szoror megdiszciplinálja vala ez szent szüzet. Némikoron diszciplinálja vala közönséges vesszővel, némikoron kedég oly vesszővel, kinek töviske vala.

Esmég egy napon Szent Margit asszon kompletának utána hívá el véle szoror Benedictát az kapitulomházban, és Szent Margit asszon ada diszciplinát szoror Benedictának. Ez szoror Benedicta es Szent Margit asszonnak kérésére ez szent szüzet oly igen veré, hogy az nagy vereségnek miatta megfáradott vala ez szoror Benedicta.

Esmég egy szent innepnapon Szent Margit asszon szoror Sabinával mene egy házban be, mely ház oly igen setét vala, hogy semmit őbenne nem láthatnak vala. De maga mikoron Szent Margit asszon levetette volna az ő ruháját, hogy őtet ez szoror Sabina megvernéje, legottan az ház oly igen megvelágosodék, mintha nappal lett volna. Mikoron kedég Szent Margit asszon felvötte volna esmég ő ruháját, az ház lőn esmég olyan setét, mint elébb volt.

Esmég egy némönemő napon ez szoror Sabina, mikoron igen haragudt volna egy némönemő bosszúságtételről, és gondolkodnék az ő szűvében ezről és kérnéje az Úristent, hogy az haragot elvennéje az ő szűvéből, de mikoron ezt senki nem tudnája, tahát Szent Margit asszon elmene ez szororhoz és mondá néki: „Ne akarj szomorodni!" És mind megmondá, valamit ez szoror gondolt vala. Ez dolog kedég vala azon esztendőben, kiben Szent Margit asszon meghala.

Esmég ez szentséges szűznek ő keménséges penitenciájáról úgy vagyon megírván az ő szentséges életiről, hogy ez szent szűz kéré szoror Ágnest, hogy őnéki segéllene csinálni egy kapcát. Mely kapcában belöl ez szent szűz tött avagy varrott vala apró hegyes vasszegeket. És ezenképpen viseli vala ő lábaiban az Úristentől nagy szerelmmel.

Esmég ez szentséges szűz, mikoron akarja vala venni Krisztusnak szent testét, annakelőtte egy nappal elkezdi vala Szent Margit asszon vecsernyétől fogva, és áll vala imádságban nagy ájtatossággal és siralmmal, és mikoron elhívattatik az cantrixtúl, hogy megmondja az ő versét, tahát elmegyen vala, és megmondja vala. Azután esmég megtér vala az ő imádságira. És ugyanazon estve komplétának utána énekli vala igen ájtatoson, magas szóval és siralmakkal az *Salve Reginát*. Azon ájtatosságban áll vala az veternyén es. Veternye után nyugoszik vala egy keveset, és hajnalban esmég megtér vala imádságira, mind miséig. És az misén veszi vala Krisztusnak szent testét nagy ájtatossággal.

Veszi vala kedég Szent Margit asszon Krisztusnak szent testét tizenötszer esztendeig.[38] De mikoron az szororok Szent Margit asszonval öszve veszik vala Krisztusnak szent testét, Szent Margit asszon elterjeszti vala őmagát az földre, és nagy siralmakkal, szöpegésekkel várja vala Krisztusnak szent testét, és úgy veszi vala őhozzá nagy édességes ájtatossággal. Minekutána kedég Szent Margit asszon veszi vala Krisztusnak szent testét, veszi vala egyfelől az keszkenőt, és tartja vala mindaddég, mígnem az egyéb szororok megkommunikálnak[39] vala, és ezt teszi vala nagy ájtatossággal. Mikoron megkérdik vala az szororok Szent Margit asszont, hogy miért tartanája ezenképpen az keszkenőt, úgymond vala Szent Margit asszon: „Azért tartom, hogy jobban láthassam Krisztusnak szent testét."

Aznak utána ez szent szűz marad vala mind teljes napestig ájtatos sírásban vecsernyéig,

[38] évente
[39] megáldoznak

'és olyha semmit nem eszik vala, és inkább szeret vala ájtatossággal sírnia, hogynem ennie. Mikoron kedég az asztalhoz megyen vala egyebekkel, tahát az ő orcáját befödi vala az ő vélomával és az ő kezeit öszveteszi vala. Ezenképpen imádkozik vala mind ebédöttszaka, étel nélkül.

Esmég egy időben, mikoron az szororok Szent Margit asszonval öszve Mindszent napján akarnának meggyónni és kommunikálni szokás szerént, mikoron immár Szent Margit asszonnak kellene meggyónnia és megkommunikálni, ez felöl megmondott Mindszent napján lele Szent Margit asszon egy szorort, hogy ki őnéki nem szólt vala három napon. És kezde Szent Margit asszon kételködni, hogy netalán valamiben megbántotta ez szorort. Elmene Szent Margit asszon, és ez szorornak lábainál őmagát leterjeszté és úgy kér vala bocsánatot. Ezt látván egy szoror, szoror Katerina, esztergami Senye úrnak leánya, mondá Szent Margit asszonnak: „Asszonyom, mire téssz ígyen?" Mondá Szent Margit asszon: „Bocsánatot kérek ez szorortúl, hogyha valamiben én őtet megbántottam, megbocsássa énnékem, minek előtte én meggyónjam és kommunikáljam."

Esmég ez szentséges szűznek szájából soha senki mind ő teljes életiben nem hallott valami szernyű beszédet avagy káromlást, avagy valami bosszúbeszédet. De ha valamely szorortúl megbántatik vala ez szent szűz, nem várja vala, hogy az szoror tegyen őnéki véniát, azki őtet megbántotta, hanem ez szent alázatos szűz elmegyen vala és véniát teszen vala az szoror lábánál, ki őneki valami bosszút tött. Mert oly igen békességes vala ez szent szűz, hogy akármely igen nagy bosszút töttek avagy mondtak neki, mindenkoron nagy békességgel szenvedi vala el. Egy időben az ő mestere, Olimpiádisz megfeddé Szent Margit asszont az ő sok imádságiról és mondá neki: „Te asszonyom, eltöröd magad. Mit mielsz te? Állasz minden napon az te imádságodba, tartván az te orcádat és orrodat az földen, miképpen az disznó. Mi nem az földben keresed az Úristent?" De ez szentséges szűz Szent Margit asszon ez bosszúságos beszédöket nagy békességgel és alázatossággal szenvedé el. Sem meg nem háborodék.

Gyakorta ez szentséges szűz kéri vala az sekrestyés szorort, hogy őtet az karban rekesztenéje komplétának utána, mikoron szokás az kart betennie. Jelesöl kedég Mindszent estin. Mikoron ezek gyakorta lettenek volna, íme, egy időben, Mindszent estin kéré Szent Margit asszon ez sekrestyés szorort, hogy őtet az karban rekesztenéje és őmaga es ottan maradna vele. Tahát íme, Szent Margit asszon, mikoron sokáig állott volna imádságban az karban az oltár előtt Mindszent estin veternyének előtte, leesék Szent Margit asszon és láttatik vala miképpen holt, és mindaddég ezenképpen lőn, míg ez feljül megmondott szoror, ez sekrestyéres, megolvasá teljességgel az Szent Dávid zsoltárát, és az szoror teszen vala minden psalmosnak végén véniát. És jóllehet, hogy ez szoror sokszer teszen jegyet és szózatot, hogy Szent Margit asszon felkelne, de ő fel nem kele, sem szóla az szorornak. Tahát ez szoror kezde kételkedni Szent Margit asszonnak haláláról. Elmene Olimpiádiszhoz, Szent Margit asszon mesteréhez és ez dolgokat önnenmagának megmondá. És tahát Olimpiádis ez szororral öszve megtérnek az helyre, hol vala Szent Margit asszon. És láták őtet fekennie[40] az oltár előtt, és minek előtte közelejtöttenek volna őhozjá, felkele Szent Margit asszon. Olimpiadisz kedég kezdé feddeni ez szent szűzet, mondván: „Mit míelsz te? Akarod te e tenenmagadat megölni?" – és elmene Olimpiadisz.

Monda ez szoror Szent Margit asszonnak: „Mire szomoréhtál meg engemet?" Felele Szent Margit asszon mosolodván és az szorornak kezét fogván: „Ne akarj megszomorodni, mert keveset állottam ezenképpen!" Ez dolgok löttenek Szent Margit asszonnak halála előtt egy esztendővel.

Esmég egy éjjel, veternyének előtte bemene Szent Margit asszon az karba az ő imádkozóhelére, holott szokott vala állani és imádkozni titkon önnenmagának, és előtte valának az Szent Szűznek minden ő szép aranyas képei, táblái és ereklyéi. És mondá Szent Margit asszon

[40] feküdni

szoror Elenának: „Kérlek tégedet, hogy állj itt, és senkinek meg ne mondjad, hogy én itt vagyok, és ne hagyj valamely szorort énreám jűni!"

És mikoron Szent Margit asszon sokáig állott volna ezenképpen ő imádságiban, látá ez szoror Eléna tűznek lángját Szent Margit asszonnak fején. Ezeket látván ez szoror igen megijede és fél vala menni Szent Margit asszonhoz, de maga ez szoror lassúsággal elmene Szent Margit asszonhoz és mondá neki: „Asszonyom, tűz vagyon fejeden!" Tahát Szent Margit asszon az ő kezét fejére veté és tapogat vala az ő fején. Mondá ez szorornak: „Senkinek ez látást meg ne mondjad!"

Esmég egy időben Szent Margit asszon hívá el véle szoror Annát, Nyitrai Meloán úrnak leányát, és csinála ővele kenderből egy kötelet, és kéré Szent Margit asszon ez szorort, hogy ez kenderkötéllel megkötnéje és igen szoréhtanája mindkét karjait. Tahát ez szoror vevé ez kenderkötelet és megköté Szent Margit asszonnak egyik karját. Oly igen erősen szoréhtatá Szent Margit asszon az ő karját, hogy láttatik vala az kenderkötél bemenni az ő karjának húsában. Ennek utána esmég az másik karját es még ezenképpen igen erősen megkötteté, szoréhtatá.

Ez dolgok valának egy néminemő házban, mely házban szokott vala maradnia királnéasszon, Szent Margit asszonnak anyja, mikoron jű vala az klastromhoz. És vala ez dolog Szent Margit asszonnak halála előtt öt esztendővel.

Esmég egy időben nyárban, mikoron azidőbeli provinciális, fráter Marcellus megtért volna az generale capitulomból[41] és jütt volna az klastromhoz, tahát ez provinciális lelé ez klastromnak szororit szilenciomnak, vesztegségnek nagy törésében, szegésében. Ezeket látván ez provinciális igen megharagvék az szororokra és bejűve az kar alá, igen keményen megfeddé és megfenyegeté őket az szilenciomért. És mondá hogy penitenciát hagyna nekik miképpen az konstitúció[42] mondja. Ez vesztegségnek megszegéséért oly igen megharagudt vala az provinciális az szororokra, hogy azon napon semmiképpen nem akara beljebb jűni az klastromban, hanem ezenképpen nagy haraggal elmenvén, elhagyá az szororokat.

Tahát Szent Margit asszon ugyanazon napon köldé az vasablakra vecsernyének előtte az ő mesterét, Olimpiádiszt és szoror Margarétát, Guiellinos hercegnek leányát, ki vala Béla királnak rokona, az provinciálishoz, alázatosan könyeregvén, hogy az provinciális méltólna Szent Margit asszonnak es ugyanazon penitenciát hagyni, melyet akarna hagyni az szororoknak, kik az vesztegséget megtörték vala. És hogy ne kedvezne valamiben őnéki, hogy ne láttatnék az egyéb szororoknak úgy, hogy őneki penitenciája elhalogattatnék, avagy hogy őneki kedvezne azért, hogy ő királ leánya volna. Tahát ez provinciális kapitulumot tőn másodnapon, pénteken az szororoknak, és hagyá, hogy az szororok, kik a szilenciumot, az vesztegséget megtörték vala, hogy az refektóriumnak közepette mezehtelen földen üljenek, és böhtöljenek vízzel és kinyérrel.

Kit ez szororok mind beteljeséhtenek, és vélek öszve Szent Margit asszon es mind beteljeséhté nagy békességgel és alázatossággal.

Mikoron ez szentséges szűz, Szent Margit asszon ez feljül megmondott jószágos mívelködetökben foglalta volna őmagát nagy tökéletösséggel, és mikoron megutált volna minden ezvelági hangosságokat és gyenyerősségeket, mikoron az ő atyja akarja vala őtet az szerzetbel kivinni és adnia házasságra, ezeknek es ellene monda és megutálá mindenestől fogva ez szentséges szűz.

Mindezek elmúlván, íme, ez szentséges szűznek, Szent Margit asszonnak, új érdemeknek okai szolgáltatnak. Mert támada háborúság Szent Margit asszonnak szülei közett és az ő atyjafia közett, István király közett.[8] És oly igen veszedelmes háborúság támada közettek, hogy minden igazságnak szertartása néköl, és hátravetvén az isteni félelmet, mind érsekökben és pispekekben és mind jobbágyokban nagy sok ezer ártatlan emberek ítéletnek egyenessége néköl elveszének.

[41] egyetemes káptalangyűlésről
[42] rendi szabály

Mely nagy háborúságok közett ez szentséges szűznek ő siralmi valának őneki éj és napi kenyeri. Mert meggondolja vala ez szentséges szűz, hogy ez ilyenféle háborúság semmiképpen nem lehet nagy sok lelkeknek veszedelme néköl. Azt es meggondolja vala ez szent szűz, hogy ezféle háborúság nem lehet az ő szüleinek, atyjának, anyjának lelkének veszedelme néköl, kik immár megvénhedtenek vala; és mind szüleinek mind atyjafiainak utálatos fáradsága nélköl nem lehetne. Ezeknek felette ez szent szűz félti vala az ő egy méhben feküdt atyjafiának, István királnak halálát, kinek halálára igyekeznek vala, és igen keményen üldezik vala.

Mindezeknek felötte hallja vala és érti vala, hogy az anyaszentegyházat nemcsak Magyerországnak kölemb-kölemb részébe, de bizonnyal még ennek felette sok egyéb keresztyén országoknak részében es kemény fejedelmeknek, pogánoknak miatta elnyomattatni és szaggattatni. Klastromokat és szerzetösségnek helyeit megpusztéhtják annéra, hogy az Úristennek kik szolgálnak vala, az ő helyök, klastromok, benne lakozó néköl marad vala. Szegényeket és ártatlanokat annéra nyomoréhtanak vala meg, hogy az ő kiáltások mind mennyországiglan felhallik vala. Miképpen ez szent szűznek beszílik vala, anné nagy háborúság, veszedelm vala, hogy senkinek nem kedveznek vala, sem véneknek, sem ifjaknak, sem férfiaknak, sem asszonyállatoknak, sem szűzeknek, hanem mindenek álnokul megnyomoréhtatnak, minden okosság néköl.

Mindezeket hallván ez szent szűz sír vala nagy bőséggel és az ő testét ösztövérehti vala böhtökkel. És felöltözék ő ciliciumban, olyha siratván mindeneknek az ő álnokságokat, kiket azidőben az Úristennek tesznek vala. És siratja vala az megnyomorultaknak az ő nagy háborúságokat.

Teljességgel őmagát ez szent szűz siralmakra kioldozá. És gyakorolván siralmaknak bőséges sirámit, áradásit, kéri vala ez szent szűz mind az frátereket, mind az szororokat és minden egyéb szerezetesöket, és kéretteti vala egyebekkel es, hogy könyergenének az Úristennek alázatos könyergéssel, hogy az Úr Mendenható Isten az ő jogjának hatalmával megszoréhha és megehnyítse az kegyetleneknek hatalmokat és megoltalmazja az ártatlanokat. És ezeknek felötte anyaszentegyházat, kit az ő drágalátos szent vérével öszvegyühtett mi Urunk Jézus Krisztus pogánoknak, eretneküknek, hittől-szakadtaknak miatta, és kemény fejedelmeknek miatta, kik csak névvel keresztyének, kiknek ő sokaságok azkoron gonoszul bulcsúztatott, eléggé uralkodik vala, azaz, hogy azidőbeli gonosz keresztyén uraknak nagysok gonosz hatalmak adattanak vala ez ilyen gonosz dolgoknak tételére. Hogy az ilyen gonosz népeknek miatta ne hagynája mi Uronk Jézus Krisztus őmagát káromlatni, ezeket kéri és kéretteti vala Úristentől ez szent szűz.

Mikoron az ő nagy keserőségét látnáják az szororok, olyha őrajta könyerölvén, úgy mondnak vala őneki: „Mi tenéköd benne? Mit gonodolsz te vele? Mire, hogy minden történetért te tennenmagadat gyötred?" Tahát ez szentséges szűz, Szent Margit asszon az ő szűvének mélségéből vonván nagy fázkodást, ezenképpen felele: „Anyaszentegyház, minden hív keresztyénnek anyja, az ő drágalátos tagiban metéltetik és ő igen keményen gyötretik, és ti azt mondjátok énneköm: »Mi tenéköd benne?« Nemde nem ő szült-e keresztvíznek miatta újonnan engemet tiveletek öszve?! Nemde az ő leányi közül való vagyok-e én? Bizonnyal az vagyok!" Ezenképpen ez szent szűz az őneki szólóknak bosszontásit meggyőzvén, őket es mind ereje szerént ugyanezen-féle könyeröletre hozza vala.

Tahát látá ez szent szűz az bőneknek áradásiban az felül megmondott nyomorúságoknak ő gonoszságit megnövekedni, azaz hogy az bőnek, az kegyetlenségek naponként növekednek vala és bévölnek vala, úgyhogy – az tatároknak kegyetlen járásoktúl megválva – száz és több esztendőtől fogva sem láttatott, sem hallatott anné nagy sok kegyetlenség keresztyén népeken, miképpen ez időben.

Azért ez szentséges szűz, Szent Margit asszon új penitenciának módját keresé, és meglelé az Mindenható Istennek haragjának megengesztelésére. Mert az ciliciomot, kit először visel vala, semminek aléhtá – avagy kevés penitenciának, keménségnek aléhtá –, hanem az szüldisznónak az bőrét csináltatá meg titkon két szororokkal, kiknek egyike priorissza lőtt vala ez kalstromban, az másik kedég vala szolgálóleján.

Ugyanezen két szororok tartották vala fel ezen klastromban az szüldisznókat, és ez két szororokkal csináltatott vala magának Szent Margit asszon két-ujjné szélű avagy három-ujjné szélűen, avagy négy-ujjné szélűen az szüldisznónak bőréből egy övet. És ez szüldisznónak bőrében csinált övvel őmagát mezehtelen húsán sertéjével béfordéhtván igen keményen magát vele megszoréhtja vala.

És ez szüldisznónak sertéjével öszve maradékát vesszőre kötözé ez szent szűz, és ugyanezen szolgálóleánytúl gyakorta diszciplinát vött. Mely diszciplinának vesszője az szüldisznónak bőrével, sertéjével öszve még ma es ez klastromban vagyon.

Ez gyenyerőségnek ruháját és ez diszciplinának vesszőjét szerzet mestere, fráter János és egyéb sok vén fráterek látták ez szent szűznek halála után, az szororok ezt titkon az fráthereknek megmutatván. Mert aznak előtte, míg Szent Margit asszon élt, senki ez dologról semmit nem tudott ez három személytől megvallva, azaz Szent Margit asszon tudta ezt két szororral.

Ezeknek utána az jüvendő beszédekből minden ember tanoljon békességtartást. Felöltözék Szent Margit asszony, ez szentséges szűz, az Úr Istennek ő szerelmében, és kik ezennyé gonoszságoknak, háborúságoknak tevői, mívelködői valának keresztyének közett, miképpen feljül meg vagyon írván, ezeknek az ő gonoszságukat ez szent szűz nyilván megutálá. Akármely igen nagy személyeknek es az ő gonoszságukat megutálja vala. Sőt még ennek fölette, akármely igen sok méltósággal ékesölt személyeknek es az ő gonoszságokat nyilván megutálja vala, azaz királnak, az ő atyjának és atyjafiának, István királnak és uraknak, még ennek felötte az egyházi fejedelmeknek, érsekeknek, pispekeknek gonoszságokat nyilván megutálá.

De maga meg sem fogyatkozának ez időkben, ez napokban ez szent szűznek még azok közöl es az nagy bosszúság-tételök, kik övele Istennek házába járni és édes étkeket vennie láttatnak vala, azaz a szororok, jóllehet mind erejek szerént teszik vala ez szent szűznek az bosszúságokat, de igen óva, okoson. Mely bosszúságból ez szent szűz mindeneknek nagy békességgel békességet mutat vala, békességnek példáját adja vala.

Mindenek csodálkoznak vala az ő nagy állhatatosságán mindenökben, kezdettől fogva. És gondolják vala, hogy ha ez szent szűzet ez szerzettől és az ő klastromától kivonhatnáják, tahát őrajta minden akaratjukat megtehetnéjék. De ez szentséges szűztől olyha meggyőzettetének, meggyalázatának, őtőle félnek vala.

Kezdék ez szent szűzet sokképpen szorgalmaztatni, hogy ha többet nem tenne, mindnyájan ő kedvökért, akárcsak az szerzetöt hagyná el és az ő klastromának üdvösséges rekesztését. És valamelyekkel az szororok közül, miképpen tetszik vala, hogy kik erre könnyen engednek, hogy azokkal elmenne valamely szerzetbe, jeleső kedég Szent Bernált szerzetébe avagy az szesztrák közkiben, hogy ott, önálok avagy övelek lakoznék és övelek nyájaskodnék.

Először erőködének meglágyéhtani Szent Margit asszont ígíretökkel, és úgy mondnak vala: „Nagy tisztességgel visznek el tégedet, nagy sok kéncsed lészen néked. Ez országbeli urak tégedet mind nagy felséggel tisztelnek, mind érsekek, mind pispekek és jobbágyok." Még ennek felötte pápának áldomását nagy erős mondással, bizonyéhtással ígérik vala ezekről ez szent szűznek.

De mikoron Szent Margit asszont az ő akaratjukra nem vonhatnáják, bosszúságokkal járulának Jézusnak szerelmes jegyesének ellene. Mert az régi kedveket, kiket elébb tesznek vala neki, megvonák azokat őtőle. És ennek fölötte az tartozó szükségeket es és adományokat megvonák őtőle, azaz minden szükségrevalókat: miképpen tunicella,[43] ágy és egyéb szükséges öltözet. Ezeket es mind megvonák ez szent szűztől, kikkel annakelőtte bővelködik vala az ő szüleinél, atyjafiainál és egy-méhben feküdt nénjeinél, öccseinél, mert mindenben ezek eleget adnak vala neki azkoron.

Ezeknek felötte Szent Margit asszonnak utálatjára és bosszúságára azoknak, kik erre engednek vala, Szent Margit asszonnak előtte aranyat, ezüstöt és egyéb drágalátos edéneket nagy bőséggel osztják vala. Szent Margit asszont kedég bosszúságos beszédökkel és bosszúsá-

[43] ing

gos tételményükkel és alkolmatlan ivöltésekkel megkeseréhtvén, nagy keserőségre ingerlik vala, mint mentöl nagyobban tehetik vala.

És nemcsak Szent Margit asszonnak teszik vala ezeket, de mind az teljes konventöt ennél nagyobbakkal fenyegetvén, ha ez szentséges nekik nem engedne. Ó, mely igen nagy bosszúságokkal és mely igen sok kölemb-kölemb bosszúságokkal gyötretik vala ez szentséges szűz az állhatatosságnak jószágos mívelkedetiért, úgyhogy testnek halálától megválván mendenféle gyötrelmeknek kénját tevék őrajta. Mely gyötrelmek[et], miért valának az Úristennek szerelméért és az ő házának, ékességének őrizetéért, azaz mind az ő teljes klastromának és szerzetinek ékességének, tisztességének őrizetiért, vígan szenvedi vala el ez drágalátos szent szűz. Kikből hiszjük, hogy őmagának kereste mártíromságnak érdemét.

Tahát ez történetnek alatta, azaz ezen időnek alatta, ez szentséges szűz, Szent Margit asszon, jóllehet mindenekre kész szenvedni lélekkel Krisztusnak nevéért, de maga juta az ő testének annyé nagy erőtelenségére, úgyhogy önnönmagába térvén érzé az ő halálát közel lenni. Az ő mesterének, Olimpiádisz asszonnak és egyéb vén szororoknak megmondá az ő halálát, az ő testének megfeslését közel lenni. Ki azonképpen lőn.

Mert mikoron egy szoror megholt, és Szent Margit asszon volna az infirmáriában[44] az megholt szorornál, mondá az ő mesterének: „Én szerelmes anyám, én leszek első ez szoror után, ki meghalok." Ki ezenképpen lőn. Esmég úgymond az ő haláláról az ő öccseinek: „Ez szerető atyámfiai, én hamar meghalok, és kérlek titeket, hogy temessetök engemet az karban, az Szent Kereszt oltára előtt. Ha kedég az kar aznak miatta igen megszorul az szororoknak, tahát temessetök engemet az én imádkozóhelemben. És ne féljetek azon, hogy az testemből valaminémő dohosság jűne ki. Mert az én testemből semminémő dohosság ki nem jű." Ki mind ezenképpen megteljék. Mert alég ére tizenkét napot, hogy ezután ez ártatlan szent szűzet hideg kezdé lelni.

Mikoron az szororok látták volna ez szent szűznek az ő nagy betegségét, igen megkeserödének rajta és megüzenék minden klastromokban. Ez szentséges szűzhez jüve azidőbeli provinciális, fráter Mihál, és meghallgatá ez szentséges szűznek ártatlan gyónását, és vevé Krisztusnak szent testét az ő szűvének buzgó szerelméből. Ennekutána kéré szent kenetnek olaját fráter Miháltúl, provinciálistúl, és megkenetteték, fráter Marcellusnak jelenvoltára.

Ezeknek utána ez szentséges szűz Szent Margit asszon odahívatá az ő fejedelmét, az priorisszát, ki vala Badoborai István úrnak leánya, és neki adá az ő ládájának kúcsát.

Ó, szerető atyámfiai! Akaratszerént való szent szegénségnek szeretői, tartói és kévánói, kik az mezéhtelen Jézust mezéhtelen követitek: lássátok, nézzétek, hajoljatok jól oda és lássátok, mit lele az priorissza magyeri Béla királnak leányának ő kéncses ládájában, és mit győhtett Asszonyunk Máriának ő klastromában. Ez szent szűznek ő ládájában való kéncsei ezek valának: őbenne valának két ciliciomok. Az egyik megszakadozott vala immár az gyakorta való viselésnek miatta, az másik cilicium kedig új vala. És vala őbenne vasból csinált öv, kivel övedözik vala az ciliciumnak alóla nagy keménséggel, és egy vesszőt, kire vala kötöztetvén az szüldisznónak bőre sertéjével öszve, kivel ez szent szűz önmagát osotorozja vala. Esmég vala az ládában két nemez kapca, mely kapcákat bevertenék vala kétfelől apró hegyes vaszegekkel, kiket ez szent szűz visel vala ő lábaiban.

Ezek valának, szerető atyámfiai, Szent Margit asszonnak az ő drágalátos kéncsei, kikkel győhté az bódog érdemeket. Mely érdemekkel segéjt mostan menden hozzá folyamodó bőneseket.

Mikoron jutott volna ez szentséges szűz az ő betegségének tizenharmad napjára, egy szombat napon, komplétának utána, előtikszókoron, környülállván fráteröknek és szororok,nak sokasága, Krisztus születetinek utána ezerkétszázhetvenegy esztendőben, ez szent szűznek kedég huszonkilenc esztendőjében, február havának tizenötöd napján,[9] meggyullada ez méltóságos szűz az mennyei jegyesnek szerelmében, kit kéván vala, kit szolgál vala, kit mindeneknek felette szeret vala, kinek szerelméért mind atyját, anyját és ez velági országnak

[44] betegszobában

birodalmát elhagyta vala. Az ő ártatlan lelkét, szentséges, méltóságos lelkét ajánlván az ő Teremtéjének, az ő édességes, kévánatos jegyesének, elnyugovék Úrban.

Oly igen idegen vala az ő teste minden fájdalomtúl az ő halálának idején, miképpen az ő elméje és az ő teste idegen vala minden testi romlástúl és fertezetösségtől. Legottan az szentséges szűznek ő orcája csudálatos fénességgel megfénesedék és vala az ő szemének alatta oly igen szép velágosság, mintha megaranyazták volna az ő orcáját szemének alatta.

Mikoron ez szentséges szűz ezenképpen halva fekennéjek az ő ágyában, legottan az Úristen kinyitá az ő jegyesének érdemének kéncsét betegöknek meggyógyéhtásában. Mert azon időben fekszik vala egy szoror nagy nehéz kórságban, úgyhogy egyebeknek segedelme néköl fel nem kelhet vala az ő ágyából. Mert Szent Lőrinc napjától fogva Szent Prisca asszon napjáig, mely napon ez szent szűz kimúlt vala ez velágból, ez szorort negyednapi hideg lelte vala. Mikoron ez szent szűznek halálát hallotta volna ez beteg szoror az egyéb szororoktúl, megkeseredék az ő szűvében, hogy ő nem szolgálhatna ez szent szűznek ő testénél az egyéb szororokkal. És kezde gondolkodni ő szűvében, hogy ha az Úristen őtet Szent Margit asszonnak érdeme miatt meggyógyítanája, tahát igen örömest szolgálna Szent Margit asszonnak testénél.

Legottan, hogy ez szoror ezeket gondolá, felkele minden segedelem néköl és elmene Szent Margit asszonnak testének szolgálatjára és szolgála az ő testénél. És kivevé ez szoror az skapulárt Szent Margit asszonnak nyakából, mert igen szörnyű vala az kohnyán való szolgálatért és tiszta, jó skapulárt ada őreá.

Ezenképpen felöltözteték nagy siralmakkal és fászkodásokkal, és mikoron volna immár veternyének ideje, felvevék ez szent szűznek az ő szentséges testét és elhozák és letevék az kar alatt. Jóllehet általjában nem nevezi meg az legenda [a] helyet, hanem csak szentegyháznak mondja, de mennére az legendának folyása tartja, az kar alját mondja szentegyháznak.

Ó, szerető atyámfiai, mindentök meggondolhatja, mely igen keserves processzió vala ez az szegén szororoknak, mikoron látják vala, hogy őnekik meg kell válniok az ő édességes anyjoktól, szentséges példájoknak fénes tökerétől és menden vigasságoktúl, jelesöl azoknak, kik ő közölek kevés idővel ez szent szűznek halála előtt őneki és őrajta nagy bosszúságokat, nyomorúságokat tettenek vala beszédökkel és tétemények kel. Gyakorta az szororok mennek vala Szent Margit asszonnak testéhez, és megnézik vala és látják vala, hogy szebb, pirosb vala hogynem éltében.

Ezenképpen álla ez szent szűznek ő teste vasárnaptól fogva keddig.

Mikoron ez szent szűz kimúlék ez velágból, legottan megizenék minden klastromokban, hogy az fráterek jünnének tisztes társossággal ez szent szűznek temetésére. Tahát azon vasárnapon, mely vasárnap éjjel ez szent szűz kimúlt vala ez gyarló velágból, némönemő fráter Péter, ki vala Győrött lektor, annak utána lőn Magyerországban provinciális, ilyen szózatot halla veternyének utána: „Az bárán megholt!" Ennek fölötte megizenék esztergami Filep érseknek és egyéb egyházi fejedelmeknek.

Azért mikoron immár kedden eljüttek volna az tisztelendő atyák és urak, esztergami érsek, váci pispek, óbudai prépost, bemenének az klastromba, hol Szent Margit asszonnak ő teste vala egy némönemő noszolyán, és felemelé az érsek Szent Margit asszonnak orcájáról az vélomot, kivel befödték vala az ő orcáját és látá az érsek Szent Margit asszonnak orcáját fénleni.

Mikoron az szororok nagy mondhatatlan keserőséggel sírnának, azonképpen az fráterek es, jóllehet hogy még az érsek és pispek, prépost és mind övele való nagy sokaság síratlan nem tűrhetik vala az ő nagy ájtatosságoknak miatta, csudálkozván Szent Margit asszonnak ő nagy szépségén. De maga az érsek vigasztalja vala az szororokat és fráteröket mondván: „Nem kell tinéktek sirnotok az örek királnak leányán, de inkább örölnetek kell, mert immár az mennyei örek örekségnek jutalmát őtet vennie nyilván látjuk."

Ó, menné nagy siralm vala ez időben, nemcsak prédikátor szerzetbéli fráterekneknek és szororoknak, kik ott jelen valának, de még ennekfelette sok egyéb szerzeteseknek es, kik jűnek vala mind az ő eltemetésének napjáiglan. Mígnem az ő tisztelendő szent teste tisztelendő

atyáknak és uraknak kezek miá, azaz esztergami érseknek és váci pispeknek kezek miá, Szent Ferenc fráterinek és prépost szerzetinek[10] fráterinek jelen voltokra, plébánosoknak, férfiaknak, asszonállatoknak, szegényeknek és nemeseknek nagy sokaságának előtte és jelen voltára, nagy tisztességgel eltemetteték, dicsérvén és áldván az Úristent az nagy sokaságú nép.

Szent Margit asszonnak ő testének eltemetése ezenképpen lőn:

Mikoron ez szent szűz ez gyarló világból kimúlt volna, annakutána harmadnapon az provinciális csináltata fából egy igen erős szekrént és igen erősen megvasaztatja, erőséhteté vasakkal és vaskarikákkal. Ennek utána beletevék Szent Margit asszonnak ő szent testét. Ezenképpen vevé esztergami érsek, váci pispek, óbudai prépost fráteröknek, szororoknak sokaságával az szekrént, kiben vala Szent Margit asszonnak teste, az ő szent testével öszve és vivék az szentegyházba, az Bódogasszonnak oltára elejben, az nagy oltár elejben, nagy tisztességgel. Az érsek fölöltezék érseki tisztességgel az misére és megmondá nagy tisztességgel és innepléssel. Annakutána az érsek önnenmaga megszolgálá ez szentségös szűznek ő testének eltemetésének minden zsolozsmáját. Ezenképpen vevék az szekrént Szent Margit asszonnak testével öszve, és bebocsáták az földben, egy verömbe avagy sérben,[45] kit ástanak vala az nagy oltárnak előtte az ő szent testének. És be nem födék földdel Szent Margit asszonnak testét, sem valamivel egyébbel, hanem csak az ő szemfedelével. Ezenképpen álla befödetlen Szent Margit asszonnak teste tizenkét napiglan.

Mikoron bebocsátták volna ez szent szűznek testét az sérben, kezde ez szent szűznek testéből nagy édességes illat kijűni. Tahát kezdének az fráterök kételkedni, hogy netalán az szororok töttenek valaminemő jó illatot avagy kenetöt Szent Margit asszonnak testéhez, és azért volna az nagyon jó illat az ő szent testénél.

Tahát az provinciális, fráter Mihál és fráter Marcellus egyéb fráterekkel öszve szerelmest megtudakozék szoror Margarétától, Szent Margit asszonnak öccsétől, ki vala Béla királ húgának, Anna asszonnak leánya, és egyéb szororoktúl, hogyha valaminémő kenettel megkenték Szent Margit asszonnak testét, avagy ha az ő testéhez töttek valami jó illatot. Ezenképpen mondván nekik: „Parancsolonk nektök nagy erősséggel, szent engedelmességnek erejével és átoknak kénja alatt, hogy énneköm erről bizonságot mondjatok, hogyha ti avagy valaki egyéb ti tudástokra tött valaminemő kenetöt avagy valami jó illatot Szent Margit asszonnak testéhez!"

Tahát az szororok mind egyetömbe megeskönnek nagy erösen, hogy sem ők, sem egyebek ő tudásokra semminemő kenetöt, sem jó illatot oda nem töttek. Ennek fölötte az provinciális az szororoktúl megtudakozék ez dologról még gyónásokban es, de még ott es nem lelé kölemben.

Ezenképpen az szororok mind az tizenkét napig megmaradának Szent Margit asszonnak testénél és az ő szent testétől soha kölenben el nem jőnek vala, hanem csak mikoron az [h]órákat, zsolozsmákat mondják vala, és csak mikoron esznek és alusznak vala. Hanem mindenkoron ez szent szűznek testénél állnak vala, imádkoznak vala, nézik vala és látják vala az ő szerelmes anyjokat az sérben fekedni.

Ezen időben egy némönemő fráter, kinek neve vala Péter, és vala győri lektor, annak utána lőn provinciális, hatodnapra juta ez klastromhoz, Szent Margit halála után, mert hítták vala őtet ez szent szűznek temetésére. Mikoron jutott volna Szent Margit asszonnak séréhez, kezde érezni nagy édes, csudálatos illatot, miképpen ha ott valaminémű jóillatú kenetöt töttenek volna el. Kezde ez fráter illatozni ez szent szűznek fejénél és lábainál és sokszer érzé ez csudálatos illatot. Mondá ez fráter Péter provinciálisnak: „Atyám, ez hely csudálatos illattal illatozik. Lássad, hogy oda valaminémű illatot vagy kenetöt ne töttenek legyenek." Tahát mondá az provinciális az fráternek: „Én ez dolgot megtudakoztam nagy szerelemmel az priorisszától és Olimpiádisztúl és az egyéb szororoktúl, kik jelen voltanak az ő testének eltemetésén, nagy erős hitnek alatta, mint jobban lehetött, de én semmiképpen nem lelhettem, hogy az ő testéhez valaki valaminémő illatot vagy kenetöt tött volna."

[45] sírban

Ez időben az sérre még követ nem töttek vala, de Szent Margit asszonnak eltemetése után tizennegyed napon tőnek egy otromba faragatlan követ az szekrénre, avagy koporsóra feljül. Ugy mondanak vala az kőmíves mesterek, kiket hoztak vala Lombardiából – egyiknek vala neve Albert, másiknak Pétör –, hogy mikoron az követ az sérre tevék, nagy édes illatot érzének. Ennek utána ez feljül megmondott kőmíves mesterök faragának koporsót Szent Margit asszonnak verös márványból, kiben mastan es fekszik ez szent szűz.

Mikoron ez koporsó megkészölt volna, két avagy három holnap után, és mikoron az mesterök elvették volna az elebbi faragatlan követ az sérről és akarnáják az verös márványkoporsót az sérre tenni, legottan, hogy megnyitották volna az sért és akarnáják reá tenni az verös márvánt koporsót, oly igen édes illatú pára, füst és illat jű vala fel az Szent Margit asszon koporsójából, mintha nagy sok rózsák voltak volna ott. Miképpen ezen lombardiai kőmíves mesterök ezről bizonságot töttenek.

Ezenképpen lőn ez szentséges szűznek, Szent Margit asszonnak temetése, Béla királnak leányának, Bódogasszonnak egyházában, Bódogasszon oltára előtt, Bódogasszon szigetében, ki másképpen neveztetik Nyulaknak szigetinek, Úristennek tisztességére, Szíz Máriának erömére és Szent Margit asszon érdemének kimutatására. Ámen, alleluia, Jézus, Mária...

(Margit-legenda 1–108 – Nytár 8, 1–37; RMKód 10, 39–253)

4. Példák és látomások

A tolvaj megtérése: a bűnbánat

(Példák Könyve)

Átírt magyar szöveg:

Vala némely tolvaj, ki mikoron
űzettetnéjek ő ellenségitől,
látván kedig ez tolvaj, hogy nem
távoztathatnája el a halált,
szerzé magát keresztre vagy szen-
vedésre, mondván: „Jól és igazán
érdemlettem halánt, mert Istent
megbántottam." És monda nekik:
„Kérlek titeket, hogy Istennek
bosszúságát álljátok meg én rajtam!
Íme, én tagim, kikben
üldeztem Krisztust övéiben."
És ígyen megölék őtet.
Némely remete vala kedig kezel,
ki sok esztendeig tartott vala
penitenciát, kinek megjelenteték,
hogy angyalok isteni dicséretekkel
mennyországban vinnéjek ez tolvaj-
nak ő lelkét; ki sem
hálaadást Istennek nem ada
kezelének idvességérel, de méltat-
lankodván és haragodván önnen benne
monda: „Miután minden veszedelmes
bínekre vetendem magamat,
végre ezenképpen megbánhatom,
és ígyen lészen nekem es,
miként ez tolvajnak." És mikor
ez világra tért volna, menvén
némely vizen, és a *partról* leesvén
elmeröle, és erdegektől
viteték pokolra.

(Példák Könyve 73–74 – CodHung 4, 114–117.

Latin megfelelő:

Fuit quidam latro, qui cum
fugaretur ab adversariis suis,
videns quod non posset
evadere,
posuit se in crucem
dicens: „Bene
mortem merui, quia Deum
offendi
Rogo, ut Deum
de me vindicetis!
Ecce membra mea in quibus
Christus in suis persecutus sum."
Et sic occiderunt eum.
Quidam autem heremita erat prope,
qui multis annis paenitentiam
egerat, cui revelatum est,
quod angeli cum laudibus
animam illius latronis in cae-
lum deportarent; qui nec
Deo egit gratias
de salute proximi, sed indigna-
tus apud se
dixit: „Postquam me
exposuero omnibus flagitiis
similiter potero paenitere in fine,
et sic fiet mihi,
sicut latroni." Et cum
ad saeculum rediisset, transiens
per aquam et cadens *de ponte*
submergitur et a daemonibus
in infernum deducitur.

Herolt: Promptuarium exemplorum. M. Exemplum 25.)

Ez példa olvastatik szizeknek örömekről mennyországban

(Példák Könyve)

Három apácák valának lelki társok egy claustromba, és ezek kezöl kettei szizek valának és egyik ezvegy. Ezek kedig mindenik igen ájtatosok valának Asszonyonk Szíz Máriához. Azért egyik szíz meghalván ez három kezöl, és immár az ezvegy az ő végezetében lévén, az harmad szoror kéri vala ez ezvegyet, hogy halála után megtérne, és az első szoror felél és ő érdemérel bizonyossá tennéje őtet. Melyet megígérvén neki, ha Istennek kellemetes volna és engednéje, és meghala.

Harmincad napján kedig ez szoror némely oltár előtt mikor imádkoznéjek, jelenék neki ez ezvegy társa alíthatatlan[1] fénességgel igen fénelvén és mondván neki: „Jejj ide, mert ketelezél engemet megtérésre. Íme, lássad én érdememnek kicsinded részét! De áldott legyen az nap, melyben szilettem!"

Ő kedig megbátarultatván a hallásból és erőt vevén lélekben, kérdé őtet az első, meghótt szoror felél. Kinek ő monda: „Ha mind teljes világ hártya[2] volna és tenger tenta volna és fáknak minden leveli, fiveknek minden magjai írók volnának egyem minden emberekvel, kik voltak és vannak és lesznek jövendek, elészer mindezek megfogyatkoznának, minthogy kijelenthetnéjek mennyei érdemnek és dicsőségnek mérhetetlen voltát." De monda: „Keveset mondok neked jelen lévén te szemeid előtt. Véghetetlen dicsőségekkel feljelmúl engemet és érdemmel, mert tegnap láttam őtet angyalokkal táncolván fejér fénes ruhában; és fejér ruhákba öltezett leányoknak sokaságával énekelvén kivált csak szizeknek tulajdonéjtott éneket, és viselvén isteni virágokból csinált koszorút. Én kedig kérém őtet, hogy avagy csak egy óráig engednéje nekem az koszorút. Ki monda: »Nem illik néked!« – de maga az virágokból ada nékem, melyeket néked elhoztam, én igen szerelmes társomnak, hogy ő jószágokat, valamennére emberi értelm foghatja, vegyed eszedben és értsed meg."

Azért őtőle lévén némi kerekejtés, illetvén az feljel megmondott virágokkal a pádimentum, honnan származék ilyen csodálatos illatnak nagy nemes szaga, hogy az szoror a nagy édességért elritetben volt ragadtatván.[3] És ezenképpen az ezvegy az ígéretet megteljesítvén, megtére mennyországban.

Mindenek, kik bemennek vala az monstorba, sok ideig mennyei illatot éreznek.

(Példák Könyve 70–73 – CodHung 4, 108–114)

[1] gondolhatatlan, elképzelhetetlen
[2] pergamen
[3] Lat. „rapta fuit in extasim"

Mondj három igazat!

(Példák Könyve)

Átírt magyar szöveg:

Vala egy király, kinek vala neve
Asmodeus. Ez király, mikoron országlana,
ilyen törvént szerze, hogy akármely
igen gonoszol tevő ember, mikoron
megfogattatik és a bírónak elejben
vitettetik, ha ez ilyen gonoszul
tevő ember az bírónak előtte három
igaz szót beszédet mondand, tahát az

ő életit megnyerje mind ő teljes
örökségével öszve. Történék ilyen
eset, hogy némönemő vitéz
az törvénnek ellene vétkezék, és
elfuta és ellappana egy barlangba,
mely barlangba
nagy sok gonoszokat tőn, mert
valakik bemennek vala és kijűnek
vala az várasból, megfosztja vala
és megöli vala őket. Az várasnak
ő bírója mikoron ezeket hallotta volna,
leselőket hagya az barlangnak környüle.
Mikoron az vitézt megfogták volna,
kezei megkötözvén, hagyá az bíró
őtet az ítíletre behozni.
Monda az bíró az vitéznek: „Szeretőm,
tudod-e az törvént?" Felele az vitéz:
„Jól tudom, uram, az törvént, hogy
ha három igazat mondandok, megszaba-
díhtom az én életemet."

Monda az bíró: „Teljesíhed be az
törvént, azaz mondj három igazat,
avagy ma meghalsz!" Monda az vitéz:
„Hagyjad meg, uram bíró, hogy minden
ember veszteg hallgasson." Ki meglévén
monda az vitéz: „Uram bíró, íme
ez az első igazmondás. Nektök
mindnyájan én meghirdetöm ezt,
hogy én mind én teljes életömnek
idejében gonosz ember voltam."
Az bíró ezeket hallván monda az
környülállóknak: „Igaz-e ez,
amit mond ez vitéz?" Mondanak ők:

Latin megfelelő:

Rex quidam regnavit nomine
Asmodeus,
qui statuit, quod quicumque
malefactor
captus esset et coram iudice
ductus, si tres veritates
posset dicere tam veras, contra
quas nullus posset obiicere, quin
verae essent sine omni fallacia, quin
quantumcunque esset malefactor,
vitam suam obtineret cum tota
sua hereditate. Accidit
casus, quod quidam miles
contra legem fore fecit,
fugam petiit et in quadam
foresta latuit, in qua
multa mala commisit,
quia omnes intrantes
spoliavit
aut occidit.
Iudex cum hoc audisset,
insidias in circuitu forestae ordinavit,
eum deprehendit
et ligatis manibus
ad iudicium venire fecit.
Ait et iudex: „Carissime,
nosti legem?" Qui ait:
„Etiam, domine.
Si debeo salvari, oportet
me dicere tres veritates
aut mortem evadere non possum."
Ait iudex: „Imple beneficium
legis
aut hodie morieris!" At ille:
„Dominie, fac mihi silentium!"
Quo facto
ait: „Domine, ecce
haec prima veritas. Vobis
omnibus denuntio,
quod toto tempore vitae meae
exstiti malus homo."
Iudex hoc audiens circum-
stantibus ait: „Estne verum,
quod ille dicit?" At illi:

„Ha gonoszul tevő nem volt volna,
erre nem jutott volna." Monda azért
az bíró: „Mondjad az másod igazat!"
Monda az vitéz: „Másod igazmondás
ez: Énnekem igen kellemetlen, hogy
én ez ábrázba, ez módon jüttem ide."
Monda az bíró: „Bizonyában hiszönk
neköd. Mondjad azért az harmadik
igazat es, és megszabadéhtod magadat
az haláltúl." Monda az vitéz:
„Ez az harmadik igazmondás, hogy
ha én egyszer innét elszaladhatnék,
soha én ez ábrázban, ez módon akaratom
szerént ide, ez helyre nem jutnék."
Felele az bíró: „Bizon, mondom neköd,
hogy elég bölcsen szabadéhtottad
meg magadat. Menjél békességgel!"
Ezenképpen idvezüle, megszabadula
ez vitéz.

„Si non esset malefactor,
ad ista non venisset. Ait ergo
iudex: „Dic secundam veritatem!"
Qui ait: „Secunda veritas haec
est. Mihi multum displicet, quod
in ista forma huc veni."
Ait iudex: „Certe credimus
tibi. Dic ergo tertiam
veritatem et teipsum
a morte salvasti." Ait ille:
„Haec est tertia veritas.
Si semel potero evadere,
ad istum locum nunquam
voluntarie in ista forma venirem."
Ait iudex: „Amen dico tibi,
satis prudenter te liberasti.
Vade in pace!"
Et sic salvatus est.

(Példák Könyve 8–11 – CodHung 4, 156–163. A Gesta Romanorum 58. elbeszélése. Ld. még: Érsekújvári Kódex, Nytár 10, 280–281.)

Három pogány bölcs tanítása a hallgatásról

(Példák Könyve)

Olvastatik az pogán bölcsekről, hogy igen szerették az vesztegségtartást.[1]

Valának három pogán bölcsek, kik megkérdetének, mire, hogy ezenképpen szeretnéjek az vesztegségtartást. Felelvén az első pogán bölcs, Socrates, monda: „Mikoron szóltam, gyakorta megbántam, de valamikoron nem szóltam, soha meg nem bántam."

Az második belcs úgy monda: „Egy bolond sem hallgathat veszteg."

Az harmadik bölcs úgy monda: „Egy szát és két füleket vettönk az természettől, olyha azt mondanája, hogy sokakat kell hallanonk és keveset szólnonk."

(Példák Könyve 20 – CodHung 4, 180)

Hilárion apát és egy püspök vetélkedése

(Példák Könyve)

Vala egy szent atya, kinek neve vagyon Ilarion apát. Ez Ilarion apát mene meglátogatni némönemő pispeket. Ez pispek fogadá ez szent atyát nagy szeretettel, és ada őneki enni madárhúst. Monda az szent atya az pispeknek: „Mitőlfogva az szent szerzetnek ruháját

[1] hallgatást

felvöttem, attúlfogva soha húst nem öttem." Monda az pispek: „Mitőlfogva az pispekségnek ruháját felvöttem, nem hagytam elalodni az embert, ki engem megbántott, sem én el nem aludtam, ha valakit én megbántottam, mígnem megengeszteltem ötet." Monda az szent atya: „Bocsáss énnekem, szent atyám, pispek, mert az te életöd jobb az én életömnél."

(Példák Könyve 21–22 – CodHung 4, 182–184)

A tunyán zsolozsmázó szerzetesek bűnhődése

(Példák Könyve)

Itt szól az írás az szerzetösökről, kik tunyán mondják az ő zsolozsmájokat, kire tartoznának ő regolájok szerént. Kiről ilyen csudálatos példa olvastatik:

Valának két doktorok. Mikoron ez két doktorok az tanolságnak heléről az ő hazájokban tértenek volna, és hogy immár menének az úton, jutának egy nagy erdőben. És mikoron elestvelödött volna, félnek vala ez két doktorok, hogy őket vadak meg ne szaggatnáják. Azért imádságra adák őmagokat, hogy az hatalmas Úristen őket megmentenéje szernyű haláltúl. Tahát íme, látának távol való földen hozjájok egy klastromot, és ez két doktorok az klastromhoz tartanak. Mikoron jutottak volna az klastrom kapujára, kezdenek csergetni az klastromnak kapuján. És az klastromnak fejedelme hozjájok jüve, és befogadá őket igen örömest. És az fejedelm ada őnekik ételt és italt és nyugolmat. Mikoron jutottak volna éjfelire, felkelének az klastromnak baráti, és menének az veternyére. Az egyik doktornak es szokása vala, hogy éjfelének idején nagy ájtatossággal az ő zsolozsmáját megmondja vala. Mikoron bement volna az doktor az egyházba, látá tahát, az barátok kétfelé állottanak az karban, miképpen szokások szerzetösöknek, és nagy siralmas szóval csak ezt mondják vala az barátok: „Ó, Úristen, mire hagyál el engemet!" Másfelől meg azt mondják az karban: „Ó, Úristen, mire hagyál el engemet!" És az gyertya, ki őelőttek ég vala, csak alég ég vala. Megrettene ezeken az doktor, és kimene az egyházból, és felkőté az ő társát és mindketten bemenének az egyházban. Megláták ez dolgot, és hallják vala az feljül megmondott igéket mondani, mondván: „Ó, Úristen, mire hagyál el engemet!" És igen csudálkoznak vala rajta.

Mikoron immár megvirradott volna, mondanak az doktorok az klastromnak fejedelmének: „Kérönk tégedet, szerető atyánk, hogy hívasd be az barátokat mind, mert íme, egyikönk prédikációt teszen nekik. Monda az fejedelm: „Örömest teszem, uraim." Mikoron begyűltek volna az barátok, elkezdé az egyik doktor az prédikációt imez igíken: „Szolgáljatok Úrnak nagy vigasságban!" (Zsolt. 99,2). És mikoron az doktor nagy édességgel prédikállana az barátoknak, tahát az barátok egyenként, ki-ki mind nagy sírással kimegyen vala az egyház ajtaján, és csak az fejedelm marada meg őmaga. Ezeket látván az doktorok, ennél es inkább csodálkodnak vala ez dolgon. Monda az fejedelm az doktoroknak: „Uraim, ne aléhátok azt, hogy itt mastan klastrom volna avagy mi eleven emberek volnánk. De íme, ma nektök az Úristen igen nagy csodát jelentött meg, mert régen itt klastrom vala, és mind ez barátok, kiket láttatok, itt laktanak, és én őnekik fejedelmek voltam. És mi az mi regulánk szerént való zsolozsmát tunyán, resten és ájtatlan mondjuk vala meg. De íme, az áldott Úristen nem vete minket pokolra és el nem kárhoztatott érette az ő nagy irgalmassága szerént, de itt vagyon minekönk kénonk mindaddég, mígnem megtisztulonk az mi fogyatkozásonkból. Ennek ő bizonságára íme, én titeket kikésérlek az kapun, és énmagam betérök az kapun. Legottan továbbá nem látjátok az klastromot, hanem csak nagy lángas föstet."

Ezek meglévén kikéséré az doktorokat az fejedelm az kapun, és betére őmaga az fejedelm az kapun. Legottan őelőlek elenészék az klastrom, kit előbb látnak vala. És látának az

klastrom helyén nagy lángas föstet, és az lángas föstből ilyen szózat jű vala ki mondván: „Jaj minekönk, hogy mi nem szolgáltonk az mi teremtő Istenönknek gyarsan és vígan."

Ezeket látván és hallván az két doktorok nagy hálát adának az Úristennek, hogy ilyen nagy csudát mutatott volna meg önekik, mert ez velágban élének, mendeneket erre tanehtanak vala, hogy az ő szerzett zsolozsmájokat ájtatossággal megfizetnéjek az Úristennek.

Vajon mi lészen, én Istenem, azoknak, kik nem hogy csak ájtatlan mondják meg regula szerént való zsolozsmájokat, de inkább haragosságnak és dagályosságnak miatta elhagyják ő zsolozsmájokat? Bizonyával egyebet nem mondhatonk, hanem csak az Szent Ágostonnak mondását, holott ezt mondja: „Átkozott ember az, ki az Úristennek szolgálatját tunyán, resten és gonoszul teszi." Ezt Szent Ágoston doktor mondja.

(Példák Könyve 25–28 – CodHung 4, 190–196. A példa megvan még a Nagyszombati Kódexben, Nytár 3, 127–128 és az Érsekújvári Kódexben, Nytár 9, 136–137.)

Példa az együgyű apácáról, aki a kecskét nem ismerte

(Példák Könyve)

Treverensiomban[1] raktak vala egy kalastromot, kiben lakoznak vala szent apácák. Ez apácák közett ilyen régi szokás vala, hogy ők senkit be nem vesznek apácaságra, hanem ha csak hét esztendős volt, avagy kevéssé kevesebb. Ezt kedég teszik azért az szororok: az ártatlanságnak, együgyűségnek megtartására.

Vala kedég egy szoror ugyanazon klastromba, mely szoror idővel nem vala ifjú, de ez velági dologban oly igen ifjú vala és gyermek vala, hogy velági embert alég választhat, esmérhet vala meg baromtúl. Ez kedég azért vala, mert minek előtte az szerzetben ment vala, ezekről semmi esmereti nem vala, azaz hogy ő sem barmot, sem velági paraszt embert nem tud vala, minémő. Sem kedég az szerzetben nem szokott vala réseken, ablakokon velági embereket, férfiakat, asszonyállatokat, lejányokat nézni, kakucsolni, hanem csak szokott vala lappagni Jézusnak sebében, likában, vermében.

Annakokáért, mikoron egy napon ez együgyő szoror volna az kertben, és látá tahát, az kertnek falán beszökék egy kecske. Kit mikoron láta ez együgyű szoror, nem esmeré meg, mi volna az. Tahát mondá az szorornak, ki ömellette áll vala: „Kérlek tégedet, jó szoror, hogy mondjad meg énnekem, micsoda ez!"

És ő társa látván ez szorornak együgyűségét, pakocsában[2] monda neki: „Ez az velági asszonyállat. Mert mikoron az velági asszonyállatok megvénhesznek, akkoron oztán szarvok és szakállok lészen."

Tahát az együgyű szoror aléhtá,[3] hogy igazat mondana, és eröl vala, hogy ő ilyen bölcsességet tanolt volna. És ez együgyű szoror az ő együgyű példájával, mívelködetivel az egyéb szororokat megvigasztalja vala.

Ezeknek utána ez együgyű szoror esék nagy nehéz kórságba, úgy hogy csak alég szólhat vala. Mikoron az beteggel bánó[4] ez beteg szoror[t] meglátogatta volna, tahát íme, látá az beteggel bánó, hogy az cinterim[5] teljes vala nagy sok szép fegyverösekkel, kik lovoknak nyerge mind aranyasok vala, és az ő szénájok es mind aranyos vala. Ezen órában kezde ez

[1] Trierben
[2] tréfából
[3] képzelte, gondolta
[4] betegápoló
[5] temetőkert

szűz vonakodni,[6] és mikoron az szororok őhozjá, közelben jüvének, kezde az beteg nagy tiszta szóval ivölteni, mondván: „Adjatok helt! Adjatok helt! Hagyjátok idejűni ez urakat!" Mert látja vala az cellát teljesnek csodálatos ékességő és fénes személyekkel, és láttatik vala őnekik lenni aranyas ruhájuk. Ezenképpen ez bódog szíz elnyugovék Úrban.

(Példák Könyve 44–46 – CodHung 4, 230–234)

Példa a szeretet ellen vétő apácáról

(Sándor-kódex)

Apácáknak klastromokban vala egy apáca, ki mind az többit följölmúlja vala penitenciatartással és kemény élet viseléssel. Ezért is mindöniktől tisztöltetik vala szent gyanánt. Megbetegödék és meghala és eltemették.

Történék egy nap elmúlván, hogy az szororok az ő koporsója mellett menének, láták az koporsót, hát mind megégött. Ezön mind igön csodálkozának. Az abbatissa[1] odahívatá az provinciális fejedelmet.[2] Ez fejedelem felnyittatá az koporsót. Semmit ott egyebet nem lelének hamunál, az es büdös vala, mint ördög. És megérték, hogy pokolban volna.

Az provinciális akará ő kárhozásának okát megtudnia. Titkon megkérdezé az abbatissát ő életiről. Ki felele: „Én ő életiben semmi egyéb fogyatkozatot nem esmértem, hanem hogy gyakran veteködött és bémondta az többinek mindön dolgokat és nagy gyakran megtörte az szent szeretetöt köztönk."

Monda az provinciális: „Bizony mondom, hogy ez pokolba temettetött. Mert ha anné jóban volt volna, mint Szíz Mária, szeretet néköl annéval mélyebben volna pokolban az ő hálálatlanságáért, mennével több jóknak volt gonoszul bírója."

Az hálálatlannak mindönök fordulnak veszödelmére.

(Sándor-kódex 39–40 – Nytár 2, 237–238; RMKód 3, 103–105)

Rettenetes példa

(Lobkowitz-kódex)

Vala egy nemesember néminemű tartománba, ki igen gonosz vala és Istennek elette használatlan, ki az úton járókat, kazdagokat, szegíneket, ezvegyeket mind fosztja vala, és irgalmasság semmi nála nem vala. Terténék egyszer Istennek igaz ítéleti szerént, hogy a gonosz ember halálra kórula. És azon nemesembernek házához kezel lakozik vala egy remete, nagy szent életű, mely remete történet szerént jeve e gonosz embernek házához, és látván őtet, halálra kórultat, monda nekie: „Te vagy-é az átkozott ember, ki elszakadtál Istentől a te gonoszságodnak miatta? Íme, hozzád jettem mostan, hogy meggyúnjál, mert látom, hogy immár vagy halálnak markában vettetvén, és ha jól és tisztán meggyúnandol, kétség nélkil megbocsátja Isten neked minden bíneidet ő nagy irgalmasságának miatta, valamelyeket tettél ifjúságodtúl fogva."

[6] haláltusát vívni
[1] apátnő
[2] tartományi elöljárót

De a nemesember másnapra halasztá gyúnását, mert nem vette vala eszibe a Szent Gergely mondását, holott úgymond: „Az áldott Úristen, ki neked megígírte bíneidnek bocsánatját, nem ígírte a holnapi napot." A remete kegyig másnapon es igen reggel hozzájeve, és inti vala, hogy meggyúnjék, de a nemesember esmét harmadnapra halasztá. Harmadnapon ismét eljeve a remete, és intvén őtet a gyúnásra, de esmét negyednapra halasztá.

És látá a remete, hogy nem akarna meggyúnnia. Monda neki: „Mint látom, nem akarsz meggyúnnod, azért én többé tehozzád nem térek." Negyednapon azért e nyavalyás nemesember igen megnehezedék a kórságnak miatta, és kilde követet a remetéhez, hogy eljéne és meggyóntatnája. Ki legottan eljeve, és mikoron bement volna a házba, ottan megfojtá az ördeg a nyavalyás nemesembert, annyira, hogy igen nem szólhat vala. És látván a remete, hogy nem szólhatna, és immár a halál bement volna ő szájába, monda mindazoknak, kik a házba valának: „Kérlek titeket, szerető fiaim, imádjátok Istent mind széjjel, hogy mutassa meg nekünk, miképpen megyen ki e nyavalás bínesnek lelke a testbel, és hova megyen."

Fölkelvén kegyiglen a remete az imádságból, tekinte a háznak ajtajára, és láta egy igen szép ifjú embert őhozzá jennie, és az ő holna alatt egy kenvet[1] viselnie. Ki bemenvén és megállván őelőtte, monda neki: „Ó, te átkozott bínes ember, íme, én vagyok a te angyelod, és hozzád jettem, ki neked jegyeztettem volt gyermekségedtel fogva te őrizetedre. Annak okáért, ha valami jót tettél volna, tudnia mint: alamizsnálkodást, zarándokságjárást, imádságot, bejtelést, egyházaknak gyakorlásit avagy Istennek igéit hallgattad volna, akár egyéb irgalmasságos dolgokat tettél volna, tahát én mind e kenvbe írtam volnék és azokat ítíletnek napján Istennek elette és mind ez világ előtt kiolvastam volna. És megnyitá az angyal az kenvet, kit tart vala, s monda neki: „Ó, átkozott lélek, mindenha téged kevettelek, mindenha téged intettelek, hogy jószágos dolgokba foglalnád magadat, és semmi jószágos dolgot nem tettél, kit beírtam volnék e könvbe. Minek okáért én nem dicsekedem teveled az angyeltársim kezett, azért, ó, te átkozott lélek, elhadlak ma téged, és búcsút veszek teled!" És ezeket olymint úgyan sírva mondja vala. Ennek utána elenískék.[2] Látván ezeket a remete, ismét tekinte a háznak ajtajára, és láta egy fekete embert bejőnie, és a kórnak elette megállania, és őutána egy tizes széket vinnie, és őtet reáilnie. És íme, jeve utána számlálhatatlan ördegeknek sokasága. Mely kórnak monda az ördegöknek fejedelme, Luciper: „Ó, én szerető barátom, én gonoszul jettem teneked, hogy innentova mindenkoron mivelönk légy, és soha el ne távozzál mitelenk. Azért most kérlek, hogy mondj éneket mielettenk, és vigasztalj meg minket." A nyavalyás kór kegyiglen mondta: „Íme, örömest éneklek és megvigasztallak."

Es kezde éneklenie a nyavalyás kárhozandó ember, mondván: „Átkozott legyen az éj, kiben engemet az én anyám fogadott, átkozott legyen az én anyámnak méhe, ki engemet viselt, átkozott legyen még a föld es, kiben lakoztam, átkoztak legyenek az égnek világosojtó állati, nap, hód és csillagok, melyek énnekem világosságot szolgáltanak, átkoztak legyenek Krisztosnak mártíromi, kik Krisztosért ő véreket ontották, átkoztak legyenek Istennek minden szenti, kiknek imádságiban bízván én vétkeztem <megbocsássad, édes Asszonyom, Mária, mert szívemnek keserűségével írtam ezt meg, te es, édes Uram Jézus!>, átkozott legyen még a Szíz Mária es, ki szilte Istennek Fiát, átkozott legyen Istennek Fia, ki emberi nemzetért ontotta ki az ő vérét, mert bíztam őhozzá és nem szentem vétkeznie!" Ez lén a kárhozott embernek ő éneke. Monda a Luciper ördög nekie: „Ó, mi szerető barátonk, igen jól tudod a mi énekenket, azért méltó vagy lakoznia a mi országunkba."

Ezeknek utána megjelenék az Istennek Fia, Úr Jézus Krisztus, nekie emberi testben, figgvén a keresztfán, vasszegekvel megszegeztetvén, és teviskoronát fejében viselvén, az kopjával, ostorral, vesszével és egyebekkel, kikkel kínozták volt, és monda nekie: „Ó, te átkozott ember, íme, jól látod, mennye vereségeket és minemő kénokat szenvedtem éretted, a feszéjtésre és halálra adtam magamat teéretted, és én véremet hullattam, hogy megszabadojthatnálak erdögnek markából, de mind ezeket te semminek aléjtottad, és engemet meg-

[1] könyvet
[2] elenyészék, eltűnt

utáltál, és énrólam nem gondolkodtál, hálákat énnekem nem adtál! Azért, ti ördögök, ragadjátok el őtet, és vessétek pokolnak fenekire!" Ezeket látván a kárhozott lélek, monda: „Jaj, jaj, jaj, énnekem nyavalyásnak, ez leszen az én keserves nyugodalmam mindörökké!" Ennek utána az ördegök legottan ragadák őtet, és elvivék, és veték pokolnak fenekére, holott örekké kénzatik. Kitel minket megmentsen Úr Jézus Krisztos! Azért mondja Szent Gergel: „Istennek igazsága ezt adja, hogy aki ez világban nem akart penitenciát tartani, mikoron tehette volna és egészségbe volt, az ő halálának idejin – bátor akarnája – sem tarthat." Szent Ágoston es úgy mond: „A bínes ember oly isteni csapással verettetik meg, hogy halálának idejin el feledje őmagát, ki éltében nem akart Úristennek szolgálnia."

(Lobkowitz-kódex 324–331 – Nytár 14, 110–112)

Mely igön jó legyön az Szíz Máriának szolgálnia

(Kazinczy-kódex)

Szent Anzelmus doktor írja: „Vala franciabeli Károl királnak idejében ezön királnak udvarába egy ifjú, ki vala magyari királnak atyjafia. Ez ifjú Asszonunk Máriának igön ájétatos szolgája vala, mert az ű hét vigiliáit mindönkoron vízzel böjtöli vala, ennek fölötte az ű zsolozsmáit naponkéd ájétatossággal megolvassa vala, addig nem eszik vala.

Történék idő múlva, hogy ez ifjú kórságba esék, mel kórságba ez ifjú felfogadá, hogyha Asszonunk Mária az kórságból űtet feltámasztaná, tehát az ű szeretetiért örök tisztaságot tartana, mert ez ifjú szíz vala. És íme, egy nap, mikoron ez ifjú ágyában fekünnék, látá az házat, kiben fekszik vala, nagy velágossággal megvelágosodnia, és magát nagy csodaképpen találá egészségbe lennie. Kiről az édös Szíz Máriának nagy hálákat ada.

Ennek utána nem sok napok elmúlván, meghala Magyarországnak királya magzat nálkil, és az urak ez ifjat Franciából el-kihozák, hogy űtet királlyá koronáznák. Választanak kegyék űneki királyi nemből egy igön szép szizet jegyösöl, hogy az ország, azaz Magyarország, királyi magzattúl meg ne fosztatnék. Mikoron azért ez ifjú jegyösével egyötembe és mind ez országbeli urakkal az szentegyházhoz felmentenek vóna az megeskésnek okáért, ezönközbe az ifjúnak eszébe juta, hogy aznapon Asszonunknak zsolozsmáját meg nem olvasta vóna. És az szent egyháznak egyik szegébe megvoná magát és kezdé az szent zsolozsmát Asszonunknak tisztösségére nagy ájétatossággal olvasnia. És olvasván, mikoron mondaná az dicséretöt: *Quam pulchra es et quam decora, carissima!* „Mel szép vagy és mel ékös, drágalátos jegyösöm!" (Énekek 7,6) – íme, legottan az szépségös Szíz Asszonunk Mária ez ifjúnak neki jelönék, két angyalok jelönlévén, és monda neki: „Ha szép vagyok és ékös, amint mondod, miért hagytál el engömet más jegyöst magadnak választván?"

Hallván ezt az ifjú, megijede és monda: „Asszonom, mit parancsolsz énneköm, hogy tegyek?" Kinek monda Asszonunk: „Ha ez te jegyösödet énéröttem ez világon elhagyod, az mennyországba engömet vallasz jegyösöl. És ha az én fogantatásomnak napját esztendőnkéd illendöd, mennországba megkoronáztatol." Ezöket megmondván elenészék előle.

Tehát íme, ez ifjú titkon az szentegyházból kivoná magát és ez országból el-befutna Aquilegiába, és ott sok ideiglen remöteéletöt visele. Végre az ű szent élete kihírhödvén Aquilegiába pátriárkájá választaték, és oztán Asszonunknak fogantatását nyilván prédikálá és illenie szörzé."

Azért ez példából megtetszik, mely igön kedves az édös Szíz Máriánál az szízeknek imádságok.

(Kazinczy-kódex 25–27 – Nytár 6, 187–188)

Példa Titus császárról és Focus kovácsról

(Érsekújvári Kódex)

Titus császár római városban országla, ki ily tervént szörze, hogy ő egyetlenegy fiának napja mindenektűl szenteltetnéjék. És valaki ő egyetlenegy fiának sziletése napját munkáló dologban megtörnéje, halállal haljon. Ez tervén kihirdetteték.

Hivatá őhozjá nagy Virgiliust, és monda neki: „Szerető atyámfia, ily tervént szerzék. Jóllehet gyakorta titkon megterhetik, kiket én nyilván meg nem esmerhetek, kérlek azért tégedet, hogy te tudományod szerént valaminemő tudománt szerezj, ki miá megesmerhessem azokat, kik ez tervént nem tartják." És ő monda: „Uram, legyen akaratod." Virgilios legottan erdegi tudománnyal néminemő bálvánt az város közepin felállata. És az okos az napon minden rejtekben tött bíneket szokott vala az császárnak megmondani, és ő vádolásának miatta sok emberek vesznek vala el.

És vala az várasban néminemő kovács, Focus nevő, ki az napon mívelkedék, mint egyéb napokban. És egyszer, mikor ő ágyában feküdnék, legottan gondolja vala, miképpen ez bálvánnak ő vádolása miá sok emberek halnak volna meg. És holval[1] felkele, az bálványhoz mene, monda neki: „Ó, te gonosz bálvány, te vádolásodnak miatta sokak vettetnek halálra. Én Uramra mondom, hogyha te engem bévádolandasz, bezzeg ottan a te fejedet betöröm!" És az kovács kezében vitt vala egy verőt,[2] és azzal fenyegeti vala, hogy bétörné agyát. Ezeket megmondván, el-hazaméne. Elő órán az császár, miként szokta vala, ő kevetit az bálványhoz elbocsátá, hogy megkérdenéjék, ha valakik az tervént megszegték volna. És mikoron az bálványhoz mentek volna és az császárnak akaratját megmondották volna, monda az bálvány: „Atyámfiai, emeljétek fel szemeteket, és lássátok, melyek írván vannak én homlokomon." Mert immár nem mer vala szólni. És azok, mikoron felemelték volna szemeket, láták az ő homlokán ezeket, hogy idők változnak, emberek kisebbilnek, és kik igazat mondnak, törett fejek lészen. „Menjetek el, és uratoknak megizenjétek, melyeket láttatok és olvastatok." Az kevetek elmenének, és uroknak mind ezenképpen megmondák es.

Az császár, hogy azt hallotta volna, mondá az ő vitézinek, hogy felfegyverkedvén az bálványhoz mennének, és ha valaki az bálván ellen mondott volna, kezei és lábai megkötezvén neki vinnéjék. Az vitézek az bálványhoz menének, mondván: „Kellemetes császárnak, hogy megmutassad és megmondjad, kik az törvént megszegték volna." Monda az bálván: „Focus kovácsot fogjátok meg, mert ő mindennap tervént szeg, és énnekem nagy bosszút tett." És őtet ottan megfogák, és az császár elejben vivék. És monda neki az császár: „Atyámfia, az, mit hozjád hallok, mire hogy az szerzett törvént megtöréd?"

És ő mondá az császárnak: „Uram, én az törvént semmiképpen meg nem tarthatom, mert mindennapon kell énnékem nyolc pénzt lelnem. És azokat nem lelhetem munka nélkil, azért az törvént én nem tarthatom meg." Monda neki az császár: „És mire kell az nyolc pénz?" Ki monda neki: „Mert esztendőnkéd mindennapon tartozom adnom két pénzt, kit gyermekségembe kölcsen vöttem volt, és adok kettőt kelcsen és kettőt elvesztek és kettőt elköltök."

Monda az császár őneki: „Mondjad meg énnekem nyilvábban ez pénzeknek értelmét!" Monda Focus kovács: „Uram, hallgass meg engemet. Két pénzt mindennapon tartozom adnom én atyámnak, mert mikoron én volnék kisded, én atyám énreám mindennapon két pénzt költett. És ma az én atyám nyomorúságban és szegénségben vettetett. Azért oka adja, hogy én es kenyerüljek szegénségében őrajta, és azért mindennapon két pénzt adok őneki. Annak utána két pénzt esmég adok én fiamnak kelcsen, ki immár tanúsághelyre megyen,

[1] reggel
[2] kalapács

annak okáért, hogy én nyomorúságban és szegénségben esendem, mint az én atyám, énnekem az két pénzt megadja, miképpen én adtam én atyámnak. Két pénzt kegyiglen mindennapon elvesztek én feleségemre keltvén, mert nekem mindenkoron ellenem rugódozó és ellenem járó és szabad akaratú. És ez háromért akármit én neki adjak es, elvesztem. És még két pénzt én magamra es keltek mindennapon ételre és venerékre.[3] És ennél különben egy napon es nem lehetek, hanem szünetlen munkálkodnom kell, kiből ez felöl mondott pénzeket meg kell lelnem. Azért immár, császár, hallottad az én naponkéd való munkálkodásomat, adj igaz ítéletet!"

Monda a császár: „Focus, elég bölcsen felelél. Menj el, és mától fogva mindenkoron munkálkodjál!" Ennek utána hamar meghala az császár, és Focus kovács ő belcseségéért mindenektűl választaték császárrá. Ki nagy bölcseséggel bírja vala az császárságot, kinek es halála után, hol az császároknak képöket felírják, ő képét es köztök felírák, és ő feje fölött bölcseségéért az nyolc pénzt.

(Érsekújvári Kódex 306–308 – Nytár 9, 267 – A Gesta Romanorum 53. elbeszélése alapján.)

Szent Ferenc példabeszéde az alázatosságról

(Simor-kódex)

Tekéntsetök az zöld fára és vegyetök példát űtőle. Mert az zöld fa, ki szépön verágozik és bévön gyimölcsöt terömt, ez űneki vagyon ű gyökeréből, kit alábocsátott az földre és ez űneki lelke; és mindön zöldsége, verágozása és ű gyimölcs terömtése ebből vagyon neki. És mennével inkább az földbe magát alábocsátá, és mennével inkább sáros ganéval felil befedeztetött, annéval inkább zöldségét, verágát és gyimölcsét szebben, jobban és bévöbben adja.

Az zöld fán értsed az jó szerzetös embört, az fának gyökerén értsed az ő tökéletös akaratját, az földön, kibe az fának gyökere tartatik, értsed az szent alázatosságot, és az sáros ganén értsed magadnak megutálását és bínöknek megesmeretit. És mennével inkább az tökéletös akaratnak gyökerét az szent alázatosságba mélyebben alábocsátandod, annéval inkább tenéköd jó mívelködésöknek több gyimölcsét terömti. És mennével inkább magad megutálandod bíneidet megesmervén, annéval inkább isteni jószágoknak verágával dicseködöl és fénösködöl mind földön, mennyön.

(Simor-kódex 2–3 – Nytár 7, 83–84; RMKód 6, 20–21. Ld. még Virginia-kódex 65–66 – Nytár 3, 296–297; RMKód 11, 169–171)

[3] italokra

Karthauzi Névtelen

EXEMPLUM MIRABILE[1]

CSODÁLATOS PÉLDA AZ ÚRFIÚRÓL, AKI A PARADICSOMBAN JÁRT

(Érdy-kódex)

Úr Jézus Krisztus szeretetiben én tisztölendő és ájojtatus atyámfiai, az csodálatus példát, kit megígérék jelentenem, egy igen régi írásban találtam, és kívöl való országból származott. Emberi fileknek hallására csodálatus, szíveknek és lelköknek értelmére földön való minden édösségnél gyenyerűségösb, jelesen, kik naponkéd az mennyei dicsőséges hazáról kévánnak vigasságot látni, hallani. Úgy mint ez világ Krónikájában megtaláltam, mikoron kezdettől fogva írának ötezerötszáztizenhárom esztendőben, és Úr Fiú sziletetnek utána háromszáztizennégy esztendőben, Nagy Constantinus császárnak rokon utána, mikoron Krisztus Jézus szent hitinek diadalom és keresztyén anyaszentegházнak békesség és bátorság adatott volna. Azért azon időben, miért nagy buzgóságok vala az szegén új keresztyéneknek, és Úr Jézust tisztes szeretettel szolgálják vala, nem elégösznek vala konventben és várasban lakozni, de még az hatalmas pusztákat, kősziklás hegyeket, kietlen erdőket is megverágosojtották vala kemén életnek, szent imádságnak, bejtnek, vigyázásnak és isteni elmélködésnek miatta.

Az időben támadának az régi szent atyák, pusztában lakozó remeték, kiknek életekből immáran holtok után kilenb-kilenb szent szerzetesek támadának, kikről az szent írás nyilván való tanóbizonságot tészen, kik között vala egy jámbor pispek, kinek Eberhardus vala neve. Az időben, mikoron írnának ezernégyszáz esztendőben, jeve Rómában, és mikoron tért vóna Cluniacum[2] nevő szerzetnek házához, és mikoron megtekénẗötte volna az kalastromnak csodálatus és régi épöletit, és minemő erősen és szentségösen tartanák az szerzetnek reguláját, és kérdé meg az apátúrt, ki volt volna fundátora az kalastromnak, az jámbor apátúr elkezdvén az históriát, megbeszélé őneki.

Volt egy nagy kazdag úrnak egy fia régi időben. Kinek mikoron mind atyja, anyja és jó baráti azt tanácsolták volna, hogy házasságban leletnék – kinek maga semmire nem kell vala ez világi gyenyerűséges élet, mert szíz vala, és nagy istenfélő lelki életben tartja vala ennen magát, és gyakorta imádkozván mindennek jó példa vala –, de maga nekik engede, nagy isteni félelemmel. És mikoron az vendégségöt elkészejtötték volna, és kilenb-kilenb urak és fejedelmek belgyültenek volna, ez jámbor ifjú eszében vevé magát, hogy az ő Istennek szokott szent imádságát meg nem mondotta volna. Az vendégöket elhagyván, igen hamar lova hátára ilvén méne el egy szentegyházhoz. És mikoron minden ájojtatossággal elvégezte volna imádságát kenyeregvén Úristennek, hogy segéllené meg és lenne idvességére akkoron való tisztössége és öröme, esmég felile lova hátára, hogy vendégihöz menne. Azonközbe, íme, az pusztából elejbe jöve egy szép, tisztölendő személyű vén ember, ilvén egy szép öszvérnek hátán, és keszene az úrfiúnak. Az jámbor ifjú es nagy tisztösséggel köszöne neki, és kéré, hogy jőne házához, és lenne vele ő tisztösségnek örömében. És mikoron nyájast beszélettek volna, mint barát barátjával, megismeré az úrfiú, hogy feljebb való személ volna embernél, és gondolja vala: „Netalántán csak én segétségemre mennyből bocsáttatott volna?" Kit jól és méltán vél vala, mert úgy vala, kit ha mondanák, hogy ennen Krisztus lett légyen avagy angyal, mind meglehetött. Monda az úrfiú: „De jó uram, ki vagy?" Felele: „Teneked barátod vagyok, és azért jöttem, hogy az te tisztösségödben jelen legyek, és amit tehetök, megsegejtselek." Monda az úrfiú: „Én, jó uram, hálát adok rajta Úristennek és teneked! Immáran hiszöm, hogy az te tanácsodnak átala az én tisztösségem szerével lészen." És azonképpen minden házának, udvarának, tisztösségének, örömének és vendégök tisztöletinek gondját, szólását és parancso-

lását neki hagyá, hogy mind ennen magának es végre ő lenne intője és doktora, hogy valamit mondana, azt tenné. Az tisztölendő Úristennek követe nem vonyá meg magát ez elyen gondviseléstől, de az úrfiúnak szeretetiért minden terhet felvén.

Mikoron azért bementenek volna, íme, nagy tisztösséggel mindnyájan felkelének, és elejben nyomotának az úrfiúnak, mint uroknak. És látván az szép személnek méltóságus voltát, elcsodálkozának rajta. És az úrfiú meghagyá, hogy mindenek tisztösséggel fogadnák, hallgatnák, és mindenek mindenben engednének őneki. És mikoron az lakodalmat elkezdötték volna, az mennyei vendég mindent oly nagy tisztösséggel, móddal, ékességgel és bőséggel megszerez vala, hogy mindenek csodálkoznak vala rajta, és senkinek semmiben fogyatkozása nem vala. Kin nem kell sokat csodálnunk, mert ha még esztendeég tartott volna az nagy lakodalom, méges mindenben bőség avagy semmi fogyaték nem lehetött volna, ha az isteni hatalmat nézjök, ki az hét árpakinyerekből ötezer embert elégöjte meg az szent evangéliomnak bizonsága szerént. Étt meg azonképpen gondoljok lett lenni, mert akármely nagy bőséggel lészen vala és költséggel az vendégség, az nagy csoda, hogy semmi fogyatkozást nem szenved vala az úrnak jószága. Mikoron azért az harmadnap beltölt volna, ki mind haza oszla. Az harmadnapig kedég sem az mennyei sáfár, sem az ő öszvére nem ettek, ittak vala. Az es nem csoda, mert halandó állatok[1] nem valának.

Mikoron kedég bulcsút akarna venni, felile öszvérére, az úrfiú es el akarván késérni, felile lova hátára és nagy sok vitézök utána. Mikoron jutottak volna meg az ösvénre, holott egymást találták vala, megállának, mert tovább nem hagyá nyomotni az vendég, bulcsút akara tőle venni. És az úrfiú elfakada sírva és kezdé kérni, mondván: „Mire hadsz el, én tisztölendő atyám, és mire vonszod el éntőlem az te szép vigasságus színödet? Kérlek, légyek veled, valahová mégy!" Felele az szép, vén mennyei vendég: „Nem követhetsz mastan engömet, de továbbra hagyjad! Íme, mátúl fogván harmadnapra énneköm is tisztösségem napja vagyon. Ha oda akarsz jőni, hogy tisztölködjem véled, eléggé veszöm tűled, és meghálálom teneked." Azt hallván az úrfiú, mintha szívére tette vóna kezét, mondá: „Bizon akarom, és igen is akarom!" De mit az Úristen akar vala végre szerezni, semmit róla nem értöközhetik vala, annak okáért mondá: „Jó atyám, hol lellek meg tégöd és hova menjek, nem tudom." Monda ennenmagának: „Ez ösvén, hol mastan állunk, az én házamhoz viszen, tulajdon kit senki nem tud több, csak ennenmagam és ez lelkös állat, ki alattam vagyon. Egyéb, ha ki reá menend, eltéved és megcsalatkozik. Te kedég, jó atyámfia, ha engem meg akarsz látni, jöjj éde, ezen helyre harmadnapnak dél-szívében, és ez én öszvéremet étt készen találod járni. Azért az hórában éde jöjj, és étt hagyjad mind az te lovadat, mind szolgáidat, kik teveled lésznek, hanem csak tennen magad ilj fel az én öszvéremre, és valahova tégöd viszen, oda menj. Nem szikség őneki vezérlés, csak veszteg ilj, ő jól tudja, hova kell menni. Semmit ne félj, nem bánod meg énhozjám jöttödet, de mikoron esmeg haza akarsz jőni, akkoron megismered, mert jó volt tenéked énnálam lettöd."

II.

Úr Jézus Krisztus szent malasztjának segedelmével ez második kapitulom lészen arról emléközet, miképpen az jámbor úrfiú méne az mennyei felséges királnak vendégségében, és mit ott láta, érze, valla és lakozék, és mi időben tére házához. Ha ki édességgel meg akarja hallani, nagy sok tanúságot és lelki édességöt talál őbenne.

Mikoron azért az úrfiú és az mennyei vendég egymástúl elváltanak volna, az nemes ifjú ő vitéz szolgáival jeve úrfiú házához nagy bánattal, keserűséggel, és sem eszik, iszik vala, sem vigad vala új menyével, sem nyájaskodik vala jó barátival. De sem nyughatik, sem alhatik vala, várván, míglen az hagyott hóra eljőne. Oly igen elfalta vala szívét az ő édes mennyei vendégének nyájassága, színe látása, barátsága és malasztos beszéde, hogy sem atyja, anyja,

[1] lények

sem ifjú kegyese, sem ez világi hangosság valami kisded örvendetességöt hozhatnak vala ő szívében. Méltán bizonyával, mert megsebhödte és által hatotta élös tőrképpen ő szívét az ő mennyei szerető atyjának és vendégének tizes szerelme.

Mikoron az áldott nap és hóra beltölt volna, bulcsút vén ő asszon feleségétől és háza népétől, mintha harmadnapra hazatérne. De maga úgy, mint soha őket tebbé szemével nem látná – miképpen lén is – és nagy sokadmagával jöve az hagyott helyre. És látá hát, ott készen vagyon az vendég öszvére. Azonnal leszököllék lova hátáról, és felile nagy örömmel az mennyei út-viselőre. Senkit az szolgák közöl vele el nem hagya menni, de mind hazakildé várában, mondván: „Hónapi napon ezen hórában esmeg édejöjjetek készen, mert itt találtok meg engemet, és semmit nem késöm továbbá." Azonképpen az vitézök hazamenének nagy bánattal és keserűséggel, mintha soha nem látnák urokat, ki úgy es lén. Az mennyei követ kedég az úrfiút elvivé egy nagy szoros ösvényen, ki az szent evangéliomnak bizonsága szerént kevesektől járattatik, és viszen erek életnek földére (Máté 7,14).

Mikoron azért jutottanak volna nagy szép tér-mezőre, holott semmi bánat, semmi siralom és szomorúság nincsen, honnan az keserves halál kirekesztetött, az jámbor úrfiú elteként. Hát, minden szépségnek szépsége vagyon mindenfelől körüle. Az feld kies, kihöz soha hasonlatost nem látott. Ott vannak hát mindenféle szép illatú fivek, kilenb-kilenb színő virágok, rózsa, lilium, viola az szép mezőn széjjel. Felül az ég tiszta, alol az föld nagy ékösséggel felöltöztetött. Az fák ki szép virágos, ki kedég teljes kilenb-kilenb ért gyimelcsökkel. Az fáknak ága-boga kilenb-kilenb szép jeles madarakkal ékösöltettenek, kiknek szavok, zengésök mint angyali éneklés volna, kihöz hasonlatost életében soha nem hallott vala. És semmi állat ott nem volna, ki kévánságos, szerelmetes, gyenyerűséges és tisztöletességre méltó nem volna. Élyen szép földre mikoron az nemes úrfiú bement volna, ottan elváltozék ő természetiben, megtisztula érzékenségiben, szívében, testében és lelkében. Méltán kedég, mert mind földet, eget, mind ételt, italt, mind ez halandóságnak ízét-bízét, mind ember barátinak szokásit, nyájasságit elváltoztatta vala, kikkel és kik között annak elette élt vala. Azért oly mint Szent Énok és Illyés prófétáknak halhatatlanságok szerént, ő es az halandó életben halhatatlanságnak idejire jutott vala és érdemlött vala változni – kik mind lehetendő dolgok az Úristennek, kit minemő malasztos ajándékkal akar szeretni. Mit szólhatunk tebbet csodának csodáját róla, íme, az ott való égi nemes madarak es, látván ő uroknak idegen vendégét, egyképpen ő áldott uroknak tisztösségére, másképpen az új vendégnek ervendetösségére mind szárnyokkal, mind szép szózatjokkal nagy édes vigasságot jelentenek vala. Azonközben elteéntvén, nem messze láta egy mondhatatlan nagy és szép sátort, mintha egy ékes vár vóna, ki mind kívül-belöl kilenb-kilenb drágakövekből ékesöltetött vala, mind tekéntetre kévánatus. És mindenfelől körüle meg olyan szép készülettel való sátorokat, mint egy szép drágalátus várast, kiknek pagimontoma[2] mint az csillagó szép fénes arany, falai ha mint aranyas bíborral, bársonnyal belvonták volna. Benne lakozó nép kedég számtalan erősek, hatalmasok, szépnél szebbek ő színek szerént. Kik Szent Péter apostolnak mondása szerént mind királi nemzetök, királi magzatok, keráli papok, szent sereg és sok közöl kikeresgetött gyüleközet (1Péter 2,9), mind szízek, szeplőtelen tiszták, mind dicsőségösök, vígak, jókedvők és ervendetösök.

Ó, énhozjám hasonlatus halandó szerelmes atyámfiai, lássatok, halljatok örömet és vigasságot: nem mondhatjok, hogy ez világi, sem emberi, de mennyei és halhatatlan dicsőségben való örvendetösségöt. Szent Pál apostolnak mondása szerént, *kit szöm nem látott, sem fül nem hallott, sem embernek szívében nem szállott* (1Kor. 2,9), kit megszerzött Úristen az ő híveinek, szolgáinak és szeretőinek, kik közöl egy vala ez nemes, szeplőtlen életű úrfiú. Kit mikoron belvittenek volna közikben, első renden valók nagy vigassággal és szeretettel fogadák őtet, kihöz hasonlatost sohasem látott, sem érzött vala. Azonképpen másod és harmad rendben valók nagy eremmel és dicséretes szeretettel fogadják vala őtet közikben. És immáran oly igen elmerült vala az nagy csodálatus örembe, vigasságban és szépségöknek látásában,

[2] padimentuma, padlója

hogy minél kisebbhöz es nem meri vala magát hasonlani és méltónak lenni, uraságát kedég és minden jószágát mind semminek véli vala. Mikoron azért jutottanak volna az négyed lakodalomban, íme, nagy készülettel és sok számtalan magával[3] elejben nyomoték az ő édes lelkének kévánsága, az ő szerelmes atyja, ki őtet az szent vendégségben hítta vala. És látván, avagy volt öröme annak előtte, avagy nem, de olyan lén, mintha ingyen lélekben sem lett vóna. Mert még az udvarló legének, vitézök is olyan szépök valának, mint az fénes nap, mindeniknek keráli korona fejében, őtözetjök mint az szikrázó csillagok. És mikoron odajutott volna az nemes úrfiú, ottan megálla az alatta való öszvér, és leszálla róla. És az elejben jöve az felséges dicsőségnek és szentöknek ura nagy szép koronás királi őtözetben, nagy dicsőséggel, nagy dicséretes énekléssel, tisztösséggel, kit soha senki ki nem jelenthet. És mikoron kezet fogtanak volna, és szerelmes ölelést adtanak egymásnak, oly mél szeretetnek tizében esék be az úrfiú, hogy sem testével, sem lelkével, sem ennenmagával avagy hol volna és mit mívelne, nem tudná. Kiben ha lakozván megmaradott volna, soha halált nem látott volna. Mert mikoron magában tért volna, azt tudja vala, még az esthajnal el nem nyugodott, miulta eleredött, és három hórája még nem volna. Maga immáran háromszáz esztendei múlt vala el. Mert várja vala az éjet eljőni, ki az Úristennek várasában nincsen, és úgy soha haza nem jött volna ez halandó világra. De megjöve, és nem marada meg. Az kedég nem az felséges királ akaratja lén, de az nemes úrfiúnak eszes bolondsága.

III.

Úr Jézus Krisztusnak szent lelke erejivel lássunk, halljunk tebb csoda dolgokat, kik méltók legyenek megvigasztalni a mi szomorú szívünket, lelkünket, emléközvén arról, mit tének, mívelének onnan hazól az nemes úrfiúnak elmeneti után ő édes szilei, szerelmes jegyöse és udvarló szolgái, jó baráti.

Mikoron az meghagyott időre, hórára és napra haza nem jött volna, mindenek esének nagy kétségben, bánatban, keserűségben és siralomban. Atyja, anyja siratja édes szilöttét, szerelmes jegyestársa szívének szerelmét, szolgák jó urokat, és urak, úrfiak szerelmes barátjokat. Járnak, futosnak tétova, ha hol megtalálhatnák. Neki mondja vala: „netalántán megcsalatkozott, neki kedég: „netalántán elragadtatott messzé földre". Mikoron nagy idő tölt volna benne ő keserves városokban, kihírhövék császároknak, királyoknak udvarában. Mindenek bánkódnak, mindenek csodálkoznak ez élyen nagy dolgon. És ezenképpen, mikoron sok földeket és kilenb-kilenb országokat eljártanak volna keresvén, sohol hírét sem hallhaták. Onnan hazól kedég naponkéd, hóránkéd nagy sírva, fohászkodással kenyeregvén az Úristennek, osztják jószágokat mérték nélkil alamizsnában és egyházi népeknek, szenetlen imádkozván érette, hogy az felséges Teremtő hozná meg, és fordojtaná bánatjokat vigasságra. De mikoron látták volna sok esztendő után, hogy az ő erömök meg nem térne, holtig való keserves bánatban és kétségben esének, és veték magokat holtig való penitencia tartásra.

Az várat szentölék kalastrommá, az palotát templommá, egyéb kéncsöt, ruhát, jószágot szent oltároknak ékösségére és jámbor szerzeteseknek táplálásokra, és az fejedelemségnek méltóságát apátúrságnak tisztévé. És ezenképpen mindennemő ez világi dolgok változának lelki dologgá. Ennenmagok es holtig lakozának magoknak az szent kalastromban Úristent szolgálván, vigyázván, bejtelvén és imádkozván. És nagy jámborul véget vetvén ő életöknek, kimúlának az jó szilék, Istennek országára mennének. Testöket mind egy koporsóban helhöték azon egyházban. Az úrfiúnak kedég szerelmes jegyöse, ki azon szízességben megmaradott vala ő szerelmes urától, marada meg azon özvegységben ő szerelmes urának szerelméért, és míg éle, nagy sok alamizsnát, bejtet, szent imádságot tevén ő szerelmes uráért, és nagy szent angyali életben végzé el idejit. És kimúlván Istennek szent országára mene. És kit sok ideig

[3] sokadmagával

várván nem láthata, hihetjek, az erek életnek földében meglátta. Mind ez élyen dolgot az-időbeli írástudók belírának [h]istóriában jevendőknek emléközetjökre, mint mastan történik, [hogy] nagy uraknak és jeles fejedelmeknek emberséges tételményeket [h]istóriákban írnak.

IV.

Úr Jézus Krisztus hozjánk való irgalmas áldomásából méges tebb méltó dolgokat halljunk, térvén az dicsőséges örümnek és vigasságnak lakodalmában. Mikoron természetnek folyása szerént nagy sok idők és esztendők elmúltanak volna, és az halandóságban sok változások lettenek volna, az úrfiú azon ifjúságnak korában, erejiben, szépségében, minden vénség nélkil, étlen-itlan, álom nálkil és minden fáradság nálkil, betegség és testi szegödelmesség nélkil,[4] csak ennenmaga az-időbeli emberek között, szabadon haláltúl vendégöl az háromszáz esztendeég nagy eremmel és vígan lakozván Úristennek asztalán, kiről Szent Máté evangélista emléközik kenyvének tizenharmad részében. És ez nemes úrfiúnak felette jól vala dolga az ő szerelmes Isten atyjával, mert valamit szíve, lelke és jókedve kívánna, szeme láthatna, minden akaratja és kedve szerént vala. Semmi fogyatkozás nem volt, de mind szívében, lelkében gyenyerűség, testében és érzékönségében gyenyerűség, gondolatjában és emléközetiben gyenyerűség, oly igen belmént és járult vala az isteni szeretetnek és méltóságnak hatalmasságában, Szent Dávid prófétának mondása szerént Ps. LXX. És az halandó testnek természet szerént való nehézségi, kik étt ez világon megterhelik az szegén lelköt, hogy Szent Pálnak mondása szerént azt ne kévánhassa, tehesse, láthassa és gondolhassa, amit akarna, de hajlandóbb és gyorsabb legyen az gonoszságra és minden veszedelmes dologra, honnem jóra, lelkiekre és mennyeiekre (Róm. 7,19), ezekben ott semmi nem vala. De mind eltávoztatott vala, úgyhogy az isteni szentencia[5] felfiggesztetött hatalmától, kit kive adott vala, mikoron emberi nemzetöt bínéért megátkozá, mondván: „*Por, hamu vagy, esmeg porrá, hamuvá léssz*" (1Mózes 3,9). Kinek én nyavalás bínes fejem es tanácsot adtam volna megmaradni! De nem tevé, hanem az időt kezdé számlálni, gondolni, hogy ideji volna immáran házához térni. És kezde kenyeregni és bulcsút kérni, mondván: „Hálákat adok teneked, én tisztölendő Atyám és jó Uram, minden jótételidről, kiket énvelem töttél, kiket énnekem megjelentöttél és kiket látnom, hallanom engedtél. Nagyobban kedég, hogy az te nagy bőséges malasztos voltodat, hatalmas dicsőségödet énnekem megmutattad, kiket soha én voltaképpen embereknek fiainak ki nem mondhatom és jelenthetöm. Látván látom, mert áldott és bódog vagy, én kegyelmes Atyám, és bódogok, kik szentelen te áldott színednek előtte állnak, és udvar[la]nak, látván az te szent színednek ékös voltát, és hallják beszédednek édességét, kik között bizony felette kívánnám erekköl-erekké megmaradnom. De miért haza ké[ny]szöröjtetöm menni, jól tudod okát, miképpen az én házambeli népek engemet várnak. Azért vallom, hogy oly dicsőséggel és méltósággal, oly eremmel és jókedvvel, kiket ez mai napon étt érdemlöttem, mégyök az én házamhoz, hogy soha az én népeim között lévén hasonlatost nem láthattam volna."

Ez élyen nemes úrfiúnak beszédén oly mint mosolyodván, az bódogságnak szent Atyja es nagy kegyelmes beszéddel mondá őneki: „Ó, jó ifjú és szerelmes barátom, mikoron mi tehozjád menénk, látók minden javidat, te es mihozjánk jövén láttad minden javinkat. Íme, ha ezeket szeretöd, kévánod, élj velök, mint tiéddel. Hiszen mindketten megelégöszünk vele. Ha kedég tenéköd tebb és jobb vagyon, annak okáért haza kévánkozol, én meg nem akarlak tartani akaratod nálkil. De én azt mondanám, hogy ezeket választanád inkább, mert tovább es éde kévánkozol, azt jól tudom. Ha azért el akarsz menni, íme hol vagyon az öszvér, ki édehozott, esmég hazaviszön. De én méges azt tanácsolnám, hogy ma étt maradnál, mert tovább is jóllehet edejössz, de keserű fájdalom nálkil nem lehet, kit mastan eltávoztathatsz,

[4] gyötrelem nélkül
[5] ítélet

ha akarod." De miért szabad akaratjára hagyatott vala, egyebet nem akara benne tenni, haza kévánkozék. Ott azért nagy hálaadással egymástúl bulcsút vevén, az úrfiú felile esmég azon öszvérnek hátára, esmeg azon helre hozá, hol felilt vala.

De íme, sem szolgáit ott nem találá, sem nemzetit avagy nemzetinek nemzetit, sem valamel ismerőjét. Nem csoda, mert régen mind kimúltanak. Mikoron azért tétova járna gyalog, mint olyan úr bársonban-bíborban öltöztetött, mint ki azon napon nyomotott ki ő menyegzői házától, senki ismerője elejben nem kel, nagyon kezde rajta bosszonkodni. Belnyomotván úrfiú várában, hát, mind más módon vagyon szabván, honnem hadta volna. Kezde ennenmaga es rajta csodálkozni, mi dolog volna, hol élyen hamar mindenek ő állatjok szerént elváltoztanak volna, és némiképpen olyha szívében örülne, hogy újságot látna. Mene az barátok portájára, és mikoron csengetött volna, az portarius beereszté nagy jókedvvel látván, hogy olyan nagy tisztösségbeli ember volna királi öltözetben. És kezdé kérdözni, ki volna, mit keresne és honnan való volna. Felele: „Bizonyával nem tudok semmit mondani, hanem hogy tegnapi napon énnen kimenvén másképpen hadtam ez házat, honnem mint látom lenni, és nem tégöd hadtalak az kapun őrizni. De az vitéz legényeket sem tudom, hol vannak. És íme, ennenmagamnak lábamon kelleték beljőnöm az hegy közöl. Én úgy tudnám, hogy ez kalastrom én tulajdon házam volna, és íme, egy ismerőmet sem találhatom meg."

Ezeket hallván, elálmélkodék rajta az portarius fráter. Elfutamék az apátúrhoz, és megmondá neki: „Íme, egy királi szép úrfiú jött éde, és azt mondja, hogy ez kalastrom ő vára volna." Hallván azt az jámbor apátúr, alojtá, hogy álmadoznék. De mindazonáltal kiméne az úrfiúnak elejben, és jó szokás szerént vivé az szentegyházban imádságnak okáért, de maga mindketten csodálkoznak egymáson. Mikoron az úrfiú atyját, anyját és asszonytársát kérdené, hol volnának, az apátúr monda: „Mind kimúltanak, íme hol vannak koporsói."

Kihírhövék azonnal ottan az kalastromban, hogy az elveszött földnek ura hazajött volna. Támada mindenek között nagy csoda, álmélkodás. Kezdének futni az nagy csodára mind, csonka-bonka, kór, beteg, elfeledvén ő nyavalyájokat, hamarsággal sietnek vala az csodalátni. Hallván az pusztában lakozó szent atyák es, mint Szent Antalnak, Makariusnak, Pafnuciusnak fiai, baráti, remetéi nagy messze földről egymás előtt futnak, sietnek vala látni, és valamit hallani az erek dicsőségnek életi felől. Mit mondjak tebbet? Nagy egyházi és szerzetes népek és számtalanon az szegények, bódogok es azonképpen nagy processzióval[6] elejben menvén, mint Úristennek szentinek, nagy tisztösséggel, ájojtatus kívánsággal és isteni dicsérettel fogadák be őtet mindenek csodaképpen szólván, beszélvén egymásnak: „Íme, hazajött ez feldnek ura, kinek immáran háromszáz esztendei vagyon, ki Énokkal és Illyéssel lakozott Istennek paradicsomában." Az jámbor nemes úrfiú kedég, állván az sokaság között, örül, vigad es szívében-lelkében, csodálkozik es az dolognak halhatatlanságán. Szép, ékes kedég ő tekéntetiben, tendöklik ő színe az Úristennek látásából, és nagy kéván[a]ttal néznek reá, mint Istennek angyalára. Kérik mindenek, hogy megbeszélené, mint és hol járt-költ, mit látott, hallott volna. És mikoron ez kezdette volna beszélleni, jelen valának író nótáriosok, kik minden szavát levélben írják vala utána. Azok kedég, míg tovább, tovább addég inkább hallgatják, nagyobban csodálják.

Ennenmaga, jóllehet nagy bánattal, fohászkodással beszélvén, miért hogy meg nem maradott, de megtért, nagyobban azon bánkódik vala, hogy szabad akaratja volt rajta. Kik kedég hallgatják vala, ó, mondhatatlan nagy eremök és kívánságus dicsőségök, lelki szerelmök vala, miért soha olyan nyilvánvaló jeles dolgokat az erek lakodalom felől nem hallottanak vala. Annak okáért monda az nemes úrfiú őnekik: „Tudom, szerelmes atyámfiai, és bizonnyal tudom, hogy az ti lelki vigasztalástokra és jövendőknek emlékezötjökre tartott meg engemet ennyi ideiglen. Azért mánál tovább nem mehetök, hanem meg kell halnom. De semmit nem félök, mert esmeg odamegyek, honnan eljöttem, holott ennyi sok ideig lakozván alojtottam, hogy csak három hórája volna. Kinek bizonságot tészen, íme, az én ifjúságom, kit láttok. Tudjátok kedég, hogy miulta fogva kimentem az várasból, sem ettem, ivtam, sem

[6] körmenettel

éheztem, szoméhoztam, de minden jóval teljes voltam. Íme, ez rajtam való ruha és őtözet, kit az menyegzőben reám vettem, azulta le nem vetöttem, íme, mégis azon színt, újságot tartják." Mikoron élyen nemő csoda dolgokat szólt, beszélett volna őelőttök az mennyei dicsőségnek és bódog életnek örvöndetes és vigasságus malasztosságáról, nagy tizes lángképpen gyójtja vala fel ő szívöket, lelköket és kívánságokat az dicsőséges szent életnek gerjedetes szerelmére. Annak utána mondhatatlan nagy hálákat ada rajta Úristennek, hogy az ő ez világi ereksége, jószága nem akadott, származott volna ez világiaknak kezökben, honnem Istennek dicséretire és lelki népeknek kezökben, kik koronkéd imádkoznak érette, és alamizsnálkodnának szegényeknek belőle. Ez élyen beszédöt kezdötte vala el őelőttek, és vonyá mind vacsoráig. Mert annak előtte való napon dél szívében ment vala el ő alojtása szerént, és másodnapon esmeg dél szívében jutott vala házához, mely időnek teljessége csak egy nap vala, de hosszúsága háromszáz esztendőt tett vala.

V.

Kegyelmes, mennyei szent Atyánk, Istennek megsegélött malasztjából az elkezdött dicséretes és idvességes szent életnek méltó hallása után lássok, halljok az nemes szíz szent vitéznek és nemes úrfiúnak dicséretes kimúlását kilenb-kilenb csodatétellel, kiben es találunk olyakat, kiből megmelegöszik mi szívünk, lelkönk.

Mikoron azért véget tett volna beszédének, mindnyájan nagy hálákat adának rajta Úristennek, és az jámbor apátúr nagy vendégségöt tén azon vacsorán. És nagy vígan esznekisznak, lakoznak, nagy örvendetesen beszélik egymásnak, amit láttak, hallottak. Leilteték az földnek urát es az asztalfére, de sem eszik-iszik, mert még teljes vala az dicsőségnek édes malasztjával és az élő földnek ervöndetességével. Íme hol vagyon, kiről Urunk Jézus mondá az szent evangéliomban, de mind ez napiglan es nem értik meg halandó emberek: *„Nem csak kinyérrel él ember, de minden igével, ki kive származik Istennek szájából"* (Máté 4,4). Példája kedég előttönk vagyon. Mikoron azért nagy édességgel kínálnák, hogy ennék-innék és lakoznék övelök, jóllehet tudá jól, mint lenne dolga, de íme, nem kedve ké[ny]telen nekik engede. És mikoron látta, érezte volna ez világi halandó kinyírnek ízét, illatját, ottan megszontyorodék, kezde őbenne megaludni az mennyei szépségnek illatja, édessége. Kóstolván kedég kezde az ifjúság meghervadni és megőszülni vénülni, és betegségben esék. Monda ottan: „Nam[7] mondám, hogy ígyen lészen dolgom. Immáran tovább nem mehetök, de ezennel meg kell halnom. Azért adjatok konfesszort,[8] oltáriszentségöt és kenetöt, hogy jó keresztyén módra múljak kive. És azon kérlek, hogy imádjatok érettem és testemet tegyétek az én jegyösem mellé azon koporsóban." Hogy azt látták volna az apátúr és az vendégök, nagyon megrémülének rajta, és minden örömök, vigasságok siralomra és keserűségre fordula. Felhányják mind étköket, mind asztalokat, rajta ragadának mind egyetlen egyökön, és bevivék az szentegyházban nagy mondhatatlan óhajtással, és bizonnyal megtudák, megismerék, hogy [ő] volt volna az földnek régi ura. És szentségöt vevén, úgyan kezök között, mintha elaludt volna, kibocsátá lelkét, meg odamenvén, honnan hazajött vala, csak lelke szerént, holott immáran erekkül-erekké örül, vigad az ő mennyei szent Atyjával és Istenével.

Híre lén benne, hogy élyen ember ezenképpen kimúlt volna. De ottan temeték el, nagyobb csodának okáért számtalan nép reá futván, királyok, urak, szegények, bódogok Úristennek érdemesét látni, illetni és apolgatni. Nekik siratják, nekik örülnek, nekik hálát adnak rajta Úristennek. És azonképpen, mint olyan tisztölendő fejedelmet, nagy tisztösséggel, isteni félelemmel és egyházi szolgálattal ő szerelmes jegyesének koporsójában helhöték, hogy miképpen lelkök együtt volna koronáztatván az erek dicsőségben, testök es együtt nyugodnék és egyször[re] támadna fel az erek életre.

[7] ugyanis
[8] gyóntató papot

Ezeket megbeszélvén az jámbor apátúr Eberhardus pispeknek, elálmélkodék rajta ez élyen halláson, és nagy hálát ada rajta Úristennek, nagyobban megépülvén ő lelkében.

Azonképpen mi es, én édes, szerelmes atyámfiai, hálákat adván adjunk dicséretöt a mi édes Teremténknek és Megváltónknak, Jézusnak, hogy az ő szent jó voltáért, és ő szerelmes szentinek érdemekért részeltessen az ő szent malasztjában, míg élünk, és holtunk után vigyen azon édes, dicsőséges és ervendetes erek életnek földére és országára. Amen. 1527.

(Érdy-kódex 508–515 – Nytár 5, 262–275)

Philibertus látomása[1]

Test és lélek vetekedése

(Nádor-kódex)

Régönte egy pusztába lakozó remöte vala, kinek Philibertus vala neve, Franciaországból való vala. Kinek ilyen élete vala, míg ez velágba éle, és magát ekképpen viselé: mikoron szól vala, bölcsen ejti vala, és kerályfiú vala, mind ő életébe magát gonosztól megótalmazá, míg ez velágba lőn. És mikoron erejébe volna, ím, ilyen látást láta, mint ő maga mondja. Kezdetik immár itt a látás.

„Szűnek vesztegségében teli időn: oly mint lelki álom ére, láték egy holttestöt, kiről énneköm ilyen látás jelönék. Elszunnyadván kevéssé, az értelmem vigyáz vala.

És íme, néminemű lélök eljöve, ki ez megmondott testből bínökkel rakva kiment vala nagy óhajtással és szöpögéssel, a testnek bíneit ekképpen siratja vala. A lélök álla a test mellett, és ím, ilyen beszéddel kezdé űtet keményön fegyelmezni és dorgálni. Itt szól a lélök a testnek, és úgymond: »Ó, nyavalyásságos test, ki ejte ekképpen le tégödet, kit ez velág tegetlen[1] meggazdagított vala nagy hertelen? Nemde mind ez egész tartomány fél vala tetőled, nemde tegetlen tealád vettetött vala? Hova lött mastan a nagy család, ki tégöd követ vala? Olyha a te farkad immár mindönöstől fogva elszakadt. Nám nem vagy mast a négyszegű kőtoronba, sem a nagy szélös palotába, de fekösz mast a keserű koporsóba, és a sérbe[2] vitetől, a szoros verömbe. Mit használnak a nagy paloták, mit a nagy házak, mikoron a te séröd csak alég foglal hét láb nyomdékot?[3] Innen tova, hamisan ítélvén, valakit meg nem bántasz. Temiattad, nyavalyás test, pokolba vagyon széköd. Én, ki nagy nömösen terömtöttem vala, és Istennek hasonlatosságára szerzettettem vala, temiattad, ó, nyavalyás test, íme, mint feketültem meg! Bizonával méltán mondhatom: »Jaj, énneköm, hogy születtem volt, jobb anyámnak méhéből a sérbe vitettem volna legottan, és ekképpen megszabadultam volna ez szörnyű kéntól, kit immár szenvedök.« Míg élél, mindönkoron bínre vonál, azért mindönkoron leszönk nagy keserű kénban. Mind ez velág nyelve sem jelönthetné meg csak mintűl kisebb kénját es, kit kell szenvednöm. De mindennél inkább gyötör, hogy soha hiedelmet[4] nem várok.

No, hol vannak a nagy telkök, kiket győjtöttél, a széles paloták és a magas tornyok, kiket rakatál, a gyöngyök, firisök,[5] a kösöntyők, a násfák, a gyűrűk, kiket ujjodba viseltél? A sok pénzt inkább szeretted, hogy nem mint Istent, a jóízű fives[6] étkeket és kenetöket, a jó színű

[1] minap
[2] sírba
[3] lábnyomatékot, lábnyom hosszat
[4] reményt
[5] nyakék
[6] fűszeres

fejér ezist edéneket, a színváltoztató kilönb-kilönb jó ruhákat. Hova löttek a nagy ékös ágyleplök, lepödők? Nincsen immár vad- és madárhúsod, sem jelös vacsorád, sem jó fives boraid, de tenmagad vagy férgeknek étke. Ezt adja Istennek törvénye, hogy a bínösek jussanak ilyen veszödelömbe. A te házad miképpen kel mastan teneköd, kinek ő kedves teteje az orrodat éri? Szömeid megvakultak, orrod megdohosult, valamit sok ideig gyűtöttél, egy hórába tőle mind megváltál. Nem környüköztetel immár barátidnak seregivel, mert a te szépségödnek verága lehullutt a halállal. Mától fogva a te szüleidbe ne bízzál, csak egy kevés ideig siratják a te halálod a te magzatid, mert önekik maradott a sok kéncs, a ház és az örökség, kivel bánatjokat elmúlatják. Nem hiszöm, hogy a te barátid és mind te fiaid adnának öt szántóföldet avagy rétet, hogy minket, kik űközülök elvitetönk, hogy megváltanának a kénokból, kiket kell szenvednönk.

Ó, te navalyásságos test! Vagy ím, mastan bizodalmas, drágalátos ruhákban nem vagy öltöztetvén. A te palástod csak alég érne két garast, kicsin lepödőbe feküsz takartatván. A szegények mastan neköd adót nem fizetnek, mert a szegényöknek atyja nem voltál, de inkább fosztója. Azért tégöd rágnak a sérbe férgek és rothadatosság. Itt immár továbbá nem állhatok, de immár elmegyök.« Immár a test szól a lélök ellen, minekutána a lélök ilyeket mondott volna.

A test fejét felemelé, olymint megelevenült volna, és minekutána sok szepögésöket tött volna, és hogy ki övele szólt volna, és ki őellene ily keményön panaszlott volna, ezt megkérdte volna. Monda a test a lélöknek: »No, én lelköm vagy-é te, ki ily keményön szólsz vala? Nem mind igazak, akiket mondál. Ím, ezt nyilvánvaló bizonságokkal bizonyétom, hogy félig igazak és félig nem. Ezt vallom, hogy sokszor tévölgettettelek tégöd és jó mívelködetöktől megvontalak, de ha valamikoron a test a lélökkel bínt tehetött, ez nem csoda. Hallgatsza, ím, megmondom, mire az ördög és a velág, ki-ki mind ő szokása szerént, vonssza a testöt mind ő tehetsége szerént. De miként immár megmondád, Isten tégöd szépön terömtött volt, és jól és nemes értelmvel megajándékozott volt, az ő képére szerzött, hogy szolgálóleányod lennék, engöm neköd adott. Azért, ha te én asszonyom voltál, és okosságod volt, engöm ez velágba mire nem bírtál, és énneköm mire kedveztél alkolmatlan dolgokba, ellenöm mire nem állottál?

Nem a test, de a lélök bínös, mert a testnek a lélöknek miatta kell megenhéjtetni, ha akar uralkodni. A test a lélök nékil semmit nem teszön. Azért, ha a lélöknek miatta a test nem bírtatik ez velágnak hízölködésének miatta, legottan megbolondultatik, mikoron a testnek megjelönik, mit kéván a lélök. A bín illeti a lelköt, kit gondol a testnek miatta. A gyarló test eleven, valamit teszön, a lélöknek miatta teszi. Azért mondom neköd, higgy énneköm, hogy nagyokba vétköztél, követvén a gyarló és dohos testnek akaratját. Rágják én oldalamat a férgek e sérbe, immár nem szólok továbbá. Lélök, menj el innen!«

A lélök felel a testnek ellene. Kinek monda a lélök: »Mégis itt akarok maradni, és míg időm vagyon, veled veteködni. Mire szólsz énneköm, te test, ily keményön, akarván énreám a bínt mindönöstől fogva vetni! Ó, nyavalyás test, kitől tanultad ez kemény igéket, kiket mastan mondasz és mondál? Jóllehet sokakba igazán felelél, ezt igaznak tudom lenni, hogy akaratodnak ellene kellött volna állanom, de a te gyarlóságod, ki hívságra kész, és ez velágra alája vettetött, nem akará ezt szenvedni e velági hízölködésnek miatta. Mindönkoron engöm utánad vonál, és ez velágnak kútába meríttél. Tudom, hogy bínös vagyok, mert ebben tévölgöttem, hogy mikoron asszonyod volnék, meg nem enhételek. De miért engöm megcsalál édös beszéddel, hiszöm, hogy énnálam nagyobban vétköztél. Mikoron teneköd tegetlen mosolyog vala ez velági csalárdság, és hosszú életöt erősen fogad vala, nem aléjtod vala, hogy meghalnál. De a halál tégöd leejte, mikoron a palotából a sérbe bocsáta.

Ez velágnak hazug embörökvel egy erkölcse vagyon: kiket inkább hozzája ölel, kiknek tisztösségöt ad, azokat hamarabb megcsalja a halálnak erejivel, és a gyenyerűségöknek utána férgeket ad és dohosságot. Kik neköd, míg élél, barátid valának, immár a koporsóba fekvén

látni nem akarnak.« A test ezeket megértvén legottan sírnia kezde, és szomorú igével ekképpen felelni. Itt felel a test a lélöknek ellene, mondván: »Mikoron élvén sokaknak parancsolhattam, aranyat, gyöngyöt, teleköt és kéncsöt gyűjtöttem, várakat rakattam, népet ítélhettem, vajon aléjtod-é, hogy hittem, hogy a sérbe jőnék? De immár, ím, látom, mert énneköm nyilván vagyon, hogy sem erő, sem hatalm, sem nömös a halálnak keserves ösztönit el nem távoztathatja.

Azt mondom, hogy mindketten bínhödtethetönk Istentől. Teneköd nagyobb bín tulajdoníttatik. Ez sok okokkal bizonyíttatik, ezt mindön bölcs jól tudja. Hogy jobban megesmerjed, írás bizonyítja, hogy valakinek jószágoknak nagyobb malasztja adatik, okosság azt adja, hogy nagyobban és többel tartozik. Életöt, emléközetöt és értelmet adott Úristen teneköd, és ezt te mind érdöm nékil elmúlattad, és valami jót tudtál, ezt te mind elhagytad. Miért kediglen hogy enné sok jószágokkal megékösiltetvén, és az én hízölködésömnek soha ellent nem tartottál, nyilván vagyon mindönnek, hogy nagyobban vétköztél.«

Monda esmég a test nagy keserű szóval a lélöknek: »Mondd meg énneköm, ha nyilván megtudtad: a lélök kimenvén, mi leszön a testnek? Ingatja-e önmagát hamar ennek utána, avagy csak némikoron? Tudod-e, ha láttad avagy ha szól vala mikoron, a lélök éltet, a test keveset használ; ha a lélök Istenét tökéletösön szeretné, a test a lélöknek erejit soha meg nem győzné. Míg éltél, Istent ha szeretted volna és szegényöknek igyét igazán ítélted volna, ha gonosz emböröknek útát nem követted volna, ez velági hívság engöm, sem tégöd meg nem csalt volna. Azért, akiket mastan látsz, ezök mi bíneink: rothadatosság és e férgek és ez szoros ház, kikvel szőnetlen gyötretöm, azért adattanak, tudom, hogy az utolsó napon feltámadandó vagyok, és veled egyetömbe kénzódom mindörökké. Ó, keménségös halál, ó, végezhetetlen szernyű halál, mire fogadsz be engömet!«

Itt a lélök szól a testnek ellene. Meges keált a lélök nagy rekedött szóval, mondván: »Ó, jaj, énneköm, jobb ingyen se születtem volna! Mire hagyta Úristen, hogy én terömtessem, mikoron ő megesmerte volt, hogy én elveszendő volnék a jóknak gyüleközetiből és Istennek gondjától, mert Isten a kárhoztakkal nem gondol! Ó, oktalan állatoknak és barmoknak bódog természeti, mert azon ő testökvel elvész az ő lelkök! Akár csak ilyen volna a gonosznak végezeti, és ekképpen megmeneködnének a nagy gyötremtől!«

A test szól meges a lélöknek, mondván: »Lélök, ha pokolnál voltál, kérlek tégöd, mondd meg énneköm, mit ott láttál! Ha vagyon reménségök a nyavalyásoknak Krisztosnak irgalmasságáról, mondd meg, ha kedveznek valamit a nömös szömélyöknek, kik míg élnek vala, székökben ülnek vala, ha vagyon valami kedvezés és ha megváltozhatnak kénccsel avagy ez velági ajándékokkal.«

A lélök monda a testnek: »Test, ez okosság nékil való kérdés, mert pokolba valamely szömélyek mennek, továbbá nincsen őnekik váltságnak reménsége, sem alamizsnának, sem imádságoknak miatta. Ha mind kereszténység érte böjtölne, és ha mind ez velág ő kéncsét érötte adná, egy pokolbeli lelköt meg nem szabadíthatnának, mert ezök Istennek ergalmassága nékil vannak. Arra, hogy megszabadulnának, nem adna a fene és kegyetlen ördög egy lelköt ki az ő fogságából mind ez velágon egyetömben ő kéncseért es, sem kedéglen hagyná, hogy valamikoron kén nékil lenne. Arra kedéglen, akit kérdezsz, hogy ha valamit kedveznek a nömösöknek, annak ím, ez törvénye, hogy valaki mennével nagyobban ez velágban felmagasztatik, annéval nagyobban esik, ha vétközendik.«

Minek utána a lélök ilyen dolgokat mondott volna, íme, két ördög, koromnál feketíbbek, kiknek éktelenségöket mind ez velágnak íródeáki meg nem írhatnák, sem képírói meg nem jegyözhetnék, vaskosárt kezökbe viselvén, kénköves lángat szájokon kibocsátván, kapához hasonlatos fogok vala, és orrokból kégyók kiszármaznak vala, szömök vasa, miként az szikrázó tőr, és a filökön gennyedség foly vala ki, homlokokon szarvok vala, és a szarvok végén mérög forr vala ki. Ezök a vaskosárral a lelköt elragadák. Kit legottan nagy hertelenséggel pokolba vonának. Kiknek ördögi seregek eleikbe jövének, és ez ilyen társról nagyon örülének, és vasláncokval űtet megkötözék. Némelyek vasvesszővel verik vala, némelyek homlokát fogval rágják vala. Minekutána kedéglen az ördögök megfáradtanak volna, ím,

ilyen beszéddel illeték űtet, mondván: »Akik minekönk szolgálnak, ekképpen tisztöltetnek, örökké ekképpen gyötrettetnek.«

Ezöket hallván a lélök, igön nagyon megkeserödék, és siralmas szóval ekképpen felkeálta: »Dávid kerálnak fia, tekénts a te terömtött állatodra, kit a keresztfán meghalván véröddel megmosál!« Felriaszkódának ez ellen az örödögök, és mondának neki: »Igön későn hívod a te Istenödnek nevét. Ne mondjad innektova valamikoron azt, hogy irgalmazz énneköm, mert nem illik ide az, mert nincsen soha bocsánatnak reménsége. Innektova napfént soha nem látsz. A te orcádnak ékössége elváltozik, és a mi képönkhöz hasonlattatik!«"

Íme, miképpen vigasztaltatnak a bínösök pokolba, kitől minket szabadíts meg, Uram Jézus Krisztus, élő Istennek Szent Fia! Ez szent jámbor immár űmagáról szól, és úgymond, hogy: „Alodnék, mikoron ilyeket látnék, igön megrettenék és nagyon elcsodálkodám. És hogy felserkenék, legottan kezeimet Istenhöz emelém, ű Szent Felségét imádván, hogy engöm megmentsen ez ilyen nagy kéntól. Ez velágot mind ő verágával és ékösségével megutálám, aranyat, ezüstöt hévságnak ítélém, elmúlandó marhának ellenek mondék, és én magamat mindönöstől fogva Krisztusnak markába ajánlám. Ámen."

(Nádor-kódex 312–342 – Nytár 15, 224–229)

Forseus püspök látomása

(Nádor-kódex)

Forseus pispök, mikoron jószágban és kegyösségben fénlenék, utolsó napjának idejére jutván, lelkét elbocsátá. És láta két angyalt, hogy kik hozzá közelgetnek vala. Harmadikát látá, hogy előtte fénös tőrrel és fejér vérttel megyen vala. Annak utána hallá az ördögöknek révásit és ivöltésöket. Elöl veszik[1] és háborúságot avagy hadat kezdenek vele. Mikoron immár elhaladtak volna, megfordulának és tizes nyíllal űtet lövöldözni kezdték volna. De az angyal előtte megyön vala a vérttel, és a tüzes nyilakat megfogja vala, és legottan megoltja vala.

Tahát az ördögök az angyaloknak ellene mondanak: „Hívságos beszédöket gyakorta mondott, és azért kénzás nékil és sérelm nékil nem kell a bódogoknak előtte élni." Monda az angyal nékik: „Ha tü bínöket ellen vetendötök, kicsin bínökért el nem vész." Tahát az ördög monda: „Ha Isten igaz, ez embör nem idvözül, mert írván vagyon: *»Ha meg nem fordulandotok, és olyanok nem lesztek, miként kicsinkék, nem mentök mennyországba«* (Máté 18,2)." Kinek az angyal megmövetvén[2] felele: „Bocsánat gyónhatóul vala, de emböröknek szokását megtartá." Kinek az ördög felele: „Miképpen vött gonoszságot szokásból, azonképpen vegyön győzödelmet a felségös bírótól." A szent angyal monda: „Itéltessönk Isten előtt!"

Hogy az angyal háborodnék, ellenségi megtöretének. Tahát az ördög monda: „*Amely szolga tudja urának akaratját és nem teszi, sok sebökkel veri* (Lukács (12,47)." Kinek az angyal mondá: „Mit nem teljesítött be ő ura akaratjának, alejtom,[3] hogy mindönökről penitenciát tartott volna." Az ördög mondá: „Elébb kellött volna keresni a penitenciát, lakodalmat, és annak utána gyimölcsét venni." Az angyal felele: „Itéltessönk Isten előtt!"

De az ördög esmég felkele az viadalra és monda: „Egy Istent állíttok vala igaznak, hogy mindönnemű bínért, ki földön el nem mosatik, örökké hagyta azt kénzatni. Ez embör kedég néminemű ruhát egy uzsurástól vőn, és arról ingyen sem kénzatott. Hol vagyon azért Istennek

[1] elébe mennek
[2] kinevetvén
[3] gondolom

igazsága?" Kinek az angyal monda: „Vesztegjetök,[4] mert Istennek titkon való törvényit nem tudjátok, mert valamíg a penitencia reménködtetik, Istennek irgalmassága követ embört." Az ördög felele: „De itt penitencének semmi hele nincsen." Kinek az angyal monda: „Isteni törvényöknek mélségét nem tudjátok, mikoron lészen."

Tahát az ördög a Forseus pispök lelkét ott oly igön veré, hogy mikoron eleiben vitetött volna, mindenkoron a veréseknek jele megtet[sz]ött, és a veréseköt Istennek engedeti miatt a ruhának váltságáért vevé. Más ördög monda: „Meg vagyon nyomorúsága. Vidd oda, holott őt meggyőzhessök: *»Szeressed rokonidat, miképpen tenmagadat!«* (Máté 19,19)." Felele az angyal: „Ez embör ő rokoni között jót mívelködött." Az ellenség felele: „Nem elég az, hanem miképpen önmagát szeretendi." Kinek az angyal felele: „Az szerelmnek gyimölcse nem egyéb, hanem jól mívelködni. Mert Isten ad mindönnek ő mívelködeti szerént." Monda az ördög: „Miért Istennek beszédét örömest be nem teljesítötte, azért kárhozandó." Hogy az álnokságos sereg vína, az szent angyalok győzödelmesök lőnek.

Monda esmeg az ördög: „Ha Isten nem álnok, és ő beszédének be nem teljesítőse utálatos, ez embör kén nékil nem lészen. Fogadá, hogy ez velágnak ellene mond, ő kedég szereté e velágot. Az ellen megmondván vagyon: *»Ne akarjátok szeretni ez velágot, sem azokat, kik e velágban vannak«* (1János 2,15)." Az szent angyal felele: „Nem szerette magának azokat, kik ez velágé, de szerette elsáfárlani emböröknek." Az ördög felele: „Akármiképpen szerettessék, Istennek parancsolatja ellen vagyon."

Az szent angyal ez ellenségöket meggyőzvén, másodszor az ördög álnokságos vádaskodásokra fordula, mondván: „Megírván vagyon: *»Ha nem hirdetenditök azoknak álnokságát, ő vérét te kezedből keresöm ki«* (Ezékiel 3,18). Ez nem hirdetött az bínösöknek igaz penitenciát." Szent angyal felele: „Mikoron a hallgatók utálják a beszédöt, a tanítónak nyelve es megbántatik, mikoron látja, hogy a prédikáció megutáltatik. Mert a bölcsnek szokása, mikoron nics ideje, vesztegleni tud." Ördögöknek mindennemű ellene mondásokban igön fölötte nagy had és veteködés lőn mindaddiglan, míg Úristennek akaratja miatt az angyalok győzedelmesek lőnek. És meggyőzvén ellenségöket, nagy mondhatatlan fénösséggel ez szent embör környülközteték.

Egyik az angyalok közül, miként Béda mondja, mondá neki: „Tekéntsedsze ez velágot!" Tekénté és láta egy setétségös völgyet és négy tüzet az égbe, kik néminemű falka földön[5] valának tőle. Monda neki az angyal: „Ez nagy négy tűz, kik ez velágot meggyojtják. Egyik hazugságnak tüze. Mikoron embörök fogadták keresztvíz fölött, hogy ördögnek és mindönnemű kevélségnek ellene mondanak, azt be nem teljesítik. Más tűz kévánatosságnak tüze. Mikoron ez velági kazdagságot inkább szeretik, honnem az mennyeieket. Harmad tűz engedetlenségnek tüze. Mikoron rokoninak lelkét hívságos marhákban[6] sértenie meg félnek. Negyed tűz kegyötlenségnek tüze. Mikoron alatta való szegényöket fosztania és őnekik csalárdságot tenni semmié alítnak és vélnek."

Annak utána a tüzek egyben közelgetvén eggyé lőnek, és hozzá közelgetnek vala. Félvén, az angyalnak monda: „Uram, a tűz hozzám közelget." Monda az angyal: „Kit nem gerjesztöttél, nem ég tebenned, mert a tűz mindönt ő mívelködeti szerént késért."

Annak utána a lélök testbe bocsáttaték. Rokoni kedég a testöt siratják vala, kit holtnak alítnak vala. A Forseus pispök kedég néminemű ideig éle, és jó mívelködetben ő életét dicséretöst megvégezé. Ámen.

(Nádor-kódex 669–681 – Nytár 15, 283–285)

[4] hallgassatok
[5] egy bizonyos távolságra
[6] kincsekben

5. Prédikációk

A Karthauzi Névtelen beszéd- és legendagyűjteményéből[1]

(Érdy-kódex)

Prológus[2]

(A kódex latin előszava)

Az Úr nevében. Amen. Az örök és mindenekfölött áldott Szentháromság s a Krisztus-szülő legédesebb Szűz és isteni gyermeke dicséretére, a dicsőséges Brúnónak, szent karthauzi rendünk megalapítójának, és minden mennyei erőnek örök tiszteletére, valamint az egész küzdő anyaszentegyház üdvösséges épülésére népnyelven való alkotással új lelki táplálékot kívánok [nyújtani]. Erre több laikus testvér és különböző rendbeli apácák jogos igénye és kegyes biztatása ösztönzött. Közöttük küzd az én édestestvérem maga is, Krisztusnak szentelve, a szent fátyol alatt. Az ő szükségükön megkönyörülve, az ő érdekeiket kívánom szolgálni. Bár tisztában vagyok tapasztalatlanságommal, s ily nagy munkában korábban teljességgel járatlan voltam, különösen egy ilyen szigorú szerzetesrendben, ahol a lelki élettel kapcsolatos kötelezettségek miatt sem idő, sem lehetőség nincs efféle dolgokra, de a Megváltó szava figyelmeztetett: *Világítsanak a ti jócselekedeteitek az emberek előtt az isteni méltóság dicsőségére* (Máté 5,16). Ezért nem merem Isten ajándékát titkon rejtegetni, aminél nincs semmi elítélendőbb, hanem szeretném mindenki számára hozzáférhetővé tenni azt. Szent magambaszállással töprengtem el azon, hogy míg a más nyelveket beszélő népeknek többnyire teljes anyanyelvre fordított Bibliájuk van – gondoljunk csak a németre, csehre, franciára vagy itt a közelünkben a szláv nyelvre, melyre az isteni Jeromos nemcsak a Bibliát magát, hanem héber, görög és latin szövegek alapján új betűkkel a teljes liturgiát is csodálatos műértéssel átültette,[3] s másoknál is ezt lehet tapasztalni –, addig a mi műveletlen és faragatlan magyar népünket nem harmatozta be ily kegyelem, hogy – akár csak vázlatok formájában is – effajta érdemekkel dicsekedhessék.[4] Azt hiszem, hogy mindezt nem annyira a tudatlanság, hanem inkább a kényelmesség és hanyagság rovására kell írni. Ezért e kegyes és üdvös munkába belefogván teljes bizalommal ajánlom magam annak a könyörületébe és égi erejébe, ki egykor egy szamár szájával hazudtolta meg az oktalan prófétát (4Mózes 22,21–34), *s a gyermek nyelvét ékesszólóvá teszi* (Bölcs. 10,21). Így cáfolta meg Mózest és így Jeremiást is, amikor tehetetlenségükről panaszkodtak, mondván: *„Ki teremtett szájat az embereknek, s nyelvet?"* (2Mózes 4,11). Másutt: *„Ne mondd azt, hogy gyermek vagyok!"* (Jeremiás 1,7). Ugyanilyen lélekkel tette feladatára alkalmassá Izaiást, Ezékielt, Dánielt, Ámost, Zakariást és másokat is. De az újszövetségi atyáknak is, mint tudjuk, a karizmák ugyanezen kenetével adott különös erőt. Most is ebben bízva próbáltam belevágni e hatalmas munkába. De leginkább mégis azért, mert forrong és szinte egész Európát megrontja a hitszegés és a veszedelmes lutheri eretnekség, mely legújabban, ó jaj, a kiválasztott magyar nép elpusztítására és elveszítésére tört. Azt a csekély erőt, amit ugyan a természet megtagadott, de az anyai könyörületesség példájára a szeretet mégiscsak megadatott nekem, fordítom szembe evvel, Jeremiás

példájára, Isten házáért és az egykor a Boldogasszonynak ajánlott országért. Újfajta írási, kifejezési és tanítási módszerrel, elismert egyházdoktorok műveiből és a Szentírás legtisztább forrásából merítve, keveset ugyan, de hiteles szövegeket [ültettem át] latinból a mi népnyelvünkre. Szóról szóra [fordítottam le] az episztolákat és az evangéliumokat az év összes vasárnapjaira s a szentek ünnepeire magyarázatokkal, példákkal és nagyon hasznos tanulságokkal vagy példázatokkal, a mindkét nembeli egyszerűbb testvérek és a latinban kevésbé jártas ifjak számára. E szent együgyű testvéreknek és nővéreknek is legyen mindez hozzáférhető, hogy nagy és kis ünnepeken mintegy tanulva, a szentbeszéd és az olvasmány idejét hasznosabban tölthessék el. Ha valaki rosszindulatúan szemrehányást tenne nekem ezért, vádolja a szeretetet, mely e feladat vállalására késztetett. De ettől nemigen tartok. Ha viszont valaki a hiányosságokat kívánja hozzáértéssel kijavítani, az iránt, míg élek, hálás leszek. Végezetül idézzük a kiváló Jeromost: Ki-ki annyit ajánljon fel az Úr házában, amennyit tud: némelyek aranyat, mások ezüstöt vagy drágakövet. Ezért, jóllehet nem vagyunk képesek egyformán drága dolgokat adni, de mint a szegény özvegyasszony, ajánljuk fel boldogan mi is a két fillért (Márk 12,42–44) kezünk munkájából lelkünk üdvével együtt annak, aki az Atyával és a Szentlélekkel együtt mindenekfölött áldott örök Isten, ki él és uralkodik örökkön örökké. Amen.

(Érdy-kódex 1 – Nytár 4, XXIII–XXIV)

Fordította MADAS EDIT

Elkezdődnek a vasár- és ünnepnapi episztolák és evangéliumok az egész esztendőre, posztillákkal és legendáikkal, melyeket szorgalmas gonddal és sok éven át tartó munkával az olvasók épülésére anyanyelven készítettem el, amint azt az érdeklődő világosan meglátja. Laus Deo.[5]
Fordította: MADAS EDIT

Prohemium libri

(A kódex magyar előszava)

Áldott Úr Jézus Krisztusnak nevében és ő kegyes szent szilejének, Asszonyunk Szíz Máriának, és mind az mennyei dicsőséges udvarnak méltó erömekre, sok ájojtatus híveknek kérelmésökre és lelki használatjokra nagy mukára vetvén elmönket, kezönket, kit maga oly, mint semmije tudván, az mennyei érdemnek és koronának okáért. Bölcsnek mondása szerént: „Az jó dolognak lészen jövendőre dicsőséges gyimölcse" (Bölcs. 3,15). Azonról Cassianus nevő doktor meg úgy mond: „Áldott az oly muka, ki az mennyei dicsőséges királnak szolgálatjára lészen. De mindazonáltal, miért mindenfelől az gyarló gyökér velönk és bennönk szakadott, minden erőnk miatt jó tehetetlenök vagyunk, Idvözöjtenknek mondása szerént szikség azért folyamnunk az áldott vigasztaló Szentlélek malasztjához (János 20,22), kinek nyerésére egyetemben járulván az mi nemes mennyei kerálné Asszonyunkhoz, ki minekönk hamarabb és bővebben nyerheti ő áldott Szent Fiától. Kinek erejével légyen igaz és méltó, légyen dicséretes és idvességes mindennek, valakinek szeme elében akad ez írás. Ha mi fogyatkozásnak kedég történik esni, avagy valamel igének hagyomásának,[1] valaki megérti és tudhatja, semmi ellensés nem lészen oka, ha megemendálja.[2] Mert valami dolog jobbá lehet, annéval jobb lészen. Ha kedég valaki valami jót talál benne avagy hasznot vehet belőle,

[1] elhagyásának
[2] kijavítja

adjon hálát és dicséretöt, ne annak, aki írta és szörzötte, de aki adta, Úristennek. Én kedég minden és teljes bizodalmammal ajánlom, mint szegén bínes, magamat imádságtokban.

(Érdy-kódex 3 – Nytár 4, 1–2)

Ádvent első vasárnapjára[6]

Episztola

Ez mai szent episztolát írta meg Szent Pál apostol Rómaiaknak írt levelének tizenharmad részében, és olvassa anyaszentegyház ez első ádvent vasárnapnak miséjében. Mely episztolának előtte azon kapitulomba emléközik az atyafiúi szent szeretetnek tartásáról, mondván: „Senkinek semmivel ne tartozjatok, hanem csak hogy egymást szeressétök, mert valaki igazán szereti ő barátját, atyjafiát, az bel teljesöjti az törvént" (Róm. 13,8), azaz Úristennek szent parancsolatját. Ennek immáron rokon utána következik ez mai szent episztola.

„Atyámfiai, tudjátok, mert ideje immáran minekönk álmunkból felserkennönk, mert mastan közelben vagyon a mi idvességünk, honnem, mint elébb hittök Az éj elmúlt, az nap kedég elközelgetött. Hányjok el azért tőlönk az setétségnek mívelködetit, és vegyök fel az világosságnak fegyverét. Úgy, hogy nappal, tisztességgel járjunk, ne csak azon torkosságban és részegségben, ne csak restségben és förtözetességben, ne csak egymással való veteködésben és irigységben. De őtözjetök fel a mi Urunk Jézusban Krisztusban" (Róm. 13,11–14), azaz őtet követvén jó életben.

Az Úr négy eljöveteléről

Idvözejtenk Úr Jézus Krisztusban szerelmes és tisztölendő atyámfiai, meghallók ez mai szent vasárnapnak episztoláját és benne való értelmét, kiből szikség immáran lelki tanúságot is keresnönk mi idvességönk mellé. Mert úgy mond másod helyen ezen Szent Pál: „Valamenné írások vannak – értsed, Szentlélek Úristen miatt szereztetvén –, mind a mi tanúságunkra vannak" (Róm. 15,4). Némelyek, hogy mi magunkat tudjok igazgatni, tartani, éltetni, viselni és minden gonosztúl ótalmazni. Némelyek, hogy jót gonosztúl meg tudjunk választani. Némelyek kedég, [hogy] minémő gonosz légyen ez világ és elmulandó, [s] mel bódog légyen mennyeknek országa és erekkévaló. Némelyek, [hogy] mel veszedelemre mennek és nagy kénra az nyavalyás bínesek ő haláloknak utána, viszon-ellen mel erek eremre mennek az igazak, mikoron malasztban kive múlnak. Annak okáért nem kell, szerelmes atyámfiai, az Szentírást megutálni avagy hátra vetni, de eremest hallgatni, olvasni és tanulni. Kinek minő haszna légyen, halljok a mennyei doktornak szájából: „Bódogok, kik hallgatják Istennek igéjét és tételménnyel bel teljesöjtik [azt]" (Lukács 11,28). Azont hirdeti anyaszentegyház minekönk ez mai szent episztolának és evangéliomnak értelméből, miképpen ez számos szent napokban minden életönket megjobbohok, és lelki jószágokkal szerezjök magonkat test szerént, lélek szerént az jövendő Úristen Fia sziletésének áldott innepére, mint jó keresztyének.

Azért továbbá való tanúságunknak használatjára négy rendbeli tanúságunk lészen ez szent ádventnak méltóságáról, miképpen hogy négy rendbeli jevetelit tudjok Szentírásból az Úristennek lennie. Tudnia illik testben, lélekben, halálra és ítéletre, kikről nyilván emléközik anyaszentegyház ez számos szent napokban.

Ez első jevetelinek ismeretire testben, kit immáran látunk bel teljesödvén lenni, doktorok Szentírásban kérdést támasztnak tanúságnak okáért: Mi oka lén, hogy az áldott Atya mindenható Úristen Szent Fiának ez világra kelleték jőnie halandó testben? Kire reá felelvén

imez három jeles okát vetik. Első alkolmasság, másod szikség, harmad használatosság. Elészer alkolmas vala eljőni ennenmagának az felséges Teremtőnek emberi természetnek felőle, ki mindenestöl fogva elfeledközött vala az ő jó voltáról, és nagy tévölgésben és bálván-imádásban keverödött vala. Mint írván vagyon Mojzes másod kenyvének VIII. kapitulomában, holott Mojzes és Áron parancsolván fáraó királnak, hogy az Istennek választott népét kibocsátaná az pusztában áldozni, monda önekik fáraó király: „Kicsoda az Úristen, hogy Izraelt földemből kibocsátanám? Nem tudom Istent, ki légyen, Izraelt sem bocsátom el" (2 Mózes 5,2). De Szent Dávid prófétának mondása szerént: „Notus in Iudea Deus tantum – Csak az zsidó nemzet ismeri vala az Úristent" (Zsolt. 72,2). De még azok es elveszének, mint szemönkkel jól látjok, az nagy hitetlenségnek miatta. Annak okáért alkolmas vala eljőni az Úristennek, hogy ismeretre adná ennenmagát embereknek.

Másodszor alkolmas vala eljőni időnek bel teljesödéséért, kit régtül fogván elvégezött vala az ő isteni tanácsában, és szent prófétáknak miatta megizent vala ez világra.

Harmadszor alkolmas vala eljőni az nagy közönséges betegségnek és halálnak elhatalmazásáért, kiről úgy mond Szent Ágoston doktor: „Akkoron jöve el az nagy orvos, mikoron mind ez széles világon nagy betegség vala." Kiről Szent Izaiás próféta es úgy mond: „Hacsak az mennyei seregöknek Ura, Istene nem gyökerezött volna mibennönk – értvén testi születésnek miatta –, mint az átkozott Szodomának és Gomorrának várasi, olyanok lettönk volna" (Izaiás 1,9). Ó azért, szerelmes atyámfiai, ki gondolhatja meg ez első jevetelinek nagy szikséges és használatus méltóságát? Ó, mel nagy hálaadással tartozunk érette ő szent Felségének! Úgy mond róla Szent Bernáld doktor: „Ó, bizonyával nagy szikséges minekönk az kegyelmes Megváltónak eljöveteli, hogy koronkéd mibennönk lakozjék szent hitnek, reménségnek és szeretetnek miatta, és hogy megvilágosohha a mi lelki-testi vakságunkat, hogy megsegéjtse az mi erőtelenségönket, hogy megvigaszja[3] az mi betegségönket, hogy megtámogassa az mi gyarlóságunkat, és hogy megótalmazja gonosz ellenségtől és veszedelmes kísértettől[4] mind életönket, mind halálunkat."

Másod tanúságunk leszen az másod jöveteliről, ki volt és naponkéd lészen, tudnia illik embernek szívében, lelkében az Vigasztaló Szentlélek malasztjának miatta. Erről szól Szent Jánus evangéliumi kenyvének XIV. [része]: „Ha ki engem szeret, az én beszédemet tartja, és őhozjá jevönk és önála lakodalmat tészönk" (János 14,13). Másod helyen meg úgy mond: „és önála vacsorálunk." Kin Szent Gergel doktor mondása szerént jegyzettetik az mennyei véghetetlen lakodalom. Erről értetik ez mai szent episztolának es lelki értelme, hogy ne legyönk álmasok ett ez világon élvén, de vigyázjunk.

Lelki tanúságot vet róla példa szerént Albumazar Algasel: „Íme, látjok természet szerént, mikoron az fénes napnak alája jut ő forgása szerént az holdnak homályos teste, megfogja tőlönk az napnak fénét, és úgy láttatik, hogyha elveszne az napnak féne. Ha kedég elmégyen alóla, ottan esmeg kibocsátja hozjánk ő világosságát az nap. Azonképpen vagyon az bín embernek lelkében, homályosságot tészen Isten között és ember között, hogy Úristen az ő szent malasztjával nem fér, és nem adhatja világát embernek, míg az bínnek setétsége közbevettetött." Ezenről úgy mond Ésaiás próféta szája által es az Úristen: „Ha kiszaggatandod közölünk az kötelet, azaz bínnek kötelezetit, támad teneköd világosság, és Úristennek fénessége beltölti az te házadat" (Izaiás 58,6,8). Íme, miképpen jőnek egybe ez mai szent episztolával, kiben úgy mond Szent Pál apostol: „Atyámfiai, hányjok el azért mitőlönk az setétségnek mívelködetit etc." Kiből nyilvánvaló lelki tanúságot vehetönk; hogyha az édes Úristennek szent malasztját kévánjuk jőnie mi szívünkbe-lelkönkbe, hát minden bínnek förtelmétül és szemérmös[5] mívelködetöktül megtisztohok az mi szívünknek szállását és lelkönknek házát. De annak felette, mint illik lenni, szent jószágoknak szép illatú virágával befizjök és meghintsök, [hogy] jó kedvvel jühessön és lakozhassék Atya, Fiú, Szentlélek és

[3] meggyógyítsa
[4] kísértéstől
[5] szégyenletes

az kegyes Szíz Mária asszonyunk mind az mennyei szentökkel, szent angyalokkal az mi hajlokunkban. Ó, szerelmes atyámfiai, mel áldott ember és bódog lélek, ki ezenképpen tudja magát tartani!

Harmad tanúságunk lészen az halálra való jöveteliről. Erről szól Szent Márk evangéliomának tizenharmad részében: „Legyetök – úgymond – készök, mert nem tudjátok, mel hórában Embernek Fia eljő, estve avagy hollal,[6] éjféli koron avagy tikszó koron" (Márk 13,35). Kiről úgy mond Szent Ágoston doktor: „Úgy kell keresztyén embernek élni és várni, hogy ha ma lenne avagy ezen hórában, mert semmi nincsen bizonyosb, mint az halál, de semmi bizontalanb, mint az halálnak hórája". Ó, szerelmes atyámfiai, gondoljátok-é, mennyien feküsznek mastan es ez hórában halva, de kik még sok esztendőt véltenek élnie. Azért mondja Bölcs egyik kenyvében: „Ma énnekem, honap teneked" (Préd. 38,23). Ha mát adták, holnapot csak ígérték. Felette nagy gondot kell minekönk róla viselnünk, mert Idvözejtenk mondása szerént: „Sem napját, sem hóráját nem tudjok" (Máté 24,36). Másod okáért, mert bizonyával, ha történik vesztenünk, nagyot vesztünk, ha kedég történik nyernünk, esmeg nagyot nyerünk. Kire segéljen meg az Úristen!

Negyed tanúságunk lészen az negyedik jevetelről, ki mondatik lenni utolsó ítéletre, kiről emléközik ez mai szent evangéliom es, mint meghalljok. Kinek nyilvábban való értelmére doktoroknak mondások szerént kérdésök támadhatnak tanúságnak okáért. Mi oka, hogy anné számtalan csodák és jegyök lésznek az jövendő végső ítéletnek előtte? Kikről mind az szent próféták nyilván szólnak, mind az szent evangéliom nyilván emléközik. Doktorok reá felelvén négy okokat találnak róla. Első, az nyavalyás bíneseknek igazsággal való bosszúállásokra és gyetrelmökre. Mert ám úgy mond Szent Gergel doktor róla: „Megbántván az felséges Teremtőt, megbántatik vele minden teremtött állat" Azért Istennek igazsága adja, hogy az nagy bosszúállásnak idejin minden termetött állat mennyen-földön, égben és tengerben ellenönk támadjanak. Kikről írván vagyon: „Armabit creaturam in ultionem inimicorum, et pugnabit cum illo orbis terrarum contra insensatos – Az nagy ítéletnek idejin felfegyverközteti mind egész teremtött állatot ő ellenséginek bosszúállására, és viaskodik őérette mind egész földnek kereksége az esztelenek ellen" (Bölcs. 5,18,21). Miképpen kedég az lehessön, megmagyarázván bódugságos Szent Gergel úgy mond In Omelia de martyribus: „Mert valamit az teremtő Úristen minekönk naponkéd való életönkre adott ő szent irgalmassága szerént, mi mindent veszedelmes életre szerzettönk gonoszságunk szerént. Annak okáért immáran úgy lészen jevendőre, hogy kik mindenben gonoszul éltönk, mindenek gyetörjenek etc."

Másod okáért lésznek az nagy rettenetes csodák az nagy hatalmas ítéletnek félelmes voltáért, hogy mindenek eszekben vegyék, minémő nagy rettenetességgel és hatalmassággal jő az nagy Ítélő Bíró mindeneket megítélni. Kiről úgy mond szent Gergel doktor: „Az utolsó rettenetes ítéletöt nagy sok rettenetes csodák veszik elöl,[7] hogy megjelentessék, minémő veszedelmes lészen az utána következendő veszedelöm. Kiről Szent Bernáld meg úgy mond: „Ó, ha ez világi halandó emberek ezenképpen félnek, rettegnek ez világi veszedelemnek előtte, vajon hát minémő félelembe esnek, mikoron az nagy hatalmas Bíró szájából kihallandják származni: „Én atyámnak átkozottai, menjetök az erek tízre, ki meg vagyon szereztetvén erdegnek és az ő angyalinak (Máté 25,41).

Harmad okáért lésznek az nagy rettenetes csodák az veszedelmes kárhozandóknak vádolásokra. Mert minek okáért Úristen emberi nemzetöt tulajdon az ő szent neve dicséretire és szolgálatjára teremtött légyen, és minden egyéb teremtött állatokat embernek használatjára, annak okáért immáran, kik engedetlenek voltanak Úristennek, mindenek vádolják őket az nagy hálálatlanságról. Erről értetik az Szent Dávid prófátának mondása: „Homo cum in honore esset etc." – Mikoron ember tisztösségben volna, nem érteközék meg róla – azaz nem tartá magát reá –, de hasonlá magát az oktalan barmokhoz, érzékenségének gonoszra való

[6] hajnalban
[7] előzik meg

hajlása miatt, és hosonlatus lén őhozjájok" (Zsolt. 48,21). „Azért reá kejájt emberre mind ez széles világ, mondván: Lássad ember, mel igen szeretött tégödet az te Urad, Istened, ki engemet mind bennem valóval teéretted teremtött, hogy szolgálnék teneköd, és éltetnélek tégödet. Te kedég élyen nagy hálálatlan voltál róla. Azért méltán vettetöl az erek pokolnak kénjára" – Hugó.

Negyed okáért lésznek az nagy csodák kenyerületességért, hogy minden teremtött állatok sirassák az szegén bíneseknek kárhozatjokat. Kiről úgy mond Aranszájú Szent János példát hozván reá: „Íme, mikoron ez világon valamel családus ember meghal, minden rokonsági, házabeli, nemzeti és jóbaráti siratják, és feketében ötöznek gyászolván. Azonképpen emberi nemzetöt, mikoron az végső napra jut, menny, feld, egek, csillagok siratják és gyászolják veszedelmét." Ó, felséges teremtő és megváltó Úristen, honnem gondolják meg ez mastani népek mind ez élyen dolgokat, hogy erekké el ne vesznének. Bizon hiszöm, nem törnének egymásra, ha látnák az jevendő nagy veszedelmet. De miért megvakojtotta őket az nagy esztelenség és megbolondojtotta ez világi telhetetlenség, Bölcsnek mondása szerint „ő haláloknak utána egy punktban pokolra szállnak" (Jób 21,13). Ó, szerelmes atyámfiai, ennek ellene prédikálja vala az mi édes Urunk Jézus az szent evangéliomban: „Mit használ ember vele, ha még mind ez széles világot elnyerhetné es, ha halálának utána lelkének veszedelmére vagyon" (Máté 16,26). És semmit vele el nem vihet, de akármel erős, kazdag, hatalmas légyen, mind elmaradnak tőle, csak ennen maga mégyen számot adni az Úristennek elejben. Akkoron megnyílik szeme és megjő esze, mint élt, mint tett és mint használt ez világon. De mindennél nehezebb dolga az lészen embernek, hogy semmi dolgában időt nem vehet, sem meg nem változhatik Szent Izaiás próféta mondása szerént.

Másod kérdés, az utolsó ítéletnek ismeretiről. Minemők lésznek az nagy rettenetes csodák, kik az utolsó ítéletöt elöl vészik? Arra felel Szent Richardus, és úgymond: „Az tudó dolog, hogy valami rettenetes jeleneteknek annak elette kell jőniök. Egy okáért az felséges Királnak és hatalmas Bírónak méltó jövetelire, másodért, hogy emberek, de kiváltképpen az igazak hozjá szerezjék ennenmagokat az nagy ítéletnek előtte." Avagy, ha lehet, az szegén bínesek es penitenciára térjenek. „De az napot és az hórát soha senki nem tudhatja meg nyilván", ki csak az Úristennél vagyon tudva (Máté 24,36). Találtaték kedég Szent Ieronimus doktornak mondásában, ki az régi zsidóknak írásokban olvasta légyen, tizenöt napon való csodáknak lenni az utolsó ítéletnek elette. Kiről Lyrai Miklós doktor úgy mond: „Hogy ha az napok és az csodák mind rokon közel egymás után lésznek avagy közbevetéssel, [nem tudható]. Annak okáért es az utolsó napnak senki nem mehet végére." Azért hagyjok az Úristennek, mi kedég légyünk készök hozjá.

Richardus azért és Szent Tamás doktor ezenképpen számlálják az napokat és az csodákat előve: Első nap az tengernek vize minden hegyeknek felette neveködik tizenöt singgel,[8] mint az régi vízözönkoron volt. Másod napon annéra elapad, hogy csak alig látszik az fenekén víznek lenni. Harmad napon esmeg megtelik, mint annak előtte. Negyed napon az tengerbeli halak egyben győlnek, úgy mint az felséges teremtő Úristennek hálát adván, és meghalnak. Ötöd napon az égi madarak mind egy nagy mezőre gyöleköznek, és nagy, siralmas szólással hálát adván Úristennek minden természet szerént való jóról, mert ők es megismerik ő halálok napját. Hatod napon nagy tizes szélvész támad napnyugatról, és ez éltő állatokat megtéröjti napkeletre, és az tenger vize felgyullad és megég. Heted napon az csillagok és forgó természetök megállnak, és tizes istököket eresztenek ez földre. Nyolcad napon oly nagy földindulás lészen, kihöz hasonlatus soha nem volt kezdettől fogva, és minden rakások az földre hullnak. Kilenced napon minden kősziklák meghasadoznak, és mind porrá lésznek. Tized napon minden fák, fivek és vetemények véres verejtéköt bocsátnak és megasznak. Tizenegyed napon minden hegyek, halmok és töltésök leolvadnak az földszínre, és eligyenösülnek. Tizenkettőd napon minden rendbeli vadak és férgek kifutnak az mezőkre nagy ordojtással, sem ételt, sem italt nem vésznek, mert megismerik ő haláloknak napját.

[8] kb. 65 cm

Tizenharmad napon napkelettől fogva napnyugotig minden koporsók megnyittatnak, és kive hányatnak belőle az holt tagok, várván az feltámadást. Tizennegyed napon az szegén népek, kik ugyan lésznek, kijőnek az földnek vermeiből, sem esznek, sem isznak továbbá, de mint eszeveszöttek csak tétova futosnak, eremest meghalnának, de nem lehet ideig. Tizenötöd napon azok es meghalnak, és továbbá nem élhetnek, mert mindez széles világ megég az holdnak egétűl fogva mindez földnek fenekéig, és semmi teremtött állat meg nem maradhat." Továbbá minő dolgok légyenek az végső ítéletnek napján, azt más vasárnapra hagyjok, légyen elég ez mai napon róla szólván. De addéglan szikség, hogy imádjunk egymásért és viseljönk gondot róla, mit kelljen tennönk magunkat hozjá szerezvén. Segéljen reá Úristen.

Ennek utána következik az szent evangéliom, ki másod helyen vagyon megírván.

(Érdy-kódex 3–8 – Nytár 4, 2–9)

Karácsony estére

Áldott Úr Jézusban Krisztusban, szerelmes atyámfiai, miért vitézködő anyaszentegyház a mi édes Idvezöjtenknek sziletöt napjának kegyes innepét esztendő fordulatja szerént meg adta érnönk, nagyobb lelki, testi ervendetes dicséretnek okáért megbévöjtötte mind az egyházi szent zsolozsmát mind veternyén, mind vecsernyén. Azonképpen az szentmisén es mind próféciát, mind episztolát szokott énekelni nagyobb hálaadásnak és ájojtatusságnak okáért, miért mind Ótörvén, mind Újtörvén és szentöknek mondások, írások, szent kenyvök teljes Urunk Jézus Krisztusnak dicséretivel és méltóságus mívelködetivel, kik minekönk mind tanúságunkra vannak és idvességünkre, Szent Gergel doktornak mondása szerént. Ez mai szent napnak azért próféciáját, kit az szent episztolának előtte éneklenek az nagymisén, írta meg Szent Ésaiás próféta kenyvének hatvankettőd részében, kinek bötő szerént való magyarsága ezenképpen vagyon:

Prófécia

„Sionnak népéért nem hallgatom el, és Jeruzsálemért nem nyugoszom, mígnem kinyomottassék az ő megigazojtója, mint az fén, és az ő Idvözejteje, mint az lámpás, meggyojtassék. És meglátják az idegön népek az te igazodat, és minden földi királyok nemes magzatodat. És hívattatik teneked új neved, kit Úrnak szája nevezött. És léssz dicsőségnek koronája Úrnak kezében, és az erek országnak címöre te Istenednek kezében. Nem hívattatol továbbá elhagyattatott[nak], és az te földed nem hívattatik tebbé elpusztultatottnak. De hívattatol: »Én akaratom őbenne«, és az te földed lakoztattatik. Mert kellemetessége vagyon Úrnak tebenned" (Izaiás 62,1–4).

Ez mai szent episztolát kedég írta meg Szent Pál apostol Rómaiaknak írt levelének első részében, kiben tészen bizonságot Urunk Jézus Krisztusról. Mert még régtűl fogván meg volt ígyértetvén az szent prófétáknak szájok által, és miképpen Dávid királnak neméből kellött származni test szerént, kinek szent malasztjában mindennek idvesség adatik, kik mind őbenne hisznek. Mely episztolának bötő szerént való magyarsága ezenképpen vagyon:

Episztola

„Pál, Krisztus Jézusnak hivatalos apostola, magának választatott Istennek evangéliomára, kit még elébb megígyért vala ő prófétájának miatta az szent írásokban, ő Fiáról, ki lén őneki Dávidnak neméből test szerént, ki választatott Istennek Fiának lenni hatalmasságában, megszentölő Léleknek miatta, halottaknak feltámadatjából, mi Urunk Jézusnak Krisztusnak

személye szerént. Kitől vettönk malasztot és apostolságot ez szent hitnek engödelmére minden népek között az ő szent nevéért, kikben vagytok ti es hívattatván, mi Urunk Jézusban Krisztusban" (Róm. 1,1–6).

Ez mai szent evangéliomot írta meg Szent Máté evangéliomról szörzött kenyvének első részében. Kinek bötő szerént való magyarázatja ezenképpen vagyon:

Evangéliom

„Az időben, mikoron jegyzettetött volna Jézusnak anyja, Mária, Józsefnek, minek előtte eggyé lennének, leletteték Szíz Máriának méhében lenni Szentléleknek miatta. József kedég, az ő ura, mikoron igaz [ember] volna és nem akará őtet hazavinni, titkon el akará hagyni őtet. Ezt azért magában gondolván, íme, Úristennek angyala, álmában neki jelenék, mondván: »József, Dávid királnak fia, ne akarj félni Máriát jegyösöl hozjád venni, mert az, ki őbenne sziletött, Szentlélektől vagyon. Szil kedég fiat, és hívod neki nevét Jézusnak, mert ő idvözöjti az ő népét az ő bíneiből.«" (Máté 1,18–21).

Úr Jézusban Krisztusban szerelmes atyámfiai, meghallván és értvén az Szentírásnak magyarságát, kikben emléközik anyaszentegyház mi édes, aranyas Jézus Urunknak kegyes sziletéséről, intvén alattomban reá, miképpen kelljen elejben járulni élyen nemes felségnek, drágalátus úrnak, dicsőséges királnak és minden malasztus jószággal teljes vendégnek. Ó, szerelmes atyámfiai, ha immáran minden lelki és testi tisztasággal hozjá szerzöttétök magatokat, légyen egyetemben igyenlő ájojtatusságnak, lelki gerjedetes szeretetnek, lángazó gyulladásnak Szentlélektől származott tize mibennönk. Szikség, mert írván vagyon, hogy az áldott mennynek, földnek teremtő Ura, Istene, kinek elejben akarunk járulni, megemésztő tíznek mondatik. Egy okáért, mert valakinek szállására menend, minden ellenségöt kivet onnan, és minden halál szilő veszedelmet megemészt, és más bírót ott nem hágy uralkodni. Más okáért, mert valakinek hajlokában belszálland, mindenestől fogva megemészti, azaz hozjá hasonlatossá és kellemetessé tészi, hogy ő es az úristenessé légyen. „Ego dixi, dii estis et filii Excelsi omnes. – Én mondám, mert mind istenek vagytok ti és az mennyei Felségnek fiai" (Zsolt. 81,6). „Én mennyei szent Atyám, tartsad meg őket minden gonosztúl, hogy miként mi egyek vagyunk, Atya és Fiú, azonképpen ők es egyek legyenek mibennönk" (János 17,21). Kinek fondamentomát ez mai szent sziletetnek napján veté fel, kinek végezeti soha nem lészen mennyei dicsőségnek bódog országában.

Ez mai szent napnak azért méltóságára három rendbeli tanúságunk lészen idvességönk mellé. Első lészen arról, miné és minemő időben szilettenek ez mastani szentök, kikről szólani akarunk, tudnia illik Szent József, Asszonyunk Szíz Mária és Úr Fiú Jézus Krisztus ez világra. Kiknek bizony értelmét ezenképpen találjok az Nagy Krónikában, jóllehet sokan sokképpen szóljanak róla. „Mikoron ez világ sziletetinek utána írnának ötezer egy híján – nekik tíz híján mondják – esztendőben, és Rómaságban, avagy ez világ nagyobb részét bírná és uralkodnék Octavianus császár, ki mint az olyan időben jámbornak és jó életőnek ítéltetik vala. Az mennyei teremtő Úristen adott vala békességöt mind ez széles világon, mel időben szilettetének ez világra fölül megmondott három mennyei szentök.

Mikoron kedég Szent József az Szíz Máriát hozjá vevé isteni parancsolat és jelenet szerént, József vala negyven esztendős ember. Testében szíz, elméjében szeplőtelen, szívében alázatus, elkőcsében egyegyő és lelkében istenfélő. Asszonyunk Szíz Mária kedég tizenöt esztendős. Minemő lött légyen kedég életében, mind az szent evangéliom kijelenti, mind az szent doktorok nyilván szólnak róla. Kiknek utána mi azt vallhatjok, hogy mind ez széles világon sem volt olyan malasztus és szentséges, mint Őfelsége, kiről az ő szent innepi napján eleget láthat, ha ki akarja, ő szentséges életének méltóságáról.

Az harmadik, tudnia illik szentöknek Szente, isteneknek Istene, királyoknak Királya és minden uraknak Ura azon időben és esztendőben fogantaték az vigasztaló Szentlélektől, és szileték firfiú nálkil, természetnek felette, új sziletésnek módja szerént, csodaképpen, tisztasá-

gus Szíznek szeplőtelen méhétől, mint az szép illat az virágtúl avagy az fénesség az naptúl, minden sérelem nélkil. De maga idő szerént, ki erek sziletéssel sziletik Atyaistentől, anya nálkil, minden időnek elette.

Annak okáért doktoroknak mondások szerént ötöd rendbeli idő beltelvén kezdettől fogván, hatod kezdeték, kiben mastan es élünk, kinek végezeti az utolsó ítéletnek napján telik be. Kin magyarázatik az vénség, Szent Ágoston doktornak és Szent Gergelnek mondások szerént. Miképpen azért az hatvan esztendős vén emberben mind erő, mind ifjúságnak zsírja elfogyatkozik és naponkéd, míg tovább-tovább vonszja vénségét, ereje szakad, arca megráncosul, inai nem bírják, ha leül es jaj, ha felkél es jaj. Az elmúlt eröm, vigasság nyegésre, óhajtásra fordult. Sem eget, sem napot nem láthat szömével, de valahol jár-kél, csak az fekete földet nézi, kiben hamar lakása és változása lészen.

Bizon beszéd, szerelmes atyámfiai, ha ki eszében vészi, azonképpen vagyon dolga és folyása ez mastani hatod évi időnek, miképpen jól látjok. Íme, minden országok töretnek, városok, valalok,[9] szentegyházak pusztulnak, emberek fogyatkoznak, gonoszságok megbévölnek, jószágok meghidegödnek. Mindenött hadakozás, mindenött vérontás. Nincsen sem istenfélőknek, sem szegén Ádámfiának bátorsága, holott megmaradhassanak. Azért minden ítélet nélkil látjok, hogy ez világ elvénölt és közel vagyon fogyatkozásának végezeti.

Másod tanúságunk lészen arról, mi oka, hogy Szent József az Szíz Máriát el akarja vala hagyni, kiről ez mai evangéliom nyilvánvaló bizonságot tészen. Kiről jóllehet sok véleködésök vannak doktorok között, de mind hátra hagyván az sok arguálásokat,[10] végyönk bizon utat elénkben, kinek inkább meghihetönk. Úgy felelnek rá Szent Gergel, Origenes és Aranyszájú Szent János: Mikoron Szent József megismerte volna az Szíz Máriát, immáran kézfogásnak utána, hogy Istennel teljes volna az ő szent méhe, azt es tudván, hogy ő annak oka nem volna, abban bizonyos lévén, hogy az Szíz Mária semmi gonoszságban nem leletött volna, azt véli vala kedég, hogy Úristen valaminemő csodát és újonnan való dolgot akarna az szízzel tenni, méltatlannak ítéli vala magát az nagy alázatosságból az Szíz Máriával társul lakozni. Annak okáért akará, hogy eltávoznék őtőle, isteni félelemért. Kiről úgy mond Chrisostomus: „Ó, Szíz Máriának kijelenthetetlen dicséreti! Íme, látja vala József, hogy nyilván méhében fogadott vóna, és semmi gonosz hírt hozjá nem gondolhat vala." Azonról Szent Bernát doktor meg úgy mond: „Az okáért alojtom,[11] hogy el akarja vala hagyni titkon, hogy magát megmenthesse. Mert ha nyilván elízte volna, avagy elhagyta volna, törvén szerént okát kérdötték volna, és azonképpen kinyilatkozott volna az nagy titok időnek előtte. Avagy kedég az hitetlen nép nem hívén, mind őtet, mind az Szíz Máriát megkövezte volna. Mint lén es, hogy csodatételének idejin, megkénozván, szernyő halállal megölék az magas keresztfának ága-boga között." Mikoron azért Szent József látta volna az Szíz Máriát terhesnek lenni, és ő szent orcája teljességgel fénlenék, mint az nemes hajnalcsillag – mint Szent Bernát és Jeronymus doktorok mondják –, egyért, az olyan nagy csodálatus dologért; másért, az szeplőtelen Szíznek nagy méltóságáért; harmadért, az isteni dolognak foghatatlanságáért, mert nem tudja vala végképpen mire vélni, gondolja vala magát elenyészteni, és az Szíz Máriától eltávozni.

De szerelmes atyámfiai, mind ez élyen dolgokat gondolhatunk mind isteni szörzésből lett lenni. Ki meg es bizonultatik, mikoron Szent Gabriel neki jelenvén álmában ez nagy isteni dolgot és tanácsot, meg adá tudni, mondván: József, Dávid kerálnak fia, ne akarj félni Máriát társul hozjád venni és vele együtt lakoznod, őneki szolgálván azon tiszta szeplőtelenségben, mint immáran egymás akaratjával felfogadtatok. Mert ki őbenne sziletött, Szentlélek Úristentől vagyon.

Ett kérdhetné valaki, miért nem jelentötte meg őneki az Szíz Mária annak előtte az nagy isteni titkot, hogy József es bizonyos lett volna benne. Reá felelvén Lyra úgy, hogy tudja vala

[9] falvak
[10] érvelést
[11] gondolom

az Szíz Mária, mert nem kellene időnek elette senkinek mondania, míg Úristen nem akarná. Mert análkil ki volna jelentendő, ki bel is telék Zakariásban, Szent Erzsébetben és Szent Jánusban, mikoron az Szíz Mária őket meglátogatá házoknál (Lukács 1,40–45). Hogy kedég Szent József sem merte légyen megkérdeni az Szíz Máriát, mondatik az nagy lelki tisztöletes szemérmességnek oka. Mint Úristennek szörzéséből, hogy hallaná és tanulná meg az isteni követtől jelenet miatt, és mind ő akkoron, mind mi, kik halljok mastan, minden kétségöt eltávoztatnánk mi szívünkből annak miatta.

Harmad tanúságunk lészen erről, minemő szentséggel kell elejben kelnönk az megismert mennyei dicsőséges Királnak és Királné Asszonynak. Ez idvességes tanúságnak oka ez, mert úgy vagyon megírván Ótörvénben, Józsue kenyvének harmad részében, mikoron az Úristen az Izrael népét átal akará hozni az Ígyéretnek földére bírnia az Jordán vizén, monda Józsue az népnek: „Szentöltessetek meg ma, és legyetök készök, mert hónapi napon meglátjátok Istennek isteni felséges hatalmát" (Józsue 3,5). Mel szent igék méltán mondatnak ez mai napnak méltóságára. Annak okáért énekli anyaszentegyház ez mai szent veternyének zsolozsmájában, intvén az ő hív keresztyén fiait, hogy azonképpen megszentöltessenek tiszta töredelmességnek, gyónásnak és penitenciának miatta, hogy az hónapi napon tiszták, malasztosak és méltók lehessönk az Szent Úr Fiú sziletetnek örömében. Kiről úgy mond Szent Leó pápa: „Illik, szerelmes atyámfiai, az mi lelkiismeretönknek minden ízét, részét, rejtökhelyét minden förtelmességöktől tisztojtanunk, hogy az ő szent sziletésének napján semmi oly ne lelettessék mibennönk, kivel ő szent Istenségének szemeit megbántsok." Mert jóllehet immáron sziletött légyen és mennyben ment légyen, de maga onnan es jól látja és megnézi, miképpen szolgálják és tisztölik az ő szolgái az ő szent sziletetinek napját. Annak okáért, hogy eszönkben jutna az isteni irgalmasságnak méltósága és velönk tött szerelmetes kegyelmessége, méltán hozja anyaszentegyház elénkben az régi írásokat, mondván: „Szentöltessetök meg, mert hónapi napon csodát tészen Úristen tiközöttetök" (Józsue 3,5). „Ó, Judea és Jeruzsálem, ne akarjatok félni, hónapi napon nyomossatok ki – tudnia illik, ti ellenségtöknek ellene –, és Úristen lészen veletök" (2Krónikák 20,17).

Azonképpen mondatik minekönk es, szerelmes atyámfiai, hogy mindenképpen nyomossunk kive ez világi életnek sok ellenségi közöl, mert bizonyával nagy késálkodás[12] lelki idvözülő embernek ez világon élni, kitől még az Úristennek Szent Fia, Úr Jézus Krisztus sem óhatá magát. De miképpen az szent evangélisták megírták, minek utána ez világra szileték az istenszilő Szíz Máriától, ottan sírnia kezde, ottan szenvedni kezde és szent vérét hullatá, kit végre az magas szent keresztfán végeze el az mi megszentölésönkért, az mi idvességönkért, az mi halhatatlanságunknak dicsőségéért.

Ó azért, szerelmes atyámfiai, ó áldott keresztyén népek, az felül megmondott szent igéknek intése miatt szentöljétök meg ti magatokat az áldott, szent Úr Fiú, Krisztus Jézus sziletetinek napjára. Kire ő szent irgalmassága engedje malasztját mindennek, minekönk is. Amen.

(Érdy-kódex 38–42 – Nytár 4, 58–64)

[12] küzdelem

Szent Dorottyáról[1]

(Részletek)

(Cornides-kódex)

Itt kezdetik Szent Dorothea asszonnak szentséges élete és keménséges mártíromsága ezképpen mondván

„Hallgassatok engemet, isteni gyimölcsök, és miképpen vizekenek folyásin plántáltatott rózsák, gyimölcsezjetek." Ezek meg vadnak írván Sirák fia Jézus könyvének harminckilenced részében (39,17). Ez beszédek illnek vétetni szűz Szent Dorothea asszonról. *Először az jegyzésnek okáért,* mert miképpen Szent Gergely mondja, hogy az rózsának virága illatozik az mártírokban, mert az ő véreknek csodálatos illatjával fénelnek. Annak okáért az rózsának pirosságán jegyeztetik az mártíromság, és az rózsának virágzó szépségén az tiszta szüzesség. Bódogságos Szent Dorothea asszon kedég lőn mártír és dicsőséges szűz, kinek okáért méltán illik jegyeztetni rózsán. *Másodszer* illnek vétetni ez feljöl megmondott igék Szent Dorothea asszonról *az lött csodának okáért,* mert olvastatik az ő legendájában, hogy mikoron Szent Dorothea asszon volna az nyakvágó helyen, Krisztus őneki paradicsomból kölde rózsákat és almákat, miképpen ide alább jobban megmondatik. *Harmadszer* illnek ez jegyek vétetni Szent Dorothea asszonról *példának okáért,* mert ez rózsának feljöl megmondott csodájának híre mind az teljes földet keresztyén hitnek követésének példájára fordéjtá. És miképpen az rózsa az ő illatjával embereket gyenyerködtet, ezenképpen mi es hallgassuk, mit mond Szent Dorothea asszon menden keresztyéneknek ez feljöl megmondott igében, mondván: „Hallgassatok engemet", azaz engedvén hallgassatok engemet, azaz követvén engemet, *isteni gyimölcsök,* azaz tanéjtványok, keresztyének, ki vagytok Krisztusnak szent vérének miatta isteni keresésnek gyimölcsi az mennyei dicsőségre. „És miképpen vizeknek folyásin öltetett rózsák", kik szépek, tiszták és pirosak, *gyimölcsezjetök* jó mívelködetben, tisztaságban és isteni szerelembe. Azért méltán vétetnek az feljöl megmondott igék Szent Dorothea asszonnak dicsíretire.

Mely igékből vegyönk három tanolságot, kikből jelesöl dicsírtetik Szent Dorothea asszon. *Először* szólok *az rózsa-virágnak tisztaságáról,* hol azt mondja: *miképpen rózsák vizeken. Másodszer az rózsai pirosságnak szeretetiről,* hol azt mondja: *plántáltattanak,* azaz szeretetben. *Harmadszer az rózsai fénességnek bódogságáról,* hol azt mondja: *gyimölcsezjetek,* azaz dicsőségre.

Az elsőről, az rózsa-virágnak tisztaságáról kérdetik, hogy honnét illik vala, hogy az tisztaság az rózsán jegyeztessék. Feleltetik, hogy Szent Dorothea asszonnak szűzei tisztasága méltán jegyzetetik az rózsán egyéb virágoknak felette sok okosságokkal. *Először szépségnek okával, másodszer az ő jó illatjának édességével, harmadszer tiviskes voltának okával, negyedszer meghívesejtő jószágos voltával.*

Mondám először, hogy Szent Dorothea asszonnak szűzei tisztasága méltán jegyeztetik az rózsán szépségnek okával, mert az rózsa igen szép, kiváltképpen való szépséggel. Annak okáért mondatik virágoknak virága az rózsa. Arra mondja Szent Ambrus Szüzességről írt könyvében: „Kicsoda aléjthat nagyobb szépséget szizességnek szépségénél, ékességénél, hogy ki szerettetik az királtúl, azaz Krisztustúl, megbizonyéjtatik az bírótúl, és megszenteltetik az Úristentől" Ezről mondja Bölcs es: „Óh, mely igen szép az tiszta nemzetség az fénességgel, tisztasággal, mert haláltalan az ő emléközeti, mely esmeretes Istennél es, embereknél es" (Bölcs. 4,1). Mely Bölcsnek beszédéből eszönkben vehetjök, hogy az tisztaság megszépejti embernek lelkét Krisztusnak hitiben sokképpen. *Először paradicsomi ártatlanságnak szépségével.* Mert miképpen Damascenus mondja: „Az szizesség kezdettől fogva, azaz ártatlanság-

nak állapatjában, embereknek természetiben plátáltatott. Mert ember szűz földből teremtetött, és csak egyedöl szűz Ádámtúl Éva teremteték. Annak okáért az tisztaságnak miatta ember bírja paradicsomi tisztaságot. Arra mondatik Bölcsnek ez feljöl megmondott beszédében mondván: „Óh, mely igen szép az tiszta nemzetség." *Másodszer* megszépejti az tisztaság embernek lelkét *az mennyei szépséggel.* Kinek okáért mondatik ez feljöl megmondott beszédökben: „Ó, mely igen szép az tiszta nemzetség az fénességgel, tisztasággal" Mert úgy mond Szent Jeronymus Paulához és Eustochiumhoz írt episztulájába, mondván: „Testben test néköl élni nem földi élet, hanem mennyei élet, mert mennyországban sem házasulnak, sem házasejtatnak." *Harmadszer* az tisztaság megszépejti embernek lelkét *angyeli szépseggel.* Azért mondja Bölcs: „Haláltalan az ő emlékezeti." Az angyelokhoz bizonval hasonlatik az haláltalanság. Úgy mond az Aranszájú Szent János Szent Máté mondásán: „Menden jószágos míelködetök lelki állatok, de maga jelesöl az tisztaság angyeli állat, mert csak az tisztaságnak miatta kiváltképpen hasonlatnak emberek angyelokhoz, és az természet meggyőzetik az jószágos míelködetökkel. *Negyedszer* az tisztaság megszépejti embernek lelkét *isteni szépséggel:* Mert hasonlatik Krisztushoz, Istennek Fiához, és az ő szűz anyjához, Szűz Máriához. Annak okáért mondatik ez feljöl megmondott igékben: „Mely esmeretes Istennél es, embereknél es", megbizonéjtás miá, avagy jóváhagyás miá. Ezért lakozik jelesben kiváltképpen az tisztákban az Úristen. Kiről úgy ír Szent Pál apostol Korintiosokhoz írt első könyvének hatod részében (6,10): „Nem tudjátok-e, mert a ti tagitok Szentléleknek templomi." Ó azért, mely igen bolondok azok, ki az szent tisztaságnak jószágát megutálják, és őmagokat test szerént megszeplősejtik. Mert bizonával ez ilyen emberekben nemcsak oktalan állatoknak rútsága vagyon őbennök, de még ennek felette az bínnek es, az dohos dögnek es rútsága vagyon őbennök. Azért mondja Szent Gergely: „Az baromnak megrothadni ő ganéjában, ilyetének az testi emberek, kik az ő életeket fertezetességben végezik el. Ennek felette az ilyen embereknél vagyon pokolbeli és ördögi rútság." Kiről úgy mond Szent János Látásáról való könyvének huszonegyed részében: „Az fertezetességeknek része vagyon az égő tőznek és kénkőnek álló tavában" (vö. Jelenések 21). Azért méltán mondatik az testi szerelm dohosnak, rútnak és fertezetesnek.

Másodszer az tisztaság jegyeztetik az rózsán az ő édes illatjának okáért. Mert miképpen az rózsa igen édes illatú, azonképpen az tisztaság édes illat az Úristennek és angyeloknak és az bódog lelkeknek. Annak okáért mondja az bódog lélek az igéket, kit megírt Salamon egy könyvének első részében, mondván: „Vonj engemet teutánad, futonk te kenetednek illatjára" (Énekek 1,3). Ennek felette mondatik Krisztus éltetni gyenyerőségesen tisztaságnak liliomi között. Aranyszájú Szent János es úgy mond: „Istennek előtte és angyeloknak előtte az jó és tiszta akaratok olyanok, miképpen az jóillatú, gyenyerőséges virágok."

Harmadszer az tisztaság jegyeztetik az rózsán az ő tiviskes voltáért. Mert az rózsa egyebött nem támad, sem neveködik, sem végig meg nem marad, hanem tiviskek között. Ezenképpen az tisztaság nem sziletik, sem neveltetik, hanem csak életnek keménségében és testnek megnyomoréjtásában. Úgy mond Szent Bernald: „Az tisztaság gyenyerőségben elvész." Crisostomus úgy mond: „Az tisztaság az ő társi néköl, azaz bőt néköl és mértékletesség néköl hamar eliszamik.[1] Ha kedég ezekkel megerőséjtetött lejend miképpen támaszokkal, tahát igen könnyen koronáztatik" Ezek mind meglelettenek Szent Dorothea asszonban.

Negyedszer az tisztaság jegyeztetik az rózsán az ő hívesejtő jószágos voltáért. Mert az rózsának vagyon hívesejtő jószága[2] hévség ellen, miképpen nyilvánvaló bizonságvétel vagyon az rózsavízről. Ezenképpen kell az tisztaságnak meghívesejteni menden gonosz kévánságnak hévségét. Kiről úgy mond Sirák fia Jézus könyvének tizennyolcad részében (18,30–31): „Ne járj az te kévánságid után, mert tésznek tégedet örömmé te ellenségidnek" Négy dolgok vadnak, kiknek miatta ember megmaradhat tisztaságban, hogy ne essék. *Első dolog* ez, hogy *ember tegyen ájtatos és siralmas imádságot.* Kiről úgy mond Bölcs: „Tudtam, mert egyébkép-

[1] csúszik, siklik
[2] erénye

pen nem lehetek tiszta, hanem ha Isten adandja nekem" (Bölcs. 8,21). Úgy mond Szent Ágoston: „Uram Isten, tisztaságot parancsolsz, adjad, amelyet parancsolsz és parancsoljad, melyet akarsz" *Másod dolog testnek gyötrelme avagy ehnyejtése.* Kiről úgy mond Szent Pál apostol korintiusokhoz írt első könyvének kilenced részében (9,27), mondván: „Gyötröm az én testemet és szolgálatra alázom, hogy mikoron egyebeknek prédikálandok, ne talám én magam megvetött legyek". *Harmad dolog munkának gyakorlása.* Mert az öresködés[3] és gyenyerködés az agg ellenségnek fegyveri az nyevolyás léleknek elragadására. Szent Jeronymos ezről úgy mond: „Mendenkoron valami jót tégy, hogy tégedet az ördeg mendenkoron foglalva leljen". *Negyed dolog az érzékenségöknek*[4] *őrizeti, megzabolázása.* Kiről úgy vagyon megírván Sirák fia Jézus könyvének kilenced részében (9,8): „Fordohad el az te orcádat az megékesölt asszon állattúl, és ne nézjed környöl az idegennek orcáját" Mert Szent Jeremiás prófétának mondása szerént, kit megírt könyvének kilenced részében (9,21), mondván: „Mert az halál bement a mi ablakinkon", azaz az öt érzékenségönkön. Annak okáért mendenfelől megőrizendők minden érzékönségönk, nemcsak az kilsők, de még az belső érzékenségönk es. Úgy mond Szent Bernáld: „Semmi olyan haszálatos orvosság menden késértetek ellen, mint Krisztus kénjának emléközeti. Azért, ó, emberi állat, ezeket tartsad és nem iszamol." Ezeket mind szorgalmatoson megtartá Szent Dorothea asszon. Annak okáért megékesejtetött tisztasággal, mint rózsa, virágozván szüzességgel, pirosodván mártíromsággal. Annak okáért érdemlett rózsákat.

Másodszer szólok az rózsai pirosságnak szeretetiről, hol azt mondja, *plántáltattanak,* azaz szeretetben. Bódogságos Szent Dorothea asszon vala tökéletes szerelmő Krisztusnak malasztjában és virágozék, miképpen az piros rózsa, ki megbizonéjtatik sokképpen az ő életiből. Kérdöm, hogy honnét bizonéjtatik meg emberben az isteni malasztnak és isteni szeretetnek teljes volta. Feleltetik erre, hogy jelesöl ez négyeknek miatta. Előszer úgy olvastatik Szent Dorothea asszonnak életiről, hogy ő teljes volt Szentlélekkel, azért tökéletes volt Krisztusnak szerelmével. Mert úgy mond Szent Pál Rómaiakhoz írt levelének ötöd részében (5,4): „Istennek szerelme eloszlott mi szívönkben Szentléleknek miatta, ki adatott minekönk". Ez immár az legenda...

Harmadszer szólok immár az rózsai fénességnek bódogságáról. Miért kedég az rózsa az ő virágzó szépségével jegyezi az szüzességet, és az ő pirosságával jegyezi az mártíromságot, kinek mendenik vala Szent Dorothea asszonban, ennek okáért érdemlött rózsakoszorúval megbódogéjtatni és tiszteltetni. Azért kérdetik, hogyha Szent Dorothea asszonnak méltóságosb az ő bódogságának dicsősége, és ha nagyobb az ő öröme mennyországba az ő szüzességéről, hogynem az ő mártíromságáról. Feleltetik erre Szent Tamásnak mondása szerént, hogy az mártíromságnak aureolája méltósága jobb általjában szólval menden egyéb aureoláknál. Ennek okáért Szent Dorothea asszonnak nagyobb öröme vagyon az mártíromságnak aureolájáról. Annak okáért mondatik Szent Máté mondásában való magyerázaton (vö. Máté 5,10), hogy az nyolc bódogságban mind az több bódogságok meg megtökélletnek, hogyki illeti az mártítomokat, mondván: „Bódogok, kik öldözést szenvednek igazságért, mert ők Istennek fiainak hívattatnak". Haymo esmeg úgy mond, hogy az házas embernek mártíromsága feljöl múlja az oly szüzeket, kik nem mártírok. Imennek okáért, mert az aureola nézi tulajdoncsak az viaskodást és az győzedelm vételt, hogy az aureola mondassék jobbnak, az ki tartozik erősb viaskodásnak. De az mártíromságnak viaskodása erősb az szüzességnek viaskodásánál, azért jobb az mártíromságnak aureolája, hogynem az szüzességnek aureolája. Azért mikoron Szent Dorothea asszonnak mindez két aureolák adattanak, gondoljátok, mely igen nagy az ő bódogsága! Ó, dicsőséges szíz, ó, nemes mártír, ó, rózsai bódogsággal fénes Szent Dorothea asszon, tégedet kérönk, hogy az te szerelmes Jézus jegyesednél méltólj esedezned miérettönk, hogy adjon minekönk malasztot, békességöt és dicsőségöt. Ámen.

(Cornides-kódex 120r–130v – CodHung 6, 640–661)

[3] üreskedés, tétlenkedés
[4] érzékeknek

6. Elmélkedések és imádságok

Az imádságról

(Részlet)

(Vitkovics-kódex)

Miért[1] Uronk Jézus az szent evangéliomban azt mondja, hogy szükség mendenkoron imádkoznyi és soha meg nem fogyatkoznyi, annak okáért encselkedjél[2] üdődet elköltened avagy imádságban, avagy írás-olvasásban, avagy jó gondolatban, avagy szolgálatban. Mert az meg nem szőnik imádkozni, ki meg nem szőnik jót cselekedni. Az imádságban kegyég gyekorlatoson[3] és késedelmesen[4] megmaradj szüvednek mélséges ájtatosságával és alázatosságával, mert a maga-megalázónak imádsága, a Bölcsnek mondása szerént, az eget általhatja (Sirák 35,21). Valamit kegyég imádságodban kérendesz, megnyerésnek bizodalmával kérjed. Mert úgy mond a megcsolhatatlan bizonság: „Valamit imádságtokban kérendetek, higgyetek, mert veszitek és meglészen tinektek" (Máté 21,22). A te imádságod légyen nagyságos szeretetben megerősíhtetett. Mert úgy mond Szent Gergely doktor, hogy az tökéletes imádságnak használatja szeretetnek magasa. A te imádságod toábbá legyen késedelmes,[5] szemérmes, igaz, gyakorlatos és siralmas. És miért az imádság semmi nem egyéb, hanem néminemő elmének felemelésének Istenhez küldése, annak okáért minek előttö imádkoznyi kezdesz, szerezjed[6] temagadat belől való ájtatosságra, ha akarsz jutnyi az isteni kostolásra avagy édességre. Mert Szent Gergely tanóbizonsága szerént az imádság az szűvé, nem az ajakaké, mert Isten nem az könyörgőnek szavára igyekezik, de az imádkozónak szűvét nézi. És azért mondja vala az bölcs Salomon: „Fiam, az imádságnak előttö megszerezjed lelkedet, és ne akarj olyannak lenned, amely embör Istent késérti" (Sirák 18,23). Az imádkozó kegyég akkor mondatik Istent késértenyi, mikoron szűvének semminemő szerzése nélkül mégyen az szó szerént való imádságra, és ottogyel[7] isteni édességet kér, de csak alig avagy soha meg nem nyerheti, mert ez ilyetén nem mondatik ájtatos imádkozónak, de inkább ájtatlannak és igéknek ugatójának. Azért ha az imádságban használnyi akarsz, először szűvedet ájtatosságra szerezjed. Mert ez ilyen szerzésről mondatik az prófétának miatta: „Uram, mendenható Isten, az ő szüvöknek szerzését hallgatá meg a te föled!" Azért olvastatik az szent atyák életében: „Valaminemőknek akaronk lelettetnyi az imádságban, annak előttö olyanoknak szerezjük meg magonkat."

(Vitkovics-kódex 2–6–Nytár 7, 289–290; RMKód 12, 37–45)

[1] mivel
[2] törekedjél
[3] állandóan
[4] huzamosan
[5] hosszan tartó
[6] indítsad
[7] azonnal

A mennyei zenekar

(Sándor-kódex)

Vedd eszödben ezt is, minemű hangosság leszön az táncolásnak idején, leszön-e ott hegedűs, lantos, dobos, cimbalimos. Ezt mondják az szent doktorok, hogy állat szerént[1] való hegedű, lant, cimbalim nem leszön, mineműk itt minálonk vannak, de leszön az szentöknek testök az ű hegedűjök. Mert miként az hegedű igön aszu fából csináltatik, ezönképpen az ű testök itt élvén, az penitenciatartásnak miatta igön el száradt vala. Az húra leszön az ű lelkök; az húrnak vonása[2] leszön testben és lélökben való dicsőülés.

Dávid próféta az zsoltár kenyben imez hét hangosság tevő instrumentumot veti, kikkel régönte Istent dicsérik volt: kürtöt, klavikordiumot[3], hegedűt, dobot, virginált, orgonát és cimbalimot. *Ez hét rendön való instrumentomok* példázzák imez hét rendön való szentöket, kik ű dicsőült testökkel, lelkökkel Istent dicsérik, kiknek dicsérésök mindön ez világon való hangosságoknál szebb leszön. *Az kürtön* értetnek az apastalok, kik ű prédikációjokval mind ez világnak kürtölének. *Az klavikordiomon* értetnek az evangelisták az szent evangeliomnak írásáért. *Az hegedőn* értetnek az erős penitenciatartó konfesszorok. *Az dobon* értetnek az nagy kén vallott mártíromok. *Az virginálon* értetnek az szűzeknek sok voltok, kik sem szívökkel kévánván, sem nyelvökkel szólván, sem téteményökkel vétközvén az szüzesség ellen soha nem vétköztek volt. *Az orgonán* értetnek az szent doktorok, mert miként az orgonából különb-különb sonosok[4] hallatnak sok sípoknak általok, és azért egy egyenös hangosságot tesznek, ezönképpen az szent doktoroktúl könyvekben írásoknak sok értelmi írattattak, mind az egy Istennek bizony voltának értelmére. *Az cimbalomon* értetnek mind az mennyországban lakozók, jelösben az alázatosok, mint az angyalok, az iragalmasok, mint az pátriárkák, próféták, házasok, az ártatlanok, mint az kis gyermökök, és bizony penitenciatartók. Ez megírtaknak mindönik nagy szépségű vigasságos hangosságot tud tenni.

Imez négy dolog szükség az hangosság tételhöz, kik mind bennök leszön akkor. *Első:* kéznek kinnyí volta. Kinnyí kezök vagyon űnekik, kik ű tulajdon testökkel hangosságot tesznek. Nem ű tulajdon természetöknek erejéből, de ű testöknek Istentűl meg dicsőüléséből. *Más:* hogy az kéz megfáradhatatlan legyön. Megfáradhatatlan kezök vagyon űnekik az hangosság tételre, mert űk ragaszkodtanak az megfáradhatatlan Istenhöz, és ebből nemcsak ünmagok az bódog lelkök megfáradhatatlanok, de még azon fáradhatatlanságot közlik ű testökkel is. *Harmad:* hogy jó legyön az instrumentum akár legyön hegedő, akár orgona. Az ű instrumentomok az testök, kik mind igön szépök, mert bódogok és megdicsőültek. *Negyed:* hogy szépön egyben konkordált legyön. Ezönképpen űnekik mind testök, mind lelkök nagy szépön együtt foly, nem tart egyik másiknak ellent, mint mastan az lélök kéván az test ellen, az test az lélök ellen, mint Szent Pál mondja (Róm. 8,5).

Értsed azért mindezökből, hogy vigasságtevő álgyúk[5], kikkel élönk Isten tisztösségére, minön[6] magonk vagyonk, az minön testönk, lelkönk. Szent Ágoston doktor is így írt: „Ti vagytok az kürtök, ti vagytok az hegedűk, ti vagytok az dobok, ti vagytok az virginálok, ti vagytok a cimbalimok, kik mind igön szépön szóltok. Ti vagytok mindezök. Semmit ott utálatost, semmit elmulandót, semmit iszamot[7] ne aléhatok,[8] tudjátok, hogy csak test szerént

[1] forma szerint
[2] vonó
[3] billentyűs hangszer
[4] hangok
[5] szerszámok
[6] saját
[7] csúszóst
[8] gondoljatok

az írást érteni halál." *„Omnis spiritus laudet Dominum"* (Zsolt. 150,6). Mindön embör, ki Isten előtt szépön akar hegedülni avagy dobolni, mastan vágja le az fáját az hegedűnek, hogy asszon addég. Ez az beszédnek értelme: Mastan sanyargassa testét kemény életnek miatta.

Tudod jól, hogy énököt is mondnak az táncban. De immár vedd azt eszödben, minemű ínököt mondnak az szentök mennyországban. Ezt mondják az szent dokotrok, hogy az szentöknek ínök mondások imez hárommal lészön: tenorral, discanttal,[9] contra tenorral. Tenor lészön Istent dicsérés. Az gonosz veszödelmeknek közülök kiszabadulásért dicsérik Úristent az szentök, hogy űket megszabadétotta ördögnek kísértetiből, bűnöknek gonoszságiból, ez világnak tűriből, pokolnak kénnyából, és imezt mondják, mit az próféta Dávid meg írt: *„Benedictus Dominus qui non dedit nos in capcionem dentibus eorum. Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venancium et demonum. Laqueus contritus est et nos liberati sumus."* (Zsolt. 123,6–7) Discant leszön arról való isteni dicsérés, hogy mindön jókban űket meg erősétötte. Dicsérik az Úristent, miért hogy az Jézusnak szent érdöméből nyerték az örök dicsőségöt. Először lelkökben látván, bírván és szeretvén az Úristent. Osztán világos testökben, ként szenvedhetetlenben, hathatóban, gyorsban. Végesleg Krisztus Jézusnak dicsőült testének látásában, és az Szűz Máriának és mind az bódogoknak. Contra tenor leszön pokolban az kárhoztaktúl. Így írt Szent Tamás doktor, hogy az feltámadás után leszön az kárhoztakban szó szerént való káromlás, miként az szentökben szó szerént való Isten dicsérés. Mikort azt mondják az szentök: Áldott az Úristen, ki meg szabadétott minket mindön gonosztúl, másfelől ezt üvőtik az kárhoztak: Átkozott az Isten, ki ez nagy kénra vetött minket.

(Sándor-kódex 16–20 – RMKód 3, 57–65)

Mária-siralom

(Passió-részlet)

(Nádor-kódex)

Látván az Szíz Mária ő szent Fiát, hogy immár mindönöstől fogva megfogyatkozik vala és semmit nem mond vala neki nehezelvén, hogy a tolvajnak szólna, igön meg kezde nehezülni és mondani: „Én édös fiam, hallatik a te szód én filemben, mire nem könyörösz én rajtam jonhodnak[1] keserűségével, hiedem[2] nékil engömet megaszni és meg hagysz fogyatkozni! És aláfoly vala a vér négy felől az szájáról, kezeiről és lábairól, ki megszegeztetött vala, és ő orcájából mindön szépség kifogyott vala. Mert mindön emböri állatnál dicsősb láttatik vala dísztelenbnek. És látom vala enmagamat elválni tőle, kit sziltem vala, mert egyéb sem vala, hanem neköm csak egyetlenegy vala. Azért fogott vala engömet bánat és nem vala, honnan valami kevés vigasságot vennék. Ó én szerető fiam, te elmenésöd általjárá én lelkömet, te szavid megkeserítnek engömet! De mondom, én fiam, ki adja énneköm, hogy én meghaljak érted, én szerető édes fiam? Ó én nyavalyás, mit tegyek, mert meghal az én szerető fiam! Mire nem hal vele öszve meg itt ő bánatos anyja? Én fiam, ó egy, egyötlenegy édös fiam, ne akarj engömet elhagyni! Vonj avagy húzz utánad tehozjád, hogy haljak veled öszve meg!

Ó halál, ne akarj énneköm engedni, tenmagad énneköm mindönnek fölötte kellesz,

[9] szoprán
[1] szív
[2] remény

szaggasd meg erőmet, avagy adj kénnak, avagy fiamval öszve éljek! Szerető egyetlenegy fiam, egyetlenegy örömem, és lelkömnek előtte mindön vigasságom, tegyed, hogy én haljak meg mastan itt! Nám tégödet halálra szültelek volt, ó én szerető fiam, esmerjed meg te nyavalyás anyádat, hallgasd meg én imádságomat! Illik, hogy a fiú meghallgassa elhagyott anyját, kérlek, hallgass meg engömet és fogadj a te keresztfádra, hogy kik egy testből élnek és egy szerelmmel egymást szerették, egy halállal haljanak."

Monda a zsidóknak: „Ó kegyötlen zsidók, ó nyavalyás zsidók, ne akarjatok énneköm engedni, mert egyetlenegy fiamat megfeszítöttétök, anyját is megfeszíhhetök, avagy akárminemű halállal megöljetök! Ó énneköm, mert élet meghal és az idvösség megöletik és földből kivettetik anyjának mindön kencse, mire az ő anyja utána bánatban él. Vegyétök anyját fiával öszve!

Ó drágalátos fiam, ó kegyelmes szülöttem, irgalmazz és fogadjad anyádnak veled öszve a keresztfán, hogy éljen veled halálnak utána mindönkoron! Semmi édösb énneköm, hogy tégödet az keresztfán ölelvén meghaljak, semmi neköm keserűbb, mint halálod után való életöm. Ó énneköm, szerető Jézus, ím meghalok hiedem nékil és Simeonnak tőre én szívemet általveri. Ó énneköm, mely bánatos a te elmenésöd éntőlem! Ó én szerető fiam, megfeketüle neköm a nap és e velág megfogya! Ó jaj énneköm, mert te neköm atyám, jegyösem, fiam, uram és mindönöm! Immár élök atyám nékil, jegyösöm nékil, özvegyül, magzatomtól megpusztulok, Úrtól elválasztatom, mindönt elvesztök. Ó én édös fiam, mindöntehető, de nem akarod, hogy én veled öszve meghaljak, neköm hagyj valamely kegyös tanácsot!"

Kinek felele Jézus, Szent Jánosról mondván: *Asszonyembör, ím, te fiad!* (János 19,26).

(Nádor-kódex 270–277 – Nytár 15,217–218)

Elmélkedés a halálról

(Részlet)

(Székelyudvarhelyi Kódex)

...A halál egy embernek sem kedvez, de jaj, mert mendeneket halálra készelít! Mert ha nem kedvezött a szentöknek, naggyal[1] inkább nem kedvez a bűnösöknek. Mert lám, úgymond Szent Pál apastal: „Az halál a bűnnek miatta jött be ez földnek világába" (Róm. 5,12). És ennek okáért az halál írattatik élös kaszát tartván az ő kezeiben, mend lekaszálnia, miképpen szokott lekaszáltatni a fű az aratásnak idejében. Arra mondja az Szent Bernát doktor ez világnak megutálásáról szerzett könüben: Az halál levág engem, az halál mendeneket megöl, mel testbe él. Az jobbágy urakat megnyomorítja és a nagy orvos doktorokat, mendenekön uralkodik, az nömösöknek birodalmát tartja és senkit nem fél. A halál az ifjakat elragadja és az vénöket, senkinek nem kedvez. Seneca nevű mestör es úgymond emellé Lucillus tanítványának írt levelében: Azon úton mégy el, mellön egyebek mennek, mert mi vagyon teneköd, ez törvénre születtél, sem te első, sem utolsó; ez történt az te atyádnak, ez anyádnak, ez az elsőknek, ez leszön teutánad mendenöknek. Ó annakokáért, üdvözülendő lélek, mondd meg énneköm, holott vannak Ádám és Éva, holott Matuzsael, holott vannak mend az óriások, hol a hatalmas Alexander, hol vagyon az erős Hector vitéz, hol vannak mend az császárok és az királok, hol vannak mend az nagy pogán bölcsek és versszerző mestörök, holott vannak mend az orvosok! Minemde[2] valakit megszabadított-é az ő tudománya avagy kazdagsága

[1] sokkal
[2] vajon

avagy hatalmassága? Arra mondja Baruch próféta könyvének harmadik részében: Kiszaggattatának mend és pokolra szállottanak és ő helökbe egyebek támadtanak. Annak okáért mit mondjak terólad, ó halál, embereknek megemésztője? Mend a bínösöket halálra készelítöd,[3] akarjátok-é, nem akarjátok-é, meghaltok! De jaj teneköd, ha gonoszul élendesz! Azért, ó nyavalyás ember, térj meg mastan, mert bizon meghalsz és nem élsz örökké!

(Székelyudvarhelyi Kódex 263–265 – Nytár 15, 65)

Petrarca első bűnbánati zsoltára

(Festetics-kódex)

Jaj nékem, mert haragossá énellenem töttem én Megváltómat, és ő törvényét keménséggel elmúlattam! Igaz utat akaratom szerént elhagytam, és az járatlan utakon messze és szélesen forgódtam. Menden darabosokat és belhatlanokat[1] általjártam: és mendenött muka[2] és nyavalya. Egy vagy más barmoknak csordái közöl és vadaknak barlangja kezett én lakásom. Nyavalyásságokban gyenyerkedésekvel forgódtam és tövisekben vetettem én ágyamat. És veszedelmbe aludtam el és kénokban reménlettem nyugolmat.

Mast azért mit tegyek? Ennyi veszedelmekben hová forduljak? Én ifjúságomnak reménségi mind elestenek és löttem tengerbe veszötthöz hasonlatos, ki jószága elvesztése után mezejtelen kiúsz. Szelekkel és vésszel hagyigáltatott.[3] Eltávoztam én az parttól és az megszabadolásnak utát meg nem fogom, de elregadtatom balfelől. Látok, de igen vékonyon és inneg vagyon nékem nagy bajlódásom.

Mert én magamra megharagoszom és én lelkemmel ellenkedem. Haragoszom és bíneimre, de navalyasságomnak nagy terhe alatt megnyomattam, s nincsen lélekvételömnek helye.

Gyakorta futásomat megtartóztattam és az régi igát levetnem gondoltam, de belhatolt csontimban. Ó, ha valamikor leesnéjék én nyakamból! Leesik legottan, ha Te parancsolandasz, Felséges. Ó, ha én magamra úgy haragodjam, hogy Teged szeresselek! Vagy késén? De igen félek, mert én szabadságom ennen kezem miatt elveszött. Igazán kénzódom. Neki engedtem, méltó mukával kénzódom, mit szerzettem bolondságommal magamnak. Én láncomat énmagam egybeszőttem és akarván estem halálnak lesibe. Hálókat vetett nékem ellenségem valahová megyek vala és én lábaimnak tőröket hagyigált. Én kedig megutáltam és bátron jártam az iszámokon[4] és bíneimben magamnak hízelkedtem. Hittem, hogy ifjúságnak ékes tévelgeni és utat kevettem, valahová engemet viselt hertelenség. És mondtam magamnak: mit az életednek fele előtt az utolsókról gondolsz; s menden kor megtartja ő végeit. Látja ezeket Isten, de megmeveti:[5] igen könnyő lészen bocsánatra, megfordolhatsz, mikor akarsz.

Mast az gonosz szokás az ő ünét[6] megkéri és erővel elvonszja. Hejába ellene akarod, hova fussak, nincsen utam! És én megketeztettem, és én megmenekedésem igen távol. Meghaljak én bíneimbe, ha nekem segejtség nem jevend! Onnat feljöl nem érdemlettem, én vallom. De Te, Uram, irgalmazj, és terítsd ki kezedet elveszőnek, és megemlékezvén te ígéretidről szabadíts meg engemet pokolnak torkiból. Dicsőség Atyának és Fiúnak és Szentléleknek, miként vala kezdetben és ma és mindenha és erökköl erökké. Ámen.

(Festetics-kódex 365–372 – Nytár 13, 92–93)

[3] kényszeríted
[1] áthatolhatatlanokat
[2] munka
[3] hányatott
[4] ingatag, csúszós helyeken
[5] kineveti
[6] a sajátját

Szent Brigitta tizenöt imája[1]

A TIZENÖTÖDIK IMA

Hortulus animae[2]

O, Iesu, *vitis vera*[1] et fecunda,
memento superfluentis et abundantis effusionis sanguinis tui,
quem tu sicut de botro expresso copiosissime effusisti,

quando in cruce torcular solus calcasti,

et lancea militari perfosso latere nobis sanguinem et aquam propinasti,

ita ut nec minima gutta in te remaneret;

tunc demum quasi myrrhae fasciculus in altum suspensus fuisti,
et delicata caro tua evanuit,
et liquor viscerum tuorum exaruit,
medulla ossium tuorum emarcuit.

Per hanc amarissimam passionem tuam et pretiosi sanguinis tui effusionem

precor te dulcissime Iesu,
vulnera cor meum,

ut paenitentiae et amoris lacrimae sint mihi panes die ac nocte,
et converte me totaliter ad te,
ut cor meum fiat tibi perpetuo habitabile,

et conversatio mea tibi placita et accepta sit,

ac finis vitae meae ita laudabilis,
ut post vitae meae terminum

te laudare merear
cum omnibus sanctis tuis in aeternum. Amen.

Czech-k. (1513)

O Vram Iesus christus byzony ees gywmǫlczǫs zǫlǫthǫ.
Emlekǫzyel te zent weṛodnek ky ontasarol,

kyth te zent testǫdbǫl, mykenth az megh faczart zǫlǫfebǫǫl,[2] my erǫttǫnk nagy bewsegǫsth ki ontad,
mikoron kǫrǫzthfad saytoyaban[3] thenmagad ydwǫssegǫnknek borath te dragalatos werǫdeth ky faczarad,
ees az sydo wyteznek ǫ cucaya[4] te zent oldaladon nagy melsegǫs sebǫth nyta, honnan te dyczǫ werǫdeth wyzzel elegy my ydwǫssegǫnknek zerelmenek yegyere nekǫnk adad,
wgy hogy egy czǫppeneth weer sem marada te benned kyt my ydwǫssegǫnkerth ki nem ǫtǫttel[5] wolna.
Ees yme, akoron vram Iesus

te dyczǫsegw gyenge testǫd meg herwada,
te belydnek ǫ nedwessege meg aza,
te zent czontydnak ǫ weley meg ǫztǫwerǫdenek, ees mynd te zent embǫrsegǫd magas kǫrǫztffan fygwen, zomorwsagos gyasban ǫltǫzeek, holoth kegyǫs Iesus oylanak yelǫneel, mynth az newǫffa nyalaban.[7]
Ez te nagy dragalatos werǫdnek ky ontasaert, ees az te keserwsegǫs kenodert ees halaloderth, ees mynd az te zenczegǫs sebeydert
kerlek tegǫd edǫssegǫs vram Iesus kristus,
hogy sebhǫssed meg edǫssen en zywemeth az te dragalatos sebeydwel, gyaponczy[8] engǫm te zenth zerelmedben,
hogy te zent kenodon ees halalodon walo syralmam legyǫn ennekǫm kenyerem eyel ees nappal,
Ees fordoh engǫmeth mindǫnǫstwl te hozyad,
hogy az en zywem legyǫn nekǫd ǫrǫke walo kellemetǫs lakodalm,
ees en nyayassagom, ez siralmnak wǫlgyeben, legyǫn tenekǫd kellemetǫs ees foganatos,
ees az en eletǫmnek ǫ wegezety legyǫn oyl diczeretǫs hogy ez wylagy eletnek wegezety utan

tegǫdeth meelto legyek lathnom ees dyczernǫm
mynd te sok zentydwel egyetǫmben az ǫrǫk dyczǫsegben ǫrǫkwl ǫrǫke. Amen.
(36–40 – RMKód 4, 101–109)

[1] János 15,1
[2] szőlőfő – szőlőfürt
[3] sajtó – prés
[4] csúcsa – lándzsa
[5] öt – önt
[6] tetem – csontváz
[7] [mirha?] nevű fa nyalábban, kötegben

Kriza-k. (1532)

O Vram Iesus christus, byzoń es termǫ zǫlǫ vezzǫ.
Emlekǫzzel te bewsegǫs es ky folyo zent verǫdnek hvllasarol
kyt te az te testedbǫl mikent az meg nyomot zǫlǫ febǫl[2] oly bewǫn ki ontal
mykoron kereztfan az satot[3] tenen magad nyomad,

es az vytezy czvczawal[4] te oldaladat meg ǫklelwen mynekǫnk veert, es vyzet adal,

vgy hogy chak egy chǫppenet veer te benned sem marada,
tahat az vtan meg azal mykent myrranak azzv ǫl aga magassagban fel fyggeztetwen,
es az te gyǫnǫrǫ testǫd meg herwada,
es te belydnek nedwessege meg zarada,
es tetemydnek[6] veleye megfonyada

ez te dragalatos zent verǫdnek ky ontasaert, es te keserǫsegǫs kenodert es halalodert, es mynden te zentsegǫs sebeydert
kerlek tegǫdet edǫssegǫs vram Iesus cristus
sebhessed meg edǫssen az en zywemet az te zentseges sebeydwel, es geryez meg engǫmet az te zerelmedben

hoǥ penytencianak es zeretetnek kǫny hvllatasy legyenek ennekǫm kenyereym eyel es nappal,
es fordehad engǫmet te hozzad myndǫnǫstǫl fogva,
hoǥ az en zywem legyen teneked ǫrǫk lakodalom es kedves,
Es az en nyayasagom ez syralmnak wǫlgyeben legyen neked kellemetǫs,
es az en eletǫmnek vegezety oly dycheretǫs
hogy ez eletnek utanna en uram Iesus cristus zeretǫ vram, engedelmes vram, zeep vram iesus cristus,
elǫ istennek zent fya, myndenhato atyanak zent fya,
es zeplǫtelen zyz Marianak fya
erdǫmlyelek tegǫdet latny es, dycherny,
mynd az te zentyddel egyetǫmben ǫrǫkkǫl ǫrǫkke. Amen.
(59–65 – RMKód 5)

Kriza-k. átirata

Ó Uram Jézus Krisztus, bizony és termő szőlő-vessző!
Emeléközzél te bévségös és kifolyó szent vérödnek hullásáról,
kit te az te testedből, miként az megnyomott szőlőféből[2] oly bévön kiontál,
mikoron keresztfán az sajtót[3] tennen magad nyomád,

és az vitézi cúcával[4] te oldaladat megöklelvén minekönk vért és vizet adál,

úgy hogy csak egy csöppenet vér tebenned sem marada.
Tahát azután megaszál, miként mirhának aszu öl ága magasságban felfiggesztvén,
és az te gyönyörő testöd meghervada,
és te belidnek nedvessége megszárada,
és te tetemidnek[6] veleje megfonnyada,

ez te drágalátos szent vérödnek kiontásáért, és te keserőségös kénodért és halálodért, és minden te szentségös sebeidért
kérlek tégödet édösségös Uram Jézus Krisztus,
sebhessed meg édösen az én szívemet az te szentséges sebeidvel, és gerjessz engömet az te szerelmedben,

hogy penitenciának és szeretetnek könnyhullatási legyenek énneköm kenyereim éjjel és nappal,
és fordítsad engömet tehozzád mindönöstől fogva,
hogy az én szívem legyen teneked örök lakodalom és kedves,
és az én nyájasságom ez siralomnak völgyében legyen neked kellemetös,
és az én életömnek végezeti oly dicséretös,
hogy az életnek utána, én Uram Jézus Krisztus, szerető uram, engedelmes uram, szép uram, Jézus Krisztus,
élő Istennek szent fia, mindenható Atyának szent fia
és szeplőtelen Szűz Máriának fia,
érdömljelek tégödet látni és dicsérni,
mind az te szentiddel egyetemben örökkön örökké. Ámen.

[8] gyapont – gerjeszt

Imádság Szűz Máriához

(Festetics-kódex)

Szent Mária! örök szízeknek szíze, irgalmasságnak anyja, malasztnak anyja, minden elhagyottaknak reménsége, minden kétségbeesetteknek vigasztalója! Az bánatnak tőrén, ki te lölkedet általfolyá, mikor te egyetlen egy fiad, mi Urunk Jézus Krisztus halálnak kénját szenvedi vala az keresztfán, és az fiúi szeretetön, kivel ő te anyai bánatodon könyörülvén, egyeslenségvel való ő szerető vikáriosának,[1] szent Jánosnak tégedet hozzád-látására ajánla, keserőlj, könyörőlj, légy tanács, kérlek, én szomorúságomnak, ellenem valóságnak, kórságomnak, szegénségemnek, szorgalmatosságomnak és én mindennemő szikségemnek!

Ó, navalyásoknak irgalmazója, navalyoltaknak édes vigasztalója és irgalmasságoknak anyja! Elhagyottaknak kegyességes vigasztalója és mindennemő szikségben árváknak kész segejtője, hallgasd meg én imádságomat; és tekéntsed én árvaságomat: árvaságomnak nyögését, és navalyásságomnak kennyhullatását. És mert nagy sok gonoszba és szomorúságba én bíneimért vettettem, nem tudom, kihez futamjam, ha nem tehozjád, én édességes asszonyomhoz, Szíz Máriához, mi Uronk Jézusnak Krisztusnak sziléjéhez, mi emberségönknek hasonlatosához és egyenlőjéhez és megvigasztalójához.

Azért te kegyességednek fileit – avagy te szokott irgalmasságodnak – én imádságomhoz kegyelmesen hajtsad; az te irgalmasságos fiadnak ő nagy kegyelmességén, az édességén, kit akkor mutata, mikor emberi nemzetet hozjá ölelé, hogy megtökéllenéje[2] Atyával egyben és Szentlélekvel, gyarló testet mi idvességönkért reája fogadni. És angyali keszönettel és Szentléleknek megárnyékozásával tetőled, kegyességes Szíz Mária, testet fogada. És kilenc hónappá te szentséges méhedben belrekedvén, Isten és ember viselteték. És kilenc hónap elmúlván, Szentlélek mívelkedésének miatta, te szízességes méhednek dicsőséges palotájából kijevén, nem utálá meglátogatni ez világot.

A szomorúságon, kit azon te fiad, Uronk Jézus Krisztus szenvede, mikort Olivéti[3] hegyén atyját imádá, hogy ha lehetne elmenne ő kénjának pohara őróla. Az ő három imádságán és az szomoró utána járásodon, mikort őutána mégy vala, nagy sírásval, az ő kénjának és halálának kegyetlen nézésére. Az szégyeneken, hagyapásokon,[4] nyakcsapásokon, megmövetéseken, hamis vádolásokon és hamis ítéléseken, az ruháján, nyilon[5] és játékon megnyerten, az kötélön és ő ostorin, az háromszor való könnyhullatásin, az ő véres veréjének cseppin; az ő békességén és hallgatásán, az ő félelmén és búsolásán és ő szívének szomorúságán, az ő szégyenén, kit szenvede, mikort megmezejtelenejtették az keresztfán, és te előtted kegyességes Szíz Mária, és mind az köznép előtt figge.

Az ő királyi fején, náddal meggyaláztatotton, az ő tivis koronáján, az ő szomehságán és méreggel egyelült ecetnek kóstolásán, az ő cúcáján,[6] ki ő szentséges oldalában begyakaték.[7] Az véren és vízen, kik ő szentséges oldalából kifutamának, és irgalmasságot és malasztot mireánk bőséggel öntének. Az vasszegeken kik ő kezeibe és lábaiba béverettetének, az ő ajánlásán, kivel ő atyjának az ő drágalátos lelkét ajánlá, az ő édességes lelkén, kit nagy erős iveltéssel iveltvén: „Héli, Héli, lama szabaktáni!"[8] És feje lehajtván, kibocsátá az ő szent lelkét mondván: „Mind bételjesedett!" Az suporlának[9] szakadozásán az templomba, és az kőnek

[1] helyettesének
[2] véghezvinné
[3] Olajfák
[4] köpdöséseken
[5] sorsvetésen
[6] lándzsáján
[7] döfeték
[8] Istenem, Istenem, miért hagytál el engem!
[9] kárpitnak

hasadozásán, az napnak és holdnak meghomályosodásán, az ő irgalmasságán, kit az latorral tőn. Az ő keresztfáján és kénvallásán, az ő halálán és eltemetésén, az ő poklokraszállásán, mend az lelkeken, kit az ő meglátogatásának odamenésével megvigasztala. Az vigasságon és diadalmon és ő feltámadásának dicsőségén. És az ő megjelenésén, kivel negyven napig ő feltámadása után tenéked, mindeneknek előtte választatott Szíz Mária, és apostolinak, és egyéb választottainak megjelenék. Az ő dicsőséges mennybemenésén, kivel tenéked, dicsőséges Szíz, és őnekik nézésükre mennybe felemelkedék. Az vigasztaló Szentléleknek malasztján, kit tanítványinak szíveibe tizes nyelvekben béönte, és ő miattok[10] mindez világszerte hoszjan és szélesen kiterjeszte. Az ítéletnek rettenetes napján, mikoron eljövendő megítélni élőket és holtakat és ez világot tíz miá.

Mend ez ő epeségén,[11] teveled ez világon kit kezle, és az ő apolásinak édességén, az mondhatatlan örömedön, kivel felvétettél az te fiadnak eleibe, hol örölsz és országlasz vég nékül, vigasztald meg én szívemet és hallgass meg én kérésembe, kiért téged nagy alázatoson és ájtatoson imádlak.
Itt kérjed, mit akarsz!

(Festetics-kódex 142–155 – Nytár 13, 39–41)

Idvezlégy kegyelmes Szíz

(Peer-kódex)

Idvezlégy kegyelmes Szíz, napnál fénesb, szebb az csillagnál, Istennek kegyelmes anyja, lépesméznél édesb, rózsánál pirosb, liliumnál fejérb. Menden jószág Tégedet megékesöjt, menden szent Téged tisztel, mennyországban feljebbvaló.

(Peer-kódex 288–289 – Nytár 2, 93)

[10] általuk
[11] lelki keserűség, bánat

7. Dramatizált szövegek

Az Élet és a Halál párbeszéde

(Példák Könyve)

Az Élet kérdözi az Halált, mondván:

– Ki vagy te, kit látok ez ábrázatban állani, nézésben rettenetös és termetödben szomorú? Mind az te testedben tetszik setét ösztövérség, az te éktelen termetöd engemet igen megrettente.

Felel az Halál ezek ellen az Életnek, mondván:

– Én vagyok, kitől fél minden teremtött állat. Félnek engemet mastaniak és jövendők, mert én bíró vagyok és nagy erős törvént teszök. Nem használ az törvénnek én előlem elvétele, mert nagy kemény kénnal kárhoztatok mindeneket.

Az Élet kérdözi az Halált, mondván:

– Igen csodálom, hogy te honnét jössz, mert nem láttam tehozzád hasonlatost, oly rút állad vagyon és szörnyű csonka orrod vagyon. Ha sokáig téged nézendlek és tehozzád közelgetnék, netalántán az földre esném és onnét fel nem kelhetnék.

Felel az Halál az Életnek, mondván:

– Én jövök sok révás-sívásnak és iszanyosságoknak, bánatnak és keserőségöknek és nagy kénoknak tartományából.

Az Élet kérdé az Halált, mondván:

– Mire vagy ilyen rút és éktelen, és az te nézésöd mindenestől fogván szomorú, az te fejed kopasz és miden tagaid szörnyek? Bánom, hogy reád néztem, mert félök, hogy meg ne döglessem.

Felel az Halál az Életnek, mondván:

– Ha nem volnék rút, éktelen és szomorú, nem volnának félelmesök. De úgy kell, hogy ebben esmérjétök meg az ti kimenéstöket és haláltokat, kin én tanú vagyok, mert ti es ilyek lesztök, kik mastan vígak vagytok.

Az Élet kérdé az Halált, mondván:

– Mondd meg azért, micsoda oka ez iszanyosságnak, mert oly szörnyő fogas vagy, hogy egy szál ajakid sincsenek, de az te fogaid mind kinn vannak. Párolkodik az te torkod és teljes dohosságval. Megkörnyköztettél férgekvel belöl és kívöl.

Felel az Halál az Életnek, mondván:

– Amit kérdesz, tennenmagadon megesmérhetöd bizonságval, mert erős embereket én hatalmamnak miatta lehajítok és lehullatok. Az négy nedvességekből szerzett testekből lesznek ez férgek, mikoron az sérben helhöztetik.[1]

Az Élet kérdé az Halált, mondván:

– Nemde mi földi emberek állhatunk-é te hatalmasságodnak ellene az mi tudományunknak miatta, hogy szöntelen élvén az földön lakozzunk, és semmiképpen tetőled ne féljönk?

Felel az Halál az Életnek, mondván:

– Bolondul kérded, mert nálatoknál naggyal erősb vagyok. Nem árthatnak én ellenem, valamik kertben terömnek, de valami sziletik, mind én részem és engemet illet. Mert senki sincsen, hogyki az halálnak poharát meg ne igya.

[1] elhelyezik a sírban

Az Élet kérdé az Halált, mondván:

– Micsoda az, akit az te aszú kezeidben tartasz? Egyfelől horgasnak és élösnek tetszik, másfelől kedéglen tonka[2] szabású. Akarnám megtudnom, mi haszna vagyon ennek.

Felel az Halál az Életnek, mondván:

– Láttál-e valaha ilyen szerszámot, ki kaszának mondatik? Aratónak es jó. Ezt én vetöm napnyugat felé, én magam állván napkeletre. Néha délfelől valókat véle fenyögetök és néha északra csavaréjtom.

Az Élet szól az Halálnak, mondván:

– Miért te kaszás vagy, azért te énnekem ne kaszálj, mígnem megérnék. És némikoron meg es szőnjél. Ha ennek ellene tennél, nem jó kaszás volnál és énnekem mindenkoron ellenségem lennél.

Felel az Halál az Életnek, mondván:

– De higgy énnekem, hogy én ezzel semmit nem gondolok. De ha énnekem kellend, mind éretlen gyömölcsében levág az én kaszám mind éjjel és nappal. Én ellenem nem állhatnak meg erős vár-fogak es, de mindeneket megszaggatok az én kemény fogaimmal.

Ezeket hallván, kezde kenyergeni az Élet az Halálnak, mondván:

– Azért kérlek tégedet, hogy kedvezz énnekem. Esmérlek immár tégedet, és láttam sokakat, kiket lehullattál, kik csak alég hiszik vala megholtokat, és láttam, hogy sírva tötték az sérben. Kiket látván, csikorgattam fogaimat.

Felel az Halál az Életnek, mondván:

– Nem tudok nektök engedni az ti bínötökért, de néha lészen jelös malasztból az időnek elhalasztása, bínről alkolmas penitenciának tartására. Azért vigyázzatok, mert nem tudjátok, mikoron meghaltok.

Ezeket hallván az Élet kezde méges könyörgeni az Halálnak, mondván:

– Ki minden lelkes állatokon tudsz bosszút állanod és szoktál az énalattam valókon uralkodnod, akár az égben legyenek, akár az földen, akár az vízben. De mastan kéröm tetőled az én időmet meghosszabbulni.

Felel ezekre az Halál az Életnek, ezenképpen mondván:

– Eleget hallottál immár, kiket néked megjelentettem, hogy kemény bíró vagyok, és senkinek én bosszút nem töttem és nem szerzettem először, de inkább gyakorta megtagadtam azoknak es, kik aléjtották vala magokat uraknak és asszonyoknak lenni, de maga semmi voltak... Én nem nézöm az ti ifjúságtoknak virágzó szépségét, és én nem hagyok tinéktök szabadságot továbbá élnetek ez világban. És én nem gondolok továbbá az ti kéréstökkel, sem keserves kiáltástokkal, mert bizonyval tudjátok, hogy tinéktek mind el kell vitetnetek az én kosaramban.

Ezeket hallván az Élet mondá az Halálnak:

– Ó te rettenetes, keserő Halál és kemén kén! Hagyj minékönk továbbá való szabadságot, hogy ez világban többet vigadhassunk!

(Példák Könyve 47–56 – Nytár 8, 110–112; CodHung 4, 236–256)

[2] csonka

Haláltánc

(Példák Könyve)

Néminemő bölcs, hogy az halált jonkább eszében tarthatná, ez bölcs szerzé ez verseket, ezenképpen mondván:

Elmegyek meghalni, mert az halál bizony, de az halálnak órájánál semmi bizontalanabb. Jóllehet bizontalan legyen, de maga azért elmegyek meghalni.

Elmegyek meghalni. Mire szeressem én azt, azki keserő végezetöt ígér? Kinek szerelme héjában való, mire szeretöm azt? Inkább elmegyek meghalni.

Elmegyek meghalni, mert mindennek ezre kell jutni, és semmi meg nem bántja, hogy kinek ez rész meg nem adatnéjek.

Elmegyek meghalni. Én, ki mastan jelönvaló ember vagyok, az elmúltakhoz hasonlatos leszek. Ha el nem mentem, de maga még elmegyek meghalni.

Lássadsza, hova megyen minden jelenvaló élő ember, mert az folyár énvelem mondatja: elmegyek meghalni.

Elmegyek meghalni, mert az halált valahányszer megérzöm bizonnak lenni, halálos bínt inkább elhagyok.

Elmegyek meghalni. Kemény szentencia az gonosznak, és az jónak kellemetes adatik. Az élést halál követi. Azért elmegyek meghalni.

Elmegyek meghalni; hamuvá lejendő vagyok, miképpen szilettem, ezenképpen megvégeztetöm.

Elmegyek meghalni, egyebeket követvén, még énutánam es többen jönnek, mert sem első, sem utolsó én nem vagyok. Azért elmegyek meghalni.

Elmegyek meghalni. Király vagyok, de micsoda az tisztesség, micsoda ez velági dicseködés, mert az embernek király uta az halál. Azért elmegyek meghalni.

Elmegyek meghalni. Pápa vagyok, de az halál engem nem hagy sokáig pápálkodni, de befogja számat.

Elmegyek meghalni. Pispek vagyok, de az botot, az sólyát[1] az kófiomot,[2] az pispeksiveget, akár akarjam, akár ne, de elhagyom, és elmegyek meghalni.

Elmegyek meghalni. Semmi viadalomval meg nem győztetöm esetben. Vitéz vagyok, de az halált nem tanultam meggyőzni.

Elmegyek meghalni. Bajnak vagyok, küzdést jól tudom, de az halált meg nem győzhetöm. Azért elmegyek meghalni.

Elmegyek meghalni, mert az vénség engem tovább nem hagy élni.

Elmegyek meghalni. Vén vagyok, és immár az én időmnek vége közel vagyon és az halálnak kapuja megnyílt, azért elmegyek meghalni.

Elmegyek meghalni. Bölcs beszédő vagyok. Egyebeket beszédemmel megrekesztöttem, de az halál megrekeszte engemet, azért elmegyek meghalni.

Elmegyek meghalni. Gazdag vagyok, de az arany avagy az marháknak sokasága nekem semmit nem használ.

Elmegyek meghalni. Szegény vagyok és semmit velem el nem viszök. Ez világot megutálom, mezejtelen belőle kimegyek, és elmegyek meghalni.

Elmegyek meghalni. Bíró vagyok, ki immár sokakat megfeddtem, de az halálnak ítéletit rettegöm, és elmegyek meghalni.

Elmegyek meghalni. Az gonosz gyenyerőség engem meg nem tart, sem az bujaság az én életömet meg nem hosszabbéjtja.

[1] szandált

[2] skófiumot, arannyal hímzett palástot

Elmegyek meghalni. Nemes nemből szilettem, de az nemzetség az én időmet el nem halasztja. Azért megyek meghalni.

Elmegyek meghalni. Látásra szép vagyok, de az halál az szépségnek és az nemes termetnek nem tud kedvezni.

Elmegyek meghalni. Bölcs vagyok, de vajon minemő bölcsesség tudja az halálnak okosságát meggyőzni? Olymint azt mondanája: egy sem.

Elmegyek meghalni. Bolond vagyok, de az halál sem az bolondnak, sem az bölcsnek nem nyújtja békességnek frigyét avagy szegődségét, de mind egyetemben elmennek az halálra.

Elmegyek meghalni. Kilönb-kilönb jó étkekvel és borokval megteljesölten élvén. Ezek felett mégis mondhatom: elmegyek meghalni.

Elmegyek meghalni. Barát vagyok, ez velágnak szerelmének meghalandójul és jó életet veendőjül. Ezenképpen jól megyek meghalni.

Elmegyek meghalni. Urvos vagyok, de az urvossággal meg nem szabadulok, mert akármit míveljenek az urvosok, azért én elmegyek meghalni.

Elmegyek meghalni. Mit vigadok? Az homályos szerencse megcsalja az vigadozót, miért hogy meghal az vigadozó. Azért én mit vigadok? Inkább elmegyek meghalni.

Elmegyek meghalni. Sok pénző vagyok, de az pénznek soksága soha az halált el nem távoztatja.

Elmegyek meghalni. Alejtván[3] hosszú ideig élni és netalántán ez az utolsó nap, azért készülök meghalni.

Elmegyek meghalni. Örülvén nem örölök sok ideiglen, de ez világnak öremeit elhagyom és az halálra megyek.

Elmegyek meghalni. Engem nem siratnak, sem énértem nem imádnak, de elfeledtetöm még az enyimtől es, mikoron én meghalok.

Elmegyek meghalni, de nem tudom, hova megyek, sem tudom, mikoron megyek el, de akárhova fordóhham magamat, ha azért az halálra megyek.

Elmegyek meghalni. Látván, hogy az halál mindeneken uralkodik és igen sirő és gyakor az ő hálója.

Elmegyek meghalni. Azért kérlek téged, kegyelmes Krisztus, hogy irgalmazz énnékem, megbocsátván minden én bíneimet, mert meg kell halnom.

Elmegyek meghalni, kérvén az én Uram Krisztust, hogy mindenek esedözzenek énéremtem és bocsánatot nyerjenek énnékem, – ezenképpen jól megyek meghalni.

Elmegyek az első halálra, hogy az én Uram Krisztus az másod haláltúl megmentsen engemet, – ezenképpen jól megyek meghalni.

Elmegyek meghalni: remélvén az örökké megmaradandó életöt, kiért ez elmulandó életöt megutálom, – ezenképpen jól megyek meghalni.

Ez verseket szerzette néminemő meghalandó bölcs, mert az halálnak gyakorta való meggondolatja igen megvoszon bíntől, hogy az setét vermöt, azaz az rettenetes poklot, ő ne lenne látandó...

(Példák Könyve 56–64 – Nytár 8, 113–115; CodHung 4, 256–272)

[3] gondolván

Az apostolok vetekedése

(Könyvecse az szent apostoloknak méltóságokról)

...Mikoron menne Urunk egyszer az ő szerető tanítványival Kafarnaomba, disputálnak vala az tanítványok, melyik volna nagyobb. Mi módon disputálnak vala? Úgymond Szent Vince doktor atyánk:

Eléálla Szent Péter és monda:

– Én vagyok fejedelmetek, mert énnékem ígéré Urunk, mikor mondá énnékem: *„Te hívattatol Kéfásnak, ki magyaráztatik főnek"* (János 1,42).

Mondá Szent András:

– Állj hátrább, Péter! Nemde bátyád vagyok-e én tenéked?

Mondá Szent János evangélista:

– Mit szóltok tü? Vesztegjetek! Sőt én leszek fejedelmetek, mert én szűz vagyok, és az szűzek igen kellemetesek Istennek!

Mondá nagyobb Szent Jakab:

– Vesztegj te János, csoda hogy szólhatsz! Nemde bátyád vagyok-e tenéked? Szűz vagy-e te? Én is szűz vagyok és Krisztusnak szekretáriusa.[1]

Eléállának az középső Máriának három fiai: küsebb Szent Jakab, Tadeus és Simon, mondván:

– Mi ezen csodálkozunk, hogy csak szólhattok tü, s nem tudjátok-e, hogy mi vagyunk az Krisztusnak közelb való rokonsági? Hallgassatok azért, mert mi leszünk nagyobbak tőleteknél.

Hallván Szent Máté, mondá:

– Sőt én leszek, mert én sokakat hagytam el az Krisztusért! Mit hagytatok tü? Egy rossz hálót, lukas csolnakot.

Mondá Szent Filöp:

– Állj hátra, Máté, vesztegjetek tü mind! Nemde engem híva-e először mindenteknél az Krisztus az ő tulajdon szájával? Azért ingyen se szóljatok, mert én leszek fejedelmetek!

Eléálla Szent Bertalan, mondván:

– Állj tovább, te Fülöp! Tudjátok-e ki vagyok én? Nemde király sive[2]? Hát csoda, hogy szólhattok: én leszek [fejedelmetek]!

Mondá Szent Tamás:

– Nemde az bölcseknek kell-e uralkodniok? „Sapiens enim dominabitur astirs" – úgymond Ptolomaeus – „Az bölcs uralkodik az egeken." Mit tudtok tü szegén gorombák.[3] Csak az ábécét sem tudjátok, én kediglen doktor vagyok, azért én leszek!

Hallván ezeket Júdás, közikbe esék nagy haraggal, mondván:

– Csoda, hogy nem szégyenlitek, amit szóltok! Nemde én vagyok-e sáfárotok? Addig sem ehettek, sem ihattok, míglen én megszerzem. Vajh nem lesztek, hanem én, mert még mostan kezem alá adattattatok!

(*A másoló megjegyzése:* „Léssz, de pokolban!")

Urunk Jézus mendegél vala előttök az úton, és tetteti vala, ha ingyen nem hallaná. *Kik mikoron az szálláson volnának, megkérdé* Urunk *őket, miről disputáltanak volna* (Márk 9,32). Kik szégyenletekben nem merik vala megmondani, hanem mondának, miként Szent Máté írja 18,(1) capitulo[4]: *„Járolának az tanítványok Jézushoz, mondván:*

[1] titkára
[2] sógora
[3] tudatlanok
[4] fejezetében

– *Kicsoda nagyobb mennyeknek országában?"*

Mondá Urunk:

– Ó nagy kérdés ez, és jobb annál, amit tü szóltok vala az úton. De no, mit végezétek?

Mind veszteg hallgatnak vala, mert szégyenlik vala megmondani. Mondá azért Urunk először Péternek:

– Péter, te azt mondod, hogy te léssz nagyobb, mert fejedelem és fő vagy. S nemde Lucifer fejedelmek vala-é az angyaloknak, s nám[5] kárhozék! András, te azt mondod, hogy nagyobb vagy és első, s nem hallottad-e éntőlem, hogy *az elsők utolsók lesznek és az utolsók elsők* (Máté 19,30). János, te azt mondod, hogy szűz vagy. Nemde Ádám és Éva szűzek valának-e, mikoron Paradicsomból kiűzettetének?

Ezenképpen szóla mind az többinek es. Ennek utána mondá:

– *Valamelyitek nagyobb akar lenni közöttetek, legyen tű szolgátok. Mert valaki megalázza magát, felmagasztatik* (Máté 23,11–12).

Hogy kegyiglen az ő édes tanúságát inkább szívökbe tőnék, közikbe hívá az küs gyermecskét[6] és mondá:

– *Bizon mondom tünéktek, hogyha meg nem fordolandotok és olyanok nem lesztek, mint az küs gyermecskék, be nem mentek mennyeknek országába! Valaki azért megalázandja magát, miként ez küs gyermecske, az nagy lészen mennyeknek országában* (Máté 18,3–4).

Íme azért, az apostolokban kevélséget találunk, mert az fejedelemségnek kívánsága mindenkor kevélségből vagyon...

(Könyvecse az szent apostoloknak méltóságokról 35–39 – Nytár 8, 142–144; RMKód 1, 91–99)

Három körösztyén leán

(Sándor-kódex)

Három körösztyén leánt ragadtak volt el az törökök, és vittek volt császárnak elejiben. Az egyiknek volt Agapes neve, másiknak Cionia, a harmadiknak Hirena. Íme, én nektök megírom, miképpen ők az császárral veteködtenek az körösztyén hit mellett és az ű szüzességöknek megtartásáért. Ez okáért, hogyha mikort titöket is oda ragadandnak, tahát ti es úgyan tegyetök, mint ők tettek az hitért és az szüzességért – jó volna az kitől lehetne!

Mikort császár elejiben vitték volna őket, látá, hogy igön szépök volnának.

Mondá nekik császár:

– Ha az Krisztust megtagadjátok és az mi törvényönkre állotok és az mi isteninknek áldoztok, tahát az én császári házamba elsők lesztök és magamnak jegyösöl választlak, és nektök császári menyegzőt szörzök, mert nömös voltotok és szépségtök ezöket illeti lenni.

Felelé Agapes nevő szíz, mondá az császárnak:

– Légy bátor dolgodban! Ne legyön gondod az mi menyegzőszerzésönkre, mert mi soha az körösztyén nevet meg nem tagadjok, és szüzességönket egészen megtartjok.

Mondá az császár:

– Mit akar ez? Micsoda bolondság vagyon veletök?

Felelé Agapes:

– Minemő bolondságnak jegyét esmeröd mibennönk lenni?

Mondá az császár:

– Nyilvánvalót és igön nagyot!

[5] lám

[6] kis gyermekecskét

Felelé Agapes:

– Micsoda az?

Mondá az császár:

– Ímez az, hogy az mi törvényönket nem akarjátok tartani, de használatlan[1] körösztyén törvéntartás után jártok, kiben semmi haszon nincsen.

Felelé Agapes:

– Ez elyen beszédödért elveszt Isten tégödet és mindön hozzád tartozót.

Mondá az császár:

– Ez megbolondult. Vigyétek el előlem!

Mondá az másiknak, Cionia nevő szíznek:

– Te mit mondasz?

Felelé Cionia:

– Az én néném nem bolond, de méltán az te bolondságodat feddi.

Mondá az császár:

– Ez még a másiknál is bolondabb. Vigyék el előlem! Jöjjön előve az harmadik, az Hirena.

Előve álla Hirena nevő szíz [és] mondá az császárnak:

– Az harmadik amazoknál keménben szól, és azt mutatja, hogy mindönben neköd ellent tart.

Mondá az császár:

– Hirena, noha kisebb vagy amazoknál, légy nagyobb méltósággal náloknál.

Felelé Hirena:

– Mutasd meg, kérlek, mi módon lennék.

Mondá az császár:

– Hajtsd meg nyakad az istenöknek és légy az te nénéidnek tanóságnak példájául és szabadétásnak.

Felelé Hirena:

– Azok tisztöljék az bálványokat, kik Istennek haragjában akarnak esni. Én az én királyi kenettel megkent nyakamat meg nem szörnyőtöm, azaz szörnyővé nem teszöm az bálványoknak lábokra esvén.

Mondá az császár:

– Az istenöknek való tisztösségtétel nem szégyönét meg, de inkább igön tisztöl.

Felelé Hirena:

– Mi lehet éktelenb tisztöletlenség, és mi lehet nagyobb éktelenség, mint szolgákat úgyan tisztölni, mint urakat?

Mondá az császár:

– Én azt adom tanáccsá: tisztöljed uraknak és fejedelmeknek istenöket és ne mondd őket szolgáknak.

Felelé Hirena:

– S nem szolga-e az, aki emböri kéztől csináltatott és jutalmon[2] megvétetött?

Mondá az császár:

– Efféle vakmerőséggel való szókat kénokkal kell eltávoztatnonk!

Felelé Hirena:

– Azt kévánjok mi, hogy az Krisztosnak szerelméért kénokkal szaggattassonk.

Mondá az császár:

– Ez vakmerők, mi parancsolatinknak ellenttartók, láncokkal megkötöztessenek és Fábius fejedelemnek vitessenek, hogy őket az tömlöcben vesse és ott tartsa.

Mondá Fábius fejedelem:

– Legényök, vigyétök az tömlöcben őket!

[1] haszontalan
[2] pénzért

Azok ottan elvivék.

Hogy immár ott tartatnának, mondá Fábius egyszer nekik:

– Hozzátok előmben őket, hadd lássam szömeimmel.

Azok ottan kihozák az tömlöcből. Mondá Fábius, hogy látá őket, mely szépök, mely nömös leányok ezök. Mondának az legényök:

– Bizonyával, hogy szépök!

Mondá Fábius:

– Megfogattattam nekik szépségökkel.

Mondának az legényök:

– Hisszök azt.

Mondá Fábius:

– Alétom, hogy szeretségömre vonhatom őket.

Mondának az legényök:

– Nehezen tehetöd szerét.

Mondá Fábius:

– Mi okáért?

Mondának amazok:

– Mert erős hitűek, azaz erős hitök vagyon.

Mondá Fábius:

– Szépön szólok én nekik.

Mondának amazok:

– Nem gondolnak véle!

Mondá Fábius:

– Én ottan kénnal fogok hozzájok.

Mondának amazok:

– Avval sem gondolnak!

Mondá Fábius:

– Hát megyönk?[3]

Mondának amazok:

– Lássad!

Mondá Fábius:

– Vessétök űket ím ez palotában, hadd nézhessem űket gyakran.

Azok ottan odaveték.

Mikort immár ott tartatnak, kérdé az őrzőket Fábius, mit mívelnének éjjel.

Mondának űk:

– Mind imádkoznak.

Mondá Fábius:

– Menjönk el oda hozzájok!

És hogy odamentenek volna, mondá Fábius:

– Íme, én bemegyök hozzájok, várjatok meg itt ti engömet az ajtó előtt, mert én ma velök akarok lennöm, és én kévánságomnak eleget akarok tennöm!

Mondának amazok:

– Menjél, megváronk.

Hogy bé kezdött volna menni, mondá Agapes nevő szíz:

– Valaki az ajtón vagyon.

Mondá Hirena:

– Az bódogtalan Fábius akar bejőni.

Mondá Cionia:

– Úristen oltalmazzon!

[3] Hát mit tegyünk?

Mondá Agapes:

– Ámen.

Azonközben igön kezdének az fazokak és az födők egymásra szökdösni, kik ott tartatnak vala az háznak egy szegeletiben.

Mondá Cionia:

– Mi dolog ez?

Felelé Hirena:

– Ím, meglátom.

Látá űtet, hát igön ölelgeti és apolgatja az fazokakat.

Mondá az többinek:

– Ímé, ez bolondnak elveszött esze! Alétja azt, hogy mivelönk vagyon, mit ott cseleködnéjek, Fábius.

Nem tűrhették ím ezök mivetetlen.[4]

Mondá Hirena:

– Mind arcája, mind keze olyan, mint szerecsönnek. Ruhája ondok, szörnyő!

Mondá Agapes:

– Illik, hogy kővül es olyannak láttassék, miképpen belöl bírtatik ördögtűl, lelkében.

Mondá Hirena:

– Ám, ki akarna menni. Lássok, mit szólnak szolgái, hogy látják ezképpen kimenni űtet.

Hogy láták az legényök, mondának:

– Mi ördög ez, ki reánk jő? Fussonk el!

Mondá Fábius:

– Hová futtok? Várjatok meg, és vigyetök az világgal az én házamban!

Mondának az legényök:

– Szava olyan, mint uronknak, de az képe olyan, mint ördögnek. Fussonk azért!

Mondá Fábius nekik:

– Császár elejiben megyök, és mit rajtam tettenek, néki megpanaszlom.

Hogy az ajtótartók látták volna, megijedének tűle. Alá verék az grádicson és meghagyák neki, hogy többé oda ne mene.

Fábius nagy jajgatással ezt kezdé mondania:

– Íme, mely szép testtel én valék! Mely igön tisztöltettöm valék! Ím, mast valaki lát, mindön utál, mindön fut tűlem. Elmegyök feleségömhöz és megkérdöm tűle, mint vagyon dolgom.

Hát ím, elejibe jő [felesége] nagy jaj-veszíkkel, hogy látá, mondá neki:

– Mi lelt? Lám, bolond vagy, hogy mindönnek tégöd mivetnek!

Mondá Fábius:

– Immár értöm, hogy ű ördögségökkel csalattam meg!

Mondá felesége:

– Ez énneköm nagy szégyön. Ezön én igön bánkódom, hogy én nem tudtam, hogy ígyen vagyon dolgod.

Mondá Fábius:

– Azt parancsolom, hogy előve hozassanak az gonosz leányok és ruhájokat rólok levonják, és ez ély dolgokért tőlönk nyilván megmivettessenek és megtöressenek.

Elmenének az legényök és megjövének, mondának:

– Csak hejában munkálkodonk, mert ruhájok testökhöz ragadott, uronk kedég igön aluván, hortyog. Menjönk el az császárhoz, mondjok meg neki mindezöket.

Hogy megmondták volna, mondá az császár.

– Igön bánom, hogy így vagyon az dolog. De hogy ez hitván szömélyök el ne higgyék magokat, és hogy az istenöknek csúfolást ne merjenek tenni, Variust választom hozzájok, hogy ű kénzassa űket.

[4] nevetés nélkül

Mondá Varius az legényöknek:

– Hol vannak az hitván leányok, kiket neköm kénzatnom kell? Hozzák előmbe az kettejit, Hirenát hagyják ott. Netalán hamarban megtér, ha imezöknek kénjokat nem látja.

Elhozák űket. Mondá nekik Varius:

– Agapes és Cionia, engedjetök én tanácsimnak, áldozzatok az istenöknek.

Mondának űk:

– Az örök Atya Istennek és Fiúnak és Szentlélöknek szönlen áldozonk.

Mondá Varius:

– Azt én tinektök tanáccsá nem adom, sőt még kénnal es attól tiltalak!

Mondá Agapes:

– Ne tilts, mert soha nem áldozonk az bálványoknak.

Mondá Varius:

– Ne legyetök kemén szívűek! Áldozzatok az bálványoknak! Ha kedéglen azt nem akarjátok, megöletlek titöket, császárnak hagyása szerént.

Mondá Cionia:

– Illik, hogy császárnak engedj az mi halálonkra, kinek mi parancsolatit utáljok.

Mondá ottan Varius:

– Legényök, fogjátok ez káromlókat és vessétök a tőzben!

Fogák ottan szegényöket, és kezöket, lábokat megkötözék és az tűzben veték. De az Úristen ím élyen nagy csodát tőn velök, hogy sem ruhájok, sem hajok, sem testök meg nem ége, de ha mint csak elaludtak volna, lelköket Istennek megadák.

Mondá Varius:

– Hozzátok ki Hirénát is!

Hogy kihozták volna, mondá neki Varius:

– Ijedj meg azt te nénéidnek halálokon és ne akarj úgyan elveszni, mint űk.

Mondá Hirena:

– Akarom én az ű példájokat hallván azt követni. Kinek miatta érdömljek űvelök örökkön örökké vigadni.

Mondá neki Varius:

– Én azt mondom, fogadj szót, engedj én tanácsomnak.

Mondá Hirena:

– Nem engedök én bűnre tanácsozónak.

Felelé Varius:

– Ha nem engedsz, nem hamar öletlek meg, de nagy, hosszú kénokat tétetök rajtad.

Mondá Hirena:

– Mennyével nagyobban gyötretöm, annyéval nagyobban felmagasztatom.

Mondá neki Varius:

– Az kénokat nem félöd? Olyat teszök rajtad, hogy kitől félsz!

Mondá Hirena:

– Valamit én rajtam téssz, mind meggyőzöm Krisztus segétségével.

Felelé Varius:

– Én az bordélban vitetlek tégödet, és az te testödet ott igön megförtőztettetöm.

Mondá Hirena:

– Jobb, hogy az test megförtőztessék akárminemű bosszúságokkal, hogynem mint az lélök bálványimádásokkal.

Mondá Varius:

– Ha társok léssz az kurváknak, nem számláltathatol ozton az szízeknek társaságokban.

Mondá Hirena:

– Az gyönyörűség nemz ként, az szükség koronát. Nem mondatik az bűnnek, mire nincsen akaratja az lélöknek.

Felelé Varius:

– Hejában kedveztem az ű ifjúságának, hejában könyörültem rajta!

Mondának az legényök:

– Azt mi jól tudtok, hogy semmiképpen el nem hajol az ű hitiről.

Mondá Varius:

– Nem kedvezök többet neki! Vigyétek el űtet az bordélban!

Mondá Hirena:

– Nem visznek!

Felelé Varius:

– Ki tilt meg?

Mondá Hirena:

– Az, aki ez világot bölcsességével bírja.

Mondá Varius:

– No, majd meglátom, ha segél?

Mondá Hirena:

– Bátor!

Parancsolá Varius hogy elvinnéjek. Azontúl két ifjak jüvének és Variusnak szolgáitúl Hirenát megvevék és ottan közel való hegynek tetejére felvivék. Varius szolgái megtérének; kérdé űket urok, mire hogy oly hamar megjüttek volna, és hogy hol volna Hirena?

Mondának amazok:

– Ímez hegy tetén vagyon.

Mondá Varius:

– Ó ti hétók![5]

Kezdé űket szidnia és fenyögetni.

Mondának amazok:

– Mit szidsz? Mit fenyögetsz? Istenök tégöd elveszessenek! Nám, mindönben engedtönk tenéköd, semmiben meg nem törtük megparancsolatodat.

Felelé Varius:

– Lám, parancsolám, hogy ezt a szófogadatlan, dagályos leánt az bordélban vigyétök. Mire nem vittétök?

Mondának amazok:

– Mert két ifjak jüvének, azt mondák, hogy te küldted űket, hogy Hirenát az hegytetére vigyék.

Felelé Varius:

– Nincsen hírömmel!

Mondának az legényök:

– Mi jól esmerjök, minéműk valának, mert fénös ruhájok vala és igön szép orcájok. Utánok menénk és egyik jogja felől, másik balja felől vagyon Hirenának. Minket hazatérétének, hogy neköd hírré tennőjök.

Mondá Varius:

– Illik, hogy lovamra feliljek, és hogy kik voltanak, kik minket ígyen megcsaltanak, megkeressem.

Az legényök is elmenének véle. Íme, hogy az hegyhöz juttanak volna, mind elvesze eszök. Kezdék kerülni az hegyet, de semmiképpen az tetére fel nem mehettenek. Megláták Hirenát. Mondá Varius egy szolgájának:

– Lűdd által űtet!

Az ottan meglüvé. Mondá Hirena Variusnak:

– Bódogtalan, szégyönültessél meg, hogy élyen gyenge szűzet te fegyver nélköl te meg nem győzhetél!

Mondá Varius:

– Valami szégyönt vallottam, mind kinnyen szenvedöm, mert tudom, hogy ebben meghalsz.

[5] ostobák

Mondá Hirena:

– Ezön énnéköm igen kell örölnöm, tenéköd igön bánkódnod, mert az te kegyötlenségödért pokolra kárhoztatol. Én kedég a mártíromságnak pálmáját és szizességnek koronáját Krisztus Jézustúl, én Jegyösömtűl vejendő vagyok, kinek tisztösség és dicsőség mindörökkül örökké.

(Sándor-kódex 21–31 – Nytár 2, 227–232; RMKód 3, 67–87).

8. Levelek

Várday Aladár Várdai Miklósnak[1]

(Visegrád, 1479–1490 között)

Én jó uram! Tudja te kegyelmed, hogy Bégányitól[2] mit izentél vala az dolog felől[3] vajda uramnak. Tudjad bizonnyal, hogy azt nékie mind szórul szóra megbeszéllette. Én es vele beszéllettem, igen fogadá, hogy eremest terekedik benne minden jó végre. Azért tudjad bizonnyal, hogy ugyanitten Visegrádon szólonk királnak[4] őfelségének. Azért az leveleket, azmel felől beszéllettenk, hova hamarább fel kildhedd, annál hamarább felkildjed.

KLev 2. Aladár atyádfia

Vér András menedéklevele[1]

(Jenő, 1493. január 1.)

Én, Vér András, adom én kezem írását, hogy adós volt volna énnekem Erdőhegyi Balázs száz forinttal, Székudvarnak zálogosság[a] szerént, és az száz forintnak húszát megadta. Az húsz forintrúl én, Vér András teljes menedéket adtam ez Erdőhegyi Balázsnak.
Adatott Jenőben, Kiskarácson estin, 1493.
Ennek másjá[t] Erdőhegyi Balázsnak adtam.

KLev 8.

Szalkai László Bánffy Ferencnek[1]

(Buda, 1510. november 5.)

Keszenetöm és barátságom után. Én tisztelendő uram és barátom, vevén az te kegyelmed leveleit, az te kegyelmed panaszból megértettem az te kegyelmed bosszúságát és nagy jeles kárát, kit tudja kegyelmed, hogy igen bánok. Ezzel penig meg is mutatom, hogy bánom, és nem én akaratomból vagyon. Mert írtam róla Désházy Istvánnak,[2] az mi dolgosonknak od[a] Vizaknára, hogy kijöjjen, és ez kegyelmeddel lött dolgot meglássa, meglátván az Baksai Bernálddal te kegyelmed minden káráról és bosszúságáról eleget tétessen. Baksai Bernáldnak es ezenképpen megírtam. Annak felettén te kegyelmed kedvét lelje. Ezről megesméri te kegyelmed, hogy nem mi akaratonkból vagyon, mert tudja kegye[l]med, h[o]gy én az vagyok,

azkinek magamat mondtam, és azmi néven magamat ajánlottam, mert é[n] te kegyelmednek barátja vagyok. Ez levél költ Budán, Szent Emrih királ napján, Anno domini 1510.

László deák, Szalkai, Erdélynek és
Máramar[osnak] kamaraispánja

KLev 20.

Tárczay Borbála anyjának(1)

(1512–1526 között)

Én szerelmes asszonyom és én édes szilém! Írom kegyelmednek imádságomat és szolgálatomat. Könyörgök kegyelmednek mint én édes szilémnek, hogy köldje meg kegyelmed az adósságot az áros embereknek és az gyöngyfízőnek, mert ha meg nem köldi kegyelmed Szent Pál fordulatja napjára, hát én igen nagy kisebbséget vallok, úgy, hogy Olasz Jakab,(2) Gazon(3) és a gyöngyfíző engem bíró eleibe idéznek érette. Azért az Istenért kérem kegyelmedet, hogy ne hagyjon nekem kegyelmed ilyen nagy szernermet[1] vallanom, hanem köldje meg kegyelmed, mert mostan es udvarbíró lött kezes értem, hogy akkorra megadjuk. Jól tudja kedég kegyelmed, minemő marha vagyon az zsidóba, és igen sok uzsora telik reá. Kérem kegyelmedet, hogy váltsa ki kegyelmed, mert ha az ember idejövend, azkié, és én elő nem adhatom neki az marhát, hiszem, hogy jó néven tőlem nem veszi. Immár teljességvel öt forint től az uzsorára. Továbbá hiszem, hogy megmondotta kegyelmednek András diák, hogy minemő marhát adtunk Gazon Mihálnak, hogy csak kiadja az atlaszot[2]. Azért viseljen gondot róla kegyelmed, mert ha az ember idejövend, és én azt elő nem adhatom, igen nagy szernerem leszen ezen es. Könyörgök kegyelmed[nek] mint én édes szilémnek, hogy írja meg nekem kegyelmed, mikorra jössz ide. Hogyha ez böjtre ide nem jövendesz, hát az Istenért kérlek, hogy vitessen haza kegyelmed, hogy én lehessek szembe kegyelmedvel, mert nagy kár kezdön válani, ha én hamar szembe nem lehetek kegyelmedvel. Azon es kérlek, én édes szilém, hogy írasson kegyelmed két levelet, egyet miniszternek, mást a gárgyánnak,[3] és [k]éressed őket, hogy bocsássanak Mihály uramhoz(4) engemet, mert tetszik nekem, hogy én mostan használhatnék kegyelmednek, ha odamehetnék. Isten tartsa békességgel kegyelmedet, mind az én atyámfiaival egyetembe. Adatott ez levél Vízkereszt nyolcad napján.

Barbara, az néhai nagyságos
Tárczay János leánya

Kérlek én édes szilém, hogy köldjön egy kevés viaszt kegyelmed, mert azt elköltöttem, akit köldtél vala, és itt igen drága, mert húsz pínzen veszik fontját.

KLev 26.

[1] szégyent
[2] szövetfajta
[3] rendi házfőnök

Drágffy János Várday Ferencnek[1]

(Buda, 1524. március 3.)

Szerelmes atyámfia! Ezt írhatom, mivel az igen bizonyval vagyon, hogy terek császár[2] reánk jő, de hitemre meghiggye kegyelmed, hogy annyira megvakultanak, hogy semmit nem tudnak tenni. Ím mostan Horvátországba Klisszi várát Mehmed bég megszállotta. Igen tereti,[4] nekem semmi hitem nincsen benne, hogy megsegítsík, hanem elviszik nyilván. Továbbá, soha nem tudom, mi állapotba volnánk, hanem ki mind az ő dolgát szerzi, nem gondolja, hogy országa veszedelembe vagyon. Továbbá, hiszem, hogy megvittík kegyelmednek az király[3] levelit, hogy mit kíván király kegyelmedtől, mind ezistet, mind nípet. Hiszem, hogy tudtodra vagyon, ha valahogy el nem vittík es, el nem felejtik kegyelmedet. Továbbá sokat írhatník, de látja Isten, nem kívánom írnom, mert mind semmirekellő mind nípenk, mind mivelkedetink. Továbbá tartsa Isten kegyelmedet nagy jó egészségbe.
Ez levél kelt Budán, cseterteken, Létárén, 1524.

comes Drágffy János
manu propria

KLev 48.

Héderváry Lőrinc apjának[1]

(Laibach, 1533. április 13.–május 29.)

Én jó uram, atyám, én immár ezt igen jól látom, hogy nemhogy megszabadíthatnál, de annyira elfeledtél rólunk, hogy soha még csak meg sem emlékezel rólunk. Én immár ezt jól látom, hogy itt kell ez fogságba minekünk meghalnunk tefelőled. Mert az te énhozzám való szereteted csak azig volt, míg én innél kibocsáttalak, Nagyhétbe múlék két esztendeje, hogy énhozzám senkit nem küldtél. Míg itt Lublján várába valál, én penig itt kinn valék, annyi levelet írsz vala, hogy egy lónak ter[h]e lett volna viselni, embert is találsz vala, ki énnekem Magyarországba kihozá vala. De mast szabadságodba sem levelet nem írsz, sem embert nem küldesz. Azért, mert nem fáj teneked az mi nyomorúságunk, nem látod, hogy az vas az mi lábunkon csörög, sem nem hallod az mi éjjel-nappal való siralmunkat, az büdös tömlöcbe fohászkodásunkat, vereségünket, kénzásunkat, szidalmasság szenvedésünket, kiket mi teéretted szenvedünk; kit ha te nem látsz, én jó uram, az nagy Isten jól látja, kinek szemei előtt mindenek nyilván vadnak. Meg sem váltasz, könyörgeni sem akarsz éröttünk, hozzám sem akarsz küldeni. Jól érted az én nagy nyomorúságomat és szükségemet, mezítelenségemet, betegségemet, mint egy elvetett rühes ebedről, úgyan elfeledkeztél rólam, éhhel, szomjhal ölsz meg, és féreggel etetsz meg. Evvel fizeted meg énnekem az te terhed viselésemet, hogy az te vasadat viselem, és hogy teheletted ülök az tömlöcbe. Hogy immár csak levelet sem írsz, hogy kiből megérthettem volna, mint vajtok ideki. Te várod min[d]éltig az soha elő nem jövő békességet. Bizon én is könnyebben várhattam volna itt kinn, hanem mint Lubljánba. De engem elvesztett volna Isten, ha azt míeltem volna, jobb énnekem, ha itt kell meghalnom is. De csak ezt bánom, hogy elveszted lelkedet éröttünk. Szerelmes uram, aty[á]m, vesd ki reménségedet az békességvárásodból, mert bizonnyal tudjad, hogy soha nem lehet, nem leszen is, én nyilván jól tudom. Jóllehet, hogy az török császár követi innél ment vala királyhoz, innél mene ismég haza, elébb az vala híre, hogy békesség volna, mast penig nyilván mondják, hogy Magyarországot megígérte volna Ferdinándosnak. Azért, szerelmes uram és én jó atyám, kérlek az nagy Istenért, hogy ha lehet, elégedjél meg ez ideig való nyomorúságunkon; ha ennyi ideig nem lett teneked sem urad, sem atyádfia, ki téged az mi váltságunkba megsegélett volna, innél tova inkább nem leszen, azért ha meg nem válthatsz, könyörögj éröttünk.

[4] ostromolja

Továbbá, én szerelmes uram és én jó atyám, ím én kibocsáttam tehozzád Lukács deákot, kit te előbb ösmerted énnálamnál, ki teneked is szolgált itt voltodba, kit én rég[t]űl fogva kísztettem, hogy kiküldhetném. Azért immár reá hajtottam, énérettem ím kimegyen hozzád. Kit ha te meg nem tarthatsz, kérlek, hogy szerezz jó urat neki, hogy tudja jó néven továbbá is mitűlünk, mert semmiképpen nem szereti az németeket. Ha kellemetes János királnak, felette igen jó író, az minemű levelet török császárnak kell írni, mind egész Horvátországba sincs, ki jobban tudna azféle írást írni. Ezt énnekem az törökök mondták, kik az én társomhoz kijüttek vala. Négy avagy öt, V féle írást tud, azért ha kelle, tohát szerezd neki, ha penig ott nem szükség, kérlek fölötte igen, hogy szerezz jó urat neki, hogy tudja megköszönni. Ha tetszik kegyelmednek, szerezd erdéli püspöknek, valamelik te kegyelmednek jobbnak láttatik, azt míeljed. Mert ő énreám hadta dolgát, valakinek én teáltalad őtet adom, azt akarja szolgálni. Ha vagyon annyi jüvedelmed, tarts meg tenmagad. Jámbor, nemesember gyermeke, magyarul, deákul, németül, horvátul, törökül, olaszul jó tud, ennyi jóság vagyon benne. Azért ím mast egy lovon megyen ki, kérem kegyelmedet, hogy ha te meg nem tartod, fizesd meg neki, azmit az úton költ. Nyolc, ennyi: VIII lova vagyon, azért kérem kegyelmedet Istenért is, hogy bocsásd be ismég, miholt az ő dolgát megszerezheted, lovaiért. Ugyan mast ki akar vala mind lovaival össze kimenni, de én nem adám tanáccsá, hogyha el nem szerezhetnéd, szegénynek ne lenne annyi költsége heába. De jól tudom, hogy elszerezheted, mert ez ilen embert fejedelemnek aranon kellene venni. Azért, mikor megtér lovaiért, kérlek Istenért, hogy küldd meg mind, azmit elejitűl fogva kértem: az magyar asszonynak az lovat. Kérlek, hogy küldj jót, gyermeklovat, hogy kit vegyen jó néven. Legyen teneked az én kérésem kellemetöbb egy lónak, ki ha ma meghaland, holnap az ebek eszik meg. Bizony, régen megholtam volna eddig, ha ő nem tartott volna, ha ezer esztendőt élnék, sem szolgálhatnám meg az énvelem való jótéteményit. Azért kérlek, hogy küldd be Ánus Gergelyt vele, ha még nem nagyobb úr náladnál. És ez lovat küldd meg, avagy erdélyi lovat avagy török lovat küldj. Irtál vala tavaly, hogy LIII lónál többet vesztettél el. Nem lett volna-e jobb, ha az LIII-nak mentél jobbikát neki küldted volna, hanem mint elvesztetted volna.

Továbbá Auspergernek az két agárt, és az selymet és az két selyem kanicát[1], ha hármat küldhetsz, annál jobban tehetsz velem. És az ingöt, az kit immár sokszor írtam, mint az mineműt én Sáfárnak hoztam vala. És írj énnekem minden dolgodról, mind az Héderváry Ferenc halála felől és mind az egész dolgod felől. És egyebet ebbe ne tégy, hanem valakit Lukács deákkal beküldj hozzám. Ha Ánus Gergely nem lehet, avagy Hegedűst avagy Dégit, de beküldjed. Nem gondol az mastani kapitán senkivel, minden embert hozzánk bocsát. Fölötte igen jól is tart, vagy vagyon vendége vagy nincs, de mindenkor vele eszünk. Az magyar asszonyért teszi, hogy ilyen jól tart, az ő felesége is fölötte igen jó asszonyom vala, bizony az én édesanyám sem lehetett volna nagyobb szeretettel hozzánk, mint ez két asszony volt. Ha én meg nem szolgálhatom, Isten nekik megfizesse. De ez énnekem fölötte nehéz, hogy meghala ez kapitán felesége, és immár nem akar, azmint értem, Szent Mihály napnál tovább itt maradni, le akarja tenni, mert fölötte nagy bánatba vagyon feleségéért. Azért küldj be, mert ha ő kimenend ez várból, ismég gonoszban tar[ta]nak, mert Kótzán mast is mindennap ír neki, hogy erősben tartson, de ő, az jámbor, nem teszi. Trincsénből idejütt vala az trincséni kapitán szolgája. Énnekem azt mondá, hogy Kótzán öcsémet az tömlöcbe vettette volna. Kin fölötte nagy siralmam volt, de annak utána meg azt hallám, hogy kivetette volna belőle. Azért, én jó uram, atyám, könyörülj Istenért rajtunk, és ha lehet, ne hagyj itt vesznünk. Ha penig még itt kell maradnom, küldj költséget és ruhát: egy hosszú ujjú dolmánt, egy subicát,[2] egy német palástot, ne járjak mezítelen. Továbbá Raumbergernek küldd meg az adósságot, mert igen haragudt. Az többit Lukács deák megmondja. Isten tartson békességgel mind az szegény árvákkal egyetemben, jó atyám.

Az te szegén, megnomorodott, elfeledett fiad,

Héderváry Lőrinc

KLev 118

[1] szövött gyapjú- vagy selyemöv
[2] rövid bunda

C) Késő középkori verses emlékek

1. Egyházi költészet

Himnuszok

Ádventeben vecsernyei himnusz [1]

CONDITOR ALME SIDERUM

1. Conditor alme siderum,
Aeterna lux credentium,
Christe, redemptor omnium,
Exaudi preces supplicum.

2. Qui condolens interitu
Mortis perire saeculum,
Salvasti mundum languidum,
Donans reis remedium.

3. Vergente mundi vespere,
Uti sponsus de thalamo,
Egressus honestissima
Virginis matris clausula;

4. Cuius forti potentiae
Genu curvantur omnia:
Coelestia, terrestria
Fatentur nutu subdita:

5. Occasum sol custodiens,
Luna pallorem retinens,
Candor in astris relucens
Certos observans limites:

6. Te deprecamur hagie,
Venture iudex saeculi,
Conserva nos in tempore
Hostis a telo perfidi.

7. Laus, honor, virtus, gloria
Deo patri cum filio,
Sancto simul paraclito
In sempiterna saecula.

Verses fordítás:

1. Húgyak felséges szerzője,
Hívőknek örök világa,
Krisztus, mindennek Váltója,
Halljad könyörgők kérelmét.

2. Ki halálnak veszélével
Világnak bánád veszését,
Beteg világot megmentél,
Szert tevén az bínösöknek.

Prózai fordítás:

1. Csillagoknak szent szerzője,
hűvőknek örök világa,
Krisztus, mendeneknek szabadéjtója,
hallgasd meg könyörgőknek onszolatjokat!

2. Ki bánván ez világnak
halál veszedelmével elvesztét,
megvigasztád esendő világot,
urvosságot adván méltóknak.

3. Világnak végére fordultán,
Miként vőlegény teremből,
Kijövend nagy tisztességes
Színek rekesztett méhéből.

4. Ki nagy erős hatalmának
Immár minden térdre hajol,
Mennyiek, földiek intéssel
Vallják magát engeszteltnek.

5. Nap elnyugodtát őrizvén,
Hold homályosságát tartván,
Fénesség húgyakban finelvén,
Tartonak bizony utakot.

6. Isten, neked könyörgönk,
Jövendő világ bírója,
Minket megtarts ez időben
Hitlen ellenség nyilától.

7. Tisztes dicséret és dicsőség
Atyaistennek Fiával,
Szentlélekkel egyetemben,
Mindöröknek örökig. Amen.

(Döbrentei-kódex 235–236 – RMKT I^{2}120–121)

3. Ez világ vége elközeléjtvén,
származék, ment vő ő tereméből,
a Szűz Anyának tisztaságus
lakodalmából.

4. Ki erős hatalmának
menden térdek lehajtatnak,
mennyiek és földiek
szerelmes alázkodattal vallák.

5. Nap őrizvén ő elnyugtát,
hód ő homálát tartván,
fénlvén a csillagoknak fének,
a bizon utakat tartá.

6. Onszolonk téged Szent Isten,
jövendő világ bírája,
tarts meg münket ez időben
az álnok ellenség nyilától.

7. Atyának, Fiúnak, Szentléleknek,
legyen dicséret és tisztesség,
tehetség és dicsőség
mendörökköl örökké. Amen.

(Apor-kódex 128–129 – Nytár 8, 231)

Az ádventi kompléta himnusza

VERBUM SUPERNUM PRODIENS

1. Verbum supernum prodiens,
A Patre olim exiens,
Qui natus orbi subvenis
Cursu declivi temporis:

Felséges Ige származván,
Régen Atyától kijővén,
Világnak szilvén segejtést,
Hajlott időnek folyásán.

2. Illumina nunc pectora,
Tuoque amore concrema,
Audito ut praeconio
Sint pulsa tandem lubrica,

Világoh[1] immár mellyököt!
Meggerjesszed szerelmeddel,
Hogy ű új híreket hallván,
Megtilódjék minden bíntől!

3. Iudexque cum post veneris
Rimari facta pectoris,
Reddens vicem pro abditis
Iustisque regnum pro bonis:

Mikorra bíró jövendesz,
Mellöknek töttét megtudnod,
Vétkezetekért fizetned,
Országot jóknak és igaznak.

[1] világosíts

4. Non demum arctemur malis
Pro qualitate criminis,
Sed cum beatis compotes
Simus perennes coelibes.

Tehát bűnért ne gyetressönk
Bínönknek érdeme szerént,
De mi légyönk bódogokkal
Örök mennyekben részessé.

(Döbrentei-kódex 236 – RMKT I^2 125)

Karácsonyesti vecsernyére

VENI REDEMPTOR GENTIUM

1. Veni Redemptor gentium,
Ostende partum virginis,
Miretur omne saeculum:
Talis decet partus Deum.

Jöjj nemzeteknek Váltója!
Mutassad Szíznek ű szültét;
Minden örökség csudálja:
Ilyen szülés illet Istent.

2. Non ex virili semine,
Sed mystico spiramine
Verbum Dei factum caro,
Fructusque ventris floruit.

Nem férfiónak magjából,
De titkon való ihléssel,
Isten igéje testté lőn:
Hasnak gyömölcse virágozék.

3. Alvus tumescit virginis,
Claustra pudoris permanent,
Vexilla virtutum micant:
Versatur in templo Deus.

Szíznek méhe nevekedik,
Szemérem kapuja megmarad,
Jószágnak zászlója fénlik,
Isten templomban lakozik.

4. Procedens de thalamo suo:
Pudoris aula regia
Geminæ gigas substantiæ,
Alacris ut currat viam,

Ű tereme-bölől kilépvén,
Királyi háznak szemérme,
Két állatbeli[1] óriás,
Hogy vígan fusson hamarját.

5. Egressus eius a Patre,
Regressus eius ad Patrem,
Excursus usque ad inferos,
Recursus ad sedem Dei.

Ű kijövése Atyától,
Megtérése Atyához.
Kifutása poklokiglan,
Béfutás Isten székihez.

6. Aequalis æterno Patri
Carnis trophæo accingere,
Infirma nostri corporis
Virtute firmans perpeti.

Örök Atyához egyenlő
Testet megvínia övezzed,
Mi testönknek betegségét,
Örök erővel erősejtsd!

7. Præsepe iam fulget tuum,
Lumenque nox spirat novum,
Quod nulla nox interpolet:
Fideque iugi luceat.

Immár új jászol fénlik.
Éj ihle egy új világot,
Kit egy éj sem veszen közbe,
Szünetlen hüttel világozjék!

[1] kétlényegű: Isten és ember

8. Gloria tibi Domine,
Qui natus es de Virgine
Cum Patre et Sancto Spiritu
In sempiterna saecula. Amen.

Dicsőség, Uram, tenéked:
Ki immár Szíztől szilettél,
Atyával és Szentlélekkel
Mindöröknek örökig. Ámen.

(Döbrentei-kódex 236–237 – RMKT I^2 126–127)

Karácsony napján vecsernyére

A SOLIS ORTUS CARDINE[1]

1. A solis ortus cardine
Ad usque terrae limitem
Christum canamus principem
Natum Maria virgine.

2. Beatus auctor saeculi
Servile corpus induit,
Ut carne carnem liberans
Ne perderet, quos condidit.

3. Castae parentis viscera
Coelestis intrat gratia,
Venter puellae baiulat
Secreta, quae non noverat.

4. Domus pudici pectoris
Templum repente fit Dei;
Intacta, nesciens virum
Verbo concepit filium.

5. Enixa est puerpera,
Quem Gabriel praedixerat,
Quem matris alvo gestiens
Clausus Joannes senserat.

6. Foeno iacere pertulit,
Praesepe non abhorruit,
Parvoque lacte pastus est,
Per quem nec ales esurit.

7. Gaudet chorus coelestium,
Et angeli canunt Deo,
Palamque fit pastoribus
Pastor, creator omnium.

8. Gloria tibi Domine,
Qui natus es de Virgine,
Cum Patre et Sancto Spiritu
In sempiterna saecula.
Amen.

Verses fordítások:

1. Napkeletnek kezdésétől
Földnek ű vég határáig,
Krisztust ínekeljük, fejedelmet,
Szíz Máriának szilettét!

2. Öröknek bódog tevője
Szolgáló-testbe öltözék,
Hogy testet testtel váltana,
Ne vesztenéje, kiket teremtett.

3. Anyja rekesztett méhébe
Mennyei malaszt bemégyen,
Leánynak hasa elvisel
Titkokot, kit nem esmért volt.

1. Nap-támadásának sarkától
Mind ez világnak végeig,
Krisztust énekeljük, fejedelmet,
Szíz Máriának szilöttét.

2. Bódog ez világnak szerzője,
Szolgai testet reá vőn,
Hogy testtel testöt megváltván,
Ne vesztenéje kiket teremte.

3. Szilének tiszta béleit
Mennyei malaszt meghatá,
Leánynak hasa viseli,
Titkokat, kit nem tud vala.

4. Szemérmes mellyének ű háza
Hamar lészen Isten temploma:
Nem tudván férfiú illetét,
Fiat Igéből fogada.

5. Gyermek-szülő szüle fiat,
Kit Gábriel megmondott volt,
Kit anyja méhben viselvén,
Rekesztett János érzett volt.

6. Fekvést szénába választa,
Jászolt ű meg sem utála;
Kevés tejjel elilteték,
Ki miá éltető[1] sem éhezik.

7. Örölnek mennyei karok,
Inekelnek Úrnak angyalok,
Megjelenik vigyázóknak,[2]
Mindent-teremtő, vigyázó!

(Döbrentei-kódex 237–238 – RMKT I^2 91–92)

4. Tiszta mellének ő háza,
Lőn hamar Isten temploma,
Szeplőtelen, férfiat nem tudván,
Igével fogadá fiát.

5. Szilé gyermek-szilő, mint Gábriel
Elől megmondotta vala,
Kit anyjának méhében örvendvén,
Bérekesztett János megérze.

6. Szénán feküdni szenvede,
Jászoltól meg nem kibék,[3]
És kicsiny téjjel tartaték,
Ki miatt madár sem éhezik.

7. Örül mennyeieknek kara,
És angyalok énekelnek Istennek,
És nyilva lész pásztoroknak,
Pásztor, mindennek teremtője.

8. Dicsőség néked, Uram,
Ki sziletél Szíztel,
Atyával és Szentlélekvel,
Erökköl erökké. Amen.

(Festetics-kódex 352–354 – RMKT I^2 90–91)

Prózai fordítások:

1. Naptámadattúl fogván
napestig
dícsérjétek Istennek Fiát,
Krisztust, Szíz Máriának Fiát.

2. Ez világnak kegyes teremtéje
szolgáló testet rejá vén,
hogy ű testével emberi
nemzetet megszabadéjtaná,
hogy el ne vesztené,
kiket teremtett vala.

3. Szíz Máriának bérekesztett
méhébe
Istennek Fia belmene,
Szíznek méhe visel titkokat,
kiket nem ismert vala.

1. Napkelet sarkalatától
és földnek mend végeiglen
énekelönk Krisztus fejedelemnek,
Szűz születtének.

2. Ez világnak bódog szörzéje
szolgáló testet vőn őreá,
hogy testét testtel megszabadéjtván,
el ne vesztené, kiket szerzett.

3. A mennyei malaszt bemégyen
a szülőnek rejtek belibe,
a Szűznek jonha viseli a titkokat,
kiket nem esmert vala.

[1] madár
[2] pásztorok
[3] írtózott

4. Tiszta szíznek méhe
nagy hertelen lén Istennek
lakodalma,
illetetlen és férfiat nem ismervén
angyalnak beszéde miatt fogadá
Fiát, azaz Krisztust.

5. Gyermekszilő Szíz Mária
szilé ű Fiát,
kit Gábriel arkangyal
hirdetett vala,
kit Jánus Baptista
ű anyjának méhébe megismert
vala.

6. Szénán nyugovást szenvede,
barmoknak jászolát nem utálá,
kevés eledellel élteték,
ki miatt ű anyja, Szíz Mária
nem éhezék.

7. Errül angyaloknak kara,
és szent angyalok énekelnek
Istennek,
megjelenék pásztoroknak Krisztus,
Istennek fia, minden állatoknak
teremtéje.

8. Dicséség legyen neked, Uram,
ki szilettél Szíz Máriától,
Atyával és Szent Lélekkel
erekké. Ámen.

(Keszthelyi Kódex 54–56 – Nytár 13, 160–161)

4. A tiszta mellnek háza
hirtelen Isten temploma leszen,
a Szűz nem tudván férfiat,
Ige miatt foga Fiat.

5. A gyermek szülő, a Fiat szülő,
kit Gábriel eleve megmondott vala,
kit Szent János ő anyja méhében
berekesztvén megérzett vala.

6. A szénán fektet szenvede,
a jászolt nem utálá,
kevés tejjel éltetett,
ki miatt a Szűz sem éhezik.

7. A mennyei karok örölnek
és az angyalok Istennek énekelnek
és a pásztoroknak megjelenik
a Pásztor, ki mindeneket teremtett.

8. Dicsőség légyen felséges Atyának
és igen nagy dícséret ő Fiának,
Szent Lélekkel egyembe ma
és örökköl örökké. Amen.

(Apor-kódex 130–131 – Nytár 8, 232)

Nagyböjti komplétára

Christe qui lux es

1. Christe, qui lux es et dies,
Noctis tenebras detegis,
Lucisque lumen crederis,
Lumen beatum prædicans:

Krisztus, ki vagy nap és világ,
És éjnek setétét kinyitod,
Világnak fényessége hitetel,
Bódog világ hirdető!

2. Precamur, sancte Domine,
Defende nos in hac nocte;
Sit nobis in te requies,
Quietam noctem tribue.

Szent Úr, mi téged onszolonk:
Oltalmazz minket ez éjjel,
Nyugalm nékünk légyen benned,
Adj nekönk éjet, nyugalmast.

3. Ne gravis somnus irruat,
Nec hostis nos subripiat,
Nec caro illi consentiens
Nos tibi reos statuat.

Nehéz álom ránk ne jöjjön,
Ellenség minket meg ne csaljon,
Test űneki így engedvén,
Neked minket bínössé tegyen.

4. Oculi somnum capiant,
Cor ad te semper vigilet:
Dextera tua protegat
Famulos, qui te diligunt.

Mi szemeink álmot vegyenek,
Mi szívönk hozjád vigyázjon,
Te jogod[1] megoltalmazjon;
Kik téged szeretnek.

5. Defensor noster, aspice,
Insidiantes reprime,
Guberna tuos famulos,
Quos sanguine mercatus es.

Tekénts felöl, mi oltalmonk!
Ólálkodókat nyomoróh,[2]
Bírjad tennön szolgáidot:
Kiket áron, vérrel vöttél.

6. Memento nostri, Domine,
In gravi isto corpore:
Qui es defensor animæ,
Adesto nobis, Domine.

Uram, emlékezjél rólonk,
Ez mi nehéz testönkbe,
Ki vagy léleknek oltalma,
Mi Uronk, te légy mivelönk!

7. Deo Patri sit gloria,
Eiusque soli Filio,
Cum Spiritu Paraclito
et nunc et in perpetuum.

Dicsőség Atya Istennek,
És egy önnön Fiának,
Vigasztaló Szentlíleknek,
Immár és mind el örökké. Ámen.

(Döbrentei-kódex 20 – RMKT I^2 134)

Siket-vasárnapi [himnusz] Isten haláláról[(1)]

VEXILLA REGIS PRODEUNT

1. Vexilla regis prodeunt,
Fulget crucis mysterium,
Quo carne carnis conditor
Suspensus est patibulo.

2. Quo vulneratus insuper
Mucrone diro lanceæ,
Ut nos lavaret crimine,
Manavit unda et sanguine.

3. Impleta sunt, quæ concinit
David fideli carmine,
Dicens: in nationibus
Regnavit a ligno Deus.

4. Arbor decora et fulgida,
Ornata regis purpura,
Electa digno stipite
Tam sancta membra tangere.

5. Beata, cuius brachiis
Precium pependit sæculi,
Statera facta corporis,
Praedamque tulit tartari.

6. O crux, ave, spes unica,
Hoc passionis tempore
Auge piis iustitiam,
Reisque dona veniam.

[1] jobbod
[2] nyomoríts

7. Te, summa, Deus, Trinitas,
Collaudet omnis spiritus,
Quos per crucis mysterium
Salvas, rege per sæcula.

8. Gloria et honor Deo
Usquequaque altissimo,
Una Patri, Filioque,
Inclito Paraclito,
Cui laus est et potestas
Per æterna sæcula.

Verses fordítás:

1. Király zászlói terjednek!
Keresztnek titkja fínletik,
Kin testben, testnek teremtője,
Felfeszült Keresztfára.

2. Kin aznak felötte megsebesült
Cúcának kemén öklelésével,
Hogy minket bíntől mosna:
Vér vízzel öszvefolyamék.

3. Megtölt, kit hitt hív Dávid
Íneklett ű kintornájában
Mondván: nemzetek között
Isten az Fárúl országlott.

4. Ékes ez fénlő díszes Fa
Királynak bársonyával ékesült!
Fák között kiválasztott,
Ily szent tagokot illetni!

5. Bódog, kinek karin
Ez világnak jutalma csüggött;
Testnek mértéke lévén,
Pokolnak nyereségit megvevén!

6. Ó egyetlen reménységönk, Szent
Kereszt,
Idvözlégy, ez gyetrelemnek idejin!
Kegyeseknek béveh igazságot,
És bínösöknek tégy bocsánatot.

7. Felséges Szentháromság,
Téged dicsér minden lélek,
Kiket Keresztnek titkja miá
Idvözítesz, bírjad mind örökké.

Prózai fordítás:

Királnak zászlói kimennek,
a Keresztnek szentsége fénlik
küvel a testnek tevője testben
a Keresztre akasztaték.

Kivel annak felette megsebhött
a láncsának kemén élivel,
hogy münket bűnönktől megmosna,
őbelőlö kifola víz vérrel öszvö.

Tahát betellesedének, melleket
hű Szent Dávid énekle a zsoltárban
mondván: a nemzeteknek
Isten a Fától országlott.

Édes a Fa és fénes,
királ bársonnal ékesejtetett,
méltó gyükérrel választatott
illen szent tagokat illetnie.

Bódog Fa, kinek karján
csüggött ez világnak jutalma,
testnek mértéke lőn,
és elvevé pokolnak foszlatit.[1]

Üdvözlégy, ó Kereszt egyetlen egy
reménsége gyetrelmnek idejében,
bővőh igazságot kegyességnek,
és bocsánatot adj bűnösöknek.

Felséges Szentháromság,
Téged menden szelletek dicsérnek,
kiket a Keresztnek titkja miatt
üdvözöjtvén bírsz örökké. Amen.

(Apor-kódex 131–132 – Nytár 8, 232–233)

[1] zsákmányt

8. Dicsőség nagy Úristennek,
Tisztesség örök Atyának,
Atyának Fiával öszve,
És Vigasztaló Szentléleknek,
Kinek dicséret, hatalm
Mindöröktől örökké. Amen.

(Döbrentei-kódex 240–241 – RMKT I^2 136–137)

Mária-himnuszok

O GLORIOSA DOMINA

1. O gloriosa domina,
Excelsa super sidera,
Qui te creavit provide,
Lactasti sacro ubere.

2. Quod Eva tristis abstulit,
Tu reddis almo germine;
Intrent ut astra flebiles,
Coeli fenestra facta es.

3. Tu regis alti janua
Et porta lucis fulgida;
Vitam datam per virginem
Gentes redemptæ plaudite.

4. Maria, mater gratiæ,
Mater misericordiæ,
Tu nos ab hoste protege,
In hora mortis suscipe.

5. Gloria tibi, Domine,
Qui natus es de Virgine,
Cum Patre et Sancto Spiritu
In sempiterna sæcula.
Amen.

1. Ó dicsőséges asszon,
Magas csillagok felett
Ki téged teremte hívséggel,
Szoptatád szent emlőddel.

Ó, dicsőséges szent asszon,
Csillagok felett magasztatott!
Ki tégedet teremte nagy bölcsen,
Szent emlőiddel emtetted.

2. Kit szomorú Éva elvén,
Te megadod szent csemetédvel,
Hogy bemenjenek siralmasok mennyekbe;
Mennek ablaka lettetél.

Melyet szomorú Éva elveszte,
Te megleléd te szent szüléseddel,
Hogy mennyben menjenek siralmasok,
Mennyországnak kapuja lől.

3. Te magas királnak kapuja
És világosságnak fénes ajtója;
Élet adaték szíz miá,
Megváltott népek tapsoljatok!

Te vagy királnak ajtója
És velágosságnak fénes kapuja:
Élet adaték szűz miatt,
Megváltott népek, vigadjatok!

4. Mária, malsztnak anyja,
Irgalmasságnak anyja,
Te minket ellenségtől oltalmazj,
Halálunknak idején fogadj!

(Cornides-kódex 100 – RMKT I^2 76)

5. Dicsőség neked, Uram,
Ki szilettél Szíztől,
Atyával és Szentlélekkel,
Erökköl erökké. Ámen.

(Festetics-kódex 43–44 – RMKT I^2 75–76)

Ave maris stella

1. Ave, maris stella,
Dei mater alma,
Atque semper virgo,
Felix coeli porta.

Idvez légy tengernek húgya,[1]
Istennek kegyes anyja,
És mindenkoron szíz,
Mennek bódog kapuja!

2. Sumens illud ave
Gabrielis ore
Funda nos in pace
Mutans Evae nomen.

Vödd az idvezletet
Gábriel szájából,
Állass minket békében,
Váltván Éva nevét.

3. Solve vincla reis,
Profer lumen coecis,
Mala nostra pelle,
Bona cuncta posce.

Ódjad bínesek kötelét,
Mutass világot vakoknak,
Mi gonoszonkat távoztasd,
Kevess minden jókat!

4. Monstra te esse matrem,
Sumat per te preces,
Qui pro nobis natus
Tulit esse tuus.

Mutassad magad anyának,
Fogadjon temiád kérelmet,
Ki szenvede érettönk
Lenni te fiaddá.

5. Virgo singularis,
Inter omnes mitis,
Nos culpis solutos
Mites fac et castos.

Egyességes Szíz,
Minden kezött kegyes,
Minket, bínből ódoztakat,
Kegyessé tégy és tisztákká!

6. Vitam praesta puram,
Iter para tuum,
Ut videntes Jesum
Semper collaetemur.

Adj tiszta életet,
Szerezj bátor utat,
Hogy mi Jézust látván
Mindenkor egybe öröljönk.

7. Sit laus Deo Patri,
Summo Christo decus,
Spiritui Sancto
Tribus honor unus.

Legyen dicséret Atyaistennek,
Nagy Krisztusnak ékesség,
Szentléleknek, háromnak,
Legyen egy tisztesség. Ámen.

(Festetics-kódex 116–118 – RMKT I^2 84–85)

[1] csillaga

Hóra-ének[1]

Patris sapientia

1. Patris sapientia, veritas divina,
Christus Jesus captus est *hora malutina.*
A suis discipulis notis derelictus,
Judaeis est venditus, traditus, afflictus.

Atyának bölcsessége, isteni bizonság,
Veternének idején Krisztus megfogattaték,
Az ő tanejtványitúl éjjel(!) elhagyattaték,
Sidóknak árultaték, adaték és kénzaték.

2. *Hora prima* ductus est Jesus ad Pilatum,
Falsis testimoniis multum accusatum.
In collo percutiunt manibus ligatum,
Conspuentes faciem, ut est prophetatum.

Napnak első idején Jézus elviteték,
Pilátusnak előtte hamisan vádoltaték,
Kezét ott megketezvén, nyakon veretteték,
Mint megprófétálták volt, arcul hagyaptaték.

3. «Crucifige», clamitant *hora tertiarum;*
Illusus induitur veste purpurarum.
Caput suum pungitur corona spinarum,
Fert trabem in humeris ad loca poenarum.

Napnak harmad idején feszejteni keálták,
Megmevetésnek utána bársonnyal ruházák,
Az ő szentséges fejét tövissel koronázák,
Kénját vállán viseli a kénnak helire.

4. Iesus *hora sexta* est cruci conclavatus,
Prae tormentis sitiens felle est potatus.
Pendens cum latronibus cum eis deputatus,
Sinister eum reprobat latro sceleratus.

Napnak hatod idején Jézust megfeszejték,
Kénjában megszomjúla: epével kénzaték.
Két tolvajnak kezette bínesnek ítélteték,
A kegyetlen sidóktúl még megkáromlattaték.

5. *Hora nona* dominus Jesus exspiravit,
«Heli» clamans animam patri commendavit.
Eius latus lancea miles perforavit.
Terra tunc contremuit et sol obscuravit.

Napnak kilenced idején kegyes Jézus meghala,
Ő szent Atyját kejáltá, lelkét neki ajánlá.
Egy vitéz ő Szent Szívét ám által öklelé,
Föld ottan megrémőle, nap megsetétőle.

6. De cruce deponitur *hora vespertina,*
Fortitudo latuit in mente divina.
Talem mortem subiit vitae medicina,
Heu corona gloriae iacet hic supina.

Keresztfáról levevék vecsernyének idején,
Erőssége megmarada ő istenségében,
Elyen halált szenvede életnek orvossága,
Ó, mert ám hanyattá fekszik dicsőségnek koronája!

7. *Hora completorii* datur sepulturae
Corpus Jesu nobile, vitae spes futurae.
Conditur aromate, implentur scripturae,
Jugis sit memoriae mors haec mihi curae.

Komplétának idején koporsóba helheték
Krisztusnak nemes testét, életnek reménségét
Szent kenettel keneték, írások telének.
Én szívemnek nagy gondja, Krisztusnak halála!

8. Has *horas canonicas* cum devotione
Tibi, Jesu, recolo pia ratione,
Ut sicut tu passus es poenas in agone,

Sic labori consonans consors sim coronae.

(Winkler-kódex 60–65 – RMKT I^2 99–100)

Ez szent imádságokat ájojtatossággal,
Krisztus, néköd ajánlom és hálaadással:
Mert te nagy szerelmedből nagy ként értem szenvedél,
Légy nekem vigasságom halálomnak idején!

(Winkler-kódex 118–120 – RMKT I^2 98–99)

Egyházi énekek és verses imádságok

Verses könyörgés Úrfelmutatásra

(1433)

Ó Istennek teste ídesség, ez világnak ótalma,
Ó tiszteletes test, ma tégedet míltatlan imádlak,
Hugy engümet méltass halálomnak ideín éltetni.
Ó életnek kenyere, adj énnekem örek eremet,
Téged kérlek és uszunlak,[1] lelkemet testemmel tisztohadd.[2]

A magyar sorok rendjében összeállított latin könyörgés:

Corpus ave Domini, salus et reparatio mundi,
Salve sancta caro, te nunc indignus adoro,
Ut me digneris in tempore pascere mortis.
O panis vive, confer mihi gaudia vitae,
Per te mundetur mens, sensus purificetur.

(Laskói Demeter kódexe 16r – Holl Béla: Egy ismeretlen középkori iskoláskönyv és magyar verses nyelvemlék 1433-ból. MKSz 1984. 16–19.)

Telegdi Miklós második karácsonyi éneke[(1)]

1. Nagy örömnap ez nekünk,
Mert Krisztus születék,
Ki ez napon származék
Egy szűznek méhétől.
Csodálatos az gyermek
És nagy gyönyörűséges
Ű emberségében;
De meggondolhatatlan,
És kijelenthetetlen
Ű istenségében.

2. Isten fia támada
Tiszta nemes szűztűl,
Mint rózsa liliomtól;
Természet elámol.
Kit a szűz leány szüle,
Világ előtt ez vala
Mindennek teremtője,
Ki ű tiszta emlején
Tisztaságos tejével
Nevelé fel az Krisztust.

[1] unszollak
[2] tisztítsad

3. Mint üveg meg nem szegik
Napfény által hatván,
Úgy szegetlen marada
Az szűz szülésében.
Bódog az gyermek-szülő,
Kinek tiszta szent méhe,
Mert az Istent szülé;
És bódogok az emlők
Kik ő gyenge korában
Az Krisztust feltartották.

4. Angyal az pásztoroknak,
Ő csordájok mellett,
Éjjel, hogy vigyáznának,
Az mennyei királt
Hirdeti nagy örömmel,
Hogy újonnan született
És jászolban fekszik,
Angyaloknak szent Urát,
Ki mindeneket elhalad
Képpel, nagy szépséggel.

5. Az leány itt az anya,
És az fiú atya,
Ki hallott ilyen dolgot?
Isten emberré lén,
Szolga és fejedelem,
Ki mindenhez közelget,
S nem esmerik űtet,
Jelen vagyon és távul,
Az csoda is kettőzik,
De nem veszik űtet.

6. Éjfélikor születék
Igazságnak napja,
Jászolban helyhezteték
Földnek, mennynek ura.
Póláztaték az gyermek,
Ki az eget teremté
És megékesété
Nappal, holddal, csillaggal,
Fényességgel, szépséggel,
Minden ékességgel.

7. Krisztus minket teremtél
Te szent kezeiddel,
És mi értünk születél
Az Szűz Máriától.
Kérünk azon tégedet,
Bocsásd meg bűneinket,
És ne vess pokolra
Halálunknak utána.
Adgyad nekünk Úristen
Szénedet láthatnunk.

(RMKT I^2 420–422)

Emlékezzél, keresztyén

1. Emlékezjél keresztyén az áldott Jézusról,
Ártatlan haláláról, nagy kénvallásáról,
Szent vére hullásáról, nyomorúságáról,
Kit teérted szenvede ő nagy szerelméből.

2. Régen Paradicsomba valál méltóságba,
Istennek malasztjába, nagy ártatlanságba,
Azután teremtődnek esél fogságába,
Mikor gonozságodért esél haragjába.

3. Téged onnan kivete ez gyarló velágba,
És siralmnak völgyébe ő nagy haragjába,
Te nagy bőnös voltodért baromhoz hasonla,
Hogy bőnöd megesmérnéd ez nyomorúságba.

4. Azután Mennyországból tereád tekénte,
Látván nagy nyavalyádat rajtad könörőle,
Mennyből érted leszálla az Színek méhébe,
Öltözék szerelmedért bizon emberségbe.

5. Harminchárom éviglen tenéked szolgála,
Nagy nyomorúságában érted megfárada;
Lén te idvességednek szentséges példája,
És keserő bínednek kegyes megváltója.

6. Te erek fogságodért ő megfogtaték
Kegyetlen bíneidért megostoroztaték,
Mennyei koronádért tivissel koronáztaték,
Te keserő kénodért keserűen kénzaték.

7. A kemén keresztfának kénját reávevé,
Ő kénjának helyére nagy kénnal viselé,
Te kegyetlen bínedért őtet megfeszejték,
Drágalátos szent vérét érted mind kiötték.

8. Ó, halandó keresztyén, ezeket megmondjad,
Édességes Jézusnak kénját meggondoljad,
Keserő szent halálát szívedbe forgassad,
Hogy halálod idején szent színét láthassad!

(Winkler-kódex 120–122 – RMKT I^2 101–102)

Krisztus hét szava a keresztfán[1]

1. Áldott Krisztus keresztfán hét igét megmonda:
Bínes népnek példáját kiáltani hagyja.
Krisztus testamentumba, ez földön marada –
Írást róla mint íra bódog doktor, Béda.

2. Az hét szónak jószágát Krisztus nékönk adjad,
Hét halálos nagy bínnek terhét megbocsássad!
És mint róla származik számtalan ágazatja,
Szent vérednek hullását tőlönk se távoztasd.

3. Krisztus, könyörölj rajtunk: megfojt az kevélség,
Telhetetlen átkozott izgat nagy fösvénség;
Világvesztő torkosság, bujaság, irégység,
Harag minden jót megbánt, jaj, hogy süllyed restség?

4. Uronk egyik tolvajjal elegyedék szóban,
Mondván néki: „Velem léssz ma paradicsomba!"
„Mondjad nékem, ha' leszek halálnak markában?"
„Velem léssz ma örökké fénes mennyországban!"

5. Mondá Krisztus keresztfán őtet megvetőknek:
„Megbocsássad, szent Atyám, mit ellenem töttek!"
Áldott Krisztus keresztfán „Szomjúhozom!" – mondá –
Kévánságom limbosban és az szent atyákval.

6. „Asszonyállat, ím neked – mondá szent anyjának –
Fiad legyen Szent János; légy anyja Jánusnak!"

7. Krisztus, szent halálodért ne hagyj gonosz társnak,
Hagyj csak szent anyádnak, kérlek, ne hagyj másnak.
És én szent angyelimmal adtam, mit ígértem:
Tied legyen énvélem az, mit teremtettem.

8. Valaki ez igéket híven megtartandja:
Térdepelvén, szeretvén, mindennap megmondja,
Harminc napnak előtte halálát megtudja,
Uronk Jézus szent Anyját, higgye, hogy meglátja!

(Peer-kódex 194–199 – RMKT I^2 210–211)

Himnusz a felfeszített Krisztushoz[1]

II. Az Üdvözítő kezeihez

Idvözlégy ez világnak jó Megváltója
Nehezülteknek kívánsága,
Ki körösztfára emeltetél,
Két kezedön függesztetél!...
Tü szent kezek, idvözlegyetök,
Új rózsával megtöltetök,
Kiket elterjesztvén ágra, keményön húztak,
Vas szegekvel meggyagdostak,
Kikből gyöngyelő véröd hullott,
Aszú földet harmatozott!
Látom, hogy foly mindönünnen
Te szép véröd nagy bévségvel,
Piros, oly mint mast nyílt rózsa
Mi lelkönknek váltságára!
Bárson színű vérös kezed
Szerelmemben megölelöm.
Szoméhozott aszú számval
Iszom szent vérödet kívánságval.
Körösztfádat ha szoréjtom,
Sírva mondom vigasságom
Keménségös nagy kénodért,
Te szent véröd hullásáért
Adok hálát könnyhullatva,
Szent kezedet megapolva.
Szent vérödben keserödvén
Reménségöm beléd vetöm.
Te szent kezed oltalmazzon,
Halálomkoron
Es te jogod engöm
Hozzád fogadjon.

(Czech-kódex 46–49 – RMKT I^2 161–162)

Vásárhelyi András éneke Szűz Máriához[1]

(1508)

1. Angyeloknak nagyságus asszonya,
Úr Jézusnak bódogságus anyja,
Mennyországnak szépséges ajtója,
Paradicsomnak vagy széles kapuja.

2. Néked szólonk, szízeknek virága,
Mend szenteknek oly nagy vigassága,
Angyeloknek ő nagy tisztasága,
Pátriárkáknak ő nagy dicsősége.

3. Dicsekedjél angyeli székedben,
Szerafinnak[2] szent szeretetiben,
Kerubinnak nagy bölcsességében,
Székeseknek[3] bölcs ítéletiben.

4. Reád néznek szenteknek szemei,
És véneknek keserves szűvei,
És árváknak nyomorólt ihai,
Bűnösöknek óhajtó lelkei.

5. Esedezzél mi nagy igazságonk,
Sok bűnönkről, mi nagy bátorságonk,
Szent fiadnak, mi nagy tisztességönk,
Halálonkról, mi nagy reménségönk.

6. Áldott te légy, Jézusnak dajkája,
Szent Atyának drága kéncstartója,
Szentléleknek ő megnyugosztója,
Igazságnak megvilágosojtója.

7. Segéljed meg tebenned bízókot,
Engeszteld meg az apostolokot,
Fordejtsd hozzánk az mártíromokot,
Térejtsd hozzánk az konfesszorokot.

8. Dicsőséges szenteknek mondási,
Szentháromságnak nagy titkus tanácsi,
Apostoloknak szent prédikálási,
Mártíromoknak nagy sok kínvallási.

9. Emlékezzél angyeli esésről,[4]
Emlékezzél Évának vétkéről,
Emlékezzél az nagy vízözönről,
Nyerj kegyelmet az nagy Úristentől.

10. Siradalmas nékönk mi életönk,
És minékönk mi sok vétkezetönk,
Rettenetes nékönk vétkezetönk,
Ha te nem léssz nékönk mi nagy segedelmönk.

11. Árvaságnak kegyes táplálója,
Özvegyeknek megoltalmazója,
Szegényeknek meggazdagejtója,
Számkivetéseknek megbódogejtója.

12. Siradalmas nékönk születetönk,
Féledelmes sok hívolkodásonk,
Rettenetes nékönk bajvívásonk,
Ha te nem léssz nékönk kegyes táplálónk.

13. Asszonyoknak szépséges tüköre,
Férfiaknak tisztes győzedelme,
Halottaknak nagy hiedelme,
Ördögöknek ő nagy töredelme.

14. Rólad szólnak szenteknek mondási,
Szentháromságnak nagy titkus tanácsi,
Apostoloknak szent prédikálási,
Mártíromoknak diadalmassági.

15. Halottaknak megszabadejtója,
Törököknek megnyomorojtója,
Kerályoknak jó tanácsadója,
Magyaroknak megoltalmazója.

16. Ez szerzetteték Pestnek városában,
Ugyanottan Szent Péter utcájában,
Születet után elmúlt időben
Ezerötszáz és nyolc esztendőben.

17. Legyen hála az Szentháromságnak,
Azonképpen az áldott Jézusnak,
Legyen hála az Szíz Máriának,
Vélem öszve mend az bódogoknak.
Amen.

(Peer-k. 330–337, Thewrewk-k. 77–82 – RMKT I^2 236–240)

Édes anya

Édes anya, bódog anya,
Verág szilő Szíz Mária.

(Winkler-kódex 117 – RMKT I^2 98)

Ó kegyes Szíz Mária[1]

Ó, kegyes Szíz Mária,
Te vagy szép tiszta rózsa,
Bín nélkül fogantatál,
Mert mennyből te adatál.
Anyádtúl mikor sziletél,
Istentől úgy tiszteltetél,
Hogy méhében megszenteltetél,
Szeretettel ípöltetél,
Kétség nélkül eredet-bűntől
Szeplőtelen őriztetél, –
Szíz Mária ékes viola,
Bűnösöknek vigassága!

Ó, kegyes Szíz Mária,
Te vagy szép tiszta rózsa,
Szentháromságnak leánya,
Istennek édes anyja.
Gábrielnek mikoron te hűl,[1]
Szizességedben ípölél,
Malasztval ottan megtelíl.
Csudálatos az szizesség,
Kivel érdemléd,
Istenséget méhedben
Úgy viselhetnéd.
Szíz Mária ékes viola
Bűnösöknek vigassága.

Ó, kegyes Szíz Mária,
Te vagy szép tiszta rózsa,
Szeplőtelen megmaradál,
Jézust ha nékönk adád.
Ó, mely méltó szíz akkor lől,[2]
Mikor Istent-embert szüléd,
Mert angyelok imádának,
Szeretének, tisztelének,
Szolgálának mendeneknek,
Bódognak hírzetének.
Szíz Mária ékes viola,
Bűnösöknek vigassága.

Ó, kegyes Szíz Mária,
Te vagy szép tiszta rózsa,
Mennyeknek dicsősége,
Szenteknek nagy öröme.
Halálod mikor közelejtvén,
Fiad Jézus úgy szerete,
Hogy halálodra lejöve.
Angyeloknak, mártíroknak,
Pátriárkáknak,
Mend az szenteknél felette
Magasztaltatál.
Oly örvendetes az te Szent Fiad,
Mendörökkön örökké. Ámen.

(Peer-kódex 236–240 – RMKT I^2 213–214)

Mária epesége

Piros rózsát ha szednek
Pinkesd idejében,
Miként annak illatja
Es megvigasztalja:
Igyen Uronk Jézusnak
Öt mély sebét gondolván,
Keresztfán figgesztvén
Vigasztalja szívönket,
Oltalmazja lelkönket Örök kárhozattól.

Gyenge rózsa meghervad,
Mikor hévség éri, –
Szíz Mária hervada
Szent keresztfa alatt.
Kiről megemlékezzönk,
Róla ne feledkezzönk,
Mert ő lészen nékönk
Halálonknak idején,
Szent Fiának előtte,
Bizon reménségönk.

(Példák Könyve 32–33 – CodHung 4, 206–208)

[1] hívél
[2] levél

Idvezlégy bódog Szent István király[1]

AVE BEATE REX STEPHANE

(Magnificat-antifóna az officiumból)

Idvezlégy bódog Szent István királ,
Te népednek reménsége!
Idvezlégy mi megtérésönknek
Bizon doktora és apostola!
Idvezlégy minden szentségnek
És igazságnak tiköre!
Temiattad hittönk Krisztus Jézusban,
Temiattad idvözölönk es Krisztusban.
Kérünk, imádj ez te népedért,
Imádj egyházi szolgálókért es,
hogy egy ellenség se legyen
Ragadozó ez te néped között.

(Érdy-kódex 494 – RMKT I^2 245)

Ave beate rex Stephane,
Inclita spes gentis tuae;
Ave doctor et apostole
Credulitatis nostrae;
Ave speculum sanctitatis
et iustitiae.
Per te Christo credidimus,
Per te in Christo salvemur;
Ora pro populo,
Interveni pro clero,
Ut nullus de tuis
Praeda fiat hostis.

(RMKT I^2 245–246)

Verses Tízparancsolat

1. Dicséretös az ember
Istennek előtte,
Ki Urának Istenének
Tudja akaratját.
Melyet meg nem tudhatonk,
És nem idvezölhetönk,
Ha meg nem tanóljuk
Az tíz parancsolatokat,
Kit kiada Úristen
Mojzes prófétának.

2. Egy Istent higgy; heában
Nevét nem emléhhed;
Innepet ilj; atyádat,
Anyádat tiszteljed.
Ne ölj, soha ne urozz;
Testi bínt eltávoztass;
Hamis tanó ne légy;
Más embernek jószágát,
feleségét leányát
Bűnre ne kévánjad.

3. Akaronk-e bémenni
Fényes mennyországban?
Tartsonk parancsolatot
Ez gyarló velágban.
Sirassuk meg bínönket
Távoztassuk azokat,
Menden kétség nélkül
Megyönk örök életbe,
Megígérte Úristen,
Jézus Krisztus, Ámen.

(Példák Könyve 31–32 – CodHung 4, 205–207)

Asztalnak szent dicsérete

Az szent alázatosság
Szerzetös asztalát
Ékösejti, dicséri,
És felmagasztatja.
Az szent vesztegségtartás
Őtet igön gyöngyözi
És megverágozja.
Az szent ájetatosság
Őtet megédösejti
És érdömösejti.

Az alázatos szerzetös
Nagy édösdön eszik,
Mert ő méltó reája,
Amit eszik-iszik.
És őneki a Krisztus
Nyájaskodó barátja
És ő asztalnoka.
Mert előtte mi vagyon,
Mind az Krisztus szerzötte,
Kiről adjonk nagy hálát!

(Winkler-kódex 351 – RMKT I^2 116–117)

Jó és gonosz szerzetösnek dicséreti és szidalma

A jó szerzetösnek
Szíve Krisztus kerte
Mert őbenne plántálta
Verágoknak szépségét.
Mert szent alázatosság
Verágozik őbenne,
Mint kék viola,
Szeretetnek rózsája,
Tisztaságnak lilioma,
Benne kevélködnek.

Szerzetösnek gonosza,
Mit terólad mondjonk?
Teljes szíved méröggel
És nagy álnoksággal.
Mert az engödetlenség
És az gonosz gyűlölség
Tégöd mind elgyőzött,
Az kevélség meghatott
És ekképpen ördög bír.
Ki elviszön nagy kénra.

(Winkler-kódex 352 – RMKT I^2 117)

Hideglelés ellen

Krisztus országol,
Krisztus parancsol,
Krisztus győz, Oroszlán
Júda nemzetéből,

Szabadojtsad meg Simont
Mendennemő gonosztúl,
És az hidegleléstől!

Atyának és Fiúnak
És Szentléleknek nevébe.

(Peer-kódex 248 – RMKT I^2 218)

Döghalál ellen

Örök mendenható
Istennek hatalma,
Az megfeszölt Krisztusnak
Hatalmának érdeme,
Jézusnak békessége,
Hütnek erőssége,
Nemes asszonyonk
Szíz Máriának tisztasága:

Oltalmazzon, védelmezzen
Engemet, Simont,
Mindennemő döghaláltúl,
És az hertelen haláltúl!

Atya, Fiú, Szentlélek,
Dicsőséges Szentháromság.

(Peer-kódex 235–236 – RMKT I^2 213)

Farkasseb ellen[1]

Bínösöknek kegyös segédség,
És mindön nyomorultaknak
Vigasztalója, megújítója,
Légy énneköm, Asszonyom,
Jó segédségöm,
És jó urvosom.

Miserorum pia adiutrix,
Et mœstorum omnium
Tu consolatrix, reparatrix,
Esto mihi Domina
Auxiliatrix,
Atque curatrix.

Mert én testöm nagyon kénzatik,
Fene farkasnak sebével
Sebesültetik és gyötretik.
Nincsen kitől gyógyíttassék,
Sem segéltessék,
És vigasztassék!

Artus meus male vexatur
Morbo lupi venenosi;
Sic sauciatur, cruciatur,
Non est per quem mede(a)tur,
Seu levetur,
Atque curetur.

Kérlek tégöd, szízeknek rózsája,
Ki mondatol mindönöknek
Malasztos anyjának siralmasoknak:
Esedözjél kórságomért
Jézus fiadnál,
Gyógyíhon meg engöm!

Rogito te rosa virginum,
Quæ diceris graciosa
Mater omnium flebilium;
Interpella pro languore
Tuo filio,
Ut curer morbo.

(Nádor-kódex 703–704 – RMKT I^2 153)

Alexandriai Szent Katalin verses legendája[1]

(Részletek)

I. Szent Katalin születése

Mikoron bév vala pogánság,
Köztek vala egy királság,
Costus névvel neveztetött,
Sok jóval dicsőültetött.
Kazdag vala nagy sok kénccsel,
Hatalmas számtalan néppel.
Nagyobb vala szomszédinál,
Környül való királyoknál.
Jószágosnak[1] nem mondhatom,
De mint őtet jámbornak mondom.
Mert, mint Szent Ágoston mondja:
„Bölcs ember minden jól látja,
Nincsen jószág Isten nékül
És az ő isméreti nékül!"
Ő kediglen pogán vala,
És Istent nem isméri vala.
Földön vala bódogsága,
Mert nagy vala nyugodalma.
De mind ez nagy uraságban es
Él vala szomorúságban.
Mert ki kéncsnél jobb mindennél,
Küsebb csak az idvességnél:
Magzatbéli gyenyerűség,
Nála vala csak ez szükség;
Nem bír vala oly magzatot,
Kinek hadná az országot.
Azért fogá tudakozni,
Hogy miképpen az lehetne,
Hogy magzatot nevelhetne...

[1] jóságos

Az időben és napokban
Hatalmas Geregországban
Oly bölcsesség bévelkedék,
Egy bölcs mester hirdetteték,
Kinek neve es jó vala,
Mert Alphorabius nevő vala.
És ennek nagy bölcs tudománya
Hogy mind ez világot megfolyá,
És az ő híre Costus királhoz juta,
Úgyhogy csak egyedül volna,
Ki halandó népek közül
Kivált volna igen messzől,
Ki az égnek forgását tudná,
És jevendőket sokat mondana.
Kinek hírét, hogy meghallá,
Ő szívében ezt gondolá,
Ha istenek ezt nem bánnák,
És nehézzé nem tartanák,
Ez mesternek én megírnám
Én születésemet nyilván,
És asszonnak sziletését,
Hogy ő vetné reá eszét,
Hogy ő nekünk azt meglelné,
És meglelvén megizenné,
Hogy mi oka ennek legyen,
Ha természetinktűl volna,
Avagy istenink akaratja
Ez magzatnak nem adatja...

Azért az mester fölkele,
Az királnak így felele:
„Uram, beszédemet meghalljad,
És kétség nékül azt tudjad,
Nem esmérek oly csillagot
Sem felőletek oly dolgot,
Ki tőletek azt kévánná,
Hogy magzattul megtiltana.
De bizonnyal én úgy képzöm,
És mesterségemmel intézöm,
Hogy valamely isten legyen,
Ki ily meddőségöt tegyön.
Ki mielőtt azt engedné,
Hogy ti kedvetöket tenné,
Kéván jeles ajándékot,
Tisztességes áldozatot."
Az király, hogy ezt meghallá,
Ezt régön meglöttnek vallá,
De mégsem lött volna fia

Az oly áldozat miatt.
Alphorabius felele,
És ím, ilyen szerrel beszéle:
„Számtalan az sok istenség,
És egymásnál nagyobb felség.
Nem engedi gyarlóságunk,
Hatalmokat, hogy tudnók,
Mert mindenhatóknak látjuk,
De ezt hitünkkel hisszük,
Hogy ezek közül egy legyen,
Ki mind az többin úr legyen.
Azt kedig meg nem mondhatjuk,
Ki legyen az, mert nem tudjok.
Azért fogadd tanácsomat,
Nyittassad meg tárházadat,
Adj aranyat kéméletlen,
És ne légy ebben hitetlen.
Egy nagy bölcs mestert kerestess,
És egy arany képet öntess.
Azt hirdessed mindeneknek,
Hogy ez Istene isteneknek.
Ennek tisztességet tétess,
És áldozatot szereztess,
Kivel neki kedvét lelöd,
És kivel kévánságod veszed.
Mert ez ő maga talántál,[2]
Kinek még te nem szolgáltál,
Ki az istenek közül
Tehet neköd szükségedről."
Ezt az király megtéteté,
És kéncsét el-kiemelteté,
És az mester kezéhez adatá
Kéméletlen sok aranyát.
Ki az példát felállatá,
És mint bálvánt, úgy faragtatá.
Sőt az képet, ha megönté,
Az kép őtet nem követé,
Mert nem lőn bálván szabású,
De krucifixom ábrázatú.
Ez dolog, hogy megláttaték,
Rajta az nép csodálkodék.
Félelem őket megijeszté,
Nagy bánat megkerníközé.
Elámula az királság,
Megrémüle mind az ország,
És valaki ez képhez mégyen,
Senki nem tudja, mi légyen.
Alphorabius ezt látván
És az királnak ezt mondá:
„Uram, kerály, meghallgassad,

[2] talán

És tennen elmédben ne alohhad,[3]
Hogy ez képnek csoda volta
Az mester vétkétől volna.
De ezt az Isten szerette,
Ki ez ábrázt megkedvelte,
Azért, ha ő ez ábrázt megkedvelte,
Alkoszik, hogy te es szeressed,
Mindeneknek meghirdessed,
Hogy minden ember eljöjjen,
És neki áldozatot tegyen.
Talántán kenyerül rajtad,
És lészen, mint akartad."
Mene[4] e szót elvégezé,
Király ottan csak elkezdé
Az áldozatot tétetni
És az Isten kedvét keresni.
Áldozék nagy tisztességgel,
Mind ő temérdök népével...

Mikort mindez készüle,
Az asszony megterhesüle.
Kilenc hónap hogy bégyüle,
Nagyszépségő lejánt szüle.
De ez lejány, ha születék,
Király hon nem leletteték,
Mert mind az mestörrel öszve,
Egy várba vala nem messze.
De az mester szokta vala,
Hogy ő éjjel fölkél vala,
Meglát vala csillagokat,
És így mond vala jövendőket.
Azért es éjjelre hogy juta,
Királnak hívséget mutata:
Elő álomkor felkele,
Mert akkor igaz lőn helye.
Csillagokra föltekinte
És az ég forgása lőn inte.
Őrizőket megköveté
És az királhoz siete,
Kinek nagy vígságot monda,
Ilyetén nagy jó hírt hoza:
„Kerály, ha vigyázsz[5] es, víg légy,
Ha alussz es, örömet végy.
Oka vagyon öremednek!
Mert ezt mondom felségednek:

[3] véld, gondold
[4] mihelyt
[5] virrasztasz

Ez éjjel lőn egy leányod,
Kire marad te országod.
Kinek – úgy mond ég forgása –
Hogy nagy lészen országlása.
Mert mesterségemből tudom,
És bizonsággal azt látom:
Égben mené csillag vagyon,
Néki minden javára vagyon.
Minden csillag azt jelenti,
Hogy őt sok jó követi."
Még, hogy mester ezt mondaná,
A hírmondó ott dobbana.
Nagyon foga ivölteni
És az várban kéretezni.
Kit mené béeresztének
Tűle ottan jó hírt vének,
Mert királnak vígan mondja,
Hogy lett igen szép leánya.
Kit az király hogy meghalla,
És ily bizonnyal megtuda,
Álmát ottan hátra hagyá,
És ágyából felszökellék,
Ingyen ottan letérdeplék.
Az nagy Istennek ad hálát,
És neki ajánlja leányát,
Kérvén, hogy őt ótalmazja,
És az ő országában magasztassa.
Kit adott vala csodásul,
Mert csak ő ajándékából.
De mené a nap felkele,
Király ottan felkészöle.
Siet menni udvarában,
És szépségű palotájában,
Hogy meglássa feleségét
És leánya nagy szépségét.
Látá azt, amit kévána,
És meglelé, mit áhíta.
Lőn igen nagy boldogságban,
Lőn mondhatatlan nagy vigasságban...

Azért tizenharmad napon
Születése után azon
Mind megegyesülének,
És nagy örömet hirdetének.
Pogánul megkeresztelék
És Katerinának nevezék.
Kezde testben öregedni,
Jó erkőcsben nevekedni,
Nagy szépséggel ékesülni,
És mindeneknél kedvesülni.

(Bölcsességben nevelkedik)

Mikort lén hét esztendeje,
Mert immár vala ideje,
Atyja nagy sok helre külde,
Bölcs mestereket kerese.
Kiknek ada ajándékokat
És kiknek monda ilyen szókat:
„Leányomat tanóhátok[6]
És jutalmat tűlem várjatok.
És őtet oly bölccsé tegyétek,
Hogy velem azt érthessétek,
Hogy őt istenek szeressék
És őt jámborok kedveljék,
Kiben nekem nagy jót tesztek,
Kiért tűlem sok jót vesztek!"
Ezt az mesterek, hogy hallák,
Costus királnak felfogadák,
Hogy őt örömest tanítják,
Tételénnyel bizonyítják.
Megállák azmit mondának,
És megtevék, mit fogadának.
Mert őt oly nagyon taníták:
Fénes gyengynek hívattaták.
Valamit ő meghall vala,
Azt mind megtanulja vala.
Soha nem feledi vala el
Azt, amit megtanul vala.
Hamar lőn oly nagy mesterré,
És tudománban oly bölccsé,
Hogy széles Geregországban
Nevezteték tudományban:
Bölcsességnek szépségének
És mestereknek gyengyének.

(Atyja végakarata)

De időnek folyásában
Atyja esék nagy kórságban.
Megesméré állatjából,[7]
Hogy kimúlnék ez világból.
Mind országát béhívatá,
Akaratját így megmondá:
„Én szerető jó barátim,
És bizonságos jó híveim!
Em, esmérem természetemből:
Lelkem megválik testemtől.
Én jó híveim, jól tudjátok,

[6] tanítsátok
[7] állapotából

Mert bizonsággal látjátok,
Hogy míg ez világban voltam,
Országomat jól tartottam,
Mert jó voltam mindeneknek,
Kemény tőr ellenségeknek.
Továbbá ezt es akarnám,
Hogy tűletek ha megválnám,
Országom békében lenne
És ellenség miatt ne veszne.
Azért néktek ím, ezt mondom:
Leányomat úrrá hagyom,
És mindennemő jószágomat,
Ne nézjétek kedig lejány-voltát,
De lássátok nagy tanultát!
Azmit ő hadban nem tehet,
Bölcs tanáccsal megszerezhet.
Azonba az nagy Isten hozjá lát
És őneki jó férjet ád."

Nem sok idő reátelék,
Anyja is megbetegödék,
Halál miá meggyezteték,
Így az is eltemetteték.
Katerina megmarada,
Az királság reá szálla.
Élni kezde igazsággal:
Igen jól bírá országát,
Ő hatalmas királságát.
Jobban bírá bölcsességgel
És eszességgel,
Mert Plátó mester úgy monda:
Ez világ hát bódog vala,
Mikort bölcsek országlának,
Vagy királyok tanulának...

II. Szent Katalin megtérése

(Találkozik a remetével)

Az időben ha ez történék,
Ennek így lenni kelleték,
Felkele ő seregével,
És jelennen vén népével,

Hogy ez önnen jószágának
Végső határira menne,
És ő nagy dolgokat megszerezne.
De ez nem lőn ő vétkétől,
Hanem isteni szörzéstől,
Igaz utat elvesztének,
Egy erdőn setétülének.
Az nap immár elnyugodt vala,
Ők méges búdosnak vala.
Utat nem találhatának,
Azért nagy búban valának,
Igen sokat tévelgenek,
De mind az éjjel ott lőnek.
Ez szíznek szokása vala,
Hogy egyedül nem jár vala.
Vala huszonnégy leánnyal,
És méganné vénasszonnyal.
Vala kezel száz lovaggal
És nagy sok vén jámborokkal.
Ezt hogy látá Katerina,
Hogy szerencse vele vína,
Atyja szavát megemlíté,
Tanácsát el nem feledé.
Az nagy Istent kezdé kérni,
És őt azon reménleni,
Hogy őt búdosni ne hadná,
De igaz útra iktatná.
Mindezenben megvirrada,
És fénes nap feltámada,
Esmeg elkezdének menni
Csak igaz utat keresni.
Hát Katerina felálla,
És távol egy cellát láta.
Szolgáit hozjá hívatá,
És nekik ezt parancsolá:
„Ám némi hajlokat látok,
bizony ott embert alítok,
Azért ti odamenjetek,
Ha kit leltek, megkérdjétek,
Hogy minemű ember volna,
És igaz út holott volna."
Ő szolgái elmenének,
Ott egy vén embert lelének,
És őt bolondnak ismrék,
Mert nagy sokról megkérdözék,
De úgy nem szól, mint egy vadlúd.
Katerina hogy ezt hallá,
Ő szolgáinak ezt mondá:
„Kétség nékül ezt jól tudom,
Mert bizonságát es látom,
Ketten egy Istent imádunk,
Én és az ember, kik mi vagyunk.

Azért én hozjá megyek,
És vele erről beszélek,
Hogy életét eszembe vegyem,
És ő hitit megkérdezjem.
Ti engem itt megvárjatok,
És sohova ne búdossatok!"
Így Katerina felkele,
És bemene az cellába.
Ott ő egy vén embert láta,
Kinek ilyen kérdést monda:
„Jó bátyám, mi oka annak,
Hogy ily bolond vagy magadnak,
Hogy nem lakozol városban?
Mire jöttél ez pusztában?
Te vénséged ezt kévánná,
Hogy lenne már nyugodalma.
Mire fogtad ily nagy kénra,
És ily nagy nyomorúságra?
Továbbá mondd meg hitödet,
És jelentsd meg istenödet,
Kicsoda az, kit te imádsz,
És kit ily nagy félve hallgatsz."

(A remete Katalinhoz)

Hitemet es megmondanám,
De először azt kévánnám,
Hogy énnekem megmondanád,
És okát te es adnád,
Mit búdosol ez pusztában,
Hogy nem lakozol házadban.
Mert szízesség kévánná,
Hogy erdőben ne ballagna."

(Katalin a remetéhez)

Katerina monda neki:
„Atyaságod ezt nem érti.
Nagy sok királfiak vótak,
Kik énutánam jártanak,
És nagy soktúl követtettem,
De még egyhez sem mentem,
Mert atyám, ha lőn ő halálán,
Nekem őtőle úgy lőn hagyván,

Hogy soha férjhez ne menjek,
Hanem ha ily bölcset lelnék,
Ily szépet és ily kazdagot,
Mely bölcs, mely szép és kazdag én vagyok.
De hallod az én gazdagságomat,
Mert jól látod országomat,
És engem oly szépnek mondnak,
Kiről sokan csodálkodnak.
Oly nagy kedig bölcsességem,
És tudományban mesterségem,
Hogy nincs oly bölcs ez országban,
Ki meggyőzjen diákságban.
Azért soktúl kérettettem,
De hozjám igyenlőt nem leltem."

(A remete Katalinhoz)

Az remete mosolyula,
És az leánnak így szóla:
„Jó fiam, magad mit hányod?
Ím, meg kívánod tunnod:
Egy hatalmas császár vagyon,
Kinek csak egy fia vagyon,
Ha gondolnád, és neked tetetnék,
Hogy bizon hozjád illenék."

(Katalin a remetéhez)

Katerina mondá erről:
„Ne gondolj semmit mindebből, jó atyám,
Nekem csak az akaratom,
Hogy szizességemet holtig tartsam,
Mert ha bölcsekre tekintenk,
És írást előnkbe veszenk,
Az bölcsek mind úgy beszélnek,
Hogy csak szizességet dícsérnek,
És kiknek írásokat tudom,
És akaratjokat jól látom.
De igaz bölcs én nem volnék,
Ha szavok szerént nem élnék.
Az jószágot megtanuljok,
És őt megtudni akarjok,
Nem azért, hogy mi csak megtudjok,
De azért, hogy mívelkedjük."

(A remete Katalinhoz)

„Én jó szerető leányom,
Tudjad, hogy csak jódat kévánom.
Neked ím, én egy új hírt mondok,
Kivel neked nagy sok jót adok,
Mert hiszem, fiam, nem hallottad,
Vagy írásban nem olvastad,
Hogy vagyon egy nagy királság,
Kihez hallgat mind mennyország,
Ki uralkodóknak ura,
És királyoknak királya,
Kinek oly nagy királsága,
És országának nincsen száma,
Mert naptámadattúl fogván
Napnyugatig elszámlálván,
És az tengertől fogva elkezdvén
Föld végéig mind elnevezvén
Mind csak önnen maga bírja.
Ennek vagyon csak egy fia,
Kinek uraságát hallod,
Szépségét es mind megtudod,
Mert ő szépségét hogy látják,
Fénes nap és hód csodálja.
És kinél vagyon nagy jó erkölcs,
És kimondhatatlan nagy bölcs,
Mert ő bölcsessége szörze téged,
És engem [is] ő teremte.
Ennek az tulajdonsága,
És dicséretes jószága,
Hogy mely jegyest megszeretend,
És feleségül magának hozjá veend.
Tartja örek szizességben.
Mert ez így vagyon mi hitünkben,
Hogy ennek még anyja es szíz,
Ki senkit tőle el nem űz.
És bír oly szép asszonyokat,
És oly szép szíz leányokat,
Hogy ha te őket láthatnád,
Bizonyában azt kévánnád,
Hogy ő szolgálójok lennél,
És csak hogy szemekben nézhetnél,
Mert ez rajtad való szépség
Ahhoz képest nagy szörnyűség"

„Ne, fiam, neköd egy tábla,
Kit nem adok neköd kárban.
Ez az király fia képe, kit kévánsz látni,
Imez kedig anyja képe.
Ez táblát te jól őrizzed,

És ez éjjel te ezt tegyed,
hogy felserkenj te álmadból,
El-ki ne menj házadból,
És ez kép előtt letérdepljél,
És ez szíznek esedözjél,
hogy kérésöd meghallgassa,
És neköd fiát megmutassa.
Én hiszem, hogy őt meglátod,
Ha beszédemet így fogadod."

(Katalin első álomlátása)

Katerina hallá ez szót,
És az baráttúl bulcsút vén,
És szolgáihoz megtére,
És egy igaz utat lele.
Ki-elmene szállására,
És nem lőn kedve őneki vigasságra.
De csak alég várja vala jöttét
És az éjnek setétültét.
Mené kedég éjre juta,
Tőle álom mind elfuta.
És szolgáit mind el-kiküldé,
Ő tábláját lehelheté.[8]
Az kép előtt letérdeplék,
És nagy sírásban leletteték.
És kezdé kérni az Szízanya Máriát,
Hogy megmutatná Fiát.
De miért miként ő aléjtá,
Nem lőn ottan, mint ajéjtá,[9]
És kezde tenni nagyobb sírást.
És mint lélönk erről írást,
Ő sírtában elszunnyada,
És élyetén álmot láta,
Hogy Katerina oly mezőn volna,
Kinél szebbön nem volt volna,
És ott ő láta egy lejánt,
Ábrázzal igaz olyatánt,
Mint vala az ő tábláján.
És ez lejány tart vala karján
Egy szépségű királyfiat,
És mint láta igaz olyant,
Mint az arany kép vala,
Kit atyja öntetött vala,
Kit ő otthon hagyott vala.
És kiről neki hagyva vala,
Hogy csak ez egy Istent imádná,
És ettől várna minden javat.

[8] lehelyezte
[9] áhítá

Kit hogy láta, elámula rajta,
És hozjá közelb indula,
És hogy az ő anyját megláthatná,
És ki ez legyen, megtudhatná.
De hogy oda közelített volna,
Úgy lőn dolga, hogy ingyen sem vélheté:
Mert hogy őt az gyermek látá,
Őtőle magát elfordítá.
És Katerina kezdé nézni,
Hogy láthatná, és kerengeni,
De ő mind ellent tart vala,
Idestova forog vala.
Katerina hogy ezt látá,
Az remete szavát tartá,
És az gyermek anyjához esék,
És őneki reménködék,
Kérvén, hogy őneki azt adná,
Hogy ő fiát megmutatná.
Szíz Mária, hogy ezt látván,
Szent Fiához hajla mondván:
„Én édes, szerető Fiam, Jézus,
Ki testet vél csak éntőlem,
Látod-é ez Katerinát,
Ki tégedet látni kévánt?"
Az gyermek ő anyjának mondá:
„Én jó anyám, hagyj békét annak,
Mert nincs szükségem ez lejánra,
Mert jól tudod bizonsággal,
Hogy mentűl küsebb szolgálóm
És küsebb utánam járóm
Ennél bölcsebb és naggyal ékösb,
Naggyal dicsőbb és naggyal nemösb."
Ezt meglátván felserkene,
Reggelre jutván felkele,
És hogy már ő távozni készöl,
Siet, megyen csak kevés néppel.
Ott az remetét meglelé,
És mit látott vala, megbeszélé.
És kezdé méges azon kérni,
Hogy méltóltassék őneki azt nyerni,
Hogy az királfiat lássa,
És holtig, hogy őt hallgassa...

(A remete Katalinhoz)

Az remete neki szóla
És erről eképpen monda:
„Az királyfia, kit mondék,

Az az Isten, kit mutaték,
Szíz Mária, az ő anyja,
Ki te kértedet meghallja.
Ez naggyal nagyobb náladnál,
És kazdagb, szebb, bölcsebb mind ez világnál.
Ez mikoron azt akará,
Hogy miértünk halálra menne,
Az keresztfára feszejték,
És szent szívét megöklelék.
És ő szent szívéből vér jára ki,
Nagy bőséggel víz es folya ki őbelőle,
És ebből egy kád förödőt szörze minekünk,
Kit köresztvíznek neveze.
Mert nem elég, hogy hitben legyünk,
De ebbe kell megferednünk.
És ha ez kád feredőt lelhetjék,
De miért ezt énnálam megleljék.
És ez hit után ezt kell tenned,
Hogy meg kell keresztelkedned.
Kit ha megtész, ím azt fogadom teneked,
Hogy őt neked megmutatom,
És hogy tégedet megszeret,
És mennyországban helheztet.
Mert megszépülsz megföredvén,
És meglátod bizonság vevén."
Katerina ezt megérté...
És ottan megát megkereszteltelteté.

(Katalin második álomlátása)

Esmeg álmat láta, mint azelőtt,
Mert láta egy szép mezőt,
És egy szép szíz lejánt az mezőben
És egy szép gyermeket ő ölében,
Mely két személy oly szép vala,
Hogy az napnál fénesb vala.
Katerina csodálkodék,
És hozjájok közelb lépék,
Hogy őket jobban láthatná,
És vigasságokat vallhatná.
Kit Asszonyunk Szíz Mária, hogy megláta,
Szent Fiának ily szót monda:
„Én édes szerető Fiam, Jézus,
Ki vagy mennyben dicsőséges,
Ím, ez Katerinát tekéntsed meg,
Ki szódnak mindenben enged."
Urunk Jézus megfelele,
Nagy víg szóval így beszéle:
„Ez Katerina immár kedves
Nékem és igen kellemetes,

Mert azt látom, hogy megszépült,
Méltán én előmben készült."
És asszonyunk Szíz Mária szóla
Szent Fiának, és így monda:
„Én jó Fiam, azon kérlek,
Hogy tűled ilyet érdemljek,
Hogy Katerinát hozjád vegyed
És jegyösöddé szerezjed."
Jézus mondá Szíz Anyjának,
Ki igen jó lén Katerinának:
„Azért jó Asszonyom s Édesanyám, örülvén tészem,
Hogy őt jegyesemmé veszem.
És ennek jelenségére,
És őneki tisztességére,
Ím, gyűrőmet neki adom,
És ím, ma őt jegyesemmé fogadom."
És ezt megmondván gyűrűjét kivevé,
És az szíz ujjában tevé,
És neki ily beszédet mondván,
És ily szerrel megnyilatkozván:
„Én szerető szép jegyesem, Katerina,
És én választott jó kegyesem,
Ím, látod dicsőségemet,
Ismerjed meg már jegyesödet!"

III. Szent Katalin vértanúsága

(A keresztényüldöző Maxentius császár Alexandriába jön)

Az időben Rómaságban,
És jelennen mind ez világban,
Egy hatalmas császár vala,
Neve Maxencius vala;
Ki jobb részét ez világnak
Vette vala csak ő magának;
De jobb részét idvességének
Hagyta vala mind egyébnek,
Mert nagy vala ő hatalma
És azonnak diadalma.
De ez jó hitet nem tudja vala,
Mert pogánsággal vak vala.
És ez egy gonosz ember miatt
Ördeg gyűjtett vala nagy sok fiat,
Mert ez oly kemény pogán vala,
Hogy mindent megölet vala,
Kit hall vala keresztyénnek lenni.
Sok mártíri ennek tanúi!
Ez egykoron felkészüle,
Mert ördeg miatt rémöle,

És jöve Alexandriában,
Ez szíz lakozó városában,
És hogy Úr Krisztust háborgatná
És bálványát imádtatná...

(Katalin szembeszáll a császárral, aki ötven pogány bölcset hív össze meggyőzésére)

(Katalin a bölcshöz)

„Méltán kezdém el beszédemet
Arról, ki én reménségem,
Az én Uramról, Krisztusról,
Atyaistennek Fiáról,
Ki mindeneknek eleji,
És minden jónak kezdeti,
És ki mind ez szélös világot,
Mind földet, és mind mennyet
Igen nagy bölcsen teremté,
De bölcsebben megépejté."...

(A bölcs Katalinhoz)

„Leány, hiszem, azt gondolod,
Hogy bolonddal vagyon dolgod,
Mert úgy szólasz, mint bolondnak,
És együgyű gorombá[nak],
Mert ím, úgy mondasz, hogy az te Krisztusod
Teremtette ez világot.
Bizony, ez kediglen nagy hazugság,
Kiről neked ím, bizonság,
Mert Arisztotelesz vallja
És nagy bölcsen bizonyítja,
Ezt, hogy ez világ volt örökké,
Mert őt senki nem teremté."...

(Katalin a bölcshöz)

„Doktor, az mit néked mondok,
Ím, arról bizonságot adok néköd,
Hogy ez világ nem volt örekké,
Hanem őtet Isten teremté.
Mint Virgilius megírta,
És minekünk írva hagyta,
Hogy mindeneknek előtte

Az Úristen földet és mennyet teremte,
És azután embert szerze,
Kit az ördeg elrekkente.
Ez dolognak ő mely voltát,
És ez teremtésnek folyását
Arisztotelész nem érté,
Mert Istent nem esmeré."

(A bölcs Katalinhoz)

„Leány, tahát te azt mondod,
És te hited miatt azt vallod,
Hogy az Isten emberré lött volt,
És így idvességet szörzett.
Nagy csalárdság ezt mondani,
És nagy hazugság vallani,
Mert Isten mindennek ura,
Ember kegyig ő szolgája.
Azért ha ember lett volna,
Ez kegyiglen lehetetlen,
Mindenképpen hihetetlen dolog,
Mert természetnek folyása
Én szómnak bizonyéjtása,
Mert az uraság és az szolgálat
Csak két ellenködő állat,
Kiknek az tulajdonságok,
Hogy nincsen együtt lakások.
Azért ím tőlem mint hallod,
Az te hited hamis, így jól látod."
Katerina megtérüle,
És az doktornak így felele:

(Katalin a bölcshöz)

„Doktor, hogy ezt megértsed,
És tennen eszedben ím így vegyed,
Hogy Isten azt tehette légyen,
Hogy ember lehetett légyen,
Pogánokkal bizonojtom,
És okossággal es megmutatom:
Mert az Isten oly hatalmas,
Hogy mindenben diadalmas,
Őtet mondják uralkodóknak urának,
És nyilván mindenhatónak.
És azért őfelsége emberré lehete,
És ördegöt meggyőzhete.
Ezt az pogán es mondta vala,
És írást róla hagyott vala,
Hogy Isten emberré lenne,

Kit csak egy szíz leány szilne,
Ki miértünk magát megaláznája,
És az szénán önmagát nyugotná."

(A bölcs Katalinhoz)

„Csodálkodom leány, rajtad,
Hogy magad elhasonlottad
És te nekünk forgatsz írásokat,
És előttünk szólasz sokat.
Ez mit mondasz, mi es tudjok,
És tenáladnál elébb olvastuk,
De téged hamisnak lelönk,
És igazság miatt megijesztünk tégedet,
Mert az másra szabott szoknyát,
Én hiszem, tételi nyavalyád,
Hogy az te Krisztusodra adnod,
És minekünk így mutatod.
Minem bolondot találtál,
Hogy szóddal elámojtanál,
Ez írásokat ha írák,
Nem az te Krisztusodról mondák."

(Katalin a bölcshöz)

„Szibilla mikort ezt írá,
Tahát Úr Krisztusról mondá,
Mert az Szíztől ő szileték,
És az ízekön ő fekvék.
És hogy ez őróla mondva légyen,
Virgilius es tanúm légyen énnekem,
Ki mikort Krisztus szileték,
Akkort ő Rómában leleték,
És egyéb írási közé írá,
És Krisztusról ím ezt törlíté:[10]
Szibillának kitölt ideje,
Mert Úrnak eljött sziletése.
Új magzat jött mennyországból,
Egy új szíz jett ez világból.
De hogy nyilvábban megértsed,
És tévelgésed levessed,
Ím, neked megbizonyojtom,
És tennen társid szavából mutatom,
Hogy pogán bölcsek kik vótak,
Mert Szibilla Tiburcia
Az én Istnemről így íra:
„Jövendő idő jártában

[10] szerezte, alkotta

Támad fel az zsidóságból
Az Mária nevő szíz leány,
Kiről én beszélek nyilván,
És ő jegyöse József lészen,
De ő mindörekké szíz lészen,
Mert firifiú nékül magzat leszen
Szentléleknek szörzéséből.
Ez Istennek fiát szüli
És őt Jézusnak nevezi,
Ki Isten és Ember lészen."
Mint próféták prédikálák,
És írásokban vallák,
Kiknek tőlem kévánnád,
Írásokat meghallhatnád.
De ím, nagyobb igazságra
Pöresimöt vetem vallására,
Mert ezek pogánok lőnek,
De azért hitöm mellé vallást tőnek.
Először felelj ezekre,
Ha térned akarsz hitemre."

(A bölcs Katalinhoz)

„Mert ím én megbizonyítom,
Okossággal es megmutatom,
Hogy ez nyilván lehetetlen
Hogy Mária szíz lött légyen,
És ő Fiát szízen szülte légyen,
Mert ez igen nyilván vagyon,
Hogy szíznél szilés nem vagyon.
Természet ennek mestere,
Ha nem hissz énnekem, kérdd' őtőle."

(Katalin a bölcshöz)

„Mester, lám megbizonyítám,
Okossággal es megmutatám,
Hogy valami hol vagyon,
Mind fattyig Istentől vagyon,
Azért Isten őket bírja,
És úgy forgatja, mint ő akarja.
Ezt Isten kennyen teheté,
Természetet megterheté,
És természetnek felette
Anyját kennyen szilettette.
Mert az, mit tesz, lám, te es bírod,
Mint akarod, úgy forgatod.
Sőt, ím lássad az üveget,

Kit az napfény meg nem szeghet,
Maga őtet által hatja,
Krisztus anyját így tartja.
Mert lám, őtőle testet vén,
De őrajta szeplő nem lén."

(A bölcs Katalinhoz)

Az Krisztusnak csalárdsága,
Ebből tetszik álnoksága,
Mert ő nem vén nagy bölcseket,
Tanítvánnyá, de hittokat.[11]
Azt ő azért teszi vala,
Mert ő igen álnok vala,
Ha bölcseket győjtett volna,
Álnokságát megtudták volna.
De választa halászokat,
És egyigyő gorombákat,
Kiket kennyen megcsalhata,
És lábokról lehazuda."

(Katalin a bölcshöz)

„Ebben Krisztus bölcsen jára,
Kiben Ő nagy hasznot valla,
Ez lőn ennek jeles oka,
Hogy Ő bölcseket nem választa,
Hogy hitönknek bizonsága,
megtessék Ő nagy igazsága:
Mert ha bölcsek hirdették volna,
Hát te azt mondhattad volna,
Hogy az hit még hamis lehet,
Mert bölcs mester sokat tehet,
Igazakat hamisojthat,
És hamisat igazojthat.
De hogy hitünk igaz legyen,
És őbenne kétség semmi ne legyen,
Csak egyigyűket választa,
Kikkel sok népet fordéjta meg,
Kik álnokságot nem tudának,
És csalárdsággal nem járának."

[11] eszteleneket, balgákat

(Maxentius megégeti a vitában vesztes bölcseket)

„Császár, neked ím megmondjok,
És igazán megjelentjük,
Mert napkeleti sok doktorok
Erről néköd bizony tanók:
Soha nem volt még oly ember,
Avagy oly nagy tanult mester,
Hogy ki magát hányta volna,
És mi miánk meg nem győztethetött volna.
De ez lejány ellen szólnunk,
Mi nem merönk még csak indulnunk.
Mert hogy neked bizont mondjunk,
Lám, igen sok bölcset láttunk,
De ily szókat nem hallottunk,
És ily nagy szégyent sem vallottunk.
Mert hogy őnéki szavát hallók,
És bölcsességét meglátók,
Megindula az mi testünk,
És megrémüle mi szívönk,
Úgyannyira, hogy megnémulánk,
És Krisztus ellen nem szólhatánk.
Mert mi nem ember szól őtőle,
De Szentlélek szól belőle."...
És az császár hogy ezeket hallva
De csaknem hala búsúlván,
És ő szakállát fennyen szaggatja,
És egy nagy tüzet rakata.
Azután így parancsola,
És szolgáinak így szóla:
„Nosza hamar, kik bánjátok,
Rajtunk-löttét kik szánjátok,
Ez városnak egy utcáján,
És az jeles fő piacán
Igen nagy tüzet tegyetek,
És őket mind elvigyétek,
És mind egyetlen belé vessétek,
És nagy szörnyen égessétek!"

(Katalin megkínzására kerekeket készítenek)

Azonban egy ördeg-tagja,
Ki Rómában bíró vala,
És neve Tirsates vala,
Ez nagy fittyel előálla,
És az császárnak így monda:
„Ó, császári te nagy felség,
Ez világban nagy erősség,
Nagy kár néköd és nagy szégyen,
Mit ez gennyedt rajtad tészen,
Hogy te őtet meg ne győzhessed,

Mit akarsz, ne tétethessed.
Rajtad teszi, mint ím látjuk,
De bizonnyal mind mi bánjuk.
Császár, azért halljad tanácsomat,
Én megállom bosszúságodat!
Vaj, még evvel pakocsáltál,[12]
És vele ként nem vallattál?!
De hagyjad, hogy siettessék,
Négy nagy kerék készejtessék;
Harmadnapég megkészüljen,
És forgása ilyen légyen:
Hogy ketteji *fel* forogjon,
És ketteji *alá* forogjon;
Beretvával bérakassák,
És az lejánt kihozassák.
Tennen magaddal vallatom,
Hogy az lejánt áldoztatom.
Ha kediglen kemén lenne,
Hogy tenéked nem engedne:
Oly nagy kénnal ő meghaljon,
Hogy mindennek példát adjon!
Mely kénra felvétessék,
És foltonként szaggattassék,
Hogy azok, kik ez ként látják,
Tévelgéseket mind elhagyják!"
Mennyé császár ilyet halla,
Székéből ottan leszálla,
És az földre lehajtá magát,
Istenének ada hálát,
Hogy ők ezt engedték volna,
Hogy ily tanácsot tett volna...

Katerina hogy ezt hallá,
Magát Krisztusnak ajánlá,
Nagy szépséggel letérdeplék,
És nagy sírván így imádkozék:
„Ó, én édes Uram, mindenható Isten,
Kiért mastan vagyon igyem,
Ki Tehozjád-kiáltóknak
És szükségben nyavalygóknak
Imádságokat meghallod,
És amit kévánnak, megadod:
Halljad meg én imádságomat,
Hogy ez kén eltörettessék;
Hogy ez nép, ki mast itt vagyon,
Szent nevednek hálát adjon."

[12] tréfálkoztál

Még el sem végezte vala,
Úgyan imádkozik vala,
Hogy az ég behomályodék,
Az idő megsötétödék,
És nagy mennydörgés kezde lenni;
Az föld nagyon megindula,
És egy angyal mennyből leszálla.
Az kerekeket megtöré,
Nagy-sebbel az népre veté.
Úgy az kénnak forgása
És nagy sebes találása
Négyezer pogánt öle meg,
Szörnyű halállal rekkente.
Kik egyszörsmind elveszének,
És mind pokolra sillyedének.
Tirsates es ebűl jára,
Szörnyű halállal meghala.
Az pogánok így veszének,
És keresztyének megmenének.
Az császár elrugaszkodék,
És csak alég meneködheték meg,
Kezdé magát bosszontani
És illyen szóval siratni:
„Ó, énnékem, nagy felségnek,
Kitűl királyok es félnek!
Ó, én nyavalyás fejemnek,
És búban-szab[d]alt lelkemnek,
Hogy egy lejánt meg ne győzjek,
De miá ily veszélt leljek!"

(Katalinnak fejét veszik)

„Én ki vagyok Maxencius,
Gonoszokat ki megkénoz,
Ez széles világnak ura,
És igazságnak adója –
Ím, ily szentenciát adok:
Ez leányra halált adok!
Mert Rómában mi ezt szörzők,
És jó véggel megtökéllők:
Hogy, ki isteninket nem hinné,
Avagy őket nem tisztelné,
Hát azt sok kénnal kénzanók,
És őt halállal megölnők.
De ez leány ezt elhagyta,
És Krisztust Istennek vallotta.
Az mi hitönket megmevette,[13]

[13] kinevette

Isteninket nem tisztölte.
Azért város-kívül el-kivigyék,
És őneki nyakát vágják!"
Az latrok, mennyé ezt hallák,
Az szízet ők ottan elragadák.
És mikoron viszik vala,
Szépden ezt énekli vala:
„Ez világot, mind kéncsével,
Megútáltam teljességvel.
Csak én édes jegyesemért,
Az én édes Jézusomért,
Kit én láték és szereték,
Ki nevéért nagy ként vallék!"
Hogy ő ezt énekli vala,
Őt sok nép követi vala,
Az asszonyok sírnak vala,
Az szízek bánkódnak vala...
És mikort oda jutott volna,
Hol az nyakvágó hel volna,
Ott az nyakvágónak szóla,
És őneki ily szót monda;
Kit az sok nép így jól halla:
„Kérlek téged, jó barátom,
Mert immár az én édes Uramat jól látom,
Hogy egy kevéssé várj engemet,
Hogy imádjam már Uramat."
Kit hogy az hóhér meghalla,
Néki arra időt hagya.
Katerina nagy ékesen letérdeplék,
És ilyenképpen reménködék:
„Ó, énnekem, én idvességem,
És én bizony édességem!
Ó, szízeknek nagy reménye,
És őnékik dicsőségek!
Ó, énnékem nagy ékösség,
Uram Jézus, te nagy Felség,
Földnek-mennynek erőssége,
Én lelkemnek édössége!
Erről néked hálát adok,
Hogy mastan te szolgáló leányod vagyok!"
Azonba nyakát lehajtá,
A nyakvágó hogy ezt látá,
Egy vágással úgy legyénté,
Hogy ez világból kivégezé.
Holott két csoda jelenék:
Elő, mert hogy fejét vevék,
Vér nem jára ő nyakából,
De tej folya derekából,
Az szízességnek jegyére,
Kiben lakék, mind míg éle.

Más csoda megent ez lőn:
Hogy mennyből angyalok szállának,
És őneki ennyét szolgálának,
Hogy ő testét el-felvevék,
És Sínai hegyre el-felvivék.
Ki oda oly messze vala,
Húsz napi menőföld vala.
Holott nagy sok csodák lésznek,
Kórok egészséget vésznek.
Lelke kegyég mennyországban,
Oly nagy dicsőségben és bódogságban vagyon,
Hogy nem úgy, hogy megmondhatnók,
Vagy kegyiglen megírhatnók,
De csak meg sem gondolhatjuk,
Mígnem szemünkkel meglátjuk.
Hogy kegyig oda mehessünk,
Az szíznek így reménkedjünk:
Bódog szűz, Katerina,
Kinek testét tartja Sína,
Imádd értünk Teremtőnket,
És nyerjed idvességünket.
Nyerjed minden kévánatonkat,
Igaz jószágban ájétatonkat,
Hogy tevéled dicsőülvén,
Vigadhassunk mindörekké, –
Kit engedjen minékünk,
Atya, Fiú, Szentlélök,
Egy örök élő Isten,
Mindörökül örökké.
Ámen.
Vége vagyon. Ámen.

(Érsekújvári Kódex 447–520 – RMKT I^2 246–366)

2. Világi költészet

Szent László-ének[1]

(1470 körül)

1. Idvezlégy kegyelmes Szent László kerály,
Magyarországnak édes oltalma,
szent kerályok közt drágalátus gyöngy,
csillagok között fényességes csillag.

2. Szentháromságnak vagy te szolgája,
Jézus Krisztusnak nyomdoka követi,
te Szentléleknek tiszta edénye,
Szíz Máriának választott vitéze.

3. Magyarországnak vagy kerályi magzatja,
szent kerályoknak fényes tüköre,
tenéked atyád kegyes Béla kerály,
hogy hozzá képest kegyes kerály lennél.

4. Nekönk sziletíl Lengyelországban,
mennyből adatál nagy csuda képpen;
másszor sziletíl szent kereszt víztől,
ősödnek nevén László lőn neved.

5. Mikoron méglen gyermekded volnál,
kihoza Béla kerály jó Magyarországba,
hogy dicsekednél te két országban:
Magyarországban és mennyországban.

6. Letelepedél Bihar-Váradon,
ah várusnak lől édes oltalma,
templomot rakatál Szíz Máriának,
kiben most nyugoszol menden tisztességvel.

7. Környölfekesznek téged császárok,
püspökök, kerályok és jobbágy urak;
olaj származik szent koporsódból,
tetemed foglalták az szép sár aranyból.

8. Téged dícsérnek szent zsolozsmával
papok, diákok és várusnépek,
téged földnek kereksége,
mert téged dícsérnek Istennek angyeli.

1. Salve benigne rex Ladislae,
Hunnicae plebis dulcis patrone,
regis regum gemma praeclara,
siderum coeli praefulgidum sidus.

2. Tu Trinitatis cultor fidelis,
Jesu Christi vestigia terens,
Spiritus Sancti vas tu dilectum,
electe pugil almae Mariae.

3. Tu nam Hunnorum regia proles,
regum sanctorum speculum fulgens,
genitor tuus rex pius Bela,
ut more patris rex pius fores.

4. Tu nobis natus Polonico regno,
coelitus datus praesagio magno,
esque renascens fonte salutis
nomine avi dictus Ladislaus.

5. Tuque cum esses tener aetate,
eduxit rex Bela in Pannoniam,
ut te laudarent patria regna,
Hunnicum scilicet atque coelicum.

6. Tu resedisti Bihar-Varadini,
urbis futurus dulcis patronus;
tu construxisti templum Mariae,
quo nunc quiescis omni honore.

7. Te circumcingunt imperatores,
praesules, reges, clari barones;
oleo sudat sacrum sepulcrum,
ossa teguntur auro fulgenti.

8. Te venerantur cultu divino
sacer clerus et plebs devota,
te adorant regna terrarum,
etenim laudant astra te coeli.

9. Te dicsekedel kerályi székedben,
képed feltötték az magas kőszálra;
fénlik, mint nap, salyog, mint arany,
nem elégeszik senki tereád nézni.

10. Te arcul teljes, szép piros valál,
tekéntetedben embereknél kedvesb,
beszédedben ékes, karodban erős,
lám, mendent te ejtesz, ki tevéled küzdik.

11. Testedben tiszta, lelkedben fényes,
szívedben bátor, miként vad oroszlán,
azért neveztek Bátor Lászlónak,
mikoron méglen ifjúdad volnál.

12. Tagodban ékes, termetedben díszes,
válladtul fogva mendeneknél magasb;
csak szépséged császárságra méltó,
hogy szent korona téged méltán illet.

13. Mert választa az Szíz Mária,
megdicsőíte sok jó ajándékkal,
hogy te őriznéd és oltalmaznád
néki ajánlád jó Magyarországot.

14. Fejedben kele az szent korona,
megbátorejta téged az Szentlélek,
kezdéd követni atyádnak életét,
rózsákot szaggatál, koronádban fízéd.

15. Te tatároknak vagy megtörője,
magokat szaggatád az havas[okban];
te pogányoknak vagy rettenetük,
terekek mondottak feld félelmének.

16. Te kivagdalád az eretnekeket,
elszaggatád, mind kigyomláltad;
nem volt idédben gonoszól tevé,
mert csak híredn[eved] mindenek rettegték.

17. Azért igazságnak valál bírója,
az szép szíz[s]égnek valál koronája,
te tisztaságnak tiszta oltalma,
irgalmasságnak teljes követője.

9. Tu gloriaris regio throno,
imago sita est in muro alto,
splendet ut sol, fulget ut aurum,
haud sat est visu te contemplari.

10. Tu vultu plenus et rubicundus,
tu et aspectu desiderabilis,
in verbis dulcis, tu manu fortis,
deicis cunctos tecum dimicantes.

11. Tu carne purus, mente praeclarus,
tu corde audax more leonis,
ob hoc es dictus Bator Ladislaus,
dum adhuc iuvenis aetate fores.

12. Tu membris sanus, forma decorus,
humeris tuis altior cunctis,
specie sola imperio dignus,
corona sancta te rite cernit.

13. Te elegit virgo Maria,
praedotavit gratiarum donis,
ut custodires et gubernares
legatum sibi Hunnicum regnum.

14. Tuque fulcitus regni corona,
irradiatus Spiritu Sancto,
comitabaris mores paternos,
rosas legebas, corona stipabas.

15. Tu fidem sanctam et catholicam
praeconisatam ab hominibus Christi
observabas et protegebas
corde, ore sancto et ense.

16. Tu Tartarorum terror eorum,
crebro debellans in alpibus eos,
tu bassarum pavor eorum,
tu metus orbis Theucris vocabaris.

17. Tu exstirpasti gentes, haeresim,
ulscitas (Hussitas?) omnes tu evulsisti;
nec fuit auctor quispiam mali,
sola fama tua cunctos terrebat.

18. Tu aequitatis iustus eras iudex,
virginitatis eras corona,
tu castitatis castus patronus,
tu pietatis totus eras factor.

18. Dícsérjük magyarok Szent László kerályt,
bizony érdemli mi dícséretönköt;
dícsér[i]k őtet angyelok, mondván:
idvezlégy kegyelmes Szent László kerály.

19. Hunni laudate sanctum Ladislaum,
quia meretur a nobis laudem;
laudent eum angeli dicentes:
salve benigne rex Ladislae.

(Peer-kódex 308–325; Gyöngyösi Kódex 1–2 – RMKT I^2 220–234 – Vekerdi József olvasata nyomán: A régi magyar vers. 1979. 11–14.)

Szabadkai Mihály éneke Beriszló Péter veszedelméről[1]

(1515)

1. Mind ti népek bánkódjatok pispek veszedelmén,
Mert tudjátok, míg Isten segélé az ő jó szerencséjét,
Nem uralkodék terek császár soha az ő fején.

2. Ím látjátok, ellenségit sok helen meggyőzte,
Terekeknek sokaságit rólatok elízte,
Mellettetek megholtát ingyen ő nem nézte.

3. Kitek tudja itthon őlvén az ő sok költségét,
És koroskint[1] mindenféle nagy gondviselését.
Mert az tivé[2] ő fejében ő megőszölését.

4. Hadakozó soha nem nyer egy viadalban es,
Ha nem leszen igaz hitő még az nyereségben,
Vagy tisztaság kivel nincsen akár mikoron is.

5. Az szót mondja szandzsák[3] vajda az ő fogságában:
„Jaj, hogy veszék, szégyent vallék én bátorságomban,
Egy pap miatt nagy kárt vallék én vajdaságomba.

6. Én nem valék igaz hitő szegín horvátoknak,
Sok rabolást én is töttem az ő velaloknak[4],
Azért fogván tart mast engemet egy haragos pap-bán.

7. Lám nincsen mast, ki engemet megszabadítana,
Menthet Isten, ha mikoron ezt megtudhatnája,
És énreám ő szemeit vajha fordétanája.

8. De ha engem ő ezúttal itt meg nem segíllend
És innejten ez fogságból engem ki nem viend,
Többé neki én nem hiszek, ha itt elfeledend.

[1] mindig
[2] tevé
[3] török főtiszt
[4] valálok, falvak, birtokok

9. Én, ki valék Szendörőben egy haragos nagy bán,
Sokat dúltam mindenfelé az én lovam hátán,
Azért fogván tart mast engemet egy haragos pap-bán.

10. Szeretném azt, ha engemet magyarok nem látnának,
Bátor inkább ez fogságban itten levágnának,
Az angyalok mennyországban ottan ragadnának.

11. Az sem csoda, hogy én vagyok mast ily nagy fogságban,
Mert lakozik nagy sok isten az Magyarországban,
Kik segéllék az pap-bánt az ő bánságában.

12. Bátorsággal ők segíllik és nagy nyereséggel,
Tisztességgel, vitézséggel, pénzzel és bőséggel,
Avagy peniglen terek vajdának az önnen fejekkel.

13. Ahol vínak ő huszári, ott vígan osztoznak
Ő szolgái, az marháért[5] csak meg sem bántatnak,
Gyakor helen vígan laknak, mind magyaról szólnak.

14. Tegetlen[6] ím az patyolatot mind kopjával mírék,
Némel terekek fa tetejéről azt orozva nízék,
Nem merének leszállani, mert ők azt restellék.

15. Kevés kár nékil nem lehetnek szegén keresztyének,
De meghalának immár kétszer oly nagy sok terekek,
Siralmas mast Terekországban az ő énekek."

16. Kenyeregjönk az Úristennek mi mind fejenkint,
Hogy ne hagyjon terekeknek dúlnia koroskint,
Bátorítson viadalhoz minket mind fejenkint.

17. Ez éneket ezerötszáztizenöt esztendőben
Szabadkay Mihály szerzé egy nagy jó kedvében,
Egy szent Gyergynek innepének nemes kezdetében.

(RMKT I^2 485–487)

[5] zsákmányért
[6] minap

Apáti Ferenc Cantilénája[1]

(1520 körül)

1. Félelmes szüőnek[1] engem alejtátok[2],
Régi jó barátim nekem kik valátok,
Gyakorta szép szóval hozzám járolátok,
Engem megcsalátok.

2. Reméntelen dolog, ki hazugnak hiszen,
Mert szép beszédével csak szót tőled veszen;
Avagy túl másfelől ellenséged leszen,
Rajtad szégyent teszen.[3]

3. Azok nem gondolnak ez ily beszédekkel,
Ki magokot kelletik hízelkedésekkel, –
Nyájason beszélnek ő fejedelmekkel,
Elvesznek[4] nyelvekkel.

4. Nagy urak, kik vagytok! Szólok, ne bánjátok:
Fejér, szép ezüstös, ékes tü szablyátok,
Vele pogán népet, kérlek, ne vágjátok,
És tü ne bántsátok.

5. Csíntalan dolgokat tü ne szerezzetek,
Fodor hajatokot meg se félöljétek;
Diákok elmentek[5], leányokat néztek, –
Szégyenséggel[6] nősztök.[7]

6. Ügyedet ne viseljed egyházi papokkal,
Mert ha bevéteté magát nyájasságra,
Nem kell neki pénzed, vigad leányodval,
Megcsalnak szavokkal.

7. Serényen futamnak táncban az leányok,
Nyilván ott meglátjuk az ő jámborságit,
Szertelen ha leend az ő jámborságok,
Ott elholl pártájok.

8. Csepkék[8], házatoktól messze ne lépjetek,
Időnek javában tikot ültössetek:
Szemérem kapálni! Bölcsőt rengessetek,
Avval elélhettek.

[1] szívűnek
[2] gondoltatok
[3] kárt, bajt okoz
[4] elvesztenek
[5] esetleg: Diákokkal mentek
[6] esetleg: szegénységgel
[7] nősültök, nővel közösültök
[8] itt: paraszt menyecske

9. Sámsonnak alejtá az pór önnönmagát,
Látod nagy haragját, nem tiszteli urát;
Fogjad meg szakállát, vedd csak el jószágát,
Megalázza magát.

10. Azkort az papoknak vala tisztességek,
Mikoron egészlen áll vala szerzetek;
Távol vala tőlök gallérus köntösök,
Veres beretájok.[9]

11. Pénztől elfutamtak, szűrben beöltöztek,
Szépen ha beszélnek, keveset nem vesznek,
Foréntokot kérnek, ládában győjtnek,
Vele nem épejtnek.

12. Az régi jó kerályok míglen országlának,
Igazak valának az szegén országnak;
Az szent koronának híven szolgálának,
Avval áldozának.

13. Tennie kellene ezt az nagy uraknak!
Hogy sok lika vagyon erdőn az ravasznak,
Nincs birodalma rajta agaroknak,
Halál az nyulaknak.

14. Igen kevés hajok, számtalan jószágok,
Erős regulájok, kevés zsolozsmájok,
Bársonyos szolgájok, fekete kápájok
Az apát uraknak.

(Peer-kódex 337–342 – RMKT I^2 491–493)

Geszti László éneke[1]

(1525)

1. Ez vég pusztaságról meg[em]lékez[nétek],
[...] el ne vesznétek,
Az régi jó nevet megelev[enítenétek],
Az keresztyénségnek jó vérti lennétek.

2. Szegén Mátyás királ vala békességben,
Mert országa [vala ...] egyezségben,
Vitézek valának nála tisztességben,
Az urak v[alának] nagy egyenességben.

[9] birétum, papi süveg

3. Tü Úristen ellen ne há[bor]gan[át]ok,
Régi decrétomot csak [meg]tartanátok,
Az dézsmát igazán kiszolgáltatnátok,
Koroskint Istennek vele áldoznátok.

4. Isten, Szűz Mária háborútól védjen,
Hatvanban gyűlé[s]tek hogy jó végre légyen,
Jó Lajos királyonk diadalmat végyen,
Minden tanácstokban ő jó véget tégyen.

5. Pesti Beke Ferenc szíve két[ségében],
Ki az vendég népnek bízik erejében,
Török császárt töri [hízelkedésében],
Minden ennek ő elvetett beszédében.

6. Geszti László diák szerzé ez éneket,
Magyarország vala nagy fő szükségében,
Az végek valának mind elveszendőben,
Ezerötszázhuszonöt esztendőben.

(RMKT I^2 490)

Emlékdal Mátyás király halálára[1]

(16. század első negyede)

1. Néhai való jó Mátyás királ,
Sok országokat te bírál,
Nagy dicsérettel akkoron valál,
Ellenségednek ellene állál.

2. Hatalmasságodat [meg]jelentéd,
Bécsnek hogy városát te megvevéd,
Ékes sereged ott féletéd,
Királi széked benne helheztetéd.

3. Németországot mikort kévánjád,
Szent koronához választád,
És nagy sok részre hasogatád,
Magyari uraknak tisztül mind elosztád.

4. Akkoron te lél oly igen drága,
Téged kéván a cseh Prága
Meghervadozott szép zeld ága,
Nem kellemetes neki virága.

5. Terekektűl nyertél ajándokokat,
Ne pusztítanád országokat,
Ne kerengetnéd basájokat,
Ne fenegetnéd ű császárokat.

6. Igyekezel vala sok országokra,
És nagy hatalmas városokra,
Az vizen álló Velencére,
És benne való belcs olaszokra.

7. Magyarországnak fénes [csil]laga,
És rettenetes bajnaka,
Numuroltaknak kies hajlaka,
Nagy ékességnek es te valál oka.

8. Nagy ékessége tisztességen[k]nek,
Nagy bátorsága félelmenknek,
Ótalmazója magyar népeknek,
Rettenetes lél az lengyeleknek.

9. Királok kezett lél te hatalmas,
És nagy igyeknek[1] diadalmas,
Néped kezett nagy bizodalmas,
Légy Úristennél immár nyugodalmas.

(Gyöngyösi Kódex 4 – RMKT I^2 480–483)

[1] ügyekben

Rigmusok

Soproni Virágének

Virág, tudjad, tőled el kell mennem,
És teíretted kell gyászba ölteznem.

(Házi Jenő: A Soproni Virágének. MNy 25 (1929) 90)

Körmöcbányai Táncszó [1]

Supra agnő! Szökj fel kabla!
Hazajött férjed, tombj Kató!
Az te szíp palástodban,
Gombos sarudban,
Haja, haja, virágom!

(RMKT I^2 483)

Lovak betegsége ellen bájolás [1]

Contra tharghy equorum

Erdőn jár vala lebeke tárgy:
Béka vala ekéje,
Kígyó vala ostora;
Szánt vala kevet;
Vet vala kevecset.

Parancsolok én tenéked,
Hogy miképpen a kő nem gyökerezhetik
És nem levelezhetik,
Azonképpen te, itt ez lovon ne gyökerezhessél
és erekedhessél!

(RMKT I^2 204)

Elbeszélő költészet

Szabács Viadala (1)

(1476)

[...]

De az feljül mondott Pál Kenezsi
Ároknak mélységét igen nézi;
Ki Szabács erős voltát elmélé[1],
Honnég[2], minémű álgyú kell mellé.

Szorgost megyen Nándorfejérvárra,
Hol királ erről bizon hírt vára.
Legottan számtalan sok hajókat,
Fejérvárnál az Dunán valókot,
Nagy hamar felvontata az Száván,

És Szabácsvár táját hoztatá számán.[3]
Nép számtalansága környül állván,
Nagy erősséget víz felöl csinálván,
Hajókat mond árokba vontatni,
Környül pattantyúkval falt bontani,

De ment az hajókot felvontatá,
Sokfelül Szabács falát bontatá.
Vízárokból viadalt es tartottak,
Azzal Szabácsnak igyen sem árthattak,
Mert mondhatlan szakálosokval,[4]

Sok nyilakval, sőt számtalan sokval,
Kézi puskákval, nagy pattantyúkval,
És külömb-külömb álgyúkval,
Sebes és ugyan szűnetlen lőttek,
Sőt menden erejekvel rajtonk löttek.

Nu, azért strumlottak[5] kémélletlen,
Hogy belől sérelm lött mértékletlen,
Afelett sokszor harcolást töttek,
Azzal magoknak sok sebet vöttek.
Halált es vallottak hát némellyek,

[1] fontolgatja
[2] honnan
[3] számba vétette
[4] szakállas puskákkal
[5] rohamot intéztek

Király nagy tisztessége mellett.
Elő[6] egy ifjú, Várdai Simon,
Kinek anyja éj-naponkéd sír honn.
Bizon, ő kegyes úrfiú vala,
Ki pattantyú miá ott hala.

Más cseh vitéz, Franc, főtisztes hadnagy,
Kik bizon kegyes Istennél vadnak,
Ebbe sonha senkinek nincs kétség,
Vagy tiszulat helyén[7] őköt értsék.
És az többi, ottolyal kik haltak,

Isten [...] szeretetesek kik voltak,
Ma immár őérettek imádjon,
Afelett Istennek nagy hálát adjon
Mendennemő nagy sok jótételéről,
És erős Szabács megvételéről,

Ki alatt volt népnek válogatotta,
Dolgát menden, ment vitéz tartotta,
Kit meg nem mondhat emberi állat,[8]
Mely nagy harcolás volt Szabács alatt.
Menden ott vitézségét mutatta,

Mert királ őköt hozzá nugatta.
Egy idén nagy jeles sturmlást tőnek,
Azzal magyarok jó nevet vőnek.
Kin hát cseh vitéz népek nem voltak,
De azokba aztán sokan holtak.

Mert tulajdon hát önmagok, mikor
Volt volna sötét előálomkor,
Szabácsban nagy vesztegség[9] lött volna,
Vitéz cseh nép azért beljött volna.
Szertelen magokot ott rekesztvén,

Egy házat viadalhoz gerjesztvén.
Legottan túl-belől török népek,
Nagy viadalt velek törletének.[10]
Sok közőlök, kik ott benn valának,
Nékik kézen, nékik vízbe halának.

Ó, nyavalyás, hitván keménség,
Mit tőn nékik es az kevélség!
Meghalának nagy vakmerőségbe,
Bizon nem vitézlő merészségbe!
Ezt mi hagyjuk mind úgyan azonba,

[6] első
[7] purgatóriumban
[8] ember
[9] csendesség, nyugalom
[10] szereztek

Mert semmit sem hoz nekönk haszonba,
De jelentsük Ali bég jövését,
És onnaton ment való[...]
Volt olyha tizenötezer lóval,
Mind válogatott nép lovaglóval.

Szabácshoz nem messze, egy kis halmon,
Megsereglék, hogy beszédet halljon.
Szabácsba nagy felszóval kiáltnak.
Arról bölcsesége lőn királnak:
Hagya nagy sok dobot doboltatni,

Trombitákval es trombitáltatni.
Olyha hasad volt ég mindezektűl,
És volt nagy kiáltás vitézektűl,
Hogy szózatot ők ne vehessenek,
Onnaton annálkül mehessenek.

Ali bég jötte lőn csak ön-kára,
Meg sem fordola semmi munkája.
Ott ezen ők nagyon óhajtának,
Egyembe es mind fejet hajtának.
Nagy bús jonhhal[11] meg-visszatérének,

Viadalt kezdeni sem merének.
Az főhajtásról vevék eszekbe,
Hogy nincs segedelm már több ezekbe.
Azon kezde menden vélekedni,
Sőt főhajtáson sem elégedni.

Azért igen ifjú török, Hamza,
gondolván, hogy volt magyar, ott haza,
Erős Szabácsból törökök közül
Nagy sietetességvel, kiszökni készül.
Kiszökvén, szorgost királhoz juta,

Legottan néki egy helet mutata,
Honnég alkóbb Szabácsot veretni,
És könnyebb lészen őt megvehetni.
Az helről kezdék szörnyen veretni,
Mind környűl nagy erősen töretni.

Jóllehet affelől volt sok kötés,
De azért ingyen menden, menden vetés,
Mert arról immár török nép beszél,
Lött nekik meneden vetés nagy veszél,
Mely nagy mondhatatlan veszedelembe,

[11] szívvel

Lőnek azután es kegyes kegyelembe.
Mert esmérék, hogy meg nem bírhatják,
Sőt császárnak azt meg sem írhatják.
Azért tökéllett tanács lőn köztök,
Hogy menden szabad lenne önköztök:

Ki akarna, az válnék császárhoz,
Avagy magyari Mátyás királhoz.
Az kéncset, ki ott a császárt illetné,
Sem egy kéz köztök azt ne illetné.
Azon szerént Szabácsban benn hagynák,

És Szabácsot királnak megadnák.
Ment fejedelmnek belül tolmácsolja,
Ezt senki kívül meg se másolja.
Mert ez [beszéd] lőn náluk tökéletes,
Királnak kedig nagy kellemetes.

Sőt jónak teték őfelségének,
És hozjátartó nép községének.
Mert nagy méltó az menden felségnek,
Nagy kegyelmes legyen ellenségnek.
Jelesül kediglen mind azoknak,

Kik kegyes kegyelmnek esni szoktak.
Akaratjak szerént tőn kegyelmet,
És nagy míltóságos engedelmet.
Igy megadák Szabács erősségét,
Bennehagyák álgyúnak bőségét.

Mely álgyúkat királ többőhteté,[12]
És nagyon Szabácsot erősőhteté,
Hagyván benne vitézeknek javát,
Hogy ne látná továbbá az kárát.
Ez mindezen szerént hát meglévén,

Töröknek és mendennek kegyelmet tevén,
Királ vígan Budára eredvén,
Török sereg környűlö[13] terjedvén.
Hát valának nékik nagy csudába,
Hogy Budának menden utcájába,

Jelennen királnak udvarában,
Látják a török népet kazdag ruhában,
Királnak ékesen udvarlani,
Ment kell piacon, várban állani.
Ezt meghallák mind Törökországban,

Török császár lőn nagy bosszóságban.

(Imre Samu: A Szabács Viadala. Bp. 1958. 18–21.)

[12] sokasította
[13] körülötte

Csáti Demeter éneke

Pannónia megvételéről [1]

(1526 körül)

1. Emlékezzenk régiekrel,
Az Szittyából kijüttekrel.
Magyaroknak eleikrel,
És azoknak vitézségekrel.

2. Szittyából kiindulának,
Hogy ez földrè kijüvének,
Istentíl is kíszeríttetének,
Erdélységben letelepedének!

3. Ott jól ténck ű magokkal,
Hét sereget nagyot szerzének,
Hét kapitánokat emelének,
Mindeniknek várat szerzének.

4. Mind eggyesek ű dolgukban,
Hatalmasok viadalokban!
Nincs filelmek országokban,
Csak lakoznak bátorságokban!

5. Nagy erejek mint Sámsonnak,
Bátor szívek mint oroszlánnak,
Mindent rontnak, ha indulnak,
Rettenetesek sokaságokkal.

6. Az egyik kezettek jelesb vala,
Kinek neve Árpád vala,
Mindenkiknél gazdagb vala,
Azért keztek főkapitán vala.

7. Mikort azt hallották volna,
Hogy az Duna jó víz volna,
Lakófölde nagy jó volna,
Hogy annál jobb sohol nem volna;

8. Egy kevetet választának,
Duna látni bocsátának,
Hogy ha bizont mondhatnának,
Ők az földre bészállanának.

9. Kevet juta Duna mellé,
Földet, fivet megszemlélé,
Duna vizit es megkímlé,
Ömagának jónak ítélé.

10. Herceg akkor az földen lengyel vala,
Ki mind ez országot bírja vala,
Lakóhele Veszprém vala,
Ez föld népe mind német vala.

11. Kevet futa bé Veszprémben,
Az hercegnek eleiben,
Magyaroknak ű szovával,
Keszeneti lén nagy tisztességvel.

12. Engem kildtek téged látnom,
Országodat mind megjárnom,
Lakóheleden megtudakoznom,
Néped tervínit tanálnom.

13. Herceg azt igen erilé,
Az kevetet megvendíglé,
Űmagának jónak ítélé,
Mert azokat keznépnek viélé.

14. Kevet onnyat elsiete,
Egy palackot kerestete,
Duna vizében belé teltse,
Feldet, fivet hamar kerestete;

15. Azt Erdelbe el-bévivé,
Árpád elett mind letevé:
Árpád látá, jó neven vívé,
Kaptánoknak mind hírré tevé.

16. Kapitánok odagyűlének,
Duna vizét ők megláták,
Földet, fivet es megláták,
Ottan reá tanácsot tartának.

17. Egy fejér lovat hozatának,
Féket, nyerget aranyast hozának,
Az herceghez bocsátának,
Hogy ilyen szóval neki szólnának:

18. „Ez szép lóval azok tisztelének,
Kik Szittyából kijüének,
Nagyságodtúl feldet kérének.
Országodban letelepedének."

19. Herceg azval veszté magát,
Hogy az dolgot meg nem érté,
Az szép lovat megszereté,
Hogyki miatt földét elveszté.

20. Az szép lónak eriltében,
Az szót mondá az kevetnek:
„Annat adok én feldemben,
Mint kívánnak ők, nagy bősséggel."

21. Kivetek vadnak nagy eremben,
Mert járának nagy jó véggel,
Elbúcsúznak nagy tiszteségvel,
Bésietének Erdely feldében.

22. Kivetek beszélnek kapitánokkal.
Kapitánok tanácskoznak,
Hogy ha ez földre juthatnának,
Az herceggel megvínának.

23. Istent ők ott imádának,
Háromszor *Deust* kiáltának;
Arról nevezték ott az várast,
Szamos mentében az nemes Dézsnek.

24. Tűlek maradott nekenk az szokásonk,
Hogy ha mikoron árút mi szakasztonk,
„Deus, Deus!" ott kiáltonk,
Bizonságonk, hogy megárultonk.

25. Hamar mind felkészilének,
Harmad kevetet választának,
Az herceghez bocsátának,
Hogy ilyen szóval neki szólnának:

26. „Herceg! jól meggondold magad,
Hogy ez feldet hamar elhagyjad,
Mert magyaroknak árún adtad,
Immár űnekik megbocsássad."

27. Kevetek jutának az herceghez,
Tisztességvel neki keszenének,
Az Árpádnak ő szavával
Ezt megbeszéllék nagy bátorságval:

28. „Feldedet adtad fejér lovan,
És fivedet aranyos féken,
Duna vizit aranyas nyergen,
Akkort való nagy szökségedben."

29. Herceg hallá, mosolyodék,
Azzal semmit nem gondola;
Az kevetnek akkoron szólala;
Haragjában azt mongya vala:

30. „Ha az szép lovat azért kildték,
Egy sulyokkal majd agyon verjék,
Nyerget vessék az Dunába,
És az féket az fiben elrekkentsék."

31. Kevetek azt mondák az hercegnek:
„Nem kell tenni kegyelmednek;
Azzol az magyarok károsok sem lesznek,
Inkább lesznek nyereségesek.

32. Mert ebek lóval mind meghíznak,
Nyergek leszen halászoknak,
Az fékével kaszások osztoznak,
Azért teutánnad ők sok jót mondonak."

33. Kevetek onnyat elbúcsúznak.
Herceg ottan megfélemlék,
Seregekkel gyilekezék,
Az Duna mellen el-békeltezék.

34. Árpád juta magyar néppel,
Kelem földén a Dunán elkelének,
Az Csekén ők csekének,
Az Tétémben el-feltetének.

35. Érden sokat ők értenek.
Százhalomnál megszállának,
Az herceggel megvívának.

36. Isten vala magyar néppel:
Ott járának nagy nyereséggel.

37. Az herceg ott megvereték,
Csak egyedül futnia esék.
Az Dunára őt keríték,
Semmiképpen meg nem érheték.

38. Abban egyeb nem lehete:
Az Dunában bészöktete,
Hogy már magát ott megmentenéje,
Inkább magát ott elrekkenté.

39. Árpád vala nagy eremben,
Mert az ország lén kezében.
Ő megszálla fenn egy hegyben,
Székesfejérvárhoz lén ű kezelben.

40. Ott ez ország nekiek adaték,
Magyarországnak nevezteték,
Némettűl mert megvívék,
Fegyverekkel evékkén tevék.

41. Egyiknek neve Buda vala,
Ki ez országot megvette vala;
Hogy az Árpád megholt vala,
Árpád után ő kapitány vala.

42. Lakóhelye lőn Duna mentében,
Pest ellenében, fenn egy hegyben,
Arról neveztik ott a várost
Duna mentében kincses Budának.

43. Ezt szerzették Szilágyságban,
Csáti Demeter nagy gondolatjában,
Mikort nagy bú vala Magyarországban,
Egy némi-nemű múlatságában.

(18. sz-i másolatról – RMKT I, 1877, 3–8; II, 1880, 5)

Jegyzetek

Szent István király első és második törvénykönyve

Legrégibb kézirata az Admonti Kódex (12. sz.), latin forráskiadása: Závodszky Levente: A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. Bp. 1904. 141–165; magyar fordítása: István király emlékezete. Szerk. Király László. Bp. 1987. 25–41.

1. Az alább következő 1–4. törvénycikk szó szerinti átvétel a 847-i mainzi zsinat határozataiból.
2. Az ispán (lat.: comes) Magyarországon a vármegye élére állított tisztviselőt jelenti.
3. Závodszky Levente szerint (i. m. 19.) az „egyházi személyek" kifejezés a törvény megfogalmazójának rövidítő munkája során csúszott itt értelemzavaróan a szövegbe.
4. A vitéz (lat.: miles) középrétegbeli, könnyűfegyverzetben harcoló szabad, régi magyar nevén jobbágy.
5. A szolga (lat.: servus) Szent István korában egyrészt adásvétel tárgyát képező rab cselédet, másrészt önállóan gazdálkodó félszabadot jelent.
6. A várjobbágy (lat.: civis) a várszervezethez tartozó katonáskodó nép.
7. A falusi bíró (lat.: villicus) régi magyar nevén falunagy, a község elöljárója.
8. Az évnegyedes böjtök (lat.: quatuor temporum) magyar neve a latin hangzásbeli utánzása miatt *kántorböjt*. Advent 3. hetében, a nagyböjt első hetében, pünkösd hetében és a szeptember 14-ére következő héten van szerdán, pénteken és szombaton kántorböjt.
9. Az aranypensa (lat.: pensa auri) azonos a bizánci aranysolidussal, mely azonos értékű volt egyrészt a 40 ezüstdénárt érő pensával, másrészt egy tinóval.
10. A szabad (lat.: liber) Szent István korában általában királyi, egyházi vagy földesúri függésben levő, középrétegbeli fegyverviselő embert jelent.
11. A népből való (lat.: vulgaris) a közrendű, munkaeszközzel rendelkező félszabad ember megjelölése.
12. A törvénycikk a vérdíjat a gyilkos társadalmi helyzetéhez szabja, a vérdíj tinóban való megszabása a pénzforgalom kezdetlegességére utal.
13. A vendég (lat.: hospes) a 11–12. században főleg külföldről bevándorolt telepes. A 11. században olykor külföldről bejött vitézt is jelent.
14. A második törvénykönyv az elsőhöz képest kiegészítő jellegű. A kései datálást a 2. és 17. § indokolja, amennyiben ezek a Vazulféle összeesküvésre vonatkoznak. Györffy György ezzel szemben keletkezését 1009 tájára teszi; kétségbe vonja, hogy az idézett törvénycikkek Vazulra vonatkoztathatók, és a tized törvénybe iktatását túl későinek tartja. (István király és műve. Bp. 1977. 270.)
15. Itt nem a király udvaráról, hanem vidéki udvarhelyekről, birtokközpontokról van szó.
16. Az asylum-jog a templomba menekült bűnös elfogásának tilalma.

Kálmán törvénykönyve

Kálmán király törvényeit Seraphin érsek (1095–1104) parancsára Albericus írta össze. Az ajánlólevél, melyben mélyértelmű alkotmányjogi fejtegetések tudatos stílusművészettel párosulnak, kora egyik legműveltebb írójaként tünteti fel.

Irodalom: Horváth János: Árpád-kori latin nyelvű irodalmunk stílusproblémái. Bp. 1954. 107–109. Latinul: Závodszky Levente: A Szent István, Szent László és Kálmán.

korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. (Függ. a törvények szövege). Bp. 1904. 181–182. Magyar fordítása: Szemelvények az 1526 előtti magyar történelem forrásaiból. Szerk. Bolla Ilona és Rottler Ferenc. ELTE Egyet. jegyzet. Bp. 1974. 43–45.

A TIHANYI APÁTSÁG ALAPÍTÓLEVELE

A legrégibb hiteles, eredetiben fennmaradt oklevelünk a tihanyi apátság 1055-ben kelt alapítólevele. Mint oklevél és mint nyelvemlék egyaránt kitüntetett figyelmet érdemel. A középkori oklevél felépítését e példán mutatjuk be.

I. A bevezető rész (protocollum)

1. Az alapítólevél Krisztus monogramjával, vagyis a Christos szónak a két első görög betűjéből (X, P) létrehozott signummal ☧ kezdődik. Ez az ún. *invocatio symbolica*, a jel által történő segélykérés, amit az *invocatio verbalis*, a szavakkal történő segélykérés követ: itt a Szentháromság segítségül hívása. 2. Az oklevéladó András király neve és címe következik *(intitulatio)*. 3–4. Az oklevelekben szokásos *inscriptio*, vagyis azok megnevezése, akiknek az oklevél szól, és a *salutatio* (üdvözlés) itt elmarad.

II. Az oklevél fő része (contextus vagy textus)

1. Az *arenga* az oklevélbe foglalt intézkedést egy általános igazsággal indokolja meg. Ennek megszerkesztése általában irodalmi igényű. Itt az ügyek írásba foglalásának jelentőségére utal az alapítólevél megfogalmazója. 2. A *promulgatio* az arengát köti össze a narratióval: „Tehát így...". 3. A *narratio*, az oklevéladó elhatározását megindokló körülmények elbeszélése itt elmarad. 4. A *dispositio* (rendelkező rész) megindokolja az oklevéladás célját és rövid tartalmát, majd felsorolja a tihanyi monostor birtokait, jövedelmeit és a monostronak adott háznépeket és állatokat. 5. A *sanctio* az oklevélbe foglaltak megszegőit büntetéssel fenyegeti meg. 6. Végül a *corroboratio* az oklevél megerősítésének módját jelöli meg: itt a királyi pecsétben.

III. A záró rész (eschatocollum)

1. A tanúknak és az oklevelet hitelesítő személyeknek a signuma és neve, András király nagy monogrammja és középen a pecsét (helye). Ez a *subscriptiones*. 2. *Datum*. 3. Az *apprecatio* (zárófohász) itt elmaradt.

Latinul: MOLNÁR József–SIMON Györgyi: Magyar nyelvemlékek. Bp. 1976. 15–21. (Irodalommal.) Magyar fordítása: az arengát ford. Érszegi Géza. A középkor. Évszázadokon át. Tolna megye történetének olvasókönyve. I. Szerk. Balog János. Szekszárd 1978. 1/4. A határleírást ford. Holub József–MÉSZÖLY Gedeon: Ómagyar szövegek nyelvtörténeti magyarázatokkal. Bp. 1956. 5–13. Az ezt követő részek: Szemelvények az 1526 előtti magyar történelem forrásaiból. Szerk. Bolla Ilona és Rottler Ferenc. ELTE Egyet. jegyzet. Bp. 1974. 19–20.

1. Fok a Sió folyó neve.
2. A hull igéből képzett személynévre visszavezethető helynév.
3. 'Halom, domb'.
4. A helynév a 'férfi' jelentésű személynévből lett.
5. 'Szil-kút; köves kút'
6. 'Bekerített hely'.
7. Kak mint helynév ismert. Zarma 'szarv, benyúló földnyelv, öböl'.

8. Kőris töve.
9. Szék, szik 'mocsaras hely', ueieze 'halfogó rekeszték'.
10. Pot, Pat személynév.
11. Személy- vagy méltóságnévből lett helynév (Kenese, Kanizsa, Kenéz).
12. A ma is meglévő Gamás nevű helynévvel azonos.
13. Sziget-szádu. Szádu, később szád, a száj származéka, nyílást jelent.
14. A mai disznó szóval azonos.
15. Fizegy 'fűzes folyó', itt a Koppány folyó neve.
16. Ölyves mezsgyéje.
17. Mogyoróbokorig.
18. Aszó 'olyan völgy, melyben hol patak folyik, hol száraz'.
19. 'Berkenyefa, berkenyés'.
20. Körtvély fa, körtefa.
21. Horhos, 'mély út, szoros'.
22. Személynév eredetű helynév, Martos.
23. Sárfő, iturea 'itató'.
24. 'Ó út kútja'.
25. 'Halmocska'.
26. 'A nyárfaerdő végében lévő kis halomra'.
27. 'Martos vásárterének kútjára'.
28. 'Nagy aszó fejéig'.
29. 'Várhoz tartozó, várnép', a mai Kesztölc.
30. 'Fehérvárra menő hadútra'.
31. 'Petre szénája nevű helyre'.
32. A mai Fadd község.
33. Feltehetőleg 'kanyargós irtás'.
34. 'Leánysír'
35. 'Lovász halma'.
36. Német személynévből lett helynév, később Ekel.
37. 'Méhes, kaptáros'.
38. 'Bagát mezeje'.
39. 'Ásott, mesterséges árok'.
40. Személynévből lett helynév, az apó származéka.
41. Bálvány, határkő, oszlop.
42. Többféleképpen magyarázható.
43. 'Elülső homok'.
44. 'Három tó'
45. 'Ravasz-lik; rókalyuk'.
46. 'Három hegy'
47. Többféleképpen magyarázzák.
48. 'Báb homokja'.
49. Személynévből lett helynév, Alap.
50. Ma Kövesd.
51. Török személynévből lett helynév, Kolon.
52. 'Fövenyes homok'.
53. Többféleképpen magyarázzák.
54. 'Szernye halma'.
55. Somogy.
56. Tolna.
57. Vö. 3. jegyzet, a *seg* alapszóhoz képzőbokor járult.

Szent István király intelmei Szent Imre herceghez

Latin szövegkiadása: SRH 2,619–627; magyar fordítása: Árpád-kori legendák, 54–61. Irodalom: Szűcs Jenő: Szent István intelmei: az első magyarországi államelméleti mű. = Szent István és kora. Szerk. Glatz Ferenc és Kardos József. Bp. 1988. 32–53.

1. „Intelmek" (Admonitiones) cím Szent István király Nagy legendájából van kölcsönözve. A legendaíró tudósít arról, hogy Szent István erkölcstanító könyvecskét (libellum de institutione morum) szerzett fia számára, melyben „verbis eum *admonitionis* spiritualis alloquitur". Mivel az Intelmek szövege Szent István törvényeivel együtt hagyományozódott, de csak kései kéziratokban maradt fenn (XV századi Thuróczy-k., XVI. századi Ilosvay-k.), korai keletkezését többen kétségbe vonták. A Nagy legenda utalása és pontos tartalmi kivonata eloszlatja a kétségeket (ld. ott).

2. Az idézet a *Symbolum Athanasium*ból való. Ld. a *Magyar nyelvű irodalom* fejezetben a *Hiszekegy*-et.

3. In primis reges *augusti* *augebant* ecclesiam.

Szent Gellért: Deliberatio

Gellért egyetlen fennmaradt teológiai műve magyar földön született, s ha más nem is köti hazánkhoz, ez elegendő ahhoz, hogy a magyarországi irodalomhoz tartozónak tekintsük. A salzburgi bencés Isingrimus kérésére készült, aki 1074-ben Admont első apátja lett. A kézirat feltehetően rögtön külföldre került, ahol egy nem sokkal később másolt kódex őrizte meg (München, Bayerische Staatsbibliothek, clm 6211). A nyolc könyvre osztott mű az ótestamentumi Dániel próféta könyvéből *A három zsidó ifjú énekén*ek első öt versszakát kommentálja. E bibliai canticum a zsolozsma (laudes) részeként nap mint nap a klerikus által elmondott szöveg volt, így – mint maga a szerző bevallja az első könyv kezdetén – a gyakori használattól már „üresen hangzik" Ezen akar segíteni, amennyiben láncszerűen (catena) egymáshoz kapcsolódó bibliai, patrisztikus és tudományos irodalmi idézetekhez fűzött kommentárokkal rávilágít a megkopott szöveg mély tartalmaira. A szöveg nem könnyen követhető gondolatmenetével, különcnek tűnő latinságával komolyan próbára teszi a fordítót. Egy rövid, de jellemző részt választottunk ki. Elmélkedései II. könyvében Dániel könyve 3. fejezete 59. verséhez fűz magyarázatokat Gellért.

Áldjátok, egek, az Urat. Először az ég és az egek párhuzamos bibliai használatára idéz példákat, majd Isidorust idézi, aki egyrészt az ég (caelum) etimológiáját kísérli megadni (caelatum, 'metszett', 'vésett'), másrészt az ókori természettudományos ismereteket összegezve kerek forgó égő-nek tartja az eget. Az ég eme jellemzőit aztán az Egyházra alkalmazza Gellért: tropológiai értelmezés szerint az Egyház kerek, mert a földkerekségen elterjedt. Különösen figyelemre méltó egy metodikai megjegyzése: van-e létjogosultsága bibliai helyek allegórikus, tehát nem szószerinti értelmezésének. A patrisztikus bibliamagyarázat (exegézis) nyomán Gellért szerint is a Szentírás szövegeinek hármas értelme van. Az első a szószerinti (ad litteram) értelem, a második az erkölcsi, a harmadik és legfontosabb a belső, misztikus értelem. Ezzel kapcsolatban itt Pál allegóriáira, pontosabban szólva tipológiai értelmezéseire (az a módszer, amely ószövetségi eseményekben és alakokban újszövetségiek előképét látja) utal, majd a próféták képes beszédére, Jézus példabeszédeire, s különös szóhasználatával szólva, a Tekintetes lakodalmasban az Énekek éneke allegorikus értelmezésére, és a költői jelképekre. Az eredeti szöveg kihagyásos stílusa, körülményes, sokszor nehezen feltörhető szóhasználata, folytonos kitérései ellenére, mint kitűnik, világos gondolatmenetű. Nyelve elliptikus szerkezetekkel terhelt, italianizmusokkal teletűzdelt, de biztosan kezelt nyelv, stíluseszköze a különleges értelemben használt szavak alkalmazása. A bibliai helyeket Káldi György bibliafordítása alapján, enyhén modernizálva, és a Gellért által idézettekhez igazítva

közöljük. (Gellért nem a mai Vulgatát használta, hanem eddig pontosan meg nem határozott korábbi bibliafordításokat.)
Kritikai kiadása. Gerardi Moreseanae ecclesiae seu Csanadiensis episcopi Deliberatio supra hymnum trium puerorum. Ed. G. Silagi. Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis XLIX. Turnholti 1978. A közölt részlet a kézirat 16v–19v lapjain található. Déri Balázs fordítását itt közöljük először, a kommentár a jegyzetekkel együtt szintén az ő munkája.

1. Gellért elliptikusan nem teszi ki a „mondja" szó alanyát (ti. Dániel könyve).
2. Isingrimust szólítja meg.
3. Némi módosítással Isidorus *Etimologiái* 3, 31–32-ből idézve.
4. Isidorus, *Etimologiák* 3, 31, 2.
5. Uo. 3, 32, 1.
6. Az Énekek éneke.

Szent András és Benedek legendája

Latinul: SRH 2,357–361; magyarul: Árpád-kori legendák, 13–15.

1. Szent Ipoly, Hippolytus (170–235) keleti származású hitvalló, akinek görög nyelvű hitvédelmi iratai Rómában készültek. Felsőmagyarországi kultusza a sankt pölteni bajor bencés kolostor missziós tevékenységével függ össze, melynek szintén védőszentje volt.
2. Mór 1036-tól pécsi püspök, ezt megelőzően pannonhalmi szerzetes, majd apát.
3. Zoszimász apát 520 körül Caesareában kolostort alapított több remetetársa részére, ahol aszketikus életet éltek.
4. Szent Emmerám († 652) frank missziós püspök volt Bajorországban, a regensburgi egyház védőszentje. A nyitrai egyház mint regensburgi alapítás kapta az ottani patrónus nevét. 1111-ben Andrást és Benedeket mint társ-patrónusokat említik.
5. Géza herceg öccsével, Lászlóval és Salamon királlyal 1064. április 11-én, húsvétkor járt Pécsett, valószínűleg ekkor kérte el Mór püspöktől, a legenda írójától a vezeklőöv felét.

Szent István király Nagy legendája

Latinul: SRH 2, 377–392; magyarul: Árpád-kori legendák, 23–33.

1. István király atyja, Géza fejedelem († 997) a magyar krónikák szerint a negyedik fejedelem volt Árpád után (Árpád, Zsolt, Taksony és Géza). Bíborbanszületett Konstantin bizánci császár azonban említ egy Fajsz nevű fejedelmet is, aki a 10. század derekán uralkodott.
2. Szent Adalbert 955 után született előkelő cseh családból. 983-ban prágai püspök lett, majd szembe kerülve környezetével két ízben évekre Rómába vonult vissza. 995-ös rövid magyarországi tartózkodásának jelentőségét a hagyomány eltúlozta: a hazai egyházszervezésben korábbi tanuló- és munkatársainak volt nagyobb szerepe. A poroszok térítése közben szenvedett vértanúhalált 997-ben. Az esztergomi érsekség védőszentje.
3. Utalás a *Credó*ra.
4. Tours-i Szent Márton kultusza már Géza idejében meghonosodott Magyarországon. Ebben döntő szerepe volt annak, hogy a mainzi főegyház Szent Márton tiszteletére volt szentelve, s az első térítő püspök, Szent Gallen-i Brúnó egyházi felettese a mainzi érsek volt. Szent Márton legendáját a *Magyar nyelvű irodalom* c. fejezetben közöljük az Érdy-kódexből. Szent István óta Magyarország egyik oltalmazója.
5. Szent István a bolgárokon aratott győzelme emlékére Szent György ereklyéit a csanádi egyházban helyezte el. Lehet, hogy ekkor jutott a fejereklyéhez Veszprém, György magyaror-

szági kultuszának központja. Mártonhoz hasonlóan az ország egyik patrónusa. Szent György legendájának ugyancsak az Érdy-kódexben fennmaradt fordítását közöljük.

6. Asrik-Anasztáz érsek pályája Szent Adalbert mellett indult. Lengyelországból érkezett Szent Istvánhoz; ő közvetített II. Szilveszter pápa (993–1003) és István közt a koronázás ügyében. 1007-ben a frankfurti zsinaton Anasztáz néven, 1012-ben a bambergi Szent Péter egyház fölszentelésén Asrik néven szerepel.

7. András és Benedek életére vonatkozóan ld. a kötetben olvasható legendájukat.

8. A váradi (ma Pécsvárad) apátságról van szó. Hamis alapítólevele szerint 1015-ben alapították. 1038-ban szentelték föl templomát.

9. Esztergom (érseke a magyarországi egyház feje) alá tartozik, Veszprém, Győr, Pécs, Eger, Vác, Kalocsa (a 11. század közepétől érsekség, ettől kezdve alá tartozik:) Gyulafehérvár, Csanád (korábban Marosvár) és Bihar. Szent László király Biharról áttelepítette a püspöki székhelyet Váradra, és Zágrábban új püspökséget alapított, melyet Kalocsa alá rendelt.

10. A középkori magyar hagyomány szerint Szent Márton szülőhelye és oratóriuma Pannonhalmán volt. Sulpicius Severus Márton-életrajza szerint azonban a szent szülőhelye a pannóniai Sabaria, azaz Szombathely, s az elnevezést csak másodlagosan vitték át Pannonhalmára, ill. az ott fakadó forrásra.

11. Az apátság nem volt alávetve a megyés püspöknek. A legyőzött Koppány egykori birtoka, Somogy megye a tizedet a világi egyház helyett a Szent Márton kolostornak fizette.

12. Szent István két törvénykönyvét ld. a jelen kötetben.

13. István király felesége, Gizella királyné, Henrik bajor herceg leánya, II. Henrik német-római császár (1002–1024) nővére volt.

14. Szűz Mária magyar neve Boldogasszony. Az alán eredetű *asszony* szavunk eredeti jelentése 'királyné'. Nagyboldogasszony, vagyis Szűz Mária mennybevitelének ünnepe: augusztus 15.

15. A király a székesfehérvári Szűz Mária egyházat számtalan kiváltsággal ruházta föl (pl. kivette az illetékes veszprémi püspök joghatósága alól). Egykori gazdag fölszereléséből ma is megvan a Gizella királyné által 1031-ben miseruha céljára adományozott koronázópalást.

16. István király, hogy a zarándokok útját megkönnyítse, 3 vagy 4 szállóházat alapított: Konstantinápolyban, Jeruzsálemben, Rómában, és a 13. századi hagyomány szerint Ravennában.

17. Szent Günther, Gizella királyné rokona, ifjúkori kicsapongások után az altaichi (Németország) Szent Móric bencés kolostor szerzetese lett.

18. Szent István 1037-ben alapított Bakonybélben Szent Móric tiszteletére monostort. Gellért ezt megelőzően remetéskedett itt. Életére vonatkozóan ld. a kötetben szereplő Gellért-legendát.

19. II. Konrád német-római császár (1024–1039) 1030 júliusában betört seregével Magyarországra, a Rábától azonban kénytelen volt visszafordulni, s az üldöző magyar seregek Bécsnél bekerítették.

20. Az Intelmeket ld. a jelen kötetben.

21. Életére vonatkozóan ld. a kötetben *Szent Imre herceg legendáját.*

22. Péter király (1039–1042 és 1044–1046) Orseolo Ottó velencei doge és István király nővérének a fia.

Szent István király Kis legendája

Latinul: SRH 2,393–400; magyarul: Árpád-kori legendák, 16–22.

1. Horatius, Ódák, IV,9,28.

2. Utalás Persiusra:

Ajkam nem ízlelé Hippocrene vizét,
Nem álmodoztam én Parnass kettős hegyén.
(Satirae, Prologus 1–2; Barna Ignác ford.)

Pegazus, a szárnyas ló rúgása nyomán fakadt egy forrás (Hippokréné = lóforrás) a Helikon hegyén, melyből ha isznak a Múzsák, ihletet nyernek.

3. Ld. Nagy legenda 13. jegyzet.

4. Ld. Nagy legenda 1. jegyzet.

5. Szent István két törvénykönyvét ld. a jelen kötetben.

6. Koppány Géza fejedelem halálakor (997) – mint a legidősebb Árpád-leszármazott – magának követelte a fejedelemséget és Géza özvegyét, Saroltot. István azonban nyugati lovagok segítségével legyőzte Koppányt és kivégeztette.

7. Ld. Nagy legenda 11. jegyzet.

8. Ld. Nagy legenda 15. jegyzet.

9. Ld. Második törvénykönyv, 1.

10. Ld. Nagy legenda 16. jegyzet.

11. Vö. Horatius, Ars poetica 163.

12. Az évkör (indictio) római eredetű időszámítás, tizenöt évenként újrakezdődő ciklusokra szakaszolja az éveket. Az 1038. esztendő az 1033-ban kezdődő és az 1047-ben befejeződő 15 éves ciklus hatodik éve volt.

13. Szent László király (1077–1095) életére vonatkozóan ld. a kötetben található legendáit.

14. István királyt 1083. augusztus 20-án avatták szentté.

Szent István király legendája Hartvik püspöktől

A három Szent István-legenda összehasonlításának megkönnyítésére – az SRH-beli kiadást követve – a margón jelöljük Hartvik forrását. Jegyzetet itt csak Hartvik önálló fejezeteihez fűzünk.

A latin szöveg kiadása: SRH 2,401–440, a magyar fordításé: Árpád-kori legendák, 34–53.

1. A somogyiak a tizedet a veszprémi püspök helyett valóban Pannonhalmának fizették, de Hartvik állítása a tizedik gyermek kötelező fölajánlásáról nem valószínű.

2. Nursiai Szent Benedek regulájáról van szó, melyet 540 körül írt szerzetestársai számára.

3. II. Szilveszter pápa (999–1003).

4. I. Mieszkó lengyel fejedelem 992-ig uralkodott, ekkor már Boleszló a király (992–1025).

5. István király 1038. augusztus 15-én hunyt el.

6. András király fiát, Salamont koronáztatta meg öccsével, Béla herceggel szemben. Halála után Salamon elmenekült, ekkor Bélát is megkoronázták (1060). Béla halála után Salamon elfoglalta trónját (1063), de a közte és Béla fiai, Géza és László között kitört viszályból az utóbbiak kerültek ki győztesen.

Szent Imre herceg legendája

Latinul: SRH 2,449–460; magyarul: Árpád-kori legendák, 62–67.

1. Szent Imre legendája kódexeinkben három különböző bevezetővel maradt fenn. Irodalomtörténeti szempontból ez a változat a legfontosabb, mert hitelesíti az *Intelmeket*. Annak „De institutione morum" latin címe is innen származik. Ld. a Szöveggyűjteményben *Szent István király intelmei Szent Imre herceghez* címen.

2. „Ha történetesen a király vagy a püspök valamelyik apátságba jön, az apát és a szerzetesek ne a templomban járuljanak csókra a királyhoz vagy a püspökhöz, hanem vonuljanak ki a kolostorba, és sorban állva várják a király vagy a püspök csókját." (Szent László első törvénykönyve 35.)

3. Ld. Szent András és Benedek legendája 2. jegyzet.

4. Álmos herceg, I. Géza király fia, Kálmán fivére volt. László Álmos helyett Kálmánt tette meg örökösének, aki börtönbe csukatta és megvakíttatta trónkövetelő testvérét. Álmos 1108-ban járt Konstantinápolyban, Kálmán halála után (1116) pedig végleg idemenekült.

5. Szent Imre nevét (latinul hol Heinricus, hol Emericus) anyai nagybátyjáról, Henrik német-római császárról kapta. Az ő legendájában is szerepel a hoppon maradt ördög toposza, ha nem egyenesen onnan került ide. Eusebius 313–339 között volt Caesarea püspöke.

6. VII. Gergely pápáról van szó (1073–1085).

Szent László király legendája

A legendának két változatát közöljük, ahol eltérnek egymástól, a két szöveg párhuzamosan olvasható. Latin kiadása: SRH 2,515–527; magyar fordítása: Árpád-kori legendák, 95–102.

1. A László név szláv eredetű (Vlagyiszláv), jelentése 'hatalom' és 'dicsőség'.

2. Vö. Justinianus, Codex 3,1,14.

3. Ld. Szent István király Nagy legendája, 9. jegyzet.

4. Andrást és Benedeket 1083. július 17-én, Gellért püspököt július 26-án Csanádon, István királyt augusztus 20-án, Imre herceget pedig november 5-én Székesfehérváron avatták szentté.

5. László király szentté avatására 1192. július 27-én került sor a pápai követ, Gergely bíboros és a király, III. Béla jelenlétében.

6. 1204-ben pünkösd július 13-ra esett, a legendaíró vagy az évet, vagy a napot elírta.

Szent Gellért püspök Nagy legendája

Latin kiadása: SRH 2,480–506; magyar fordítása: A m. középkor irodalma, 753–782.

1. A legenda mai formájában 14. századi. A rímes prózában írt részletei mégis 11–12. századi előzményekre utalnak. A kései szerző ezeket felhasználva nagy legendaírói leleménynyel nagyrészt maga találta ki a szent püspök élettörténetét.

2. Ekkor még nem Mór, hanem Bonipert a püspök.

3. Május 3.

4. Bakonybél.

5. Egykor (Budin) Bodony (Bulgária).

6. Török-Kanizsa (Torontál m.).

7. Uram, irgalmazz, Krisztus kegyelmezz!

8. Temetőjébe.

9. Szent István 10 püspökséget alapított (vö. Nagy legenda 9. jegyzet).

10. Gellértet 1083. július 26-án avatták szentté.

Ez az első fennmaradt hazai történeti mű. Keletkezési ideje, forrásértéke és a szerző személye körül több mint kétszáz éve vita folyik. A gestában a 12–13. század fordulójának társadalmi, közjogi, etnikai viszonyai tükröződnek. Hősei jórészt kitalált személyek, akik földrajzi nevek megszemélyesítéséből születtek, s köréjük történetet az írói fantázia költött. Mintája a középkorban közkedvelt *Nagy Sándor életrajz,* forrásai külföldi történeti művek, a magyar krónikakompozíció egy korai változata és a szájhagyomány. Az igényes rímes prózát verses betétek, szójátékok, ismétlések, alliterációk színesítik.

Szakirodalom: CSAPODI Csaba: Az Anonymus-kérdés története. Bp. 1978. Latin kiadása: SRH I. 13–117 és Die „Gesta Hungarorum" des anonymen Notars. Hrsg. G. Silagi. Sigmaringen 1991.; magyar fordítása: Anonymus, Gesta Hungarorum (hasonmás). Ford. Pais Dezső. Bp. 1977.

1. A *P. dictus magister P* iniciáléját vagy egy P-vel kezdődő személynévként (Petrus, Paulus) oldják föl, és tulajdonítják különböző ilyen nevű személyeknek a szerzőséget, vagy a *prae* rövidítésének tartják, ami az előző oldalra utalna vissza, ahol a szerző megnevezte volna magát, de később az egész oldalt kivakarták. (A rendelkezésünkre álló szöveg a 13. század második feléből származó másolat.) A *magister* itt nem egyetemi fokozatot jelent, hanem a kancelláriában általánosan használt titulus.

2. A kutatás II., III. és IV. Béla mellett egyaránt számos érvet sorakoztatott fel, a legmeggyőzőbbek mégis III. Béla mellett szólnak.

3. Nem eldöntött, hogy francia vagy itáliai egyetemre járt-e, az első mellett többen érvelnek.

4. Dares Phrygius neve alatt maradt fenn egy 5–6. századból származó latin Trója-történet-fordítás.

5. Anonymus korára nézve kézzelfogható bizonyíték a jokulátorok, regősök kiterjedt működésére, illetve a magyar nyelvű udvari epika virágzására a Gesta Hungarorum négy utalása: Előbeszéd, 25., 42., 46. fejezet. Anonymus tudós idegenkedése ezektől a kor történeti irodalmában toposz is.

6. A 'doni magyar' értelmezés nem megnyugtató. A „Volgán túli" Baskíriában maradt magyarokat és a magyar őshazát nevezhették így a velük érintkező török népek.

7. Az északi barbár népeket az ókori művelt világ összefoglalóan szkítáknak nevezte, akiket később a bibliai Góg és Magóg leszármazottaiként tartottak számon. Támadásaik ellen falak építésével igyekeztek védekezni. A Sándor-monda Josephus Flavius alapján Nagy Sándornak tulajdonítja a falépítés érdemét.

8. Anonymus számára magától értetődik, hogy az Árpád-házi királyok Attila utódai. Arra, hogy a hunok a magyarok ősei lennének, nem utal ugyan egyszer sem, mégis feltételezhető, hogy így gondolta.

9. Az emlegetett hévizek a mai Lukács fürdő és Komjádi uszoda helyén lehettek, innen a Budafelhévíz név. Budavárból később Óbuda lett, mert a tatárjárás után épült vár szintén a Buda nevet kapta. – Etzil Attila nevének a németben kialakult változata, az Etzilburg am. 'Attila vára' kifejezés a Niebelung-monda ismeretére utal.

10. Dareiosz (i. e. 521–485), Kürosz (i. e. 559–529).

11. Hungvár-Ungvár. A *h*-val vagy *h* nélkül kezdődő névalak váltakozva fordul elő, akárcsak a hungarus-ungarus népnév. Az utóbbi az *onogur* am. 'tíz-ogur', 'tíz nyíl' középkori latinban elterjedt változata. A magyarsággal érintkező szlávok közvetítették az európai népekhez. A néveredeztetés, etimologizálás az egész középkoron át nagyon kedvelt eszköz volt személyek jellemzésére, dolgok megmagyarázására. Mai értelemben vett tudományos alapja általában nincs. A műfaj alapműve Sevillai Isidorus (570 k.–636) *Etimológiák* c. kézikönyve. Ld. Tarnai A., „A magyar nyelvet írni kezdik," 19–25, 40–43.

12. A török *etil* am. 'folyó' Ez jelenik meg egykori szállásterületünk, az Etelköz nevében is.

13. Előbb város, majd fejedelemség a későbbi Oroszország középső részén. A 14. században a moszkvai nagyfejedelemségbe olvad.

14. A márka használatára Magyarországon először 1146-ból van adat.

15. Pannónia mint római provincia csak a Dunántúlt jelentette, a középkori szóhasználatban azonban egész Magyarországot. (Ld. KLANICZAY Tibor: Hungaria és Pannonia a reneszánsz-korban. Itk 1987–88. 1–19.)

16. Anonymus értheti ezen a pápai kúria adószedőit éppúgy, mint az országon átvonuló keresztes hadakat.

17. Ladomér (Lodoméria) azonos a vlagyimiri orosz fejedelemséggel. Halics (Galícia) ettől délre, a Dnyeszter partján fekszik. A kettő a 12. sz. második felében vált el egymástól, amit a Gesta Hungarorum datálásánál figyelembe kell venni.

18. A gyakori, szinte szó szerinti ismétlés Anonymus elbeszélő technikájának egyik jellemzője.

19. A török eredetű *kán* am. 'fejedelem' nem személynév. Salán is fiktív név, Vörösmarty révén Zalán változatban ismert.

20. Leginkább a Váradtól K-re húzódó Réz-hegységgel azonosítható.

21. Marót (morout) Melich szerint a morva népnév változata. (A Krónikákban Marót helyén Szvatoplukot, Nagy-Morvaország urát találjuk.) Marót és Mén-Marót ('többnejű morva') költött személyek, akiknek nevet Anonymus a bihari Marótfalváról adott. A hagyomány valószínűleg összekeverte a honfoglaláskor még valóban többnejű morvákat és a bihar-vidéki többnejű mohamedán kozárokat.

22. Galád szintén kitalált hős; Temes megyében több hasonló nevű település van. Bodony (Budin) ma Vidin Bulgáriában, a Duna mellett. Valószínűleg azért választotta ezt Anonymus Galád szülőhelyéül, mert a Gellért-legenda szerint itt keresztelték meg Ajtonyt.

23. Marosvár a Maros bal partján, a mai Németcsanád táján lehetett. Ajtony és Csanád harcát a Gellért-legenda másként meséli el, de Marosvár a Csanád nevet ott is Ajtony leverése után kapja.

24. A görög eredetű „duca" címmel a horvát bánt illették a 12. században a helybéliek.

25. Éppen fordítva: a Bodrog egyik mellékfolyójáról, a Laborcról kapta nevét a vezér Anonymustól.

26. András, Béla és Levente nem Szár László, hanem fivére, a megvakított Vazul fiai.

27. I. András felesége Anasztázia, I. Jaroszláv kievi nagyfejedelem leánya.

28. Orseolo Pétert az Oroszországból visszatért Vazul-fiak elfogatták és megvakíttatták, amibe az hamarosan bele is halt.

29. Ed és Edömén kun vezérek az Aba-nem ősei. Anonymus az Abákra különös tekintettel van.

30. Borsod valóban a Bors személynév *d* kicsinyítő-képzős alakja. Ez az első magyar nyelvtani megállapítás. A helyet és a nevet a Boldva melléki Borsod őrzi.

31. Hágó a Meszes-hegységben Zilah mellett.

32. A török eredetű név (turda am. 'kő') Horváth János szerint azonos a lat. Petrusszal. Feltételezi, hogy Anonymus így rejti el nevét, s hogy személye azonos Péter győri püspökkel, aki II. András kíséretében a szentföldi harcok idején tűnt el.

33. A mostani Ecsedi-láp táján.

34. Ma Nyírtass.

35. Transylvania, azaz Erdély.

36. Anonymus saját korának állapotát vetíti vissza a honfoglalás kori Erdélyre a vlahok (románok) emlegetésével. 1166-ban törtek be először Bizánc szövetségeseként Erdélybe. Jelenlétüket egy II. András-kori oklevél (1202–1209) említi első alkalommal. A Gyalú helynévből kreált Anonymus oláh uralkodót.

37. Egy regösének két sorát latinra fordítva idézi Anonymus. Irodalomtörténeti szempontból így is becses emlék.

38. A Berettyó egyik mocsaráról lehet szó. Szerep község ma is megvan Biharban.

39. A mai Berettyóval azonos.
40. Diósgyőr.
41. Gyöngyöspata.
42. A Sámuel nevet Anonymuson kívül csak a király pénzein olvashatjuk. Az *aba* szó kegyességből való származtatása Anonymus leleménye, valójában az 'apa' jelentésű török szóból ered.
43. Ma Sajógömör.
44. A Cserhátról lehet szó, ahol régen valóban volt egy Bolhád nevű vár.
45. Alsó- és Felsővárad Bars megyében található.
46. Bars megye székhelye Bars.
47. Zobor költött név, ihletője a Nyitra melletti Zobor-hegy, mely András és Benedek legendájából jól ismert.
48. A Vág folyó partján a várispánságok védelmi vonala – ebbe tartoznak az említett várak – a 11. sz. első felében épült ki.
49. Nándorfehérvár (Belgrád).
50. Pusztaszer.
51. Anonymus megítélése a „regösök csacsogó énekeivel" kapcsolatban nem egyértelműen elutasító: ezek nem hagyták feledésbe menni a magyarok vitéz tetteit.
52. Karintiaiak.
53. Palánk a Temes-közben.
54. A Temes folyó szláv elnevezése.
55. A mai Szófia.
56. Philippopolisz (Plovdiv Bulgáriában).
57. Neopatrasz nevének torzult változata.
58. A középgörög *szabósz* am. 'ostoba' szóra utal. A Szovárd név a magyarok régi nevének (szavardi aszefil) első feléből származik. Szovárd görögországi letelepedésében és a Csaba-magyarja kifejezésben a Keleten maradt magyarság hagyománya olvadhatott össze a hun történetben később Attila fiaként felbukkanó, feltehetően szovárd–magyar vezér, Csaba mítoszával.
59. Ld. a 9. jegyzetet.
60. Százhalombatta és Diósd.
61. Dunaszekcső.
62. Ma Pannonhalma, ld. még Szent István Nagy legendája 10. jegyzetét.
63. A Sebes-Körös egyik ága.
64. Az óbudai Fejéregyházról van szó. Árpád halálozási évéhez ez az egyetlen adat.
65. III. (Vastag) Károly frank király (884–888).
66. I. (Nagy) Otto német király, német-római császár (936–973).
67. Az első lehet Senones vagy Sens vidéke Franciaországban. Az aliminus népek meghatározása bizonytalan: vagy az *ad* praepositióból és a *limes* am. 'határmezsgye' szóból származó összetétel, vagy az alemanus változata.
68. Jakubovich szerint Bruck an der Leitha.
69. Mohamedán bolgárok.
70. Abádszalók.

Kézai Simon: A magyarok viselt dolgai

Kézai Simon *Gesta Hungaroruma* az első fennmaradt teljes magyar krónika. Határozott koncepciójú, tudatosan szerkesztett mű: az ajánlás után a hun, majd a magyar nép történetét tárgyalja, ezt a bevándorolt családokról és a szolgáló népekről adott áttekintés egészíti ki. (A hun történet szerzőségét egyesek az 1272-ig működő Ákos mesternek tulajdonítják, a magyar résszel kapcsolatban pedig vitatott, hogy Kézai kivonatolt-e másokat vagy az ő műve

maradt fenn kivonatosan.) Történelemszemléletére – előzményeivel szemben – a nemesség jogegyenlőségének hangsúlyozása és bizonyos idegenellenesség jellemző.
Irodalom: Szűcs Jenő, Társadalomelmélet, politikai teória és történetszemlélet Kézai Simon Gesta Hungarorumában. Századok, 1973. 569–641, 823–873. Latin kiadása: SRH I. 129–194; magyar fordítása: A m. középkor irodalma, 115–163.

1. IV. (Kun) Lászlóról van szó, az 1204-ben megkoronázott III. László ugyanis ötéves korában, 1205-ben meghalt. Őt nem sorolja Kézai a tényleges királyok közé. A 74. fejezetben ugyancsak III. Lászlóként említi urát.

2. Kézai minden bizonnyal járt az említett helyeken, műve alapos hely- és nyelvismeretről tanúskodik.

3. Orosius az 5. században élt, Ottó császár a tizedikben, így az utóbbinak semmiképpen nem kedvezhetett. Kézai nem közvetlenül idézi Orosiust, hanem Jordanes *Geticá*jából (6. sz.).

4. Szent Ágoston felosztása szerint a világtörténelem korszakai: 1. A teremtéstől Noéig 2. Noétól Ábrahámig 3. Ábrahámtól Dávid királyig 4. Dávid királytól a babiloni fogságig 5. A babiloni fogságtól Krisztus születéséig 6. A megváltástól az utolsó ítéletig.

5. Viterboi Gottfried (1125 k.–1192 k.) *Pantheon* c. világtörténete előszavában utal Josephus Flaviusra (37–95 k.) és Orosiusra. Mellettük Sevillai Isidor (570 k.–636) *Krónikájá*ra, a vizigótok és a vandálok történetére gondol Kézai.

6. Helyesen: 201. esztendőben.

7. Egyiptomban, a Nílus deltájánál is volt egy Babilon nevű város, ill. erődítmény. Erre gondolhatott Kézai.

8. Az Azovi-tenger ókori neve.

9. Az Urál-hegység.

10. Grúzia.

11. A Kaspi-tó.

12. 1 stadion kb. 185 m.

13. Valójában 375-ben.

14. A táradalmi egyenlőtlenség eredetének kérdése merül itt fel. Kézai megoldásának francia párhuzamaira Szűcs Jenő mutatott rá.

15. Kitalált személy.

16. Nálunk ismertebb változata Detre, I. Theodoricus gót királlyal (419–451) azonosítható. A kronológia persze nem köti Kézait, ld. még a 23. jegyzetet.

17. Sicambria város neve a germán sicamber néptörzs nevével függ össze, amit Kézai önkényesen azonosít az Óbuda melletti római romokkal.

18. Szent Zsigmond király (516–523).

19. A nyugat-római birodalom hadvezére III. Valentinianus (425–455) császár alatt.

20. A catalaunumi csatáról van szó (451). Belvider bizonytalan azonosítású helynév. (Catalaunumot Kézai is – többi krónikásunkhoz hasonlóan – a katalánokkal azonosította.)

21. Ennek az etimológiának természetesen semmi alapja nincs.

22. Ünnepük október 21-én van, jelentős hazai kultuszuk összefügg az Attila-hagyománnyal.

23. A longobárdok a hunok után egy évszázaddal törtek be Itáliába, Kézai viszont a hun történetet a longobárdok Pannóniából való távozása utánra tette (a világkrónikákban ugyancsak hunoknak nevezett avarok idejére).

24. Kézai bizonyára saját útiélményeiből teremtette meg a hunok dél-itáliai kalandozását.

25. Szvatopluk morva fejedelem (870–894).

26. I. (Nagy) Ottó (936–973). I. Lothar (840–855) halála után fiai, II. Lajos Itáliát, II. Lothar Lotharingiát, Károly Burgundiát és Provence-ot kapja. Antonius Durus ismeretlen.

27. Ld. Anonymus 15. fejezet.

28. Vratiszláv morva herceg († 921).

29. I. Konrád (911–918).

30. Ulrik augsburgi püspök (924–973).
31. András, Béla és Levente a megvakított Vazul fiai voltak.
32. III. Henrik német császár (1039–1056).
33. Florum Paiur *verloren Bayer*ből.
34. A rosaccói kolostort később alapították.
35. Az 1120-ban épült admonti kolostorban egy másik Zsófia, II. Béla lánya élt. (Ld. levelét bátyjához, II. Géza királyhoz, a *Hivatalos és magánlevelek a 11–14. századból* fejezetben.)
36. A krónika ettől kezdve IV. László koráig igen kivonatos és sok helyen pontatlan.
37. A mai Margitszigeten.
38. Habsburg Rudolf (1276–1282), a dinasztia megalapítója, a morva mezei csata eredményeképpen tudta magához ragadni a hatalmat.
39. Az itt következő fejezet a középkori társadalomtörténet jelentős forrása.

Képes Krónika

Az úgynevezett *14. századi krónikakompozíció* kilenc kódexben és egy ősnyomtatványban (Budai Krónika) maradt fenn. Eltérő előszavaik és kevésbé részletes vagy részletezőbb tárgyalásmódjuk szerint két családot alkotnak: a Budai Krónika-család őse Károly Róbert korára datálható, a Képes Krónikáé pedig Nagy Lajoséra. A krónikakompozíció nem egységes mű, a korlátlan szerkesztői beavatkozás ellenére is megőrizte a 11. századtól folyamatosan művelt királyi udvari történetírás elveszett emlékeinek nyomait (Ősgeszta, Gesta Ladislai regis, Ákos mester stb.). Mint kódex kétségkívül az iniciálékkal és miniatúrákkal gazdagon illusztrált *Képes Krónika* a legjelentősebb. A Krónikából csak egészen szűk válogatást közlünk, mert egy bő válogatás sem pótolhatja a teljes szöveget, illetve a sok kiadásban hozzáférhető fakszimilét. (Ld. Mályusz Elemér: A Képes Krónika kiadásai. Középkori kútfőink, 167–186. Azóta megjelent még: A m. középkor irodalma (ebből idézünk); Képes Krónika. Ford. Bellus Ibolya. Jegyz. Kristó Gyula. Bp. Európa K. 1986; Ua. fakszimilével. Bp. Helikon K. 1987.). Olyan részleteket mutatunk itt be, melyeket érdemes összehasonlítani Kézai krónikájával. Ez nemcsak a bibliai eredeztetésre, hanem a magyar mondavilág közismert történeteire is vonatkozik (a fehér ló, a „hétmagyar", Lehel kürtje, Botond kalandja). Az Anjou-kori kiegészítés feszült hangulatú, jól komponált történeteiből ad ízelítőt Zách Felicián merényletének előadása.

1. Petrus Comestor (1100 k.–1179 k.) a bibliai történeteket egyszerűsített formában előadó *Historia scholastica* című népszerű tankönyvéről kapta ezt a titulust. Josephus Flavius véleményét ebből idézi a krónikás.
2. A kis-ázsiai Cilicia Szicíliára való felcserélését az Anjou-kori Magyarország nápolyi tájékozódásának jeleként fogja föl Mályusz Elemér (Krónika-problémák. Századok, 1966. 748–749).
3. Szent Jeromost és az itt következő genealógiát Nicolaus de Lyra (1270 k.–1349) bibliakommentárjából idézi a Krónika (vö. Tarnai Andor: A Képes Krónika forrásaihoz. = Középkori kútfőink 203–211).
4. Ld. Kézai: *A magyarok viselt dolgai* 17. jegyzetét.
5. A középkori történetírók a népeket Noé három fiától, Sémtől, Kámtól és Jáfettől származtatták. Köztük hierarchikus rend alakult ki: a legelőkelőbb a Jáfettől való származás volt. Az európai népek tőle eredeztették magukat. A Képes Krónika családjának újítása, hogy Ménrótot, aki a Biblia szerint Kám fia, kiiktatja az ősök közül, korrigálva ezáltal Kézai tévedését is.
6. Ismeretlen szerző.
7. Ené nem biblikus személy, hanem a 'nőstényszarvas' jelentésű ünő szavunk egy

változata, mely utalás a magyarok szarvasünőtől való származásának totemisztikus hiedelmére. Hunor és Magor a magyar és onogur népnevek megszemélyesítései.

8. Szvatopluk morva fejedelem (870–894) a honfoglalás idején már halott volt. Attilával kapcsolatban több, mint 400 év a kronológiai csúszás.

9. A fehér ló színére csak a Budai Krónika családjában történik utalás.

10. A hét magyar vezér és a hét „gyászmagyar" története itt összekeveredik. A Lázárokon feltehetően kolduló diákokat kell értenünk.

11. A hét kapitány nem magáról szerzett énekeket, hanem az énekmondók első személyben adták elő a hősénekeket.

Küküllei János: Lajos király viselt dolgai

Küküllei János (1320?–1393) királyi jegyző, küküllői főesperes Nagy Lajos királyról szóló műve az első világi életrajz irodalmunkban. Az 1350-es években írott 25 fejezet középpontjában a lovagkirályi eszményt megtestesítő Nagy Lajos két nápolyi hadjárata áll. A Nagy Lajos halála után, 1389 körül készült újabb 30 fejezetben az öregedő király kegyessége kap nagyobb hangsúlyt. Küküllei szövegét három krónikánk őrizte meg, legkönnyebben a Thuróczy Krónikában hozzáférhető.

Latinul: Johannes Thurocz: Chronica Hungarorum. Ed. E. Galántai et J. Kristó. Bp. 1985. 160–188. Commentarii II. E. Mályusz adiuv. J. Kristó. Bp. 1988. – Magyar fordítása: Thuróczy János: A magyarok krónikája. Ford. Horváth János. Bp. 1980. 233–270; önállóan: A m. középkor irodalma, 332–370. Ford. Bollók János. (Ezt közöljük.)

1. A bevezető sorok – egy királyi jegyzőhöz méltón – az oklevelek arengájának stílusában íródtak.

2. Az eredetileg arab nyelven, a 8. században készült *Secreta secretorum*ot a középkor folyamán Arisztotelésznek (i. e. 384–322), Nagy Sándor nevelőjének tulajdonították. Egy példánya Nagy Lajos könyvtárában is megvolt.

3. A római Flavius Vegetius Renatus (383–450) hadászati könyvéből, az *Epitome militaris*-ból idéz a szerző.

4. Bizonytalan, hogy kit ért ezen Küküllei. Többen Guillelmus de Nagis, IX. (Szent) Lajos francia király életrajzára gondoltak, mely egyébként irodalmi mintája volt.

5. Nagy Lajos 1326-ban született, így koronázásakor, 1342. július 21-én 16 éves volt.

6. András felesége a hírhedt Johanna. Nagyatyja, Róbert calabriai herceg Károly Róbertnek tett ígéretével szemben végrendeletében a koronát nem Andrásra, hanem Johannára hagyta. András bizonytalan helyzete a nápolyi udvarban ezzel fokozódik.

7. A pápák 1309-től Avignonban székeltek, a királyné oda küldte követeit.

8. Sába királynője Salamon király hírét hallván felkerekedett és meglátogatta őt Jeruzsálemben (1 Királyok 10,1–13).

9. A Colonna és az Orsini család tagjai végeérhetetlen viszályban voltak egymással.

10. Eredetileg a görög *Veron eikon* ('igaz képmás') egy Rómában őrzött régi Krisztusképre vonatkozott. A Veronika-kendője legendájának is ez az etimológiai gyökere. Veronika, a szent életű asszony, egy gyolcs-kendővel megtörli a keresztjét hordozó, szenvedő Krisztus arcát, s a kendő azóta is őrzi vonásait.

11. A lengyel III. Kázmér király (1333–1370) Erzsébet anyakirálynő testvére, Lajos nagybátyja volt. Lajos apósa ekkor a nála 10 évvel idősebb Károly morva őrgróf, a későbbi IV. Károly német–római császár.

12. Kotromanics István.

13. 1345. szeptember 19-én. Az üggyel kapcsolatban ld. még Lajos király levelét VI. Kelemen pápához a *Hivatalos és magánlevelek a 11–14. században* c. fejezetben.

14. 1347-ben kötöttek házasságot.

15. A gyermek Károly 1348-ban meghalt.
16. 1350. áprilisában.
17. 1347 őszén a pápai követ a Nápoly ellen vonuló királyt kiközösítette.
18. VI. Ince ld. a 20. jegyzetet.
19. Küküllei krónikáját így fejezte be. Korábbi szándéka ellenére folytatta majd harminc évvel később.
20. VI. Ince (1352–1362), V. Orbán (1362–1370), XI. Gergely (1370–1378).
21. Bizonyos sátán fajzatok.
22. IV. Károly császár (1346–1378) vö. 11. jegyzet.
23. 1370. november 17-én.
24. Erről ld. még a Szöveggyűjteményben Gyöngyösi Gergely *Pálos remete testvérek életrajzai* c. rendtörténete 34. fejezetét.
25. A nosztrai (Márianosztra) kolostort 1352-ben alapította Nagy Lajos.
26. A lövöldi (Városlőd) karthauzi kolostor alapító oklevele 1378-ban kelt.
27. Jagello litván nagyfejedelem megkeresztelkedvén, II. Ulászló néven foglalta el a lengyel trónt 1386. február 18-án.

Thuróczy János: A magyarok krónikája

A középkori krónikairodalom és a humanista történetírás határán áll Thuróczy János 1488-ban nyomtatásban megjelent terjedelmes krónikaszerkesztménye. Egyes fejezetei formailag is önállóak, megtartották szerzőjük nevét, címüket, eredeti ajánlásukat. Iroalomtörténeti szempontból ez utóbbiak közlését tartottuk a legfontosabbnak. Mellettük csak két – eltérő stílusú, de igen sikerült – fejezetet idézünk, Károly Róbert temetését és Nándorfehérvár ostromát. (Rogerius *Siralmas Énekét* és Küküllei Nagy Lajos-életrajzát ld. külön.)
Latinul: Johannes Thurocz: Chronica Hungarorum. Ed. E. Galántai et J. Kristó. Bp. 1985. Commentarii II. E. Mályus adiuv. J. Kristó. Bp. 1988. – Magyar fordítása: Thuróczy János: A magyarok krónikája. Ford. Horváth János. Bp. 1980.

1. Drági Tamás († 1490) 1486-ban lett a király személyes jelenléti táblájának vezetője, s egyben Thuróczy hivatali elöljárója is. Ő biztatja műve megírására.
2. Fontos művelődéstörténeti adat a székely rovásírásra vonatkozóan.
3. Paulus Orosius († 418 után) *Historiarum adversus paganos libri VII* c. világtörténetéből idéz Thuróczy.
4. Antoninus Florentinus (1389–1459) érsek *Chronicon ab orbe condito bipartitum* c. műve többször citált forrás.
5. Pompeius Trogus (i. e. 1. sz.) az első latin nyelvű világtörténet szerzője. A *Historiae Philippicae* csak a 3. századi Justinus-féle kivonatban maradtak fenn, amit Thuróczy is használt. Ennek első fejezete hivatkozik Ninoszra, mint az első birodalom (Asszíria) alapítójára. Agamemnon a görögök fővezére a trójai háborúban (ld. Homérosz, Iliász); Nagy Sándor makedón király (i. e. 336–323) a perzsa birodalmat hódította meg, és seregeivel eljutott egész Indiáig.
6. Az Előszó utolsó szakaszának forrása Jordanes 6. századi történetíró *Getica* c. művének ajánlása.
7. Műfajtörténeti szempontból fontos Thuróczy forrásmegjelölése, miszerint a 14. századi krónikakompozíció mindkét családjából (Budai Krónika, Képes Krónika) rendelkezett egy-egy – ránk nem maradt – kódexszel.
8. Ez az egykorú, szuggesztív beszámoló Károly Róbert haláláról stílusában teljesen elüt a krónikás egyébként objektivitásra törekvő hangnemétől.
9. Horatius-parafrázis, Carm. I. 4. 13–14.
10. Horváth János mutatott rá, hogy Telegdi Csanád érsek (1330–1349) temetési beszéde

felépítését és érvelését tekintve megegyezik a Halotti Beszéddel. (Ld. HORVÁTH János: A Halotti Beszéd történetéhez. MNy 1970. 421–429.)

11. Ez a Halotti Beszédhez kapcsolódó Könyörgésnek felel meg.

12. A vers a Budai Krónika 1473-as kiadásában jelent meg először, valószínűleg maga a nyomdász írta helykitöltés céljából.

13. Hásságyi István 1475 és 1493 között protonotárius volt, mellette szolgált Thuróczy mint jegyző. Az ő biztatására írta meg a 80-as évek elején II. (Kis) Károly történetét, hogy a krónikairodalom eme hiányosságát pótolja.

14. Kis Károly történetének csak a prológusát közöljük, mert a mű maga nagyrészt az idézett Lorenzo dei Monaci († 1429) 1386-ban írt hexameteres, Károlyról szóló költeményének prózába átültetett változata.

15. Téves adat 1456 helyett.

16. Hunyadi János (1387 k.–1456).

Hivatalos és magánlevelek a 11–14. századból

A levélírás a középkorban *ars* volt, pontos szabályokhoz igazodó mesterség, tudomány. A septem artes liberales keretében a retorika mint szoros értelemben vett „szónoklattan" ekkorra elveszti jelentőségét, s átveszi helyét az *ars dictaminis* (a fogalmazás-) illetve az *ars epistolandi* (a levélírás mestersége). Közkézen forgó *epistolarium*ok (levélgyűjtemények) és *formulárium*ok (általánosan hazsnálható levélminták) mellett a 12. századtól a levélírás elmélete az *ars dictandi* műfajban önállósul. A szigorúan előírt formák miatt a középkori levél emelkedettebb stílusú, tárgyszerűbb, kevésbé személyes a mainál. Szerkezete az antik szónoki beszéd beosztásának leegyszerűsített változata: üdvözlés, amibe gyakran beleolvad a címzett jóindulatának megnyerését célzó exordium; narratio (elbeszélés, előadás), a levél tartalmi része; kérelem (ez beleolvadhat a narratióba); befejezés: a levélíró maga ajánlása, az üdvözlés megismétlése, keltezés.

A levelek származásuk, felépítésük és fogalmazásuk technikáját tekintve is szoros kapcsolatban állnak az oklevelekkel (ld. Tihanyi alapítólevél). Ugyancsak rokon műfaj az irodalmi műveket kísérő ún. ajánlólevél. (Ezeket ld. az egyes művek elején.)

SZENT LÁSZLÓ KIRÁLY ODERISIUS MONTE-CASSINÓI APÁTHOZ

Ez a legkorábbi Magyarországon íródott levél, melynek szövege ismert. Szent László király egyházszervező munkájához franciaországi és itáliai kolostorok segítségét is kéri.
Latinul: FRAKNÓI Vilmos: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szentszékkel. I. Bp. 1901. 403–404. Magyar fordítása: Árpád-kori és Anjou-kori levelek, 93–94.

1. A bencés rend anyamonostorát, az itáliai Monte-Cassinot, 529-ben alapította Szent Benedek; Oderisius 1087-től a kolostor apátja.

2. A Saint Gilles (Szent Egyed) dél-franciaországi bencés kolostor Szent László király kérésére szerzeteseket küldött Magyarországra, az 1091-ben alapított somogyvári Szent Egyed kolostorba.

3. II. Orbán pápa (1088–1099) a keresztes háborúk kezdeményezője. Sonorius követségének az volt a célja, hogy László számára kieszközölje a pápa hozzájárulását Horvátország elfoglalásához.

Lukács esztergomi érsek Eberhard salzburgi érsekhez

Lukács esztergomi érsek (1158–1161) korának legműveltebb, legtehetségesebb magyar főpapja. A párizsi egyetemen tanult, s már akkor nemzetközi hírnévre tett szert. Eberhard salzburgi érsek (1147–1164) a Barbarossa Frigyes császár és III. Sándor pápa (1159–1181) között kitört viszály idején a pápai hatalom védelmében a császár németországi ellenzékének vezetője. 1161-ben levélben fordult barátjához, Lukács érsekhez, hogy II. Gézát térítse III. Sándor hűségére. Lukácsnak sikerült is Gézát a császárral szemben a pápa oldalára állítania. Latinul: Gombos, A. F.: Catalogus fontium historiae Hungaricae. Bp. 1937. 3541. Magyar fordítása: Árpád-kori és Anjou-kori levelek, 98–100.

IV. Béla király IV. Ince pápához

IV. Béla volt az első király, akinek viszonylag gazdag, folyamatos levelezése maradt fenn. Az egész középkori magyar diplomáciai levelezés kiemelkedő darabja ez az 1250-ben írott levele, melyben a tatár veszély felújulásáról és annak európai következményeiről szól.
Latinul: Fejér, G.: Codex diplomaticus regni Hungariae IV/2. (1829) 218–224. Magyar fordítása: Árpád-kori és Anjou-kori levelek, 156–159.

1. IV. Ince pápa (1243–1254).
2. Az Al-Duna mellett élt török vagy szláv népcsoport.
3. II. Frigyes német-római császár, szicíliai király (1212–1250).
4. IX. (Szent Lajos) francia király (1226–1270).
5. A későbbi V. István.
6. Herakleiosz bizánci császár (610–641) súlyos harcokat folytatott II. Chosroes Parviz perzsa királlyal (591–628) az elő-ázsiai tartományok védelméért. Az Al-Duna vonalán az avaroktól kellett megvédenie birodalmát.
7. IX. Lajos 1248–1254-ben vezetett Egyiptom ellen súlyos vereséggel végződő keresztes-hadjáratot.

Lodomér esztergomi érsek IV. Miklós pápához

Lodomér érsek (1279–1298) egyike volt kora legműveltebb, legtekintélyesebb magyar főpapjainak, viszonylag nagy levelezése maradt fenn. Az egyház érdekének védelmében elkeseredett harcot folytatott IV. Lászlóval. E küzdelem drámai hangú dokumentuma az idézett levél, mely középkori levélírásunk egyik leghosszabb, legszínesebb darabja.
Latinul: Századok, 1910. 2–8. Magyar fordítása: Árpád-kori és Anjou-kori levelek, 200–210.

1. IV. Miklós pápa (1288–1292).
2. Theon Augustus korában élt, Horatiusnál szerepel, mint közmondásosan gonosz nyelvű ember.
3. Clairvaux-i Szent Bernát (1090–1153).
4. IV. László 1286-ban a Nyulak szigeti zárdába záratta feleségét, Anjou Izabellát (Magyarországon Erzsébetnek nevezték), és javait ágyasának, Éduának adományozta. Lodomér 1287-ben pápai engedélyt kapott, hogy a királyt kiközösítse.
5. A tatárok és kunok közül kiemelkedő katonáskodó elemek.
6. Kunigundáról van szó, akinek nagyatyjához írt sorai a magánlevelek közt olvashatók.
7. Latin szójáték: sanctimonialis = apáca, antimonialis = apácaellenes.

Nagy Lajos király VI. Kelemen pápához

Nagy Lajos király után igen terjedelmes politikai levelezés maradt fenn. A kiemelt levél jól példázza, hogy az *ars epistolandi* szigorú szabályai a legelkeseredettebb indulatokat is udvarias formulákba kényszerítik.

Latinul: Történelmi Tár, 1905. 2–4. Magyar fordítása: Árpád-kori és Anjou-kori levelek, 258–259.

1. Károly Róbert magyar király 1333-ban megegyezett Róbert szicíliai királlyal, hogy András fia feleségül veszi Róbert unokáját, Johannát, és örökölni fogja a szicíliai trónt. A házasság létre is jött, de Róbert halála előtt Johannát jelölte ki utódául, ami András helyzetét teljesen bizonytalanná tette a nápolyi udvarban.

2. Erzsébet anyakirályné és Nagy Lajos is évekig fáradoztak azon, hogy András királyságát elismertessék. 1343 őszén Erzsébet 44 000 ezüst márka lefizetésével kieszközölte a pápánál a királyi címet, s hogy elrendelje a koronázást. A végrehajtást azonban halogatta a pápai udvar, s csak 1345 szeptemberében rendelte el Lajos király sürgetésére. Ez adta meg a végső lökést az András elleni merénylethez, melyre felesége tudtával, 1345. szeptember 19-én Aversában került sor.

3. A szicíliai királyi családban érvényes elsőszülötti trónöröklési jog alapján Nagy Lajosnak joga volt a koronára.

Zsófia hercegnő bátyjához, II. Géza királyhoz

Zsófia hercegnőt gyermekkorában eljegyezték III. Lothár császár fiával, a későbbi III. Konráddal. A német császári udvarban nevelkedett. A két ország közötti viszony megromlásával Zsófia helyzete kényelmetlenné vált, és önszántából az admonti kolostorba vonult. A közölt levélben elhatározásáról tudatja bátyját, II. Géza királyt. A királylány levele világos, pontos, szép fogalmazásával az *ars dictaminis* egyik remeke.

Latinul: Mitteilungen des Instituts für Österreichischen Geschichtsforschung. Ergänzungsbd. 2. (1888) 365. Magyar fordítása: Árpád-kori és Anjou-kori levelek, 110–111.

Kunigunda cseh királyné nagyatyjához, IV. Béla királyhoz

Kunigunda IV. Béla Anna nevű leányának és Ratiszláv halicsi fejedelemnek, később bolgár cárnak a gyermeke. Přemisl II. Ottokár őt vette feleségül, miután nagynénjétől, Szent Margittól kosarat kapott. E csiszoltan ünnepélyes stílus, melyen mégis átsüt egyfajta kedvesen udvarias melegség, a levélírás mesterségének kivételesen magas színvonalát képviseli.

Latinul: Wenzel G.: Árpádkori Új Okmánytár. III. (1862) 162–163. Magyar fordítása: Árpád-kori és Anjou-kori levelek 170–171.

Benedek esztergomi prépost András győri püspökhöz

Latinul: Knauz, F.: Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. II. (1882) 421. Magyar fordítása: Árpád-kori és Anjou-kori levelek, 183–184.

M. iskolamester Péter iskolamesterhez és Péter iskolamester válasza

Latinul: Fejérpataky László, Taploczai Bertalan oklevélformulái a XIV. századból. MKSz 1886. 29–30. Magyar fordítása: Árpád-kori és Anjou-kori levelek, 239–240.

1. Vergilius, 6. Ecloga, 45–46. sor.

Domokos deák Semjéni Klárához

Domokos deák levele a magyar iskolázás történetének sokszor idézett dokumentuma.

Latinul: Fejér, G.: Codex diplomaticus regni Hungariae IX/3. (1834) 378. Magyar fordítása: Árpád-kori és Anjou-kori levelek, 248–249.

Prédikációk

A 13. században a prédikációs irodalom alapvetően megújult. Az addigi homília típusú sermót, amely versről versre kommentálta az adott ünnepre előírt szentleckét vagy evangéliumot (az ún. perikopát), kiszorította a „tematikus" sermo. A „thema" a napi evangéliumból kiemelt egyetlen idézet lett, erre épült az egész prédikáció. A skolasztika elemző és rendszerező módszere rendkívül bonyolulttá tette a sermo szerkezetét. A mondandót divisiókra (felosztás) bontják, ezeknek egymással gondosan rímeltetett tagjait (membrum) pedig további alosztásokra (subdivisio) tagolják. Mivel a szerző hitelét az idézett auktoritások növelték, a sermo sokszor alig több, mint a Szentírásból, az egyházatyáktól, középkori teológusoktól, klasszikus auktoroktól származó citátumok tudós kiszámítottsággal megszerkesztett rendszere. A sermók nagy része nem is elmondásra szánt beszéd, hanem prédikációs segédeszköz. A divisiókat a prédikátor saját tudásának és hallgatósága színvonalának megfelelően bővíti, fejti ki (dilatatio). A helyes prédikálás technikájára, a sermo-szerkesztés művészetére az *ars praedicandi*k tanítottak. A prédikáló pap mégis szívesebben fordult a már kész prédikációgyűjteményekhez, mint ezen elméleti segédkönyvekhez.

Három sermót választottunk ki a műfaj illusztrálására. A 13–14. század fordulójáról több domonkos sermonarium (prédikáció-gyűjtemény) maradt fenn. A tudós prédikátor rend magyarországi működésének korai emlékei közé tartoznak a „Pécsi egyetemi beszédek" A 15. század végén a magyarországi ferences prédikációs irodalom ér meg európai viszonylatban is páratlan népszerűséget. Temesvári Pelbárt és Laskai Osvát terjedelmes nyomtatott beszédgyűjteményei az egész egyházi évre – ünnepenként több sermóval is – ellátják prédikálni valóval a papságot. A *de tempore* kötetek a nagy ünnepkörök (karácsony, húsvét, pünkösd) és a vasárnapok sermóit tartalmazzák; külön kötet a *quadragesimale* a nagyböjti beszédekkel; a szentek ünnepeire pedig a kalendárium rendjére épülő *de sanctis* rész kínál beszédmintákat. Az itt közölt előszavak – sablonos fordulataik, szerénykedési formuláik ellenére – pontosan meghatározzák a művek célját és közönségét. A magyar nyelvű kódexirodalom is Pelbárt nyomába szegődik, a fennmaradt prédikációk mintegy felének ő az ihletője. A bemutatott sermókkal érzékeltetni szeretnénk a két nagy ferences prédikátor stílusának különbségeit egy szigorú normákhoz igazodó műfaj keretein belül. Laskait a szakirodalom korábban méltatlanul szorította Pelbárt mögé.

Irodalom: Rónay György. Ars praedicandi. Teológia, 1968. 26–36; Tarnai A.: „A magyar nyelvet írni kezdik", 69–73.

„Pécsi egyetemi beszédek"

A domonkos kódex 199 beszédvázlatot tartalmaz a szentek ünnepeire, köztük tizenkettőt magyar szentekére. A jelenleg Münchenben őrzött kódex másolat. Az eredeti keletkezése mintegy száz évvel megelőzte a pécsi egyetemalapítást (1367), így a később bejegyzett cím félrevezető. Feltehetően a rend budai főiskoláján (studium generale) szolgálta a tudományos továbbképzést.

A Szent István-sermo (az öt közül a második) a királyt mint törvényhozót mutatja be lenyűgöző idézetapparátussal. A beszédet természetesen nem ebben a formában szánták elmondásra, hiszen ez valójában nem több megbízható váznál. Ebből csinált valóságos beszédet a teológiában és jogban járatos hallgatóság előtt a prédikátor a divisiók kifejtésével és a citátumok kommentálásával.

Irodalom: Timkovics Pál: A „Pécsi egyetemi beszédek" szellemi háttere. ItK 1979. 1–14; Vizkelety András: Példaképalkotás és argumentáció a középkori Szent István prédikációkban. Szent István és kora. Szerk. Glatz Ferenc és Kardos József. Budapest 1988. 180–184. Latinul: Petrovich, Eduardus–Timkovics, Paulus Ladislaus: Sermones, qui dicuntur universitarii Quinqueecclesienses. Budapest 1993. 102. beszéd. Magyar fordítását itt közöljük először.

Temesvári Pelbárt:

A Boldogságos Szűz Mária csillagkoronája, Előszó

Latinul: Stellarium Coronae Benedictae Mariae Virginis; magyar fordítása: A m. középkor irodalma, 684–686.

Szentbeszédek gyümölcsöskertje, Előszó

Latinul: Sermones pomerii de tempore; magyar fordítását itt közöljük először.

Nagyböjti beszédek, Nagycsütörtökre

Latinul: Pomerium sermonum quadragesimale. I. 50. beszéd; magyar fordítása: Temesvári Pelbárt válogatott írásai. Szerk. V. Kovács Sándor. Bp. 1982. 107–112.

Laskai Osvát

Az üdvösség kétkerekű szekere, Előszó

Latinul: Biga salutis; magyar fordítása: A m. középkor irodalma, 711–714.

Első nagyböjti beszéd

Latinul: Quadragesimale bigae salutis; magyar fordítása itt jelenik meg először.

Latinul: A. Fr. GOMBOS; Catalogus fontium historiae Hungaricae... Bp. 1932. II. 1363–1367; magyar fordítása: Julianus barát és Napkelet fölfedezése. Válogatta, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Györffy György. Bp. 1986. 71–82.

1. Julianus domonkos barát első keleti útjának (1235–1236) célja az őshazában maradt magyarok felkutatása volt. Julianus tapasztalatait Riccardus fráter foglalta írásba a pápai kúria számára. Második útjára 1237-ben került sor, ekkor azonban csak Szuzdalig jutott el. Levelében ő ismertette meg elsőként Európával a tatárokat. A levél címzettje Salvius de Salvis perugiai püspök, akit IX. Gergely pápa 1237. május 31-én kelt bullájával küldött legátusként IV. Bélához és Aszen bolgár cárhoz.

2. Magna Hungariát a korabeli szerzők Baskíriával azonosították, ez azonban Julianus korában a mai Baskíriától nyugatabbra, a Volga bal partján feküdt.

3. Szövegromlás eredménye lehet, nehezen értelmezhető.

4. A középkorban Izmael fiaival (1 Mózes 16,11–12) a vad természetű keleti népeket azonosítják, az Orosz Évkönyvek pedig az 1223-ban támadó mongolokat nevezik így.

5. Dzsingisz kán.

6. 1237-ben.

7. Dzsingisz kán 1227-ben halt meg, utóda Ögödej kán lett.

8. Feltehetően arab betűkkel, mivel Julianus „pogányon" gyakran mohamedánt ért.

9. Julianus első és második útja között tartózkodott Rómában. A négy ismeretlen domonkos az ő útját követve kívánt eljutni Magna Hungariába.

10. 1237. június 29-én.

11. A két utószó nem Julianustól származik.

ROGERIUS MESTER SIRALMAS ÉNEKE

Rogerius Siralmas Énekének első kiadója Thuróczy János. A címzett Pecorari Jakab prenestei (palestrinai) püspök, pápai legátus, akinek 1244-ig Rogerius a káplánja volt soproni főespereseként. Rogerius – egyetemi végzettségét a magister cím igazolja – a tatárjárás idején váradi kanonok, 1249-től 1266-ig pedig a dalmáciai Spalato (ma Split) érseke volt. A *Carmen miserabile* címre egy prózai mű élén Horváth János szerint az ajánlólevél Boethius-utalása szolgálhat magyarázatul. (Árpád-kori irodalmunk stílusproblémái. Bp. 1954. 243.) Rogerius a skolasztikus dialektika eszközeit (quaestio, causa, responsio) alkalmazza középkori történeti irodalmunkban páratlan oknyomozó módszerességgel.

Latin szövegkiadás: SRH 2,543–588; magyar fordítás: A tatárjárás emlékezete. Szerk. Katona Tamás. Bp. 1987. 137–191.

1. A legtöbb irodalmi igényű középkori mű ajánlólevéllel kezdődik. (Erről ld. az Árpád-kori és Anjou-kori levelek c. fejezet jegyzeteinek bevezetőjét.) Jelen esetben a mű maga is levélformájú (vö. befejező sorok), bár nem kizárólag magánlevélnek íródott.

2. Vö. Boethius: A filozófia vigasztalása, I, 1–2.

Carmina qui quondam studio florente peregi
Flebilis, heus, *maestos cogor inire modos.*

3. István királyt és Imre herceget 1083-ban, László királyt 1192-ben csakugyan szentté avatták, Kálmánt azonban nem.

4. Szövegromlás 1239 helyett; a 14. fejezetben helyes időpont szerepel.

5. Az esztergomi érsek ekkor Róbert (1226–1239); a főbb száműzöttek: Barc fia Miklós volt nádor, Miklós fia Miklós kincstartó, Keán-nembeli Gyula fia László országbíró; börtön-

ben halt meg Keán-nembeli Gyula bán volt nádor; megvakították Dénes fia Dénes, volt nádort.

6. Korábban minden nemes közvetlenül a királyhoz fordulhatott kérelmével vagy peres ügyével; IV. Béla újítása volt, hogy ezt most írásban kellett benyújtani. A közvetve az írni-olvasni tudás komoly elterjedtségére utaló újítás heves ellenzésbe ütközött. 1267-ben IV. Béla vissza is vonta rendelkezését.

7. Kőmonostor nem a Tisza, hanem a Duna mellett volt Szerém vármegyében, nem messze Pétervárадtól.

8. II. (Harcias) Frigyes, Ausztria hercege (1230–1246); II. Frigyes német-római császár (1212–1250). Rogerius összekeveri őket: a magyarok ellen az osztrák herceg vezetett hadjáratokat.

9. Az Orosz-kapu vagy Hegyi-kapu a Keleti-Beszkideken átvezető Vereckei-hágó.

10. A nádor ekkor (1235–1241) Tomaj-nembeli Dénes fia Dénes volt. Nem tévesztendő össze a megvakított Dénes nádorral.

11. Horatius, De arte poetica, 70.

12. IX. Gergely pápa 1241. március 31-re, húsvét vasárnapjára egyetemes zsinatot hívott össze Rómába a pápaság és császárság ellentéteinek elsimítására.

13. A Csák-nembeli Ugolin vagy Ugrin 1219-től 1241-ig volt kalocsai érsek; a magyar sereg vezéreként esett el a tatárok ellen vívott Sajó menti ütközetben.

14. Báncsa-nembeli István váci püspök és kancellár (a későbbi esztergomi érsek), Albert volt kancellár, aradi prépost és a csanádi prépost (a mai Magyarcsanád mind Csanád vármegye, mind a Csanádi egyházmegye székhelye volt) kísérte biztonságba Laszkarisz Máriát, I. Laszkarisz Teodor niceai görög császár leányát, akit IV. Béla 1220-ban vett feleségül.

15. A tatár nevek nehezen azonosíthatók, a mongol sereg létszámát pedig erősen eltúlozza Rogerius.

16. Az északi tatár sereg 1241. április 11-én Liegnitznél (ma Legnica Sziléziában) legyőzte Henrik sziléziai lengyel herceg hadait. Maga Henrik is elesett. Wratislavia Boroszló városa, a mai Wrocław.

17. Ez a kapu a Trencsén közelében levő Hrizovkai-hágó.

18. Óradna (ma Rodna Romániában).

19. Az Erdőn inneni vidék a tulajdonképpeni Magyarország; az Erdély (Transsylvania) név ugyanis Erdő-előt, Erdőn túli vidéket jelent.

20. A moldvai és havasalföldi kun püspökség székhelye Milkó volt a Szeret folyóba ömlő Milkó (Milcovul) patak mellett.

21. 1241. március 15-én. A Szenvedés vasárnapja a húsvét előtti 2. vasárnap.

22. 1241. március 17-én.

23. Bulcsú 1229-től 1254-ig volt csanádi püspök; Barc fia Miklós volt nádor (akit IV. Béla korábban száműzetésre ítélt) valószínűleg életét vesztette a kunok elleni harcban.

24. A kunok déli irányban vonultak végig a Duna–Tisza közén, és Valkó váránál (Vukovar) kelhettek át a Szerémségbe. Ezt nevezi forrásunk Marchiának. Nagyolaszi (Francia villa, ma Mandjelos) és Szentmárton (ma Martinci) a Duna és a Száva közti területen van.

25. Benedek 1231-től 1243-ig volt váradi püspök.

26. Kálmán herceg (1208–1241-ig), IV. Béla öccse, korábban Halics királya.

27. Bertalan 1219-től 1251-ig volt pécsi püspök.

28. Mátyás 1240-től volt esztergomi érsek, Gergely (és nem György) 1223-tól győri püspök, Rajnald 1222-től erdélyi püspök, Jakab 1221-től nyitrai püspök, Miklós 1240-től fogva királyi alkancellár, szebeni prépost. A másik kettőről nem tudunk többet, mint amit Rogerius ír róluk.

29. Helyesebben a már említett Miklós szebeni prépostnál és alkancellárnál. A kancellári tisztet ebben az időben ugyanis Benedek, székesfehérvári prépost, majd kalocsai, végül pedig esztergomi érsek viseli haláláig, 1261-ig.

30. A „Dunán túl" ekkoriban a Duna–Tisza közét jelentette.

31. IV. Béla észak felé menekült, de nem Lengyelországba ment, hanem a Felvidék erdőségein keresztül az ausztriai határra. Felesége valószínűleg Hainburg várában (Bécs és Pozsony között) várt rá.

32. A mitológiában szereplő szörnyek, voltaképpen a szicíliai tengerszoros egy veszedelmes sziklája és a vele szemben kavargó örvény.

33. Moson, Sopron és Locsmánd vármegyéről van szó. Locsmánd később beolvadt Sopron megyébe.

34. A királyné a dalmáciai Spalatóba (ma Split), majd a közeli Klissza (ma Klis) várába menekült gyermekeivel együtt. Két lánya Klissza várában halt meg, a spliti főszékesegyház főkapuja fölött nyugszanak egyszerű kis szarkofágban. A király valószínűleg Zágrábba (és nem Segesdre) sietett. Innen küldte leveleivel István püspököt a pápához és a császárhoz. 1242 februárjában családjával a dalmáciai Trau (ma Trogir) városába menekül, onnan a hagyomány szerint előbb a szomszédos Čiovo, majd a biztonságosabb kis Kraljevac szigetére hajózik.

35. Váradon volt eltemetve Szent László király is.

36. Pereg a Marostól északra; Egres a Marostól délre. Az egresi ciszterci monostorban van eltemetve II. Endre király.

37. Esztergomban a magyarok mellett laktak vallonok (Francigene) és lombardiai telepesek is, elsősorban kereskedők.

38. Pannonhalma bencés monostorát, amelyet Uriás, vagy Uros apát (1206–1244) védett.

39. 1242 augusztusának végén.

40. Thuróczy János későbbi javítása. Ebben az időben ugyanis még nem nevezhették a johannita lovagokat rhodosziaknak (a sziget csak 1291-ben került a lovagrend kezére), sem a vegliai grófokat Frangepán uraknak. A Frangepánok adományleveleit azonban éppen Thuróczy kancelláriai szolgálata idején, 1488-ban átíratja és megerősíti Mátyás király: valószínűleg ennek hatására igazított az eredeti szövegen Thuróczy.

Leibici Márton: Senatorium

Leibici Márton a bécsi Schottenstift apátja volt 1446 és 1461 között. Dialógus formában írt lendületes emlékiratát halála évében, 1464-ben készítette el. Magyarországhoz, közelebbről a Felvidékhez származása és gyermekkora kötötte. Az erre való szeretetteli emlékezés teszi indokolttá, hogy a Senatorium néhány fejezetét a magyar irodalomtörténet keretében megismerjük.

Latinul: Scriptores Rerum Austriacarum, II (1725) 623–674. Magyar fordítása: A m. középkor irodalma, 533–611.

1. Skót illetve ír bencés szerzetesek alapították a regensburgi Szent Jakab kolostorból Bécs legrégibb kolostorát. 1418-ig csak saját nemzetükből vettek fel új tagokat, s ekkor is inkább föladták a kolostort, semhogy a konstanzi zsinat (1414–1418) reformszelleme értelmében idegeneket engedtek volna maguk közé. Nevük azonban mind a mai napig fennmaradt. A skótokat követő német apátok közül a harmadik volt Leibici Márton.

2. Az *Apiarius* Thomas de Cantiprato (1201–1263/72) műve, mely moralizáló összehasonlítás a méhek állama és a kolostorok között. A *Fornicarius*t (a hangyák állama) Johannes Nider (1380 k.–1438) domonkos szerzetes írta erkölcstanító célzattal.

3. Nicolaus de Lyra (1270–1349) bibliakommentárjára utal a szerző.

4. II. Jagello Ulászló (1386–1434).

5. IV. Vencel (1378–1419).

6. A középkori egyetemen elérhető legalacsonyabb tudományos fokozat.

7. Külföldi diákok egyesülete, kollégiuma.

8. Jean d'Arc.
9. V. László.
10. Jan Giskra (1095 k.–1160).
11. Hunyadi János.
12. Petrus Lombardus (1095 k.–1160) *Sententiarum libri quattuor* c. műve a középkori teológiai oktatás alapkönyve volt.
13. Az éjszakai zsolozsma.
14. Az első nappali kishóra, reggel hat körül.

Az obszerváns ferencesek krónikája

Az 1339-ben alapított bosnyák, majd az ebből 1448-ban kivált magyarországi vikária története 1533-ig több egymást követő szerző munkája. (Ezt követően csak feljegyzések formájában vezetik a krónikát.) Az anyaggyűjtést Szalkai Balázs, a provincia tizenegyedik vikáriusa (1420–1433) kezdte el. Az alapítás előzményeit Arnoldus de Serano egyetemes rendtörténetéből vették át. (Ezt most elhagyjuk.) A krónikát a huszita eretnek Tamás és Bálint fellépéséig folyamatosan közöljük, ezt követően csak az irodalomtörténeti szempontból fontos részleteket emeljük ki.

Szakirodalom: Tarnai A., „A magyar nyelvet írni kezdik", 91–103. Latinul kiadva: Fr. Toldy: Analecta monumentorum Hungariae historica. Pest 1860. 213–315, reprint 1986. Magyar fordítása: A m. középkor irodalma, 639–669. (Csonka F. ford.) és A magyar kritika évszázadai. Rendszerek a kezdetektől a romantikáig. Tarnai A. és Csetri L. Bp. 1981. 30–31. (Déri B. ford.).

1. A vikária a szigorított rendtartású, ún. obszerváns ferenceseknél a rendtartomány elnevezése, élén a vikárius, az egyetemes rendfőnök „helytartója" áll.
2. Cseri kisebb település Hont megyében, ma Čerovo (Cs.)
3. A konventuálisok a ferencesek enyhébb regulát követő ága, belőlük váltak ki az obszervánsok.
4. Diakovár a boszniai püspökség székhelye az egykori Valkó megyében.
5. Nagy Lajos király második felesége Kotromanics István bán Erzsébet nevű leánya (†1387).
6. V. Orbán pápa levele, majd az öt obszerváns testvér kínszenvedése az említett bevezetéshez hasonlóan Arnoldus de Serano rendtörténetéből került a magyar krónikába.
7. A kalugyerek görögkeleti szerzetesek.
8. V. Márton pápa (1407–1431).
9. Ozorai Pipo (1369–1426).
10. Farkas Bálint 1490 és 1495 között volt váradi püspök, „97 vagy 98 táján" (1495–1501) már Kálmáncsehi Domokos az.
11. A rendi fegyelmet vállaló világiak.
12. A fentiek alapján vallja irodalomtörténészeink többsége legrégibb fennmaradt bibliafordításunkat (Apor-, Bécsi-, Müncheni Kódex) huszita eredetűnek. Ezzel szemben ld. Szabó Flóris: Huszita-e a Huszita Biblia? ItK 1989. 118–126.
13. Bányai Ferenc 1481-től 1485-ig volt vikárius.
14. A teológiai stúdiumok középpontjában – a Biblia mellett – Petrus Lombardus (1095 k.–1160) Szentenciás-könyvének magyarázata állt.
15. Temesvári Pelbárt (1440–1504).
16. Laskai Osvát (1450 k.–1511).
17. A verses sírfelirat 1504-ben készült.

A pálos rend az egyetlen magyar alapítású középkori szerzetesrend. A 11–12. században virágzó remete mozgalomnak Özséb esztergomi kanonok igyekezett szilárd kereteket adni a szentkereszti kolostor megalapításával (1250 k.), és a pápától az ágostonos regula szerinti élet engedélyezését kérve. Ez utóbbit a rendfőnökválasztás jogával együtt 1329-ben nyerte el végleg a rend, mely patrónust és névadót tébai Remete Szent Pál személyében is ekkor választott. 1526-ban 63 kolostoruk volt.

A rend történetét és a neves rendtársak életrajzait Gyöngyösi Gergely (1472–1530/1545) rendfőnök, hitszónok és író dolgozta fel *Vitae fratrum* c. befejezetlen művében. Jóval több ez egyszerű rendtörténetnél: irodalmi igényű előszava, kitűnő portréi, számtalan értékes irodalomtörténeti adata és több, csak itt fönnmaradt középkori latin vers emeli irodalmi rangra.

Latinul: Gregorius Gyöngyösi: Vitae fratrum eremitarum Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae. Ed. Fr. Hervay. Bp. 1988. Magyar fordítása: –, Arcok a magyar középkorból. Szerk. V. Kovács Sándor. Bp. 1983. (A fordítás előbb készült el, mint a kritikai kiadás. Az utóbbi fejezetbeosztását vettük át.)

1. Az Előszó első mondata szinte szó szerinti átvétel egy 1396-os oklevélből.
2. Idézet Jeromosnak a Krónikák könyvéhez írt előszavából.
3. Jeromosnak a Királyok könyvéhez írott Prológusából merít itt Gyöngyösi.
4. Decretum Gratiani, pars II, causa XII, quaestio 1.
5. Varsányi Istvánnak ez az egyetlen verse maradt fönn, neve sem ismert más forrásból.
6. A IV. lateráni zsinat (1215) a szerzetesi mozgalom szétaprózódásának megakadályozására elrendelte, hogy az újonnan alakuló közösségek vagy Szent Benedek, vagy Szent Ágoston reguláját kövessék. IV. Sándor pápa (1254–1261) a kisebb remeteközösségeket – ágostonos regula alatt – egyetlen rendben kívánta egyesíteni. Özséb talán a beolvadást megelőzendő fordult az új pápához, hogy remetéi számára külön engedélyezze az ágostonos regulát. A pápa a döntést az illetékes megyés püspökre bízta, aki nem látta biztosítva az anyagi alapot a regula szerinti élethez. A remetecsoportok 1308-ig megmaradtak a helyileg illetékes megyés püspökök irányítása alatt. Ekkor érkezett Budára Gentilis bíboros, pápai legátus, aki engedélyezte, hogy az ágostonos remetéktől független rendként követhessék Szent Ágoston szabályait. Ezt 1329-ben XXII. János pápa megerősítette, biztosítva számukra a generális választás jogát.
7. IV. Orbán pápa (1261–1264).
8. Aquinói Szent Tamás 1261 és 1269 között működött a pápai kúriában. Özséb itáliai útja és Szent Tamás közbenjárása rendi legenda.
9. A remeterend patrónusának és névadójának, Remete Szent Pál első remetének az ereklyéit Nagy Lajos király szerezte meg a rend számára. A Velencével 1381-ben kötött torinói béke egyik feltételéül a IV. keresztes hadjárat óta (1202–1204) Velencében őrzött tetem kiadatását szabta.
10. Ekkor már mintegy félszáz éve a Hárshegy déli oldalában épült budaszentlőrinci kolostor volt a rend központja.
11. A kritikai kiadásban <caput 49>.
12. Alexander de Villa Dei (1170 k.–1250 k.) verses grammatikájából, a *Doctrinale puerorum*ból idéz a szerző.
13. Beszédei elvesztek, de hexameterben íródott verses zsolozsmája a pálos breviáriumokban fennmaradt. Ld. a *Latin költészet* c. fejezetben.
14. A két himnuszt a *Vitae fratrum* őrizte meg a levél függelékeként az utókor számára. Ugyancsak a *Latin költészet* c. fejezetben közöljük.

Kódexekre és középkori könyvtárakra vonatkozó dokumentumok

A mintegy 35 000 kötetet kitevő középkori magyarországi kódexállományból* ezek a vagyonleltárakból kiemelt könyvjegyzékek és a két 11. század végi, ill. 15. századi levél éppen csak ízelítőt adhatnak. Mégis valamelyest megfoghatóvá teszik azt a könyvkultúrát, amiből a hazai irodalom is táplálkozott.

Fulbert chartres-i püspök elküldi Priscianus grammatikáját Bonipert pécsi püspöknek

A magyarországi iskolázás történetének legkorábbi kódex-emléke az a Priscianus-kötet, amit Bonipert pécsi püspök székesegyházi iskolája számára Fulberttől, Chartres tudós püspökétől kért. Priscianus grammatikája a legteljesebb latin tudást nyújtó nyelvkönyv volt, amely a szoros értelemben vett grammatikán túl a stilisztika elemeit is tartalmazza.

Latinul: Migne, Patrologia Latina. 141. k. 210; magyar fordítása: Árpád-kori és Anjou-kori levelek, 109.

A pannonhalmi apátság javainak összeírása

Latinul: PRT 1,590–591; magyar fordítása: A könyv és könyvtár, 63–68. Irodalom: Csapodi Csaba: A középkori könyvtári katalógusok eszmetörténeti tükröződése. = Eszmetörténeti tanulmányok a magyar középkorról. Szerk. Székely György. Bp. 1984. 55–69.

1. A kódexek a vagyonleltárakban az ingó értékek közt foglalnak helyet. A díszített vánkost az evangélium éneklésénél helyezték az evangéliumos könyv alá.

2. A nocturnalis az éjszakai zsolozsma, a három nocturnusra tagolódó matutinum énekeit tartalmazó könyv.

3. Az antifonárium általában a teljes zsolozsma énekelt részeit tartalmazza, de az itt idézettek feltehetően csak a nappali hórák énekeit, mivel van külön nocturnalis.

4. A mise énekelt részeit tartalmazó könyv.

5. A mise szekvenciáit tartalmazza. A szekvenciával kapcsolatban ld. a *Latin nyelvű költészet* fejezetet.

6. A baptismale vagy baptisterium a szentségek kiszolgáltatásának könyve, mely nevét az első szentségről, a keresztségről kapta.

7. A zsolozsma imádságait (collecta) és rövid bibliai részleteit (capitulum) tartalmazza.

8. A zsolozsma himnuszainak könyve, mely itt már önállóan szerepel, gyakran a zsoltároskönyv végéhez csatolták.

9. Szent Benedek († 547 k.) szerzetesi szabályzata.

10. Vagy Paulus Diaconus nagytekintélyű regulamagyarázatáról van szó, vagy a 9. századi Smaragdus művéről, melyből a 12. században Pannonhalmán írt Szent Imre-legenda is idéz.

11. Lehetnek vagy a mise, vagy a zsolozsma végzésénél használatos szentírási részletek gyűjteményei.

12. Breviáriumon később a zsolozsma különálló könyveinek lerövidített, egybeszerkesztett változatát értjük. Ekkor azonban még nem létezett ez a műfaj. Feltehetően szertartások rövid magyarázatát kell értenünk a művön.

13. A homilia evangéliummagyarázat. A homiliárium vasár- és ünnepnapok szerint rendezve tartalmazza a homiliákat. Három homiliáskönyv közismert ekkor: Paulus Diaconus

* Mezey László: Fragmenta codicum. Egy új forrásterület feltárása. MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának Közleményei 1978. 71.

Nagy Károly rendeletére készített gyűjteménye, Beda Venerabilis (†735) 50 homiliája és Alcuin (†804) homiliariuma. Kérdés, hogy mindhárom megvolt-e Pannonhalmán, vagy csak a legnépszerűbb, a Homiliarium Carolinum több példányban.

14. Ezek nem feltétlenül evangéliumi szakaszokat magyarázó prédikációk.

15. Johannes Cassianus (†435) *Collationes patrum* c. műve.

16. Kezdetben a vértanúk szenvedéseit (passio), később általában a szentek életét tartalmazó könyv, melyből az adott szent ünnepén a zsolozsma során felolvastak, de a közös felolvasások idején is használták.

17. Feltehetően Isidorus szentenciáskönyvéről van szó, mert Petrus Lombardus, akinek *Libri Sententiarum*a a 12. század közepétől oly népszerű, ekkor még meg sem született; laoni Anselm (†1117) azonos című művének hazai jelentkezése pedig túl korai lenne.

18. Nem dönthető el bizonyosan, hogy a Bibliában szereplő *Actus apostolorum*ról van-e szó, vagy valamely apokrif *Actus et passiones apostolorum* gyűjteményről.

19. A valódi szerző Ágoston tanítványa, Julianus Pomerius.

20. Isidorus (†636), sevillai püspök *Etymologiarum libri* című, népszerű enciklopédiájáról van szó.

21. Feltehetően a 10. században keletkezett *Ordo Romanus antiquus,* a nyugati egyház szertartásrendjét összefoglaló mű.

22. Amalarius Symphosius (†850) metzi segédpüspök *De ordine antiphonarii* c. műve.

23. Nagy Szent Gergely (†604) *Liber regulae pastoralis*a.

24. Ugyancsak Nagy Szent Gergely műve: *Dialogi de vita et miraculis patrum italicorum,* az itáliai atyák életéről és csodáiról szóló négy könyv.

25. Szintén Gergely pápa műve, Jób könyvéhez írt allegórikus magyarázatok.

26. Egyházi íróktól kölcsönzött szentenciák gyűjteménye a *Liber scintillarum,* a 8. század elején élt francia bencés, Defensor műve.

27. Fulgentius (†532) *De fide seu regula verae fidei ad Petrum* című rövid dogmatikai kompendiuma.

28. Lucanus bizonyára a *Pharsaliá*val szerepel.

29. Donatus, a késő római korban élt latin grammatikus két művéről, a *Donatus minor*ról és a *Donatus maior*ról van szó, ezek a latin nyelvtanulás legelterjedtebb kézikönyvei.

30. Sedulius ugyan kettő is van, de *Genesis*e egyiknek sincs. Feltehetőleg két művet vont össze a jegyzék összeállítója, melyek egy kötetben szerepeltek.

31. A *Disticha Catonis* című kis munka 3 példányára gondolhatunk, mely Cato erkölcsi mondásának közkedvelt gyűjteménye, és minden középkori iskolai könyvtár anyagában megtalálható.

32. Rudbertus Paschasiusnak (†859 k.) *De corpore et sanguine Domini* c. műve volt a legnépszerűbb, feltehetően ez volt meg a pannonhalmi könyvtárban.

33. Pannonhalma patrónusának, Szent Mártonnak az életét Sulpicius Severus, Márton tanítványa, majd utóda írta meg. Ez volt a legnépszerűbb Márton-életrajz.

34. A Vitae patrum című kötet az egyiptomi sivatagban remetéskedő atyákról szól, és az egész középkoron át nagyon népszerű olvasmány volt. A Benedek-regula 42. pontja ajánlja.

35. A háromféle zsoltároskönyv három különböző latin fordítást jelent.

A PÉCSVÁRADI APÁTSÁG JAVAINAK ÖSSZEÍRÁSA

Latinul: PRT 1,591–592; magyar fordítása: A könyv és könyvtár, 68–69.

1. Az összeírás az apátság később kelt hamis okleveléből való, mely a 12. század végén, a pannonhalmi mintájára készülhetett. A könyvösszeírás azonban minden bizonnyal 11. századi.

2. Miseruha.
3. A diakónus illetve az aldiakónus öltözete a dalmatika és a tunika.
4. Díszes palást.
5. Hosszú, fehér vászoning.
6. A fenti ingnek rövidebb, térdig érő változata.
7. Bizánci selyemanyag.
8. A miséző pap által nyakba vetve illetve karon viselt szalagszerű ruhadarabok.
9. A Biblia.
10. Ld. A pannonhalmi apátság javainak összeírása 2. jegyzetét.
11. Ld. ugyanott a 3. jegyzetet.
12. A mise-olvasmányok könyve.
13. Ld. a pannonhalmi összeírás 4. jegyzetét.
14. Ld. ugyanott a 9. jegyzetet.
15. Ld. ugyanott a 6. jegyzetet.
16. Az ún. *Glossa ordinariá*ról van szó, a Walafrid Strabónak tulajdonított 9. századi bibliamagyarázatról.
17. Nagy Szent Gergely pápa *Liber quadraginta homiliaruma* az idézett mű.

László mester, esztergomi prépost végrendelete

Latinul: Knauz, F.: Monumenta Ecclesiae Strigoniensis I. Strigonii 1882. 71–73; magyar fordítása: A könyv és könyvtár, 75–77.

1. László mester a végrendeletében felsorolt könyvek tanúsága szerint a bolognai egyetemen tanult jogot. 1262-től 1274-ig esztergomi kanonok, honti főesperes, 1275-től 1279-ben bekövetkezett haláláig az esztergomi főkáptalan prépostja.

2. A Hont megyei Gyerk falut mint kancelláriai jegyző, szolgálatai jutalmául kapta 1263-ban.

3. Az esztergomi főszékesegyház védőszentje Szent Adalbert.

4. Az *Institutiones* a római jog 533-ban iskolai célokra készült összefoglalása.

5. Justinianus császár törvénykönyvének, a *Codex*nek javított, bővített változata 534-ben lépett életbe. Az ezután alkotott törvények (Novellae) először egy rövidített változatban (Epitome), majd a 12. századtól egy teljesebb latin fordításban terjedtek el Nyugat-Európában. Ez utóbbit nevezik *Liber Authenticorum*nak vagy *Authenticum*nak.

6. Ld. 5. jegyzet. A *Codex*nek a 11. századig csak rövidített változatai voltak ismertek Nyugaton. A 12. században a római jog felvirágzásával megjelenik a teljes corpus, de két részre szakadva. Az első kilenc könyvet nevezik ekkor *Codex*nek, az utolsó három könyvet (Tres libri) külön másolják. László mester itt ezekre utal.

7. A *Decretum* Gratianusnak, a bolognai Szent Félix kolostor iskolamesterének 1140 táján összeállított egyházi jogszabálygyűjteménye, mely a középkor egyházjogi kódexe és tankönyve lett. A Decretum-kéziratokat kísérő glosszákból 1215 után Johannes Teutonicus egységes magyarázó szöveget, „apparátust" szerkesztett.

8. A *Decretales* a Gratianus-féle összefoglalást követő pápai határozatok gyűjteménye, melyet Raimundus de Pennaforte készített el 1230-ban IX. Gergely pápa utasítására. A Decretumhoz hasonlóan ez is az egyházjogi oktatás állandó kézikönyve lett. Magyarázatainak legtekintélyesebb kompilációja, a *Glossa ordinaria,* Bernardus de Bottone (†1266) nevéhez fűződik.

9. A *Digesta* ugyancsak Justinianus császár utasítására készült római jogi gyűjtemény. A *Codex*hez hasonlóan ez is több részre szakad és az itt idézett címek alatt válik népszerűvé a 11. század végétől.

10. Azzo (†1230 k.) a bolognai egyetem egyik legnagyobb tekintélyű doktora, a római jog neves glosszátora.

11. Vö. 6. jegyzet. Itt az első kilenc könyvről van szó. László mester jogi könyveinek felsorolása itt ér véget.

12. A *Liber Sententiarum* az egyházatyák és teológusok állásfoglalását tartalmazza különféle teológiai kérdésekben, teológiai témák szerint rendszerezve. Petrus Lombardus (†1160) műve a középkori teológiai oktatás kézikönyve.

13. A *Historia Scholastica,* az „iskolások történelemkönyve", Petrus Comestor párizsi magister és kancellár (†1179 k.) munkája. A bibliai történeteket a görög és római történelemből vett párhuzamokkal kiegészítve beszéli el Pál apostol római fogságáig.

14. A papi zsolozsma részeit összefoglaló könyv. A 12–13. század fordulóján kezdik az eddig különálló könyveket közös corpusba másolni.

15. Ld. A pannonhalmi apátság javainak összeírása, 25. jegyzet.

16. Szent Ágoston (†430) saját magával folytatott beszélgetéseinek könyve Istenről és a lélek halhatatlanságáról.

17. A *Manipulus florum* (Virágcsokor) c. népszerű gyűjteményről van szó.

18. *Glossa interlinearis* vagy *Glossa intercisa* (sorközi jegyzetek) néven laoni Anselm (†1117) bibliamagyarázatait idézték.

A VESZPRÉMI KÖNYVJEGYZÉK

A veszprémi káptalan könyvjegyzéke ugyancsak egy teljes vagyonleltár része, a könyvek azonosíthatósága szempontjából mégis újabb lépést jelent a könyvállományt leíró könyvkatalógus felé. A jegyzék meglehetősen nagy anyagot tartalmaz, de a korban általánossá váló szakrendi csoportosítás nyomait nemigen lehet felfedezni benne.

Latinul: FEJÉRPATAKY László: A veszprémi káptalan kincseinek összeírása 1429–1437. években. I. Történelmi Tár, 1886. 569–574. Magyar fordítása: A könyv és könyvtár, 82–88.

1. Meskó 1357–1367 között volt veszprémi püspök.

2. A kódex nyolcleveles ívfüzetekből állt.

3. Az *episztola* a mise tanító részéhez tartozó szentlecke, általában az apostolok leveleiből vett részlet.

4. A succentor a kántor, az éneklőkanonok helyettese, a káptalani iskola énektanítója.

5. A collectás könyv a zsolozsma imádságait (collecta) és rövid bibliai részleteit (capitulum) tartalmazza. Mihály 1399–1404 között volt veszprémi püspök. A „meglehetősen öreg" jelző a 14. század közepét jelölheti. Ekkor íródott Meskó püspök kódexe is „igen nagy betűkkel". A könyvjegyzék készítője így fejezi ki azt a változást, amin a gótikus könyvírás 70–80 év alatt keresztülment.

6. A zsolozsma énekelt részeit tartalmazó könyv.

7. Garai János 1407–1410 között veszprémi püspök.

8. A mise énekelt részeit tartalmazza.

9. Az éjszakai zsolozsma bibliai és patrisztikus olvasmányainak gyűjteménye az egyházi év rendjében. A „de tempore" rész a nagy ünnepköröket és a vasárnapokat tartalmazza, a „de sanctis" rész a szentek ünnepeit.

10. Demeter 1395–1399 között volt veszprémi püspök.

11. Rozgonyi Simon 1428–1440 között volt veszprémi, azután egri püspök.

12. Durandus (†1262) *Rationale divinorum officiorum* (Az istenszolgálat értelmező könyve) c. műve a középkorban rendkívül népszerű.

13. Az olasz kódexeket jellemző kerekded, ún. gotica-rotunda írást nevezi így.

14. Ld. a pannonhalmi összeírás 14. jegyzetét.

15. Hugutio (Ugo da Pista †1210) Gratianus Decretumához (ld. László mester végrendelete 4. jegyzetét) írt magyarázatát idézi így a jegyzék készítője.

16. Remigius Altissiodorensis (†908 k.) exegetikus művei közül Genezis-kommentárja és zsoltármagyarázatai a legjelentősebbek.

17. Feltehetően Gergely „40 homilia" c. könyvét nézte valaki korábban Lukács-kommentárnak, mert egy Lukács-idézettel kezdődik. Gergelynek Lukács-kommentárja nincs, így nem is találhatják.

18. Ez nem Remigius, hanem Haimo Altissiodorensis (†855 k.) műve.

19. Sevillai Isidor (†636) *De ecclesiasticis officiis* c. művéről lehet szó.

20. Boethius (†524) *De institutione arithmetica* c. műve.

21. Feltehetően Wiliam Ockham (†1349/50) *De potestate pontificum et imperatorum* és a *Breviloquium de potestate papae* c. műveire utal a jegyzék.

22. Ld. A pannonhalmi összeírás 25. jegyzetét.

23. A szerző Bartholomaeus Anglicus (†1250).

24. M. Tullius Cicero retorikája, a *De oratore*.

25. A kánonjog könyvei Gratianus *Decretum*a mellett.

26. Henricus de Segusio (†1270) ostiai bíboros, a híres kánonjogász a szerző.

27. Goffredo da Trani († 1245) *Summa super rubricis decretalium* c. műve jogi tankönyv.

28. IV. Ince pápa (1243–1254) írt egy kommentárt a *Decretales* (ld. László mester végrendelete 8. jegyzetét) öt könyvéhez, és készített egy összeállítást a IX. Gergely óta megjelent pápai határozatokból. Nem lehet eldönteni, hogy itt melyik művéről van szó.

29. Arisztotelész-fordításra, kommentárokra gondolhatunk.

30. A már említett (10. jegyzet) Durandus műve a *Speculum iudiciale*.

31. Ld. László mester végrendelete 13. jegyzetét.

32. Nem Beda, hanem libugéi Defensor műve a *Liber scintillarum*, ld. A pannonhalmi összeírás 26. jegyzetét.

33. A püspöki nagymisék áldásformuláit tartalmazza.

34. Gergely pápának ilyen műve nem ismert.

35. Josephus Flavius († 95 k.) *Antiquitates Iudaicae* c. műve.

36. A *passionaléról* l. A pannonhalmi összeírás 16. jegyzetét.

37. Mint szerző nem azonosítható.

38. Elírás a *Liber Etymologiarum* helyett.

39. Nem azonosított.

40. A Mammotrectus néven ismert, Jeromos bibliakommentárjaiból készült kivonatgyűjtemény.

41. Johannes Faventinus († 1190 k.) bolognai magister készített egy *Summát* (kivonatot) Gratianus Decretumából.

42. Goffredo da Viterbo († 1191) császári káplán világtörténeti munkája a *Pantheon*.

43. Ivò († 1116) chartres-i püspök, híres egyházjogász. 24 beszédből álló *Sermonarium*a és *Decretum*a lehettek meg Veszprémben.

44. Ld. A pannonhalmi összeírás 25. jegyzetét.

45. Aquinói Tamás († 1274), a skolasztika legnagyobb alakja, fő műve a *Summa Theologica*.

46. Ld. László mester végrendelete 14. jegyzetét.

47. E megjegyzésből kitűnik, hogy a katalógus egyik készítője Tamás éneklőkanonok volt. A jegyzék összeállítása idején az erre illetékes őrkanonoki tisztet viselte.

Boldizsár scriptor levele Bártfa tanácsához

E levél egy kódex készítésének mindennapjaiba enged bepillantást. A kódexmásolás ekkor már régen nem kizárólag kolostori scriptoriumokban zajlik, hanem – főleg városokban – hivatásos, világi scriptorok művelik. Boldizsár scriptor nem egyszerű másoló, hanem a másolandó szöveggel és dallammal is hozzáértő kritikával foglalkozik.

Latinul: Ábel Jenő: A bártfai Szent Egyed temploma könyvtárának története. Bp. 1884. 46. Magyar fordítása: A könyv és könyvtár, 99–100.

1. A zsolozsma énekelt részeit tartalmazó kódex.

2. A zsolozsmáskönyveknek az a része, mely az egyházi év nagy ünnepköreire és vasárnapjaira rendelt szövegeket tartalmazza.

Egyházi költészet

Ez a fejezet kétnyelvű. Komolyan foglalkozni csak az eredeti szöveggel lehet, de a latinul gyengén tudó, a fordításra támaszkodó is több fogalmat szerezhet a magyarországi latin nyelvű líráról, ha közvetlenül megismerheti. Persze csak olyan szövegek közt válogathattam, melyeknek volt magyar fordítása (sajnos általában pontatlan), ez pedig nagyon kis töredéke középkori egyházi költészetünknek. A műfordító költő sokszor önkényesen bánik a fordítandó anyaggal, önálló, új művet alkot, ami a maga nemében sérthetetlen. Mivel a verses officiumok anyaga liturgikusan kötött, ebből az összefüggésből kiszakítva pedig nem elemezhető, helyenként a fordítások sorrendjét a latinnak megfelelően visszaállítottam. Ezt minden esetben jeleztem. Egyelőre – a kritikai kiadás megjelenéséig – megállapodott latin szöveg sincs. Az Analecta Hymnica és a Dankó József által közölt szövegekből hoztam létre a magam provizórikus és a klasszikus helyesírás szabályai szerint egységesített változatát. [Ld. még Babits Mihály méltán népszerű *Amor sanctus*át (Bp. 1933) és János István *A középkor himnuszköltészete* (KLTE jegyzet. Bp. 1983.) című ugyancsak kétnyelvű válogatását. – Az egyes műfajokhoz: Magyarország zenetörténete. I. Középkor. Szerk. Rajeczky Benjamin. Bp. 1988.]

A koronázási palást hexameterei

A koronázási palástot mint miseruhát 1031-ben adományozta István király és Gizella királyné a székesfehérvári Boldogasszony egyháznak. Bár a külföldi szakirodalom általában regensburgi munkának tartja, magyarországi készíttetését a hazai irodalom meggyőzően bizonyította. A rímes hexameterek a palástot díszítő mandorlákat értelmezik.

Irodalom: Horváth János: Legrégibb magyarországi verses emlékeink. ItK 1956. 1–19; Kovács Éva: Iconismus casulae Sancti Stephani regis. Vázlat. = Szent István és kora. Szerk. Glatz Ferenc és Kardos József. Bp. 1988. 133–144. A latin szöveget ld. az idézett tanulmányokban. Magyar fordítása: A m. középkor irodalma, 822.

Szekvenciák

A szekvencia a mise énektételei közé tartozó műfaj, a 9. századtól ismert. A szentlecke után énekelt *alleluia* utolsó *a*-szótagja önálló melizmatikus bővítményt, dallamot kapott. Ezt nevezték el *sequentiá*nak ('ami következik' ti. az alleluia után). Később – talán a dallam könnyebb megjegyezhetősége kedvéért – szöveget írtak alá oly módon, hogy minden hangnak egy-egy szótag felelt meg. Ez a dallamtól különváló szöveg volt a *prosa*. Utóbb mindkét elnevezést használták a műfajra. A Notker Balbulus (†912) nevével fémjelzett „régi stílusú" szekvenciára az ismétlés, a versszakonként új dallam, a rímtelen, metrikus próza jellemző. Az „új stílus" a 11. század közepén lép fel és fénykorát Szent Viktori Ádám (†1192) idejében éli, akiről a nevét is kapja. A viktorinus szekvencia egyenlő szótagszámú strófapárokból épül fel, hangsúlyos verselésű, rímtechnikája bravúros, dallama az *alleluiá*tól teljesen függetlenül.

Szent István királyról

(Corde voce mente pura)

Latinul: AH 55,346–347, Dankó 211–213. Magyar fordítása: Vigilia, 1971. 512. Irodalom: Mezey László: Deákság és Európa. Bp. 1979. 207.

1. Vö. Szent István király legendája Hartvik püspöktől, 3. fejezet.
2. Zsolt 91,13.
3. Vö. 3 Királyok 6–8. rész.
4. Vö. Máté 25,20–23.

Szent László királyról

(Novae laudis extollamus)

Ez a legkorábbi fennmaradt Magyarországon – közelebbről Váradon – szerzett szekvencia. A *Laudes crucis attollamus* kezdetű Szent kereszt-szekvencia átköltése Szent Lászlóra. (Párhuzamosan közölve: Athleta patriae. = Tanulmányok Szent László történetéhez. Szerk. Mezey László. Bp. 1980. 155–158.)

Latinul: AH 55,242–244, Dankó 185–189; magyar fordítása: Vigilia, 1977. 381.

Szent Imre hercegről

(Stirps regalis proles regis)

Latinul: AH 9,147–148, Dankó 246–248. Magyar fordítása: Kosztolányi Dezső: Idegen költők. Bp. 1966. 935–936.

1. Vö. Bírák 7,16–20.
2. Vö. Imre-legenda 1.
3. Vö. i.h. 3.
4. Vö. i.h. 7.

Szent Demeter vértanú ünnepére

(Gaude turba caelestium)

Szent Demetert, aki Maximianus császár idejében (286–310) szenvedett vértanúságot, pannóniai származása és a görög térítések során korán elterjedt kultusza miatt a középkorban „magyar" szentnek tekintették hazánkban.

Latinul: AH 8,118–119, Dankó 225–227; magyar fordítása: A m. középkor irodalma, 825–826.

Himnuszok

A himnusz Istent dicsőítő ének. Mint liturgikus műfaj elsősorban a zsolozsma énektételei közé tartozik. Strófaszerkezete egy-egy versen belül azonos, az utolsó versszak a Szentháromságról szóló hitvallás, a doxológia.

Az itt közölt himnuszokon kívül lásd még a Verses zsolozsmákat és a *Magyar nyelvű költészet* című fejezetet.

Szent István királyról

(Gaude mater Hungaria)

Latinul: AH 23,271, Dankó 205–207; magyar fordítása: Vigilia, 1950. 410.

Szent László királyról

(Regis regum civis ave)

Latinul: AH 4,174, Dankó 175–176; magyar fordítása: Vigilia, 1983. 567.

Szent Imre hercegről

(Chorus caelestis agminis)

Latinul: AH 4,132–133, Dankó 132–133; magyar fordítása: Kosztolányi Dezső: Idegen költők. Bp. 1966. 923–924.

Szent Imre hercegről

(Plaude parens Pannonia)

Latinul: AH 4,133, Dankó 238–239; magyar fordítása: Kosztolányi Dezső i.m. 921.

Csanádi Albert: Himnusz Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepére

Csanádi Alberttel kapcsolatban ld. még a jelen kötetben Gyöngyösi Gergely *Vitae Fratrum* című műve szerzőnkre vonatkozó fejezetét.

Latinul: Gregorius Gyöngyösi: Vitae fratrum eremitarum Ordinis S. Pauli primi eremitae. Ed. Fr. Hervay. Bp. 1988. 156–157; magyar fordítása: A m. középkor irodalma, 855–857.

Csanádi Albert: Himnusz az angyalokról

Latinul: Gregorius Gyöngyösi, i.m. 157–158; magyar fordítása: A m. középkor irodalma, 857–859.

Verses zsolozsmák

A zsolozsma az egyház hivatalos szolgálata (officium), istentisztelete az éjszaka s a nappal megszentelésére. Az ókori római időbeosztást követve nyolc részből (horae canonicae) áll: *matutinum* (a három éjszakai őrségváltásnak megfelelően három *nokturnus*sal), *laudes* (hajnali dicséret), a kis hórák: *prima* (reggel 6-kor), *tertia* (9-kor) *sexta* (12-kor), *nona* (du. 3-kor); vesperae (vecsernye, esti imádság), *completorium* (befejezés). Az egyes hórákhoz zsoltárok, olvasmányok, énekek tartoztak. A zsoltárokat keretező ének az *antifóna*. Antifóna tartozott még Szűz Mária énekéhez (Magnificat) az első vesperáson, Zachariás énekéhez (Benedictus)

a Laudesben és egy második Magnificat-antifóna szerepelt a második vesperáson. Az olvasmányokat hosszabb, válaszos ének követi, a *responzórium verzus*sal. Ezek kezdetben a Bibliából vett szövegek voltak, a 10. századtól a szekvencia- és himnuszköltészet felvirágzásának hatására azonban versbe foglalták az officium valamenyi énekelt részét, így jöttek létre a verses zsolozsmák, az *officium rhythmicum*ok. Az officium énektételeinek együttesét *historiá*nak is nevezik, mert a szent élettörténetét, az ünnep tanítását is összefoglalta. Innen a verses história (historia rhythmica) elnevezés. A teljes verses zsolozsma több mint 30 tételből állhatott.

Szent István verses zsolozsmája

Szent Istvánról az 1083-i kanonizáció után 3 antifóna és 3 responzórium készült rímes prózában. (A legismertebbet, az *Ave rex Stephane* kezdetűt ld. *A magyar nyelvű költészet* fejezetben.) E korai laudes-antifónákat beleolvasztották a teljes verses zsolozsmába, melyet 1280 táján Lodomér érsek megrendelésére egy ágostonos szerzetes állított össze.

Irodalom: Mezey László: Szent István XIII. századi verses históriája. = Magyar századok. Irodalmi műveltségünk történetéhez. Horváth János emlékkönyv. Bp. 1948. 41–51. Ua. Mezey László: Irodalom- és művelődéstörténeti tanulmányok a magyar középkorról. Eötvös Füzetek, Bp. 1988. 5–14. Magyarország zenetörténete. I. Középkor. Szerk. Rajeczky Benjamin. Bp. 1988. 335–339. Latinul: AH 28,195–199, Dankó 194–204; magyar fordítása: A m. középkor irodalma, 838–843.

Szent László verses zsolozsmája

Irodalom: Mezey László: Athleta patriae. A korai László-irodalom kialakulása. = Athleta patriae. Tanulmányok Szent László történetéhez. Bp. 1980. 19–55. Latinul: AH 26,227–230, Dankó 174–184. Magyar fordítása: Vigilia, 1983. 565–567. Csanád Béla a zsolozsma mai rendjének megfelelően alakította fordítását, amelyből a responzóriumok teljesen hiányoznak. Mivel a középkori verses históriát szeretnénk bemutatni, a fordításból kiemeltük az antifónákat, és a latin szöveg rendjében közöljük őket.

Szent Imre verses zsolozsmája

Irodalom: Mezey László: Deákság és Európa. Bp. 1979. 210–212. Magyarország zenetörténete. I. Középkor. Szerk. Rajeczky Benjamin. Bp. 1988. 341–343. Latinul: AH 5,166–168, Dankó 228–237. Magyar fordítása: Kosztolányi Dezső: Idegen költők. Bp. 1966. 921–936. Szent Imre verses officiumát Kosztolányi szinte teljes egészében lefordította, de az anyagot szabadon kezelve 10 önálló verset komponált belőle. Talán nem sértjük meg a költő emlékét, ha a verses zsolozsma bemutatásakor a fordítást is annak rendjében közöljük.

1. Szent Imre a székesfehérvári bazilikában volt eltemetve.
2. Ez a responzórium az Analecta Hymnicában a kilencedik. Vö. Imre-legenda 6. fejezet.
3. Vö. 2 Mózes 3,2.
4. Vö. Imre-legenda 4.
5. Vö. Imre-legenda 2.

Árpádházi Szent Margit verses zsolozsmája

Mintája Szent Domokos officiuma. A 16. század eleji Gömöry-kódexben maradt fenn. Irod. Mezey László: Deákság és Európa. Bp. 1979. 212–213. Latinul: AH 28,25–28, Dankó 159–167; magyar fordítása: Vigilia, 1971. 297–299.

Csanádi Albert verses zsolozsmája Remete Szent Pál átvitelének ünnepére.

Csanádi Albert hexameterekben írt verses zsolozsmájához a himnuszokat szapphói strófákban szerezte. (Ld. még Gyöngyösi Gergely *Vitae fratrum*a rá vonatkozó fejezetét és himnuszait.) Latinul: AH 28, 125–127, 23, 256–258; magyar fordítása: Vigilia, 1969. 546–549.

Siratóének Magyarországról, mikor a tatárok elpusztították

Latin címe: *Planctus destructionis regni Hungariae per Tartaros.* Kiadása SRH 2,593–598. Magyar fordítása: A m. középkor irodalma, 827–837. (A költemény terjedelmére és jó fordítására való tekintettel itt lemondtunk az eredeti közléséről.)

1. Krónikák 29,6.
2. Vö. Péld. 24,10.
3. Vö. 1 Sámuel 31.
4. Vö. 1 Mózes 35,21–36,39.
5. Vö. Jób 1,15.
6. Vö. JerSir 1,1–.
7. Vö. 2 Sámuel 1,17–27
8. Vö. Jeremiás 31,15.
9. Vö. JerSir 1,4.
10. Vö. Máté 24,12.
11. Vö. Máté 2,16.
12. Júniusban.
13. Trák király, aki a monda szerint felfalta saját gyermekeit.

Halotti Beszéd és Könyörgés

1. Irodalom: Benkő Loránd: Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegemlékei. Bp. 1980; Balázs János: Magyar deákság. Anyanyelvünk és az európai nyelvi modell. Bp. 1980. 451–486; Tarnai Andor: A Halotti Beszéd retorikája. = Tanulmányok a középkori magyarországi könyvkultúráról. Szerk. Szelestei N. László. Bp. 1989. 39–49.

Lásd még Telegdi Csanád temetési beszédét a Thuróczy-krónika Károly Róbert haláláról szóló fejezetében. (Szöveggyűjteményünkben is közölve.)

Ómagyar Mária-siralom

1. Irodalom: Benkő Loránd: Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegemlékei. Bp. 1980; Balázs János: Magyar deákság. Bp. 1980. 846–514; „Világ világa, virágnak virága ..." [Ómagyar Mária-siralom]. Bemutatja Vizkelety András. Bp. 1986; Martinkó András: Az Ómagyar Mária-siralom hazai és európai tükörben. (Bevezetés és vázlat.) Bp. 1988.

2. A műfajról ld. a *Latin nyelvű irodalom* c. fejezet szekvenciákhoz írt bevezető jegyzetét. A *Planctus ante nescia* kezdetű szekvencia szerzője Geoffroi de Sancto Victore (1125/30–1194

k.), a párizsi, Szent Viktorról elnevezett ágostonos kanonokrendi apátság subpriorja. (Nem azonos Geoffroi de Breuteuil-jel.) A szekvenciának ugyancsak a Leuveni Kódexben olvasható rövidebb *latin* változata az ÓMS-hez hasonlóan a 8b versszakkal végződik, ettől eltekintve azonban nem jelent közelebbi variánst.

3. Az itt közölt *Planctus ante nescia* szekvencia nem közvetlen és nem kizárólagos forrása az Ómagyar Mária-siralomnak. Martinkó András összevetésében vizuálisan is érzékelteti az egyezéseket: a félkövér (fett) szedés a teljes megfelelést, a kurzív a rokon helyeket jelzi.

Gyulafehérvári Sorok

1. A Gyulafehérvári Sorok a magyar nyelvű prédikáció második írott emléke. Egy Gyulafehérvárott őrzött latin prédikáció-gyűjtemény lapszéli bejegyzései. A *divisió*kra osztott beszédváz tagjai (membrum) – a latin mintát követve – rímelnek. (Ld. a *Latin nyelvű irodalom* c. fejezetben a *Prédikációk* bevezető jegyzetét.)

2. A latin szöveget a klasszikus helyesírás szerint átírtuk.

3. Jézus neve a latin sorkezdetekben tűnik fel. Ez az együttes csak témájában kapcsolódik a latin sermóhoz, más kódexekben is olvasható.

Königsbergi Töredék

1. Itt csak magát a Töredéket, a Mária szűzanyaságát magasztaló elmélkedésrészletet közöljük. A Szalagok töredékes szövegeiből az *Ave Mariát* l. az *Archaikus imádságok* c. fejezetben. Az elveszettnek hitt töredék nemrég ismét felbukkant. (Ld. Vizkelety András: A Königsbergi Töredék új lelőhelye. MKSz 1984. 330–333.)

Pater noster

1. A Miatyánk szövege máig sok archaizmust őriz, ezért nem érezzük idegennek a középkori szöveget ma sem. Az első írásban fennmaradt szövegváltozatokat többszázéves szóbeli hagyomány előzte meg. A szóbeliségben többé-kevésbé rögzült fordítás nagyon erősen kötődik a latinhoz.

2. A Bibliában itt *panem nostrum supersubstantialem* áll.

3. A *kenyerünket mindennapiat* vagy *naponkéntiet* hátravetett jelzős szerkezet. Ez a latinizmus valamennyi változatot jellemzi.

4. A keretszöveget átírtuk, de a Miatyánkot itt is betűhíven közöljük, kurziválással kiemelve a szövegkörnyezetből.

5. Pesti Gáborral és Sylvester Jánossal kilépünk ugyan a középkorból, de a folyamatosság érzékeltetése kedvéért az ő fordításaikat is közöljük.

Ave Maria

1. Az Ave Maria a középkorban a Lukács evangélium két verséből állt. A több mint tíz változatból hármat közlünk átiratban. Az evangéliumfordításon is érezhető az ima hatása.

2. Az *in mulieribus* fordítása az ima egyetlen változó pontja.

Credo

1. A Credo a hit legfontosabb igazságainak összefoglalása. Elemeiben az apostolokra megy vissza. A niceai (325) és a konstantinápolyi (381) zsinatokon bővítették ki az ősi hitigazságok részletesebb kifejtésével.

2. A Credo archaikusabb változatát, az Apostoli Hitvallást, két kódex őrizte meg. A szöveget betűhíven közöljük.

3. A szöveget egy Credo-magyarázatból emeltük ki.

4. A Nicea-konstantinápolyi Hitvallás fordításakor a kívülről tudott Hiszekegy elemei beépültek a szövegbe. A szöveget átírtuk, a párhuzamos helyeket kurziváltuk.

Tízparancsolat

1. A Tízparancsolat Mózes II. könyvén (Exodus 20,5–17) alapul. A Jordánszky-kódex fordítója felhasználta a kívülről tudott parancsolatokat a bibliai rész fordításánál. A bibliai szakasz mellett közöljük a Peer-kódex latin és magyar nyelvű Tízparancsolatát, a Kazinczy-kódex Tízparancsolat-magyarázatát és egy 15. századi magyarázattöredéket. A Példák Könyvében szereplő verses Tízparancsolatot ld. az *Egyházi énekek és verses imádságok* c. fejezetben. A szövegeket átiratban közöljük. Önálló fordítás olvasható még a Nagyszombati Kódexben (Nytár 3, 115), egy lelkitükörbe olvasztva pedig a Gyöngyösi-Kódexben (Nytár 2, 259–260).

Müncheni Kódex

1. Legrégebbi fennmaradt bibliafordításunk szövegét három kódex, a Müncheni, a Bécsi és az Apor-kódex őrizte meg. Ezek huszita eredetéhez érvet az Obszerváns ferences krónika Pécsi Tamás és Újlaki Bálint bibliafordítására vonatkozó megjegyzéséből (ld. a Szöveggyűjteményben *Az egyháztörténetírás kezdetei* c. fejezetben) merített irodalomtörténetírásunk. Ezt cáfolja Szabó Flóris: Huszita-e a Huszita Biblia. Bírálat és útkeresés. ItK 1989. 118–126. A kódex átírt szövege ill. olvasata: Müncheni Kódex [1466]. A négy evangélium szövege és szótára. Décsy Gyula olvasata alapján a szöveget sajtó alá rendezte és a szótári részt készítette Szabó T. Ádám. Bp. 1985.

2. Ebben az egy esetben a szövegközlésnél grafikusan is megkülönböztetjük a kétféle *s* és *r* betűt és betűhűen közöljük a *z*-t, bevezetésül a kritikai kiadás önálló használatához.

3. A 7. vers második fele és a 8. vers hiányzik.

91. zsoltár

1. A három különböző zsoltárfordítást párhuzamosan közöljük a könnyebb összehasonlíthatóság kedvéért. A latin szöveg tükrében megfoghatóbbak a fordítási sztereotípiák, de szembetűnőbbek a fordítás nehézségei is.

2. A lat. *uber*, -is (n.) = tőgy, emlő; melléknévként 'bőséges, gazdag, termékeny' A fordító téved, amikor a főnév genitivusát látja benne (*uberis* lenne) a melléknév ablativusa helyett.

JORDÁNSZKY-KÓDEX

1. Irodalom: NAGY Ilona: A Jordánszky-kódex fordítástechnikai sajátosságairól. MNy 1982. 41–48; DIENES Erzsébet: a Jordánszky-kódex eredetéről. MNy 1982. 440–453. Kiadás: A Jordánszky-kódex (1516–1519). I. Fakszimile. II. A kódex szövegének olvasata. A szöveget gondozta Lázs Sándor. Bp. 1984. (A szövegközlésnél erre az olvasatra utalunk.)

2. Mózes II. könyve 25. fejezete után olvasható ez a megjegyzés.

3. A hitélet középpontjába az Evangéliumokat állító előszó feltételezhetően a fordítótól származik.

SZENT FERENC ÉLETÉBŐL

(JÓKAI-KÓDEX)

1. A Jókai-kódex legkorábbi nyelvemlék-kódexünk. Maga a fordítás mintegy hetven évvel megelőzi a fennmaradt másolatot. A szöveg sokszor az érthetetlenségig tapad a latinhoz, a latin eredetitől függetlenül értelmezni gyakran nem is lehet. A gubbiói farkas legendáját betűhíven is közöljük, bevezetésként a kódex kritikai kiadásának önálló olvasásához.

ELEK-LEGENDA

1. A középkor legnépszerűbb aszkéta-szentjének legendáját a *Legenda aurea* közvetítette kódexirodalmunk felé. Hat különböző változatban maradt fenn kódexeinkben, közülük csak a Tihanyi- és a Kazinczy-kódex legendája rokonítható. (Ld. ILLYÉS Gyula: Szent Elek-legendáink és az Elek-legenda forrásai. Bp. 1913.) A hat legendaváltozat első részét és a *Legenda aurea* latinját párhuzamosan közöljük az összehasonlíthatóság kedvéért, a folytatást a Kazinczy-kódexből adjuk közre.

2. A Legenda aureában és a többi fordításban szereplő 398-as évszámot a Kazinczy-k. fordítója vagy másolója toldotta meg ezer évvel.

SZENT GYERGY MÁRTÍRNAK INNEPÉRŐL

1. Sárknyölő Szent György kultusza igen korán meghonosodott hazánkban (ld. *Szent István király Nagy legendája* 5. jegyzetét). Az Érdy-kódex Szent György legendájának forrása Jacobus de Voragine *Legenda aurea* c. legendáriuma. Itt csak a legenda első, karakteresebb felét közöljük, mellőzve a szent vértanúságának történetét.

DICSŐSÉGES SZENT MÁRTON PISPEKNEK LEGENDÁJA

1. Szent Márton „magyarországi" származásával kapcsolatban ld. *Szent István király Nagy legendája* 4. és 9. jegyzetét. Az Érdy-kódex legendája a *Legenda aurea* Márton-életrajzának kivonata. A legenda egy másik fordítása az Érsekújvári Kódexben – Nytár 10,43 – olvasható.

Barlám és Jozafát legendája

1. A legenda az indiai Buddha-legenda keleti keresztény átdolgozása. A hagyomány szerint Damaszkuszi Szent János írta a palesztinai San Sabas kolostorban a 8–9. század fordulóján. Ennek 12. századi latin fordítását vette át a *Legenda aurea,* mely a Kazinczy-kódexbeli fordítás közvetlen forrása.

Bódogságus Szent István királnak innepéről

1. A következő négy legendát az Érdy-kódexből közöljük. A Karthauzi Névtelenről és kódexéről a *Prédikációk* c. fejezet bevezető jegyzetében szólunk bővebben. Szent István és Szent László legendája – bár a latin nyelvű legendákból is merítenek – joggal tekinthetők a magyar nyelvű történetírás kezdetének. Többször hivatkoznak „ez ország Krónikájára" Közvetlen forrásuk nem ismert, de Gizella negatív beállításából és abból, hogy a Vazul-fiakat Szár Lászlótól származtatják, a Budai Krónika-család körére következtethetünk.

2. A görögök és nem az oláhok ellen harcolt ekkor István király.

3. A Zoltán és a szultán szavak közt nyelvi összefüggés valóban van.

4. Az „apátúr szerzete" a bencés rend, Szent Márton a mai Pannonhalma.

5. István király 1038. augusztus 15-én halt meg.

6. VII. Gergely pápa (1073–1085) rendeletére 1083-ban avatták szentté András és Benedek remetéket, Gellért püspököt, augusztus 20-án István királyt, november 5-én pedig Imre herceget. A szenttéavatást megelőzte az „elevatio", a földi maradványok felemelése.

7. A Szent Jobb tiszteletére Szent László király Várad mellett monostort építtetett. Ünnepe május 30.

Szent László királnak legendája

1. Gizella II. Henrik bajor herceg lánya volt. Péter, Orseolo Ottó velencei doge és Szent István nővérének a fia, tehát Istvánnak és nem Gizellának a rokona. (A Budai Krónika viszont Vilmosnak nevezi Gizella apját, aki első felesége halála után István nővérét vette feleségül, s ebből a házasságból született volna Péter. Ezt a változatot ismeri a magyar legenda.)

2. Aba Sámuel a férje, s nem a fia volt Szent István egyik nővérének.

3. Salamon feleségének neve Judit volt.

4. 1192-ben avatták szentté László királyt. A június 27-i ünnep a szenttéavatáshoz tartozó *elevatio* évfordulója.

Remete szíz Szent Pál ősönknek kihozásáról

1. Az egyetlen magyar alapítású rend Szent Pálról, a tébai remetéről kapta nevét. (Ld. Gyöngyösi Gergely: *Pálos remete testvérek életrajzai* bevezető jegyzetét.) Az Érdy-kódexben a szentnek két ünnepe szerepel, a január 10-i főünnep és a november 14-én ült *translatio.* Ez utóbbi annak emlékére született, hogy Szent Pál ereklyéit 1381. november 14-én a budai királyi kápolnából *átvitték* a pálosok Buda melletti, Szent Lőrincről elnevezett főkolostorába.

2. A felsorolt adatok tévesek: Manuel Komnenosz 1169 körül vitette át az ereklyét Konstantinápolyba, Jacobus Lanzolo pedig 1204-ben hozta át Velencébe.

3. A budai királyi kápolnában 1489. november 10-én helyezték el Alamizsnás Szent János ereklyéit.

4. Kaplai Demeter esztergomi érsekről és bíborosról van szó (1379–1387).

5. A pálos kolostoroknak ez a részletes felsorolása Gyöngyösi Gergely rendtörténetével hozható összefüggésbe.

6. A latin *equus faleratus*-t fordítja 'tokos ló'-ként, ami homlok- és melldísszel felékesítettet jelent.

Dicsőséges Szent Erzsébet asszonnak innepéről

1. Szent Erzsébet az egyetlen Árpád-házi szent, akinek – Türingiából kiinduló – kultusza Európa-szerte elterjedt. Az itt idézett legendaváltozat a Karthauzi Névtelen Erzsébet-napi sermójából van kiemelve; forrása Temesvári Pelbárt *De santis* beszédciklusa.

2. Erzsébet II. András és a Bánk bán-féle összeesküvésnek 1213-ban áldozatul esett Merániai Gertrud házasságából született 1207-ben.

3. 1221-ben vette feleségül IV. Lajos türingiai tartománygróf Erzsébetet, aki már 1211-től a türingiai udvarban nevelkedett.

4. Erzsébet gyóntatója, lelki vezetője, majd első életrajzírója Marburgi Konrád (†1233) volt.

5. Lajos 1227-ben a Szentföldre igyekeztében halt meg.

6. A Te Deum ünnepélyes hálaadó és dicsőítő ének, a 4. században keletkezett.

7. A szüzek közös officiumának, a *Commune virginum*nak egyik responzóriuma ez: *A földi hatalmat és minden mulandó ékességet megvetettem Úr Jézus Krisztusomnak szerelméért...*

Margit-legenda

1. Kiadása: Szent Margit élete 1510. A nyelvemlék hasonmása és betűhű átirata bevezetéssel és jegyzetekkel. RMKód 10. Bp. 1990. Teljes szakirodalommal.

A magyar nyelvű Margit-legenda forrása egy 1276–1300 körül készült, és Marcellusnak, Szent Margit lelkiatyjának tulajdonított latin nyelvű legendaváltozat. A fordításra 1300 és 1320 körül kerülhetett sor, majd a gyenge, nehezen érthető szöveget 1360–1409 között átdolgozták. A Ráskai Lea másolatában (1510) fennmaradt legenda elején és végén csonka. Itt csak a tulajdonképpeni legendát közöljük a csodák és tanúvallomások nélkül.

2. A veszprémi Szent Katalin kolostorról van szó, ahol háromesztendős korában helyezték el Margitot.

3. IV. Béla 1247-ben kezdte el építeni a szigeti kolostort, az apácák 1252-ben költöztek be.

4. A *veternye* a 'reggel' jelentésű szláv szóból ered: éjszakai zsolozsma vagy hajnali dicséret. A *vecsernye* az 'este' jelentésű szláv szó származéka: esti áhítat, amivel a zsolozsma kezdődik.

5. Máté 19,29 és 10,30, valamint Lukács 14,33 összevonva.

6. Utalás a latin legendára.

7. 1261. június 14-én tették Margit fejére a domonkos apácák fekete fátylát.

8. 1262-ben tört ki a viszály IV. Béla és fia, István, ifjabb király között, mely többszöri kibékülés ellenére Béla haláláig tartott.

9. Margit január 18-ról 19-re virradó éjszaka halt meg. A latinban a dátum a hónap első napjához (Kalendae) viszonyítva van megadva; a fordító ehhez hozzáadott 14 napot, ahelyett, hogy a klasszikus naptárszámítás szerint levonta volna belőle.

10. Premontrei szerzetesekről van szó; a premontrei rendházak élén prépost áll, innen származik az elnevezés.

Példák

1. A középkori példa (exemplum) mint irodalmi műfaj a lelki épülést szolgáló rövid, kerek, illusztratív történet. Általában sermókban jelenik meg, az elvont tanulságok kézzelfoghatóvá tételére és a hallgatóság figyelmének ébren tartására. Az önálló exemplum-gyűjtemények vagy alfabétikus felépítésűek, vagy tematikusak. (Claude Bremond – Jacques Le Goff – Jean-Claude Schmidt: L'»exemplum«. Brepols 1982.) Az utóbbiak körébe tartozik a legjelentősebb magyar példagyűjtemény, a Példák Könyve. Az e fejezetben idézett példákon kívül ld. még Barlám és Jozafát legendájában a következőket: Példa a fülemüléről; Példa az egyszarvúról és a verembe esett emberről; Példa az emberről, akinek három barátja van; Példa egy nagy városban lakó polgárokról; Példa a szegényember szűz leányáról; Példa egy királyfiról és a szépasszonyokról.

Exemplum mirabile

1. A novellává kerekedő példa legközelebbi forrását Katona Lajos tárta fel. (Az Érdy-codex egy fejezetéről. Akad. Ért. 1909. 456–462.)

2. Az évszám téves, a történet lejegyzése a 13. században történt. Valószínűleg II. Eberhard püspökről van szó, aki Barbarossa Frigyessel Rómában járt. Valamelyik bencés apátságban szálltak meg, ők követik a clunyi ordót.

Philibertus látomása

1. A vizionárius-irodalom a lelkek túlvilági elragadtatásban szerzett élményeit beszéli el és kommentálja az eljövendő életre kíváncsi szorongással tekintő halandók okulására. A látomásirodalom sajátos ága az írországi Szent Patrik-barlanghoz kötődik, amit két magyar lovag, Krizsafán fia György és Tar Lőrinc is megjárt, élményeiket azonban külföldi szerzők örökítették meg. (Ld. Katona Lajos: Túlvilági látomások codexeinkben. Akadémiai Értesítő 1907. 500–507; Tar Lőrinc pokoljárása. Középkori magyar víziók. Szerk. V. Kovács Sándor. Bp. 1985.)

Prédikációk

1. A műfajról ld. a *Latin nyelvű irodalom* azonos fejezetének bevezető jegyzetét. A magyar *ars praedicandi* műfajról: Tarnai A., „A magyar nyelvet írni kezdik", 257–266.

A Karthauzi Névtelen beszéd- és legendagyűjteményéből

1. Szakirodalom: Bán Imre: A Karthauzi Névtelen műveltsége. Bp. 1976. Kiadás: A Néma Barát megszólal. Válogatás a Karthauzi Névtelen beszédeiből. Szerk. Madas Edit. Bp. 1985.

2. A latin Prologus az első tudatos írói program magyar nyelvű mű élén, emellett a Karthauzi Névtelen személyére vonatkozó ismereteink egyetlen forrása is.

3. Jeromos a valóságban nem fordította le a Bibliát ószláv nyelvre, a glagolita írás pedig mint az ószláv nyelvű liturgia írása csak a 9. században terjedt el.

4. Ekkoriban voltak már bibliafordítások magyarul (Bécsi-, Müncheni Kódex vagy az Érdy-kódexszel rokon Jordánszky-kódex). Joggal feltételezhető egy vagy több teljes bibliafordítás is.

5. Az Érdy-kódex két nagy szerkezeti egysége az év nagy ünnepköreit és a vasárnapokat tartalmazó *de tempore* rész és a szentek ünnepeit magába foglaló *de sanctis* rész. A *de tempore* rész ugyancsak két fejezetből áll. Az első az ünnepek episztoláit követő, jól kidolgozott beszédciklus, a második az ugyanezen ünnepekre adott evangéliumi szakaszok (perikopák) rövid, száraz értelmezése. A *de tempore* rész mindkét sorozata csonka, nagyböjttel szakadnak meg, ami a fenti részletező címnek ellentmond. Úgy tűnik, hogy az egész egyházi évre elkészített beszédgyűjtemény végső egybemásolását megzavarta valami számunkra ismeretlen esemény.

6. A magyar nyelvű középkori sermo a csúcspontját a Karthauzi Névtelen beszédeiben éri el. Az itt idézett két beszéd közvetlen forrása Temesvári Pelbárt *Pomerium*a. A Névtelen szabadon bánik a népszerű prédikációs segédkönyvvel: mint forrásanyagot kiaknázza, de beszédei felépítésüket és stílusukat tekintve is önálló alkotások. Mindkét prédikáció – tanulságoknak titulált – divisiók és subdivisiók bonyolult szövevénye, mégsem érzünk ebben semmi öncélú mesterkéltséget. A latin nyelvű skolasztikus sermóörökség és az anyanyelvű prédikációs gyakorlatban kialakult fordulatok a Névtelen tollán szokatlanul közvetlenné és személyessé válnak.

Szent Dorottyáról

1. A Cornides-kódex Dorottya-napi beszédének forrása ugyancsak Temesvári Pelbárt *Pomerium*a, ez azonban nem önálló szerkesztmény, hanem fordítás. (A fordító Pelbártot követve a szent legendáját is belefűzte mondandójába, ezt azonban a sermóműfaj bemutatásakor elhagyjuk.) A fordító tudatos törekvése a rímes divisiók visszaadására a sermóban végig jól követhető. (Ezeket kurziválással külön kiemeltük.)

Elmélkedések, imádságok

Az elmélkedésekről ld. Pusch Ödön: Vallásos elmélkedések kódexeinkben. Kolozsvár 1910. Az imádságok közül a legkorábbról fennmaradt a Halotti Beszédet követő Könyörgés (ld. ott). A *Miatyánk*, az *Angyali üdvözlet* és a *Credo* ugyan magyarul először csak 16. század eleji kódexekben olvasható, a több évszázados szóbeli használatra valló archaikus szövegek inkább az Árpád-kori és Anjou-kori fejezetbe kívánkoztak volna. Mivel a szövegek rögzítésének ideje mégiscsak kötelezett, a *Későközépkori prózai emlékek* c. fejezet élére kerültek.

Szent Brigitta tizenöt imája

1. A Krisztus szenvedésének állomásaihoz kapcsolódó tizenöt ima, melyet a hagyomány tévesen a svéd Szent Brigittának (1303–1373) tulajdonít, a középkor legnépszerűbb imádságai közé tartozik. Fordítását nyolc kódexünk őrizte meg (ld. Bárdos Gy. József: Szent Brigitta tizenöt imádsága kódexeinkben. Bp. 1903.) A tizenötödik imát a latin eredetivel párhuzamosan két kódexből közöljük.

2. A *Hortulus animae* latin nyelvű imádságoskönyv, mely a 15. század végétől nyomtatásban is terjedt. Nicolaus Salicetus *Antidotarius animae* című könyvecskéjével együtt magyar nyelvű kódexeink imádságainak ez a legfőbb forrása.

Dramatizált szövegek

Legkorábbi dramatizált szövegeink inkább dialógusok, s nem valóságos drámák. Az *Élet és a Halál párbeszéde* két középkori latin vers fordítása. A *Haláltánc* forrása ugyancsak egy több változatban fennmaradt latin vers. (Mindkettőt ld. a Példák Könyve idézett kiadásában.) Pergő párbeszéd az *Apostolok vetekedése,* mely egy hazai (?) domonkos traktátusából való fordítás. Legismertebb drámai emlékünk Hrotswitha gandersheimi kanonissza Dulcitiusának a 15. században a német Konrad Celtis által modernizált változatából készített fordítás, a *Három körösztyén leány.*

Levelek

A műfajjal kapcsolatban ld. a *Latin nyelvű irodalom Hivatalos és magánlevelek a 11–14. századból* c. fejezetének bevezető jegyzetét. A legkorábbi magyar nyelvű levelek általában rövid, tájékoztató vagy kívánságot közlő írások. Az *ars epistolandi* szabályai elsősorban az ekkor még egyszerű kezdő és záróformulákban jelennek meg. Ld. Tarnai A., „A magyar nyelvet írni kezdik", 267–269 és Klev.

Várday Aladár Várday Miklósnak

1. Ez a keltezetlen levél a legkorábbi ismert magyar misszilis. Várday Aladár 1480-ban királyi kamarás, bátyja, Miklós, Szabolcs-, majd Bereg megye ispánja.
2. Bégányi Mihály a Várday-uradalom ispánja.
3. A „dolog felől" nem tudunk közelebbit.
4. Mátyás király.

Vér András menedéklevele

1. A legkorábbi magyar nyelven írt hivatalos irat Vér András Békés megyei birtokos nyugtája, melyet Erdőhegyi Balázs Békés megyei alispánnak adott.

Szalkai László Bánffy Ferencnek

1. Szalkai László (1475–1526) 1518-tól kancellár, 1524-től esztergomi érsek, Mohácsnál esett el. Losonci Bánffy Ferenc a dobokai egyház kegyura, 1515–16-ban halt meg. A humanista műveltségű Szalkay levele kiemelkedik a kortárs levelezésből: felépítését és kifejezésmódját tekintve is a „levélírás tudományának" szabályai érvényesülnek benne.
2. Désházy István II. Ulászló udvari embere, 1515-ben váradi prépost.

Tárczay Borbála anyjának

1. Tárczay Borbála, Tótselymesi Tárczay Mihály székely ispán apáca leánya, személyes hangú levélben kéri anyját, Sára asszonyt, hogy segítsen adósságát elrendezni.
2. Olasz Jakab spanyol származású budai zsidó kereskedő.
3. Gazon Mihály budai kereskedő.
4. Podmaniczky Mihály († 1526) Tárczay Borbála sógora, a királyi gyalogos testőrség kapitánya.

Drágffy János Várday Ferencnek

1. Béteki Drágffy János 1510–1515-ig királyi főétekfogó, 1518-tól tárnokmester, 1515-ben országbíró, Mohácsnál esett el. Várday Ferenc (1474–1524) 1513-tól erdélyi püspök.
2. I. Szulejmán.
3. II. Lajos.

Héderváry Lőrinc apjának

1. Héderváry Lőrinc († 1549), Héderváry István († 1541) dunántúli földbirtokos idősebb fia, 1530-ban magára vállalta apja fogságát Laibachban, s 1537-ig fogoly maradt. Levelei nem csak terjedelmükkel, de irodalmi értékükkel is kiemelkednek a kor misszilisei közül.

Himnuszok

A latin himnuszok fordításai elsősorban a szöveg megértetését szolgálták, olvasásra, esetleg felolvasásra, de nem éneklésre, liturgikus funkcióra szánták őket. A verses fordítások általában alkalmazkodtak a latin eredetihez, ami a jambikus versek átültetésénél a magyar nyelvérzék számára nem volt könnyű feladat. Horváth János a hangsúly elhelyezésének, Császár Elemér az időmérték alkalmazásának tulajdonítja e versek jambikus hatását. (Horváth János: A középkori magyar vers ritmusa. Berlin 1928; Császár Elemér: A középkori magyar vers ritmusa. Bp. 1929.) A versek másolatban maradtak ránk, s a másolás minden bizonnyal komoly szövegromlással is járt. A verses és prózai fordítások összevetése egymással és a latin eredetivel nyelvi és verstani szempontból egyaránt tanulságos.

Adventben vecsernyei himnusz

Conditor alme siderum

1. A latin himnusz szerzője ismeretlen. Versformája a jambikus, ún. ambrosianus nyolcas, melynek metszete az ötödik szótag után van. Ebbe a típusba tartoznak az alább idézettek közül a *Verbum supernum prodiens,* a Szent Ambrustól való *Veni redemptor gentium,* a Seduliustól való *A solis ortus cardine,* a *Christe qui lux es et dies* és Venentius Fortunatus két himnusza, a *Vexilla regis prodeunt* és az *O gloriosa domina.*

Siket-vasárnapi ének Isten haláláról

1. Siket-vasárnap a Húsvét előtti második vasárnap, másként Szenvedés vasárnapja.

Hóra-ének

Patris sapientia

1. A Hóra-ének az *Emlékezzél keresztyén* és a *Krisztus hét szava a keresztfán* című versekkel azonos szerkezetű, négyütemű tizenhármas. Horváth Cyrill véleménye szerint az első fordítója és a második szerzője – ennek forrásszövege nem került elő – egyazon személy lehet (RMKT I² 102).

Telegdi Miklós második karácsonyi éneke

1. Telegdi Miklós prédikációi 1577 és 1580 között három kötetben jelentek meg. A beszédek közé középkori eredetű, protestáns és katolikus énekgyűjteményekből egyaránt ismert egyházi énekeket iktatott. Az itt idézett második karácsonyi ének a *Dies est laetitiae* himnusz fordítása, érintkezik a Winkler-kódex *Szent ének*ének egyes versszakaival (342–344 pp).

Krisztus hét szava a keresztfán

1. A vers latin forrása egy tévesen Bédának tulajdonított prózai imádság (RMKT I² 211–212). Ritmikai szempontból a három fennmaradt négyütemű tizenhármas versünk közül – ld. a Hóra-ének jegyzetét – ez a legsikerültebb: középüteme minden sorában a hetedik szótag után van.

Himnusz a felfeszített Krisztushoz

1. A tévesen Szent Bernátnak tulajdonított, hét énekből álló *Salve mundi salutare* két ciszterci szerző, Arnulphus de Lovanio († 1250) és Josephus Hermann († 1241) műve (RMKT I² 191). A Czech- és a Thewrewk-kódexben fennmaradt fordítás az eredetinek meglehetősen szabad átdolgozása. Verselése – a többszöri másolás következtében romlott – kétütemű nyolcas.

Vásárhelyi András éneke Szűz Máriához

1. A költő neve a versfőkből olvasható ki: Andreas de Sasarhel (= Vásárhely). A 16. versszak jelzi a vers keletkezési helyét és idejét is. 1508-ban Pest városában, Szent Péter utcájában (a mai Kossuth Lajos utca), a salvatorianus ferencesek kolostorában készült. Vásárhelyit a törökök gyilkolták meg 1526-ban Bozsokon. A *cantilena* titulus a Peer-kódexben jelzi, hogy énekelték. A két kódexben is fennmaradt szöveg elég romlott, némi módosítással közöljük.

2. Szeraf*in*, kerub*in* héber többesszám, a Thewrewk-kódex másolója megtoldja még a magyar többesszám jellel: szerafinok, kerubinok.

3. A székes angyalok (throni) a harmadik angyali kar.

4. Az Istennel szembeszegülő angyalok bukásáról van szó.

Ó kegyes Szűz Mária

1. A Szeplőtelen fogantatás ünnepére készült Mária-ének feltehetően magyarországi eredetű. Ismertségét jelzi, hogy protestáns énekeskönyvek is hivatkoznak dallamára. A Gyöngyösi Toldalékban szereplő késői változatát figyelembe kell venni a Peer-k. romlott szöveghelyeinek értelmezésekor (RMKT I² 214–217). Ritmikai szempontból alig érezzük versnek.

Idvezlégy bódog Szent István királ

1. Szent István latin verses officiumát ld. a *Latin nyelvű költészet* fejezetben. Az antifónát magyarul feltehetően nem énekelték.

Farkasseb ellen

1. Az öt versszakból álló eredeti ugyancsak a Nádor-kódexben olvasható, a magyar fordítás azonban a harmadik versszakkal megszakad.

Alexandriai Szent Katalin verses legendája

1. Az ókori szent vértanúságának története a 10. században keletkezett. A 13. században kiegészítették előbb Katalin megtérésének, majd születésének regényes históriájával. Számtalan változata él, köztük sok a verses legenda. Temesvári Pelbárt Katalin-napi beszédei szolgáltak forrásul a magyar nyelvű prózai fordításokhoz (Debreceni-, Érdy-kódex). A magyar verses legenda szerzője Pelbárttal közös forrást használt. A jó ritmusú, páros rímű nyolcasokban íródott 4074 soros verses elbeszélés szövege a többszöri másolás során sokat romlott. (Bő válogatásunkban a sorszámok az RMKT I² sorszámaival azonosak.)

Világi költészet

A téma utolsó összefoglalása Gerézdi Rabán: A magyar világi líra kezdetei. Bp. 1962.

Szent László-ének

1. A feltehetően egyszerre két nyelven (magyarul és latinul) íródott ének az egyházi és világi líra határán áll. Költői szempontból mindkettő igen jól sikerült, felépítésük világos, jó tagolású, a világi lírától befolyásolt. A László-ének verselése felező tízes, a négysoros strófák negyedik sora tizenegy szótagú. Dallama is fennmaradt. (Ld. Vekerdi József: Szent László-ének. = A régi magyar vers. Szerk. Komlovszki Tibor. Bp. 1979. 11–21.)

Szabadkai Mihály éneke Beriszló Péter veszedelméről

1. Szabadkai Mihály Beriszló Péter (†1520) horvát–szlavón bán, veszprémi püspök familiárisa volt. Propagandaénekében ügyes fogással úgy dicsőíti urát, hogy három bevezető versszak után egy fogoly török béggel mondatja el vitézségét. A deák típusú versek gyakorlatának megfelelően a versben kolofon jelzi a szerzés idejét és akrosztichon a szerző nevét. Verselése négyütemű tizennégyes csoportrímmel.

Apáti Ferenc Cantilénája

1. A Zala megyei középnemesi származású költő az első magyar verses szatíra szerzője. Szellemes csipkelődéssel fest körképet a Mohács előtti magyar társadalomról. Nevét a versfőkben örökítette meg. A Cantilena verselése négyütemű tizenkettes középcezúrával, strófái három tizenkét szótagú és egy hat szótagú sorból állnak, négyes rímmel.

Geszti László éneke

1. Egy hosszabb vers hat versszaknyi töredéke – az akrosztichonból kikövetkeztethető eredeti terjedelme. Geszti László Várdai Pál esztergomi érsek familiárisa, az udvari párt szócsöveként rendi összefogásra buzdít az 1525. júniusában tartott országgyűlés előtt. A vers négyütemű tizenkettesben íródott, középcezúrával, négyes csoportrímmel.

Emlékdal Mátyás király halálára

1. A Mátyás-kultusz kiemelkedő darabja a király emlékét felidéző epitáfium. Verselése négysoros szaffikus típusú tízes, négyes csoportrímmel.

Körmöcbányai Táncszó

1. Körmöcbánya 1505. évi jegyzőkönyvének címlapjáról közölte Križkó Pál 1876-ban.

Lovak betegsége ellen bájolás

1. Az 1516 és 1518 között lejegyzett pogány ráolvasást Mészöly Gedeon ismertette először 1917-ben.

Szabács Viadala

1. A Mátyás király egyik dicső haditettét megörökítő 150 sornyi verstöredéket sokáig hamisítványnak tartották. Imre Samu alapos monográfiája (A Szabács Viadala. Bp. 1958.) nyelvészeti szempontból tisztázta hitelességét. Irodalmi szempontból teljesen társtalan a korabeli világi költészetben: nem dallamra készült históriás ének, inkább szövegvers. Versformája bizonytalan sormetszetű tízes, igen precíz, sokszor bravúros páros rímmel.

Csáti Demeter éneke Pannónia megvételéről

1. A fehér ló mondáját elbeszélő *Pannóniai ének* egy szájhagyományban élő ősi ének átdolgozása lehet. A ferences Csáti Demeter inkább lejegyzője, mint szerzője. Verselése kétütemű, kötetlen szótagszámú.

Az idézett kódexek*

Apor-kódex (15. század vége)

Kiad. Nytár 8. Közzéteszi Volf György. Bp. 1879; CodHung 2. Közzéteszi Szabó Dénes. Kolozsvár 1942. (Hasonmás.)

A Bécsi- és Müncheni Kódexekkel együtt legkorábbi bibliafordításunk. A zsoltárok mellett himnuszokat és bibliai canticumokat tartalmaz. A kódex az Apor család tulajdonában volt, később a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumba került.

Batthyány-kódex (1550–1560)

Kiad. Nytár 14. Közzéteszi Volf György. Bp. 1890.

A kódex a legrégibb protestáns énekeskönyv, ún. Graduál. Bár keletkezési korát tekintve már nem nyelvemlék, tartalmával – beleértve a himnuszfordításokat is – szorosan kapcsolódik a reformáció előtti korszakhoz. A gyulafehérvári Batthyány Könyvtár tulajdona.

Cornides-kódex (1514–1519)

Kiad. Nytár 7. Közzéteszi Volf György. Bp. 1878; CodHung 6. Közzéteszi Bodnár András és Levárdy Ferenc. Bp. 1967. (Hasonmás és latin megfelelő is.)

A prédikációkat és legendákat tartalmazó kéziratot Ráskai Lea másolta a Nyulak szigeti domonkos kolostorban. A kódexet, melyet ma a budapesti Egyetemi Könyvtár őriz, Toldy Ferenc nevezte el Cornides Dánielről.

Czech-kódex (1513)

Kiad. Nytár 14. Közzéteszi Volf György. Bp. 1890; RMKód 4. Közzéteszi N. Abaffy Csilla. Bp. 1990. (Hasonmás is.)

Kinizsiné Magyar Benigna számára a nagyvázsonyi pálos kolostorban másolt imádságoskönyv. A szombati Mária-zsolozsma vesperása mellett Szent Brigitta tizenöt imáját s más magánimádságokat tartalmaz. Közöttük a legjelentősebb a tévesen Bonaventurának tulajdonított *Himnusz a felfeszített Krisztushoz* verses fordítása. Felfedezőjéről, Czech Jánosról kapta nevét a kódex, melyet ma az Akadémia Könyvtára őriz.

Debreceni Kódex (1519)

Kiad. Nytár 11. Közzéteszi Volf György. Bp. 1882.

Feltehetően az óbudai klarisszák számára készült. Első része egy csonka prédikáció- és legendagyűjtemény Szent Andrástól Gyümölcsoltó Boldogasszonyig, második része példákat és vallásos elmélkedéseket tartalmaz. A csíksomlyói ferencesektől került mai őrzési helyére, a Debreceni Református Kollégium Könyvtárába.

* A *Codices Hungarici* sorozat lassabban, de a *Régi magyar kódexek* sorozat bizonyára látványosan gyarapodik a következő években is. Itt az 1992 januárjáig elkészült köteteket vehettem csak figyelembe.

Döbrentei-kódex (1508)

Kiad. Nytár 12. Közzéteszi Volf György. Bp. 1884.

A premontrei eredetű liturgikus kódexet Halábori Bertalan pap másolta. Első része a 150 zsoltárt tartalmazza a hét napjaira beosztva, melyhez himnusz- és canticumfordítások csatlakoznak. Második része egy egész évet átfogó mise-lectionarium. A kódexben olvasható még az *Énekek éneke* teljes fordítása és részletek Jób könyvéből. A kódexet a gyulafehérvári Batthyányi Könyvtárban őrzik, innen másoltatta le a múlt században Döbrentei Gábor az Akadémia részére.

Érdy-kódex (1526–1527)

Kiad. Nytár 4–5. Közzéteszi Volf György. Bp. 1876; A Néma Barát megszólal. Válogatás a Karthauzi Névtelen beszédeiből. Közzéteszi Madas Edit. Bp. 1985.

Terjedelménél és irodalmi kvalitásainál fogva is legjelentősebb nyelvemlékkódexünk egy prédikáció- és legendagyűjtemény. Szerzője, feltehetően a lövöldi (Városlőd) karthauzi kolostor szerzetese, Karthauzi Névtelenként vonult be irodalomtörténetünkbe. Gazdag forrásanyagát, melyek között Guillermus Parisiensis postillái, Temesvári Pelbárt sermoi és különféle szerzetesrendek legendáskönyvei egyaránt szerepelnek, kitűnő stílusérzékkel formálta műegésszé. A kódex nevét első ismertetőjéről, Érdy Jánosról kapta; ma az Országos Széchényi Könyvtár őrzi.

Érsekújvári Kódex (1529–1531)

Kiad. Nytár 9–10. Közzéteszi Volf György. Bp. 1888.

A vegyes tartalmú kódex a Nyulak szigeti domonkos kolostorban készült Sövényházi Márta közreműködésével. Evangéliumi perikopákat, elmélkedéseket, legendákat, prédikációkat tartalmaz. Külön figyelmet érdemelnek a Krisztus szenvedéséről szóló elmélkedések és *Alexandriai Szent Katalin verses legendája.* Egykori őrzési helyéről, az érsekújvári ferencesek könyvtáráról kapta nevét. Ma az Akadémia Könyvtárában található.

Festetics-kódex (1493 körül)

Kiad. Nytár 13. Közzéteszi Volf György. Bp. 1885; Hasonmás kiad. Bev. Molnár József. Bp. 1977. (ELTE Magyar Kódexek 1.)

Az imádságoskönyvet Kinizsiné Magyar Benigna számára másolták a nagyvázsonyi pálos kolostorban. A naponta mondandó kis Mária-zsolozsmát néhány magánimádság és Petrarca hét bűnbánati zsoltárának fordítása egészíti ki. Egykori birtokosa a Festetics család volt, ma az Országos Széchényi Könyvtár őrzi.

Gyöngyösi Kódex (16. század első negyede)

Kiad. Nytár 2. Közzéteszi Volf György. Bp. 1874.

Premontrei eredetű latin és magyar imádságoskönyv, mely többek közt tartalmazza Szent Brigitta tizenöt imáját és Pál bíró imádságát. Két nevezetes verses darabja a *Szent László ének* és az *Emlékdal Mátyás király haláláról.* A kódexet a gyöngyösi ferencesek ajándékozták az Akadémia Könyvtárának.

Jókai-kódex (1370 után – 1440 körül)

Kiad. CodHung 1. Közzéteszi Szabó Dénes. Bp. 1942. (Hasonmás.); CodHung 8. Közzéteszi P. Balázs János. Bp. 1981. (Betűhű olvasat és latin megfelelő.)

A legkorábbi magyar nyelvű kódex Szent Ferenc és társai életéről és csodáiról szóló legendakompiláció. A fordítás maga 1370 és 1400 között készült, a fennmaradt másolat 1440 körüli. Ehrenfeld Adolf bukkant rá diák korában, egy darabig az ő nevét viselte. Halála után az ország csak nagy anyagi erőfeszítések árán tudta visszaszerezni; ezért 1925-ben, a Jókai-centenárium tiszteletére a kódex új nevet kapott. Az Országos Széchényi Könyvtár őrzi.

Jordánszky-kódex (1516–1519)

Kiad. A Jordánszky-kódex. Magyar nyelvű bibliafordítás a XVI. század elejéről (1516–1519). Hasonmás és a kódex szövegének olvasata. A szöveget gondozta Lázs Sándor. Bp. 1984.

Második fennmaradt bibliafordításunk az Ószövetség első hét könyvét és Szent Pál leveleinek kivételével a teljes Újszövetséget tartalmazza. A kódex Jordánszky Elek kanonok hagyatékából jutott az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár tulajdonába, két kiszakadt levelét az Országos Széchényi Könyvtár őrzi.

Kazinczy-kódex (1526, 1527, 1541)

Kiad. Nytár 6. Közzéteszi Volf György. Bp. 1877.

Az óbudai klarisszák számára másolt kódex prédikáció-, legenda- és példagyűjtemény. Fő forrása Temesvári Pelbárt *Stellariuma* és a *Legenda aurea*. Nagyobb része – a Tihanyi Kódexhez hasonlóan – a Mária-tisztelet jegyében fogant. Elek legendája a hat fennmaradt változat közül a legköltőibb, szépirodalmi szempontból a *Barlám és Jozafát legenda* a legfontosabb. A kódexet, melyet ma az Orzságos Széchényi Könyvtár őriz, Toldy Ferenc nevezte el Kazinczy Ferencről.

Keszthelyi Kódex (1522)

Kiad. Nytár 13. Közzéteszi Volf György. Bp. 1885.

A 150 zsoltárt, himnuszokat és commemoratiokat tartalmazó, breviárium-típusú kódexet Velikei Gergely másolta Lékán, feltehetően ferences beginák számára. A keszthelyi Festetics Könyvtár tulajdona volt, ma az Országos Széchényi Könyvtár őrzi.

Könyvecse az szent apostoloknak méltóságokról (1521)

Kiad. Nytár 8. Közzéteszi Volf György. Bp. 1879.; RMKód 1. Közzéteszi Pusztai István. Bp. 1985.

A kódex egy jól szerkesztett latin traktátus fordításának másolata. Nem kizárt, hogy a traktátus maga is Magyarországon készült. Irodalomtörténeti szempontból megjegyzendő, hogy itt olvasható az első, Lucanusra visszavezethető magyar hexameter és néhány sor Dante-fordítás. Egyik legszellemesebb része az Apostolok vetélkedése. A budapesti Egyetemi Könyvtár őrzi.

Kriza-kódex (1532)

Kiad. Nytár 2. Közzéteszi Volf György. Bp. 1874; RMKód 5. Közzéteszi N. Abaffy Csilla. Bp. 1988. (Hasonmás is.)

A Szent Brigitta tizenöt imája mellett még két imádságot tartalmazó kódexet Garay Pál szerzetes másolta domonkos apácák számára. Kriza János segítségével vásárolta meg az Akadémia.

Lobkowitz-kódex (1514)

Kiad. Nytár 14. Közzéteszi Volf György. Bp. 1890.

A klarissza apácák számára másolt kódex Szent Ferenc életére vonatkozó írások mellett imádságokat, elmélkedéseket, legendákat, példákat tartalmaz, többek közt az *Elek-legendát* és *Philibertus látomását*. A kódex a Lobkowitz család tulajdona volt.

Margit-legenda (1510)

Kiad. Nytár 8. Közzéteszi Volf György. Bp. 1879; RMKód 10. Közzéteszik Dömötör Adrienne és Pólya Katalin. Bp. 1990. (Hasonmás is.)

Az Árpádházi Szent Margit életét és csodáit tartalmazó kódex Ráskai Lea másolatában maradt fenn. A fordítás az 1300-as években készülhetett Marcellusnak, Margit gyóntatóatyjának legendája alapján. Az irodalmi szempontból is igen értékes kéziratot az Országos Széchényi Könyvtár őrzi.

Müncheni Kódex (1466)

Kiad. Der Münchener Kodex. I. Hrsg. Julius von Farkas und Gyula Décsi. Wiesbaden 1958. (Hasonmás.); Der Münchener Kodex. II. Hrsg. Gyula Décsi. Wiesbaden 1966. (Betűhű átirat és latin megfelelő.); CodHung 7. Közzéteszi Nyíri Antal. Bp. 1971. (Betűhű átirat és latin megfelelő.); A Müncheni Kódex négy evangéliuma (1466). Közzéteszi Décsi Gyula olvasata alapján Szabó T. Ádám. Bp. 1985.

A négy evangéliumot tartalmazó kódex az Apor- és a Bécsi Kódexszel együtt a legkorábbi fennmaradt bibliafordításunk. Ma a müncheni Bajor Állami Könyvtár őrzi.

Nádor-kódex (1508)

Kiad. Nytár 15. Közzéteszi Katona Lajos. Bp. 1908.

A vegyes tartalmú kódex az óbudai klarisszák számára készült. Elmélkedéseket, imádságokat, énekeket, legendákat, Mária-siralmat és *Philibertus látomását* tartalmazza. A József nádor félszázados kormányzásának tiszteletére elnevezett kódexet a budapesti Egyetemi Könyvtár őrzi.

Nagyszombati Kódex (1512, 1513)

Kiad. Nytár 3. Közzéteszi Komáromy Lajos és Király Pál. Bp. 1874.

Az óbudai klarisszák számára másolt kézirat első harmada a *Teljes bölcsességről* szóló, nagyrészt párbeszédes passió-elmélkedés, melynek forrása Henricus Suso *Horologium sapien-*

tiae c. műve. További elmélkedések mellett a kódex imádságokat, imádságmagyarázatokat és bűnlajstromokat tartalmaz. Az esztergomi káptalan Nagyszombatban való tartózkodása idején került a káptalan birtokába, az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár tulajdona.

Peer-kódex (16. század eleje)

Kiad. Nytár 2. Közzéteszi Volf György. Bp. 1874.

A vegyes tartalmú kódex Csepeli Simon számára készült. Imádságok mellett elmélkedéseket, legendákat, énekeket tartalmaz. Kiemelkedő darabjai Apáti Ferenc *Cantilénája* és Vásárhelyi András éneke Szűz Máriához. Nevét egykori tulajdonosáról, Peer Jakabról kapta, ma az Országos Széchényi Könyvtár őrzi.

Példák Könyve (1510)

Kiad. Nytár 8. Közzéteszi Volf György. Bp. 1879; CodHung 4. Közzéteszi Bognár András és Levárdy Ferenc. Bp. 1960. (Hasonmás és latin megfelelő is.)

A kódexet a Nyulak szigeti domonkos apácakolostorban másolták Ráskai Lea közreműködésével. A példagyűjtemény fő forrása Johannes Herolt (Discipulus) *Promptuarium exemploruma*, ill. Caesarius Heisterbacensis *Dialogus miraculoruma*. A példák mellett a kódex tartalmaz egy verses gyónótükröt, az Élet és a Halál párbeszédét és egy haláltáncot. A budapesti Egyetemi Könyvtár őrzi.

Pray-kódex (12. század közepe–13. század eleje)

A latin nyelvű Pray-kódex törzsanyaga műfaját tekintve sacramentarium (a misében a pap által mondott imádságok együttese). A sacramentáriumot több más rendeltetésű szöveg egészíti ki, így bizonyos szertartások – köztük legkorábbi összefüggő nyelvemlékünk, a Halotti Beszéd és Könyörgés –, Konstanzi Bernold *Micrologus* c. szertartási kézikönyve, Könyves Kálmán korabeli zsinati határozatok és a 897–1187 közötti eseményeket leíró Pozsonyi Évkönyvek. A sacramentarium őspéldányát a váci székesegyházban másolták a 11–12. század fordulóján, majd ennek átdolgozása került, feltehetően Jánosiban (Gömör m.), a Pray-kódexbe. A kódex Garamszentbenedek és Deáki érintésével jutott Pozsonyba a 13. század közepén. A kódexről elsőként Pray György jezsuita történész adott hírt 1770-ben. Ma az Országos Széchényi Könyvtár őrzi.

Sándor-kódex (16. század első negyede)

Kiad. Nytár 2. Közzéteszi Volf György. Bp. 1874; RMKód 3. Közzéteszi Pusztai István. Bp. 1987. (Hasonmás is.)

A vegyes tartalmú kódex feltehetően a Nyulak szigeti domonkos apácák számára készült. Traktátusokat, a *Három körösztyén leán* c. dialogizált legendát és *Tungdalus látomását* tartalmazza. A kódexet, melyet a budapesti Egyetemi Könyvtár őriz, Toldy Ferenc nevezte el Sándor Istvánról.

Simor-kódex (1508 körül)

Kiad. Nytár 7. Közzéteszi Volf György. Bp. 1878; RMKód 6. Közzéteszi Vekerdy Lilla. Bp. 1988.

Az óbudai klarisszák számára másolt kódex hét levélnyi töredéke a Ferenc-legenda részleteit tartalmazza. Simor János esztergomi érsek ajándékozta az Országos Széchényi Könyvtárnak.

Székelyudvarhelyi Kódex (1526–1528)

Kiad. Nytár 15. Közzéteszi Katona Lajos. Bp. 1908.

A Judit könyvét, elmélkedéseket, példákat, evangéliumi perikopákat tartalmazó kódex jelentősebb részét Nyújtódi András fordította a tövisi kolostorban élő húga, Judit számára. Őrzési helye a székelyudvarhelyi r. k. plébánia.

Thewrewk (török)-kódex (1531)

Kiad. Nytár 2. Közzéteszi Volf György. Bp. 1874.

Az imádságoskönyv a nyulak szigeti domonkos apácakolostorban készült Sövényházi Márta közreműködésével. Verses darabjai Vásárhelyi András éneke Szűz Máriához és a tévesen Bernátnak tulajdonított *Himnusz a felfeszített Krisztushoz*. A kódexet Ponori Thewrewk József fedezte fel az érsekújvári ferencesek könyvtárában, akik az Akadémiának ajándékozták.

Tihanyi Kódex (1530–1532)

Kiad. Nytár 6. Közzéteszi Volf György. Bp. 1877.

A klarisszák számára másolt kódex középpontjában Szűz Mária áll. A fogantatásáról, születéséről, megtisztulásáról, haláláról, szépségéről szóló beszédek forrása Temesvári Pelbárt *Stellariuma*. Korábbi tulajdonosa a Tihanyi apátság volt, ma az Országos Széchényi Könyvtár őrzi.

Vitkovics-kódex (1525)

Kiad. Nytár 7 és 13. Közzéteszi Volf György. Bp. 1878 és 1885; RMKód 12. Közzéteszi Papp Zsuzsanna. Bp. 1991. (Hasonmás is.)

A klarisszák számára készült kódex Szent Bonaventura regulája mellett imádságokat és elmélkedéseket tartalmaz. Felfedezőjéről, Vitkovics Mihályról nevezték el. A később előkerült Miskolci Töredék a kódexből esett ki az idők folyamán. Az Országos Széchényi Könyvtárban őrzik.

Winkler-kódex (1506)

Kiad. Nytár 2. Közzéteszi Volf György. Bp. 1874; CodHung 9. Közzéteszi Pusztai István. Bp. 1988. (Hasonmás és latin megfelelő is.)

A klarissza apácák számára másolt, elmélkedéseket, verses és prózai imádságokat, evangéliumi perikopákat tartalmazó kódexet Winkler Mihály pécsi kanonok ajándékozta a budapesti Egyetemi Könyvtárnak.

Rövidítésjegyzék

AH = Analecta hymnica medii aevi. Ed. Dreves, G.M. – Blume, Cl. Leipzig 1886–1922. 1–55. köt.

Árpád-kori és Anjou-kori levelek = Árpád-kori és Anjou-kori levelek XI–XIV. század. Szerk. Makkai L.–Mezey L. Ford. Ábrányi Boldizsárné, Makkai László, Mezey László, Pataki János. Bp. 1960.

Árpád-kori legendák = Árpád-kori legendák és Intelmek. Szerk. Érszegi G. Bp. 1983.

CodHung = Codices Hungarici. Bp. 1942–.

Dankó = Dankó, Josephus: Vetus hymnarium ecclesiasticum Hungariae. Bp. 1893.

ItK = Irodalomtörténeti Közlemények

KLev = Középkori leveleink (1541-ig) Régi Magyar Levéltár I. Szerk. Hegedűs A. és Papp L. Bp. 1992.

A könyv és könyvtár = A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében az államalapítástól 1849-ig. Szerk. Kovács M. Bp. 1963.

Középkori kútfőink = Középkori kútfőink kritikus kérdései. Szerk. Horváth J.–Székely Gy. Bp. 1974.

A m. középkor irodalma = A magyar középkor irodalma. Szerk. V. Kovács S. Bp. 1984.

MKSz = Magyar Könyvszemle

MNy = Magyar Nyelv

Nytár = Nyelvemléktár. Régi magyar codexek és nyomtatványok. Szerk. Budenz J.–Szarvas G.–Szilády Á. Bp. 1874–1908. 1–15. köt.

ÓMOlv = Ó-magyar olvasókönyv. Összeáll. Jakubovich E.–Pais D. Pécs 1929.

PRT = A pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története. Szerk. Erdélyi L. és Sörös P. 1902–1916. 1–12/b köt.

RMKód = Régi magyar kódexek. Kiad. Magyar Nyelvtudományi Társaság. Bp. 1985–.

RMKT I² = Régi magyar költők tára I. Középkori magyar verseink. Szerk. Horváth C. Bp. 1921.

SRH = Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum. Ed. Szentpétery, E. Bp. 1937–1938. 1–2. köt.

Tarnai A., „A magyar nyelvet írni kezdik" = Tarnai Andor: „A magyar nyelvet írni kezdik". Irodalmi gondolkodás a középkori Magyarországon. Bp. 1984.

Vizkelety, „Világ világa ..." = „Világ világa, virágnak virága ..." (Ómagyar Mária-siralom). Bemutatja Vizkelety A. Bp. 1986.

Az idézett bibliai könyvek rövidítései

Ószövetségi könyvek

1 Mózes = Teremtés könyve
2 Mózes = Kivonulás könyve
3 Mózes = Leviták könyve
4 Mózes = Számok könyve
5 Mózes = Második törvénykönyv
Józsue = Józsue könyve
Bírák = Bírák könyve
1 Sámuel = Sámuel I. könyve (Királyok I. könyve)
2 Sámuel = Sámuel II. könyve (Királyok II. könyve)
3 Királyok = Királyok III. könyve
4 Királyok = Királyok IV. könyve
Judit = Judit könyve
Eszter = Eszter könyve
Jób = Jób könyve
Zsolt. = Zsoltárok könyve
Péld. = Példabeszédek könyve
Préd. = Prédikátor könyve
Énekek = Énekek éneke
Bölcs. = Bölcsesség könyve
Sirák = Sirák fia Jézus könyve
Izaiás = Izaiás könyve
Jeremiás = Jeremiás könyve
JerSir = Jeremiás siralmai
Ezékiel = Ezékiel könyve
Ozeás = Ozeás könyve
Jóel = Jóel könyve
Jónás = Jónás könyve
Náhum = Náhum könyve
Zakariás = Zakariás könyve
Malakiás = Malakiás könyve
1 Makkabeusok = Makkabeusok I. könyve
2 Makkabeusok = Makkabeusok II. könyve

Újszövetségi könyvek

Máté = Máté evangéliuma
Márk = Márk evangéliuma
Lukács = Lukács evangéliuma
János = János evangéliuma
ApCsel = Apostolok cselekedetei
Róm. = Rómaiakhoz írt levél
1 Kor. = Korintusiakhoz írt I. levél
2 Kor. = Korintusiakhoz írt II. levél
Gal. = Galatákhoz írt levél
Ef. = Efezusiakhoz írt levél
Fil. = Filippiekhez írt levél

1 Tessz. = Tesszalonikaiakhoz írt I. levél
2 Tessz. = Tesszalonikaiakhoz írt II. levél
1 Tim. = Timóteushoz írt I. levél
2 Tim. = Timóteushoz írt II. levél
Tit. = Titushoz írt levél
Zsid. = Zsidókhoz írt levél
1 Péter = Péter I. levele
2 Péter = Péter II. levele
Jelenések = János Jelenéseinek könyve

Magyar uralkodók

(1000–1526)

Szent István 1000. dec. 25. (vagy 1001. jan. 1.)–1038. aug. 15.
(Orseolo) Péter 1038–1041.
Aba Sámuel 1041–1044.
(Orseolo) Péter 1044–1046.
I. András 1046. szept.–1060. ősze
I. Béla 1060. dec. 6.–1063. szept.
Salamon 1063. szept. 27. előtt–1074. márc. 14.
I. Géza 1074. márc. közepe–1077. ápr. 25.
Szent László 1077. ápr. 25.–1095. júl. 29.
(Könyves) Kálmán 1095. július 29. után–1116. febr. 3.
II. István 1116. febr. 3.–1131. márc. 1.
II. (Vak) Béla 1131. ápr. 28.–1141. febr. 13.
II. Géza 1141. febr. 16.–1162. máj. 31.
III. István 1162. közepe–1172. márc. 4.
II. László 1162. júl. közepe–1163. jan. 14.
IV. István 1163. jan. 27.–1165. ápr. 11.
III. Béla 1172. márc. 4. után–1196. ápr. 23.
Imre 1196. ápr. 23.–1204. szept.
III. László 1204. szept.–1205. máj. 7.
II. András 1205. máj. 29.–1235. szept. 21.
IV. Béla 1235. okt. 14.–1270. máj. 3.
V. István 1270. máj. 13. előtt–1272. aug. 6.
IV. (Kun) László 1272. szept. 3. előtt–1290. júl. 10.
III. András 1290. júl. 23.–1301. jan. 14.
(Přemysl) Vencel 1301. aug. 27.–1305. aug. 18.
(Wittelsbach) Ottó 1305. dec. 6.–1307. második fele
I. Károly Róbert 1307. okt. 10.–1342. júl. 16.
Nagy Lajos 1342. júl. 21.–1382. szept. 10.
Mária 1382. szept. 17.–1395. máj. 17.
II. (Kis) Károly 1385. dec. 31.–1386. febr. 24.
Zsigmond 1387. márc. 31.–1437. dec. 9.
Albert 1438. jan. 1.–1439. okt. 27.
I. (Jagelló) Ulászló 1440. márc. 8.–1444. nov. 10.
(Hunyadi János kormányzó 1446. jún. 6.–1453. jan.)
V. László 1452. szept. 4.–1457. nov. 23.
Hunyadi Mátyás 1458. jan. 24.–1490. ápr. 6.
II. (Jagelló) Ulászló 1490. július 15.–1516. márc. 13.
II. Lajos 1516. márc. 13.–1526. aug. 29.

30-77

78-160

338-350

351-359

374-386

387-399

429-451

452-464

493-555

Tartalomjegyzék

Előszó 3
I. Latin nyelvű irodalom 5

A) Prózai emlékek 5

1. Az államszervezés irodalma 7

Szent István király első törvénykönyve 7 556
Szent István király második törvénykönyve. Ford. Szilágyi Loránd 14
Kálmán király törvénykönyve (Részlet). Albericus ajánlólevele Seraphin érsekhez 17 556
A tihanyi apátság alapítólevele. Ford. Érszegi Géza és Holub József 19 557

2. Királytükör 22

Szent István király intelmei Szent Imre herceghez. Ford. Kurcz Ágnes 22 559

3. Teológiai irodalom 28

Szent Gellért: Deliberatio (Részlet). Ford. Déri Balázs 28 559

4. Árpád-kori legendák 30

Szent András és Benedek legendája. Ford. Csóka J. Gáspár 30 560
Szent István király Nagy legendája. Ford. Kurcz Ágnes 32 560
Szent István király Kis legendája. Ford. Kurcz Ágnes 38 561
Szent István király legendája Hartvik püspöktől. Ford. Kurcz Ágnes 42 562
Szent Imre herceg legendája. Ford. Csóka J. Gáspár 55 562
Szent László király legendája. Ford. Kurcz Ágnes 59 563
Szent Gellért püspök Nagy legendája. Ford. Jelenits István 64 563

5. Gesták és krónikák 78

Anonymus: Gesta Hungarorum. Ford. Pais Dezső 78 564
Kézai Simon: A magyarok viselt dolgai. Ford. Bollók János 103 566
Képes Krónika (Részletek). Ford. Bollók János 125 568
Küküllei János: Lajos király viselt dolgai. Ford. Bollók János 132 569
Thuróczy János: A magyarok krónikája (Részletek). Ford. Horváth János 151 570

6. Hivatalos és magánlevelek a 11–14. századból 161 571

Hivatalos levelek 161
Szent László király Oderisius monte-cassinói apáthoz (1090) 161 571
Lukács esztergomi érsek Eberhard salzburgi érsekhez (1161) 161 572
IV. Béla király IV. Ince pápához (1250) 162 572

Lodomér esztergomi érsek IV. Miklós pápához (1288) 164 572
Nagy Lajos király VI. Kelemen pápához (1346) 170 573
Magánlevelek 171
Zsófia hercegnő bátyjához, II. Géza királyhoz (1146) 171 573
Kunigunda cseh királyné nagyatyjához, IV. Béla királyhoz (1267) 171 573
Benedek esztergomi prépost András győri püspökhöz (1295) 172 573
M. iskolamester Péter iskolamesterhez (1325 és 1341 között) 172 574
Péter iskolamester M. iskolamesterhez (1325 és 1341 között) 173
Domokos deák Semjéni Klárához (1363) 173 574

7. Prédikációk 174 574
„Pécsi egyetemi beszédek". Szent István királyról (Második sermo). Ford. Madas Edit 174 575
Temesvári Pelbárt: A Boldogságos Szűz Mária csillagkoronája. Előszó. Ford. Vida Tivadar 176 575
Szentbeszédek gyümölcsöskertje. Előszó. Ford. Madas Edit 177 575
Nagyböjti beszédek. Nagycsütörtökre. Ford. Vida Tivadar 178 575
Laskai Osvát: Az üdvösség kétkerekű szekere. Előszó. Ford. Vida Tivadar 182 575
Első nagyböjti beszéd. Ford. Bárczi Ildikó 184 575

8. Korrajz, emlékirat 191
Julianus barát jelentése második útjáról. Ford. Györffy György 191 576
Rogerius mester Siralmas Éneke. Ford. Horváth János 194 576
Leibici Márton: Senatorium. Dialógus az elmúlt időkről (Részlet). Ford. Honffy Pál 216 578

9. Az egyháztörténet-írás kezdetei 225
Az obszerváns ferencesek krónikája (Részletek). Ford. Csonka Ferenc és Déri Balázs 225 579
Gyöngyösi Gergely: Pálos remete testvérek életrajzai (Részletek). Ford. Árva Vince 232 580

10. Kódexekre, középkori könyvtárakra vonatkozó dokumentumok 248 581
Fulbert chartres-i püspök elküldi Priscianus grammatikáját Bonipert pécsi püspöknek (1020–1022 k.) 248 581
A pannonhalmi apátság javainak összeírása (1093) (Részletek). Ford. Kumorovitz L. Bernát 248 581
A pécsváradi apátság javainak összeírása (1015–12. század) (Részletek). Ford. Kumorovitz L. Bernát 249 582
László mester, esztergomi prépost végrendelete (1277) (Részlet). Ford. Kumorovitz L. Bernát 250 583
A veszprémi káptalan könyvjegyzéke (1429–1437) Ford. Kumorovitz L. Bernát 251 584
Boldizsár scriptor levele Bártfa tanácsához (1494) Ford. Mezey László 255 585

B) Verses emlékek 257

1. Egyházi költészet 259 586
A koronázási palást hexameterei. Ford. Csonka Ferenc 259 586
Szekvenciák 259 586
Szent István királyról: Corde voce mente pura. Ford. Csanád Béla 259 587

Szent László királyról: Novae laudis extollamus. Ford. Csanád Béla 261 587
Szent Imre hercegről: Stirps regalis proles regis. Ford. Kosztolányi Dezső 263 587
Szent Demeter vértanúról Gaude turba caelestium. Ford. Csonka Ferenc 265 587
Himnuszok 266 587
Szent István királyról: Gaude mater Hungaria. Ford. Csanád Béla 266 588
Szent László királyról: Regis regum civis ave. Ford. Csanád Béla 267 588
Szent Imre hercegről: Chorus caelestis agminis. Ford. Kosztolányi Dezső 268 588
Szent Imre hercegről: Plaude parens Pannonia. Ford. Kosztolányi Dezső 269 588
Csanádi Albert: Himnusz Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepére. Ford. Csonka Ferenc 270 588
Himnusz az angyalokról. Ford. Csonka Ferenc 271 588
Verses zsolozsmák 273 588
Szent István verses zsolozsmája. Ford. Weöres Sándor 273 589
Szent László verses zsolozsmája. Ford. Csanád Béla 278 589
Szent Imre verses zsolozsmája. Ford. Kosztolányi Dezső 279 589
„Himnusz" Szent Imre hercegről. Ford. Babits Mihály 285
Árpádházi Szent Margit verses zsolozsmája. Ford. Csanád Béla 286 590
Csanádi Albert: In translatione Sancti Pauli Primi Eremitae 292 590
Verses zsolozsma Remete Szent Pál átvitelének ünnepére: Ford. Csanád Béla 298

2. Világi költészet 304

Siratóének Magyarországról, mikor a tatárok elpusztították. Ford. Vas István 304 590

II. Magyar nyelvű irodalom 313

A) Árpád-kori és Anjou-kori szövegemlékek 315

Halotti Beszéd és Könyörgés 317 590
Betűhív közlés 317
Egykori feltehető olvasat és értelmezés ... 317
A Halotti Beszéd és Könyörgés latin előképe .. 319
A latin előkép fordítása (Ford. Mészöly Gedeon) 319
Ómagyar Mária-siralom 320 590
Betűhív közlés 320
Egykori kiejtés szerinti olvasat és értelmezés 321
A *Planctus ante nescia* szekvencia latinul és magyarul (Ford. Vizkelety András és Vekerdi József) 322
Az Ómagyar Mária-siralom és a *Planctus ante nescia* rokon versszakainak összevetése 325
Gyulafehérvári Sorok 327 591
Betűhív közlés és latin megfelelője 327
Kiejtés szerinti átírás és értelmezése ... 327
Königsbergi Töredék (Kiejtés szerinti átírás) 328 591

B) Késő középkori prózai emlékek 329

1. Archaikus imádságok 331

Pater noster (Miatyánk) 331 591
Latinul 331
Bibliafordításban 331
Müncheni Kódex (Betűhív közlés és átirat) 331
Jordánszky-kódex (Betűhív közlés) 331
Önállóan 332
Peer-kódex (Betűhív közlés) 332
Debreceni Kódex (Betűhív közlés) 332
Elmélkedésbe foglalva 332
Székelyudvarhelyi Kódex 332
Érsekújvári Kódex 333
Két erazmista Újszövetség-fordításból 333
Pesti Gábor 333
Sylvester János 333
Ave Maria (Üdvözlégy) 334 591
Latinul 334
Müncheni Kódex 334
Peer-kódex 334
Credo (Hiszekegy) 334 592
Apostoli Hitvallás 334
Peer-kódex (Betűhív közlés) 334
Nagyszombati Kódex (Betűhív közlés) 335
Nicea-konstantinápolyi Hitvállás 335
Peer-kódex (Átírt szöveg és latin megfelelője) 335
Tízparancsolat 336 592
Bibliafordításban 336
Jordánszky-kódex 336
Önállóan 336
Peer-kódex 336
Magyarázattal 337
Kazinczy-kódex 337
Mondsee-i Tízparancsolat-töredék 337

2. Bibliafordítások 338

Müncheni Kódex. János 1,1–14 (Betűhív közlés, átírt szöveg, latin eredeti) 338 592
91. zsoltár (Apor-kódex, Döbrentei-kódex, Keszthelyi Kódex, latin eredeti) 339 592
Döbrentei-kódex. Salamon íneklése (Énekek Éneke) 342
Jordánszky-kódex 346 593
A fordító megjegyzései 346
Előszó az Evangéliumokhoz 347
Szent Pál megtérése (ApCsel 9) 348
Székelyudvarhelyi Kódex 349
Judit könyve. Utolsó kapitulum (Részletek) 349
Nyújtódi András záradéka Judit könyvének fordításához 350

3. Legendák 351 593

Szent Ferenc életéből (Jókai-kódex) 351
Szent Ferenc prédikál a madaraknak (Átírt magyar szöveg és latin megfelelője) 351
A gubbiói farkas megszelídítése (Betűhív közlés, átírt szöveg, latin megfelelő) 353
Elek-legenda (Legenda aurea, Nádor-, Tihanyi-, Kazinczy-, Lobkowitz-, Peer-, Érdy-kódex (részlet), folytatása a Kazinczy-kódexből) 360 593
Karthauzi Névtelen: Szent Gyergy mártírnak innepéről (Érdy-kódex) 370 593
Dicsőséges Szent Márton pispeknek legendája (Érdy-kódex) 372 593
Barlám és Jozafát legendája (Kazinczy-kódex) 374 594
Karthauzi Névtelen: Bódogságus Szent István királnak innepéről (Érdy-kódex) 387 594
Szent László királnak legendája (Érdy-kódex) 391 594
Remete sziz Szent Pál ősönknek kihozásáról (Érdy-kódex) 399 594
Dicsőséges Szent Erzsébet asszonnak innepéről (Érdy-kódex) 403 595
Margit-legenda 407 595

4. Példák és látomások 429 596

A tolvaj megtérése: a bűnbánat (Példák Könyve) (Átírt magyar szöveg és latin megfelelője) 429
Ez példa olvastatik szizeknek örömekről mennyországban (Példák Könyve) 430
Mondj három igazat! (Példák Könyve) (Átírt magyar szöveg és latin megfelelője) 431
Három pogány bölcs tanítása a hallgatásról (Példák Könyve) 432
Hilárion apát és egy püspök vetélkedése (Példák Könyve) 432
A tunyán zsolozsmázó szerzetesek bűnhődése (Példák Könyve) 433
Példa az együgyű apácáról, aki a kecskét nem ismerte (Példák Könyve) 434
Példa a szeretet ellen vétő apácáról (Sándor-kódex) 435
Rettenetes példa (Lobkowitz-kódex) 435
Mely igön jó legyön az Sziz Máriának szolgálnia (Kazinczy-kódex) 437
Példa Titus császárról és Focus kovácsról (Érsekújvári Kódex) 438
Szent Ferenc példabeszéde az alázatosságról (Simor-kódex) 439
Karthauzi Névtelen: Exemplum mirabile. Csodálatos példa az ifjúról, aki a paradicsomban járt. (Érdy-kódex) 440 596
Philibertus Látomása. Test és lélek vetekedése (Nádor-kódex) 447 596
Forseus püspök látomása (Nádor-kódex) 450

5. Prédikációk 452 596

A Karthauzi Névtelen beszéd- és legendagyűjteményéből (Érdy-kódex) 452 596
Prológus (A kódex latin előszava) ... 452
Prohemium libri (A kódex magyar előszava) 453
Ádvent első vasárnapjára 454
Karácsony estére 458
Szent Dorottyáról (Részletek). (Cornides-kódex) 462 597

6. Elmélkedések és imádságok 465 597

Az imádságról (Részlet). (Vitkovics-kódex) 465
A mennyei zenekar (Sándor-kódex) 466

Mária-siralom (Passió-részlet). (Nádor-kódex) 467
Elmélkedés a halálról (Részlet). (Székelyudvarhelyi Kódex) 468
Petrarca első bűnbánati zsoltára 469
Szent Brigitta tizenöt imája. A tizenötödik ima (Hortulus animae, Czech-kódex Kriza-kódex, betűhív, Kriza-kódex átirat) 470 597
Imádság Szűz Máriához (Festetics-kódex) 472
Idvezlégy kegyelmes Szız (Peer-kódex) 473

7. Dramatizált szövegek 474 598

Az Élet és a Halál párbeszéde (Példák Könyve) 474
Haláltánc (Példák Könyve) 476
Az apostolok vetélkedése (Könyvecse az szent apostoloknak méltóságokról) 478
Három körösztyén leán (Sándor-kódex) 479

8. Levelek 486 598

Várday Aladár Várday Miklósnak (1479–1490 között) 486 598
Vér András menedéklevele (1493) . 486 598
Szalkai László Bánffy Ferencnek (1510) 486 598
Tárczay Borbála anyjának (1512–1526 között) 487 598
Drágffy János Várday Ferencnek (1524) 488 599
Héderváry Lőrinc apjának (1533) 488 599

C) Késő középkori verses emlékek 491

1. Egyházi költészet 493

Himnuszok 493 599

Ádventben vecsernyei himnusz 493 599
Conditor alme siderum 493
Verses ford.: Húgyak felséges szerzője (Döbrentei-kódex) 493
Prózai ford.: Csillagoknak szent szerzője (Apor-kódex) 493
Az ádventi kompléta himnusza 494
Verbum supernum prodiens, Felséges Ige származván (Döbrentei-kódex) 494
Karácsonyesti vecsernyére 495
Veni Redemptor gentium, Jöjj nemzeteknek Váltója (Döbrentei-kódex) 495
Karácsony napján vecsernyére 496
A solis ortus 496
Verses ford.: Napkeletnek kezdésétől (Döbrentei-kódex), Naptámadásának sarkától (Festetics-kódex) 496
Prózai ford.: Naptámadattúl fogván (Keszthelyi Kódex), Napkelet sarkalatától (Apor-kódex) 497
Nagyböjti komplétára 498
Christe qui lux es et dies, Krisztus, ki vagy nap és világ (Döbrentei-kódex) 498
Siket-vasárnapi himnusz Isten haláláról 499 599
Vexilla regis prodeunt 499
Verses ford.: Király zászlói terjednek (Döbrentei-kódex) 500
Prózai ford.: Királnak zászlói kimennek (Apor-kódex) 500

Mária-himnuszok 501
O gloriosa Domina 501
Ó dicsőséges asszon (Festetics-kódex), Ó dicsőséges szent asszon (Cornides-kódex) 501
Ave maris stella, Idvezlégy tengernek húgya (Festetics-kódex) 502
Hóra-ének 503 600
Patris sapientia, Atyának bölcsessége (Winkler-kódex) 503
Egyházi énekek és verses imádságok . . . 505
Verses könyörgés Úrfelmutatásra (1433) 505
Telegdi Miklós második karácsonyi éneke 505
Emlékezzél keresztyén (Winkler-kódex) 506
Krisztus hét szava a keresztfán (Peer-kódex) 507 600
Himnusz a felfeszített Krisztushoz II. Az Üdvözítő kezeihez (Czech-kódex) 508 600
Vásárhelyi András éneke Szűz Máriához (Peer-kódex) 509 600
Édes anya (Winkler-kódex) .. 510
Ó kegyes Szíz Mária (Peer-kódex) 511 601
Mária epessége (Példák Könyve) 511
Idvezlégy bódog Szent István királ, Ave beate rex Stephane (Érdy-kódex) 512 601
Verses Tízparancsolat (Példák Könyve) 512
Asztalnak szent dicsérete (Winkler-kódex) 513
Jó és gonosz szerzetösnek dicséreti és szidalma (Winkler-kódex) 513
Hideglelés ellen (Peer-kódex) 513
Döghalál ellen (Peer-kódex) . 514 601
Farkasseb ellen (Nádor-kódex) 514 601
Elbeszélő költészet 515
Alexandriai Szent Katalin verses legendája (Részletek). (Érsekújvári Kódex) 515 601
2. Világi költészet 540 601
Szent László-ének 540 601
Idvezlégy kegyelmes Szent László kerály, Salve benigne rex Ladislae 540
Szabadkai Mihály éneke Beriszló Péter veszedelméről 542 602
Apáti Ferenc Cantilénája 544 602
Geszti László éneke 545 602
Emlékdal Mátyás király halálára 546 602
Rigmusok 548
Soproni virágének 548
Körmöcbányai táncszó 548 602
Lovak betegsége ellen bájolás 548 602
Elbeszélő költészet 549
Szabács viadala 549 602
Csáti Demeter éneke Pannónia megvételéről 553 603
Jegyzetek 556
Az idézett kódexek 604
Rövidítésjegyzék 610
Az idézett bibliai könyvek rövidítései 611
Magyar uralkodók (1000–1526) 613

Tankönyvkiadó Vállalat A kiadásért felel: a Tankönyvkiadó Vállalat igazgatója · 90/0794 Franklin Nyomda, Budapest · Felelős vezető: Mátyás Miklós igazgató · Raktári szám · 41091 · Felelős szerkesztő: Mitrovics Réka · Műszaki vezető: Telekes György igazgatóhelyettes · Műszaki szerkesztő: Oravcz Mihályné · A kézirat nyomdába érkezett: 1992. január · Megjelent 1992. november · Példányszám: 1500 · Terjedelem 80,34 (A/5) ív · Készült: fényszedéssel, íves ofszetnyomással